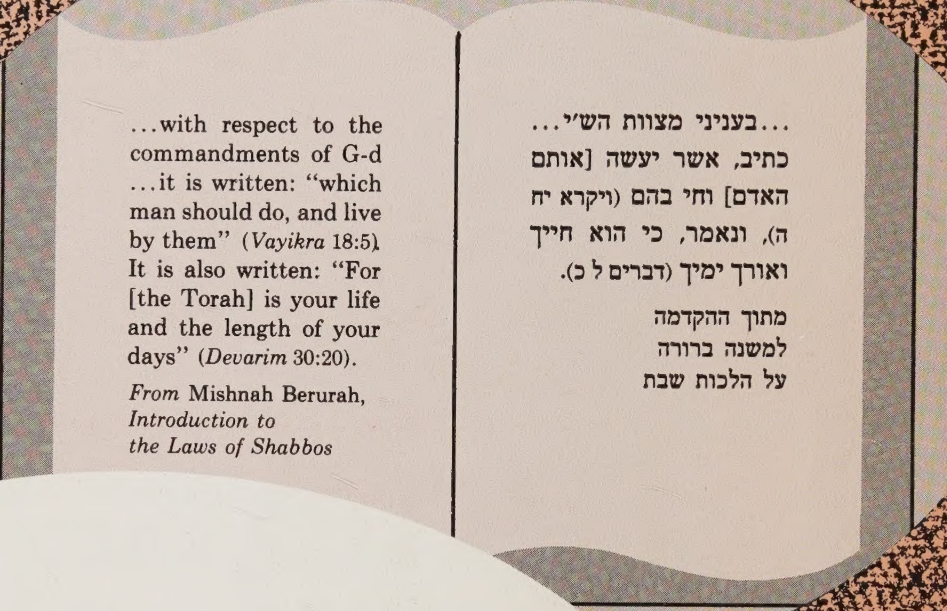

...with respect to the commandments of G-d ...it is written: "which man should do, and live by them" (*Vayikra* 18:5). It is also written: "For [the Torah] is your life and the length of your days" (*Devarim* 30:20).

From Mishnah Berurah,
Introduction to
the Laws of Shabbos

...בעניני מצוות הש״י... כתיב, אשר יעשה [אותם האדם] וחי בהם (ויקרא יח ה), ונאמר, כי הוא חייך ואורך ימיך (דברים ל כ).

מתוך ההקדמה
למשנה ברורה
על הלכות שבת

משנה ברורה
Mishnah Berurah

Hebrew-English Edition

חלק שני (ג) VOLUME II (C)

הלכות אורח חיים LAWS OF DAILY CONDUCT

סי׳ ר״ב־רמ״א §202 – §241

To some, translation might seem an easy task. One takes the original, understands it, and puts it into English.

Perhaps for some bit of a story in a newspaper it would be true. So what if a word is overlooked or a point is gotten wrong? In a work like the *Mishnah Berurah,* nothing could be further from the truth. For in the world of *halachah,* normative religious law, few writings — perhaps none — are held in higher authority.

The reason is not only that its author is the *Chafetz Chaim,* the man regarded in his time as the most pious sage in Jewry. The reason lies more in what he did, and how he did it.

In the countless centuries of focused study of its Torah, one goal held for the great scholars of authentic Jewry: to establish *halachah,* correct rules of conduct and observance according to the Torah. In the 16th century, probably unequaled in his mastery of Oral Law, Rabbi Yosef Caro produced the 4 volumes of the *Shulchan Aruch* — and it became the core text of Jewry's *halachah* forever after.

As later scholars studied the *Shulchan Aruch,* however, they produced their own commentaries on it, finding sound reasons to differ here and there, and coping with new questions and problems that rose up. Thus the literature of *halachah* expanded, till it became quite impossible to master, except for learned experts.

It was his keen awareness of the problem that made the *Chafetz Chaim* determine to write *Mishnah Berurah* as his own commentary on the *Orach Chaim,* the first of the Shulchan Aruch's 4 volumes. He wanted to give observant Jewry again what Rabbi Yosef Caro intended: a ready guide to ongoing daily conduct through the days of the the Jewish calendar.

With his son to aid him, the Chafetz Chaim went through the full literature of *halachah* on every point of law. He culled and summarized, and where authorities differed, he decided among them. It is told in his biography that as they worked on, his son complained that the labor was so arduous; he wondered if anyone would ever

continued on the back flap

Digitized by the Internet Archive
in 2025

https://archive.org/details/mishnahberurahcl0000isra

MISHNAH BERURAH

the classic commentary to

Shulchan Aruch Orach Chayim

comprising the laws of daily Jewish conduct

BY

RABBEINU YISROEL MEIR HA-COHEN

(The Chafetz Chayim)

זצוק"ל

PISGAH FOUNDATION

JERUSALEM

ספר

משנה ברורה

והוא פירוש יפה ומנופה על

שו"ע אורח חיים

הלכות שבת
אשר חיבר הרב הגאון רשכבה"ג מו"ה **יוסף קארו** זצ"ל
עם חידושי דינים שהשמיט הגאון הנ"ל והמציאם
הגאון מו"ה **משה איסרליש** זצ"ל,
עם נושאי כליהם הלא המה:
באר הגולה מהגאון מו"ה **משה רבקש** זצ"ל מווילנא,
באר היטב מהרב המובהק מו"ה **יהודא אשכנזי** זצ"ל דיין טיקטין,
שערי תשובה מאת הגאון מו"ה **חיים מרדכי מרגליות** זצ"ל.

ובאורי קראתיו בשם **משנה ברורה**, יען כי מתוכו מתברר דברי השו"ע כל דין ודין בטעמו ונימוקו מגמרא ופוסקים ולא יהיה כספר החתום, גם יקבץ בו כל הדינים וההלכות והביאורים המפוזרים בספרי האחרונים מפרשי השו"ע המפורסמים (כמו מא"ר ופמ"ג וברכי יוסף ומאמר מרדכי ורבות כהנה). אשר היו הרבה מהם אחרי הבה"ט ולא הובאו בשע"ת כי אם מעט מזעיר באיזה מקומות כל אלה חוברו פה והכל בלשון צח וקל ובסדר נכון בעז"ה:

עוד צרפתי בצדו כמה ענינים נחוצים ובשם **ביאור הלכה** יכונה ושמו כן הוא כי בו ביארתי כמה פעמים דברי ההלכה המובא בקיצור בתוך המשנה ברורה בלי ראיה ופה הראיתי בעזה"י את מקורו לעין כל מגמרא ופוסקים, גם יבואר בו לפעמים דברי השו"ע באורך במקום הצריך ביאור;

גם תחת המשנה ברורה הנ"ל פתחתי שער רחב עם פרחים וציצים מצוינים ושמו נאה לו **שער הציון** כי בו יצויין על כל דיבור ודיבור לדעת מכמן מי יצאו הפנינים הללו:

כל אלה חברתי בעזה"י החונן לאדם דעת
ישראל מאיר בר' **אריה זאב הכהן** זלה"ה, מעיר **ראדין**.

ירושלים

MISHNAH BERURAH

משנה ברורה

VOLUME II (C)

חלק שני (ג)

Laws concerning miscellaneous blessings,
the Minchah service,
the Ma'ariv service and evening conduct
§ 202 — § 241

הלכות ברכות שונות, תפילת מנחה,
תפילת ערבית והלכות הנוהגות בלילה
סי׳ ר״ב — רמ״א

An English Translation
of *Shulchan Aruch* and *Mishnah Berurah*
with explanatory comments, notes
and facing Hebrew text

This volume edited by

RABBI AVIEL ORENSTEIN

First published 1989
Large edition: ISBN 0-87306-502-6
Regular edition: ISBN 0-87306-503-4

Copyright © 1989 by
Pisgah Foundation
Jerusalem, Israel

ALL RIGHTS RESERVED

No part of this publication may be translated,
reproduced, stored in a retrieval system or transmitted,
in any form or by any means,
electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise,
without prior permission in writing from the copyright owner.

THE RIGHTS OF THE COPYRIGHT HOLDER
WILL BE STRICTLY ENFORCED

Sole distributors throughout the world

Philipp Feldheim Inc.
200 Airport Executive Park
Spring Valley, NY 10977

Feldheim Publishers Ltd
POB 6525 / Jerusalem, Israel

Printed in Israel

Editor's Note

The editor wishes to point out that in accordance with our policy of providing the reader with the best we can, the Hebrew text of this volume has been taken from a clearer modern and corrected edition which has recently been published. In that edition there are many corrections, some firmly based and some based on judgment, and, in addition, translations are provided for the Yiddish words used by the Mishnah Berurah. Those corrections and translations are entirely the responsibility of the editors of that edition. We have taken our own pains to produce a correct and reliable translation and we are only responsible for what appears in the English text and notes.

It may not be realized that the translation of the Yiddish words appearing in the Mishnah Berurah, particularly the names of fruits and spices, etc. is a most difficult task. The spelling is phonetic and not necessarily the accepted spelling. Many of the words do not appear in any form in a Yiddish dictionary, either because they are old Yiddish words no longer in use taken from early Poskim, because they were local terms or because they are simply vague descriptions. We have done our utmost to solve this problem reliably.

See Volume III(A) or Volume III(B) for letters of approbation and blessing by leading world Torah authorities and the Editor's Introduction, which describes the principles on which the translation is based.

מפתח ההלכות

הלכות ברכת הפירות:

סימן רב. דיני ברכת פירות האילן.
″ רג. דיני ברכת פירות הארץ.
″ רד. דיני הברכות ליתר מאכלים.
″ רה. דיני ברכת ירקות.
″ רו. דיני הפסק וטעות בברכת הפירות.
″ רז. דיני ברכה אחרונה על הפירות.
″ רח. דין ברכה מעין שלש אחר חמשה מיני פירות וחמשה מיני דגן.
″ רט. דין טעות וספק בברכת היין.
″ רי. האוכל פחות מכזית מה דינו.
″ ריא. דיני קדימה בברכת הפירות.
″ ריב. שהעיקר פוטר הטפל.
″ ריג. מי שיצא אם מוציא אחרים.
″ ריד. בכל ברכה צריך להיות שם ומלכות.
″ רטו. עניית אמן אחר הברכות.
″ רטז. דיני ברכת הריח.

הלכות ברכת הבשמים:

″ ריז. ברכת הבשמים והמוגמר.

הלכות ברכת הנסים:

″ ריח. ברכות הנעשים על הנסים.

הלכות ברכות הודאות:

″ ריט. ברכת הודאת היחיד.
″ רכ. הטבת חלום ותעניתו.
″ רכא. ברכת הודאת הגשמים.
″ רכב. ברכת הודאת הטוב והרע.

הלכות ברכות (שונות):

סימן רכג. מי שילדה אשתו, ומת מורישו ובנה בית חדש וקנה כלים חדשים מה מברך.
″ רכד. דיני ברכות פרטיות.
″ רכה. דיני ברכת שהחיינו.
″ רכו. הרואה פרחי אילן מה מברך.
″ רכז. ברכת הזיקים.
″ רכח. ברכת ימים ונהרות, הרים וגבעות.
″ רכט. ברכת הקשת וחמה בתקופתה.
″ רל. דין קצת ברכות פרטיות.
″ רלא. שכל כוונותיו יהיו לשם שמים.

הלכות תפלת המנחה:

″ רלב. דברים האסורים לעשות בשעת המנחה.
″ רלג. זמן תפלת המנחה.
″ רלד. הרוצה להתפלל מנחה גדולה ומנחה קטנה.

הלכות קריאת שמע ותפלה של ערבית:

″ רלה. זמן קריאת שמע של ערבית.
″ רלו. ברכות קריאת שמע של ערבית.
″ רלז. סדר תפלת ערבית.
″ רלח. לקבוע עתים לתורה בלילה.
″ רלט. דין קריאת שמע על מטתו.

הלכות צניעות:

″ רמ. איך יתנהג האדם בתשמיש מטתו.
″ רמא. שלא להשתין ערום לפני מטתו.

TABLE OF CONTENTS*

Editor's Note v
Summary of Punctuation Marks and Transliteration Key x
Section 202: The laws /concerning/ the blessing over the fruit of a tree 3
The blessing over fruit, wine, wine mixed with beer, immature fruit, fruit kernels, olive oil, almonds, capers, dates, jam, fruit juice, water which absorbed the taste of fruit, nuts fried or cooked in honey, sugar, various spices, fruit which is not the prime fruit
Section 203: The laws /relating to/ the blessing over fruits /that grow directly/ from the earth 41
The blessing over such fruit; which plant is classed as a tree; the blessing over bananas, the fruit of infertile trees, myrtle berries, confected ginger, spices mixed with sugar, radish
Section 204: The laws /concerning/ the blessings to /be made over/ other foods 49
The blessing for various foods, wine vinegar, wine dregs, water added to wine dregs, pomace wine, water, cures, forbidden food, honey, confected fruits or herbs
Also: Whether to make a blessing when coerced to eat or drink; how to act when there is a principal article and a secondary article and what is classed as a principal article; the blessing when one is in doubt
Section 205: The blessings /to be made/ over vegetables 73
Also: The blessing to be made over water in which vegetables were cooked and the juice of vegetables
Section 206: The laws /concerning/ an interruption or error when /one made one of/ the blessings over fruits 85
Also: To say the blessing loudly; saying the blessing in another language; saying the blessing when naked; how to act when one makes the blessing
Section 207: The law /concerning/ an after-blessing over fruit 101
Section 208: The law with respect to /the making of/ the blessing corresponding to the three /blessings for after a meal/ after the five species of fruit /for which the land of Israel is praised/ and /products of/ the five species of grain 103
Also: When the blessing *Borey Miney Mezonos* applies; the blessing to be made over grain products in various cases; the blessing over rice and millet, etc.; the law when one has eaten fruit of the seven species and other fruit, wine and other fruit, meat or fish and food prepared from the five species of grain; the blessing over wine being made over grapes; the law when one drank both wine and water; making the three blessings for after a meal where the single blessing which corresponds to them applies
Section 209: The law when one errs or is in doubt where the blessing over wine is involved 143
Also: The law when one is in doubt as to whether one made the blessing
Section 210: The ruling when one eats less than an olive's bulk of food 151
Also: The law when one tastes food
Section 211: The laws /concerning/ priority with respect to blessings over fruit 165
Section 212: That /a blessing made over/ the principal /article/ exempts the secondary /article from a blessing/ 185
Also: The law for a confection placed on a thin flat cake
Section 213: Whether /the blessing of/ a person who has fulfilled /his own obligation/ can serve for others to fulfil /their obligation/ 197
Also: The requirements when one makes his blessing serve for his fellow and how to act in such a case

* *Subtitles added by editor.*

Section 214: Every blessing must contain /mention/ of the /Divine/ Name and /the fact/ that He is King 207

Section 215: Responding אמן to blessings 209
Also: Saying an unnecessary blessing

Section 216: The laws regarding a blessing over fragrance 223
The blessing required for smelling various kinds of fragrant article; how to act when one wishes to smell more than one fragrant article; making a blessing over incense, the citron for the mitzvah, hot bread

Section 217: The blessing /being made/ over fragrant articles and incense 247
The blessing to be made when one enters a perfumery; a blessing being made over fragrance which does not serve for smelling; examples of fragrance which does not serve for smelling; making a blessing over incensed articles, over the fragrance of the fragrant articles of a woman with whom union is inconceivable, over fragrant articles used for idolatory or of idolators, over a mixture of a fragrance which requires and a fragrance which does not require a blessing

Section 218: Blessings that must be made for miracles 255
The blessing for miracles performed for Israel and when it must be made; the blessings to be made over miracles performed for individuals and when and by whom they must be made; the blessings to be made when one sees Lot's wife

Section 219: The blessing of thanks for an individual 271
The categories who are required to give thanks; the wording of the blessing; how the blessing should be made; someone else making a blessing for him; the ruling if one delayed making the blessing; when the blessing applies

Section 220: Brightening a dream and fasting /because of a dream/ 285

Section 221: The blessing of thanks for rain 287

Section 222: The blessing of thanks for good or for bad 293
The blessing upon hearing reports good only for oneself and upon hearing reports which are good for others as well; the blessing upon hearing bad reports

Section 223: What blessing should one make if his wife gave birth, if a person whom he will inherit died, if he built a new house or if he acquired new articles of use 297
Also: When to make the blessing

Section 224: The laws for /certain/ specific blessings 309
The blessing for seeing idols, a place where an idol was eradicated, the site of wicked Babylon, Nevuchadnetzar's house, the lion's den of Dani'eyl or the fiery furnace of Chananyah, Misha'eyl and Azaryah, the place in Babylon where the earth must be placed on an animal for it to be able to move, six hundred thousand people together, scholars, kings, buildings settled or graves

Section 225: The law /concerning/ the blessing *She-Hecheyanu* 319
When to make the blessing upon seeing a friend; for what new fruit it is made and when it should be made over the fruit
Also: The blessing to be made when one sees a friend after twelve months, if one sees various odd people or creatures, attractive trees or comely creatures; what one should say when his son becomes bar mitzvah

Section 226: The blessing to be made when one sees a tree in blossom 333

Section 227: The blessing over meteors 335
Also: The blessing over earthquakes, lightning flashes, crashes of thunder or angry winds

Section 228: The blessings to /be made/ upon /seeing/ seas, rivers, mountains or hills 339
Also: The blessing to be make upon seeing wildernesses

Section 229: The blessing upon /seeing/ the rainbow and upon /seeing/ the sun at /the beginning of/ its cycle 343
Also: The blessing upon seeing the moon in its purity, planets in their watches or the signs of the zodiac in their proper time

Section 230: The law with respect to some specific blessings 345
The prayers to be said when one enters a city, when one leaves a city in peace, when one enters his granary to measure its contents, when one enters a bathhouse and when one lets blood
Also: Praying over what is already a matter of the past; to be wont to say that whatever the Merciful One has done He did for the good

Section 231: That all one's intentions should be for the sake of Heaven 351
How to act as regards sleeping, eating, drinking, walking, sitting, standing, marital relations, conversation and other bodily requirements

Section 232: Activities one is forbidden to do at Minchah time 357
Also: How the congregation should act when time is pressing

Section 233: The time for /praying/ the Minchah prayer 371
Also: The washing of the hands before the prayer

Section 234: /The law/ when one wishes to pray /both/ at the early /time for praying/ Minchah and at the later /time for praying/ Minchah 381
Also: When to say *Ashrey*; the custom of saying the passage concerning the daily offering; how to act if one forgot to pray Minchah

Section 235: The time for /reading/ "The Reading of Shema" of the evening............................... 385
Also: Eating close to the time for reading "The Reading of Shema" of the evening; the time for saying the blessings

Section 236: The blessings of "The Reading of Shema" of the evening 401
Also: Talking inbetween the mention of the redemption and the eighteen-blessing prayer; the custom of saying the eighteen verses and *Yiru Eyneynu*; saying אמן to one's own blessing at the end of the blessings

Section 237: The Ma'ariv prayer service 411
Whether the eighteen-blessing prayer is repeated and whether one should say the supplication prayer

Section 238: That one should fix times for /studying/ Torah at night 413
Also: That if one was busy by day he should complete his daily schedule for Torah study at night

Section 239: The law with respect to /the reading of/ "The Reading of Shema" before bed 415
Also: What else one should say before bed; how to undress

Section 240: How a person should act as regards his marital relations 421

Section 241: That one should not urinate in front of his bed naked 445

Glossary 447

Bibliography 453

Summary of punctuation marks, etc. for easy reference:

/ /	editorial insertions; *words within are to be read continuously with text, as if slashes do not exist.*
( )	do not appear in Hebrew text; they are added to set off parenthetical phrases, or for English-Hebrew equivalents of preceding word.
(( ))	parentheses appearing in original Hebrew text.
[ ]	brackets appearing in original Hebrew text.
( )	a gloss in the Shulchan Aruch.
(...)	an omission, in a gloss, of the sources cited in the Hebrew text, or an omission of a gloss explaining a word that has been rendered superfluous by the translation.
1, 2, etc.	begin new paragraphs in the Shulchan Aruch.
(1), (2), etc.	correspond to the sub-paragraphs of the Mishnah Berurah commenting on words *following* the number.
1*, 2*, etc.	Shulchan Aruch footnotes.
1, 2, etc.	Mishnah Berurah footnotes.
Sec.	Section.
Par., sub-Par.	Paragraph, sub-Paragraph.

All italic non-foreign words in the Shulchan Aruch are glosses.

Where more than one English page is required to translate a page of Hebrew text, the Hebrew text is printed a second time and that part of the Hebrew text which is not translated on the facing page is reproduced in a fainter impression.

Transliteration Key

Vowels				Letters			
ָ	a	ַ	a	א (internal)	’	מ	m
ֵ	ey,ei,e	ֶ	e	בּ	b	נ	n
וֹ	o	ֲ	a	ב	v	ס	s
וּ	u	ֻ	u	ג	g	ע (internal)	’
ִי	i	ִ	i	ד	d	פּ	p
ְ	e (where vocalized)			ה	h	פ	f
				ו	v	צ	tz
				ז	z	ק	k
				ח	ch	ר	r
				ט	t	שׁ	sh
				י	y	שׂ	s
				כּ	k	תּ	t
				כ	ch	ת	s
				ל	l		

MISHNAH BERURAH

* * *

משנה ברורה

הלכות ברכת הפירות

רב דיני ברכת פירות האילן. ובו י"ח סעיפים:

א [א]על כל (א) פירות האילן מברך בתחלה (א) [א] * בורא * פרי העץ (ב) חוץ מהיין שמברך עליו (ג) בפה"ג בין חי (ד) [ב]בין (ב) [ב] מבושל בין * שהוא עשוי קונדיטון (ה) דהיינו שנותנין בו (ו) דבש ופלפלין:

באר הגולה

א ברכות ל"ה

ב תוס' והרא"ש בב"ב צ"ז מירושל' דשקלים ופסחים

באר היטב

(א) בפה"ע. ואם הוא פרי שראוי לחוש שהתליע לא יברך עד שיפתח הפרי ויראה אם ראוי לאכילה ספר חסידים. ושל"ה כתב דוקא באגוז משא"כ בשאר פירות שאף אם התליע בתוכו לא יברך לבטלה בשביל קליפתו החיצונה ע"כ טוב יותר לברך כשהוא שלם [ועיין בספר אליהו רבה שמביא כמה ענינים מדרך חסידות ומוסר בעניני ברכות]: (ב) מבושל. אע"ג דלענין יין נסך לא מתנסך לענין ברכה אין חילוק: (ג) בשכר. דוקא שכר תמרים אבל שאר משקין מיד שנתערב בהן כל כך עד שנפסד טעם היין

שערי תשובה

[א] בפה"ע. עיין בה"ט ועיין בא"ר שכתב עוד טעם משום שהשבירה הוי הפסקה דומיא לחתיכת לחם בברכת המוציא ושאם רוצה לקלוף הפרי שקולף תחלה ואח"כ מברך ולפי זה אם יש הרבה אגוזים שאין לחוש שהתליעו כולם א"צ לשבור קודם אך יש לחלק בין ההיא דחתיכת לחם וקליפת הפרי די"ל דשבירה אינו הפסק כ"כ ע"ש ולענ"ד י"ל דאפילו תימא דלאו הפסקה הוא כ"כ אין לעשות כן לכתחלה דגם טעם לברך קודם על השלם אין כאן דכיון דהקליפה לא חזיא כלל בתר פרי אזלינן והברכה הוא על הגרעין שבתוכו שראוי לאכילה והרי הוא בשלמותו. עוד כתב שם בשם של"ה שלא יברך על מאכל או משקה שהוא חם או קר ביותר שיש לחוש להפסק ע"ש. ונראה שאם יודע שהתבשיל חסר מלח או תבלין ואינו מוטעם בלעדו יתן לתוכו קודם ברכה כדי שיברך על דבר שהוא מתובל ומתוקן לסעודה כראוי אם לא שצריך לטעום לידע כמה מלח ותבלין צריך ליתן אז יברך תחלה ואף שהטעימה א"צ ברכה מ"מ אין לו לעשות כן שמא יבלע מעט ועיין סימן ר"י לכן יש לברך תחלה. ועיין ב"ח סי' ר"ד מי שבירך על דבר מאכל ולאחר שבירך נמאס בעיניו יש לו לאכול קצת אעפ"י שנרקב שלא תהיה הברכה לבטלה ע"ש ונראה שאם נמאס בעיניו ונפשו קצה באכילתו אין לו לאכול שהאוכל דברים שנפשו קצה באכילתו עובר על בל תשקצו כמבואר בי"ד סי' ק"י ובט"ז שם משמע דהוא איסור באורייתא ועיין בדברי א"ז בשמ"ח סימן י"ג שכתב ב' דעות בזה ע"ש והב"ח מיירי שאינו מאוס בעיניו כ"כ אלא שאינו חפץ לאכלו בשביל דקצת מואס אף במה שיש שם מן הראוי למאכל ולכן יש לו לאנוס את עצמו לאכול שלא תהיה ברכתו לבטלה. וכתב בא"ר בשם מט"מ הרוצה לשתות מים ששופך קצת ישפוך תחלה ואח"כ יברך ובכנה"ג כתב משום הפסקה ויותר נראה משום בזוי הברכה ועיין בהלכות שבת לענין שפיכת כוס הבדלה וע"ל ס"ס ר"ו בשמע מת בעיר או שהתקופה נופלת והוא בירך על המים ע"ש: [ב] מבושל. עי' בה"ט ועיין בפנים מאירות ח"ג סימן כ"א כתב דיש לפקפק למה לא ניחוש להנך גאונים דאין לברך על מבושל רק שהכל וע"ש שכתב קצת תקנה לזה. ועיין ביד אפרים מה שכתב בזה וע"ש דגם יין מעושן וקונדיטון שנותנין בתוכו דבש ופלפלין בכלל זה: [ג] בשכר. עיין בה"ט ועיין בפסקי מהר"מ רקנטי בנתערב יין

משנה ברורה

א (א) פירות האילן. בין משבעת המינים ובין שאינם משבעת המינים: (ב) חוץ מהיין וכו'. מפני שהוא (א) סועד הלב ומשמחו קבעו לו ברכה בפני עצמה: (ג) בורא פה"ג. ואפילו זב מעצמו מהענבים בלי דריכה [פמ"ג]. ואם טעה ובירך על היין בפה"ע עיין לקמן בסימן ר"ח סי"ל[א] במ"ב: (ד) בין מבושל. דע"י הבישול אין משתנה היין לגריעותא. ואין חילוק (ב) בין אם בישל יין גופא (ג) או שבישל הענבים והצמוקים כדי לעשות מהן יין: (ה) דהיינו שנותנין וכו'. ואע"פ (ד) שנשתנה (ה) טעמיה וריחיה עי"ז ממה שהיה מקודם אפ"ה לא נשתנה היין לגריעותא (ו) והיין עיקר לגבי אידך לפיכך מברכין עליו בפה"ג: (ו) דבש ופלפלין. ואפילו (ז) שליש דבש ושליש פלפלין ויותר מזה אפ"ה היין עיקר שהם לא באו רק להשביחו ולהטעימו:

ביאור הלכה

* בורא. ולא הבורא [מ"א]: * פה"ע. ואע"ג דגידולם מן הארץ לא רצו לפוטרם בברכת פרי הארץ כשארי פירות הארץ מתוך שהם חשובים ביותר וקבעו ברכה מיוחדת להזכיר שבחו של מקום שברא פירות חשובים כאלה: * שהוא עשוי קונדיטון וכו'. כתב הח"א דה"ה מה שקורין [ווערמיט וויין] שהוא מר ג"כ יש לברך עליו בפה"ג אכן בפמ"ג בא"א אות ב' מסתפק בזה וכתב משום שאין החיך נהנה ממנו כ"א לרפואה אפשר שאף שהכ"ב אין ראוי לברך עליו: * אם הרוב יין. לכאורה אי מיירי ביין מזוג וכיין למוקים שלנו דסתמא מזוגין הן בהרבה מים אפי' אם השכר היה המיעוט נתבטל כח היין ע"י התערובות לפי מה דקי"ל לקמן בסי' ר"ד ס"ה בהג"ה ע"ש ואולי מיירי שבהצטרף המיעוט שכר ג"כ לא יעלה לששה חלקים כנגד היין ובאופן זה עדיין שם יין עליו וכדלקמן בסי' ר"ד ס"ה הנ"ל ע"ש או דמיירי ביין חי וכן משמע בביאור הגר"א:

* ואם הרוב שכר. עיין במ"ב ועיין בפמ"ג שהקשה מדברי רמ"א אלו על מה שכתב במ"א בסימן ר"ד סקט"ז דיין במשקין אף לדברי הט"ז עכ"פ צריך ששה כנגדו שיתבטל בו ולדידיה אף ששה לא מהני ע"ש והכא אמרינן דברובא מתבטל [ומה שרצה לתרץ דהכא דוקא בשנתערב ממילא ולא בשמכוין למזוג לא משמע כן בתשב"ץ סימן פ"ז שממנו מקור הדין הזה] וראיתי בדברי הגר"ז בסימן ר"ד וכן בח"א כלל נ"ה ס"ג שהשמיטו לגמרי דברי המ"א דשם והעתיקו להלכה כמו שכתב הרמ"א בשם התשב"ץ בסימן זה. אמנם לענ"ד נראה שיש חילוק בזה דלא כל המשקין שוין לענין ברכה דאם דרך העולם לערב אותן משקין ביין להשביח טעמו אז

שער הציון

(א) גמרא ברכות ל"ו[ב]: (ב) כ"מ מהרא"ש ב"ב צ"ז: (ג) מהח"א בדיני קידוש: (ד) ב"י לקמן בסימן רע"ב: (ה) דהיינו שטעם יין גם עתה יש בו אלא שאיננו כבראשונה דלאי אבל טעם יין ע"י התערובות משמע בתשב"ץ ח"א סימן פ"ה שאין מקדשין עליו ואין מברכין עליו בפה"ג: (ו) ע"ת: (ז) תשב"ץ ח"א פ"ו: (ח) כן מוכח מלבוש וט"ז וכן מוכח בהדיא בתשב"ץ בסימן פ"ו ובסימן פ"ז ולא כמ"א בשם הש"ך [מגן גבורים] ולפי הנראה לא היה לפניהם ספר התשב"ץ גופא: (ט) לטעם לחזק כח היין ולא להפסיד טעמו: (י) מ"א ואף דלפי הנ"ל אין לו מקור מהתשב"ץ מ"מ מסתברא כן לדינא: (יא) ב"י: (יב) דלא עדיף מיין שיש בו דבש הנ"ל דהדבש בא להטעימו ואפ"ה כתב התשב"ץ דבעינן שלא יהא נפסד טעם היין: (יג) פמ"ג: (יד) ואין זה סתירה למה שמבואר ביו"ד סימן קי"ד ס"ד דאם עירב יין במשקין צריך ס' לבטלו ודעת הט"ז שם דעכ"פ צריך ששה כנגדו לענין ברכה

הגהות ותיקונים: א) סט"ו: ב) ל"ה:

THE LAWS /CONCERNING/ THE BLESSINGS OVER FRUIT

§202: THE LAWS /CONCERNING/ THE BLESSING OVER THE FRUIT OF A TREE

(Contains Eighteen Paragraphs)

1. Over any (1) fruit of a tree /or shrub/, one should make the prior-blessing *Borey Peri Ha-Eytz*, (2) except /in the case/ of wine. Over /wine/ one should make the /prior-/blessing (3) *Borey Peri Ha-Gafen*, irrespective of whether it is raw, (4) whether it is cooked or whether it is spiced, (5) i.e., if it had (6) honey and pepper added to it.

Mishnah Berurah

§202

(1) **Fruit of a tree /or shrub/.** /I.e.,/ irrespective of whether or not /the fruit/ is of the seven species[1] /for which the land of Israel is praised/.

(2) **Except /in the case/ of wine, etc.** /For/ in view /of the fact/ that /wine/ satisfies one's hunger and exhilarates one /the Sages/ ordained an independent /prior-/ blessing for it.

(3) ***Borey Peri Ha-Gafen.*** One should even /make this blessing over juice/ that oozed out of grapes of its own accord without them being pressed. [*P.Mg.*]

If one erred and made the blessing *Borey Peri Ha-Eytz* over wine, see below in Sec. 208, Par. 15 in the Mishnah Berurah /, sub-Par. 70/.

(4) **Whether it is cooked.** /This is/ because wine does not deteriorate if it is cooked.

It makes no difference /as regards this ruling/ whether one cooked the wine itself or whether one cooked grapes or raisins in order to make wine from them.

(5) **I.e., if it had... added, etc.** This even /applies/ if the taste and odor of /the wine/ have changed[2] from what they were originally as a result of /the addition of the honey and pepper/. /For/ even though /they have changed/ the wine did not deteriorate, and it /ranks as/ the principal[3] /part of the mixture/ in relation to the other /ingredients/. Consequently, one should make the blessing *Borey Peri Ha-Gafen* over it.

(6) **Honey and pepper.** Even if a third /of the mixture/ is honey and a third is pepper, or /even/ more than that, the wine is nevertheless /classed as/ the principal /part of the mixture/, since /the honey and pepper/ only serve to enhance /the wine/ and give it a /good/ flavor.

---

[1] See *Devarim* 8:8.

[2] Provided it still tastes like wine. (Sha'ar Ha-Tziyun No. 5)

[3] See sub-Par. 8.

רב דיני ברכת פירות האילן. ובו י"ח סעיפים:

[illegible] עלין (ג) בפה"ג בין חי (ד) בין (ג) [ג] מבושל בין * שהוא עשוי קונדיטון (ה) דהיינו שנותנין בו [illegible] הגה ואם נתערב יין (ג) [ג] (ז) בשכר אזלינן אחר הרוב (ח) * אם הרוב יין (ט) מברך בפה"ג (י) * ואם

א ברכות ל"ה
ב תוס' והרא"ש בב"ב צ"ו ירושלמי דשקלים ופסחים

באר היטב

(א) בפה"ע. ואם הוא פרי שראוי לחוש שהתליע לא יברך עד שיפתח הפרי ויראה אם ראוי לאכילה ספר חסידים. ושל"ה כתב דוקא באגוז משא"כ בשאר פירות שאף אם התליע בתוכו לא יברך לבטלה בשביל קליפתו החיצונה ע"כ טוב יותר לברך כשהוא שלם [ועיין בספר אליהו רבה שמביא כמה ענינים מדרך חסידות ומוסר בעניני ברכות]: (ב) מבושל. אע"ג דלענין יין נסך לא מתנסך לענין ברכה אין חילוק: (ג) בשכר. דוקא שכר תאנים אבל שאר משקין מיד שנתערב בהן כל כך עד שנפסד טעם היין

שערי תשובה

[א] בפה"ע. עיין בה"ט ועיין בא"ר שכתב עוד טעם משום שהשבירה הוי הפסקה דומיא דחתיכת לחם בברכת המוציא ושאם רוצה לקלוף הפרי שקולף תחלה ואח"כ מברך ולפי זה אם יש הרבה אגוזים שאין לחוש שהתליעו כולם א"צ לשבור קודם אך יש לחלק בין ההיא דחתיכת לחם וקליפת הפרי די"ל דשבירה אינו הפסק כ"כ ע"ש ולענ"ד י"ל דאפילו תימא דלאו הפסקה הוא כ"כ אין לעשות כן לכתחלה דגם טעם לברך קודס על השלם אין כאן דכיון דהקליפה לא חזיא כלל בתר פרי אזלינן והברכה הוא על הגרעין שבתוכו שראוי לאכילה והרי הוא בשלמותו. עוד כתב שם בשם של"ה שלא יברך על מאכל או משקה שהוא חם או קר ביותר שיש לחוש להפסק ע"ש. ונראה שאם יודע שהתבשיל חסר מלח או תבלין ואינו מוטעם בלעדו יתן לתוכו קודם ברכה כדי שיברך על דבר שהוא מתובל ומתוקן לסעודה כראוי אם לא שצריך לטעום לידע כמה מלח ותבלין צריך ליתן אז יברך תחלה ואף שהטעימה א"צ ברכה מ"מ אין לו לעשות כן שמא יבלע מעט ועיין סימן ר"י לכן יש לברך תחלה. ועיין ב"ח סי' ר"ד מי שבירך על דבר מאכל ולאחר שבירך נמאס בעיניו יש לו לאכול קצת אעפ"י שנרקב שלא תהיה הברכה לבטלה ע"ש ונראה שאם נמאס בעיניו ונפשו קצה באכילתו אין לו לאכול שהאוכל דברים שנפשו קצה באכילתו עובר על בל תשקצו כמבואר בי"ד סי' קי"ו ובט"ז שם משמע דהוא איסור באורייתא ועיין בדברי אא"ז בשמ"ח סימן י"ג שכתב ב' דעות בזה ע"ש והב"ח מיירי שאינו מאוס בעיניו כ"כ אלא שאינו חפץ לאכלו בשביל דקבון קצת מואס אף במה שיש שם מן הראוי למאכל ולכן יש לו לאנוס את עצמו לאכול שלא תהיה ברכתו לבטלה. וכתב בא"ר בשם מט"מ הרוצה לשתות מים ששופך קצת ישפוך תחלה ואח"כ יברך ובכנה"ג כתב משום הפסקה ויותר נראה משום בזוי הברכה ועיין בהלכות שבת לענין שפיכת כוס הבדלה ועי"ל ס"ס ר"ו בשמע מת בעיר או שהתקופה נופלת והוא בירך על המים ע"ש: [ב] מבושל. עי' בה"ט ועיין בפנים מאירות ח"ג סימן כ"א כתב דיש לפקפק למה לא ניחוש להנך גאונים דאין לברך על מבושל רק שהכל וע"ש שכתב קצת תקנה לזה. ועיין ביד אפרים מה שכתב בזה וע"ש דגם יין מעושן וקונדיטון שנותנין בתוכו דבש ופלפלין בכלל זה: [ג] בשכר. עיין בה"ט ועיין בפסקי מהר"ת רקנטי בנתערב יין

משנה ברורה

[illegible] רק להשביחו ולהטעימו: (ז) בשכר. ושכר (ח) של כל המינים (ט) שוים בזה (י) לבד ממיני משקין שפוגמים ומפקידין טעם היין מיד שנתערב בהם כ"כ עד שנפסד טעם היין מברך שהכל: (ח) אם הרוב יין וכו'. כדקיי"ל (יא) כל שהוא עיקר ועמו טפילה מברך על העיקר ופוטר את הטפילה וכל מין שהוא הרוב הוא העיקר והמיעוט טפל הוא לו: (ט) מברך בפה"ג. והוא (יב) שלא נתבטל טעם היין ע"י התערובות: (י) ואם הרוב שכר וכו'. ולא דמי להא דקי"ל לקמן בסימן ר"ד ס"ה בהג"ה דדי שיש ביין מעט יותר מאחד בששה נגד המים ע"ש (יג) דהתם דרך מזיגת יין הוא במים וע"כ לא שייך לומר דיתבטל היין נגד המים שנמזגו בם דנעשה הכל כמין אחד (יד) משא"כ בשכר דאין דרך למזוג בם וכשני מינים בעלמא דמי דכל מין שהוא הרוב הוא העיקר ועיין בביאור

ביאור הלכה

* בורא. ולא הבורא [מ"א]: * פה"ע. ואע"ג דגידולם מן הארץ לא רצו לפוטרם בברכת פרי הארץ כשארי פירות הארץ מתוך שהם חשובים ביותר וקבעו ברכה מיוחדת להזכיר שבחו של מקום שברא פירות חשובים כאלה: * שהוא עשוי קונדיטון וכו'. כתב הא"א דה"ה מה שקורין [ווערמיט וויין] שהוא מר ג"כ יש לברך עליו בפה"ג אכן בפמ"ג בא"א אות ב' מסתפק בזה וכתב משום שאין החיך נהנה ממנו כ"א לרפואה אפשר שאף שהכ"ב אין ראוי לברך עליו: * אם הרוב יין. לכאורה אי מיירי ביין מזוג וכיין למוקים שלנו דסתמא מזוגין הן בהרבה מים אפי' אם השכר היה המיעוט נתבטל כח היין ע"י התערובות לפי מה דקי"ל לקמן בסי' ר"ד ס"ה בהג"ה ע"ש ואולי מיירי שבהצטרף המיעוט שכר ג"כ לא יעלה לששה חלקים נגד היין ובאופן זה עדיין שם יין עליו וכדלקמן בסי' ר"ד ס"ה הנ"ל ע"ש או דמיירי ביין חי וכן משמע בביאור הגר"א:

* ואם הרוב שכר. עיין במ"ב ועיין בפמ"ג שהקשה מדברי רמ"א אלו על מה שכתב במ"א בסימן ר"ד סקט"ז דיין במשקין אף לדברי הט"ז עכ"פ צריך ששה נגדו שיתבטל בו ולדידיה אף ששה לא מהני ע"ש והכא אמרינן דברובא מתבטל [ומה שרצה לתרץ דהכא דוקא בשנתערב ממילא ולא בשמכוין למזוג לא משמע כן בתשב"ץ סימן פ"ז שממנו מקור הדין הזה] וראיתי בדברי הגר"ז בסימן ר"ד וכן בח"א כלל נ"ה ס"ג שהשמיטו לגמרי דברי המ"א דשם והעתיקו להלכה כמו שכתב הרמ"א בשם התשב"ץ בסימן זה. אמנם לענ"ד נראה שיש חילוק בזה דלא כל המשקין שוין לענין ברכה דאם דרך העולם לערב אותן משקין ביין להשביח טעמו אז

שער הציון

(א) גמרא ברכות ל"ו(ב): (ב) כ"מ מהרא"ש ב"ב ל"ז: (ג) מהמ"א בדיני קידוש: (ד) ב"י לקמן בסימן רע"ב: (ה) דהיינו שטעם יין גם עתה יש בו אלא שאינו כבראשונה דאי אבד טעם יין ע"י התערובות משמע בתשב"ץ ח"א סימן פ"ה שאין מקדשין עליו ואין מברכין עליו בפה"ג: (ו) ע"ת: (ז) תשב"ץ ח"א פ"ו: (ח) כן מוכח מלבוש וט"ז וכן מוכח בהדיא בתשב"ץ בסימן פ"ו ובסימן פ"ז ולא כמ"א בשם הש"ך [מגן גבורים] ולפי הכרעה לא היה לפניהם ספר התשב"ץ גופא: (ט) לטבעם לחזק כח היין ולא להפסיד טעמו: (י) מ"א ואף לפי הנ"ל אין לו מקור מהתשב"ץ מ"מ מסתברא כן לדינא: (יא) ב"י: (יב) דלא עדיף מיין שיש בו דבש הנ"ל דהדבש בא להטעימו ואפ"ה כתב התשב"ץ דבעינן שלא יהא נפסד טעם היין: (יג) פמ"ג: (יד) ואין זה סתירה למה שמבואר ביו"ד סימן קי"ד ס"ד דאם עירב יין במשקין צריך ס' לבטלו ולדעת הט"ז שם דעכ"פ צריך ששה כנגדו לענין ברכה

הגהות ותיקונים: א) סט"ו: ב) ל"ה:

Gloss: If wine is mixed (7) *with beer, /the blessing to be made over the mixture/ depends on /what constitutes/ the greater /part of the mixture/.* (8) *If the greater part /of the mixture/ is wine* (9) *one should make the blessing* Borey Peri Ha-Gafen */over it/,* (10) */whereas,/ if the greater part is beer one should make /over it/ the blessing* She-Ha-Kol. *(...)*

Mishnah Berurah

(7) With beer. All kinds of beer have the same /ruling/ in this respect, except for types of drink that spoil and impair the taste of the wine. /In the case of the latter,/ as soon as they have mixed with /wine/ to an extent that the wine's taste has been impaired one should make the blessing *She-Ha-Kol* /over the mixture/.

(8) If the greater part /of the mixture/ is wine, etc. This accords with the ruling that whenever a principal /article/ is /consumed together/ with a secondary /article/ one should make a blessing over the principal /article/ and /thereby/ discharge /his obligation to make a blessing over/ the secondary /article/. /In our case,/ whichever kind /of drink/ comprises the greater part /of the mixture/ is /considered/ the principal /article/ and /the kind that forms/ the smaller part is secondary to it.

(9) One should make the blessing *Borey Peri Ha-Gafen.* Provided the taste of the wine has not been nullified because it was mixed.

(10) /Whereas,/ if the greater part is beer, etc. /The circumstances here/ are not comparable to those below in Sec. 204, in the gloss to Par. 5, where it is ruled that /for the mixture to be classed as wine and to require the blessing *Borey Peri Ha-Gafen*/ it is adequate if the wine constitutes a little more than one /part of neat wine/ to six /parts/ of water; see there. /This is/ because /the mixture discussed/ there /is a mixture of wine with water/. /Since/ it is usual to mix wine with water it follows that there is no question of ruling that the wine should be nullified by the water with which it is mixed, for the entire /mixture/ forms a single kind /of drink/. This /reasoning/ does not apply to /a mixture of wine and/ beer, since it is not usual to mix /wine/ with /beer/. /Such a mixture/ is /therefore/ regarded as an ordinary /mixture of/ two /different/ kinds /of drink, for which the ruling is/ that whichever of the kinds constitutes the greater part is /regarded as/ the principal /part/. /However,/ see the *Beyur Ha-Gra*,

הרוב שכר * מברך שהכל (ב״י בשם התשב״ץ): ב (ד) [ד] [ג]הבוסר כל זמן שלא הגיע (יא) לכפול הלבן מברך עליו (יב) בפה״א ומשהוא כפול הלבן ואילך מברך עליו בורא פרי העץ (יג) ומתוך שלא נודע לנו שיעור פול הלבן (יד) [ד]לעולם מברך בפה״א עד שיהיה (טו) גדול ביותר * [ה]ושאר כל האילן (טז) משיוציאו פרי מברכין עליו בפה״ע [ו]ובלבד שלא יהא (ה) [ה] מר או (יז) עפוץ ביותר (יח) עד שאינו ראוי לאכילה [illegible]

באר הגולה

ג ברכות לו בתוס׳ והרא״ש והרשב״א
ד הרא״ש שם
ה שם בגמ׳ ומשנה בספ״ג דשביעית
ו רמב״ם

שערי תשובה

מבושל בחי אזלינן בתר הרוב והביאו בשכנה״ג והוא מדברי תשובת הרי״ף סימן רל״ה ע״ש: [ד] הבוסר. עיין בה״ט ואם סחט ענבים בעודם בוסר ועשאם יין מברך שהכל עיין יו״ד סי׳ רכ״ג ולדעת רבינו משולם אינו נאסר במגע עובד כוכבים שנקרא מים ואף שר״ת אוסר משום שאין אנו בקיאים מהו בוסר וכן הסכימו הפוסקים מ״מ לענין ברכה אינו מברך רק שהכל. ולענין ענבים עצמם בעודם בוסר עיין ביד אפרים מ״ש בזה: [ה] מר. עבה״ט וכ״כ בא״ר בשם מלבושי יו״ט ועיין בפנים מאירות חלק

באר היטב

מברכין שהכל עיין מ״א: (ד) הבוסר. עיין סימן רכ״ה סעיף ז׳ לענין שהחיינו: (ה) מר. ואם מתקן על ידי האור מברך שהכל

ביאור הלכה

אפי׳ הם רובא נגד היין [כ״ז שאינם ששה נגדו] כמי אינם מבטלין היין ואפילו נשתנה טעם היין עי״ז מכמות שהיה מקודם וכמו ההיא דקונדיטון שמבואר בירושלמי שהוא שליש דבש ושליש פלפלין הרי דהיין הוא מיעוט לגבי הבשמים והדבש ואפ״ה מברכין בפה״ג והטעם כמש״כ הרשב״א בתשובה והעתיקו התשב״ץ שהרי עלויו בו ולא שייך בזה לומר דהיין הוא טפל דאדרבה הם טפלים לגבי היין להשביח טעמו ודברי הרמ״א מיירי בשכר וכיו״ב שאין דרך העולם לערב אותן ביין כדי להשביח טעמו דהגם דמשמע דשכר מחזק כח היין מ״מ אין דרך העולם לערב בזה כדי להשביחו ולכן לא הוי טפל לגבי היין וע״כ תלוי הדבר ברובא: * מברך שהכל. עיין במ״ב שהגר״א חולק על פסק זה ודעתו דמברך בפה״ג דמזיגת יין בשכר שוה למזיגת יין במים ולא אזלינן בזה בתר רובא אכן כמה אחרונים העתיקו דברי הרמ״א לפסק הלכה [וקושית הגר״א ממה שאמרו כל חמרא דלא דרי וכו׳ יישב הפמ״ג וש״א דדוקא במים אמרו שהוא דרך מזיגה וע״כ לא נתבטל ולא בשאר משקין ומה שכתב עוד דמתניתין לא איירי כלל בנתערב וכו׳ השיב במגן גבורים דלדינא הלא קי״ל דאף במעורב אמרינן עיקר פוטר הטפל וכדלקמן בסימן רי״ב ס״א וכן נתקשה בדבריו בספר דמשק אליעזר וע״ש מה שכתב בישובו. והעיקר דהגר״א ס״ל דלגבי יין אף שהשכר הוא רוב לא חשבינן ליה לעיקר דמלתא אותו למים שמוזג היין בם] וע״כ לענין ברכה ראשונה בודאי מהנכון לכתחלה לברך שהכל [ואם בירך בפה״ג יצא] ולענין ברכה אחרונה יראה ליקח יין אחר רביעית ויפטור בברכה אחרונה גם את זה אכן לפי המבואר בסימן ר״ד באחרונים שם לענין מזיגת יין במים דעכ״פ תלוי בחוזק היין ואף אם המים פחות משיעור המבואר שם לבטל היין מ״מ אין מברך בפה״ג אלא ביש בו טעם יין ודרך העולם לשתות יין זה במזיגה כזו נראה דה״ה בעירב בשכר אם הוא יין חלוש ואין דרך העולם למזוג אף ברוב מים גם בעירב עם שכר מברך שהכל ואחריו ב״כ אף לדעת הגר״א דמהגר״א משמע דשכר ומים דין אחד להם וכ״ש אם אבד טעם יין דמברך שהכל לכו״ע וכמ״ש במ״ב: * ושאר כל האילן משיוציא וכו׳ כמין שרשראות וכו׳. עיין בביאור הגר״א שחולק על פסק השו״ע והוכיח דכל אלו הסימנים לא נזכרו בש״ס רק לענין איסור קליטת אילנות בשביעית אבל לענין ברכה מסתברא דבעינן דוקא משיגיעו לעונת המעשרות וקודם לכן לא חשיב פרי הראויה לאכילה וכן הוא ג״כ דעת הפמ״א ולפי דבריהם ישתנו כל הדינים שבסעיף זה

משנה ברורה

בביאור הגר״א שדעתו לדינא דגם בעניננו שוה למזיגת יין במים: ב (יא) לכפול הלבן. בגדלו: (יב) בפה״א. דכל דבר שגדל על האילן ואינו עיקר הפרי בפה״א [טור]: (יג) ומתוך שלא נודע וכו׳. שיש כמה מינים גדולים וקטנים: (יד) לעולם מברך וכו׳. משום דבדיעבד אם בירך בפה״א על פה״ע יצא כדלקמן בסימן ר״ו. ומ״מ בכגון זה אין לאכול מהם כשיעור שחייב ברכה אחרונה אלא בתוך הסעודה כיון שהוא ספק אם יברך אחריהם מעין ג׳ או בנ״ר [אהע״ו ותא״מ]: (טו) גדול ביותר. ואם לפי מראית עין כבר נגמר בישולו (טו) אין נ״מ כלל בגדלו ובכל אופן מברך עליו בפה״ע וכן אם החרצנים שלהם (טז) נראה מבחוץ בודאי הוא קרוב להתבשל ומברך עליהם בפה״ע לכו״ע: (טז) משיוציאו פרי. אע״ג שהם עדיין (יז) קטנים ביותר: (יז) עפוץ. מהו: (יח) עד שאי[illegible] וכו׳. מבואר מזה דאם [illegible]

שער הציון

תלוי הדבר בעיקר וטפל ולכן אף דלא נתבטל הטעם של היין ברובא ויש בודאי טעם יין כיון שהשכר הוא הרוב ס״ל להרמ״א דהוא העיקר והוי היין טפל נגדו ומברך ברכת השכר וכעין זה תירץ ג״כ הט״ז על קושיתו מתחלה ע״ש והנה המעיין בתשב״ץ גופא יראה דעתו דאף לענין מגע ביין מהני כשהיה מתחלה רוב שכר דהיין נתבטל ברובא נראה דסברתו דרק ביין אסור צריך ששים לבטל אבל ביין היתר כיון שנתבטל ברובא שוב אין שם יין עליו ואין אוסר אח״כ במגע עכו״ם אכן אנן לדינא לא קי״ל הכי כמבואר ביו״ד סימן קכ״ג ס״ח בהגה״ה דעכ״פ צריך ששה נגדו ואם לאו שם יין עליו: (טו) מא״ת דלא כמשמעות הב״ח וכ״כ בספר עוללות אפרים להגאון ר״ז מרגליות ע״ש: (טז) דאפילו לדעת הפנים מאירות והגר״א דחולקים על פסק השו״ע וס״ל דשיעורא דפול הלבן לא שייך רק לענין איסור קליטת אילנות בשביעית ולא לענין ברכה לברכה בעינן דוקא עד שיגיעו לעונת המעשרות הלא בשיעור זה הגיע לעונת המעשרות וכדאיתא ברמב״ם פ״ב מהלכות מעשר הלכה ה׳ ע״ש. ואפשר דאז יוכל לברך שהחיינו אפילו לדעת הרמ״א לקמן בסימן רכ״ה ס״ג בהגה״ה כיון שהיא חשובה פרי לענין מעשר ולא מיעט הרמ״א רק שיעורא דפול הלבן: (יז) פוסקים: (יח) ולדעת הפמ״א והגר״א דלא הוי פירא לענין ברכה עד שיגיע לעונת המעשרות מסתברא דאפילו מיתקן אינו מועיל: (יט) מ״א בשם אחרונים ובספר עוללות אפרים חולק ע״ז ודעתו דלכל שאוכל גוף הפרי לא איכפת לן במה שהיו מתחלה מרים אלא כל שהן ראויין לאכילה עכשיו ע״י שיתקן באיזה דבר מברך עליו בפה״ע ולא דמי לגרעינין והנה בביאור הגר״א בסעיף ג׳ ד״ה ואם משמע ג״כ דס״ל כסברתו דאפילו בגרעינין מרים ס״ל שם לדעת התוספות דמהני מיתוק לברך עליו בפה״ע אלא דמצד אחר לא נוכל לברך בפה״ע לדעת הגר״א אפילו בלא היו מרים דהא הוא ס״ל דבעינן דוקא שיגיעו לעונת המעשרות אז חשיב פרי:

2. As long as immature grapes have not /yet/ become **(11)** like white beans, one should make the blessing **(12)** *Borey Peri Ha-Adamah* over them, but from when they become like white beans and onwards one should make the blessing *Borey Peri Ha-Eytz* over them. **(13)** /However,/ in view /of the fact/ that we do not know the size of the white beans /which the Sages had in mind/, **(14)** one should continue to make the blessing *Borey Peri Ha-Adamah* /over immature grapes/ until they are **(15)** very large.

/In the case of the fruit of/ all other trees, **(16)** as soon as /the tree/ forms fruit one should make the blessing *Borey Peri Ha-Eytz* over it. /However,/

Mishnah Berurah

who is of the opinion that even in our case /, where a mixture of beer with wine is involved,/ the halachic ruling is the same as /it is/ for a mixture of wine and water.

(11) Like white beans. /I.e.,/ in size.

(12) *Borey Peri Ha-Adamah.* For /one should make the blessing/ *Borey Peri Ha-Adamah* /over/ any article that grew on a tree or shrub, but is not its prime fruit. [*Tur*]

(13) /However,/ in view /of the fact/ that we do not know, etc. /This is/ because there are several types /of white beans, some of which are/ large and /some of which are/ small.

(14) One should continue to make the blessing, etc. This is because once it is after the event, if one made the blessing *Borey Peri Ha-Adamah* over the fruit of a tree /or shrub/ he fulfilled /his obligation to make a prior-blessing over it/, as /stated/ below in Sec. 206 /, Par. 1/.

Nevertheless, when /one eats grapes/ like these he should not eat a sufficient quantity of /the grapes/ to become obliged /to make/ an after-blessing (unless during a meal, in which case he will not have to make the required after-blessing over it). This is because it is questionable whether one should make the /single/ blessing which corresponds to the three /blessings for after a meal/ or /the blessing/ *Borey Nefashos* after /one has eaten/ it.[4] [*E.Hao.* and *Ma.M.*]

(15) Very large. If it is apparent on inspection that they are already fully ripe their size makes no difference at all, and one should /therefore/ make the blessing *Borey Peri Ha-Eytz* over them in any case. Likewise, if their kernels are visible from the outside they are definitely about to ripen and according to all /authorities/ one should make the blessing *Borey Peri Ha-Eytz* over them.

(16) As soon as /the tree/ forms fruit. Even though /the fruit/ is still very small.

[4] If it is the required size and is thus the prime fruit, the former after-blessing applies, whereas if it is still below the required size the latter after-blessing applies. It should be noted that if one makes either of these after-blessings in an instance when the other applies he does not fulfil his obligation at all.

[illegible] וסב"ז): ב (ד) [ז] הבוסר כל זמן שלא הגיע (יא) לכפול הלבן מברך [illegible] ברך עליו בורא פרי העץ (יג) ומתוך שלא ידענו לנו שיעור [illegible] הלבן (יד) לעולם מברך בפה"א עד שיהיה (טו) גדול ביותר * ושאר כל האילן (טז) משיוציאו [illegible] שלא יהא (ה) [ה] מר או (יז) עפוץ ביותר (יח) עד שאינו ראוי לאכילה אפילו ע"י הדחק דאז (יט) אין מברכין עליו כלל: הגה וי"א דעל חרובין אינו מברך בורא פרי העץ (כ) עד שיראה בהן כמין שרשראות של חרובין וכן בזיתים עד שיגלגל הנץ סביבם וקודם לכן (כא) מברך (כב) בפה"א וכן עיקר

באר הגולה

ג ברכות לו בתוס' והרא"ש והרשב"א
ד הרא"ש שם
ה שם בגמ' ממשנה בספ"ג דשביעית
ו רמב"ם

שערי תשובה

מבושל בחי אזלינן בתר הרוב והביאו בשכנה"ג והוא מדברי תשובת הרי"ף סימן רל"ה ע"ש: [ד] הבוסר. עיין בה"ט ואם סחט ענבים בעודם בוסר ועשאם יין מברך שהכל עיין יו"ד סי' רכ"ג ולדעת רבינו משולם אינו נאסר במגע עובד כוכבים שנקרא מים ואף שר"ת אוסר משום שאין אנו בקיאים מהו בוסר וכן הסכימו הפוסקים מ"מ לענין ברכה אינו מברך רק שהכל. ולענין ענבים עצמם בעודם בוסר עיין ביד אפרים מ"ש בזה: [ה] מר. עבה"ט וכ"כ בא"ר בשם מלבושי יו"ט ועיין בפנים מאירות חלק

באר היטב

מברכין שהכל עיין מ"א: (ד) הבוסר. עיין סימן רכ"ה סעיף ז' לענין שהחיינו: (ה) מר. ואם מתקן על ידי האור מברך שהכל

ביאור הלכה

אפי' הם רובא נגד היין [כ"ז שאינם ששה נגדו] כמו אינם מבטלין היין ואפילו נשתנה טעם היין ע"ז מכמות שהיה מקודם וכמו ההיא דקונדיטון שמבואר בירושלמי שהוא שליש דבש ושליש פלפלין הרי דהיין הוא מיעוט לגבי הבשמים והדבש ואפ"ה מברכין בפה"ג והטעם כמש"כ הרשב"א בתשובה והעתיקו התשב"ץ שהרי עלויו בו ולא שייך בזה לומר דהיין הוא טפל דאדרבה הם טפלים לגבי היין להשביח טעמו ודברי הרמ"א מיירי בשכר וכיו"ב שאין דרך העולם לערב אותן ביין כדי להשביח טעמו דהגם דמשמע דשכר מחזק כח היין מ"מ אין דרך העולם לערב בזה כדי להשביחו ולכן לא הוי טפל לגבי היין וע"כ תלוי הדבר ברובא: * מברך שהכל. עיין במ"ב שהגר"א חולק על פסק זה ודעתו לברך בפה"ג דמזיגת יין בשכר שוה למזיגת יין במים ולא אזלינן בזה בתר רובא אכן כמה אחרונים העתיקו דברי הרמ"א לפסק הלכה [וקושית הגר"א ממה שאמרו כל חמרא דלא דרי וכו' יישב הפמ"ג וש"א דדוקא במים אמרו שהוא דרך מזיגה וע"כ לא נתבטל ולא בשאר משקין ומה שכתב עוד דמתניתין לא איירי כלל בנתערב וכו' השיב במגן גבורים דלדינא הלא קי"ל דאף במעורב אמרינן עיקר פוטר הטפל וכדלקמן בסימן רי"ב ס"א וכן נתקשה בדבריו בספר דמשק אליעזר וע"ש מה שכתב בישובו. והעיקר דהגר"א ס"ל דלגבי יין אף שהשכר הוא רוב לא חשבינן ליה לעיקר דמדמה אותו למים שמוזג היין בם] וע"כ לענין ברכה ראשונה בודאי מהנכון לכתחלה לברך שהכל [ואם בירך בפה"ג יצא] ולענין ברכה אחרונה יראה ליקח יין אחר רביעית ויפטור בברכה אחרונה גם את זה אכן לפי המבואר בסימן ר"ד באחרונים שם לענין מזיגת יין במים דעכ"פ תלוי בחוזק היין ואף אם המים פחות משיעור המבואר שם לבטל היין מ"מ אין מברך בפה"ג אלא ביש בו טעם יין ודרך העולם לשתות יין זה במזיגה כזו נראה דה"ה בעירב בשכר אם הוא יין חלוש ואין דרך העולם למזוג אף ברוב מים גם בעירב עם שכר מברך שהכל ואחריו ב"כ אף לדעת הגר"א דמהגר"א משמע דשכר ומים דין אחד להם וכ"ש אם אבד טעם יין דמברך שהכל לכו"ע וכמ"ש במ"ב: * ושאר כל האילן משיוציא וכו' כמין שרשראות וכו'. עיין בביאור הגר"א שחולק על פסק השו"ע והוכיח דכל אלו הסימנים לא נזכרו בש"ס רק לענין איסור קליטת אילנות בשביעית אבל לענין ברכה מסתברא דבעינן דוקא משיגיעו לעונת המעשרות וקודם לכן לא חשיב פרי הראויה לאכילה וכן הוא ג"כ דעת הפמ"א ולפי דבריהם ישתנו כל הדינים שבסעיף זה

משנה ברורה

[illegible] (טז) משיוציאו פרי. [illegible] קטנים ביותר: **(יז) עפוץ.** חמוץ: **(יח) עד שאינו ראוי וכו'.** מבואר מזה דאם עכ"פ נאכלים ע"י הדחק אע"ג שחמוצים ומרים הם כדרך פירות בקטנותם אפ"ה מברך עליהם ברכתם הראויה ובח"א וכן בספר עוללות אפרים פקפקו בדין זה ודעתם דבכגון זה אינו מברך אלא שהכל* (יח) אם לא שבישלן או שמתקן באור דאז מברך עליו בפה"ע כיון שהוא פרי בעצם אלא שצריך תקון: **(יט) אין מברכין עליו כלל.** דכעץ בעלמא חשיב (יט) ואפי' מתקן ע"י אור ג"כ אין מברך עליו רק שהכל* וכדין גרעינין שמתקן לקמן בס"ג. כתב בח"א דלפ"ז מיני פירות שמרקחין ומטגנין בדבש וכיו"ב בעודם קטנים מאד אם לא היו ראוין לאכול קודם ריקוחן כלל אין מברכין עליהם כ"א שהכל לאחר ריקוחן ועיין בבה"ל מה שכתבנו לענין תפוחים: **(כ) עד שיראה בהן וכו'.** דאז חשיב פרי אבל כ"ז ג"כ דוקא אם לא היו מרים ביותר וכנ"ל: **(כא) מברך וכו'.** וכן הסכים המ"א והגר"א וע"ש בביאור הגר"א שמחמיר עוד יותר בענין זה כמו שכתבנו בבה"ל: **(כב) בורא פה"א.** היינו אפי'

שער הציון

תלוי הדבר בעיקר וטפל ולכן אף דלא נתבטל הטעם של היין ברובא ויש בודאי טעם יין כיון שהשכר הוא הרוב ס"ל להרמ"א דהוא העיקר והוי היין טפל נגדו ומברך ברכת השכר וכעין זה תירץ ג"כ הט"ז על קושיתו מתחלה ע"ש והנה המעיין בתשב"ץ גופא יראה דעתו דאף לענין מגע ביין מהני כשהיה מתחלה רוב שכר דהיין נתבטל ברובא נראה דסברתו דרק ביין אסור צריך ששים לבטל אבל ביין היתר כיון שנתבטל ברובא שוב אין שם יין עליו ואין אוסר אח"כ במגע עכומ"ז אכן אנן לדינא לא קי"ל הכי כמבואר ביו"ד סימן קכ"ג ס"ח בהגה"ה דעכ"פ צריך ששה כנגדו ואם לאו שם יין עליו: (טו) מא"מ דלא כמשמעות הב"ח וכ"כ בספר עוללות אפרים להגאון ר"ז מרגליות ע"ש: (טז) דאפילו לדעת הפנים מאירות והגר"א דחולקים על פסק השו"ע וס"ל דשיעורא דפול הלבן לא שייך רק לענין איסור קליטת אילנות בשביעית ולא לענין ברכה דלברכה בעינן דוקא עד שיגיעו לעונת המעשרות הלא בשיעור זה הגיע לעונת המעשרות וכדאיתא ברמב"ם פ"ב מהלכות מעשר הלכה ה' ע"ש. ואפשר דאז יוכל לברך שהחיינו אפילו לדעת הרמ"א לקמן בסימן רכ"ה ס"ג בהג"ה כיון שהיא חשובה פרי לענין מעשר ולא מיעט הרמ"א רק שיעורא דפול הלבן: (יז) פוסקים: (יח) ולדעת הפמ"א והגר"א דלא הוי פירא לענין ברכה עד שיגיע לעונת המעשרות מסתברא דאפילו מיתקן אינו מועיל: (יט) מ"א בשם אחרונים ובספר עוללות אפרים חולק ע"ז ודעתו דכל שאוכל גוף הפרי לא איכפת לן במה שהיו מתחלה מרים אלא כל שהן ראוין לאכילה עכשיו ע"י שיתקן באיזה דבר מברך עליו בפה"ע ולא דמי לגרעינין והנה בביאור הגר"א בסעיף ג' ד"ה ואם משמע ג"כ דס"ל כסברתו דאפילו בגרעינין מרים ס"ל שם לדעת התוספות דמהני מיתוק לברך עליו בפה"ע אלא דמצד אחר לא נוכל לברך בפה"ע לדעת הגר"א אפילו בלא היו מרים דהא הוא ס"ל דבעינן דוקא שיגיעו לעונת המעשרות אז חשיב פרי:

this only /applies/ if /the fruit/ is not extremely bitter or **(17)** tart, **(18)** to the extent that it is not fit to be eaten even when one is pressed, for if that is the case **(19)** one should not make a blessing over it at all.

Gloss: There are /authorities/ who say that one should not make the blessing Borey Peri Ha-Eytz *over carobs* **(20)** *until they have a chain-like appearance and, likewise, in the case of olives, /one should not make this blessing/ until the blossom has grown around them. /If one eats carobs or olives/ before /they have reached/ this /stage/,* **(21)** *he should make the blessing* **(22)** Borey Peri Ha-Adamah */over them/. This is the prevalent /opinion/. (...)*

Mishnah Berurah

(17) Tart. /I.e.,/ sour.

(18) To the extent that it is not fit, etc. It is clear from this /ruling/ that if they are at least edible when one is pressed /, then/, even though they are sour and bitter, as is commonly the case with fruit which is /still/ small, one should nevertheless make the blessing which is appropriate /for the ripe fruit/ over them. In the *Ch.A.*, and likewise in the work *Olelos Efrayim,* /the authors/ question this ruling. They are of the opinion that for /fruit/ like this /, that is only edible when one is pressed,/ one should simply make the blessing *She-Ha-Kol*, unless it was cooked or sweetened by a fire. In the /latter/ case one should make the blessing *Borey Peri Ha-Eytz* over it, since it is in actual fact fruit, but merely requires to be made suitable[5] /for eating/.

(19) One should not make a blessing over it at all. For it is merely regarded as wood /in such a case/. Even if one sweetened /such fruit/ by means of a fire one should also only make the blessing *She-Ha-Kol* over it, which corresponds with the ruling /given/ in Par. 3 below for kernels that were sweetened.

The *Ch.A.* writes that according to this /ruling/, if fruit of /any/ kind was confected by being fried in honey, etc. when it was very small and it was not fit to be eaten at all before it was confected, one should merely make the blessing *She-Ha-Kol* over /the fruit/ now that it is confected.

See what we have written in the Beyur Halachah concerning apples.[6]

(20) Until they have a... appearance, etc. For /only/ then are they considered fruit. However, all this also only /applies/ if they are not very bitter, as /explained/ above.

(21) He should make the blessing, etc. The *M.A.* and the *Gra* likewise agree /with this ruling/. See there, in the *Beyur Ha-Gra*, that /the *Gra*/ is even more stringent about this matter, as we have written in the Beyur Halachah.[5]

(22) *Borey Peri Ha-Adamah.* I.e., even if they are sweet, since they are not yet /developed enough to be considered/ the prime fruit/ of the tree/.

---

[5] In the Beyur Halachah, the author of the Mishnah Berurah rules that one should take into account the view of the *Gra* and the *Panim Me'iros.* They are of the opinion that fruit is only considered developed enough to warrant the blessing *Borey Peri Ha-Eytz* if it has already reached the size required for there to be an obligation to separate tithes, etc. According to them, over fruit which has not yet reached this size, the blessing *Borey Peri Ha-Adamah* should be made, and this even applies if the fruit was sweetened by a fire. As to the size required for there to be an obligation to separate tithes, etc., see the *Rambam, Hilchos Ma'aseyr* 2:5.

[6] The author writes there that even according to the view described in Note 5, the required size in the case of apples, namely, when they have become round, is small. Consequently, even according to that view, as soon as they are also edible one should make the blessing *Borey Peri Ha-Eytz* over them. If they are only edible when one is pressed, the blessing to be made over them depends on the two opinions discussed by the Mishnah Berurah in sub-Par. 18.

(טור): ג * ט גרעיני הפירות אם הם (כג) מתוקים מברך עליהם (ו) [ו] בורא פרי העץ ואם הם (כד) מרים אינו מברך עליהם כלל י ואם מתקן על ידי האור (כה) מברך עליהם (ז) [ז] שהכל: [illegible]

באר הגולה

ז שם בתו' והרא"ש
ח הרשב"א
ט ברכות ל"ה
י הרמב"ם בפ"ט(א) מה"ב

באר היטב

ל"ח מ"א: (ו) בפה"ע. מהר"ח הלוי בס' גן המלך סי' ל' כתב שמברך בפה"א וכ"פ בתשובת פנים מאירות סי' ס"ה דמברך בפה"א או שהכל ע"ש ועיין יד אהרן: (ז) שהכל. א"ל לדברי המחבר שפסק דאם הם מתוקים מברך עליהם בורא פרי העץ ש"מ דהוי פרי א"כ כשמתקן ע"י האור נמי ליברך בפה"ע כמו גבי שקדים בסעיף ה'. וי"ל דכשהן מרים לאו פרי נינהו משא"כ בשקדים מ"א וכ"כ בלבוש: (ח) עיקר. ואם מתכוין לרפואה ואוכל רק מעט פת שלא יזיקנו בגרונו מברך על השמן וה"ה אם שותהו עם שאר משקין שקולין אותם כשאוכלם יברך בפה"א ע"ש ח"ב סימן קמ"ב:

שערי תשובה

א' סי' ס"ה וביד אפרים מ"ש בזה: [ו] בפה"ע. עיין בה"ט ועיין במעדני מלך וא"ר בשם מלבושי יו"ט ובפר"ח ואבן העוזר ודעת הפר"ח לברך שהכל ובבר"י כתב שאף שבגן המלך והאה"ע כתבו לברך בפה"א לאפוקי נפשיה מפלוגתא יש לברך שהכל ועיין ביד אפרים מ"ש בזה: [ז] שהכל. עבה"ט ועיין בעטרת זקנים בשם הלבוש ועיין באה"ע ובבר"י כתב שדבריו בכלל המ"א והמ"א רמז לדברי הלבוש ע"ש ועיין ביד אפרים מ"ש בזה בשם אבודרהם שדעתו גם בזה לברך בפה"ע וכבר כתבתי בס"ק שלפני זה אפילו במתוקין יש לברך שהכל. ועיין ביד אפרים דבמתוקין בדיעבד אם בירך בפה"א או בפה"ע אין לו לחזור ולברך משום חשש ברכה לבטלה משא"כ במרים ומתקן ע"י האור ע"ש ועיין בשאילת יעב"ץ גרעיני הקאווי"י לאחר [ח] עיקר. עבה"ט ועי' ב"ח וע"ל וכ"ל והא"ר שדעתם שהפת עיקר ועי' ביד אפרים:

משנה ברורה

הם מתוקים דעדיין אינם עיקר פרי; ג (כג) מתוקים. לאו דוקא (כ) אלא כל שאין נהנה ממנו במקצת והטעם שמברך בפה"ע משום דהם כמי חלק מחלקי הפרי (כא) והרבה אחרונים חולקים ע"ז וס"ל דאינו מברך בפה"ע דלא הוי כפרי גופא ואינו מברך עליהם (כב) אלא בפה"א* וכן הסכמת הגר"א. ואם בירך בפה"ע יצא בדיעבד [דרך החיים] ואם אוכל הגרעין אחר שאוכל הפרי מסתברא (כג) דלכו"ע נפטר בברכת בפה"ע שבירך על הפרי משום דהוי טפל לפרי: (כד) מרים. היינו שאינם ראויים לאכול אפילו ע"י הדחק וכנ"ל בסוף ס"ב: (כה) מברך עליהם שהכל. הרבה (כד) אחרונים הקשו ע"ז ודעתייהו דלדעת המחבר דגרעינין הוי כפרי גופא א"כ גם במרים ומתקן ע"י איזה דבר נמי מברך עליהם בפה"ע וכמו גבי שקדים המרים המבואר בס"ה (כה) ויש מתרצים דאפילו לדעה זו לא עדיפא גרעינין כשקדים גופא שהם עיקר הפרי משא"כ בגרעינין ולהכי אם הם מרים לא מקרי פרי כלל ולא מהני במה שממתקן אח"כ מיהו לדינא (כו) אין לזוז מפסק השו"ע דבלא"ה כתבנו מקודם דעת הרבה אחרונים והגר"א מכללם לחלוק על עיקר דינא דמחבר ולדידהו גם גרעינין מתוקין אינו מברך עליהם לכל היותר רק בפה"א דלאו פרי נינהו וממילא במרים ומתקן ע"י האור אינו מברך עליהם אלא שהכל: [illegible]

ביאור הלכה

זה דהיינו בענבים בעינן דוקא שיראו החרצנים מתוכן ובזיתים משיביאו שליש ובחרובין משיראו בהן נקודות שחורות והוא אות שמתחיל להשחיר וכן בכל מין ומין יש שיעור מיוחד לזה כמבואר הכל ברמב"ם פ"ב מהלכות מעשר ע"ש וקודם שהגיעו לשיעור זה אינו מברך רק בפה"א ויש סעד לדבריהם מהרמב"ם פ"ה מהלכות שמטה ופ"ח מהלכות ברכות ע"ש וכבר נשאו ונתנו בזה האחרונים והנה לפי דברי הגר"א והפמ"א מסתברא דאפילו מיתוק באור לא מהני כיון שאינו חשוב פרי קודם שהגיע לעונת המעשרות ולעולם מברך בפה"א ויש לנהוג כן למעשה לכאורה דבזה יוצא ממ"נ ומ"מ הנוהג כפסק האחרונים שנמשכו אחר השו"ע אין למחות בידו דיש לו על מי לסמוך אמנם אם לא היו ראויין לאכול רק ע"י הדחק אין לברך בפה"ע רק כשבשלן או מתקן באור וכמו שכתבתי במ"ב בשם הח"א והעוללות אפרים. ודע דלענין תפוחים שיעורן לעונת המעשרות אפילו כשהן קטנים ורק משנעשו עגולים כמבואר ברמב"ם שם וא"כ בזה גם הגר"א והפמ"א מודים לדעת השו"ע דמברכין אז עליהם בפה"ע ואם היו ראוין אלו הקטנים לאכול רק ע"י הדחק ומתקן ע"י בישול ג"כ מברך עליהם בפה"ע לכו"ע: *** גרעיני הפירות וכו'.** עיין מ"ב במש"כ שהרבה חולקים ע"ז וס"ל למברך עליהן בפה"א ויש לעיין בהכי פרי [שקורין קאפטאלין] שבתוכן כמלא גרעינין כמין שקדים ממש דהיינו קליפה קשה מלמעלה ובתוכה פרי קטנה מתוקה כמין שקדים ממש אי דינו כמי כמין גרעין בעלמא או דבזה כו"ע מודים למברך בפה"ע דאין זה בכלל גרעין אלא פרי בתוך פרי וגם בודאי כו"ע נטעי להו אדעתא דהכי ועיין בדה"ח ול"ע: *** אם הוא חושש בגרונו וכו'.** עיין בפמ"ג שמסתפק אם בעינן שיתכוין לרפואה או דלמא [illegible]

[illegible]

שער הציון

(כ) פשוט: (כא) אהע"ו ופר"ח ופמ"א וש"א: (כב) פרישה בדעת הרשב"א וכ"כ באהע"ו. וכ"כ הגר"א בפ"ג דערלה וכמו שהעיר במאמר מרדכי שכן מבואר באבודרהם בהדיא לדעת הרשב"א וכ"כ בדה"ח ולא כפר"ח וא"ר בזה וכן בהגהות רע"א מפקפק על דבריהם [ובעוללות אפרים מיישב דבריהם קצת]: (כג) היינו אפילו לדעת הרשב"א דלא הוי כפרי עכ"פ לדידיה מתרבי גרעינין בערלה מדהוי טפל לפרי וממילא בענינינו הלא בכ"ת קי"ל למברך על העיקר ופוטר הטפל וכן מצאתי בספר שדי חמד בשם איזה פוסקים: (כד) פרישה ופר"ח והגר"א וש"א: (כה) ממ"א ואהע"ו ועוד אחרונים: (כו) שע"ת ודה"ח וע"ש בדה"ח שכתב דבדיעבד אם בירך בפה"ע או בפה"א יצא והדין עמו [דלא כשע"ת] אחרי דהרבה ראשונים סברי דעל גרעינין מתוקין בפה"ע ממילא גם במרים ומתקן בודאי יצא בדיעבד וכדעת כמה אחרונים דזה בזה תליא: (כז) כן מוכח ממחבר לקמיה וכן מבואר ברמב"ם בהדיא עי"ש ומה שכתב למברך עליו שהכל בזה פליגי עליו הפוסקים: (כח) ע"ת ופשוט: (כט) מ"א וע"ת והגר"ז: (ל) ומיהו במתכוין באכילת הפת גם להשביע רעבונו מתסבר דבזה לכו"ע הפת עיקר ופוטר השמן וכ"כ הגר"ז: (לא) ב"ח וכ"ל וא"ר ושע"ת: (לב) מ"א וש"א וכן מוכח ברמב"ם ע"ש: (לג) ב"ח וע"ת ומ"א והנה בב"ח מוכח דאפילו נותן מעט שמן כפי הרגילות שנותנים תמיד באניגרון ג"כ הוא העיקר וכן

הגהות ותיקונים: א) בפ"ח:

3. If fruit kernels are (23) sweet, one should make the blessing *Borey Peri Ha-Eytz* over them. On the other hand, if they are (24) bitter, one should not make a blessing over them at all, but if they were sweetened by means of a fire (25) one should make the blessing *She-Ha-Kol* over them.

Mishnah Berurah

(23) **Sweet.** /The Shulchan Aruch does/ not actually /mean sweet/, but /the same ruling applies/ whenever /the kernel/ is pleasing to the palate to some degree.

The reason why /the Shulchan Aruch rules that/ one should make the blessing *Borey Peri Ha-Eytz* /over the kernels/ is because they also form part of the fruit. /However,/ many Acharonim dispute this and are of the opinion that one should not make the blessing *Borey Peri Ha-Eytz* over /kernels/, but merely the blessing *Borey Peri Ha-Adamah*, since they are not comparable to the fruit itself. The *Gra* likewise agrees /with this opinion/. If one did make the blessing *Borey Peri Ha-Eytz* /over them, however, then/, now that it is after the event, he /is ruled to have/ fulfilled /his obligation/. [*Derech Ha-Chayim*] When one eats the kernel after he ate the fruit it /seems/ logical /to assume/ that, according to all /authorities/, he discharged /his obligation to make a blessing over the kernel/ by means of the blessing *Borey Peri Ha-Eytz* which he made over the fruit, since /then the kernel/ is /regarded as/ secondary to the /actual/ fruit.

(24) **Bitter.** I.e., if they are unfit to be eaten even if one is pressed, as /explained/ above at the end of Par. 2.

(25) **One should make the blessing *She-Ha-Kol* over them.** Many Acharonim query this /ruling/. They are of the opinion that it follows from the view of the author /of the Shulchan Aruch/, that kernels have the same /ruling/ as the fruit itself, that even if they are /naturally/ bitter, but were sweetened by some means, one should also make the blessing *Borey Peri Ha-Eytz* over them. This conforms with /the ruling/ given with respect to bitter almonds in Par. 5. /On the other hand,/ there are /authorities/ who reconcile /the apparent contradiction between the two rulings by explaining/ that even according to this opinion kernels do not have /exactly/ the same status as almonds themselves, since, unlike kernels, /almonds/ are the prime fruit /of their tree/. Consequently, /kernels/ which are bitter are not classed as fruit at all and sweetening them subsequently is /therefore/ of no avail /for the blessing *Borey Peri Ha-Eytz* to be appropriate for them/. At any rate, as regards the ruling /to be followed in practice/, one should not deviate from the decision /given/ by the Shulchan Aruch. /This is/ because, /even/ apart from these /considerations/, we have noted previously /, in sub-Par. 23,/ the view of many Acharonim, including the *Gra*, who dispute the basic ruling of the author /of the Shulchan Aruch/ and are /of the opinion/ that even over sweet kernels one should merely make the blessing *Borey Peri Ha-Adamah* at most, since /kernels/ are not /considered part of the actual/ fruit. It follows /that in their view also/, if /kernels/ are /naturally/ bitter and were sweetened by means of a fire one should only make the blessing *She-Ha-Kol* over them.

[illegible] מתוקים מברך עליהם (ו) [ו] בורא פרי העץ ואם הם (כד) מרים [illegible] ום מתקן על ידי האור (כה) מברך עליהם (ז) [ז] שהכל: **ד** ט׳שמן זית אם שתאו (כו) כמות שהוא אינו מברך עליו כלל משום (כז) דאזוקי מזיק ליה ואם אכלו (כח) עם פת אינו מברך עליה דפת (ח) [ח] עיקר ומברך על העיקר (כט) ופוטר את הטפילה ׳ואם שתאו מעורב (ל) עם מי סלק״א (הנקרא אניגרון) שאז אינו מזיק אדרבה הוא מועיל לגרון * אם הוא חושש בגרונו (לא) הוה

ז שם בתו׳ והרא״ש
ח הרשב״א
ט ברכות ל״ה
י הרמב״ם בפ״ח[א] מה״ב

באר היטב

ל״ח מ״א: (ו) בפה״ע. מהר״ח הלוי בס׳ גן המלך סי׳ ל׳ כתב שמברך בפה״א וכ״פ בתשובת פנים מאירות סי׳ ס״ה למברך בפה״א או שהכל ע״ש ועיין יד אהרן: (ז) שהכל. א״ל לדברי המחבר שפסק דאם הם מתוקים מברך עליהם בורא פרי העץ ש״מ דהוי פרי א״כ כשמתקן ע״י האור נמי ליברך בפה״ע כמו גבי שקדים בסעיף ה׳. וי״ל דכשהן מרים לאו פרי נינהו משא״כ בשקדים מ״א וכ״כ בלבוש: (ח) עיקר. ואם מתכוין לרפואה ואוכל רק מעט פת שלא יזיקנו בגרונו מברך על השמן וה״ה אם שותהו עם שאר משקין

שערי תשובה

א׳ סי׳ ס״ה וביד אפרים מ״ש בזה: [ו] בפה״ע. עיין בה״ט ועיין במעדני מלך וא״ר בשם מלבושי יו״ט ובפר״ח ואבן העוזר ודעת הפר״ח לברך שהכל ובבר״י כתב שאף שבגן המלך והא״ע כתבו לברך בפה״א לאפוקי נפשיה מפלוגתא יש לברך שהכל ועיין ביד אפרים מ״ש בזה: [ז] שהכל. עבה״ט ועיין בעטרת זקנים בשם הלבוש ועיין בא״ע ובבר״י כתב שדבריו בכלל המ״א והמ״א רמז לדברי הלבוש ע״ש ועיין ביד אפרים מ״ש בזה בשם אבודרהם שדעתו גם בזה לברך בפה״ע וכבר כתבתי בס״ק שלפני זה אפילו במתוקין יש לברך שהכל. ועיין ביד אפרים דבמתוקין בדיעבד אם בירך בפה״א או בפה״ע אין לו לחזור ולברך משום חשש ברכה לבטלה משא״כ במרים ומתקן ע״י האור ע״ש ועיין בשאלת יעב״ץ גרעיני הקאוו״י לאחר שקולין אותם כשאוכלם יברך בפה״א ע״ש ח״ב סימן קמ״ב: [ח] עיקר. עבה״ט ועי׳ ב״ח וע״ל וכ״ל והא״ר שדעתם שהפת עיקר ועי׳ ביד אפרים:

משנה ברורה

[illegible] נדיין חינם עיקר פרי; ג (כג) מתוקים. לאו דוקא [illegible] כל שאין נהנה ממנו במקלת והטעם שמברך בפה״ע [illegible] היינו [illegible] הרבה [illegible] הוי [illegible] עליהם [illegible] מתרלים [illegible] הפרי [illegible] לחלוק על [illegible] נרך עליהם [illegible] במרים ומתקן ע״י [illegible]

ד (כו) **כמות שהוא.** בלא תערובות ד״א להחליש כח השמן: (כז) **דאזוקי מזיק ליה.** ואפילו (כז) חושש בגרונו נמי אינו מברך דשמן כמות שהוא אין נהנה ממנו: (כח) **עם פת.** פי׳ אע״ג דעם פת אינו מזיק ליה השמן ואדרבה נהנה מזה אבל עכ״פ אינו מברך עליו משום דהו״ל פת עיקר ומיפטר בברכת הפת; (כט) **ופוטר את הטפלה.** ואפילו היה (כח) שמן הרבה נמי אינו אלא טפל לפת (כט) וכ״ז באוכל השמן ללפת בו הפת אבל אם אוכל השמן מפני שחושש בגרונו רק אוכל לזה מעט פת כדי שיוכל לאכול השמן עמו ולא יזיקנו בזה מקרי השמן עיקר (ל) ופוטר הפת הטפלה לו וא״ל ליטול ידיו ולברך המוציא (לא) ויש חולקים וס״ל דאף בכה״ג הפת עיקר [א״ר ע״ש]: (ל) **עם מי סלקא.** וה״ה אם עירבו עם איזה (לב) שאר משקה בענין שנהנה מהשמן עי״ז ואינו מזיקו: (לא) **הו״ל שמן עיקר.** דמרכך ומרפא את הגרון ואע״ג דהאניגרון (לג) מרובה על השמן דלא

ביאור הלכה

זה דהיינו בענבים בעינן דוקא שיראו החרצנים מתוכן ובזיתים משיביאו שליש ובחרובין משיראו בהן נקודות שחורות והוא אות שמתחיל להשחיר וכן בכל מין ומין יש שיעור מיוחד לזה כמבואר הכל ברמב״ם פ״ב מהלכות מעשר ע״ש וקודם שהגיעו לשיעור זה אינו מברך רק בפה״א ויש סעד לדבריהם מהרמב״ם פ״ה מהלכות שמטה ופ״ח מהלכות ברכות ע״ש וכבר נשאו ונתנו בזה האחרונים והנה לפי דברי הגר״א והפמ״א מסתברא דאפילו מיתוק באור לא מהני כיון שאינו חשוב פרי קודם שהגיע לעונת המעשרות ולעולם מברך בפה״א ויש לנהוג כן למעשה לכאורה דבזה יוצא מת״כ ומ״מ הנוהג כפסק האחרונים שנמשכו אחר השו״ע אין למחות בידו דיש לו על מי לסמוך אמנם אם לא היו ראויין לאכול רק ע״י הדחק אין לברך בפה״ע רק כשבשלן או מתקן באור וכמו שכתבתי במ״ב בשם הח״א והעוללות אפרים. ודע דלענין תפוחים שיעורן לעונת המעשרות אפילו כשהן קטנים ורק משנעשו עגולים כמבואר ברמב״ם שם וא״כ בזה גם הגר״א והפמ״א מודים לדעת השו״ע דמברכין אז עליהם בפה״ע ואם היו ראויין אלו הקטנים לאכול רק ע״י הדחק ומתקן ע״י בישול ג״כ מברך עליהם בפה״ע לכו״ע: * **גרעיני הפירות וכו׳.** עיין מ״ב במש״כ שהרבה חולקים ע״ז וס״ל למברך עליהן בפה״א ויש לעיין בהכי פרי [שקורין קאפטאלין] שבתוכן כמלא גרעינין כמין שקדים ממש דהיינו קליפה קשה מלמעלה ובתוכה פרי קטנה מתוקה כמין שקדים ממש אי דינו נמי כמין גרעין בעלמא או דבזה כו״ע מודים למברך בפה״ע דאין זה בכלל גרעין אלא פרי בתוך פרי וגם בודאי כו״ע נטעי להו אדעתא דהכי ועיין בדה״ח ולע״ע: * **אם הוא חושש בגרונו וכו׳.** עיין בפמ״ג שמסתפק אם בעינן שיתכוין לרפואה או דלמא

שער הציון

(כ) פשוט: (כא) אהע״ו ופר״ח ופמ״א וש״א: (כב) פרישה בדעת הרשב״א וכ״כ באהע״ו. וכ״כ הגר״א בפ״ג דערלה וכמו שהעיר במאמר מרדכי שכן מבואר באבודרהם בהליא לדעת הרשב״א וכ״כ בדה״ח ודלא כפר״ח וא״ר בזה וכן בהגהות רע״א מפקפק על דבריהם [ובעוללות אפרים מיישב קצת]: (כג) היינו אפילו לדעת הרשב״א דלא הוי כפרי עכ״פ לדידיה מתרבי גרעינין בערלה מדהוי טפל לפרי וממילא בענינינו הלא בכ״ת קי״ל למברך על העיקר ופוטר הטפל וכן מצאתי בספר שדי חמד בשם איזה פוסקים: (כד) פרישה ופר״ח והגר״א וש״א: (כה) ממ״א ואהע״ו ועוד אחרונים: (כו) שע״ת ודה״ח וע״ש בדה״ח שכתב דבדיעבד אם בירך בפה״ע או בפה״א יצא והדין עמו [דלא כשע״ת] אחרי דהרבה ראשונים סברי דעל גרעינין מתוקין בפה״ע ממילא גם במרים ומתקן בודאי יצא בדיעבד וכדעת כמה אחרונים דזה בזה תליא: (כז) כן מוכח ממחבר לקמיה וכן מבואר ברמב״ם בהליא עי״ש ומה שכתב למברך עליו שהכל בזה פליגי עליו הפוסקים: (כח) ע״ת ופשוט: (כט) מ״א וע״ת והגר״ז: (ל) ומיהו במתכוין באכילת הפת גם להשביע רעבונו מתסבר דבזה לכו״ע הפת עיקר ופוטר השמן וכ״כ הגר״ז: (לא) ב״ח וכ״ל וא״ר ושע״ת: (לב) מ״א וש״א וכן מוכח ברמב״ם ע״ש: (לג) ב״ח וע״ת ומ״א והנה בב״ח מוכח דאפילו נותן מעט שמן כפי הרגילות שנותנים תמיד באניגרון ג״כ הוא העיקר וכן

הגהות ותיקונים: א) בפ״ח:

4. If one /is about to/ drink olive oil (26) as it is he should not make any blessing over it, because (27) it is harmful to one /if one drinks it undiluted/. When one eats /the oil together/ (28) with bread he should /also/ not make a /separate/ blessing over it. For /then/ the bread is the principal /article and the oil is merely secondary to it/ and /in such a case/ one /is required to/ make a blessing over the principal /article/ (29) and /this blessing/ exempts /him from making a blessing over/ the secondary /article/. When one drinks /olive oil/ mixed (30) with water in which mangold[1*] /was cooked/ (called *enigaron*), in which case /the oil/ does no harm /, but/, on the contrary, is beneficial to the throat /, the ruling depends on the circumstances/. If he has throat ache (31) the oil constitutes the principal /part of the mixture/

Mishnah Berurah

(26) As it is. /I.e.,/ unmixed with anything else to dilute the strength of the oil.

(27) It is harmful to one. Even if one has throat ache /and drinks olive oil as a cure/ he should also not make a blessing /over it if it is pure/, since one does not enjoy /pure olive/ oil /when he drinks it/ as it is.

(28) With bread. The background /of this ruling/ is that if olive oil /is eaten/ with bread it is not harmful to one, and, on the contrary, one enjoys it. However, despite this /fact/, one should nevertheless not make a blessing over /the olive oil/, since /when one eats it in this way/ the bread constitutes the principal /article/ and one is /therefore/ exempted /from making a blessing over the oil/ by virtue of the blessing /he makes/ over the bread.

(29) And exempts the secondary /article/. Even if /one consumes/ a large quantity of oil /together with bread/ it is also merely secondary to the bread. /However,/ all this /only applies/ if one eats the oil as an accompaniment to the bread, but if one eats the oil because he has throat ache and he only eats a little bread because of this so that he will be able to eat the oil /together/ with it and not be harmed /by the oil/, the oil is then classed as the principal /article/. /He must therefore make a blessing over the oil/ and /thus/ exempt the bread, which is secondary to it /, from a blessing/, and is not required to wash his hands and make the blessing *Ha-Motzi*. There are /, however, authorities/ who dispute this and are of the opinion that the bread is even /regarded as/ the principal article in such circumstances.[7] [*E.R.*; see there.]

(30) With water in which mangold /was cooked/. The same ruling /applies/ if one mixed /olive oil/ with some other drink, so that as a result of this he /is able to/ enjoy the oil and will not be harmed by it.

(31) The oil constitutes the principal /part of the mixture/. Since it softens and heals the throat. /This applies/ even when there is more *enigaron* /in the mixture/ than oil, since in these circumstances /the

---

[1*] It should be noted that there are authorities who are of the opinion that סלקא, which has been translated here as mangold, is actually beet, and authorities who claim that it is spinach.

[7] The author writes in Sha'ar Ha-Tziyun No. 30 that if one also has in mind to satisfy his hunger when he eats the bread, the bread is then the principal article according to all authorities.

ליה שמן (ט) [ט] עיקר (לב) ומברך עליו בפה״ע כואם אינו מתכוין לרפואה אלא לאכילה הוה ליה (לג) אניגרון (י) [י] עיקר ואינו מברך אלא על האניגרון (יא) [יא] (לד) (שהכל): **ה** לשקדים המרים כשהם קטנים (לה) מברך בורא פרי העץ גדולים ולא כלום דאזוקי מזקי * וטעמא דמלתא דכשהם קטנים עיקר אכילתם היא הקליפה ואינה מרה וכשהם גדולים עיקר אכילתם מה שבפנים והוא מר (לו) מואם מתקן על ידי האור או דבר אחר (לז) מברך בורא פרי העץ: **ו** נצלף (פי׳ צלף מין [illegible] זו הן הקליפה שסביב הפרי [illegible]

באר הגולה

כ שם ל ר יונה והרא״ש והרשב״א ל בשם בה״ג מ ר יונה והרא״ש *) לעיל סעיף ג׳ איכו עיקר הפרי דלאו אדעתא דהכי נטעי לה נ ברכות ל״ו וכר״ע ס שם ל״ח ע ל׳ הרמב״ם בפ״ב מה״ב

שערי תשובה

[ט] עיקר. עבה״ט ואין כן דעת הט״ז והא״ר ועי׳ ביד אפרים: [י] עיקר. עבה״ט ועי׳ טור בשם הר׳ יוסף שלא כתב כן והטור כתב שסברתו נראית והאחרונים חלקו על זה ובלקוטי פר״ח כתב והנני מורה ובא בפשיטות כסברת הר׳ יוסף ז״ל ע״ש וביד אפרים שגם בהגהת סמ״ג משמע כהר״ר יוסף אך לאפוקי מפלוגתא י״ל שהכל ע״ש: [יא] שהכל. עבה״ט ועי׳ בא״ר שכתב בשם בה״ג לברך בפה״א וע״ש מ״ש לתרץ דברי הש״ע וביד אפרים מ״ש בזה: [יב] הקפריסין. עבה״ט ודעת התוס׳ והרא״ש למברך בפה״ע אך הטור כתב למספק יש לברך בפה״א ועיין בשו״ת שאגת אריה סי׳ כ״ג וביד אפרים מ״ש בזה: [יג] בפה״א. ועיין בפני יהושע

ביאור הלכה

אפילו בסתמא הוי כמכוין ע״ש: * וטעמא דמלתא דכשהם קטנים עיקר אכילתם היא הקליפה וכו׳. טעם זה שכתב המחבר בהרבה ראשונים לא נזכר ד״ז של קליפה אלא בפשוטו דהשקדים המרים גופם בקטנותם אינם מרים ובגדלם נעשו מרים [עיין רש״י חולין כ״ה ועירובין כ״ח ובפירוש המשנה בהרמב״ם בחולין שם] וכל טעם זה דקליפה לא נזכר רק בתר״י אכן גם לדידיה משמע דכשנתגדל נעשה הקליפה בעצמה ג״כ מרה ולשון המחבר לא משמע כן ולע״ק לדברי המחבר אמאי לא יברך על קליפת הגדולים עכ״פ שהכל בגדלו אם לא שנאמר להמחבר ג״כ בגדלו הקליפה לאו בר אכילה היא כלל מפני שהיא קשה אבל לשונו אינו מדוקדק כ״כ לפ״ז: * תמרים שמיעכן ביד וכו׳. עיין מ״ב במש״כ דלהלכה קי״ל וכו׳ דאף שבתה״ד דקדק מרש״י דטריתא הוא דוקא כשהם כתושים קצת כבר השיב עליו בב״י בס״ס ר״ד ע״ש וכן פסק המ״א וא״ר והגר״ז וח״א דאפי׳ בנתרסקו לגמרי אם ניכר במקצת מהות הפרי לא נשתנית ברכתן ובאמת לבד דעת הרוקח שהובא במ״א שעומד בשיטת הרמב״ם מצאתי עוד כמה ראשונים דקיימי בשיטתיה והוא הערוך בערך טריתא ע״ש [ולפי הנראה שממנו העתיק הרמב״ם דינו] וגם העתיקו האור זרוע לדינא וכן הוא ג״כ דעת

באר היטב

לרפואה כגון עם שכר או יין שרף דמברך על השמן בפה״ע מ״א: (ט) עיקר. אפי׳ השמן הוא מועט ב״ח מ״א: (י) עיקר. אפי׳ הוא המיעוט מ״א: (יא) שהכל. צ״ע דהא בגמרא דף ל״ט אי׳ בהדיא דמברך על מי סלקא בפה״א מ״א: (יב) הקפריסין. הוא קליפת הפרי כמו קליפת אגוזים: (יג) בפה״א. דאינן עיקר הפרי מכאן הביא ראיה הרב ט״ז לקמן בסי׳ ר״ד ס״ק ט״ו דעל קליפת מרנצי״ן שמרקחין אותם בדבש שמברך בפה״א. אבל המ״א סי׳ זה ס״ק י״ז חולק וכתב דלא דמי דהכא הקליפה נופלת ובהמרנצי״ן הקליפה

משנה ברורה

דלא אזלינן כאן בתר רוב המשקה אלא כל דבר שעיקר כוונתו[א] הוא עיקר לענין הברכה והשני נפטר בברכתו: (לב) **ומברך עליו בפה״ע.** ולאחריו (לג) מעין ג׳ אם שתה כשיעור: (לג) **אניגרון עיקר.** ומשמע מלדברי הט״ז דמיירי שמי הסילקא הם הרוב לגבי שמן ולפיכך השמן נטפל לו (לה) אבל המ״א כתב דאפילו באניגרון מועט כמי אניגרון עיקר כל שאינו לרפואה אלא לאכול ומברך על האניגרון ופוטר השמן: (לד) **שהכל.** כ״כ הרמב״ם שם וכ״מ בתר״י והמג״א תמה דהא מבואר לקמן בסי׳ ר״ה דברכת מי השלקות הוא בפה״א והגר״א מיישבו (לו) דהכא שמתקנו לשתיה הרי הוא כמשקה וברכתו שהכל: **ה** (לה) **מברך בפה״ע.** ואע״ג דבמתוקים קטנים אינו מברך אלא שהכל וכדלקמן סימן ר״ד שאני התם (לז) דאינו גמר פירא ובודאי לא נטעי להו אדעתא לאכלם קודם שיתבשלו משא״כ הכא דבגדלם לא יהיו ראוין כלל לאכילה (לח) נטעי להו שפיר אדעתא למיכל בקטנותם וזהו גמר פירא שלהם: (לו) **ואם מתקן.** דכיון [illegible]

מתרגם: °תפוזים

שער הציון

משמע בהגר״א ובא״ר כתב דדוקא אם נותן שמן הרבה [אין כונתו להרבה יותר מאניגרון אלא ר״ל שיעור מרובה] וכלשון הברייתא ולענ״ד דתלוי הדבר אם נותן שיעור כפי מה שמועיל לרפואה אז הוא נחשב לעיקר: (לד) נהר שלום דלא כמעשה רוקח ע״ש ראיותיו: (לה) ובפמ״ג משמע שהוא מצדד כט״ז שכתב דלהמ״א אין לו ראיה מהב״ח לזה עי״ש אמנם בביאור מהר״ת בנעט למרדכי מצדד כהמ״א עי״ש וכן משמע קצת באבודרהם שכתב וז״ל ואם אינו חושש וכו׳ מברך על השלקות ופוטר את השמן ואפילו השמן מרובה כיון שאינו ראוי לשתיה אלא ע״י השלקות הוי להו השלקות עיקר והשמן טפל וכו׳ ע״ש ומסברא זו משמע קצת דאפילו השמן מרובה מהשלקות דינא הכי וצ״ע: (לו) אכן בכמה ראשונים והם הבה״ג וריא״ז בעניבא דמי שלקות והאבודרהם מבואר להדיא דגם בכאן ברכתו בפה״א וכסברת הרב מג״א והא״ר הכריע דהיכא דרובא סלקא מברך בפה״א והיכא דהשמן מרובה אינו מברך אלא שהכל וכפסק השו״ע וכ״פ המגן גבורים: (לז) רש״י עירובין כ״ח ורא״ש פ׳ כ״מ: (לח) הרא״ש וש״פ וכ״פ הגר״א והגר״ז והפמ״ג כהמחבר ולא כהא״ר שפוסק שיברך בפה״א: (לט) ל״ח: (מ) פשוט ולא דמי לס״ב דהל״ח סובר שם [והובא במ״א] דאף במיתוק לא מהני לברך בפה״ע שאני התם שלא נגמר הפרי משא״כ הכא דאיירינן בפרי גמורה ודמי ממש לשקדים: (מא) ומ״מ יש לברך עליהן בפה״א משום דנטעי להו אינשי גם אדעתא דעלין ותמרות [גמרא] ועיין בברכי יוסף שכתב דבהיום לא נטעי להו אינשי כלל אדעתא דעלין ותמרות ויש לברך עליהן שהכל: (מב) חידושי רע״א משום דלהרבה פוסקים ברכתו בפה״ע ע״ש ועל העלין ותמרות יש לעיין בדבר אף לפי מה שפסק המ״א לקמן בריש סימן ר״ו דעל דבר שאינו עיקר הפרי יצא בדיעבד בברכת פה״ע דשמא אינן בכלל פ״ע כלל ובפרט על העלין שהם עלים בעלמא: (מג) דהמ״א והפנים מאירות והח״א פסקו דיש לברך עליהן פה״ע והט״ז והבגדי ישע והגר״ז והיד הקטנה והמגן גבורים פסקו דיש לברך עליהן פה״א והע״ת והא״ר והפמ״ג פסקו דיש לברך עליהן שהכל: (מד) דה״ח:

הגהות ותיקונים: א) חסר תיבת עליו:

(32) and he should make the blessing *Borey Peri Ha-Eytz* over /the mixture/. /However,/ if he does not have in mind /to drink it/ for healing /purposes/ but only for nourishment, (33) the *enigaron* constitutes the major /part of the mixture/ and /, therefore/, he should merely make the blessing (34) *(*She-Ha-Kol*)* over the *enigaron.*

5. (35) One should make the blessing *Borey Peri Ha-Eytz* /over/ bitter almonds when they are small, but /must make/ no /blessing/ whatsoever /over them when they are/ large, since /when they are large/ they are harmful. The reason for this is that when /bitter almonds/ are small one eats them mainly for the shells, and /the shells/ are not bitter, but when they are large one eats them mainly for the insides, which are bitter. (36) /However,/ if

Mishnah Berurah

question of which of the two drinks is classed as the principal article/ does not depend on which drink /forms/ the greater part /of the mixture/. In /actual/ fact the article which one primarily intends /to drink/ is /regarded as/ the principal /article/ for the purposes of the blessing and the other /article/ is exempted /from a blessing/ by virtue of the blessing /one makes over the primary article/.

(32) And he should make the blessing *Borey Peri Ha-Eytz* over /the mixture/. If one drinks a quantity /over which one is obliged to make an after-blessing, he should make the single blessing which contains/ the essence of the three /blessings for after a meal/ after /he has finished drinking/ it.

(33) The *enigaron* constitutes the major /part of the mixture/. It is implied by what the *Taz* says that /the Shulchan Aruch/ is speaking of /an instance/ when the water in which mangold /was cooked/ is greater /in quantity/ than the oil, and that is why the oil becomes secondary to it. However, the *M.A.* writes that even if the *enigaron* is the smaller /part of the mixture/ it is also /classed as/ the principal /part/ whenever one does not /drink the mixture/ for healing /purposes/, but for consumption. One should /therefore/ make a blessing over the *enigaron* and /thereby/ exempt the oil /from a blessing/.

(34) *She-Ha-Kol.* This is what the *Rambam*[8] states /when he discusses the blessing to be made over olive oil/ and it is also stated by the *T.R.Y.* The *M.A.* is puzzled /by this ruling/, since it is stated below in Sec. 205 /, Par. 2/ that the blessing /one is required to make/ over water in which /vegetables/ have been cooked is *Borey Peri Ha-Adamah.* /However,/ the *Gra* reconciles /this apparent contradiction by explaining/ that in our case, where /the water/ was prepared for drinking, it is /regarded/ as a drink and /one should therefore make/ the blessing *She-Ha-Kol* /over/ it.

(35) One should make the blessing *Borey Peri Ha-Eytz.* Although over small sweet /almonds/ one should only make the blessing *She-Ha-Kol,* as /stated/ below in Sec. 204 /, Par. 1, the ruling/ is different in their case. /This is/ because /small sweet almonds/ are not the finished fruit and when /the trees/ were planted it was definitely not planned to eat /the almonds/ before they are ripe. In the case /of bitter almonds/, however, which are not edible at all when they are large, it is understandable that when they were planted it was planned to eat /the produce/ when it is small, and /therefore, the small almonds/ are the finished fruit in the case of /bitter almonds/.

(36) /However,/ if /the almonds/ were sweetened. For in view /of the fact/

---

[8] *Rambam, Hilchos Berachos* 8:2.

[illegible]
[illegible] שקדים המרים כשהם
[illegible] דמלתא דכשהם קטנים
[illegible] אכילתם מה שבפנים והוא מר
[illegible] מתקן על ידי האור או דבר אחר (לז) מברך *) בורא פרי העץ: ו ‎ג‎צלף (פי' נלף מין אילן שעלין שלו ראויים לאכילה ויש בעליו כמין תמרים. אביונות הוא הפרי מהצלף וקפריסין הן קליפה שסביב הפרי כקליפות האגוזים) (לח) על העלין ועל התמרות (לט) ועל (יב) [יב] הקפריסין (יג) [יג] בורא פרי האדמה ועל האביונות שהם עיקר הפרי בורא פרי העץ: ז * ‎ס‎תמרים (מ) שמיעכן ביד ‎ע‎ועשה מהם עיסה

באר הגולה

כ שם ל ר יונה והרא"ש והרשב"א בשם בה"ג מ ר יונה והרא"ש

*) לעיל סעיף ג' איכו עיקר הפרי דלאו אדעתא דהכי נטעי לה נ ברכות ל"ו וכר"ע ס שם ל"ח ע ל' הרמב"ם בפ"ב מה"ב

שערי תשובה

[ט] עיקר. עבה"ט ואין כן דעת הט"ז והא"ר ועי' ביד אפרים: [י] עיקר. עבה"ט ועי' טור בשם הר' יוסף שלא כתב כן והטור כתב שסברתו נראית והאחרונים חלקו על זה ובלקוטי פר"ח כתב והכני מורה ובא בפשיטות כסברת הר' יוסף ז"ל ע"ש וביד אפרים שגם בהגהת סמ"ג משמע כהר"ר יוסף אך לאפוקי מפלוגתא י"ל שהכל ע"ש: [יא] שהכל. עבה"ט ועי' בא"ר שכתב בשם בה"ג לברך בפה"א וע"ש מ"ש לתרץ דברי הש"ע וביד אפרים מ"ש בזה: [יב] הקפריסין. עבה"ט ודעת התוס' והרא"ש למברך בפה"ע אך הטור כתב דמספק יש לברך בפה"א ועיין בשו"ת שאגת אריה סי' כ"ג וביד אפרים מ"ש בזה: [יג] בפה"א. ועיין בפני יהושע

ביאור הלכה

אפילו בסתמא הוי כמכוין ע"ש: * וטעמא דמלתא דכשהם קטנים עיקר אכילתם היא הקליפה וכו'. טעם זה שכתב המחבר בהרבה ראשונים לא נזכר ד"ז של קליפה אלא בפשוטו דהשקדים המרים גופם בקטנותם אינם מרים ובגדלם נעשו מרים [עיין רש"י חולין כ"ה ועירובין כ"ח ובפירוש המשנה להרמב"ם בחולין שם] וכל טעם זה דקליפה לא נזכר רק בתר"י אכן גם לדידיה משמע דכשנתגדל נעשה הקליפה בעצמה ג"כ מרה ולשון המחבר לא משמע כן ולע"ק לדברי המחבר אמאי לא יברך על קליפת הגדולים עכ"פ שהכל בגדלו אם לא שנאמר להמחבר ג"כ בגדלו הקליפה לאו בר אכילה היא כלל מפני שהיא קשה אבל לשונו אינו מדוקדק כ"כ לפ"ז: * תמרים שמיעכן ביד וכו'. עיין מ"ב במש"כ דלהלכה קי"ל וכו' דאף שבתה"ד דקדק מרש"י דטריתא הוא דוקא כשהם כתושים קצת כבר השיב עליו בב"י בס"ם ר"ד ע"ש וכן פסק המ"א וא"ר והגר"ז וח"א דאפי' בנתרסקו לגמרי אם ניכר במקצת מהות הפרי לא נשתנית ברכתן ובאמת לבד דעת הרוקח שהובא במ"א שעומד בשיטת הרמב"ם מצאתי עוד כמה ראשונים דקיימי בשיטתיה והוא הערוך בערך טריתא ע"ש [ולפי הנראה שממנו העתיק הרמב"ם דינו] וגם העתיקו האור זרוע לדינא וכן הוא ג"כ דעת

באר היטב

לרפואה כגון עם שכר או יין שרף למברך על השמן בפה"ע מ"א: (ט) עיקר. אפי' השמן הוא מועט ב"ח מ"א: (י) עיקר. אפי' הוא המיעוט מ"א: (יא) שהכל. ל"ע דהא בגמרא דף ל"ט אי' בהדיא למברך על מי סלקא בפה"א מ"א: (יב) הקפריסין. הוא קליפת הפרי כמו קליפת אגוזים: (יג) בפה"א. דאינן עיקר הפרי מכאן הביא ראיה הרב ט"ז לקמן בסי' ר"ד ס"ק ט"ו דעל קליפת מרנצי"ן שמרקחין אותם בדבש שמברך בפה"א. אבל המ"א סי' זה ס"ק י"ז חולק וכתב דלא דמי דהכא הקליפה נופלת ובהמרנצי"ן הקליפה

משנה ברורה

[illegible] כל דבר שעיקר כוונתו[א] הוא
[illegible] עליו בפה"ע.
ונמחרין (נד) מעין ג' אם שתה כשיעור: (לג) אניגרון עיקר.
[illegible]
[illegible] נטעי [illegible]
דגדלים לא יהיו ראוין כלל לאכילה (לח) נטעי להו שפיר אדעתא
[illegible] קטנותם והוו גמר פירא שלהם: (לו) [illegible] דכיון
דנשתנו למעליותא ע"י המיתוק באור (לט) הו"ל כשאר פירות שאין ראוין לאכול חיין ונתבשלו דמברך כשהן מבושלין בפה"ע וכדלקמן בסי"ב: (לז) מברך בפה"ע. וה"ה (מ) שאר מיני פירות שהם חמוצים או מרים ואינם ראוים לאכילה כלל ומיתקן או בישלן שמברך בפה"ע דהלא באמת פרי הוא אלא שאינו ראוי לאכילה כך לכך מהני מיתוק: ו (לח) על העלין ועל התמרות. שאינן (מא) חשובין להקרא פרי העץ: (לט) ועל הקפריסין וכו'. משום דאינו עיקר הפרי. ומ"מ (מב) בדיעבד אם בירך על הקפריסין בפה"ע יצא. ולענין קליפת פאמערנצי"ן שטוגנין בדבש יש דעות (מג) בין האחרונים אם לברך עליהן שהכל או פה"ע ופרי האדמה (מד) וע"כ יש לברך עליהן שהכל ובדיעבד אם בירך פה"ע או פה"א יצא: ז (מ) שמיעכן ביד

מתרגם: ‎ס‎תפוזים

שער הציון

משמע בהגר"א ובא"ר כתב דדוקא אם נותן שמן הרבה [אין כונתו להרבה יותר מאניגרון אלא ר"ל שיעור מרובה] וכלשון הברייתא ולענ"ד דתלוי הדבר אם נותן שיעור כפי מה שמועיל לרפואה אז הוא נחשב לעיקר: (לד) נהר שלום דלא כמעשה רוקח ע"ש ראיותיו: (לה) ובפמ"ג משמע שהוא מלדל כט"ז שכתב דלהמ"א אין לו ראיה מהב"ח לזה עי"ש אמנם בביאור מהר"מ בנעט למרדכי מלדל כהמ"א עי"ש וכן משמע קצת באבודרהם שכתב וז"ל ואם אינו חושש וכו' מברך על השלקות ופוטר את השמן ואפילו השמן מרובה כיון שאינו ראוי לשתיה אלא ע"י השלקות הוי להו השלקות עיקר והשמן טפל וכו' ע"ש ומסברא זו משמע קצת דאפילו השמן מרובה מהשלקות דינא הכי ול"ע: (לו) אכן בכמה ראשונים והם הבה"ג וריא"ז בעניבה דמי שלקות ואבודרהם מבואר להדיא דגם בכאן ברכתו בפה"א וכסברת הרב מג"א והא"ר הכריע דהיכא דרובא סלקא מברך בפה"א והיכא דהשמן מרובה אינו מברך אלא שהכל וכפסק השו"ע וכ"פ המגן גבורים: (לז) רש"י עירובין כ"ח ורא"ש פ' כ"מ: (לח) הרא"ש וש"פ וכ"פ הגר"א והגר"ז והפמ"ג כהמחבר ולא כהא"ר שפוסק שיברך בפה"א: (לט) ל"ח: (מ) פשוט ולא דמי לס"ב דהל"ח סובר שם [והובא במ"א] דאף במיתוק לא מהני לברך בפה"ע שאני התם שלא נגמר הפרי משא"כ הכא דאיירינן בפרי גמורה ודמי ממש לשקדים: (מא) ומ"מ יש לברך עליהן בפה"א משום דנטעי להו אינשי גם אדעתא דעלין ותמרות [גמרא] ועיין בברכי יוסף שכתב דבהיום לא נטעי להו אינשי כלל אדעתא דעלין ותמרות ויש לברך עליהן שהכל: (מב) חידושי רע"א משום דלהרבה פוסקים ברכתו בפה"ע ע"ש ועל העלין ותמרות יש לעיין בדבר אף לפי מה שפסק המ"א לקמן בריש סימן ר"ו דעל דבר שאינו עיקר הפרי יצא בדיעבד בברכת פה"ע דשמא אינן בכלל פ"ע כלל ובפרט על העלין שהם עלים בעלמא: (מג) דהמ"א והפנים מאירות והח"א פסקו דיש לברך עליהן פה"ע והט"ז והבגדי ישע והגר"ז והיד הקטנה והמגן גבורים פסקו דיש לברך עליהן פה"א והע"ת והא"ר והפמ"ג פסקו דיש לברך עליהן שהכל: (מד) דה"ח:

הגהות ותיקונים: א) חסר תיבת עליו:

/the almonds/ were sweetened by means of a fire or by /some/ other means, (37) one should make the blessing *Borey Peri Ha-Eytz* /over them/.

6. /The blessings one should make over the edible parts of/ a caper *(a "caper" is a kind of shrub whose leaves are edible and it has date-like /protrusions/ on the leaves; "caper-berries" are the fruits of the caper; "capers" are the shells surrounding the fruit and resemble nutshells)* /are as follows/. (38) Over the leaves and date/-like protrusions on the leaves/ (39) and over the capers /one should make the blessing/ *Borey Peri Ha-Adamah*, but over the caper-berries, which are the prime fruits /of this shrub, one should make the blessing/ *Borey Peri Ha-Eytz.*

7. (40) If one mashed dates with his hand and made a dough/-like mass/ out of

Mishnah Berurah

that they were enhanced when they were sweetened by the fire, they are /regarded in the same way/ as other fruit which is not edible raw and was cooked, and one must make the blessing *Borey Peri Ha-Eytz* /over such fruit/ in its cooked /state/, as /stated/ below in Par. 12.

(37) **One should make the blessing *Borey Peri Ha-Eytz.*** Correspondingly, one should make the blessing *Borey Peri Ha-Eytz* over other types of fruit which are sour or bitter and altogether inedible /in their natural state/ if they were sweetened or cooked. /This is/ because they are fruits in actual fact, but are merely inedible as they are, and that is why the sweetening is of avail /for them to be ruled as fruit with respect to the blessing/.

(38) **Over the leaves and date/-like protrusions/.** For they are not of /sufficient/ consequence to be described as *peri ha-eytz* (the fruit of the tree).

(39) **And over the capers, etc.** This is because /the capers/ are not the prime fruit. Nevertheless, if one did make the blessing *Borey Peri Ha-Eytz* over the capers /, then/, now that it is after the event, he /is ruled as having/ fulfilled /his obligation/.

As regards orange peels which were fried in honey, there are /conflicting/ opinions among the Acharonim as to whether one should make over them the blessing *She-Ha-Kol* or /the blessing/ *Borey Peri Ha-Eytz* or *Borey Peri Ha-Adamah.* Consequently, one should make the blessing *She-Ha-Kol* over them. /However,/ if one did make the blessing *Borey Peri Ha-Eytz* or *Borey Peri Ha-Adamah* /over them, then/, now that it is after the event, he /is ruled as having/ fulfilled /his obligation/.

(40) **If one mashed... with his hand and made, etc.** I.e., even though /the dates/

והוציא מהם גרעיניהם אפילו הכי לא נשתנית ברכתן ומברך עליהם בורא פרי העץ ולבסוף ברכה מעין שלש: הגה ולפי זה ה"ה בלטווערן (מא) הנקרא פאווידל"א° מברכין עליהם בורא פרי העץ (מב) וי"א לברך עליהם (יד) [יד] שהכל* (ת"ה סי' כ"ט וב"י בשם הטור) וטוב לחוש

פ שם בגמ' ל"ח
צ תוס' שם ושאר
פוסקים ק שם
בגמ' ר שם וכת"ק

באר היטב

מגוף הפרי וראוי לאוכלו אלא שאין טוב כ"כ דגם תוך הפרי אינו טוב בלא תיקון ותערובת צוקר לכן יברך בפה"ע ע"ש וכן בתשובת פנים מאירות סי' ס"ה הכריח למברך בפה"ע דלא כט"ז. ומצאתי דיש לברך שהכל על מרכלי"ן מרוקחין וכן נוהגין בכל מדינות ישמעאל. באר היטב חסר לפני [וכן פסק בס' אליה רבה לברך שהכל על מרכלי"ן מרוקחין]: (יד) שהכל. זהו דעת ת"ה והיינו דוקא בגודגדניות כגון פאווידל"א שנתבשלו וניתוחו לגמרי אבל בתמרים שנתמעכו לא פליג הת"ה וס"ל כהרמב"ם למברך בפה"ע עמ"א וע"ת: (טו) יצא. ט"ז האריך והעלה דהמברך לכתחלה בפה"ע על הפאווידל"א של פלוימ"ן או קירש"ן אין עליו חשש ושפיר עביד כיון שברכת בפה"ע יש לה מעלה על ברכת שהכל ובכל יום אנו נוהגין כשמבשלין תפוחים עד שנתרסקו לגמרי שמברכין עליהם בפה"ע וכמ"ש סעיף י"ב בין מבושלים וכו' ובודאי הוו מרוקקין ע"י הבישול ולית כאן בית מיחוש ברכה לבטלה עכ"ל. והב"ח פסק דהמדקדק במעשיו יברך על הפאווידל"א וכיוצא בו שהם מרוקקים לגמרי בפה"א. ואם בירך בפה"ע או שהכל יצא ע"ש ועי' יד אהרן מה שהקשה על הט"ז [ועי' בס' אליה רבה שהשיג על ט"ז בענין פאווידל"א ופסק כדעת רמ"א]: (טז) שהכל. דזיעה בעלמא הוא דאין נקרא משקה אלא היוצא מהזיתים וענבים בלבד: (יז) ענבים. ול"ד לבוסר בס"ב דמברכין עליו בפה"א שאני בוסר דעומד לעשות ממנו משקה דאשתני לעלויא דהיינו יין שמברכין עליו בפה"ג משום הכי דיו דמורידין אותו מעלה א' ומברכין בפה"א משא"כ בסופי ענבים שעומדים לעשות חומץ לכן מברכין שהכל: (יח) הכובלות.

שערי תשובה

שהשיג על המג"א ועיין בא"ר שכתב בשם ע"ת לברך שהכל ועיין ביד אפרים מ"ש בזה: [יד] שהכל. עיין בה"ט ועיין בשיורי כנה"ג ובתשובותיו סי' ס"ד מ"ש בזה: [טו] הכובלות. עיין בפנים מאירות ח"א סי' ס"ה

משנה ברורה

ביד ועשה וכו'. פי' אף שנתרסק עי"ז לגמרי אפ"ה מברכין פרי העץ משום דכיון דעדיין ממשן קיים שייך לברך עליהם פרי העץ וה"ה לענין פה"א כגון ער"ד עפי"ל°° שמיעכן ועשאן כעיסה: (מא) הנקרא פאווידל"א. שעושין מגודגדניות ושאר מינים שמוציאין גרעיניהן ומבשלין אותם (מה) עד שהם ניתוחו לגמרי: (מב) וי"א לברך עליהם שהכל. בזה נחלקו האחרונים (מו) יש מהם שסוברים דהי"א לא פליג כ"א אפאווידלא משום שניתוחו לגמרי ולא ניכר צורתן כלל אבל בדין המחבר דמיירי בתמרים שנתרסקו שניכר תוארן וצורתן אף כשמתרסקין לגמרי מודו למברך פה"ע (מז) ויש מהם שסוברין דהי"א פליג גם אדין המחבר וס"ל דכיון דנתרסקו לגמרי מברך שהכל ולדינא אין נ"מ בזה דאף אם נימא דהי"א פליג גם אתמרי' שנתרסקו (מח) מ"מ להלכ' קי"ל כדעת המחבר דהיכא שממשן קיים לא נשתנית ברכתן ורק בפאווידלא שאבד כל צורתו ולא ניכר כלל מה הוא אז לכתחלה מברך שהכל וכהכרעת הרמ"א דבברכה זו יוצא על הכל בדיעבד [אכן לענין ברכה אחרונה אין עצה אי אתרמי לענין דברים שהוא משבעה מינים וכדאיתא בסימן ר"ח סי"ג דברכת בנ"ר אינה פוטרת מעין ג' ולא מעין ג' פוטרת בנ"ר אם

ביאור הלכה

הריא"ז בפסקי הלכות שלו וכיון דכל אלו מוכח מהם בהדיא דאפילו נתרסקו לגמרי לא נשתנית ברכתן בודאי נקטינן כן לדינא ובפרט דהא"ר מצדד דגם רש"י מודה בדינא להרמב"ם. ומש"כ במ"ב ורק בפאווידל"א וכו' אף דהט"ז דעתו לדינא דאפילו לכתחלה יכול לברך בפה"ע הלבוש והמ"א והא"ר והגר"ז וח"א כולם החזיקו לדינא כפסק הרמ"א דאם נימוח לגמרי ולא ניכר צורתו כלל יברך שהכל [וראיותיו של הט"ז כבר דחוהו האחרונים עיין ביד אהרן ובהר שלום] ומצאתי להרא"ה בחידושיו על הרי"ף שכתב ג"כ דאם נתרסק כ"כ עד שעברה צורתן מברך שהכל [וכן מוכח מאבודרהם המובא במ"א בסימן ר"ה סק"ט ע"ש] והגם דמסתברא בפשיטות דהרא"ה סובר כן מעיקר הדין מ"מ אין לזוז מדברי הרמ"א שהחליט דנראה לו לעיקר דאם בירך בורא פה"ע יצא: * שבשלם ושרפם וכו'. עיין במ"ב במש"כ בשם יש מפרשים שפירשו דהוא מין תמרים שאין מתבשלין על האילן ונותנין אותן בעפר או בתבן להתחמם וכו'. ולע

מתרגם: °ריבת פירות °°תפו"א °°°פירות קטנים העושים מהם ריבה °°°°סוכר °)דלעת °)°)זנגביל

שער הציון

(מה) תה"ד ומ"א: (מו) לבוש ומ"א וא"ר: (מז) שכנה"ג וע"ת ול"ח וכ"ץ והגר"א וכ"מ בב"י ותה"ד: (מח) עיין בה"ל: (מט) אף דבפמ"ג כשאר בזה בל"ע הגלעגנ"ד כתבתי: (נ) מאמר מרדכי ונשמת אדם בכלל נ"א: (נא) הגר"ז וח"א וכ"מ בתה"ד סי' כ"ט: (נב) עיין ב"י וט"ז והגר"א: (נג) כן מוכח מב"י וט"ז ואם שרה הפירות במים וקלט המים טעם הפירות יתבאר בסעיף יו"ד ועיין לקמן בסימן ר"ה סק"ו במ"א ובמ"ב שם: (נד) ואותן פירות שרוב אכילתן הוא ע"י סחיטה דעת הרשב"א דמברכין על מימי סחיטתן כמותן אבל לדעת הרא"ש בכל גווני מברך שהכל* וכן סתם המחבר לקמן בסימן ר"ה ס"ג עיי"ש בפמ"ג והגר"א ואפשר דרק מטעם ספיקא סתם הכי דבברכת שהכל בודאי יוצא אח"כ מצאתי שכ"כ במאמר מרדכי וכ"מ לענין דיעבד ול"ע: (נה) רש"י חולין ק"כ: (נו) מג"א:

them and removed their stones, there is nevertheless no change in the blessing /that one is required to make over them/. /I.e.,/ one should /continue to/ make the blessing *Borey Peri Ha-Eytz* /prior to eating the mashed dates/ and the /single/ blessing which corresponds to the three /blessings for after a meal/ after he has finished /eating them/.

Gloss: Accordingly, the same applies to latvern, **(41)** *which we call jam, and one should /therefore/ make the blessing* Borey Peri Ha-Eytz *over /fruit which has been made into jam/.* **(42)** */However,/ there are /authorities/ who say that one should make the blessing* She-Ha-Kol *over it. (...) It is advisable to*

Mishnah Berurah

became completely crushed by /the mashing/ one should nevertheless make the blessing *Borey Peri Ha-Eytz* /over them/, since, in view /of the fact/ that the substance of /the fruit/ is still present, /the blessing/ *Borey Peri Ha-Eytz* is /still/ applicable.

The same ruling /applies/ with respect to /the blessing/ *Borey Peri Ha-Adamah.* For example, if one mashed potatoes and transformed them into a dough/-like mass one can still make the blessing *Borey Peri Ha-Adamah* over them/.

(41) Which we call jam. This is /the food/ made from cherries or other kinds /of fruit/ by removing the stones and cooking /the fruit/ until it dissolves completely.

(42) /However,/ there are /authorities/ who say that one should make the blessing *She-Ha-Kol* over it. The Acharonim are in disagreement about /the view of these authorities/. Some of them think that this opinion only disputes /the ruling given earlier in the *Rema/* with respect to jam, since /in the case of jam the fruit/ dissolves completely and its /original/ appearance is not discernible at all. However, insofar as the ruling of the author /of the Shulchan Aruch/ is concerned, which relates to crushed dates (whose character and appearance are /still/ discernible even after they are completely crushed), /they believe that this opinion/ concedes that the blessing *Borey Peri Ha-Eytz* should be made. /On the other hand,/ other /Acharonim/ hold that this opinion also disputes the ruling of the author /of the Shulchan Aruch concerning crushed dates/ and takes the view that, since /the dates/ were completely crushed one should make the blessing *She-Ha-Kol* /over them as well/.

As regards the halachic ruling /to be followed in practice, however,/ this /dispute/ is of no consequence, for even if we were to assume that this opinion also disputes /the ruling of the Shulchan Aruch/ with respect to crushed dates, we would nevertheless rule halachically in accordance with the view of the author /of the Shulchan Aruch/, that when the substance /of the fruit/ is /still/ present the blessing /to be made over the fruit/ is unchanged. We only /rule/ in acordance with the decision of the *Rema* as regards jam, where /the fruit/ has lost its /original/ form completely and cannot be recognized for what it is at all. Then, one should make the blessing *She-Ha-Kol* initially, since /if one makes/ this blessing he will have fulfilled /his obligation to make a blessing/ in the case of all foods, once it is after the event. [However, as regards an after-blessing, there is no /such/ solution when it happens /that one must make an after-blessing/ for /jam made from a fruit/ which is of the seven species[1] /for which the land of Israel is praised/. /This is because of/ what is stated in Sec. 208, Par. 13, that /if one makes/ the blessing *Borey Nefashos* he does not discharge /an obligation to make the single blessing/ which corresponds to the three /blessings for after a meal/ and /by making the blessing/ which corresponds to the three /blessings one/ does not discharge /an obligation to make the blessing/ *Borey Nefashos.*[9] /In such a case/ the only /way

---

[9] It should be noted that the required after-blessing for fruit of the seven species is the single blessing which corresponds to the three blessings for after a meal. Consequently, if one made jam from such fruit, then if the jam still has the ruling of the original fruit this is the after-blessing that must be made over it, whereas if it is no longer classed as the fruit and one must make the blessing *She-Ha-Kol* over it the appropriate after-blessing is *Borey Nefashos.*

[illegible] בורא פרי העץ ולבסוף ברכה [illegible] ולכן (מא) הנקרא פאווידל"א° מברכין עליהם בורא פרי העץ (מב) וי"א [illegible] [יד] שהכל* (ת"ה סי' כ"ט וב"י בשם הטור) וטוב לחוש לכתחלה (מג) לברך שהכל* אבל אם בירך בפה"ע (טו) (מד) יצא כי כן נראה עיקר: **ח** [פ]דבש (מה) הזב מהתמרים מברך (מו) עליו (טז) שהכל וכן (מז) על [צ]משקין היוצאין מכל מיני פירות חוץ מזיתים וענבים מברך שהכל: **ט** (מח) [ק]סופי (יז) ענבים שאין מתבשלין לעולם וכן על (יח) [טו] [ר]הנובלות שהם תמרים (מט) * שבשלם ושרפם החום ויבשו

פ שם בגמ' ל"ח
צ תוס' שם ושאר פוסקים
ק שם בגמ'
ר שם וכת"ק

באר היטב

מגוף הפרי וראוי לאוכלו אלא שאין טוב כ"כ דגם תוך הפרי אינו טוב בלא תיקון ותערובת צוקר לכן יברך בפה"ע ע"ש וכן בתשובת פנים מאירות סי' ס"ה הכריח לברך בפה"ע דלא כט"ז. ומצאתי דיש לברך שהכל על מרמלי"ן מרוקחין וכן נוהגין בכל מדינות ישמעאל. באר היטב אשר לפני [וכן פסק בס' אליה רבה לברך שהכל על מרמלי"ן מרוקחין]: (יד) שהכל. זהו דעת ת"ה והיינו דוקא בגודגדניות כגון פאווידל"א שנתבשלו ונימוחו לגמרי אבל בתמרים שנתמעכו לא פליג הת"ה וס"ל כהרמב"ם לברך בפה"ע עמ"א וע"ת: (טו) יצא. ט"ז האריך והעלה להמברך לכתחלה בפה"ע על הפאווידל"א של פלוימ"ן או קירש"ן אין עליו חשש ושפיר עביד כיון שברכת בפה"ע יש לה מעלה על ברכת שהכל ובכל יום אנו נוהגין כשמבשלין תפוחים עד שנתרסקו לגמרי שמברכין עליהם בפה"ע וכמ"ש סעיף י"ב בין מבושלים וכו' ובודאי הוו מרוסקין ע"י הבישול ולית כאן בית מיחוש ברכה לבטלה עכ"ל. והב"ח פסק להמדקדק במעשיו יברך על הפאווידל"א וכיוצא בו שהם מרוסקים לגמרי בפה"א. ואם בירך בפה"ע או שהכל יצא ע"ש ועי' יד אהרן מה שהקשה על הט"ז [ועי' בס' אליה רבה שהשיג על ט"ז בענין פאווידל"א ופסק כדעת רמ"א: (טז) שהכל. דזיעה בעלמא הוא דאין נקרא משקה אלא היוצא מהזיתים וענבים בלבד: (יז) ענבים. ול"ד לבוסר בס"ב דמברכין עליו בפה"א שאני בוסר דעומד לעשות ממנו משקה לאשתני לעלויא דהיינו יין שמברכין עליו בפה"ג משום הכי דיו למורידין אותו מעלה א' ומברכין בפה"א משא"כ בסופי ענבים שעומדים לעשות חומץ לכן מברכין שהכל: (יח) הנובלות.

שערי תשובה

שהשיג על המג"א ועיין בא"ר שכתב בשם ע"ת לברך שהכל ועיין ביד אפרים מ"ש בזה: [יד] שהכל. עיין בה"ט ועיין בשיורי כנה"ג ובתשובותיו סי' ס"ד מ"ש בזה: [טו] הנובלות. עיין בפנים מאירות ח"א סי' ס"ה

משנה ברורה

[illegible] נתרסק עי"ז לגמרי מ"מ מברכין פרי [illegible] דהב"ח נמי פליג כ"א בפאווידלא משום שנימוחו לגמרי ולא ניכר צורתן כלל אבל בדין המחבר דמיירי בתמרים [illegible] אף שנתרסקין לגמרי מודו דמברך פה"ע (מז) ויש מהם שסוברין דרי"א [illegible] לגמרי [illegible] גם [illegible] נשתנית ברכתן ורק בפאווידלא שאבד כל צורתו ולא ניכר כלל מה הוא אז לכתחלה מברך שהכל והכרעת הרמ"א דבברכה [illegible] אין עלה או [illegible] לענין דברים שהוא משבעת המינים [illegible] בסימן ר"ה [illegible] לא שיאכל גם פרי משבעת המינים וגם דבר שברכתו בנ"ר לפטור גם את זה מתמ"כ [פמ"ג] ואם אין לו נראה לי (מט) שיוכל לברך מעין שלש כי כן משמע מלשון הרמ"א דתופס לעיקר הדין שברכתו פה"ע]: (מג) **לברך שהכל.** וע"כ מיני אגרע"ס ווינגדע"ס ותאלינע"ס°°° וכיו"ב שקוטעין אותן ומרקחין אותם בדבש וצוקע"ר°°°° מברכין עליהם (כ) שהכל כיון שהם מרוסקים ונימוחים לגמרי ואבד מהם צורתן ובדיעבד אם בירך עליהם ברכתו הראויה יצא: (מד) **יצא.** ואם רוב דרך אכילת אותן פירות הוא (כא) ע"י ריסוק אף לכתחלה מברך ברכתו הראויה בין לענין פה"ע או פרי האדמה כגון מאכל שמבשלין מדלועין שקורין קירבעס°) וכן אינגבע"ר°)°) ושארי בשמים שחוקים שאוכלין עם צוקער מברכין בפה"א ועיין לקמן סי' ר"ח ס"ח בהג"ה מדינים אלו: **ח** (מה) **הזב מהתמרים.** וה"ה (כב) היוצא ע"י כתישה וסחיטה: (מו) **עליו שהכל.** דמה דכתיב בתורה זית שמן ודבש היינו תמרים היוצא מהן דבש אבל דבש גופא זיעה בעלמא הוא* ואינו בכלל פרי: (מז) **על משקין היוצאין וכו'.** כגון יין תפוחים וכה"ג (כג) בין אי איתרמי שיצא מאליהן ובין שיצא ע"י כתישה (כד) וסחיטה ברכתן שהכל דזיעה בעלמא הוא דאין נקרא משקה אלא היוצא מן הזיתים והענבים בלבד: **ט** (מח) **סופי ענבים.** היינו (כה) ענבים הנמצאים בגפנים בימות החורף שאין מתבשלין לעולם ועושין מהם חומץ: (מט) **שבישלם ושרפם וכו'.** היינו שע"י שריפת החום נתבשלו ונתייבשו (כו) ונשתנו לקלקולא [רש"י] ושארי

ביאור הלכה

הרא"ז בפסקי הלכות שלו וכיון דכל אלו מוכח מהם בהדיא דאפילו נתרסקו לגמרי לא נשתנית ברכתן בודאי נקטינן כן לדינא ובפרט דהא"ר מצדד דגם רש"י מודה בדינא להרמב"ם. ומש"כ במ"ב ורק בפאווידל"א וכו' אף דהט"ז דעתו לדינא דאפילו לכתחלה יכול לברך בפה"ע הלבוש והמ"א והא"ר והגר"ז וח"א כולם החזיקו לדינא כפסק הרמ"א דאם נימוח לגמרי ולא ניכר צורתו כלל יברך שהכל [וראיותיו של הט"ז כבר דחוהו האחרונים עיין ביד אהרן ונהר שלום] ומצאתי להרא"ה בחידושיו על הרי"ף שכתב ג"כ דאם נתרסק כ"כ עד שעברה צורתן מברך שהכל [וכן מוכח מאבודרהם המובא במ"א בסימן ר"ה סק"ט ע"ש] והגם דמסתברא בפשיטות דהרא"ה סובר כן מעיקר הדין מ"מ אין לזוז מדברי הרמ"א שהחליט דנראה לו לעיקר דאם בירך בורא פה"ע יצא: * **שבשלם ושרפם** וכו'. עיין במ"ב במש"כ בשם יש מפרשים שפירשו דהוא מין תמרים שאין מתבשלין על האילן וכותנין אותן בעפר או בתבן להתחמם וכו'. ודע

מתרגם: °ריבת פירות °°תפו"א °°°פירות קטנים העושים מהם ריבה °°°°סוכר °)דלעת °)°)זנגביל

שער הציון

(מה) תה"ד ומ"א: (מו) לבוש ומ"א וא"ר: (מז) שכנה"ג וע"ת ול"ח וכ"ז והגר"א וכ"מ בב"י ותה"ד: (מח) עיין בה"ל: (מט) אף דבפמ"ג נשאר בזה בצ"ע הנלענ"ד כתבתי: (כ) מאמר מרדכי ונשמת אדם בכלל נ"א: (כא) הגר"ז וח"א וכ"מ בתה"ד סי' כ"ט: (כב) עיין ב"י וט"ז והגר"א: (כג) כן מוכח מב"י וט"ז ואם שרה הפירות במים וקלט המים טעם הפירות יתבאר בסעיף י"ד ועיין לקמן בסימן ר"ה סק"ו במ"א ובמ"ב שם: (כד) ואותן פירות שרוב אכילתן הוא ע"י סחיטה דעת הרשב"א דמברכין על מימי סחיטתן כמותן אבל לדעת הרא"ש בכל גווני מברך שהכל* וכן סתם המחבר לקמן בסימן ר"ה ס"ג עי"ש בפמ"ג והגר"א ואפשר דרק מטעם ספיקא סתם הכי דבברכת שהכל בודאי יוצא אח"כ מצאתי שכ"כ במאמר מרדכי וכ"מ לענין דיעבד וצ"ע: (כה) רש"י חולין ק"כ: (כו) מג"א:

take /this view/ into account initially (43) *and to make the blessing* She-Ha-Kol */over it/. However, if one did make the blessing* Borey Peri Ha-Eytz */over it/* (44) *he fulfilled /his obligation/, because the prevalent /opinion/ seems to be that this /is the appropriate blessing for it/.*

8. /As regards/ the honey (45) which oozes out of dates, one should make the blessing (46) *She-Ha-Kol* over it. One should likewise make the blessing *She-Ha-Kol* (47) over the juices that come out of all /other/ kinds of fruit, apart from olives and grapes.

9. /Over/ (48) the last grapes, which do not ripen ever, and, likewise, over dates which do not have a natural ripeness, i.e., dates (49) which were ripened

Mishnah Berurah

one can fulfill his obligation with certainty/ is by eating in addition a fruit which is of the seven species /, so that he will be able to make the after-blessing which corresponds to the three blessings after it/, and also something over which /one must make/ the /after-/ blessing *Borey Nefashos*. He will /then/ discharge /his obligation to make an after-blessing over the jam/ as well /, since he makes both after-blessings in any case/, irrespective of whichever /after-blessing he is in fact required to make over it/. [*P.Mg.*] If one does not have /such a fruit and also an article over which he can make the after-blessing *Borey Nefashos*/, it appears to me that he can make the /after-/blessing which corresponds to the three /blessings for after a meal/, since it is implied by the wording of the *Rema* that he regards the ruling that /one should make/ the blessing *Borey Peri Ha-Eytz* /over jam/ as the prevalent /opinion/.]

(43) And to make the blessing *She-Ha-Kol*. Consequently, over /various/ kinds of gooseberries, currants and raspberries, etc., which were squeezed and confected with honey or sugar, one should make the blessing *She-Ha-Kol*, since they are crushed and completely dissolved and have lost their /original/ appearance. /However,/ if one made the blessing which is appropriate /for the fruit in its original form, then/, now that it is after the event, he /is ruled as having/ fulfilled /his obligation/.

(44) He fulfilled. If a particular fruit is usually eaten mostly after it has been crushed /, then/, one should make the blessing which is appropriate for /the fruit/ over /the crushed fruit/ even initially, irrespective of whether /the appropriate blessing/ involved is *Borey Peri Ha-Eytz* or *Borey Peri Ha-Adamah*. For example, /over/ the dish one cooks from pumpkins, called *kirbes*, and, likewise, /over/ ginger and other pounded spices that one eats /together/ with sugar, one should make the blessing *Borey Peri Ha-Adamah*.

See below in Sec. 208, in the gloss to Par. 8, which deals with these laws.

(45) Which oozes out of dates. The same ruling /applies/ if /the honey/ is extracted by pounding or squeezing.

(46) *She-Ha-Kol* over it. For when it is stated[1] in the Torah, "oil olives and honey," what is /actually/ meant are dates from which honey is produced.[10] The honey by itself, however, is /regarded as/ mere moisture, and is not classed as /part of/ the fruit.

(47) Over the juices that come out of, etc. Such as apple cider, etc.

One should make the blessing *She-Ha-Kol*, irrespective of whether /the juice/ happened to come out /of the fruit/ of its own accord or whether it came out by pounding or squeezing, since it is /regarded as/ mere moisture.

/This is/ because /the juice/ is not classed /halachically/ as a liquid /which is part of the fruit/. The exceptions /to this rule/ are only /the juices/ which come out of olives and grapes.

(48) The last grapes. I.e., grapes which are found on grape vines in the winter season, which do not ripen ever, but are /used for/ making vinegar.

(49) Which were ripened and burnt, etc. I.e., as a result of the burning heat, they ripened and dried and deteriorated. [*Rashi*]

---

10 I.e., the Torah is not referring to the actual honey, which would imply that the honey is of consequence and is regarded as the fruit, but to dates, which are called honey in view of the fact that honey comes out of them.

(ג) * מברך שהכל: [י] (נא) [ש]פירות ששראן או בשלן במים אע"פ שנכנס טעם הפרי במים אינו מברך * על אותם המים (נב) אלא (יט) [טז] שהכל

ש הרשב"א שם
ת שם א ב"י
לדעת הרא"ש

שערי תשובה

ובהקדמת ספר חק יוסף ובשער אפרים סימן כ"ג וביד אפרים מ"ש בזה: [טז] שהכל. עבה"ט ועיין בפנים מאירות ח"ב סימן ק"ל שמחזק דבריו שבח"א והשיב על השגת הש"י ות"מ קיים בזה שגם הוא נוהג לברך שהכל על קאוו"י וטיי"ע°°° כמנהג העולם וגם על שעקלד"י°°°° כתב בדברי יוסף סימן

באר היטב

עי' יד אהרן שהאריך בזה: (יט) שהכל. ולא דמי למי סילקא בסי' ר"ה ס"ב דהנהו כיון דרוב אכילתן על ידי שליקה מי שליקתן כמותן משא"כ פירות דאין דרכן למשלקיה או למסחטיה אלא למיכלא בעינייהו בהנהו לא אמרינן שיהא מימיהן כמותן ב"י הרשב"א. ומיהו בפירות יבשים כגון תפוחים ואגסים גודגדניות פלוימ"ן ד"ה למברך בפה"ע דהא אין דרכן אלא למשלקינהו ולא למיכלא בעינייהו וכן אני נוהג ועיקר ב"ח ט"ז. וכ"פ הע"ת לפירות שרוב אכילתם במבושל ולאי מים שלהם כמותן שאם הם פרי האדמה

ביאור הלכה

למדברי הלחם חמודות על המשניות שמובא בא"ר מבואר דמיירי בזה שלא טמן בעפר דאם טמן בעפר ונתבשל הו"ל כשאר פירות האילן ומברך בפה"ע. אכן לפ"ז אמאי קרי ליה בש"ס בושלי כמרא הלא בבושלי כמרא מברך בפה"ע ודוחק לומר שכונת הש"ס שהוא עומד לבושלי כמרא ועוד יש להביא ראיה מפירוש ר"ח שהובא בתוס' ר"י ובא"ז שכתב שהוא פירות שאין נכשרין לאכילה כלל וכומרין אותן בעפר להתבשל וא"כ לפ"ז בתחלה ע"כ שאין מברכין עליו כלל כיון דאין ראוין לאכילה אפילו ע"י הדחק וע"כ מה שאמר הגמ' דמברכין שהכל היינו אחר שתקנם ע"י חימום בעפר וכה"ג ומצאתי בא"ר סימן ר"ד בשם הפרישה שגם הוא סובר כן לדינא דלאחר שכמרן בעפר אפ"ה אינו מברך רק שהכל אמנם אח"ז ראיתי בספר מג"ג שהביא בשם תשובת פנים מאירות ח"א סי' ס"ה וגם הוא מצדד כן דבישול ע"י הכימור בעפר או בתבן וכדומה מהני לברך בפה"ע אך לא הביא ראיה לזה ע"ש. ולמעשה צ"ע. ודע עוד דהרמב"ם בפירוש המשנה פירש על נובלות הפירות שנפלו מן האילן פגים קודם שיתבשלו וכ"כ תר"י וז"ל הפירות שנפלו קודם בישולן [ובאשכול כתב ג"כ כעין זה וז"ל שהשירן או נפלו קודם שבשלו] והטור בסימן ר"ד כתב על נובלות מין תמרים שאין מתבשלין על האילן ומשמע מזה דדוקא מין תמרים רעים שאין יכולין להתבשל על האילן אבל סתם תמרים שהשירן או נפלו קודם בישולם לא נשתנית ברכתו משום זה ואזיל לטעמיה בסימן ר"ב ס"ב דשאר כל האילנות חשיב פרי שלהן משיוציאו אף שלא נגמר עדיין בישולן כלל ונוכל לומר דלפיכך השמיט המחבר בפנים את דעת הרמב"ם ותר"י בזה משום דאזיל לטעמיה בסימן ר"ב דפסק בשאר כל האילנות משיוציאו חשיב פרי ומה לי אם השירן בעצמו או נפלו ממילא [שוב מצאתי בבית מאיר שכתב ג"כ דלפיכך תמה הב"י על הרי"ו שכתב דנובלות היינו שלא נגמר בישולו משום דאזיל לטעמיה] ואמנם לפי מה שהערנו שם דדין זה אינו ברור ממילא אם נפלו מעצמן קודם בישולן ג"כ אפשר דמברך שהכל אח"כ מצאתי בכ"א שהעיר ג"כ מסעיף הנ"ל: * מברך שהכל. דע דמבואר בש"ס למסקנא דתמרים שנופלין מן האילן מחמת רוח פירי מעליא נינהו ומברך עלייהו בפה"ע וכ"כ ר"ח מובא בא"ז [ודברי רש"י באלפסי במשנה שם אינו מדוקדק עי"ש] וכ"כ הגר"א ואם נפלו קודם שנתבשלו עיין מה שכתבנו מקודם דתלוי זה בדעות. ולכתחלה יותר טוב לברך שהכל אם ראוין לאכילה קצת ובדיעבד אם בירך בפה"ע יצא:

* על אותן המים וכו'. משמע דעל הפירות גופא מברך עליהן ברכה הראויה להן וכן מוכח במ"א בשם הרשב"א וע"כ דמיירי שטובים לאכול בין חיין בין מבושלין דאל"ה מברכין גם עליהן רק שהכל וכמבואר לקמן בסי"ב ע"ש במ"ב ואפ"ה לענין הרוטב לא אמרינן שיהא מימיהן כמותן אם לא שיהא רוב אכילת אותן הפירות ע"י הבישול כן צריך לבאר דברי השו"ע וראיה ברורה לדבר דהרי תפוחים איתא בסי"ב לטובים לאכול

משנה ברורה

(כז) ושארי מפרשים פירוש לנובלות היינו מין תמרים שאין מתבשלין על האילן ואין נכשרין לאכילה אלא תולשין אותן ומחממין אותן בעפר ומתבשלין או כומנין אותן במחצלאות או בתבן להתחמם עד שיתבשלו: (נ) מברך שהכל. ואחריהם בכ"ר (כח) ולא דמי לס"ב גבי בוסר דאפילו לא הגיע לכפול הלבן דמברכין עליו בפה"א ומ"מ קופי ענבים דמברכין עליהם שהכל י"ל דשאני התם דענבים מעליא נינהו (כט) אלא שלא נגמרו עדיין משא"כ הכא דמקולקלים הם דאין עומדין אלא לחומץ ולא עדיפי ממשקין היוצאין מהן דברכתן רק שהכל וזהו ג"כ טעם היש מפרשים בנובלות תמרים דמברכין עליהן שהכל דגריעי משאר תמרים שאין מתבשלין על האילן לעולם: [י] (נא) פירות ששראן. (ס) מעל"ע דבזה רגילין ליתן טעם במים: (נב) אלא שהכל. דלא הוי אלא זיעה בעלמא כדלעיל ס"ח (סא) ולא דמי למיא דסילקא ודכולהו שלקי דמברכין עלייהו בפה"א וכדלקמן בסימן ר"ה ס"ב משום דהתם רוב אכילת אותן ירקות הוא ע"י שליקה משא"כ הכא בפירות דלאו דרכייהו למישלק או לכבשן אלא לאוכלם בעין לכן לא אמרינן שיהיו שליקתן וכבישתן כמותן (סב) מיהו בפירות שרוב אכילתן הוא ע"י בישול [illegible]

מתרגם: °שזיפים °°דובדבנים °°°קפה ותה °°°°שוקולד °°°°°דובדבנים מטוגנים

שער הציון

(כז) הערוך ותוספות רבינו יהודה ותוספי הרא"ש ואור זרוע בשם ר"ח ור"ש פ"א דדמאי וטור לקמן בסימן ר"ד וכן הסכים הגר"א לדינא ומשמע לכאורה מיניה דלפ"ז דין השו"ע שהוא לפירש"י אינו מוכרע לדינא ובא"ר כתב דשניהם אמת וכ"כ הבית מאיר ובאמת רש"י לאו יחידאה הוא בזה דגם ריא"ז פירש כן וכן בתוספות ר"י הנ"ל בשם רבו וכן הפירוש ראשון המובא בר"ש עי"ש: (כח) אחרונים: (כט) עיין לעיל בס"ב בבה"ל מה שכתבנו שם לענין זה ולענין שאר אילנות: (ס) ע"ת וכן מצדד בא"ר וכן מוכח בהגר"א ות"מ כ"ל דתלוי לפי טבע דבר הנכבש דאנו רואין כמה דברים נכבשין שאינם נותנים טעם גמור במים במעל"ע ובהם בודאי שצריך יותר ממעל"ע דאז לדעת הרא"ש הוא דמברך בפה"ע ועיין בא"ר: (סא) רשב"א ומ"א: (סב) מ"א וש"א: (סג) מ"א וא"ר ומאמר מרדכי דלא כב"ח: (סד) דעת הט"ז בזה דדרכיה למיכל ע"י בישול וכן הוא ג"כ דעת א"ר אף לענין תפוחין ואגסים אפשר דסבר הט"ז ג"כ כהמג"א ואפשר דלפ"ז גם המ"א יודה לזה אמנם בפמ"ג משמע דלדעת המ"א אפילו במי פלוימין ג"כ ברכתן שהכל והנכון לנהוג כמו שהעתקתי מהח"א: (סה) ולענין רוטב של גיפרעגילטע קרשין°°°°° עיין בח"א:

and burnt by the heat and dried, (50) one should make the blessing *She-Ha-Kol.*

10. (51) If one soaked or cooked fruit in water /, then/, even though the water absorbed the taste of the fruit one should (52) merely make the blessing *She-*

Mishnah Berurah

Other commentators explain that by "dates which do not have a natural ripeness" a variety of dates is referred to that do not ripen and become edible on the tree. /These dates/ are plucked and heated in earth, /where/ they ripen, or are placed in mats or straw to be heated until they ripen.

(50) One should make the blessing *She-Ha-Kol*. After /one has eaten/ them /he should make the blessing/ *Borey Nefashos.*

/It should be noted that these last grapes/ do not have the same /ruling/ as immature grapes, /which are discussed/ in Par. 2, over which one must make the blessing *Borey Peri Ha-Adamah* even if they have not /yet/ reached /the size/ of a white bean. /To understand/ why the last grapes are different and one must make the blessing *She-Ha-Kol* over them, it should be noted that /immature grapes/ are not to be compared /with the last grapes/ in that they are /actually/ good grapes except /for the fact/ that they have not yet matured, whereas /the last grapes/ are of impaired quality and are only meant /to be used/ for /making/ vinegar. /Consequently, the last grapes/ are no better than the liquid which comes out of them, which merely requires the blessing *She-Ha-Kol.* This is also the reason of the other commentators (/who explain/ that "dates which do not have a natural ripeness" are /a variety of dates which do not ripen on the tree/) for one making the blessing *She-Ha-Kol* over /such dates/, since in view /of the fact/ that they never ripen on the tree they are inferior to the other dates.

(51) If one soaked...fruit. /I.e.,/ for a /twenty-four hour/ cycle, since /when fruit is soaked/ for such /a long period of time/ it usually gives taste to the water.

(52) Merely...*She-Ha-Kol*. Since /the taste that was absorbed from the fruit/ is merely /classed as/ moisture /and not as part of the fruit/, as /ruled/ above in Par. 8.

/This water/ is /also/ not to be compared with water in which mangold /was cooked/, or /in which/ all /types of vegetable/ were cooked, over which one should make the blessing *Borey Peri Ha-Adamah*, as /stated/ below in Sec. 205, Par. 2. This is because as regards that /water one must bear in mind/ that the vegetables in question are mostly eaten cooked, whereas the fruit /which is involved/ here is not normally cooked or soaked /for a period of twenty-four hours/, but is eaten when it is /still/ discernible.[11] Consequently, we do not rule that /the water/ in which /the fruit/ was cooked or soaked has the same /ruling/ as /the fruit, even if it has absorbed the taste of the fruit/.

---

[11] In other words, since vegetables are mostly eaten cooked, the planter had in mind that some of the vegetable would be absorbed in water and that it would be eaten in this manner.

ת'והרא"ש כתב דאפשר (נג) שאם נכנס טעם הפרי במים מברך בורא פרי העץ★: **יא** א'מי שריית צמוקים ותאנים או מי בישולם (נד) מברך עליהם שהכל

ש הרשב"א שם
ת שם א ב"י לדעת הרא"ש

שערי תשובה

ובהקלטת ספר חק יוסף ובשער אפרים סימן כ"ג וביד אפרים מ"ש בזה: [טז] שהכל. עבה"ט ועיין בפנים מאירות ח"ב סימן ק"ל שחיזק דבריו שבח"א והשיב על השגת הש"י ומ"מ קיים בזה שגם הוא נוהג לברך שהכל על קאוו"י וטיי"ע°°° כמנהג העולם וגם על שעקלד"י°°°° כתב בדברי יוסף סימן

באר היטב

עי' יד אהרן שהאריך בזה: (יט) שהכל. ולא דמי למי סילקא בסי' ר"ה ס"ב דהכהו כיון דרוב אכילתן על ידי סליקה מי שליקתן כמותן משא"כ פירות דאין דרכן לתשלקיה או לתסחטיה אלא למיכלא בעינייהו בהכהו לא אמרינן שיהא מימיהן כמותן ב"י הרשב"א. ומיהו בפירות יבשים כגון תפוחים ואגסים גודגדניות פלוית"ן ר"ה למברך בפה"ע דהא אין דרכן אלא לתשלקינהו ולא למיכלא בעינייהו וכן אני נוהג ועיקר ב"ח ט"ז. וכ"פ הע"ת לפירות שרוב אכילתם במבושל ולאי מים שלהם כמותן שאם הם פרי האדמה

ביאור הלכה

למדברי הלאס אמודות על המשניות שמובא בא"ר מבואר דמיירי בזה שלא טמן בעפר דאם טמן בעפר ונתבשל הו"ל כשאר פירות האילן ומברך בפה"ע. אכן לפ"ז אמאי קרי ליה בש"ס בושלי כמרא הלא בבושלי כמרא מברך בפה"ע ודוחק לומר שכונת הש"ס שהוא עומד לבושלי כמרא ועוד יש להביא ראיה מפירוש ר"ח שהובא בתוס' ר"י ובא"ז שכתב שהוא פירות שאין נכשרין לאכילה כלל וכומרין אותן בעפר להתבשל וא"כ לפ"ז בתחלה ע"כ שאין מברכין עליו כלל כיון דאין ראוין לאכילה אפילו ע"י הדחק וע"כ מה שאמר הגמ' דמברכין שהכל היינו אחר שתקנם ע"י חימום בעפר וכה"ג ומצאתי בא"ר סימן ר"ד בשם הפרישה שגם הוא סובר כן לדינא דלאחר שכמרן בעפר אפ"ה אינו מברך רק שהכל אמנם אח"ז ראיתי בספר מג"ג שהביא בשם תשובת פנים מאירות ח"א סי' ס"ה וגם הוא מצדד כן דבישול ע"י הכימור בעפר או בתבן וכדומה מהני לברך בפה"ע אך לא הביא ראיה לזה ע"ש. ולמעשה צ"ע. ודע עוד דהרמב"ם בפירוש המשנה פירש על נובלות הפירות שנפלו מן האילן פגים קודם שיתבשלו וכ"כ תר"י וז"ל הפירות שנפלו קודם בישולן [ובאשכול כתב ג"כ כעין זה וז"ל שהשירן או נפלו קודם שבשלו] והטור בסימן ר"ד כתב על נובלות מין תמרים שאין מתבשלין על האילן ומשמע מזה דדוקא מין תמרים רעים שאין יכולין להתבשל על האילן אבל סתם תמרים שהשירן או נפלו קודם בישולם לא נשתנית ברכתו משום זה ואזיל לטעמיה בסימן ר"ב ס"ב דשאר כל האילנות חשיב פרי שלהן משיוציאו אף שלא נגמר עדיין בישולן כלל ונוכל לומר דלפיכך השמיט המחבר בפנים את דעת הרמב"ם ותר"י בזה משום דאזיל לטעמיה בסימן ר"ב דפסק בשאר כל האילנות משיוציאו חשיב פרי ומה לי אם השירן בעצמו או נפלו ממילא [שוב מצאתי בבית מאיר שכתב ג"כ דלפיכך תמה הב"י על הרי"ו שכתב דנובלות היינו שלא נגמר בישולו משום דאזיל לטעמיה] ואמנם לפי מה שהערנו שם דדין זה אינו ברור ממילא אם נפלו מעצמן קודם בישולן ג"כ אפשר דמברך שהכל אח"כ מצאתי בנ"א שהעיר ג"כ מסעיף הנ"ל: * מברך שהכל. דע דמבואר בש"ם למסקנא דתמרים שנופלין מן האילן מחמת רוח פירי מעליא נינהו ומברך עלייהו בפה"ע וכ"כ ר"ח מובא בא"ז [ודברי רש"י באלפסי במשנה שם אינו מדוקדק עי"ש] וכ"כ הגר"א ואם נפלו קודם שנתבשלו עיין מה שכתבנו מקודם דתלוי זה בדעות. ולכתחלה יותר טוב לברך שהכל אם ראוין לאכילה קצת ובדיעבד אם בירך בפה"ע יצא:

* על אותן המים וכו'. משמע דעל הפירות גופא מברך עליהן ברכה הראויה להן וכן מוכח במ"א בשם הרשב"א וע"כ דמיירי שטובים לאכול בין חיין בין מבושלין דאל"ה מברכין גם עליהן רק שהכל וכמבואר לקמן בסי"ב ע"ש במ"ב ואפ"ה לענין הרוטב לא אמרינן שיהא מימיהן כמותן אם לא שיהא רוב אכילת אותן הפירות ע"י הבישול כן צריך לבאר דברי השו"ע וראיה ברורה לדבר דהרי תפוחים איתא בסי"ב דטובים לאכול

משנה ברורה

(סב) מיהו בפירות שרוב אכילתן הוא ע"י בישול או כבישה מי שליקתן וכבישתן כמותן ומברך עלייהו בפה"ע לכו"ע★ (סג) וכ"ז בפירות שמתחלת נטיעתם נטעי להו אדעתא לאוכלם מבושלים או כבושים אבל בפירות שדרכן לאוכלן חיים רק שיש שמיבשין אותן ואח"כ מבשלין אותן אין מברך על רוטבן לעולם רק שהכל אע"ג דדרך כולן לבשלן כשהן יבשין מ"מ תחלת נטיעתן לא נטעי להו אדעת ליבשן אלא לאוכלן חיין (סד) ולענין פלוימי"ן יבשים או קרשי"ן°° כתב הח"א דבמדינות שגדילים שם הרבה מסתמא נטעי להו ברובא אדעתא ליבשן וא"כ ברכתן של רוטבן (סה) בפה"ע: (נג) שאם נכנס וכו'. ר"ל בשטועמין ומרגישין שיש טעם הפרי במים המבושלין או השרויין מברכין בפה"ע ולא אמרינן שאינו אלא טעם קלוש וזיעה בעלמא כדאמרינן בס"ח לענין סחיטת פירות דיותר נכנס טעם הפרי במים ע"י בישול מאלו סחט הפרי בעצמו כשהוא חי. ולענין הלכה פסקו האחרונים דלכתחלה יברך שהכל ובדיעבד אם בירך בפה"ע יצא ועיין בר"ה ס"ב מה ששייך לענינינו: **יא** (נד) מברך עליהם שהכל. מיירי ששותה המים בפני עצמן אבל אם אוכל הפירות עצמן

מתרגם: °שזיפים °°דובדבנים °°°קפה ותה °°°°שוקולד °°°°°דובדובנים מטוגנים

שער הציון

(נז) הערוך ותוספות רבינו יהודה ותוספי הרא"ש ואור זרוע בשם ר"ח ור"ש פ"א דדמאי וטור לקמן בסימן ר"ד וכן הסכים הגר"א לדינא ומשמע לכאורה מיניה דלפ"ז דין השו"ע שהוא לפירש"י אינו מוכרע לדינא ובא"ר כתב דשניהם אמת וכ"כ הבית מאיר ובאמת רש"י לאו יחידאה הוא בזה דגם ריא"ז פירש כן וכן בתוספות ר"י הנ"ל בשם רבו וכן הפירוש ראשון המובא בר"ש עי"ש: (נח) אחרונים: (נט) עיין לעיל בס"ב בבה"ל מה שכתבנו שם לענין זה ולענין שאר אילנות: (ס) ע"ת וכן מצדד בא"ר וכן מוכח בהגר"א וי"מ כ"ל דתלוי לפי טבע דבר הנכבש דאנו רואין כמה דברים נכבשין שאינם נותנים טעם גמור במים במעל"ע ובהם בודאי שצריך יותר ממעל"ע דאז דעת הרא"ש הוא למברך בפה"ע ועיין בא"ר: (סא) רשב"א ומ"א: (סב) מ"א וש"א: (סג) מ"א וא"ר ומאמר מרדכי דלא כב"ח: (סד) דעת הט"ז בזה דדרכיה למיכל ע"י בישול וכן הוא ג"כ דעת א"ר אף דלענין תפוחין ואגסים אפשר דסבר הט"ז ג"כ כהמג"א ואפשר דלפ"ז גם המ"א יודה לזה אמנם בפמ"ג משמע דלדעת המ"א אפילו במי פלוימין ג"כ ברכתן שהכל והנכון לנהוג כמו שהעתקתי מהח"א: (סה) ולענין רוטב של גיפרעגילטע קרשין°°°° עיין בח"א:

Ha-Kol over the water. /However,/ the *Rosh* writes (53) that if the taste of the fruit was absorbed by the water it may be that one is required to make the blessing *Borey Peri Ha-Eytz* /over it/.

11. When raisins or figs have been soaked or cooked in water, (54) one should make the /prior-/blessing *She-Ha-Kol* over /the water/ and he will fulfil /his

Mishnah Berurah

On the other hand, if a fruit is mostly eaten after it has been cooked or soaked, the water in which it was cooked or soaked has the same /ruling/ as /the fruit/, and one should /therefore/ make the blessing *Borey Peri Ha-Eytz* over it according to all /authorities/. /However,/ all this /only applies/ to fruit which from the outset, when /the tree/ was planted, was planned to be eaten cooked or soaked, but in the case of fruits which are usually eaten raw, except that there are /people/ who dry them and subsequently cook them, one should in all circumstances merely make the blessing *She-Ha-Kol* over the liquid /in which they were cooked or soaked/. /For/ even though everyone is accustomed to cook /fruit/ when it is dry, one must nevertheless /bear in mind that/ it was not planned at the outset, when /the tree/ was planted, to dry /the fruit/, but for /the fruit/ to be eaten raw.

As regards dried plums or cherries, the *Ch.A.* writes that in countries where /these fruits/ grow in abundance, it was probably planned in most cases when /the trees/ were planted to dry /the fruit/. Consequently, the blessing *Borey Peri Ha-Eytz* is required /to be made/ over the liquid /in which they were cooked or soaked, if it absorbed the taste of the fruit/.

(53) That if...was absorbed, etc. I.e., if when one tastes the water in which /the fruit/ was cooked or soaked he can discern the taste of the fruit, one should make the blessing *Borey Peri Ha-Eytz* /over it/ and we do not rule that this is no more than a slight taste and mere moisture, as we rule in Par. 8 with respect to /the juice/ squeezed out of fruit. /The reason for this is/ that the taste of the /actual/ fruit goes into the water to a greater extent when /the water/ is cooked /together with the fruit/ than /it goes into the juice/ if the fruit itself is squeezed when it is raw.

As to the halachic ruling /to be followed/, the Acharonim rule that one should make the blessing *She-Ha-Kol* /over such water/ initially, but if one did make the blessing *Borey Peri Ha-Eytz* /over it/ he /is ruled as having/ fulfilled /his obligation/, now that it is after the event.

See /the rulings/ in /Sec./ 205, Par. 2 which are relevant to what we have discussed /here/.

(54) One should make the blessing *She-Ha-Kol* over /the water/. /The Shulchan Aruch/ is speaking of /an instance/ when one drinks the water on its own, but if one eats the fruit itself and drinks the water as well it /seems/ logical that according to all

ויוצא גם (כ) (נה) להרא"ש אבל בברכה שלאחריהם יש להסתפק אם מברך בורא נפשות או אם מברך ברכה אחת מעין שלש כהרא"ש. ולכן ירא שמים לא ישתה (נו) אלא * בתוך הסעודה או יאכל * פרי מז' מינים וגם * ישתה מים כדי שיצטרך לברך * ברכה אחת מעין שלש * ובורא נפשות (נז) [ב]ואם (כא) [יז] משך המים הבדילם מהצמוקים הוה ליה יין ומברך עליו בפה"ג (נח) וב

ב שם בב"י

באר היטב

מברכין בפה"א ואם הם פרי העץ מברכין בפה"ע ומ"א מסופק בזה. ועל קאוו"י וטה"ע° מברך שהכל פרח מטה אהרן ח"א סימן מ' וכ"פ בתשובת שבות יעקב ח"ב סי' ה' שמברכין שהכל על הקאו"י ועל הטה"ע אבל בהלק"ט סי' ט' ובתשובת פנים מאירות סי' ל"ה כתבו דמדינא יש לברך בפה"א אלא שנהגו לברך שהכל ע"ש (ועי' בס' בני חייא) ואחריו בכ"ר עי' סי' ר"ד ס"ז מש"ש: (כ) להרא"ש. דעל כולם אם אמר שהכל יצא. ומיהו אם אכל תחלה פרי ובירך בפה"ע צ"ע אם יברך שנית על המרק שהכל ולכן ישתה ד"א תחלה לברך שהכל מ"א. וציר של פירות שנכבשו כגון אוגירק"ס°° או קומפס"ט שקורין זויא"ר קרוי"ט°°° אין לברך רק שהכל דהא לא נכבשו להוציא מימיהן ט"ז: (כא) משך. ז"ל הרב"י דוקא כשהצמוקים מעורבים עם המים הא אם נמשכו המים מהצמוקים ה"ל יין

שערי תשובה

י"ד לברך שהכל וכן עמא דבר ועיין בשו"ת שמש צדקה סוף סימן ב': [יז] משך. עבה"ט ועיין בבר"י ומח"ב סימן ער"ב שאף שהרלב"ח סימן מ"א סובר דלא בעי המשכה מ"מ בכ"ת פרק י"ז מהל' מ"א[א] מבואר דבעי המשכה ע"ש ועיין לקמן סימן ר"ד סעיף ה' מ"ש מדברי הככ"ש בב"ב

משנה ברורה

ושותה המים ג"כ (סו) מסתברא דלכו"ע אין צריך לברך עליהם לא ברכה ראשונה ולא אחרונה דנעשה טפל להפרי (סז) ואם עיקר כונתו בשביל המים ואכל איזה מהפירות מתחלה ובירך בפה"ע צ"ע אם יברך שנית על המרק שהכל דלהרא"ש כבר יצא בברכת פה"ע וע"כ יברך על ד"א תחלה שהכל: (נה) להרא"ש. קאי על סעיף הקודם דהביא פלוגתא בזה וקאמר דלמעשה פשוט דנקטינן כדעה ראשונה לברך שהכל דיוצא בזה גם לדעת הרא"ש דהא בלא"ה על כל הדברים אם אמר שהכל יצא ובברכה אחרונה ג"כ אין נ"מ בכל הפירות דהא ברכה אחרונה שלהן אינה אלא בורא נ"ר אבל בפירות של ז' מינים כגון צמוקים ותאנים שמברכין עליהם באחרונה מעין ג' בזה יש להסתפק היכי נעביד דאם יש להמים דין הפרי יש לברך עליו מעין ג' באחרונה ואם אין להם דין הפרי בעצמם אין לברך עליו אלא ב"נ ובאלו אין האחת פוטרת חברתה אפי' דיעבד: (נו) אלא בתוך הסעודה. דבהמ"ז פוטרת ברכה שלאחריהם בין שתהיה מעין ג' בין שתהיה בנ"ר: (נז) ואם משך וכו'. פי'

ביאור הלכה

לאכול בין חיין בין מבושלין ואפ"ה כתב הרשב"א בהדיא לענין מימיהן דמברכין שהכל משום דדרכן ליאכל חיין ולא לישלק עי"ש והוא בע"כ משום דלענין מימיהן צריך שיהא רובן עומדין לכך דוקא [ואולי דלהרשב"א אף בשדרכן לאכול מבושלין כמו חיין בשוה ג"כ מודה להרא"ש דמהני לברך בפה"ע ולא נחלק רק כשטובין לאכול מבושלין אבל דרכן לאכול רק חיין משא"כ בזה ועי"ש ברשב"א בחידושיו בענין מי שלקות בכל הסוגיא שם דמשמע קצת כדברינו אלה] ודע עוד דגם הרא"ש שסובר דלעולם מברכין על מימיהן בפה"ע היינו דא"צ שיהיה רוב אכילתן ע"י בישול אבל עכ"פ בעינן שיהיו טובים לאכול בין חיין ובין מבושלין דאי טובים לאכול רק חיין גם על הפירות גופא אין מברכין רק שהכל כשאוכלן כשהן מבושלין וכדלקמיה בסי"ב במ"ב. ולפ"ז פשוט דעל מי שריית תפוחים [שקורין עפי"ל קווא"ס] אין לברך עלייהו לכו"ע רק שהכל דהתפוחים גופא אין דרך אכילתן כשהן שרויין דמתקלקלים עי"ז ומברכין עליהן שהכל ומימיהן לא עדיף מהן ומלבד טעם זה יש עוד טעם דברכתו שהכל עיין במ"א בסימן ר"ה ס"ב וכן פסק הח"א: * בתוך הסעודה. ר"ל ולא יצטרך לברכה אחרונה דבהמ"ז פוטרתו אבל ברכה ראשונה שהיא שהכל יצטרך לכו"ע ואפילו להרשב"א דאל"ה מאי תקנתיה [הלא עי"ז יהיה ספק בברכה ראשונה] ואע"ג דבסימן קע"ד דעת הרבה פוסקים דא"צ לברך על המים ועל המשקין בתוך הסעודה וא"כ להרשב"א לכאורה לא יצטרך לברך עליו ברכה ראשונה אבל באמת נראה דאף להרשב"א אין עליהם שם משקה אלא כרוטב הפירות [והוו כפירות בתוך הסעודה לענין ברכה] ורק משום דדרכן לאכול רק חיין ס"ל דכשמבשלן מברך על רוטבן שהכל: * פרי מז' מינים. נראה דה"ה אם יטעום קצת מהצמוקים ומהתאנים גופא והמחבר מיירי מעיקרא ששותה מי הצמוקים לחודא כמו שכתבנו במ"ב ומה שכתב המ"א דמיירי שאוכל הצמוקים עם המים אין כונתו שאכלן ביחד דא"כ לכו"ע לא היה מברך אפילו שהכל דנעשה המים טפלין להצמוקין כמו שכתבתי במ"ב אלא כונתו דמיירי שבעת ששרה הצמוקים במים היה דעתו לאכול גם הצמוקים וע"כ תורת מרק על מי הצמוקין וכן משמע מסיום דברי המ"א שם ע"ש וכן מוכח בהגר"ז: * ישתה מים וכו'. מיירי שהוא צמא קצת למים דאי אינו רוצה לשתות כלל אין לברך על המים כמו שכתבתי לקמן בסימן ר"ד ס"ז ע"ש: * ברכה אחת מעין שלש וכו'. עיין בפמ"ג שמלמד דיברך המעין שלש קודם דהיא חשובה: * ובורא נפשות. ואם אין לו אלו דברים לפטור את המי פירות דעת הכנה"ג שמברך בנ"ר ודיו וטעמו עיין במאמר מרדכי ס"ק ר"ח מש"כ בשם גינת ורדים ובנהר שלום בסימן זה והמג"א מסתפק בדינו דכנה"ג ועיין בס"ק ר"ח משמע דעתו שלא לברך כלל בזה [מפמ"ג] וכן משמע קצת בב"י וב"ח דאין לו תקנה כלל אכן אם יש לו יין טוב שישתה ויברך על הגפן ויכלול גם על העץ ואע"ג דהב"י ולבוש כתבו כאן דאין זה תקנה דאין לו להוסיף בנוסח הברכה

מתרגם: °קפה ותה °°מלפפונים °°°כרוב חמוץ

שער הציון

(סו) עיין במ"א סקכ"ד ומשמע לכאורה מדבריו דלהרשב"א אינו נפטר מי הפירות ע"י ברכת הפירות אבל באמת קשה דלמה לא יחשב המים כטפל לגבי הפרי וע"כ צ"ל דכונת המ"א שהיה עיקר כונתו לשתות המים ורק בירך על פרי אחת מהפירות שבישלן דבאופן זה לא נעשה המים טפלין אבל אם אוכל הפירות ושותה אח"כ גם המרק כדרך העולם לכו"ע נעשה המים טפלין להן אף להרשב"א והשו"ע מיירי בשותה המים בפני עצמן ואפילו אם נאמר דכונת המ"א שלא כדברינו מ"מ לענ"ד נראה להלכה כמו שכתבנו וכן מוכח מהגר"ז. וראיה ברורה לדברינו מדברי הרא"ה שמפרש הא דקאמר ר"פ מי סלקא כסילקא קאי על ד"ז שאוכל ושותה ביחד דנעשה המים טפלים להם עי"ש ואף שפירושו הוא דלא כשיטת כל הפוסקים אבל בעיקר סברתו דהמים נעשו טפלין לא מלינו מי שיחלוק עליו: (סז) מ"א וע"פ הנ"ל: (סח) וכן מוכח בע"ת דהוא כפשוטיה וכן משמע לשון הלבוש: (סט) ובנהר שלום כתב לחלק באופן אחר דבכתשן וסחטן באמת לא בעינן שיפרישן אבל הכא ששראן בעלמא לא הוי יין עד שיפרישן ע"ש:

הגהות ותיקונים: א) הל' י"א:

obligation by means of this blessing/ even (55) according to the *Rosh*. However, as regards the after-blessing /to be made over/ them, it is uncertain whether one should make the blessing *Borey Nefashos* or the single blessing which corresponds to the three /blessing for after a meal, which may be required/ according to the *Rosh*. Consequently, a person who fears Heaven should not drink /such water/, (56) except during a meal. Alternatively, he should eat /in addition/ a fruit that is of the seven species[2*] /for which the land of Israel is praised/ and drink /plain/ water as well, so that he will /in any case/ be required to make /both/ the single blessing which corresponds to the three /blessings for after a meal/ and /the blessing/ *Borey Nefashos*.

(57) If one drew out water /in which raisins were cooked or soaked/ and

Mishnah Berurah

/authorities/ it is /then/ unnecessary to make either a prior- or an after-blessing over /the water/, since /in these circumstances/ it becomes secondary to the fruit. /However,/ if one principally intends /to drink/ the water and ate some of the fruit first and made the blessing *Borey Peri Ha-Eytz* /over it/, study is required /to determine/ whether /or not/ he should make another blessing, /that of/ *She-Ha-Kol*, over the soup /of the fruit/, since according to the *Rosh*, he /may have/ already fulfilled /his obligation to make a blessing over it/ when /he made/ the blessing *Borey Peri Ha-Eytz*. Consequently, he should first make the blessing *She-Ha-Kol* over something else /before he drinks the soup/.

(55) According to the *Rosh*. /The Shulchan Aruch/ is referring to the dispute described in the previous paragraph concerning /the blessing to be made over such water/. It rules that in practice it is clear that we must follow the first opinion and make the blessing *She-Ha-Kol*, since if /one does/ so he will fulfil /his obligation/ even according to the *Rosh*. This is because if one says /the blessing/ *She-Ha-Kol* over any article he will fulfil /his obligation/, irrespective of /whatever blessing one is actually required to make over it/.

As regards the after-blessing /to be made over the water, the dispute/ is also of no practical significance in all /cases where/ the fruit /involved is not of the seven species/, since /then/ one is only /required to make/ the after-blessing *Borey Nefashos* over /the fruit as well/. However, if the fruit /involved/ is of the seven species /for which the land of Israel is praised/, for example, /if it is/ raisins or figs, so that one is required to make /over the fruit/ the after-blessing which corresponds to the three /blessings for after a meal/, it is then questionable how one should act /if he drank water in which this fruit was soaked or cooked/. For if the water has the ruling of the fruit, he is required to make the blessing which corresponds to the three /blessings for after a meal/ after /drinking it/, whereas if it does not have the ruling of the fruit itself, he must merely make the blessing *Borey Nefashos* over it. In the case of these /blessings, if one makes any/ one /of them he/ will not have discharged /his obligation/ if the other /blessing is in fact the appropriate blessing for the article in question/, even though it is /already/ after the event.

(56) Except during a meal. For /then, when one makes/ the blessings for after a meal /at the end of the meal/ he will discharge /his obligation to make/ an after-blessing over /the water/, irrespective of whether it would /otherwise require the after-blessing/ which corresponds to the three /blessings for after a meal/ or whether it would /require the after-blessing/ *Borey Nefashos*.

(57) If one drew out, etc. I.e., /the ruling

[2*] See *Devarim* 8: 8.

ב שם בב"י

[illegible]

והבדילם מהצמוקים הוה ליה יין ומברך עליו בפה"ג (נח) וברכה אחת מעין שלש והוא שיהיו צמוקים שיהיה בהם לחלוחית (נט) שאם ידרוך אותם יצא מהן דבשן

באר היטב

מברכין בפה"א ואם הם פרי העץ מברכין בפה"ע ומ"א מסופק בזה. ועל קאוו"י וטה"ע° מברך שהכל פרח מטה אהרן ח"א סימן מ' וכ"פ בתשובת שבות יעקב ח"ב סי' ה' שמברכין שהכל על הקאוו"י ועל הטה"ע אבל בהלק"ט סי' ט' ובתשובת פנים מאירות סי' ל"ה כתבו דמדינא יש לברך בפה"א אלא שנהגו לברך שהכל ע"ש (ועי' בס' בני חייא) ואחריו בכ"ר עי' סי' ר"ד ס"ז מש"ס: (כ) להרא"ש. דעל כולם אם אמר שהכל יצא. ומיהו אם אכל תחלה פרי ובירך בפה"ע ל"ע אם יברך שנית על המרק שהכל ולכן ישתה ד"א תחלה לברך שהכל ת"ח. וציר של פירות שנכבשו כגון אוגירק"ס°° או קומפס"ט שקורין זויא"ר קרוי"ט°°° אין לברך רק שהכל דהא לא נכבשו להוציא מימיהן ט"ז: (כא) משך. ז"ל הרב"י דוקא כשהצמוקים מעורבים עם המים הא אם נמשכו המים מהצמוקים ה"ל יין

שערי תשובה

י"ד לברך שהכל וכן עמא דבר ועיין בשו"ת שמש צדקה סוף סימן ב': [יז] משך. עבה"ט ועיין בבר"י ומח"ב סימן ער"ב שאף שהרלב"ח סימן ח"א סובר דלא בעי המשכה מ"מ בכ"מ פרק י"ז מהל' מ"א[א] מבואר דבעי המשכה ע"ש ועיין לקמן סימן ר"ד סעיף ה' מ"ש מדברי הבכ"ש בב"ב

משנה ברורה

[illegible]

הא דהשוינו צמוקים לתאנים אינו אלא בשהיו מעורבים הצמוקים עם הרוטב דעדיין שם רוטב ומרק עליהם אבל בשמשך המים מן הצמוקים הו"ל המים יין גמור ומברך עליהם בפה"ג ודעת המג"א דל"ד במשיכה נעשה יין אלא אפילו כשמעורבים כל שלא שראן אדעתא לאכול הצמוקים רק למשוך ולשתות המים אפילו שתה מהכלי כשמעורבים ביחד דין יין יש לו והמגן גבורים מפרשו (סח) כפשוטיה דדוקא בשמשך (סט) אלא דמיירי בשלא נשרה עדיין ג' ימים ולכך אין לו דין יין לענין ברכת בפה"ג אא"כ משכן והפרידן מהצמוקים: (נח) וברכה אחת וכו'. היינו על הגפן ועל פה"ג ועיין באחרונים דאפילו לא רמיא ג' ואתא ד' והטעם דכיון שהצמוקים יפים כח הפרי העומד בתוכן נותן טעם חזק: (נט) שאם ידרוך אותם. ר"ל בלא שריה יצא מהן

ביאור הלכה

לאכול בין חיין בין מבושלין ואפ"ה כתב הרשב"א בהדיא לענין מימיהן דמברכין שהכל משום דדרכן ליאכל חיין ולא לישלק עי"ש והוא בע"כ משום דלענין מימיהן צריך שיהא רובן עומדין לכך דוקא [ואולי דלהרשב"א אף בשדרכן לאכול מבושלין כמו חיין בשוה ג"כ מודה להרא"ש דמהני לברך בפה"ע ולא נחלק רק כשטובין לאכול מבושלין אבל דרכן לאכול רק חיין משא"כ בזה ועי"ש ברשב"א בחידושיו בענין מי שלקות בכל הסוגיא שם דמשמע קצת כדברינו אלה] ודע עוד דגם הרא"ש שסובר דלעולם מברכין על מימיהן בפה"ע היינו דא"ל שיהיה רוב אכילתן ע"י בישול אבל עכ"פ בעינן שיהיו טובים לאכול בין חיין ובין מבושלין דאי טובים לאכול רק חיין גם על הפירות גופא אין מברכין רק שהכל כשאוכלן כשהן מבושלין וכדלקמיה בסי"ב במ"ב. ולפ"ז פשוט דעל מי שריית תפוחים [שקורין עפי"ל קווא"ס] אין לברך עלייהו לכו"ע רק שהכל דהתפוחים גופא אין דרך אכילתן כשהן שרויין דמתקלקלים עי"ז ומברכין עליהן שהכל ומימיהן לא עדיף מהן ומלבד טעם זה יש עוד טעם דברכתו שהכל עיין במ"א בסימן ר"ה ס"ב וכן פסק הח"א: * בתוך הסעודה. ר"ל ולא יצטרך לברכה אחרונה דבהמ"ז פוטרתו אבל ברכה ראשונה שהיא שהכל יצטרך לכו"ע ואפילו להרשב"א דאל"ה מאי תקנתיה [הלא עי"ז יהיה ספק בברכה ראשונה] ואע"ג דבסימן קע"ד דעת הרבה פוסקים דא"ל לברך על המים ועל המשקין בתוך הסעודה וא"כ להרשב"א לכאורה לא יצטרך לברך עליו ברכה ראשונה אבל באמת נראה דאף להרשב"א אין עליהם שם משקה אלא כרוטב הפירות [והוו כפירות בתוך הסעודה לענין ברכה] ורק משום דדרכן לאכול רק חיין ס"ל דכשמבשלן מברך על רוטבן שהכל: * פרי מז' מינים. נראה דה"ה אם יטעום קצת מהצמוקים ומהתאנים גופא והמחבר מיירי מעיקרא ששותה מי הצמוקים לחודא כמו שכתבנו במ"ב ומה שכתב המ"א דמיירי שאוכל הצמוקים עם המים אין כונתו שאכלן ביחד דא"כ לכו"ע לא היה מברך אפילו שהכל דנעשה המים טפלין להצמוקין כמו שכתבתי במ"ב אלא כונתו דמיירי שבעת ששרה הצמוקים במים היה דעתו לאכול גם הצמוקים וע"כ תורת מרק על מי הצמוקין וכן משמע מקיום דברי המ"א שם ע"ש וכן מוכח בהגר"ז: * ישתה מים וכו'. מיירי שהוא צמא קצת למים דאי אינו רוצה לשתות כלל אין לברך על המים כמו שכתבתי לקמן בסימן ר"ד ס"ז ע"ש: * ברכה אחת מעין שלש וכו'. עיין בפמ"ג שמצדד דיברך המעין שלש קודם דהיא חשובה: * ובורא נפשות. ואם אין לו אלו דברים לפטור את המי פירות דעת הכנה"ג שמברך בכ"ר ודיו וטעמו עיין במאמר מרדכי ס"ס ר"ח מש"כ בשם גינת ורדים ובנהר שלום בסימן זה והמג"א מפקפק בדינו דכנה"ג ועיין בס"ס ר"ח משמע דעתו שלא לברך כלל בזה [תפמ"ג] וכן משמע קצת בב"י וב"ח דאין לו תקנה כלל אכן אם יש לו יין טוב שישתה ויברך על הגפן ויכלול גם על העץ ואע"ג דהב"י ולבוש כתבו כאן דאין זה תקנה דאין לו להוסיף בנוסח הברכה

מתרגם: °קפה ותה °°מלפפונים °°°כרוב חמוץ

שער הציון

(סו) עיין בת"א סקכ"ד ומשמע לכאורה מדבריו דלהרשב"א אינו נפטר מי הפירות ע"י ברכת הפירות אבל באמת קשה דלמה לא יחשב המים כטפל לגבי הפרי וע"כ נ"ל דכונת המ"א שהיה עיקר כונתו לשתות המים ורק בירך על פרי אחת מהפירות שבישלן דבאופן זה לא נעשה המים טפלין אבל אם אוכל הפירות ושותה אח"כ גם המרק כדרך העולם לכו"ע נעשה המים טפלין להן אף להרשב"א והשו"ע מיירי בשותה המים בפני עצמן ואפילו אם נאמר דכונת המ"א שלא כדברינו מ"מ לענ"ד נראה להלכה כמו שכתבנו וכן מוכח מהגר"ז. וראיה ברורה לדברינו מדברי הרא"ה שמפרש הא דקאמר ר"פ מי סלקא כסילקא קאי על ד"ז שאוכל ושותה ביחד דנעשה המים טפלים להם עי"ש ואף שפירושו הוא דלא כשיטת כל הפוסקים אבל בעיקר סברתו דהמים נעשו טפלין לא מצינו מי שיחלוק עליו: (סז) מ"א וע"פ הנ"ל: (סח) וכן מוכח בע"ת דהוא כפשוטיה וכן משמע לשון הלבוש: (סט) ובנהר שלום כתב לחלק באופן אחר דבכתשן וסחטן באמת לא בעינן שיפרישן אבל הכא ששראן בעלמא לא הוי יין עד שיפרישן ע"ש:

הגהות ותיקונים: א) הל' י"א:

separated it from the raisins, /the water/ is /classed as/ wine. One should /therefore/ make the /prior-/blessing *Borey Peri Ha-Gafen* over it **(58)** and the single blessing which corresponds to the three /blessings for after a meal after he has drunk it/. /However,/ this /ruling only applies/ if the raisins had /so much/ moisture that their syrup would have oozed out of them **(59)** had

Mishnah Berurah

which applies to water in which/ raisins /were soaked or cooked/ is only the same as /the ruling for water in which/ figs /were soaked or cooked/ when the raisins are /still/ mixed with the broth, for /then the water/ is still classed as broth or soup. If one drew out water /and separated it/ from the raisins, however, this water is fully /classed as/ wine, and one should /therefore/ make the blessing *Borey Peri Ha-Gafen* over it.

The *M.A.* is of the opinion that /the water/ does not only become /classed as/ wine if one drew it off, but is ruled as wine even if it is /still/ mixed /with the raisins/ whenever the raisins were not soaked /in the water/ in order to be eaten /and were soaked/ merely /because one wished/ to draw off the water and drink it. This even applies if one drinks /the liquid/ from the utensil in which it is /lying/ mixed together /with the raisins/.

The Magen Giborim explains /the ruling of the Shulchan Aruch in accordance/ with its plain meaning, that /the water/ is only /classed as wine/ if one drew it out. However, /he maintains/ that /the ruling/ refers to /an instance/ when /the raisins/ had not yet soaked for /as much as/ three days. That is why /the water/ does not have the ruling of wine with respect to the blessing *Borey Peri Ha-Gafen*, unless one draws it out and separates it from the raisins.

(58) And the single blessing, etc. I.e., *Al Ha-Gefen Ve-Al Peri Ha-Gefen*[12] (for the vine and for the fruit of the vine).

See the Acharonim, /who state/ that /this water has the ruling of wine/, even if one did not add three /measures of water to the raisins/ and receive four,[13] the reason being that, since the raisins are good, the strength of the fruit in them gives a strong taste /to the water/.

(59) Had they been crushed. I.e., if

---

[12] The Mishnah Berurah points out that the wording of this blessing is different for wine than it is for all other tree fruit or fruit extract which is of the seven species and over which one must make the blessing which corresponds to the three blessings for after a meal. When the blessing is said over other fruit one should say *Al Ha-Eytz Ve-Al Peri Ha-Eytz* (for the tree and for the fruit of the tree).

[13] This would mean that at least a quarter of the mixture is from the raisins. This is the required ratio for the mixture to be classed as wine if one adds water to dregs. See Sec. 204, Par. 5.

אבל אם כשיעצרו אותם לא יצא מהם (ס) שום לחלוחית דבש לא: **יב** ג׳כל הפירות (סא) שטובים חיים ומבושלים (סב) כגון תפוחים ואגסים בין חיים בין מבושלים מברך בורא פרי העץ (סג) * ואם אין דרך * לאוכלם חיים אלא מבושלים אכלם (סד) כשהם חיים * מברך שהכל (סה) כשהם מבושלים בורא פרי העץ: [illegible]

ג ברכות ל״ח ושם בתוס׳ ורוב הפוסקים ד שם בתוספות ור״י והרא״ש לפי הב״י ה שם

באר היטב

עכ״ל. ופי׳ המ״א לדבריו דה״ק דוקא כשהצמוקים מעורבים עם המים ואוכל הצמוקים ושותה המים אז הו״ל כמרק של כל הפירות אבל אם נמשכו וכו׳ כלומר שאין כוונתו לאכול הצמוקים כלל רק להמשיך מהן היין אז אפילו שתה מהן מהכלי שהצמוקים בתוכו מברך בפה״ג ולא בעי המשכה וכ״מ מכל הפוסקים דכתבו יין צמוקים ולא חלקו בין משך ללא משך מ״א ע״ש וכ״כ ט״ז לאחר ג׳ ימים הוי יין גמור אף שלא משך ע״ש: (כב) כויחי״ט. דהאגוז עיקר והדבש אינו בא רק למתקו: (כג) רך. דקודם הטיגון אינו ראוי לאכילה דמר הוא ולא נטעי אינשי אדעתא דהכי ב״י. וכתב הט״ז ואיני מבין מ״ש רמ״א וכן אותם אגוזים וכו׳ דגם אגוז רך מיירי

משנה ברורה

לחלוחית אז אם סחטן הו״ל יין גמור: (ס) שום לחלוחית וכו׳. ר״ל ומברכין עליהם (ע) שהכל לכו״ע ואע״פ שנמתקו קצת המים אינו אלא זיעה בעלמא: **יב** (סא) שטובים חיים ומבושלים. ואפילו הם טובים יותר כשהם מבושלים (עא) כיון שכשהם חיים טובים ג״כ והרבה ב״א אוכלים אותם כן: (סב) כגון תפוחים ואגסים. שקורין בערנע״ם שאותן פירות טובים ג״כ לאכול כשהם חיין. ויש מיני תפוחים שהם חמוצים ואין ראוין לאכול לרוב בני אדם כשהם חיין רק ע״י בישול מברך שהכל כשהם חיין ועיין לקמן בסימן ר״ג במ״ב סק״ה לענין תפוחי יער: (סג) ואם אין דרך וכו׳. ר״ל (עב) שרוב בני אדם אוכלים אותו כשהם מבושלים: (סד) כשהם חיים וכו׳. הטעם כיון שדרך אכילת אותן פירות לרוב בני אדם הוא ע״י בישול דוקא לא מקרי (עג) עיקר פרי כ״ז שלא בא לכלל זה ועיין בא״ר סי׳ ר״ה ובח״א (עד) שדעתם דאפילו טובים ג״כ לאכול חיין כיון שדרך רוב בני אדם לאכול אותן ע״י בישול דוקא מברך שהכל: (סה) כשהם מבושלים בפה״ע. וה״ה (עה) אם היה להיפך שדרך אכילת בני אדם אותן הפירות הוא רק כשהם חיין כגון אגוזים וכה״ג אינו מברך ברכת פה״ע כ״א כשהם חיים וכשהם מבושלים שהכל. וברכה אחרונה בורא נפשות (עו) אפילו אי אתרמי בשבעת המינים בכה״ג:

ביאור הלכה

הברכה על הספק ע״ש כ״ז ביש לו תקנה אחרת דפרי ומים הנזכר בשו״ע אבל באין לו תקנה זו יכול לסמוך על הט״ז ס״ס ר״ח שכתב דבשעת הדחק יכול להוסיף בברכה וכן הסכים שם במאמר מרדכי וכ״כ הח״א: * ואם אין דרך וכו׳. צ״ע מלקמן סימן ר״ח ס״ד אבל דגן חי וכו׳ ודין זה נובע שם ממה דאיתא בגמ׳ ל״ז הכוסס את החטה וכו׳ ואולי משום זה שינה הרמב״ם בפ״ג דברכות ה״ב ולא העתיק הברייתא הנ״ל כדרכו בכל מקום אלא כתב אבל דגן שלוק לאשמועינן דדוקא שלוק אבל לא חי ומשום דאין דרכו לאכול חי ודלא ככ״מ שם. ואולי יש לתרץ גם לפסק השו״ע דמיני דגן כיון שהוא מוכן למזון חשיב יותר ועיין במגן גבורים מש״כ בשם שיו״ב בזה: * לאוכלם חיים וכו׳ אכלם כשהם חיים וכו׳. מיירי שהוא ראוי לאכול עכ״פ ע״י הדחק דאל״ה אפילו שהכל אין לברך עליו וכדלעיל בסוף ס״ב וכמו דאיתא לקמן ג״כ לענין פלפלין יבשים בסט״ז: * מברך שהכל. ולא דמי לדלעיל בס״ב דמוכח שם מהשו״ע דאם ראוין לאכול אפילו רק ע״י הדחק מברך ברכה הראויה לאותו המין כ״ל משום דהתם הלא מיירי בפרי שבגדלותה יהיה ראוי לאכול חי לכל אדם לכך אמרינן דאף עתה בקטנותה משלמחה עד שהיא ראויה לאכול אפילו רק ע״י הדחק שם פרי עלה משא״כ בזה שאף בגדלותה אינה ראויה לאכול לרוב בני אדם כשהיא חי אין עלה שם עיקר פרי כלל ועיין בלבוש מה [illegible]

שער הציון

(ע) לבוש: (עא) לבוש ועט״ז ועיין ר״ה סק״ג במ״א: (עב) א״ר בסימן ר״ה ודה״ח: (עג) מרש״י ברכות ל״ח ע״ב ד״ה שלקו: (עד) היינו שהם הסכימו דלא כמ״א בר״ה סק״ג וט״ז: (עה) רמב״ם פ״ח מה״ב: (עו) גמרא ל״ח ע״ב בעובדא דזית ורמב״ם שם: (עז) פרישה: (עח) רא״ש וש״פ: (עט) מ״א בסימן ר״ה סק״ה וש״א שם: (פ) מ״א ושארי אחרונים הרבה שם ודלא כט״ז שם בסק״ג: (פא) כ״מ בשב״ל שמפני זה חולקים איזה פוסקים אעיקר הדין משום דהאגוז משתנה וכ״כ הע״ת והא״ר בשם עמק ברכה: (פב) פרישה: (פג) ב״י: (פד) דהתם נמי כתב הרשב״א לחלק מהא דקי״ל דבשאר כל האילנות משיוציאו חשוב פרי דשאני שקדים הרכים דעיקר אכילתם הוא בקליפתן ולא נטעי אדעתא דהכי והכא נמי דכוותיה: (פה) אחרונים:

הגהות ותיקונים: א) כוס:

they been crushed, but not if (60) no moist syrup would have come out of them if they would have been pressed.

12. /Over/ all fruit (61) that is good /to eat either/ raw or cooked, (62) such as apples and pears, one should make the blessing *Borey Peri Ha-Eytz* irrespective of whether /one eats it/ raw or cooked. (63) /However,/ if it is not usual to eat /a particular fruit/ raw, but only cooked /,then/, if one eats it (64) raw, he should make the blessing *She-Ha-Kol* /over it/, (65) and when /one eats/ it cooked, /the blessing/ *Borey Peri Ha-Eytz.*

Mishnah Berurah

moisture would have oozed out of /the raisins had they been crushed/ without them being soaked, then if they are soaked /the water in which they are soaked/ is fully /classed as/ wine.

(60) **No moist, etc.** I.e., one should make the blessing *She-Ha-Kol* over /the water in these circumstances/ according to all /authorities/, and even if the water became slightly sweet /the sweetness/ is only mere moisture /and not wine/.

(61) **That is good /to eat either/ raw or cooked.** /This ruling applies/ even if /the fruit/ is better cooked, since it is also good /to eat/ raw and many people eat it in that state.

(62) **Such as apples and pears.** /Pears/ are called *bernes* /in Yiddish/.

These fruits are also good to eat raw. /However,/ there are varieties of apple which are sour and for most people are inedible raw /and can/ only /be eaten/ cooked, and one should make the blessing *She-Ha-Kol* /over such apples if he eats them/ raw. See below in Sec. 203, in the Mishnah Berurah, sub-Par. 5, as regards wild apples.

(63) **/However,/ if it is not usual, etc.** I.e., if most people eat /the fruit/ cooked.

(64) **Raw, etc.** The reason /for this/ is that, since most people usually only eat the fruit in question cooked, it cannot be described as the prime fruit /of the tree/ until it has reached that stage.

See the *E.R.* in Sec. 205 and the *Ch.A.*, who are of the opinion that even if /a fruit/ is also good to eat when it is raw, one should /nevertheless/ make the blessing *She-Ha-Kol* /over it/ if most people usually eat it only cooked.

(65) **And when /one eats/ it cooked, *Borey Peri Ha-Eytz.*** The same ruling /applies/ in the converse case, when people usually only eat a particular fruit raw, as is the case with nuts, etc. /Then/ one should only make the blessing *Borey Peri Ha-Eytz* /over the fruit/ when it is raw, and when it is cooked /one should make the blessing/ *She-Ha-Kol.*

/One should make/ the after-blessing *Borey Nefashos* /when one eats fruit in the way in which it is not usually eaten/, even though /the fruit/ happens to be of the seven species[1] /for which the land of Israel is praised/.

יג ד אגוז גמור המטוגן בדבש ונקרא נואינד״ו (סו) (ר״ל (כב) כוואי״ט) (סז) מברך עליו (סח) בורא פרי העץ:

באר הגולה

ג ברכות ל״ח ושם בתוס׳ ורוב הפוסקים
ד שם בתוספות ור״י והרא״ש לפי הב״י
ה שם

באר היטב

עכ״ל. ופי׳ המ״א דבריו דה״ק דוקא כשהלמוקים מעורבים עם המים ואוכל הלמוקים ושותה המים אז הו״ל כמרק של כל הפירות אבל אם נמשכו וכו׳ כלומר שאין כוונתו לאכול הלמוקים כלל רק להמשיך מהן היין אז אפילו שתה מהן מהכלי שהלמוקים בתוכו מברך בפה״ג ולא בעי המשכה וכ״מ מכל הפוסקים דכתבו יין למוקים ולא חלקו בין משך ללא משך מ״א ע״ש וכ״כ ט״ז לאחר ג׳ ימים הוי יין גמור אף שלא משך ע״ש: (כב) כוואי״ט. דהאגוז עיקר והדבש אינו בא רק למתקו: (כג) רך. דקודם הטיגון אינו ראוי לאכילה דמר הוא ולא נטעי אינשי אדעתא דהכי ב״י. וכתב הט״ז ואיני מבין מ״ש רמ״א וכן אותם אגוזים וכו׳ דגם אגוז רך מיירי

ביאור הלכה

הברכה על הספק ע״ש כ״ז ביש לו תקנה אחרת דפרי ומים הנזכר בשו״ע אבל באין לו תקנה זו יכול לסמוך על הט״ז ס״ק ר״ח שכתב דבשעת הדחק יכול להוסיף בברכה וכן הסכים שם במאמר מרדכי וכ״כ הח״א:

* ואם אין דרך וכו׳. ל״ע מלקמן סימן ר״ח ס״ד אכל דגן חי וכו׳ ודין זה נובע שם ממה דאיתא בגמ׳ ל״ז הכוסס את החטה וכו׳ ואולי משום זה שינה הרמב״ם בפ״ג דברכות ה״ב ולא העתיק הברייתא הנ״ל כדרכו בכל מקום אלא כתב אכל דגן שלוק לאשמועינן דדוקא שלוק אבל לא חי ומשום דאין דרכו לאכול חי ודלא ככ״מ שם. ואולי יש לתרץ גם לפסק השו״ע דמיירי דגן כיון שהוא מוכן למזון חשיב יותר ועיין במגן גבורים מש״כ בשם שיו״ב בזה: * לאוכלם חיים וכו׳ אכלם כשהם חיים וכו׳. מיירי שהוא ראוי לאכול עכ״פ ע״י הדחק דאל״ה אפילו שהכל אין לברך עליו וכדלעיל בסוף ס״ב וכמו דאיתא לקמן ג״כ לענין פלפלין יבשים בסט״ז: * מברך שהכל. ולא דמי לדלעיל בס״ב דמוכח שם מהשו״ע דאם ראוין לאכול אפילו רק ע״י הדחק מברך ברכה הראויה לאותו המין נ״ל משום דהתם הלא מיירי בפרי שבגדלותה יהיה ראוי לאכול חי לכל אדם לכך אמרינן דאף עתה בקטנותה משלמתה עד שהיא ראויה לאכול אפילו רק ע״י הדחק שם פרי עלה משא״כ בזה שאף בגדלותה אינה ראויה לאכול לרוב בני אדם כשהיא חי אין עלה שם עיקר פרי כלל ועיין בלבוש מה

משנה ברורה

[illegible]: **יג** (סו) ר״ל נויאי״ט. פי׳ שכבר נגמר גידולו (עז) ופוצעים אותו וזורקים ממנו הקליפה שהיא כעץ ולוקחין הגרעין ומטגנין בדבש ונקרא בל״א כוואי״ט: **(סז) מברך עליו וכו׳.** ואע״ג דאגוזים דרכן לאכול חיים ואם היה מבשלם במים משתנים לגריעותא (עח) אפ״ה כשמתקנין אותו ע״י טיגון בדבש הרי הם משתנים למעליותא ע״י הדבש והו״ל כדבר שטובים חיין ומבושלין. וגם קמ״ל דלא אמרינן בזה דהדבש עיקר וליברך עליה ברכת שהכל כברכת הדבש וכמבואר כעין זה לקמן בסימן ר״ה ס״א בהג״ה (עט) דבזה דאין הדבש בא בשביל עצמו כ״א בשביל ליתן טעם בהאגוז הו״ל האגוז עיקר והדבש טפל ומברכין בפה״ע (פ) וה״ה כל מיני פירות כה״ג [פה״ע או פה״א] שדרכן להאכל רק חיים ואם היה מבשלו במים היה משתנה ברכתו לשהכל אם טיגנן בשמן או בדבש מברך ברכתו הראויה להן: **(סח) בפה״ע.** כתבו האחרונים דאפילו אין האגוז שלם (פא) אלא כתות ושבור כמו שדרך לעשות כשמטגנין אותן אפ״ה לא נשתנית ברכתו ומיהו עכ״פ בעינן שלא יהיה כתות ושחוק ביותר שיהא ניכר עכ״פ קצת דבמעוד שאין ניכר צורתו לגמרי אין מברכין עליו אלא שהכל:

שער הציון

(ע) לבוש: (עא) לבוש ועט״ז ועיין ר״ה סק״ג במ״א: (עב) א״ר בסימן ר״ה ודה״ח: (עג) מרש״י ברכות ל״ח ע״ב ד״ה שלקו: (עד) היינו שהם הסכימו דלא כמ״א בר״ה סק״ג וט״ת: (עה) רמב״ם פ״ח מה״ב: (עו) גמרא ל״ח ע״ב בעובדא דזית ורמב״ם שם: (עז) פרישה: (עח) רא״ש וש״פ: (עט) מ״א בסימן ר״ה סק״ה וש״א שם: (פ) מ״א ושארי אחרונים הרבה שם ודלא כט״ז שם בסק״ג: (פא) כ״מ בשב״ל שמפני זה חולקים איזה פוסקים אעיקר הדין משום דהאגוז משתנה וכ״כ הע״ת והא״ר בשם עמק ברכה: (פב) פרישה: (פג) ב״י: (פד) דהתם נמי כתב הרשב״א לחלק מהא דקי״ל דבשאר כל האילנות משיוציאו חשוב פרי דשאני שקדים הרכים דעיקר אכילתם הוא בקליפתן ולא נטעי אדעתא דהכי והכא נמי דכוותיה: (פה) אחרונים:

הגהות ותיקונים: א) נוס:

13. /If one is about to eat/ a fully developed nut fried in honey, called a *nuindo* (66) (i.e., a *noyit* (nougat)), (67) one should make over it the blessing (68) *Borey Peri Ha-Eytz.*

Mishnah Berurah

(66) I.e., a *noyit.* This is /a nut/ which is already fully developed. One cracks it /open/, throws away the wood-like shell, takes the seed /inside/ and fries it in honey. In German it is called a *noyit.*

(67) One should make over it the blessing, etc. Even though it is usual to eat nuts raw and they deteriorate when they are cooked in water, if they are prepared by being fried in honey they nevertheless become enhanced because of the honey. /Consequently,/ they have the same /ruling when fried in honey/ as /fruit/ which is good /to eat either/ raw or cooked.

/The Shulchan Aruch/ also teaches us /by this ruling/ that we should not reason that /when a nut is fried in honey/ the honey is the principal /article/ and one should /therefore/ make over it the blessing *She-Ha-Kol*, which is the /appropriate/ blessing for honey. /Such a ruling/ would resemble /the ruling/ stated below in Sec. 205 in the gloss to Par. 1. /This is/ because in these circumstances, where the honey is not introduced for its own sake, but /merely/ in order to add flavor to the nut, the nut constitutes the principal /article/ and the honey is secondary /to it/. /Consequently,/ one should make the blessing *Borey Peri Ha-Eytz* /over the fried nut/.

The same ruling /applies/ to all kinds of fruit like this [/irrespective of whether they require the blessing/ *Borey Peri Ha-Eytz* or /the blessing/ *Borey Peri Ha-Adamah*] which are usually eaten only raw and whose blessing changes to *She-Ha-Kol* once they have been cooked in water. If one fried /any of these fruits/ in oil or honey he should make /over it/ the blessing which is appropriate for /that fruit/.

(68) *Borey Peri Ha-Eytz.* The Acharonim state that even if the nut is not whole /any more/, but has been crushed or broken, as one usually does /to a nut/ when it is fried, its blessing is unchanged despite this. However, it is nevertheless required that /the nut/ should not have been excessively crushed or pounded, so that it should at any rate be recognizable to some extent, because if it is so crushed that its appearance is completely undiscernible one should merely make the blessing *She-Ha-Kol* over it /, as explained in Par. 7/.

[illegible] (כב) כוואי"ט [illegible] **יד** (סט) [ה]אגוז (כג) רך שמבשלים בדבש וקורין לו (ע) נוס מושקאד"ה (עא) מברך עליו שהכל: הגה (עב) וכן אותם אגוזים שמבשלים בדבש בעודם ירוקים

ג ברכות ל"ח ושם בתוס' ורוב הפוסקים ד שם בתוספות ור"י והרא"ש לפי הב"י ה שם

באר היטב

עכ"ל. ופי' המ"א לדבריו דה"ק דוקא כשהצמוקים מעורבים עם המים ואוכל הצמוקים ושותה המים אז הו"ל כמרק של כל הפירות אבל אם נמשכו וכו' כלומר שאין כוונתו לאכול הצמוקים כלל רק להמשיך מהן היין אז אפילו שתה מהן מהכלי שהצמוקים בתוכו מברך בפה"ג ולא בעי המשכה וכ"מ מכל הפוסקים דכתבו יין צמוקים ולא חלקו בין משך ללא משך מ"א ע"ש וכ"כ ט"ז לאחר ג' ימים הוי יין גמור אף שלא משך ע"ש: (כב) כוואי"ט. דהאגוז עיקר והדבש אינו בא רק למתקו: (כג) רך. דקודם הטיגון אינו ראוי לאכילה דמר הוא ולא נטעי אינשי אדעתא דהכי ב"י. וכתב הט"ז ואיני מבין מ"ש רמ"א וכן אותם אגוזים וכו' דגם אגוז רך מיירי

ביאור הלכה

הברכה על הספק ע"ש כ"ז ביש לו תקנה אחרת דפרי ומים הנזכר בשו"ע אבל באין לו תקנה זו יכול לסמוך על הט"ז ס"ק ר"ח שכתב דבשעת הדחק יכול להוסיף בברכה וכן הסכים שם במאמר מרדכי וכ"כ הח"א: * ואם אין דרך וכו'. צ"ע מלקמן סימן ר"ח ס"ד אכל דגן חי וכו' ודין זה נובע שם ממה דאיתא בגמ' ל"ז הכוסס את החטה וכו' ואולי משום זה שינה הרמב"ם בפ"ג דברכות ה"ב ולא העתיק הברייתא הנ"ל כדרכו בכל מקום אלא כתב אכל דגן שלוק לאשמועינן דדוקא שלוק אבל לא חי ומשום דאין דרכו לאכול חי ודלא ככ"מ שם. ואולי יש לתרץ גם לפסק השו"ע דמיירי דגן כיון שהוא מוכן למזון חשיב יותר ועיין במגן גבורים מש"כ בשם שיו"ב בזה: * לאוכלם חיים וכו' אכלם כשהם חיים וכו'. מיירי שהוא ראוי לאכול עכ"פ ע"י הדחק דאל"ה אפילו שהכל אין לברך עליו וכדלעיל בסוף ס"ב וכמו דאיתא לקמן ג"כ לענין פלפלין יבשים בסט"ז: * מברך שהכל. ולא דמי לדלעיל בס"ב דמוכח שם מהשו"ע דאם ראוין לאכול אפילו רק ע"י הדחק למברך ברכה הראויה לאותו המין צ"ל משום דהתם הלא מיירי בפרי שבגדלותה יהיה ראוי לאכול חי לכל אדם לכך אמרינן דאף עתה בקטנותה משלמחה עד שהיא ראויה לאכול אפילו רק ע"י הדחק שם פרי עלה משא"כ בזה שאף בגדלותה אינה ראויה לאכול לרוב בני אדם כשהוא חי אין עלה שם עיקר פרי כלל ועיין בלבוש מה

משנה ברורה

[illegible] שהכל: **יד** (סט) **אגוז רך וכו'.** שלא נגמר גידולו (פב) וקליפתו עדיין אינו קשה ולוקחין אותו למרקחת ביחד עם הקליפה העליונה ומטגנים אותם כן בדבש: (ע) **נואים**[א] **מושקאד"ה.** אין זה אגוז מושקא"ט האמור בסי"ז דשם פרי גמור הוא: (עא) **מברך עליו שהכל.** ואע"ג דע"י הדבש נתקן הפרי וטוב לאוכלו (פג) מ"מ כיון שהוא רך עדיין ונאכל ביחד עם קליפתו אינו מברך עליו אלא שהכל דלא נטעי להו אדעתא למיכל כשהם רכים בקליפתן אלא לאכול הפרי עצמה כשיתבשלו וכמו דקי"ל לקמן בסימן ר"ד ס"א לענין שקדים הרכין דברכתן כמי שהכל (פד) מטעם זה וכ"ש הכא שבלא טיגון אינו ראוי כלל בעודו רך לאכילה שמר הוא וכל תיקונו הוא ע"י דבש. והנה כ"ז הוא דוקא משום שלא נגמר הפרי ולא נטעי אדעתא דהכי וכמ"ש מה שאין כן בפרי גמורה כשאינו ראוי לאכול חי כ"א ע"י טיגון בודאי מברך עליו ברכתו הראויה לו [אחרונים]: (עב) **וכן אותם וכו'.** צ"ל (פה) והן אותם וכו' דהא זהו ג"כ כונת המחבר: על

שער הציון

(ע) לבוש: (עא) לבוש וט"ז ועיין ר"ה סק"ג במ"א: (עב) א"ר בסימן ר"ה ודה"ח: (עג) מרש"י ברכות ל"ח ע"ב ד"ה שלקו: (עד) היינו שהם הסכימו דלא כמ"א בר"ה סק"ג וטו"ת: (עה) רמב"ם פ"ח מה"ב: (עו) גמרא ל"ח ע"ב בעובדא דחית ורמב"ם שם: (עז) פרישה: (עח) רא"ש וש"פ: (עט) מ"א בסימן ר"ה סק"ה וש"א שם: (פ) מ"א ושארי אחרונים הרבה שם ודלא כט"ז שם בסק"ג: (פא) כ"מ בשב"ל שמפני זה חולקים איזה פוסקים אעיקר הדין משום דהאגוז משתנה וכ"כ הע"ת והא"ר בשם עמק ברכה: (פב) פרישה: (פג) ב"י: (פד) דהתם כמי כתב הרשב"א לחלק מהא דקי"ל דבשאר כל האילנות משיוציאו חשוב פרי דשאני שקדים הרכים דעיקר אכילתם הוא בקליפתן ולא נטעי אדעתא דהכי והכא כמי דכוותיה: (פה) אחרונים:

הגהות ותיקונים: א) נוס:

14. /However, before eating/ **(69)** a soft nut cooked in honey, which is called **(70)** a musky nut, **(71)** one should make the blessing *She-Ha-Kol* over it.

Gloss: **(72)** *This likewise /applies to/ the nuts which are cooked in honey when they are still green and one should /in fact/ make the blessing* She-Ha-Kol */over them/ (...)*

Mishnah Berurah

(69) A soft nut, etc. /I.e., a nut/ which is not fully developed and does not yet have a hard shell. One takes hold of /the nut/ together with the outer shell and fries them like that in honey.

(70) A musky nut. This is not nutmeg,[14] which is discussed in Par. 17, since that is a fully /developed/ fruit.

(71) One should make the blessing *She-Ha-Kol* over it. Although the fruit becomes usable and good to eat because of the honey, one should nevertheless merely make the blessing *She-Ha-Kol* over it, since it is still soft and is eaten together with its shell. /The reason is/ that when /the tree/ was planted it was not planned that /the fruit/ would be eaten /together/ with its shell when still soft, but that the actual fruit would be eaten when it ripens. This resembles the ruling /given/ below in Sec. 204, Par. 1 with respect to soft almonds, for which the blessing is also *She-Ha-Kol* for the same reason. /The ruling given there applies/ all the more in our case, for without being fried /these nuts/ are not edible at all when they are still soft, since they are bitter, and they were made /edible/ solely because of the honey.

Note that all the /above remarks/ only /apply/ because the fruit is not fully /developed/ and /because/ when /the tree/ was planted it was not planned /to use the fruit/ in this way, as we have written /previously/. /The ruling/ does not apply /, however,/ to fully /developed/ fruit which is not edible raw, but only if it is fried. /When such fruit has been fried/ one must definitely make over it the blessing which is appropriate /for that type of fruit/. [Acharonim]

(72) This likewise /applies to/ the, etc. /The correct reading/ should be, "These are the, etc.," /and not, "This likewise /applies to/ the[15], etc."/, since the author /of the Shulchan Aruch/ also has the /same nuts/ in mind.

---

[14] The words used to describe a musky nut and nutmeg in the Hebrew text are very close. For this reason the Mishnah Berurah finds it necessary to explain that they are not the same.

[15] As may be seen from the Hebrew text, the correct reading differs from the given reading in the original Hebrew by one letter only.

מברכים שהכל (רבינו ירוחם נתיב י"ז[א] ח"ב וב"י): **טו** (עג) * [ו]על הסוקא"ר מברך (כד) (עד) שהכל (עה) וכן המוצץ קנים מתוקות (עו) שהכל*: **טז** [ז]על פלפל (עז) וזנגביל יבשים [ח]ועל הקלאוו של גירופלי (ר"ל נעגלי"ך°) (עח) וכל כיוצא בזה (עט) שאין דרך לאכלם אלא ע"י תערובות אין מברך עליהם (כה) כלום:

ו רמב"ם פ"ח
מהל"ב ז ברכות
מ"ו ח שם בתוס'
ט שם י שם בגמ'

באר היטב

בענין זה. ומ"א הגיה דל"ל והן אותם וכו' ע"ש: (כד) שהכל. ודעת הטור דיברך בפה"ע וכתב הט"ז ונראה פשוט שאם יש לפניו פרי אחר שיברך עליו יצא גם על הסוקא"ר לדעת הטור עיקר: (כה) כלום. וה"ה גלגי"ן וליטוו"א מהר"ס מ"א: (כו) מוסקא"ט. שקורין מוסק"ט נו"ס°°°° לפרי גמור הוא ורגילין לאוכלו ביובש ול"ד לסעיף י"ד. ומי שיש לו שלשול ונותן המוסקא"ט לתוך השכר כדי שיעצור דמי לשמן זית כמ"ש סעיף ד'. ומיהו נ"ל דכששותה לצמא אעפ"י שנותן ג"כ מוסק"ט לתוכו לרפואה מ"מ מברך על השכר וה"ה גבי שמן מ"א [ובס' אליה רבה פוסק דאף בשותה רק לרפואה מ"מ מברך על השכר ופוטרו למיעוט הוא נגד השכר ול"ד לשמן דלעיל]: (כז) רטובים בפה"א. ועץ שקורין לאקרי"ץ בפה"א

שערי תשובה

ע"ש: [יח] רטובים. עבה"ט ועיין לקמן סי' ר"ג בדין בשמים שחוקים עם צוקע"ר שקורין (מאגן פולוי"ר) ובעטרת תפארת כתב גם בפלפלין שעושין מהם (מאגן פולויר) מברך בפה"א אבל מה שעושין לטבל לא שייך

משנה ברורה

טו (עג) על הסוקאר. פי' שבארצותם גדלים קנים מתוקין וסוחטין אותם ומבשלין מימיהם על שיקפה וידמה למלח [רמב"ם]: (עד) שהכל. דלא עדיפי מדבש תמרים דחשבינן ליה רק כזיעה בעלמא וברכתו שהכל וכ"ש בזה שנשתנו ע"י הבישול [רמב"ם]: (עה) וכן המוצץ. פי' שמוצץ קני הסוקר בעצמם: (עו) שהכל. ג"כ מטעם הנ"ל דהא הקנה בעצמו הוא עץ בעלמא וא"א לאוכלו אלא שיש בו מתיקות וא"כ לא עדיף המוצץ את המתיקות מהעץ מאלו סחט את הזיעה הזאת ושתאו. וכתב בח"א דה"ה הלועס שורש שקורין לאקריץ ג"כ אין מברך אלא שהכל דגם הוא עץ בעלמא אלא שיש בו טעם מתוק. ודע דאף שהשו"ע סתם לדינא דעל הסוקר ועל הקנים ברכתו שהכל באמת יש בזה דעות בין הראשונים כמו שמובא בטור וב"י ומספיקא פסק לברך שהכל דבזה יוצא בדיעבד לכו"ע ואולם בדיעבד אם בירך בפה"ע או בפה"א יצא וכן בצוקער שלנו שנעשה מבוריקע"ם ג"כ יש לברך לכתחלה שהכל ובדיעבד אם בירך בפה"א יצא וכמו שבארתי הכל בבה"ל ע"ש: **טז** (עז) וזנגביל. הוא מה שקורין (אינגבער): (עח) וכל כיוצא. כגון (פו) גלגי"ן וליטוו"א°°°: (עט) שאין דרך וכו'. פי' והוא אוכלן לבדן לפיכך אין מברך עליהם כלום שאין הנאה באכילתן כשהם יבשים ואם אכלן עם צוקער וכדומה מברך בורא פה"א [פמ"ג]:

ביאור הלכה

שתירץ בזה והנלענ"ד כתבתי: * על הסוקר. הוא לשון הרמב"ם והטור השיג עליו דלא דמי לדבש תמרים דאין התמרים עומדים בעיקרם לכך משא"כ בזה שהקנים עומדים בעיקרם לסחיטת הסוקאר א"כ הוי להו כזיתים וענבים שהפרי היוצא מהם הוא כמותם והב"י כתב עליו דדברים של טעם הם אלא דלחומרא טוב לחוש לדעת הרמב"ם שמברך על הכל שהכל דבזה יוצא לכו"ע אכן בכ"מ חזר בו וכתב דהטור לא ראה מעולם אותם קני הצוקער ובאמת בארץ מצרים ששם גדלים אותם הקנים נמכרים לאלפים למצוץ אותם בפה וא"כ אין עיקרם דוקא לסוחטם ולעשות מזה צוקער ולהכי אף שסחטם לא עדיפי משאר מי פירות שאינם אלא זיעה [כן הוא קוטב כוונתו דלא כט"ז וכבר השיגוהו האחרונים] וכן השיגו הרדב"ז לטור בהשגה זו אלא דבאמת אם זהו עיקר טעם הרמב"ם א"כ הא תינח הצוקר בעצמו אינו אלא רוטב כשאר מי פירות אבל לפ"ז הי"ל להרמב"ם להחליט לברך בפה"ע או בפה"א על הקנים בעצמם כשמוצצים אותם ופשטות לשון הרמב"ם משמע דהקנים לא עדיפי מהצוקער בעצמם ותו דבעיקר הדבר בודאי צדקו דברי הטור דעיקר פרי קנים האלו הוא הצוקער שעושים ממנו שהוא דבר חשוב ולא משגחינן במה שכמה אלפים מוצצים בפה את העץ בעצמו דאינו אלא הנאה כל שהוא ודבר טפל ובודאי עיקר נטיעתו הוא ע"ד הצוקר וכן מבואר באמת בבה"ג בעצמו וז"ל סוכר קנה דיליה ודאי עץ הוא וכי נטעי ליה אנשי ודאי נמי אדעתא דסוכר נטעי ליה וכו' [ומה שכתב נמי פשוט דקאי על מה שאמר בתחלה דודאי עץ הוא וע"ז קאמר דגם נטיעתו הוא עיקר להסוכר] וכ"כ האשכול דנטיעתו הוא אדעתא דסוכר וכ"כ הריא"ז בהלכותיו לדבר פשוט דרק אדעתא לצוקער נטעי ליה וכן הוא ג"כ דעת הגר"א בביאורו שדחה דברי הכ"מ אלא דטעם הרמב"ם הוא באמת פשוט מאד לענ"ד דהא בבה"ג גופיה איתא דאיה לדעה קמייתא וז"ל סוכר וקניא דסוכר בפה"א ולאו משום דס"ל דקנה לאו עץ הוא אלא הכין סבירא להו דאע"ג דעץ הוא כיון דלאו פירי קמפיק ולאו פירי קאכלינן לא מתאמר לן בפה"ע אלא בפה"א מידי דהוי אשותא דפרחא עכ"ל בה"ג [ודבריו אלו אשתמיטתיה מהרדב"ז שכתב דפלוגתייהו הוא משום דאית בהו כמה שאין מחליפים גזעם כ"א שתי שנים ואית בהו דמחליפים גזעם ג' שנים עי"ש] והרמב"ם סובר דבודאי הסברא הוא כדעה שניה [ולאות שכתב שכל הגאונים סוברים דברכתו בפה"א] אלא דס"ל דלאו פרי הוא כלל ומטעם הבה"ג הנ"ל ואין לברך גם בפה"א ולא דמי לשותא דפרחא דעכ"פ אוכלין אותם משא"כ בזה שא"א לאוכלו אלא למצוץ את הטעם המתוק ובכי האי גוונא לא מצינו בש"ס דליבריך ע"ז ברכת הפרי וזהו כונת הרמב"ם שכתב שאין זה נקרא פרי ולפ"ז לא שייך דין זה כלל לשלקות שהמים היוצאין מהם כמותם וכן למי שריית פירות להרא"ש בסעיף י' דבכולהו יש פרי משא"כ בזה שאיננו פרי כלל אלא עץ שא"א לאוכלו אלא שיש בו טעם מתוק ולפיכך אין לברך על הסוקאר וכ"ש על העץ בעצמו אלא שהכל. אלא דלפ"ז בצוקער שלנו שנעשה מן ירקות שקורין בוריקע"ם וא"כ אף אם נימא דלא תלוי במי שלקות שהמים כמוהם דזהו אפשר דוקא במבשל שלקות ולא בשנעשה דבר חדש מהשלקות כבנידון דידן אבל עכ"פ לא גרע משאר

מתרגם: °ליפורן ריחני °°קינמון °°°מיני בשמים °°°°אגוז ריחני

שער הציון

(פו) ב"ח ומ"א: (פז) מ"א ופמ"ג והגר"ז וח"א דלא כא"ר: (פח) מ"א והגר"ז:

הגהות ותיקונים: א) ע"ז:

15. (73) Over sugar one should make the blessing (74) *She-Ha-Kol.* (75) Likewise, if one sucks sweet canes, /he should also make the blessing/ (76) *She-Ha-Kol.*

16. Over dry pepper (77) or ginger, clove-gillyflower, *(...)* (78) or any similar article (79) which is usually only eaten mixed with /something else/, one should not make a blessing at all.

Mishnah Berurah

(73) Over sugar. The background /of this ruling is as follows/. In their countries sweet canes[16] grow. Their juice is squeezed out of them and boiled until it crystallizes /into sugar/ and becomes salt-like. [*Rambam*[17]]

(74) *She-Ha-Kol.* For /sugar/ is no better than the honey of dates, which is merely regarded as moisture and /requires/ the blessing *She-Ha-Kol.* /This reasoning is/ all the more /pertinent/ in the case of /sugar/, since /its form/ was changed by the boiling. [*Rambam*[17]]

(75) Likewise, if one sucks. I.e., if one sucks the sugar cane itself.

(76) *She-Ha-Kol.* This is also for the aforementioned reason, since the cane itself is merely wood and is inedible, but merely happens to possess sweetness. Consequently, if one sucks the sweetness out of the wood this is no better than squeezing the moisture out /of the cane first/ and /then/ drinking it.

The *Ch.A.* states that the same ruling /applies/ if one chews the root called "licorice." /Then/ one should also only make the blessing *She-Ha-Kol*, since this /root/ is also mere wood which happens to have a sweet taste.

Note that even though the Shulchan Aruch rules categorically that the blessing /one should make/ over sugar or /sugar/ cane is *She-Ha-Kol*, there are in fact /conflicting/ opinions among the Rishonim concerning this /point/, as quoted in the *Tur* and *B.Y.* /The author of the Shulchan Aruch/ rules that one should make the blessing *She-Ha-Kol* in view of the doubt involved, since if /one makes/ this /blessing/ he will have fulfilled /his obligation/ according to all /authorities/ once it is after the event. However, if one did make the blessing *Borey Peri Ha-Eytz* or *Borey Peri Ha-Adamah* /over sugar or sugar cane/, he /is ruled as having/ fulfilled /his obligation/ now that it is after the event. Likewise, in the case of our sugar, which is made from beet, one should also make the blessing *She-Ha-Kol* initially, but if one happened to make the blessing *Borey Peri Ha-Adamah* /, then/, now that it is after the event, he /is ruled to have/ fulfilled /his obligation/, as I have explained fully in the Beyur Halachah; see there.

(77) Or ginger. This is what is called ((*ingber*)) /in Yiddish/.

(78) Or any similar. Such as *galgin*[18] or turmeric.

(79) Which is usually only, etc. /It should be noted/ in explanation that /the Shulchan Aruch is referring to an instance/ when one /is about to/ eat them by themselves. Accordingly, he should not make /any/ blessing over them at all, since one does not enjoy eating them when they are dry. /On the other hand,/ if one eats them /together/ with sugar or the like, he should make the blessing *Borey Peri Ha-Adamah.* [*P.Mg.*]

---

[16] I.e., sugar cane.

[17] *Rambam, Hilchos Berachos* 8:5.

[18] The editor is unable to identify this with certainty but believes it to be galingale.

[illegible] וצ״ו): **טו** (עג) * על הסוקא״ר מברך (כד) (עד) שהכל [illegible] כן המוצץ קנים מתוקות (עו) שהכל:* **טז** על פלפל (עז) וזנגביל יבשים על הקלאוו של [illegible] פלי (ר״ל נעגלי״ך°) (עח) וכל כיוצא בזה (עט) שאין דרך לאכלם אלא ע״י תערובות אין מברך [illegible] (כה) כלום: **יז** על אגוז (כו) מושקא״ט (פ) בפה״ע על קניל״ה (ר״ל צימרינ״ד°°) (פא) **בורא פרי האדמה:** **יח** על פלפל וזנגביל כשהם (כז) [יח] (פב) רטובים בורא פרי האדמה: **הגה** כל הפירות

ו רמב״ם פ״ח מהל״ב ז ברכות מ״ו ח שם בתוס׳ ט שם י שם בגמ׳

באר היטב

בענין זה. ומ״א הגיה לצ״ל והן אותם וכו׳ ע״ש: (כד) שהכל. ודעת הטור דיברך בפה״ע וכתב הט״ז ונראה פשוט שאם יש לפניו פרי אחר שיברך עליו יצא גם על הסוקא״ר לדעת הטור עיקר: (כה) כלום. וה״ה גנגי״ן וליטווא״ה מהר״ס מ״א: (כו) מושקא״ט. שקורין מושק״ט נו״ס°°°° לפרי גמור הוא ורגילין לאוכלו ביובש ול״ד לסעיף י״ד. ומי שיש לו שלשול ונותן המושקא״ט לתוך השכר כדי שיעצור דמי לשמן זית כמ״ש סעיף ד׳. ומיהו כ״ל דכששותה לצמאו אעפ״י שנותן ג״כ מושק״ט לתוכו לרפואה מ״מ מברך על השכר וה״ה גבי שמן מ״א [ובס׳ אליה רבה פוסק דאף בשותה רק לרפואה מ״מ מברך על השכר ופוטרו למיעוט הוא כנגד השכר ול״ד לשמן לעיל]: (כז) רטובים בפה״א. ועץ שקורין לאקרי״ץ בפה״א

שערי תשובה

ע״ש: [יח] רטובים. עבה״ט ועיין לקמן סי׳ ר״ג בדין בשמים שחוקים עם צוקע״ר שקורין (מאגן פולווי״ר) ובעטרת תפארת כתב גם בפלפלין שעושין מהם (מאגן פולויר) מברך בפה״א אבל מה שעושין לטבל לא שייך

משנה ברורה

[illegible]

יז (פ) בפה״ע. לפרי הוא ורגילין ג״כ לאכלו ביובש. ומי שיש לו שלשול ונותן לתוך השכר מושקא״ט כדי שיעצור (פז) אם אינו צמא ואינו שותה אלא לרפואה המושקא״ט עיקר והשכר טפל ומברך בפה״ע כמו גבי שמן לעיל בס״ד ואם הוא תאב לשתות השכר גם בלא רפואה אע״פ שנותן לתוכו המושקא״ט לרפואה השכר עיקר ומברך שהכל ופוטר את המושקא״ט (פח) וה״ה גבי שמן לעיל כשהוא תאב לשתות מי אניגרון והשכר אע״פ שנותן לתוכו השמן לרפואה מברך על השכר לבד אם הם הרוב: (פא) בפה״א. כי הוא גדל על הארץ כמו קנים ורגילין ג״כ לאוכלו ביובש: **יח** (פב) רטובים וכו׳. דזנגביל לאו פירא הוא אלא שרשים מן העץ תחת הקרקע ופלפלין אע״ג דגדילין על אילן כיון דאין נוטעין אלא ע״ד שיתייבשו ויאכלו רובן שחוקין בתערובת כתבלין ואין נאכלין לבדן אלא לפעמים קרוב הדבר שיברכו ע״ז שהכל כמו קורא בריש סימן ר״ד אלא לפי שמעט מהן נאכלין ברטיבותן אדעתא דהכי נמי נטעי קצת לכן מברכין עליהן

ביאור הלכה

שתירץ בזה והנלענ״ד כתבתי: * **על הסוקר.** הוא לשון הרמב״ם והטור השיג עליו דלא דמי לדבש תמרים דאין התמרים עומדים בעיקרם לכך משא״כ בזה שהקנים עומדים בעיקרם לסחיטת הסוקאר א״כ הוי להו כזיתים וענבים שהפרי היוצא מהם הוא כמותם והב״י כתב עליו דדברים של טעם הם אלא דלחומרא טוב לחוש לדעת הרמב״ם שמברך על הכל שהכל דבזה יוצא לכו״ע אכן בכ״מ חזר בו וכתב דהטור לא ראה מעולם אותם קני הצוקער ובאמת בארץ מצרים ששם גדלים אותם הקנים נמכרים לאלפים למצוץ אותם בפה וא״כ אין עיקרם דוקא לסוחטם ולעשות מזה צוקער ולהכי אף שסחטם לא עדיפי משאר מי פירות שאינם אלא זיעה [כן הוא קוטב כוונתו דלא כט״ז וכבר השיגוהו האחרונים] וכן השיגו הרדב״ז לטור בהשגה זו אלא דבאמת אם זהו עיקר טעם הרמב״ם א״כ הא תינח הצוקר בעצמו אינו אלא רוטב כשאר מי פירות אבל לפ״ז הי״ל להרמב״ם להחליט לברך בפה״ע או בפה״א על הקנים בעצמם כשמוצצים אותם ופשטות לשון הרמב״ם משמע דהקנים לא עדיפי מהצוקער בעצמם ותו דבעיקר הדבר בודאי צדקו דברי הטור דעיקר פרי קנים האלו הוא הצוקער שעושים מתכו שהוא דבר חשוב ולא משגחינן במה שכמה אלפים מוצצים בפה את העץ בעצמו דאינו אלא הנאה כל שהוא ודבר טפל ובודאי עיקר נטיעתו הוא ע״ד הצוקר וכן מבואר באמת בבה״ג בעצמו וז״ל סוכר קנה דליה ולאי עץ הוא וכי נטעי ליה אנשי ולאי נמי אדעתא דסוכר נטעי ליה וכו׳ [ומה שכתב נמי פשוט דקאי על מה שאמר בתחלה דודאי עץ הוא וע״ז קאמר דגם נטיעתו הוא עיקר להסוכר] וכ״כ האשכול דנטיעתו הוא אדעתא דסוכר וכ״כ הריא״ז בהלכותיו לדבר פשוט דרק אדעתא לצוקער נטעי ליה וכן הוא ג״כ דעת הגר״א בביאורו שלחה דברי הכ״מ אלא לטעם הרמב״ם הוא באמת פשוט מאד לענ״ד דהא בבה״ג גופיה איתא דחיה לדעה קמייתא וז״ל סוכר וקניא דסוכר בפה״א ולאו משום דס״ל דקנה לאו עץ הוא אלא הכין סבירא להו דאע״ג דעץ הוא כיון דלאו פירי קמפיק ולאו פירי קאכליכן לא מתאמר לן בפה״ע אלא בפה״א מידי דהוי אשותא דפרחא עכ״ל בה״ג [ודבריו אלו אשתמיטתיה מהרדב״ז שכתב דפלוגתייהו הוא משום דאית בהו כמה שאין מחליפים גזעם כ״א שתי שנים ואית בהו דמחליפים גזעם ג׳ שנים עי״ש] והרמב״ם סובר דבודאי הסברא הוא כדעה שניה [ולאות שכתב שכל הגאונים סוברים דברכתו בפה״א] אלא דס״ל דלאו פרי הוא כלל ומטעם הבה״ג הנ״ל ואין לברך גם בפה״א ולא דמי לשותא דפרחא דעכ״פ אוכלין אותם משא״כ בזה שא״א לאוכלו אלא למצוץ את הטעם המתוק ובכי האי גוונא לא מיכנו בש״ס לוליבריך ע״ז ברכת הפרי וזהו כונת הרמב״ם שכתב שאין זה נקרא פרי ולפ״ז לא שייך דין זה כלל לשלקות שהמים היוצאין מהם כמותם וכן למי שריית פירות להרא״ש בסעיף י׳ דבכולהו יש פרי משא״כ בזה שאינו פרי כלל אלא עץ שא״א לאוכלו אלא שיש בו טעם מתוק ולפיכך אין לברך על הסוקאר וכ״ש על העץ בעצמו אלא שהכל. אלא דלפ״ז בצוקער שלנו שנעשה מן ירקות שקורין בוריקע״ס וא״כ אף אם נימא דלא תלוי במי שלקות שהמים כמוהם דזהו אפשר דוקא במבשל שלקות ולא בשנעשה דבר חדש מהשלקות כבנידון דידן אבל עכ״פ לא גרע משאר

מתרגם: °ליפורן ריחני °°קינמון °°°מיני בשמים °°°°אגוז ריחני

שער הציון

(פו) ב״ח ומ״א: (פז) מ״א ופמ״ג והגר״ז ומ״א דלא כא״ר: (פח) מ״א והגר״ז:

הגהות ותיקונים: א) ט״ז:

17. Over nutmeg /one should make the blessing/ (80) *Borey Peri Ha-Eytz*, and over cinnamon *(...)* /the blessing/ (81) *Borey Peri Ha-Adamah.*
18. Over pepper or ginger that is /still/ (82) moist /one should make the blessing/ *Borey Peri Ha-Adamah.*

Mishnah Berurah

(80) *Borey Peri Ha-Eytz.* For /nutmeg/ is a fruit and it is also usual to eat it dry.

If a person has diarrhea and puts a nutmeg into beer, so that /by drinking the mixture/ he can halt /the diarrhea, then/, if he is not thirsty and drinks /the mixture/ solely for healing purposes, the nutmeg is the principal /article/ and the beer is secondary /to it/. /Consequently,/ he should make the blessing *Borey Peri Ha-Eytz* /over it/, just as /one must act/ when /he drinks olive/ oil /together with *enigaron*, as ruled/ above in Par. 4. /However,/ if he desires to drink the beer, even apart from /the fact that he wishes to drink the mixture for/ healing /purposes, then/, although he put a nutmeg in it for medicinal /reasons/ the beer is the principal /article/. He should /therefore/ make the blessing *She-Ha-Kol* /over the beer/ and he will /thus/ discharge /his obligation/ with respect to the nutmeg /as well/. Correspondingly, in the case of /a mixture of olive/ oil /and *enigaron* water or beer, which was discussed/ above /in Par. 4/, when one desires to drink the *enigaron* water or beer /, then/, if it is the greater /part of the mixture/, he should only make a blessing over the / *enigaron* water or/ beer, even though he added /olive/ oil to it /to serve/ as a remedy.

(81) *Borey Peri Ha-Adamah.* For /cinnamon/ grows from the ground like canes and it is also usual to eat it dried.

(82) Moist, etc. For ginger is not a fruit but a rhizome.

/As for/ pepper, even though it grows on a shrub, there is a strong case for making the blessing *She-Ha-Kol* over it, as /is required in the case of/ sprouts,[19] /discussed/ at the beginning of Sec. 204. For /the shrub/ is only planted with a view to drying /the fruit/, and /then/ eating it mostly after it has been pounded, mixed as a spice /with something else/, and /the fruit/ is only occasionally eaten by itself. However, since a small /quantity/ of /pepper/ is eaten moist /the shrub/ is also planted to some extent for this purpose. Consequently, one should make the blessing *Borey Peri Ha-Adamah* over it.

---

[19] I.e., young palm leaves; see there in Sec. 204, Par. 1 and in the Mishnah Berurah there.

שיודע בהם שהם עיקר הפרי מברך עליהם בפה״ע (פג) ושאינן עיקר הפרי בפה״א (פד) ואם הוא (כח) [יט] מסופק בו אם הוא עיקר הפרי או לא (פה) בפה״א. ואם אינו יודע (פו) מה הוא מברך שהכל (טור):

רג דיני ברכת פירות הארץ. ובו ח׳ סעיפים:

א ^א על פירות הארץ מברך בורא פרי האדמה: **ב** (א) ^ב על התותים הגדלים בסנה בורא פרי האדמה:

באר הגולה

א ברכות לה ב שם מ׳ ובתוס׳ ע״פ הירושלמי דמסכת כלאים אע״פ שהעץ מתקיים משנה לשנה

שערי תשובה

ברכה למברך על העיקר כו׳ ע״ש ועיין ביד אפרים מ״ש בזה: [יט] מסופק. עיין בה״ט וכתבו תר״י דהא דאמרינן בש״ס הנהנה בלא ברכה כאילו מעל אף אם לא ידע רק ברכת שהכל יצא מידי מעילה אלא דאפ״ה צריך ללמוד הברכה הראויה לכל דבר עכ״ל. ובא״ר כתב אהא דאמרינן מאן דבעי למהוי חסידא ליקיים מילי דברכות ולכאורה אם לא בירך רשע מיקרי אלא שר״ל ברכה הראויה לו וכתב שלא יאמר אפטר בברכת שהכל כי ה״ז בור שקללוהו חכמים אלא יש ללמוד לידע ומה שהוא ספק דינו שהכל ואם הוא דבר שיכול לפוטרו בתוך הסעודה עדיף טפי כמ״ש^א) בס׳ ר״ד ס״ק כ׳:

[א] בחורף. עיין בה״ט ומ״ש ואותן האדומים הנמצאים כו׳ והן אותן הנמצאים במדינתנו שקורין קאלינס ובפ״מ^ב) מחמיר בזה שיברך על פרי

ביאור הלכה

משאר מי פירות שיצאו ע״י בישול דלהרא״ש מברך כעל פירות וגם הרשב״א מודה דהא איהו לא פליג אלא משום שאין דרכן של פירות אלו להוציא משקים אלא אוכלין אותם בעין ובנידון דילן כו״ע יודעין שזורעין אלפי שדות רק בשביל זה וגם הירקות הוא מין מיוחד שנקראים בוריקעס° מתוקים שעומדים העיקר רק להוציא מהן צוקער א״כ ליבריך על הצוקער°° בפה״א כמו על הבוריקעס בעצמם ואין לנו טעם בזה לברך שהכל אלא לפי סברא השניה שזכר הרמב״ם והוא מפני שמשתנים ע״י האור וס״ל להרמב״ם דלא תקנו ע״ז ברכת הפרי שממנה יצא כיון שאין ניכר כלל לעין אדם שמפרי או מירק פלוני יצא דבר זה שהרי הוא עכשיו כחתיכת מלח ואין לברך בכגון זה אלא שהכל. והנה לענין דינא אף שהרבה מהראשונים [והם הבה״ג בדעה קמייתא והר״ח והתוספות והרא״ש והמרדכי והטור והר״מ] דעתם דיש לברך בפה״ע על הצוקער הנעשה מהקנים וכן ג״כ דעת כמה אחרונים [הב״ח וט״ז והגר״א] דמעיקר הדין הוא כהבה״ג וסייעתו הנ״ל מ״מ למעשה בודאי יש לנהוג לכתחלה כדעת השו״ע שפסק כהרמב״ם דמברך שהכל דבזה הלא יוצא לכו״ע וכמש״כ בב״י ובב״ח וכן העתיקו כמה אחרונים למעשה. ואף על הצוקער שלנו שנעשה מבוריקעס נהגו העולם ג״כ לברך שהכל ונראה דסמכו בזה על דעת הרמב״ם וכסברתו משום שנשתנה ע״י האור אך בדיעבד אם בירך בפה״א על צוקער שלנו או על צוקער של קנים בין בפה״ע או בפה״א יצא [וכן משמע מלבוש וא״ר והגר״ז] דהנה הראשונים הנ״ל שהזכרתי ס״ל לברך בפה״ע על הצוקער של קנים ויש עוד כמה ראשונים דס״ל דמברך עליהן בפה״א היינו תר״י והריא״ז בהלכותיו ע״ש והכל בו וגם הרמב״ם כתב שכן הוא דעת כל הגאונים [אלא שהוא חלק עליהם] וגם בלא״ה אם בירך על פה״ע פה״א יצא. ותמיה על הט״ז שיעץ לצאת מספיקא שיקח פה״ע ויכוין לפטור בברכתו על הצוקער ותימה אמאי לא חשש לשיטת כל הני רבוותא הנ״ל דס״ל דברכתו רק בפה״א ולפ״ז אפילו בדיעבד לא יצא לדעת כל הני גדולים ויותר טוב היה לו ליעץ אף לסברתו דהעיקר כדעת הטור שיברך בפה״א דיוצא בזה בדיעבד אף לדעת הרא״ש והטור וכן דחה הא״ר את דברי הט״ז. ודע לענין מוצץ קני צוקער יש ג״כ דעות בפוסקים אם שהכל או פה״ע או פה״א וע״כ לכתחלה יש לברך שהכל כדעת השו״ע ובדיעבד

באר היטב

עטרת זקנים בשם ס״ח ע״ש: (כח) מסופק. היינו אחר שלמד אבל מי שלא למד לא יאכל עד שילך אצל חכם ללמדו ש״ס מ״א: (א) בחורף. וא״כ ה״ה בפרי שקורין ברוימבע״ר ופרי אדום שקורין ערפר״ט מברך בפה״א מהר״ס ב״ח. והמ״א כתב משם האגודה שיברך בפה״ע שכן הענף מתקיים ימים הרבה וכי שקיל פרי הדר אתי מאותו ענף עצמו וכן עיקר. וכן אותם שקורין בפולין יאגדע״ם השחורים אבל האדומים הגדלים בעשבים מברכין בפה״א. ואותם האדומים הנמצאים בתמוז וגם יש מין הנמצאים בחורף ואין בהם אלא שרף בעלמא כמים בתוך החרצנים ומוצצין אותן וזורקין אותן ראוי לברך עליהם שהכל דהקליפה והגרעינין אינן

משנה ברורה

(פט) בפה״א: (פג) ושאינן עיקר הפרי וכו׳. כנ״ל בס״ו ועיין לקמן בריש סימן ר״ו במ״ב: (פד) ואם הוא מסופק. היינו אחר שלמד ואינו יכול לברר אבל מי שלא למד לא יאכל עד שילך אצל חכם ללמדו ברכות [גמרא]: (פה) בפה״א. שאף אם הוא פה״ע יצא בדיעבד בברכת פה״א כדלקמן בסי׳ ר״ו: (פו) מה הוא. היינו שמא הוא מין שברכתו שהכל:

ב (א) על התותים הגדלים בסנה. שקורין (א) מוי״ל בע״ר ומאלינע״ס°°° ויש מיני מוי״ל בע״ר שגדלים באילן ומברכין עליו בפה״ע וכן מאלינע״ס שלנו ג״כ ידוע שגדלין באילן שמתקיים משנה לשנה ומברכין עליו בפה״ע [דה״ח וח״א] ושטעכי״ל נוס״ל°°°° (ב) שגדלין על עצי יער צ״ע כי אין טוב כ״כ למאכל כ״א אחר הבישול ודמי לגבי אסא המבואר בס״ה ולא דמי לתותים הגדלים באילן שכתבנו למברך בפה״ע דטובים הם למאכל כשנשתהו על האילן:

מתרגם: °סלק °°סוכר °°°סוגי פירות קטנים °°°°אגוזים קטנים °) פטל °)°)מין תות גדל על שיח °)°)°)תות שדה

שער הציון

(פט) דע דפסק השו״ע הוא כדעת הרי״ף והרמב״ם ור״ה גאון והגר״א בביאורו פסק דפלפלין רטיבתא בורא פה״ע כדעת הראב״ד והרשב״א והרא״ש וכן מצאתי בחידושי הרא״ה שכתב דט״ס הוא בהרי״ף וצ״ל בורא פה״ע אמנם לעומת זה מצאתי חבל ראשונים דקיימי בשיטת הרמב״ם והם האשכול והסמ״ג וכתב שם שכן הוא דעת בה״ג ועיקר ומשמע שם שהיה להם הגירסא בגמרא כן: (א) א״ר: (ב) פמ״ג בסי׳ ר״ד אות כ״ג: (ג) ח״א: (ד) ח״א: (ה) לדעת המ״א לברך שהכל והעתיקו לדבריו הא״ר והגר״ז והח״א כתב שהמנהג לברך פה״א ע״ש: (ו) ח״א:

הגהות ותיקונים: א) נבה״ט: ב) ובפמ״ג:

Gloss: Over any fruit which one knows to be the prime fruit /of the shrub or tree from which it comes/ one should make the blessing Borey Peri Ha-Eytz, (83) *but when /a fruit/ is not the prime fruit /one should make the blessing/* Borey Peri Ha-Adamah */over it/.* (84) *If one is doubtful as to whether /a particular fruit/ is the prime fruit or not /he should make the blessing/* (85) Borey Peri Ha-Adamah */over it/. If one does not know* (86) *what it is he should make /over it/ the blessing* She-Ha-Kol. *(...).*

§203: THE LAWS /RELATING TO/ THE BLESSING OVER FRUITS /THAT GROW DIRECTLY/ FROM THE EARTH

(Contains Eight Paragraphs)

1. Over fruit /that grows directly/ from the earth /and not on a tree or shrub/ one must make the blessing *Borey Peri Ha-Adamah.*

2. (1) Over the berries that grow on a thorn /one should make the blessing/ *Borey Peri Ha-Adamah.*

Mishnah Berurah

(83) **But when /a fruit/ is not the prime fruit, etc.** As /explained/ above in Par. 6.

See below in the beginning of Sec. 206 in the Mishnah Berurah /, sub-Par. 3/.

(84) **If one is doubtful.** I.e., if after he studied /the relevant laws/ he is /nevertheless/ unable to clarify /this point/. However, if someone has not studied /the relevant laws/ he should not eat until he has gone to a /Torah/ scholar to be taught the blessing /required in each particular case/. [Gemara[20]]

(85) ***Borey Peri Ha-Adamah.*** For even if /one is in fact required to make the blessing/ *Borey Peri Ha-Eytz* /over it/, he /is ruled to have/ fulfilled /his obligation/, once it is after the event, if /he made/ the blessing *Borey Peri Ha-Adamah* /instead/, as /stated/ below in Sec. 206 /, Par. 1/.

(86) **What it is.** I.e., /if/ it may /in fact/ be an article over which /one is required to make/ the blessing *She-Ha-Kol.*

§203

(1) **Over the berries that grow on a thorn.** /These are the berries/ that we call mulberries or raspberries. There are /, however,/ kinds of mulberry which grow on a tree and over them one must make the blessing *Borey Peri Ha-Eytz.* Likewise, it is also well-known that our raspberries grow on a shrub /whose wood/ survives from year to year, and one should /therefore/ make the blessing *Borey Peri Ha-Eytz* over them. [*D.Hach.* and *Ch.A.*]

Study is required /to determine what blessing should be made over/ a *shtenil* nut, which grows on forest trees, for it is not all that good to eat unless it is already cooked and it is /therefore/ comparable to myrtle berries, which are discussed in Par. 5. It cannot be likened to the berries which grow on a tree, /concerning/ which we have written that the /appropriate/ blessing is *Borey Peri Ha-Eytz,* for /the latter/ become good to eat /even in their raw state/ if they remain /sufficiently long/ on the tree.

---

[20] *Berachos* 35a.

[illegible]

הגה *) דלא מקרי עץ אלא (ב) שמוציא עליו מעצו אבל מה שמוציא עליו משרשיו לא מקרי עץ והכי כיון (ג) דכלה עליו לגמרי (א) [א] בחורף והדר פרח משרשיו מברכין עליו בפה״א* (טור ומרדכי בשם תשובת הגאונים):

*) (ונלע״ד שהגהת רמ״א שייך אחר סעיף ג׳ וכ״ה בתשובת הגאונים שהביא הב״י)

באר הגולה

א ברכות לה ב שם ת׳ ותוס׳ ע״פ הירושלמי למסכת כלאים אע״פ שהעץ מתקיים משנה לשנה

שערי תשובה

ברכה למברך על העיקר כו׳ ע״ש ועיין ביד אפרים מ״ש בזה: [יט] מסופק. עיין בה״ט וכתבו תר״י דהא דאמרינן בש״ס הנהנה בלא ברכה כאילו מעל אף אם לא ידע רק ברכת שהכל ילא מידי מעילה אלא דאפ״ה צריך ללמוד הברכה הראויה לכל דבר עכ״ל. ובא״ר כתב אהא דאמרינן מאן דבעי למהוי חסידא ליקיים מילי דברכות ולכאורה אם לא בירך רשע מיקרי אלא שר״ל ברכה הראויה לו וכתב שלא יאמר אפטר בברכת שהכל כי ה״ז בור שקללוהו חכמים אלא יש ללמוד לידע ומה שהוא ספק דינו שהכל ואם הוא דבר שיכול לפוטרו בתוך הסעודה עדיף טפי כמ״ש א) בס׳ ר״ד ס״ק כ׳:

[א] בחורף. עיין בה״ט ומ״ש ואותן האדומים הנמצאים כו׳ והן אותן הנמצאים במדינתנו שקורין קאליגס ובפ״ת ב) מחמיר בזה שיברך על פרי

ביאור הלכה

משאר מי פירות שיצאו ע״י בישול דלהרא״ש מברך כעל פירות וגם הרשב״א מודה דהא איהו לא פליג אלא משום שאין דרכן של פירות אלו להוציא משקים אלא אוכלין אותם בעין ובנידון דידן כו״ע יודעין שזורעין אלפי שדות רק בשביל זה וגם הירקות הוא מין מיוחד שנקראים בוריקעס° מתוקים שעומדים העיקר רק להוציא מהן צוקער א״כ ליבריך על הצוקער°° בפה״א כמו על הבוריקעס בעצמם ואין לנו טעם בזה לברך שהכל אלא לפי סברא השניה שזכר הרמב״ם והוא מפני שמשתנים ע״י האור וס״ל להרמב״ם דלא תקנו ע״ז ברכת הפרי שמתנה ילא כיון שאין ניכר כלל לעין אדם שמפרי או מירק פלוני ילא דבר זה שהרי הוא עכשיו כחתיכת מלח ואין לברך בכגון זה אלא שהכל. והנה לענין דינא אף שהרבה מהראשונים [והם הבה״ג בדעה קמייתא והר״ח והתוספות והרא״ש והמרדכי והטור והר״ת] דעתם דיש לברך בפה״ע על הצוקער הנעשה מהקנים וכן נ״כ דעת כמה אחרונים [הב״ח וט״ז והגר״א] דמעיקר הדין הוא כהבה״ג וקייעתו הנ״ל מ״מ למעשה בודאי יש לנהוג לכתחלה כדעת השו״ע שפסק כהרמב״ם למברך שהכל דבזה הלא יוצא לכו״ע וכמש״כ בב״י ובב״ח וכן העתיקו כמה אחרונים למעשה. ואף על הצוקער שלנו שנעשה מבוריקעס נהגו העולם נ״כ לברך שהכל ונראה דסמכו בזה על דעת הרמב״ם וכסברתו משום שנשתנה ע״י האור אך בדיעבד אם בירך בפה״א על צוקער שלנו או על צוקער של קנים בין בפה״ע או בפה״א ילא [וכן משמע מלבוש וא״ר והגר״ז] דהנה הראשונים הנ״ל שהזכרתי ס״ל לברך בפה״ע על הצוקער של קנים ויש עוד כמה ראשונים דס״ל למברך עליהן בפה״א היינו תר״י והריא״ז בהלכותיו ע״ש והכל בו וגם הרמב״ם כתב שכן הוא דעת כל הגאונים [אלא שהוא חלק עליהם] וגם בלא״ה אם בירך על פה״ע פה״א ילא. ותמיה על הט״ז שיעץ לנאת מספיקא שיקח פה״ע ויכוין לפטור בברכתו על הצוקער ותימה אמאי לא חשש לשיטת כל הני רבוותא הנ״ל דס״ל דברכתו רק בפה״א ולפ״ז אפילו בדיעבד לא ילא לדעת כל הני גדולים ויותר טוב היה לו ליעץ אף לסברתו דהעיקר כדעת הטור שיברך בפה״א דיוצא בזה בדיעבד אף לדעת הרא״ש והטור וכן דחה הא״ר את דברי הט״ז. ודע דלענין מוצץ קני צוקער יש נ״כ דעות בפוסקים אם שהכל או פה״ע או פה״א וע״כ לכתחלה יש לברך שהכל כדעת השו״ע ובדיעבד

באר היטב

עטרת זקנים בשם ס״ח ע״ש: (כח) מסופק. היינו אחר שלמד אבל מי שלא למד לא יאכל עד שילך אבל חכם ללמדו ש״ם מ״א: (א) בחורף. וא״כ ה״ה בפרי שקורין ברוימבע״ר ופרי אדום שקורין ערפר״ט מברך בפה״א מהר״ס ב״ח. והמ״א כתב משם האגודה שיברך בפה״ע שכן הענף מתקיים ימים הרבה וכי שקיל פרי הדר אתי מאותו ענף עצמו וכן עיקר. וכן אותם שקורין בפולין יאגדע״ס השחורים אבל האדומים הגדלים בעשבים מברכין בפה״א. ואותם האדומים הנמצאים בתמוז וגם יש מין הנמצאים בחורף ואין בהם אלא שרף בעלמא כמום בתוך החרצנים ומוצצין אותן וזורקין אותן ראוי לברך עליהם שהכל דהקליפה והגרעינין אינן

משנה ברורה

[illegible] (ב) שמוציא עליו מעצו. ואז (ג) יש על פריו שם פרי עץ אף אם העץ הוא נבעול דק: (ג) דכלה עציו. ופרי שקורין ברומבערי״ן וערפער״ט°) לדעת המ״א וא״ר ליברך עליהם בפה״ע שכן הענף מתקיים ימים הרבה וכי שקל פירא הדר אתי מאותו ענף עצמו. ופירות אדומים שקורין פאזימקע״ס °)°) הגדילים בתוך היערות מברך עליהם בפה״א ואפילו אותן הגדילים בגנות מסיק הח״א דנכון לכתחלה שיברך עליהן פה״א ובדיעבד כשבירך בפה״ע יאכל רק מעט כדי שלא תתבטל הברכה ולא יותר. ופירות שגדילין על אילנות קטנות (ד) אף שגבהן פחות מג׳ טפחים כמו יאגד״ש שחורים לדעת המ״א ועוד כמה אחרונים לברך עליהן בפה״ע אך העולם נוהגין לברך בפה״א ואפשר דטעמם דלא חשיבי כ״כ פרי. ומיני יאגדע״ש וזורעוויני״ס°) שמוצצין מהן המשקה וזורקין הקליפה (ה) יש דעות בין האחרונים אי מברכין עליהן בפה״א או שהכל (ו) אבל על קאליגע״ס אף שגדילין באילן בודאי יש לברך עליהן שהכל שאין האוכל ראוי כלל ואפילו אם בולע

עם

מתרגם: °סלק °°סוכר °°°סוגי פירות קטנים °°°°אגוזים קטנים °) פטל °)°)מין תות גדל על שיח °)°)תות שדה

שער הציון

(פט) דע דפסק השו״ע הוא כדעת הרי״ף והרמב״ם ור״ה גאון והגר״א בביאורו פסק דפלפלין רטיבתא בורא פה״ע כדעת הראב״ד והרשב״א והרא״ש וכן מצאתי בחידושי הרא״ה שכתב דט״ס הוא בהרי״ף וצ״ל בורא פה״ע אמנם לעומת זה מצאתי חבל ראשונים דקיימי בשיטת הרמב״ם והם האשכול והסמ״ג וכתב שם שכן הוא דעת בה״ג ועיקר ומשמע שם שהיה להם הגירסא בגמרא כן: (א) א״ר: (ב) פמ״ג בסי׳ ר״ד אות כ״ג: (ג) ח״א: (ד) ח״א: (ה) דלדעת המ״א לברך שהכל והעתיקו דבריו הא״ר והגר״ז והח״א כתב שהמנהג לברך פה״א ע״ש: (ו) ח״א:

הגהות ותיקונים: א) בבה״ט: ב) ובפמ״ג:

Gloss: /The reason is/ that we do not class /a plant/ as a tree unless (2) *it sprouts leaves from its wood, but if /a plant/ produces leaves from its roots it is not classed as a tree. /Therefore,/ since in the case of this /plant/* (3) *its wood dies down altogether in the winter and /then/ develops again from its roots, one should make the blessing* Borey Peri Ha-Adamah *over its /fruit/. (...)*

Mishnah Berurah

(2) It sprouts leaves from its wood. If this is the case its fruit is classed as the fruit of a tree /and requires the blessing *Borey Peri Ha-Eytz*/, even though it is a tree with a thin stem.

(3) Its wood dies down. The *M.A.* and the *E.R.* are of the opinion that over the fruits called blackberries and erfurts one should make the blessing *Borey Peri Ha-Eytz*, since the branches /on which they grow/ do in fact last for a long time and when one picks fruit /from one of the branches other fruit/ develops again on the selfsame branch.

Over the red fruits called strawberries which grow in forests, one should make the blessing *Borey Peri Ha-Adamah*. The *Ch.A.* concludes that even over those which grow in gardens it is proper initially to make the blessing *Borey Peri Ha-Adamah*. Once it is after the event and one made the blessing *Borey Peri Ha-Eytz* /over strawberries/, he should only eat a little so that the blessing will not have been in vain, but no more.[1]

As to fruits which grow on small shrubs, such as hurtleberries, the *M.A.* and several other Acharonim are of the opinion that one should make the blessing *Borey Peri Ha-Eytz* over them even if /the shrubs/ are less than three handbreadths high. However, the public is accustomed to make the blessing *Borey Peri Ha-Adamah* /over them/. It may be that their reason /for doing so/ is that they are not considered that much of a fruit.

/In the case of/ those varieties of berry or cranberry from which one sucks out the juice and throws away the peel, there are /conflicting/ opinions among the Acharonim as to whether one should make the blessing *Borey Peri Ha-Adamah* or /the blessing/ *She-Ha-Kol* over them. However, over /the juice one sucks out of the fruits of/ the water-elder one must definitely make the blessing *She-Ha-Kol* even though they grow on a tree, since its /solid/ food is not fit /to be eaten/ at all. Although it is swallowed /together/ with the peel and the kernel, one cannot /lose sight of/ the fact that the peel and the kernel are nevertheless not edible at all.

---

[1] The *Ch. A.* explains that part of the root remains above the ground and does not die down in the winter and there is a dispute among the Poskim as to which blessing one should make over the fruit in such a case.

ג (ד) [ג]על המאוזי"ש בורא פרי האדמה*: **ד** [ד]על פירות שמוציאין * אילני (ב) [ב] סר"ק (ה) שהכל: **ה** (ו) [ה]בני אסא אף על גב דבישלן והויין כפירות אינו מברך (ז) אלא שהכל: **ו** * [ו]על זנגביל (ח) שמרקחים אותו כשהוא רטוב בפה"א. ונראה דה"ה [illegible]

ג בתשובת הגאונים
ד שבולי הלקט בשם תשובת הגאונים
ה שם
ו ברכות ל"ו ויומא פ"א ושם בפרש"י
ז טור בשם ר"ת מרוטנבורג

באר היטב

ראוים לאכילה כלל א"כ אין לברך אלא על המשקה שבתוכו. מ"א: (ב) סרק. ט"ז העלה דלא אמר כאן אלא במינים גרועים הרגילים להיות בעצי היער כגון תפוחים קטנים ואגסים שאינם ראוים לאכילה כשהם חיים אבל תותי' כשהם שוהים הרבה על הסנה הם טובי' לאכלם חיים מברכין בפה"ע ואנו בכל יום מברכין בפה"ע על אגוזים קטנים הנלקטים מעצי יער עכ"ל וכ"כ הת"א ועיין יד אהרן: (ג) הזנגביל עיקר. וה"ה כשלוקין זנגביל ואוכלים אותו לרפואה מברך בפה"א. וכן על פלפלין שמרקחין אותם בפה"א אבל בליטוו"ר מברך שהכל עמ"א. זנגביל ופלפלין יבשין שבשלו עובד כוכבים שרי. ת"א: (ד) הבשמים עיקר. לוק"ר עם אינגב"ר כתוש ויש שם לוק"ר הרבה כמו האינגב"ר אפ"ה מיקרי הלוק"ר טפל לגבי האינגב"ר ומברך על האינגב"ר בפה"א ופוטר הלוק"ר ט"ז. על השומשמין והולנדהר"א מברך בפה"א. וטחונים שהכל של"ה. וכן שומשמין שמטגנין אותן בדבש מברכין עליהם בפה"א דלא כקצת טועים לברך שהכל. תשובת פנים מאירות ח"ב ס"ה ועיין סי' ר"ד סעיף י"א:

שערי תשובה

אחר בפה"ע תחלה וגם ישתה מים ויברך שהכל ע"ש והיינו משום דקשיא ליה מזיתים וענבים ולוק"ר לדעת הטור ע"ש ועיין ביד אפרים בפירוש המג"א וכן עיקר שאין לברך רק שהכל ויצא בזה אם לא שבלא"ה רוצה לאכול הפרי ולשתות מים אבל א"צ לעשות כן במכוון: [ב] סרק. עבה"ט ובבר"י כתב בשם האר"י לברך בפה"ע וכן עמא דבר: [ג] הזנגביל. עבה"ט ועיין בלקוטי פר"ח שיש לדון בזה מדין תומי וכרתי כו' ועיין בי"א מזה ועיין בעמק ברכה דמרקחת זנגביל וכיוצא היינו כשמרקחין חתיכות מתנו אבל אם הוא מעוך וכתות עד שאינו ניכר מה הוא אעפ"י שיודע שהוא זנגביל מברך שהכל ועיין סימן ר"ד סעיף י"א. ועיין בע"ת דמרקחת חזרת שקורין קריי"ן מברך בפה"א ובא"ר כתב דמברך שהכל ועיין בי"א שעיקר כא"ר: [ד] הבשמים עיקר. עבה"ט ועיין במשבצות זהב כתב לאותן שמרקחין נוא"ט שומשמין עם אגוזים מעורבים בתוכם אפשר

משנה ברורה

עם הקליפה והגרעין (ז) מ"מ הלא באמת הקליפה והגרעין אין ראוין לאכילה כלל: **ג** (ד) על המאוזי"ש בפה"א. ג"כ הטעם כמו בתותים: **ד** (ה) שהכל. (ח) דלא חשיבי לברך עליהן בפה"ע דכמו עץ בעלמא נינהו (ט) ולא דמי לתותים שבס"א[א] דחשובין עכ"פ פרי אף שגדלים נמי בסנה דהוא כאילן סרק דהם טובים לאכילה חיים כשהם שוהים הרבה על הסנה ומתבשלין אלא שאין הענף מתקיים משנה לחברתה אבל כאן איירי בפירות גרועים כגון תפוחים קטנים ואגסים קטנים הגדלים בעצי היער שאינם ראוים לאכילה כשהם חיים וע"כ אינם חשובין בכלל פרי ואפילו בשלם ולכן מברך עליהם שהכל (י) ואגוזים קטנים הנלקטים בעצי היער שהם טובים לאכילה פרי גמור הוא ומברך ע"ז בפה"ע. וכן על [אגרע"ס] ובל"א (קאסטעה"ר°)°) בערי"ן) אף שגדלי' על קוצים נהגו העולם לברך בפה"ע אבל על פרי אדום שגדל על קוצים שקורין בל"א (האגפוטין) וכ"ש על המינים שגדל על אטדין וקורין בל"א (שלוים קערשין°°) ובלשון פולין (פיאכילעם) מברכין שהכל (יא) שאינן חשובין וגם שגדלין על אטדין: **ה** (ו) **בני אסא.** היינו ענבים קטנים שרגילין להמצא בהדסים: (ז) **אלא שהכל.** דלא חשיבי והו"ל כפירות שמוציאין אילני סרק: **ו** (ח) **שמרקחים אותו.** אשמעינן דע"י ריקוח שמרקחין אותו בדבש לא נשתנה ברכתו [illegible]

ביאור הלכה

אם בירך פה"ע או פה"א יצא:

* אילני סרק. היינו שגדלין מאליהן בלא זריעה ונטיעה ואינן ראויין לאכול חיין רק ע"י בישול וטיגון לכן ברכתן שהכל אבל הגדלים ע"י זריעה ונטיעה אפילו כשאינן טובים לאכול חיין מברך אחר שנתבשל על של עץ בפה"ע ועל של אדמה בפה"א [אחרונים]: * על זנגביל שמרקחין אותו. עיין בשע"ת בשם עמק ברכה דדוקא כשמרקחין חתיכות מתנו אבל אם הוא מעוך וכתות עד שאינו ניכר מה הוא אע"פ שיודע שהוא זנגביל מברך שהכל ולא הבנתי דהלא מבואר לקמיה בס"ז דבשמים שחוקים וכו' והיינו אף כששחוקים לגמרי ואפילו למאן דמחמיר בתמרים שעשאן כעין עיסה שאזל ברכתו הקודמת וכמבואר בסימן ר"ב ס"ז בהג"ה אפ"ה לענין בשמים מודו דאף כשנימוח לגמרי אפ"ה מברך ברכתו הקודמת הואיל דאורחייהו בהכי לכתוש לגמרי וכמבואר בתה"ד סי' כ"ט שהביא מקור לזה מדברי רש"י שפירש על היומלתא בשמים כתושין המפטמין בדבש ע"ש והלא היומלתא קאי גם על זנגביל כדמוכח בגמרא א"כ מוכח דאף כשהוא שחוק וכתוש אפ"ה מברך ברכתו הראויה משום דאורחיה

[illegible]

מתרגם: °בננות °°מין דובדובן °°°ירק חריף °°°°לכון °)סוכר °)°)אבקה לקיבה °)°)°)אגם בר

שער הציון

(ז) מ"א: (ח) מ"א: (ט) ט"ז וש"א: (י) ט"ז וכ"מ ממ"א: (יא) ח"א: (יב) ע"ת: (יג) מ"א: (יד) מ"א: (טו) עיין פמ"ג ומגן גבורים: (טז) ומשמע בפמ"ג דאפילו כשאוכלו חי אפשר דברכתו שהכל: (יז) כן מלדד בפמ"ג וכן בח"א: (יח) מסקנת המ"א וכ"כ הח"א: (יט) ר"ל ואינו דומה למה שמבואר בסימן ר"ד ס"ק כ"ב[ב] דצריך שיהא ניכר מהותו ותארו דהכא לענין הבשמים שדרכן בכך מודו כו"ע היינו אפילו לדעת הגה"ה שבסימן ר"ב ס"ז וכמבואר בהליא בתה"ד סימן כ"ט: (כ) פמ"ג:

הגהות ותיקונים: א) שבס"ב: ב) כ"ב: ג) אותו:

3. (4) Over bananas /one should make the blessing/ *Borey Peri Ha-Adamah.*
4. Over the fruit that is produced by infertile[1*] trees /one should make the blessing/ (5) *She-Ha-Kol.*
5. /Over/ (6) myrtle berries one should (7) merely make the blessing *She-Ha-Kol*, even though they were cooked and are /now edible/ fruit.
6. Over ginger (8) which was confected when it was moist /one should make the blessing/ *Borey Peri Ha-Adamah.* It appears /logical/ that the same

Mishnah Berurah

(4) Over bananas *Borey Peri Ha-Adamah.* The reason /given/ with respect to berries also /applies to bananas/.

(5) *She-Ha-Kol.* /This is/ because /such fruit/ is not consequential /enough/ to /merit/ the blessing *Borey Peri Ha-Eytz* /being made/ over it, since it is like mere wood. It cannot be compared with the berries /discussed/ in Par. 2,[2] which are at any rate regarded as fruit, even though they also grow on a thorn (which is similar to an infertile tree). /This is/ because /those berries/ become good to eat raw if they are left long /enough/ on the shrub and /allowed to/ ripen, and the only /reason why one merely makes the blessing *Borey Peri Ha-Adamah* over those berries/ is because the branch /on which they grow/ does not survive from one year to the other. Here, however, /the Shulchan Aruch/ is speaking of inferior fruits, such as the small apples and pears that grow on forest trees and are not edible when they are raw. Consequently, they are not regarded as fruit at all even when cooked, and one must therefore make the blessing *She-Ha-Kol* over them /even then/.

Those small nuts which are picked from forest trees and are good to eat are fully /classed as/ fruit, and one should /therefore/ make the blessing *Borey Peri Ha-Eytz* over them. Likewise, the public is accustomed to make the blessing *Borey Peri Ha-Eytz* over [gooseberries], /called/ in Yiddish ((*kaster berin*)), even though they grow on thorns. However, over the red fruit which grows on thorns called ((*hanfutin*)) in Yiddish /, i.e., crowfoot/ and certainly over the kinds /of fruit/ that grow on thorns called ((*shloim kershin*)) in Yiddish and ((*pianitzes*)) in Polish /, i.e., bog bilberries/, one should make the blessing *She-Ha-Kol*, because /this fruit/ is of no consequence in addition /to the fact/ that it grows on thorns.

(6) Myrtle berries. I.e., the small berries commonly found on myrtles.

(7) Merely...*She-Ha-Kol.* For they are of no consequence and are like the fruit produced by infertile trees /that is discussed in Par. 4/.

(8) Which was confected. /The Shulchan Aruch/ instructs us /in this paragraph/ that in consequence of /the fact/ that /the ginger/ was confected with honey, the blessing /one is required to make over it/ is

---

[1*] I.e., trees which grew of their own accord without being sown or planted and whose fruit is not edible raw, but only if it is cooked. If the fruit of a tree which was sown or planted is not good to eat raw, one must nevertheless make the appropriate blessing for that type of fruit, i.e., *Borey Peri Ha-Eytz* or *Borey Peri Ha-Adamah*, provided the fruit was made edible by cooking. (Beyur Halachah)

[2] The number 1 which appears in the Hebrew text is an obvious misprint.

ג ׳על המאוזי"ש בורא פרי האדמה*: ד ׳על פ[illegible] שמוציאין * אילני (ב) [ב] סרק (ה) שהכל: ה (ו) ׳בני אסא אף על גב דבישלן והויין כפירות אינו מברך (ז) אלא שהכל: ו * ׳על זנגביל (ח) שמרקחים אותו כשהוא רטוב בפר[illegible] דה"ה **אם מרקחים** (ט) **אותו יבש כיון שעל ידי כך הוא** (י) **ראוי לאכילה** (ג) [ג] (יא) **הזנגביל עיקר ומברך עליו בורא פרי האדמה:** ז ׳בשמים (יב) שחוקים ומעורבים עם סוקר (ד) [ד] (יג) הבשמים עיקר ומברך עליהם כדין ברכת אותם בשמים:

באר הגולה

ג בתשובת הגאוני׳ ד שבולי הלקט בשם תשובת הגאונים ה שם ו ברכות ל"ו ויומא פ"א ושם בפרש"י ז טור בשם ר"ת מרוטנבורג

באר היטב

ראוים לאכילה כלל א"כ אין לברך אלא על המשקה שבתוכו. מ"א: (ב) סרק. ט"ז העלה דלא אמר כאן אלא במינים גרועים הרגילים להיות בעצי היער כגון תפוחים קטנים ואגסים שאינם ראוים לאכילה כשהם חיים אבל תותי׳ כשהם שוהים הרבה על הסנה הם טובי׳ לאכלם חיים מברכין בפה"ע ואנו בכל יום מברכין בפה"ע על אגוזים קטנים הנלקטים מעצי יער עכ"ל וכ"כ הת"א ועיין יד אהרן: (ג) הזנגביל עיקר. וה"ה כשלוקין זנגביל ואוכלים אותו לרפואה מברך בפה"א. וכן על פלפלין שמרקחין אותם בפה"א אבל בליטוור"ר מברך שהכל עמ"א. זנגביל ופלפלין יבשין שבשלו עובד כוכבים שרי. מ"א: (ד) הבשמים עיקר. צוק"ר עם אינגב"ר כתוש ויש שם צוק"ר הרבה כמו האינגב"ר אפ"ה מיקרי הצוק"ר טפל לגבי האינגב"ר ומברך על האינגב"ר בפה"א ופוטר הצוק"ר ט"ז. על השומשמין והולכהר"א מברך בפה"א. וטחונים שהכל של"ה. וכן שומשמין שמטגנין אותן בדבש מברכין עליהם בפה"א דלא כקצת טועים לברך שהכל. תשובת פנים מאירות ס"ס ס"ה ועיין סי׳ ר"ד סעיף י"א:

שערי תשובה

אחר בפה"ע תחלה וגם ישתה מים ויברך שהכל ע"ש והיינו משום דקשיא ליה מזיתים וענבים וצוק"ר לדעת הטור ע"ש ועיין ביד אפרים בפירוש המג"א וכן עיקר שאין לברך רק שהכל ויצא בזה אם לא שבלא"ה רוצה לאכול הפרי ולשתות מים אבל א"צ לעשות כן במכוון: [ב] סרק. עבה"ט וברכ"י כתב בשם האר"י לברך בפה"ע וכן עמא דבר: [ג] הזנגביל. עבה"ט ועיין בלקוטי פר"ח שיש לדון בזה מדין תותי וכרתי כו׳ ועיין בי"א מזה ועיין בעמק ברכה דמרקחת זנגביל וכיוצא היינו כשמרקחין חתיכות ממנו אבל אם הוא מעוך וכתות עד שאינו ניכר מה הוא אעפ"י שיודע שהוא זנגביל מברך שהכל ועיין סימן ר"ד סעיף י"א. ועיין בע"ת דמרקחת חזרת שקורין קריי"ן מברך בפה"א ובא"ר כתב דמברך שהכל ועיין בי"א שעיקר כא"ר: [ד] הבשמים עיקר. עבה"ט ועיין במשבצות זהב כתב לאותן שמרקחין נוא"ט שומשמין עם אגוזים מעורבים בתוכם אפשר

ביאור הלכה

אם בירך פה"ע או פה"א יצא:

* אילני סרק. היינו שגדילין מאליהן בלא זריעה ונטיעה ואינן ראויין לאכול חיין רק ע"י בישול וטיגון לכן ברכתן שהכל אבל הגדילים ע"י זריעה ונטיעה אפילו כשאינן טובים לאכול חיין מברך אחר שנתבשל על של עץ בפה"ע ועל של אדמה בפה"א [אחרונים]: * על זנגביל שמרקחין אותו. עיין בשע"ת בשם עמק ברכה דדוקא כשמרקחין חתיכות ממנו אבל אם הוא מעוך וכתות עד שאינו ניכר מה הוא אע"פ שיודע שהוא זנגביל מברך שהכל ולא הבנתי דהלא מבואר לקמיה בס"ז דבשמים שחוקים וכו׳ והיינו אף כששחוקים לגמרי ואפילו למאן דמחמיר בתמרים שעשאן כעין עיסה שאבד ברכתו הקודמת וכמבואר בסימן ר"ב ס"ז בהג"ה אפ"ה לענין בשמים מודו דאף כשנימוח לגמרי אפ"ה מברך ברכתו הקודמת הואיל דאורחייהו בהכי לכתוש לגמרי וכמבואר בתה"ד סי׳ כ"ט שהביא מקור לזה מדברי רש"י שפירש על הימלתא בשמים כתושין המפטמין בדבש ע"ש והלא הימלתא קאי גם על זנגביל כדמוכח בגמרא א"כ מוכח דאף כשהוא שחוק וכתוש אפ"ה מברך ברכתו הראויה משום דאורחיה

משנה ברורה

[illegible] (ו) בני אסא. היינו ענבים קטנים שרגילין להמצא בהדסים: (ז) אלא [illegible] אותו. אשמעינן דע"י ריקוח שמרקחין אותו [illegible] ברכתו מאלו אכלו חי דברכתו בפה"א וכלעיל בסי׳ ר"ב בסי"ח: (ט) אותו יבש. ר"ל אף דזנגביל יבש אין מברכין עליו כלל וכבסימן ר"ב סט"ז הכא דע"י ריקוח נעשה ראוי לאכילה חוזר לברכתו הראויה [ואין להקשות מאגוז רך דאיתא שם בסי"ד דאף שנתקן ע"י בישול בדבש מ"מ ברכתו שהכל (יב) דהתם הפרי לא הגיע עדיין זמן בישולו משא"כ הכא דהפרי כבר נתבשל אלא שמחמת יבשותו לא היה ראוי לאכילה ולכן מהני כשמרקחו ועושהו ראוי] וה"ה (יג) כשמרקחין פלפלין יבשין ג"כ ברכתו בפה"א: (י) ראוי לאכילה. וכן (יד) כשלוקין זנגביל ואוכלין אותן[ג] לרפואה כיון דחזי לאכילה ע"י כך אבל ליטווע"ר מברך שהכל כיון דעביד לטעמא ולא לאכילה. מרקחת של (טו) חזרת (שקורין קריין°°°) ברכתו (טז) שהכל אבל מרקחת של (רעטיך°°°°) משמע (יז) מכמה אחרונים דברכתו בפה"א ואפילו אם עושה מקליפתן ג"כ לא נשתנית הברכה: (יא) הזנגביל עיקר. ואפילו רקחו עו"ג (יח) אין בו משום בשול עו"ג שהרי נאכלין חיין ע"י תערובות צוקע"ר°) אבל שאר כל מיני פירות או ירקות וכן עלי ורדים כל שאינו ראוי לאכול אותו חי אם בשלן או רקחן נכרי אסורים משום בשול עו"ג: ז (יב) שחוקים. היינו אף כשהם (יט) שחוקין ונימוחים לגמרי עד שאין ניכר בהם תארן הראשון כלל אפ"ה לא נשתנית ברכתן עי"ז לכו"ע דדרך הבשמים לכתוש באופן זה: (יג) **הבשמים עיקר.** היינו אפילו כשהיה צוקע"ר (כ) הרוב ומעט בשמים וכעין שנוהגין בינינו לעשיית אינגבע"ן פולווע"ר°) שמערבין צוקע"ר הרבה עם אינגבע"ר

מתרגם: °בננות °°מין לובדובן °°°ירק חריף °°°°לכון °)סוכר °°)אבקה לקיבה °°°)אגם בר

שער הציון

(ז) מ"א: (ח) מ"א: (ט) ט"ז וש"א: (י) ט"ז וכ"מ ממ"א: (יא) ח"א: (יב) ע"ת: (יג) מ"א: (יד) מ"א: (טו) עיין פמ"ג ומגן גבורים: (טז) ומשמע בפמ"ג דאפילו כשאוכלו חי אפשר דברכתו שהכל: (יז) כן מצדד בפמ"ג וכן בח"א: (יח) מסקנת המ"א וכ"כ הח"א: (יט) ר"ל ואינו דומה למה שמבואר בסימן ר"ד ס"ק כ"ב[ב] דצריך שיהא ניכר מהותו ותארו דהכא לענין הבשמים שדרכן בכך מודו כו"ע היינו אפילו לדעת הגה"ה שבסימן ר"ב ס"ז וכמבואר בבה"ל בתה"ד סימן כ"ט: (כ) פמ"ג:

הגהות ותיקונים: א) שבס"ג: ב) כ"ב: ג) אותו:

ruling /applies/ if one confected **(9)** it when dry. /For,/ since as a result of the /confection the ginger/ became **(10)** fit for consumption, **(11)** the ginger is /classed as/ the principal /article/ and one must /therefore/ make the blessing *Borey Peri Ha-Adamah* over /the confection/.

7. /Where/ **(12)** pounded spices are mixed with sugar **(13)** the spice is the principal /article/ and one should /therefore/ make the appropriate blessing for the spice in question over /the mixture/.

Mishnah Berurah

no different than /must be made over ginger/ when one eats it raw /, i.e./, the blessing *Borey Peri Ha-Adamah*, as /stated/ above in Sec. 202, Par. 18.

(9) It when dry. I.e., even though one should not make any blessing over dry ginger /on its own/, as /stated above/ in Sec. 202, Par. 16, /in the circumstances discussed/ here, where /the ginger/ was made edible by confection, the appropriate blessing /for this kind of fruit/ is again /applicable/. [There is no /reason/ to query /this ruling/ because of what is stated there in Par. 14 /with respect to/ a soft nut /, i.e./, that even if it was made suitable /for consumption/ by being cooked in honey one should nevertheless /make/ the blessing *She-Ha-Kol* /over/ it. /This is/ because /the soft nut discussed/ there is fruit which did not yet reach maturity, whereas here /we are speaking of/ fruit which already ripened, but was inedible because of its dryness. Consequently, if one confects /dry ginger/ and makes it fit /to be eaten/ this is of avail /for it to be treated as fruit with respect to the blessing *Borey Peri Ha-Adamah*/.]

The same ruling /applies/ when one confects dry pepper and /one must therefore make/ the blessing *Borey Peri Ha-Adamah* /over such a confection/ as well.

(10) Fit for consumption. Likewise, if one roasts ginger and eats it for healing /purposes, one should make the blessing *Borey Peri Ha-Adamah* over it/, since this makes it edible. However, /in the case of/ turmeric one should make the blessing *She-Ha-Kol*, since it serves as flavoring and not as food.

The blessing /one should make over/ confected horseradish ((called *krine* /in Yiddish/)) is *She-Ha-Kol*,[3] but as for confected ((radish)) it is implied by several Acharonim that the blessing should be *Borey Peri Ha-Adamah*. Even if one prepares it from the peels /of the radish/ the blessing /to be made over it/ is also no different.

(11) The ginger is the principal /article/. Even if /ginger/ was confected by a non-Jew, /the prohibition/ against /eating food/ cooked by a non-Jew does not apply, since /ginger/ can be eaten raw if it is mixed with sugar. However, all other kinds of fruit or vegetable and, likewise, rose petals and everything /else/ which is not edible raw, are forbidden /to be eaten/ if they were cooked or confected by a non-Jew, because of /the prohibition against eating food/ cooked by a non-Jew.

(12) Pounded. I.e., even though /the spices/ were completely pounded and pulverized until their original appearance became no /longer/ recognizable at all, their blessing is nevertheless unchanged because of this, according to all /authorities/, since it is usual to crush spices in this way.

(13) The spice is the principal /article/. I.e., even if the sugar constitutes the greater part /of the mixture/ and the spice the smaller part, which corresponds with our practice when we make stomachic powder of mixing a lot of sugar /together/ with beaten ginger. The ginger /, etc./ is nevertheless

---

3\ For horseradish is not sown, but grows of its own accord, and may be considered a wild herb, and one makes the blessing *She-Ha-Kol* over an unsown wild herb. [*P.Mg.*]

ח [ה] (יד) ח צנון מברך עליו בורא פרי האדמה *):

רד דיני הברכות ליתר מאכלים. ובו י״ג סעיפים:

א אעל דבר שאין גידולו מן הארץ כגון בשר בהמה חיה ועוף דגים ביצים חלב (א) גבינה (א) * ופת שעפשה. ותבשיל שנשתנה צורתו (ב) (ב) בונתקלקל ונובלות שהם תמרים (ג) שבשלם

באר הגולה

ח ברכות מ״א

*) (אע״ג דסופו אם אינו תולשו בעתו הוא מתקשה כעץ)

א ברכות מ׳ משנה וברייתא ב ולא לגמרי ב״י

*) (הטור כתב בענפי הדקל וכן הוא בפרש״י שם ל״ו)

שערי תשובה

דהולכים אחר הרוב דחוץ ממיכי דגן הולכים אחר הרוב ומה שמדבקין בקמח השומשמין כל לדבק בטל הוא ע״ש. ונראה שאם שניהם שוים ויש לספק אחה עיקר מברך בפה״א דאפי׳ על דבר שברכתו בפה״ע יצא בדיעבד כמ״ש סי׳ ר״ו: [ה] לכון מברך עליו בפה״א. ואע״פ שסופו להקשות וכתב בע״ת דאם נתקשה אין מברכין עליו דעץ בעלמא הוא ע״ש ונראה דמיירי בענין שנתקשה הרבה על שרוב בני אדם אין אוכלין מחמת קשיותו והאוכל בטלה דעתו כו׳ וזה פשוט. ועיין במשבצות זהב דמרקחת קליפה עבה של לכון בדבש מברך בפה״א דלא דמי לקליפת תרנגי״ן דקליפה של לכון הוא משובח ע״ש. ונראה דמכל מקום אם מרקח לכון שנתקשה הרבה אין לברך רק שהכל:

(ח) ועל קורא. עבה״ט שכתב שבפנים מאירות חולק על הט״ז ועי׳ באהע״ו שגם הוא חולק על הט״ז ועיין מ״ש ביד אפרים שאף שיש ליישב דברי הט״ז מ״מ עמא דבר כהפמ״א ואהע״ו שאין מחלקין בין קטניות לקטניות ובזה שכתב הט״ז דגם על השרביטין מברך בפה״א חולקים ג״כ

באר היטב

(א) גבינה. אם בירך על גבינה בפה״א לא יצא הלק״ט ח״א סי׳ רל״ח: (ב) ונתקלקל. הייננו קצת דאלו נתקלקל לגמרי אין מברכין עליו כלל ב״י: (ג) ועל המרק. של בשר. דמרק של פירות ע״ל סי׳ ר״ב: (ד) כמהין ופטריות. מן האויר הם גדלים: (ה) ועל קורא. דלא נטעי אינשי האילן אדעתא למיכל הקורא כשהוא רך רק שיתקשה ויעשה עץ. וכ״ל דבשרביטין של קטניות

ביאור הלכה

בהכי ואולי יש לומר דאף שהיתלתא כולל גם זנגביל מ״מ לענין נתישה אפשר דיש לחלק בין זנגביל לשאר בשמים דזנגביל כשמרקחו בדבש אין דרך לכתשו כל כך וע״כ אבד ברכתו הקודמת אבל מדברי עטרת זקנים וכן מהט״ז משמע לכאורה כמו שכתבנו וצ״ע:

* ופת שעיפשה. עיין במ״ב ודע דמבואר ברמב״ם דכל אלו שברכתן שהכל ברכה אחרונה שלהם בנ״ר ומוכח שם דגם על הפת שעיפשה קאי ולכאורה כיון דעדיין חזי לאכילה קצת איך יפטר מברכת המזון דבשלמא לענין ברכת המוציא שהיא דרבנן כיון דלא חשיבי אמרו שיברך רק שהכל אבל לענין בהמ״ז שהיא דאורייתא איך נפקע חיובו והלא עכ״פ ע״י הדחק חזי למיכליה והלא בגמרא ל״ו ע״ב מדמי ברכה ליוה״כ ולענין יוה״כ משמע ביומא לכאורה דאכילה ע״י הדחק שמה אכילה מדאמר שם [פ׳א ע״ב] דכשאכל לולבי גפנים חייב ומסתברא דלולבי גפנים לאו אכילה גמורה היא אלא ע״י הדחק וכן מוכח בהדיא בסימן ר״ב ס״ב דלענין ברכה שמה אכילה ומברך עליה ברכתה הראוי׳ לה ובעניננו משום דלא חשיבא גרעו מדרגתה אבל לא מסתברא דמשום הכי יהיה פטור לגמרי ואולי י״ל דדוקא כשלא אכל כדי שביעה דחיוב בהמ״ז שלו הוא מדרבנן בעלמא אבל כשאכל כדי שביעה דבהמ״ז שלו הוא מדאורייתא חייב לברך בהמ״ז כיון דע״י הדחק חזי לאכילה ואף דמתחלה בירך שהכל לית לן בה ובעין מה שפסק השו״ע לענין פת כיסנין בסימן קס״ח ס״ו עי״ש וצ״ע למעשה:

משנה ברורה

אינגבע״ר° כתוש אפ״ה האינגבע״ר עיקר והצוקע״ר°° טפל להן דאינו בא רק למתקו ואין לברך עליהן: **ח** (יד) צנון וכו׳. דאע״ג שסופו להקשות כעץ אם אין תולשו בעתו אפ״ה מברכין עליו בפה״א דנטעי אינשי אדעתא לאוכלו כשהוא רך [גמ׳] ועי׳ בח״א ובנ״א שמלמד דהלכון שלנו שהוא מר [ואין דרך לאכול בלא פת] לא חשיבא כ״כ ומברך עליו שהכל אמנם הגר״ז בסי׳ ר״ה מוכיח מהח״י דמ״מ מברך עליו בפה״א:
א (א) ופת שעיפשה. ונתקלקל (א) קצת עי״ז דאלו נתקלקל לגמרי ולא חזי לאכילת אדם אין מברכין עליו כלל וכדלקמיה לענין תבשיל: (ב) ונתקלקל. מיירי ג״כ שנתקלקל קצת ולא לגמרי דאל״ה אפילו שהכל לא שייך לברוכי [ב״י]: (ג) שבשלם ושרפם וכו׳. היינו ע״י שריפת החום (ב) נתבשלו ונתייבשו ונשתנו לגריעותא ועיין מה שכתבנו לעיל בסי׳ ר״ב ס״ט במ״ב ובה״ל:

מתרגם: °זנגביל °°והסוכר

שער הציון

(א) עט״ז ופמ״ג ע״ש. ופשוט דהיינו כשאוכל במקום שנתעפש דאלו כשמוצא בהככר מקום שלא נתעפש עדיין בודאי מברך המוציא ובהמ״ז: (ב) והנה המ״א הביא בשם הב״ח דה״ה אם נפלו מן האילן קודם גמר בישולן ועיין בפמ״ג ובשארי אחרונים דנתקשו בזה ממה שפסק המחבר לעיל בסימן ר״ב ס״ב דשאר כל האילנות תשיוציאו חשיב פרי ומה לי אם תלשן או שנפלו ע״י הרוח ועיין לעיל בסימן ר״ב ס״ט בבה״ל מש״כ שם: (ג) אחרונים: (ד) א״ר בשם תר״י: (ה) רש״י: (ו) והעתיקו הא״ר ודה״ח והגר״ז לדבריו: (ז) האבן עוזר והחמד משה ופנים מאירות ע״ש בדבריהם שהחליטו בפשיטות דלא שייך הסברא דלא נטעי אדעתא דהכי על עיקר הפרי עיין באהעו״ז [ולכאורה יש ראיה מהא דאיתא בסימן ר״ח לענין כוסס חטה חי דמברך בפה״א ובודאי ג״כ לא נטעי ע״ד לאוכלה חיה אפ״ה לא נשתנית ברכתה. אמנם יש לדחות כמש״כ בבה״ל בר״ב סי״ב ד״ה ואם ע״ש] וכן משמע דעת הח״א בכלל נ״א דלא כתב אלא לענין השרביטין משמע דלענין קטניות עצמן אין לחלק אח״כ מצאתי בביאור מהר״מ בנעט על המרדכי שגם הוא הסכים לדינא כהאבן עוזר וסייעתו ודלא כט״ז וכתב דכן הוא מנהג העולם שאין חילוק בין קטניות של גינה לשל שדה ובכולהו מברך כשהן רטובים בפה״א:

הגהות ותיקונים: א) פ״א: ב) אדעתא:

8. Over (14) radish one should make the blessing *Borey Peri Ha-Adamah.*

§204: THE LAWS /CONCERNING/ THE BLESSINGS TO /BE MADE OVER/ OTHER FOODS

(Contains Thirteen Paragraphs)

1. Over an article which does not grow from the ground (such as the meat of domestic or non-domestic animals or of birds, fish, eggs, milk or cheese), (1) moldy bread, a cooked dish which has changed its appearance (2) and is spoilt, dates which did not ripen naturally, i.e., dates (3) which were ripened

Mishnah Berurah

/classed as/ the principal /article/ and the sugar as the secondary /article/, since /the latter/ is only added to sweeten /the mixture/. /Consequently,/ one should not make a blessing over /the sugar/.

(14) Radish, etc. For even though it eventually becomes as hard as wood if one does not uproot it at the /proper/ time, one must nevertheless make the blessing *Borey Peri Ha-Adamah* over it, since when people plant /radish/ they plan to eat it when it is soft. [Gemara[4]]

See the *Ch.A.* and the *N.A.*, where /the author/ is inclined /to rule/ that our radish, which is bitter [and is not normally eaten without bread], is not of that much consequence and one should /merely/ make the blessing *She-Ha-Kol* over it. However, the *Graz*, in Sec. 205, proves from the *Ch. Y.* that one should nevertheless make the blessing *Borey Peri Ha-Adamah* over it.

§204

(1) Moldy bread. /I.e.,/ if it is slightly spoilt because of /the mold/, since if it is completely spoilt and unfit for human consumption one should not make a blessing over it at all, as is /explained/ below with respect to a cooked dish.

(2) And is spoilt. This also refers /to an instance/ when it is slightly spoilt, but not completely /so/, since otherwise there is not even any question of /one being able/ to make the blessing *She-Ha-Kol* /over it/. [*B.Y.*]

(3) Which were ripened and burnt, etc. I.e., they ripened and dried because of the burning heat and deteriorated /because of it/.

See what we have written above in Sec. 202, Par. 9 in the Mishnah Berurah and Beyur Halachah.

[4] *Berachos* 36a.

באר הגולה

ח ברכות מ"א
*) (אע"ג דסופו אם אינו תולשו בעתו הוא מתקשה כעץ)
א ברכות מ' משנה וברייתא ב ולא לגמרי ב"י
*) (הטור כתב בענפי הדקל וכן הוא בפרש"י שם ל"ו)

[illegible] (א) גבינה [illegible] לות שהם תמרים (ג) שבשלם ושרפם החום ויבשו (ד) ועל הגובאי (ה) ועל המלח ועל מי מלח (ג) (ו) ועל המרק ועל *) (ד) (ז) כמהין ופטריות (ה) [א] ועל קורא (ח) הגה שהוא הרך (ט) הנתוסף *) באילן בכל שנה שקורין

שערי תשובה

דהולכים אחר הרוב דחוץ מתיכי לגן הולכים אחר הרוב ומה שמדבקין בקמח השומשמין כל לדבק בטל הוא ע"ש. ונראה שאם שניהם שוים ויש לספק איזה עיקר מברך בפה"א דאפי' על דבר שברכתו בפה"ע יצא בדיעבד כמ"ש סי' ר"ו: [ה] לכון מברך עליו בפה"א. ואע"פ שסופו להקשות וכתב בע"ת דאם נתקשה אין מברכין עליו דעץ בעלמא הוא ע"ש ונראה דמיירי בענין שנתקשה הרבה עד שרוב בני אדם אין אוכלין מחמת קשיותו והאוכל בטלה דעתו כו' וזה פשוט. ועיין במשבצות זהב דמרקחת קליפה עבה של לכון בדבש מברך בפה"א דלא דמי לקליפת מרנצי"ן דקליפה של לכון הוא משובח ע"ש. ונראה דמכל מקום אם מרקח לכון שנתקשה הרבה אין לברך רק שהכל:

(ח) ועל קורא. עבה"ט שכתב שבפנים מאירות חולק על הט"ז ועי' באהע"ו שגם הוא חולק על הט"ז ועיין מ"ש ביד אפרים שאף שיש ליישב דברי הט"ז מ"מ עתה דבר כהפמ"א והאע"ו שאין מחלקין בין קטניות לקטניות ובזה שכתב הט"ז דגם על השרביטין מברך בפה"א חולקים ג"כ

באר היטב

(א) גבינה. אם בירך על גבינה בפה"א לא יצא הלק"ט ח"א סי' רל"ח: (ב) ונתקלקל. היינו קצת דאלו נתקלקל לגמרי אין מברכין עליו כלל ב"י: (ג) ועל המרק. של בשר. דמרק של פירות ע"ל סי' ר"ב: (ד) כמהין ופטריות. מן האויר הם גדלים: (ה) ועל קורא. דלא נטעי איכשי האילן אדעתא למיכל הקורא כשהוא רך רק שיתקשה ויעשה עץ. וכ"ל דבשרביטין של קטניות

ביאור הלכה

בהכי ואולי יש לומר דאף שהימלתא כולל גם זנגביל מ"מ לענין כתישה אפשר דיש לחלק בין זנגביל לשאר בשמים דזנגביל כשמרקחו בדבש אין דרך לכתשו כל כך וע"כ אבד ברכתו הקודמת אבל מדברי עטרת זקנים וכן מהט"ז משמע לכאורה כמו שכתבנו וצ"ע:

* ופת שעיפשה. עיין במ"ב ודע דמבואר ברמב"ם דכל אלו שברכתן שהכל ברכה אחרונה שלהם בנ"ר ומוכח שם דגם על הפת שעיפשה קאי ולכאורה כיון דעדיין חזי לאכילה קצת איך יפטר מברכת המזון דבשלמא לענין ברכת המוציא שהיא דרבנן כיון דלא חשיבי אמרו שיברך רק שהכל אבל לענין בהמ"ז שהיא דאורייתא איך נפקע חיובו והלא עכ"פ ע"י הדחק חזי למיכליה והלא בגמרא ל"ו ע"ב מדמי ברכה ליוה"כ ולענין יוה"כ משמע ביומא לכאורה דאכילה ע"י הדחק שמה אכילה מדאמר שם [פי' א) ע"ב] דכשאכל לולבי גפנים חייב ומסתברא דלולבי גפנים לאו אכילה גמורה היא אלא ע"י הדחק וכן מוכח בהדיא בסימן ר"ב ס"ב לענין ברכה שמה אכילה ומברך עליה ברכתה הראוי' לה ובעניננו משום דלא חשיבא גרעו מדרגתה אבל לא מסתברא דמשום הכי יהיה פטור לגמרי ואולי י"ל דדוקא כשלא אכל כדי שביעה דחיוב בהמ"ז שלו הוא מדרבנן בעלמא אבל כשאכל כדי שביעה דבהמ"ז שלו הוא מדאורייתא חייב לברך בהמ"ז כיון דע"י הדחק חזי לאכילה ואף דמתחלה בירך שהכל לית לן בה וכעין מה שפסק השו"ע לענין פת כיסנין בסימן קס"ח ס"ו עי"ש וצ"ע למעשה:

משנה ברורה

[illegible] ין מה שכתבנו לעיל בסי' ר"ב ס"ט במ"ב ובה"ל: (ד) ועל הגובאי. הוא מין חגב טהור ולאפוקי מר' יהודה דאמר שם במשנה כל שהוא מין קללה [שעל הקללה הם באין] אין מברכין עליו: (ה) ועל המלח. הואיל ויש לו מזה עכ"פ הנאה קצת כשנותן לתוך פיו: (ו) ועל המרק. של (ג) בשר דאלו של פירות וירקות תליא בפלוגתא עיין בסימן ר"ב סעיף י' וי"א: (ז) כמהין. אותן (ד) שמלויים תחת הקרקע ונבראין משומן הארץ ופטריות גדלים על העצים: (ח) שהוא הרך. של דקל (ה) כשענפיו גדלים בכל שנה ושנה הנוסף בשנה זו רך וחזי לאכילה ובשנה שניה מתקשה ונעשה כעץ: (ט) הניתוסף וכו'. דאע"ג דגידולו מן הארץ אפ"ה לא מברכינן עליה אפי' בפה"א אלא שהכל דלא נטעי איכשי האילן אדעתיה ב) למיכל את הקורא כשהוא רך דממעט ענפי האילן אלא שיתקשה ויעשה עץ ויגדל פרי. כתב הט"ז (ו) דקטניות רטובין של גנות שנזרעין ע"ד לאכול חיין מברך בפה"א אפילו על השרביטין לבד דע"מ כן נזרעו אבל של שדות שדרכן להניחן עד שיתייבשו ולאוכלן מבושלין מברך על הקטניות כשהן חיין אפילו כשהן רטובין שהכל ואם בשלן בפה"א ובפמ"ג מפקפק מאד על דבריו וכן דעת (ז) הרבה אחרונים דאין לחלק בין קטניות לקטניות ולעולם מברך עליהן כשהן רטובים בפה"א וכן מנהג העולם [שע"ת] אמנם לענין

מתרגם: °זנגביל °°והסוכר

שער הציון

(א) עט"ז ופמ"ג ע"ש. ופשוט דהיינו כשאוכל במקום שנתעפש דאלו כשמולא בהככר מקום שלא נתעפש עדיין בודאי מברך המוציא ובהמ"ז: (ב) והנה המ"א הביא בשם הב"ח דה"ה אם נפלו מן האילן קודם גמר בישולן ועיין בפמ"ג ובשארי אחרונים דנתקשו בזה ממה שפסק המחבר לעיל בסימן ר"ב ס"ב דשאר כל האילנות שבוסריהן חשיב פרי ומה לי אם תלשן או שנפלו ע"י הרוח ועיין לעיל בסימן ר"ב ס"ט בבה"ל מש"כ שם: (ג) אחרונים: (ד) א"ר בשם תר"י: (ה) רש"י: (ו) והעתיקו הא"ר ולה"ח והגר"ז דבריו: (ז) האבן עוזר והחמד משה ופנים מאירות ע"ש בדבריהם שהחליטו בפשיטות דלא שייך הסברא דלא נטעי אדעתא דהכי על עיקר הפרי עיין באהעו"ז [ולכאורה יש ראיה מהא דאיתא בסימן ר"ח לענין כוסס חטה חי דמברך בפה"א ובודאי ג"כ לא נטעי ע"ד לאוכלה חיה אפ"ה לא נשתנית ברכתה. אמנם יש לדחות כמש"כ בבה"ל בר"ב סי"ב ד"ה ואם ע"ש] וכן משמע דעת הח"א בכלל נ"א דלא כתב אלא לענין השרביטין משמע דלענין קטניות עצמן אין לחלק אח"כ מצאתי בביאור מהר"מ בנעט על המרדכי שגם הוא הסכים לדינא כהאבן עוזר וסייעתו ודלא כט"ז וכתב דכן הוא מנהג העולם שאין חילוק בין קטניות של גינה לשל שדה ובכולהו מברך כשהן רטובים בפה"א:

הגהות ותיקונים: א) פ"א: ב) אדעתא:

and burnt by the heat and dried, (4) a *govay* /locust/, (5) salt or salt water, (6) soup, (7) truffles or mushrooms, sprouts, *Gloss:* (8) *i.e., the soft /growth/*

Mishnah Berurah

(4) **A *govay.*** This is a kind of kosher locust.[1]

/This ruling is/ a rejection of /the view of/ Rabbi Yehudah, who states in the Mishnah,[2] where /the blessing over a *govay* locust is discussed/, that one should not make a blessing over anything which constitutes a type of curse. [For /the *govay*/ arrives because of a curse.[3]]

(5) **Salt.** /A blessing must be made over salt/ in view /of the fact/ that one at any rate has some pleasure from it when he puts it in his mouth.

(6) **Soup.** /I.e.,/ meat /soup/, since /the blessing to be made/ for fruit and vegetable soup is the subject of a dispute /among the Poskim/; see Sec. 202, Par. 10 and 11.

(7) **Truffles.** /By "truffles" the Shulchan Aruch means/ those subterranean /fungi/ which develop from the fat of the earth and /by/ "mushrooms" /those that sometimes/ grow on trees.

(8) **I.e., the soft /growth/.** /The soft growth/ of a palm tree /is meant/. When the branches /of a palm tree/ grow each year, the added /growth/ of that year is soft and edible and in the following year it hardens and becomes like wood.

(9) **Added, etc.** Even though /these sprouts/ grow from the ground, one should nevertheless not even make the blessing *Borey Peri Ha-Adamah* over them, but /the blessing/ *She-Ha-Kol.* /The reason for this is/ that when people plant a /palm/ tree they do not plan to eat its sprouts when they are soft /and edible/, since this /entails/ reducing the /number of/ branches of the tree, but /to leave them/ to harden and become wood and produce fruit.

The *Taz* writes /with respect to/ moist pulse that /if it comes/ from gardens, in which case when /the plants/ were sown it was planned to eat /the pulse/ raw /together with the pods/, one should make the blessing *Borey Peri Ha-Adamah* even over the pods by themselves, since they were sown with this in mind. However, if /the pulse comes/ from /plants growing in/ fields, which is usually left until it dries to be eaten cooked, one should make the blessing *She-Ha-Kol* over the pulse if /one eats it/ raw, even when it is /still/ moist. If /one eats it/ cooked /one should make the blessing/ *Borey Peri Ha-Adamah.*

The *P.Mg.* is very dubious about /the correctness of/ the ruling of /the *Taz*/. It is likewise the view of many Acharonim that one should not differentiate between various legumes, but should always make the blessing *Borey Peri Ha-Adamah* over /the pulse/ when it is moist. This is /in fact/ the public practice. [*Sha.T.*] However, as regards

---

[1] The Torah permits eating certain locusts, as may be seen in *Va-Yikra* 11:21-22. Nowadays, we no longer know which kinds of locust are in fact kosher.

[2] *Berachos* 40b.

[3] See *Rashi* there, that vinegar (i.e., wine vinegar), dates which did not ripen naturally and a *govay* are all the result of a curse.

(פלמיטו) (טור) ועל (י) לולבי גפנים ועל שקדים (יא) מתוקים שאוכלים אותם (יב) כשהם רכים בקליפיהם ועל חזיז והוא (יג) שחת ועל קרא (יד) חיה ועל (טו) קמחא דשערי ועל שכר תמרים [illegible]

באר הגולה

ג שם במשנה לפי הרא"ש ד הרא"ש מההיא דיומא פ"א ה ב"ב ל"ו וע"ז ס"ו

באר היטב

שקורין ערבי"ס°)° שוטי"ן יש חילוק לאותם שהם נזרעים בגינה יש לברך בפה"א אפילו על השרביטין דע"מ כך נזרעו לאוכלן חיים. אבל אותן שזורעין בשדות להניח עד שיתקשו ויבשלו אותם אין לברך עליהם בפה"א אלא שהכל עד אחר בישולם ט"ז ע"ש ובתשובת פנים מאירות סי' ס"ה חולק וכתב דאין לחלק ועל כלם מברך בפה"א: (ו) שעורים. ועל הקאו"י וטה"ע כמי שהכל ע"ל סי' ר"ב ס"ק י"א[א]: (ז) דדברא. דוקא בעשבים אמר כן דאינם חשובים מגדל עצמן ולא מגדל זריעה דגדלים בלי זריעה אבל פירות טובות כגון יאגדע"ש מליכו"ש יש לברך עליהם[ב] כמ"ש בסימן ר"ג ס"ק א': (ח) אכי"ם. ואם שלקו מברך על מימיו בפה"א מ"א ס"ק י"ד ע"ש: (ט) כמון. קימ"ל בל"א: (י) מזיקו. דוקא בחומץ חזק

שערי תשובה

בפמ"א ואה"ע וכתבו דלאו פרי הוא ונהתינן חד דרגא לברך שהכל עיין ביד אפרים שעיקר הוא כהט"ז. ובשרביטין מאותן שקורין נוק"ר ארבי"ם שהרבה נוסקין השרביטין עם הקטניות ביחד נראה דכ"ע מודו ע"ש: [ב] שעורים. עבה"ט ודין זה מתשובת הרא"ש ויש שכתבו שהרמב"ם חולק על דין זה ועיין בתשובת פרח מטה אהרן ח"א סי' מ'. ועיין ביד אפרים דירקות שמבשלים לחולה לצורך מימיהם מברך על המים כברכת הירקות ודוקא שעורים שאין דרך לבשל לאכילה כ"א לצורך מימיהם בשביל החולה ע"ש ועיין לקמן סי' ר"ח במ"א ואה"ע שם: [ג] מזיקו. עבה"ט ועיין באשל אברהם בשם הא"ר ונראה עיקר כהמג"א כיון דבלא"ה

משנה ברורה

לענין השרביטין (ח) יש דעות בין האחרונים כשאוכלן לבדן בלא הקטניות אם יברך עליהן בפה"א או שהכל וע"כ טוב לכתחלה ליזהר שיאכלן עם הקטניות ויברך על הקטניות לבד בפה"א (ט) ולא יברך עוד על השרביטין ואם אירע שאוכל השרביטין לבד יברך שהכל: (י) לולבי גפנים. גם בזה הטעם כמו בקורא: (יא) מתוקים. ושקדים מרים עיין לעיל בסימן ר"ב ס"ה: (יב) כשהם רכים בקליפיהם. ואף דקיי"ל לעיל בסימן ר"ב ס"ב (י) בשארי כל האילנות דמשוליאו שום פרי חשיב תיכף פרי שאני התם דהוא נהנה מגוף הפרי שנוטעין אותו מתחתו אבל הכא בשקדים מתוקים בקטנותם אינו נהנה מן הפרי רק מהקליפה החיצונה ולא נטעי להו אינשי אדעתא דקליפה אלא אדעתא דגרעיניהן כשיתבשלו* ודמי לקורא הנ"ל: (יג) שחת. תבואה שלא (יא) הביאה שליש וחזי לאכילה ומשום דלא גמר פירא נחית חד דרגא מפה"א לשהכל וה"ה לכל פרי האדמה דלא גמר פירא וחזי לאכילה שהכל [מ"א וש"א]: (יד) חיה. שהוא טוב מבושל יותר מחי וע"כ כשאוכלה חי נשתנית ברכתו לשהכל וכדלקמן בסימן ר"ה ס"א: (טו) קמחא דשערי. אפילו (יב) הנעשה משבלים שמיבשין לטובים לאכילה קלת ול"ד דשערי דה"ה קמח של כל ה' מיני דגן כמבואר לקמן בסי' ר"ח ס"ה והאי דנקט דשערי דסד"א הואיל וקשה לתולעים שבמעים לא יברך עליה

[illegible]

מתרגם: °חמלין °°עלי חסא °°°כמון שחור °°°°כוברא °)למח ריחני שֶׁבֶת °)°אפונת גינה

שער הציון

(ח) לדעת השע"ת [וכעין זה נ"כ מלדד בחמד משה] כהט"ז שיברך עכ"פ בשל גינה בפה"א ולדעת אבן העוזר ופנים מאירות לתמיד מברך עליהן רק שהכל אם אוכלן לבדן בלא הקטניות משום דאינן עיקר הפרי וכן הוא נ"כ דעת הח"א בכלל נ"א וע"ש שסובר דאפילו בנוקע"ר ארבי"ם שוטי"ן יברך על השרביטין שהכל דלא כשע"ת: (ט) אהעו"ז שכן הוא מנהג העולם ומסתברא דדיכא הכי למיפטרי מטעם טפל: (י) העתקתי מתשובת הרשב"א סימן תכ"ח ולפלא על המ"א ששינה מלשון הרשב"א ומחמת זה נלחק הפמ"ג מאד ע"ש ואולי לא היה לפניו ספר הרשב"א רק מאיזה מעתיק שהעתיק דבריו בקיצור ובשינוי: (יא) עיין בעט"ז שכתב דבגינוכייתא מברך בפה"א ובמגן גבורים מלדד דלדינא אין לחלק בזה: (יב) לקמן בסימן ר"ח ס"ה: (יג) ויש עוד טעמים עיין בפוסקים: (יד) ויש לעיין בתשובת מהר"ת סי' קנ"ד שהובא במ"א סק"ט אם איננו סותר לזה ואין בידי התשובה: (טו) ט"ז וש"א ועיין בביאור הגר"א שהקשה על השו"ע מכמהין ופטריות ולפי דבריהם לכאורה לא קשיא מידי: (טז) מ"א ומאמר מרדכי ויד הקטנה והגר"ז וה"ב דלא כב"ח וא"ר. ולא דמי לפלפלין וזנגוויל דביבשין אין מברך כלל דהתם אינם ראוים לאכילה כלל ביבשותן אבל הכי ראוים קצת למתוקים לאיך אלא שאין דרך אכילתם בכך ולא נטעי להו אדעתא דהכי ולכן נחתינן דרגא ומברך שהכל [מ"א ומאמר מרדכי]: (יז) גמרא ולכאורה מסתברא דה"ה בכמון וכסבור והגר"א הקשה על עצם הדין דאף בגופן נמי יברך בפה"א: (יח) מ"א ומגן גבורים והגר"ז וסידורו של הגאון יעב"ץ ודלא כא"ר ועיין בשע"ת שגם הוא הסכים כן לדינא דבלא"ה דעת רבינו יונה לברך על חומץ ע"ש וכן מצאתי באשכול שדעתו דיש לברך על חומץ משום דנהנה ואין למדין מיוה"כ דתליא ביתובי דעתא וחומץ אינו מתיב נפש [תשא"כ בענינא דכה פלפלי מלתינן שפיר דאיננו בכלל אכילה כלל]: (יט) ע"ת וא"ר וכן מוכח מהגר"א:

הגהות ותיקונים: א) י"ט: ב) בופה"ע:

(9) *added to the tree each year, called (*palmito[1*]*) (...),* (10) grapevine shoots, (11) sweet almonds eaten (12) with their shells when they are /still/ soft, *chaziz,* i.e., (13) the early growth /of cereal plants/, (14) raw squash,

Mishnah Berurah

the pods, there are /conflicting/ opinions among the Acharonim as to whether one should make over them the blessing *Borey Peri Ha-Adamah* or /the blessing/ *She-Ha-Kol*, if one eats them by themselves without the pulse. Consequently, it is desirable initially to be careful to eat them /together/ with the pulse and /then/ one should only make the blessing *Borey Peri Ha-Adamah* over the pulse and should not make a further blessing over the pods. If one does happen to eat the pods by themselves he should make the blessing *She-Ha-Kol* /over them/.

(10) Grapevine shoots. The same reason which is /explained above/ with respect to /palm tree/ sprouts also /applies/ in their case.

(11) Sweet. As to /the ruling with respect to/ bitter almonds, see above in Sec. 202, Par. 5.

(12) With their shells when they are soft. Even though with respect to all other trees it is ruled above in Sec. 202, Par. 2 that as soon as they have formed any fruit it is immediately regarded as fruit /and one must therefore make the blessing *Borey Peri Ha-Eytz* over it, the circumstances are/ different /in the case of other fruit/, since /even when they are small/ one enjoys the actual fruit for which /the tree/ was planted. Here, however, /the Shulchan Aruch is speaking/ of sweet almonds. When they are /still/ small one does not enjoy the fruit, /but/ only the outer shell, and people do not plant /almond trees/ for the sake of /eating/ the shells, but for the sake of /eating/ the kernels when they ripen. /Consequently, small sweet almonds/ are comparable to the sprouts /discussed/ above.

(13) The early growth /of cereal plants/. /I.e.,/ cereal plants which have not /yet/ reached a third /of their full size/ and are edible. In view /of the fact/ that /this grass/ is not /yet/ the fully developed "fruit" it is lowered one degree, from /the blessing/ *Borey Peri Ha-Adamah* to /the blessing/ *She-Ha-Kol.* Correspondingly, over any "fruit" /that grows directly/ from the ground /and requires the blessing *Borey Peri Ha-Adamah* when it is developed/, but /although/ edible, is not /yet/ the fully developed "fruit", /one must make the blessing/ *She-Ha-Kol.* [*M.A.* and other Acharonim]

(14) Raw. For squash is better cooked rather than raw. Consequently, its blessing changes to *She-Ha-Kol* when one eats it raw, as /explained/ below in Sec. 205, Par. 1.

(15) Barley flour. This /ruling/ even /applies/ to /flour/ made from dried ears, which is somewhat good to eat. /In addition,/ it does not specifically /apply/ to barley /flour/, but also /applies/ to the flour of any of the five species of grain,[4] as stated below in Sec. 208, Par. 5. /The reason/ why /the Shulchan Aruch/ speaks of barley /flour/ is because one might have thought that since /barley flour/ is bad for /one, in that it causes/ worms in the digestive system, one should not make a blessing over

---

[1*] In early editions of the Shulchan Aruch the words שהוא (i.e.) and פלמיטו *(palmito)* appear as part of the text of the Shulchan Aruch and not as part of the gloss. In addition, the word פלמיטו does not appear in the *Tur,* which is the source given for the gloss. The correct reading should therefore be, "sprouts, i.e., *Gloss: the soft /growth/ added to the tree each year called (...) palmito,*" grapevine, etc.

[4] I.e., wheat, barley, oats, spelt and rye.

גמיטו [illegible] ועל (י) לולבי גפנים ועל שקדים (יא) מתוקים שאוכלים אותם (יב) כשהם רכים [illegible] (יג) שתית ועל קרא [illegible] ועל (טו) קימחא דשערי ועל שכר תמרים (טז) ושכר שעורים (יז) ועל מי (ו) [ב] שעורים שמבשלים לחולה ועל (יח) עשבי (ז) דדברא (יט) שאינם נזרעים ועל שבת שקורין אניט"ו (ר"ל (ח) אני"ס) (כ) ועל (ט) כמון וכסבור (כא) (דלטעמא עבידי (כב) ולא לאכילה) ועל [ג]החומץ שעירבו במים (כג) עד שראוי לשתות מברך שהכל: **ב** על החומץ לבדו (כד) [ד]אינו מברך כלום מפני שהוא (י) [ג] מזיקו: **ג** (כה) [ה]ריחיה חלא (פי' חומץ) וטעמיה חמרא

באר הגולה

ג שם במשנה לפי הרא"ש ד הרא"ש מההיא דיומא פ"א ה ב"ב ל"ו וע"ז ס"ו

באר היטב

שקורין ערבי"ס°) שוטי"ן יש חילוק לאותם שהם נזרעים בגינה יש לברך בפה"א אפילו על הסרדיטין דע"מ כך נזרעו לאוכלן חיים. אבל אותן שזורעין בשדות להניח עד שיתקשו ויבשלו אותם אין לברך עליהם בפה"א אלא שהכל עד אחר בישולם ט"ז ע"ש ובתשובת פנים מאירות סי' ס"ה חולק וכתב דאין לחלק ועל כלם מברך בפה"א: (ו) שעורים. ועל הקאו"י וטה"ע נמי שהכל ע"ל סי' ר"ב ס"ק י"א[א]: (ז) דדברא. דוקא בעשבים אמר כן דאינם חשובים מצד עצמן ולא מצד זריעה דגדלים בלי זריעה אבל פירות טובות כגון יאגדע"ס מליכו"ס יש לברך עליהם[ב] כמ"ש בסימן ר"ג ס"ק א': (ח) אני"ם. ואם שלקו מברך על מימיו בפה"א ת"א ס"ק י"ד ע"ש: (ט) כמון. קימ"ל בל"א: (י) מזיקו. דוקא בחומץ חזק

שערי תשובה

בפמ"א ואה"ע וכתבו דלאו פרי הוא ונחתינן חד דרגא לברך שהכל עיין ביד אפרים שעיקר הוא כהט"ז. ובסרדיטין מאותן שקורין לוק"ר ארבי"ס שהרבה כוססין הסרדיטין עם הקטניות ביחד נראה דכ"ע מודו ע"ש: [ב] שעורים. עבה"ט ודין זה מתשובת הרא"ש ויש שכתבו שהרמב"ם חולק על דין זה ועיין בתשובת פרח מטה אהרן ח"א סי' מ'. ועיין ביד אפרים דירקות שמבשלים לחולה לצורך מימיהם מברך על המים כברכת הירקות ודוקא שעורים שאין דרך לבשל לאכילה כ"א לצורך מימיהם בשביל החולה ע"ש ועיין לקמן סי' ר"ח במ"א ואה"ע שם: [ג] מזיקו. עבה"ט ועיין באשל אברהם בשם הא"ר ונראה עיקר כהמג"א כיון דבלא"ה

משנה ברורה

[illegible]

כלל קמ"ל כיון דאית ליה הנאה מיניה בעי ברוכי [גמרא]: (טז) ושכר שעורים. הואיל (יג) והוא לאכול ועומד לשתיה אינו נחשב בכלל תבשיל של ה' מיני דגן שיברך בורא מיני מזונות שאין מברכין במ"ת אלא על מאכל כמ"ש בסימן ר"ח ס"ו (יד) ומשמע בתוספות דף ל"ח ד"ה האי דאפילו יש בהן כזית בכדי אכילת פרס ג"כ לא מברכינן עליה אלא שהכל כ"ב: (יז) ועל מי שעורים וכו'. ג"כ מטעם הנ"ל שלא נעשה כ"א לשתיה: (יח) עשבי דדברא וכו'. ואפילו הם טובים לאכול כמו עשב שקורין [שלאוו"ע°] שהן עלים חמוצים ואפי' לאחר שבשלם שהוא מאכל שרים מברכין שהכל דאינו חשוב כ"כ לפרי אבל על שאלאטען°° וכיו"ב שנזרעו מברכין בפה"א [ח"א]: (יט) שאינם נזרעים. ודוקא (טו) בעשבים דאינם חשובין מצד עצמם ולא מצד זריעה דגדלים בלא זריעה אבל פירות שהן טובים למאכל אפילו גדלים ביערים מאליהן כמו פזימקע"ס°°° וכדומה יש לברך עליהן בפה"א: (כ) ועל כמון. קימ"ל°°°°. וכסבור אלייכדר"י בלעז: (כא) דלטעמא עבידא וכו'. ומיירי (טז) בין ברטובין ובין ביבשין. וכן אם רקחן בדבש נמי שהכל [א"ר ופמ"ג]: (כב) ולא לאכילה. אכן אם שלק את האני"ס°) (יז) מברך על מימיו בפה"א דלהכי קיימא להטעים דבר המתבשל בו: (כג) עד שראוי לשתות. דאף דמתחלתו היה יין כיון שנשתנה ונעשה חומץ אבד מעלתו: **ב** (כד) אינו מברך. ודוקא (יח) בחומץ חזק שנתחמץ כ"כ שמבעבע כשמשליכין אותו על הארץ אבל בחומץ שאינו חזק כ"כ ודאי אית ליה הנאה מיניה ובעי ברוכי: **ג** (כה) ריחיה חלא וכו'. סעיף זה וסעיף ד' (יט) באו לבאר אודות יין שהתחיל להתקלקל

מתרגם: °חמלין °°עלי חסא °°°כמון שחור °°°°כוזברא °)נמח ריחני שֶׁבֶת °)°)אפונת גינה

שער הציון

(ח) לדעת השע"ת [ועיין זה ג"כ מלדד בחמד משה] כהט"ז שיברך עכ"פ בשל גינה בפה"א ודעת אבן העוזר ופנים מאירות דתמיד מברך עליהן רק שהכל אם אוכלן לבדן בלא הקטניות משום דאינן עיקר הפרי וכן הוא ג"כ דעת הח"א בכלל כ"א ועי"ש שסובר דאפילו בלוקע"ר ארבי"ס שוטי"ן יברך על הסרדיטין שהכל דלא כשע"ת: (ט) אהעו"ז שכן הוא מנהג העולם ומסתברא דדינא הכי למיפטרי מטעם טפל: (י) העתקתי מתשובת הרשב"א סימן תכ"ח ולפלא על המ"א ששינה מלשון הרשב"א ומחמת זה נלחק הפמ"ג מאד ע"ש ואולי לא היה לפניו ספר הרשב"א רק מאיזה מעתיק שהעתיק דבריו בקיצור ובשינוי: (יא) עיין בעט"ז שכתב דבגינונייתא מברך בפה"א ובמגן גבורים מלדד דלדינא אין לחלק בזה: (יב) לקמן בסימן ר"ח ס"ה: (יג) ויש עוד טעמים עיין בפוסקים: (יד) ויש לעיין בתשובת מהר"ת סי' קכ"ד שהובא במ"א סק"ט אם אינו סותר לזה ואין בידי התשובה: (טו) ט"ז וש"א ועיין בביאור הגר"א שהקשה על השו"ע מכמהין ופטריות ולפי דבריהם לכאורה לא קשיא מידי: (טז) מ"א ומאמר מרדכי ויד הקטנה והגר"ז וה"ב דלא כב"ח וא"ר. ולא דמי לפלפלין וזנגוויל דביבשין אין מברך כלל דהתם אינם ראוים לאכילה כלל ביבשותן אבל הכי ראוים קצת דמתוקים לחיך אלא שאין דרך אכילתם בכך ולא נטעי להו אדעתא דהכי ולכן נחתינן דרגא ומברך שהכל [מ"א ומאמר מרדכי]: (יז) גמרא ולכאורה מסתברא דה"ה בכמון וכסבור והגר"א הקשה על עצם הדין דאף בגופן נמי יברך בפה"א: (יח) מ"א ומגן גבורים והגר"ז וסידורו של הגאון יעב"ץ ודלא כא"ר ועיין בשע"ת שגם הוא הסכים כן לדינא דבלא"ה דעת רבינו יונה לברך על חומץ ע"ש וכן מצאתי באשכול שדעתו דיש לברך על חומץ משום דנהנה ואין למדין מיוה"כ דתליא ביתובי דעתא וחומץ אינו משיב נפש [משא"כ בענינא דהכא פלפלי מדמינן שפיר דאיננו בכלל אכילה כלל]: (יט) ע"ת וא"ר וכן מוכח מהגר"א:

הגהות ותיקונים: א) י"ט: ב) בופה"ע:

(15) barley flour, date beer, **(16)** barley beer, **(17)** barley water that one cooks for an ill person, **(18)** wild herbs **(19)** which were not sown, anise (which is called *anitu*) *(...)*, **(20)** caraway[2*] or coriander **(21)** *(which serve as flavoring* **(22)** *and not as food)* or /wine/ vinegar which has been mixed with water **(23)** until it is drinkable, one should make the blessing *She-Ha-Kol.*

2. Over vinegar by itself **(24)** one should not make a blessing at all, because it harms one.

3. **(25)** When /the liquid/ smells like vinegar *(...)* but tastes like wine it is /ruled

Mishnah Berurah

it at all. It /therefore/ instructs us that since one enjoys it he must make a blessing /over it/. [Gemara[5]]

(16) Barley beer. In view /of the fact/ that /barley beer/ is clear and serves as a drink, it does not rank as a dish cooked from / one of/ the five species of grain, /over/ which one must make the blessing *Borey Miney Mezonos.* /This is/ because one only makes the blessing *Borey Miney Mezonos* over /solid/ food, as stated in Sec. 208, Par. 6. It is implied by the *Tosafos* in /*Berachos*/ 38 /a/ (/in the paragraph/ beginning with the word האי) that even if /the beer/ contains /so much barley that one would consume/ an olive's /bulk of barley/ in /the time that it takes/ to consume a /standard/ portion[6] /of bread/, one should also only make the blessing *She-Ha-Kol* over it.

(17) Barley water, etc. /In its case/ also the aforementioned reason /applies, i.e./, that it is only intended to /serve as/ a drink.

(18) Wild herbs, etc. /This is/ even /the case/ if they are good to eat, as /is the case with/ the herb called ["wood sorrel"], which has sour leaves. Even after /the leaves/ have been cooked, in which case they are /fit/ for the nobility to eat, one should /nevertheless/ make the blessing *She-Ha-Kol* /over them/, since they are not considered that much of a "fruit." However, over lettuce and /"fruits"/ like it, which are sown, one should make the blessing *Borey Peri Ha-Adamah.* [*Ch.A.*]

(19) Which were not sown. This only /applies/ to herbs which are neither of consequence in themselves nor /of consequence/ because /of the fact that/ they were sown, but grew without having been sown. However, over "fruit" such as strawberries and similar /"fruit"/, that is good to eat, one should make the blessing *Borey Peri Ha-Adamah* even if it grew of its own accord in forests.

(20) Caraway. /I.e.,/ *kimel* /in Yiddish/. Coriander is /called/ *alayndri* in the vernacular.

(21) Which serve as flavoring, etc. /This ruling/ applies irrespective of whether they are moist or dry. Likewise, if one confected these /items/ in honey /one should/ also /make the blessing/ *She-Ha-Kol* /over them/. [*E.R.* and *P.Mg.*]

(22) And not as food. However, if one stewed anise he should make the blessing *Borey Peri Ha-Adamah* over the water /in which he did so/. /This is/ because /anise/ is meant for this /purpose, i.e./, to give flavor to something with which it is cooked.

(23) Until it is drinkable. Although /this vinegar/ was originally wine, it lost its status when it underwent a transformation and became vinegar.

(24) One should not make a blessing. This only /applies/ to strong vinegar which is so acid that it bubbles when it is thrown onto the ground, but if the vinegar is not all that strong one will definitely have satisfaction from /drinking/ it and must /therefore/ make a blessing /over it/.

(25) When /the liquid/ smells like vinegar, etc. The purpose of this paragraph and Par. 4 is to explain what /blessing should be made over/ wine which has begun

---

[2*] This translation of כמון follows the Mishnah Berurah in sub-Par. 20. The word is often translated as "cumin," which is used in the same way.

[5] *Berachos* 36a.

[6] I.e., the bulk of three or four eggs of wheat bread.

חמרא הוא ומברך עליו בורא פרי הגפן: ד (כו) * ווכל שבני אדם נמנעים לשתותו מפני חמיצותו אין מברכין עליו בורא פרי הגפן (אלא שהכל): ה (כז) זשמרי יין מברך עליהם בורא פרי הגפן נתן בהם מים אם נתן (כח) שלשה מדות מים ומצא ארבעה הוה ליה כיין מזוג ומברך בורא פרי הגפן (כט) ואם מצא פחות אף על פי שיש בו טעם יין לייתא בעלמא הוא ואינו מברך (ל) אלא שהכל [illegible]

ו שבלי הלקט בשם ס' התרומה ז ב"ב כ"ו וכת"ק לפי' התוס' ח ר' יונה שם ט ר' ירוחם בשם התו' י רמב"ן

שערי תשובה

דעת רבינו יונה שהביאו ב"י דס"ל לברך בחומץ וגם אין זה בכלל ספק ברכה שמא ירתיח תוך ג' ימים למ"ת כיון שעתה אינו חזק כ"כ אינו מזיק ושם ביו"ד י"ל דאין דרך ניסוך בכך רק משום דאין בקיאים מחמירין וע"ש וביד אפרים מ"ש בזה: [ד] ובלבד שלא יהיה היין אחד מששה במים. ועיין בדברי אא"ז בבכ"ש בב"ב כתב וז"ל שמעתי מי שמפקפק על שנוהגין ליתן מים הרבה על הצמוקין עד שהצמוקין הם אחד מששה במים וא"כ היין בטל במים כמ"ש בסימן ר"ד אך במנחות דף כ"ה בגרוגרת אמרינן הואיל ויכול לשלקן ולהחזירן כמות שהיו קודם שנתבשלו א"כ ה"ה לצמוקים הרי אנו רואין שאחר שליקה או שנתמדו במים מתגדלים בכפל או יותר א"כ משערין כך רק צריך ליזהר שלא יהיה כ"כ מים שיהיו הצמוקים אחר שנתגדלו אחד מששה במים שאז ודאי הוי ברכה לבטלה עכ"ל ועיין ביד אפרים מ"ש בזה ולפי זה מ"ש שם בבכ"ש שלא יהיה אחד מששה אחר שנתגדלו לאו דוקא דאפי' פחות מזה

באר היטב

שמבעבע כשמשליכין אותו על הארץ אבל בחומץ שאינו חזק כ"כ ודאי אית ליה הנאה מיניה ובעי ברכה כמ"ש ס"ד מ"א:

ביאור הלכה

* כלב) שבני אדם וכו'. והמ"א כתב דלפי שאין אנו בקיאין בשיעור זה היטב דיש בני אדם שותין ויש שאין שותין לכך מספק ישתה יין ויפטרנו בברכה ראשונה ואחרונה. [ועיין במחה"ש שהשיא דברי המ"א לכונה אחרת דהיינו שטעם סה"ת שממנו מקור דין זה הוא מפני ספק עי"ש אבל לא משמע כן בסה"ת שהביאו הב"י עי"ש וכן מוכח בביאור הגר"א שכתב דהיינו פורצמי שהוזכר בגמרא והלא פורצמי הוא ביאור על יין שהקרים שהוזכר שם מקודם והתם בודאי לא מטעם ספק אלא משום דנשתנה לגריעותא מברכין מתחלה שהכל ואחריו בנ"ר כמו שכתבו הפוסקים אלא דכונת המ"א הוא לחשש לדברי ר"ת עי"ש]:

* אלא ברגל וכו'. עיין בתשב"ץ ח"א סימן פ"וא) שמצדד לומר דדין זה דוקא בחרצנים של ענבים אבל בחרצנים של צמוקים אפשר דליתא להאי דינא כלל שאפילו בצמוקים עצמם כתבו הפוסקים דבעינן שיהא בהם דוקא לחלוחית קצת שאפשר לצאת מהם היין ע"י דריכה בלא שרייה [וכדאיתא לקמן בסימן רע"ב ס"ו] וכ"ש שהפסוליםג) של צמוקים לא עדיפא מצמוקים שלמים גרועים עי"ש שמצדד שדינם כדין שמרים דבעינן דוקא רמא רק שיהיה בו טעם יין שראוי לשתיה ע"י מזיגה זו ודרך בני אדם לשתותו במקום יין ע"י מזיגה זו דאל"ה אמרינן דבטלה דעתו אצל כל אדם:

משנה ברורה

להתקלקל (כ) ומטבעו שמתחלה מתקלקל ריחו ואח"כ טעמו: ד (כו) כלב) שבני אדם וכו'. היינו בשלא נעשה עדיין טעמיה חלא גמורה רק שהתחיל טעמיה להתחמץ קצת עד שבני אדם נמנעין לשתותו מפני זה ברכתו שהכל: ה (כז) שמרי יין. היינו בשלא נתן עליהם מים אלא שתה אותם גופא ומפני שיש בהם לחלוחית יין מברך בפה"ג. ואף דשמרים אזוקי מזיק (כא) אפשר דמיירי שמצץ רק הלחלוחית מהם: (כח) שלשה מדות וכו'. מיירי בשמרים של ענבים שדרכו אותן שנעשה בלי תערובות מים אבל ביין צמוקים שלכו שנשרה מתחלה הצמוקים עם מים א"כ גם בלחלוחית יין שיש בהשמרים מעורב מתחלתו הרבה מים וכשנותן עוד מים בודאי נתבטל כח היין שהיה בו תחלה: (כט) ואם מצא פחות וכו'. ודוקא בשמרים ומשום דלחלוחית יין שיש בהן אינו חשוב כ"כ (כב) אבל יין גופא שיצא מדריכת ענבים אם שפך עליהם מים אפי' יותר משלשה חלקי' על קרוב לששה ג"כ יין גמור הוא וכדלקמי' בהג"ה (כג) ובעינן

[illegible]

שער הציון

(כ) כן הוא דעת התוס' והסכים לזה הגר"א בסימן רע"ב: (כא) עיין בת"א בתירוצו ואפשר דזהו כונתו ועיין לבוש והגר"ז. ועיין ב"ב צ"ז ע"א תוד"ה תי דלכאורה הוא היפך מסעיף זה והובא דברי ר"ת בב"י יו"ד קכ"ג ואפשר דשם נמי הטעם משום דנתערב בהרבה מים שמשכך בהן וצ"ע למעשה: (כב) יו"ד קל"ד סק"ה וכ"כ הגר"א: (כג) מ"א בשם הפוסקים: (כד) עיין בע"ת שגם הוא נתקשה בזה: (כה) הגר"א: (כו) ר"ן בפרק ע"פ לענין חרצנים שלא נעצרו הענבים בקורה והובא בד"ת דדינם כצמוקים גמורים וה"ה הכא: (כז) כן מוכח במקורי הדין הזה [שלמדוהו מהא דע"ז ע"ג ע"ב שני כוסות] ומביאור הגר"א בסימן רע"ב ס"ז ורמז בקיצור גם בסימן זה: (כח) מ"א בשם מהרי"ל ועיין מה שכתבו תוספות ב"ב צ"ז: (כט) ות"ת לכו"ע אם היה במים ששה פעמים כנגד החרצנים בודאי אין שם יין עליו [הגר"א בסימן רע"ב]: (ל) ר"ן הנ"ל:

הגהות ותיקונים: א) פ"ז: ב) וכל: ג) שהפסולת:

as/ wine and one should /therefore/ make the blessing *Borey Peri Ha-Gafen* over it.

4. (26) Whenever people refrain from drinking /wine/ because of its sourness, one should not make the blessing *Borey Peri Ha-Gafen* over /the wine/ *(but /the blessing/* She-Ha-Kol*)*.

5. Over (27) wine dregs one should make the blessing *Borey Peri Ha-Gafen.*

If one added water to /wine dregs, then/ if he added (28) three measures of water and received four /measures of liquid, this resulting liquid/ is /regarded as/ mixed wine and one should /therefore/ make the blessing *Borey Peri Ha-Gafen* /over it/. (29) /However,/ if he received less /than four measures, then/, even if /the resulting liquid/ tastes like wine this is mere

Mishnah Berurah

to spoil. It is characteristic of /wine/ that its smell spoils first and its taste /only/ subsequently.

(26) Whenever people, etc. I.e., if its taste has not yet become completely /that of/ vinegar, but it has only begun to get a little sour and people already refrain from drinking it because of this, /one should make/ the blessing *She-Ha-Kol* /over it/.

(27) Wine dregs. I.e., when one did not add water to /the dregs/ but /wishes to/ drink /the dregs/ by themselves. One must make the blessing *Borey Peri Ha-Gafen* /over them/ because they are wet from wine. Although dregs are harmful /to one and one is not required to make a blessing over an article which is harmful/, it may be that /the Shulchan Aruch/ is speaking of /an instance/ when one will merely suck the juice out of /the dregs without swallowing them/.

(28) Three measures, etc. /The Shulchan Aruch/ is speaking of dregs of /wine made by/ pressing grapes, so that /the wine/ was made without being mixed with water. In the case of our raisin wine, however, for which raisins were soaked in water at the outset, it follows that the wine wetness in the dregs also had a lot of water mixed with it /right/ from the start. /Consequently,/ if one adds more water /to the dregs/, the wine strength that it possessed originally will certainly be nullified.

(29) /However,/ if he received less, etc. This /ratio/ only /applies/ in the case of dregs, because the wine wetness they have is not of that much consequence. However, if one poured water over actual wine that came out of grapes when they were pressed /, then/, even if /the mixture consists of/ more than three parts /of water, up/ until close to six /parts of water, to a single part of wine from the dregs/, it is also fully /regarded as/ wine, as /explained/ below in the gloss. It is only required that /the mixture/ should have the taste of wine, that it should be drinkable when it is mixed in /the proportion that it is actually mixed/ and that it should be customary for people to drink /the mixture/ as wine when it is mixed in this /proportion/. Otherwise /, even if someone happens to regard the mixture as wine/, we rule that his own attitude is of no consequence /because it conflicts/ with /the attitude of/ everyone else.

קיוהא בעלמא הוא ואינו מברך (ל) אלא שהכל

[י] והיינו ביינות שלהם שהיו חזקים אבל יינות שלנו שאינן חזקים כל כך אפילו רמא תלתא ואתא ארבעה אינו מברך עליו בפה"ג ונראה שמשערים בשעור שמוזגים יין שבאותו מקום: הגה [ד] (לא) ובלבד שלא יהא היין אחד מששה במים

באר הגולה

ו שבלי הלקט בשם ס' התרומה ז ב"ב צ"ו וכת"ק לפי' התוס' ח ר' יונה שם ט ר' ירוחם בשם התו' י רמב"ן

שערי תשובה

דעת רבינו יונה שהביאו ב"י דס"ל לברך בחומץ וגם אין זה בכלל ספק ברכה שמא ירתיח תוך ג' ימים דמ"מ כיון שעתה אינו חזק כ"כ אינו מזיק ושם ביו"ד י"ל דאין דרך ניסוך בכך רק משום דאין בקיאים מחמירין וע"ש וביד אפרים מ"ש בזה: [ד] ובלבד שלא יהיה היין אחד מששה במים. ועיין בדברי אא"ז בבכ"ש בב"ב כתב וז"ל שמעתי מי שמפקפק על שנוהגין ליתן מים הרבה על הצמוקין עד שהצמוקין הם אחד מששה במים וא"כ היין בטל במים כמ"ש בסימן ר"ד אך במנחות דף כ"ה בגרוגרת אמרינן הואיל ויכול לשלקן ולהחזירן כמות שהיו משתערין לכמות שהיו קודם שנתבשלו א"כ ה"ה לצמוקים הרי אנו רואין שאחר שליקה או שנתמדו במים מתגדלים בכפל או יותר א"כ משתערין כך רק צריך ליזהר שלא יהיה כ"כ מים שיהיו הצמוקים אחר שנתגדלו אחד מששה במים שאז ודאי הוי ברכה לבטלה עכ"ל ועיין ביד אפרים מ"ש בזה ולפי זה מ"ש שם בבכ"ש שלא יהיה אחד מששה אחר שנתגדלו לאו דוקא דאפי' פחות מזה

באר היטב

שמבעבע כשמשליכין אותו על הארץ אבל בחומץ שאינו חזק כ"כ ודאי אית ליה הנאה מיניה ובעי ברכה כמ"ש ס"ד מ"א:

ביאור הלכה

* כל[ב] שבני אדם וכו'. והמ"א כתב דלפי שאין אנו בקיאין בשיעור זה היטב דיש בני אדם שותין ויש שאין שותין לכך מספק ישתה יין ויפטרנו בברכה ראשונה ואחרונה. [ועיין במחה"ש שהשיא דברי המ"א לכונה אחרת דהיינו שטעם סה"ת שממנו מקור דין זה הוא מפני ספק ע"ש אבל לא משמע כן בסה"ת שהביאו הב"י ע"ש וכן מוכח בביאור הגר"א שכתב דהיינו פורצמי שהוזכר בגמרא והלא פורצמי הוא ביאור על יין שהקרים שהוזכר שם מקודם והתם בודאי לא מטעם ספק אלא משום דנשתנה לגריעותא מברכין מתחלה שהכל ואחריו בנ"ר כמו שכתבו הפוסקים אלא דכונת המ"א הוא לחשש לדברי ר"ת ע"ש]:

* אלא ברגל וכו'. עיין בתשב"ץ ח"א סימן פ"ו[א] שמצדד לומר דדין זה דוקא בחרצנים של ענבים אבל בחרצנים של צמוקים אפשר דליתא להאי דינא כלל שאפילו בצמוקים עצמם כתבו הפוסקים דבעינן שיהא בהם דוקא לחלוחית קצת שאפשר לצאת מהם היין ע"י דריכה בלא שרייה [וכדאיתא לקמן בסימן רע"ב ס"ו] וכ"ש שהפסולים[ג] של צמוקים לא עדיפא מצמוקים שלמים גרועים ע"ש שמצדד שדינם כדין שמרים דבעינן דוקא רמא

משנה ברורה

(ל) אלא שהכל. ואחריו ברכת בנ"ר: (לא) ובלבד שלא יהא וכו'. דברי הג"ה (כד) אין לו ביאור דהמחבר הלא בא להחמיר דביינות שלנו לא סגי שיהיה רק רביעית יין ואפילו אם הדרך באותו מקום לעשות מזיגה גדולה הלא פחות מרביעית יין בודאי לא מהני אפילו ביינות שלהם שהיו חזקים ומהרמ"א משמע דמהני עד קרוב לששה חלקים מים (כה) ובאמת דדברי האגור לא קאי על שמרים דבשמרים השיעור כמו שכתב המחבר והוא מיירי ביין ענבים גופא כשמוזגו עם מים דעד קרוב לששה שם יין עליו וכנ"ל:

שער הציון

(כ) כן הוא דעת התוס' והסכים לזה הגר"א בסימן רע"ב: (כא) עיין במ"א בתירוצו ואפשר דזהו כונתו ועיין לבוש והגר"ז. ועיין ב"ב צ"ז ע"א תוד"ה מי לכאורה הוא היפך מסעיף זה והובא לדברי ר"ת בב"י יו"ד קכ"ג ואפשר דשם נמי הטעם משום דנתערב בהרבה מים שמשכשך בהן וצ"ע למעשה: (כב) יו"ד קל"ד סק"ה וכ"כ הגר"א: (כג) מ"א בשם הפוסקים: (כד) עיין בע"ת שגם הוא נתקשה בזה: (כה) הגר"א: (כו) ר"ן בפרק ע"פ לענין חרצנים שלא נעצרו הענבים בקורה והובא בד"מ דדינם כצמוקים גמורים וה"ה הכא: (כז) כן מוכח במקורי הדין הזה [שלמדוהו מהא דע"ז ע"ג ע"ב שני כוסות] ומביאור הגר"א בסימן רע"ב ס"ז ורמז בקיצור גם בסימן זה: (כח) מ"א בשם מהרי"ל וכעין מה שכתבו תוספות ב"ב צ"ז: (כט) ומ"ת לכו"ע אם היה במים ששה פעמים כנגד החרצנים בודאי אין שם יין עליו [הגר"א בסימן רע"ב]: (ל) ר"ן הנ"ל:

הגהות ותיקונים: א) פ"ז: **ב)** וכל: **ג)** שהפסולת:

sharpness and one should (30) merely make the blessing *She-Ha-Kol* /over the liquid/.

/It should be noted, however, that/ this /ratio applied/ with respect to the wine /in the times of the Sages/, which was strong /wine/, but /where the dregs are from/ our wines, which are not all that strong, one should not make the blessing *Borey Peri Ha-Gafen* over /the liquid which results from adding water to the dregs/ even if one added three /measures to them/ and received four. It appears /logical/ that /for the blessing *Borey Peri Ha-Gafen* to apply to such a liquid nowadays, the additional measure received/ should conform with the /customary/ ratio for mixing wine /with water/ in the locality in question.

Gloss: (31) *Provided the wine is not a sixth /or less/ of the water /in the*

Mishnah Berurah

(30) **Merely...*She-Ha-Kol*.** /One should make/ the after-blessing *Borey Nefashos* /over this liquid/.

(31) **Provided...is not, etc.** The words of the gloss are inexplicable. The purpose of the author /of the Shulchan Aruch/ is clearly to give a stringent /ruling/, that in the case of our wines it is not sufficient if only a quarter /of the mixture/ is wine /from dregs/. Even when it is customary in a particular locality to mix /wine/ with a large /proportion of water/, it is clear that /this fact/ is definitely of no avail /for a mixture to be regarded as wine when/ less than a quarter of it is /actual/ wine /and the wine is from dregs, and this/ even /applied/ when their wines, which were strong /, were involved/. It is implied by the *Rema* /, however,/ that /where it is customary to mix/ as much as close to six parts of water /with one part of wine, this factor/ is even of avail /for a mixture of these proportions to be regarded as wine when the actual wine in the mixture is from dregs/. The truth is /though/ that the words of the *Agur* /, which are quoted here in the gloss,/ do not refer to /wine which was made by adding water to/ dregs, for in so far as /wine from/ dregs is concerned the maximum ratio /of water to wine that the mixture may have in order to be regarded as wine/ is /in fact/ that given by the author /of the Shulchan Aruch/. /The *Agur*/ is referring to wine which was actually /pressed out/ of grapes and mixed with water. /In the case of such a mixture, even a ratio of/ as much as close to six /parts of water to one part of neat wine/ is considered wine, as /explained/ above /, and one should therefore make the blessing *Borey Peri Ha-Gafen* over it/.

ו שבלי הלקט בשם ס' התרומה ז ב"ב כ"ו וכת"ק לפי' התוס' ח ר' יונה שם ט ר' ירוחם בשם התו' י רמב"ן

א היין אחד מששה במים (לב) כי אז (לג) ודאי בטל (אגור): ו ט תמד (לד) שעושים מחרצנים שנותנים עליהם מים דינם כשמרים י וה"מ (לה) כשנעצרו בקורה אבל אם לא נדרכו * אלא ברגל אפילו נתן שלשה מדות מים ולא מצא אלא ג' או פחות (לו) מברכין עליו בפה"ג שיין הוא והמים נבלעים

שערי תשובה

דעת רבינו יונה שהביאו ב"י דס"ל לברך בחומץ וגם אין זה בכלל ספק ברכה שמא ירתיח תוך ג' ימים דמ"מ כיון שעתה אינו חזק כ"כ אינו מזיק ושם ביו"ד י"ל דאין לדך ניקוד בכך רק משום דאין בקיאים מחמירין וע"ש וביד אפרים מ"ש בזה: [ז] ובלבד שלא יהיה היין אחד מששה במים. ועיין בדברי הא"ז בבכ"ש בב"ב כתב וז"ל שמעתי מי שמפקפק על שנוהגין ליתן מים הרבה על הצמוקין עד שהצמוקין הם אחד מששה במים וא"כ היין בטל במים כמ"ש בסימן ר"ד אך במנחות דף כ"ה בגרוגרת אמרינן הואיל ויכול לשלקן ולהחזירן כמות שהיו משתערין לכמות שהיו קודם שנתבשלו א"כ ה"ה לצמוקים הרי אנו רואין שאחר שליקה או שנתמדו במים מתגדלים בכפל או יותר א"כ משתערין כך רק צריך ליזהר שלא יהיה כ"כ מים שיהיו הצמוקים אחר שנתגדלו אחד מששה במים שאז ודאי הוי ברכה לבטלה עכ"ל ועיין ביד אפרים מ"ש בזה ולפי זה מ"ש שם בבכ"ש שלא יהיה אחד מששה אחר שנתגדלו לאו דוקא דאפי' פחות מזה

באר היטב

שמבעבע כשמשליכין אותו על הארץ אבל בחומץ שאינו חזק כ"כ ודאי אית ליה הנאה מיניה ובעי ברכה כמ"ש ס"ד מ"א:

ביאור הלכה

* כל[ב] שבני אדם וכו'. והמ"א כתב לפי שאין אנו בקיאין בשיעור זה היטב דיש בני אדם שותין ויש שאין שותין לכך מספק ישתה יין ויפטרנו בברכה ראשונה ואחרונה. [ועיין במחה"ש שהשיא לדברי המ"א לכונה אחרת דהיינו שטעם סה"ת שמתנו מקור דין זה הוא מפני ספק עי"ש אבל לא משמע כן בסה"ת שהביאו הב"י עי"ש וכן מוכח בביאור הגר"א שכתב דהיינו פורצמי שהוזכר בגמרא והלא פורצמי הוא ביאור על יין שהקרים שהוזכר שם מקודם והתם בודאי לא מטעם ספק אלא משום דנשתנה לגריעותא מברכין מתחלה שהכל ואחריו בנ"ר כמו שכתבו הפוסקים אלא לכונת המ"א הוא לחשש לדברי ר"ת עי"ש]:

* אלא ברגל וכו'. עיין בתשב"ץ ח"א סימן פ"ו[א] שמצדד לומר דדין זה דוקא בחרצנים של ענבים אבל בחרצנים של צמוקים אפשר דליתא להאי דינא כלל שאפילו בצמוקים עצמם כתבו הפוסקים דבעינן שיהא בהם דוקא לחלוחית קצת שאפשר לצאת מהם היין ע"י דריכה בלא שרייה [וכדאיתא לקמן בסימן רע"ב ס"ו] וכ"ש שהפסולים[ג] של צמוקים לא עדיפא מצמוקים שלמים גרועים עי"ש שמצדד שדינם כדין שמרים דבעינן דוקא רמא

משנה ברורה

להתקלקל (כ) ומטעו שמתחלה

(לב) כי אז וכו'. ואם היין יותר מאחד מששה במים שם יין עליו (כו) ובלבד שיהיה בו טעם וריח של יין ודרך בני אדם לשתות יין במזיגה כזו וכנ"ל בסוף סקכ"ט (כז) ודע דדברי הג"ה זו מיירי ג"כ ביין חי שנעשה מתחלה בלי תערובת מים ולכך ראוי שיתוסף עליו אח"כ הרבה מים ויהיה שם יין עליו אבל ביין צמוקים שלנו שנתערב מתחלה הצמוקים בהרבה מים אין שייך כלל אח"כ מזיגה כזו ואפילו פחות מזה מתבטל שם יין עי"ז ועיין לקמן בסי' רע"ב במ"ב סקט"ז ששם נתבאר היטב דין זה: (לג) ודאי בטל. אפילו יש בו טעם יין ואף דבעלמא קי"ל טעם כעיקר לאורייתא (כח) הכא לא חשיב טעם דבקיוהא בעלמא דמי. ואם נתערב יין בשאר משקין עיין לעיל בסימן ר"ב ס"א בהג"ה ובמ"ב מש"כ שם: ו (לד) שעושים מחרצנים וכו'. היינו לאחר שנסחט היין מהענבים נותנים מים על החרצנים לקלוט טעם היין שנשאר בהם וזהו הנקרא תמד: (לה) כשנעצרו בקורה. ועי"ז יצא מהענבים כמעט כל הלחלוחית שבהם: (לו) מברכין עליו בפה"ג. שדינם (כט) כצמוקים (ל) ומ"מ דוקא כשיש בו טעמו של יין וריחו וכנ"ל בסקל"ב לענין יין

שער הציון

(כ) כן הוא דעת התוס' והסכים לזה הגר"א בסימן רע"ב: (כא) עיין במ"א בתירוצו ואפשר דזהו כונתו ועיין לבוש והגר"ז. ועיין ב"ב צ"ז ע"א תוד"ה מי דלכאורה הוא היפך מסעיף זה והובא דברי ר"ת בב"י יו"ד קכ"ג ואפשר דשם כמי הטעם משום דנתערב בהרבה מים שמשכשך בהן וצ"ע למעשה: (כב) יו"ד קל"ד סק"ה וכ"כ הגר"א: (כג) מ"א בשם הפוסקים: (כד) עיין בע"ת שגם הוא נתקשה בזה: (כה) הגר"א: (כו) ר"ן בפרק ע"פ לענין ארבע כוסות] ומביאור הגר"א בסימן רע"ב ס"ז ורמז בקיצור גם בסימן זה: (כז) כן מוכח במקורי הדין הזה [שלמדוהו מהא דע"ז ע"ג ע"ב חרצנים שלא נעצרו הענבים בקורה והובא בד"ת דדינם כצמוקים גמורים וה"ה הכא: (כח) מ"א בשם מהרי"ל וכעין מה שכתבו תוספות ב"ב צ"ז: (כט) ומ"מ לכו"ע אם היה במים ששה פעמים כנגד החרצנים בודאי אין שם יין עליו [הגר"א בסימן רע"ב]: (ל) ר"ן הנ"ל:

הגהות ותיקונים: א) פ"ז: ב) וכל: ג) שהפסולת:

mixture/, (32) *since if this is the case* (33) */the wine/ is definitely nullified /by the water/. (...)*

6. Pomace wine, (34) which is made from /grape/ kernels /and other residue/ by adding water to them, has the same ruling as /wine made by adding water to wine/ dregs. This /ruling/ applies (35) if /the residue is from grapes/ which were /previously/ pressed out with a beam. However, if /it is from grapes/ which were merely trodden by foot /, then/, even if one added three measures of water /to the residue/ and only received three /measures/ or /even/ less, (36) one must make the blessing *Borey Peri Ha-Gafen* over /the resulting liquid/, since it is /in fact/ wine. The water /one added/ was absorbed by the

Mishnah Berurah

(32) Since if this is the case, etc. If the /proportion of neat/ wine /in the mixture/ is more than one /part/ to six /parts/ of water /the mixture/ is considered wine, provided it has the taste and smell of wine and it is customary for people to drink the wine /in that locality/ by mixing it in this /proportion/, as /explained/ above at the end of sub-Par. 29.

Note that these words of the gloss also refer to neat wine which was made from the outset without /any/ water mixed /with it/. That is why it is capable of having a lot of water added to it subsequently and /nevertheless/ being considered wine. In the case of our raisin wine, however, which /is made by/ mixing raisins with a lot of water /right/ at the outset, mixing so /large a quantity of water with it/ subsequently does not come into question at all. /In fact,/ even if a smaller /proportion of water/ than this /is mixed with it/, it will cease to be classed as wine in view of this. See below in Sec. 272, in the Mishnah Berurah, sub-Par. 16, where the law /with respect to raisin wine/ is well explained.

(33) /The wine/ is definitely nullified. /I.e.,/ even if it tastes of wine. Although we generally rule that if the taste /of an article is present in a mixture/ it is /regarded/ like the actual /article itself, even/ by Torah law, we do not regard this /taste as/ the /actual/ taste /of the wine/, for it is mere sharpness.

/As to the ruling/ when wine is mixed with liquids other /than water/, see above in Sec. 202, in the gloss to Par. 1, and what I have written there in the Mishnah Berurah.

(34) Which is made from kernels, etc. I.e., after the wine was squeezed out of the grapes, one adds water to the kernels /and other residue in order/ to absorb the taste of the wine left in them. The /resulting liquid/ is called pomace wine.

(35) If /the residue is from grapes/ which were pressed out with a beam. If this was the case, almost all the juice of the grapes will have come out of them /when they were pressed/.

(36) One must make the blessing *Borey Peri Ha-Gafen* over /the resulting liquid/. For /if the grapes were merely trodden by foot the residue/ has the /same/ ruling as raisins. Nevertheless, it is imperative that /the mixture/ should have the taste and smell of wine, as /explained/ above in

בזגים ובמה שיוצא יש בו יין מרובה: הגה (לז) זגים שנתנו עליהם תאנים לחזק כח היין אע"פ שהזגין הרוב מ"מ (לח) כל כח התאנים במשקה (לט)

באר הגולה

כ ברכות מ"ד וכת"ק ל שם בגמ' ובתוס' מ שם בתו' מההיא דשמן זית באניגרון ל"ו וכ"כ שאר הפוסקים:

באר היטב

(יא) בפה"ג. אלא בפה"ע ט"ז. ומ"א כתב שהכל ע"ש: (יב) בכ"ר. עי' בשכנה"ג שכתב משם הרב מהר"י אבולעפיא שאין לברך ברכה אחרונה על שתיית הקאו"י שמחמת חומה רגילים לשתותה לאט לאט ושוהין מתחלת השתיה עד סופה טפי מרביעית וכן הסכים מהר"י רוזאני"ם בס' משנה למלך בפ"ג מהלכות ברכות ומהר"ם בן חביב ז"ל בחידושיו בפ' יוה"כ דף י"ב ע"ב ומהר"א הלוי בתשובת גנת ורדים חא"ח כלל א' סי' ט"ז ופר"ח בס' מים חיים סי' א' אבל מהר"י אשקאפה ובעל כנסת הגדולה ומהר"א יצחקי ז"ל בתשובתו זרע אברהם חא"ח סי' ב' וסי' ה' ומהר"ם גלאנטי הסכימו לברך עי' בהלק"ט ח"א סי' ט' ובס' בני חייא. ועתה בזמנינו רובם ככולם אין מברכים לבסוף וראיתי אנשי מעשה שמניחין אותו שיצטנן ואח"כ שותין אותה ומברכין יד אהרן: (יג) לאחריו. דלית ליה הנאה מיניה אבל השותה שאר משקים

שערי תשובה

ג"כ אין לברך כי עיקר הגידול תלוי בלחלוחית שבצמוקים ע"ש ועיין בשו"ת ח"צ סימן ק"ת לענין ליטה ביין צמוקים אם חשוב מי פירות שכתב דבצמוקים שהוא ע"י מעשה ב"א אין בו כח לשנות עצם המים כו' ע"ש: [ה] בכ"ר. עבה"ט ועיין בר"י שכתב שהגאון מופת הדור בעל בתי כהונה כתב בגליון היד אהרן שכתב שראה שמניחין עד שתצטנן כו' וז"ל אין דרך שתייתו בכך ולא עבדי ליה לכה"ג ואין זה דרך הנאתו ותיקונו ואנשים הללו בטלה דעתם אצל כל אדם וכההיא דכותח דאמרינן אי שרף כו' ועיין במנחות דף ע' ובתוס' בבכורות דף כ"ג וברמב"ם פ' י"ד ממ"א ופ"ח הל' ט"ז בדברי ה"ה דבעינן דרך אכילה כתיקונו ועיין מ"ש מורי הפר"ח ביו"ד סי' ק"ג ואותם שכתב הרא"ש פ' כל שעה אינו אלא איסורא דרבנן לחומרא ועיין מ"ש במ"ל בפ"ח מהל' מ"א ומורי פר"ח בתשובה סי' י' ומכל הנ"ל עיניך תחזינה מישרים דאנשי מעשה הללו לא עשו כלום דעכ"פ לענין ברכה כה"ג בטלה דעתם וזה ברור עכ"ל ולפענ"ד צ"ע דמה בטלה דעתם שייך לענין ברכה אחרונה דבכ"ר אפי' שותה מים לצמאו מברך לאחריו בכ"ר ואם לומר כיון שאין דרך הנאתו בטלה דעתו ולא יברך לפניו שהכל פשיטא דגם הא ליתא דודאי צריך לברך על הנאה כל שהוא אם לא דאזוקי מזיק ליה הא לא"ה צריך לברך ובמדינתנו אין מקפידין כ"כ לשתות בחמימות ביותר ולא שייך בטלה דעתו ולכן בסוף השתיה שהיא קצת מצונן יכול לשתות רביעית בלא הפסק בכדי שתיית רביעית ושפיר מברך ברכה אחרונה ומכ"ש לדעת הרבה פוסקים דגם בשתיה בעינן הפסק בכדי א"פ וגם די"ל כיון שדרך שתייתה בכך לא חשיב הפסק ועיין לקמן סי' ר"י בט"ז לענין יין שרף וכבר האריכו בזה בספרים שהביא בבה"ט ושאר ספרים. ונראה דאם נתספק אם הפסיק כדי שיעור רביעית אם לא אף

משנה ברורה

יין שנתערב במים: (לז) זגים וכו'. ר"ל שאחר שהוציאו היין מן הענבים ונשארו הזגים נתן עליהם תאנים או שאר פירות לחזק כח היין הנשאר בהם ולהוסיף באלמימותו [תשב"ץ]: (לח) כל כח התאנים וכו'. דהתאנים היה בהם כל כחם שלא נתמצו מקודם (לא) והזגים אע"פ שהם הרוב הרי יצא מהם כבר עיקר הלחלוחית. ומסתברא דאפילו רמי תלתא ואתי ד' ויותר ג"כ לא מהני דלעולם אמרינן דעיקר המשקין הוא מהתאנים: (לט) ואין לברך בפה"ג. אלא (לב) שהכל דהוי (לג) כשכר תאנים דברכתו שהכל ועיין מ"א דלענין ברכה אחרונה יש להסתפק בזה דהתשב"ץ לא ברירא ליה סברא זו כ"כ ומספיקא פסק דמברך שהכל דיוצא בזה על כל דבר וע"כ

ביאור הלכה

תלתא ואתי ארבעה וככ"ל: * ואין לברך בפה"ג. וכ"ש שאין מקדשין עליו ומיהו לענין הבדלה אם הוא חמר מדינה מבדילין עליו דשכרא הוא ואפילו אם נעשה בלי תאנים מבדילין עליו כל שיש טעם וריח דלאו קיוהא מתש הוא ואפילו הוא מחרצנים של צמוקים [שמספקא שלא לברך עליו בפה"ג כמו שכתבתי למעלה בשמו] ודבר זה תלוי באומד הדעת בחוזק טעמו וטוב ריחו [תשב"ץ שם]: * השותה מים לצמאו וכו'. אמרינן בגמרא לאפוקי מאי לאפוקי היכא דחנקתיה אומצא ופי' בחידושי הרא"ה על מה שאמר בגמרא לאפוקי מאי פי' דמיא לא שתי איניש אלא לצמאו ור"ל דמסתמא לא שתי איניש מיא אלא לצמאו משום דמים אין לו הנאה מהם בלא זה וכמו שמפרש בעצמו שם אבל אם יודע בעצמו שלא שתה לצמאו שאין לו שום הנאה מהשתיה ושותה מפני איזה סיבה כמו שנצייר לקמן גם הוא מודה דאין מברך דדמי למאן דשתי משום דחנקתיה אומצא וכן מורה לשון הרמב"ם בפ"ח מהלכות ברכות הלכה א' שז"ל השותה מים שלא לרוות צמאו אינו טעון ברכה לא לפניו ולא לאחריו והשמיט מה שאמר הגמרא דחנקתיה אומצא משום דסבר דלאו דוקא הוא אלא אורחא דמלתא נקיט דאל"ה למאי שותה וה"ה כל כיוצא בזה. ומצאתי בעזה"י באדרת אליהו שכתב כן בהדיא וז"ל לצמאו פי' דוקא לצמאו אבל שלא לצמאו אין מברך כלל ומה דאמרו דחנקתיה אומצא לאו דוקא אלא כל שלא לצמאו עכ"ל וכ"כ בספר תו"ש בליקוטיו ולפ"ז אם שתה מים רק כדי להצטרף לבהמ"ז [להמ"א דפסק בסימן קצ"ז דמהני לענין צירוף] או שיש לו ספק בברכה אם מחוייב ברכה אחרונה ורוצה לשתות רביעית מים כדי להתחייב בב"א אם יודע בעצמו שאין לו אז שום הנאה מהמים אין חייב עליהם לברך וממילא גם לענין צירוף לא נחשב צירוף כלל. ועיין מה שכתבנו במ"ב דאם האיך נהנה מהשתיה בכלל לצמאו הוא. ודע עוד דמשמע מדברי הפוסקים [עיין בסידור רב עמרם ובחידושי רשב"א ברכות מ"ה ושארי ראשונים] דאם שותה מים לשרות האכילה שבמעיו מקרי זה שותה לצמאו ואף דאנן פסקינן בסימן קע"ד דבתוך הסעודה אין לברך על מים ששותה כ"מ מזה להיכא דשותה אחר בהמ"ז כדי לשרות: * חנקתיה אומצא וכו'. עיין במ"ב ונראה דה"ה אם שותה מים כדי להוריד המזון למקומו (לפעמים אירע

שער הציון

(לא) תשב"ץ שם: (לב) לבוש ומ"א ושאר הרבה אחרונים וכן מפורש בתשב"ץ ודלא כט"ז: (לג) שם בתשב"ץ ובזה נסתלק קפיקא דמ"א בתחלת דבריו דשמא יש לו דין שריית תאנים דלהרא"ש מברך ברכה אחרונה על העץ ועל פרי העץ דבאמת לא דמי כלל לשם דבזה עשייתו רק לשם משקה כשכר תמרים דגם הרא"ש בע"כ מודה בזה דברכתו שהכל כדאיתא בגמרא [ב"ב צ"ו ע"ב] וכן מוכח גם המג"א גופא בסוף דבריו ולפי הנראה לא היה לפניו ספר התשב"ץ רק מה שהעתיק הב"י: (לד) דהא בדף ל"ו איתא כיון דלית ליה הנאה מניה בעי ברוכי ומחלקים הראשונים דהכא שאני דבמים אם אינו צמא אין לו הנאה כלל מהם וא"כ כל שהוא מרגיש הנאה מהשתיה צריך ברכה דמסתמא צמא הוא קצת: (לה) כל הפוסקים: (לו) וכן משמע בירושלמי סוף פרק כ"ת דהשותה מי דקרים [הוא מי תעיכות שמשלשלין] אם שותה אותם גם לצמאו מברך עליהן ע"ש בפני משה:

grapeskins /and other residue/ and /the liquid/ that came out contains a high /proportion of/ wine.

Gloss: If one added figs to (37) *grapeskins /and other residue/ to strengthen the potency of the wine /, then/, even though the grapeskins /, etc./ were the greater part /of the mixture/, one should nevertheless /bear in mind that/* (38) *the entire strength of the figs is /present/ in the liquid* (39) *and*

Mishnah Berurah

sub-Par. 32 with respect to wine mixed with water.

(37) Grapeskins, etc. I.e., if after wine was extracted from the grapes and the grapeskins /, etc./ remained, one added figs or /some/ other fruit to them to strengthen the potency of the wine /juice/ left in them and add to its redness. [*Tashbeytz*]

(38) The entire strength of the figs, etc. /This is/ because the figs had their full strength, since they were not squeezed out previously, whereas although the grapeskins /, etc./ were of greater /bulk/, their main juice had in fact already been extracted from them. It /seems/ logical that even if one added three /measures of water to the grapeskins and other residue and figs/ and received four or /even/ more /measures/, this is also of no avail /for the liquid received to be classed as wine/, since we rule invariably that the liquid /derives/ mainly from the figs.

(39) And should not make the blessing *Borey Peri Ha-Gafen.* But /the blessing/ *She-Ha-Kol*, since /the liquid/ is like fig beer, for which the blessing is *She-Ha-Kol*.

See the *M.A.*, that as regards the after-blessing /to be made/ over /the liquid/ it is questionable /whether the appropriate blessing is *Borey Nefashos* or the blessing which corresponds to the three blessings for after a meal/. /This is/ because the *Tashbeytz* /, who is the source of the gloss,/ is not all that sure about /the correctness of/ his reasoning. He rules that one should make the /prior-/blessing *She-Ha-Kol* /over the liquid/ in view of the doubt involved, since in the case of all articles one will fulfil /his obligation to make a prior-blessing/ by means of this /blessing/. Consequently, when one

* ואין לברך (יא) בפה"ג (ב"י בשם התשב"ץ): ז * כהשותה מים (מ) לצמאו מברך שהכל ולאחריו (יב) [ה] בנ"ר לאבל אם (מא) * חנקתיה אומצא (מב) ושתה מים להעביר האומצא אינו מברך לא לפניו ולא (יג) לאחריו: ח מכל האוכלין והמשקין שאדם אוכל

כ ברכות מ"ד וכת"ק ל שם בגמ' ותוס' מ שם בתו' מההיא דשמן זית באניגרון ל"ו וכ"כ שאר הפוסקים:

באר היטב

(יא) בפה"ג. אלא בפה"ע ט"ז. ומ"א כתב שהכל ע"ש: (יב) בכ"ר. עי' בשכנה"ג שכתב משם הרב מהר"י אבולעפי"א שאין לברך ברכה אחרונה על שתיית הקאו"י שמחמת חומה רגילים לשתותה לאט לאט ושוהין מתחלת השתיה עד סופה טפי מרביעית וכן הסכים מהר"י רוזאני"ם בס' משנה למלך בפ"ג מהלכות ברכות ומהר"ם בן חביב ז"ל בחידושיו בפ' יוה"כ דף י"ב ע"ב ומהר"א הלוי בתשובת גנת ורדים חא"ח כלל א' סי' ט"ז ופר"ח בס' מים חיים סי' א' אבל מהר"י אשקאפה ובעל כנסת הגדולה ומהר"א יצחקי ז"ל בתשובתו זרע אברהם חא"ח סי' ב' וסי' ה' ומהר"ם גלאנטי הסכימו לברך עי' בהלק"ט ח"א סי' ט' ובס' בני חייא. ועתה בזמנינו רובם ככולם אין מברכים לבסוף וראיתי אנשי מעשה שמניחין אותו שיצטנן ואח"כ שותין אותה ומברכין יד אהרן: (יג) לאחריו. דלית ליה הנאה מיניה אבל השותה שאר משקים פשיטא דגם הא ליתא דודאי צריך לברך על הנאה כל שהוא אם לא להזוקי מזיק ליה הא לא"ה צריך לברך ובמדינתנו אין מקפידין כ"כ לשתות בחמימות ביותר ולא שייך בטלה דעתו ולכן בסוף השתיה שהיא קצת מצונן יכול לשתות רביעית בלא הפסק בכדי שתיית רביעית ושפיר מברך ברכה אחרונה ומכ"ש לדעת הרבה פוסקים דגם בשתיה בעינן הפסק בכדי א"פ וגם די"ל כיון שדרך שתייתה בכך לא חשיב הפסק ועיין לקמן סי' ר"י בט"ז לענין יין שרף וכבר האריכו בזה בספרים שהביא בבה"ט ושאר ספרים. ונראה דאם נסתפק אם הפסיק כדי שיעור רביעית אם לא אף

שערי תשובה

ג"כ אין לברך כי עיקר הגידול תלוי בלחלוחית שבצמוקים ע"ש ועיין בשו"ת ח"צ סימן ק"מ לענין לישה ביין צמוקים אם חשוב מי פירות שכתב דבצמוקים שהוא ע"י מעשה ב"א אין בו כח לשנות עצם המים כו' ע"ש: [ה] בכ"ר. עבה"ט ועיין בר"י שכתב שהגאון מופת הדור בעל בתי כהונה כתב בגליון היד אהרן שכתב שראה שמניחין על שתצטנן כו' וז"ל אין דרך שתייתו בכך ולא עבדי ליה לכה"ג ואין זה דרך הנאתו ותיקונו ואנשים הללו בטלה דעתם אצל כל אדם וכההיא דכותח דאמרינן אי שרף כו' ועיין במנחות דף ע' ובתוס' בבכורות דף כ"ג וברמב"ם פ' י"ד ממ"א ופ"ח הל' ט"ז בדברי ה"ה דבעינן דרך אכילה כתיקונו ועיין מ"ש מורי הפר"ח ביו"ד סי' ק"ג ואותם שכתב הרא"ש פי' כל שעה אינו אלא איסורא דרבנן לחומרא ועיין מ"ש במ"ל בפ"ח מהל' מ"א ומורי פר"ח בתשובה סי' י' ומכל הנ"ל עיניך תחזינה מישרים דאנשי מעשה הללו לא עשו כלום דעכ"פ לענין ברכה כה"ג בטלה דעתם וזה ברור עכ"ל ולפענ"ד צ"ע דמה בטלה דעתם שייך לענין ברכה אחרונה דבכ"ר אפי' שותה מים לצמאו מברך לאחריו בכ"ר ואם לומר כיון שאין דרך הנאתו בטלה דעתו ולא יברך לפניו שהכל

משנה ברורה

[illegible]

לענין ברכה אחרונה יראה לשתות רביעית יין גמור ויברך על הגפן לפטור גם משקה זו: ז (מ) לצמאו. נראה (לד) דלאו דוקא לצמאו ממש אלא בסתמא כל שהחיך נהנה מהמים מסתמא הוא צמא קצת וצריך לברכה דאם אינו צמא כלל לא היה החיך נהנה מתנו: (מא) חנקתיה אומצא. שעמד לו דבר אכילה בגרונו: (מב) ושתה מים. דוקא מים שאין החיך נהנה מהם כ"א כששותה לצמאו (לה) אבל כששותה שאר משקים או אוכל חתיכת פת שהחיך נהנה מהם אף שאין שותהו ואוכלו עכשיו כ"א להעביר האומצא חייב לברך עליו בתחלה וסוף כדלקמיה בס"ח. כששותה מים בבוקר לרפואה לא יברך (לו) ואם גם לצמאו יברך [סי' ר"י יעב"ץ]:

ביאור הלכה

תלתא ואתי ארבעה וכנ"ל: * ואין לברך בפה"ג. וכ"ש שאין מקדשין עליו ומיהו לענין הבדלה אם הוא חמר מדינה מבדילין עליו דשכרא הוא ואפילו אם נעשה בלי תאנים מבדילין עליו כל שיש טעם וריח דלאו קיוהא ממש הוא ואפילו הוא מחרצנים של צמוקים [שמספקא שלא לברך עליו בפה"ג כמו שכתבתי למעלה בשמו] ודבר זה תלוי באומד הדעת בחוזק טעמו וטוב ריחו [תשב"ץ שם]: * השותה מים לצמאו וכו'. אמרינן בגמרא לאפוקי מאי לאפוקי היכא דחנקתיה אומצא ופי' בחידושי הרא"ה על מה שאמר בגמרא לאפוקי מאי פי' דמיא לא שתי איניש אלא לצמאו ור"ל דמסתמא לא שתי איניש מיא אלא לצמאו משום דמים אין לו הנאה מהם בלא זה וכמו שמפרש בעצמו שם אבל אם יודע בעצמו שלא שתה לצמאו שאין לו שום הנאה מהשתיה ושותה מפני איזה סיבה כמו שנצייר לקמן גם הוא מודה דאין מברך דדמי למאן דשתי משום דחנקתיה אומצא וכן מורה לשון הרמב"ם בפ"ח מהלכות ברכות הלכה א' שז"ל השותה מים שלא לרוות צמאו אינו טעון ברכה לא לפניו ולא לאחריו והשמיט מה שאמר הגמרא דחנקתיה אומצא משום דסבר דלאו דוקא הוא אלא אורחא דמלתא נקיט דאל"ה למאי שותה וה"ה כל כיוצא בזה. ומצאתי בעזה"י באדרת אליהו שכתב כן בהדיא וז"ל לצמאו פי' דוקא לצמאו אבל שלא לצמאו אין מברך כלל ומה דאמרו דחנקתיה אומצא לאו דוקא אלא כל שלא לצמאו עכ"ל וכ"כ בספר תו"ש בליקוטיו ולפ"ז אם שתה מים רק כדי להצטרף לבהמ"ז [להמ"א דפסק בסימן קצ"ז דמהני לענין צירוף] או שיש לו ספק בברכה אם מחוייב ברכה אחרונה ורוצה לשתות רביעית מים כדי להתחייב בב"א אם יודע בעצמו שאין לו אז שום הנאה מהמים אין חייב עליהם לברך וממילא גם לענין צירוף לא נחשב צירוף כלל. ועיין מה שכתבנו במ"ב דאם החיך נהנה מהשתיה בכלל לצמאו הוא. ודע עוד דמשמע מדברי הפוסקים [עיין בסידור רב עמרם ובחידושי רשב"א ברכות מ"ה ושארי ראשונים] דאם שותה מים לשרות האכילה שבמעיו מקרי זה שותה לצמאו ואף דאנן פסקינן בסימן קע"ד דבתוך הסעודה אין לברך על מים ששותה נ"מ מזה להיכא דשותה אחר בהמ"ז כדי לשרות: * חנקתיה אומצא וכו'. עיין במ"ב ונראה דה"ה אם שותה מים כדי להוריד המזון למקומו (דפעמים

אירע

שער הציון

(לא) תשב"ץ שם: (לב) לבוש ומ"א ושאר הרבה אחרונים וכן מפורש בתשב"ץ ודלא כט"ז: (לג) שם בתשב"ץ ובזה נסתלק ספיקא דמ"א בתחלת דבריו דשמא יש לו דין שריית תאנים דלהרא"ש מברך ברכה אחרונה על העץ ועל פרי העץ דבאמת לא דמי כלל לשם דבזה עשייתו רק לשם משקה כשכר תמרים דגם הרא"ש בע"כ מודה בזה דברכתו שהכל כדאיתא בגמרא [ב"ב צ"ו ע"ב] וכן מצדד גם המג"א גופא בסוף דבריו ולפי הנראה לא היה לפניו ספר התשב"ץ רק מה שהעתיק הב"י: (לד) דהא בדף ל"ו איתא כיון דלית ליה הנאה מניה בעי ברוכי ומחלקים הראשונים דהכא שאני דבמים אם אינו צמא אין לו הנאה כלל מהם וא"כ כל שהוא מרגיש הנאה מהשתיה צריך ברכה דמסתמא צמא הוא קצת: (לה) כל הפוסקים: (לו) וכן משמע בירושלמי סוף פרק כ"ת דהשותה מי דקרים [הוא מי מעיינות שמשלשלין] אם שותה אותם גם לצמאו מברך עליהן ע"ש בפני משה:

should /therefore/ not make the blessing Borey Peri Ha-Gafen */over it/. (...)*
7. If one drinks water **(40)** to /quench/ his thirst, he should make the blessing *She-Ha-Kol* /prior to drinking it/ and after /he has finished drinking/ it /the blessing/ *Borey Nefashos*. However, if **(41)** one is being choked by raw meat **(42)** and drinks water to dislodge the raw meat,[3*] he should neither make a prior-blessing nor an after-blessing /over the water/.

Mishnah Berurah

comes to /make/ the after-blessing /, which must of necessity be the appropriate after-blessing for one to fulfil his obligation/, one should see that he drinks a *revi'is* of wine that is fully /classed as wine/ and should /then/ make the /after-/blessing *Al Ha-Gefen*[7] and thereby discharge his obligation with respect to this liquid as well.[8]

(40) To /quench/ his thirst. It appears /logical/ that one does not only /need to make a blessing over water if he drinks it because/ he actually /has in mind/ to /quench/ his thirst, but one is even /required to do so if he drinks water/ without having a specific purpose in mind. /In the latter case,/ whenever one's palate will be pleased for the water he is assumed to be somewhat thirsty and must /therefore make/ a blessing /over it/, since if he would not be thirsty at all it would not be pleasing to the palate.

(41) One is being choked by raw meat. /I.e.,/ if a food article is stuck in his throat.

(42) And drinks water. /This ruling/ only /applies/ to water, since the palate is not pleased by /water/ unless one drinks it to /quench/ his thirst. However, if one drinks /any/ other drink or eats a piece of bread which is pleasing to the palate /, then/, even though he only drinks it or eats it now to dislodge raw meat he is /nevertheless/ obliged to make /both/ a prior- and an after-blessing over it, as /follows from what is stated/ below in Par. 8.

If one drinks water in the morning as a cure he should not make a blessing /over it/, but if he also /drinks it/ to /quench/ his thirst he should make a blessing. [*Sidur Riy Ya'avetz*]

[3*] The author explains in the Beyur Halachah that this is merely an example and it is of no avail to drink water if one wishes to become obliged to make an after-blessing, because he is doubtful whether he is already obliged to make the blessing *Borey Nefashos* or because he wishes to combine with two people who have eaten bread so that they will be able to unite and say the unity blessing. On the other hand, one is obliged to make a blessing if he drinks water in order to settle the food in his stomach.

[7] This is the blessing which corresponds to the three blessings for after a meal, with the wording which applies when it is made over wine.

[8] One should also eat or drink something over which he will be obliged to make the after-blessing *Borey Nefashos*, so that he will be able to make the blessing *Borey Nefashos* and thus discharge his obligation if he is required to make this blessing over the liquid. See, however, Sec. 208, Par. 16 and the Mishnah Berurah there, from where it follows that in certain circumstances the blessing *Al Ha-Gefen* will be of avail for this liquid even if it is not ruled as wine and there will therefore be no need whatsoever to make the after-blessing *Borey Nefashos*.

ושותה לרפואה (מג) אם טעמם טוב והחיך נהנה מהם (מד) מברך עליהם תחלה וסוף: הגה אם אנסוהו לאכול או לשתות (מה) אע״ג דהחיך נהנה ממנו אינו מברך עליו הואיל (יד) ונאנס על כך (ב״י בשם אהל מועד והרא״ש): **ט** [נ]אכל מאכל או משקה של איסור (מו) מפני הסכנה (מז) מברך

באר הגולה

נ הרא״ש והגהת מיי׳ וב״י אפי׳ לדעת הרמב״ם ס טור ע טור בשם חבריו וביטל דעתו מפני דעתם פ שהזרע שלו הוא העיקר והעלים הם הפרחים כל בו

שערי תשובה

שספק ברכות להקל מ״מ כיון דאפשר לתקוני ע״י שישתה רביעית או שיאכל דבר שברכה אחרונה שלו בנ״ר ויצא גם בשתיית הקאו״י מידי ברכה אחרונה ועיין בשו״ת שמש לדקה סי׳ ב׳ שתי תשובות בדבר מבעהמ״ח ובנו ודעתם מסכמת לברך ע״ש באורך: [ד] ורדים. עבה״ט ועיין בסוף ספר דת ודין בתשובה סי׳ ב׳ דכמה גדולים מברכין על צוק״ר רוזלאי שהכל וכ״כ בבר״י בשם מהר״י מלכו דבמרקחת ורדים שהכל:

באר היטב

להעביר האומצא מברך כמ״ש ס״ח מ״א: (יד) ונאנס. דדמי לאשה שתחלתה באונס וסופה ברצון דחשבינן ליה אונס והמ״א וט״ז הניחו דבר זה בצ״ע ועי׳ בס׳ גן המלך סימן ל״ז ובהלק״ט סי׳ קנ״ב: (טו) ביותר. ודוקא שניכר מהותו ותארו אבל אם נפסדה צורתו העצמית מברך שהכל כמ״ש סי׳ ר״ב ס״ז בהג״ה ועמ״ש שם דדוקא כשנמוחו לגמרי מברכין שהכל מ״א: (טז) ורדים. היינו רויז״ן בל״א אעפ״י שגדלים על האילן כיון דזרע שלהם הוא עיקר הפרי והעלים הם הפרחים ב״י וכן הלונדר״א מברך בפה״א לעיקר

ביאור הכלה

אירע שהמאכל עומד באמצע ונראה לו כמי שדוחק לו כנגד לבו) הוא ג״כ בכלל זה כיון שאינו שותה להנאה: * ועל של ורדים בפה״א. עיין בשע״ת מה שהביא בשם הברכ״י אמנם בדה״ח וח״א וש״א העתיקו כפסק השו״ע ומ״מ אם בא לתקן דבש ונותן בו בשמים כתושים ועיקר אכילתו הוא הדבש אינו מברך כ״א על הדבש והבשמים טפלים לו [ושאני ורדים וחבושים שהם העיקר] אך אם עיקר האכילה היא הבשמים כגון שיש מהם הרבה ומרקחם בדבש פשיטא שמברך כברכת הבשמים והיינו ההיא דר״ג סעיף ז׳ [ט״ז ופמ״ג]:

משנה ברורה

ח (מג) אם טעמם טוב וכו׳. ר״ל אע״פ שאינו תאב להם כלל ואינו אוכלם אלא מחמת אונס חליו כיון שעכ״פ החיך נהנה מהם (לז) ולאפוקי אם הם רעים שאין לו הנאה מזה אע״פ שמתרפא מהם אינו מברך כלל: (מד) מברך עליהם וכו׳. עיין לקמן בסי״א בהג״ה מה שנכתב שם במ״ב: (מה) אע״ג דהחיך וכו׳. ולא דמי למש״כ לקמיה בסעיף ט׳ באוכל איסור מפני הסכנה דמברך עליו כיון דעכ״פ נהנה אף דגם שם אכילתו ע״י אונס שאני התם דהאונס אינו על האכילה גופא משא״כ הכא שהאכילה גופא הוא ע״י אונס שאונסים אותו לאוכלו (לח) לא שייך בזה לחייבו לברך על הנאתו כיון שהוא בע״כ כן היא סברת הרמ״א והסכימו עמו (לט) הרבה אחרונים (מ) ויש חולקים ע״ז וס״ל דכיון שסוף סוף נהנה גרונו מזה חשיבא אכילה וצריך לברך ע״ז וכההיא דס״ט ועיין בח״א שהכריע דבפת אם אכל כדי שביעה דבהמ״ז שלו הוא מה״ת יברך: ט (מו) מפני הסכנה. כגון חולה שצריך לאכול מאכלות אסורות לרפואתו וכ״ש אם אוכל מאכל של היתר בזמן האיסור כגון חולה ביוה״כ דמברכין עליו וכדלקמן בסימן תרי״ח בסופו: (מז) מברך עליו. דכיון דסכנתא הוא התירא קאכיל ואדרבה מצוה קעביד להציל נפשו ואין זה

שער הציון

(לז) ואף אם טעמם אינו טוב כ״כ כיון שעכ״פ אינם רעים והחיך נהנה מהם משמע ממ״א סקכ״ד דאעפ״כ מברך ומה דנקט המחבר אם טעמם טוב הוא לאו דוקא אלא לאפוקי אם הם רעים וזה רמז המ״א בסקי״ט דבתוספות לא נזכר כלל טעמם טוב: (לח) ואע״ג דלענין מצה קי״ל בסימן תע״ה דכפאוהו ואכל מצה יצא אלמא דחשיבא אכילה זהו לענין לצאת ידי המצוה אבל לחייבו ליתן הודאה ע״ז אחר אכילתו אפשר דלא שייכי כיון שאנסוהו ע״ז [א״ר] ויש מתרצין דכיון דדבר מצוה הוא אמרינן דמסתמא נתרצה אח״כ ע״ז וכמו שכתב הרמב״ם סברתו לענין גט מעושה וכ״מ בין התירוצים לענין ברכת המזון דלתירוץ השני צריך שם ג״כ לברך בהמ״ז אחר אכילתו משא״כ לתירוץ הראשון: (לט) א״ר חמד משה בית מאיר בגדי ישע [ונהר שלום ומאמר מרדכי אך הם מצדדים דהרמ״א מיירי שהאכילוהו בע״כ] ומגן גבורים ותשובת אגורה באהלך: (מ) ט״ז ומ״א ופר״ח וכן מצדד במטה יהודה ובאמת מה שכתב המ״א ושיער דבעל דעה זו הוא מי שנזכר בתשובת הרשב״א דחולק ג״כ על הא דס״ט וס״ל דגם שם אינו מברך כן הוא באמת שכן מבואר בחידושי הרא״ה ר״פ ג׳ שאכלו דבין מי שאוכל דבר איסור או ביום הכפורים מפני הסכנה אינו מברך משום דהוא הנאת אונס ולא חשיבא הנאה וכההיא דאשה שנאנסה ע״ש באריכות ומ״מ אע״ג דכוון את האמת בדברי הרא״ה שהוא בעל הגה״ה זו דלדידיה תלוי דין זה בההיא דס״ט מ״מ אין לדחות מפני זה דברי הרמ״א בעניננו לפי מה דקי״ל בס״ט דלא כוותיה דהרא״ה דשפיר יש לחלק ביניהם כמו שכתבנו במ״ב ורצה הרמ״א לתפוס בזה כוותיה: (מא) ועיין בשע״ת בסימן קל״ו מה שהביא בשם הפמ״א שמצדד שלא לברך באוכל דבר איסור אף במקום סכנה ולא העתקתיו משום דהרבה והרבה[א] אחרונים סתמו כוותיה דהמחבר בזה הלא המה הט״ז ומ״א והא״ר והחמד משה והמאמר מרדכי והיעב״ץ והגר״ז והח״א ובתשובת כתב סופר וכן משמע מביאור הגר״א וכל אלו סוברים אפילו באיסור שהוא מן התורה: (מב) מ״א בסק״כ ופשוט: (מג) ב״י: (מד) מ״א ואף לבד״מ כתב דכאן

הגהות ותיקונים: א) תיבת והרבה מיותרת:

8. (43) If any food or drink which one eats or drinks as a cure has a good taste and is pleasing to the palate, (44) one should make a blessing over it /both/ before /one eats it/ and after /one has eaten it/.

Gloss: If one is coerced to eat or drink /, then/ (45) *even though his palate enjoys /the food or drink/ he should not make a blessing over it, since he is coerced to /do/ so.*

9. If one consumes a forbidden food or drink (46) because of danger, (47) he

Mishnah Berurah

(43) If...has a good taste, etc. I.e., even if one has no desire for it at all and only eats it because he is compelled /to do so/ in view of his illness, /he must/ nevertheless /make the blessings over it/, since the palate does at any rate enjoy it. /On the other hand,/ if /the food or drink/ has a bad /taste/ and one does not enjoy it, it is /then/ excluded /from this rule/, and even though one is healed by it he should not make any blessing /over it/.

(44) One should make a blessing over it, etc. See below in Par. 11, what is written there in the Mishnah Berurah to the gloss.

(45) Even though his palate, etc. /The ruling in these circumstances/ is not to be compared with what is stated below in Par. 9 with respect to the consumption of a forbidden /article/ because of danger (/i.e./, that one must make a blessing over /the forbidden article in these circumstances/ in view /of the fact/ that he at any rate enjoys it), even though in that case one also eats /the food/ because he is compelled /to do so/. /The circumstances are/ different in that case, since the eating /or drinking/ itself is not out of compulsion, whereas /in the case discussed/ here the eating /or drinking/ itself is by compulsion and one is /in fact/ coerced to consume /the food or drink/. There is no question of obligating one to make a blessing over his enjoyment under these /conditions/, as /the eating or drinking/ is against his will.

This is the reasoning of the *Rema* and many Acharonim agree with him. /However,/ there are /authorities/ who dispute this /ruling/ and are of the opinion that /even when one is coerced to eat or drink/ it is /nevertheless/ classed as eating /or drinking/, since in the final /analysis/ one's throat enjoys /the food or drink/. One must /therefore/ make a blessing over it, just as in the case /discussed/ in Par. 9. See the *Ch.A.*, who decides that if /one was coerced to eat/ bread and ate /a large/ enough /quantity of it/ to be satisfied, in which case /he could be obliged/ by Torah law /to make/ the blessings for after a meal, he must make the blessings /for after a meal/.

(46) Because of danger. For example, if he is an ill person and needs to eat forbidden food /in order/ to be cured.

If one eats a permitted article at a time when it is forbidden /to do so/, for example, if an ill person /who must do so eats/ on Yom Kippur, he should certainly make the blessings over it, as /may be seen from what is stated/ below at the end of Sec. 618.

(47) He should make a blessing over it. For in view /of the fact/ that danger is involved he is /actually/ eating permitted /food/ and, on the contrary, he /even/ performs a mitzvah /by eating it/, that of saving his life. /Consequently,/ this is not to

עליו (מח) תחלה וסוף: י (מט) [ס]דבש דבורים (נ) הרי הוא כשאר דבש ואינו מברך עליו אלא שהכל: **יא** חבושים אי גינדא"ש או ורדים ושאר מיני פירות ועשבים שמרקחים בדבש [ע]הפירות והעשבים (נא) הם עיקר והדבש טפל אפילו הם (נב) כתושים (טו) ביותר הילכך מברך על חבושים וגינדא"ש בפה"ע ועל עשבים בורא פרי האדמה * ועל של (טז) [ל] (נג) [פ]ורדים [*]) בורא פרי האדמה: הגה וכל מרקחת שאין

[*]) (ונלע"ד הטעם משום דהוי פירות האטד וכמ"ש לעיל ריש סי' ר"ג וע"ש)

באר הגולה

נ הרא"ש והגהת מיי' וב"י אפי' לדעת הרמב"ם ס טור ע טור בשם חבריו וביטל דעתו מפני דעתם פ שהזרע שלו הוא העיקר והעלים הם הפרחים כל בו

שערי תשובה

שספק ברכות להקל מ"מ כיון דאפשר לתקוני ע"י שישתה רביעית או שיאכל דבר שברכה אחרונה שלו בנ"ר ויצא גם בשתיית הקאו"י מידי ברכה אחרונה ועיין בשו"ת שמש לדקה סי' ד' שתי תשובות בדבר תבעהמ"ח ובנו ודעתם מסכמת לברך ע"ש באורך: [ל] ורדים. עבה"ט ועיין בסוף ספר דת ודין בתשובה סי' ד' דכמה גדולים מברכין על צוק"ר רוזלאי שהכל וכ"כ בבר"י בשם מהר"י מלכו דבמרקחת ורדים שהכל:

באר היטב

להעביר האומלא מברך כמ"ש ס"ח מ"א: (יד) ונאנס. דדמי לאשה שתחלתה באונס וסופה ברצון דחשבינן ליה אונס והמ"א וט"ז הניחו דבר זה בצ"ע ועי' בס' גן המלך סימן ל"ז ובהלק"ט סי' קנ"ב: (טו) ביותר. ודוקא שניכר מהותו ותארו אבל אם נפסדה צורתו העצמית מברך שהכל כמ"ש סי' ר"ב ס"ז בהג"ה ועמ"ש שם דדוקא כשנמוחו לגמרי מברכין שהכל מ"א: (טז) ורדים. היינו רויז"ן בל"א אעפ"י שגדלים על האילן כיון דזרע שלהם הוא עיקר הפרי והעלים הם הפרחים ב"י וכן הלונדר"א מברך בפה"א לעיקר

ביאור הכלה

אירע שהמאכל עומד באמצע ונראה לו כמי שדוחק לו כנגד לבו) הוא ג"כ בכלל זה כיון שאינו שותה להנאה: * ועל של ורדים בפה"א. עיין בשע"ת מה שהביא בשם הברכ"י אמנם בדה"ח וח"א וש"א העתיקו כפסק השו"ע ומ"מ אם בא לתקן דבש ונותן בו בשמים כתושים ועיקר אכילתו הוא הדבש אינו מברך כ"א על הדבש והבשמים טפלים לו [ושאני ורדים וחבושים שהם העיקר] אך אם עיקר האכילה היא הבשמים כגון שיש מהם הרבה ומרקחם בדבש פשיטא שמברך כברכת הבשמים והיינו ההיא דר"ג סעיף ז' [ט"ז ופמ"ג]:

משנה ברורה

בכלל שאר דבר איסור דקי"ל לעיל בסימן קצ"ו שאין מברכין עליו: (מח) תחלה וסוף. דאע"ג שברצונו לא היה אוכל דבר זה כ"א מחמת אונס חליו מ"מ כיון שכבר הוא חולה וחפץ להתרפאות במאכל ומשקה זה (מא) חשיבא אכילה שיש בה הנאה. ואם הוא דבר שנפשו קצה בזה (מב) א"כ אין החיך נהנה ממנו ואין צריך לברך ע"ז: י (מט) דבש דבורים וכו'. דהוא בכלל דבר שאין גידולו מן הארץ [ב"י]: (נ) הרי הוא כשאר דבש. דנתבאר בסי' ר"ב ס"ח דמברך עליו שהכל ולסימנא בעלמא נקטיה ובאמת אפילו החולקין בדבש תמרים מודו בדבש דבורים דאע"ג דהדבורים מכניסין מי פירות לתוך גופן ומוצצין מהן ועי"ז נעשה הדבש מ"מ אין טעם הפירות נרגש כלל בהדבש [ב"ח]: **יא** (נא) הם עיקר וכו'. דהדבש (מג) אינו אלא הכשר לדבר המרוקח שמכשירו ומתקנו לאכילה. וכן שקדים המחופין בצוקע"ר° אף שהם מחופין לגמרי מברך בפה"ע דאף שצוקע"ר הרבה מהפרי הפרי עיקר [פמ"ג]: (נב) כתושים ביותר. דוקא שניכר מהותו ותארו (מד) אבל אם נימוח לגמרי עד שנפסד צורתו העצמי מברך לכתחלה שהכל כמבואר לעיל סי' ר"ב ס"ז בהג"ה ע"ש ועיין לעיל סי' ר"ג ס"ז ובמ"ב שם: (נג) ורדים בפה"א. היינו רוזי"ן°° בל"א ואע"ג דפרי עץ הם שגדלים על האילן מ"מ כיון שאינן עיקר הפרי דזרע שלהם הם עיקר

מתרגם: °סוכר °°שושנים

שער הציון

(לז) ואף אם טעמם אינו טוב כ"כ כיון שעכ"פ אינם רעים והאיך נהנה מהם משמע ממ"א סקכ"ד דאעפ"כ מברך ומה דנקט המחבר אם טעמם טוב הוא לאו דוקא אלא לאפוקי אם הם רעים וזה רמז המ"א בסקי"ט דבתוספות לא נזכר כלל טעמם טוב: (לח) ואע"ג דלענין מצה קי"ל בסימן תע"ה דכפאוהו ואכל מצה יצא אלמא דחשיבא אכילה זהו לענין לצאת ידי המצוה אבל לחייבו ליתן הודאה ע"ז אחר אכילתו אפשר דלא שייכי כיון שאנסוהו ע"ז [א"ר] ויש מתרצין דכיון דדבר מצוה הוא אמרינן דמסתמא נתרצה אח"כ ע"ז וכמו שכתב הרמב"ם סברתו לענין גט מעושה וכ"מ בין התירוצים לענין ברכת המזון דלתירוץ השני צריך שם ג"כ לברך בהמ"ז אחר אכילתו משא"כ לתירוץ הראשון: (לט) א"ר חמד משה בית מאיר בגדי ישע [ונהר שלום ומאמר מרדכי אך הם מלמדים להרמ"א מיירי שהאכילוהו בע"כ] ומגן גבורים ותשובת אגורה באהלך: (מ) ט"ז ומ"א ופר"ח וכן מלמד במטה יהודה ובאמת מה שכתב המ"א ושיער דבעל דעה זו הוא מי שנזכר בתשובת הרשב"א דחולק ג"כ על הא דס"ט וס"ל דגם שם אינו מברך כן הוא באמת שכן מבואר בחידושי הרא"ה ר"פ ג' שאכלו דבין מי שאוכל דבר איסור או ביום הכפורים מפני הסכנה אינו מברך משום דהוא הנאת אונס ולא חשיבא הנאה וכהיא דאשה שנאנסה ע"ש באריכות ומ"מ אע"ג דכוון את האמת בדברי הרא"ה שהוא בעל הג"ה זו דלדידיה תלוי דין זה בההיא דס"ט מ"מ אין לדחות מפני זה דברי הרמ"א בעניננו לפי מה דקי"ל בס"ט דלא כוותיה דהרא"ה דשפיר יש לחלק ביניהם כמו שכתבנו במ"ב וראה הרמ"א לתפוס בזה כוותיה: (מא) ועיין בשע"ת בסימן קצ"ו מה שהביא בשם הפמ"א שמלמד שלא לברך באוכל דבר איסור אף במקום סכנה ולא העתקתיו משום דהרבה[א] אחרונים סתמו כוותיה דהמחבר בזה הלא המה הט"ז ומ"א והא"ר והחמד משה והמאמר מרדכי והיעב"ץ והגר"ז והח"א ובתשובת כתב סופר וכן משמע מביאור הגר"א וכל אלו סוברים אפילו באיסור שהוא מן התורה: (מב) מ"א בסק"כ ופשוט: (מג) ב"י: (מד) מ"א ואף דבד"מ כתב דכאן

הגהות ותיקונים: א) תיבת והרבה מיותרת:

should make a blessing over it /both/ (48) before /he eats it/ and after /he has eaten it/.

10. (49) Bee honey (50) is like other /types of/ honey /and syrup/ and one should merely make the blessing *She-Ha-Kol* over it.

11. When quinces, cherries or rose /petals/, or fruits or herbs of any other kind, were confected with honey, the fruits or herbs (51) are the principal /article/ and the honey is secondary /to it/. /This ruling applies/ even though /the fruits or herbs/ (52) were crushed considerably. Consequently, if /one confected/ quinces or cherries he should make over /the confection/ the blessing *Borey Peri Ha-Eytz* and if /one confected/ a herb and /, likewise/, (53) if /he confected/ rose /petals, the blessing/ *Borey Peri Ha-Adamah.*

Mishnah Berurah

be classed with /the eating of/ other forbidden articles, /with respect to/ which it is ruled above in Sec. 196 that one should not make a blessing over them.

(48) Before and after. For although /the ill person/ would not have consumed this article of his own volition and only /consumes it/ because his illness compels him /to do so/, it is nevertheless considered consumption which is enjoyed, since he is already ill and wishes to be cured by the food or drink. /However,/ if it is an article which he finds repulsive it follows that his palate will not enjoy it and /, therefore,/ he is not required to make blessings over it.

(49) Bee honey, etc. For it belongs to the category of articles that do not grow from the ground. [*B.Y.*]

(50) Is like other honey. /I.e., like date honey, concerning/ which it is explained in Sec. 202, Par. 8 that one should make the blessing *She-Ha-Kol* over it.

/The Shulchan Aruch only/ mentions /other types of honey/ as a mere analogy, but, in fact, even those /authorities/ who dispute /this ruling/ in the case of date honey /, and require one to make the blessing *Borey Peri Ha-Eytz* over it/, concede that over bee honey /one should make the blessing *She-Ha-Kol*/. Although the bees take fruit juice into their bodies and suck from /the fruit/ and as a result of this /sucking/ the honey is formed, the taste of the fruit is nevertheless not discernible at all in the honey. [*Bach*]

(51) Are the principal /article/, etc. /This is/ because the honey merely serves for the adaptation of the confected article, as /by means of the honey/ it is adapted and prepared for eating.

One should likewise make the blessing *Borey Peri Ha-Eytz* /over/ sugar-coated almonds, even when they are completely coated. Even though there is more sugar than fruit, the fruit is /nevertheless classed as/ the principal /article/. [*P.Mg.*]

(52) Were crushed considerably. This is only /the case/ if their nature and appearance are /still/ recognizable, but if they are so completely pulverized that their characterisic form is /now/ lacking, one should make the blessing *She-Ha-Kol* /over them/ initially, as explained above /in/ Sec. 202, in the gloss to Par. 7; see there. See above /in/ Sec. 203, Par. 7 and in the Mishnah Berurah there.

(53) If /he confected/ rose /petals, the blessing/ *Borey Peri Ha-Adamah.* I.e., /if he confected what we call/ *rozin* in Yiddish. Even though /rose petals/ are the fruit of a tree /or shrub/, since they grow on a shrub, one must nevertheless make the blessing *Borey Peri Ha-Adamah* /over them/, in view /of the fact/ that they are not the prime fruit /of that shrub/. For the seeds

יב [צ]כל שהוא עיקר ועמו טפילה מברך (נו) על העיקר ופוטר את הטפילה וכל דבר (יח) שמערבין אותו לדבק או כדי ליתן ריח או כדי לצבוע התבשיל ה"ז טפילה אבל אם עירב כדי ליתן

צ ל' רמב"ם בפ"ג מהל"ב ק הגהת מיי' פ"ה[א] בשם התוס'

רה ברכות[ג] ירקות. ובו ה' סעיפים:

א [א]על הירקות מברך בורא פרי האדמה (א) ואפילו [ב]בשלם וכן כל פירות (א) [א] (ב) * וקטניות

א ברכות ל"ה וכת"ק ב שם ל"ח

באר היטב

הפרי הם הגודגדניות השחורות של"ה עמ"א: (יז) לרפואה. מיירי שאין טובים לאכול כמ"ש ס"ח מ"א ע"ש: (יח) שמערבין. כל סעיף זה הוא לשון הרמב"ם ופשוט דמיירי דוקא בה' מינים דבהכי איירי כלמסיים ואזיל חלב חטה וכו' אבל בשאר מינים פשוט דאזלינן אחר רוב וכ"ת בגמ' דאמרי' כל שיש בו מחמשת מינים מברכין במ"מ והיינו דוקא כשבא ליתן טעם בתערובות א"כ בשאר מינין אפי' בא ליתן טעם הולכין אחר הרוב והכי מסתבר אטו מי שיתן בצלים או חומץ לתוך התבשיל יברך על הבצלים מ"א ע"ש ועי' ט"ז ועי' ע"ת: (יט) המרקחת. השקדים שמחפים אותם בצוק"ר אף שהפרי חפוי מכל וכל מברך על הפרי ולא על הצוק"ר: (כ) שהכל. מ"מ אם הוא דבר שיכול לפוטרו תוך הסעודה עדיף טפי דאז אין ספק כלל. כתב בספר חכמת מנוח שהכל נהיה בסגו"ל תחת היו"ד שהוא[ב] בינוני ולא בקמ"ץ שהוא לשון עבר דרוב ברכות נתקנו בלשון בינוני ובס' קס"ז ס"ק א' כתב המ"א בקמץ ע"ש: (א) וקטניות. כ"ל דעל קטניות יבשים האוכלן חיים מברך שהכל

שערי תשובה

[ז] לרפואה. עבה"ט ועיין מח"ב האוכל חלמון ביצה כמות שהוא חי לנחלת הקול שאף שאינו נהנה בטעם אכילתו הוא נהנה במזונו ע"ש בשם קונטרס ישן כת"י ובשיורי ברכה כתב השותה מרק עם מי לימוני"ם לרפואה מברך שהכל ואם עירב במרק דבר שאוכלו דרך הנאתו לרפואה אף שהוא מועט והרוב הוא המרק הדבר המעורב עיקר והמרק טפל ומברך ברכה הראויה לאותו דבר ופוטר את הטפלה כ"כ מהר"י ואל"ו בתשובת כת"י: [ח] שהכל. עבה"ט והמג"א בס"ק י"ד הביא דברי חכמת מנוח והראה מקום לסימן קס"ז ששם חולק עליו ועיין ביד אפרים שם ועיין במעיל צדקה סי' מ"ב האריך בזה ומסיק דלשון בינוני עדיף לברך בו אבל שמעתי כי גם נהיה בקמץ פירושו בינוני ואדרבה בסגול הוא מל' בקשה כמו ונהיה אנחנו ולאלאינו כו' ויש לחלק עכ"ל. ועיין בבר"י שכתב יש מ"ש נהיה בסגול וכמ"ש המג"א סי' קס"ז (ז"א שהמג"א חולק רק בשם חכמת מנוח כ"כ) ואינו מחוור אלא העיקר כמנהג העולם וכ"כ שאלת יעב"ץ סימן ק"ד וסי' ק"ה עכ"ל:

[א] וקטניות. עבה"ט וכתב ברא"שון לציון דאם בירך על הקטניות בורא מיני דשאים יצא בדיעבד וכתב בר"י דה"ה אם בירך עליהם בורא מיני זרעים אך נסתפק אם בירך על הירקות בורא מיני זרעים אם יצא

משנה ברורה

עיקר הפרי והעלים שמרקחין אותם הם הפרחים ע"כ מברך בפה"א וכן על הלוינדר"א° בל"א מברך בפה"א לאע"פ שהלוינדר"א גדילים באילן לעיקר הפרי הם גודגדניות השחורות שגדלים באותו אילן ודומה ממש לבין ורדים [אחרונים] וא"ת כיון דורדים לא חזיא לאכילה לא חיין ולא מבושלין אלא א"כ הם מבושלים עם דבש א"כ הו"ל דבש עיקר וי"ל דאדרבה כיון שעיקר תיקון הורדים לאכילה אינו אלא עם דבש הו"ל דבש טפל שהרי אינו בא אלא להכשיר הורד לאכילה והו"ל כפירות שאין נאכלין חיין שמברך עליהם אחר בישולם ברכה ראויה להם [כדלקמן בריש סימן ר"ה] ואין אנו אומרין שיברך עליהם שהכל מפני שהמים המובלעים בהם הכשירום לאכילה [ב"י]: (נד) אלא לרפואה וכו'. הטעם דאף דנהנה אין זה עיקר הנאתו כיון שאין הבריאים רגילין לאכול אותו בכך (מה) שעומד רק לרפואה: (נה) מברכין עליו שהכל. ועיין בבדק הבית שכתב שרוב הפוסקים חולקים ע"ז וכן הסכימו (מו) האחרונים דצריך לברך עליו ברכה הראויה לו כיון שעכ"פ נהנה: **יב** (נו) על העיקר וכו'. עיין לקמן סימן רי"ב שם מבואר כל פרטי דין עיקר וטפל:

ביאור הלכה

* וקטניות וכו'. כתב בעמק ברכה קטניות ופולין שאכלן כשהם לחים דהיינו מה שקורין ארבע"ס שוטי"ף°° בין חי בין מעושן [ר"ל שרופין קלת בעשן] וקורין אותו גיברענטי ארבע"ס או אותן קטניות שמבשלין במים בין שאוכלין אותן תוך המרק שקורין אותן ארבע"ס זופ"א°°° ואפילו הם נימוחים קלת או שאוכלן אחר בישולן בלא מרק ודרך לשפוך מהם כל המים הרותחין ואח"כ מנהג ליתן לתוכן מלח ופלפלין ואוכל אותן כמות שהן שלימות לקינוח או אותן שאינם מבושלים במים כלל רק כשהן

מתרגם: °מין פרח °°חומוס °°°מרק חומוס

שער הציון

איירי שנימוח ואינו ניכר ע"כ דהיינו שאינו ניכר לגמרי אבל ניכר עדיין קלת תארו: (מה) ואפילו בדבר שהוא מה' מיני דגן כן מבואר בחידושי הרא"ה שעל האלפס בענין שתיתא ע"ש [ומה שכתוב בב"י ובשו"ע בשם הרא"ש ט"ס וצ"ל הרא"ה] וכעין זה כתב ג"כ הרשב"א בחידושיו בדרך אפשר ע"ש ומה שרצה המ"א לחדש דהכא מיירי בשאין טובים לאכול הוא דחוק דהא העתיק כל לשון הרא"ה: (מו) המ"א והפר"ח בליקוטיו והגר"א: (מז) תשובת ח"ל סי' קכ"ט והגר"א בביאורו וכן העתיקו הח"א ויד הקטנה ושלחן שלמה: (מח) ואם הוא מסופק אם הוא פה"ע או אדמה יברך בפה"א וכדלעיל בסוף סי' ר"ב:

הגהות ותיקונים: א) פ"ח: ב) חסר תיבת לשון: ג) ברכת:

Gloss: /If one eats/ any /fruit/ confection which healthy people are not accustomed /to eat/ (54) *except as a cure,* (55) *he should make over it the blessing* She-Ha-Kol. *(...)*

12. Whenever /something/ is a principal /article/ and has a secondary /article together/ with it, one should make the blessing (56) over this principal article and /thus/ exempt the secondary article /from the need to have a blessing made over it/.

Any article which was mixed /into/ a dish /in order/ to bind it, in order to contribute fragrance /to it/ or in order to color it, is /classed as/ a secondary /article/. However, if one mixed /an article into a dish/ in order to contribute

Mishnah Berurah

are the prime fruit /of the rose shrub/ and the petals which one confects are /merely/ the flowers.

This /applies/ likewise to /what is called/ *loindra* in Yiddish /,i.e., elder petals/. One should make the blessing *Borey Peri Ha-Adamah* /over it/, because even though *loindra* grows on a tree the prime fruit /of the tree/ are the black cherries which grow on it, /so that/ it is exactly similar to the case of rose /petals/. [Acharonim]

Should one query /this ruling/, in view /of the fact/ that rose /petals/ are not edible either raw or cooked unless they are cooked /together/ with honey and, consequently, it should be the honey which is /considered/ the principal /article and one should be required to make a blessing over the honey rather than over the petals/, the answer is that, on the contrary, because making rose /petals/ edible must essentially involve honey the honey constitutes the secondary /article/, as it merely serves to make the rose /petals/ edible. /The rose petals/ are /in fact/ comparable to fruit which is inedible raw. Over /such fruit/ one must make the appropriate blessing for /the type of fruit in question/ after it is cooked [as /stated/ below at the beginning of Sec. 205] and we do not reason that one should make the blessing *She-Ha-Kol* over it because the water it absorbed made it edible. [*B.Y.*]

(54) Except as a cure, etc. The reason /for this/ is that even though one enjoys /the confection/ this is not the main /way/ in which /the fruit/ is enjoyed, since healthy people are not accustomed to eat it /confected/ in this /manner/ and /the confection/ is only meant to /serve as/ a cure.

(55) He should make over it the blessing *She-Ha-Kol*. See the *Bedek Ha-Bayis*, who states that the majority of Poskim dispute this /ruling/. The Acharonim likewise agree that one should make the appropriate blessing for /the type of fruit in question/ over /the confection/, since one does at any rate enjoy it.

(56) Over this principal /article/, etc. See below /in/ Sec. 212, where all the details of the law /concerning/ principal and secondary /articles/ are given.

[illegible] כדי ליתן טעם בתערובות (נז) הרי הוא עיקר לפיכך מיני דבש שמבשלים אותם ונותנים בהם חלב חטה כדי לדבק ועושים מהם מיני מתיקה אינו מברך במ״מ מפני שהדבש הוא העיקר. הגה ונראה דהא דאם עירב כדי לתת טעם בתערובות שהוא עיקר היינו דוקא (נח) שיש שם ממשות מן הדבר הנותן טעם ודבר חשוב אבל בשמים שנותנין לתוך המרקחת אע״פ שהם לנתינת טעם אין מברכין עליהם דבטלין במיעוטן אע״פ שנותנין טעם לכן נוהגין שלא לברך רק על (יט) המרקחת ולא על הבשמים שבהן: **יג** [ק]כל דבר (נט) שהוא מסופק בברכתו (ס) יברך (כ) [ח] שהכל:

באר הגולה

צ ל׳ רמב״ם בפ״ג מהל״ב ק הגהת מיי׳ פ״ה[א] בשם התוס׳

א ברכות ל״ה וכת״ק ב שם ל״ח

רה ברכות[ג] ירקות. ובו ה׳ סעיפים:

א [א]על הירקות מברך בורא פרי האדמה (א) ואפילו [ב]בשלם וכן כל פירות (א) [א] (ב) * וקטניות

באר היטב

הפרי הם הגודגדניות השחורות של״ה עמ״א: (יז) לרפואה. מיירי שאין טובים לאכול כמ״ש ס״ח מ״א ע״ש: (יח) שמערבין. כל סעיף זה הוא לשון הרמב״ם ופשוט דמיירי דוקא בה׳ מינים דבהכי איירי כדמתקיים ואזיל חלב חטה וכו׳ אבל בשאר מינים פשוט דאזלינן אחר רוב וכ״מ בגמ׳ דאמרי׳ כל שיש בו מחמשת מינים מברכין במ״מ והיינו דוקא כשבא ליתן טעם בתערובות א״כ בשאר מינין אפי׳ בא ליתן טעם הולכין אחר הרוב והכי מסתבר אטו מי שיתן בצלים או חומץ לתוך התבשיל יברך על הבצלים מ״א ע״ש ועי׳ ט״ז ועי׳ ע״ת: (יט) המרקחת. השקדים שמחפים אותם בצוק״ר אף שהפרי חפוי מכל וכל מברך על הפרי ולא על הצוק״ר: (כ) שהכל. מ״מ אם הוא דבר שיכול לפוטרו תוך הסעודה עדיף טפי דאז אין ספק כלל. כתב בספר חכמת מנוח שהכל נהיה בסגו״ל תחת היו״ד שהוא[ב] בינוני ולא בקמ״ץ שהוא לשון עבר דרוב ברכות נתקנו בלשון בינוני ובס׳ קס״ז ס״ק ח׳ כתב המ״א בקמץ ע״ש: (א) וקטניות. נ״ל דעל קטניות יבשים האוכלן חיים מברך שהכל

שערי תשובה

[ז] לרפואה. עבה״ט ועיין מח״ב האוכל חלמון ביצה כמות שהוא חי לצלצל הקול שאף שאינו נהנה בטעם אכילתו הוא נהנה במזונו ע״ש בשם קונטרס ישן כת״י ובשיורי ברכה כתב השותה מרק עם מי לימונ״ם לרפואה מברך שהכל ואם עירב במרק דבר שאוכלו דרך הנאתו לרפואה אף שהוא מועט והרוב הוא המרק הדבר המעורב עיקר והמרק טפל ומברך ברכה הראויה לאותו דבר ופוטר את הטפלה כ״כ מהר״י ואל״ו בתשובת כת״י: [ח] שהכל. עבה״ט והמג״א בס״ק י״ד הביא דברי חכמת מנוח והראה מקום לסימן קס״ז ששם חולק עליו ועיין ביד אפרים שם ועיין במעיל צדקה סי׳ מ״ב האריך בזה ומסיק דלשון בינוני עדיף לברך בו אבל שמעתי כי גם נהיה בקמץ פירושו בינוני ואדרבה בסגול הוא תלי׳ בקשה כמו ונהיה אנחנו וצאצאינו כו׳ ויש לחלק עכ״ל. ועיין בבר״י שכתב יש מ״ש נהיה בסגול וכמ״ש המג״א סי׳ קס״ז (ז״א שהמג״א חולק רק בשם חכמת מנוח כ״כ) ואינו מחוור אלא העיקר כמנהג העולם וכ״כ שאלת יעב״ץ סימן ק״ד וסי׳ ק״ה עכ״ל:

[א] וקטניות. עבה״ט וכתב בראשון לציון דאם בירך על הקטניות בורא מיני דשאים יצא בדיעבד וכתב בר״י דה״ה אם בירך עליהם בורא מיני זרעים אך נסתפק אם בירך על הירקות בורא מיני זרעים אם יצא

ביאור הלכה

* וקטניות וכו׳. כתב בעמק ברכה קטניות ופולין שאכלן כשהם לחים דהיינו מה שקורין ארבע״ס שוטי״ף°° בין חי בין מעושן [ר״ל שרופין קצת בעשן] וקורין אותו גיברענטי ארבע״ס או אותן קטניות שמבשלין במים בין שאוכלין אותן תוך המרק שקורין אותן ארבע״ס זופ״א°°° ואפילו הם נימוחים קצת או שאוכלן לאחר בישולן בלא מרק ודרך לשפוך מהם כל המים הרותחין ואח״כ מנהג ליתן לתוכן מלח ופלפלין ואוכל אותן כמות שהן שלימות לקינוח או אותן שאינם מבושלים במים כלל רק כשהן

משנה ברורה

[illegible] (נז) הרי הוא עיקר. המ״א (מז) ושארי האחרונים הסכימו דהוא דוקא בחמשת מיני דגן אמרינן דהיכא דבא ליתן טעם אף שהוא מיעוט הוא העיקר וכדלקמן בסימן ר״ח ס״ב אבל בשארי מינים אזלינן בתר רובא: (נח) שיש שם ממשות. ולפי הסכמת אחרונים כנ״ל אף ביש ממשות לא אזלינן בתרייהו רק בתר רובא: **יג** (נט) שהוא מסופק וכו׳. עיין לעיל סוף סי׳ ר״ב מ״ב ד״ה ואם: (ס) יברך שהכל. דבדיעבד יוצא (סח) בשהכל על כל דבר וכאן כיון שמסופק כדיעבד דמי [ב״י] ומ״מ אם הוא דבר שיכול לפטרו תוך הסעודה עדיף טפי [מ״א]:

א (א) ואפילו בשלם. ומיירי שטובים לאכול בין חיים בין מבושלים וכדמתקיים א״כ גבי פירות וקטניות: (ב) וקטניות. ודוקא שאוכלן

מתרגם: °מין פרח °°חומוס °°°מרק חומוס

שער הציון

איירי שנימוח ואינו ניכר ע״כ דהיינו שאינו ניכר לגמרי אבל ניכר עדיין קצת תארו: (מה) ואפילו בדבר שהוא מה׳ מיני דגן כן מבואר בחידושי הרא״ה שעל האלפס בענין שתיתא ע״ש [ומה שכתוב בב״י ובשו״ע בשם הרא״ש ט״ס וצ״ל הרא״ה] וכעין זה כתב ג״כ הרשב״א בחידושיו בדרך אפשר ע״ש ומה שרצה המ״א לחלק דהכא מיירי בשאין טובים לאכול הוא דחוק דהא העתיק כל לשון הרא״ה: (מו) המ״א והפר״ח בליקוטיו והגר״א: (מז) תשובת ח״ל סי׳ קכ״ט והגר״א בביאורו וכן העתיקו הח״א ויד הקטנה ושלחן שלמה: (מח) ואם הוא מסופק אם הוא פה״ע או אדמה יברך בפה״א וכדלעיל בסוף סי׳ ר״ב:

הגהות ותיקונים: א) פ״ח: ב) חסר תיבת לשון: ג) ברכת:

flavor to the mixture (57) it is /classed as/ a principal /article/. Consequently, when one cooked /any/ kind of honey /or syrup/ and added fat wheat to it in order to bind it and made goodies out of it, he should not make the blessing *Borey Miney Mezonos* /over the candy/, since the honey /or syrup/ is the principal /article/.

Gloss: It seems /logical/ that this /ruling/, that if one mixed /an article into a dish/ to contribute flavor to the mixture it is /classed as/ a principal /article/, only applies (58) *if there is a tangible /proportion/ there of the article which contributes flavor and a significant quantity /of it/. If one added spices to a confection, however, one should not make a blessing over them, even though they were /added/ to contribute flavor, since they are of no consequence /in the mixture/ despite /the fact/ that they give taste, because of the minute /quantity involved/. Accordingly, it is the practice merely to make a blessing over the confection /in such a case/ and not over the spices it contains.*

13. (59) If one is in doubt as to the /appropriate/ blessing /required/ for any article, (60) he should make the blessing *She-Ha-Kol* /over it/.

§205: THE BLESSINGS /TO BE MADE/ OVER VEGETABLES

(Contains Five Paragraphs)

1. One should make the blessing *Borey Peri Ha-Adamah* over vegetables (1) even when they are cooked. Likewise, /in the case of/ any fruit (2) or

Mishnah Berurah

(57) **It is a principal /article/.** The *M.A.* and other Acharonim are agreed that it is only in the case /of an article which was prepared from one/ of the five species of grain that we rule that if /the article/ serves to contribute flavor it is /classed as/ the principal /article/ despite /the fact/ that it is the smaller part /of the mixture/, as /stated/ below in Sec. 208, Par. 2. Where other kinds /of food/ are concerned, however, we regard the greater part /of the mixture as the principal article/.

(58) **If there is a tangible /proportion/ there.** According to what the Acharonim have agreed, /noted/ above /in the previous sub-paragraph/, we do not regard /the spices as the principal article/ even if there is a tangible /proportion of the spices in the mixture/, and it is only if /an ingredient forms/ the greater part /of the mixture that it is considered the principal article/.

(59) **If one is in doubt, etc.** See above, at the end of Sec. 202, in the Mishnah Berurah /sub-Par. 84/. /The heading of that sub-paragraph/ begins with the word "If."

(60) **He should make the blessing *She-Ha-Kol*.** For once it is after the event, one /is ruled to have/ fulfilled /his obligation to make a prior-blessing/ in the case of any article if /he made the blessing/ *She-Ha-Kol*. /In the circumstances discussed/ here, where one is in doubt /as to the appropriate blessing required, the situation/ is comparable to after the event. [*B.Y.*] Nevertheless, if the article can be exempted /from the need to have a blessing made over it by being eaten/ during a meal, it is preferable /to do so/. [*M.A.*]

§205

(1) **Even when they are cooked.** /The Shulchan Aruch/ is speaking of /vegetables/ which are good to eat either raw or cooked, as he states subsequently with respect to fruit or pulse.

(2) **Or pulse.** This only /applies/ if one eats

* שטובים חיים ומבושלים מברך עליהם לאחר בישולם כברכתם הראויה להם קודם שבישל אבל קרא וסילקא (ב) וכרוב וכיוצא בהם * שטובים מבושלים (ג) יותר מחיים * כשהם חיים מברך שהכל (ד) ולאחר בישולם בפה"א ותומי (פי' שומים) (ג) [ב] וכרתי (פי' פורט בלע"ז) (ה) כשהם חיים בפה"א

שערי תשובה

דשמא ירקות כמי זרעים מיקרי ע"ש ולענ"ד דילא דהא כתיב וכגנה זרועיה תצמיח ועיין בפסחים דף ל"ט: [ב] וכרתי. עבה"ט ומ"ש דכשלא הזקין ראוי לאוכלו חי כו' עיין ט"ז שכתב שי"ל שתחלת זריעתו על כוונה זו וצ"ע במדינתנו שלעולם אין אוכלים השומים והבצלים אף כשהם רכים אם לא טפל לפת ואז אין חיוב ברכה כלל עליהם. ומחוורתא לברך שהכל כמ"ש המג"א בשם הב"ח ועיין פ"מ[ג] וגם נראה שעיקר זריעתו הוא לצורך לתבל בו

באר היטב

מ"א: (ב) וכרוב. אם הוא כבוש ראוי לאוכלו חי ומברך בפה"א של"ה מ"א ט"ז: (ג) וכרתי. ט"ז העלה לחלק בין השומים דבשום שהוא לא הזקין עדיין ראוי לאוכלו חי אפילו בלא פת מברך בפה"א אבל אם הזקין שאינו ראוי לאוכלו חי בלא פת יש לברך בזה שהוא חי שהכל ולאחר בישולו בפה"א וכן בבצל יש חילוק זה. אתרוג המטוגן בדבש וכן כל דבר שגדל על העץ ועושין מהן אויי"ן גימאכט"ס° יש לברך בפה"ע דומיא לאגוז המטוגן בדבש כמ"ש סי' ר"ב סי"ג אבל מה שעושין מן פרי האדמה יש חילוק דאם

ביאור הלכה

יבשין שורין אותן במים קרים עד שנשרו הזגין שלהם ואח"כ לוקחין אותן מהמים ובעוד שהלחלוחית של מים עליהם נותנין אותן על המחתות שעל הגחלים והמחתה נקובה נקבים דקים ומטגנין אותן בהם כמות שהן בלי שום משקה על כולן מברך בפה"א דכשתנו לעילויא עכ"ל והעתיקו אותו האחרונים: * שטובים חיים ומבושלים. כתב הא"א דוקא אם דרך בני אותו מקום לאכלן כך חיין אבל אם אין דרך בני אותו מקום לאכול כך חיין אע"פ שהן טובים לאכול אף שלא ע"י הדחק יברך שהכל דאינו חשוב לקרותו פרי: * שטובים מבושלים יותר מחיים. עיין מ"ב דאפילו כשהם חיים הם ג"כ טובים כיון שכשהם מבושלים הם טובים יותר ומוכח מת"א דוקא כשהם טובים יותר בעצמותם כשהם מבושלים דהיינו אפילו כשמבשלן בלא בשר לאפוקי אם הם טובים יותר רק כשמבשלם עם בשר זה לא נחשב שהם טובים יותר וע"כ מברך בפה"א כשהם חיין:

* כשהם חיים מברך שהכל. עיין מ"ב לענין קרוי"ט מחומץ ולכאורה אם אוכל הקלח של קרוי"ט מברך בפה"א אפילו באינם מחומצים שהרי טוב לתאכל ואוכלין כן בחיותן ומ"מ אפשר שאעפ"כ אינו מברך אלא שהכל דלא חשיב כעיקר קרוי"ט וע"פ רוב חותכים את הקלחים

משנה ברורה

שאוכלן בעודם לחים (א) אבל קטניות ופולין יבשים אין דרכן של ב"א לאכלן חיין אלא מבושלים לפיכך האוכלם חיין מברך שהכל ועיין בסימן ר"ד סק"ט במ"ב: (ג) יותר מחיים. מלשון זה משמע דאף כשהם טובים חיין ג"כ כיון שהם יותר טובים כשהם מבושלים מברך שהכל (ב) ומ"מ אם דרך (ג) רוב ב"א לאכלם ג"כ כשהם חיין מברך בפה"א: (ד) ולאחר בישולם וכו'. וה"ה (ד) אם הם כבושים או מלוחים ודרך בני אדם לאכלם עי"ז כשהם חיין מברך בפה"א ולפ"ז מה שקורין קרוי"ט°° כשכבשן ונעשו חמוצים מברך עליהן בפה"א אף כשהם חיין אבל אם לא כבשן ואכלן (ה) חיין שהכל מבושלין בפה"א. שלאטי"ן°°° מעורב עם שמן וחומץ בפה"א אף בחיין. וכ"ז כשלא אכלם תוך הסעודה [אחרונים] ואם אוכל השלאטין עם בשר נעשה טפל להבשר [פמ"ג]: (ה) כשהם חיים בפה"א. כתבו (ו) האחרונים לדוקא בשומים רכים דאז דרך בני אדם לאוכלן חיים אבל שומים שהזקינו שהם חריפים מאד ואינו ראוי לאוכלן חי [בלא פת] אם אכלו מברך שהכל וכן בבצלים דינא הכי דאם אוכלן רכים

בפה"א הזקינו שהכל ועיין בשע"ת שמצדד לומר דאפילו רכים אינו מברך בפה"א רק במדינות שדרך

שער הציון

(א) עמק ברכה ומ"א וא"ר וכן מבואר בבה"ג וז"ל כל מיני קטניות כגון חמצי וטלפחי ובקולי ותני כל רטיבי בפה"א כל יבשין ואכלי בחיותייהו שהכל בשליקון וקליון בפה"א והעתיקו ג"כ האשכול ע"ש שיש חסרון לשון בדבריו וכ"כ בהלכות ריא"ז וז"ל ונראה בעיני שעל הפולין היבשים שאכלן חיין מברך עליהן שהכל אבל הפולין הלחים מברך עליהן בפה"א בין חיין ובין שלוקין עכ"ל ולא כע"ת שמסתפק בזה: (ב) כן משמע מא"ר ודה"ח והגר"ז וכן מוכח מהלבוש והעט"ז בסימן ר"ב סי"ב ע"ש ומשמע מדברי הא"ר להתה"א שמצדד לדינא כהתר"י אף כשמיעוט ב"א אוכלין אותן כשהם חיים ג"כ מברך אז עליהן בפה"א כיון שהם טובים לאכילה [אך לדינא אין מסכים כוותיה עי"ש] ומהגר"ז משמע דגם המ"א ס"ל דדוקא כשרוב ב"א אוכלין אותה גם חיין: (ג) היינו באותו מקום כ"ת בא"ח: (ד) מ"א וש"א: (ה) וכעין זה כתבו גם לענין בוריקעס חיין ולענ"ד צ"ע בכל זה דהא לפי הנראה מינים אלו אין ראוים לאכול חיין אפילו ע"י הדחק וא"כ דמי זה לפלפלין המבואר בסימן ר"ב סט"ז דאין מברך עליהן כלום: (ו) ט"ז וש"א: (ז) הנה באמת אין סברא זו ברורה דמחק יעקב לקמן בסימן תע"ג[א] לענין מרור שם משמע דאף דאינו ראוי לאכול כ"א ע"י טיבול בחומץ מקרי ראוי לאכול חי וא"כ ה"נ בכה"ג וכן משמע ג"כ בהגר"ז ומ"מ טוב יותר לברך שהכל דהא מהמ"א שם משמע דלא ס"ל כוותיה בזה ובברכת שהכל בודאי יוצא בדיעבד: (ח) וה"ה כל כה"ג מינים שאנו יודעין שטובין יותר חיין ממבושלין: (ט) היינו אפילו אם אוכל השומים לבד כן משמע באחרונים ולא כמה שנראה מהפמ"ג בסק"ה. ודע דמה שכתבתי לענין ירקות שבשלן עם בשר הוא לדעת המ"א ושאר הרבה אחרונים שהסכימו עמו ולא כט"ז בסק"ג: (י) נראה דאין חילוק בזה בין בצל זקן לרך והפמ"ג באות ה' במ"ז[ב] רצה לחדש דבר דבבצל זקן לא מהני טיגון לברך עליה בפה"א ולא נהירא דהרי להט"ז גופא אפילו בסתם בצל זקן מבושל [היינו במים] ג"כ מברך פה"א וכ"ש כשטגנו בשמן כדי להשביחו: (יא) וה"ה בשומן אווז מטעם כה"ג אבל מה שחותכין בצלים לחתיכות דקות ונותנין אותן לתוך שומן אווז כשמטגנין אותן נראה לכאורה דמברך עליה שהכל דאותן הבצלים אינם באין כ"א להשביח השומן אלא דממילא קולטין הם השמנונית מהשומן ודומין למה שמבואר בהרמ"א:

הגהות ותיקונים: א) תע"ה: ב) בא"א: ג) פמ"ג:

pulse which is good /to eat/ raw or cooked, one should make over it after it was cooked the same blessing as is appropriate for it before it is cooked.

However, /in the case of/ squash, mangold[1*] or cabbage, etc., which are (3) better cooked than raw, one should /merely/ make the blessing *She-Ha-Kol* /over them/ when they are raw (4) and after they are cooked /the blessing/ *Borey Peri Ha-Adamah.*

/Over/ garlic *(...)* or leek *(...)* /one should make the blessing/ (5) *Borey Peri*

Mishnah Berurah

/the pulse/ when it is still moist. However, it is not customary for people to eat dry peas or beans raw, but cooked. Consequently, if one eats them raw he should make /over them/ the blessing *She-Ha-Kol.* See Sec. 204, sub-Par. 9 in Mishnah Berurah.

(3) Better...than raw. This wording implies that even if they are also good /to eat/ raw one should /nevertheless/ make the blessing *She-Ha-Kol* /over them/ if they are better cooked. Despite this, if it is customary for most people /in that locality/ to eat them raw as well, one should make the blessing *Borey Peri Ha-Adamah* /over them even when they are raw/.

(4) And after they are cooked, etc. Correspondingly, if they are pickled or salted and it is customary for people to eat them raw by /preparing them in/ this /way/, one should make the blessing *Borey Peri Ha-Adamah* /over them/.

Accordingly, one should make the blessing *Borey Peri Ha-Adamah* over what we call *kroyt* (cabbage) once it has been pickled and has turned sour, although it is /still/ raw. When it has not been pickled, however, /one should make over it the blessing/ *She-Ha-Kol* if he eats it raw and /the blessing/ *Borey Peri Ha-Adamah* if /he eats it/ cooked.

/Likewise, one should make the blessing/ *Borey Peri Ha-Adamah* /over/ lettuce mixed with oil and vinegar, even though /the lettuce/ is raw. /However,/ all this /only applies/ if one does not eat it during a meal. [Acharonim] If one eats lettuce /together/ with meat it becomes secondary to the meat /and one should only make a blessing over the meat/. [*P.Mg.*]

(5) *Borey Peri Ha-Adamah* when they are raw. The Acharonim state that this only /applies/ to tender garlic, since /when garlic is tender/ it is customary for people to eat it raw. However, over mature garlic, which is very sharp and is inedible raw [without bread], one should make the blessing *She-Ha-Kol* if he eats it /raw/. The same ruling likewise /applies/ to onions and /, therefore/ if one eats /onions raw when they are still/ tender /he should make the blessing/ *Borey Peri Ha-Adamah* /over them, whereas if one eats them raw after they have/ matured, /the blessing/ *She-Ha-Kol.*

See the *Sha.T.*, who adopts the view that even /over/ tender /garlic or onions/ one should only make the blessing *Borey Peri Ha-Adamah* in countries where it is customary to

---

[1*] See Note 1* in Sec. 202.

לאחר שבישלם שהכל: הגה (ו) דמחשבי נשתנו לגריעותא ואפילו בשלם עם בשר ונשתבחו אין השבח (ז) מצד

שערי תשובה

דשמא ירקות כמו זרעים מיקרי ע״ש ולענ״ד דילא דהא כתיב וכגנה זרועיה תצמיח ועיין בפסחים דף ל״ט: [ב] וכרתי. עבה״ט ומ״ש דכשלא הזקין ראוי לאוכלו חי כו׳ עיין ט״ז שכתב שי״ל שתחלת זריעתו על כוונה זו וצ״ע במדינתנו שלעולם אין אוכלים השומים והבצלים אף כשהם רכים אם לא טפל לפת ואז אין חיוב ברכה כלל עליהם. ומחוורתא לברך שהכל כמ״ש המג״א בשם הב״ח ועיין פ״ת[ג] וגם נראה שעיקר זריעתו הוא לצורך לתבל בו

באר היטב

מ״א: (ב) וכרוב. אם הוא כבוש ראוי לאוכלו חי ומברך בפה״א של״ה מ״א ט״ז: (ג) וכרתי. ט״ז העלה לחלק בין השומים דבשום שהוא לא הזקין עדיין ראוי לאוכלו חי אפילו בלא פת מברך בפה״א אבל אם הזקין שאינו ראוי לאוכלו חי בלא פת יש לברך בזה שהוא חי שהכל ולאחר בישולו בפה״א וכן בבצל יש חילוק זה. אתרוג המטוגן בדבש וכן כל דבר שגדל על העץ ועושין מהן

איי״ן גיתאכט״ס° יש לברך בפה״ע דומיא לאגוז המטוגן בדבש כמ״ש סי׳ ר״ב סי״ג אבל מה שעושין מן פרי האדמה יש חילוק לאם

ביאור הלכה

יבשין שורין אותן במים קרים עד שנשרו הזגין שלהם ואח״כ לוקחין אותן מהמים ובעוד שהלחלוחית של מים עליהם נותנין אותן על המחתות שעל הגחלים והמחתה נקובה נקבים דקים ומטגנין אותן בהם כמות שהן בלי שום משקה על כולן מברך בפה״א דנשתנו לעילויא עכ״ל והעתיקו אותו האחרונים: * שטובים חיים ומבושלים. כתב הח״א דוקא אם דרך בני אותו מקום לאכלן כך חיין אבל אם אין דרך בני אותו מקום לאכול כך חיין אע״פ שהן טובים לאכול אף שלא ע״י הדחק יברך שהכל דאינו חשוב לקרותו פרי: * שטובים מבושלים יותר מחיים. עיין מ״ב דאפילו כשהם חיים הם ג״כ טובים כיון שכשהם מבושלים הם טובים יותר ומוכח ממ״א דוקא כשהם טובים יותר בעצמותם כשהם מבושלים דהיינו אפילו כשמבשלן בלא בשר לאפוקי אם הם טובים יותר רק כשמבשלם עם בשר זה לא נחשב שהם טובים יותר וע״כ מברך בפה״א כשהם חיין:

* כשהם חיים מברך שהכל. עיין מ״ב לענין קרוי״ט מחומץ ולכאורה אם אוכל הקלח של קרוי״ט מברך בפה״א אפילו באינם מחומצים שהרי טוב למאכל ואוכלין כן בחיותן ומ״מ אפשר שאעפ״כ אינו מברך אלא שהכל דלא חשיב כעיקר קרוי״ט וע״פ רוב חותכים את הקלחים

משנה ברורה

[illegible] לאוכלן רכים בלא פת אבל במדינותינו שלעולם אין דרך בנ״א לאכול שומים ובצלים חיים אף כשהם רכים (ז) בלא פת אין מברך עליהם אלא שהכל וכן מצדד בנשמת אדם לברך שהכל. וע״ש עוד בשע״ת שכתב דבמבושלים בין שומים ובצלים רכים ובין כשהזקינו לעולם אינו מברך אלא שהכל ואפילו בישלן עם בשר: (ו) **דמחשבי נשתנו לגריעותא.** ומשמע מהאחרונים דה״ה (ח) בבצלים מבושלים וכן בירק שקורין זערזי״ך או מה שקורין טרא״ן ונראה דדוקא כשבישל הבצלים בתבשיל עם מים כנהוג אבל מה שדרך לעשות מאכל מבצלים לבד שמבשלין אותן בישול רב עד שמצטמקין וטובין ויפין לאכילה יוכל לברך עליהן בפה״א דהרי הם משתנים לעילויא ע״י בישול הרב: (ז) **מצד עצמן.** עיין באחרונים שכתבו דאם היה מבשל ירקות עם בשר [או שטגנן בשומן] שכוונתו ודאי לאכול גם הירקות עצמן בודאי צריך לברך עליהן בפה״א אפילו אם טבע אותן הירקות להשתנות לגריעותא כשמבשלן בלא בשר ושאני הכא דלא ניתנו שומים בתוך הקדרה בשביל עצמן רק כדי ליתן טעם בהבשר אלא דממילא מקבלין הם ג״כ הטעם מהבשר ונשבחו (ט) ע״כ מברך עליהן רק כברכת הבשר. ולפ״ז אם טיגן (י) בצלים (יא) בשמן או בחמאה כדי להשביחן מברך עליהן בפה״א דהרי הבצלים נשתנו לעילויא ע״י הטיגון והם העיקר

מתרגם: °ריבה תפרי הדר °°כרוב °°°עלי חסא

שער הציון

(א) עמק ברכה ומ״א וא״ר וכן מבואר בבה״ג וז״ל כל מיני קטניות כגון חמצי וטלפחי ובקולי ותגי כד רטיבי בפה״א כד יבשין ואכלי בחיותייהו שהכל בשליקון וקליקון בפה״א והעתיקו ג״כ האשכול ע״ש שיש חסרון לשון בדבריו וכ״כ בהלכות ריא״ז וז״ל ונראה בעיני שעל הפולין היבשים שאכלן חיין מברך עליהן שהכל אבל הפולין הלחים מברך עליהן בפה״א בין חיין ובין שלוקין עכ״ל ולא כע״ת שמסתפק בזה: (ב) כן משמע מא״ר ודה״ח והגר״ז וכן מוכח מהלבוש והעט״ז בסימן ר״ב סי״ב ע״ש ומשמע מדברי הא״ר דלהמ״א שמצדד לדינא כהתר״י אף כשמיעוט ב״א אוכלין אותן כשהם חיים ג״כ מברך אז עליהן בפה״א כיון שהם טובים לאכילה [אך לדינא אין מסכים כוותיה עי״ש] והגר״ז משמע דגם המ״א ס״ל דדוקא כשרוב ב״א אוכלין אותה גם חיין: (ג) היינו באותו מקום כ״ת בח״א: (ד) מ״א וש״א: (ה) וכעין זה כתבו גם לענין בוריקעס חיין ולענ״ד צ״ע בכל זה דהא לפי הנראה מינים אלו אין ראוים לאכול חיין אפילו ע״י הדחק וא״כ דמי זה לפלפלין המבואר בסימן ר״ב סט״ז דאין מברך עליהן כלום: (ו) ט״ז וש״א: (ז) הגה באמת אין סברא זו ברורה דמחק יעקב לקמן בסימן תע״ג[א] לענין מרור שם משמע דאף דאינו ראוי לאכול כ״א ע״י טיבול בחומץ מקרי ראוי לאכול חי וא״כ ה״כ בכה״ג וכן משמע ג״כ בהגר״ז ומ״מ טוב יותר לברך שהכל דהא מהמ״א שם משמע דלא ס״ל כוותיה בזה ובברכת שהכל בודאי יוצא בדיעבד: (ח) וה״ה כל כה״ג מינים שאנו יודעין שטובין יותר חיין ממבושלין: (ט) היינו אפילו אם אוכל השומים לבד כן משמע באחרונים ולא כמה שנראה מהפמ״ג בסק״ה. ודע דמה שכתבתי לענין ירקות שבשלן עם בשר הוא לדעת המ״א ושאר הרבה אחרונים שהסכימו עמו ולא כט״ז בסק״ג: (י) נראה דאין חילוק בזה בין בצל זקן לרך והפמ״ג באות ה׳ במ״ז[ב] רצה לחדש דבר דבבצל זקן לא מהני טיגון לברך עליה בפה״א ולא נהירא דהרי להט״ז גופא אפילו בסתם בצל זקן מבושל [היינו במים] ג״כ מברך פה״א וכ״ש כשטגנו בשמן כדי להשביחו: (יא) וה״ה בשומן אווז מעט כה״ג אבל מה שחותכין בצלים לחתיכות דקות ונותנין אותן לתוך שומן אווז כשמטגנין אותן נראה לכאורה למברך עליה שהכל דאותן הבצלים אינם באין כ״א להשביח השומן אלא דממילא קולטין הם השמנונית מהשומן ודומין למה שמבואר בהרמ״א:

הגהות ותיקונים: א) תע״ה: ב) בא״א: ג) פמ״ג:

Ha-Adamah when they are raw, /but the blessing/ *She-Ha-Kol* after they have been cooked.

Gloss: /This is/ (6) *because they are considered to have deteriorated /as a result of the cooking/. Even if they were cooked with meat and were /therefore/ improved /by the cooking this makes no difference, since/ the /resulting/ improvement is not* (7) *because they themselves /were improved/,*

Mishnah Berurah

eat them /raw/ without bread when they are tender. In our countries, however, where it is not customary for people to eat raw garlic or onions without bread in any circumstances, even when they are tender, one should merely make the blessing *She-Ha-Kol* over them. In /the work/ *Nishmas Adam* /the author/ likewise adopts /this view/, that one should make the blessing *She-Ha-Kol* /over raw garlic or onions even when they are tender/.

See further there in the *Sha.T.* /The author/ states /there/ that over cooked garlic or onions one should invariably merely make the blessing *She-Ha-Kol*, irrespective of whether they are tender or mature, and this even /applies/ if they were cooked /together/ with meat.

(6) Because they are considered to have deteriorated. It is implied by the Acharonim that the same ruling /applies/ in the case of cooked onions. (It /applies/ likewise in the case of the vegetables called *zerzich* or what are called *trahn.*) /However,/ it appears that this is only /the case/ if one boiled the onions with water as is customary, but as regards the practice of making a dish from the onions themselves by cooking them prolongedly until they have shrunk and become good and desirable to eat, one can /then/ make the blessing *Borey Peri Ha-Adamah* over /the onions/, since they become enhanced by prolonged cooking.

(7) Because they themselves. See the Acharonim, who state that if one cooked vegetables /together/ with meat [or fried them in fat], in which case one definitely had in mind to eat the vegetables themselves as well, one must certainly make the blessing *Borey Peri Ha-Adamah* over /the vegetables/, even though the vegetables in question deteriorate by nature when they are cooked without meat. /The reason why the ruling/ is different in our case is because the garlic was not added to the pot for its own sake, but merely in order to give taste to the meat, and it is simply that they inevitably absorbed the taste of the meat as well and were /consequently/ improved. One should therefore only make the blessing which is /appropriate/ to the meat over it.

According to this /reasoning/, if one fried onions in oil or butter in order to improve them he should make the blessing *Borey Peri Ha-Adamah* over them, since the onions were enhanced as a result of the frying and are for

עלמן אלא מחמת הבשר שבהם (הר"י פרק כילד מברכין): **ב** (ח) [ג]על המים שבישלו (ט) בהם (ל) ירקות (י) מברך הברכה

ג שם ל"ט ד טור בשם אביו הרא"ש
ה שם לדעתו

באר היטב

הוא מין לכון שקלת בני אדם מטגנין אותו בדבש ברכתו אז שהכל כמו תומי וכרתי כיון שהוא משתנה לגריעותא בבישול בלא דבש וטובים יותר חיים ממבושלי' רק הדבש הוא משביח אין השבח מחמת עלמן אבל אם מטגנין מערי"ן וריבי"ן וקירב"ש יש לברך בפה"א ומזה יש ללמוד כל דיכי איי"ן גימאכט"ש עכ"ל ט"ז: (ל) ירקות. ע"ל סי' ר"ב ס"ק י"ט מש"ש: (ה) עם בשר. דמים לית ליה טעמא כ"א מה שקבלו מן הבשר אזלינן בתר בישרא לפ"ז כ"ל אם בישל ירקות בחומץ או במשקה שקורין בארש"ט אין לברך עליהם כמו על הירקות אלא כפי ברכת המשקה כיון שיש לו עוד טעם שלו אפילו בישלו עם בשר לא הפסיד טעמו כמו באגוז בדבש בסי' ר"ב סי"ג ט"ז: (ו) סחטן. לאשתני לגריעותא. וע"י כתישה הוי כבישול עי' ט"ז. מי תותין ויין תפוחים שעומדין לשתיה מברך שהכל. וכן

שערי תשובה

המאכלים כבוש ללי ומבושל אך מקום שהרבה אוכלים אותם כשהם רכים לבדם חיין דינם כשאר ירקות לברך בורא פה"א כמ"ש הט"ז ושום ובצלים שהכל אפי' הזקין ובשלם עם בשר ודלא כע"ת עיין מג"א וא"ר וברי"י הביא דברי הרא"ש בפסקיו דמחלק להדיא בין זה לאגוז ע"ש ובאמת שהמג"א ג"כ .כוונתו על דברי הרא"ש אלו ע"ש ומ"ש באתרוג המטוגן בדבש כ"כ בעמק ברכה ובמרקחת גריכ"י פלאמי"ן בדבש או בצוקר כתב פ"ת שאם בעודן חיין ראוין לאכילה ע"י הדחק מברך בפה"ע וכן לוטריכ"ן קטנים וקאלאאסי"ן מרוקחים בפה"ע או שטארסק"ע זיל"ע מרוקח בדבש יש לברך שהכל ומרקחת שנקרא לידק"ע י"א שהוא קליפת קשואין יש לברך שהכל דגרע מקליפת מראנצי"ן ומרקחת קריי"ן י"ל שהכל ומרקחת לכון בפה"א ע"ש ועיין מש"ל סימן ר"ב ור"ג ועיין מ"ש ביד אפרים שם: [ג] עם

משנה ברורה

העיקר אלנו וה"ה כל כה"ג: **ב** (ח) על המים שבשלו. ואם שרה ירקות במים כתב הב"י בסימן ר"ב דדינו כמבושל וכדקי"ל בעלמא דכבוש כמבושל ומ"מ ברוטב של אוגערקעס° שהכבישה הוא רק בשביל האוגערקעס לבד שיחמילו ואין כונתו בשביל מי הכבישה כלל מברך על הרוטב שהכל [ט"ז בר"ב סק"י וכ"כ הא"ר] [ובמקום (יב) שמנהג רוב אנשי העיר לטבול בו פת במי האוגערקעס° יצטרך לברך פה"א אף כששותה המשקין לבד] עוד כתב שם א"ר דה"ה ברוטב של קומפוס"ט ובמדינותינו קורין אותן קרוי"ט°° שמברך שהכל [ואין זה נראה לפי מנהג מדינותינו שאוכלין הרוטב כמו הקומפוס"ט עלמו] וכ"ז בשאוכל רוטב של קרוי"ט חיין אבל כשבשלן עם הקרוי"ט ורוצה לשתות הרוטב לבד (יג) מודה הט"ז דמברך פה"א כעל שאר מי סלקות ורוטב של בוריקע"ס חמוצין שקורין ראסי"ל°°° אף אם בשלן לבדן משמע מהט"ז (יד) שמברך בפה"א כיון דנכבשו בהן הבוריקעס וכונת הכבישה הוא גם בשבילן ודרך ללפת בו הפת וכן מלדד הח"א ומ"מ בשותה אותן חיין מסתברא דמברך עליהן שהכל משום דרוב אכילתן הוא ע"י בישול. ומשקה בארש"ט°°°° העשויה ממי סובין וקמח מברך עליהן שהכל בין כששותה אותן חיין או מבושלין* [אחרונים]: (ט) בהם ירקות וכו'. ר"ל שרוצה לגמוע המים

שער הציון

(יב) ח"א: (יג) פשוט דאפילו אם בישל רק במים שלא נכבשו עמהן ג"כ ברכתו בפה"א: (יד) וכ"כ גם הפמ"ג בר"ה ובר"ב במשבצות זהב משמע דדבר זה רפיא בידיה ע"ש והובא בשע"ת וע"כ טוב לכתחלה למנוע מלשתותן שלא בתוך הסעודה: (טו) מ"א וש"א: (טז) עיין במ"א דתלוי בסברת הרמב"ם והרא"ש דלהרמב"ם ברכתו שהכל: (יז) ח"א וכ"מ מדה"ח ועיין בח"א שכתב דאם אין לו דבר אחר יברך על הרוטב עלמו שהכל: (יח) ח"א: (יט) ט"ז וח"א ואף דא"ר מסתפק בדינו מ"מ יותר טוב לברך שהכל דבזה בודאי יוצא בדיעבד: (כ) ואפשר עוד לומר דגם הא"ר יודה לזה מטעם אחר דבזה דהיה על הרוטב שם מי סלקות מקודם אין סברא דבשביל שנשתבח הרוטב ע"י שקלט גם טעם הבשר יוגרע ברכתו ומ"מ למעשה נראה שיותר טוב שיברך בפה"א על מעט ירק מתחלה: (כא) זהו להרא"ש שהביאו המחבר לעיל בר"ב ס"י ומפני זה כתבתי דאפילו בשדרכו למיסחטיה נמי דינא הכי וכשיטת הרא"ש שם עי"ש דכן נראה מסתימת המחבר [הגר"א ופמ"ג] ואף דהמחבר תלה הדבר בר"ב ס"י בפלוגתא וכאן סתם כהרא"ש משום דבשהכל יוצא בדיעבד לכו"ע [מאמר מרדכי] ולפ"ז לכאורה בדיעבד אם בירך בפה"א יצא: (כב) חמד משה וכהר שלום עי"ש דלא כט"ז אלא דלעולם חשיב רק מוהל בעלמא כשיוצא שלא ע"י בישול וכן מוכח מהרא"ש שהובא לעיל בר"ב ס"ח בב"י וט"ז:

but because of the /fact that they absorbed/ meat in them. (...)

2. (8) Over water (9) in which vegetables were cooked (10) one must make the

Mishnah Berurah

him the principal /article/. /This applies/ correspondingly in all similar cases.

(8) Over water... were cooked. The *B.Y.* states in Sec. 202 that if one soaked vegetables in water /the water/ has the /same/ ruling as /water in which vegetables/ were cooked, in conformance with the general ruling that if one soaked /an article for twenty-four hours in liquid/ it is /regarded/ as if one cooked it /in the liquid/. Nevertheless, in the case of liquid in which cucumbers /were pickled/ one should make the blessing *She-Ha-Kol* over the liquid, since the soaking was /done/ solely for the sake of the cucumbers going sour and one did not have in mind at all /to improve/ the water in which he soaked them. [*Taz* in /Sec./ 202, sub-Par. 10. The *E.R.* likewise writes this.][In a locality where it is the practice of most of the town's inhabitants to dip bread in the water in which cucumbers /were pickled/ one is required to make the blessing *Borey Peri Ha-Adamah* /over the liquid/ even when he /merely wishes to/ drink the liquid by itself.]

The *E.R.* writes there further that the same applies to the liquid in which sour cabbage, which is called *kroyt* in our country, /was pickled/ and one should make the blessing *She-Ha-Kol* /over it/. [This does not appear /to be the correct ruling/ according to the practice in our countries, where /people/ eat the liquid just as /they eat/ the sour cabbage itself.] /However,/ all this /only applies/ when one /wishes to/ eat the liquid in which raw cabbage /was soaked/, but when one cooked /water/ with cabbage and wishes to drink the broth by itself the *Taz* concedes that one should make the blessing *Borey Peri Ha-Adamah* /over it/, as /one must do/ over /any/ other water in which /vegetables were/ stewed.

As to the liquid in which sour beet /was pickled/, called *rasil* /in Yiddish/, it is implied by the *Taz* that one should make the blessing *Borey Peri Ha-Adamah* /over it/ even if he cooked it by itself. /This is/ because the beet was soaked in it and the soaking was also done for the sake /of the liquid/ and it is usual to /consume this liquid as/ an accompaniment to bread. The *Ch.A.* is likewise inclined /to rule in this way/. Nevertheless, if one drinks /the liquid/ uncooked it /seems/ logical that one should make the blessing *She-Ha-Kol* over it, since it is mostly consumed after it has been cooked. Over the drink borscht,[1] which is made out of bran juice and flour, one should make the blessing *She-Ha-Kol*, irrespective of whether one drinks it raw or cooked. [Acharonim]

(9) In which vegetables, etc. I.e., when

---

[1] It appears from the Acharonim that there are two different kinds of borscht, one made from bran juice and flour and one made from beets.

ג שם ל״ט ד טור בשם אביו הרא״ש ה שם לדעתו

עצמה (יא) שמברך על הירקות עצמן

באר היטב

הוא מין לכון שקלת בני אדם מטגנין אותו בדבש ברכתו אז שהכל כמו תומי וכרתי כיון שהוא משתנה לגריעותא בבישול בלא דבש וטובים יותר חיים ממבושלי׳ רק הדבש הוא משביח אין השבח מחמת עצמן אבל אם מטגנין מערי״ן וריבי״ן וקירב״ש יש לברך בפה״א ומזה יש ללמוד כל דיני איי״ן גימאכט״ש עכ״ל ט״ז: (ד) ירקות. ע״ל סי׳ ר״ב ס״ק י״ט מש״ש: (ה) עם בשר. דמים לית ליה טעמא כ״א מה שקבלו מן הבשר אזלינן בתר בישרא לפ״ז כ״ל אם בישל ירקות בחומץ או במשקה שקורין בארש״ט אין לברך עליהם כמו על הירקות אלא כפי ברכת המשקה כיון שיש לו עוד טעם שלו אפילו בישלו עם בשר לא הפסיד טעמו כמו באגוז בדבש בסי׳ ר״ב סי״ג ט״ז: (ו) סחטן. לאשתני לגריעותא. וע״י כתישה הוי כבישול עי׳ ט״ז. מי תותין ויין תפוחים שעומדין לשתיה מברך שהכל. וכן

שערי תשובה

המאכלים כבוש צלי ומבושל אך מקום שהרבה אוכלים אותם כשהם רכים לבדם חיין דינם כשאר ירקות לברך בורא פה״א כמ״ש הט״ז ושום ובצלים שהכל אפי׳ הזקין ובשלם עם בשר ולא כע״ת עיין מג״א וא״ר ובר״י הביא דברי הרא״ש בפסקיו דמחלק להדיא בין זה לאגוז ע״ש ובאמת שהמג״א ג״כ כוונתו על דברי הרא״ש אלו ע״ש ומ״ש באתרוג המטוגן בדבש כ״כ בעמק ברכה ובמרקחת גריכ״י פלאמי״ן בדבש או בצוקר כתב פ״מ שאם בעודן חיין ראוין לאכילה ע״י הדחק מברך בפה״ע וכן צוטריכ״ן קטנים וקאלמאסי״ן מרוקחים בפה״ע או שטארסק״ע זיל״ע מרוקח בדבש יש לברך שהכל ומרקחת שנקרא ליקק״ע י״א שהוא קליפת קשואין יש לברך שהכל דגרע מקליפת מראנצי״ן ומרקחת קריי״ן י״ל שהכל ומרקחת לכון בפה״א ע״ש ועיין תש״ל סימן ר״ב ור״ג ועיין מ״ש ביד אפרים שם: [ג] עם

משנה ברורה

שרוצה לגמוע המים לבד

דאלו אם אוכלן עם הירק אין שייך שום ברכה על המים דנעשין טפלה לירק: (י) מברך וכו׳. ודוקא כשבלקן כדי לאכול גם את הירקות (טו) דאלו בישל הירקות או שראן לצורך מימיהן לבד לשתות אותן אין מברך עליהן אלא שהכל ולכן המשקה שעושין בפסח מתפוחים וכל כה״ג אין מברך עליהן אלא שהכל: (יא) שמברך וכו׳. וכ״ז במיני ירקות אבל לביבות שבשלן במים [פארפיל לאקשין קיילליך] ואינו רוצה לאכול הלביבות רק לשתות המים לבד (טז) הוא ספק אם יברך עליהן במ״מ כהלביבות או שהכל (יז) וע״כ יקח מעט מהלביבות ויברך במ״מ וגם יברך על ד״א שברכתו שהכל

ויאכל תשני המינים כשיעור כדי שיוכל לברך על המחיה וגם בנ״ר [וזה דוקא בענין זה שעיקר רצונו הוא רק לאכול את הרוטב של הלביבות (יח) אבל אם רוצה לאכול גם הלביבות עצמן כדרך העולם מברך על הלביבות במ״מ ופוטר בזה את הרוטב ג״כ לכו״ע מטעם טפל] ואם בישל רק מעט לביבות בהרבה מים ועיקר כונת תבשילו הוא רק בשביל המים שהרוטב כמעט צלול בזה בודאי אין המים בטלים ללביבות ומברך על המים שהכל ועל הלביבות במ״מ [מ״א וש״א] ובח״א כתב שגם בזה יותר טוב שיברך שהכל על ד״א וככ״ל: [illegible]

פתיחים אטריות כופתאות

שער הציון

(יב) ח״א: (יג) פשוט דאפילו אם בישל רק במים שלא נכבשו עמהן ג״כ ברכתו בפה״א: (יד) וכ״כ גם הפמ״ג בר״ה ובר״ב במשבצות זהב משמע דדבר זה רפיא בידיה ע״ש והובא בשע״ת וע״כ טוב לכתחלה למנוע מלשתותן שלא בתוך הסעודה: (טו) מ״א וש״א: (טז) עיין במ״א דתלוי בסברת הרמב״ם והרא״ש דלהרמב״ם ברכתו שהכל: (יז) ח״א וכ״מ מלה״ח ועיין בח״א שכתב דאם אין לו דבר אחר יברך על הרוטב עצמו שהכל: (יח) ח״א: (יט) ט״ז ומ״א ואף דא״ר מסתפק בדינו מ״מ יותר טוב לברך שהכל דבזה בודאי יוצא בדיעבד: (כ) ואפשר עוד לומר דגם הא״ר יודה לזה מטעם אחר דבזה דהיה על הרוטב שם מי שלקות מקודם אין סברא דבשביל שנשתבח הרוטב ע״י שקלט גם טעם הבשר יוגרע ברכתו ומ״מ למעשה נראה שיותר טוב שיברך בפה״א על מעט ירק מתחלה: (כא) זהו להרא״ש שהביאו המחבר לעיל בר״ב ס״י ומפני זה כתבתי דאפילו בשדרכו למיכסטיה כמי דינא הכי וכשיטת הרא״ש שם עי״ש דכן נראה מסתימת המחבר [הגר״א ופמ״ג] ואף דהמחבר תלה הדבר בר״ב ס״י בפלוגתא וכאן סתם כהרא״ש משום דבשהכל יוצא בדיעבד לכו״ע [מאמר מרדכי] ולפ״ז לכאורה בדיעבד אם בירך בפה״א יצא: (כב) חמד משה ונהר שלום עי״ש דלא כט״ז אלא לעולם חשיב רק מוהל בעלמא כשיוצא שלא ע״י בישול וכן מוכח מהרא״ש שהובא לעיל בר״ב ס״ח בב״י וט״ז:

selfsame blessing (11) that one would make over the vegetables themselves,

Mishnah Berurah

one wishes to swallow the water by itself, since if one /wishes to/ eat it /together/ with the vegetables there is no question of any blessing /whatsoever being necessary/ for the water, as it becomes secondary to the vegetables.

(10) One must make, etc. This is only /the case/ if one stewed /the vegetables/ with a view to eating the vegetables as well, because if one cooked or soaked the vegetables solely for the sake of drinking the water /in which they were cooked or soaked/ he should merely make the blessing *She-Ha-Kol* over them. Consequently, over the drink that one makes on Pesach from apples and all /other drinks/ of that nature one should merely make the blessing *She-Ha-Kol.*

(11) That one would make, etc. All this /applies/ when kinds of vegetable /were cooked in water/, but if one cooked dough products in water [/such as/ farfel, noodles or dumplings] /, then/, when one does not wish to eat them /as well, but/ only to drink the water by itself, it is questionable whether he should make the blessing *Borey Miney Mezonos* over /the water/, as /would be required for/ the dough products /themselves/, or /the blessing/ *She-Ha-Kol.* Consequently, he should take a little of the dough product and make the blessing *Borey Miney Mezonos* /over it, so that he will fulfil his obligation if it is necessary to make this blessing over the water/, and should likewise make a blessing over something else which /requires/ the blessing *She-Ha-Kol* /, in case that is the appropriate blessing/. He should /also/ eat a sufficient quantity of both types /of food/ to be able to make both the /after-/ blessing *Al Ha-Michyah*[2] and /the after-blessing/ *Borey Nefashos.*

[/It should be noted that/ the /above ruling applies/ solely in the circumstances /described/, when one essentially only wishes to eat the broth in which the dough products /were cooked/. If one also wishes to eat the dough products themselves, however, as is generally the case, he should make the blessing *Borey Miney Mezonos* over the dough products and will thereby also exempt the broth according to all /authorities/, the reason being that it is secondary /to the actual dough products/.]

If one only cooked a few dough products in a lot of water and one's main purpose in cooking them was merely for the sake of the water and the broth is almost clear, the water is definitely not subordinate to the dough products in such a case. One should /therefore/ make the blessing *She-Ha-Kol* over the water and over the dough products /the blessing/ *Borey Miney Mezonos.* [*M.A.* and other Acharonim] The *Ch.A.* states that even in such a case it is better to make the blessing *She-Ha-Kol* over something else, as /explained/ above.

---

[2] I.e., the single blessing which corresponds to the three blessings for after a meal, with the wording which applies for products of the five species of grain.

ג שם ל"ט ד טור בשם אביו הרא"ש ה שם לדעתו

(יב) אע"פ שאין בהם אלא טעם הירק וה"מ כשבשלם בלא בשר [ד]אבל בשלם (ה) [ג] (יג) עם בשר מברך עליו שהכל: ג (יד) [ה]אם (ו) סחטן אינו

באר היטב

הוא מין כגון שקלת בני אדם מטגנין אותו בדבש ברכתו אז שהכל כמו תומי וכרתי כיון שהוא משתנה לגריעותא בבישול בלא דבש וטובים יותר חיים ממבושלי' רק הדבש הוא משביח אין השבח מחמת עצמן אבל אם מטגנין מערי"ן וריבי"ן וקירב"ש יש לברך בפה"א ומזה יש ללמוד כל דיני איי"ן גימאכט"ש עכ"ל ט"ז: (ד) ירקות. ע"ל סי' ר"ב ס"ק י"ט מש"ש: (ה) עם בשר. דמים לית ליה טעמא כ"א מה שקבלו מן הבשר אזלינן בתר בישרא לפ"ז נ"ל אם בישל ירקות בחומץ או במשקה שקורין באר"ש"ט אין לברך עליהם כמו על הירקות אלא כפי ברכת המשקה כיון שיש לו עוד טעם שלו אפילו בישלו עם בשר לא הפסיד טעמו כמו באגוז בדבש בסי' ר"ב סי"ג ט"ז: (ו) סחטן. דאשתני לגריעותא. וע"י כתישה הוי כבישול עי' ט"ז. מי תותין ויין תפוחים שעומדין לשתיה מברך שהכל. וכן

שערי תשובה

המאכלים כבוש צלי ומבושל אך מקום שהרבה אוכלים אותם כשהם רכים לבדם אין דינם כשאר ירקות לברך בורא פה"א כמ"ש הט"ז ושום ובצלים שהכל אפי' הזקין ובשלם עם בשר ולא כע"ת עיין מג"א וא"ר ובר"י הביא דברי הרא"ש בפסקיו דמחלק להדיא בין זה לאגוז ע"ש ובאמת שהמג"א ג"כ כוונתו על דברי הרא"ש אלו ע"ש ומ"ש באתרוג המטוגן בדבש כ"כ בעמק ברכה ובמרקחת גריכ"י פלאמי"ן בדבש או בצוקר כתב פ"ת שאם בעודן חיין ראוין לאכילה ע"י הדחק מברך בפה"ע וכן לוטריכ"ן קטנים וקאלמאסי"ן מרוקחים בפה"ע או שטארסק"ע זיל"ע מרוקח בדבש יש לברך שהכל והמרקחת שנקרא לידק"ע י"א שהוא קליפת קשואין יש לברך שהכל דגרע הקליפת מראנצי"ן ומרקחת קריי"ן י"ל שהכל ומרקחת כגון בפה"א ע"ש ועיין מש"ל סימן ר"ב ור"ג ועיין מ"ש ביד אפרים שם: [ג] עם

משנה ברורה

(יב) אע"פ שאין בהם וכו'. ודוקא כשבישל הירק במים בעלמא שאין בהם טעם בעצמו ונרגש בו רק טעם הירק (יט) אבל אם בישל הירק בחומץ או במשקה העשויה ממי סובין וקמח [שקורין קוואס] שיש בהן טעם בפני עצמן אין נגרר המשקה אחר הירק ומברך עליו שהכל כששותה אותם בפני עצמו וה"ה במשקה באר"ש"ט שהוא מי שריית בוריקעס חמוצין שבישל בהם ירקות עם בשר ורוצה לשתות אותם לבדו אין מברך על הבאר"ש"ט שהכל משום טעם בשר שנקלט בו וכדלקמיה אלא בפה"א (כ) כיון שיש להמשקה טעם עצמו מבלתי הבשר [ט"ז] ומ"מ כשאוכל גם הבשר נראה שיותר טוב שיברך על הבשר שהכל ויכוין לפטור גם את הרוטב דמסתברא דכשאוכל ביחד הרוטב טפל לגבי הבשר: (יג) עם בשר וכו'. דהירקות נותנין טעם בהמרק והבשר נותן טעם בהמרק וטעם הבשר הוא חשוב יותר הלכך הוא עיקר וע"כ אפילו הוא אוכל המרק לבד מברך שהכל. ומ"מ אם אוכל הירק עם המרק ביחד אין צריך לברך כ"א על הירק דהמרק נעשה טפל גם להירק ולא עוד דהירק גופא בודאי לא נעשה טפל להבשר כיון שבא למזון ולשובע [פמ"ג]: ג (יד) אם סחטן וכו'. דיותר (כא) יוצא טעם הירק ע"י בישול מעל ידי סחיטה ולכן אפילו בפירות שדרכו למיסחטינהו גם כן ברכתן שהכל* (כב) ואפילו אם כתשן נמי דינא הכי:

לחתיכות

שער הציון

(יב) מ"א: (יג) פשוט דאפילו אם בישל רק במים שלא כבשו עמהן ג"כ ברכתו בפה"א: (יד) וכ"כ גם הפמ"ג בר"ה ובר"ב במשבצות זהב משמע דדבר זה רפיא בידיה ע"ש והובא בשע"ת וע"כ טוב לכתחלה למנוע מלשתותן שלא בתוך הסעודה: (טו) מ"א וש"א: (טז) עיין במ"א דתלוי בסברת הרמב"ם והרא"ש דלהרמב"ם ברכתו שהכל: (יז) מ"א וכ"מ מלה"ח ועיין בח"א שכתב דאם אין לו דבר אחר יברך על הרוטב עצמו שהכל: (יח) מ"א: (יט) ט"ז ומ"א ואף דא"ר מסתפק בדינו מ"מ יותר טוב לברך שהכל דבזה בודאי יוצא בדיעבד: (כ) ואפשר עוד לומר דגם הא"ר יודה לזה מטעם אחר דבזה דהיה על הרוטב שם מי שלקות מקודם אין סברא דבשביל שנשתבח הרוטב ע"י שקלט גם טעם הבשר יוגרע ברכתו ומ"מ למעשה נראה שיותר טוב שיברך בפה"א על מעט ירק מתחלה: (כא) זהו להרא"ש שהביאו המחבר לעיל בר"ב ס"י ומפני זה כתבתי דאפילו בשדרכו למיסחטיה נמי דינא הכי וכשיטת הרא"ש שם עי"ש דכן נראה מסתימת המחבר [הגר"א ופמ"ג] ואף דהמחבר תלה הדבר בר"ב ס"י בפלוגתא וכאן סתם כהרא"ש משום דבשהכל יוצא בדיעבד לכו"ע [מאמר מרדכי] ולפ"ז לכאורה בדיעבד אם בירך בפה"א יצא: (כב) חמד משה ונהר שלום עי"ש דלא כט"ז אלא דלעולם חשיב רק מוהל בעלמא כשיוצא שלא ע"י בישול וכן מוכח מהרא"ש שהובא לעיל בר"ב ס"ח בב"י וט"ז:

(12) even though /the water/ only contains the taste of the vegetables. /However,/ this /ruling only/ applies when /the vegetables/ were cooked /in the water/ without meat, but if they were cooked /together/ (13) with meat one should make the blessing *She-Ha-Kol* over /the water/.

3. (14) If one squeezed /vegetables/ he should only make the blessing *She-Ha-Kol* over the /resultant/ juice.

Mishnah Berurah

(12) Even though /the water/ only contains, etc. This only /applies/ if one cooked the vegetables in plain water which does not have a taste of its own and one is only conscious of the taste of the vegetable in it. However, if one cooked the vegetable in vinegar or in the drink make from bran juice and flour [called "kvass"], which does have a taste of its own, /the blessing one must make over/ the broth is not dependent on /the blessing one must make over/ the vegetable, but one must make the blessing *She-Ha-Kol* over it if he drinks it on its own.

The same ruling /applies/ in the case of the drink borscht,[1] which /consists of/ water in which sour beet was soaked, if one cooked vegetables /together/ with meat in it and /now/ wishes to drink it by itself. One should not make the blessing *She-Ha-Kol* over the borscht because of the meat taste it absorbed /, as one would be required to do if it was plain water/, as /stated/ below, but /the blessing/ *Borey Peri Ha-Adamah*, since the drink has a taste of its own quite apart from /the taste of/ the meat. [*Taz*] Nevertheless, when one eats the meat as well, it appears preferable for him to make the blessing *She-Ha-Kol* over the meat, having in mind to discharge /his obligation to make a blessing over/ the liquid as well /with this blessing/, for it /seems/ logical that when one eats them together the liquid is secondary to the meat.

(13) With meat, etc. /This is/ because /in such a case/ the vegetables gave taste to the soup and the meat gave taste to the soup and the taste of the meat is the more valued. It is therefore the principal /taste/. Consequently, even if one eats the soup by itself he must make the blessing *She-Ha-Kol* /over it/. Nevertheless, if one eats the vegetables together with the soup he need only make a blessing over the vegetables, since /in such a case/ the soup becomes secondary to the vegetables as well.

Note further that the vegetables themselves definitely do not become secondary to the meat, since their function is to /provide/ nourishment and satisfy. [*P.Mg.*]

(14) If one squeeezed, etc. /This is/ because the taste of vegetables comes out more through cooking than /it does/ through squeezing. Consequently, even in the case of fruit that one customarily squeezes out /for its juice/ the blessing /one should make over the squeezed out juice/ is also /merely/ *She-Ha-Kol*. Even if one crushed /fruit or vegetables/ the same ruling also /applies to the resultant juice/.

מברך על אותם משקין אלא שהכל: **ד** ‏ו‏חתכן (טו) לחתיכות קטנות לא נשתנית (טז) ברכתן (יז) מפני כך: **ה** (ז) [ד] (יח) * ‏ז‏הלפת כשהוא חי מברך עליו שהכל אבל אם הוא מבושל או כבוש בחומץ או בחרדל בפה"א:

ו שם בגמ' ז טור בשם רב האי

רו דיני הפסק וטעות בברכת הפירות. ובו ו' סעיפים:

א [א] (א) ‏א‏בירך על פירות האילן בפה"א יצא אבל אם בירך (ב) על פרי האדמה בפה"ע (א) [ב] (ג) לא יצא [illegible]

א ברכות מ' וכר' יהודה ב טור ג ר' יונה אהא דאין ברכותיהם שוות בדף מ"א

שערי תשובה

בשר. עכה"ט ור"ל דדוקא מים שאין להם טעם לעצמם רק מה שמקבלין טעם מאחרים משא"כ אם הוא משקה שיש לו טעם לעצמו אין נגרר אחר טעם הירקות. ועיין בפ"מ בבארש"ט°° מקווין שהכל ובבארש"ט°° מבורקי"ם בפה"א לכבוש כמבושל ומ"מ רפיא בידו וכתב דאפשר סומכין על המג"א בסי' ר"ה דכה"ג יש לברך שהכל וה"ה פלומי"ן יבשים אם מפריד המשקה י"ל לכ"ע מברך שהכל ע"ש ועיין ביד אפרים מ"ש בזה: [ד] הלפת. עכה"ט ועיין במג"א שכתב דאפשר אם בישל לפת בפ"ע בלא בשר משתנה לגריעותא וברכתו שהכל ועוד כו' ע"ש (ובסק"א מ"ש לענין פיט"ר זוי"ל בלא בשר) אך מט"ז סק"ד משמע דבכל בישול משתנה למעליותא ע"ש ואם בישל עם בשר יברך בפה"א אף שאין השבח רק מחמת השומן ועיין בעטרת זקנים ומ"ש המג"א בשם אבודרהם בדין שומשמין שאם טחנן מברך שהכל ובאהע"ו[ב] שם השיג ע"ז וכתב שאף שנתמעך ונתרסק אם הוא דרך הנאתן לא נשתנה ברכתו וכן רעטעכ"ע קאס"ע°°°°°° יש לברך בפה"א אף על פי שנתמעך כי כן דרכו לאכול דלא כעטרת זקנים שכתב בדוחן וריפות לברך שהכל וכל ירא שמים ינהוג כן לברך בפה"א עכ"ל ועיין לקמן סי' ר"ח:

[א] בירך על פירות האילן בפה"א יצא כו'. ועיין בראשון לציון שכתב דיברך שהכל דלא קיי"ל כר"י אלא דיעבד ובבר"י כתב דבפה"א עדיף למבוררת טפי ועיין בשאגת אריה סימן כ"ג שנשא ונתן אם ראוי לירא שמים לחוש לכתחלה לנוסחת ספרים ישנים שברמב"ם שפוסק לא יצא וכ"מ אם נסתפק אם יברך בפה"ע או בפה"א לא יברך בפה"א מספק והעלה לעיקר הנוסח שברמב"ם כמ"ש הכ"מ דיצא וגם הביא ראיה מהא דאמר עולא מחלוקת בברכותיהם שוות כו' דעולא ס"ל כר"י דיצא ע"ש: [ב] לא יצא. עכה"ט ועיין בי"א מ"ש על דברי אהע"ו שלענין אם אין עיקר הפרי אין

באר היטב

המשקה שעושין בפסח מתפוחים מברך שהכל עמ"א: (ז) הלפת. כגון מערי"ן וריבי"ך° בל"א אע"פ שנאכלין ג"כ חיין מ"מ כיון שטובים יותר מבושלים מחיין מברך חיין שהכל ומבושל בפה"א. ירק גרי"ן קרוי"ט°°° חי שהכל מבושל בפה"א. שלאטי"ן°°°° מעורב עם חומץ ושמן זית בפה"א. ארבי"ס שוטי"ן בין חי ומבושל בפה"א שטובים חיין ומבושלים. זויא"ר קרוי"ט°°°°° בפה"א בין חי בין מבושל. וירק שהוא טוב חי ובמבושל משתני לגריעותא כגון ירק שקורין שערזי"ך או מה שקורין טראה"ן או לכון וכדומה לזה מברך חי בפה"א ומבושל שהכל:

(א) לא יצא. ר"ל לאותם הגדילים על האילן ומברך בפה"א מחמת דלא נגמר הפרי או שאינן עיקר הפרי אם בירך בפה"ע יצא מ"א ובס' אבן העוזר חולק עליו דלא יצא ע"ש [וכן בס' אליה רבה השיג

ביאור הלכה

וזורקים או מתקנים אותן לבהמה: * הלפת וכו'. עיין מ"ב וע' פמ"ג דמסתפק כשבישל לפת בלא בשר ובלא חמאה ושומן אם מברך בפה"א וכעין זה כתב גם בשע"ת אליבא דהמ"א ולי הצעיר לע"ג בדברים אלו אחר דמהט"ז בסק"ג בסופו מוכח בהדיא דס"ל דאפילו בישל הלפת בלא בשר כ"א במים לבד ג"כ משתנה למעליותא וכבר העיר זה בש"ת וגם להמ"א גופיה בסק"ט אין שום ראיה דס"ל דמשתנה לגריעותא ע"י הבישול בלא בשר אלא קאמר דצריך לדקדק וכו' אם ישתנה למעליותא ור"ל דשמא אין שבח במבושלין יותר מבחיין רק שניהן שוין וממילא בחיין ג"כ מברך בפה"א וגם מהמחבר גופיה מסתימתו מוכח דאפילו בישל במים לבד מברך בפה"א וגם דומיא למה שכתב בשהיה כבוש בחומץ או בחרדל דהוא בלא בשר מכל הלין טעמי לא העתקתי ספיקו דהפמ"ג:

משנה ברורה

ד (טו) לחתיכות קטנות. כיון שניכר עדיין תארן וצורתן במקצת וע' לעיל סי' ר"ב סעיף ז' במ"א סקי"ח ולקמן בסימן ר"ח סקל"ח במ"ב: (טז) ברכתן. בין דבר שברכתו בפה"א או בפה"ע: (יז) מפני כך. ושומשמין שטחנן נשתנית ברכתן מפה"א לשהכל מפני שאין צורתן עליהן כלל [מ"א] ודעת האע"ו דאפי' טחנן מברך בפה"א אם לא שעשה מהן משקין לאז ברכתן שהכל והובא בשע"ת: **ה** (יח) הלפת כשהוא חי וכו'. הלפת טוב שיותר[א] מבושל מחי [טור] ולפת הוא מה שאנו קורין מייארי"ן וריבי"ך° ועיין במ"א שמספקפק בדין זה ועיין בטור שמביא ג"כ שיש גאונים שסוברין לברך על חי בפה"א ועיין בח"א שכתב דתלוי אם דרך בנ"א באותו מקום לאוכלן חיין ועיין בנ"א שהאריך בזה:

א (א) בירך וכו'. הואיל ועיקר האילן הוא מן הארץ ולא שיקר בברכתו ואפילו הזיד בזה [פמ"ג]: (ב) על פרי האדמה וכו'. ואפילו כשהפירות גדילין על העץ אך שאין העץ מתקיים בחורף לא יצא דהוי בכלל פרי האדמה וכדלעיל בסי' ר"ג בהג"ה: (ג) **לא יצא.** כתב מ"א (א) ואותן פירות הגדלים על האילן ומברך בורא פרי האדמה משום דלא נגמר הפרי או שאינן עיקר הפרי וכדלעיל בסימן ר"ב ס"ב וס"ו אם בירך בפה"ע יצא כיון דעכ"פ מין פרי [illegible]

מתרגם: °גזר ולפת °°חמיצה °°°כרוב ירוק °°°°סאלאט חסה °°°°°כרוב חמוץ °°°°°°לייקת כוסמת

שער הציון

(א) ואף דאבן העוזר וא"ר ומאמר מרדכי חולקין עליו ומביאין ראיה נגדו יש כמה אחרונים שהחזיקו בשיטתו ויישבו הקושיות שעליו הלא המה הברכ"י והמגן גבורים והח"א וגם הפמ"ג מיישב הקושיא שעליו ולפי הנראה גם הפמ"א הולך בשיטתו [אך מה שחידש בבוסר שיברך פה"ע לחו האחרונים את דבריו] וספק ברכות להקל: (ב) אחרונים: (ג) אחרונים: (ד) מ"א ופמ"ג: (ה) א"ר: (ו) ט"ז וא"ר: (ז) פמ"ג:

הגהות ותיקונים: א) צ"ל טוב יותר: ב) ובאהע"ז:

4. If /fruits or vegetables/ were cut **(15)** into small pieces, **(16)** the blessing /that is required to be made over/ them will not have changed **(17)** because of this.

5. **(18)** When turnip is raw one should make the blessing *She-Ha-Kol* over it, but if it has been cooked or pickled in vinegar or mustard /one should make the blessing/ *Borey Peri Ha-Adamah* /over it/.

§206: THE LAW /CONCERNING/ AN INTERRUPTION OR ERROR WHEN /ONE MADE ONE OF/ THE BLESSINGS OVER FRUITS

(Contains Six Paragraphs)

1. **(1)** If one made the blessing *Borey Peri Ha-Adamah* over /fruit that is classed as/ the fruit of a tree /or shrub/, he will have fulfilled /his obligation/. However, if one made the blessing *Borey Peri Ha-Eytz* **(2)** over fruit /which is classed as growing directly/ from the earth, **(3)** he will not have fulfilled /his

Mishnah Berurah

(15) Into small pieces. /This is/ because the appearance and nature /of the fruits or vegetables/ will have remained discernible to some extent. See above in Sec. 202, Par. 7 in the *M.A.*, sub-Par. 18 and below in Sec. 208, sub-Par. 38 in the Mishnah Berurah.

(16) The blessing /that is required to be made over/ them. /This applies/ both to an article for which the blessing is *Borey Peri Ha-Adamah* and to /an article for which the blessing is/ *Borey Peri Ha-Eytz.*

(17) Because of this. If one ground sesame the blessing which /should be made over/ it will have changed from *Borey Peri Ha-Adamah* to *She-Ha-Kol,* because /sesame/ does not /retain/ its natural /appearance/ at all /after it has been ground/. [*M.A.*] /However,/ the *Even Ha-Ozeyr* is of the opinion that even if one ground /sesame/ he should make the blessing *Borey Peri Ha-Adamah* /over it/, unless he made a liquid from it, in which case he must /in fact/ make the blessing *She-Ha-Kol* /over it/. This is cited by the *Sha.T.*

(18) When turnip is raw, etc. Turnip is better cooked than raw. [*Tur*] Turnip is what we call *miyarin*[3] and *ribin*[3] /in Yiddish/.

See the *M.A.*, who questions /the correctness of/ this ruling, and see the *Tur* who also notes that there are Geonim who are of the opinion that one should make the blessing *Borey Peri Ha-Adamah* over raw /turnip/. See the *Ch.A.*, who writes that this depends on whether /or not/ it is usual for people to eat it raw in that locality and see the *N.A.* who discusses this at length.

§206

(1) If one made the blessing, etc. This is due to /the fact/ that the basic tree /did grow/ from the earth and /, therefore,/ he did not make an irrelevant blessing.

One will even /have fulfilled his obligation to make a blessing/ if he did this in deliberate transgression. [*P.Mg.*]

(2) Over fruit from the earth, etc. Even if the fruit grows on a tree, but /the wood of/ the tree does not survive the winter, one will not have fulfilled /his obligation to make a blessing over the fruit if he made the blessing *Borey Peri Ha-Eytz*/, since /fruit from such a tree/ is classed as fruit /which grows directly/ from the ground, as /stated/ above in Sec. 203, in the gloss /to Par. 2/.

(3) He will not have fulfilled. The *M.A.* states that /in the case of/ those fruits that grow on a tree /or shrub/ over which one must make the blessing *Borey Peri Ha-Adamah* (because the fruit has not fully /ripened/ or is not the prime fruit /of that tree/, as /explained/ above in Sec. 202, Par. 2 and 6), one will have fulfilled /his obligation/ if he made the blessing *Borey Peri Ha-Eytz* /over them/, since they are kinds of fruit

---

[3] The Yiddish word *merin* denotes "carrots", whereas *ribin* denotes "turnips." In addition, the word *ribin* is also used for "rapes," which are closely related to turnips.

ו שם בגמ' ז טור בשם רב האי

א ברכות מ' וכר' יהודה ב טור ג ר' יונה אהא דאין ברכותיהם שוות בדף מ"א

[ב]הילכך אם הוא מסופק בפרי (ד) אם הוא פרי העץ או פרי האדמה מברך בפה"א. ועל הכל (ה) אם אמר שהכל יצא (ו) ואפילו על פת ויין: **ב** (ז) [ג]היו (ח) לפניו (ט) פרי האדמה ופרי

שערי תשובה

בשר. עבה"ט ור"ל דדוקא מים שאין להם טעם לעצמם רק מה שמקבלין טעם מאחרים משא"כ אם הוא משקה שיש לו טעם לעצמו אין נגרר אחר טעם הירקות. ועיין בפ"ת בבארש"ט°° מקובין שהכל ובבארש"ט°°° מבורקי"ם בפה"א דכבוש כמבושל ות"ת רפיא בידו וכתב דאפשר סומכין על המג"א בסי' ר"ה דכה"ג יש לברך שהכל וה"ה פלומי"ן יבשים אם מפריד המשקה י"ל לכ"ע מברך שהכל ע"ש ועיין ביד אפרים מ"ש בזה: [ד] הלפת. עבה"ט ועיין במג"א שכתב דאפשר אם בישל לפת בפ"ע בלא בשר משתנה לגריעותא וברכתו שהכל ועוד כו' ע"ש (ובסק"א מ"ש לענין פיט"ר זיי"ל בלא בשר) אך מט"ז סק"ד משמע דבכל בישול משתנה למעליותא ע"ש ואם בישל עם בשר יברך בפה"א אף שאין השבח רק מחמת השומן ועיין בעטרת זקנים ומ"ש המג"א בשם אבודרהם בדין שומשמין שאם טחנן מברך שהכל ובאהע"ו[ב] שם השיג ע"ז וכתב שאף שנתמעך ונתרסק אם הוא דרך הנאתן לא נשתנה ברכתו וכן רעטשכ"ע קאס"ע°°°°°° יש לברך בפה"א אף על פי שנתמעך כי כן דרכו לאכול דלא כעטרת זקנים שכתב בדוחן וריפות לברך שהכל וכל ירא שמים יתנהג כן לברך בפה"א עכ"ל ועיין לקמן סי' ר"ח:

[א] בירך על פירות האילן בפה"א יצא כו'. ועיין בראשון לציון שכתב דיברך שהכל דלא קיי"ל כר"י אלא דיעבד ובבר"י כתב דבפה"א עדיף למבוררת טפי ועיין בשאגת אריה סימן כ"ג שנשא ונתן אם ראוי לירא שמים לחוש לכתחלה לנוסחת ספרים ישנים שברמב"ם שפוסק לא יצא וכ"מ אם נסתפק אם יברך בפה"ע או בפה"א לא יברך בפה"א מספק והעלה דעיקר הנוסח שברמב"ם כמ"ש הכ"מ דיצא וגם הביא ראיה מהא דאמר עולא מחלוקת בברכותיהם שוות כו' דעולא ס"ל כר"י דיצא ע"ש: [ג] לא יצא. עבה"ט ועיין בי"א מ"ש על דברי אהע"ו שלענין אם אין עיקר הפרי אין

באר היטב

המשקה שעושין בפסח מתפוחים מברך שהכל עמ"א: (ז) הלפת. כגון מערי"ן וריבי"ך בל"א אע"פ שנאכלין ג"כ חיין מ"מ כיון שטובים יותר מבושלים מחיין מברך חיין שהכל ומבושל בפה"א. ירק גרי"ן קרוי"ט°°° חי שהכל מבושל בפה"א. שלאטי"ן°°°° מעורב עם חומץ ושמן זית בפה"א. ארבי"ס שוטי"ן בין חי ומבושל בפה"א שטובים חיין ומבושלים. זויא"ר קרוי"ט°°°°° בפה"א בין חי בין מבושל. וירק שהוא טוב חי ובמבושל משתני לגריעותא כגון ירק שקורין שערזי"ך או מה שקורין טרא"ן או לכון וכדומה לזה מברך חי בפה"א ומבושל שהכל:

(א) לא יצא. ר"ל דאותם הגדילים על האילן ומברך בפה"א מחמת דלא נגמר הפרי או שאינן עיקר הפרי אם בירך בפה"ע יצא מ"א ובס' אבן העוזר חולק עליו דלא יצא ע"ש [וכן בס' אליה רבה השיג

ביאור הלכה

וזורקים או מתקנים אותן לבהמה: * הלפת וכו'. עיין מ"ב ועי' פמ"ג דמסתפק כשבישל לפת בלא בשר ובלא חמאה ושומן אם מברך בפה"א וכעין זה כתב גם בשע"ת אליבא דהמ"א ולי הצעיר לע"ג בדברים אלו אחד דמהט"ז בסק"ג בסופו מוכח בהדיא דס"ל דאפילו בישל הלפת בלא בשר כ"א במים לבד ג"כ משתנה למעליותא וכבר העיר זה בש"ת וגם להמ"א גופיה בסק"ט אין שום ראיה דס"ל דמשתנה לגריעותא ע"י הבישול בלא בשר אלא קאמר דצריך לדקדק וכו' אם ישתנה למעליותא ור"ל דשמא אין שבח במבושלין יותר מבחיין רק שניהן שוין וממילא בחיין ג"כ מברך בפה"א וגם מהמחבר גופיה מסתימתו מוכח דאפילו בישל במים לבד מברך בפה"א וגם דומיא דמה שכתב בשהיה כבוש בחומץ או בחרדל דהוא בלא בשר מכל הלין טעמי לא העתקתי ספיקו דהפמ"ג:

משנה ברורה

עץ הוא. וכן על פירות האדמה שטובין מבושלין יותר מחיין שדינן לברך שהכל כשאוכלן כשהם חיין אם בירך בפה"א יצא [פנים מאירות]: (ד) אם הוא פרי העץ וכו'. וכן כשהוא ספק לו (ב) מצד הדין אבל אם הוא ספק לו מחמת שלא למד לא יאכל עד שילמוד: (ה) אם אמר שהכל. וכ"ז דיעבד (ג) אבל לכתחלה צריך לברך על כל דבר ברכתו המיוחדת לו: (ו) ואפילו וכו'. ר"ל אף שהם דברים חשובים: (ז) היו וכו'. דוקא דיעבד (ד) אבל לכתחלה לכו"ע אין לכוין להוציא את פה"ע לטוב יותר לברך ברכה המיוחדת לו ובלא"ה יש דעות בסימן רי"א ס"ג די"א דטוב יותר להקדים פרי העץ: **ב** (ח) לפניו. נקט (ה) לפניו לרבותא דאפילו היה לפניו פה"ע כשבירך לא נפטר ממילא אא"כ נתכוין בהדיא לפטור (ו) אבל באמת היכי דנתכוין בהדיא לפטרו מהני אפילו לא היו לפניו פרי העץ כשבירך: (ט) פרי האדמה ופה"ע. וכן (ז) אם היה לפניו דבר

מתרגם: °גזר ולפת °°חזילה °°°כרוב ירוק °°°°סאלאט חסה °°°°°כרוב חמוץ °°°°°°לייסת כוסמת

שער הציון

(א) ואף דאבן העוזר וא"ר ומאמר מרדכי חולקין עליו ומביאין ראיה נגדו יש כמה אחרונים שהחזיקו בשיטתו ויישבו הקושיות שעליו הלא המה הברכ"י והמגן גבורים והח"א וגם הפמ"ג מיישב הקושיא שעליו ולפי הנראה גם הפמ"א הולך בשיטתו [אך מה שחידש בבוסר שיברך פה"ע דחו האחרונים את דבריו] וספק ברכות להקל: (ב) אחרונים: (ג) אחרונים: (ד) מ"א ופמ"ג: (ה) א"ר: (ו) ט"ז וא"ר: (ז) פמ"ג:

הגהות ותיקונים: א) צ"ל טוב יותר: ב) ובאהע"ז:

obligation/. Consequently, if one is doubtful as to whether a /particular/ fruit (4) is /classed as/ a fruit of a tree /or shrub/ or as a fruit /which grows directly/ from the earth, he should make the blessing *Borey Peri Ha-Adamah* /over it/.

One will have fulfilled /his obligation to make a blessing/ in the case of any /article/, (5) if he recited /the blessing/ *She-Ha-Kol* /over it/. (6) This even /applies if one made this blessing/ over bread or wine.

2. (7) If one had (8) in front of him (9) fruit /that is classed as growing directly/

Mishnah Berurah

from a tree for all that. Likewise, in the case of fruits /that are classed as growing directly/ from the earth, but are better cooked than raw (in which case one is required to make the blessing *She-Ha-Kol* /over them/ if he eats them raw), if one made the blessing *Borey Peri Ha-Adamah* /over them when raw/ he will have fulfilled /his obligation/. [*Panim Me'iros*]

(4) Is a fruit of a tree, etc. This likewise /applies/ if one is in doubt as to which /blessing/ the halachah /requires/. However, if /the reason why/ one is in doubt /as to the appropriate blessing required for an article/ is because he did not study /the laws concerning blessings/, he may not eat /the article/ until he has learnt /these laws/.

(5) If he recited /the blessing/ *She-Ha-Kol*. All this /only applies/ once it is after the event, but, initially, one should make over each article the specific blessing /that is appropriate/ for it.

(6) This even, etc. I.e., even though these are articles of consequence.

(7) If one had, etc. /This ruling/ is only /applicable/once it is after the event, but, initially, according to all /authorities/, one should not intentionally fulfil /his obligation to make a blessing over fruit which is classed as/ the fruit of a tree /by means of the blessing *Borey Peri Ha-Adamah* even in such a case/, since it is preferable to make the blessing which was specifically /ordained/ for /such fruit/. /Even/ apart from this /consideration the practice is undesirable/, because in Sec. 211, Par. 3 /conflicting/ opinions are /quoted concerning how one should act when one has both types of fruit in front of him/ and there are /authorities/ who maintain that it is preferable to give priority to /the blessing over the fruit which is classed as/ the fruit of the tree /and only afterwards to make the blessing *Borey Peri Ha-Adamah* over the fruit that is classed as growing directly from the ground/.

(8) In front of him. /The Shulchan Aruch/ speaks of them being in front of him to /give/ a wider /ruling and imply/ that even if /the fruit which is classed as/ the fruit of a tree was in front of him when he made the blessing /*Borey Peri Ha-Adamah*/, he will /nevertheless/ not have discharged /his obligation by means of this blessing/ ordinarily, but only if he explicitly had in mind to do so. However, if one did have in mind explicitly to fulfil /his obligation with respect to a fruit which is classed as the fruit of a tree by means of the blessing *Borey Peri Ha-Adamah*/, this is in fact of avail even if /the fruit which is classed as/ the fruit of a tree was not in front of him when he made the blessing.

(9) Fruit from the earth and the fruit of a tree. Likewise, if one had in front of him an

העץ ובירך על פרי האדמה [ג] ונתכוון לפטור את פרי העץ (י) יצא: **ג** ^ד^כל אלו הברכות צריך שלא יפסיק (יא) בין ברכה לאכילה: הגה (יב) יותר מכדי (ג) [ד] דבור (ב"י בשם שבולי לקט)

ד מהא דטול בריך שם ה לייתיו בסי' קפ"ה ו גם זה בסי' ע"ד ז ברכות מ"ג

באר היטב

על מ"א בזה] ועי' בתשובת פנים מאירות סי' ל"ח[א] ובבאר היטב אשר לפני יש שם חסרון איזה אותיות ע"ש: (ג) דיבור. פי' כדי דיבור שאילת שלום תלמיד לרב דהיינו שלום עליך רבי ומורי ושתיקה לא הוי הפסק בדיעבד אפילו בזמן מרובה נמ"א: (ג) בימינו. ואל

שערי תשובה

ראיה מקפריסין רק לענין לא נגמר הפרי שפיר יש ראיה מבוסר וכן בא"ר לא כתב רק לענין גמר הפרי ע"ש. ועיין בבר"י שדחה גם הראיה זו מבוסר דמ"מ יותר גרע בלוקת ברכת בפה"א דבפה"ע משמעותו שזה עיקר הפרי אבל מ"מ בדיעבד אף בפה"ע יצא. ומ"ש בפנים מאירות סי' כ"ח דבבוסר ודכוותיה יברך בפה"ע לצאת ידי הרמב"ם ז"א דהכוספא הנכונה ברמב"ם כמ"ש הכ"מ דבירך בפה"א על פה"ע יצא ע"ש וע"ש בפמ"א שאם על פירות האדמה שטובים מבושלים יותר מחיים שדינן לברך שהכל אם בירך בפה"א יצא בדיעבד ע"ש ופשוט דה"ה איפכא באותן שחיים טובים ממבושלים ובירך לאחר הבישול בפה"א יצא ונראה שאם נסתפק אם פרי זו טובה חיה ממבושלת או איפכא יש לברך בפה"א בין קודם הבישול או אח"כ כיון דבדיעבד יצא ואע"ג שגם בשהכל בדיעבד יצא מ"מ בפה"א מבוררת טפי כמ"ש לעיל בשם הבר"י ומ"ש בק"ס ר"ד במסופק ברכתו שהכל היינו במסופק בענין שאם יברך בפה"א או בפה"ע לא יצא אף בדיעבד אבל בכה"ג בפה"א עדיף כיון שבדיעבד יצא ועיין בט"ז שכתב דלמה נקט בש"ע שהיה לפניו שאפילו היה דעתו עליו הדין כן כדלקמן סעיף ה' ובשאגת אריה סימן כ"ז כ' שהפריז על מדותיו דהתם הברכות שוות בפה"ע אך גם באם היה לפניו נראה מרש"י ותוס' דאין ברכת דגון פוטר את הזית ומסיק להלכה כדברי רש"י דלא מהני לפטור בכה"ג וצריך לברך על של עץ בפה"ע ע"ש. ועיין בר"י שהביא דברי השאגת אריה וכתב לייטב הסוגיא לדעת הש"ע ומסתבר טעמיה כיון דבירך בפה"א על פה"ע בדיעבד יצא א"כ כשבידו פה"א ומתכוון בפרטות לפטור את פה"ע דיצא דגדול כח הכוונה וע"ש שכתב דדברי רבינו יונה מורה כהדיא כט"ז וכ"כ בפירוש בספר כל בו וכ"כ בארחות חיים שהוא דעת הרשב"א וכן דעת מור"מ בד"מ כהש"ע וכן הפר"ח בלקוטים. ונראה שאם היה לפניו אין לחזור ולברך כדברי הש"ע דספק ברכות להקל ולכתחלה יש לו להיות נמלך שלא לאכול מיד פה"ע דהא אין כאן ברכה לבטלה כיון שעיקר ברכתו על פה"א נתקיימה וכן אם לא היה לפניו ראוי לעשות כן לאפוקי נפשיה מפלוגתא ועיין בא"ר מבואר דכוונה בעינן הא סתמא אפי' היו שתיהן לפניו לא פטר בברכת בפה"א את פה"ע ע"ש שבזה מיושב קושית הט"ז וכ"כ בפמ"א ח"א סי' כ"ח וכתב שם וכן אם היו לפניו דבר שברכתו שהכל ודבר שברכתו בפה"ע או האדמה וטעה ובירך על שהכל תחלה אין נפטר על עץ או האדמה בלא מתכוין וגדולה מזו דאפי' בדבר שברכותיהם שוות כתב הב"י בשם הרשב"א כו' א"כ אף כשבירך שהכל צריך לחזור ולברך על כל מין ברכה הראויה לו ועיין בשו"ת הריב"ש סימן שפ"ד באמצע התשובה שם כתב ומי איכא למימר דמי שלפניו בשר וגבינה שברכותיהם שוות ובירך על הגבינה שיהא צריך לחזור ולברך על הבשר מפני שא"א לאוכלם יחד מחמת איסור ע"ש. ונראה דהיינו במתכוון או אפי' בסתמא כיון שדעתו לאכול גם הבשר אחר קנוח והדחה דאל"כ בלא"ה הו"ל נמלך: [ג] ונתכוון לפטור את פה"ע יצא. עמג"א שהראה מקום לסי' רי"א דלכתחלה אין לעשות כן וכ"כ בעט"ז ע"ש: [ד] דבור. עבה"ט ועיין מ"ש אא"ז בת"ש סימן י"ט סק"ב ומבואר שם דאם שכח ואכל בלא ברכה אין לו

משנה ברורה

דבר שברכתו שהכל ודבר שברכתו פה"א ונתכוון בשהכל לפטור גם המין השני יצא בדיעבד: (י) **יצא.** ועיין בשע"ת דיש חולקין ע"ז וס"ל (ח) שאפילו נתכוון לפטור את פה"ע המונח לפניו לא יצא וצריך לחזור ולברך בורא פרי העץ וברכת בורא פה"א לא היתה לבטלה דנתקיימה על פרי האדמה לבד ומ"מ מסיק דבדיעבד אין לחזור ולברך וכדעת השו"ע דספק ברכות להקל (ט) ויותר טוב להיות נמלך שלא לאכול תיד הפרי העץ אלא לאחר זמן ויחזור ויברך עליהן: **ג** (יא) **בין ברכה לאכילה.** וה"ה ברכת המצות בין ברכה להמצוה: (יב) **יותר מכדי דיבור.** היינו כדי שאילת תלמיד לרב (י) שהוא שלום עליך רבי יותר מהכי חשוב הפסק ומיירי

שער הציון

(ח) וה"ה לענין ברכת שהכל ופרי האדמה המוזכר באות טו"ת: (ט) שע"ת עי"ש ומ"מ הסומך עצמו על השו"ע אין למחות בידו כי הרבה אחרונים העתיקו דברי השו"ע לדינא: (י) רוב אחרונים דלא כט"ז שכתב שלום עליך רבי ומורי: (יא) א"ר ופמ"ג והגרע"א: (יב) פמ"ג: (יג) מ"א וא"ר וש"א מפני שיש בזה לדעות בין הראשונים וספק ברכות להקל: (יד) אחרונים: (טו) לבוש: (טז) אחרונים:

הגהות ותיקונים: א) צ"ל כ"ח:

from the earth and /fruit which is classed as/ the fruit of a tree, and made the blessing /*Borey Peri Ha-Adamah*/ over the fruit /that is classed as growing directly/ from the earth intending /by means of this blessing/ to /also/ discharge /his obligation to make a blessing over the fruit which is classed as/ the fruit of a tree, (10) he will /in fact/ have fulfilled /his obligation with respect to that fruit as well/.

3. /When one makes/ any of these blessings it is necessary not to make an interruption (11) inbetween the blessing and eating *Gloss:* (12) *of longer /duration/ than "it takes one to speak." (...)*

Mishnah Berurah

article which /requires/ the blessing *She-Ha-Kol* and an article which /requires/ the blessing *Borey Peri Ha-Adamah* and /made the blessing/ *She-Ha-Kol* having in mind to discharge /his obligation with respect to/ the other kind /of food/ as well, he /is ruled to have/ fulfilled / his obligation with respect to the other article which requires the blessing *Borey Peri Ha-Adamah*/ now that it is after the event.

(10) He will have fulfilled. See the *Sha.T.*, that there are /authorities/ who dispute this. /These authorities/ are of the opinion that even though he had in mind to discharge /his obligation with respect to fruit which is classed as/ the fruit of a tree /and that fruit/ was /actually/ lying in front of him /when he made the blessing *Borey Peri Ha-Adamah*/, he will not /in fact/ have done so and must /therefore/ again make a blessing, /that of/ *Borey Peri Ha-Eytz*.[1] The blessing *Borey Peri Ha-Adamah* /he made/ will not have been in vain, since it did relate /to fruit, but/ solely to the fruit /that is classed as growing directly/ from the earth. /The *Sha.T.*/ nevertheless concludes that once it is after the event one should not make a blessing again, in accordance with the view of the Shulchan Aruch, since when it is questionable /whether or not one is required to make/ a blessing /we rule/ leniently /that one should refrain from doing so/. /However,/ it is preferable /in these circumstances/ to change one's mind /and decide/ not to eat the fruit of a tree immediately but /only/ later, and /then/ he should make a blessing /again/ over it /, this time *Borey Peri Ha-Eytz*/.

(11) Inbetween the blessing and eating. Correspondingly, /when one makes/ blessings over /the performance of/ mitzvos /he may also not make an interruption/ inbetween the blessing and /the performance of/ the mitzvah.

(12) Of longer /duration/ than "it takes one to speak." I.e., than it takes a pupil to greet his teacher /with the standard greeting/, which involves /saying/ שָׁלוֹם עָלֶיךָ רַבִּי (May it be well with you my teacher). /If the interruption extends for/

---

[1] These authorities likewise dispute the ruling in sub-Par. 9 of the Mishnah Berurah. (Sha'ar Ha-Tziyun No. 8)

[ה]וצריך להשמיע

לאזניו ואם לא השמיע [ו]לאזניו יצא ובלבד שיוציא (יג) בשפתיו ונאמרים (יד) בכל לשון [ז]ולא יברך

ד מהא דטול בריך שם ה לייכתיו בסי׳ קפ״ה ו גם זה בסי׳ ע״ד ז ברכות מ״ג

באר היטב

על מ״א בזה] ועי׳ בתשובת פנים מאירות סי׳ ל״ח[א] ובבאר היטב אשר לפני יש שם חסרון איזה אותיות ע״ש: (ב) דיבור. פי׳ כדי דיבור שאילת שלום תלמיד לרב דהיינו שלום עליך רבי ומורי ושתיקה לא הוי הפסק בדיעבד אפילו בזמן מרובה עמ״א: (ג) בימינו. ואל

שערי תשובה

ראיה מקפריסין רק לענין לא נגמר הפרי שפיר יש ראיה מבואר וכן בא״ר לא כתב רק לענין גמר הפרי ע״ש. ועיין בבר״י שלמה גם הראיה זו מבואר דמ״מ יותר לוקחת ברכת בפה״א דבפה״ע משמעותו שזה עיקר הפרי אבל מ״מ בדיעבד אף בפה״ע יצא. ומ״ש בפנים מאירות סי׳ כ״ח דבבוסר ובכוותיה יברך בפה״ע לצאת ידי הרמב״ם ז״א דהנוסחא הנכונה ברמב״ם כמ״ש הכ״מ דבירך בפה״א על פה״ע יצא ע״ש וע״ש בפמ״א שאם על פירות האדמה שטובים מבושלים יותר מחיים שדינן לברך שהכל אם בירך בפה״א יצא בדיעבד ע״ש ופשוט דה״ה איפכא באותן שחיים טובים ממבושלים ובירך לאחר הבישול בפה״א יצא ונראה שאם נסתפק אם פרי זו טובה חיה ממבושלת או איפכא יש לברך בפה״א בין קודם הבישול או אח״כ כיון דבדיעבד יצא ואע״ג שגם בשהכל בדיעבד יצא מ״מ בפה״א מבוררת טפי כמ״ש לעיל בשם הבר״י ומ״ש בס״ם ר״ד במסופק ברכתו שהכל היינו במסופק בענין שאם יברך בפה״א או בפה״ע לא יצא אף בדיעבד אבל בכה״ג בפה״א עדיף כיון שבדיעבד יצא ועיין בט״ז שכתב דלמה נקט בש״ע שהיה לפניו שאפילו היה דעתו עליו הדין כן כדלקמן סעיף ה׳ ובשאגת אריה סימן כ״ז כ׳ שהפריז על מדותיו דהתם הברכות שוות בפה״ע אך גם באם היה לפניו נראה מרש״י ותוס׳ דאין ברכת לכון פוטר את הזית ומסיק להלכה כדברי רש״י דלא מהני לפטור בכה״ג וצריך לברך על של עץ בפה״ע ע״ש. ועיין בר״י שהביא דברי השאגת אריה וכתב ליישב הקושיא לדעת הש״ע ומסתבר טעמיה כיון דבירך בפה״א על פה״ע בדיעבד יצא א״כ כשבידו פה״א ומתכוון בפרטות לפטור את פה״ע דיצא דגדול כח הכוונה וע״ש שכתב דברי רבינו יונה מורה להדיא כט״ז וכ״כ בפירוש בספר כל בו וכ״כ בארחות חיים שהוא דעת הרשב״א וכן דעת מור״מ בד״מ כהש״ע וכן הפר״ח בלקוטים. ונראה שאם היה לפניו אין לחזור ולברך כדברי הש״ע דספק ברכות להקל ולכתחלה יש לו להיות נמלך שלא לאכול מיד פה״ע דהא אין כאן ברכה לבטלה כיון שעיקר ברכתו על פה״א נתקיימה וכן אם לא היה לפניו ראוי לעשות כן לאפוקי נפשיה מפלוגתא ועיין בא״ר מבואר דבכוונה בעינן הא סתמא אפי׳ היו שתיהן לפניו לא פטר בברכת בפה״א את פה״ע ע״ש שבזה מיושב קושית הט״ז וכ״כ בפמ״א ח״א סי׳ כ״ח וכתב שם וכן אם היו לפניו דבר שברכתו שהכל ודבר שברכתו בפה״ע או האדמה וטעה ובירך על שהכל תחלה אין נפטר על עץ או האדמה בלא מתכוון וגדולה מזו דאפי׳ בדבר שברכותיהם שוות כתב הב״י בשם הרשב״א כו׳ א״כ אף כשבירך שהכל צריך לחזור ולברך על כל מין ברכה הראויה לו ועיין בשו״ת הריב״ש סימן שפ״ד באמצע התשובה שם כתב ומי איכא למימר דמי שלפניו בשר וגבינה שברכותיהם שוות ובירך על הגבינה שיהא צריך לחזור ולברך על הבשר מפני שא״א לאוכלם יחד מחמת איסור ע״ש. ונראה דהיינו במתכוון או אפי׳ בסתמא כיון שדעתו לאכול גם הבשר אחר קנוח והדחה דאל״כ בלא״ה הו״ל נמלך: [ג] ונתכוון לפטור את פה״ע יצא. עמג״א שהראה מקום לסי׳ רי״א דלכתחלה אין לעשות כן וכ״כ בעט״ז ע״ש: [ד] דבור. עבה״ט ועיין מ״ש אא״ז בת״ש סימן י״ט סק״ב ומבואר שם דאם שכח ואכל בלא ברכה אין לו

משנה ברורה

(י) שהוא שלום עליך רבי ויותר מהכי חשיב הפסק ומיירי (יא) בשתיקה אבל דיבור (יב) אפילו מלה אחת הוי הפסק כל שהוא שלא לצורך הברכה וכמבואר בסימן קס״ז ס״ו עי״ש עוד יש חילוק בין שתיקה לדיבור דבדיבור הוא לעיכובא וצריך לחזור ולברך אבל בשתיקה הוא (יג) רק לכתחלה אבל בדיעבד אפילו ששהה הרבה יותר מכדי דיבור א״צ לחזור ולברך כל שלא הסיח דעתו בינתים. כתבו האחרונים דאפילו מפני הכבוד והיראה אסור להפסיק אחר הברכה ואם הפסיק חוזר ומברך ואפילו לעניית אמן או לקדיש וקדושה וברכו ג״כ לא יפסיק. לא יברך על מאכל או משקה שהוא חם או קר ביותר משום חשש הפסק. ומי שבירך על מאכל ולאחר שבירך נמאס בעיניו יש לו לאכול קצת שלא יהיה הברכה לבטלה. הרוצה לשתות מים ששופך קצת ממנו ישפוך תחלה ואח״כ יברך דתרווייהו איתנהו משום הפסק ומשום ביזוי ברכה כ״כ בשערי תשובה בסי׳ ר״ב בשם אחרונים. כשאוכל אגוז (יד) ישברנה ואח״כ יברך דאין כדאי להפסיק הרבה בין הברכה לאכילה ועוד שמא לא ימצאנה יפה ואינה ראויה לברכה ולענין שארי פירות עיין לעיל בסימן ר״ב בשערי תשובה:

שער הציון

(ח) וה״ה לענין ברכת שהכל ופרי האדמה המוזכר באות טי״ת: (ט) שע״ת עי״ש ומ״מ הסומך עצמו על השו״ע אין למחות בידו כי הרבה אחרונים העתיקו דברי השו״ע לדינא: (י) רוב אחרונים דלא כט״ז שכתב שלום עליך רבי ומורי: (יא) א״ר ופמ״ג והגרע״א: (יב) פמ״ג: (יג) מ״א וא״ר וש״א מפני שיש בזה דעות בין הראשונים וספק ברכות להקל: (יד) אחרונים: (טו) לבוש: (טז) אחרונים:

הגהות ותיקונים: א) צ״ל כ״ח:

One is required /to say the blessing sufficiently loudly/ that he can hear it with his ears, but if he did not /say it loudly enough to be able/ to hear it with

Mishnah Berurah

more than /the time it takes to say/ this, it is considered /a forbidden/ interruption.

/The Shulchan Aruch/ is speaking of /an interruption that involves/ silence, but if one /actually/ speaks /inbetween the blessing and eating/ even a single word is /ruled as/ a /forbidden/ interruption whenever it is not /relevant to/ the requirements of the blessing, as explained /above/ in Sec. 167, Par. 6; see there. There is /also/ another difference between /an interruption which involves/ silence and /one which involves/ speech. For a speech /interruption/ precludes /the fulfillment of one's obligation/ and one is /therefore/ required to repeat the blessing, whereas a silent /interruption/ is only /forbidden/ initially, but once it is after the event one need not repeat the blessing, even if he delayed /eating/ for much longer than /the time/ "it takes one to speak," provided he was not distracted from his intention /to eat/ in the meanwhile.

The Acharonim write that it is even forbidden to make an interruption after the blessing /to greet someone/ out of respect or fear.[2] If one did do so he must make the blessing again. Even /if it is/ to answer אָמֵן or /to respond/ to *Kadish*,[3] *Kedushah*[4] or *Barechu*[5], one should also not interrupt.

One should not make a blessing over food or drink which is extremely hot or cold, /because there are grounds/ for fear /that he will come to make/ an interruption /before he eats or drinks it/. If one made a blessing over food and it became repugnant to him after he made the blessing, he should eat a little /of it/ so that the blessing will not have been in vain. If one wishes to drink water /after/ pouring away some of it, he should pour first and make the blessing afterwards, because /pouring after the blessing/ involves two /offenses/, making an interruption and contempt for the blessing. /All/ this is stated in the *Sha'arey Teshuvah* in Sec. 202 and is attributed to the Acharonim.

If one eats a nut he should /first/ break /off the shell/ and make the blessing afterwards. /This is/ because it is undesirable to make a long interruption inbetween the blessing and eating /the nut/ and, in addition, /after opening the nut/ he may not find it suitable /to eat/ and it may not be fit to have a blessing /made over it/. See above in Sec. 202 in the *Sha'arey Teshuvah* as regards other fruits.

---

[2] See Sec. 66, Par. 1.

[3] See Sec. 55 and 56.

[4] See Sec. 125.

[5] See Sec. 57.

באר הגולה

ד מהא דטול בריך שם ה ציינתיו בסי׳ קפ״ה ו גם זה בסי׳ ע״ד ז ברכות מ״ג

לאזניו יצא ובלבד שיוציא (יג) בשפתיו ונאמרים (יד) בכל לשון ׳ולא יברך ערום עד שיכסה ערותו בד״א (טו) באיש אבל אשה יושבת ופניה של מטה (טז) טוחות בקרקע כי בזה מתכסה ערותה (וע״ל סי׳ ע״ד סְעִיף ד׳) ואפילו אם אינו ערום אם לבו רואה את הערוה או שראשו מגולה אסור לברך: ד ׳כל דבר שמברך עליו לאכלו או להריח בו (יז) צריך לאוחזו (ג) (יח) בימינו כשהוא

באר היטב

על מ״א בזה] ועי׳ בתשובת פנים מאירות סי׳ ל״ח[א] ובבאר היטב אשר לפני יש שם חסרון איזה אותיות ע״ש: (ב) דיבור. פי׳ כדי דיבור שאילת שלום תלמיד לרב דהיינו שלום עליך רבי ומורי ושתיקה לא הוי הפסק בדיעבד אפילו בזמן מרובה עת״א: (ג) בימינו. ואל

שערי תשובה

ראיה מקפריסין רק לענין לא נגמר הפרי שפיר יש ראיה מבוסר וכן בא״ר לא כתב רק לענין גמר הפרי ע״ש. ועיין בבר״י שדחה גם הראיה זו מבוסר דמ״מ יותר צודקת ברכת בפה״א דבפה״ע משמעותו שזה עיקר הפרי אבל מ״מ בדיעבד אף בפה״ע יצא. ומ״ש בפנים מאירות סי׳ כ״ח דבבוסר ולכוותיה יברך בפה״ע לצאת ידי הרמב״ם ז״א דהנוסחא הנכונה ברמב״ם כמ״ש הכ״מ דבירך בפה״א על פה״ע יצא ע״ש ועי״ש בפמ״א שאם על פירות האדמה שטובים מבושלים יותר מחיים שדינן לברך שהכל אם בירך בפה״א יצא בדיעבד ע״ש ופשוט דה״ה איפכא באותן שחיים טובים ממבושלים ובירך לאחר הבישול בפה״א יצא ונראה שאם נסתפק אם פרי זו טובה חיה ממבושלת או איפכא יש לברך בפה״א בין קודם הבישול או אח״כ כיון דבדיעבד יצא ואע״ג שגם בשהכל בדיעבד יצא מ״מ בפה״א מבוררת טפי כמ״ש לעיל בשם הבר״י ומ״ש בס״ס ר״ד במסופק ברכתו שהכל היינו במסופק בענין שאם יברך בפה״א או בפה״ע לא יצא אף בדיעבד אבל בכה״ג בפה״א עדיף כיון שבדיעבד יצא ועיין בט״ז שכתב דלמה נקט בש״ע שהיה לפניו שאפילו היה דעתו עליו הדין כן כדלקמן סעיף ה׳ ובשאגת אריה סימן כ״ז כ׳ שהפריז על מדותיו דהתם הברכות שוות בפה״ע אך גם באם היה לפניו נראה מרש״י ותוס׳ דאין ברכת דגן פוטר את הזית ומסיק להלכה כדברי רש״י דלא מהני לפטור בכה״ג וצריך לברך על של עץ בפה״ע ע״ש. ועיין בר״י שהביא דברי השאגת אריה וכתב ליישב הסוגיא לדעת הש״ע ומסתבר טעמיה כיון דבירך בפה״א על פה״ע בדיעבד יצא א״כ כשבידו פה״א ומתכוון בפרטות לפטור את פה״ע דיצא דגדול כח הכוונה ועי״ש שכתב דדברי רבינו יונה מורה להדיא כט״ז וכ״כ בפירוש בספר כל בו וכ״כ בארחות חיים שהוא דעת הרשב״א וכן דעת תור״ת בד״ת כהש״ע וכן הפר״ח בלקוטים. ונראה שאם היה לפניו אין לחזור ולברך כדברי הש״ע דספק ברכות להקל ולכתחלה יש לו להיות נמלך שלא לאכול מיד פה״ע דהא אין כאן ברכה לבטלה כיון שעיקר ברכתו על פה״א נתקיימה וכן אם לא היה לפניו ראוי לעשות כן לאפוקי נפשיה מפלוגתא ועיין בא״ר מבואר דכוונה בעינן הא סתמא אפי׳ היו שתיהן לפניו לא פטר בברכת בפה״א את פה״ע ע״ש שבזה מיושב קושית הט״ז וכ״כ בפמ״א ח״א סי׳ כ״ח וכתב שם וכן אם היו לפניו דבר שברכתו שהכל ודבר שברכתו בפה״ע או האדמה וטעה ובירך על שהכל תחלה אין נפטר על עץ או האדמה בלא מתכוין וגדולה מזו דאפי׳ בדבר שברכותיהם שוות כתב הב״י בשם הרשב״א כו׳ א״כ אף כשבירך שהכל צריך לחזור ולברך על כל מין ברכה הראויה לו ועיין בשו״ת הריב״ש סימן שפ״ד באמצע התשובה שם כתב ומי איכא למימר דמי שלפניו בשר וגבינה שברכותיהם שוות ובירך על הגבינה שיהא צריך לחזור ולברך על הבשר מפני שא״א לאוכלם יחד מחמת איסור ע״ש. ונראה דהיינו במתכוון או אפי׳ בסתמא כיון שדעתו לאכול גם הבשר אחר קנוח והדחה דאל״כ בלא״ה הו״ל נמלך: [ג] ונתכוון לפטור את פה״ע יצא. עמג״א שהראה מקום לסי׳ רי״א דלכתחלה אין לעשות כן וכ״כ בעט״ז ע״ש: [ד] דבור. עבה״ט ועיין מ״ש א״א בת״ש סימן י״ט סק״ב ומבואר שם דאם שכח ואכל בלא ברכה אין לו

משנה ברורה

[illegible] בסימן ר״ב בשערי תשובה: (יג) בשפתיו. אבל אם הרהר בלבו את הברכה לא יצא ועיין לעיל בסימן קפ״ה ס״ב במ״ב ובסימן ס״ב בבה״ל סוד״ה יצא: (יד) בכל לשון. עיין לעיל קפ״ה ס״א במ״ב: (טו) באיש. שהגיד והביצים בולטין ונראין ולא מהני בלא כיסוי: (טז) טוחות בקרקע. פי׳ דבוקות ומכוסות בקרקע וצריך להיות מכוסה כ״כ שלא תהא נראה עגבותיה כי העגבות יש בהן משום ערוה [ב״י] ובמ״א מאריך בזה ומסיק דעגבות אין בהן משום ערוה וכן נוטה קצת דעת הגר״א לעיל בסי׳ ע״ד ובא״ר וכן במגן גבורים מצדדים לדינא כהב״י ולכן יש להחמיר לכתחלה*:

ד (יז) צריך לאוחזו. טעם האחיזה כדי (טו) שיכוין לבו על מה שמברך והוא רק לכתחלה דבדיעבד אם בירך עליו כשהיה מונח בפניו אף אם לא אחזו כלל יצא וכדלקמיה: (יח) בימינו. הטעם משום חשיבות [ובאיטר יד אזלינן בתר ימין ושמאל דידיה ולא בתר דעלמא כן משמע מחי׳ רע״א וכ״מ במ״א סימן קפ״ג] וכן בכל ברכה שמברך על איזה מצוה (טז) יש לו לאחוז הדבר ביד ימינו בשעת ברכה

שער הציון

(ח) וה״ה לענין ברכת שהכל ופרי האדמה המוזכר באות טי״ת: (ט) שע״ת עי״ש ומ״מ הסומך עצמו על השו״ע אין למחות בידו כי הרבה אחרונים העתיקו לדברי השו״ע לדינא: (י) רוב אחרונים דלא כט״ז שכתב שלום עליך רבי ומורי: (יא) א״ר ופמ״ג והגרע״א: (יב) פמ״ג: (יג) מ״א וא״ר וש״א מפני שיש בזה דעות בין הראשונים וספק ברכות להקל: (יד) אחרונים: (טו) לבוש: (טז) אחרונים:

הגהות ותיקונים: א) צ״ל כ״ח:

his ears he will /nevertheless/ have fulfilled /his obligation/, provided he uttered it (13) with his lips.

/The blessings/ may be said (14) in any language.

One may not say a blessing /when he is/ naked, unless he has covered his private parts. /However,/ this requirement /only/ applies (15) to a man, but a woman may sit /naked/ with her lower front (16) hugging the ground /and make a blessing/, since /a woman's/ private parts are covered if /she does/ so *(see above in Sec. 74, Par. 4)*. Even if one is not naked he is /also/ forbidden to make a blessing when his private parts are in view of his heart or his head is uncovered.

4. When one makes a blessing over any article /that he wishes/ to eat or smell, (17) he must hold it (18) in his right /hand/ while he makes the blessing.

Mishnah Berurah

(13) With his lips. However, if one /merely/ thought the blessing in his mind he will not have fulfilled /his obligation/. See above in Sec. 185, Par. 2 in the Mishnah Berurah and in Sec. 62 in the Beyur Halachah, at the end of the paragraph which begins with /the word/ יצא.

(14) In any language. See above /in Sec./ 185, Par. 1 in the Mishnah Berurah.

(15) To a man. For /in the case of a man/, the organ and testicles stick out and are visible /even when he sits/. /Consequently/ nothing avails unless he /actually/ covers them.

(16) Hugging the ground. I.e., if it adheres to and is covered by the ground.

She must be so well covered /by the ground/ that her buttocks are /also/ not visible, as the buttocks are /also/ classed as private parts. [*B.Y.*] /On the other hand/ the *M.A.* discusses this /question/ at length and concludes that buttocks are not regarded as private parts. The opinion of the *Gra* also inclines partially to this /view/ in Sec. 74 above. /However,/ the *E.R.*, and likewise the *Magen Giborim,* side with /the view of/ the *B.Y.* as to the ruling /to be followed in practice/. Consequently, one should be stringent initially /and regard the buttocks as private parts/.

(17) He must hold it. The reason /why/ one should hold it is so that he can apply his attention to /the article/ over which he makes the blessing. /However,/ this is only an initial /requirement/, since once it is after the event one will have fulfilled /his obligation/ if he /happened to/ make the blessing over /an article/ when it was lying in front of him, even if he did not take hold of it at all, as /follows from what is stated/ below /in the next paragraph/.

(18) In his right /hand/ The reason /for this/ is that /the right is of more/ consequence. [In the case of a left-handed person it is his "right" or "left" /hand/ which concerns us /for the purpose of this ruling/, and not the hand that generally /serves as the "right" hand/. This is implied by the *Chidushey* Rabbi Akiva Eiger and is likewise stated by the *M.A.* in Sec. 183.]

Whenever one makes a blessing over /the performance of/ some mitzvah, he should likewise hold the article /with which the mitzvah is performed/ in his right hand when /he makes/ the blessing.

מברך: ה [ח]אין מברכין לא על אוכל ולא על משקה עד שיביאוהו לפניו. [ט]ברך ואח"כ הביאוהו לפניו (יט) צ"ל פעם אחרת אבל מי שברך על פירות שלפניו (כ) ואח"כ הביאו לו יותר מאותו המין או (כא) ממין [illegible]

באר הגולה

ח רמב"ם בפ"ד מה"ב מהירושלמי ט טור מההיא דירושלמי בסוף הסי' י טור והרא"ש מההיא דירושלמי ע"א ושאר פוסקים

שערי תשובה

לברך בתכ"ד של אכילה וע"ש שהביא מלעיל סימן קע"ב ול"ע דהא הרמ"א כתב שם לעיקר שיברך והיינו לאחר בליעת המשקין וא"כ גם בשכח ואכל אפשר דמהני לברך תכ"ד. ונראה שאם יש לפניו עוד מאותו המין יהיה זריז לברך תכ"ד של האכילה שאכל ושוב יאכל אח"כ ממה שלפניו וכן גבי משקין דלעיל סימן קע"ב יש לעשות כן ועיין במג"א דבין ברכה לאכילה אין לו לשאול שלום אפי' תלמיד לרב ולא דמי לברכת ק"ש ע"ש וה"ה דאיכו משיב כיון שיש בזה משום ברכה לבטלה כשמפסיק בדבור ועיין בת"ש סימן י"ג דשיחה אפי' מלה אחת שאינה לצורך האכילה שמברך עליו הוי הפסק וצריך ברכה אחרת ע"ש: [ה] א"צ לברך. עבה"ט ועיין ת"ש סימן י"ט ס"ק י"ד מ"ש בזה וע"ש ס"ק ל"ג אם הביאו לפניו שלשים אגוזים או תפוחים ודעתו לאכול כולם והוא טועה בדעתו שסובר שצריך לברך על כ"א בפ"ע כשנודע לו האמת א"צ לברך שנית דלא דמי לנמלך שלא היה בדעתו לאכול ונתחדש לו אכילה אבל בזה שלא נתחדש לו כלום למה יברך ע"ש ועיין בתשובת מהר"מ גלאנטי' והביאו בא"ר ע"ש: [ו] עליו. עיין בה"ט ועיין מ"ש לעיל סימן ר"ב:

באר היטב

יתחוב בסכין רמ"ת: (ד) א"צ לברך. עיין מה[ב] שהאריך והעלה להלכה וז"ל כללו של דבר אם דעתו על כל מה שיביאו פשיטא דא"צ לברך ואם היה נמלך ממש פשיטא דצריך לברך ובסתם כל זמן שמונחים לפניו מהראשונים פליגי דלהכל בו צריך לברך דאין קביעות לפירות ולהמ"א א"צ לברך מיהו דוקא מיני פירות אבל שתה שכר והביאו לו דגים אע"ג שהיא ברכה א' צריך לברך אא"כ היה דעתו עליהם. ואם אין מונחים לפניו מפירות הראשונים לכ"ע צריך לברך עכ"ל ועיין ט"ז. אם בעודו מברך הביאו לו פירות יותר יפים יאכל מהראשונים תחלה כיון שבירך עליהם תחלה אע"פ שהיה דעתו לפטור גם היפים ס"ח ועיין בתשובת באר עשק סי' ע"ד [ובס' אליה רבה ס"ק י']: (ה) עליו. עמ"א בירך על המים ושמע שיש מת בעיר

ביאור הלכה

* רק שלא היה דעתו וכו'. אף שמלשון הרמ"א משמע לכאורה דהוא מפרש את דברי המחבר אבל באמת אינו כן דלדעת המחבר שהעתיק לדינא שיטת התוספות והרא"ש וגם רבינו יונה [כן הכריע בספר מאמר מרדכי דלא כט"ז] אפילו בדעתו בהדיא על הכל לאכלו ג"כ צריך לחזור ולברך דעיקר ברכתו היה ע"ז שאוחז בידו והשאר נגרר אח"ז ממילא וע"כ כיון

משנה ברורה

ברכה וע"ד הקבלה אין לתחוב הפרי שמברך עליו בסכין אף שיאחוז הסכין בימינו. כשאומר לחבירו להושיט לו ספר יקבלנו ביד ימינו [ס"ח]: ה (יט) צריך לברך פעם אחרת. ואפי' (יז) כוון דעתו עליהם בשעת ברכה ג"כ לא מהני כיון שאז לא היו לפניו ולא היה להברכה על מה לחול ולא דמי לאמת המים לס"ו דהתם כיון שבודאי יבואו המים נגדו כאלו היו לפניו דמיא משא"כ הכא דתלוי בדעת אחרים. ואם היה הדבר שבירך עליו (יח) מונח בתיבה בעת הברכה ואחר הברכה לקחה משם אינו צריך לחזור ולברך כיון שהוא מוכן לפניו ואינו תלוי בדעת אחרים ובפמ"ג מצדד דה"ה כל כה"ג שהוא ודאי שיובא אצלו כגון שהוא בחדר הסמוך לו ג"כ אין צריך לחזור ולברך אך לכתחלה בודאי יש ליזהר בזה אחד מטעם הפסק ועוד דלכתחלה המצוה לאחוז בידו בשעת הברכה וכנ"ל בס"ד: (כ) ואח"כ הביאו לו. היינו (יט) אפילו אחר שכבר אכל הראשונים. והנה מדברי הרמ"א דבסמוך משמע דהמחבר מיירי (כ) אפילו בשלא היה דעתו בהדיא על כל מה שיביאו רק שבירך על פירות אלו שהיו לפניו בסתמא ואמרינן דזה הוי כאלו אתני בפירוש שאם יביאו לו עוד שיאכל גם מהן משום שכן דרך האדם לכנום מאכילה קטנה לגדולה אא"כ היה דעתו בהדיא שלא לאכול רק אלו הפירות שהם לפניו או שבעת שגמר אכילתו הוסכם בדעתו שלא לאכול עוד ואח"כ נמלך לאכול דבזה לכו"ע צריך לחזור ולברך: (כא) ממין אחר. ובלבד שיהיה ממין פירות (כא) דאם בירך על דגים והביאו לו שכר שהוא מין אחר לגמרי אף שברכותיהם שוות מ"מ אינם נפטרין [illegible]

שער הציון

(יז) הגר"ז וכן משמע בב"י מדהקשה מאמת המים: (יח) א"ר בשם ספר הזכרון: (יט) לבוש וא"ר ע"ש: (כ) אף דהמ"א מסיק דהמחבר מיירי דוקא בשהיה בדעתו על כל מה שיביאו לו [ודלא כהבנת הרמ"א] אבל בסתמא צריך לחזור ולברך [אם לא כשקבע עצמו לאכילת הפירות דאז גם בסתמא א"צ לחזור ולברך על פירות אחרות כשהביאו לו אח"כ] לכו"ע אפילו מאותו המין אם הביאו לו אחר שכבר אכל הראשונים והעתיקו הח"א בכלל סמ"ך לא העתקתי דבריו להלכה משום דהרבה אחרונים פליגי עליה [הלא המה הש"ך והט"ז והדרישה והא"ר ומאמ"ר וכן משמע ג"כ מביאור הגר"א] וסברי דהטוש"ע מיירי בשלא היה בדעתו מתחלה על כל מה שיביאו לו [ומה שהביא ראיה לדבריו מב"י בסימן קע"ז דמיירי בשהיה דעתו על כל מה שיביאו דחאו הא"ר והכהר שלום עי"ש] ואפ"ה א"צ לחזור ולברך וכן בשו"ע הגר"ז פסק ג"כ דבמין אחד אפילו בסתמא ואפילו כבר כלה הראשון בעת שהביאו לו הפירות השניים א"צ לחזור ולברך: (כא) מ"א וש"א: (כב) הגר"ז: (כג) הב"ח ופרישה וט"ז וכהכרעת הרמ"א ביו"ד סי' י"ט והנה הגם שיש שיישבו קושיתם דאכילה יותר קבע משחיטה מ"מ מאחר דהמ"א מכריע להלכה דבסתמא אפי' במין אחד צריך לחזור ולברך ולא ס"ל סברתם כלל עכ"פ במין אחר בודאי יש לסמוך עליו וכן פסק ג"כ הגר"ז: (כד) מ"א והגר"ז וח"א וכמו גבי שחיטה שם: (כה) ח"א אף דמת"א אין ראיה לזה דאפשר דכונתו דוקא במין אחד וגם הגר"ז לא חילק בזה דהכל במין אחר היכא שקבע מ"מ יש לצרף לזה דעת השו"ע דמשמע דאין מחלק בין מין אחד למין אחר: (כו) הכלבו וכן לדעת המחבר ביו"ד סי' י"ט וזהו שציין המציין בהרמ"א: (כז) הייכו אפילו במין אחד ואפילו קבע עצמו לאכילת פירות וכמו דאיתא במ"א:

הגהות ותיקונים: א) חסר תיבת הג"ה: ב) צ"ל מ"א:

5. One should not make a blessing over either food or drink until it has been brought in front of him. If one made a blessing /over any article/ and it was /only/ brought to him subsequently, **(19)** he must repeat the blessing.

However, if one made a blessing over fruit in front of him **(20)** and was subsequently brought more of the same kind /of fruit/ or **(21)** of a different

Mishnah Berurah

In accordance with /the teachings of/ the kabala, one should not insert a knife into the fruit over which he makes the blessing, even though he holds the knife /with the fruit on it/ in his right hand /when he makes the blessing/.

When one instructs his fellow to hand him a /Torah/ book he should accept it with his right hand. [*S.Ch.*]

(19) He must repeat the blessing. Even if one had in mind /to eat the article/ when he made the blessing this is also of no avail, since it was not in front of him then and /, therefore,/ the blessing did not have anything to which it could relate. This is not to be compared with /making a blessing when one wishes to drink from/ a stream of water, /which is permitted below/ in Par. 6. /The reason is/ that in that case the water /one will eventually drink/ is regarded as if it is in front of him in view /of the fact/ that it will inevitably arrive opposite him. In our case /, however,/ the circumstances are different, since one is dependent on the intentions of others /for the fruit to arrive/.

If the article over which one made a blessing was lying in a box when /he made/ the blessing and he took it out of there after the blessing, he does not need to repeat the blessing. This is because /in these circumstances/ it was /in fact/ ready in front of him and he was not dependent on the intentions of others. The *P.Mg.* adopts /the view/ that the same applies in all similar cases when it was certain that /the article/ would be brought to one, such as when it was in an adjoining room, and it is also unnecessary to repeat the blessing /in such circumstances/. However, initally, one should definitely avoid /making the blessing until the food is in front of him/. /It should be avoided,/ firstly, because of /the need to avoid/ an interruption /between the blessing and eating/. In addition, /it should be avoided because/ the mitzvah /of making the blessing/ should /be performed/ initially by holding /the article over which the blessing is made/ in one's hand when /one makes/ the blessing /over it/, as /stated/ above in Par. 4.

(20) And was subsequently brought. I.e., even if it was /brought/ after he already ate the original /fruit which was in front of him when he made the blessing/.

Now from the words of the *Rema* nearby it is implied that the author /of the Shulchan Aruch/ is even referring to /an instance/ when one did not explicitly have in mind /that the blessing should relate/ to everything he would be brought, but only made the blessing over those fruits that were in front of him, without /any mental/ stipulation. /This is because in such circumstances,/ we reason that it is as if he made a clear condition[6] that if he will be brought more /of the fruit/ he will eat it as well, in view /of the fact/ that it is common for a person who eats a little to proceed to /eat/ a lot. /Consequently, the blessing also serves for fruit which was brought later/, unless /when one made the blessing/ he had in mind explicitly to eat only the fruit in front of him or if when he finished eating he decided not to eat /any/ more and subsequently changed his mind /and decided/ to eat again, since in these cases one must repeat the blessing according to all /authorities/.

(21) Of a different kind. /This ruling applies/ solely when it is a kind of fruit. If one made a blessing over fish and was /afterwards/ served beer, which is a completely different kind /of food, then/ even though they /both require/ the same blessing /, i.e., *She-Ha-Kol*,/ he will nevertheless not have discharged /his obligation with respect to the beer/ by means of

---

[6] I.e., we assess that this was probably his intention.

[illegible]

אחר (כב) שברכתו כברכת הראשון (ד) [ה] א"צ לברך: א)וטוב (כג) לאחר לכתחלה להיות דעתו על כל מה שיביאו לו (ב"י טור יו"ד סי' י"ט): ן נטל בידו פרי לאוכלו ובירך עליו ונפל מידו ונאבד (כד) או נמאס צריך לחזור ולברך (כה) אע"פ שהיה מאותו מין לפניו יותר כשברך על הראשון: הגה (כו) * רק שלא היה (ה) [ו] עליו

ח רמב"ם בפ"ד מה"ב מהירושלמי
ט טור מההיא דירושלמי בסוף הסי' י טור והרא"ש מההיא דירושלמי ע"א ושאר פוסקים

שערי תשובה

לברך בתכ"ד של אכילה וע"ש שהביא מלעיל סימן קע"ב וצ"ע דהא הרמ"א כתב שם דעיקר שיברך והיינו לאחר בליעת המשקין וא"כ גם בשכח ואכל אפשר דמהני לברך תכ"ד. ונראה שאם יש לפניו עוד מאותו המין יהיה זריז לברך תכ"ד של האכילה שאכל ושוב יאכל אח"כ ממה שלפניו וכן גבי משקין דלעיל סימן קע"ב יש לעשות כן ועיין במג"א דבין ברכה לאכילה אין לו לשאול שלום אפי' תלמיד לרב ולא דמי לברכת ק"ש ע"ש וה"ה דאיכו משיב כיון שיש בזה משום ברכה לבטלה כשמפסיק בדבור ועיין בת"ש סימן י"ג דשיחה אפי' מלה אחת שאינה לצורך האכילה שמברך עליו הוי הפסק וצריך ברכה אחרת ע"ש: [ה] א"צ לברך. עבה"ט ועיין ת"ש סימן י"ט ס"ק י"ד מ"ש בזה וע"ש ס"ק ל"ג אם הביאו לפניו שלשים אגוזים או תפוחים ודעתו לאכול כולם והוא טועה בדעתו שסובר שצריך לברך על כ"א בפ"ע כשנודע לו האמת א"צ לברך שנית דלא דמי לנמלך שלא היה בדעתו לאכול ונתחדש לו אכילה אבל בזה שלא נתחדש לו כלום למה יברך ע"ש ועיין בתשובת מהר"ת גלאנטי' והביאו בא"ר ע"ש: [ו] עליו. עיין בה"ט ועיין מ"ש לעיל סימן ר"ב:

באר היטב

יתחוב בסכין רמ"ת: (ד) א"צ לברך. עיין מה ב) שהאריך והעלה להלכה וז"ל כללו של דבר אם דעתו על כל מה שיביאו פשיטא דא"צ לברך ואם היה נמלך ממש פשיטא לצריך לברך ובסתם כל זמן שמונחים לפניו מהראשונים פליגי דלהכל בו צריך לברך דאין קביעות לפירות ולהפ"ח א"צ לברך מיהו דוקא מיני פירות אבל שתה שכר והביאו לו דגים אע"ג שהיא ברכה א' צריך לברך אא"כ היה דעתו עליהם. ואם אין מונחים לפניו מפירות הראשונים לכ"ע צריך לברך עכ"ל ועיין ט"ז. אם בעודו מברך הביאו לו פירות יותר יפים יאכל מהראשונים תחלה כיון שבירך עליהם תחלה אע"פ שהיה דעתו לפטור גם היפים ס"ח ועיין בתשובת באר עשק סי' ע"ד [ובס' אליה רבה ס"ק י']: (ה) עליו. עמ"א בירך על המים ושמע שיש מת בעיר

ביאור הלכה

* רק שלא היה דעתו וכו'. אף שמלשון הרמ"א משמע לכאורה דהוא מפרש את דברי המחבר אבל באמת איכו כן דלדעת המחבר שהעתיק לדינא שיטת התוספות והרא"ש וגם רביכו יוכה [כן הכריח בספר מאמר מרדכי דלא־כט"ז] אפילו בדעתו בהדיא על הכל לאכלו ג"כ צריך לחזור ולברך דעיקר ברכתו היה ע"ז שאוחז בידו והשאר נגרר אח"ז ממילא וע"כ כיון

[illegible]

משנה ברורה

[illegible]

אחר לגמרי [illegible] זולת מ"מ אינם נפטרין בברכתו בסתמא אא"כ היה דעתו בהדיא לפטור אותם בהברכה (כב) או שהיו לפניו עכ"פ על השלחן בשעה שבירך: (כב) שברכתו וכו'. כמה (כג) אחרונים חולקים בדין זה וס"ל דדוקא באותו המין ממש הוא דפוטר בברכתו בסתמא אף לאותן פירות שהביאו לו אח"כ אבל למין אחר לא מהני ברכתו בסתמא וצריך לברך ומ"מ אם הביאו לו המין האחר בעוד שלא כלה מין הראשון נראה (כד) שאין לברך כיון שהביאו לו בשעה שהיה עסוק עדיין באכילה וכן נראה להלכה. ויש מן (כה) האחרונים שכתבו עוד דאם קבע עצמו לאכילת הפירות אף שבירך בסתמא על הפירות שהיו לפניו והביאו לו מין אחר אחר שכלה המין הראשון א"צ לחזור ולברך דכיון דקבע עצמו לאכילה איכו מסיח דעתו מזה: (כג) ליזהר לכתחלה. דיש (כו) מן הפוסקים שסוברים דבסתמא לא מהני (כז) בכל גווני אא"כ היו לפניו בשעת ברכה אבל בלא"ה בעינן שיהיה דעתו על כל מה שיביאו לו אח"כ: ן (כד) או נמאס. וה"ה במאלו שנרקב ואינו ראוי לאכילה כלל ונוטל אחר דאם עדיין קצת ראוי לאכילה צריך לאכול ממנו כדי שלא יהא ברכתו לבטלה [עט"ז]: (כה) אע"פ שהיה וכו'. ר"ל אפ"ה לא אמרינן דיהיה חל ברכתו על הכל והטעם עיין בה"ל: (כו) רק שלא היה דעתו. ר"ל שלא

שער הציון

(יח) הגר"ז וכן משמע בב"י מדהקשה מאמת המים: (יח) א"ר בשם ספר הזכרון: (יט) לבוש וא"ר ע"ש: (כ) אף דהמ"א מסיק דהמחבר מיירי דוקא בשהיה בדעתו על כל מה שיביאו לו [ודלא כהבנת הרמ"א] אבל בסתמא צריך לחזור ולברך [אם לא כשקבע עצמו לאכילת הפירות דאז גם בסתמא א"צ לחזור ולברך על פירות אחרות כשהביאו לו אח"כ] לכו"ע אפילו מאותו המין אם הביאו לו אחר שכבר אכל הראשונים והעתיקו הח"א בכלל קמ"ך לא העתקתי דבריו להלכה משום דהרבה אחרונים פליגי עליה [הלא המה הש"ך והט"ז והדרישה והא"ר ומאמ"ר וכן משמע ג"כ מביאור הגר"א] וסברי דהשו"ע מיירי בשלא היה בדעתו מתחלה על כל מה שיביאו לו [ומה שהביא ראיה לדבריו מב"י בסימן קע"ז דמיירי בשהיה דעתו על כל מה שיביאו דאתו הא"ר והכהר שלום עי"ש] ואפ"ה א"צ לחזור ולברך וכן בשו"ע הגר"ז פסק ג"כ דבמין אחד אפילו בסתמא ואפילו כבר כלה הראשון בעת שהביאו לו הפירות השניים א"צ לחזור ולברך: (כא) מ"א וש"א: (כב) הגר"ז: (כג) הב"ח ופרישה וט"ז וכהכרעת הרמ"א ביו"ד סי' י"ט והנה הגם שיש שיישבו קושיתם דאכילה יותר קבע משחיטה מ"מ מאחר דהמ"א מכריע להלכה דבסתמא אפי' במין אחד צריך לחזור ולברך ולא ס"ל סברתם כלל עכ"פ במין אחר בודאי יש לסמוך עליו וכן פסק ג"כ הגר"ז: (כד) מ"א והגר"ז וח"א וכמו גבי שחיטה שם: (כה) ח"א אף דמהמ"א אין ראיה לזה דאפשר דכונתו דוקא במין אחד וגם הגר"ז לא חילק בזה להקל במין אחר היכא שקבע מ"מ יש לצרף לזה דעת השו"ע דמשמע דאין מחלק בין מין אחד למין אחר: (כו) הכלבו וכן דעת המחבר ביו"ד סי' י"ט וזהו שציין המציין בהרמ"א: (כז) הייכו אפילו במין אחד ואפילו קבע עצמו לאכילת פירות וכמו דאיתא במ"א:

הגהות ותיקונים: א) חסר תיבת הג"ה: ב) צ"ל מ"א:

kind /of fruit/ (22) whose /required/ blessing is identical to the first blessing /he made/, he does not need to make a blessing /over the fruit that was brought later/.

/When one makes the blessing,/ it is desirable /for him/ (23) *to take care initially to have in mind /to discharge his obligation with respect to/ everything that will be brought to him /which requires the same blessing/. (...)*

6. If one took hold of a fruit to eat and made a blessing over it, but it fell from his hand and disappeared (24) or became repugnant /before he ate from it/, he must repeat the blessing /before he can eat any other fruit even of the same kind/, (25) although there was more /fruit/ of that kind in front of him when he made the blessing over the first /fruit/. *Gloss:* (26) *This only /applies/ if he*

Mishnah Berurah

the blessing /he made over the fish, if he made the blessing/ without /any mental/ stipulation. /The first blessing will not relate to the beer as well/ unless he had in mind expressly to discharge /his obligation with respect to the beer/ when he made the blessing /over the fish/ or if /the beer/ was at least in front of him on the table when he made the blessing.

(22) Whose /required/ blessing, etc. Several Acharonim dispute this ruling. They are of the opinion that only when exactly the same kind /of fruit/ is involved will a blessing /one made/ without a /mental/ stipulation exempt also fruit which was brought to him afterwards. However, such a blessing is of no avail for /any/ other kind /of fruit that was brought later/ and he must /therefore/ make a /separate/ blessing /over it/. Nevertheless, if he was brought the other kind /of fruit/ while he had not /yet/ finished /eating/ the first kind it seems /logical/ that he should not make /another/ blessing /over the other kind even according to these Acharonim/, since it was brought when he was still occupied with eating /the first kind/. This appears to be the halachic ruling /to be followed in practice/. There are some Acharonim who state further that if one settled down to eat fruit /, then/, even if he made a blessing over the fruit which was in front of him without /any mental/ stipulation and was /then/ brought another kind /of fruit/ after he finished /eating/ the first kind, he does not need to make another blessing. For in view /of the fact/ that he settled down to eat /fruit/ he will not have distracted his mind from /doing/ so /even though the fruit which was originally in front of him was already consumed/.

(23) To take care initially. /This is/ because there are some Poskim who are of the opinion that /if one makes a blessing over a particular fruit/ without /any mental/ stipulation /the blessing/ is of no avail /for other fruit/ in any circumstances, unless /the other fruit/ is in front of him when he makes the blessing. Where /the fruit one will eat/ is not /in front of one then/, however, it is necessary for him to have in mind all /other fruit/ which will be brought subsequently /if the blessing is to serve for it/.

(24) Or became repugnant. The same ruling /applies/ if he discovered that it is rotten and not fit to be eaten at all and /therefore/ took /hold of/ another one /to eat/. /It should, however, be noted/ that if /the fruit he first meant to eat/ is still partially edible he must eat from it, so that his blessing will not have been in vain. [*At.Z.*]

(25) Although there was, etc. I.e., even in such a case we do not rule that the blessing he made related to everything /in front of him/. /For/ the reason /for this/, see the Beyur Halachah.[7]

(26) This only /applies/ if he did not have in mind. I.e., if he did not have all /the

---

[7] There the author explains that he basically had in mind to make the blessing over the fruit in his hand. The other fruit is merely subsidiary to it and, therefore, does not require a further blessing once the blessing has been made over the fruit in his hand, provided he ate from the latter so that the blessing can relate to it.

דעתו לאוכלו (הגהות מיימוני פ״ד וכל בו ואבודרהם ותשובת מהרי״ל סי׳ ל״ג). וצריך לומר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד על שהוציא ש״ש לבטלה [כ]ואם אמר כשנפל ברוך אתה ה׳ ולא אמר אלהינו יסיים ויאמר למדני חקיך שיהא נראה כקורא פסוק ואין כאן מוציא ש״ש לבטלה [ל]אבל העומד על אמת המים מברך ושותה אע״פ שהמים ששותה לא היו לפניו כשבירך מפני שלכך נתכוון תחלה: הגה וע״ל סי׳ ר״ט סעיף א׳ אם בירך בטעות מה דינו:

כ שם ל שם בירו׳

[illegible]

א ברכות מ״ל ב ר׳ ירוחם בשם תשו׳ הרשב״א ותלמידי ר׳ יונה בשם רבם

באר היטב

ישתה מעט מן המים וישפוך השאר ואם אמרו לו שהתקופה נופלת ימתין מעט עד שתעבור התקופה וישתה ולא יברך ס״ח מ״א: (א) אלו. וה״ה אם אכל ושתה מ״א. אם נסתפק אם אכל כזית פירות בכדי אכילת פרס בהלק״ט ח״ב סי׳ שי״ג פסק למברך ברכה אחרונה בכ״ר והיד אהרן חולק ופסק דלא יברך: (ב) חי העולמים.

שערי תשובה

[א] אלו. עבה״ט ועיין בשיורי ברכה שכתב אם בירך על תפוחים וכיוצא ברכה אחרונה על העץ ועל פה״ע יצא בדיעבד וראיה מלקמן סי׳ ר״ח סעיף י״ג כו׳ ושם הביא דברי הרמ״ע באלפסי זוטא שאם בירך ברכה ראשונה על העץ ועל פה״ע אפי׳ לפני פירות האילן דעלמא שאינו מז׳ המינים יצא. ובשיורי ברכה שם כתב שנראין דבריו אם אמר על העץ ועל פרי העץ בלבד אך אם אמר כל הברכה כהוויתה בחתימתה יש להסתפק ע״ש וע״ש בשם הרמ״ע שדעתו שאם בירך על המים ברכה ראשונה בכ״ר לא יצא דלהכי קרא לברכת בכ״ר ולא כלום אך בבר״י סימן ר״ד כתב מעשה בא׳ שבירך תחלה בכ״ר ואח״כ אמר שהכל והביא שם דברי הבאר שבע והא״ר לענין ברכת התורה ודעתו שא״צ לחזור ולברך לא בראשונה ולא באחרונה ומ״מ כתב שצריך להתיישב למעשה ונראה דאם כבר אכל או שתה ובירך שהכל בתורת ברכה אחרונה יש לו ליקח פירי או מים ולברך לפניו כראוי ואח״כ יברך ברכה אחרונה ויכוון לפטור האכילה או שתיה הראשונה ג״כ לאפוקי נפשיה מספיקא ועיין ברדב״ז סימן רל״ט וסי׳ תש״כ. ואם בירך על הפת בפה״א לדעת הרמ״ע דיצא ובשיורי ברכה הביא בשם ר׳ אשר בר׳ חיים בספר הפרד״ס כת״י שכתב שהריטב״א כתב דלא יצא וכן דעת מורי הרא״ם וכן אם בירך על פת אורז ודוחן המוציא לא יצא ע״ש. וע״ש שכתב הטעם דכיון דנעשה פת אינו נקרא פרי כלל אלא או לחם או מזון.ואם בירך על הפת בורא מיני מזונות יצא ע״ש ועיין לעיל סימן קס״ז ולקמן סימן ר״ה:[א] [ב] חי העולמים . עיין בה״ט ועיין שאילת

משנה ברורה

(כח) שלא היה דעתו בפירוש בשעת ברכה על כולם רק בסתמא דאם היה בדעתו בשעת ברכה לאכול גם השאר א״צ לחזור ולברך [ואפילו (כט) כשלא היה מונח לפניו אז על השלחן] ועיין בבה״ל דיש כמה ראשונים שסוברין דאפילו בסתמא ג״כ א״צ לחזור ולברך דכיון שהיה מונח לפניו על השלחן הוי כדעתו בהדיא על הכל. וספק ברכות להקל. בירך על פירות (ל) ובעודו מברך הביאו לו פירות יותר יפים יאכל מהראשונים תחלה כיון שבירך עליהם אף שהיה דעתו לפטור היפים. ואם לא היה דעתו לפטור היפים צריך לחזור ולברך עליהם [מ״א] והא״ר מצדד דא״צ לחזור ולברך כיון שהוא מין אחד. בירך על המים ושמע שיש מת בעיר ישתה מעט מן המים וישפוך השאר ואם אמרו לו שהתקופה נופלת ויש אז חשש סכנה לשתות המים ימתין מעט עד שתעבור התקופה ואח״כ ישתה ואפילו למ״ד שיש חשש סכנה אף בכה״ג כיון שהיו אז המים תלושים מן הקרקע אפ״ה ש״ד כי שומר מצוה לא ידע דבר רע:

[illegible]

ביאור הלכה

שנפל ונאבד צריך לחזור ולברך [כ״כ הפרישה והנהר שלום והמאמ״ר וכן מוכח מהגר״א אלא דהרמ״א הסכים לדינא לנהוג כיתר הפוסקים שחולקין [והוא הגה״מ וכל בו בשם ר״ת ותשובת מהרי״ל וכן באבודרהם בין לפי חכמי הדור שם ובין לשיטת ר״ג בר שלמה] וס״ל דבדעתו לאכול כולם א״צ לחזור ולברך [ומסתברא דבזה אף שלא היו לפניו בעת הברכה] וזהו שסיים הרמ״א רק שלא היה דעתו עליו והיינו דלמעשה אין לנהוג לחזור ולברך אלא היכא דבשעת ברכה לא היה דעתו בהדיא על כולם אלא בסתם [אף דבעלמא מותר לאכול הכל בברכה זו אף שבירך בסתמא הוא רק בשלא נפל הראשון דאז נמשך הכל אליו בברכתו אבל כשנפל הראשון ונמצא קאי הברכה רק על אלו לא מהני אלא היכא שהיה דעתו בהדיא עליהם דאז שוין הם בברכה זו אבל לא בסתמא אף שהיו לפניו כשבירך על הראשון] אבל היכא דהיה דעתו בהדיא לאכול גם השאר אף כשנפל הראשון א״צ לחזור ולברך [וכן ביאר המ״א וא״ר ונהר שלום כונת הרמ״א דר״ל שלא היה דעתו בהדיא] ודע עוד דאף לדעת השו״ע והרמ״א מוכח דבסתמא עכ״פ חוזר ומברך אף שהיו מונחים כולם לפניו על השלחן בשעת ברכה מכמה פוסקים מוכח דס״ל דאף בסתמא כיון שהיו מונח הכל על השולחן לפניו א״צ לחזור ולברך והוא הראב״ד המובא בב״י [ומשום דס״ל דבסתמא הברכה קאי על כל מה שמונח לפניו על השלחן] ורבינו גרשום בר׳ שלמה הסכים ג״כ עמו כמבואר באבודרהם והשב״ל ס״ל נמי הכי דמפרש הירושלמי דצריך לברך כשהיה דעתו רק ע״ז לבד ומשמע דבסתמא והיו הכל לפניו על השלחן א״צ לחזור ולברך וחכמי הדור שהביא האבודרהם כתבו נמי כדברי השב״ל [וגם דעת הרמב״ם אפשר לפרש כן דרק כשלא היו מונחים לפניו בשעת ברכה הוא דצריך לחזור ולברך] ועיין במ״א שהביא בשם המבי״ט שכתב ג״כ דבסתמא אינו חוזר ומברך. וספק ברכות להקל:

[illegible] א״צ לברך בכ״ר (ח) חייב בה בלא שם. ס״א

שהיא

שער הציון

(כח) מ״א וא״ר ונהר שלום: (כט) פשוט: (ל) אחרונים: (א) כמ״ש התו׳ מ״ד ע״ב: (ב) כ״כ הפמ״ג ולא וחסרונן וכן בהם ולא בהן ע״ש: (ג) כן הוא נוסח הטור והרא״ש והרוקח וכן הוא בספר הבהיר והסכים הגר״א שכן הוא העיקר וכן העתיק בח״א: (ד) תוי״ט ומ״א והגר״א ופמ״ג וכמה אחרונים: (ה) מ״א בשם כתבים וא״ר בשם כמה פוסקים: (ו) לספק ברכות להקל וכ״כ היד אהרן והדין עמו ולא נוכל לצרף דעת ר״י שסובר

הגהות ותיקונים: א) צ״ל ר״ח:

did not have in mind to eat /the fruit in front of him as well/. (...) He must say בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד (Blessed is the Name of His Honored Kingdom for ever and ever) for having uttered the Heavenly Name in vain. If one /already/ said בָּרוּךְ אַתָּה ד׳ before /the fruit/ fell /from his hand/, but did not /yet/ say אֱלֹקֵינוּ, he should conclude by saying לַמְּדֵנִי חֻקֶּיךָ, so that he will appear to be reciting a verse[1*] and there will /therefore/ be no vain mention of the Heavenly Name involved.

On the other hand, if one is standing next to a stream of water he may make a blessing and drink /from the stream/, even though the water he will drink /following the blessing/ will not have been in front of him when he made the blessing, since it is this /water/ that he /actually/ has in mind from the outset /when he makes the blessing/.

Gloss: See below in Sec. 209, Par. 1, for the ruling when one made a blessing in error.

Mishnah Berurah

fruit/ expressly in mind when he made the blessing, /but/ merely /made it/ without /any mental/ stipulation. If he did have in mind to eat the other /fruit/ as well when /he made/ the blessing he does not need to repeat the blessing /, even though he could not eat the actual fruit he took hold of/. [This /applies/ even if /the other fruit he had in mind to eat/ was not lying on the table in front of him then /when he made the blessing/.]

See the Beyur Halachah, that there are several Rishonim who are of the opinion that even if /he made the blessing/ without /any mental/ stipulation it is also unnecessary for him to repeat the blessing, since in view /of the fact/ that there was /more fruit/ lying on the table in front of him it /is regarded/ as if he had /eating/ all /the fruit/ explicitly in mind /when he made the blessing/. /As/ when it is questionable /as to whether or not one is required to make/ a blessing one should be lenient /, he should therefore refrain from repeating the blessing even in such a case/.

If one made a blessing over fruit and was brought better fruit while he was still making the blessing, he should eat from the original /fruit/ first, since he made the blessing over it, even though he /also/ had in mind to discharge /his obligation with respect to/ the better /fruit by means of this blessing/. If he did not have in mind to discharge /his obligation with respect to/ the better /fruit by means of this blessing/, he must make another blessing over it. [*M.A.*] /However,/ the *E.R.* is inclined /to rule/ that he does not need to make another blessing /over the better fruit/, since it is the same kind /of fruit/.

If one made a blessing over water and heard that someone died in the town, he should drink some of the water /, so that the blessing will not have been in vain/, and /then/ pour away the rest. If /after one made the blessing over water/ he was told that the *tekufah*[8] falls /then/ (there is then a fear of danger /being involved/ if one drinks water[9]), he should wait a little until the *tekufah* has passed and subsequently drink /the water/. Even according to the /authority/ who contends that there is even a fear of danger /being involved/ if one does that, since the water was /already/ drawn from the ground when /the *tekufah* fell/, it is nevertheless proper /to act in this way/, as "a person who observes a mitzvah will not suffer any harm."[10]

[1*] *Tehilim* 119:12.

[8] There are four *tekufos* (pl. of *tekufah*) in the Jewish year, that of *Nisan*, of *Tamuz*, of *Tishrey* and of *Teyveys*. They correspond roughly to the equinoxes and solstices.

[9] See the *Yoreh De'ah*, Sec. 116 in the gloss to Par. 5.

[10] This is a quotation from *Koheles* 8:5.

כ שם ל שם בירו'

[illegible]

רז דין ברכה אחרונה על הפירות. ובו סעיף אחד:

א (א) ^אפירות האילן חוץ מחמשת המינים וכל פירות אדמה וירקות (ב) וכל דבר שאין גידולו מן הארץ ברכה אחרונה שלהם (ג) בורא נפשות רבות ואם אכל מכל מינים (א) [א] אלו מברך (ד) לאחר כולם ברכה אחת ^בוברכה זו (ה) חותם בה בלא שם שיחתום כך ברוך (ב) [ב] חי העולמים:

א ברכות מ"ד ב ר' ירוחם בשם תשו' הרשב"א ותלמידי ר' יונה בשם רבנו

באר היטב

ישתה מעט מן המים וישפוך השאר ואם אמרו לו שהתקופה נופלת ימתין מעט עד שתעבור התקופה וישתה ולא יברך ס"ח מ"א: (א) אלו. וה"ה אם אכל ושתה מ"א. אם נסתפק אם אכל כזית פירות בכדי אכילת פרס בהלק"ט ח"ב סי' שי"ג פסק למברך ברכה אחרונה בנ"ר והיד אהרן חולק ופסק דלא יברך: (ב) חי העולמים.

שערי תשובה

[א] אלו. עבה"ט ועיין בשיורי ברכה שכתב אם בירך על תפוחים וכוונה ברכה אחרונה על העץ ועל פה"ע יצא בדיעבד וראיה מלקמן סי' ר"ח סעיף י"ג כו' ושם הביא דברי הרמ"ע באלפסי זוטא שאם בירך ברכה ראשונה על העץ ועל פה"ע אפי' לפני פירות האילן דעלמא שאינו מז' המינים יצא. ובשיורי ברכה שם כתב שנראין דבריו אם אמר על העץ ועל פרי העץ בלבד אך אם אמר כל הברכה כהוויתה בחתימה יש להסתפק ע"ש ועי"ש בשם הרמ"ע שדעתו שאם בירך על המים ברכה ראשונה בנ"ר לא יצא דלהכי קרא לברכת בנ"ר לא יצא כלום אך בבר"י סימן ר"ד כתב מעשה בא' שבירך תחלה בנ"ר ואח"כ אמר שהכל והביא שם דברי הבאר שבע והא"ר לענין ברכת התורה ודעתו שא"ל לחזור ולברך לא בראשונה ולא באחרונה ומ"מ כתב שצריך להתיישב למעשה ונראה דאם כבר אכל או שתה ובירך שהכל בתורת ברכה אחרונה יש לו ליקח פירי או מים ולברך לפניו כראוי ואח"כ יברך ברכה אחרונה ויכוון לפטור האכילה או שתיה הראשונה ג"כ לאפוקי נפשיה מספיקא ועיין ברלב"ז סימן רל"ט וסי' תש"כ. ואם בירך על הפת בפה"א דעת הרמ"ע דיצא ובשיורי ברכה הביא בשם ר' אשר בר' חיים בספר הפרד"ס כת"י שכתב שהריטב"א כתב דלא יצא וכן דעת מורי הרא"ס וכן אם בירך על פת אורז ודוחן המוציא לא יצא ע"ש. וע"ש שכתב הטעם דכיון דנעשה פת אינו נקרא פרי כלל אלא או לחם או מזון. ואם בירך על הפת בורא מיני מזונות יצא ע"ש ועיין לעיל סימן קס"ז ולקמן סימן ר"ה:א) [ב] חי העולמים . עיין בה"ט ועיין שאילת

משנה ברורה

[illegible]

א (א) **פירות האילן וכו'.** ובדיעבד אם בירך עליהם על העץ ועל פרי העץ יצא [שערי תשובה]: (ב) **וכל דבר וכו'.** כלל בזה אפילו מים: (ג) **בורא נפשות רבות.** נוסח הברכה בא"י אמ"ה בורא נפשות רבות (ב) וחסרונם על כל מה (ג) שברא להחיות בהם נפש כל חי ברוך חי העולמים. והחי"ת (ד) נקוד בצירי שהוא דבוק (ה) וי"א שבראת ונברא נהרא ופשטיה: (ד) **לאחר כולם וכו'.** ר"ל דא"צ לברך בורא נפשות עכאו"א דהיא שייכא על כולם ואפילו אכל ושתה יצא בברכה אחת. ואם מצטרפין שניהם יחד לשיעור עיין לקמן בסימן ר"י במ"ב. אם מסתפק אם אכל כזית בכדי אכילת פרס (ו) א"צ לברך בנ"ר: (ה) **חותם בה בלא שם.** שי"א שהיא

ביאור הלכה

שנפל ונאבד צריך לחזור ולברך [כ"כ הפרישה והנהר שלום והמאמ"ר וכן מוכח מהגר"א אלא דהרמ"א הסכים לדינא לנהוג כיתר הפוסקים שחולקין [והוא הגה"מ וכל בו בשם ר"ת ותשובת מהרי"ל וכן באבודרהם בין לפי חכמי הדור שם ובין לשיטת ר"ג בר שלמה] וס"ל דבדעתו לאכול כולם א"צ לחזור ולברך [ומסתברא דבזה אף שלא היו לפניו בעת הברכה] וזהו שסיים הרמ"א רק שלא היה דעתו עליו והיינו דלמעשה אין לנהוג לחזור ולברך אלא היכא דבשעת ברכה לא היה דעתו בהדיא על כולם אלא בסתם [אף דבעלמא מותר לאכול הכל בברכה זו אף שבירך בסתמא הוא רק בשלא נפל הראשון דאז נמשך הכל אליו בברכתו אבל כשנפל הראשון ונמצא קאי הברכה רק על אלו לא מהני אלא היכא שהיה דעתו בהדיא עליהם דאז שוין הם בברכה זו אבל לא בסתמא אף שהיו לפניו כשבירך על הראשון] אבל היכא דהיה דעתו בהדיא לאכול גם השאר אף כשנפל הראשון א"צ לחזור ולברך [וכן ביאר המ"א וא"ר ונהר שלום כונת הרמ"א דר"ל שלא היה דעתו בהדיא] ודע עוד דאף ללדעת השו"ע והרמ"א מוכח דבסתמא עכ"פ חוזר ומברך אף שהיו מונחים כולם לפניו על השלחן בשעת ברכה מכמה פוסקים מוכח דס"ל דאף בסתמא כיון שהיו מונח הכל על השולחן לפניו א"צ לחזור ולברך והוא הראב"ד המובא בב"י [ומשום דס"ל דבסתמא הברכה קאי על כל מה שמונח לפניו על השלחן] ורבינו גרשום ברי' שלמה הסכים ג"כ עמו כמבואר באבודרהם והשב"ל ס"ל נמי הכי דמפרש הירושלמי דצריך לברך כשהיה דעתו רק ע"ז לבד ומשמע דבסתמא והיו הכל לפניו על השלחן א"צ לחזור ולברך וחכמי הדור שהביא האבודרהם כתבו נמי כדברי השב"ל [וגם דעת הרמב"ם אפשר לפרש כן דרק כשלא היו מונחים לפניו בשעת ברכה הוא דצריך לחזור ולברך] ועיין במ"א שהביא בשם המבי"ט שכתב ג"כ דבסתמא אינו חוזר ומברך. וספק ברכות להקל:

שער הציון

(כח) מ"א וא"ר ונהר שלום: (כט) פשוט: (ל) אחרונים: (א) כמ"ש התו' מ"ד ע"ב: (ב) כ"כ הפמ"ג ולא וחסרונן וכן בהם ולא בהן ע"ש: (ג) כן הוא נוסח הטור והרא"ש והרוקח וכן הוא בספר הבהיר והסכים הגר"א שכן הוא העיקר וכן העתיק בח"א: (ד) תוי"ט ומ"א והגר"א ופמ"ג וכמה אחרונים: (ה) מ"א בשם כתבים וא"ר בשם כמה פוסקים: (ו) דספק ברכות להקל וכ"כ היד אהרן והדין עמו ולא נוכל לצרף דעת ר"י שסובר

הגהות ותיקונים: א) צ"ל ר"ח:

§207: THE LAW /CONCERNING/ AN AFTER-BLESSING OVER FRUIT

(Contains One Paragraph)

1. /In the case of fruits which are classed as/ (1) fruits of a tree /or shrub/, other than the five species[1*] /for which the land of Israel is praised/, all fruits /that are classed as growing directly/ from the earth, vegetables (2) and all articles /of food or drink/ that do not grow from the ground, the after-blessing to /be made over/ them is (3) *Borey Nefashos*. If one partook of all these kinds /of food/ he should make (4) after them all a single /after-/blessing.

(5) One should make a conclusion to the blessing, /but/ without /mention of the Divine/ Name. This is /the wording of/ the conclusion: בָּרוּךְ חֵי הָעוֹלָמִים (Blessed is He, Who is the Life of the worlds).

Mishnah Berurah

§207

(1) **Fruits of a tree, etc.** Once it is after the event and one /already/ made the blessing *Al Ha-Eytz Ve-Al Peri Ha-Eytz*[1] over /fruits which are classed as fruits of a tree, but are not of the five species[1*] for which the land of Israel is praised/, he will have fulfilled[2] /his obligation to make an after-blessing/. [*Sha'arey Teshuvah*]

(2) **And all articles, etc.** /The Shulchan Aruch/ even includes water in this /category/.

(3) ***Borey Nefashos.*** The /full/ wording of the blessing is: בָּרוּךְ אַתָּה ד׳ אֱלֹקֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא נְפָשׁוֹת רַבּוֹת וְחֶסְרוֹנָם עַל כָּל מַה שֶּׁבָּרָא לְהַחֲיוֹת בָּהֶם נֶפֶשׁ כָּל חָי, בָּרוּךְ חֵי הָעוֹלָמִים (You are Blessed, Lord, our God, King of the universe, Who creates many living beings and their requirements, for everything which He created to keep all living beings alive. Blessed is He, Who is the Life of the worlds). The /letter/ ח /in the word חֵי/ is pointed with a *tzeyreh*, since it is in the construct form.

There are /authorities/ who say /that the correct wording is/ שֶׁבָּרָאתָ (which You have created) /rather than שֶׁבָּרָא (which He created)/. Each river /should be allowed to run/ its /natural/ course.[3]

(4) **After them all, etc.** I.e., one does not need to make a /separate/ *Borey Nefashos* blessing over each individual /kind of food/, since /one such blessing/ will relate to all /the food/. Even if one /both/ ate and drank he will fulfill /his obligation to make an after-blessing over the food and the drink/ with a single /*Borey Nefashos*/ blessing. (See below, in Sec. 210, in the Mishnah Berurah /, sub-Par. 1/, as to whether /or not food and drink/ combine together to /complete/ the minimum quantity /required for an after-blessing/.)

If one is in doubt as to whether /or not/ he ate an olive's /bulk of food/ during the time it takes to eat a /standard/ portion[4] /of bread/, he does not need to make the /after-/blessing *Borey Nefashos*.

(5) **One should make a conclusion...without /mention of the Divine/ Name.** /This is/ because there are

---

[1*] I.e., those of the seven species which are classed as the fruits of trees. They are grapes, figs, pomegranates, olives and dates. See *Devarim* 8:8.

---

[1] This is the after-blessing which corresponds to the three blessings for after a meal with the wording that applies for fruit. One is required to make this after-blessing if he ate fruit of the five species for which the land of Israel is praised.

[2] See Sec. 208, Par. 13.

[3] I.e., each person should act in accordance with the custom of his community.

[4] I.e., a quantity of wheat bread which has the equivalent bulk of three or four eggs.

רח דין ברכה מעין ג׳ אחר ה׳ מיני פירות וה׳ מיני דגן. ובו י״ח סעיפים:

א ^א על חמשת המינים שהם גפן ותאנה ורמון וזית ותמרה [א] (א) מברך לאחריהם ברכה אחת מעין שלש*: **ב** (ב) ^ב חמשת מיני (א) דגן (ג) ששלקן (ד) או [illegible] ן כתשן ועשה מהם תבשיל כגון מעשה [illegible] ז או מינים [illegible]

באר הגולה

א ברכות מ״ד
ב שם ל״ט
ג הרא״ש שם
ד הרשב״א ושם ל״ט ה תוס׳

שערי תשובה

יעב״ץ שדעתו ג״כ לומר בפת״ח ועיין בר״י שהביא שם דברי מהר״י חאגיז בספר עץ חיים סוף תמיד ובסוף דבריו כתב שבתשובת מהר״י אריאל כת״י כתב שהאומר בפתח זה לפי הדקדוק אינו טועה ע״ש: [א] מברך לאחריהם כו׳. אם אכל הפירות כשיעור ברכה אחרונה ושוב הקיאם לא יברך ברכה אחרונה דלא גרע מנתעכל כ״כ בר״י ועיין פמ״א ח״ב סי׳ כ״ז: [ב] כתשן. עבה״ט ועיין ביד אפרים מ״ש על דברי המג״א בזה: [ג] בעלמא. עבה״ט ועיין פמ״א ח״א סימן ס״ח שחושש לומר שיברך המוציא וג׳ ברכות שכן הוא לדעת ר״ת בחלה והביא שם

באר היטב

נוסח הברכה בא״י אמ״ה בורא נפשות רבות וחסרונם על כל מה שבראת להחיות בהם נפש כל חי ברוך חי העולמים. חי נקוד בציר״י שהוא דבוק וכן כתב התוי״ט סוף תמיד [ובס׳ אליה רבה העיד ששמע שחזר בו וכ״כ בסי׳ כ״ז]:

(א) דגן. והם חטה ושעורה וכוסמין ושבולת שועל ושיפון אבל מה שאנו קורין טטרק״י אינו בכלל: (ב) כתשן. משמע דברישא מיירי ששלקו בלא כתישה וקשה דבסעיף ד׳ כ׳ כששלקו כשהגרעינין שלמים מברך בפה״א ואפשר דהכי מיירי ששלקו עד שנתמעך עמ״א:

(ג) בעלמא. כתב הט״ז לכאורה נראה דאפילו אם החמשת מינים הם רוב כיון שאינם למאכל אין להם חשיבות מאכל לברך עליהם במ״מ ואע״ג דבשאר דברים אזלינן בתר רובא הכא גרע טפי שאינם בכלל מאכל כלל כיון שאינם אלא לדבק וא״כ אותם הלעקי״ך שהם עשויים בשביל הדבש והבשמים ממילא הוי הקמח רק לדיבוק בעלמא ואין לברך עליהם במ״מ אלא דאין להקל בכך כיון שיש לו הנאה חשובה עכ״פ מצד הריבוי. ונראה דמשום ספק זה כתב הש״ע כאן וטוב להחמיר לגומעם בתוך הסעודה ובס״ב כשזכר שנותנו לדבקו ולהקפותו לא כתב שם להחמיר בזה דשם מיירי שאין מה׳ מינים רוב אז ברור דהם בטלים כל שהם לדבק משא״כ כאן שיש רובא ככ״ל עכ״ל. מאכל שעושים מביצים וצוק״ר וכשמשימים אותו על האש נותנים בו קמח נראה דבטל לגבי הביצים והצוק״ר דאין נותנים לתוכו קמח

משנה ברורה

שהיא מטבע ארוכה וי״א שתקנו בה מטבע קצר בלא חתימה ולכן טוב שיחתום אבל בלא שם ודעת הגר״א לחתום בה בשם כמו שמוזכר בירושלמי ומ״מ העולם לא נהגו כן [מגן גבורים]. ופי׳ בנ״ר מבואר בטור דנותן לו ית׳ שבח על שברא דברים הכרחיים כגון לחם ודברים מועילים אף שאינם הכרח כגון פירות על ההכרחים אומר וחסרונם ועל כל השאר יאמר על כל מה שברא להחיות וכו׳: **א** (א) מברך לאחריהם וכו׳. שמתוך חשיבותן (א) שנשתבחה בהן א״י כדכתיב בקרא ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש [והוא תמרים (ב) שזב מהן דבש] קבעו להן ברכה חשובה בפ״ע לאחריה: **ב** (ב) חמשת מיני דגן. הם חטה ושעורה וכוסמין ושבולת שועל ושיפון אבל מה שאנו קורין טאטארק״° (ג) או מה שאנו קורין טערקשי ווייי״ץ°° לאו בכלל דגן הוא דהם פרי האדמה: (ג) ששלקן. ר״ל (ד) שחלקן והיינו (ה) אחד לשנים או ליותר והוא מה שקורין גרויפי״ן°°° דאלו אם הם שלמים אף שבישלן מבואר בס״ד דמברך בפה״א (ו) אכן אם נתמעכו ע״י הבישול אף שמתחלה נתנן בקדרה שלמים לגמרי דהיינו כשהם בקליפתן מ״מ מברך במ״מ [illegible] יתה: (ד) או כתשן. ר״ל אפילו לא טחנן רק

(ז) [illegible]

מתרגם: °כוסמת °°תירס °°°גריסים

שער הציון

דלברכת בנ״ר א״צ שיעור דהלא התוספות והרמב״ם והרשב״א פליגי עליה וכן סתם השו״ע בפשיטות לקמן בסימן ר״י ע״ש א״כ זה לא נחשב לספק כלל ונשאר רק ספק אחד: (א) טור ואפילו למ״ד דברכה מעין שלש הוא ד״ת [עיין בסוף סימן ר״ט בטור וב״י] אפשר דמה״ת די בברכה אחת לשבעת המינים חוץ מפת ומתוך חשיבותן קבעו להם מעין שלש [פמ״ג]: (ב) דאלו לדבש היוצא מתמרים מבואר בסימן ר״ב ס״ח דמברך שהכל וממילא לאחריו הוא בורא נפשות: (ג) פמ״ג: (ד) בית דוד ויד אפרים ומאמר מרדכי וכ״כ הגר״א וכל׳ הרמב״ם שממנו העתיק המחבר לשונו: (ה) גמרא מו״ק י״ג ע״ב: (ו) מ״א ולבוש וכן משמע בפמ״ג דנקט כן לדינא: (ז) מ״א ממשמעות הרמב״ם: (ח) כן הוכיחו מתר״י ע״ש ועיין בפמ״ג שנשאר בספק בדין זה: (ט) דכתשן מקרי ע״י שהוסר הקליפה לבד וכמו שכתב המ״א. ודע דמלשון הפמ״ג משמע דמצדד לדינא דבהוסר הקליפה לבד ולא נדבק כלל יש לספקא) אם לברך במ״מ או בפה״א אבל אם נדבק קצת יש לברך במ״מ: (י) מ״א וא״ר: (יא) רשב״א: (יב) תוספות ולענ״ד מה שכתב הט״ז בסוף סק״ג דאם נותן למאכל חשיב כמו לטעם [אף דראיתו מדבש אינה מוכרחת דגם שם ניתן הקמח להטעים ולהכשיר התבשיל כמו שכתב הרשב״א] הוא בכלל במה שכתבו התוספות לסעוד הלב: (יג) גמ׳ והנה השמטתי דברי הט״ז מה שכתב לענין לעקי״ך דכבר השיגו עליו הרבה אחרונים. גם מה שכתב דאפילו אם החמשת מינין הוא הרוב כיון שבא לדבק הוא בטל השמטתיו דאינו ברור דיש אחרונים מפקפקין בזה עיין במטה יהודה ומגן גבורים גם אינו מצוי שיתן בו כ״כ קמח ולא יהיה רק לדבק ולא למאכל גופא: (יד) א״ר וכוון ליישב למה לא כתב המחבר דבר זה על סעיף ב׳:

הגהות ותיקונים: א) להסתפק:

§208: THE LAW WITH RESPECT TO /THE MAKING OF/ THE BLESSING CORRESPONDING TO THE THREE /BLESSINGS FOR AFTER A MEAL/ AFTER THE FIVE SPECIES OF FRUIT[1*] /FOR WHICH THE LAND OF ISRAEL IS PRAISED/ AND /PRODUCTS OF/ THE FIVE SPECIES OF GRAIN

(Contains Eighteen Paragraphs)

1. Over /any of/ the five species /of fruit for which the land of Israel is praised, which are classed as the fruit of a tree/, i.e., grapes, figs, pomegranates, olives and dates, (1) one should make the after-blessing /known as/ the single blessing which corresponds to the three blessings /for after a meal/.

2. /In the case of any of/ (2) the five species of grain, (3) if one divided[2*] /the

Mishnah Berurah

/authorities/ who are of the opinion that/ *Borey Nefashos* is a blessing with/ a long formula /and therefore has a conclusion/, whereas other /authorities/ maintain that /the Sages merely/ formulated it as a short formula, without a conclusion. Consequently, it is desirable to make a conclusion /to the blessing/, but without /mention of the Divine/ Name.

The *Gra* is of the opinion that one should make a conclusion to /the blessing/ with /mention of the Divine/ Name, in accordance with what is stated in the /Talmud/ Yerushalmi.[5] Nevertheless, the public is not accustomed /to do/ so. [*Magen Giborim*]

The explanation of /the wording of/ *Borey Nefashos* is given in the *Tur*. /The author of the *Tur* explains/ that one gives /the Holy One/, Blessed be He, praise for having created essential articles, such as bread, and /also for having created/ beneficial articles, such as fruit, even though they are not essential. Because of the essential /articles/ one says וְחֶסְרוֹנָם (and their requirements) and because of all other /articles/ one says עַל כָּל מַה שֶּׁבָּרָא לְהַחֲיוֹת וכו׳ (for everything which He created to keep alive, etc.).

§208

(1) One should make the after-blessing, etc. For in view of their importance, /which derives from the fact/ that the land of Israel is praised because of them (as it is written,[1] "A land of wheat and barley, the grapevine, the fig and the pomegranate, a land of oil olives and honey" [/honey/ is /a reference to/ dates from which honey flows[2]]), /the Sages/ ordained /that one should say/ a distinguished independent after-blessing for them.

(2) The five species of grain. These are wheat, barley, spelt, oats, and rye. However, what we call *tatarki* /in Yiddish, i.e., buckwheat,/ or what we call *terkshi veytz* /in Yiddish, i.e., maize,/ are not classed as grain, but as fruits /that grow directly/ from the ground.

(3) If one divided. /The word in the Hebrew text ששלקן/ should /actually/ read שחלקן.

/The Shulchan Aruch/ means /that one divided the/ individual /kernels/ into two or more /pieces to make/ what is known as *grayfin* /in Yiddish, i.e., grits /, since it is stated in Par. 4 that when /grain kernels/ are /still/ whole, one should make the blessing *Borey Peri Ha-Adamah* /over them/ even if they are cooked. However, if /the kernels/ crumbled as a result of the cooking /, then/, even if they were originally placed in the pot completely whole, i.e., with the peels, one should nevertheless make the blessing *Borey*

---

[5] *Berachos*, Chapter 6, Halachah 1.

[1*] See *Devarim* 8:8.

[2*] This has been translated in accordance with the corrected reading given by the Mishnah Berurah in sub-Par. 3.

[1] *Devarim* 8:8.

[2] It should be noted that over the honey of dates one merely makes the after-blessing *Borey Nefashos*. (Sha'ar Ha-Tziyun No. 2).

באר הגולה

א ברכות מ"ד
ב שם ל"ט
ג הרא"ש שם
ד הרשב"א ושם ל"ט ה תוס'

(ד) או (ב) [ב] כתשן ועשה מהם תבשיל כגון מעשה קדירה (ה) הריפות וגרש כרמל (ו) ודייסא [ג]אפילו עירב עמהם דבש (ז) הרבה יותר מהם או מינים אחרים הרבה יותר מהם מברך עליו במ"מ ולבסוף על המחיה [ד]אבל אם לא נתן הדגן בתבשיל (ח) אלא לדבקו ולהקפותו בטל בתבשיל: ג [ה]כשנותנים קמח לתוך שקדים שעושים לחולה אם עושים כן כדי שיסעוד הלב (ט) מברך במ"מ ואם לדבק (ג) [ג] בעלמא (י) אינו מברך במ"מ (יא) וטוב

שערי תשובה

יעב"ץ שדעתו ג"כ לומר בפת"ח ועיין בר"י שהביא שם דברי מהר"י חאגיז בספר עץ חיים סוף תמיד ובסוף דבריו כתב שבתשובת מהר"י אריאל כת"י כתב שהאומר בפתח זה לפי הדקדוק אינו טועה ע"ש: [א] מברך לאחריהם כו'. אם אכל הפירות כשיעור ברכה אחרונה ושוב הקיאם לא יברך ברכה אחרונה דלא גרע מנתעכל כ"כ בר"י ועיין פמ"א ח"ב סי' כ"ז: [ב] כתשן. עבה"ט ועיין ביד אפרים מ"ש על דברי התג"א בזה: [ג] בעלמא. עבה"ט ועיין פמ"א ח"א סימן ס"ח שחושש לומר שיברך המוציא וג' ברכות שכן הוא לדעת ר"ת בחלה והביא שם

באר היטב

נוסח הברכה בא"י אמ"ה בורא נפשות רבות וחסרונם על כל מה שבראת להחיות בהם נפש כל חי ברוך חי העולמים. חי נקוד בציר"י שהוא דבוק וכן כתב התוי"ט סוף תמיד [ובס' אליה רבה העיד ששמע שחזר בו וכ"כ בסי' כ"ז]:

(א) דגן. והם חטה ושעורה וכוסמין ושבולת שועל ושיפון אבל מה שאנו קורין טטרק"י אינו בכלל: (ב) כתשן. משמע דברישא מיירי שקלפו בלא כתישה וקשה דבסעיף ד' כ' כשקלפו כשהגרעינין שלמים מברך בפה"א ואפשר דהכי מיירי שקלפו עד שנתמעך עמ"א:

(ג) בעלמא. כתב הט"ז לכאורה נראה דאפילו אם החמשת מינים הם רוב כיון שאינם למאכל אין להם חשיבות מאכל לברך עליהם במ"מ ואע"ג דבשאר דברים אזלינן בתר רובא הכא גרע טפי שאינם בכלל מאכל כלל כיון שאינם אלא לדבק וא"כ אותם הלעקי"ך שהם עשויים בשביל הדבש והבשמים ממילא הוי הקמח רק לדיבוק בעלמא ואין לברך עליהם במ"מ אלא דאין להקל בכך כיון שיש לו הנאה חשובה עכ"פ מצד הריבוי. ונראה דמשום ספק זה כתב הש"ע כאן וטוב להחמיר לגומעם בתוך הסעודה ובס"ב כשזכר שנותנו לדבקו ולהקפותו לא כתב שם להחמיר בזה דשם מיירי שאין מה' מינים רוב אז ברור דהם בטלים כל שהם לדבק משא"כ כאן שיש רובא כנ"ל עכ"ל. מאכל שעושים מביצים וצוק"ר וכשמשימים אותו על האש נותנים בו קמח נראה דבטל לגבי הביצים והצוק"ר דאין נותנים לתוכו קמח

משנה ברורה

כיון שנתמעכו יפה: (ד) או כתשן. ר"ל אפילו לא חילקן רק (ז) שהסיר קליפתן ע"י הכתישה (ח) והאחרונים מצדדים דבעינן דוקא שיתדבק ע"י הבישול אז נחשב זה למעשה קדרה דאל"ה נחשב כשלמין בס"ד ועיין מה שכתבנו שם: (ה) הריפות וגרש כרמל. הריפות הוא פי' על כתשן וגרש כרמל הוא פי' על חלקן וכל אלו בכלל מעשה קדרה הן: (ו) ודייסא. מקרי (ט) כשנתמעך ונתדבק יפה. ומה שכתבו האחרונים שלא לאכול הני שעורים או חטים גנצ"י גערשטי"ן או גרי"ץ שלמים אלא בתוך הסעודה כמ"ש ס"ד היינו כשלא נדבקו ע"י הבישול (י) אבל אם נדבקו ע"י הבישול מברך במ"מ: (ז) הרבה יותר מהם. הטעם כיון דהוא בא (יא) להטעים ולהכשיר את התבשיל והוא מחמשת המינין דחשיבי הוא העיקר ועיין לקמן בס"ט ובמ"ב שם לענין השיעור שיתחייב לברך על המחיה: (ח) אלא לדבקו וכו'. ר"ל שלא בא להטעים התבשיל (יב) ולא לסעוד הלב רק שיהא התבשיל מדובק לא חשיב ובטיל לגבי התבשיל (יג) אפילו נתן לתוכו קמח הרבה: ג (ט) מברך במ"מ. ואפילו אם הם המועט כיון שהקמח הוא מחמשת המינין השקדים בטלי לגבייהו: (י) אינו מברך במ"מ. דהקמח בטל לגבי הפרי וכנ"ל בס"ב: (יא) וטוב להחמיר. משום (יד) דבמעשה השקדים

מתרגם: °כוסמת °°תירק °°°גריסים

שער הציון

לברכת בכ"ר א"ל שיעור דהלא התוספות והרמב"ם והרשב"א פליגי עליה וכן סתם השו"ע בפשיטות לקמן בסימן ר"י ע"ש א"כ זה לא נחשב לספק כלל ונשאר רק ספק אחד: (א) טור ואפילו למ"ד דברכה מעין שלש הוא ד"ת [עיין בסוף סימן ר"ט בטור וב"י] אפשר דמה"ת די בברכה אחת לשבעת המינים חוץ מפת ומתוך חשיבותן קבעו להם מעין שלש [פמ"ג]: (ב) דאלו לדבש היוצא מתמרים מבואר בסימן ר"ב ס"ח דמברך שהכל וממילא לאחריו הוא בורא נפשות: (ג) פמ"ג: (ד) בית דוד ויד אפרים ומאמר מרדכי וכ"כ הגר"א וכלי הרמב"ם שממנו העתיק המחבר לשונו: (ה) גמרא מו"ק י"ג ע"ב: (ו) מ"א ולבוש וכן משמע בפמ"ג דנקט כן לדינא: (ז) מ"א ממשמעות הרמב"ם: (ח) כן הוכיחו מתר"י ע"ש ועיין בפמ"ג שנשאר בספק בדין זה: (ט) דכתשן מקרי ע"י שהוסר הקליפה לבד וכמו שכתב המ"א. ודע דמלשון הפמ"ג משמע דמספקא ליה לדינא דבהוסר הקליפה לבד ולא נדבק כלל יש לספקא) אם לברך במ"מ או בפה"א אבל אם נדבק קצת יש לברך במ"מ: (י) מ"א וא"ר: (יא) רשב"א: (יב) תוספות ולענ"ד מה שכתב הט"ז בסוף סק"ג דאם נותן למאכל חשיב כמו לטעם [אף דראיתו מדבש אינה מוכרחת דגם שם ניתן הקמח להטעים ולהכשיר התבשיל כמו שכתב הרשב"א] הוא בכלל במה שכתבו התוספות לסעוד הלב: (יג) גמ' והנה השמטתי דברי הט"ז מה שכתב לענין לעקי"ך דכבר השיגו עליו הרבה אחרונים. גם מה שכתב דאפילו אם החמשת מינין הוא הרוב כיון שבא לדבק הוא בטל השמטתיו דאינו ברור דיש אחרונים מפקפקין בזה עיין במטה יהודה ומגן גבורים גם אינו מצוי שיתן בו כ"כ קמח ולא יהיה רק לדבק ולא למאכל גופא: (יד) א"ר וכוון ליישב למה לא כתב המחבר דבר זה על סעיף ב':

הגהות ותיקונים: א) להסתפק:

kernels/ (4) or beat them and /then/ made a cooked dish out of them (such as a potted preparation of (5) the groats or grits (6) or cooked cereal), and even if he mixed (7) a much larger /quantity/ of honey than the /grain/ with /the grain/ or a much larger /quantity/ of /any/ other article than the /grain with the grain/, he should make the prior-blessing *Borey Miney Mezonos* over /the cooked dish/ and, when he has finished /eating it, the after-blessing/ *Al Ha-Michyah.*[3*] However, if grain was added in a cooked dish (8) merely to bind /the food together/ or to solidify it, it is /then regarded as/ an insignificant /part of/ the dish /and the blessings to be made over the dish are dependent on the other ingredients/.

3. If one added flour /of the five species of grain/ to almonds which were prepared for an ill person /, then/, if his purpose was so that /the resulting dish/ would be filling (9) one should make the blessing *Borey Miney Mezonos* /over the dish/. On the other hand, if he merely /did so/ to bind /the almonds/ (10) one should not make the blessing *Borey Miney Mezonos* /over

Mishnah Berurah

Miney Mezonos /over the cooked kernels/, in view /of the fact/ that they are /now/ properly crumbled.

(4) **Or beat them.** I.e., /the same ruling applies/ even if one did not divide /the kernels/, but merely removed their peels by beating them. /However,/ the Acharonim adopt /the view/ that it is essential for /the kernels/ to be stuck /together/ as a result of the cooking /in such a case/ and /only/ then is /the dish/ classed as a potted preparation /which requires the blessing *Borey Miney Mezonos*/. If they are not /stuck together/ they are regarded as whole /grain kernels, to which the ruling given/ in Par. 4 /applies/. See what we have written there.

(5) **The groats or grits.** /By/ groats, /the Shulchan Aruch/ means /the result of/ the beating and by grits it means /the result of/ the dividing.

All these /forms when cooked/ belong to the category of potted preparations.

(6) **Or cooked cereal.** If /the cooked grain kernels/ have crumbled and are properly stuck together /the dish/ is described as /"cooked cereal"/.

When the Acharonim write that one should not eat barley or wheat /when it is cooked in the form of/ whole barley or whole groats except during a meal, as I have stated in Par. 4, they refer to /an instance/ when /the kernels/ did not stick /together/ as a result of the cooking. However, if they did stick together through the cooking one should make the blessing *Borey Miney Mezonos* /over the dish/.

(7) **A much larger /quantity/...than the /grain/.** The reason /for this/ is that, since /the grain/ is meant to give taste to the dish and adapt it /for consumption/ and it is of the five species, which are of consequence, it is /classed as/ the principal /part of the dish and the blessings should be made accordingly/.

See below in Par. 9 and in the Mishnah Berurah /, sub-Par. 48/, as regards the amount /one is required to eat in order/ to be obliged to make the blessing *Al Ha-Michyah.*

(8) **Merely to bind, etc.** I.e., if /the grain/ was not meant to give taste to the dish and was not /added/ to /make the dish/ filling, but merely to bind the dish. /In such a case the grain/ is of no consequence and is /classed as/ insignificant in relation to /the rest of the ingredients in/ the cooked dish. This even /applies/ if one put a lot of flour in /the dish for this purpose/.

(9) **One should make the blessing *Borey Miney Mezonos.*** This even /applies/ if /the flour/ is the lesser part /of the dish, for/ in view /of the fact/ that the flour is of the five species /of grain/ the almonds are of no consequence in relation to it.

(10) **One should not make the blessing *Borey Miney Mezonos.*** Since /then/ the flour is /classed as/ insignificant in relation to the fruit, as /explained/ above in Par. 2.

(11) **/However,/ it is desirable to be stringent.** This is because this preparation

---

[3*] This is the blessing which corresponds to the three blessings for after a meal, with the wording which applies for products of the five species of grain.

להחמיר (יב) ולגמעו בתוך (ד) הסעודה לאחר ברכת המוציא (ה) (יג) ופטור ממנה: **ד** ^ו^אכל (ו) (יד) דגן חי או עשוי ^ז^קליות או שלוק (טו) והגרעינין שלמים אינו מברך אלא בפה"א ולאחריו בורא נפשות: הגה והא דמברך לפניו בפה"א היינו באוכל חטין וכיוצא [illegible]

ו ברכות ל"ז
ז מדברי תוספות והרא"ש והרמב"ם פ"ג מה"ב ח שם בשם הירוש' ושאר פוסקים ט ברכות ל"ו וכרב נחמן י הרא"ש שם לדעת הרי"ף כ שם ל"ח וכאוקימתא דרב חסדא

באר היטב

כ"א לדבקו ולהקפותו ואין מברכין עליו אלא שהכל אבל ממ"ש הרב הפר"ח ביו"ד סי' קי"ב ס"ק י"ז על הקיפט"י דהיינו שלוקחין תירוש ומרתיחין אותו על האור ומערבין עמו קמח ומתעבה והתירוש מרובה על הקמח דמברכין במ"ת כיון שמלבד ממה שמדבק ומקפה התערובות מכשירו ומתקנו נמי לאכילה ע"ש וכ"פ בספרו מים חיים בתשובתו שם סי' ח' ע"ש וכ"כ מהר"א יצחקי בתשובתו זרע אברהם סי"א א"כ ה"ה הכא נמי כיון שמלבד ממה שמדבק מכשירו לאכילה מברך במ"ת. ולענין ברכה אחרונה כ' הפר"ח שם בתשובתו שיברך ברכה מעין ג' ומהר"א יצחקי בתשובתו שם כ' שאם אכל שיעור שיהיה בו כזית דגן בכדי אכילת פרס יברך מעין ג' ואם לאו יברך בנ"ר עיין יד אהרן לפ"ז אין ספק בלעקי"ך ולכ"ע מברך במ"ת ואחריו ברכה מעין ג' ודלא כט"ז: (ד) הסעודה. כתב הט"ז תמיה לי למה כתבו שאוכלים בתוך הסעודה אמאי לא אמר שיברך עליהם שהכל דהא על הכל שאמר שהכל יצא וצ"ל דכאן הוי ספק משום ברכה אחרונה דאם יצטרך לומר במ"ת יצטרך לברך אחריו מעין ג' ובברכה אחרונה אין לומר אלא כפי שנתקנה מש"ה כתב דיאכלנה בתוך הסעודה לפ"ז אם רוצה לאכול דבר זה וכן הלעקי"ך פחות מכזית ואז א"צ ברכה אחרונה יאמר לפניו שהכל ולאחריו ולא כלום וא"צ תוך הסעודה ע"ש ולפי מ"ש בס"ק שלפני זה אין ספק בלעקי"ך ולעולם מברך במ"ת: (ה) ופטור מת"כ. כצ"ל: (ו) דגן. כל ה' מינים בכלל: (ז) בתוך הסעודה. לכן יש ליזהר שלא לאכול חיטין או שעורין וכן גרי"ץ°° שלמים מבושלים אלא בתוך הסעודה משום ספק ברכה אחרונה ואם אירע שאכלו שלא בתוך הסעודה יברך אחריהם בנ"ר וכ"כ הכנה"ג

שערי תשובה

דברי הב"ח והט"ז ועיין בשו"ת בית אפרים סי' י"א י"ב והבאתיו לעיל סימן קס"ז ומבואר דמנהג העולם לברך במ"ת ומעין ג' יש לו על מה לסמוך: [ד] והתו' נסתפקו כו'. ע' ביד אפרים מ"ש על מג"א בזה:

משנה ברורה

השקדים הדרך לעשותו נמי לסעוד ולכן קשה לשער אם היה כונתו רק לדבק וע"כ טוב להחמיר: (יב) ולגמעו. פי' (טו) לאכלו שהיה עב וראוי לאכילה דאלו אם היה רך וראוי רק לשתיה אפילו שלא בתוך הסעודה ועשאו כדי לסעוד הלב ג"כ מברך רק שהכל וכדלקמן בס"ו: (יג) ופטור ממנה. נ"ל מת"כ (טז) והקשו האחרונים דאם הוא רק לדבק א"כ בטל לגבי השקדים והרי צריך לברך על פרי בתוך הסעודה ונראה ליישב דכיון שהוא חולה וצריך להשקדים עיקר קביעת סעודתו לכתחלה הוא עליהם והו"ל כקובע סעודתו על הפירות דאינו מברך עליהם וכדלעיל בסימן קע"ז ס"ג עי"ש: **ד** (יד) דגן חי. כל (יז) ה' מינים בכלל והרמ"א חולק בשעורים: (טו) והגרעינין שלמים. ר"ל שלא חילקן מתחלה וגם לא נתמעכו (יח) כלל ע"י הבישול אינן חשובין למזון אלא כשאר פרי אדמה נינהו ואם הוסר הקליפה ע"י כתישה (יט) יש אומרים דברכתן במ"ת כשנתבשלו דחשיב מעשה קדרה (כ) ויש אומרים דברכתן פ"א כיון שגרעינין עצמן שלמים (כא) והנכון שלא יאכלם כ"א בתוך הסעודה [לבד סברת התוספות דלקמיה] ועיין לעיל בסוף סק"ו דכשנתדבקו ע"י הבישול יש לסמוך לכתחלה לברך במ"ת ואחריו מעין שלש. אכן

(כב) שעורים [illegible]

מתרגם: °פתיתי גריסים °°גריסים

שער הציון

(טו) ת"א: (טז) חידושי רעק"א והשמטת קושית הט"ז דלמה לא יברך שהכל דכבר תירץ במאמ"ר דעכ"פ עדיף טפי לעשות כן לצאת אפילו לכתחלה ולא לסמוך על שהכל דנהי דקי"ל דאם אמר שהכל יצא על כל דבר מ"מ יותר טוב לומר ברכתו הראויה וכשפוטר אותו תוך הסעודה אין כאן ספק כלל והוי כמברך ברכתו הראויה: (יז) מ"א וכ"מ בב"י: (יח) דאם נתמעכו במקצת ולא נשארו הגרעינין שלמים יש ספק בדבר ואפשר למברך עליה במ"ת וכן משמע בביאור הגר"א בס"ז דכשלא נשארו שלמין הוא בכלל נתמעכו [ובסתמא קאמר שם משמע לכאורה דאפילו בלא הסיר קליפתן מתחלה] ומה שכתבו התוספות דבעינן שנתמעכו יפה י"ל דאז בודאי בכלל מזון נינהו הלא"ה לא ברירא להו הדבר בזה: (יט) המ"א לפי פירושו בדברי הרמב"ם: (כ) לפי דברי תר"י שהובא במ"א ועיין בעוללות אפרים שמאריך בדבר ומצדד לומר שגם הרמב"ם יודה בזה לתר"י ודעתו שם למברך בפה"א וכן משמע דעת ח"א בכלל נ"ד אות א': (כא) דהפמ"ג נשאר בדין זה בספק כמו שכתבנו למעלה בשער הציון אות ט"ת וכן משמע ממ"א בסק"ז וגם דרך בני אדם לאכול אותן כך לכן מידי ספיקא לא נפקא: (כב) כן כתב בהגהות הגר"א לאגזאר עי"ש. ואף אם לא נודה לדבריו שם שכתב ביותר מזה עכ"פ בנידון זה מסתברא דיש לסמוך עליו די"ל דהוא בכלל שעורים שחלקן המבואר בס"ב: (כג) ועיין במ"א שכתב דקאי אפילו אשעורין חיין ואפילו לדעת רמ"א דברכתן שהכל אפ"ה יש ספק לענין ברכה אחרונה: (כד) מ"א ושארי אחרונים: (כה) רש"י:

הגהות ותיקונים: א) נ"ל דבזה:

it/. (11) /However,/ it is desirable to be stringent (12) and /only/ consume it during a meal, after /one has made/ the blessing *Ha-Motzi,* /since then/ (13) one is in any case[4*] exempt /from making either a prior or an after-blessing over it/.

4. If one eats (14) grain raw or parched or when it is stewed, (15) but the kernels are /still/ whole, he should merely make /over it/ the /prior-/blessing *Borey Peri Ha-Adamah* and the after/-blessing/ *Borey Nefashos.*

Gloss: /This ruling,/ that one must make the prior-blessing Borey Peri Ha-Adamah */over grain, only/ applies if one eats wheat or anything of that*

Mishnah Berurah

of almonds is normally prepared /with flour/ also /in order/ to be filling. Consequently, it is difficult to judge whether one's intention /in adding the flour/ was /in fact/ merely to bind /the almonds/ and it is therefore desirable to be stringent.

(12) And consume it. I.e., eat[3] it, for /the preparation discussed/ is solid and suited for eating. If it would have been fluid and only adapted for drinking /, then/, even /if one wished to drink it/ not during a meal and /even if/ it was also prepared /with flour/ in order to be filling, one would merely /be required to/ make the blessing *She-Ha-Kol* /over it/, as /explained/ below in Par. 6.

(13) One is in any case exempt. /The correct reading in the Hebrew text/ should be ממ״נ (= ממה נפשך) /rather than ממנה/.

The Acharonim query /this ruling, for doing so should not solve the problem of the blessing/, since if /the flour/ was only /added/ to bind /the almonds/ it follows that it is of no consequence in relation to the almonds /and the dish is regarded as fruit/, and one is required to make the blessing over fruit /even/ during a meal. /However,/ it appears that this /question/ may be answered /if one bears in mind/ that in view /of the fact/ that /the person who eats the dish/ is ill and needs /to eat/ the almonds, he will /therefore/ base his meal primarily on /the almonds/ in the first place. /Consequently, the ruling/ when one has based his meal on fruit /applies/ and /in such a case/ one should not make a blessing over /the fruit/, as /stated/ above in Sec. 177, Par. 3; see there.

(14) Grain raw. /This ruling/ refers to all the five species /of grain/. The *Rema* disagrees /with it/ in the case of barley.

(15) But the kernels are whole. I.e., they were not divided initially and also did not crumble at all as a result of the cooking. /In this form/ they are not considered a /principal/ food, but have /the same ruling/ as other fruits /that grow directly/ from the ground. /However,/ if their peels were removed by beating there are /authorities/ who say that the blessing /one should make/ over them once they have been cooked is *Borey Miney Mezonos,* since /in such a case the dish/ is classed as a potted preparation /and not as whole kernels/. /On the other hand,/ there are /authorities/ who say that /one should make/ the blessing *Borey Peri Ha-Adamah* over such kernels /as well/, since they themselves are whole. /In view of this/ the proper /way to act/ is to eat them during a meal only [/even/ apart from the reason /for doing so given/ by /the authors of/ the *Tosafos,* /mentioned/ below]. See above at the end of sub-Par. 6, that if /the kernels/ stuck /together/ as a result of the cooking one may rely on /this fact/ initially to make the /prior-/blessing *Borey Miney Mezonos* /over them/ and /also/ the after-/blessing/ which corresponds to the three /blessings for after a meal/. However, /in the

---

[4*] This has been translated in accordance with the corrected reading given by the Mishnah Berurah in sub-Par.13.

[3] The word לגמעו used in the Hebrew text usually implies drinking and the author therefore explains that in this context this cannot be the case.

בהן דראוין לאכול כך אבל האוכל שעורים שלמים אפילו קלוין באש אינן ראוין לאכול רק ע"י הדחק ואין מברך לפניהם (טז) רק שהכל (כל בו וכן משמע מדברי רשב"א שמה שהשוה חטין לשעורין לברכה אחרונה משמע ולא לראשונה) [ז] ח והתוספות (יז) נסתפקו אם יברך לאחריו ברכה מעין שלש ולכך כתבו שנכון שלא לאכלו אלא (ז) (יח) בתוך הסעודה ויפטרנו בהמ"ז:
ה ט קמח (יט) אפילו של חטים (כ) מברך עליו שהכל ואחריו ב"נ. י לא שנא נטחן (כא) דק דק לא שנא נטחן קצת ועדיין יש בו טעם של חטים לא שנא קמח של קליות: **ו** כ קמח של אחד מחמשת מיני דגן ששלקו (פי' בשלו הרבה) ועירבו במים או בשאר משקין אם היה עבה כדי שיהיה ראוי

ו ברכות ל"ז
ז מדברי תוספות והרא"ש והרמב"ם פ"ג מה"ב ח שם בשם הירוש' ושאר פוסקים ט ברכות ל"ו וכרב נחמן י הרא"ש שם לדעת הרי"ף כ שם ל"ח וכאוקימתא דרב חסדא

באר היטב

כ"א לדבקו ולהקפותו ואין מברכין עליו אלא שהכל אבל מת"ש הרב הפר"ח ביו"ד סי' קי"ב ס"ק י"ז על הקיפט"י דהיינו שלוקחין תירוש ומרתיחין אותו על האור ומערבין עמו קמח ומתעבה והתירוש מרובה על הקמח דמברכין במ"ת כיון שמלבד ממה שמדבק ומקפה התערובות מכשירו ומתקנו כמי לאכילה ע"ש וכ"פ בספרו מים חיים בתשובתו שם סי' ח' ע"ש וכ"כ מהר"א יצחקי בתשובתו זרע אברהם סי"א א"כ ה"ה הכא כמי כיון שמלבד ממה שמדבק מכשירו לאכילה מברך במ"ת. ולענין ברכה אחרונה כ' הפר"ח שם בתשובתו שיברך ברכה מעין ג' ומהר"א יצחקי בתשובתו שם כ' שאם אכל שיעור שיהיה בו כזית דגן בכדי אכילת פרס יברך מעין ג' ואם לאו יברך בנ"ר עיין יד אהרן לפ"ז אין ספק בלעקי"ך ולכ"ע מברך במ"ת ואחריו ברכה מעין ג' ולא כט"ז: (ד) הסעודה. כתב הט"ז תמיה לי למה כתבו שאוכלים בתוך הסעודה אמאי לא אמר שיברך עליהם שהכל דהא על הכל שאמר שהכל יצא וכ"ל דכאן הוי ספק משום ברכה אחרונה דאם יצטרך לומר במ"ת יצטרך לברך אחריו מעין ג' ובברכה אחרונה אין לומר אלא כפי שנתקנה מש"ה כתב דיאכלנה בתוך הסעודה לפ"ז אם רוצה לאכול דבר זה וכן הלעקי"ך פחות מכזית ואז א"צ ברכה אחרונה יאמר לפניו שהכל ולאחריו ולא כלום וא"צ תוך הסעודה ע"ש ולפי מ"ש בס"ק שלפני זה אין ספק בלעקי"ך ולעולם מברך במ"ת: (ה) ופטור מת"כ. כנ"ל: (ו) דגן. כל ה' מינים בכלל: (ז) בתוך הסעודה. לכן יש ליזהר שלא לאכול חיטין או שעורין וכן גרי"ד°° שלמים מבושלים אלא בתוך הסעודה משום ספק ברכה אחרונה ואם אירע שאכלו שלא בתוך הסעודה יברך אחריהם בנ"ר וכ"כ הכנה"ג

שערי תשובה

לדברי הב"ח והט"ז ועיין בשו"ת בית אפרים סי' י"א י"ב והבאתיו לעיל סימן קס"ז ומבואר למנהג העולם לברך במ"ת ומעין ג' יש לו על מה לסמוך: [ז] והתו' נסתפקו כו'. ע' ביד אפרים מ"ש על מג"א בזה:

משנה ברורה

(כב) שעורים שהוסר קליפתן וגם מקלת מהן גופא ע"י טחינת הריחיים שנעשים קטנים ממה שהיו מקודם [ומצוי זה במין שקורין פערי"ל גרויפי"ן°] הנוהגין לברך עליהן במ"ת ולאחריו מעין שלש לכתחלה אף אם לא נתמעכו ע"י הבישול אין למחות בידן: (טז) רק שהכל. ואם היו מבושלים גם בשעורים מברך עליהן בפה"א [א"ר]: (יז) נסתפקו וכו'. ס"ל דמ"ת (כג) כיון שמין דגן הוא אפשר דלענין ברכה אחרונה צריך לברך מעין שלש ואף דעל המחיה אין יכול לומר דאינו מין מזון יאמר על האדמה ועל פה"א כמו שאומרים על העץ ועל פרי העץ אלא דלא מצינו שתקנו נוסח זה ולכך נשאר הדבר אצלם בספק: (יח) בתוך הסעודה. ואם אירע שאכלו שלא בתוך הסעודה יברך אחריהם (כד) בנ"ר כי כן הוא מעיקר הדין:
ה (יט) אפילו של חטים. לאשמועינן וכ"ש קמח של שעורים: (כ) מברך עליו שהכל. דאף דאכל את החטה כשהוא בעין ברכתו בפה"א כנ"ל בס"ד הכא כיון שנשתנה החטה שנטחן עומד להתעלות ולעשות ממנו פת (כה) וקודם לזה יצא מכלל פרי ולדרך אכילתו לא בא: (כא) דק דק. ר"ל דזה א) אינו טוב הקמח לאכילה כלל כשהוא חי ובודאי אינו מברך רק שהכל [משום קצת הנאה דאית ליה בזה] ואפילו

מתרגם: °פתיתי גריקים °°גריקים

שער הציון

(טו) מ"א: (טז) חידושי רעק"א והשמטת קושית הט"ז דלמה לא יברך שהכל דכבר תירץ במאמ"ר דעכ"פ עדיף טפי לעשות כן לצאת אפילו לכתחלה ולא לסמוך על שהכל דכהי דקי"ל דאם אמר שהכל יצא על כל דבר מ"מ יותר טוב לומר ברכתו הראויה וכשפוטר אותו תוך הסעודה אין כאן ספק כלל והוי כמברך ברכתו הראויה: (יז) מ"א וכ"מ בב"י: (יח) דאם נתמעכו במקלת ולא נשארו הגרעינין שלמים יש ספק בדבר ואפשר למברך עליה במ"מ וכן משמע בביאור הגר"א בס"ז דכשלא נשארו שלמין הוא בכלל נתמעכו [ובקמחא קאמר שם משמע לכאורה דאפילו בלא הסיר קליפתן מתחלה] ומה שכתבו התוספות דבעינן שנתמעכו יפה י"ל דאז בודאי בכלל מזון ניכהו הלא"ה לא ברירא להו הדבר בזה: (יט) המ"א לפי פירושו בדברי הרמב"ם: (כ) לפי דברי תר"י שהובא במ"א ועיין בעוללות אפרים שמאריך בדבר ומלדד לומר שגם הרמב"ם יודה בזה לתר"י ולעתו שם למברך בפה"א וכן משמע דעת ח"א בכלל כ"ד אות א': (כא) דהפמ"ג נשאר בדין זה בספק כמו שכתבנו למעלה בשער הציון אות טו"ת וכן משמע ממ"א בסק"ז וגם דרך בני אדם לאכול אותן כך לכן מידי ספיקא לא נפקא: (כב) כן כתב בהגהות הגר"ח לאנזאר עי"ש. ואף אם לא נודה לדבריו שם שכתב ביותר מזה עכ"פ בנידון זה מסתברא דיש לסמוך עליו די"ל דהוא בכלל שעורים שחלקן המבואר בס"ב: (כג) ועיין במ"א שכתב דקאי אפילו אשעורין חיין ואפילו לדעת רמ"א דברכתן שהכל אפ"ה יש ספק לענין ברכה אחרונה: (כד) מ"א ושארי אחרונים: (כה) רש"י:

הגהות ותיקונים: א) צ"ל דבזה:

nature, which is fit to be eaten as it is. However, if one eats whole barley /kernels/, which are not even fit to be eaten if they have been parched in a fire, except when one is pressed, he should **(16)** *merely make the prior-blessing* She-Ha-Kol */over them/. (...)*

/The authors of/ the *Tosafos* **(17)** are in doubt as to whether /or not/ one should make the blessing which corresponds to the three blessings /for after a meal/ after /grain/. They therefore write that it is proper only to eat it **(18)** during a meal, /since then one's obligation to make an after-blessing over it/ will be discharged by /means of/ the blessings for after the meal.

5. /As for/ flour, **(19)** even if it is wheat /flour/, **(20)** one should /merely/ make over it the /prior-/blessing *She-Ha-Kol* and the after/-blessing/ *Borey Nefashos*. /This applies/ irrespective of whether it was ground **(21)** extremely finely or /only/ partially, /so that/ it still tastes like wheat, or whether it is the flour of parched /grain/.

6. If one stewed *(...)* flour of one of the five species of grain and mixed it with water or /any/ other liquid /, then/, if /the mixture/ is sufficiently solid to be

Mishnah Berurah

case of/ barley /kernels/ which had their peels and also part of the /barley/ itself removed through being ground in a mill and became smaller than they were before [which is the case with the form /of barley/ called "pearl barley"], one should not protest against those who are accustomed /, after they were cooked,/ to make over them initially the /prior-/blessing *Borey Miney Mezonos* and the after/-blessing/ corresponding to the three /blessings for after a meal/, even when /the kernels/ did not crumble as a result of the cooking.

(16) Merely...*She-Ha-Kol*. When /kernels/ are boiled, one must make the blessing *Borey Peri Ha-Adamah* over them even if they are barley /kernels, unless the blessing *Borey Miney Mezonos* is applicable/. [*E.R.*]

(17) Are in doubt, etc. They are of the opinion that, since it is at any rate a species of grain, it may be that as regards the after-blessing one is required to make the blessing which corresponds to the three /blessings for after a meal/. Although, one cannot say /the words/ עַל הַמִּחְיָה (over the sustenance) /over the grain/, since it is not /regarded as/ a /principal/ kind of food, one /may be required to/ say עַל הָאֲדָמָה וְעַל פְּרִי הָאֲדָמָה (over the earth and over the fruit of the earth) /in its case/, just as one /is required to/ say עַל הָעֵץ וְעַל פְּרִי הָעֵץ (over the tree and over the fruit of the tree) /if he ate any of the five species of tree fruit for which the land of Israel is praised/. However, we do not find /any mention anywhere/ of /the Sages/ having ordained such a wording, and that is why /the authors of/ the *Tosafos* were unable to resolve this question.

(18) During a meal. If one happened to eat it not during a meal he should make the after-blessing *Borey Nefashos* /over it/, since this is the basic halachic ruling.

(19) Even if it is wheat /flour/. /I.e., this applies even to wheat flour,/ which is of consequence, and it certainly /applies to/ barley flour.

(20) One should make over it the blessing *She-Ha-Kol*. Even though when one /wishes to/ eat wheat that is /still/ recognizable /as wheat one should make/ the blessing *Borey Peri Ha-Adamah* /over/ it, as /stated/ above in Par. 4, /the ruling is different/ in the case /of flour/. This is because wheat which was ground /into flour/ underwent a transformation and is /now/ meant to be enhanced by being made into bread. Before /it is made into bread/ it is no longer classed as fruit /, since it is not meant to be eaten as fruit/, and /, on the other hand,/ it has not /yet/ reached /the form/ in which it is normally eaten.

(21) Extremely finely. I.e., in such a case the flour is not fit to be eaten at all when it is raw and it is /therefore/ clear that one should merely make the blessing *She-Ha-Kol* /over it/ [in view of the slight enjoyment one

(ח) לאכילה (כב) וללועסו (פי' לטחון אותו בפה) מברך במ"מ ואחריו על המחיה ואם היה רך כדי שיהא ראוי לשתיה מברך עליו (כג) שהכל ואחריו בורא נפשות: ז (כד) ל‏הכוסס (פי' האוכל) את (ט) [ה] (כה) האורז מברך עליו בפה"א מ‏ואחריו ב"נ ואם [illegible]

ל שם ל"ז וכחכמים מ הרי"ף וכרב ושמואל שם

שערי תשובה

[ה] האורז. עבה"ט ועיין בר"י בשם מהר"י מולכו והלק"ט סי' ח' אם אכל אורז מבושל ובירך על המחיה או שאכל לחמניות ואורז ובירך על המחיה פוטר את האורז בדיעבד ומקרי שפיר מחיה וכלכלה ע"ש ונראה דאף לדידן דמספקא לן איזה אורז מ"מ כיון שכבר בירך על המחיה אינו חוזר ומברך בנ"ר דספק להקל ועיין בפ"מ שתמה דלמה אין מברכין על גרויפי"ן מטטרקי בפה"א וע"ש במשבלות זהב בפת שעושין מטירקשי"ן

באר היטב

ועיין בתשובת גנת ורדים כלל א' סי' ט"ז והיינו דוקא כשלא נדבקו על ידי בישול אבל אם נדבקו על ידי בישול או כתושים ברחיים מברך בורא מיני מזונות ודוקא שנתמעכו יפה ע' במ"א. אם עושין תבשיל משבולת שועל שקורין גנל"י גרי"ץ וכותנין בהם מים הרבה שאין ראוים רק לשורפו שקורין זופ"א אין המים בטלים לגבי הגרעין וצריך לברך על הגרעין בפה"א ועל המים בפני עצמו שהכל דהא עיקרן על שם המים ומ"מ אין הגרעין בטלים ברוטב דה' מינים חשיבי מ"א [ועי' בס' אבן העוזר להוכיח מן ש"ס דעל כוסס שעורין שלמים חיים אין לברך עליהם כלל כפסק הרד"א הביאו ב"י] וגם בדין התבשיל משבולת שועל חולק עליו: (ח) לאכילה וללועסו. משמע דאם אינו ראוי ללועסו אפילו הוא עב מברך שהכל והדר קאמר אם ראוי לשתיה וכו' משמע דאם הוא עב מברך במ"מ וכן עיקר וכ"מ בגמרא בעבה מברך במ"מ מגן אברהם ועיין עוד במגן אברהם סי' ר"ה ס"ק ו': (ט) האורז. האורז ריי"ז ודוחן היר"ז וי"מ איפכא לכן לא יאכלם כשנתמעכו אלא בתוך הסעודה ואם אכלם בלא סעודה יברך על שניהם שהכל מספק של"ה ב"ח. וט"ז כתב כיון דלעכ"פ אין באלו ברכות מעין ג' ואין כאן ספק אלא בברכה ראשונה אם תהיה שהכל או במ"מ יש לברך על ריי"ז והיר"ז שהכל ואחריו בנ"ר. וגרויפי"ן שנעשו משעורין כתושים ברחיים ובישלם פשיטא שמברך במ"מ ולאחריהם מעין ג' דהא מחמשת המינים הם. ואותן שנעשו מטטרק"ה שאין מחמשת המינים מברך שהכל ובנ"ר וזהו פשוט: (י) שנתמעך. עיין ט"ז ומ"א [ובס' אליה רבה כתב דאין חילוק באורז בין נתמעך או שלם ממש ולכן סתם בש"ע

ביאור הלכה

* עד שנתמעך. עיין במ"ב והנה בב"י מסתפק בעיקר הדין בביאור דברי רבינו יונה דמשמע מדבריו דבאורז מבושל אף כשהם שלמים מברך במ"מ ודחה קצת ע"ש ובכ"מ הסכים כן וכן מלדד הא"ר בשם הכלבו שכן הוא דעת רבינו יונה [וכן משמע מהגר"א אכן לא ביאר הכרעתו להלכה בזה אם נתפוס כרבינו יונה או כהרא"ש שחולק עליו בזה] ולדינא מחולקים בזה הרבה אחרונים אם לברך על אורז שלמים במ"מ או בפה"א או שהכל מספיקא [עיין בב"ח ובע"ת ובשל"ה ובט"ז ובמטה יהודה ובברכ"י ובמא"מ ובישועות יעקב ובהלק"ט ודה"ח] והעיקר לדינא כ"ל כדברי הרמ"א והאחרוני' הנמשכין אחריו דכשיתמעכו מברך במ"מ אבל אם הם שלמים מברך בפה"א דאף אם נפרש בדעת רבינו יונה שסובר דאף בשלמים במ"מ מ"מ בהרא"ש משמע להדיא דדוקא כשבשלו ועשאו כמין דייסא מברך במ"מ וכמו לענין חטין בס"ד וכן העתיק רי"ו ומצאתי עוד אבל ראשונים שסוברים כן הלא המה תוספות רבינו יהודה והעתיק דבריו גם הא"ז וכ"כ הריא"ז והובא בש"ג דדוקא כשעשאו כעין דייסא מברך במ"מ אבל כשהגרעינין שלמים מברך בפה"א. אכן מדברי הפמ"ג משמע שכ"ז בשלמים לגמרי אבל אם הוסר קליפתן כמו אורז שלנו יש לצדד באין[א] זה בכלל שלמים אף אם לא נתמעכו ע"י הבישול דבלא"ה אפילו בחטים דעת הרמב"ם לפי מה שביארו המ"א בסק"ב דבהוסר קליפתו יוכל לברך במ"מ ואף למדברי [illegible]

משנה ברורה

ואפילו נטחן רק קצת וכו' אפ"ה ברכתו רק שהכל: ז (כב) וללועסו. לאו דוקא דאפילו אם אינו עב כ"כ כיון שאינו רך שיהיה ראוי רק לשתיה מברך עליו במ"מ [אחרונים]: (כג) שהכל. דכיון שהמים רבים עליו כ"כ עד שאינו ראוי לאכילה ורק לשתיה אינו בכלל מאכל כלל ומברכין שהכל כברכת המים. וכ"ז הוא דוקא בקמח שממשו אינו בעין ונתבטל בריבוי המים אבל העושה תבשיל (כו) ממיני גרויפי"ן שנעשה מה' מיני דגן [כגון הנעשים במדינתנו משעורים ושבולת שועל (כז) שנחלק כל גרעין לשנים] ונתן בהם מים הרבה עד שאינו ראוי רק לשרפו שקורין זופ"א° אין הגרויפ"ן°° בטילין לגבי המים כיון שהם בעין ומיני דגן לא בטלי וצריך לברך על הגרויפי"ן במ"מ ומ"מ אפשר שגם המים לא בטלי לגבייהו כיון שעיקרן נעשה רק לשתיה ולא לאכילה וצריך לברך גם על המים שהכל וע"כ יברך תחלה על המים ואח"כ על הגרויפי"ן [כן מתבאר מדברי המ"א בסימן זה (כח) ובסימן ר"ה] ובח"א כתב שיותר טוב בזה לברך שהכל על דבר אחר ויוציא את הרוטב. וכ"ז דוקא בה' מיני דגן דלא בטלי (כט) אבל בשאר מינים כגון רענק"ע גרויפי"ן שנעשים בריבוי מים שאינם ראוין לאכילה ורק לזופ"א מברך ברכה אחת שהכל להגרויפי"ן נתבטלו לגבי המים: ז (כד) הכוסס. פי' שאכלו כשהוא חי: (כה) האורז. ריי"ז דוחן היר"ז בל"א [ב"י ולבוש] ויש מפרשים איפכא ועי"כ יש מהמורין דלא יאכלם (ל) כשנתמעכו [illegible]

מתרגם: °מרק °°כוסמת

שער הציון

(כו) עיין במ"א שרוצה לומר דאפילו בגאנצ"ע גערשטי"ן שברכתן בפה"א [לשיטת תר"י] לא בטלי כיון שעכ"פ מיני דגן הוא וכ"ש בזה: (כז) ואם הגרויפי"ן היה משעורים שלמים שהוסרו קליפתן בלבד תלוי בהדעות אם מברכין עליהם במ"מ או בפה"א דאם ברכתן פה"א אז בטלים לגבי המים [אבן העוזר וחולק בזה על המ"א ע"ש]: (כח) סוף סק"ו לגבי לביבות והעתיקו הגרע"א פה וכן כתב גם הח"א בכלל כ"ד אות י"ז ע"ש לענין עיקר הדין דעל המים צריך לברך בפ"ע ע"ש: (כט) כן מוכח ממ"א ושארי אחרונים: (ל) דבלא נתמעכו אף אם הוא דוחן או אורז ברכתו בפה"א והיינו לפי דעת הרמ"א לקמיה דרוב ראשונים סוברין כוותיה כמו שביארתי בבה"ל: (לא) והנה לפי מה שהבאתי לקמן בסי' זה דעל הכל [חוץ ממים ומלח] אם בירך במ"מ יצא בודאי יש לסמוך ולברך במ"מ על ריי"ז ובפרט לפי המבואר בבה"ל בשם כ"פ שסוברין לכל דבר שאנו רואין דזיין מברך בורא מיני מזונות בודאי ריי"ז בכלל זה: (לב) ד"מ והגר"א:

הגהות ותיקונים: א) לאין:

edible (22) and chewable, *(...)* one should make /over it/ the /prior-/blessing *Borey Miney Mezonos* and the after/-blessing/ *Al Ha-Michyah.*[3*] /However,/ if it is fluid enough to be drinkable one should make over it the /prior-/blessing (23) *She-Ha-Kol* and the after/-blessing/ *Borey Nefashos.*

7. (24) If one ingests *(...)* (25) rice[5*], he should make the /prior-/blessing *Borey*

Mishnah Berurah

/does/ have from it]. /However,/ even if /the grain/ was merely ground partially /, and still tastes of wheat/, the blessing /to be made over/ it is nevertheless merely *She-Ha-Kol.*

(22) And chewable. This is not an essential /requirement/ and even if it is not so solid /that it is chewable/, one should /nevertheless/ make the blessing *Borey Miney Mezonos* over it, provided it is not so fluid that it is only drinkable. [Acharonim]

(23) *She-Ha-Kol.* For in view /of the fact/ that there is so much more water than /grain/ there that /the dish/ is not edible but is only drinkable, it is not classed as a food at all, and one should /therefore merely/ make the blessing *She-Ha-Kol* /over it/, which is the blessing /to be made/ over water.

All this only /applies/ in the case of flour, where the actual /grain/ is not discernible and is /therefore/ nullified by the abundance of water. However, when one makes a cooked dish from grain in the form of grits prepared from /any of/ the five species /of grain/ [such as /the grits/ prepared in our country from barley or oats, each kernel being divided into two] and adds so much water to it that it is only fit to be sipped, /in other words, the dish/ known as "soup," the grits are not nullified by the water. This is because /the grain/ is /then/ discernible, and species of grain do not become nullified /in such a case/. /Consequently,/ one must make the blessing *Borey Miney Mezonos* over the grits. Nevertheless, it may be that the water is also not nullified by /the grits/, since /the mixture/ is basically prepared solely as a drink and not to be eaten, and one must /therefore/ also make the blessing *She-Ha-Kol* over the water. Consequently, one should first make a blessing over the water and afterwards /a blessing/ over the grits. [This follows from the words of the *M.A.* in this section and in Sec. 205.] The *Ch.A.* writes that it is better to make the blessing *She-Ha-Kol* over something else in these circumstances /having in mind to/ fulfil /one's obligation/ with respect to the liquid /of the soup/.

All these /considerations/ only /apply/ in the case /of grits/ of the five species of grain, which are not nullified /when they are discernible/. However, when other kinds /of grits/, such as buckwheat grits, have been prepared with a large quantity of water and /the dish/ is not edible, but only /drinkable/ as soup, one should /only/ make a single blessing /over the dish, that of/ *She-Ha-Kol*, since such grits are nullified by the water.

(24) If one ingests. I.e., if one eats it raw.

(25) Rice. /The Hebrew word אורז means/ *rize* and /the Hebrew word/ דוחן /means/ *hirz,* in the Yiddish language /,i.e., "rice" and "millet" respectively in English/. [*B.Y.* and *Levush.*] /However,/ there are /authorities/ who explain that the opposite /is the case/.

[5*] These terms have been translated in accordance with the conclusion of the author of the Mishnah Berurah in sub-Par. 25.

באר הגולה

ל שם ל״ז וכחכמים
מ הרי״ף וכרב ושמואל שם

[illegible]

ואחריו ב״נ ואם בשלו הגה (כו) * עד (י) שנתמעך (ב״י בשם הרא״ש והר״י) או שטחנו ועשה ממנו (כז) פת (כח) מברך עליו במ״מ ואחריו (כט) בורא נפשות (ל) [מ]והוא

שערי תשובה

[ה] האורז. עבה״ט ועיין ברי״ו בשם מהרי״ו מולכו והלק״ט סי׳ ח׳ אם אכל אורז מבושל ובירך על המחיה או שאכל לחמניות ואורז ובירך על המחיה פוטר את האורז בדיעבד ומקרי שפיר מחיה וכללה ע״ש ונראה דאף לדידן דמספקא לן איזה אורז מ״מ כיון שסבר בירך על המחיה אינו חוזר ומברך בנ״ר דספק להקל ועיין בפ״ת שתמה דלמה אין מברכין על גרויפי״ן מטטרקי בפה״א וע״ש במשבלות זהב בפת שעושין מטירקשי״ן

באר היטב

ועיין בתשובת גנת ורדים כלל א׳ סי׳ ט״ז והיינו דוקא כשלא נדבקו על ידי בישול אבל אם נדבקו על ידי בישול או כתושים ברחיים מברך בורא מיני מזונות ודוקא שנתמעכו יפה ע׳ במ״א. אם עושין תבשיל משבולת שועל שקורין גנל״י גרי״ץ וכותנין בהם מים הרבה שאין ראוים רק לשורפו שקורין זופ״א אין המים בטלים לגבי הגרעין וצריך לברך על הגרעין בפה״א ועל המים בפני עצמו שהכל דהא עיקרן על שם המים ומ״מ אין הגרעין בטלים ברוטב דה׳ מינים חשיבי מ״א [ועי׳ בס׳ אבן העוזר דהוכיח מן ש״ס דעל כוסס שעורין שלמים חיים אין לברך עליהם כלל כפסק הרל״א הביאו ב״י] וגם בדין התבשיל משבולת שועל חולק עליו: (ח) לאכילה וללועסו. משמע דאם אינו ראוי ללועסו אפילו הוא עב מברך שהכל והדר קאמר אם ראוי לשתיה וכו׳ משמע דאם הוא עב מברך במ״ת וכן עיקר וכ״ת בגמרא בעבה מברך במ״ת מגן אברהם ועיין עוד במגן אברהם סי׳ ר״ה ס״ק ו׳: (ט) האורז. האורז ריי״ז ודוחן הירי״ז וי״מ איפכא לכן לא יאכלם כשנתמעכו אלא בתוך הסעודה ואם אכלם בלא סעודה יברך על שניהם שהכל מספק של״ה ב״ח. וט״ז כתב כיון לעכ״פ אין באלו ברכות מעין ג׳ ואין כאן ספק אלא בברכה ראשונה אם תהיה שהכל או במ״מ יש לברך על ריי״ז והיר״ז שהכל ואחריו בנ״ר. וגרויפי״ן שנעשו משעורין כתושים ברחיים וביסלם פשיטא שמברך במ״ת ולאחריהם מעין ג׳ דהא מחמשת המינים הם. ואותן שנעשו מטטרק״ה שאין מחמשת המינים מברך שהכל ובנ״ר וזהו פשוט: (י) שנתמעך. עיין ט״ז ומ״א [ובס׳ אליה רבה כתב דאין חילוק באורז בין נתמעך או שלם ממש ולכן סתם בש״ע

ביאור הלכה

* עד שנתמעך. עיין במ״ב והנה בב״י מסתפק בעיקר הדין בביאור דברי רבינו יונה דמשמע מדבריו דבאורז מבושל אף כשהם שלמים מברך במ״ת ודחה קצת ע״ש ובכ״מ הסכים כן וכן מלדד הא״ר בשם הכלבו שכן הוא דעת רבינו יונה [וכן משמע מהגר״א אכן לא ביאר הכרעתו להלכה בזה אם נתפוס כרבינו יונה או כהרא״ש שחולק עליו בזה] ולדינא מחולקים בזה הרבה אחרונים אם לברך על אורז שלמים במ״ת או בפה״א או שהכל מספיקא [עיין בב״ח ובע״ת ובשל״ה ובט״ז ובמטה יהודה ובברכ״י ובמא״מ ובישועות יעקב ובהלק״ט ודה״ח] והעיקר לדינא כ״ל כדברי הרמ״א והאחרונים הנמשכין אחריו דכשנתמעכו מברך במ״ת אבל אם הם שלמים מברך בפה״א דאף אם נפרש בדעת רבינו יונה שסובר דאף בשלמים במ״ת מ״מ בהרא״ש משמע להדיא דדוקא כשבשלו ועשאו כמין דייסא מברך במ״ת וכמו לענין חטין בס״ד וכן העתיק רי״ו ומצאתי עוד אבל ראשונים שסוברים כן הלא המה תוספות רבינו יהודה והעתיק דבריו גם הא״ז וכ״כ הריא״ז והובא בש״ג דדוקא כשעשאו כעין דייסא מברך במ״מ אבל כשהגרעינין שלמים מברך בפה״א. אכן מדברי הפמ״ג משמע שכ״ז בשלמים לגמרי אבל אם הוסר קליפתן כמו אורז שלנו יש לצדד באין[א] זה בכלל שלמים אף אם לא נתמעכו ע״י הבישול דבלא״ה אפילו בחטים לדעת הרמב״ם לפי מה שביארו המ״א בסק״ב דבהוסר קליפתו יוכל לברך במ״ת ואף למדברי

משנה ברורה

ואפילו נטחן רק קלת וכו׳ אפ״ה ברכתו רק [illegible]

רק לשתיה ולא לא [illegible]

תחלה על [illegible]

וע״כ יש מחמירין דלא יאכלם (ל) כשנתמעכו אלא תוך הסעודה או שיברך עליהם שהכל מחמת ספק ובלאם חמודות כתב דסוגיין דעלמא אורז ריי״ז דוחן היר״ז וכן מוכח בברכי יוסף ומטה יהודה וכן מצאתי במעשה רב מהנהגות הגר״א דאורז הוא ריי״ז (לא) ומברך עליהם במ״ת: (כו) עד שנתמעך. היינו אפילו (לב) נתמעך קצת ע״י הבישול אבל כשהם עדיין שלמים מברך בפה״א ואפשר דאפילו אם רק הוסר קליפת האורז כמו בשלנו ג״כ לא מקרי שלמים ומברך עליהם במ״ת [פמ״ג] ומ״מ אם בירך בפה״א משמע שם דיוצא בזה עי״ש: (כז) פת. וה״ה תבשיל: (כח) מברך עליו במ״מ. דפת שלו או תבשילו משביע וסועד הלב כמו מה׳ מיני דגן ועדיף משאר מיני קטניות ומ״מ לא חשיב פת שלו כלחם גמור של ה׳ מיני דגן לברך המוציא: (כט) בנ״ר. דבהמ״ז או ברכה מעין שלש אינם אלא בחמשה מינין מפני חשיבותן: (ל) והוא שלא יהא וכו׳. היינו דאף שבחמשת מיני דגן קי״ל לעיל בס״ב דאם עירבן בשארי

מתרגם: °מרק °°כוספת

שער הציון

(כו) עיין במ״א שרוצה לומר דאפילו בגאכנ״ע גערשטיי״ן שברכתן בפה״א [לשיטת תר״י] לא בטלי כיון שעכ״פ מיני דגן הוא וכ״ש בזה: (כז) ואם הגרויפי״ן היה משעורים שלמים שהוסרו קליפתן בלבד תלוי בהדעות אם מברכין עליהם במ״ת או בפה״א דאם ברכתן פה״א אז בטלים לגבי המים [אבן העוזר וחולק בזה על המ״א ע״ש]: (כח) סוף סק״ו לגבי לביבות והעתיקו הגרע״א פה וכן כתב גם הח״א בכלל כ״ד אות י״ז ע״ש לענין עיקר הדין דעל המים צריך לברך בפ״ע ע״ש: (כט) כן מוכח ממ״א ושארי אחרונים: (ל) דבלא נתמעכו אף אם הוא דוחן או אורז ברכתו בפה״א והיינו לפי דעת הרמ״א לקמיה דרוב ראשונים סוברין כוותיה כמו שביארתי בבה״ל: (לא) והנה לפי מה שהבאתי לקמן בסי׳ זה דעל הכל [חוץ ממים ומלח] אם בירך במ״ת יצא בודאי יש לסמוך ולברך במ״ת על ריי״ז ובפרט לפי המבואר בבה״ל בשם כ״פ שסוברין דכל דבר שאנו רואין דזיין מברך בורא מיני מזונות בודאי ריי״ז בכלל זה: (לב) ד״מ והגר״א:

הגהות ותיקונים: א) דאין:

Peri Ha-Adamah over it and the after/-blessing/ *Borey Nefashos.* /However,/ if one cooked it /first/ *Gloss:* **(26)** *until it crumbled (...)* or ground it and made **(27)** bread from it, **(28)** he should make over it the /prior-/blessing *Borey Miney Mezonos* and the after/-blessing/ **(29)** *Borey Nefashos.* **(30)** This /only

Mishnah Berurah

Consequently /, in view of the fact that the prior-blessing is different in the case of each of these articles, as may be seen from this and the following paragraph/, there are /people/ who are stringent /and say/ that one should not eat /rice or millet which was cooked until it/ crumbled, unless during a meal, or that one should make the blessing *She-Ha-Kol* over them in view of the doubt /involved/. /However,/ the *Lechem Chamudos* writes that it is generally accepted that אורז is rice and דוחן is millet and this is likewise evident from the *Birkey Yosef* and the *Mateh Yehudah.* I have likewise discovered in /the work/ *Ma'aseh Rav*, which /describes/ the practices of the *Gra*, that אורז is "rice" and one should make the blessing *Borey Miney Mezonos* over /rice/.

(26) Until it crumbled. I.e., even if it crumbled slightly as a result of the cooking. When /the kernels/ are still whole, however, one should make the blessing *Borey Peri Ha-Adamah* /over them even if they are cooked/. It may be that even if only the peels of the rice /kernels/ have been removed, as is the case with our /rice/, they are also not classed as whole /kernels/, and one should /therefore/ make the blessing *Borey Miney Mezonos* over them /when cooked/. [*P.Mg.*] Nevertheless, if one made the blessing *Borey Peri Ha-Adamah* /over them/ it is implied /by the *P.Mg.*/ that one will thereby have fulfilled /his obligation/; see there.

(27) Bread. The same applies if /one made/ a cooked dish /out of ground rice/.

(28) He should make over it the blessing *Borey Miney Mezonos.* /This is/ because bread or a cooked dish /made/ from /rice/ satisfies and fills one just as /a dish prepared/ from /any of/ the five species of grain. It is /therefore/ superior to other types of seed. Nevertheless, bread /made/ from /rice/ is not of the same consequence as proper bread /made out/ of the five species of grain /and does not involve an obligation/ to make the blessing *Ha-Motzi.*

(29) *Borey Nefashos.* /This is/ because the blessings for after a meal or the blessing which corresponds to the three /blessings for after a meal/ only apply in the case of the five species /of grain/, because of their consequence.

(30) This /only applies/ if no, etc. I.e., even though we rule above in Par. 2 with respect to the five species of grain that if one

שלא יהא מעורב עם דבר אחר אלא אורז (לא) לבדו ואם עירב ממנו בתבשיל אחר והתבשיל האחר (לב) הוא נהרוב מברך עליו כברכת אותו תבשיל: **ח** (לג) * סעל פת דוחן (לד) ופליז״ו או של שאר מיני קטניות [illegible]

באר הגולה

נ הרא״ש שם
ס הרי״ף שם והרמב״ם בפ״ג מתמשמעות הגמ׳ שם ע א״ח והרד״א

באר היטב

ולא חילק בין נתמעך או לא וכן הסכים הב״ח ע״ש]: (יא) כתמעכו לגמרי. דוקא כשנתמעכו דרך כלי תנוקב שהן דקין מאד או שעשה תבשיל מקמח של קטניות אבל כשמיעך אותן בכף עיקר דרך אכילתן בכך ומתמן קיים מברך בפה״א מ״א של״ה: (יב) דוחן וכו׳. עמ״א ג׳ בילים פת חטין בלפתן ובהסיבה שעי״ז הוא אוכל במהירות ואינו שוהה באכילתו מברך אחריו ג׳ ברכות ואין צ״ל שמברך לפניו המוציא ואע״פ שרוב אורז. ואם רוצה לאכול פחות משיעור זה ירא שמים לא יאכל אלא בתוך הסעודה שאוכל פת אחר שחייב ג׳ ברכות. ואם אוכל פת

שערי תשובה

ווי״ז: [ו] דוחן. עיין בשו״ת בית אפרים סי׳ י״ג נתבאר באריכות בדינים אלו והמורם מהם בקצרה העושה עיסה מן החיטין ומן האורז ואפאה ועשה ממנו פת אם יש מהחטים כזית בכדי א״פ דהיינו כשאוכל שלשה ביצים שוחקות שהם ששה זיתים כבר אכל מהתערובות זית חיטים ואכל שלשה ביצים מהתערובות ולא שהה באכילה זו רק כשיעור הצריך לאכילת

משנה ברורה

בשארי מינין אפילו הם המיעוט אזלינן בתרייהו אורז אינו חשוב כ״כ וע״כ אם עשה תבשיל או פת וקמח לשארי מינין הם הרוב מברך עליו כברכת אותן המינין: (לא) לבדו. ה״ה (לג) אם הוא הרוב ונקט לבדו לאשמועינן רבותא דאפ״ה אין מברכין ברכה אחרונה כ״א בנ״ר: (לב) הוא הרוב וכו׳. וכן פסקו (לד) הרבה אחרונים: **ח** (לג) על פת דוחן וכו׳. דאף דהם פרי אדמה וע״י שנעשה פת אישתני למעליותא מ״מ כיון דעי״ז יצא מתורת פרי אין יכול לומר פרי האדמה והמוציא אין מברכין אלא בה׳ מינים ולכן מברכין שהכל ואפשר לומר עוד טעם מפני שאין דרך אכילתו בכך שאין דרך לעשות פת מזה ע״כ יברך שהכל. והנה לפי טעם זה במדינות שדרכן לעשות פת מטערקע״שי וויי״ץ לכאורה ברכתן בפה״א כיון שדרכן בכך [פמ״ג] אבל בתשובת ח״ס סימן נו״ן מסיק דבכל מקום אין מברכין בפה״א מטעם דלא נטעי אדעתא דהכי אלא לעופות ופטום אווזות וע״ד הדוחק בני אדם עושין מהן פת ואין זה עיקר פריין ואין לברך עליהן בפה״א ע״ש (לה) אך מסתפק שם דאולי הוא בכלל אורז שברכתו על הפת ועל התבשיל הוא במ״מ (לו) וע״כ הנכון לכתחלה שלא יאכלם אלא תוך הסעודה: (לד) ופליז״ו. בתר״י כתוב פניצ״ו (לז) והכל אחד והוא מין שהוא זיין יותר משאר מיני קטניות יקמ״ל דלפ״ה מברכין על מתו שהכל בשאר [illegible]

ביאור הלכה

רבינו יונה משמע דהוא סובר שם דדוקא כשנדבקו ע״י הבישול וכמו שהעיר שם המ״א הא באורז לעתו בלא״ה דאפילו בשלמים מברך במ״מ וע״כ נראה דהמברך עליהם במ״מ לא הפסיד [ובפרט דבדיעבד יוצא בברכת במ״מ על כל מילי דזיין]: * על פת דוחן. הנה באמת בדוחן יש הרבה ראשונים שסוברין דברכתו במ״מ כמו אורז הלא המה דעת הגאון שהובא בתר״י וגם הוא מסכים שמה כן וכן הוא ג״כ לעת הרא״ש והראב״ד [הובא ברשב״א] והאשכול והאור זרוע בשם רבינו יהודה שירליאו״ן ושיבולי הלקט בשם רש״י והרא״ה בחידושיו על הרי״ף והריא״ז והגהמי״י בשם מורו והרוקח והאבודרהם כל אלו סוברין דאורז ודוחן דין אחד לשניהן בכל דבר וסתימת המחבר הוא רק לעת הרי״ף והרמב״ם ורבינו יהודה [והובא באשכול] וצ״ע על המחבר שסתם כן לדינא נגד הרא״ש וכל הני ראשונים העומדים בשיטתו ואולי שלא היו לנגד עיניו מאחר שלא הביאם בב״י ולפ״ז אף דלא נפיק מזה חורבא דבברכת שהכל יוצא על כל דבר בדיעבד עכ״פ מי שרוצה לברך במ״מ אין מוחין בידו כנלענ״ד. ודע עוד דיש כמה ראשונים שסוברין דלאו דוקא אורז ודוחן דה״ה שאר מינים שאנו יודעין דזיין וסועד הלב דינם כמו אורז ודוחן ומברך בורא מ״מ ובכלל זה הוא פליז״ו המבואר בשו״ע עיין בתר״י שהביא כן בשם גאון והסכים גם הוא לזה וכן כתב הרא״ש בתוספותיו על ברכות [והב״י שנסתפק בדעת הרא״ש בזה לא היה לפני אור עיניו תוספי הרא״ש] והשו״ע שסתם בפליז״ו שהכל משום דלא עדיף מדוחן לשיטתו ועיין במה שכתבנו במ״ב בשם ת׳ ח״ס דחשש לענין טירקש״י וויי״ץ דשמא הוא בכלל אורז ולדעת אלו הראשונים בלא״ה יש לחוש דזיין טובא. ומ״מ מי שמברך שהכל על דוחן וכל אלו בודאי יש לו על מה לסמוך: * עירב קמח דוחן וכו׳. ולענין קמח אורז כשמעורב עם קמח חטים יש לעיין ונראה שתלוי זה בשיטת הפוסקים המבוארים בסימן תכ״ג ס״ב וע״ש בחק יעקב ועיין בפמ״ג ובדה״ח [illegible]

שער הציון

(לג) ע״ת וייטב בזה קושית הב״ח: (לד) שכנה״ג ומ״א וא״ר ומגן גבורים דלא כב״ח וט״ז שמסתפקין בזה מחמת לשון הרי״ף והרמב״ם וכבר כתב המ״א וש״א דאינו מוכח מהם שחולקין על הרא״ש דאחרי דקי״ל בכל התורה רובו ככולו אם הרוב מן האורז חשוב כאלו הוא לבדו וכן משמע מפשטות לשון הגר״א שהחליט כן לדינא [דאל״ה הי״ל להביא דעת החולקים ע״ז] ומצאתי באשכול שפירש ג״כ לדברי הרי״ף כמו שמפרש הרא״ש וכן מצאתי ברבינו ירוחם א״כ הרי יש לנו ד׳ ראשונים שסוברים כן בהדיא והם האשכול והרא״ש והטור ורי״ו ומפרשים כן גם דעת הרי״ף ולמה לנו לעשות מחלוקת ביניהם: (לה) ואף דהוא מחמיר שם גם על הטאטארקי כעין זה לא העתקתי דכבר כתבו כמה אחרונים דטאטרקי הוא מין קטניות וכן המנהג פשוט: (לו) ואם א״א לו לעשות כן יברך שהכל: (לז) הגר״א: (לח) כן מוכח מביאור הגר״א וכן מקיצור פסקי הרא״ש להרי״ף דוחן שוה לקטניות גם לענין תבשיל: (לט) והטור לשיטתיה אזיל ע״ש בטור: (מ) מ״א וח״א ע״ש: (מא) מ״א: (מב) מ״א ור״ל דהלא מבואר בסימן ר״ב ס״ו[א] סקי״ח במ״א דכשמתמשן קיים (היינו שניכר תוארן וצורתן במקצת) אפילו אם אין רוב דרך אכילה באופן זה ג״כ לא נשתנית ברכתן: (מג) שע״ת בסי׳ ר״ו כתב שם בשם פנים מאירות דבין טובים מבושלים יותר מחיין ויברך בפה״א על החיין או להיפך יצא: (מד) בכלל כ״א אות י״ב ומשמע דקאי על כל מה שזכר באות י׳ שם והנה על מל״ך גרופין שזכר באות י׳ וכן על רעציסניקע״ס שעושין מקמח רעצקי או על לביבות שעושין מקמח רעצקי״י מסתברא דילא בדיעבד דהרי לפעמים דרך לעשות זה מרעצקי״י ולכן אף דאינו ניכר כלל תוארן וצורתן הראשונה בדיעבד יצא כמו שפסק הרמ״א סי׳ ר״ב ס״ז בהג״ה אבל בקמח קטניות שאין דרך בני אדם כלל לעשות מזה תבשיל כזה יש לעיין אי מהני בדיעבד:

הגהות ותיקונים: א) ס״ז:

applies/ if no other article was mixed with /the rice/, but /the dish/ was **(31)** solely /made from/ rice. If one mixed /the rice/ in /some/ other cooked /dish, however/, and the other /article in/ the cooked /dish/ **(32)** forms the greater part /of the mixture/, one should make the blessing which is appropriate for that cooked /article/ over /the dish/.

8. (33) Over bread /made/ from millet,[5*] **(34)** *plizu* or other kinds of seeds/,

Mishnah Berurah

mixed /any one of/ them with other kinds /of food and then cooked the mixture/, it is /the grain/ which concerns us /rather than the other ingredients, so that,/ even if it is the smaller part /of the mixture one must make over the mixture the blessing *Borey Miney Mezonos*/, rice is not all that consequential /a food/. Therefore, if one prepared a cooked dish or bread /from a mixture of rice and other flour/ and there is a larger quantity of the flour of other kinds /of food in the mixture than there is rice/, one must make the appropriate blessing for those kinds /of food/ over /the cooked dish or bread/.

(31) Solely. The same ruling /applies/ if /the rice constituted/ the greater part /of the mixture/. /The Shulchan Aruch only/ speaks of /an instance when the dish is/ solely /made out of rice/ to /give/ a wider /ruling, namely/, that even in such a case, one should merely make the after-blessing *Borey Nefashos* /over it/.

(32) Forms the greater part, etc. Many Acharonim rule likewise.

(33) Over bread /made/ from millet, etc. /This is/ because even though /millet/ is /classed as/ fruit /that grows directly/ from the ground and /the millet/ was enhanced by being made into bread, one can nevertheless not say /the blessing/ *Borey Peri Ha-Adamah* /over the bread/, since /the millet/ ceased to be regarded as fruit by virtue of /its transformation into bread/. /On the other hand, the blessing/ *Ha-Motzi* is only made over /bread of/ the five species /of grain/. Therefore, one must make the blessing *She-Ha-Kol* /over the bread/.

This /ruling/ may also be attributed to another reason /, namely/, that it is not usual to eat /millet/ in this way, since one does not normally make bread from it. Consequently, one must /merely/ make the blessing *She-Ha-Kol* /over it/. Now according to this /latter/ reasoning, it would appear that /one should make/ the blessing *Borey Peri Ha-Adamah* /over maize/ in countries where it is usual to make bread from maize, since /bread/ is normally /made from it/. [*P.Mg.*] However, in the responsa of the *Ch.S.*, Sec. 50, /the author/ concludes that one should not make the blessing *Borey Peri Ha-Adamah* /over bread made from maize/ in any locality. The reason is that it was not planned /that the maize would be eaten/ in this way when it was planted, but /that it would be used/ as chicken /feed/ and to fatten geese. People /only/ make bread out of /maize/ because they are pressed /to do so/, but it is not the primary /use of the/ fruit. /Therefore,/ it is not /appropriate/ to make the blessing *Borey Peri Ha-Adamah* over /bread made from maize/. See there. On the other hand, he /expresses/ doubt /in his discussion/ there /as to which blessing should in fact be made over the bread/, since it may be /that maize is/classed /in the same category/ as rice and /if so/ the blessing /one should make/ over bread or a cooked dish /prepared from maize/ is *Borey Miney Mezonos*. Consequently, it is proper /to take care/ initially to eat /bread or a cooked dish made out of maize/ during a meal only.

(34) Plizu. The pupils of Rabbeinu Yonah speak of *pnitzu*.[4] This is entirely the same /thing/ and is a kind of seed which is more filling than other kinds of seed. /The

---

[4] I.e., the pupils of Rabbeinu Yonah use this word rather than the word used in the Hebrew text, which is *plizu*. Both are not Hebrew words.

נ הרא"ש שם
ס הרי"ף שם והרמב"ם בפ"ג
ממשמעות הגמ'
שם ע א"ח והרד"א

[illegible] (לה) מברך שהכל ואחריו בורא נפשות: הגה העושה תבשיל (לו) משאר מיני קטניות אם (לז) נשארו שלמים וטובים מבושלים כמו חיין מברך בפה"א ואם (יא) (לח) נתמעכו לגמרי (לט) או שאינן טובים מבושלין כחיין (מ) מברך שהכל (וכן פירש הב"י לדברי הטור): **ט** * ע עירב קמח (יב) [ו] דוחן ושאר מיני

באר היטב

ולא חילק בין נתמעך או לא וכן הסכים הב"ח ע"ש]: (יא) נתמעכו לגמרי. דוקא כשנתמעכו לדרך כלי מנוקב שהן דקין מאד או שעשה תבשיל מקמח של קטניות אבל כשמיעך אותן בכף עיקר לדרך אכילתן בכך ומתמשן קיים מברך בפה"א מ"א של"ה: (יב) דוחן וכו'. עמ"א

שערי תשובה

ווי"ז: [ו] דוחן. עיין בשו"ת בית אפרים סי' י"ג נתבאר באריכות בדינים אלו והמורם מהם בקצרה העושה עיסה מן החיטין ומן האורז ואפאה ועשה ממנו פת אם יש מהחטים כזית בכדי א"פ דהיינו כשאוכל שלשה ביצים שוחקות שהם ששה זיתים כבר אכל מהתערובות זית חיטים ואכל שלשה ביצים מהתערובות ולא שהה באכילה זו רק כשיעור הצריך לאכילת ג' ביצים פת חטין בלפתן והקיבה שעי"ז הוא אוכל במהירות ואינו שוהה באכילתו מברך אחריו ג' ברכות ואין צ"ל שמברך לפניו המוציא ואע"פ שרוב אורז. ואם רוצה לאכול פחות משיעור זה ירא שמים לא יאכל אלא בתוך הסעודה שאוכל פת אחר שחייב ג' ברכות. ואם אוכל פת

משנה ברורה

[illegible] וקמ"ל דאפ"ה מברכין על פתו שהכל כשאר קטניות: (לה) מברך שהכל וכו'. וה"ה (לח) על תבשיל הנעשה מקמח שלהן וכללקמיה: (לו) משאר מיני קטניות. וה"ה (לט) מדוחן לפי מה שפסק המחבר מקודם לדוחן שוה לקטניות: (לז) נשארו שלמים. לאו דוקא שלמים אלא כל שלא נתמעכו לגמרי שעדיין ניכר קצת תוארן וצורתן ברכתן בפה"א וע"כ מה שאנו קורין (רעצינ"ע קאש"ע°°) מברכין בפה"א [אחרונים]: (לח) נתמעכו לגמרי. היינו דוקא שעשה תבשיל מקמח של קטניות שאין דרך אכילתן בכך או שמיעך אותן לדרך כלי מנוקב (מ) שהן דקין מאד כקמח (או מה שנעשה מן רעצקע שאנו קורין מל"ך גרופי"ן°°°) אבל כשבישל הקטניות שלמין ומיעך אותן בכף (מא) עיקר לדרך אכילתן בכך (מב) ועוד שמתמשן קיים ומברך בפה"א: (לט) או שאינן וכו'. כמ"ש בסימן ר"ה ס"א: (מ) מברך שהכל. ובדיעבד (מג) שבירך בפה"א (מד) כתב בח"א דיצא:

ביאור הלכה

רבינו יונה משמע דהוא סובר שם דדוקא כשנדבקו ע"י הבישול וכמו שהעיר שם המ"א הא באורז דעתו בלא"ה דאפילו בשלמים מברך במ"מ וע"כ נראה דהמברך עליהם במ"מ לא הפסיד [ובפרט דבדיעבד יוצא בברכת במ"מ על כל מילי דזיין]: * על פת דוחן. הנה באמת בדוחן יש הרבה ראשונים שסוברין דברכתו במ"מ כמו אורז הלא המה דעת הגאון שהובא בתר"י וגם הוא מסכים שמה כן וכן הוא ג"כ דעת הרא"ש והראב"ד [הובא ברשב"א] והאשכול והאור זרוע בשם רבינו יהודה שירליאו"ן ושיבולי הלקט בשם רש"י והרא"ה בחידושיו על הרי"ף והריא"ז והגהמי"י בשם מורו והרוקח והאבודרהם כל אלו סוברין לאורז ודוחן דין אחד לשניהן בכל דבר וסתימת המחבר הוא רק לדעת הרי"ף והרמב"ם ורבינו יהודה [והובא באשכול] וצ"ע על המחבר שסתם כן לדינא כנגד הרא"ש וכל הני ראשונים העומדים בשיטתו ואולי שלא היו לנגד עיניו מאחר שלא הביאם בב"י ולפ"ז אף דלא נפיק מזה חורבא דבברכת שהכל יוצא על כל דבר בדיעבד עכ"פ מי שרוצה לברך במ"מ אין מוחין בידו כנלענ"ד. ודע עוד דיש כמה ראשונים שסוברין דלאו דוקא אורז ודוחן דה"ה שאר מינים שאנו יודעין דזיין וסועד הלב דינם כמו אורז ודוחן ומברך בורא מ"מ ובכלל זה הוא פליז"ו המבואר בשו"ע עיין בתר"י שהביא כן בשם גאון והסכים גם הוא לזה וכן כתב הרא"ש בתוספותיו על ברכות [והב"י שנסתפק בדעת הרא"ש בזה לא היה לפני אור עיניו תוספי הרא"ש] והשו"ע שסתם בפליז"ו שהכל משום דלא עדיף מדוחן לשיטתו ועיין במה שכתבנו במ"ב בשם ת' ח"ס לחשש לענין טירקש"י ווי"ץ דשמא הוא בכלל אורז ולדעת אלו הראשונים בלא"ה יש לחוש דזיין טובא. ומ"מ מי שמברך שהכל על דוחן וכל אלו בודאי יש לו על מה לסמוך: * עירב קמח דוחן וכו'. ולענין קמח אורז כשמעורב עם קמח חטים יש לעיין ונראה שתלוי זה בשיטת הפוסקים המבוארים בסימן תנ"ג ס"ב וע"ש בחק יעקב ועיין בפמ"ג ובדה"ח מברך

מתרגם: °תירס °°לייקת כוסמת °°°כוסמת טחון

שער הציון

(לג) ע"ת וויסב בזה קושית הב"ח: (לד) שכנה"ג ומ"א וא"ר ומגן גבורים דלא כב"ח וט"ז שמסתפקין בזה מחמת לשון הרי"ף והרמב"ם וכבר כתב המ"א וש"א דאינו מוכח מהם שחולקין על הרא"ש דאחרי דקי"ל בכל התורה רובו ככולו אם הרוב מן האורז חשוב כאלו הוא לבדו וכן משמע מפשטות לשון הגר"א שהחליט כן לדינא [דאל"ה הי"ל להביא דעת החולקים ע"ז] ומצאתי באשכול שפירש ג"כ לדברי הרי"ף כמו שמפרש הרא"ש וכן מצאתי ברבינו ירוחם א"כ הרי יש לנו ד' ראשונים שסוברים כן בהדיא והם האשכול והרא"ש והטור ורי"ו ומפרשים כן גם דעת הרי"ף ולמה לנו לעשות מחלוקת ביניהם: (לה) ואף דהוא מחמיר שם גם על הטאטארקי כעין זה לא העתקתי דכבר כתבו כמה אחרונים דטאטרקי הוא מין קטניות וכן המנהג פשוט: (לו) ואם א"א לו לעשות כן יברך שהכל: (לז) הגר"א: (לח) כן מוכח מביאור הגר"א וכן מקיצור פסקי הרא"ש דלהרי"ף דוחן שוה לקטניות גם לענין תבשיל: (לט) והטור לשיטתיה אזיל ע"ש בטור: (מ) מ"א וח"א ע"ש: (מא) מ"א: (מב) מ"א ור"ל דהלא מבואר בסימן ר"ב ס"ו[א] סקי"ח במ"א דכשמתמשן קיים (היינו שניכר תוארן וצורתן במקצת) אפילו אם אין רוב דרך אכילה באופן זה ג"כ לא נשתנית ברכתן: (מג) שע"ת בסי' ר"ו כתב שם בשם פנים מאירות דבין טובים מבושלים יותר מחיין ובירך בפה"א על החיין או להיפך יצא: (מד) בכלל נ"א אות י"ב ומשמע דקאי על כל מה שזכר באות י' שם והנה על מל"ך גרופין שזכר באות י' וכן על רעציסניקע"ס שעושין מקמח רעצקי או על לביבות שעושין מקמח רעצק"י מסתברא דיצא בדיעבד דהרי לפעמים דרך לעשות זה מרעצק"י ולכן אף דאינו ניכר כלל תוארן וצורתן הראשונה בדיעבד יצא כמו שפסק הרמ"א סי' ר"ב ס"ז בהג"ה אבל בקמח קטניות שאין דרך בני אדם כלל לעשות מזה תבשיל כזה יש לעיין אי מהני בדיעבד:

הגהות ותיקונים: א) ס"ז:

other than the five species of grain or rice/, (35) one should make the /prior-/ blessing *She-Ha-Kol* and the after/-blessing/ *Borey Nefashos.*

Gloss: If one prepared a cooked dish (36) *out of /these/ other kinds of seeds /, then/, if* (37) */the seeds/ are still whole and are as good /to eat/ cooked as raw, one should make the blessing* Borey Peri Ha-Adamah */over the dish/. However, if* (38) *they are completely crumbled* (39) *or are not as good /to eat/ cooked as raw,* (40) *one should make the blessing* She-Ha-Kol */over the dish/. (...)*

9. If one mixed the flour of millet or of other kinds of seeds with flour of the five

Mishnah Berurah

Shuchan Aruch therefore/ instructs us that one must nevertheless make the blessing *She-Ha-Kol* over bread /made/ from it, as /is required/ in the case of /bread made from/ other /kinds of/ seed.

(35) One should make the blessing *She-Ha-Kol*, etc. The same ruling /applies/ to a cooked dish made from their flour, as /explained/ below.

(36) Out of other kinds of seeds. The same ruling /applies/ in the case of millet, according to the decision of the author /of the Shulchan Aruch/ above that millet has the same /ruling/ as /other/ seeds /other than rice, that do not belong to the five species of grain/.

(37) /The seeds/ are still whole. /The *Rema/* does not actually /mean/ whole, but as long as they have not crumbled completely, so that their appearance and form are still partially recognizable, /one should make/ the blessing *Borey Peri Ha-Adamah* over /the dish/.

Consequently, one should make the blessing *Borey Peri Ha-Adamah* /over/ what we call ((*retzine kashe* (cooked buckwheat cereal))). [Acharonim]

(38) They are completely crumbled. This only /applies/ if one made a cooked dish out of the flour of seeds which are not ordinarily eaten in this /way/ or if one crumbled /seeds/ by means of a perforated utensil so that they /became/ very fine like flour ((or /to the dish made from/ what we call *melch groifin* (finely ground seeds), which are prepared from buckwheat)). If one cooked seeds whole and crushed them with a spoon, however, one should make the blessing *Borey Peri Ha-Adamah* /over the dish, since/ this is how /the seeds/ are eaten mainly and, furthermore, the /actual/ substance /of the seeds/ is /still/ present /in the dish/.

(39) Or are not, etc. This accords with what is stated in Sec. 205, Par. 1.

(40) One should make the blessing *She-Ha-Kol*. If one made the blessing *Borey Peri Ha-Adamah* in these cases /, however/, the *Ch.A.* states that now that it is after the event he /is ruled as having/ fulfilled /his obligation/.

קטניות עם קמח של חמשת מיני דגן ובשלו בקדירה (מא) מברך במ״מ ועל המחיה * ואם עשה ממנו פת (מב) מברך המוציא * ובהמ״ז פודוקא שיש באותו קמח מחמשת מינים כדי שיאכל ממנו כזית דגן (מג) בכדי אכילת פרס אבל אם אין בו זה השיעור מחמשת המינים * אינו מברך לבסוף בהמ״ז אלא (מד) בתחלה מברך המוציא כיון שיש בו (מה) טעם דגן אע״פ שאין בו כזית בכדי אכילת [illegible]

פ רבינו יונה

שערי תשובה

מהתערובות הנזכר פחות משיעור פרס שהוא שלשה ביצים שוחקות ואין לו כזית מפת אחר אז אם שבע ממנו מברך אחריו בהמ״ז ואם אינו שבע אינו מברך רק ברכה אחת מעין ג׳ ואם אין בתערובות כ״כ דגן כשאוכל אלא בשיעור ארבעה ביצים יש בתוכו כזית מהחטים ואכל שיעור ארבעה

ביאור הלכה

שמלדים ללינא יש לתפוס לאורו שוה לוזן לעניננו אמנם במגן גבורים חולק ע״ז ע״ש: * ואם עשה ממנו פת מברך המוציא. ומסתברא כל שיש לפניו פת מה׳ מיני דגן אפילו אינו נקיה ופת מעורב ויש בו כזית כא״פ מחטה אפ״ה עדיף טפי לברך על פת שאינה נקיה [פמ״ג]: * ובהמ״ז. עיין בפמ״ג שמסתפק לענין חיובא דאורייתא דבעינן כדי שביעה אם מצטרף יתר המינים להדגן לענין זה: * אינו מברך לבסוף בהמ״ז. עיין בשע״ת שכתב דאם אכל כדי שביעה צריך לברך בהמ״ז ולא ביאר טעמו [וספר בית אפרים שלו אין בידי] ואולי משום דחשש לשיטת הפוסקים דטעם כעיקר דאורייתא וסובר דגם לענין בהמ״ז שייך זה וע״כ החמיר בכדי שביעה דחיובו בעלמא מדאורייתא אמנם מדברי הגר״א באות ל״ד שכתב דהעיקר הוא /דבכל הברכות בסוף צריך כזית בכא״פ לכאורה לא משמע כן וכן מדברי המחבר שסתם בזה משמע דבכל גווני אינו מברך ברכת המזון: * בקדרה. עיין מ״ב מש״כ דלאו דוקא תערובות קמח בקמח וכו׳ כ״כ הלחם חמודות והובא בשכנה״ג ואף דהמ״א בסוף סקט״ו כתב להיפך והעתיקו דבריו איזה אחרונים לא ראיתי לסתום כן לדינא משום דהרבה אחרונים תמהו על דבריו ודעתם כהל״ח הנ״ל הלא המה המהר״ת בנע״ט בביאורו על המרדכי והמאמר מרדכי והנשמת אדם וכן מצדד ג״כ הע״ת והובא בא״ר [ולפי הנראה שגם הא״ר הסכים לזה ע״ש] וכן מביאור הגר״א בסקל״ה ד״ה ואם בשלו וכו׳ מוכח בהדיא דס״ל כהל״ח הנ״ל: * מברך תחלה במ״מ. עיין במ״ב דבעינן שיהא בו טעם דגן כן מוכח מרהיטת דברי המחבר דאלעיל קאי וכ״כ המ״א בסימן ר״ד ס״ק כ״ה ע״ש [ואף דהפמ״ג רוצה לדחוק שם בכוונת המ״א דלא יסבור כן פשטיות לשון המ״א משמע כמו שכתבנו וכן הוא דעת הא״ר] ואף למדברי הט״ז בריש סימן זה ובריש סימן ר״ב משמע דס״ל דלא בעינן שיהא בו טעם דגן והוכיח זה ממה שכתב המחבר אפילו עירב עמהם דבש וכו׳ כבר תמהו עליו בספר מטה יהודה ובספר נשמת אדם דאינו ראיה כלל דאפילו כשמעורב בדבש יוכל להרגיש קצת טעם דגן ע״ש ודעתם כמו שכתבנו במ״ב וגם בהגהת הגר״ח נאמזאר חולק על הט״ז וגם מדברי הרא״ש [שכתב כל שעיקרו מחמשת המינים אפילו רובו ממין אחר] משמע דעכ״פ בעינן שיהא בו טעם דגן דאל״ה אין שייך כלל לקרותו לעיקר וכעין זה מצאתי ג״כ בספר אור זרוע בשם פי׳ ר״ח ע״ש היטב ובפרט שמצאתי לדעת הרא״ה בחידושיו על הרי״ף שסובר דבלית כזית בכא״פ אינו חשוב כלל וגם בתחלתו אינו מברך בורא מיני מזונות ונהי דלדינא אין לזוז מדברי השו״ע שפסק כהאבודרהם בשם רבינו יונה דבתחלתו מברך בכל גווני במ״מ טעם דגן עכ״פ בעינן: * ואחריו בורא נפשות. עיין [illegible]

משנה ברורה

ט (מא) מברך במ״מ וכו׳. ככ״ל בס״ב עי״ש: (מב) מברך המוציא ובהמ״ז. דפת גמור הוא: (מג) בכדי אכילת פרס. פרס הוא חצי ככר של עירוב י״א שלשה ביצים וי״א ארבעה וכזית הוא חצי ביצה ומשערינן בו כל האיסורים שאם אוכל כזית איסור ושהא באכילתו יותר משיעור אכילת פרס אינו מצטרף למלקות ולחיוב חטאת וה״נ לענין בהמ״ז דבעינן דוקא שיאכל כזית דגן אין מצטרף השיעור כזית שלו אלא בכדי שיוכל לאכלו בתוך שיעור אכילת פרס וא״כ אינו מברך בהמ״ז אא״כ היה מעורב בו קמח דגן אחד משמינית עכ״פ (מה) דאז אם יאכל מהפת ארבעה ביצים יהיה מזה כזית דגן ויתחייב בבהמ״ז: (מד) בתחלה מברך המוציא וכו׳. כדקי״ל לקמן בסימן ר״י דברכה ראשונה א״צ שיעור דאפילו על [illegible]

מתרגם: °כוסמת °°תפו״א °°°עוגה מתוקה

שער הציון

(מה) הגר״א ולה״ח ומוכח דסברי דאינו מצטרף עם שאר המינים לענין חיוב ובספר מאמר מרדכי ראיתי שהוא מצדד דאפילו על כזית מהפת הזה חייב לברך בהמ״ז ע״ש טעמו [וכן משמע קצת מפר״ח שהביאו רע״א בחידושיו אכן יש לדחות דאפשר דדוקא לענין על המחיה כ״כ] ולענין המעשה בודאי יש לפסוק כהגר״א ולה״ח שכתבו כן בפשיטות וכן פסק בשע״ת: (מו) ובשע״ת משמע דאפילו יש בהפת בכדי אכילת פרס ג״כ בעינן דוקא שיהיה בו טעם דגן הא לא״ה בטל לגבי השאר והא דכתב שם למברך בורא מיני מזונות משום דמיירי לענין עירוב עם אורז דברכת האורז הוא במ״מ: (מז) פמ״ג ולה״ח ושע״ת ור״ל אף דבכזית זה אין בו רק מעט דגן: (מח) והא דלא ביאר המחבר זה בס״ב משום דסמך ע״ז הסעיף: (מט) ח״א:

הגהות ותיקונים: א) המעורבים:

species of grain and cooked /the mixture/ in a pot, **(41)** one should make the blessings *Borey Miney Mezonos* and *Al Ha-Michyah*[3*] /over the cooked dish/. If one made bread from /the mixed flour/ **(42)** he should make /over it/ the /prior-/blessing *Ha-Motzi* and the blessings for after a meal. /However,/ this only /applies/ if the /mixed/ flour contains so much /of the flour/ of the five species of grain that one will eat an olive's /bulk/ of the grain **(43)** during the time it takes to eat a /standard/ portion /of bread/, but if it does not have this proportion /of flour/ of the five species /of grain/ one should not make the blessings for after a meal /over the bread/ after he has finished /eating it/. /In the latter case,/ one should merely **(44)** make the blessing *Ha-Motzi*

Mishnah Berurah

(41) One should make the blessings *Borey Miney Mezonos*, etc. As /explained/ above in Par. 2; see there.

(42) He should make the blessing *Ha-Motzi* and the blessings for after a meal. For it is fully /classed as/ bread.

(43) During the time it takes to eat a /standard/ portion. A /standard/ portion /of bread/ is the half a loaf /required/ for an *eyruv*[5] /when there are eighteen or more residents in the courtyard/. There are /authorities/ who say that /a standard portion has the bulk of/ three eggs and other /authorities/ who say /it has the bulk of/ four /eggs/. /The halachic measure of/ an olive's /bulk/ is half /the halachic measure/ of /the bulk of/ an egg.

/It should be noted that/ all prohibited /eating/ is judged by these /measures/. If one eats an olive's /bulk/ of forbidden /food/, but drags out the eating for more than the time it takes to eat a /standard/ portion /of bread, the olive's bulk/ is not /considered as/ a unified /whole and he is therefore not liable/ for lashes[6] or obliged /to bring/ a sin-offering[6] /for having eaten it/. The same /ruling applies/ in our case with respect to /the obligation to make/ the blessings for after a meal, for which it is an essential condition that one eat an olive's /bulk/ of grain /in the form of bread/. /Therefore,/ only /grain/ that is eaten during the time it takes to eat a /standard/ portion /of bread/ combines /together to complete/ the /required/ quantity of an olive's /bulk/. Consequently, one should not make the blessings for after a meal unless at least one eighth of the /flour/ mixture /from which the bread was prepared/ was grain flour, since if one ate /the bulk of/ four eggs of the bread in such a case there will have been an olive's /bulk/ of grain /in what he ate/ and he will /therefore/ have become obliged to /make/ the blessings for after a meal.

(44) Make the blessing *Ha-Motzi* before, etc. This accords with what we rule below in Sec. 210 /, Par. 1/, that /for the purposes of/ a prior-blessing a minimum quantity is not required and the requisite /prior-/blessing for the kind /of food/ in

---

[5] When several houses which have different owners open into a common courtyard, it is forbidden on Shabbos to carry from one house to the other or from a house to the courtyard unless all the householders make an *eyruv* together. This involves placing bread from each householder in one of the houses, which is then regarded as the residence of all of them. When there are eighteen or more residents the bread of the *eyruv* must have the bulk of six eggs according to some authorities and of eight eggs according to others. See Sec. 366 and Sec. 368, Par. 3.

[6] One is only liable for lashes or to bring a sin-offering for eating forbidden food, if he eats an olive's bulk of the food during the time it takes to eat a standard portion of bread.

פ רבינו יונה

קטניות עם קמח של חמשת מיני דגן ובשלו בקדירה (מא) מברך במ״מ ועל המחיה * ואם עשה ממנו פת (מב) מברך המוציא * ובהמ״ז [פ]ודוקא שיש באותו קמח מחמשת מינים כדי שיאכל ממנו כזית דגן (מג) בכדי אכילת פרס אבל אם אין בו זה השיעור מחמשת המינים * אינו מברך לבסוף בהמ״ז אלא (מד) בתחלה מברך המוציא **כיון שיש בו** (מה) **טעם דגן אע״פ שאין בו כזית בכדי אכילת פרס** (מו) **ולבסוף** (מז) **על המחיה ואם בשלו** (מח) * בקדירה (מט) * מברך תחלה במ״מ * ואחריו

שערי תשובה

מהתערובות הנזכר פחות משיעור פרס שהוא שלשה ביצים שוחקות ואין לו כזית מפת אחר אז אם שבע ממנו מברך אחריו בהמ״ז ואם אינו שבע אינו מברך רק ברכה אחת מעין ג׳ ואם אין בתערובות כ״כ דגן כשאוכל אלא בשיעור ארבעה ביצים יש בתוכו כזית מהחטים ואכל שיעור ארבעה

ביאור הלכה

שמלדים דלדינא יש לתפוס לאורח שוה לדוחן לענינינו אמנם במגן גבורים חולק ע״ז ע״ש: * ואם עשה ממנו פת מברך המוציא. ומסתברא כל שיש לפניו פת מה׳ מיני דגן אפילו אינו נקיה ופת מעורב ויש בו כזית כא״פ מחטה אפ״ה עדיף טפי לברך על פת שאינה נקיה [פמ״ג]: * ובהמ״ז. עיין בפמ״ג שמסתפק לענין חיובא דאורייתא דבעינן כדי שביעה אם מצטרף יתר המינים להדגן לענין זה: * אינו מברך לבסוף בהמ״ז. עיין בשע״ת שכתב דאם אכל כדי שביעה צריך לברך בהמ״ז ולא ביאר טעמו [וספר בית אפרים שלו אין בידי] ואולי משום דחשש לשיטת הפוסקים דטעם כעיקר דאורייתא וסובר דגם לענין בהמ״ז שייך זה וע״כ החמיר בכדי שביעה דחיובו בעלמא מדאורייתא אמנם מדברי הגר״א באות ל״ד שכתב דהעיקר הוא דבכל הברכות בסוף צריך כזית בכא״פ לכאורה לא משמע כן וכן מדברי המחבר שסתם בזה משמע דבכל גווני אינו מברך ברכת המזון: * בקדרה. עיין מ״ב מש״כ דלאו דוקא תערובות קמח בקמח וכו׳ כ״כ הלחם חמודות והובא בשכנה״ג ואף דהת״א בסוף סקט״ו כתב להיפך והעתיקו דבריו איזה אחרונים לא רציתי לסתום כן לדינא משום דהרבה אחרונים תמהו על דבריו ודעתם כהל״ח הנ״ל הלא המה המהר״ת בנע״ט בביאורו על המרדכי והמאמר מרדכי והנשמת אדם וכן מלדד ג״כ הע״ת והובא בא״ר [ולפי הנראה שגם הא״ר הסכים לזה ע״ש] וכן מביאור הגר״א בסקל״ה ד״ה ואם בשלו וכו׳ מוכח בהדיא דס״ל כהל״ח הנ״ל: * מברך תחלה במ״מ. עיין במ״ב דבעינן שיהא בו טעם דגן כן מוכח מרהיטת דברי המחבר דאלעיל קאי וכ״כ הת״א בסימן ר״ד ס״ק כ״ה ע״ש [ואף דהפמ״ג רוצה לדחוק שם בכוונת הת״א דלא יסבור כן פשטיות לשון הת״א משמע כמו שכתבנו וכן הוא דעת הא״ר] ואף למדברי הט״ז בריש סימן זה ובריש סימן ר״ב משמע דס״ל דלא בעינן שיהא בו טעם דגן והוכיח זה ממה שכתב המחבר אפילו עירב עמהם דבש וכו׳ כבר תמהו עליו בספר מטה יהודה ובספר נשמת אדם דאינו ראיה כלל דאפילו כשמעורב בדבש יוכל להרגיש קצת טעם דגן ע״ש ודעתם כמו שכתבנו במ״ב וגם בהגהת הגר״ח לאגזאר חולק על הט״ז וגם מדברי הרא״ש [שכתב כל שעיקרו מחמשת המינים אפילו רובו ממין אחר] משמע דעכ״פ בעינן שיהא בו טעם דגן דאל״ה אין שייך כלל לקרותו לעיקר וכעין זה מצאתי ג״כ בספר אור זרוע בשם פי׳ ר״ח ע״ש היטב ובפרט שמצאתי דעת הרא״ה בחידושיו על הרי״ף שסובר דבלית כזית בכא״פ אינו חשוב כלל וגם בתחלתו אינו מברך בורא מיני מזונות וכהי דלדינא אין לזוז מדברי השו״ע שפסק כהאבודרהם בשם רבינו יונה דבתחלתו מברך בכל גווני בת״מ טעם דגן עכ״פ בעינן: * ואחריו בורא נפשות. עיין [illegible]

משנה ברורה

[illegible] משהו יש לברך ברכה הראויה לאותו המין ומיני דגן חשיבי ולא נתבטלו בתערובתן בשום גווני כיון שנרגש טעמן: (מה) **טעם דגן.** הלא״ה לא חשיבי ובטיל (מו) ומברך שהכל ובנ״ר: (מו) ולבסוף וכו׳. אפילו (מז) לא אכל רק כזית מהפת: (מז) על המחיה. רבים מהאחרונים נתקשו בזה דלא מצינו כיוצא בזה בברכות דמתחלה המוציא ולבסוף על המחיה ועוד דמאי שנא מהא דכתב לענין בישול בקדרה דאין מברך לבסוף רק בנ״ר מחמת דאין בו כדי אכילת פרס וה״נ לענין פת ומחמת זה באמת הגיה הגר״א דצ״ל גם כאן ולבסוף בנ״ר והרבה אחרונים טרחו ליישב דברי השו״ע [עיין בא״ר ובמטה יהודה] ומחמת זה ראוי לירא שמים שלא יאכל פת כזה אלא בתוך הסעודה ומ״מ הנוהג כדברי השו״ע אין למחות בידו דכן סתמו הרבה אחרונים לדינא ודע עוד דה״ה אם בהפת היה מעורב קמח דגן כזית בכדי א״פ אלא שהוא לא אכל רק מקצת מהפת שלא היה שיעור כזית דגן מכל הזיתים שאכל ג״כ אינו מברך בהמ״ז אלא על המחיה לדעת השו״ע או בנ״ר לדעת הגר״א: (מח) [illegible]

מתרגם: °כוסמת °°תפו״א °°°עוגה מתוקה

שער הציון

(מה) הגר״א ודה״ח ומוכח דסברי דאינו מצטרף עם שאר המינים לענין חיוב ובספר מאמר מרדכי ראיתי שהוא מצדד דאפילו על כזית מהפת הזה חייב לברך בהמ״ז ע״ש טעמו [וכן משמע קצת מפר״ח שהביאו רע״א בחידושיו אכן יש לדחות דאפשר דדוקא לענין על המחיה כ״כ] ולענין מעשה בודאי יש לפסוק כהגר״א ודה״ח שכתבו כן בפשיטות וכן פסק בשע״ת: (מו) ובשע״ת משמע דאפילו יש בהפת בכדי אכילת פרס ג״כ בעינן דוקא שיהיה בו טעם דגן הא לא״ה בטל לגבי השאר והא דכתב שם דמברך בורא מיני מזונות משום דמיירי לענין עירוב עם אורז דברכת האורז הוא במ״מ: (מז) פמ״ג ודה״ח ושע״ת ור״ל אף דבכזית זה אין בו רק מעט דגן: (מח) והא דלא ביאר המחבר זה בס״ב משום דסמך ע״ז הסעיף: (מט) ח״א:

הגהות ותיקונים: א) המעורבים:

before /eating it/, since /provided the bread/ (45) tastes of grain /this prior-blessing is applicable/ despite /the fact/ that /when one eats it/ he will not /eat/ an olive's /bulk of grain/ during the time it takes to eat a /standard/ portion /of bread/. (46) /However,/ when he has finished /eating it he should make the blessing/ (47) *Al Ha-Michyah.*[3]* If one cooked /the mixed flour/

Mishnah Berurah

question should even be made over the slightest amount. /As for the fact that the millet or other seeds form the larger part of the mixture, one should bear in mind that/ grain species are of consequence and they do not become nullified in any circumstances when they are mixed /with other food/, provided their taste is /still/ discernible.

(45) Tastes of grain. If this is not the case, /the grain present in the bread/ is of no consequence and becomes nullified, and one should /therefore/ make the blessings *She-Ha-Kol* and *Borey Nefashos* /over the bread/.

(46) /However,/ when he has finished, etc. /This ruling applies/ even if he merely ate an olive's /bulk/ of the bread.

(47) *Al Ha-Michyah.* Many Acharonim have difficulty in /understanding/ this /ruling/, since we do not find a parallel case in /the laws of/ blessings where /one is required to make over an article/ the prior/-blessing/ *Ha-Motzi* and the after/-blessing/ *Al Ha-Michyah.* Furthermore, why should /the ruling for this bread/ differ from /the ruling/ given with respect to /a dish of the same flour/ which was cooked in a pot. In /the latter/ case the after-blessing is merely *Borey Nefashos*, because /of the fact/ that one does not /eat an olive's bulk of grain/ during the time it takes to eat a /standard/ portion of /bread/, and the same /ruling/ should /also apply/ here, in the case of bread /which was made from this flour/. For this /reason/, the *Gra* in fact emends /the reading in the Shulchan Aruch, and maintains/ that /the correct reading/ in this case should also be. "/However,/ when he has finished /eating it he should make the blessing/ *Borey Nefashos.*" /On the other hand,/ many Acharonim have taken pains to reconcile the words of the Shulchan Aruch [see the *E.R.* and *Mateh Yehudah*]. In view of /the doubt involved/, it is proper for a God fearing person to eat this sort of bread during a meal only. Nevertheless, one should not protest against /a person/ who acts in accordance with the words of the Shulchan Aruch, since many Acharonim have quoted them categorically as the ruling /to be followed in practice/.

Note further that the same ruling /applies/ if /one ate/ bread that was /made from flour/ which had /so much/ grain flour mixed with it /that one could have eaten/ an olive's /bulk of grain/ during the time it takes to eat a /standard/ portion /of bread/, but only ate a little of the bread so that there was not an olive's bulk of grain among the total /number of/ olive /size portions of bread/ that he ate. /Then/ he must also not make the blessings for after a meal, but *Al Ha-Michyah*, according to the view of the Shulchan Aruch, or *Borey Nefashos*, in the opinion of the *Gra*.

פ רבינו יונה

[illegible] (מח) * בקדירה (מט) * מברך תחלה במ"מ * ואחריו

שערי תשובה

מהתערובות הנזכר פחות משיעור פרס שהוא שלשה ביצים שוחקות ואין לו כזית מפת אחר אז אם שבע ממנו מברך אחריו בהמ"ז ואם אינו שבע אינו מברך רק ברכה אחת מעין ג' ואם אין בתערובות כ"כ דגן כשאוכל אלא בשיעור ארבעה ביצים יש בתוכו כזית מהחטים ואכל שיעור ארבעה

ביאור הלכה

שאלדים דלדינא יש לתפוס דאורח שוה לדוחן לעניננו אמנם במגן גבורים חולק ע"ז ע"ש: * ואם עשה ממנו פת מברך המוציא. ומסתברא כל שיש לפניו פת מה' מיני דגן אפילו אינו נקיה ופת מעורב ויש בו כזית כא"פ מחטה אפ"ה עדיף טפי לברך על פת שאינה נקיה [פמ"ג]: * ובהמ"ז. עיין בפמ"ג שמסתפק לענין חיובא דאורייתא דבעינן כדי שביעה אם מצטרף יתר המינים להדגן לענין זה: * אינו מברך לבסוף בהמ"ז. עיין בשע"ת שכתב דאם אכל כדי שביעה צריך לברך בהמ"ז ולא ביאר טעמו [וספר בית אפרים שלו אין בידי] ואולי משום דחשש לשיטת הפוסקים דטעם כעיקר דאורייתא וסובר דגם לענין בהמ"ז שייך זה וע"כ החמיר בכדי שביעה דחיובו בעלמא מדאורייתא אמנם מדברי הגר"א באות ל"ד שכתב דהעיקר הוא דבכל הברכות בסוף צריך כזית בכא"פ לכאורה לא משמע כן וכן מדברי המחבר שסתם בזה משמע דבכל גווני אינו מברך ברכת המזון: * בקדרה. עיין מ"ב מש"כ דלאו דוקא תערובות קמח בקמח וכו' כ"כ

הלחם חמודות והובא בשכנה"ג ואף דהמ"א בסוף סקט"ו כתב

להיפך והעתיקו דבריו איזה אחרונים לא ראיתי לסתום כן לדינא משום דהרבה אחרונים תמהו על דבריו ודעתם כהל"ח הנ"ל הלא המה המהר"ת בנע"ט בביאורו על המרדכי והמאמר מרדכי והנשמת אדם וכן מצדד ג"כ הע"ת והובא בא"ר [ולפי הנראה שגם הא"ר הסכים לזה ע"ש] וכן מביאור

הגר"א בסקל"ה ד"ה ואם בשלו וכו' מוכח בהדיא דס"ל כהל"ח הנ"ל:

* מברך תחלה במ"מ. עיין במ"ב דבעינן שיהא בו טעם דגן כן מוכח

מרהיטת דברי המחבר דאלעיל קאי וכ"כ המ"א בסימן ר"ד ס"ק

כ"ה ע"ש [ואף דהפמ"ג רוצה לדחוק שם בכוונת המ"א דלא יסבור כן פשטיות לשון המ"א משמע כמו שכתבנו וכן הוא דעת הא"ר] ואף למדברי הט"ז בריש סימן זה וברים סימן ר"ב משמע דס"ל דלא בעינן שיהא בו טעם דגן והוכיח זה ממה שכתב המחבר אפילו עירב עמהם דבש וכו' כבר תמהו עליו בספר מטה יהודה ובספר נשמת אדם דאינו ראיה כלל דאפילו כשמעורב בדבש יוכל להרגיש קצת טעם דגן ע"ש ודעתם כמו שכתבנו במ"ב וגם בהגהת הגר"ח לאנזאר חולק על הט"ז וגם מדברי הרא"ש [שכתב כל שעיקרו מחמשת המינים אפילו רובו ממין אחר] משמע דעכ"פ בעינן שיהא בו טעם דגן דאל"ה אין שייך כלל לקרותו לעיקר וכעין זה מצאתי ג"כ בספר אור זרוע בשם פי' ר"ח ע"ש היטב ובפרט שמצאתי לדעת הרא"ה בחידושיו על הרי"ף שסובר דבלית כזית בכא"פ אינו חשוב כלל וגם בתחלתו אינו מברך בורא מיני מזונות וכהי דלדינא אין לזוז מדברי השו"ע שפסק כהאבודרהם בשם רבינו יונה דבתחלתו מברך בכל גווני במ"ת טעם דגן עכ"פ בעינן: * ואחריו בורא נפשות. עיין

משנה ברורה

[illegible] לדעת השו"ע או בכ"ל לדעת הגר"א: **(מח) בקדירה.** ר"ל ולא היה בהקמח של מיני דגן כזית בכדי אכילת פרס [או שהיה בהקמח כשיעור והוא לא אכל עד שיעור כזית וכנ"ל באות הקודם] דאף דבתחלה מברך במ"מ וכנ"ל בס"ב אבל על המחיה אינו יכול לברך אלא על שעור כזית דגן וע"כ מברך רק ברכת בנ"ר בשביל יתר המינים המעורבים^{א)} בתבשיל זה. ועיין בביאור הלכה שביארנו דלאו דוקא תערובות קמח בקמח דאינו מנכר כ"כ המיני דגן דה"ה אם עירב ה' מיני דגן עם דבש ותבלין או שאר מינים וכההיא דס"ב הנ"ל (מח) ג"כ בעינן שיהא מהחמשה מיני דגן כזית בכדי א"פ ואי לא"ה אינו מברך ברכה אחרונה אלא בנ"ר (מט) וע"כ מיני [גרויפין°] מה' מיני דגן שמבשל עם בולבע"ס°° וקטניות וכיו"ב אין לברך לבסוף על המחיה אלא דוקא כשאכל מהמיני דגן כזית בכדי אכילת פרס. ומ"מ לענין פת כיסנין שמעורב בתבלין הרבה [כגון צוקע"ר לעק"ך°°°] נוהגין העולם לברך עליו לבסוף על המחיה כשיש בו כזית אף שבמין דגן לבדו שנמצא בו אין בו שיעור כזית ואולי שטעמם מפני שהתבלין בא להכשיר את האוכל מצטרף עם האוכל גופא לשיעור וכדאיתא כעין זה במ"א סימן ר"י. ולכתחלה טוב ליזהר לשער שיהיה בהקמח שיעור כזית*: **(מט) מברך תחלה במ"מ.** וגם בזה בעינן דוקא שיהיה מנכר קצת טעם דגן דאם היה רק משהו בעלמא מקמח דגן ולא מנכר

מתרגם: °כוסמת °°תפו"א °°°עוגה מתוקה

שער הציון

(מה) הגר"א ודה"ח ומוכח דסברי דאינו מצטרף עם שאר המינים לענין חיוב ובספר מאמר מרדכי ראיתי שהוא מצדד דאפילו על כזית מהפת הזה חייב לברך בהמ"ז ע"ש טעמו [וכן משמע קצת מפר"ח שהביאו רע"א בחידושיו אכן יש לדחות דאפשר דדוקא לענין על המחיה כ"כ] ולענין מעשה בודאי יש לפסוק כהגר"א ודה"ח שכתבו כן בפשיטות וכן פסק בשע"ת: (מו) ובשע"ת משמע דאפילו יש בהפת בכדי אכילת פרס ג"כ בעינן דוקא שיהיה בו טעם דגן הא לא"ה בטל לגבי השאר והא דכתב שם דמברך בורא מיני מזונות משום דמיירי לענין עירוב עם אורז דברכת האורז הוא במ"מ: (מז) פמ"ג ודה"ח ושע"ת ור"ל אף דבכזית זה אין בו רק מעט דגן: (מח) והא דלא ביאר המחבר זה בס"ב משום דסמך ע"ז הסעיף: (מט) ח"א:

הגהות ותיקונים: א) המעורבים:

(48) in a pot, **(49)** he should make /over the dish/ the prior-blessing *Borey Miney Mezonos* and the after/-blessing/ *Borey Nefashos.*

Mishnah Berurah

(48) In a pot. /The Shulchan Aruch/ is referring in this ruling /to an instance/ when the /mixed/ flour did not contain so much /flour/ of /the five/ species of grain /that one could have eaten/ an olive's /bulk of it/ during the time it takes to eat a /standard/ portion /of bread/ [or when the flour did contain /grain/ in this proportion, but one did not eat sufficient /of the dish to have eaten/ an olive's bulk /of grain/, as /explained/ above in the previous sub-paragraph]. Even though one must make the prior-blessing *Borey Miney Mezonos* /in such a case/, as /explained/ above in Par. 2, one cannot, however, make the blessing *Al Ha-Michyah* unless /one ate/ an olive's bulk of grain /during the time it takes to eat a standard portion of bread/. Consequently, one should only make the /after-/blessing *Borey Nefashos* /over it/, because of the other kinds /of food/ mixed in the dish.

See the Beyur Halachah, where we have explained that /this ruling does/ not only /apply to/ a mixture of one /kind of/ flour with another, in which case the grain species are not all that discernible /in the mixture/, but the same ruling /applies/ if one mixed /any of/ the five species of grain with honey or spice or other kinds /of food/, as /described/ above in Par. 2. /Then/ we also require that /the flour of/ the five species of grain /should be present in the mixture in such a proportion/ that /one would eat/ an olive's /bulk of it/ during the time it takes to eat a /standard/ portion /of bread/ and if this is not the case one should only make the after-blessing *Borey Nefashos* /over it/. Consequently, /over any/ kind of [grits] of the five species of grain that has been cooked with potatoes and seeds /which are not classed as grains/, etc. one should not make the after-blessing *Al Ha-Michyah*, unless one actually ate an olive's /bulk/ of the grain species during the time it takes to eat a /standard/ portion /of bread/.

Nevertheless, in the case of cake which is mixed with a lot of flavoring [such as sugar cake] the public is accustomed to make the blessing *Al Ha-Michyah* over it after they have finished /eating it/, if /the total quantity of cake they ate/ amounted to an olive's /bulk/, even though /what they ate/ did not contain an olive's bulk of grain species alone. It may be that their reason /for this/ is that, since the flavoring serves /merely/ to enhance the food, it combines with the food itself to /complete/ the /minimum/ quantity /required for one to be able to make the blessing *Al Ha-Michyah*/. This is similar to /the reasoning/ we find in the *M.A.* in Sec. 210. /However,/ initially, it is desirable to take care that /one eats/ a quantity which is sufficient to contain an olive's bulk of the flour.

(49) He should make the prior-blessing *Borey Miney Mezonos.* In this case also it is essential for the taste of the grain to be discernible to some extent, since if there is only a mere minimal quantity of grain flour

בורא נפשות: י צבברכה אחת (יג) (נ) מעין שלש (נא) של פירות דחוצה לארץ חותם על הארץ [illegible] (יד) [ז] הארץ [illegible]

צ ברכות מ"ד
ק הרשב"א שם
ר ר' יונה והרא"ש והראב"ד

באר היטב

ובפרח שושן כלל א' סי' ג': (יג) מעין ג'. נוסח הברכה בא"י אמ"ה על המחיה ועל הכלכלה ועל תנובת השדה ועל ארץ חמדה טובה ורחבה שרצית והנחלת לאבותינו לאכול מפריה ולשבוע מטובה רחם ה' אלהינו עלינו ועל ישראל עמך ועל ירושלים עירך ועל ציון משכן כבודך ועל מזבחך ועל היכלך ובנה ירושלים עיר הקדש במהרה בימינו והעלנו לתוכה ושמחנו בה כי אתה ה' טוב ומטיב לכל ונודה לך על הארץ ועל המחיה ברוך אתה ה' על הארץ ועל המחיה ועל הכלכלה. ועל פירות אומר על העץ ועל פרי העץ ועל תנובת השדה ועל ארץ וגו'. ועל היין על הגפן ועל פרי הגפן ועל תנובת השדה ועל ארץ וגו' וחותם על הארץ ועל הפירות ב"ח אבל המנהג לחתום על הארץ ועל פרי הגפן: (יד) הארץ. ובא"ל הסמוכה לא"י א"ל לשנות מטבע הברכה מספק שמא הפירות מא"י הן לא חיישינן לזה ב"ח ר"י מ"א [ובספר אליה רבה העלה להלכה דאם בודאי באים מא"י לחו"ל יברך על פירותיה ואם בודאי באו מחו"ל לא"י על הפירות אבל בספיקא לעולם יברך על הפירות עיין שם]:

שערי תשובה

בזיים צריך לברך בהמ"ז ואם אין בתערובות כ"כ אז לפניו מברך המוציא ואם שבע מאכילתו מברך בהמ"ז ואם לאו מברך מעין ג' ואף בכזית מהתערובות מברך מעין ג' ודוקא כשיש שם טעם דגן אבל אם אין בו טעם דגן אע"פ שיש שם כזית בכא"פ מברך לפניו בנ"ת ואחריו בנ"ר כברכת האורז ואם רוב העיסה דגן וטעמה דגן ואין טעם האורז נרגש ואכל מתנו כזית יש מי שנראה שלדעתו צריך לאכול דגן כ"כ מהתערובות על שבודאי אכל כזית דגן ואז יברך בהמ"ז ואין נראה כן ונראה עוד דכל שרובא דגן סגי אע"פ שאין טעמה דגן ובזה צריך שיאכל כל כך מהתערובות על שבודאי אכל כזית מהדגן. ואף שיש כבא"פ בתערובות זה אם לא שבע ממנו אף שאכל כל הפרס רק ששהה באכילתו יותר משיעור הנזכר לעיל אינו מברך רק מעין ג' ומעין ג' צריך לברך אף בכזית מהתערובות. וכבר בארתי שיש ליזהר שלא לאכול אלא בתוך הסעודה וכ"ל ג"כ דאם יש יותר מכבא"פ אלא שאכל בחפזון ולא שהה באכילתו יותר משיעור הנזכר למעלה מברך אחריו בהמ"ז כיון שאכל מהתערובות כ"כ על שבודאי אכל כזית דגן וגם אכלו בכא"פ מברך אחריו ג' ברכות. ודין תערובות קמח מחיטין ואורז שכתבתי לעיל נראה לי דה"ה מינים אחרים עם אחד מה' מינים דינם שוה לכל הדרכים שכתבתי ויש שאין נראה כן מדבריו ולפי"ז היו הרבה חילוקי דינים וי"א שגם שעורים שוה לחטים וגם לענין תערובות שאר מינים יש כמה חילוקים והרוצה לעמוד עליהם יעיין בתשובה הנ"ל: [ז] הארץ. עיין בה"ט ועיין בהלק"ט ח"ב סימן כ"ה ועיין בבר"י בשם

משנה ברורה

מנכר טעמו כלל בטל לגבי יתר המינים ומברך שהכל: י (נ) מעין שלש. נוסח הברכה (נ) בא"י אמ"ה על המחיה ועל הכלכלה ועל תנובת השדה ועל ארץ חמדה טובה ורחבה שרצית והנחלת לאבותינו לאכול מפריה ולשבוע מטובה רחם ה' אלהינו על ישראל עמך ועל ירושלים עירך ועל ציון משכן כבודך ועל מזבחך ועל היכלך ובנה ירושלים עיר הקודש במהרה בימינו והעלנו לתוכה ושמחנו בבנינה ונאכל מפריה ונשבע מטובה [ויש (נא) שאין אומרים ונאכל מפריה ונשבע מטובה] ונברכך עליה בקדושה ובטהרה כי אתה ה' טוב ומטיב לכל ונודה לך על הארץ ועל המחיה בא"י על הארץ (נב) ועל המחיה [ונקראת ברכה זו מעין שלש לפי שיש בה מעין ג' ברכות שבברכת המזון דהיינו נגד ברכת הזן אומרים כאן על המחיה או על הגפן או על העץ ונגד ברכה שניה שעל הארץ ועל המזון אומרים כאן ועל ארץ חמדה טובה וכו' ונגד ברכה ג' שהיא בונה ירושלים אומרים כאן ובנה ירושלים ונגד הטוב והמטיב שהיא ברכה ד' בברכת המזון אומרים ג"כ כי אתה ה' טוב ומטיב ואף ע"פ שיש בברכה זו מעין ד' ברכות נקראת מעין ג' לפי שעיקר בהמ"ז מן התורה הם רק ג' ברכות והטוב והמטיב הוא מדרבנן] ועל פירות אומר על העץ ועל פרי העץ ועל תנובת השדה ועל ארץ וכו' ועל יין אומר על הגפן ועל פרי הגפן ועל תנובת השדה ועל ארץ וכו' ולענין חתימה דיין מבואר בסעיף הסמוך: (נא) של פירות דחוץ לארץ. ר"ל כשהן משבעת המינים (נב) ועל הפירות. שאין יכול לומר [illegible] בחו"ל וע"ת ומ"ר: (נג) [illegible]

ביאור הלכה

בביאור הגר"א שדין זה תלוי בשיטת הראשונים שזה הוא לדעת רש"י ורבינו יונה [והרא"ה שהבאנו למעלה] והתוספות חולקים ע"ז. והנה מצאתי בתוספות הרא"ש שהעתיק ג"כ קושית התוספות על רש"י ומ"מ לדינא משמע מדבריו דנקט לעיקר כפסק השו"ע דבאין בו כזית בכדי א"פ אינו מברך לבסוף רק בנ"ר. והנה בביאור הגר"א ד"ה בתחלה מקורו ממה שאמרו כל שיש בו מה' מיני דגן משמע אפילו לית ביה כזית בכא"פ ולפ"ז הרי"ף שקיים בדברי רב ושמואל [אבל ריהטא דמחוזא] ולבסוף מברך עליו מעין שלש ע"כ דס"ל ג"כ כשיטת התוספות הנ"ל אכן בגמרא שלפנינו

שער הציון

(נ) מ"א ושניתי קצת מלשונו ע"פ הכתוב בסידורים שלנו ועיין בפמ"ג שכתב ג"כ כדברינו ובכמה ראשונים נזכר הנוסח כמו בסידורים שלנו: (נא) עיין בטור בשם סמ"ג וכן הלבוש והמ"א השמיטוהו מנוסח הברכה וכ"כ ג"כ במעשה רב בהנהגות הגר"א ומ"מ הרוצה לאומרו אין מוחין בידו שבכמה ראשונים איתא נוסח זה ועיין בא"ר: (נב) הנה אף שבמ"א מקיים בנוסח הברכה בא"י על המחיה ועל הכלכלה וכמו שהובא נוסח זה בטור ואבודרהם לא העתקתיו דכבר כתב הב"י על דברי הטור שמה"ג והרמב"ם וסמ"ג מוכח בהדיא שלא לחתום רק בועל המחיה וכן הוא ג"כ נוסחת הרי"ף והרא"ש וכן נמצא בשם רבינו חננאל הובא בשב"ל ואור זרוע וכן הביא בשב"ל בשם רש"י מספר הפרדס וכ"כ הריא"ז שנוסח זה עיקר וכן הוא ברוקח וכל בו וריו"ו וכ"מ ג"כ בחידושי רשב"א ותמיהני על המ"א והלבוש שהעתיקו נוסח הטור שהיא דעת יחידאה וכבר השיג עליה הב"י והנה באמת בספר מקור חיים להגאון מליסא כתב שט"ס הוא במ"א במה שסיים ועל הכלכלה וגם בספר מע"ר בהנהגות הגר"א משמע ג"כ שלא יאמר ועל הכלכלה והנה ביד אפרים ראיתי שמלדד קצת לאמרו ונשאר בספק מחמת שראה איזה מעתיקים שהעתיקו בהנוסח כהמ"א ולבוש וברור אצלי שאלו ראו כל הני ראשונים לא היה אצלם שום ספק בדבר וכן בסידור הגר"ז נוסחתו ג"כ לבסוף רק על המחיה: (נג) גמרא בדף מ"ט (נד) מ"א: (נה) מסקנת הא"ר:

10. When /one makes/ the single blessing **(50)** which corresponds to the three /blessings for after a meal/ **(51)** over fruit which /grew/ outside the land /of Israel/, he should conclude /the blessing with the wording/ עַל הָאָרֶץ

Mishnah Berurah

/in the dish/ and the taste of /the grain/ is not discernible at all, /the grain/ is /then/ nullified by the other ingredients and one should /therefore/ make the blessing *She-Ha-Kol* /over the dish/.

(50) Which corresponds to the three. The wording of the blessing /which applies for products of the five species of grain/ is,

בָּרוּךְ אַתָּה ד׳ אֱלֹקֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם עַל הַמִּחְיָה וְעַל
הַכַּלְכָּלָה וְעַל תְּנוּבַת הַשָּׂדֶה וְעַל אֶרֶץ חֶמְדָּה טוֹבָה
וּרְחָבָה שֶׁרָצִיתָ וְהִנְחַלְתָּ לַאֲבוֹתֵינוּ לֶאֱכוֹל מִפִּרְיָהּ
וְלִשְׂבּוֹעַ מִטּוּבָהּ. רַחֵם ד׳ אֱלֹקֵינוּ עַל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ וְעַל
יְרוּשָׁלַיִם עִירֶךָ וְעַל צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ וְעַל מִזְבְּחֶךָ וְעַל
הֵיכָלֶךָ. וּבְנֵה יְרוּשָׁלַיִם עִיר הַקּוֹדֶשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ
וְהַעֲלֵנוּ לְתוֹכָהּ וְשַׂמְּחֵנוּ בְּבִנְיָנָהּ וְנֹאכַל מִפִּרְיָהּ וְנִשְׂבַּע
מִטּוּבָהּ [there are /authorities/ who would not say [וְנֹאכַל מִפִּרְיָהּ וְנִשְׂבַּע מִטּוּבָהּ
וּנְבָרֶכְךָ עָלֶיהָ בִּקְדֻשָּׁה וּבְטָהֳרָה. כִּי אַתָּה ד׳ טוֹב וּמֵטִיב
לַכֹּל וְנוֹדֶה לְּךָ עַל הָאָרֶץ וְעַל הַמִּחְיָה. בָּרוּךְ אַתָּה ד׳ עַל
הָאָרֶץ וְעַל הַמִּחְיָה.

(You are Blessed, Lord our God, King of the universe, for the sustenance, for the nourishment, for the produce of the field and for the coveted, good and vast land which You were willing to give our fathers as an inheritance, so that they could eat of its fruit and become satisfied from its goodness. Have mercy, Lord our God, upon Israel, Your people, upon Jerusalem, Your city, upon Zion, the abode of Your Glory, upon Your altar and upon Your Temple. Build Jerusalem, the holy city, speedily in our times and take us up into it. Let us rejoice over its rebuilding, eat of its fruit and be satisfied from its goodness [there are /authorities/ who would not say "eat of its fruit and be satisfied from its goodness"] and bless You for it in holiness and purity. For You, Lord, are good and do good to all and we thank You for the land and for the sustenance. You are Blessed, Lord, for the land and for the sustenance).

[This blessing is called /the blessing/ which corresponds to the three /blessings for after a meal/ because its contents correspond to the three blessings for after a meal as follows: Parallel to the /first/ blessing /for after a meal, i.e., the blessing/ *Ha-Zan* (Who feeds), we say in this /blessing/ עַל הַמִּחְיָה, (over the sustenance), עַל הַגֶּפֶן (over the vine) or עַל הָעֵץ (over the tree) /, over products of the five species of grain, wine or fruits, respectively/. Parallel to the second /of the three/ blessings, which is because of the land and the food, we say in this /blessing/ וְעַל אֶרֶץ חֶמְדָּה טוֹבָה וכו׳ (and for the coveted, good land, etc.). Parallel to the third blessing, which is /the blessing/ *Boneih Yerushalayim* (Who builds Jerusalem), we say in this /blessing/ וּבְנֵה יְרוּשָׁלַיִם (build Jerusalem). As a parallel to /the blessing/ *Ha-Tov Ve-Ha-Meytiv* (Who is good and does good), which is the fourth of the blessings for after a meal, we also say כִּי אַתָּה ד׳ טוֹב וּמֵטִיב (For You, Lord, are good and do good). Even though /the formula of/ this blessing /thus/ corresponds to /all/ four of the blessings /for after a meal/, it is /nevertheless/ called /the blessing/ which corresponds to the three /blessings for after a meal/, because the principal blessings for after a meal /, that one is obliged to make/ by Torah law, are merely /the first/ three blessings and /one is merely obliged to make the blessing/ *Ha-Tov Ve-Ha-Meytiv* by Rabbinical law.]

Over fruit one should say עַל הָעֵץ וְעַל פְּרִי הָעֵץ וְעַל תְּנוּבַת הַשָּׂדֶה וְעַל אֶרֶץ, וכו׳ (for the tree, for the fruit of the tree, for the produce of the field and for the...land, etc.)

Over wine the wording is עַל הַגֶּפֶן וְעַל פְּרִי הַגֶּפֶן וְעַל תְּנוּבַת הַשָּׂדֶה וְעַל אֶרֶץ, וכו׳ (for the vine, for the fruit of the vine, for the produce of the field and for the...land, etc.) As to the conclusion /one should make/ in the case of wine, this is discussed in the ensuing paragraph.

(51) Over fruit which /grew/ outside the land. /The Shulchan Aruch/ is referring to /fruit/ of the seven species[1]* /for which the land of Israel is praised/.

[illegible] חוצה לארץ חותם על הארץ (נב) ועל הפירות ובא"י חותם (נג) על הארץ ועל פירותיה [ק]ואם בח"ל (נד) אוכל מפירות (יד) [ז] הארץ חותם ג"כ על פירותיה: **יא** בברכה מעין ג' דיין (נה) [ר]אינו חותם על הגפן ועפה"ג אלא (נו) על

צ ברכות מ"ד
ק הרשב"א שם
ר ר' יונה והרא"ש והראב"ד

באר היטב

ובפרח שושן כלל א' סי' ג': (יג) מעין ג'. נוסח הברכה בא"י אמ"ה על המחיה ועל הכלכלה ועל תנובת השדה ועל ארץ חמדה טובה ורחבה שרצית והנחלת לאבותינו לאכול מפריה ולשבוע מטובה רחם ה' אלהינו עלינו ועל ישראל עמך ועל ירושלים עירך ועל ציון משכן כבודך ועל מזבחך ועל היכלך ובנה ירושלים עיר הקדש במהרה בימינו והעלנו לתוכה ושמחנו בה כי אתה ה' טוב ומטיב לכל ונודה לך על הארץ ועל המחיה ברוך אתה ה' על הארץ ועל המחיה ועל הכלכלה. ועל פירות אומר על העץ ועל פרי העץ ועל תנובת השדה ועל ארץ וגו'. ועל היין על הגפן ועל פרי הגפן ועל תנובת השדה ועל ארץ וגו' וחותם על הארץ ועל הפירות ב"ח אבל המנהג לחתום על הארץ ועל פרי הגפן: (יד) הארץ. ובח"ל הסמוכה לא"י א"צ לשנות מטבע הברכה מספק שמא הפירות מא"י הן לא חיישינן לזה ב"ח ר"י מ"א [ובספר אליה רבה העלה להלכה דאם בודאי באים מא"י לחו"ל יברך על פירותיה ואם בודאי באו מחו"ל לא"י על הפירות אבל בספיקא לעולם יברך על הפירות עיין שם]:

שערי תשובה

ביצים צריך לברך בהמ"ז ואם אין בתערובות כ"כ אז לפניו מברך המוציא ואם שבע מאכילתו מברך בהמ"ז ואם לאו מברך מעין ג' ואף בכזית מהתערובות מברך מעין ג' ודוקא כשיש שם טעם דגן אבל אם אין בו טעם דגן אע"פ שיש שם כזית בכא"פ מברך לפניו במ"מ ואחריו בנ"ר כברכת האורז ואם רוב העיסה דגן וטעמה דגן ואין טעם האורז נרגש ואכל ממנו כזית יש מי שנראה שלדעתו צריך לאכול דגן כ"כ מהתערובות עד שבודאי אכל כזית דגן ואז יברך בהמ"ז ואין נראה כן ונראה עוד דכל שרובא דגן סגי אע"פ שאין טעמה דגן ובזה צריך שיאכל כל כך מהתערובות עד שבודאי אכל כזית מהדגן. ואף שיש ככא"פ בתערובות זה אם לא שבע ממנו אף שאכל כל הפרס רק ששהה באכילתו יותר משיעור הנזכר לעיל אינו מברך רק מעין ג' ומעין ג' צריך לברך אף בכזית מהתערובות. וכבר בארתי שיש ליזהר שלא לאכול אלא בתוך הסעודה ונ"ל ג"כ דאם יש יותר מכבא"פ אלא שאכל בחפזון ולא שהה באכילתו יותר משיעור הנזכר למעלה מברך אחריו בהמ"ז כיון שאכל מהתערובות כ"כ עד שבודאי אכל כזית דגן וגם אכלו בכא"פ מברך אחריו ג' ברכות. ודין תערובות קמח מחיטין ואורז שכתבתי לעיל נראה לי דה"ה מינים אחרים עם אחד מה' מינים דינם שוה לכל הדרכים שכתבתי ויש שאין נראה כן מדבריו ולפי"ז היו הרבה חילוקי דינים וי"א שגם שעורים שוה לחטים וגם לענין תערובות שאר מינים יש כמה חילוקים והרוצה לעמוד עליהם יעיין בתשובה הנ"ל: [ז] הארץ. עיין בה"ט ועיין בהלק"ט ח"ב סימן כ"ה ועיין בברי"י בשם

ביאור הלכה

בביאור הגר"א שדין זה תלוי בשיטת הראשונים שזה הוא לדעת רש"י (ורבינו יונה [והרא"ה שהבאנו למעלה] והתוספות חולקים ע"ז. והנה מצאתי בתוספות הרא"ש שהעתיק ג"כ קושית התוספות על רש"י ומ"מ לדינא משמע מדבריו דנקט לעיקר כפסק השו"ע דבאין בו כזית בכדי א"פ אינו מברך לבסוף רק בנ"ר. והנה בביאור הגר"א ד"ה בתחלה מקורו ממה שאמרו כל שיש בו מה' מיני דגן משמע אפילו לית ביה כזית בכא"פ ולפ"ז הרי"ף שסיים בדברי רב ושמואל [אבל ריהטא דמחוזא] ולבסוף מברך עליו מעין שלש ע"כ דס"ל ג"כ כשיטת התוספות הנ"ל אכן בגמרא שלפנינו

משנה ברורה

[illegible] אפילו סובלו לא"י ואכלן שם כיון [illegible] בחו"ל [ע"ת וא"ר]: (נג) על הארץ ועל פירותיה. שמשבח להש"י (כג) על נתינתו לנו את הארץ שמוציאה אותן פירות: (נד) אוכל מפירות הארץ. ר"ל כשיודע שהם מפירות הארץ אבל בספק (כד) כגון בחו"ל הסמוכה לא"י יאמר על הפירות (כה) (וה"ה כשאוכל בא"י ואינו יודע אם הם מפירות הארץ או שהובאו מחו"ל יברך ג"כ על הארץ ועל הפירות: **יא** (נה) אינו חותם וכו'. דכמו בה' מיני דגן אומר בחתימתו על הארץ ועל המחיה וכן בפרי העץ אומר בחתימתו על הארץ ועל הפירות כן בפרי הגפן צריך ג"כ להזכיר ארץ בחתימה ומ"מ בדיעבד אם לא הזכיר ארץ כתב המ"א דיצא: (נו) על הארץ ועל פה"ג וכו'. טעם המחבר משום דיש דעות בין הפוסקים יש מראשונים דס"ל דכמו בפתיחת הברכה מתחילין ביין על הגפן ועל פה"ג משום שבחו ועילויו כן צריך להזכיר

שער הציון

(כ) מ"א ושניתי קצת מלשונו ע"פ הכתוב בסידורים שלנו ועיין בפמ"ג שכתב ג"כ כדברינו ובכמה ראשונים נזכר הנוסח כמו בסידורים שלנו: (כא) עיין בטור בשם סמ"ג וכן הלבוש והמ"א השמיטוהו מנוסח הברכה וכ"כ ג"כ במעשה רב בהנהגות הגר"א ומ"מ הרוצה לאומרו אין מוחין בידו שבכמה ראשונים איתא נוסח זה ועיין בא"ר: (כב) הנה אף שבמ"א מקיים בנוסח הברכה בא"י על המחיה ועל הכלכלה וכמו שהובא נוסח זה בטור ואבודרהם לא העתקתיו דכבר כתב הב"י על דברי הטור שמה"ג והרמב"ם וסמ"ג מוכח בהדיא שלא לחתום רק בועל המחיה וכן הוא ג"כ נוסחת הרי"ף והרא"ש וכן נמצא בשם רבינו חננאל הובא בשב"ל ואור זרוע וכן הביא בשב"ל בשם רש"י מספר הפרדס וכ"כ הריא"ז שנוסח זה עיקר וכן הוא ברוקח וכל בו ורי"ו וכ"מ ג"כ בחידושי רשב"א ותמיהני על המ"א והלבוש שהעתיקו נוסח הטור שהיא דעת יחידאה וכבר השיג עליה הב"י והנה באמת בספר מקור חיים להגאון מליסא כתב שט"ס הוא במ"א במה שקיים ועל הכלכלה וגם בספר מע"ר בהנהגות הגר"א משמע ג"כ שלא יאמר ועל הכלכלה והנה ביד אפרים ראיתי שמצדד קצת לאמרו ונשאר בספק מחמת שראה איזה מעתיקים שהעתיקו בהנוסח כהמ"א ולבוש וברור אצלי שאלו ראו כל הני ראשונים לא היה אצלם שום ספק בדבר וכן בסידור הגר"ז נוסחתו ג"כ לבסוף רק על המחיה: (כג) גמרא בדף מ"ט (כד) מ"א: (כה) תקנת הא"ר:

(52) וְעַל הַפֵּירוֹת (for the land and for the fruit). In the land of Israel /, however, since the fruit one ate was grown there,/ one should conclude /the blessing with the wording/ **(53)** עַל הָאָרֶץ וְעַל פֵּירוֹתֶיהָ (for the land and for its fruit). /Likewise,/ if **(54)** one eats fruit that /grew/ in the land /of Israel/ outside the land /of Israel/, he should also conclude /the blessing with the words/ עַל פֵּירוֹתֶיהָ (for its fruit).

11. When /one makes/ the blessing which corresponds to the three /blessings for after a meal/ for wine, **(55)** he should not conclude /with the wording/ עַל הַגֶּפֶן וְעַל פְּרִי הַגֶּפֶן (for the vine and for the fruit of the vine), but /with the wording/

Mishnah Berurah

(52) וְעַל הַפֵּירוֹת. /This is/ because one cannot say פֵּירוֹתֶיהָ (its fruit) /over such fruit/, since the fruit is not from the land of Israel. This /ruling/ even /applies/ if /the fruit/ was brought to the land of Israel and eaten there, since it grew outside the land /of Israel/. [*O.T.* and *E.R.*]

(53) עַל הָאָרֶץ וְעַל פֵּירוֹתֶיהָ. One thus praises the /Holy/ Name, may He Be Blessed, for having given us the land which produces this fruit.

(54) One eats fruit that /grew/ in the land. I.e., if one knows that it is the fruit of the land /of Israel/, but if one is in doubt /as to whether or not the fruit grew in Israel/, as for example, if one is outside the land of Israel but nearby it, he should say /the wording/ עַל הַפֵּירוֹת. Correspondingly, when one eats /fruit/ in the land of Israel and does not know if the fruit /was grown/ in the land /of Israel/ or was imported from outside the land /of Israel/ one must also word the blessing עַל הָאָרֶץ וְעַל הַפֵּירוֹת.

(55) He should not conclude, etc. For just as in the case of /food prepared from/ the five species of grain one must say in the conclusion /to the blessing/ עַל הָאָרֶץ וְעַל הַמִּחְיָה and similarly after /eating/ the fruit of a tree one must say in the conclusion עַל הָאָרֶץ וְעַל הַפֵּירוֹת one must likewise also mention the land in the conclusion /when he makes the blessing/ over the fruit of the vine /, i.e., wine/. Nevertheless, if one did not mention the land /in the conclusion to the blessing/, the *M.A.* states that once it is after the event he will have fulfilled /his obligation/.

(56) עַל הָאָרֶץ וְעַל פְּרִי הַגֶּפֶן, etc. The reason /why/ the author /of the Shulchan Aurch gives both wordings/ is because there are /conflicting/ opinions /about this/ among the Poskim. Some Rishonim are of the opinion that just as one begins with /the special wording/ עַל הַגֶּפֶן וְעַל פְּרִי הַגֶּפֶן at the opening of the blessing, because of the excellence /of wine/ and its superiority /as compared with other drinks/, one must

הארץ ועפה״ג או על הארץ ועל הפירות: **יב** (נז) ״מזכירין בה (טו) (נח) מעין המאורע בשבת ויו״ט ור״ח (נט) אבל לא בחנוכה ופורים ״אם אכל פירות מז׳ מינים ואכל מיני מזונות ושתה יין יכלול הכל בברכה אחת (ס) ויקדים המחיה ואח״כ הגפן ואח״כ העץ ויאמר על המחיה ועל הכלכלה ועל הגפן ועפה״ג ועל העץ ועל פרי העץ וחותם על הארץ ועל המחיה [illegible] הפירות: **יג** ״אם אכל פירות [illegible] שתה יין (עא) ומים

באר הגולה

ש תוס׳ בברכות מ״ד בשם ס׳ המיי׳ והירושלמי וכ״כ הר״ר יונה והרא״ש ושאר פוסקים ת רמב״ם פ״ח ור׳ יונה ורא״ש והרשב״א שם בשם ר״ח א רמב״ם שם והרא״ש שם ב טור בשם אביו הרא״ש ג שם בשם ר׳ יחיאל אחיו בשם אביו הרא״ש ד שם ה שם

שערי תשובה

פרי הארץ ח״ג כת״י אם הביאו למוקים מח״ל לא״י ועשו מהם יין בא״י אף שבא״י נגמר היין יחתום עפה״ג ע״ש והוא פשוט: [ח] וה״ה אם אכל בשר ודגים. עיין בבר״י שמנהג לאכול לביבות עם גבינה הרבה ואין מברכין על הגבינה וגם רבים נוהגים לאכול בבוקר כיסנין עם גבינה ואין מברכין כ״א על הכיסנין ומדין מברך על העיקר ופוטר את הטפלה נגעו בה וצריך להתיישב בדבר עכ״ל וע״ש דלעיל מיניה מייתי בשם מז״ה דמשמע לי׳ מלשון הטור והש״ע דאע״ג שבאו הבשר והדגים ללפת הה׳ מינים והניח בצ״ע בלביבות עם גבינה ע״ש ובאמת לשון הש״ע לא משמע כן וגם לשון הטור יש ליישב: [ט] בפה״ג. עיין בה״ט וגם בא״ה״ע חולק על מהר״י הלוי ועיין ביד אפרים מ״ש בזה:

באר היטב

(טו) מעין המאורע. הייכו קודם שיאמר כי אתה ה׳ טוב ומטיב אומר ושמחנו בה ורצה והחליצנו ביום השבת הזה. ובי״ט אומר וזכרנו לטובה ביום חג פלוני הזה וכן בר״ח ואם לא הזכיר יצא מ״א: (טז) הפירות. ובמרדכי כתב לחתום על הארץ ועל המחיה ועל הפירות וכ״כ האגודה וכן כ״ל מ״א: (יז) התפוחים. אע״ג דחותם על הארץ ועל הפירות כמש״ל סי״א מ״מ כיון דאינו מזכיר בפתיחה פירות לא יצא: (יח) בפה״ג. טעה ובירך על היין בפה״ע צריך לחזור ולברך בפה״ג ר״י לוי עמ״א ובתשובת פנים מאירות סי׳ כ״ח חולק ופסק דיצא ע״ש: (יט) בפה״ע. ואם בשעת שתיית היין נתכוון

משנה ברורה

להזכיר שבחו גם בחתימת הברכה ויש מראשונים דס״ל דבחתימת הברכה די אם יזכיר סתם ועל הפירות ואין לשנות נוסחתו משארי ברכות ולכן סתם המחבר להורות דיכול לעשות כמו שירצה (נו) ועיין באחרונים דמשמע מהם דהמנהג לחתום על הארץ ועל פרי הגפן. ומ״מ בדיעבד (נז) אם קיים על הארץ ועל הפירות בודאי יצא: **יב** (נז) **מזכירין בה.** בין על מיני מזונות (נח) ובין על היין ועל פירות הארץ: (נח) **מעין המאורע.** הייכו (נט) קודם שאומר כי אתה ה׳ טוב ומטיב יאמר בשבת ורצה והחליצנו ביום השבת הזה וביום טוב אומר וזכרנו לטובה ביום חג פלוני הזה וכן בר״ח יאמר וזכרנו לטובה ביום ר״ח הזה (ס) ובדיעבד אפילו לא הזכיר מעין המאורע יצא: (נט) **אבל לא וכו׳.** דהא אפילו בבהמ״ז אינו מחוייב להזכיר מצד הדין רק מצד מנהגא וכאן ליכא מנהג כלל ע״ז [הגר״א]: (ס) **ויקדים המחיה.** לפי שברכתו בת״ת (סא) שהיא חשובה ומבוררת וגם קודמין בפסוק ואח״כ יין שג״כ חשוב ויש לו ברכה בפרטיות: [illegible]

שער הציון

(נו) ט״ז ות״א וא״ר ומגן גבורים: (נז) ח״א ובפרט לדעת הגר״א להעיקר כסברא אחרונה: (נח) כ״מ בתוספות: (נט) כן מוכח בפוסקים: (ס) ת״א וכמה טעמים בזה אחד דהא איני מחויב וסגי דלא אכל זה וכדלעיל בסימן קפ״ח טעם זה על ר״ח שאין מחזירין אותו בכל גווני וכן מצאתי בחי׳ הרא״ה ועוד דהא כמה פוסקים חולקין וס״ל דאין צריך להזכיר כלל וכמ״ש בב״י וגם בירושלמי גופא משמע דהוא רק לכתחלה דקאמר ר׳ ירמיה הואיל ר׳ זעירא חש לה אנן צריכין למיחש לה: (סא) ט״ז: (סב) פמ״ג וכן מלדד הא״ר ע״ש וכן העתיקו הח״א ודה״ח: (סג) חי׳ רע״א ממ״א סי׳ ר״ב סקכ״ה: (סד) ע״ת ומאמר מרדכי וח״א ואף דהח״א כתב דגם באכל פרי האדמה ושתה יין או אכל פרי מז׳ מינים גם כן יש ספק זה לאולי יוצא במה שקיים על הארץ ועל הפירות לא העתקתיו משום דמלשון הרמב״ם ספ״ח שכתב שכולם פרי העץ הן לא משמע כן: (סה) מאמר מרדכי: (סו) פנים מאירות ואבן העוזר וח״א ע״ש בכ״א וחי׳ רעק״א בשם גינת ורדים: (סז) מ״א בשם ר״י הלוי וכז״ש ומגן גבורים ע״ש ובאמת יש לעות בענין זה בין

הגהות ותיקונים: א) רי״ב:

(56) עַל הָאָרֶץ וְעַל פְּרִי הַגָּפֶן (for the land and for the fruit of the vine) or /the wording/ עַל הָאָרֶץ וְעַל הַפֵּירוֹת.

12. **(57)** One should make an insertion in /the blessing/ **(58)** that corresponds with the occasion on Shabbos, Yom Tov and Rosh Chodesh, **(59)** but not on Chanukah or Purim.

If one ate fruit of the seven species /for which the land of Israel is praised/ and kinds of food /prepared from any of the five species of grain/ and /also/ drank wine, he should incorporate /mention of/ all /these articles/ in a single /after-/blessing. **(60)** He should give precedence to /the mention of/ הַמִּחְיָה (the sustenance) /, which applies to foods prepared from grain /, after that /he should give preference to the mention of/ הַגֶּפֶן (the vine) /, which is said because of the wine,/ and finally /he should say/ הָעֵץ (the tree)/, thus incorporating mention of the fruit/. He should /therefore/ say עַל הַמִּחְיָה וְעַל הַכַּלְכָּלָה וְעַל הַגֶּפֶן וְעַל פְּרִי הַגֶּפֶן וְעַל הָעֵץ וְעַל פְּרִי הָעֵץ (for the sustenance and for the nourishment, for the vine and for the fruit of the vine, for the tree and for the fruit of the tree) and should conclude /the blessing by saying/,

Mishnah Berurah

likewise mention /it in view of/ its excellence at the conclusion of the blessing as well. /On the other hand,/ there are Rishonim who are of the opinion that it is sufficient if one states in general terms וְעַל פֵּירוֹת (and for the fruit) when he concludes the blessing and one should not deviate from the wording /of the conclusion used/ for other blessings /made over fruit/. In view of this, the author /of the Shulchan Aruch/ leaves the decision open and rules that one may act as he wishes /in this matter/.

See the Acharonim, where it is implied that it is customary to conclude /with the wording/ עַל הָאָרֶץ וְעַל פְּרִי הַגָּפֶן. Nevertheless, once it is after the event, one will certainly have fulfilled /his obligation/ if he completed /the blessing with the wording/ עַל הָאָרֶץ וְעַל הַפֵּרוֹת.

(57) One should make an insertion in /the blessing/. /This applies/ irrespective of whether /it is made/ over kinds of food /which were prepared from the five species of grain/ or whether /it is made/ over wine or fruits[1*] /for which/ the land /of Israel is praised/.

(58) That corresponds with the occasion. I.e., before one says כִּי אַתָּה ד׳ טוֹב וּמֵטִיב he should say on Shabbos וּרְצֵה וְהַחֲלִיצֵנוּ בְּיוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה (and be disposed and give us relief on this Shabbos day). On Yom Tov he should say /at that point/ וְזָכְרֵנוּ לְטוֹבָה בְּיוֹם חַג פְּלוֹנִי הַזֶּה (and remember us favorably on this such and such festival day) and, likewise, on Rosh Chodesh, he should say וְזָכְרֵנוּ לְטוֹבָה בְּיוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה (and remember us favorably on this day of Rosh Chodesh). Once it is after the event, one will have fulfilled /his obligation to make this blessing on any of these days/ even if he did not make an insertion that corresponds with the occasion.

(59) But not, etc. For, in fact, one is not even obliged to make an insertion /which corresponds to Chanukah or Purim/ in the blessings for after a meal from the /actual/ halachic point of view, but merely because it is customary /to do so/. Insofar as this /blessing/ is concerned /, however,/ it is not the practice at all to /make an insertion which corresponds to Chanukah or Purim/. [The *Gra*]

(60) He should give precedence to הַמִּחְיָה. This is because the /prior-/blessing for /foods prepared from grain/ is *Borey Miney Mezonos*, which is an important and specific blessing. In addition, /the grains/ are /mentioned/ earlier in the verse[1*] /which lists the fruits for which the land of Israel is praised/. /The words which contain mention of/ wine should follow next, because /wine/ is also of consequence and has an independent /prior-/blessing.

על הארץ ועל המחיה (סא) ועל פרי הגפן ועל (טז) הפירות: יג [א]אם אכל פירות מז׳ המינים ואכל תפוחים א״צ לברך על התפוחים בורא נפשות (סב) שגם הם בכלל ברכת על העץ שגם הם (סג) פרי העץ הם [ב]אבל אם אכל תפוחים (סד) ושתה יין צריך לברך בורא נפשות על (יז) התפוחים (סה) וכ״ש אם אכל בשר או פרי האדמה ושתה יין או אכל מז׳ המינים שצריך לברך על כל אחת ואחת

באר הגולה

ש תוס׳ בברכות מ״ל בשם ס׳ המיר והירושלמי וכ״כ הר״ר יונה והרא״ש ושאר פוסקים ת רמב״ם פ״ח ור׳ יונה ורא״ש והרשב״א שם בשם ר״ח א רמב״ם שם והרא״ש שם ב טור בשם אביו הרא״ש ג שם בשם ר׳ יחיאל אחיו בשם אביו הרא״ש ד שם ה שם

שערי תשובה

פרי הארץ ח״ג כת״י אם הביאו למוקים מח״ל לא״י ועשו מהם יין בא״י אף שבא״י נגמר היין יחתום עפה״ג ע״ש והוא פשוט: [ח] וה״ה אם אכל בשר ודגים. עיין בבר״י שמנהג לאכול לביבות עם גבינה הרבה ואין מברכין על הגבינה וגם רבים נוהגים לאכול בבוקר כיסנין עם גבינה ואין מברכין כ״א על הכיסנין ומדין מברך על העיקר ופוטר את הטפלה נגעו בה וצריך להתיישב בדבר עכ״ל וע״ש דלעיל מיניה מייתי בשם מז״ה למשמע לי׳ מלשון הטור והש״ע לאע״ג שבאו הבשר והדגים ללפת הפ׳ מינים והניח בל״ע בלביבות עם גבינה ע״ש ובאמת לשון הש״ע לא משמע כן וגם לשון הטור יש ליישב: [ט] בפה״ג. עיין בה״ט וגם בא״ה״ע חולק על מהר״י הלוי ועיין ביד אפרים מ״ש בזה:

באר היטב

(טו) מעין המאורע. היינו קודם שיאמר כי אתה ה׳ טוב ומטיב אומר ושמחנו בה ורצה והחליצנו ביום השבת הזה. ובי״ט אומר וזכרנו לטובה ביום חג פלוני הזה וכן בר״ח ואם לא הזכיר יצא מ״א: (טז) הפירות. ובמרדכי כתב לחתום על הארץ ועל המחיה ועל הפירות וכ״כ האגודה וכן כ״ל מ״א: (יז) התפוחים. אע״ג לחותם על הארץ ועל הפירות כמש״ל סי״א מ״מ כיון דאינו מזכיר בפתיחה פירות לא יצא: (יח) בפה״ג. טעה ובירך על היין בפה״ע צריך לחזור ולברך בפה״ג ר״י לוי עמ״א ובתשובת פנים מאירות סי׳ כ״ח חולק ופסק דיצא ע״ש: (יט) בפה״ע. ואם בשעת שתיית היין נתכוון

משנה ברורה

(סא) ועל פה״ג ועל הפירות. במ״א מצדד שלא לומר רק ועל הפירות וכן משמע בביאור הגר״א ומנהג העולם כהשו״ע (סב) וברכה שא״צ לא שייך כאן דאין מוסיף שם א״כ אין קפידא שיאמר פה״ג ופירות ועכ״פ בדיעבד אם לא אמר פה״ג בודאי אין חוזר [ח״א]: יג (סב) שגם הם וכו׳. הא לא״ה אין ברכה מעין ג׳ פוטרת בנ״ר וכן להיפך [אחרונים]: (סג) פרי העץ הם. פי׳ אלא שמפני שאין חשובין כ״כ לא קבעו עליהן ברכה זו ועכשיו שמברך בלא״ה ברכה זו פוטרת (סג) ודוקא אם אכל תפוחים עצמן אבל סחטן ושתה מימיהן אינו נפטר בברכת על העץ דלאו פרי הוא כלל: (סד) ושתה יין. ואפילו להפוסקים שסוברין דבחתימה שבברכת היין מסיים על הארץ ועל הפירות כנ״ל בסעיף י״א מ״מ כיון דפתיחה הוא מזכיר רק גפן אין תפוחים בכלל ואינו יוצא [מ״א] (סד) ויש מאחרונים שכתבו דאם סיים בברכת היין על הארץ ועל הפירות אפשר דיוצא גם על התפוחים: (סה) וע״כ יש ליזהר היכא שאוכל תפוחים ושותה יין שיברך תחלה בנ״ר על התפוחים או שיסיים בברכת היין על הארץ ועל פה״ג: (סה) וכ״ש אם אכל בשר וכו׳. טעם הכ״ש דיין ותפוחים הם עכ״פ תרווייהו מין עץ כ״ש מה שאינו מין עץ:

שער הציון

(כו) ט״ז ומ״א וא״ר ומגן גבורים: (כז) ח״א ובפרט לדעת הגר״א דהעיקר כסברא אחרונה: (כח) כ״מ בתוספות: (כט) כן מוכח בפוסקים: (ס) מ״א וכמה טעמים בזה אחד דהא איכו מחויב וסגי דלא אכל זה וכדלעיל בסימן קפ״ח טעם זה על ר״ח שאין מחזירין אותו בכל גווני וכן מצאתי בחי׳ הרא״ה ועוד דהא כמה פוסקים חולקין וס״ל דאין צריך להזכיר כלל וכמ״ש בב״י וגם בירושלמי גופא משמע דהוא רק לכתחלה דקאמר ר׳ ירמיה הואיל ר׳ זעירא חש לה אנן צריכין למיחש לה: (סא) ט״ז: (סב) פמ״ג וכן מצדד הא״ר ע״ש וכן העתיקו הח״א ודה״ח: (סג) חי׳ רע״א ממ״א סי׳ ר״ב סקכ״ה: (סד) ע״ת ומאמר מרדכי וח״א ואף דהח״א כתב דגם באכל פרי האדמה ושתה יין או אכל פרי מז׳ מינים גם כן יש ספק זה דאולי יוצא במה שקיים על הארץ ועל הפירות לא העתקתיו משום דמלשון הרמב״ם ספ״ח שכתב שכולם פרי העץ הן לא משמע כן: (סה) מאמר מרדכי: (סו) פנים מאירות ואבן העוזר וח״א ע״ש בכ״א וחי׳ רעק״א בשם גינת ורדים: (סז) מ״א בשם ר״י הלוי וכז״ש ומגן גבורים ע״ש ובאמת יש לעות בענין זה בין

הגהות ותיקונים: א) רי״ב:

(61) עַל הָאָרֶץ וְעַל הַמִּחְיָה וְעַל פְּרִי הַגֶּפֶן וְעַל הַפֵּירוֹת (for the land, for the sustenance, for the fruit of the vine and for the fruit).

13. If one ate fruit of the seven species[1]* /for which the land of Israel is praised/ and /also/ ate /other fruit, such as/ apples, he does not need to make the /after-/blessing *Borey Nefashos* over the apples /, but will fulfil his obligation with the after-blessing *Al Ha-Eytz*/.[6]* (62) /This is/ because /apples/ are also implied /when one makes/ the blessing *Al Ha-Eytz*,[6]* since they are also /classed as/ (63) the fruit of a tree. However, if one ate apples (64) and /also/ drank wine he must make the blessing *Borey Nefashos* over the apples. One must (65) certainly make a /separate after-/blessing for each individual /article/ if he ate meat or fruit /that grows directly/ from the earth and /also/ drank wine or ate /something/ that is of the seven species.

Mishnah Berurah

(61) וְעַל פְּרִי הַגֶּפֶן וְעַל הַפֵּירוֹת. The *M.A.* adopts /the view/ that one should only say וְעַל הַפֵּירוֹת /in such a case and should omit וְעַל פְּרִי הַגֶּפֶן/ and this is likewise implied in the *Beyur Ha-Gra*. The public practice conforms with /the wording quoted in/ the Shulchan Aruch. There is no question here of /the addition of the words וְעַל פְּרִי הַגֶּפֶן being considered a transgression of the prohibition against making/ a superfluous blessing, since an additional /mention of the Divine/ Name is not involved. Consequently, there is no objection to mentioning /both/ the fruit of the vine and fruit /in the conclusion/. At any rate, once it is after the event and one did not say /the words/ פְּרִי הַגֶּפֶן /in the blessing/, he should definitely not repeat /the blessing/. [*Ch.A.*]

(62) /This is/ because /apples/ are also, etc. Were it not for this /fact, the blessing *Al Ha-Eytz* would be of no avail for the apples, since/ the blessing corresponding to the three /blessings for after a meal/ is of no /avail to/ discharge /an obligation to make the blessing/ *Borey Nefashos*. /One would/ also /not fulfil his obligation with the blessing *Borey Nefashos*/ in the opposite case. [Acharonim]

(63) The fruit of a tree. The explanation /of this ruling/ is that it is only because /apples/ are not of that much consequence that /the Sages/ did not ordain /that one should make/ this blessing over them, but now that he must make the blessing in any case it will /be of avail for him to/ discharge /his obligation to make an after-blessing over the apples/. /However,/ this only /applies/ if one ate the apples themselves, but if he squeezed them out and drank their juice he will not discharge /his obligation to make an after-blessing over the juice/ by means of the blessing *Al Ha-Eytz*, since /the juice/ is not /classed as/ fruit at all.

(64) And drank wine. Even according to the Poskim who are of the opinion that when one concludes the /after-/blessing over wine he should end /with the wording/ עַל הָאָרֶץ וְעַל הַפֵּירוֹת, as /explained/ above in Par. 11, one will nevertheless not fulfil /his obligation to make an after-blessing over apples if he says this wording/, because in the opening of the blessing he merely mentions the vine and there is /thus/ no allusion to apples. [*M.A.*]

/However,/ there are Acharonim who state that if one ends the /after-/blessing over wine /with the wording/ עַל הָאָרֶץ וְעַל הַפֵּרוֹת, it is possible that he will even fulfil /an obligation to make an after-blessing/ over apples. Consequently, one should be careful when he eats apples and drinks wine to make the /after-/blessing *Borey Nefashos* over the apples first or to end the /after-/blessing over wine /with the words/ עַל הָאָרֶץ וְעַל פְּרִי הַגָּפֶן.

(65) Certainly...if he ate meat, etc. The reason /why/ it is more obvious /in the latter case/ is because both wine and apples are at any rate kinds of /food which come from a/ tree /and the after-blessing over wine is nevertheless of no avail for the apples/. /Consequently,/ it is certainly /of no avail/ for /an article/ that is not a kind of /food which comes from a/ tree.

---

[6]* This is the blessing which corresponds to the three blessings for after a meal, with the wording which applies for fruit of the seven species.

[illegible] בשבת ויו"ט ור"ח [illegible] בברכה אחת [illegible] (יז) התפוחים (סה) יכ"ש אם אכל בשר או פרי האדמה [illegible] המינים שצריך לברך [illegible] (סו) [ח] וה"ה אם אכל בשר ודגים ואכל מחמשת מינים אין ברכת על המחיה פוטרת את הבשר ואת הדגים: **יד** ג שתה יין וברך (יח) [ט] בפה"ג ואכל ענבים צריך (סז) לברך עליהם (יט) בורא פרי העץ וכן בברכה אחרונה (סח) צריך להזכיר על העץ ועל פרי העץ: **טו** (סט) ד אם בדיעבד בירך (ע) על הענבים בורא פרי הגפן או אחריהם על הגפן יצא: **טז** ה שתה יין (עא) ומים

באר הגולה

ש תוס' בברכות מ"ד בשם ס' המיי' והירושלמי וכ"כ הר"ר יונה והרא"ש ושאר פוסקים ת רמב"ם פ"ח ור' יונה ורא"ש והרשב"א שם בשם ר"ח א רמב"ם שם והרא"ש שם ב טור בשם אביו הרא"ש ג שם בשם ר' יחיאל אחיו בשם אביו הרא"ש ד שם ה שם

שערי תשובה

פרי הארץ ח"ג כת"י אם הביאו למוקים מח"ל לא"י ועשו מהם יין בא"י אף שבא"י נגמר היין יחתום עפה"ג ע"ש והוא פשוט: [ח] וה"ה אם אכל בשר ודגים. עיין בבר"י שמנהג לאכול לביבות עם גבינה הרבה ואין מברכין על הגבינה וגם רבים נוהגים לאכול בבוקר כיסנין עם גבינה ואין מברכין כ"א על הכיסנין ומדין מברך על העיקר ופוטר את הטפלה נגעו בה וצריך להתיישב בדבר עכ"ל וע"ש לעיל מיניה מייתי בשם מז"ה דמשמע לי' מלשון הטור והש"ע דאע"ג שבאו הבשר והדגים ללפת הה' מינים והגיה בל"ע בלביבות עם גבינה ע"ש ובאמת לשון הש"ע לא משמע כן וגם לשון הטור יש ליישב: [ט] בפה"ג. עיין בה"ט וגם בא"ע חולק על מהר"י הלוי ועיין ביד אפרים מ"ש בזה:

באר היטב

(טו) מעין המאורע. היינו קודם שיאמר כי אתה ה' טוב ומטיב אומר ושמחנו בה ורצה והחליצנו ביום השבת הזה. ובי"ט אומר וזכרנו לטובה ביום חג פלוני הזה וכן בר"ח ואם לא הזכיר יצא מ"א: (טז) הפירות. ובמרדכי כתב לחתום על הארץ ועל המחיה ועל הפירות וכ"כ האגודה וכן כ"ל מ"א: (יז) התפוחים. אע"ג דחותם על הארץ ועל הפירות כמש"ל סי"א מ"מ כיון דאינו מזכיר בפתיחה פירות לא יצא: (יח) בפה"ג. טעה ובירך על היין בפה"ע צריך לחזור ולברך בפה"ג ר"י לוי עמ"א ובתשובת פנים מאירות סי' כ"ח חולק ופסק דיצא ע"ש: (יט) בפה"ע. ואם בשעת שתיית היין נתכוין

משנה ברורה

[illegible] מיניהן אינו נפטר בברכת על העץ דלאו פרי הוא כלל: (סד) ושתה [illegible] יין מקיים על [illegible] הוא מזכיר [illegible] טעם הכ"ם דיין ותפוחים הם עכ"פ תרווייהו מין עץ כ"ש מה שאינו מין עץ: (סו) **וה"ה אם וכו'**. עיין לקמן בסימן רי"אא) לענין עיקר וטפל מה שכתבנו שם: **יד** (סז) **לברך עליהם בפה"ע**. דלא תימא דענבים נמי פה"ג נינהו ויפטרו בדיעבד בברכת היין קמ"ל דלא: (סח) **צריך להזכיר על וכו'**. ור"ל דלא תימא דיוצא בברכת על הגפן שמברך על היין אלא צריך להזכיר ג"כ על העץ ויכלול עם ברכת הגפן בברכה אחת וכנ"ל בסי"ב: **טו** (סט) **אם בדיעבד וכו'**. וה"ה אם שתה יין ונתכוין לפטור הענבים דיצא כמ"ש סימן ר"ו ס"ב עי"ש [אחרונים. וע"ש במ"ב מה שכתבנו בזה וה"ה לענייננו] . ואינו דומה לסי"ד דהתם לא כוון בפירוש בברכת פה"ג לפטור הענבים לכן אמרינן דממילא לא מיפטרי דלכתחלה יש לו לברך על כל אחד ברכה מיוחדת: (ע) **על הענבים בפה"ג וכו'**. ואם בירך על היין בורא פה"ע יש דעות בין הפוסקים (סו) יש אומרים דיצא בדיעבד (סז) וי"א דלא יצא וספק ברכות להקל: **טז** (עא) **ומים**. וה"ה כל מיני

[illegible]

שער הציון

(כו) ע"ז ומ"א וא"ר ומגן גבורים: (כז) ח"א ובפרט לדעת הגר"א דהעיקר כסברא אחרונה: (כח) כ"מ בתוספות: (כט) כן מוכח בפוסקים: (ס) מ"א וכמה טעמים בזה אחד דהא אינו מחויב וקגי דלא אכל זה וכדלעיל בסימן קפ"ח טעם זה על ר"ח שאין מחזירין אותו בכל גווני וכן מצאתי בחי' הרא"ה ועוד דהא כמה פוסקים חולקין וס"ל דאין צריך להזכיר כלל וכמ"ש בב"י וגם בירושלמי גופא משמע דהוא רק לכתחלה דקאמר ר' ירמיה הואיל ר' זעירא חש לה אנן צריכין למיחש לה: (סא) ט"ז: (סב) פמ"ג וכן מלדל הא"ר ע"ש וכן העתיקו הח"א ודה"ח: (סג) חי' רע"א ממ"א סי' ר"ב סקכ"ה: (סד) ע"ת ומאמר מרדכי וח"א ואף דהח"א כתב דגם באכל פרי האדמה ושתה יין או אכל פרי מז' מינים גם כן יש ספק זה דאולי יוצא במה שקיים על הארץ ועל הפירות לא העתקתיו משום דמלשון הרמב"ם קפ"ח שכתב שכולם פרי העץ הן לא משמע כן: (סה) מאמר מרדכי: (סו) פנים מאירות ואבן העוזר וח"א ע"ש בכ"א וחי' רעק"א בשם גינת ורדים: (סז) מ"א בשם ר"י הלוי וכז"ש ומגן גבורים ע"ש ובאמת יש דעות בענין זה בין הגהות ותיקונים: א) רי"ב:

(66) Likewise, if one ate meat or fish and /also/ ate /food prepared/ from the five species /of grain/, the /after-/ blessing *Al Ha-Michyah*[3*] will be of no /avail to/ discharge /his obligation to make an after-blessing over/ the meat or fish.

14. If one drank wine /after/ making the blessing *Borey Peri Ha-Gafen* and /wishes to/ eat grapes /as well/, he must **(67)** make the blessing *Borey Peri Ha-Eytz* over /the grapes/. Likewise, **(68)** he must /also/ say עַל הָעֵץ וְעַל פְּרִי הָעֵץ when /he makes/ the after-blessing.

15. **(69)** Once it is after the event and one /happened to/ make **(70)** over grapes the /prior-/blessing *Borey Peri Ha-Gafen* or the after/-blessing/ *Al Ha-Gefen*,[7*] he will have fulfilled /his obligation/.

Mishnah Berurah

(66) Likewise, if, etc. See what we have written below in Sec. 212 with respect to /the blessings to be made when one eats/ a primary and a secondary /article/.

(67) Make the blessing *Borey Peri Ha-Eytz* over /the grapes/. This ruling is given to prevent us reasoning that grapes are also /describable as/ the fruit of the vine and are /therefore/ exempted /from a further prior-blessing/ now that it is after the event, by virtue of the blessing /that was already made/ over the wine. We are /therefore/ instructed that this is not /the case/.

(68) He must say עַל וכו׳. I.e., he should not assume that he fulfils /his obligation to make an after-blessing over the grapes/ by means of the blessing *Al Ha-Gefen*[7*] that he makes over the wine, but must also say עַל הָעֵץ /וְעַל פְּרִי הָעֵץ/, /thus/ incorporating /mention of the fruit/ together with /the wording for/ the /after-/blessing over wine in a single blessing, as /described/ above in Par. 12.

(69) Once it is after the event, etc. The same ruling /applies/ if one drinks wine /and eats grapes/ and has in mind to discharge /his obligation to make blessings over/ the grapes /by means of the blessings over the wine/. He will /in fact/ fulfil /his obligation in such a case as well/, as /we find in a similar case/ in Sec. 206, Par. 2; see there. [Acharonim. See what we have written there in the Mishnah Berurah concerning this. It also applies in our case.]

/The circumstances here/ are not comparable to /those in/ Par. 14 /, where it is ruled that one must make a separate blessing over grapes/. /This is/ because /in the case the Shulchan Aruch has in mind/ there one did not have in mind explicitly to discharge /his obligation to make a blessing over/ the grapes when /he made/ the blessing *Borey Peri Ha-Gafen*. Consequently, we argue that /the grapes/ are not exempted automatically /from a blessing by virtue of the blessing made over the wine/, since, initially, one must make a distinct blessing over each of /these articles/.

(70) Over grapes...*Borey Peri Ha-Gafen*, etc. If one made the blessing *Borey Peri Ha-Eytz* over wine there are /conflicting/ opinions /about this/ among the Poskim. Some /authorities/ say that he will have fulfilled /his obligation/ now that it is after the event and other /authorities/ maintain that he will not have done so. /One should therefore bear in mind that/ when it is questionable as to /whether or not one is required to make/ a blessing, he should be lenient /and refrain from doing so/.

(71) And water. The same ruling /applies

[7*] This is the blessing which corresponds to the three blessings for after a meal, with the wording which applies for wine.

(עב) אין לו לברך על המים (כ) ב"נ (עג) שבברכת היין פוטרתן כשם שבברכה ראשונה יין פוטר כל מיני (כא) משקים: **יז** ברכת ג' ואינה פוטרת מעין [illegible] ו) * אבל ביין ברכת שלשה (כג) [ז] פוטרתו שאם בירך על היין ברכת המזון במקום על הגפן יצא

ו ב"י בשם ר' יונה *)לענ"ד הוא רחוק דודאי הדייסא מיזן זיין יותר מן התמרים שהרי קבעו עליה חכמים ברכת בורא מיני מזונות ואי לא מסתפינא אמינא מ"ש רבינו יונה אבל ביין וכו' ה"ה בדייסא ולא בא להוציא אלא שאר דברים)

באר היטב

לפטור הענבים פטור מברכת הענבים ב"י מ"א ט"ז ע"ש ועיין בתשובת פנים מאירות סי' כ"ח: (כ) ב"נ. עיין מהר"א הלוי בס' גן המלך סי' נ"ח: (כא) משקים. דוקא אם היו שאר משקין לפניו בשעה שבירך על היין דאז פוטר היין אותם מברכה ראשונה ה"נ פוטרן מברכה אחרונה וע"ל סי' קע"ד ס"ק א' אבל היכא דאין המשקין לפניו בשעה שבירך על היין והוצרך לברך על המשקין הבאים אח"כ ה"ה דצריך לברך לאחריהם (מרדכי) ומיהו היכא דקבע על היין א"צ ברכה אחרונה על המשקין מ"א ועסי' ר"ז ס"ה: (כב) פוטרתו. עיין בבאר הגולה שכתב לענ"ד רחוק הוא דודאי הדייסא מיזן זיין יותר מן התמרים וכו' ע"ש וכ"כ הפר"ח שאם בירך בה"מ על הדייסא יצא ע"ש ומ"א כתב דשאני דייסא מתמרים ויין דאית ליה עלויא אחריתא בפת ע"ש ועיין בנ"ת ורדים כלל א' סי' מ"ח ובהלק"ט ח"ב סי' קכ"ד [ובספר אבן העוזר ע"ש]: (כג) פוטרתו. וה"ה ברכת על המחיה פוטרת יין ותמרים. לחם רב עטרת זקנים:

שערי תשובה

[ז] פוטרתו. עבה"ט ובברכ"י כתב בשם מהר"י מולכו דעל תמרים לא יצא דתמרים לא זייני ע"ש ועיין במעשה נסים והוא פי' על הגדת פסח שחיבר בד"ז הגאון מופת הדור מו"ה יעקב נ"י בעהמ"ח חוות דעת ובתחלתו שמה כמה חידושי דינים בהלכות ברכות משם תדרשנו:

משנה ברורה

מיני משקין אף החשובים ביותר: (עב) אין לו לברך וכו'. מיירי (סח) כשקבע על היין ואז פוטר אפילו לא היו המשקין לפניו בשעת ברכה או דמיירי שהיו המשקין לפניו בשעת ברכה (סט) ואז פוטר אפילו לא שתה (ע) רק כוס אחד אבל אם לא קבע (עא) וגם לא היו המשקין לפניו בשעת ברכה אז צריך לברך על המשקין לאחריהם כשם שצריך לברך עליהם לפניהם וכמבואר לעיל בסי' קע"ד במ"ב סק"ג ע"ש: (עג) שברכת היין פוטרתן וכו'. ואפילו (עב) אם אירע שהביאו המשקין אחר שנמלך והסיח דעתו משתיית היין דאז בודאי צריך לברך ברכה ראשונה על המשקין [דלא עדיף מיין גופא] אפ"ה א"צ לברך בנ"ר כיון שקבע מתחלה על היין נטפל הכל ליין ונפטר [illegible]

ביאור הלכה

ליתא זה בדברי רב ושמואל: * אבל ביין וכו'. דע דביין יש כמה דעות בין הראשונים ויש בענין זה כמה חלוקים ונעתיק כולם לדינא. א) אם שתה יין שלא בתוך הסעודה ובירך עליו בהמ"ז נפטר בדיעבד דכן הוא דעת רבינו יונה והרא"ש וכן משמע דעת הרשב"א והמאור בפרק ע"פ אף שדעת הרמב"ן והר"ן שם דיין אין נפטר בבהמ"ז לא קי"ל כוותייהו וכמו שפסק השו"ע בסעיף זה. ב) אם שתה בתוך הסעודה אף דברכה ראשונה צריך לברך משום דחשוב וגורם ברכה לעצמו אבל ברכה אחרונה לכו"ע נפטר ע"י בהמ"ז וכמו שפסק השו"ע בסי' קע"ד ס"ו. ג) אם שתה אחר גמר סעודה לדעת רבינו יונה והרשב"א והמאור דנפטר ממילא ע"י בהמ"ז שבירך על הלחם אף שלא כוון בפירוש על היין אבל דעת הרא"ש [כן מוכח מדבריו בפ' כ"מ סוף אות כ"ו וכן כתב בהדיא בתוספותיו] והרמב"ן והר"ן דטעון ברכה לפניו ולאחריו ואין לסמוך על בהמ"ז [אך אם כוון בהדיא לפטור גם היין להרא"ש וסייעתו הנזכר באות א' בודאי מהני ולהרמב"ן והר"ן אף בדיעבד לא מהני] אך לדידן אין נ"מ בזה דלדידן נחשב הכל כתוך הסעודה כלעיל בסימן קע"ז אם לא כשאמר הב לן ונברך דאז יהיה תלוי באלו הדעות וע"כ טוב שיכוין בהדיא לפטור בבהמ"ז את היין ואז יוצא לרוב פוסקים. ד) אם שתה קודם הסעודה לבד לדעת המאור והרמב"ן והר"ן אין נפטר בבהמ"ז אבל לדעת הרא"ש נפטר לכתחלה משום דיין גורר תאות המאכל ושייך לסעודה והשו"ע פסק כוותיה בסימן קע"ד ס"ו ואף דבודאי אין לזוז מפסק השו"ע מ"מ לכתחלה בודאי נכון שיכוין בבהמ"ז לפטור היין ששתה: * ברכת שלשה פוטרתו. כ"כ הפוסקים מהא דברכות ל"ה ע"ב ע"ש בהא דפריך הגמרא א"ה נבריך עליה ג' ברכות ולכאורה הלא קושית הגמרא קאי שם רק על פורתא דסעיד ולא על טובא דגריר וכן מוכח בפסחים ק"ח ע"א דיין מגרר גריר ולא סעיד

שער הציון

הראשונים לדעת הרא"ה וכן כתב בשיטה מקובצת דיצא בדיעבד וכן הביא בברכי יוסף בשם כת"י פרדס מר' אשר בר' חיים שכתב בשם הרא"ה וריטב"א דיצא ובתוספות ברכות י"ב ע"א ד"ה לא לאתויי ובעין זה ממש הביא בב"י סי' ר"ט ממרדכי בשם מהר"מ ע"ש משמע דאי לא היה מקיים בפה"ג לא היה יוצא אפילו בדיעבד וכבר הרגישו בזה הפרי מגדים ומאמר מרדכי ע"ש: (סח) כן הסכימו כמה אחרונים דקביעות מהני אף בזה"ז וכמו שציינתי לעיל בריש סי' קע"ד בשה"צ ע"ש: (סט) ע"ש לעיל שהבאתי שם כמה אחרונים דסוברין כן להלכה: (ע) ואף לענין ברכה ראשונה אפשר דסגי לפטור המשקין אף אם לא שתה מהיין רק כמלא לוגמיו וכמו שכתבתי שם בבה"ל אבל לענין ברכה אחרונה לפטור המשקין מברכתם לא יצוייר רק אם שתה רביעית יין שמחוייב לכו"ע בברכה ואם שתה פחות מכשיעור זה יש לעיין בדבר איך יעשה לענין ברכה אחרונה למשקין דהלא יש דעות שסוברין דאפילו על רוב רביעית [ואפשר דאפילו על כזית כמבואר בסימן ר"י] צריך לברך מעין שלש וממילא לא יוכל לברך בנ"ר על המשקין דכי משום שאין אנו יודעין לברר ההלכה יתחייב עי"ז לברך בנ"ר וצ"ע: (עא) אך אם היה דעתו עליהם בשעת ברכה יש מקילין שא"צ ברכה לפניו כמבואר לעיל בסי' קע"ד במ"ב וממילא ה"ה לענין ברכה אחרונה: (עב) של"ה וכן הסכימו אחרונים דלא כמ"א: (עג) לשון הט"ז וכתב כן לפי המסקנא דפסק בסימן קע"ז דלדידן נחשב הכל כתוך הסעודה אבל לפי עצם הדין שייך פסק המחבר גם באכלן אחר גמר סעודה לטעון ברכה לפניו ולאחריו וכן פירש הגר"א: (עד) מ"א: (עה) בה"ג ופר"ח ואבן העוזר וכן משמע ג"כ מהגר"א ומ"א וש"א ועיין במ"א ובחידושי רע"א שהביאו ג"כ מהר"ן שמפורש שם להדיא דבהמ"ז פוטר לדייסא ועיין בדברי אבן העוזר שמפרש שלדברי רבינו יונה דוקא אם אכל דייסא לבד ובירך עליו בהמ"ז יצא בדיעבד אבל אם אכל דייסא לאחר גמר סעודה שמשך ידו מן הפת ובירך בהמ"ז בסתמא לא נפטר ממילא הדייסא אם לא שכוון בהדיא לפוטרן ואם כי דבריו בביאור דברי רבינו יונה נכונים מאד אמנם לדינא צ"ע דמדברי ר"ן פרק ע"פ הנ"ל לכאורה לא משמע כן דלדברי הר"ן אפילו הדייסא שאכל קודם הנטילה נפטר בבהמ"ז בסתמא וכ"ש מה שאכל לאחר הסעודה אכן למעשה אין נ"מ בכל זה דלדידן נחשב הכל כתוך הסעודה וכנ"ל בסימן קע"ז: (עו) אפילו אכלן שלא בתוך הסעודה כלל: (עז) חי' רע"א דזה הלא לפעמים שם לחם עליה אי קבע סעודתיה עליה:

הגהו"ת: א) חסר ציון לבה"ל: ב) ר"ו:

16. If one drank /both/ wine (71) and water (72) he should not make the blessing *Borey Nefashos* over the water. (73) /This is/ because an /after-/ blessing over wine exempts /water from an after-blessing/, just as a prior-blessing over wine exempts all /other/ kinds of drink /from a prior-blessing/.
17. /If one makes/ the three blessings /for after a meal/ this is of no /avail to/ discharge /an obligation to make the single blessing/ which corresponds to

Mishnah Berurah

in the case of/ all /other/ kinds of drink, even the most consequential /of them/.

(72) He should not make the blessing, etc. /The Shulchan Aruch/ is speaking of /an instance/ when one settled down to /drink/ wine. In such a case /the blessings over the wine/ exempt /other/ drinks /from a further blessing/ even if they were not in front of him when /he made/ the /prior-/ blessing /over the wine/. Alternatively, it may be referring to an instance when the /other/ drinks were in front of him when he made the /prior-/blessing /over the wine/. In such a case, /the after-blessing over the wine/ exempts /the other drinks/ even if he only drank one glass /of wine/. However, if one did not settle down /to drink wine/ and the /other/ drinks were not in front of him when /he made/ the blessing either, he must then make an after-blessing over the /other/ drinks, just as he is required to make a prior-blessing over them, as explained above in Sec. 174, in sub-Par. 3 of the Mishnah Berurah; see there.

(73) /This is/ because an /after-/ blessing over wine exempts /water/, etc. Even if the drinks happened to be brought after he decided /to stop/ drinking wine and he /already/ left off /doing so/, in which case he must definitely make a prior-blessing over the drinks [since /one is required to make another blessing even over wine in such circumstances/ and one is no more /exempt from making a further blessing over other drinks/ than /he would be exempted from making a blessing over/ wine itself], he nevertheless does not need to make the blessing *Borey Nefashos*. For in view /of the fact/ that he settled down first to /drink/ wine all /other drinks/ became secondary to the wine /insofar as an after-blessing is concerned/. He will /therefore/ discharge /his obligation to make an after-blessing over the other drinks/ by means of

[illegible] אין לו לברך על המים (כ) ב"נ (עג) שברכת היין פוטרתן כשם שבברכה ראשונה יין פוטר כל מיני משקים. יז ברכת ג' אינה פוטרת מעין שלש (עד) שאם אכל (עה) *) דייסא אין בהמ"ז (כב) פוטרתו (עו) * אבל ביין^א) ברכת שלשה (כג) [ו] פוטרתו שאם בירך על היין ברכת המזון במקום על הגפן יצא

ו ב"י בשם ר' יונה *)לענ"ד הוא רחוק דודאי הדייסא מזון ויין יותר מן התמרים שהרי קבעו עליה חכמים ברכת בורא מיני מזונות ואי לא מסתפינא אמינא מ"ש רבינו יונה אבל ביין וכו' ה"ה בדייסא ולא בא להוציא אלא שאר דברים)

באר היטב

לפטור הענבים פטור מברכת הענבים ב"י מ"א ט"ז ע"ש ועיין בתשובת פנים מאירות סי' כ"ח: (כ) ב"נ. עיין מהר"א הלוי בס' גן המלך סי' ל"ח: (כא) משקים. דוקא אם היו שאר משקין לפניו בשעה שבירך על היין דאז פוטר היין אותם מברכה ראשונה ה"ה פוטרן מברכה אחרונה וע"ל סי' קע"ד ס"ק א' אבל היכא דאין המשקין לפניו בשעה שבירך על היין והוצרך לברך על המשקין הבאים אח"כ ה"ה דצריך לברך לאחריהם (מרדכי) ומיהו היכא דקבע על היין א"צ ברכה אחרונה על המשקין מ"א ועסי' ר"ז ס"ה: (כב) פוטרתו. עיין בבאר הגולה שכתב לענ"ד רחוק הוא דודאי הדייסא מזון ויין יותר מן התמרים וכו' ע"ש וכ"כ הפר"ח שאם בירך בה"מ על הדייסא יצא ע"ש ות"א כתב דשאני דייסא מתמרים ויין דאית ליה עלויא אחרינא בפת ע"ש ועיין בגנת ורדים כלל א' סי' מ"ח ובהלק"ט ח"ב סי' קכ"ד [ובספר אבן העוזר ע"ש]: (כג) פוטרתו. וה"ה ברכת על המחיה פוטרת יין ותמרים. לאפ רב עטרת זקנים:

שערי תשובה

[ו] פוטרתו. עבה"ט ובבר"י כתב בשם מהר"י מולכו דעל תאנים לא יצא דתאנים לא זייני ע"ש ועיין במעשה נסים והוא פי' על הגדת פסח שחיבר בד"ז הגאון מופת הדור מו"ה יעקב נ"י בעהמ"ח חוות דעת ובתחלתו שמה כמה חידושי דינים בהלכות ברכות משם תדרשנו:

משנה ברורה

[illegible]

בברכתו★: יז (עד) שאם אכל וכו'. ר"ל שלא בתוך הסעודה דאלו בתוך הסעודה (עג) אפילו קודם בהמ"ז ודאי ג' ברכות פוטרן: (עה) דייסא. וה"ה שאר מיני תבשילין שהם מה' מיני דגן ואף דכל זה הוא זיין יותר מתמרים (עד) אפ"ה כיון דאית להו עילויא אחרינא בפת שפת נעשית עיקר ממיני דגן לא שייך ברכת שלשה כ"א בפת. ודע דלדינא הסכימו (עה) כמה אחרונים שלא כדעת המחבר אלא דדייסא וכן כל שהוא ממיני דגן (עו) בדיעבד בהמ"ז פוטרתן דכיון דהוא זיין לא גריעא מתמרים [וכ"ש (עז) בפת כיסנין דודאי בהמ"ז פוטרתן★]: (עו) אבל ביין וכו'. ר"ל אפילו כששתה שלא בתוך הסעודה גם כן בדיעבד פוטרו כשבירך עליו ברכת המזון והטעם משום דיין זיין וסועד הלב כמו לחם ועיין בה"ל:

ביאור הלכה

ליתא זה בדברי רב ושמואל: * אבל ביין וכו'. דע דביין יש כמה דעות בין הראשונים ויש בענין זה כמה חלוקים ונעתיק כולם לדינא. א) אם שתה יין שלא בתוך הסעודה ובירך עליו בהמ"ז נפטר בדיעבד דכן הוא דעת רבינו יונה והרא"ש וכן משמע דעת הרשב"ם והמאור בפרק ע"פ אף שדעת הרמב"ן והר"ן שם דיין אין נפטר בבהמ"ז לא קי"ל כוותייהו וכמו שפסק השו"ע בסעיף זה. ב) אם שתה בתוך הסעודה אף דברכה ראשונה צריך לברך משום דחשוב וגורם ברכה לעצמו אבל ברכה אחרונה לכו"ע נפטר ע"י בהמ"ז וכמו שפסק השו"ע בסי' קע"ד ס"ו. ג) אם שתה אחר גמר סעודה דעת רבינו יונה והרשב"ם והמאור דנפטר ממילא ע"י בהמ"ז שבירך על הלחם אף שלא כוון בפירוש על היין אבל דעת הרא"ש [כן מוכח מדבריו בפ' כ"מ סוף אות כ"ו וכן כתב בהדיא בתוספותיו] והרמב"ן והר"ן דטעון ברכה לפניו ולאחריו ואין לסמוך על בהמ"ז [אך אם כוון בהדיא לפטור גם היין להרא"ש וסייעתו הנזכר באות א' בודאי מהני ולהרמב"ן והר"ן אף בדיעבד לא מהני] אך לדידן אין נ"מ בזה דלדידן נחשב הכל כתוך הסעודה כדלעיל בסימן קע"ז אם לא כשאמר הב לן ונברך דאז יהיה תלוי באלו הדעות וע"כ טוב שיכוין בהדיא לפטור בבהמ"ז את היין ואז יוצא לרוב פוסקים. ד) אם שתה קודם הסעודה לבד לדעת המאור והרמב"ן והר"ן אין נפטר בבהמ"ז אבל לדעת הרא"ש נפטר לכתחלה משום דיין גורר תאות המאכל ושייך לסעודה והשו"ע פסק כוותיה בסימן קע"ד ס"ו ואף דבודאי אין לזוז מפסק השו"ע מ"מ לכתחלה בודאי נכון שיכוין בבהמ"ז לפטור היין ששתה: * ברכת שלשה פוטרתו. כ"כ הפוסקים מהא דברכות ל"ה ע"ב ע"ש בהא דפריך הגמרא א"ה נבריך עליה ג' ברכות ולכאורה הלא קושית הגמרא קאי שם רק על פורתא דסעיד ולא על טובא דגריר וכן מוכח בפסחים ק"ח ע"א דיין מגרר גריר ולא סעיד

שער הציון

הראשונים לדעת הרא"ה וכן כתב בשיטה מקובצת דיצא בדיעבד וכן הביא בברכי יוסף בשם כת"י פרדס מר' אשר בר' חיים שכתב בשם הרא"ה וריטב"א דיצא ובתוספות ברכות י"ב ע"א ד"ה לא לאתויי וכעין זה ממש הביא בב"י סי' ר"ט ממרדכי בשם מהר"מ ע"ש משמע דאי לא היה מקיים בפה"ג לא היה יוצא אפילו בדיעבד וכבר הרגישו בזה הפרי מגדים ומאמר מרדכי ע"ש: (סח) כן הסכימו כמה אחרונים דקביעות מהני אף בזה"ז וכמו שציינתי לעיל בריש סי' קע"ד בשה"ל ע"ש: (סט) ע"ש לעיל שהבאתי שם כמה אחרונים דסוברין כן להלכה: (ע) ואף דלענין ברכה ראשונה אפשר דסגי לפטור המשקין אף אם לא שתה מהיין רק כמלא לוגמיו וכמו שכתבתי שם בבה"ל אבל לענין ברכה אחרונה לפטור המשקין מברכתם לא יצוייר רק אם שתה רביעית יין שמחוייב לכ"ע בברכה ואם שתה פחות מכשיעור זה יש לעיין בדבר איך יעשה לענין ברכה אחרונה למשקין דהלא יש דעות שסוברין דאפילו על רוב רביעית [ואפשר דאפילו על כזית כמבואר בסימן ר"י] צריך לברך מעין שלש וממילא לא יוכל לברך בנ"ר על המשקין דכי משום שאין אנו יודעין לברר ההלכה יתחייב עי"ז לברך בנ"ר וצ"ע: (עא) אך אם היה דעתו עליהם בשעת ברכה יש מקילין שא"צ ברכה לפניו כמבואר לעיל בסי' קע"ד במ"ב וממילא ה"ה לענין ברכה אחרונה: (עב) של"ה וכן הסכימו אחרונים דלא כמ"א: (עג) לשון הט"ז וכתב כן לפי המסקנא דפסק בסימן קע"ז דלדידן נחשב הכל כתוך הסעודה אבל לפי עצם הדין שייך פסק המחבר גם באכלן אחר גמר סעודה דטעון ברכה לפניו ולאחריו וכן פירש הגר"א: (עד) מ"א: (עה) בה"ג ופר"ח ואבן העוזר וכן משמע ג"כ מהגר"א וח"א וש"א ועיין בח"א ובחידושי רע"א שהביאו ג"כ מהר"ן שמפורש שם להדיא דבהמ"ז פוטר לדייסא ועיין בדברי אבן העוזר שמפרש שלדברי רבינו יונה דוקא אם אכל דייסא לבד ובירך עליו בהמ"ז יצא בדיעבד אבל אם אכל דייסא לאחר גמר סעודה שמשך ידו מן הפת ובירך בהמ"ז בסתמא לא נפטר ממילא הדייסא אם לא שכוון בהדיא לפוטרן ואם כי דבריו בביאור דברי רבינו יונה נכונים מאד אמנם לדינא צ"ע דמדברי ר"ן פרק ע"פ הנ"ל לכאורה לא משמע כן דלדברי הר"ן אפילו הדייסא שאכל קודם הנטילה נפטר בבהמ"ז בסתמא וכ"ש מה שאכל לאחר הסעודה אכן למעשה אין נ"מ בכל זה דלדידן נחשב הכל כתוך הסעודה וכנ"ל בסימן קע"ז: (עו) אפילו אכלן שלא בתוך הסעודה כלל: (עז) חי' רע"א דזה הלא לפעמים שם לחם עליה אי קבע סעודתיה עליה:

הגהו"ת: א) חסר ציון לבה"ל: ב) ר"ו:

these three /blessings/. /For example,/ **(74)** if one ate **(75)** cooked cereal he cannot discharge /his obligation to make over it the single blessing which corresponds to the three blessings for after a meal/ by /making/ the blessings for after a meal.

(76) However, where wine is concerned, the three blessings /for after a meal are of avail for one to/ discharge /an obligation to make an after-blessing over it/, so that if one made the blessings for after a meal over wine, instead of /the after-blessing/ *Al Ha-Gefen,*[7]* he will have fulfilled /this obligation/. One

Mishnah Berurah

the /after-/blessing /he makes over the wine/.

(74) If one ate, etc. /The Shulchan Aruch/ has in mind /an instance when he did not /eat the cooked cereal/ during a meal. For if /he ate the cooked cereal/ during a meal, even /immediately/ before making the blessings for after the meal, the three blessings /for after the meal/ will definitely /be of avail for him to/ discharge /his obligation to make an after-blessing over it/.

(75) Cooked cereal. The same ruling /applies/ to other kinds of cooked /food/ which are /prepared/ from the five species of grain. Even though all these /foods/ are more filling than dates, /the three blessings for after a meal/ are nevertheless /of no avail for one to discharge his obligation to make an after-blessing over them/. /The reason is/ that, since /the five species of grain/ have another /form/ which is of superior /consequence/, that of bread (as bread is primarily made from grain species), the three blessings /for after a meal/ are only relevant in the case of bread /in their case/.

Note that insofar as the halachic ruling is concerned, several Acharonim have agreed that, contrary to the view of the author /of the Shulchan Aruch, one's obligation to make an after-blessing/ will /in fact/ have been discharged, once it is after the event, /if he made/ the blessings for after a meal for cooked cereal or, likewise, for any /other dish prepared/ from a species of grain. For in view /of the fact/ that /such food/ is filling, /these blessings/ are no less /relevant to it/ than /they are/ to dates. [This certainly applies in the case of snack bread[7] /, i.e., cakes or biscuits, etc./, for which the blessings for after a meal are definitely /of avail to/ discharge /an obligation to make an after-blessing over it/.]

(76) However, where wine, etc. I.e., even if one drank /the wine/ not during a meal /his obligation to make an after-blessing/ will also have been discharged, once it is after the event, if he made the blessings for after a meal over it.

The reason /for this/ is that wine is filling and satisfies one's hunger, just as bread /does/. See the Beyur Halachah.[8]

---

7 See Sec. 168, Par. 7.

8 The author writes there that if one drank wine after the meal, i.e., after he already said הַב לָן וּנְבָרֵךְ (give us /a glass/ and we will make the blessings /for after a meal/), or before the meal, it is desirable for him to have explicitly in mind that the blessings he makes for after the meal should also serve to discharge his obligation to make an after-blessing over the wine.

* וה"ה אם בירך (עז) על התמרים ברכת המזון במקום על העץ יצא ואפילו לא אמר (עח) * אלא ברכת הזן בין על היין בין על התמרים יצא (עט) [ז]ואם נזכר עד שלא חתם ברכת הזן יתחיל ועל שהנחלת לאבותינו ארץ חמדה טובה ורחבה ויסיים ברכה דמעין שלש: **יח** [ח]לא יכלול על הספק שום תוספת בברכה מעין שלש אף על פי שאינו מוסיף שם ומלכות. (פירוש כגון ששתה משקה (כל) שספק אם ברכתו על הגפן וכו' או בורא נפשות רבות וכו' לא יאכל דבר שברכתו בנ"ר (פ) ודבר

[illegible]

ז הרא"ש ח ת"ה

א ברכות י"ב לפי' הרמב"ם בפ"ט[ב] מה"ב ב רש"י ותוס' שם ושאר פוסקים

שערי תשובה

[א] יצא. עבה"ט ועיין בגנול מרבבה וביד אפרים מ"ש בזה:

באר היטב

(כל) שספק. וט"ז כ' דבדיעבד יכול להוסיף ע"ש ואם אכל פרי ואינו יודע אם הוא משבעת המינין ואין לו שום דבר לכלול בתוכו יברך על העץ דיוצא מת"כ כמ"ש סי"ב[ג] ובמשקה לא יברך כלל אחריו דיותר יש לחוש לברכה לבטלה מלאוכלן בלא ברכה דכל הברכות דרבנן מ"א:

(א) המין. מסקנת כל האחרונים דלא אזלינן בתר דעתו אם אמר שלא כהוגן עיין בדבריהם: (ב) יצא. כתב בלשון וי"א משום

ביאור הלכה

קעיל ובין אי אמרינן דהאי סוגיא דפסחים סוברת דאפילו פורתא קעיל[א] ובין אי אמרינן דשם בטובא איירי כמו שכתבו התוספות שם הלא עכ"פ מוכח דטובא גריר [והיינו לערך ג' כוסות של רביעית כמו בסוגיא שם בפסחים] וכן נפסק בשו"ע לקמן בסימן תע"א ס"א דטובא גריר וא"כ ע"כ דקושית הגמ' בברכות קאי רק על פורתא אבל על טובא דגריר ולא קעיל לא שייך לפרוכי א"כ הו"ל לכאורה להשו"ע לחלק דבטובא אין יוצא אפילו בדיעבד כשבירך בהמ"ז* וא"ל דכוונת הגמ' שם בפסחים דהוא קועד וגם גורר תאות האכילה והא דקאמר שם וא"א דקעיל היינו דקעיל לבד א"כ מאי קא מקשה הגמ' בברכות והא רבא הוי שתי וכו' והוצרך לחלק בין פורתא לטובא לימא דהוא גריר וגם קועד א"ו דזה אינו ואפשר לומר דכיון שנתחייב מקודם ששתה פורתא ושייך אז אצלו בהמ"ז לאז נקעד הלב כמו ע"י לחם תו לא פקע אף ששתה טובא* וצ"ע: * וה"ה אם בירך על התמרים. היינו בדיעבד דלכתחלה בודאי יש לו לברך ברכה המיוחדת ואפילו אם אכלן בתוך המזון לאחר גמר סעודה אין לו לפוטרן בברכת המזון אלא טעון ברכה לפניו ולאחריו [כן הוא דעת הגר"א בסימן קע"ד ובסימן זה וכ"כ ג"כ האבן עוזר והוכיחו זה מירושלמי ודלא כמ"א בסימן קע"ז שהעתיק לדינא כהרשב"א] ולדידן אין שייך זה דהכל נחשב אצלנו בתוך הסעודה ואינו טעון ברכה רק לפניו וכבסימן קע"ז: * אלא ברכת הזן וכו' יצא. עיין מ"ב ומ"מ צריך טעם דהלא חסר בברכתו ברכת הארץ וברכת ירושלים וע"כ צ"ל דלא תקנו לכלול בהברכה כל ג' דברים מזון וארץ וירושלים רק לכתחלה ובדיעבד אם לא הזכיר רק מזון לחוד יצא* אח"כ מצאתי שכ"כ הרבינו יונה בפרק כ"מ בסופו והוכיח מזה דברכה מעין ג' היא דרבנן ולמ"ד דאורייתא באמת צ"ע: * מספק. עיין מ"ב מש"כ דעת הט"ז וש"א לענין דיעבד דלדעתם לכדי שלא ישאר בלי ברכה אחרונה כלל מותר להוסיף. ודע עוד דלהפוסקים שהבאתי לעיל סט"ו במ"ב דאם בירך על היין בפה"ע יצא בדיעבד שהיא ברכה כוללת כמו פה"א שכוללת ג"כ העץ וא"כ בודאי ה"ה בברכה אחרונה אם בירך על היין על העץ ועל פרי העץ דיצא בדיעבד וכ"כ בכ"א ע"ש בכלל כ' וא"כ אף אם ננקוט שלא כדעת הט"ז ג"כ יש לו תקנה דהיינו שיברך רק על העץ ועל פרי העץ ויכוון בהדיא להוציא גם הספק יין ששתה מקודם: וכן הלכה [אחרונים]: (ג) על דעת וכו'. היינו אע"ג דבשעה

משנה ברורה

(עז) על התמרי'. לתמרים כמי זיין כעין מיני דגן ושייך בהו בדיעבד בהמ"ז משא"כ שאר פירות אפי' מז' המינים אפי' בדיעבד אין יוצא בבהמ"ז: (עח) אלא ברכת הזן וכו'. אע"ג שאין בו מעין שלש מ"מ כיון שכבר גמר הזן את הכל שוב אין יכול לומר הברכות הנותרות שלא נתקנו לכתחלה על היין והתמרים: (עט) ואם נזכר וכו'. דלכתחלה הלא בודאי יש לו לברך ברכה שיכלול מעין שלש כדין: **יח** (פ) ודבר שברכתו וכו'. ומיירי שיין אין לו [דאי יש לו הלא יכול להוציא עצמו מספק דיברך על היין בפה"ג[ד]) ועל מין אחר בנ"ר ויצא מת"כ] ורוצה ליקח דבר אחר שברכתו ג"כ מעין שלש

[illegible]

שער הציון

(עח) א"ר ומאמר מרדכי ובחידושי רע"א פקפק על עיקר דינו של התה"ד וע"כ לענין דיעבד בודאי יוכל לסמוך על אלו האחרונים:

הגהות ותיקונים: א) גריר: ב) בפ"ח: ג) לעיל סי"ג: ד) צ"ל ברכת מעין ג':

will also have fulfilled /his obligation to make an after-blessing/ if he made the blessings for after a meal **(77)** over dates, instead of /the blessing/ *Al Ha-Eytz.*[6]* One will /in fact/ have fulfilled /his obligation to make an after-blessing/, both for wine and for dates, even if he **(78)** only said /the first of the three blessings,/ the blessing *Ha-Zan*. /Nevertheless,/ **(79)** if one /began making the blessing *Ha-Zan* and then/ realized /his mistake/ before he made the conclusion to the blessing *Ha-Zan*, he should /then/ begin וְעַל שֶׁהִנְחַלְתָּ לַאֲבוֹתֵינוּ אֶרֶץ חֶמְדָּה טוֹבָה וּרְחָבָה /וכו׳/ and continue /saying the wording of/ the blessing which corresponds to the three /blessings for after a meal from that point/ until the end.

18. One should not incorporate any addition in the blessing which corresponds to the three /blessings for after a meal/, when he is in doubt /as to whether or not he also ate an article which would require this addition to be made/, despite /the fact/ that this does not /involve/ additional /mention of the Divine/ Name and /the fact/ that He is King. *(I.e., if, for example, one drank a /certain/ drink and it is questionable whether the /after-/blessing /that is required to be made over it/ is* Al Ha-Gefen[7]* *or* Borey Nefashos, *he should not eat an article over which /one is required to make/ the /after-/ blessing* Borey Nefashos **(80)** *and an article over which /one must make/ the*

Mishnah Berurah

(77) Over dates. /This is/ because dates also fill one in a similar way to grain species and /, consequently/, the blessings for after a meal are relevant in their case /and avail one to fulfil his obligation/, once it is after the event. This is not true of other fruits, /not/ even /of other fruits/ which /belong to/ the seven species /for which the land of Israel is praised/. /In their case,/ one will not even /be ruled to/ have fulfilled /his obligation to make an after-blessing over them/ because of /having made/ the blessings for after a meal once it is after the event.

(78) Only...the blessing *Ha-Zan*, etc. Even though /this blessing/ does not /contain elements which/ correspond to /all/ three /of the blessings for after a meal/, one may nevertheless no longer say the remaining blessings /for after a meal/ once he already finished /saying/ הַזָּן אֶת הַכֹּל,[9] because /the blessings for after a meal/ were not ordained /to be said/ initially over wine or dates.

(79) If one realized, etc. /This is/ because, initially, one must obviously make a blessing which incorporates /a wording/ that corresponds to /all/ three /of the blessings for after a meal/, as the halachah /requires/.

(80) And an article over which /one must make/ the blessing, etc. /The *Rema*/ is speaking /of an instance/ when he does not have wine. [For if he would have /wine/ he could in fact release himself from this situation of doubt by making the blessings *Borey Peri Ha-Gafen* /and *Al Ha-Gefen*/ over the wine and /the blessing/ *Borey Nefashos* over /some/ other kind /of food/. He would /thus/ fulfil /his obligation to make an after-blessing over the drink in question/, irrespective /of whichever blessing is actually required/.] He /therefore/

---

[9] I.e., the end of the first blessing *Ha-Zan*.

[illegible] ז אלא ברכת [illegible] ששפק [illegible] ברכתו על [illegible] שברכתו על העץ (פא) ויכלול עמו ג"כ [illegible]

[illegible]

א [illegible] בורא פרי הגפן [illegible]

ז הרא"ש ח ת"ה

א ברכות י"ב לפי הרמב"ם בפ"ט[ב] מה"ב ב רש"י ותוס' שם ושאר פוסקים

שערי תשובה

[א] יצא. עבה"ט ועיין בדגול מרבבה וביד אפרים מ"ש בזה:

באר היטב

(כל) ששפק. וט"ז כ' דבדיעבד יכול להוסיף ע"ש ואם אכל פרי ואינו יודע אם הוא משבעת המינין ואין לו שום דבר לכלול בתוכו יברך על העץ דיוצא מת"כ כמ"ש סי"ב[ג] ובמשקה לא יברך כלל אחריו דיותר יש לחוש לברכה לבטלה מלאוכלן בלא ברכה דכל הברכות דרבנן מ"א:

(א) המין. מסקנת כל האחרונים דלא אזלינן בתר דעתו אם אמר שלא כהוגן עיין בדבריהם: (ב) יצא. כתב בלבוש וי"א משום

ביאור הלכה

סעיד ובין אי אמרינן דהאי סוגיא דפסחים קוברת דאפילו פורתא סעיד[א] ובין אי אמרינן דשם בטובא איירי כמו שכתבו התוספות שם הלא עכ"פ מוכח דטובא גריר [והיינו לערך ג' כוסות של רביעית כמו בסוגיא שם בפסחים] וכן נפסק בשו"ע לקמן בסימן תע"א ס"א דטובא גריר וא"כ ע"כ דקושית הגמ' בברכות קאי רק על פורתא אבל על טובא דגריר ולא סעיד לא שייך לפרוכי א"כ הו"ל לכאורה להשו"ע לחלק דבטובא אין יוצא אפילו בדיעבד כשבירך בהמ"ז* וא"ל דכוונת הגמ' שם בפסחים דהוא סועד וגם גורר תאות האכילה והא דקאמר שם וא"א דסעיד היינו לבד א"כ תאי קא מקשה הגמ' בברכות והא רבא הוי שתי וכו' והוצרך לחלק בין פורתא לטובא ליתא דהוא גריר וגם סועד א"ו דזה אינו ואפשר לומר דכיון שנתחייב משעה ששתה פורתא ושייך אז אכלו בהמ"ז דאז כסעד הלב כמו ע"י לחם תו לא פקע אף ששתה טובא* וצ"ע: * וה"ה אם בירך על התמרים. היינו בדיעבד דלכתחלה בודאי יש לו לברך ברכה המיוחדת ואפילו אם אכלן בתוך המזון לאחר גמר סעודה אין לו לפוטרן בברכת המזון אלא טעון ברכה לפניו ולאחריו [כן הוא דעת הגר"א בסימן קע"ד ובסימן זה וכ"כ ג"כ האבן עוזר והוכיחו זה מירושלמי ודלא כמ"א בסימן קע"ז שהעתיק לדינא כהרשב"א] ולדידן אין שייך זה דהכל נחשב אכלנו בתוך הסעודה ואינו טעון ברכה רק לפניו וכבסימן קע"ז: * אלא ברכת הזן וכו' יצא. עיין מ"ב ומ"מ צריך טעם דהלא חסר בברכתו ברכת הארץ וברכת ירושלים וע"כ צ"ל דלא תקנו לכלול בהברכה כל ג' דברים מזון וארץ וירושלים רק לכתחלה ובדיעבד אם לא הזכיר רק מזון לחוד יצא* אח"כ מצאתי שכ"כ הרבינו יונה בפרק כ"מ בסופו והוכיח מזה דברכה מעין ג' היא דרבנן ולמ"ד דאורייתא באמת צ"ע: * מספק. עיין מ"ב מש"כ דעת הט"ז וש"א לענין דיעבד דלדעתם דכדי שלא ישאר בלי ברכה אחרונה כלל מותר להוסיף. ודע עוד דלהפוסקים שהבאתי לעיל סט"ו במ"ב דאם בירך על היין בפה"ע יצא בדיעבד שהיא ברכה כוללת כמו פה"א שכוללת ג"כ העץ וא"כ בודאי ה"ה בברכה אחרונה אם בירך על היין על העץ ועל פרי העץ דיצא בדיעבד וכ"כ בכ"א ע"ש בכלל כ' וא"כ אף אם ננקוט שלא כדעת הט"ז ג"כ יש לו תקנה דהיינו שיברך רק על העץ ועל פרי העץ ויכוין בהדיא להוציא גם הספק יין ששתה מקודם:

משנה ברורה

[illegible] מספק דיברך על היין בפה"ג ועל מין אחר [illegible] תמ"כ] ורוצה ליקח דבר אחר שברכתו ג"כ מעין שלש ויכלול ג"כ באמצע ברכה מספק על הגפן וכו' וכמו בסי"ב והטעם לאסור דשמא ברכתו בנ"ר ואין שייך פה שם גפן כלל ומוטב שלא להזכיר כלל ומ"מ אם יש לו על איזה דבר לברך בנ"ר יברך דשמא ברכתו בנ"ר ומה שיוכל לתקן יתקן: (פא) ויכלול עמו וכו'. ואם אכל פרי עץ ואינו יודע אם הוא משבעת המינים ואין לו פרי אחר שהוא משבעת המינים להוציאו בברכת מעין שלש כתב המ"א דיוכל ליקח יין וה"ה אחד מה' מיני דגן שברכתו ג"כ מעין שלש ויוסיף לכלול בהברכה על העץ ועל פרי העץ ויצא מת"כ דאף אם הפרי זו אינה משבעת המינים שייך לומר עליה פרי העץ וכנ"ל בסי"ג: [illegible]

שער הציון

(עח) א"ר ומאמר מרדכי ובחידושי רע"א פקפק על עיקר דינו של התה"ד וע"כ לענין דיעבד בודאי יוכל לסמוך על אלו האחרונים:

הגהות ותיקונים: א) גריר: ב) בפ"ח: ג) לעיל סי"ג: ד) צ"ל ברכת מעין ג':

/after-/blessing Al Ha-Eytz,[6]* (81) *and /then/ also incorporate /the words/*

Mishnah Berurah

wishes to take /some/ other article over which one is also /required/ to /make/ the blessing which corresponds to the three /blessings for after a meal/ and to incorporate /the words/ עַל הַגֶּפֶן וכו׳ as well in the middle of the blessing, as /described/ in Par. 12, in view of the doubt.

The reason why it is forbidden is because it may be that the /appropriate after-/blessing for /the drink in question/ is *Borey Nefashos*, and there is /therefore/ no basis whatsoever for mentioning /the fruit of/ the vine /in connection with it/. It is /therefore/ preferable not to mention anything /about the vine in the blessing/. Nevertheless, if one has something over which he can make the blessing *Borey Nefashos* he should make /this/ blessing, since *Borey Nefashos* may /in fact/ be the /appropriate/ blessing for /the drink/ and to the extent that one is able to rectify /the situation/ one should do so.

(81) And...incorporate...in, etc. If one ate /fruit which is classed as/ the fruit of a tree and does not know if this /fruit/ is /one/ of the seven species /or not/, and does not have another fruit which is /definitely/ of the seven species /so that he will be able/ to fulfil /his obligation to make an after-blessing over the unidentified fruit/ if /he is in fact required to make over it/ the blessing which corresponds to the three /blessings for after a meal/, the *M.A.* writes that he can take wine or, likewise, /a food prepared from/ one of the five species of grain, over which one must also make the blessing which corresponds to the three /blessings for after a meal/, and /then/ incorporate /the words/ עַל הָעֵץ וְעַל פְּרִי הָעֵץ as an addition to the blessing. He will /then/ fulfil /his obligation to make an after-blessing over the fruit in question/ irrespective /of whichever blessing he is actually required to make/, since even if the fruit is not of the seven species one can /nevertheless/ describe it as a fruit of the tree, as /explained/ above in Par. 13.

[illegible] על הגפן ועל פרי הגפן כו' (פב) * מספק (ת"ה וכ"מ במרדכי פ' כ"ת) (ועיין לעיל סעיף ט"ז):

ז הרא"ש ח ת"ה

רט דין טעות וספק בברכת היין. ובו ג' סעיפים:

א [א]לקח כוס של שכר או של מים ופתח ואמר ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם על דעת לומר שהכל וטעה ואמר בפה"ג (א) אין מחזירין אותו מפני שבשעה שהזכיר שם ומלכות שהם עיקר הברכה לא נתכוין אלא לברכה הראויה לאותו (א) המין (ב) [ב]ויש אומרים שאם לקח כוס שכר או מים וסבור שהוא של יין ופתח ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם (ג) על דעת לומר בורא פרי הגפן ונזכר שהוא שכר או מים וסיים שהכל (ב) [א] יצא: הגה וכל שכן אם היה בידו יין וסבור שהוא מים ופתח אדעתא

א ברכות י"ב לפי הרמב"ם בפ"ט[ב] מה"ב ב רש"י ותוס' שם ושאר פוסקים

שערי תשובה

[א] יצא. עבה"ט ועיין בדגול מרבבה וביד אפרים מ"ש בזה:

באר היטב

(כל) שספק. וט"ז כ' דבדיעבד יכול להוסיף ע"ש ואם אכל פרי ואינו יודע אם הוא משבעת המינין ואין לו שום דבר לכלול בתוכו יברך על העץ דיוצא מת"כ כמ"ש סי"ב[ג] ובמשקה לא יברך כלל אחריו דיותר יש לחוש לברכה לבטלה מלאוכלן בלא ברכה דכל הברכות דרבנן מ"א:

(א) המין. מסקנת כל האחרונים דלא אזלינן בתר דעתו אם אמר שלא כהוגן עיין בדבריהם: (ב) יצא. כתב בלבוש וי"א משום

ביאור הלכה

סעיד וכין אי אמרינן דהאי סוגיא דפסחים סוברת דאפילו פורתא סעיד[א] וכין אי אמרינן דשם בטובא איירי כמו שכתבו התוספות שם הלא עכ"פ מוכח דטובא גריר [והיינו לערך ג' כוסות של רביעית כמו בסוגיא שם בפסחים] וכן נפסק בשו"ע לקמן בסימן תע"א ס"א דטובא גריר וא"כ ע"כ דקושית הגמ' בברכות קאי רק על פורתא אבל על טובא דגריר ולא סעיד לא שייך לפרוכי א"כ הו"ל לכאורה להשו"ע לחלק דבטובא אין יוצא אפילו בדיעבד כשבירך בהמ"ז* וא"ל דכוונת הגמ' שם בפסחים דהוא סועד וגם גורר תאות האכילה והא דקאמר שם וא"א דסעיד היינו דסעיד לבד א"כ מאי קא מקשה הגמ' בברכות והא רבא הוי שתי וכו' והוצרך לחלק בין פורתא לטובא ליתא דהוא גריר וגם סועד א"ו דזה אינו ואפשר לומר דכיון שנתחייב משעה ששתה פורתא ושייך אז אכלו בהמ"ז דאז נסעד הלב כמו ע"י לחם תו לא פקע אף ששתה טובא* וצ"ע: * וה"ה אם בירך על התמרים. היינו בדיעבד דלכתחלה בודאי יש לו לברך ברכה המיוחדת ואפילו אם אכלן בתוך המזון לאחר גמר סעודה אין לו לפוטרן בברכת המזון אלא טעון ברכה לפניו ולאחריו [כן הוא דעת הגר"א בסימן קע"ד ובסימן זה וכ"כ ג"כ האבן עוזר והוכיחו זה מירושלמי ודלא כמ"א בסימן קע"ז שהעתיק לדינא כהרשב"א] ולדידן אין שייך זה דהכל נחשב אכלנו בתוך הסעודה ואינו טעון ברכה רק לפניו וכבסימן קע"ז: * אלא ברכת הזן וכו' יצא. עיין מ"ב ומ"מ צריך טעם דהלא חסר בברכתו ברכת הארץ וברכת ירושלים וע"כ צ"ל דלא תקנו לכלול בהברכה כל ג' דברים מזון וארץ וירושלים רק לכתחלה ובדיעבד אם לא הזכיר רק מזון לחוד יצא* אח"כ מצאתי שכ"כ הרבינו יונה בפרק כ"ת בסופו והוכיח מזה דברכה מעין ג' היא דרבנן ולמ"ד דאורייתא באמת צ"ע: * מספק. עיין מ"ב מש"כ דעת הט"ז וש"א לענין דיעבד דלדעתם דכדי שלא ישאר בלי ברכה אחרונה כלל מותר להוסיף. ודע עוד דלהפוסקים שהבאתי לעיל סט"ו במ"ב דאם בירך על היין בפה"ע יצא בדיעבד שהיא ברכה כוללת כמו פה"א שכוללת ג"כ העץ וא"כ בודאי ה"ה בברכה אחרונה אם בירך על היין על העץ ועל פרי העץ דיצא בדיעבד וכ"כ בכ"א ע"ש בכלל כ' וא"כ אף אם ננקוט שלא כדעת הט"ז ג"כ יש לו תקנה דהיינו שיברך רק על העץ ועל פרי העץ ויכוין בהדיא להוציא גם הספק יין ששתה מקודם:

משנה ברורה

[illegible] זו אינה משבעת המינים שייך לומר עליה פרי העץ וכנ"ל בסי"ג (פב) מספק. ודעת הט"ז והסכימו אתו (עח) כמה אחרונים לדינא דלא אמרינן סברא זו רק לענין לכתחלה דהיינו שישתה משקה זו ויסמוך לענין ברכה אחרונה על סמך שיכלול אח"כ בתוכה שום תוספת אבל לענין דיעבד דהיינו שכבר שתה משקה שיש לו ספק מוטב שיכלול בתוכה ממה שישאר בלי ברכה אחרונה כלל:

א (א) אין מחזירין אותו. זהו דעת הרמב"ם אבל רוב הפוסקים וכמעט כולם חולקים עליו והסכימו דלא אזלינן בתר דעתו כיון שבפיו הוציא ברכה שאינה ראויה לאותו המין לא יצא ומחזירין אותו וכתבו האחרונים דכן יש להורות: (ב) וי"א שאם לקח וכו'. וכן הלכה [אחרונים]: (ג) על דעת וכו'. היינו אע"ג דבשעה שהזכיר שם ומלכות שהוא עיקר הברכה היה דעתו על ברכה שאינה

שער הציון

(עח) א"ר ומאמר מרדכי ובחידושי רע"א פקפק על עיקר דינו של התה"ד וע"כ לענין דיעבד בודאי יוכל לסמוך על אלו האחרונים:

הגהות ותיקונים: א) גריר: ב) בפ"ח: ג) לעיל סי"ג: ד) צ"ל ברכת מעין ג':

עַל הַגֶּפֶן וְעַל פְּרִי הַגֶּפֶן וכו׳ *in /the blessing* Al Ha-Eytz/, (82) *in view of the doubt.) (...) (See above in Par. 16.)*

§209: THE LAW WHEN ONE ERRS OR IS IN DOUBT WHERE THE BLESSING OVER WINE IS INVOLVED

(Contains Three Paragraphs)

1. If one took hold of a glass of beer or water and started saying[1*] בָּרוּךְ אַתָּה ד׳ אֱלֹקֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם intending to say שֶׁהַכֹּל /נִהְיֶה בִּדְבָרוֹ/ and /actually/ said בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן by mistake, (1) he is not required to reword /the blessing correctly/, since when he mentioned the /Divine/ Name and /the fact/ that He is King, which is the main /part/ of the blessing, he solely had in mind the appropriate blessing for the kind /of drink/ in question.

(2) There are /authorities/ who say that if one took hold of a glass of beer or water thinking that it is wine and began /saying/ בָּרוּךְ אַתָּה ד׳ אֱלֹקֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם (3) intending to say בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן, but /then/ realized that it is beer or water and finished /off the blessing by saying/ שֶׁהַכֹּל /נִהְיֶה בִּדְבָרוֹ/, he fulfilled /his obligation/.

Gloss: One certainly fulfilled /his obligation/ if he had wine in his hand and thought that it was water, and started /off the blessing/ intending to say

Mishnah Berurah

(82) **In view of the doubt.** In the opinion of the *Taz*, and several Acharonim agree with him and rule /in accordance with this view/, one should not follow this reasoning except with respect to initial /practice/, i.e., /if one wishes/ to drink this drink and rely for /the making of/ an after-blessing on the possibility of incorporating subsequently an addition to /a blessing which corresponds to the three blessings for after a meal, made over fruit or grain products/. When it is /already/ after the event, however, i.e., if one already drank the drink whose /appropriate after-blessing/ is in doubt, it is preferable to incorporate /an addition/ in /such a blessing/ rather than to remain with /the possibility of/ not /having made/ a /relevant/ after-blessing /over the drink/ at all.

§209

(1) **He is not required to reword.** This is the opinion of the *Rambam*.[1] However, the majority of Poskim, /in fact/ almost all of them, dispute his /view/. /These other Poskim/ are agreed that we do not take /a person's/ intentions into account and that if one /actually/ uttered an inappropriate blessing for the kind /of drink he wishes to partake of/ he did not fulfil /his obligation/, but is required to reword /his blessing correctly/. The Acharonim write that one should rule accordingly.

(2) **There are /authorities/ who say that if one took hold of, etc.** This is the halachic ruling /to be followed in practice/. [Acharonim]

(3) **Intending, etc.** I.e., although when he mentioned the /Divine/ Name and /the fact/ that He is King, which is the main /part of the/ blessing, he had in mind /to make/ a

---

[1*] I.e., the appropriate blessing for beer or water.

[1] *Rambam, Hilchos Berachos* 8:11.

לומר שהכל ונזכר ובירך בפה"ג יוצא (ד) שהרי אף אם סיים שהכל יצא (טור): **ב** [ג]**לקח כוס של שכר או מים (ה) ובירך ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם (ג) בפה"ג (ו) * ותוך (ז) כדי דיבור נזכר שטעה ואמר שהכל נהיה בדברו וכך היתה אמירתו ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם ב"פ הגפן שהנ"ב יצא.**

[illegible]

ג הרי"ף לפי פי' הרא"ש וכ"כ המרדכי בשם ר"ת

באר היטב

דלהרמב"ם שהוא דעה א' לא יצא משום שהיה בדעתו לומר שלא כהוגן וכ"כ הכ"ת אבל העיקר דיצא כמש"ל. מי שהיה מברך ברכת השחר וכשהגיע לברכת פוקח עורים טעה ואמר מלביש ערומים וחזר תכ"ד ואמר פוקח עורים צ"ע אם יצא י"ח פוקח עורים אבל אם נתכוין למלביש ערומים יצא ידי מלביש ערומים מ"א ועיין מ"ש עליו הפנים מאירות סי' כ"ח. מי שהיה מבדיל ואחר ברכת היין אמר בורא מאורי האש ונזכר וסיים בורא מיני בשמים יצא מיהו צריך לחזור ולברך בורא מאורי האש מ"ל כנה"ג וכתב המ"א ודוקא כשנתכוין בשעת הברכה על הבשמים אבל כשנתכוין על האש יצא ידי אש ומברך אח"כ על הבשמים כנ"ל(א) עמ"א שיש ט"ס בדבריו: (ג) בפה"ג. ומיירי שידע שהוא מים רק טעה בדיבורו אבל אם סבר שהוא יין ואמר בפה"ג וסיים שהכל לא יצא מ"א ע"ש: (ד) כדי דיבור. משמע שאחר כדי דיבור צריך לחזור ולברך מהר"י לוי סי' מ"ז והלק"ט ח"ב סי' קמ"ט ובנבנת ורדים כלל א' סי' י"ט כתב דא"צ לחזור ולברך עמ"א ויד אהרן: (ה) שותים. לכאורה משמע כאן דתרתי בעי אחרים שותין ודעתו ג"כ וכו' אבל בד"מ משמע דאם היה

משנה ברורה

שאינה ראויה לאותו המין כלל אפ"ה כיון שחתימת הברכה הזכיר בפיו כהוגן יצא (א) בדיעבד: (ד) **שהרי אף אם סיים**. ונמצא שאף לפי מחשבתו היתה ברכה הראויה לאותו המין: **ב** (ה) **ובירך בא"י וכו'**. היינו אפילו בעת תחלת הברכה (ב) היה סבור שהוא יין ונמצא שהיה תחלת הברכה וסופה שלא כהוגן אפ"ה כיון שעקר תוך כ"ד וסיים כהוגן יצא: (ו) **ותוך כדי דיבור**. אבל לאחר כדי דיבור (ג) לא מהני עקירתו וחוזר ומברך. ודע דהא דמקילינן בדיעבד בתוך כדי דיבור (ד) דוקא בברכות דרבנן אבל בבהמ"ז שהוא דאורייתא אם אירע כה"ג כגון שאכל לחם (ה) וטעה וסבר שאכל פירות והתחיל לברך בא"י אמ"ה על העץ ועל פרי העץ ונזכר שהוא לחם וסיים הזן את העולם וכו' כהוגן צריך לחזור ולברך ודוקא באופן זה שציירנו (ו) אבל אם טעה וסבר על הלחם שאכל (ז) שהוא אחד מחמשת המינים והתחיל לברך בא"י אמ"ה על המחיה ונזכר יכול לסיים הזן את העולם כולו וכו' ויצא למחיה כמו מזון [illegible]

ביאור הלכה

* **ותוך כדי דיבור**. עיין במ"ב מש"כ ודוקא בברכות שהם דרבנן כ"כ המ"א בשם הריא"ז והטעם דהא בגמרא הוא בעיא דלא איפשיטא וכתב ברי"ף דנקטינן לקולא משום דהוא ספיקא דרבנן ומינה דבדאורייתא אזלינן להחמיר ומה שציירתי וטעה וסבר שאכל פירות דאי בשעת שאמר שם ומלכות היתה כונתו לומר כהוגן אלא שאח"כ נכשל בלשונו ואמר על העץ ועל פרי העץ נראה שמהני מה שחזר תוך כדי דיבור לומר כהוגן אפילו בדאורייתא וראיה לדבר דהא לדעת ר"י בתוספות דברכות אפילו דרבנן בספיקא אזלינן לחומרא ואפ"ה כתבו מיהו היה אומר הר"ם דאם היה יודע בבירור שטעה בדיבורו דבתוך כדי דיבור יכול לחזור בו מאחר שהוא יודע שהוא יו"ט ע"ש הרי דזה דבר פשוט הוא לתוספות דהיכא שכונתו בעת אמירת שם ומלכות היה כהוגן אלא שאח"כ נכשל בלשונו יכול לחזור בו תוך כדי דיבור וספיקא דהש"ס הוא רק אם הכוונה היתה ג"כ שלא כהוגן. ודע עוד דאף לדעת רש"י והרשב"א והרבינו יונה היכא דבשעת אמירת שם ומלכות היתה על דעת שלא לסיים כהוגן ואח"כ נזכר וסיים כהוגן [והוא הי"א שבסעיף א'] הוא בעיא בגמרא ומשום דלא איפשטא אזלינן לקולא כמו שכתבו הפוסקים וא"כ לפ"ז אי איתרמי כה"ג במלתא דאורייתא [כגון בבהמ"ז שבשעה שאמר בא"י אמ"ה היתה דעתו לומר על העץ ועל פה"ע ונזכר וסיים בפיו הזן את העולם כהוגן] הכי נמי דלא יצא וצריך לחזור לראש דהא ספיקא דאורייתא הוא וכן כתב באמת הריא"ז שהובא בשלטי הגבורים ובמ"א מ"ת לדינא צ"ע דמכמה ראשונים משמע דפליגי על רש"י [הראב"ד והרמב"ן ופירשו כן לדעת הרי"ף ג"כ] וסברי דפשיטא דלא אזלינן כלל בתר מחשבה לבד כיון שבפיו אמר כהוגן וא"כ לדידהו בודאי אף בדאורייתא יצא וצ"ע לדינא:

[illegible]

שער הציון

(א) דהוא בגמרא בעיא דלא איפשיטא וספיקא דרבנן לקולא ואי איתרמי כה"ג במלתא דאורייתא עיין בבה"ל סוף ד"ה תוך כדי דיבור: (ב) לבוש וא"ר ומאמר מרדכי ונהר שלום והגר"א בסימן תקפ"ב והפר"ח בסימן תפ"ז דלא כהמ"א וגם המ"א גופא בסימן תפ"ז סק"ב ובסימן תקפ"ב סק"ב הסכים להלכה דילא בכל גווני וכי"א הנ"ל בס"א דפסק המ"א בסק"ב כוותיה ומה שתמה המ"א דהו"ל להמחבר לכתוב כאן וי"א כתבו כמה אחרונים דגם זה קאי על וי"א הנ"ל: (ג) ואפילו אם בתחלת הברכה בשעה שאמר בא"י אמ"ה ידע שהוא מים ודעתו היה לברך שהכל אלא שאח"כ טעה בדיבורו ואמר בורא פה"ג וחזר לאחר כ"ד וסיים שהכל ג"כ לא יצא דהאי עקירה שעקר לאחר כ"ד כמאן דליתא דמיא ונמצא שסיים שלא כהוגן [ר"י הלוי ומשפ"ל והגר"א בסי' זה ובסימן תקפ"ב ונהר שלום דכו"ע מודו בזה וכן מוכח מהמחבר בסימן תפ"ז דאי לא סיים כהוגן בתוך כדי דיבור לא יצא אע"ג שמתחלה ידע שהוא יו"ט והתחיל לומר הברכה ע"ד לסיים כהוגן ועיין מ"א מש"כ בשם כנה"ג ונראה שלא היה גוף הכנה"ג לפניו ורק העתקה בקיצור והמעיין בו יראה שכוון שם כונה אחרת]: (ד) מ"א: (ה) עיין בה"ל ודוקא שאכל כדי שביעה דאל"ה הלא חיובו רק מדרבנן: (ו) פשוט: (ז) ולא ציירתי בפת הבאה בכיסנין דבאכל כדי שביעה בודאי מחויב לברך עליה בהמ"ז ואפילו בשיעור שדרך ב"א לקבוע עליו סעודה כלעיל בסי' קס"ח: (ח) דגמ"ר: (ט) ד"מ ומ"א ולענ"ד נראה בפשיטות דלהכי תפס מהרי"ל השני טעמים משום דכל טעם בפני עצמו לא פסיקא ליה כ"כ דטעם הראשון תלוי בפלוגתא לתוספות ורא"ש לא מהני כמו שכתבו כל האחרונים וגם טעם השני לא ברירא כמו שפקפק המ"א ע"ז מאד: (י) פשוט: (יא) מ"א בשם מהרי"ל: (יב) ואם אמר בינתיים בשכמל"ו נראה דצריך לחזור ולברך ולא מהני בזה מה שהוציא אחרים בברכתו לגבי דידיה ועיין בנה"ש והנלענ"ד כתבתי:

הגהות ותיקונים: א) כנ"ל:

שֶׁהַכֹּל /נִהְיָה בִּדְבָרוֹ/ *but /then/ realised /that it is wine/ and said* בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן, (4) *since even if he would have finished /off the blessing by saying/* שֶׁהַכֹּל /נִהְיָה בִּדְבָרוֹ/ *he would /also/ has fulfilled /his obligation/. (...)*

2. If one took hold of a glass of beer or water (5) and said the blessing, בָּרוּךְ אַתָּה ד׳ אֱלֹקֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן (6) and /immediately after that/, within /the time/ that it takes one to speak,[2*] realized that he had erred, and /went on to/ say שֶׁהַכֹּל נִהְיָה בִּדְבָרוֹ, /i.e.,/ if he said the following, בָּרוּךְ אַתָּה ד׳ אֱלֹקֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן שֶׁהַכֹּל נִהְיָה בִּדְבָרוֹ, he fulfilled /his obligation/.

Mishnah Berurah

completely inappropriate blessing for the kind /of drink/ in question, he nevertheless fulfilled /his obligation/, now that it is after the event, since he uttered the end of the blessing correctly.

(4) Since even if he would have finished. Consequently, even if one would take his thoughts into account, the blessing /he wished to make/ was appropriate for the kind /of drink/ in question.

(5) And said the blessing בָּרוּךְ אַתָּה ד׳ וכו׳. I.e., even if when he started /making/ the blessing he thought it was wine, so that /both/ the beginning and the end of the blessing were /made/ inappropriately, he nevertheless fulfilled /his obligation/, since he cancelled /the incorrect wording/ within /the time/ that it takes one to speak, and completed /the blessing/ correctly.

(6) And, within /the time/ that it takes one to speak. However, if one cancelled /the incorrect wording/ after /the time/ that it takes one to speak /had elapsed/ this is of no avail, and he must make another blessing.[2]

Note that /although/ we are lenient, once it is after the event, with respect to /the cancellation of incorrect wording/ within /the time/ that it takes one to speak, this only applies in the case of blessings /one is obliged to make/ by Rabbinical law. However, if /something/ like this happened in the case of the blessings for after a meal, which are a Torah /obligation, it is of no avail to correct the wording/. For example, if one ate /sufficient/ bread /to be satisfied/ and thought mistakenly[3] that he had eaten fruit and began to say the blessing בָּרוּךְ אַתָּה ד׳ אֱלֹקֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם עַל הָעֵץ וְעַל פְּרִי הָעֵץ and /then/ realized that it was bread /he had eaten/ and completed /the blessing by saying/, הַזָּן אֶת הָעוֹלָם[4] וכו׳, as required, he must /nevertheless/ repeat the blessing */Ha-Zan/*. /Nevertheless,/ it is only in the circumstances described /that cancellation of the incorrect wording is of no avail/, but if one mistakenly thought that the bread he ate was /a cooked product of/ one of the five species /of grain/ and started saying the blessing בָּרוּךְ אַתָּה ד׳ אֱלֹקֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם עַל הַמִּחְיָה, and /then/ realized /that it was bread he had eaten/, he can complete /the blessing by saying/, הַזָּן אֶת הָעוֹלָם כֻּלּוֹ וכו׳, and will /thereby/ fulfil /his obligation/, since /the

---

[2*] See the Mishnah Berurah in Sec. 206, sub-Par. 12.

[2] This even applies if he had the correct blessing in mind and merely said it wrongly.

[3] In the Beyur Halachah, the author explains that even in the case of the blessings for after a meal, one is able to correct the wording within the time it takes to speak, provided he had the correct blessing in mind when he mentioned the Divine Name and the fact that He is King and merely said the wrong words.

[4] I.e., the wording of the blessing *Ha-Zan,* which is the first of the blessings for after a meal.

ג הרי"ף לפי פי' הרא"ש וכ"כ המרדכי בשם ר"ת

[illegible]

הגה ואם היו אחרים (ה) שותים ג"כ ויין לפניהם ודעתו גם כן על יין שהיה סבור שבכוסו יין (ז) ובירך בפה"ג ונמצא אח"כ שבכוסו מים או שכר כשחוזר ושותה אחר כך יין אין צריך לחזור ולברך ויוצא בברכה שבירך על כוסו אף על פי שהיתה בטעות (ח) דהא דעתו היה לשתות גם כן שאר יין גם הוציא האחרים ששותין שם ולכן ברכתו ברכה

באר היטב

להרמב"ם שהוא דעה א' לא יצא משום שהיה בדעתו לומר שלא כהוגן וכ"כ הכ"מ אבל העיקר דיצא כמש"ל. מי שהיה מברך ברכת השחר וכשהגיע לברכת פוקח עורים טעה ואמר מלביש ערומים וחזר תכ"ד ואמר פוקח עורים צ"ע אם יצא י"ח פוקח עורים אבל אם נתכוין למלביש ערומים יצא ידי מלביש ערומים מ"א ועיין מ"ש עליו הפנים מאירות סי' כ"ח. מי שהיה מבדיל ואחר ברכת היין אמר בורא מאורי האש ונזכר וסיים בורא מיני בשמים יצא מיהו צריך לחזור ולברך בורא מאורי האש מ"ל כנה"ג וכתב המ"א ודוקא כשנתכוין בשעת הברכה על הבשמים אבל כשנתכוין על האש יצא ידי אש ומברך אח"כ על הבשמים כנ"ל[א] עמ"א שיש ט"ס בדבריו: (ג) בפה"ג. ומיירי שידע שהוא מים רק טעה בדיבורו אבל אם סבר שהוא יין ואמר בפה"ג וסיים שהכל לא יצא מ"א ע"ש: (ד) כדי דיבור. משמע שאחר כדי דיבור צריך לחזור ולברך מהר"י לוי סי' מ"ז והלק"ט ח"ב סי' קמ"ט ובגנת ורדים כלל א' סי' י"ט כתב דא"צ לחזור ולברך עמ"א ויד אהרן: (ה) שותים. לכאורה משמע כאן דתרתי בעי אחרים שותין ודעתו ג"כ וכו' אבל בד"מ משמע דאם היה

משנה ברורה

[illegible]

דמחיה כמי מזון הוא.

כתבו האחרונים מי שאומר אחר ברכת היין בורא מאורי האש ונזכר שצריך להקדים בשמים וסיים בורא מיני בשמים יצא ידי בשמים וחוזר ומברך בא"י אמ"ה בורא מאורי האש ודוקא כשנתכוין בשעת הזכרת שם ומלכות על הבשמים (ח) שנקט בידו ונכשל בלשונו ואמר בורא מאורי האש אבל כשנתכוין על האש יצא ידי ברכת מאורי האש ואח"כ מברך ברכה אחרת על הבשמים דהא על האש ג"כ צריך לברך והסדר אינו מעכב. ולענין ברכת השחר אם טעה בפוקח עורים ומלביש ערומים וכדומה נתברר לעיל בסימן מ"ו במ"ב סק"כ עי"ש: (ז) ובירך בפה"ג. וכונתו היתה להוציא גם האחרים בברכתו: (ח) דהא דעתו היה וכו'. אמר (ט) שני טעמים לפטור אחד כיון שדעתו לשתות שאר יין ואפילו (י) לא היה אז אותו היין לפניו והביאו לו אח"כ חל הברכה עליהם [ואף דכוס זה היה מים (יא) והתחיל לשתותו אפ"ה לא מקרי הפסק (יב) כיון שלא הפסיק בדיבור

ביאור הלכה

* ותוך כדי דיבור. עיין במ"ב מש"כ ודוקא בברכות שהם דרבנן כ"כ המ"א בשם הריא"ז והטעם דהא בגמרא הוא בעיא דלא איפשיטא וכתב ברי"ף דנקטינן לקולא משום דהוא ספיקא דרבנן ומינה דבדאורייתא אזלינן להחמיר ומה שציירתי וטעה וסבר שאכל פירות דאי בשעת שאמר שם ומלכות היתה כונתו לומר כהוגן אלא שאח"כ נכשל בלשונו ואמר על העץ ועל פרי העץ נראה שמהני מה שחזר תוך כדי דיבור לומר כהוגן אפילו בדאורייתא וראיה לדבר דהא דעת ר"י בתוספות דברכות אפילו דרבנן בספיקא אזלינן לחומרא ואפ"ה כתבו מיהו היה אומר הר"ם דאם היה יודע בבירור שטעה בדיבורו דבתוך כדי דיבור יכול לחזור בו מאחר שהוא יודע שהוא יו"ט ע"ש הרי דזה דבר פשוט הוא לתוספות דהיכא שכונתו בעת אמירת שם ומלכות היה כהוגן אלא שאח"כ נכשל בלשונו יכול לחזור בו תוך כדי דיבור וספיקא דהש"ס הוא רק אם הכוונה היתה ג"כ שלא כהוגן. ודע עוד דאף דלדעת רש"י והרשב"א והרבינו יונה היכא דבשעת אמירת שם ומלכות היתה על דעת שלא לסיים כהוגן ואח"כ נזכר וסיים כהוגן [והוא הי"א שבסעיף א'] הוא בעיא בגמרא ומשום דלא איפשטא אזלינן לקולא כמו שכתבו הפוסקים וא"כ לפ"ז אי איתרמי כה"ג במלתא דאורייתא [כגון בבהמ"ז שבשעה שאמר בא"י אמ"ה היתה דעתו לומר על העץ ועל פה"ע ונזכר וסיים בפיו הזן את העולם כהוגן] הכי נמי דלא יצא וצריך לחזור לראש דהא ספיקא דאורייתא הוא וכן כתב באמת הריא"ז שהובא בשלטי הגבורים ובמ"א מ"מ לדינא צ"ע דמכמה ראשונים משמע דפליגי על רש"י [הראב"ד והרמב"ן ופירשו כן לדעת הרי"ף ג"כ] וסברי דפשיטא דלא אזלינן כלל בתר מחשבה לבד כיון שבפיו אמר כהוגן וא"כ לדידהו בודאי אף בדאורייתא יצא וצ"ע לדינא:

שער הציון

(א) דהוא בגמרא בעיא דלא איפשיטא וספיקא דרבנן לקולא ואי איתרמי כה"ג במלתא דאורייתא עיין בבה"ל סוף ד"ה תוך כדי דיבור: (ב) לבוש וא"ר ותאמר מרדכי ונהר שלום והגר"א בסימן תקפ"ב והפר"ח בסימן תפ"ז דלא כהמ"א וגם המ"א גופא בסימן תפ"ז סק"ב ובסימן תקפ"ב סק"ב הסכים להלכה דיצא בכל גווני וכי"א הנ"ל בס"א דפסק המ"א בסק"ב כוותיה ומה שתמה המ"א דהו"ל להמחבר לכתוב כאן וי"א כתבו כמה אחרונים דגם זה קאי על וי"א הנ"ל: (ג) ואפילו אם בתחלת הברכה בשעה שאמר בא"י אמ"ה ידע שהוא מים ודעתו היה לברך שהכל אלא שאח"כ טעה בדיבורו ואמר בורא פה"ג וחזר לאחר כ"ד וסיים שהכל ג"כ לא יצא דהאי עקירה שעקר לאחר כ"ד כמאן דליתא דמיא ונמצא שסיים שלא כהוגן [ר"י הלוי ותשפ"ל והגר"א בסי' זה ובסימן תקפ"ב ונהר שלום דכו"ע מודו בזה וכן מוכח מהמחבר בסימן תפ"ז דאי לא קיים כהוגן בתוך כדי דיבור לא יצא אע"ג שמתחלה ידע שהוא יו"ט והתחיל לומר הברכה ע"ד לסיים כהוגן ועיין מ"א מש"כ בשם כנה"ג ונראה שלא היה גוף הכנה"ג לפניו ורק העתקה בקיצור והמעיין בו יראה שכוון שם כונה אחרת]: (ד) מ"א: (ה) עיין בה"ל ודוקא שאכל כדי שביעה דאל"ה הלא חיובו רק מדרבנן: (ו) פשוט: (ז) ולא ציירתי בפת הבאה בכיסנין דבאכל כדי שביעה בודאי מחויב לברך עליה בהמ"ז ואפילו בשיעור שדרך ב"א לקבוע עליו סעודה כדלעיל בסי' קס"ח: (ח) דגמ"ר: (ט) ד"ת ומ"א ולענ"ד נראה בפשיטות דלהכי תפס מהרי"ל השני טעמים משום דכל טעם בפני עצמו לא פסיקא ליה כ"כ דטעם הראשון תלוי בפלוגתא לתוספות ורא"ש לא מהני כמו שכתבו כל האחרונים וגם טעם השני לא ברירא כמו שפקפק המ"א ע"ז מאד: (י) פשוט: (יא) מ"א בשם מהרי"ל: (יב) ואם אמר בינתיים בשכמל"ו נראה דצריך לחזור ולברך ולא מהני בזה מה שהוציא אחרים בברכתו לגבי דידיה ועיין בנה"ש והנלענ"ד כתבתי:

הגהות ותיקונים: א) כנ"ל:

Gloss: If there were others /who wished to/ drink /wine/ as well and there was wine in front of them and one also had /drinking/ wine in mind, because he thought that his glass contained wine, (7) *and made the blessing* Borey Peri Ha-Gafen, *but afterwards discovered that his glass contained water or beer /, then/, if he proceeds to drink wine subsequently*[3*] *he does not need to repeat the blessing. /In these circumstances/ he fulfilled /his obligation to make a blessing over wine/ by means of the blessing he made over his glass, even though it was /made/ in error.* (8) */This is/ because he intended to drink other wine as well and /his blessing/ also served for the others there who /wished to/ drink /wine/ to fulfil /their obligation to make a blessing over wine/. Consequently, his blessing is /regarded as/ a /valid/ blessing /and not as a vain one/. (...)*

Mishnah Berurah

word/ מִחְיָה (sustenance) also /implies principal/ food /and the words עַל הַמִּחְיָה (for the sustenance) are therefore in keeping with the appropriate blessing, *Ha-Zan/.*

The Acharonim state that if /when making Havdalah[5] on Motza'ey Shabbos/ one said /the words of the blessing/ *Borey Me'orey Ha-Eysh* after the blessing over wine and /then/ remembered that he must give precedence to /the blessing over/ spices and completed /his blessing with the words/ בּוֹרֵא מִינֵי בְשָׂמִים, he will have fulfilled /his obligation to make a blessing/ over spices and must again say the blessing בָּרוּךְ אַתָּה ד׳ אֱלֹקֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא מְאוֹרֵי הָאֵשׁ. /However,/ this only /applies/ if he had in mind the spices he held in his hand when he mentioned the /Divine/ Name and /the fact/ that He is King and /only/ said /the words/ בּוֹרֵא מְאוֹרֵי הָאֵשׁ through a slip of the tongue, but if he had in mind /then/ to make a blessing over /the lights of/ the fire, he will /in fact/ have fulfilled /his obligation/ with respect to the blessing over the lights of the fire and must subsequently make a further blessing over spices. /This is/ because he is also required to make a blessing over /the lights of/ the fire and the order /in which one makes these blessings/ is not imperative.

/The law/ with respect to the morning blessings (/i.e.,/ if one erred in the case of /the blessings/ *Pokeyach Iverim* and *Malbish Arumim*, etc.) is explained above in Sec. 46, in sub-Par. 20 of the Mishnah Berurah; see there.

(7) And made the blessing *Borey Peri Ha-Gafen.* Having in mind that his blessing should also serve for the others to fulfil /their obligation/.

(8) /This is/ because he intended, etc. /The *Rema*/ gives two reasons to exempt /him from repeating the blessing/.

Firstly /, he should be exempt/, since he intended to drink other wine and the blessing relates to this wine, even if it was not in front of him when /he made the blessing/ and was /only/ served to him subsequently. [Even though the glass /over which he made the blessing/ contained water and he started drinking it, this is nevertheless not ruled as an interruption /between the blessing and the drinking of the wine/, since he did not interrupt with speech inbetween.]

[3*] I.e., provided he does not make an interruption inbetween the blessing and the drinking of the wine.

[5] On Motza'ey Shabbos, when one makes Havdalah, a blessing is made over wine, over spices and over the lights of a fire, and finally the actual Havdalah blessing, to distinguish between the holy day of Shabbos and the weekdays. These blessings should be made in the order described.

(תשובת מהרי"ל סימן ל"ב): **ג** (ט) ד**כל הברכות אם נסתפק אם בירך אם לאו אינו מברך לא בתחלה ולא בסוף** (י) **חוץ** מברכת המזון מפני שהיא (ו) [כ] (יא) של ת[illegible]

ד הרמב"ם שם

[illegible]

[illegible] משאר אוכלים והשותה

א תוס' ברכות ריש ל"ט ורמב"ם פ"ג מה"ב והרא"ש והרשב"א שם

שערי תשובה

[ב] של תורה. עבה"ט ועיין בשו"ת משאת משה סי' א' שהאריך בפרטי דינים של ספק ברכות ועיין בלקוטי פר"ח ושם מבואר שאם נסתפק בבהמ"ז חוזר ואומר גם ברכה רביעית ועיין בכהונת עולם סי' ע"ח:

[א] מכזית. עבה"ט ועיין בית יהודה סימן כ"א וכתב בבר"י בשם זרע אמת בפת סופגנין שנתפח על שאין האוירים שבו נכנסים האוכל

באר היטב

בלעתו לשתות גם שאר יין ואפילו אין אחרים עמו א"צ לברך ודוקא שלא הפסיק על ששתה יין. ואם לא היה בלעתו לשתות שאר יין הוא צריך לברך והאחרים שהיה יין לפניהם יוצאים בברכתו אף שהיתה ברכה לבטלה עמ"א: (ו) של תורה. ובטור כתב דגם ברכת מעין ג' על ז' המינים היא דאורייתא ע"כ במי שנסתפק יאכל עוד מאותו המין ויברך ויוצא גם על הספק שלו ט"ז ועיין הלק"ט ח"א סי' קמ"ג:

(א) מכזית. כל האוכלין מצטרפים לכזית אכל חצי זית מז' המינין וחצי זית אחר מברך אחריהן בנ"ר כנה"ג וכתב המ"א וכ"ל דה"ה פת ודבר אחר וכל המשקין מצטרפין לרביעית אבל האוכל והשותה אין מצטרפין עיין סי' תרי"ב וכ"כ בס' גן המלך סי' כ"א. וליר שע"ג ירק מצטרף דכל אכשורי אוכלא אוכל הוא וה"ה בפת השרוי במשקה או ביין אבל רוטב של בשר אינו מצטרף דהוי משקה

משנה ברורה

בדיבור בינתים] ואפילו לא היה לעתו בהדיא לשתות יותר ורק בסתמא (יג) כיון שהוציא אחרים בברכתו שיהיו יכולים לשתות היין שלפניהם נמצא שלא היתה ברכתו לבטלה ולכן מותר גם לו לשתות שאר יין. והנה הרמ"א אזיל לשיטתו בסימן ר"ו ס"ג[א] בהגהה שס"ל שם דהיכא שלא היה לעתו בהדיא ורק בסתמא צריך לחזור ולברך ולכן בעניננו נמי כתב דהא לעתו וכו' אבל לפמש"כ שם במ"ב ובה"ל דיש כמה פוסקים שסוברין דאפילו בסתמא כל שהיו לפניו על השלחן בשעת ברכה ממילא חל הברכה על כולם ואין צריך לחזור ולברך כשנשפך הכוס שבירך עליו א"כ ה"ה בעניננו כשנמצא מים ושותה כוס אחר יין שהיה לפניו בכל גווני א"צ לחזור ולברך: **ג** (ט) כל הברכות וכו'. משום שהן מד"ס וספיקא דרבנן לקולא ועיין לעיל סימן קס"ז ס"ט במ"ב: (י) חוץ מבהמ"ז. והוא שאכל כדי שביעה דאז הוא מחוייב מן התורה ועיין לעיל קפ"ד ס"ד במ"ב. והנה מהמחבר משמע שסתם כהרמב"ם וסמ"ג שסוברין דברכה מעין שלש שמברכין על שבעת המינים הוא מדרבנן [illegible]

[illegible]

שער הציון

(יג) ואם לא היה יין לפניהם רק שהיה סבור להשקותם מכוס זה פשוט דלא מהני: (יד) ובפת הבאה בכיסנין לא יצוייר זה דאם אכל מהם כדי שביעה הוא כמו לחם גמור וחייב לברך עליו בהמ"ז וכדלעיל בסימן קס"ח ולכאורה משמע דהוא מה"ת אם אכל כדי שביעה כמו בשאר לחם [ובפמ"ג בסימן קס"ח במשב"ז נסתפק שם בזה בסק"ו ועיין מש"כ שם בביאור הלכה]: (א) מ"א: (ב) ספק שמא קי"ל כר"י דאפילו בפחות מכזית מז' מינים לבד נמי מברך בנ"ר ואפילו להחולקין עליו מ"מ כאן שאכל כזית בין הכל שפיר מברך בנ"ר [כנה"ג ע"ש]: (ג) מ"א: (ד) היינו המשקין שהם חוץ מיין אבל חצי רביעית יין וחצי רביעית שכר יש לעיין אם מצטרפי לבנ"ר דהא יש ספק שמא צריך ביין לברך על כזית ברכה הראויה לה: (ה) עיין בא"א ובחמד משה שמסתפקין בזה דדלמא דוקא לענין יוהכ"פ משום דקים להו לרבנן דלא מיתבא דעתיה משא"כ בעלמא: (ו) מ"א: (ז) דלא גרע משרוי במשקה ומתה שקיים המ"א וכ"מ סימן קנ"ח ס"ה ע"ש בח"א משמע לכאורה דבכל גווני קרוי משקה וצ"ע: (ח) כנלענ"ד דזהו כוונת המג"א ועיין בח"א כלל כ' סט"ז משמע שהוא מפרש להמ"א דאף בטבל ברוטב אין מצטרף ולא נהירא. ודע דהח"א משיג על המ"א ודעתו דאם טבל פת ביין אין מצטרף היין ודעתו דדוקא לענין יוהכ"פ משום יתובי דעתא והביא המקור מתוי"ט שם אבל המעיין בהרמב"ם פ"ב מהלכות עשור הלכה ז' משמע דדין הציר לאו דוקא לענין יוהכ"פ: (ט) מ"א ועיין לקמן סימן תע"ה סקט"ו במ"א ובסימן תרי"ב וביומא דף פ' ע"ב ברש"י ד"ה כזית ותמצא כמו שביארנו [ודע דכדברי המ"א מצאתי בחידושי הרא"ה על הרי"ף בפרק כ"מ וכן הוא ג"כ דעת הגר"א בסימן ר"ח ס"ט ודלא ככנה"ג]: (י) וגם זה לא ברירא כולי האי דאפשר דאף שיש כדי שביעה ואכלת ג"כ בעינן וזה לא מקרי אכילה כמו שכתב המ"א ואפשר דמשום זה קיים הפמ"ג וצ"ע אך אם אכל כזית אחד מזה בב"א בודאי חייב מן התורה ממ"כ ודוק: (יא) עיין בלחם משנה פ"ב מהלכות עשור ה"ד ותבין מה ששינו הלשון מלקמן סי' תרי"ב וכ"ל דקתם שתיית

הגהות ותיקונים: א) ס"ו:

3. /In the case of/ (9) all blessings, if one is uncertain as to whether or not he /already/ made the blessing /in question/ he should not make the blessing, irrespective of whether it is a prior- or an after-/blessing/, (10) except /in the

Mishnah Berurah

/Secondly,/ even if he did not have in mind explicitly to drink more /wine/, but merely /made the blessing/ without any specific intention, it /nevertheless/ follows from /the fact/ that his blessing served for others to fulfil /their obligation/ and they were able to drink the wine in front of them /because of his blessing/ that the blessing was not in vain. Consequently, it is also permitted for him to drink other wine /on the basis of the blessing/.

Now the *Rema* /here/ follows his own opinion /given/ in Sec. 206 in the gloss to Par. 6. There he /rules in accordance with/ the view that when one did not have in mind explicitly /to drink other drink, and not just the drink which he held in his hand, when he made the blessing/, but merely /made the blessing/ without /any mental/ stipulation, he must repeat the blessing /if he was unable to drink from the drink he held in his hand and wishes to drink other drink/. Consequently, he also writes, "because he intended, etc.," with respect to the case /discussed/ here. However, according to what I have written there in the Mishnah Berurah and Beyur Halachah, that there are several Poskim who are of the opinion that even if one did not make /any/ stipulation /when he made/ the blessing it /nevertheless/ related automatically to all /the drink of the same kind/ which was on the table in front of him when /he made/ the blessing, and he does not need to repeat the blessing if /the contents of/ the glass over which he /actually/ made the blessing poured away, it follows that the same ruling /applies/ in this case. /Therefore,/ when one discovers that /the glass over which he made the blessing contains/ water /rather than wine/ and he /wishes to/ drink another glass of wine that was in front of him /when he made the blessing/, he does not need to repeat the blessing in any circumstances /, even if he had no explicit intention to drink the other wine/.

(9) All blessings, etc. This is because they are a Rabbinical requirement, and where there is a doubt as to /whether or not one is required to perform/ a Rabbinical /requirement we rule/ leniently.

See the Mishnah Berurah above in Sec. 167, Par. 9.[6]

(10) Except /in the case/ of the blessings for after a meal. This /only/ applies if one ate sufficient to be satisfied, since /only/ then is one obliged /to make these blessings/ by Torah law. See above in /Sec./ 184, Par. 4 in the Mishnah Berurah.

Now it is implied that the author /of the Shulchan Aruch/ rules categorically in accordance with /the view of/ the *Rambam*[7] and the *Semag*, who are of the opinion that the blessing which corresponds to the three blessings /for after a meal/, that one makes over the seven species[8] /for which the land

---

[6] There the author states that in view of the fact that we rule leniently in such a case he is not allowed to be stringent and make the blessing. The reason is that it is then regarded as a superfluous blessing, and it is forbidden to make a superfluous blessing. However, in circumstances where someone else will be making the blessing, and he can make his blessing serve for him to fulfil his obligation, it is proper for him to fulfil any possible obligation he may have by means of that person's blessing.

[7] *Rambam, Hilchos Berachos* 8:12.

[8] See *Devarim* 8:8.

[illegible] אם לאו אינו מברך לא בתחלה [illegible] חוץ מברכת המזון מפני שהיא (ו) [ג] (יא) של תורה:

ד הרמב״ם שם

רי האוכל פחות מכזית מה דינו. ובו ב׳ סעיפים:

א (א) ^א^האוכל פחות (א) [א] מכזית בין מפת בין משאר אוכלים והשותה

א תוס׳ ברכות ריש ל״ט ורמב״ם פ״ג מה״ב והרא״ש והרשב״א שם

שערי תשובה

[ג] של תורה. עבה״ט ועיין בשו״ת משאת משה סי׳ א׳ שהאריך בפרטי דינים של ספק ברכות ועיין בלקוטי פר״ח ושם מבואר שאם נסתפק בבהמ״ז חוזר ואומר גם ברכה רביעית ועיין בכהונת עולם סי׳ ע״ח:

[א] מכזית. עבה״ט ועיין בית יהודה סימן כ״א וכתב בברי״י בשם זרע אמת בפת קופגנין שנתפח עד שאין האוירים שבו נרגשים האוכל מאותו המין ויברך ויוצא גם על הספק שלו ט״ז ועיין הלק״ט ח״א סי׳ קמ״ג:

באר היטב

בלעתו לשתות גם שאר יין ואפילו אין אחרים עמו א״צ לברך ודוקא שלא הפסיק על ששתה יין. ואם לא היה בלעתו לשתות שאר יין הוא צריך לברך והאחרים שהיה יין לפניהם יוצאים בברכתו אף שהיתה ברכה לבטלה עמ״א: (ו) של תורה. ובטור כתב דגם ברכת מעין ג׳ על ז׳ המינים היא לאורייתא ע״כ במי שנסתפק יאכל עוד

(א) מכזית. כל האוכלין מצטרפים לכזית אכל חצי זית מז׳ המינין וחצי זית אחר מברך אחריהן בנ״ר כנה״ג וכתב המ״א וכ״ל דה״ה פת ודבר אחר וכל המשקין מצטרפין לרביעית אבל האוכל והשותה אין מצטרפין עיין סי׳ תרי״ב וכ״כ בס׳ גן המלך סי׳ כ״א. וציר שע״ג ירק מצטרף דכל אכשורי אוכלא אוכל הוא וה״ה בפת השרוי במשקה או ביין אבל רוטב של בשר איכו מצטרף דהוי משקה

משנה ברורה

[illegible]

[illegible] והמב״ס וסמ״ג שסוברין [illegible] וגם שמברכין על שבעת המינים הוא מדרבנן אבל באמת יש הרבה ראשונים שסוברין שהוא מדאורייתא* וע״כ כתבו האחרונים למי שאכל כדי שביעה (יד) מפירות או תבשיל של שבעת המינים ונסתפק לו אם בירך אחריו יאכל עוד מאותו המין שיעור כזית ויברך אחריו ויוציא עי״ז גם הספק שלו* ועיין בפמ״ג שמלדד דאם אין לו מאותו המין יקח ממין אחר שהוא משבעת המינין כגון שאכל פרי עץ יקח מיני מזונות ויכלול בהברכה: (יא) של תורה. ועיין בסימן מ״ז במ״ב סק״א מ״ש לענין ברכת התורה אם נסתפק:

א (א) האוכל. כל האוכלין (א) מצטרפין לכזית לברך עליהן ברכה אחרונה הראויה להן אם משבעת המינין ברכה מעין ג׳ אם שלא מזיי״ן מינים לענין בנ״ר. אכל חצי זית משבעת המינין וחצי זית אחר (ב) מברך אחריהן בורא נ״ר (ג) וה״ה כשאכל חצי זית פת וחצי זית מדבר שמברכין בנ״ר מברך בנ״ר (ד) וכל המשקין מצטרפין לרביעית האוכל והשותה [דהיינו שאכל פחות מכזית ושתה פחות מרביעית] אין (ה) מצטרף אפי׳ לענין בנ״ר. (ו) ציר שע״ג ירק מצטרף [illegible]

שער הציון

(יג) ואם לא היה יין לפניהם רק שהיה סבור להשקותם מכום זה פשוט דלא מהני: (יד) ובפת הבאה בכיסנין לא יצוייר זה דאם אכל מהם כדי שביעה הוא כמו לחם גמור וחייב לברך עליו בהמ״ז וכדלעיל בסימן קס״ח ולכאורה משמע דהוא הה״ת אם אכל כדי שביעה כמו בשאר לחם [ובפמ״ג בסימן קס״ח בתשב״ז נסתפק שם בזה בסק״ו ועיין מש״כ שם בביאור הלכה]: (א) מ״א: (ב) ספק שמא קי״ל כרי״י דאפילו בפחות מכזית מז׳ מינים לבד נמי מברך בנ״ר ואפילו להחולקין עליו מ״מ כאן שאכל כזית בין הכל שפיר מברך בנ״ר [כנה״ג ע״ש]: (ג) מ״א: (ד) היינו המשקין שהם חוץ מיין אבל חצי רביעית יין וחצי רביעית שכר יש לעיין אם מצטרפי לבנ״ר דהא יש ספק שמא צריך ביין לברך על כזית ברכה הראויה לה: (ה) עיין בא״א ובחמד משה שמפקפקין בזה דדלמא דוקא לענין יוהכ״פ משום דקים להו לרבנן דלא מיתבא דעתיה משא״כ בעלמא: (ו) מ״א: (ז) דלא גרע משרוי במשקה וממה שקיים המ״א וכ״ת סימן קכ״ח ס״ה ע״ש במ״א משמע לכאורה דבכל גווני קרוי משקה וצ״ע: (ח) ככלעבנ״ד דזהו כוונת המג״א ועיין במ״א כלל כ׳ סט״ז משמע שהוא מפרש להמ״א דאף בטבל ברוטב אין מצטרף ולא נהירא. ודע דהח״א משיג על המ״א ודעתו דאם טבל פת ביין אין מצטרף היין ודעתו דדוקא לענין יוהכ״פ משום יתובי דעתא והביא המקור מתו״י שם אבל המעיין בהרמב״ם פ״ב מהלכות עשור הלכה ז׳ משמע דדין הציר לאו דוקא לענין יוהכ״פ: (ט) מ״א ועיין לקמן סימן תע״ה סקט״ו במ״א ובסימן תרי״ב וביומא דף פ׳ ע״ב ברש״י ד״ה כזית ותמלא כמו שביארנו [ודע דלכלברי המ״א מצאתי בחידושי הרא״ה על הרי״ף בפרק כ״ת וכן הוא ג״כ דעת הגר״א בסימן ר״ח ס״ט ודלא ככנה״ג]: (י) וגם זה לא ברירא כולי האי דאפשר דאף שיש כדי שביעה ואכלת ג״כ בעינן וזה לא מקרי אכילה כמו שכתב המ״א ואפשר דמשום זה קיים הפמ״ג וצ״ע אך אם אכל כזית אחד מזה בב״א בודאי חייב מן התורה ממ״כ ודוק: (יא) עיין בלחם משנה פ״ב מהלכות עשור ה״ד ותבין מה ששינינו הלשון מלקמן סי׳ תרי״ב וכ״ל דקתם שתיית

הגהות ותיקונים: א) ס״ו:

case/ of the blessings for after a meal, since /one is obliged to make/ those /blessings/ **(11)** by Torah law.

§210: THE RULING WHEN ONE EATS LESS THAN AN OLIVE'S /BULK OF FOOD/

(Contains Two Paragraphs)

1. (1) If one eats less than an olive's /bulk/ of either bread or other foods or if

Mishnah Berurah

of Israel is praised/, is a Rabbinical /requirement/. However, there are in fact many Rishonim who are of the opinion that this /blessing/ is a Torah /obligation/. In view of this, the Acharonim write that if one ate sufficient fruit or cooked[9] /food/ of the seven species to be satisfied and is in doubt as to whether /or not/ he made an after-blessing over it, he should eat a further olive's bulk of that kind /of food/ and make an after-blessing over it and will thus discharge /any obligation he may have to make an after-blessing over the food/ he is doubtful about. See the *P.Mg.*, who adopts /the view/ that if he does not have /more/ of the same kind /of food so that he can make the identical after-blessing/, he should take /for this purpose/ a different kind of /food/ which is /also/ of the seven species (for example, if he ate fruit he should take a kind of /grain/ food) and /then/ incorporate /a mention for the food which he is doubtful about/ in the /after-/ blessing /he must now make over that food/.

(11) By Torah law. See what we have written in Sec. 47, in sub-Par. 1 of the Mishnah Berurah, as regards /the ruling/ when one is doubtful /as to whether or not he made/ the blessings over Torah /study/.

§210

(1) If one eats. All the foods /one has eaten/ may be taken into account collectively to /complete/ an olive's /bulk/, so that one can make the appropriate after-blessing over /the food/. If /the foods of which the olive's bulk is comprised are/ of the seven species[1] /for which the land of Israel is praised, one can make/ the blessing which corresponds to the three /blessings for after a meal over them/. If they are not of the seven species /they can be taken into account collectively/ for /the after-blessing/ *Borey Nefashos.*

If one ate half an olive's /bulk of food/ of the seven species and half an olive's /bulk of some/ other /food/, he should make the after-blessing *Borey Nefashos* over /the combined olive's bulk/. Correspondingly, if one ate half an olive's /bulk/ of bread and half an olive's /bulk/ of /some/ article /over/ which one must make the blessing *Borey Nefashos*, one must make the blessing *Borey Nefashos* /over the olive's bulk/.

All drinks[2] may be taken into account collectively to /complete the quantity of/ a *revi'is*[1]* /required for an after-blessing over drink/. /However,/ if one ate and drank [i.e., if one ate less than an olive's /bulk of food/ and drank less than a *revi'is*] /the food and drink/ cannot even be taken into account collectively for the purposes of /the blessing/ *Borey Nefashos*. /Nevertheless,/ the brine on a vegetable can be taken into account

---

[9] I.e., a cooked dish prepared from any of the five species of grain.

[1] See *Devarim* 8:8.

[2] See Sha'ar Ha-Tziyun No. 4, that this may not be so if one of the drinks is wine, since one may be required to make the after-blessing for wine over the volume of an olive of wine.

(תשובת מהרי"ל [illegible] אם לאו אינו מברך לא בתחלה [illegible]

ד הרמב"ם שם

רי האוכל פחות מכזית מה דינו. ובו ב' סעיפים:

א (א) האוכל פחות מכזית, (ב) בין מפת בין משאר אוכלים והשותה [illegible]

א תוס' ברכות ריש ל"ט ורמב"ם פ"ג מה"ב והרא"ש והרשב"א שם

שערי תשובה

[ג] של תורה. עבה"ט ועיין בשו"ת משאת משה סי' א' שהאריך בפרטי דינים של ספק ברכות ועיין בלקוטי פר"ח ושם מבואר שאם נסתפק בבהמ"ז חוזר ואומר גם ברכה רביעית ועיין בכהונת עולם סי' ע"ח: [א] מכזית. עבה"ט ועיין בית יהודה סימן כ"א וכתב בבר"י בשם זרע אמת בפת סופגנין שנתפח על שאין האוירים שבו נרגשים האוכל

באר היטב

בדעתו לשתות גם שאר יין ואפילו אין אחרים עמו א"צ לברך ודוקא שלא הפסיק על ששתה יין. ואם לא היה בדעתו לשתות שאר יין הוא צריך לברך והאחרים שהיה יין לפניהם יוצאים בברכתו אף שהיתה ברכה לבטלה עמ"א: (ו) של תורה. ובטור כתב דגם ברכת מעין ג' על ז' המינים היא דאורייתא ע"כ במי שנסתפק יאכל עוד מאותו המין ויברך ויוצא גם על הספק שלו ט"ז ועיין הלק"ט ח"א סי' קמ"ג:

(א) מכזית. כל האוכלין מצטרפים לכזית אכל חצי זית מז' המינין וחצי זית אחר מברך אחריהן בנ"ר ככה"ג וכתב המ"א וכ"ל דה"ה פת ודבר אחר וכל המשקין מצטרפין לרביעית אבל האוכל והשותה אין מצטרפין עיין סי' תרי"ב וכ"כ בס' גן המלך סי' כ"א. וכ"ר שע"ג ירק מצטרף דכל אכשורי אוכלא אוכל הוא וה"ה בפת השרוי במשקה או ביין אבל רוטב של בשר אינו מצטרף דהוי משקה

משנה ברורה

[illegible]

[illegible] ירק מצטרף לכזית דכל אכשורי אוכלא [משקה הבא למתק אוכל] אוכלא הוא וה"ה בפת השרוי במשקה או ביין (ז) או ברוטב אבל אם אכל הפת (ח) עם הרוטב בלא טבול אין מצטרף אך אם היה הרוטב של המאכל מדברים שמברכין עליהן כמו על המאכל [ומבואר בסימן ר"ה] אפשר דמצטרף הרוטב להמאכל וצ"ע* [ח"א]. אכל הכזית מעט מעט ונשתהה הרבה באכילתו אם יש (ט) מתחלת האכילה עד סוף האכילה יותר מכדי אכילת פרס אינו מצטרף [ושיעור פרס עיין לקמן סימן תרי"ב שיש דעות אי ג' ביצים או ד' ביצים והכא מסתברא דאין מצטרף אפילו רק בכדי ג' ביצים דשיעור כזית אפילו בפת לענין בהמ"ז הוא רק דרבנן וכן משמע מח"א]. וכתב הפמ"ג דכ"ז הוא רק לענין שיעור כזית (י) אבל לענין פת כדי שביעה לחיובו הוא מן התורה חייב אף שאכל מעט מעט דהא עכ"פ ושבעת קרינן ביה. היה פת סופגנין שנתפח על שאין האוירים שבו נרגשים האוכל כזית ממנו כמות שהוא אינו מברך דלפי האמת לא אכל כזית וכן אם היה כזית ונצטמק ונתמעט בשיעורו אין מברכין אחריו אלא א"כ דחזר ונתפח [אחרונים]. ולענין שתיית רביעית אם שתה (יא) והפסיק מעט וחזר ושתה עד שהשלים לרביעית

שער הציון

(יג) ואם לא היה יין לפניהם רק שהיה סבור להשקותם מכוס זה פשוט דלא מהני: (יד) ובפת הבאה בכיסנין לא יצוייר זה דאם אכל מהם כדי שביעה הוא כמו לחם גמור וחייב לברך עליו בהמ"ז וכדלעיל בסימן קס"ח ולכאורה משמע דהוא מה"ת אם אכל כדי שביעה כמו בשאר לחם [ובפמ"ג בסימן קס"ח במשב"ז נסתפק שם בזה בסק"ו ועיין מש"כ שם בביאור הלכה]: (א) מ"א: (ב) ספק שמא קי"ל כר"י דאפילו בפחות מכזית מז' מינים לבד נמי מברך בנ"ר ואפילו להחולקין עליו מ"מ כאן שאכל כזית בין הכל שפיר מברך בנ"ר [ככה"ג ע"ש]: (ג) מ"א: (ד) היינו המשקין שהם חוץ מיין אבל חצי רביעית יין וחצי רביעית שכר יש לעיין אם מצטרפי לבנ"ר דהא יש ספק שמא צריך ביין לברך על כזית ברכה הראויה לה: (ה) עיין בא"א ובחמד משה שמפקפקין בזה דדלמא דוקא לענין יוהכ"פ משום דקים להו לרבנן דלא מיתבא דעתיה משא"כ בעלמא: (ו) מ"א: (ז) דלא גרע משרוי במשקה וממה שקיים המ"א וכ"מ סימן קנ"ח ס"ה ע"ש במ"א משמע לכאורה דבכל גווני קרוי משקה וצ"ע: (ח) כנלענ"ד דזהו כוונת המג"א ועיין בח"א כלל כ' סט"ז משמע שהוא מפרש להמ"א דאף בטבל ברוטב אין מצטרף ולא נהירא. ודע דהח"א משיג על המ"א ודעתו דאם טבל פת ביין אין מצטרף היין ודעתו דדוקא לענין יוהכ"פ משום יתובי דעתא והביא המקור מתוי"ט שם אבל המעיין בהרמב"ם פ"ב מהלכות עשור הלכה ז' משמע דדין הציר לאו דוקא לענין יוהכ"פ: (ט) מ"א ועיין לקמן סימן תע"ה סקט"ו במ"א ובסימן תרי"ב וביומא דף פ' ע"ב ברש"י ד"ה כזית ותמצא כמו שביארנו [ודע דכדברי המ"א מצאתי בחידושי הרא"ה על הרי"ף בפרק כ"מ וכן הוא ג"כ דעת הגר"א בסימן ר"ח ס"ט ודלא ככנה"ג]: (י) וגם זה לא ברירא כולי האי דאפשר דאף שיש כדי שביעה ואכלת ג"כ בעינן וזה לא מקרי אכילה כמו שכתב המ"א ואפשר דמשום זה קיים הפמ"ג וצ"ע אך אם אכל כזית אחד מזה בכ"א בודאי חייב מן התורה מת"כ ודוק: (יא) עיין בלחם משנה פ"ב מהלכות עשור ה"ד ותבין מה ששינו הלשון מלקמן סי' תרי"ב וכ"ל דסתם שתיית

הגהות ותיקונים: א) ס"ו:

in conjunction /with the vegetable/ to /complete/ the olive's /bulk required/, since any /liquid that is meant/ to make food palatable [/i.e./ liquid that is intended to give flavor to the food] is /classed as/ food. The same ruling /applies/ when bread is soaked in juice, wine or broth, though if one ate bread /together/ with broth without dipping /the bread in the broth the bread and broth/ cannot be taken into account collectively. However, if the broth /one consumes/ with the food is an article over which one is required to make the same /prior-/blessing as over the food [/in accordance with/ what is explained /above/ in Sec. 205 /Par. 2/], it may be that the broth can be taken into account in conjunction with the food /to complete an olive's bulk/, but this requires /further/ study. [*Ch.A.*]

If one ate the olive's /bulk of food/ little by little, drawing out his eating of it considerably /, then/, if /the time it took/ from when he started eating it until he finished eating it was more than /the time/ it takes to eat a /standard/ portion /of wheat bread, the food/ cannot be taken into account collectively /as having been eaten at once/. [As to how much is a /standard/ portion /of wheat bread/, see below /in/ Sec. 612 /, Par. 4/ that there are /conflicting/ opinions as to whether it is /the bulk of/ three eggs or of four eggs. /With respect to what is discussed/ here, it is reasonable /to assume/ that even if /one ate an olive's bulk of food/ merely during /the time/ it takes /to eat the bulk of/ three eggs, /the food/ can /nevertheless/ not be taken into account collectively /as having been eaten at once/. /This is/ because /the requirement to make an after-blessing after one has eaten/ the bulk of an olive is merely a Rabbinical one even in the case of bread, for which the blessings for after a meal are involved.[3] This is likewise implied in the *Ch.A.*]

The *P.Mg.* writes that all the /above remarks concerning the drawing out of one's eating/ only apply with respect to /the question of whether or not one is regarded as having eaten/ the bulk of an olive. However, where /one has eaten an amount of/bread sufficient for one to be satisfied, for which one is obliged /to make the blessings for after a meal/ by Torah law, one is /in fact/ obliged /to make these blessings/ even though he ate /the bread/ little by little /and ate less than an olive's bulk during the time it takes to eat a standard porion of wheat bread/. This is because /even though one ate in this way, this obligation, which is based on the verse/ "and be satisfied,"[4] is at any rate applicable.

If bread is spongy and rose /so much/ that the air spaces in it are not felt /to be part of the bread, then/, if one eats an olive's /bulk/ of it as it is he should not make an /after-/ blessing /over it/, since in actual fact he did not eat an olive's /bulk of bread/. Similarly, if an olive's /bulk/ shrank and became less than this quantity, one is not /required/ to make an after-blessing over it unless it expanded again. [Acharonim]

As regards the drinking of a *revi'is*, if one /started/ drinking and stopped a little and /then/ continued drinking until he completed /drinking/ an /entire/ *revi'is*/, and

---

[3] Consequently, where there is a doubt as to whether or not one is in fact obliged to make the blessing, he should be lenient and refrain from doing so.

[4] See *Devarim* 8:10, where it is stated, "and you will eat and be satisfied and bless the Lord your God, etc." This implies that one is obliged to make an after-blessing if one ate enough to be satisfied. The *P.Mg.* means that a person becomes satisfied from food irrespective of how he ate it and, consequently, if one ate sufficient to be satisfied he is obliged according to Torah law to make the blessings for after a meal even if he drew out the eating.

(ב) פחות (ג) [ג] מרביעית בין מיין בין משאר משקים (ג) מברך תחלה ברכה הראויה לאותו המין (ד) ולאחריו [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] אבל אם נקח (ד) [ג] (ט) הגרעין מתוכו לא מקרי בריה (הר"י פ' כילד

ב תו' שם והרא"ש והרשב"א ורבינו יונה להשוות הירושלמי עם התלמוד שלנו

באר היטב

מ"א. ואם אכל מעט וחזר ואכל מעט אם שהה יותר מכא"פ אין מצטרף לברכה אחרונה. ולענין שתיה עי' סי' תרי"ב ס"י וע"ל סי' ר"ד לענין שתיית הקאוו"י תש"ם. אם אכל פחות מכשיעור והלך לחוץ וחזר למקומו לריך לברך שנית בתחלה אפי' בפת דהא אין טעון ברכה אחרונה ודינו כשאר דברים ולכן נ"ע אם חזר ואכל פחות מכשיעור אם מצטרפין דהוי כמו היסח הדעת וכ"ל דמצטרפין מ"א.

שערי תשובה

כזית מתנו כמות שהוא אינו מברך לפני האמת לא אכל כזית: [ג] מרביעית. עבה"ט ולענין שיעור רביעית של תורה עיין בספר בית אפרים על טריפות בקונטרס התשובות שיש חילוק בין שיעור רביעית דאורייתא להיכא שאין החיוב רק מדרבנן וזה תלוי בספק שיעור אגודל אם מודדין במקום הרחב או במקום הקצר ולפי מ"ש התוס' במנחות יש עוד ספק אם לשער בשיעור קשר אגודל ע"ש: [ג] הגרעין. עבה"ט

דבר שהיה בו כזית ונלעתק ונתמעט בשיעורו אין לברך אחריו ואם אח"כ חזר ונתפח שפיר מברכין עליו לאחריו גן המלך סי' קכ"ב ויל אהרן: (ב) מרביעית. הט"ז כתב דיין שרף במדינתנו אינו בכלל זה דאפילו לא שתה רביעית מברך[ג] ברכה אחרונה דאזלינן בתר שיעור שתיה לרוב בני אדם אבל המ"א בסי' ק"ץ ס"ק ד' כתב דאפי' ביין שרף לריך שיעור רביעית דלא חלקו בין משקה למשקה ע"ש וכ"כ הרב בעל בית יעקב סי' כ"ז ודחה שם דברי הט"ז ע"ש [וכן פסק בס' אליה רבה]. שיעור רביעית היינו בילה ומחלה. תמלא כלי יין ותתן לתוכו בילה ומחלה ומה שיולא ממנה הוא רביעית ודוקא ביין שנגדש ע"ג הכלי ואינו יולא כ"כ אבל במים יולא יותר לכן יעשה כמ"ש סי' תנ"ו ע"ש [אבל בס' אליה רבה מביא בשם מהרי"ל ושל"ה דימלא אפילו במים ע"ש] ובשל"ה כתב דהוא כמעט מלא ב' קליפות מבילת תרנגולת וכל הדברים משערין בבילים בינונים מ"א: (ג) כברייתו. משמע בחולין דף קי"ט דקטנית א' מקרי בריה אע"פ שהרבה גדלים בשרביט א'. דג קטן מיקרי בריה חות יאיר סי' ק"ם: (ד) הגרעין. ואם אכל מה שבתוך הגרעין מקרי בריה דהרי אכל

משנה ברורה

לרביעית (יב) יש אומרים דאינו מלטרף וי"א דמלטרף אם לא ששהה מתחלת השתיה עד סוף השתיה יותר מכדי אכילת פרס [מלקמן בסימן תרי"ב ס"י] והגר"א הסכים שם בביאורו דהלכה כדעה זו השניה. והנה לענין שתיית טה"ע וקאפ"ע שהדרך לשתותו כשהוא חם וקשה לשתותו בלא הפסק כדרך שאר משקין כ"א מעט מעט (יג) יש מחלוקת רבה בין הפוסקים אם לריך לברך ברכה אחרונה (יד) לדעה ראשונה הנ"ל ובמחלית השקל ובח"א מלדדים שלא לברך וכ"כ בדה"ח וכן הוא מנהג העולם. ואנשי מעשה נוהגין שלבסוף שתייתן מניחין כדי שיעור רביעית שילטנן מעט כדי שיוכל לשתות רביעית בלא הפסק ולברך ברכה אחרונה וטוב לעשות כן כדי לנאת אליבא דכו"ע ובפרט לדעת הגר"א הנ"ל דפסק כדעה שניה דהשיעור הוא כדי אכילת פרס לענין לירוף גם בשתיה (טו) בודאי נכון לעשות כן. אם אכל פחות מכשיעור והלך לחוץ וחזר מיד דבודאי (טז) לריך לברך שנית בתחלה אפילו בפת יש לעיין אם חזר ואכל פחות מכשיעור בכדי אכילת פרס אם מלטרף דאולי כיון שהלך לחוץ הוי כמו היסח הדעת ועיין במ"א דמלדד דמלטרף: (ב) פחות מרביעית. ושיעור רביעית וכזית עיין לעיל[א] בסימן

רע"א סקס"ח במ"ב ובה"ל שם ולקמן בסימן תפ"ו במ"ב ובה"ל: (ג) מברך תחלה. [illegible]

שער הציון

רביעית משערינן כדרך שתיית בני אדם שאינו שותה, בבת אחת כ"א בשתי פעמים שהוא מדת ד"א כלעיל בסימן ק"ע ס"ח ע"ש ומה דאיתא ברמב"ם פי"ד מהלכות מאכלות אסורות שתה מעט וחזר ושתה אם יש מתחלת שתיה ראשונה עד סוף שתיה אחרונה כדי שתיית רביעית מצטרפין לכשיעור וכו' מיירי בכה"ג שלא הפסיק יותר משיעור זה ומה שכתב עוד וא"ל אין מצטרפין היינו שהפסיק יותר משיעור זה מעט ובזה ניחא מה שהקשה שם בל"ת כל תעיין הוא תירן ג"כ מעין זה ומה שכתבנו בפנים והפסיק מעט היינו ששהה מעט יותר משאר בני אדם ששוהין באמצע השתיה ועיין בכ"א כלל כ' אות דלי"ת והנלענ"ד כתבתי: (יב) המחבר לקמן בסימן תרי"ב סתם כדעה זו בתחלה ועל דעה שניה כתב בשם י"א משמע דהכי ס"ל: (יג) עיין בבבה"ט סימן ר"ד ס"ז ובשע"ת שם: (יד) לדעה שניה השיעור דוקא אם נשתהה מתחלה עד סוף יותר מכדי אכילת פרס: (טו) לדעתו כ"ז שלא נשתהה יותר מכדי א"פ חייב בברכה אחרונה וכדי לנאת גם דעת המחבר דסתם בסימן תרכ"ב[ב] כדעה הראשונה לכן טוב לעשות כן: (טז) דהא אין טעון ברכה אחרונה ודינו כשאר דברים: (יז) ואף דמן התורה כדי שביעה בעינן מ"מ כשתקנו חז"ל אקמנו אליבא דקרא דכתיב ואכלת ואכילה דכל התורה הוא לא פחות מכזית: (יח) כ"מ בפ"ג מה"ב: (יט) כגון של ערלה וכלאי הכרם וכה"ג: (כ) וה"ה דג קטן הוי בריה [אחרונים]: (כא) וה"ה אם חלקו מקודם לשתים ואכלו [ח"א]: (כב) דאף דלדעת הר"י יש לומר דלא הוי בריה כיון שאין דרכו לאכול כיון דלדעת התוספות והרא"ש והטור והרשב"א והרי"ו כולם ס"ל דבהכי הוי בריה כוותיהו נקטינן [מאמר מרדכי] ואף דהמ"א ביאר דדברי הרמ"א יכול לומר דאתיא אליבא דכו"ע והוא מיירי דוקא בענבים ורמונים מ"מ לדינא בודאי הדין עם המא"מ וכמו שהסביר דבריו ובפרט לדבדרי חמודות ובביאור הגר"א איתא בפירוש דדעת הרמ"א הוא כדעת הרשב"א ע"ש: (כג) דהרי כתב המ"א דזה הוא רק להרא"ש דס"ל דע"י דבר שאין דרך לאכול לא נתבטל שם בריה וא"כ להרמ"א שפסק דלא כהרא"ש וכמו שכתב הגר"א יש להקל בפרט שידוע שדעת הרי"ף והרמב"ם שלא לחלק בין בריה לשאינו בריה והוא מלתא דד"ם אין להחמיר ועיין בא"ר והנלענ"ד כתבתי: (כד) דברי חמודות והגר"א ואף שלדברי המ"א שפירש דהרמ"א אתיא ג"כ כדברי הרא"ש ממילא אין ראיה לדין זה מ"מ פשוט דיש להקל בזה דיש לצרף דעת הרי"ף והרמב"ם דמקילין בעיקר דין זה וגם הר"י בודאי מיקל בזה כמו שכתב המ"א:

הגהו"ת: א) לקמן: ב) תרי"ב: ג) למברך:

one drinks (2) less than a revi'is[1*] of either wine or other drinks, (3) he should

Mishnah Berurah

all this took longer than the time it normally takes to drink a *revi'is/*, there are /authorities/ who maintain that /the two amounts drunk separately/ cannot be taken into account collectively. /However,/ other /authorities/ contend that they do combine /and thus give rise to an obligation to make an after-blessing/, unless /the time/ it took from when one started drinking until one finished drinking was longer than /the time/ it takes to eat a /standard/ portion /of wheat bread/ [as /may be seen/ below in Sec. 612, Par. 10]. The *Gra* agrees there in his *Beyur* that the halachic /ruling/ follows this second opinion.

Now as regards the drinking of tea or coffee, /which are drinks/ that are normally drunk hot and are difficult to drink without stopping /in the middle/, as /one drinks/ other drinks, but are only /drunk/ little by little, there is a considerable dispute among the Poskim as to whether /or not/ one must make an after-blessing /over them/ according to the first opinion /stated/ above. The *Machatzis Ha-Shekel* and the *Ch.A.* adopt /the view/ that one should not make an /after-/blessing /over tea or coffee/. The *D.Hach.* also writes this and it is /in fact/ the public practice. /However,/ people who /are meticulous in the/ performance /of mitzvos/ are accustomed to leave an amount of a *revi'is* to cool somewhat, at the end of their drinking, so that they will be able to drink a *revi'is* /of the tea or coffee/ without stopping and make an after-blessing. It is desirable to act in this way in order to fulfil /one's obligation/ according to all /authorities/. This is especially /true if one bears in mind/ the opinion of the *Gra* /mentioned/ above. He rules in accordance with the second view, /i.e.,/ that for combination purposes, the length /of time during which the amount for which it is necessary to make an after-blessing must have been consumed/ is /the time/ that it takes to eat a /standard/ portion /of wheat bread/ in the case of drink as well. /So as to fulfil one's obligation according to that view/ it is definitely proper to act in this way.

If one ate less than the /minimum/ amount /required for an after-blessing/ and /then/ went outside and returned immediately, he was definitely required to make another prior-blessing /over what he ate after his return/ even if /he was eating/ bread. If he again ate less than the /minimum/ quantity /required for an after-blessing, so that together with what he ate before he ate an olive's bulk altogether/ within /the time/ that it takes to eat a /standard/ portion /of wheat bread/, study is required /to determine/ whether /or not the two quantities/ may be taken into account collectively /, thus obligating him to make an after-blessing/. /This is/ because it may be that in view /of the fact/ that he went outside /in the middle/, it is as if he distracted his mind /from eating then and they are therefore classed as two separate eatings/. See the *M.A.*, who adopts /the view/ that /the two quantities/ do /in fact/ combine.

(2) Less than a *revi'is*. As to the size of a *revi'is* and of an olive's /bulk/, see below in Sec. 271, in the Mishnah Berurah, sub-Par. 68 and in the Beyur Halachah there, and below in Sec. 486, in the Mishnah Berurah, and Beyur Halachah.[5]

(3) He should make the...prior-

---

[5] This is an obvious mistake, as there is no Beyur Halachah at all in the Section quoted.

[1*] A *revi'is* is a measure of volume.

[illegible] בין יין בין משאר משקים (ג) מברך **תחלה ברכה הראויה לאותו המין** (ד) **ולאחריו** אינו מברך כלל [ב] ויש מסתפקים לומר שעל דבר שהוא (ג) כברייתו כגון (ה) גרגיר של ענב או של רמון (ו) שמברכין לאחריו אע"פ שאין בו כזית לכך נכון ליזהר שלא לאכול בריה פחות מכזית. הגה ולא מקרי בריה אלא אם אכלו (ז) כמות שהוא (ח) אבל אם לקח (ד) [ג] (ט) הגרעין ממנו לא מקרי בריה (הר"י פ' כילד

באר הגולה

ב תו' שם והרא"ש והרשב"א ורבינו יונה להשוות הירושלמי עם התלמוד שלנו

באר היטב

מ"א. ואם אכל מעט וחזר ואכל מעט אם שהה יותר מכא"פ אין מצטרף לברכה אחרונה. ולענין שתיה עי' סי' תרי"ב ס"י וע"ל סי' ר"ד לענין שתיית הקאוו"י מש"ש. אם אכל פחות מכשיעור והלך לחוץ וחזר למקומו דצריך לברך שנית בתחלה אפי' בפת דהא אין טעון ברכה אחרונה ודינו כשאר דברים ולכן צ"ע אם חזר ואכל פחות מכשיעור אם מצטרפין דהוי כמו היסח הדעת וכ"ל דמצטרפין מ"א. דבר שהיה בו כזית ונצטמק ונתמעט בשיעורו אין לברך אחריו ואם אח"כ חזר ונתפח שפיר מברכין עליו לאחריו גן המלך סי' קכ"ב ויד אהרן: (ב) מרביעית. הט"ז כתב דיין שרף במדינתנו אינו בכלל זה דאפילו לא שתה רביעית מברך[ג] ברכה אחרונה דאזלינן בתר שיעור שתיה לרוב בני אדם אבל המ"א בסי' ק"ץ ס"ק ד' כתב דאפי' ביין שרף צריך שיעור רביעית דלא חלקו בין משקה למשקה ע"ש וכ"כ הרב בעל בית יעקב סי' כ"ז ודחה שם דברי הט"ז ע"ש [וכן פסק בס' אליה רבה]. שיעור רביעית היינו ביצה ומחצה. תמלא כלי יין ותתן לתוכו ביצה ומחצה ומה שיוצא ממנה הוא רביעית ודוקא ביין שנגדש ע"ג הכלי ואינו יוצא כ"כ אבל במים יוצא יותר לכן יעשה כמ"ש סי' תנ"ו ע"ש [אבל בס' אליה רבה מביא בשם מהרי"ל ושל"ה דימלא אפילו במים ע"ש] ובשל"ה כתב דהוא כמעט מלא ב' קליפות מבילת תרנגולת וכל הדברים משערין בבילים בינונים מ"א: (ג) כברייתו. משמע בחולין דף קי"ט דקטנית א' מקרי בריה אע"פ שהרבה גדלים בשרביט א'. דג קטן מיקרי בריה חוות יאיר סי' ק"ס: (ד) הגרעין. ואם אכל מה שבתוך הגרעין מקרי בריה דהרי אכל

שערי תשובה

כזית ממנו כמות שהוא אינו מברך דלפי האמת לא אכל כזית: [ב] מרביעית. עבה"ט ולענין שיעור רביעית של תורה עיין בספר בית אפרים על טריפות בקונטרס התשובות שיש חילוק בין שיעור רביעית דאורייתא להיכא שאין החיוב רק מדרבנן וזה תלוי בספק שיעור אגודל אם מודדין במקום הרחב או במקום הקצר ולפי מ"ש התוס' במנחות יש עוד ספק אם לשער בשיעור קשר אגודל ע"ש: [ג] הגרעין. עבה"ט

משנה ברורה

[illegible] יוכל לשתות רביעית [illegible] נכון [illegible] חזר [illegible]

[illegible]

(ג) מברך תחלה. ואפי' על כל שהוא בין מדבר אוכל בין ממשקה דאסור ליהנות מן העוה"ז בלא ברכה: (ד) **ולאחריו וכו'**. דבפת (יז) הלא כתיב **ואכלת** ושבעת וברכת וגו' ואין אכילה בכל התורה פחותה מכזית **ובשאר** דברים כשתקנו חז"ל ברכה אחרונה כעין זה תקנו **ובמשקין** נמי (יח) מדאשכחן בעלמא לענין (יט) שתיית משקין אסורין **לחיובו** ברביעית הכא נמי כשתקנו ברכה אחרונה במשקה בשיעור זה תקנו: (ה) **גרגיר של ענב**. וה"ה יגד"ע אחת (כ) או קטנית אחת [א"ר וש"א]: (ו) **שמברכין לאחריו**. מפני חשיבותיה ואם נתרסקה (כא) קודם אכילה לא מקרי בריה [ע"ת]: (ז) **כמות שהוא**. דהיינו עם הגרעין (כב) ואפילו אם הגרעין אינו ראוי לאכול כלל כיון שעכ"פ בלע כולו: (ח) **אבל אם לקח וכו'**. וכ"ש אם נחתך מעט מהפרי גופא. ואם נפל ממנו קצת ע"י בישול כמו שרגילות הוא להתפרפר ג"כ נראה (כג) שעי"ז נתבטל ממנו שם בריה: (ט) **הגרעין**. ולא מבעיא אם הגרעינין ראוי ג"כ לאכלן בודאי ע"י חסרונן נתבטל שם בריה מהפרי (כד) ואפילו אם היו מהמינין שאין ראוי לאכול אותן כלל ג"כ נתבטל הפרי מתורת בריה עי"ז

שער הציון

רביעית משערינן כדרך שתיית בני אדם שאינו שותהו בבת אחת כ"א בשתי פעמים שהוא מדת ד"א כדלעיל בסימן ק"ע ס"ח ע"ש ומה דאיתא ברמב"ם פי"ד מהלכות מאכלות אסורות שתה מעט וחזר ושתה אם יש מתחלת שתיה ראשונה עד סוף שתיה אחרונה כדי שתיית רביעית מצטרפין לכשיעור וכו' מיירי בכה"ג שלא הפסיק יותר משיעור זה ומה שכתב עוד וא"ל אין מצטרפין היינו שהפסיק יותר משיעור זה מעט ובזה ניחא מה שהקשה שם בל"ת כל תעיין הוא תירץ ג"כ מעין זה ומה שכתבנו בפנים והפסיק מעט היינו ששהה מעט יותר משאר בני אדם ששוהין באמצע השתיה ועיין בנ"א כלל נ' אות דלי"ת והגלנע"ד כתבתי: (יב) המחבר לקמן בסימן תרי"ב סתם כדעה זו בתחלה ועל דעה שניה כתב בשם י"א משמע דהכי ס"ל: (יג) עיין בבה"ט סימן ר"ד ס"ז ובשע"ת שם: (יד) דלדעה שניה השיעור דוקא אם כששהה מתחלה עד סוף יותר מכדי אכילת פרס: (טו) דלדעתו כ"ז שלא ששהה יותר מכדי א"פ חייב בברכה אחרונה וכדי לצאת גם דעת המחבר דסתם בסימן תרנ"ב[ב] כדעה הראשונה לכן טוב לעשות כן: (טז) דהא אין טעון ברכה אחרונה ודינו כשאר דברים: (יז) ואף דמן התורה כדי שביעה בעינן מ"מ כשתקנו חז"ל אסמכו אלישנא דקרא דכתיב ואכלת ואכילה דכל התורה הוא לא פחות מכזית: (יח) כ"מ בפ"ג מה"ב: (יט) כגון של ערלה וכלאי הכרם וכה"ג: (כ) וה"ה דג קטן הוי בריה [אחרונים]: (כא) וה"ה אם חלקו מקודם לשתים ואכלו [ח"א]: (כב) דאף לדעת הר"י יש לומר דלא הוי בריה כיון שאין דרכו לאכול כיון דלדעת התוספות והרא"ש והטור והרשב"א והרי"ו כולם ס"ל דבהכי הוי בריה כוותיהו נקטינן [מאמר מרדכי] ואף דהמ"א ביאר לדברי הרמ"א יכול לומר דאתיא אליבא דכו"ע והוא מיירי דוקא בענבים ורמונים מ"מ לדינא בודאי הדין עם המא"מ וכמו שהסביר דבריו ובפרט לדברי חמודות ובביאור הגר"א איתא בפירוש דדעת הרמ"א הוא כדעת הרשב"א ע"ש: (כג) דהרי כתב המ"א דזה הוא רק להרא"ש דס"ל דע"י דבר שאין דרך לאכול לא נתבטל שם בריה וא"כ להרמ"א שפסק דלא כהרא"ש וכמו שכתב הגר"א יש להקל בפרט שידוע שדעת הרי"ף והרמב"ם שלא לחלק בין בריה לשאינו בריה והוא מלתא דד"ם אין להחמיר ועיין בא"ר והגלנע"ד כתבתי: (כד) דברי חמודות והגר"א ואף שלדברי המ"א שפירש דהרמ"א אתיא ג"כ כדברי הרא"ש ממילא אין ראיה לדין זה מ"מ פשוט דיש להקל בזה דיש לצרף דעת הרי"ף והרמב"ם דמקילין בעיקר דין זה וגם הר"י בודאי מיקל בזה כמו שכתב המ"א:

הגהו"ת: א) לקמן: ב) תרי"ב: ג) למברך:

make the appropriate prior-blessing for the kind /of food or drink/ in question, (4) but after /he has finished eating or drinking/ it he should not make any /after-/blessing.

/However,/ there are /authorities/ who think it possible that over an article which is /still/ in its /complete/ created /form/, such as (5) a grape or pomegranate berry, (6) one is required to make an after-blessing, even though it does not have /the bulk/ of an olive. For this /reason/, it is proper to avoid eating a /complete/ created /article/ that is smaller than an olive.

Gloss: /A fruit that one ate/ does not have the ruling of a complete created /article/ unless one ate it (7) *as it is /in its created form/,* (8) *but if one removed* (9) *the pit from /a fruit and then ate it, what he ate/ is not ruled as a complete created /article/. (...)*

Mishnah Berurah

blessing. /A prior-blessing/ should /be made/ even over the smallest quantity, irrespective of whether it is an article of food or a drink, since it is forbidden to benefit from this world without /making/ a blessing.

(4) But after it, etc. /This is/ because /the Torah/ states[6] with respect to /the blessings to be made after eating/ bread, "and you will eat and be satisfied and bless, etc." /This wording implies that they should be made after what is considered eating,/ and throughout the Torah /eating/ less than an olive's /bulk of food/ is not /classed as/ eating /at all/. When the Sages, of blessed memory, ordained /that one should also make/ an after-blessing /after eating/ other articles, they made the ordainment correspond with /the requirement of an after-blessing over bread, which is based on/ this /verse/.

In the case of drinks also, since we find elsewhere, with respect to the drinking of forbidden drink, that one is /only/ liable /for punishment/ if /he drank/ a *revi'is,* /the Sages/ also ordained that this should be the /minimum/ amount /for which one is required to make an after-blessing/, when they ordained /that one should make/ an after-blessing over drink.

(5) A grape...berry. The same applies to a single blackberry or a single leguminous seed. [*E.R.* and other Acharonim]

(6) One is required to make an after-blessing. This is because of the consequence of /a complete created article/.

If /such an article/ became crushed before one ate it, it was no /longer/ classed as a /complete/ created /article/. [*O.T.*]

(7) As it is. I.e., with the pit. /One may then be required to make an after-blessing/ even though the pit is not edible at all, since he at any rate swallowed the entire /article/.

(8) But if one removed, etc. When a bit of the fruit itself was cut off, /the fruit/ is certainly /not classed as a complete created article/. If some of /the fruit/ fell off as a result of the cooking, just as /cooked articles/ usually crumble, it also appears that it will have forfeited its classification as a /complete/ created /article/ in view of this.

(9) The pit. If the pit is also edible, it goes without saying that when it is lacking the fruit will definitely have ceased to be classed as a complete created /article/ in view of this. /However,/ even when /a fruit/ is of the kind /whose pit/ is entirely inedible, the fruit will also cease to be ruled as a complete created /article/ as a result /of the pit's removal/.

---

[6] *Devarim* 8:10.

מברכין וב״י בשם רשב״א). גויש מסתפקים עוד בברכה אחרונה (י) של יין אם מברכין אותה (יא) על כזית דלכן טוב ליזהר שלא לשתות (יב) (אלא) פחות מכזית או (ה) רביעית: ב (יג) הטועם את (ו) התבשיל ה א״צ לברך (ז) (יד) * עד רביעית (טו) [illegible] אם הוא בולעו [illegible] פטרו את [illegible] ואז אפילו על הרבה [illegible]

באר הגולה

ג תוס׳ בסוכה כ״ו וביומא ע״ט
ד הרא״ש בפ״ו דברכות
ה שם י״ל
ו ממשמעות הרי״ף והרמב״ם פ״א מה״ב
ז תוס׳ בשם ר״ח ושאר פוסקים

שערי תשובה

ועי׳ ביד אפרים מ״ש על דברי המג״א ועי׳ בפ״ת י״ד סוף שער התערובות ועי׳ מ״ש שם על החו״י סי׳ ק״ם: [ז] ופולט. עבה״ט ועיין במור וקציעה דדבר פשוט הוא שאין לברך בעישון הטאב״ק וכ׳ מח״ב שם כמה מינים[א] בענין זה כי יש מתירין להדליק הפיפ״א°° מנר של חלב ופר״ח מתיר להדליק מראש השלהבת ובלה״ק כתב בשם הרב מוהר״ר דוד גרשון שסיפר לו שראה בחלום שהיו מנדים אותו בשמים על הדלקת הפיפ״א מנר של חלב ועיין במשאת משה חלק יו״ד סי׳ ד׳ שכתב שאם אחד נזהר אסור למי שאינו נזהר להדליק מנר של חלב וליתן לחבירו הנזהר ע״ש ועיין ביו״ד סימן קי״ט בש״ך שם וע״ש שאף הנזהר ביו״ט ראשון אכל

באר היטב

מה שראוי לאכול ממנו ואפילו אכל הגרעין לא מיקרי בריה בדבר שאין דרך לאוכלו כגון זית אבל בענבים ורמונים דרך לאכול הגרעין עמ״א: (ה) רביעית. לעיל סי׳ ק״צ כתבנו בשלא לוגמיו שני בכוס גדול או אפילו פחות מזה אם שתה רוב הכוס ט״ז: (ו) התבשיל. לידע אם צריך מלח או תבלין רש״י עמ״א ועי׳ סי׳ תקס״ז: (ז) עד רביעית. ואפילו לטעום הרבה קדירות שרי ומיהו אם כוונתו לאכול מעט אסור לעשות הרבה פעמים דה״ל אכילה מעלייתא מ״א ועיין בתשובת חות יאיר סי׳ ק״ם וביד אהרן: (ח) ברכה. אפילו בכל שהוא: (ט) ופולט. דלא מיקרי הנאה אלא בתוך מעיו וא״כ ה״ה ללועס ופולט מ״א. ול״ע באותן שנותנין עשב שקורין טובא״ק או טיטו״ן לתוך השפופרת ומדליקין אותו ושואבין את העשן לתוך פיהם וחוזרין ופולטין אותו צ״ע אי דמי לטועם ופולט שא״צ ברכה או דלמא דומה לריח שצריך לברך ק״ו כאן שגם הגוף נהנה ממנו שהרבה שבעין ממנו כמו שאכל ושתה עסי׳ ר״ו סי״ג מ״א ועש״ת הלק״ט סי׳ ק״ח[ב] דעל טובא״ק ששואפין בחוטם א״צ לברך על הריח: (י) להקל. מ״א כתב דאין כאן ספק דאם בולע מברך אפילו מעט ע״ש ועיין עטרת זקנים:

ביאור הלכה

* עד רביעית. עיין במ״ב מש״כ בשם המ״א דאפילו לטעום מהרבה קדירות שרי והנה א״א לומר דכוונתו מכולם כדי רביעית דא״כ מאי רבותא ועוד מהו זה שסיים אח״כ ומיהו אם כונתו לאכול מעט וכו׳ דה״ל אכילה מעלייתא מאי מעליותא הכא מה דהוי מהרבה קדירות כיון דבין כולם לא היה אלא כדי רביעית ואי משום דכונתו לאכול א״כ אפילו מקדירה אחת נמי יהיה אסור וע״כ נראה דכוונת המ״א הוא דמותר כדי רביעית מכל קדרה וקדרה דעל כל אחת בשם טעימה מקרי לידע אם צריכה מלח ותבלין. ולכאורה דבריו אלו שייכים לשתי הדעות המבוארים בסימן תקס״ז ס״ב דהיינו להפוסקים שם דאפילו בבת אחת מותר כדי רביעית יהיה מותר מכל קדרה וקדרה רביעית בב״א ולהפוסקים שם דדוקא מעט מעט יהיה מותר מכל קדרה מעט מעט עד כדי רביעית אמנם ראיתי לקמן שם בביאור הגר״א דס״ל דשתי הדעות שם הוא רק לענין התענית אבל לענין ברכה אי נסבור דסוגית הגמרא קאי עלה ע״כ מה דקאמרה הגמרא כדי רביעית היינו בבת אחת והכא בענינינו הלא לדעה ראשונה דהוא דעת הרמב״ם ידוע דס״ל דהסוגיא קאי אף לברכה וכמו שכתב הגר״א וא״כ ע״כ דס״ל דאפילו בבת אחת שרי. ודע עוד דמה שסיים המ״א דאם כוונתו לאכול מעט אסור לעשות הרבה פעמים דהו״ל אכילה מעלייתא

משנה ברורה

עי״ז. ואם נמצא בתוך הגרעין גופא דבר שראוי לאכול ואכל מה שבתוך הגרעין וזרק קליפתו הקשה (כעין פלוימי״ן שלנו) דעת המ״א וא״ר (כה) דזה ג״כ הוי בכלל בריה אחרי שעכ״פ אכל מה שראוי לאכול ממנו: (י) של יין. וה״ה (כו) שאר משקין: (יא) על כזית. דהוא (כז) שליש רביעית דאפשר דלענין משקה ג״כ משערינן כמו באכילה בכזית: (יב) אלא פחות וכו׳. ובדיעבד אם שתה כזית ואין לו רביעית טוב ליזהר שלא ישתה (כח) עד רוב רביעית וכ״ש שלא ישתה (כט) כשיעור ביצה שהוא שני חלקי רביעית די״א דעל שעורים אלו יש לברך ברכה אחרונה ועיין לעיל סימן ק״צ סקי״ד מה שכתבנו שם: ב (יג) הטועם וכו׳. דאע״ג דאסור ליהנות מן העוה״ז בלא ברכה אפילו כל שהוא בין באכילה בין בשתיה היינו כשמכוין לאכול ולשתות (ל) אבל הכא שאין כונתו אלא לטעום לידע אם צריך מלח או תבלין א״צ ברכה לא לפניה ולא לאחריה ואפילו אם הוא אוכל קצת מהמאכל אחר הבישול [שאין ביכלתו לתקן אז המאכל] ורק לידע אם הוא טוב ג״כ מצדדים הא״ר והפמ״ג דגם זהו בכלל טעימה אחרי שאין כונתו לשם אכילה: (יד) עד רביעית. ועד (לא) בכלל אבל יתר מרביעית כיון שהוא הנאה [illegible] בני ברכה [illegible] לטעימה [illegible] שפופרת [illegible] שאין לברך על [illegible] (טו) וספק ברכות [illegible]

מתרגם: °שזיפיס °°מקטרת

שער הציון

(כה) להרשב״א דנקטינן כוותיה נגד הר״י וכ״ש להרא״ש ועיין בפמ״ג וביד אפרים. ודע דבמאמר מרדכי מפקפק מאד בזה ומ״מ אחרי שכמה אחרונים העתיקו כהמ״א קשה להקל בזה. ודע עוד דמה שכתב בבה״ט ואפילו אם אכל הגרעין כבר השיגו במא״ת דאין זה המסקנא לדינא: (כו) אחרונים: (כז) אחרונים. ואף דיש להסתפק עוד דלמא כזית הוא כשליש ביצה אולי לא מחמרינן כולי האי: (כח) ט״ז ועיין לעיל בסימן ק״צ במ״ב ס״ק י״ד ולכתחלה בודאי יש להחמיר כדבריו: (כט) מ״א: (ל) ואם כונתו לטעימה וגם ליהנות מזה יש לעיין ולכאורה ראיה מלעיל סימן ר״ד ס״ח דצריך לברך אבל באמת התם שאני דאפילו אינו מתכוין להנאה כלל צריך לברך ומח״א משמע דצריך לברך: (לא) הרא״ש ולקמן סימן תקס״ז וכ״כ בספר נהר שלום ע״ש: (לב) ע״ת וא״ר: (לג) כ״כ כמה אחרונים וכ״כ הגר״א בביאורו [דלא כדמשמע מאיזה אחרונים דלדעה ראשונה ביותר מרביעית גם בפולט אסור] ולישנא דאפילו אינו מדוקדק לפ״ז וכבר העיר בזה הע״ת: (לד) מ״א: (לה) עיין בשע״ת ומגן גבורים:

הגהות ותיקונים: א) ליכים: ב) ק״א:

In addition, with respect to /the requirement of/ an after-blessing **(10)** in the case of wine, there are /authorities/ who are doubtful as to whether /or not the blessing/ must /even/ be made **(11)** over an olive's /volume of wine/. Consequently, it is desirable to avoid drinking /wine/, **(12)** (*unless*) /one drinks/ less than /the volume of/ an olive or /drinks/ a *revi'is* /or more/.

2. **(13)** If one tastes **(14)** up to a *revi'is*[1]* of cooked /food/ he does not need to

Mishnah Berurah

If the pit itself contains something edible and one ate the inside of the pit and threw away the hard shell ((/this could apply in the case of fruit/ similar to our plums)), the *M.A.* and *E.R.* are of the opinion that this is also classed as /if he ate/ a /complete/ created /article/, since he at any rate ate the edible part of it.

(10) In the case of wine. The same /considerations/ apply in the case of other drinks.

(11) Over an olive's /volume of wine/. I.e., a third of a *revi'is*. /This is/ because it may be that in the case of drink as well, the /minimum/ quantity /for which one is obliged to make an after-blessing/ is the same as /it is/ for eating /, i.e., the volume of/ an olive.

(12) Unless less, etc. Once it is after the event and one drank /the volume of/ an olive and does not have a *revi'is*, it is advisable for him to avoid drinking as much as the greater part of a *revi'is* and, even more so, drinking the volume of an egg, which is /equivalent to/ two-thirds of a *revi'is*. /This is/ because there are /authorities/ who maintain that it is over these quantities that one is required to make an after-blessing. See above in Sec. 190, sub-Par. 14, /for/ what we have written there.

(13) If one tastes, etc. For even though it is forbidden to benefit from this world without /making/ a blessing, and /this/ even /applies to benefit from/ the slightest amount of either food or drink, this /prohibition/ is /only relevant/ when one's object is to eat or drink. /In the case discussed/ here, however, one has in mind only to taste /the food in order/ to ascertain whether /or not/ it needs salt or spice and there is /therefore/ no need /to make/ either a prior- or an after-blessing over it.

In addition, the *E.R.* and *P.Mg.* adopt the view that even where one eats some of the food after it has been cooked [when he is no /longer/ able to improve the food] merely /in order/ to ascertain whether it is good /to eat or not/, it is also classed as tasting /and, therefore, a blessing is not required/, since one's object /in eating it/ is not for the sake of eating.

(14) Up to a *revi'is*. /I.e.,/ up to and including /a *revi'is*/. /If one tastes/ more than a *revi'is*, however, it is regarded as if his

ברכין וכ"י בשם רשב"א). ויש מסתפקים עוד בברכה אחרונה (י) של יין אם מברכין אותה (יא) על כזית בן טוב ליזהר שלא לשתות (יב) (אלא) פחות מכזית או (ה) רביעית: ב (יג) הטועם את [illegible] לברך (ז) (יד) * עד רביעית (טו) ואפי' אם הוא בולעו וי"א שאם הוא בולעו (טז) טעון (ח) ברכה ולא פטרו את הטועם אלא (יז) כשחוזר (ט) [ד] ופולט (יח) ואז אפילו על הרבה א"צ ברכה: הגה (יט) וספק ברכות (י) להקל:

באר הגולה

ג תוס' בסוכה כ"ו ויומא ע"ט ד הרא"ש בפ"ו דברכות ה שם י"ד ו ממשמעות הרי"ף והרמב"ם פ"א מה"ב ז תוס' בשם ר"ח ושאר פוסקים

שערי תשובה

ועי' ביד אפרים מ"ש על דברי המג"א ועי' בפ"ת י"ד סוף שער התערובות ועי' מ"ש שם על החו"י סי' ק"ס: [ד] ופולט. עבה"ט ועיין במור וקציעה דדבר פשוט הוא שאין לברך בעישון הטאב"ק וכ' מח"ב שם כמה מיניס[א] בענין זה כי יש מתירין להדליק הפיפ"א°° מנר של חלב ופר"ח מתיר להדליק מראש השלהבת ובלה"ק כתב בשם הרב מוהר"ר דוד גרשון שסיפר לו שראה בחלום שהיו מכלים אותו בשמים על הדלקת הפיפ"א מנר של חלב ועיין במשאת משה חלק יו"ד סי' ד' שכתב שאם אחד נזהר אסור למי שאינו נזהר להדליק מנר של חלב וליתן לחבירו הנזהר ע"ש ועיין ביו"ד סימן קי"ט בש"ך שם וע"ש שאף הנזהר ביו"ט ראשון אבל

באר היטב

מה שראוי לאכול ממנו ואפילו אכל הגרעין לא מיקרי בריה בדבר שאין דרך לאוכלו כגון זית אבל בענבים ורמונים דרך לאכול הגרעין עמ"א: (ה) רביעית. לעיל סי' ק"צ כתבנו במלא לוגמיו סגי בכוס גדול או אפילו פחות מזה אם שתה רוב הכוס ט"ז: (ו) התבשיל. לידע אם צריך מלח או תבלין רש"י עמ"א ועי' סי' תקס"ז: (ז) עד רביעית. ואפילו לטעום הרבה קדירות שרי ומיהו אם כוונתו לאכול מעט אסור לעשות הרבה פעמים דה"ל אכילה מעלייתא מ"א ועיין בתשובת חות יאיר סי' ק"ס וביד אהרן: (ח) ברכה. אפילו בכל שהוא: (ט) ופולט. דלא מיקרי הנאה אלא בתוך מעיו וא"כ ה"ה ללועס ופולט מ"א. ול"ע באותן שנותנין עשב שקורין טובא"ק או טיטו"ן לתוך השפופרת ומדליקין אותו ושואבין את העשן לתוך פיהם וחוזרין ופולטין אותו צ"ע אי דמי לטועם ופולט שא"צ ברכה או דלמא דומה לריח שצריך לברך ק"ו כאן שגם הגוף נהנה ממנו שהרבה שבעין ממנו כמו שאכל ושתה עסי' ר"ו סי"ג מ"א ועש"ת הלק"ט סי' ק"ח[ב] דעל טובא"ק ששואפין בחוטם א"צ לברך על הריח: (י) להקל. מ"א כתב דאין כאן ספק דאם בולע מברך אפילו מעט ע"ש ועיין עטרת זקנים:

ביאור הלכה

* עד רביעית. עיין במ"ב מש"כ בשם המ"א דאפילו לטעום מהרבה קדירות שרי והנה א"א לומר דכוונתו מכולם כדי רביעית דא"כ מאי רבותא ועוד מהו זה שסיים אח"כ ומיהו אם כונתו לאכול מעט וכו' דה"ל אכילה מעלייתא מאי מעליותא הכא מה דהוי מהרבה קדירות כיון דבין כולם לא היה אלא כדי רביעית ואי משום דכונתו לאכול א"כ אפילו מקדירה אחת נמי יהיה אסור וע"כ נראה דכוונת המ"א הוא דמותר כדי רביעית מכל קדרה וקדרה דעל כל אחת בשם טעימה מקרי לידע אם צריכה מלח ותבלין. ולכאורה דבריו אלו שייכים לשתי הדעות המבוארים בסימן תקס"ז ס"ב דהיינו להפוסקים שם דאפילו בבת אחת מותר כדי רביעית יהיה מותר מכל קדרה וקדרה רביעית בב"א ולהפוסקים שם דדוקא מעט מעט יהיה מותר מכל קדרה מעט מעט עד כדי רביעית אמנם ראיתי לקמן שם בביאור הגר"א דס"ל דשתי הדעות שם הוא רק לענין התענית אבל לענין ברכה אי נסבור דסוגית הגמרא קאי עלה ע"כ מה דקאמרה הגמרא כדי רביעית היינו בבת אחת והכא בעניננו הלא לדעה ראשונה דהוא דעת הרמב"ם ידוע דס"ל דהסוגיא קאי אף לברכה וכמו שכתב הגר"א וא"כ ע"כ דס"ל דאפילו בבת אחת שרי. ודע עוד דמה שסיים המ"א דאם כוונתו לאכול מעט אסור לעשות הרבה פעמים דהו"ל אכילה מעלייתא

משנה ברורה

[illegible]

[illegible] אבל יותר מרביעית כיון שהוא הנאה יתירה חשיב כמו שמתכוין לאכילה. ועיין במ"א שכתב דעד רביעית דשרי היינו אפילו לטעום מהרבה קדירות ומיהו אם כונתו לאכול מעט אסור לעשות הרבה פעמים דהו"ל אכילה מעלייתא. ולענין טעימה איזה דבר אוכל לידע אם הוא טוב (לב) מצדדים האחרונים דשיעורו הוא רק עד כזית. ודע דאף שבשו"ע כתב אין צריך לברך מתחלה אסור לברך דהו"ל ברכה לבטלה [אחרונים]: (טו) ואפילו אם הוא בולעו. ואם הוא פולט (לג) מותר אפילו ביותר מרביעית בלי ברכה גם לדעה זו: (טז) טעון ברכה. אפילו בכל שהוא כיון שיש לו הנאת מעיו: (יז) כשחוזר ופולט. דבזה התירו כשכונתו רק לטעימה בעלמא כיון שאין לו רק הנאת החיך מהתבשיל שטעם (לד) או מהאוכל שלעס. ואותן שנותנין עשב שקורין טאב"ק לתוך שפופרת ומדליקין אותו ושואבין העשן בפיהם נסתפק המ"א בזה אי הוי כטועם ופולט (לה) והאחרונים החליטו בפשיטות שאין לברך על עישון הטאב"ק הזה: (יח) ואז אפילו וכו'. וע"כ הלועס לתינוק כיון שאינו בולע אפילו להרבה א"צ ברכה: (יט) וספק ברכות להקל

מתרגם: °שזיפים °°מקטרת

שער הציון

(כה) להרשב"א דנקטינן כוותיה נגד הר"י וכ"ש להרא"ש ועיין בפמ"ג וביד אפרים. ודע דבמאמר מרדכי מפקפק מאד בזה ומ"מ אחרי שכמה אחרונים העתיקו כהמ"א קשה להקל בזה. ודע עוד דמה שכתב בבה"ט ואפילו אם אכל הגרעין כבר השיגו במא"מ דאין זה המסקנא לדינא: (כו) אחרונים: (כז) אחרונים. ואף דיש להסתפק עוד דלמא כזית הוא כשליש ביצה אולי לא מחמרינן כולי האי: (כח) ט"ז ועיין לעיל בסימן ק"צ במ"ב ס"ק י"ד ולכתחלה בודאי יש להחמיר כדבריו: (כט) מ"א: (ל) ואם כונתו לטעימה וגם ליהנות מזה יש לעיין ולכאורה ראיה מלעיל סימן ר"ד ס"ח לצריך לברך אבל באמת התם שאני דאפילו אינו מתכוין להנאה כלל צריך לברך ומח"א משמע לצריך לברך: (לא) הרא"ש ולקמן סימן תקס"ז וכ"כ בספר נהר שלום ע"ש: (לב) ע"ת וא"ר: (לג) כ"כ כמה אחרונים וכ"כ הגר"א בביאורו [דלא כדמשמע מאיזה אחרונים דלדעה ראשונה ביתר מרביעית גם בפולט אסור] וליכא לאפילו אינו מדוקדק לפ"ז וכבר העיר בזה הע"ת: (לד) מ"א: (לה) עיין בשע"ת ומגן גבורים:

הגהות ותיקונים: א) ליניס: ב) ק"ח:

make a blessing, (15) even though he swallows /the food/. /However,/ other /authorities/ say that if one swallows /the food he tastes/ (16) it requires a blessing. According to them, /the Sages/ did not exempt a person who tastes /food from making a blessing over it/ unless (17) he then ejects it /and does not swallow it/, (18) in which case a blessing is not required even over a large /quantity/.

Gloss: /One should therefore bear in mind that/ (19) *when it is questionable as to /whether or not one is required to make/ a blessing, one should be lenient /and refrain from doing so/.*

Mishnah Berurah

object is to eat it, since the benefit is substantial.

See the *M.A.*, who writes that one may even taste /the amount of/ up to a *revi'is*, which is permitted /without a blessing/, from many pots.[7] However, if one's object is to eat a little it is forbidden to /taste/ many times /without making a blessing/, since this is /considered/ proper eating.[8]

If one tastes some food article /in order/ to ascertain whether /or not/ it is good /to eat/, the Acharonim adopt /the view/ that the quantity /which he may taste without making a blessing/ is only up to an olive's /bulk/.

Note that even though the Shulchan Aruch writes /merely that/ one does not need to make a blessing /when he tastes up to a *revi'is*/, it follows /, however,/ that he is forbidden to make a blessing, since /in view of this ruling/ it would be a futile blessing. [Acharonim]

(15) Even though he swallows /the food/. If one ejects /the food from his mouth and does not swallow it/, he is permitted /to taste/ even more than a *revi'is* without /making/ a blessing according to this opinion as well.

(16) It requires a blessing. /I.e.,/ even for the smallest amount, since one's digestive system benefits /from it/.

(17) He then ejects it. For this /the Sages/ permitted /without a blessing/, when one's sole object /in doing so/ is merely to taste /the food/, since /then/ the palate alone enjoys the cooked /dish/ tasted or the food chewed.

As to /the practice of/ those /people/ who put the herb known as tobacco into a pipe and /then/ light it and inhale the smoke into their mouths, the *M.A.* is uncertain as to whether /or not/ this is comparable to tasting and ejecting /without swallowing/. /However,/ the Acharonim have decided without any hesitation that one should not make a blessing over this tobacco smoking.

(18) In which case...even, etc. Consequently, if one chews /food/ for a child he does not need /to make/ a blessing /over it/ even where a large /quantity is involved/, since he does not swallow it.

(19) When it is questionable as to /whether or not one is required to

---

[7] I.e., up to a *revi'is* from each pot. (Beyur Halachah)

[8] In the Beyur Halachah, the author explains that this ruling is according to the authority who rules that one does not need to make a prior-blessing over up to a *revi'is* when he would actually like to eat more. I.e., even he agrees that when one eats several times, in the manner described here, he is required to make a blessing even if he would like to eat more, since this is considered proper eating.

ריא דיני קדימה בברכת הפירות ובו [illegible] סעיפים:

א א [illegible] (ג) ממין שבעה [illegible] ם ממין שבעה [illegible] צנון וזית איזה [illegible] וי"א שגם בזה צריך להקדים החביב ונקרא חביב

א ברכות מ' מ"א וכר' יהודה בה"ג ור' יונה והרשב"א בשם התו' ולאב"ד וש"פ ב תוספות והרא"ש שם ג שם בגמרא ד הרי"ף ורמב"ם שם והרא"ש שם ה תוס' ור"י והרשב"א בשם רב האי וסמ"ק

באר היטב

(א) שבעה. אפילו הוא חצי פרי והשני הוא שלם. ואם שניהם מין שבעה או שניהם אינן מין שבעה וא' שלם וא' חביב שלם עדיף מ"א: (ב) יקדים. קשה הא כתב הטור חטה קודם לזית וכמ"ש סס"ד משום דמוקדם בפסוק וכ"ש כאן דלגון אינו ממין ז' כלל ותירץ הת"א[א] אם שניהם מין ז' אזלינן בתר המוקדם בפסוק מאחר שהקרא הקדימו אבל כמי נקדימנו אבל למה[ב] שלא נכתב כלל בקרא לא שייך

שערי תשובה

ביו"ט שני נוהגין היתר וכן היה נוהג הגאון בעל מחנה אפרים ורבנן קשישי וכן אני נוהג וכתב דבמקומות שהוא שוה לכל נפש ורבים שתו יש היתר אבל במקומות דמיעוטא הם שותים אסור וע"ש מ"ש מח"ב ע"ש וצ"ע ועיין במשבצות זהב סי' תקי"א כתב שהראו לו בפני יהושע בשבת דף ל"ט דבר שהוא לרפואה כעישון טיטון אף דגם לתענוג שוה לכל נפש תיקרי כו' והנה אני רגיל לשתות טיטון ביו"ט כמנהג העולם לרפואה ובפרט כהיום שוה לכל נפש. ולקרוע הנייר צריך מעיו"ט גם נייר שיש בו אותיות יש לאסור ע"ש ומדבריו משמע שהיה נוהג היתר אף ביום א' ונראה דמי שנוהג שלא לעשן ביום א' של יו"ט יש לו לפרוט בפה שאינו עושה כן משום מנהג של סרך איסור כדי שלא יוקבע עליו בנדר כדי שאם יהיה לו צורך לפעמים לרפואה יהיה מותר בו ובמח"ב שם כתב בשם לקה"ק ששאיפת הטאב"ק דרך הנחירים מותר בט"ב ויוה"כ אך מי שנהג

משנה ברורה

להקל. היינו באפילו אם הוא בולע לא יברך כיון שאין כונתו לאכילה וכסברא הראשונה. והנה המ"א חולק על השו"ע והרמ"א וס"ל דבבולע לכו"ע חייב לברך (לו) אבל כמה אחרונים החליטו עם פסק הרמ"א דהוא ספק ברכה ולא יברך ולכתחלה טוב ליזהר הרוצה לבלוע שיתכוין ליהנות ממנו בתורת אכילה ויברך עליו [ח"א].

הנה מפני שהסימן הזה רבו פרטיו ע"כ אכתוב לו הקדמה קצרה.

והוא. תנן [ברכות מ"א] היו לפניו הרבה מינין ר' יהודה אומר אם יש ביניהן מין שבעה עליו הוא מברך וחכמים אומרים מברך על איזה מהן שירצה ואיתא בגמרא אמר עולא מחלוקת כשברכותיהן שוות [כגון זית ותפוח] דר' יהודה סבר מין שבעה עדיף וחכמים אומרים חביב עדיף אבל כשאין ברכותיהן שוות כגון צנון וזית ד"ה מברך ע"ז וחוזר ומברך ע"ז והנה יש דעות בפוסקים דרוב מהן פסקו כר"י דמין שבעה עדיף [וזהו מה שכתוב בס"א] ויש שפסקו כחכמים [וזהו דעת הרמב"ם המובא בס"ב] וגם באין ברכותיהן שוות יש דעות בפוסקים יש אומרים דכונת עולא מה שאמר ד"ה מברך ע"ז וחוזר ומברך ע"ז היינו דכיון שאין ברכותיהן שוות ואין אחד פוטר חבירו לא שייכי זה לזה כלל ויוכל לברך תחלה על צנון בפה"א אף שהזית הוא מין שבעה וגם חביב עליו וי"א דכונת עולא דלד"ה יכול לברך על איזה שירצה תחלה ומסתמא יברך ממילא על החביב אצלו ואלו שתי הדעות נזכרים ג"כ בסעיף א'. גם מבואר שם בס"א וב' מה נקרא חביב אם הרגיל להיות תמיד חביב אצלו או מה שהוא אצלו עתה חביב ומתאוה לו. כל הקודם בפסוק ארץ חטה ושעורה וגו' המדבר שם משבחה של ארץ ישראל הוא מוקדם לברכה אפילו השני חביב עליו יותר ומ"מ זית הוא קודם לגפן משום דחזינן שחלק הכתוב וכתב ארץ פעם שני [ארץ זית שמן ודבש] וכמאה דזית הוא ראשון סמוך לארץ בתרא וגפן הוא רק שלישי לארץ [illegible] בפה"ע ובפה"א קודמין לשהכל ויתר הפרטים יבואר הכל בפנים:

א א [illegible] אם אין [illegible] שאין דעתו לאכול [illegible] אין שייך בזה [illegible] כגון ענבים ותאנים: (ג) ממין שבעה. ר"ל שנשתבחה ארץ ישראל בהן דכתיב ארץ חטה [illegible] ארץ זית שמן ודבש [illegible] זית שעושה שמן. ודבש היינו תמרים שעושין מהן דבש: (ד) [illegible] מין אחד משבעת המינים או שניהם [illegible] מין שבעה עדיף: (ו) מקדים [illegible] כיון [illegible] פוטר חבירו בברכתו אין שייך כאן [illegible] בפה"א אבל אם היה [illegible] גם בזה שייך מעלת הקדימה לברך על מין אחד

ביאור הלכה

לכאורה כיון שכוונתו לאכול אפילו פ"א אסור כמו שכתב מקודם בסק"ו דהעיקר תלוי בכוונת הלב [וגם כתב לבסוף סברא שניה כ"ל עיקר וכמ"ש דהוא קאי על סברא זו וכמו שכתב היד אפרים ומגן גבורים] ונראה שלזה כוון הפמ"ג באות ד' שכתב באות ז' עיין באות ו' וצ"ע קצת בזה וכ"ל שכוונת המ"א הוא אפילו לפי מה שהביא מתחלה ראיה מרוקח להקל אפילו במתכוין כיון שהוא טועם רק מעט הכא שהוא הרבה פעמים אסור אף לדידיה:

* צנון וזית. וזהו דלא כדעת הי"א שבס"ג דהוא דעת הבה"ג דפה"ע קודם לפה"א ואף שהשני חביב הוא קודם והא"ר הביא דהרבה ראשונים ס"ל כהבה"ג דפה"ע קודם וכן דעתו להלכה אבל המ"א וט"ז הסכימו דאזלינן בתר חביב ועיין מש"כ לקמיה: * וי"א שגם בזה צריך להקדים החביב. מה שכתב המחבר דעה זו בשם י"א אינו מדוקדק דאדרבה

שער הציון

(לו) א"ר ומא"מ ומגן גבורים וח"א: (א) דה"ח וח"א: (ב) כדלקמן ס"ה בהג"ה: (ג) מ"א מלעיל סימן קס"ח דפרוסה של חטין ושלמה של שעורין מדינא הפרוסה עדיף ומסתמא משום דחטין אקדמיה קרא וה"ה לענינינו ועיין במחה"ש שהעיר דבסימן קס"ח איתא די"ש מבלע על שתיהן יחד ע"ש ומסתמא ה"ה לענינינו והמ"א סתם בזה ונראה דס"ל דכיון דמן הדין מעלת מין שבעה עדיף ממעלת השלם ורק לענין סעודת פת דהוא עיקר קביעת סעודה אמרו די"ש יוצא גם מעלת השלם משא"כ בפירות דאינו עיקר סעודה לא החמירו כיון דמדינא מעלת שבעה עדיף: (ד) דאם אינם ממין אחד כגון חצי תאנה ורמון שלם תאנה עדיף משום דמוקדם בקרא וכנ"ל לענין חטה ושעורה: (ה) מ"א והנה כ"ז הוא דוקא בדבר שברכותיהן שוין ויש ספק מזה דקי"ל בקס"ח דפת נקיה פרוסה ופת קיבר שלם שלם עדיף אבל בדבר שאין ברכתיהן שוין לכ"ע בכל אלו הדינים לכאורה אפשר לומר כיון

הגהות ותיקונים: א) צ"ל המ"א: ב) צ"ל מה:

make/ a blessing, one should be lenient. I.e., even if one swallows /the food he tastes/ he should not make a blessing, in conformance with the first opinion, since his object /in doing so/ is not to eat /the food/.

Now the *M.A.* disagrees with the Shulchan Aruch and the *Rema* and is of the opinion that if one swallows /the food he tastes/ he is obliged to make a blessing according to all /authorities/. However, several Acharonim have decided /in agreement/ with the ruling of the *Rema*, that /if one swallows the food he tastes/ it is questionable /whether or not he is required to make/ a blessing and /, therefore,/ he should not make a blessing. If one wishes to swallow /what he tastes/, it is desirable for him to be careful initially to have in mind to benefit from it with eating as an objective, /so that he can/ make a blessing over it. [*Ch.A.*]

§211

Now in view /of the fact/ that in this section there are numerous points I will therefore give the following short introduction to it.

/The Mishnah/ teaches us [/in/ *Berachos* 40b[1]]: "If one has in front of him a number of kinds /of fruit/, Rabbi Yehudah says that if there is /a fruit/ of the seven species[2] /for which the land of Israel is praised/ among them, he should make the blessing over /that fruit/, whereas the /other/ Sages maintain that he may make the blessing over whichever /kind/ he wishes." In the Gemara /there/ it is stated: "Ula declared, 'The dispute /in the Mishnah relates to an instance/ when the identical blessing /is required for each fruit/ [for example, /if one has in front of him/ an olive and an apple]. /Then,/ Rabbi Yehudah holds that /a kind which is/ of the seven species is to be preferred /for the blessing, while/ the /other/ Sages contend that /the kind/ one is fonder of should be given preference.[3] However, if the blessings /required/ are not identical /for each fruit/, as for example, /if one has/ a radish and an olive /in front of him/, all /authorities/ are agreed that he may make a blessing over one /of the fruits first/ and /then/ make another blessing over the other /fruit, which requires a different blessing/'."

Now there are /conflicting/ opinions among the Poskim /as to which view one must follow/. The majority of them rule in accordance with /the view of/ Rabbi Yehudah, that /a kind which is/ of the seven species has preference [which is what /the Shulchan Aruch/ writes in Par. 1], but there are /Poskim/ who rule /in conformance with the opinion/ of the /other/ Sages [and this is the view of the *Rambam*, quoted in Par. 2].

/When the different fruits in front of one/ do not /require/ the identical blessing, there are also /conflicting/ views among the Poskim /as to how one should act/. Some maintain that when Ula said that all /authorities/ are agreed that one may make a blessing over one /of the fruits first/ and /then/ make another blessing over the other /fruit/, he meant that, since the blessings /they require/ are not identical and by /means of the blessing one makes over/ one /of them/ he will not discharge /his obligation to make a blessing over/ the other, /the fruits/ are not connected with each other in any way. One may /therefore/ make the blessing *Borey Peri Ha-Adamah* over radish first, although /he has in front of him/ an olive, /which/ is of the seven species and of which he is also fonder. /However,/ other /Poskim/ say that Ula meant that /the Sages/ are all agreed that /in such circumstances/ one may make a blessing first over whichever /fruit/ he wishes /because he should make it over the kind of which he is fonder/ and it is to be assumed that he would normally make /a blessing first/ over /the kind/ of which he is fonder. These two /different/ opinions are also noted in Par. 1.

It is also explained /in the Shulchan Aruch/, in Par. 1 and 2, which /fruit/ is regarded as /the kind/ of which one is fonder, /the fruit/ of which he is usually fonder generally or /the fruit/ of which he is fonder at present and for which he /now/ craves.

Whichever /species is mentioned/ earlier in the verse,[2*] "A land of wheat and barley, etc.," that speaks of the praise of the land of Israel has priority for the blessing /and according to the first opinion this applies/ even though one is more fond of the other /species/. Nevertheless, an olive has priority over a /grape, which is the fruit of the/ vine. This is because we see that the verse divides

---

[1] The page number given in the Hebrew text is not correct.

[2] See sub-Par. 3 of the Mishnah Berurah.

[3] That is how Ula interprets the statement that the blessing may be made over whichever kind one

ריא דיני קדימה בברכת הפירות. ובו ו' סעיפים:

א (א) [א]היו לפניו מיני פירות הרבה אם (ב) ברכותיהם שוות ויש ביניהם (ג) ממין שבעה (ד) מקדים מין [illegible] ממין שבעה [illegible] וזית איזה [illegible] מהם שירצה [illegible]

באר הגולה

א ברכות מ' מ"א וכר' יהודה בה"ג ור' יונה והרשב"א בשם התו' ולאב"ד וש"פ ב תוספות והרא"ש שם ג שם בגמרא ד הרי"ף ורמב"ם שם והרא"ש שם ה תוס' ור"י והרשב"א בשם רב האי וסמ"ק

באר היטב

(א) שבעה. אפילו הוא חצי פרי והשני הוא שלם. ואם שניהם מין שבעה או שניהם אינן מין שבעה וא' שלם וא' חביב שלם עדיף מ"א: (ב) יקדים. קשה הא כתב הטור חטה קודם לזית וכמ"ש סק"ד משום דמוקדם בפסוק וכ"ש כאן דצנון אינו ממין ז' כלל ותירץ הת"א[א] אם שניהם מין ז' אזלינן בתר המוקדם בפסוק מאחר שהקרא הקדימו אנן נמי נקדימנו אבל למה[ב] שלא נכתב כלל בקרא לא שייך

שערי תשובה

ביו"ט שני נוהגין היתר וכן היה נוהג הגאון בעל מחנה אפרים ורבנן קשישי וכן אני נוהג וכתב דבמקומות שהוא שוה לכל נפש ורבים שתו יש היתר אבל במקומות למיעוטא הם שותים אסור וע"ש מ"ש מח"ב ע"ש וצ"ע ועיין במשבצות זהב סי' תקי"א כתב שהראו לו בפני יהושע בשבת דף ל"ט דבר שהוא לרפואה כעישון טיטון אף דגם לתענוג שוה לכל נפש מיקרי כו' והנה אני רגיל לשתות טיטון ביו"ט כמנהג העולם לרפואה ובפרט כהיום שוה לכל נפש. ולקרוע הנייר צריך מעיו"ט גם נייר שיש בו אותיות יש לאסור ע"ש ומדבריו משמע שהיה נוהג היתר אף ביום א' ונראה דמי שנוהג שלא לעשן ביום א' של יו"ט יש לו לפרוש בפה שאינו עושה כן משום מנהג של סרך איסור כדי שלא יוקבע עליו בנדר כדי שאם יהיה לו צורך לפעמים לרפואה יהיה מותר בו ובמח"ב שם כתב בשם לקה"ק שאסיפת הטאב"ק לדך הנחירים מותר בט"ב ויוה"כ אך מי שנהג

משנה ברורה

ההקה. היינו בתפילו אם היה נוגע לא יברך כיון שאין כוונתו אכילה וכסברא הראשונה. והנה המ"א חולק על השו"ע והרמ"א וס"ל דבבולע לכו"ע חייב לברך (לו) אבל כמה אחרונים המליצו עם פסק הרמ"א דהוא ספק ברכה ולא יברך ולכתחלה טוב ליזהר [illegible] לבלוע שיתכוין ליהנות מתוך דחורת אכילה [illegible]

[illegible]

[illegible] אומרים מברך על איזה מהן שירצה ואיתא בגמרא אמר עולא מחלוקת כשברכותיהן שוות [כגון זית ותפוח] דר' יהודה סבר מין שבעה עדיף וחכמים אומרים חביב עדיף אבל כשאין ברכותיהן שוות כגון צנון וזית ד"ה מברך ע"ז ומחזר ומברך ע"ז והנה יש דעות בפוסקים [illegible] וגם באין [illegible] שאין ברכו[illegible] חביב עלי [illegible] נזכרים ג"כ בסעיף [illegible] חביב ומתאוה לו. כל הקודם בפסוק ארץ חטה ושעורה וגו' המדבר שם משבחה של ארץ ישראל הוא מוקדם לברכה אפילו השני חביב עליו יותר [illegible] וכתב ארץ פעם שני [ארץ זית שמן ודבש] ונמצא דזית הוא ראשון סמוך לארץ בתרא וגפן הוא רק שלישי לארץ קמא. בפה"ע ובפה"א קודמין לשהכל ויתר הפרטים יבואר הכל בפנים:

א **(א) היו לפניו וכו'.** ודוקא שגם דעתו היה לאכול מכולם הא (א) אם אין כולם לפניו (ב) או שאין דעתו לאכול מכולם אין שייך בזה דין קדימה: **(ב) ברכותיהם שוות ויש ביניהם וכו'.** כגון ענבים ותפוחים: **(ג) ממין שבעה.** ר"ל שנשתבחה ארץ ישראל בהן דכתיב ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש [זית שמן הוא ר"ל זית שעושה שמן. ודבש היינו תמרים שעושין מהן דבש]: **(ד) מקדים מין שבעה.** ואפילו (ג) הוא חצי פרי והשאר הם שלמים. ואם שניהם (ד) ממין אחד משבעת המינים או שניהם אינם מין שבעה מקדים השלם ואפילו אם החצי חביב יותר (ה) שלם עדיף. [illegible] שום מעלה בהקדמתו [illegible] דבר שברכתו שהכל בודאי מברך על הזית תחלה [illegible] לברך על מין אחד

ביאור הלכה

לכאורה כיון שכוונתו לאכול אפילו פ"א אסור כמו שכתב מקודם בסק"ו דהעיקר תלוי בכוונת הלב [וגם כתב לבסוף סברא שניה נ"ל עיקר וכמ"ש דהוא קאי על סברא זו וכמו שכתב היד אפרים ומגן גבורים] ונראה שלזה כוון הפמ"ג באות ד' שכתב באות ז' עיין באות ו' וצ"ע קצת בזה ונ"ל שכוונת המ"א הוא אפילו לפי מה שהביא מתחלה ראיה מרוקח להקל אפילו במתכוין כיון שהוא טועם רק מעט הכא שהוא הרבה פעמים אסור אף לדידיה:

* **צנון וזית.** וזהו דלא כדעת הי"א שבס"ג דהוא דעת הבה"ג דפה"ע קודם לפה"א ואף שהשני חביב הוא קודם והא"ר הביא דהרבה ראשונים ס"ל כהבה"ג דפה"ע קודם וכן דעתו להלכה אבל המ"א וט"ז הסכימו דאזלינן בתר חביב ועיין מש"כ לקמיה: * **וי"א שגם בזה צריך להקדים החביב.** מה שכתב המחבר דעה זו בשם י"א אינו מדוקדק דאדרבה

שער הציון

(לו) א"ר ומא"ת ומגן גבורים וח"א: (א) לה"ח וח"א: (ב) כלקמן ס"ה בהג"ה: (ג) מ"א מלעיל סימן קס"ח דפרוסה של חטין ושלמה של שעורין מדינא הפרוסה עדיף ומשתא משום דחטין אקדמיה קרא וה"ה לענייננו ועיין במחה"ש שהעיר דבסימן קס"ח איתא די"ש מבלע על שתיהן יחד ע"ש ומשתא ה"ה לענייננו והמ"א סתם בזה ונראה דס"ל דכיון דמן הדין מעלת מין שבעה עדיף ממעלת השלם ורק לענין סעודת פת דהוא עיקר קביעת סעודה אמרו די"ש יוצא גם מעלת השלם משא"כ בפירות דאינו עיקר סעודה לא החמירו כיון דמדינא מעלת שבעה עדיף: (ד) דאם אינם ממין אחד כגון חצי תאנה ורמון שלם תאנה עדיף משום דמוקדם בקרא וכנ"ל לענין חטה ושעורה: (ה) מ"א והנה כ"ז הוא דוקא בדבר שברכותיהן שוין דיש סעד מתה דקי"ל בקס"ח דפת נקיה פרוסה ופת קיבר שלם שלם עדיף אבל בדבר שאין ברכתיהן שוין צ"ע בכל אלו הדינים דלכאורה אפשר לומר כיון

הגהות ותיקונים: א) נ"ל המ"א: ב) נ"ל מה:

§211: THE LAWS /CONCERNING/ PRIORITY WITH RESPECT TO BLESSINGS OVER FRUIT

(Contains Six Paragraphs)

1. (1) If one has a number of kinds of fruit in front of him which /require/ (2) the identical blessing and among them there is /a fruit/ (3) of the seven species, (4) he should give priority /for the blessing/ to /the fruit/ which is of

Mishnah Berurah

/up the list of fruits/ and mentions the land a second time ["a land of the oil olive and honey"], so that the olive is thus the first /fruit to be mentioned/ after the second /mention of the/ land /in the verse/, whereas the vine is merely /mentioned/ third after the first /mention of the/ land.

/The blessings/ *Borey Peri Ha-Eytz* and *Borey Peri Ha-Adamah* have priority /over the blessing/ *She-Ha-Kol.*

The other points will all be explained in /the commentary to the Shulchan Aruch/.

(1) **If one has...in front of him, etc.** /This ruling/ only /applies/ if one also intends to eat of all /the kinds/. If, however, they are not all in front of one or one does not intend to eat of all of them, there is no question of /him being/ obliged /to give/ priority /to what is not in front of him or to what he does not intend to eat/.

(2) **The identical blessing and among them there is, etc.** For example, /if there are/ grapes and apples /in front of him/.

(3) **Of the seven species.** I.e., /one of the species/ for which the land of Israel is praised, as it is stated,[2*] "A land of wheat and barley and the vine and the fig and the pomegranate, a land of the oil olive and honey." [/The words/ "oil olive" denote a single article, an olive that produces oil. "Honey" refers to dates, from which honey is made.]

(4) **He should give priority to /the fruit/ which is of the seven species.** This even /applies/ if it is a started fruit and the other /fruits/ are whole.

ריא דיני קדימה בברכת הפירות. ובו ו' סעיפים:

א (א) [א]היו לפניו מיני פירות הרבה אם (ב) ברכותיהם שוות ויש ביניהם (ג) ממין שבעה [illegible] (א) שבעה (ה) אע"פ שאינו חביב כמו המין האחר ואם אין ביניהם ממין שבעה (ו) מקדים [ב]החביב (ז) [ג]ואם אין ברכותיהם שוות אפילו יש בהן ממין ז' (ח) כגון * צנון וזית איזה מהם שירצה (ב) יקדים [ד]ואפילו אינו חביב (ט) * [ה]וי"א שגם בזה צריך להקדים החביב ונקרא חביב

א ברכות מ' מ"א וכר' יהודה בה"ג ור' יונה והרשב"א בשם התו' ורא"ש וס"פ ב תוספות והרא"ש שם ג שם בגמרא ד הרי"ף ורמב"ם שם והרא"ש שם ה תוס' ור"י והרשב"א בשם רב האי וסמ"ק

באר היטב

(א) שבעה. אפילו הוא חצי פרי והשני הוא שלם. ואם שניהם מין שבעה או שניהם אינן מין שבעה וא' שלם וא' חביב שלם עדיף מ"א: (ב) יקדים. קשה הא כתב הטור חטה קודם לזית וכמ"ש סק"ד משום דמוקדם בפסוק וכ"ש כאן דצנון אינו ממין ז' כלל ותירץ הת"א[א] אם שניהם מין ז' אזלינן בתר המוקדם בפסוק מאחר שהקרא הקדימו אנן נמי נקדימנו אבל למה[ב] שלא נכתב כלל בקרא לא שייך

שערי תשובה

ביו"ט שני נוהגין היתר וכן היה נוהג הגאון בעל מחנה אפרים ורבנן קשישי וכן אני נוהג וכתב דבמקומות שהוא שוה לכל נפש ורבים שתו יש היתר אבל במקומות למיעוטא הם שותים אסור וע"ש מ"ש מח"ב ע"ש ול"ע ועיין במשבצות זהב סי' תקי"א כתב שהראו לו בפני יהושע בשבת דף ל"ט דבר שהוא לרפואה כעישון טיטון אף דגם לתענוג שוה לכל נפש מיקרי כו' והנה אני רגיל לשתות טיטון ביו"ט כמנהג העולם לרפואה ובפרט כהיום שוה לכל נפש. ולקרוע הנייר צריך מעיו"ט גם נייר שיש בו אותיות יש לאסור ע"ש ומדבריו משמע שהיה נוהג היתר אף ביום א' ונראה דמי שנוהג שלא לעשן ביום א' של יו"ט יש לו לפרוט בפה שאינו עושה כן משום מנהג של סרך איסור כדי שלא יוקבע עליו בנדר כדי שאם יהיה לו צורך לפעמים לרפואה יהיה מותר בו ובמח"ב שם כתב בשם לקה"ק ששאיפת הטאב"ק דרך הנחירים מותר בט"ב ויוה"כ אן מי שנהג

משנה ברורה

[illegible]. היינו באפילו אם הוא בולע לא [illegible] כיון שאין כונתו [illegible] וס"ל דבולע לכו"ע חייב לברך (לו) אבל כמה אחרונים החליטו עם פסק הרמ"א דהוא ספק ברכה ולא יברך ולכתחלה טוב ליזהר הרוצה לבלוע שיתכוין [illegible] עליו [illegible]

[illegible]

הנה מפני שהסימן הזה רבו פרטיו ע"כ אכתוב לו הקדמה קצרה.

והוא [illegible] מין שבעה עדיף וחכמים אומרים חביב עדיף אבל כשאין ברכותיהן שוות כגון צנון וזית ד"ה מברך ע"ז וחוזר ומברך ע"ז והנה יש דעות בפוסקים דרוב מהן פסקו כר"י דמין שבעה עדיף [וזהו מה שכתוב בס"א] ויש שפסקו כחכמים [וזהו דעת הרמב"ם המובא בס"ב] וגם באין ברכותיהן שוות יש דעות בפוסקים יש אומרים דכונת עולא מה שאמר ד"ה מברך ע"ז וחוזר ומברך ע"ז היינו דכיון [illegible] אף שהזית הוא מין שבעה וגם חביב עליו וי"א דכונת עולא דלד"ה יכול לברך על איזה שירצה תחלה ומסתמא יברך מתחלה על החביב אצלו ואלו שתי הדעות נזכרים ג"כ בסעיף א'. גם מבואר שם בס"א וב' מה נקרא חביב אם הרגיל להיות תמיד חביב אצלו או מה שהוא אצלו עתה חביב ומתאוה [illegible] של ארץ ישראל הוא מוקדם לברכה אפילו השני חביב עליו יותר [illegible] [וגפן [illegible] ארץ זית שמן ודבש] ונמצא דזית הוא ראשון סמוך לארץ בתרא וגפן הוא רק שלישי לארץ קמא. בפה"ע ובפה"א קודמין לשהכל ויתר הפרטים יבואר הכל בפנים:

א (א) היו לפניו וכו'. [illegible] לאכול מכולם הא (ה) אם אין כולם לפניו (ב) או שאין דעתו לאכול מכולם אין שייך בזה דין קדימה: (ב) ברכותיהם שוות ויש ביניהם וכו'. כגון ענבים ותפוחים: (ג) ממין שבעה. ר"ל שנשתבחה ארץ ישראל בהן דכתיב ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש [זית שמן הוא ר"ל זית שעושה שמן. ודבש היינו תמרים שעושין מהן דבש]: (ד) מקדים מין שבעה. ואפילו (ג) הוא חצי פרי והשאר הם שלמים. **ואם שניהם (ד) ממין אחד משבעת המינים או ששניהם אינם מין שבעה מקדים השלם ואפילו אם החצי חביב יותר (ה) שלם עדיף: (ה) אע"פ וכו'. דמעלת מין שבעה עדיף: (ו) מקדים החביב. היינו שרגיל להיות תמיד חביב עליו וכדלקמיה: (ז) ואם אין וכו'. דכיון דאין אחד פוטר חבירו בברכתו אין שייך כאן שום מעלה בהקדמתו ואיזה שירצה יברך עליו ואוכל קודם [הרא"ש]: (ח) כגון צנון וזית. דוקא בזה דברכת הצנון בפה"א אבל אם היה דבר שברכתו שהכל בודאי מברך על הזית תחלה וכדלקמיה בס"ג: (ט) וי"א וכו'. ס"ל דגם בזה שייך מעלת הקדימה לברך על מין אחד**

ביאור הלכה

לכאורה כיון שכוונתו לאכול אפילו פ"א אסור כמו שכתב מקודם בסק"ו דהעיקר תלוי בכוונת הלב [וגם כתב לבסוף סברא שניה כ"ל עיקר וכמ"ש דהוא קאי על סברא זו וכמו שכתב היד אפרים ותגן גבורים] ונראה שלזה כוון הפמ"ג באות ד' שכתב באות ז' עיין באות ו' וצ"ע קצת בזה וכ"ל שכוונת המ"א הוא אפילו לפי מה שהביא מתחלה ראיה מרוקח להקל אפילו במתכוין כיון שהוא טועם רק מעט הכא שהוא הרבה פעמים אסור אף לדידיה:

* צנון וזית. וזהו דלא כדעת הי"א שבס"ג דהוא דעת הבה"ג דפה"ע קודם לפה"א ואף שהשני חביב הוא קודם והא"ר הביא דהרבה ראשונים ס"ל כהבה"ג דפה"ע קודם וכן דעתו להלכה אבל המ"א וט"ז הסכימו דאזלינן בתר חביב ועיין מש"כ לקמיה: * וי"א שגם בזה צריך להקדים החביב. מה שכתב המחבר דעה זו בשם י"א אינו מדוקדק דאדרבה

שער הציון

(לו) א"ר ומא"מ ותגן גבורים וח"א. (א) דה"ח וח"א: (ב) כדלקמן ס"ה בהג"ה: (ג) מ"א מלעיל סימן קס"ח דפרוסה של חטין ושלמה של שעורין מדינא הפרוסה עדיף ומסתמא משום דחטין אקדמיה קרא וה"ה לעניננו ועיין במחה"ש שהעיר דבסימן קס"ח איתא די"ש מבלע על שתיהן יחד ע"ש ומסתמא ה"ה לעניננו והמ"א סתם בזה ונראה דס"ל דכיון דמן הדין מעלת מין שבעה עדיף ממעלת השלם ורק לענין סעודת פת דהוא עיקר קביעת סעודה אמרו די"ש יוצא גם מעלת השלם משא"כ בפירות דאינו עיקר סעודה לא החמירו כיון דמדינא מעלת שבעה עדיף: (ד) דאם אינם ממין אחד כגון חצי תאנה ורמון שלם תאנה עדיף משום דמוקדם בקרא וכ"ל לענין חטה ושעורה: (ה) מ"א והנה כ"ז הוא דוקא בדבר שברכותיהן שוין ויש סעד ממה דקי"ל בקס"ח דפת נקיה פרוסה ופת קיבר שלם שלם עדיף אבל בדבר שאין ברכתיהן שוין צ"ע בכל אלו הדינים דלכאורה אפשר לומר כיון

הנהות ותיקונים: א) צ"ל המ"א: **ב)** צ"ל מה:

the seven species, (5) although he is not as fond of it as he is of another kind /of fruit there/. If there is no /fruit/ of the seven species among them, (6) he should give priority to /the kind/ of which he is fonder.

(7) /On the other hand,/ if /the kinds of fruit in front of one do/ not /require/ the identical blessing /, then/, even if there is /a fruit/ of the seven species among them, (8) as for example, /if he has/ a radish and an olive /in front of him/, he may give priority to whichever /fruit/ he wishes even if he is not /as/ fond of it. (9) /However,/ there are /authorities/ who say that he must give priority to /the fruit/ he is fonder of even in such a case.

Mishnah Berurah

When both /fruits/ are of the same[4] kind and of the seven species or when both are not of the seven species, the whole /fruit/ should be given priority /for the blessing/. Even if one is fonder of the started /fruit/ the whole[5] one is /nevertheless/ to be preferred.

(5) Although, etc. For the advantage of /being one of/ the seven species is of superior /importance/.

(6) He should give priority to /the kind/ of which he is fonder. I.e., of which he is usually fonder generally, as /explained/ below.

(7) /On the other hand,/ if not, etc. For, in view /of the fact/ that /when one makes/ a blessing over one /of the fruits/ he will not discharge /his obligation with respect to/ the other, there is no question of there being any advantage in giving precedence to /any one of the fruits/ and he may /therefore/ make the blessing over whichever /one of them/ he wishes and eat of it first. [The *Rosh*]

(8) As for example, a radish and an olive. /This ruling/ only /applies/ in such a case, because the blessing /required/ over radish is *Borey Peri Ha-Adamah*, but if /the other/ article /requires/ the blessing *She-Ha-Kol* one should definitely make the blessing over the olive first, as /stated/ below in Par. 3.

(9) /However,/ there are /authorities/ who say, etc. They are of the opinion that even in such a case there is advantage in giving precedence, by making the blessing

---

[4] In the case of two different fruits of the seven species which require the same blessing, priority must be given to the fruit of the species which has priority, even if it is a started fruit and the other is whole. (Sha'ar Ha-Tziyun No. 4)

[5] The author writes in Sha'ar Ha-Tziyun No. 5 that further study is required to determine the ruling in these cases when the fruits do not require the same blessing.

(י) **המין שרגיל להיות חביב עליו** (יא) **אפי' אם עתה חפץ במין השני:** ב (ג) ולהרמב"ם אם היה **מין אחד חביב לו יותר בין שברכותיהם שוות בין שאינם שוות בין** שיש בהם ממין שבעה בין שאין בהם ממין שבעה (יב) מקדים החביב [illegible] [illegible] אם יש ביניהם משבעת המינים מברך עליו תחלה [illegible]

באר הגולה

ו שם בפ"ח מה"ב וכחכמים ז ברכות ל"ח בעובדא דבר קפרא פרש"י ותוס' שם

שערי תשובה

איסור קאי באיסורו ואין להתיר לו ע"ש בסוף הספר בהשמטות וע"ש שכתב במשקה מבושם שעושים משמרי יין ומיני עשבי בשמים שצורפין בערי אדום מותר לזלפו על הטאבק"ו ולשואפו בחוטם ע"ש בשם שו"ת זרע יעקב ועיין בשער המלך פ' י"א מהל' מ"א בענין הטאבק"ו להריח שחוששין חמכין אומרים שמזלפין עליו סתם יינם אין לחוש לזה והתיר להלכה ולמעשה והביאו מחזיק ברכה בק"א:

באר היטב

קלימה ע"ש: (ג) ולהרמב"ם. כתב הט"ז לענין הלכה אין כאן שום חשש דבכל הדרכים יש לו על מה לסמוך דאם ברכות שוות ויש מין ז' מי שרוצה ליקח המין ז' ולפטור השני תברכה שפיר עביד כרבנן וכפסק הרא"ש ואם ירצה ליקח השני החביב עליו ולפטור המין ז' שפיר עביד כר"י וכפסק הרמב"ם. ואם אין ביניהם מין ז' פשיטא דשפיר יעשה ליקח החביב וה"ה באין ברכות שוות וצריך להקדים א' לחבירו בברכה ג"כ יש מעלה למין ז' ויש מעלה לחביב ויעשה מה שירצה בהקדמה ובענין חביב יכול לסמוך על שני דרכים הן אם חביב לו רוב פעמים אחרים כהרא"ש הן אם חביב לו עתה כהראב"ד ככ"ל כיון שאין לפניכו הכרע הלכתא כמאן עכ"ל: (ד) קודמת.

ביאור הלכה

דעה ראשונה היא דעת איזה יחידאי [הוא הרא"ש וחידושי ראב"ה על ברכות ואפשר שגם דעת רש"י כן ועיין בזה בתוספות ד"ה אבל ובדברי ראבי"ה שחלוקים בדעת רש"י בזה] ודעה שניה היא דעת הרבה ראשונים הלא הוא דעת ר"ה גאון הובא בחידושי הרשב"א וגם דעת הר"ח והרי"ף כפי מה שמוכח שם בדברי ראבי"ה דלפירושם דעת עולא הוא דבאין ברכותיהן שוות לכו"ע חביב עדיף וכן הוא ג"כ דעת התוס' ורבינו יונה והרשב"א וגם נוכל לצרף לזה דעת הרמב"ם והעומדים בשיטתו דס"ל ג"כ דחביב עדיף אלא דהם ס"ל אפילו בשברכותיהן שוות ג"כ חביב עדיף ממין שבעה ועכ"פ באין ברכותיהן שוות מסתברא ודאי דנוכל לצרף דעתם ועיין בב"ח שגם הוא כתב דהעיקר למעשה כדעה זו שהיא דעת רוב הפוסקים וכן משמע מהגר"א ע"ש. ודע דבא"ר הביא שיטה אחרת דגם באין ברכותן שוות מין שבעה קודם ומלבד כן למעשה משום דהרבה פוסקים קיימי בשיטה זו [וגם משום דפה"ע חשיב מפה"א כדעת בה"ג] ולענ"ד למעשה טוב יותר לנהוג כדעת האחרונים בזה דחביב עדיף דאף שהא"ר הביא הרבה ראשונים דס"ל כר' יהודה דמין ז' עדיף אף באין ברכותיהן שוות לעומת זה יש עוד הרבה ראשונים דס"ל דאף בברכותיהן שוות ג"כ הלכה כרבנן דאזלינן בתר חביב הלא המה רב האי גאון והראבי"ה [כמו שמובא ברשב"א ובהגמי"י] והרמב"ם והאשכול והאור זרוע [וע"ש שהביא שגם הרי"ף ס"ל הכי] והרע"ב והרא"ה בספר החינוך ובחידושיו על הרי"ף ועכ"פ נוכל לצרף דעתם באין ברכותיהן שוות ליתר הרבה פוסקים דס"ל דאזלינן בתר חביב אכן אם הזית ג"כ היה חביב עליו תמיד בודאי יותר טוב לברך עליו אף שעתה חביב עליו יותר הלכון כפסק השו"ע דזהו נקרא חביב ואפילו אם תמיד היה חביב עליו הלכון אך עתה חביב עליו הזית נראה דיותר טוב לברך על הזית אחד מלד הרבה פוסקים שהובא בא"ר דס"ל דתמיד מין ז' עדיף ממעלת החביב ועוד הא דעת הרמב"ם דחביב נקרא מה שהוא עתה חביב עליו וכן משמע דעת האו"ז דכתב דחביב הוא מה שהוא מתאוה לאכלו ע"ש [ואף דבשו"ע פסק כדעת תר"י ורא"ש מ"מ נוכל לצרף דעתן לזה] וגם נוכל לצרף דעת הרא"ש וראבי"ה [שהבאתי למעלה] דס"ל דבאין ברכותיהן שוות יוכל לברך על איזה שירצה ולא אזלינן כלל בתר חביב והיא דעה הא' שבשו"ע מכל הלין טעמי נראה דיותר טוב שיברך על הזית אם עתה חביב עליו ואפשר עוד לומר דאפילו בסתם פ"ע ופ"א ג"כ אם הפ"ע חביב עליו עתה יברך עליו אף שתמיד חביב עליו הפ"א מטעם דנצטרף דעת בה"ג שהובא בס"ג וגם הרמב"ם דס"ל שזהו ג"כ חביב וגם הרא"ש הנ"ל וכ"כ הח"א אכן אם הפ"א תמיד חביב עליו יותר וגם עתה נראה שטוב יותר לנהוג למעשה כדעת האחרונים שיברך עליו תחלה כדעה הראשונה שבס"ג ולא כבה"ג שהוא דעת הי"א שם ולא כא"ר הנ"ל שסותר פסק השו"ע: * **ואם אינו רוצה וכו' משבעת המינין וכו'.** דין זה בברכותיהן שוות הוא אליבא דכו"ע ובאין ברכותיהן שוות כגון

משנה ברורה

אחד תחלה אלא דס"ל דלא מקדמינן בזה מין שבעה אלא החביב לו יותר יקדימנו לברך עליו ולאכול תחלה אכן אם שני המינים (ו) חביבים אצלו בשוה אז מברך על מין שבעה תחלה ועיין מש"כ במ"ב סקכ"ז בשם הגר"א ועיין בה"ל מש"כ בשם האחרונים דעיקר כי"א הזה שהוא דעת רוב הפוסקים [וגם דאפילו לדעה הראשונה שס"ל למברך על איזה שירצה מ"מ הלא הברירה היא בידו]: (י) **המין שרגיל וכו'.** ומשמע מדברי הפוסקים דיתנהג כך יברך על המין שרגיל להיות תמיד חביב עליו ויטעום קצת ממנו ואח"כ יאכל המין שחפץ עכשיו לאכלו ואחר גמר אכילתו יחזור לאכול המין הראשון: (יא) **אפילו אם עתה וכו'.** ומ"מ המברך על מה שחביב עתה בעיניו ג"כ יש לו על מי לסמוך דיש פוסקים (ז) שסוברים [illegible]

שער הציון

למעיקר הדין קי"ל כדעה ב' שבסעיף א' לחביב עדיף אפילו ממין ז' ממילא כ"ש דשלם עדיף מינה [דהא שלם עדיף אפילו מחביב] או אולי י"ל בהיפך דהא דקי"ל ששלם עדיף מחביב היינו בשברכותיהן שוין ובא לפוטרו בברכתו אבל בשאין ברכותיהן שוין כיון דקי"ל בזה דאפילו ממין שבעה חביב עדיף א"כ כ"ש דעדיף משלם דגרוע ממעלת מין שבעה וצ"ע. וראיתי בדה"ח בסוף אות כ"ז שפסק דשלם עדיף אפילו מחביב וממין ז' ור"ל בשאין ברכותיהן שוין ואפה"ע ופה"א קאי ע"ש ולא אדע ראיתו לזה [ומש"ש במוקף אף שהמ"א כ' וכו' זהו לדעת הרא"ש דפסק כר"י לא אדע איה פסק כר"י באין ברכותיהן שוין ואי ר"ל בברכותיהן שוין למה קיים אבל למאי דקי"ל כרבנן וכו' הא בשו"ע נזכר דעה הראשונה בסתמא ואולי מ"ש הרא"ש ר"ל הראשונים (דיש ראשונים דס"ל דהלכה כר"י אפילו באין ברכותיהן שוין) ור"ל לדידהו יהיה שייך דברי המ"א אפילו באין ברכותיהן שוין אבל לדידן דפסקינן בשו"ע דבאין ברכותיהן שוין חביב עדיף וכו' ומ"מ עדיין צ"ע: (ו) מ"א בסוף הסימן ודה"ח: (ז) הרמב"ם בס"ב ועוד כמה פוסקים כמה שהבאתי בבה"ל וכפשטיות לשון המשנה דעל מה שירצה היינו שרוצה בו עכשיו [כמ"ש הגר"א בסק"ז]: (ח) אף דדעת הרמב"ם דפסק כרבנן דתמיד חביב עדיף ג"כ לאו דעת יחידאה היא כמו שהבאתי בבה"ל מ"מ רוב הפוסקים קיימי בשיטת הבה"ג דפסק כר' יהודה עיין בב"י וגם הא"ר הביא חבל ראשונים דקיימי בשיטה זו ועכ"פ יש לנו לאחוז דבריהם בברכתן שוה וכן הוא סתימת השו"ע והאחרונים ולא כט"ז שהשוה להלכה שתי הדעות וע"כ כתב שאיך שיעשה שפיר עביד: (ט) וכן ה"ה לענין פה"א. וכ' הפמ"ג דאפי' אם הדבר שברכתו שהכל הוא גם ממין ז' כגון דובשא דתמרי אפ"ה פה"א עדיף:

(10) The kind of which one is usually fonder is regarded as /the kind of which he is/ fonder, (11) even though he now /happens to/ desire the other kind.

2. According to the *Rambam,*[1*] if one is more fond of one of the kinds of fruit /, then/, irrespective of whether /the fruits require/ the identical blessing or whether they do not /require/ the identical /blessing/ and regardless of

Mishnah Berurah

over one of the kinds first. However, they hold that in these circumstances precedence should not be given to /the fruit/ which is of the seven species, but one must give priority to making the blessing over /the fruit/ of which he is fonder and to eating /of that fruit/ first. On the other hand, if he is equally fond of both kinds /of fruit/, he should then make the blessing first over /the fruit/ which is of the seven species. However, see what I have written in the Mishnah Berurah, sub-Par. 27 in the name of the *Gra*.

See what I have written in the Beyur Halachah in the name of the Acharonim, that this /second/ opinion is the prevalent one, since it is held by the majority of Poskim.[6] [One should also /bear in mind/ that even according to the first opinion, which holds that one may make the blessing over whichever one he pleases, it follows that one at any rate has the option /of acting in conformance with the requirements of the second opinion/.]

(10) The kind of which one is usually, etc. It is implied by the words of the Poskim that one should act in the following way. One should make the blessing over the kind of which he is usually fonder generally and partake of some of it and after that eat the kind that he desires to eat now and when he has finished eating /the latter/ go back to eating the first kind.

(11) Even though he now, etc. Nonetheless, if one /wishes to/ make the blessing over what appeals to him /more/ now he also has /authorities/ on whom he can rely, since

[1*] *Rambam, Hilchos Berachos* 8:13.

[6] In the Beyur Halachah, the author rules that both when one is fonder of the fruit of the seven species generally, even though he prefers the other now, and when one merely happens to desire the fruit of the seven species now, but usually prefers the other, he should give priority to it.

[illegible]ן שרגיל להיות חביב עליו (יא) אפי' אם עתה חפץ [illegible] **ב** (ג) ולהרמב"ם אם היה [illegible] בין שברכותיהם שוות בין [illegible] **בין שיש בהם ממין שבעה בין שאין בהם ממין שבעה** (יב) **מקדים החביב לו אז** (יג) **באותה שעה * ואם אינו רוצה בזה יותר מבזה אם יש ביניהם משבעת המינים מברך עליו תחלה: ג ׳הביאו לפניו דבר שברכתו בפה"ע ודבר שברכתו שהכל** (יד) **בורא פרי העץ** (ד) **קודמת** (טו) **שהיא חשובה שאינה פוטרת אלא דבר אחד**

באר הגולה

ו שם בפ"ח מה"ב וכחכמים ז ברכות ל"ח בשובלא דבר קפרא פרש"י ותוס' שם

שערי תשובה

איסור קאי באיסורו ואין להתיר לו ע"ש בסוף הספר בהשמטות וע"ש שכתב במשקה מבושם שעושים משמרי יין ומיני עשבי בשמים שצורפין בערי אדום מותר לזלפו על הטאבק"ו ולשואפו בחוטם ע"ש בשם שו"ת זרע יעקב ועיין בשער המלך פ' י"א מהל' מ"א בענין הטאבק"ו להריח שחוששין חכמים אומרים שמזלפין עליו סתם יינם אין לחוש לזה והתיר להלכה ולמעשה והביאו מחזיק ברכה בק"א:

באר היטב

קדימה ע"ש: (ג) ולהרמב"ם. כתב הט"ז לענין הלכה אין כאן שום חשש דבכל הדרכים יש לו על מה לסמוך דאם ברכות שוות ויש מין ז' מי שרוצה ליקח המין ז' ולפטור השני מברכה שפיר עביד כרבנן וכפסק הרא"ש ואם ירצה ליקח השני החביב עליו ולפטור המין ז' שפיר עביד כר"י וכפסק הרמב"ם. ואם אין ביניהם מין ז' פשיטא דשפיר יעשה ליקח החביב וה"ה באין ברכות שוות וצריך להקדים א' לחבירו בברכה ג"כ יש מעלה למין ז' ויש מעלה לחביב ויעשה מה שירצה בהקדמה ובענין חביב יכול לסמוך על שני דרכים הן אם חביב לו רוב פעמים אחרים כהרא"ש הן אם חביב לו עתה כהראב"ד ככ"ל כיון שאין לפנינו הכרע הלכתא כמאן עכ"ל: (ד) קודמת.

ביאור הלכה

דעה ראשונה היא דעת איזה יחידאי [הוא הרא"ש וחידושי הראב"ה על ברכות ואפשר שגם דעת רש"י כן ועיין בזה בתוספות ד"ה אבל ובדברי הראב"ה שחלוקים בדעת רש"י בזה] ודעה שניה היא דעת הרבה ראשונים הלא הוא דעת ר"ה גאון הובא בחידושי הרשב"א וגם דעת הר"ח והרי"ף כפי מה שמוכח שם בדברי הראב"ה לפירושם לדעת עולא הוא דבאין ברכותיהן שוות לכו"ע חביב עדיף וכן הוא ג"כ דעת התוס' ורבינו יונה והרשב"א וגם נוכל לצרף לזה דעת הרמב"ם והעומדים בשיטתו דס"ל ג"כ דחביב עדיף אלא דהם ס"ל אפילו בשברכותיהן שוות ג"כ חביב עדיף ממין שבעה ועכ"פ באין ברכותיהן שוות מסתברא ודאי דנוכל לצרף דעתם ועיין בב"ח שגם הוא כתב דהעיקר למעשה כדעה זו שהיא דעת רוב הפוסקים וכן משמע מהגר"א ע"ש. ודע דבא"ר הביא שיטה אחרת דגם באין ברכותן שוות מין שבעה קודם ומצדד כן למעשה משום דהרבה פוסקים קיימי בשיטה זו [וגם משום דפה"ע חשיב מפה"א כדעת בה"ג] ולענ"ד למעשה טוב יותר לנהוג כדעת האחרונים בזה דחביב עדיף דאף שהא"ר הביא הרבה ראשונים דס"ל כר' יהודה דמין ז' עדיף אף באין ברכותיהן שוות לעומת זה יש עוד הרבה ראשונים דס"ל דאף בברכותיהן שוות ג"כ הלכה כרבנן דאזלינן בתר חביב הלא המה רב האי גאון והראב"ה [כמו שמובא ברשב"א ובהגמי"י] והרמב"ם והאשכול והאור זרוע [וע"ש שהביא שגם הרי"ף ס"ל הכי] והרע"ב והרא"ה בספר החינוך ובחידושיו על הרי"ף ועכ"פ נוכל לצרף דעתם באין ברכותיהן שוות ליתר הרבה פוסקים דס"ל דאזלינן בתר חביב אכן אם הזית ג"כ היה חביב עליו תמיד בודאי יותר טוב לברך עליו אף שעתה חביב עליו יותר הנכון כפסק השו"ע דזהו נקרא חביב ואפילו אם תמיד היה חביב עליו הנכון אך עתה חביב עליו הזית נראה דיותר טוב לברך על הזית אחד מצד הרבה פוסקים שהובא בא"ר דס"ל דתמיד מין ז' עדיף ממעלת החביב ועוד הא דעת הרמב"ם דחביב נקרא מה שהוא עתה חביב עליו וכן משמע דעת הא"ז דכתב דחביב הוא מה שהוא מתאוה לאכלו ע"ש [ואף דבשו"ע פסק כדעת תר"י ורא"ש מ"מ נוכל לצרף דעתן לזה] וגם נוכל לצרף דעת הרא"ש והראב"ה [שהבאתי למעלה] דס"ל דבאין ברכותיהן שוות יוכל לברך על איזה שירצה ולא אזלינן כלל בתר חביב והיא דעה הא' שבשו"ע מכל הלין טעמי נראה דיותר טוב שיברך על הזית אם עתה חביב עליו ואפשר עוד לומר דאפילו בסתם פ"ע ופ"א ג"כ אם הפ"ע חביב עליו עתה יברך עליו אף שתמיד חביב עליו הפ"א מטעם דנצטרף דעת בה"ג שהובא בס"ג וגם הרמב"ם דס"ל שזהו ג"כ חביב וגם הרא"ש הנ"ל וכ"כ הח"א אכן אם הפ"א תמיד חביב עליו יותר וגם עתה נראה שטוב יותר לנהוג למעשה כדעת האחרונים שיברך עליו תחלה כדעה הראשונה שבס"ג ולא כבה"ג שהוא דעת הי"א שם ולא כא"ר הנ"ל שסותר פסק השו"ע: * **ואם אינו רוצה וכו' משבעת המינין וכו'.** דין זה בברכותיהן שוות הוא אליבא דכו"ע ובאין ברכותיהן שוות כגון

משנה ברורה

[illegible] (יא) אפילו אם עתה וכו'. ומ"מ המברך על מה שחביב עתה בעיניו ג"כ יש לו על מי לסמוך **דיש פוסקים** (ז) **שסוברים דחביב נקרא מה שהוא חביב עליו עכשיו [ט"ז]: ב** (יב) **מקדים החביב. פליג על דעה ראשונה וס"ל דחביב עדיף לעולם ואף דברכותן שוות ויש בהם מין שבעה חביב קודם לברך עליו:** (יג) **באותה שעה. גם בזה פליג על דעה ראשונה וס"ל דאינו נקרא חביב מה שחביב עליו תמיד אלא מה שחביב עליו באותה שעה. ומשמע מסתימת המחבר** (ח) **דהעיקר כדעה הראשונה שהיא דעת רוב הפוסקים: ג** (יד) **בפה"ע קודמת. ואפילו מין השני** (ט) **חביב עליו [מ"א וש"א]:** (טו) **שהיא חשובה וכו'. פי' דברכת בפה"ע מבוררת**

שער הציון

למעיקר הדין קי"ל כדעה ב' שבסעיף א' דחביב עדיף אפילו ממין ז' ממילא כ"ש דשלם עדיף מינה [דהא שלם עדיף אפילו מחביב] או אולי י"ל בהיפך דהא דקי"ל דשלם עדיף מחביב היינו בשברכותיהן שוין ובא לפוטרו בברכתו אבל בשאין ברכותיהן שוין כיון דקי"ל בזה דאפילו ממין שבעה חביב עדיף א"כ כ"ש דעדיף משלם דגרוע ממעלת מין שבעה וצ"ע. וראיתי בדה"ח בסוף אות כ"ז שפסק דשלם עדיף אפילו מחביב ומין ז' ור"ל בשאין ברכותיהן שוין ואפה"ע ופה"א קאי ע"ש ולא אדע ראיתו לזה [ומש"ש במוקף אף שהמ"א כ' וכו' זהו לדעת הרא"ש דפסק כר"י לא אדע איה פסק כר"י באין ברכותיהן שוין ואי ר"ל בברכותיהן שוין למה קיים אבל למאי דקי"ל כרבנן וכו' הא בשו"ע נזכר דעה הראשונה בסתמא ואולי מ"ש הרא"ש צ"ל הראשונים (דיש ראשונים דס"ל דהלכה כר"י אפילו באין ברכותיהן שוין) ור"ל לדידהו יהיה שייך דברי המ"א אפילו באין ברכותיהן שוין אבל לדידן דפסקינן בשו"ע דבאין ברכותיהן שוין חביב עדיף וכו' ומ"מ עדיין צ"ע: (ו) מ"א בסוף הסימן והא"ח: (ז) הרמב"ם בס"ב ועוד כמה פוסקים כמה שהבאתי בבה"ל וכפשטיות לשון המשנה דעל מה שירצה היינו שרוצה בו עכשיו [כמ"ש הגר"א בסק"ז]: (ח) אף לדעת הרמב"ם דפסק כרבנן דתמיד חביב עדיף ג"כ לאו דעת יחידאה היא כמו שהבאתי בבה"ל מ"מ רוב הפוסקים קיימי בשיטת הבה"ג דפסק כר' יהודה עיין בב"י וגם הא"ר הביא הרבה ראשונים דקיימי בשיטה זו ועכ"פ יש לנו לאחוז דבריהם בברכתן שוה וכן הוא סתימת השו"ע והאחרונים ולא כט"ז שהשוה להלכה שתי הדעות וע"כ כתב שאיך שיעשה שפיר עביד: (ט) וכן ה"ה לענין פה"א. וכ' הפמ"ג דאפי' אם הדבר שברכתו שהכל הוא גם ממין ז' כגון דובשא דתמרי אפ"ה פה"א עדיף:

whether there is /a fruit/ of the seven species among them or whether there is no /fruit/ of the seven species among them, (12) he should give priority to /the kind/ of which he is fonder then, (13) at that moment. /However,/ if he has no more preference for one /kind/ than for the other /, then/, if there is /a fruit/ of the seven species among them he should make the blessing over /that fruit/ first.

3. If one was served an article for which the blessing is *Borey Peri Ha-Eytz* and an article for which the blessing is *She-Ha-Kol*, /the blessing/ (14) *Borey Peri Ha-Eytz* has priority. (15) /This is/ because /*Borey Peri Ha-Eytz*/ is an important /blessing/, since it only /serves to/ discharge /one's obligation/

Mishnah Berurah

there are Poskim who are of the opinion that what one is fond of /more/ now is regarded as /the kind/ of which he is fonder. [*Taz*]

(12) He should give priority to /the kind/ of which he is fonder. /The *Rambam*/ disputes the first view /, which is described in Par. 1/. He is of the opinion that /the kind/ of which one is fonder has preference in all cases and although /all the kinds require/ the identical blessing and there is /a fruit/ of the seven species among them, /one should nevertheless give/ priority to /the kind/ of which he is fonder and make the blessing over it.

(13) At that moment. /The *Rambam*/ also disputes the first view on this /point/ and is of the opinion that we do not regard /the fruit/ of which one is fonder generally as /the kind/ of which he is fonder, but /the kind/ of which he /happens to be/ fonder at that moment.

It is implied that the first opinion, which is the opinion of the majority of Poskim, is the prevalent one, since the author /of the Shulchan Aruch/ does not ascribe it to any specific authority.

(14) *Borey Peri Ha-Eytz* has priority. /This ruling applies/ even if he is fonder[7] of the other kind. [*M.A.* and other Acharonim]

(15) /This is/ because /*Borey Peri Ha-Eytz*/ is an important /blessing/, etc. I.e., the blessing *Borey Peri Ha-Eytz* is more selective with respect to /the articles/ for

---

[7] And even if the other kind is also of the seven species. (Sha'ar Ha-Tziyun No. 9)

(טז) * וכן בפה"א ושהכל בפה"א קודמת ואם הביאו לפניו פה"ע ופה"א (יז) ח'איזה מהם שירצה יקדים (יח) ט'וי"א שבפה"ע (ה) קודם: ד (יט) י'כל הקודם (ו) בפ' ארץ חטה ושעורה (כ) * קודם לברכה (כא) וארץ בתרא הפסיק [illegible]

ח רש"י והרי"ף
ט הרא"ש בשם בה"ג
י ברכות מ"א
כ טור בשם בה"ג ושאר פוסקי'

באר היטב

אפי' השני חביב עליו מ"א: (ה) קודם. אפי' השני מין שבעה כגון הכוסס חטה ותפוח. ויש לפסוק אם חביב לו פרי האדמה יברך תחלה בפה"א. ואם שוים בחביבות יברך בפה"ע תחלה ט"ז ומ"א [ובס' אליה רבה פסק דהכוסס חטה ותפוח חטה קודם אף שהוא פרי האדמה כיון דהוא מז' מינין וכן משמע בסמ"ק ורקאנטי וזה מיושב דברי תוס' ברכות מ"א ד"ה מיתיבי ומהרש"א שהגיה בתוס' לא ירד לזה ע"ש]: (ו) בפסוק. להרמב"ם איירי בשניהם חביבים בשוה: (ז) בתרא. וזית קודם לשעורה אף

משנה ברורה

טפי על איזה מברך וחשובה היא מברכת שהכל שאינה רק ברכה כוללת לכל המינים: (טז) וכן בפה"א. חשובה כמי משהכל למברר בהברכה רק מיני פה"א משא"כ שהכל דכוללת הכל. וע"כ כשמביאים לפניו יי"ש עם מרקחת יברך על המרקחת תחלה אף שהיי"ש חביב עליו יותר [אחרונים]: (יז) איזה מהם וכו'. ואין תלוי כלל בחביב לדעה הראשונה שבס"א דהא אין ברכותיהן שוות ולי"א שם מיירי הכא ששניהם חביבים עליו בשוה: (יח) וי"א שבפה"ע קודם. והסכימו (י) האחרונים דנכון לנהוג כי"א הזה אם שניהם שוים בחביבות אכן אם פה"א חביב עליו יותר מברך על החביב כנ"ל בס"א וכן אם פה"א (יא) הוא מין שבעה כגון קליות של חטים ותפוח או אחד משבעת המינים יש לו לברך תחלה על החטה שהוא מין שבעה וקודמת בפסוק: ד (יט) כל הקודם וכו'. דמקרא זה חושב המינים שנשתבחה בהן א"י וכל המוקדם בפסוק הוא יותר חשוב מהמאוחר לפיכך הוא קודם לברכה וחטה ושעורה דקרא דקודמין לשארי המינים הוא דוקא שעשה מהן תבשיל להרבה פוסקים וכדלקמיה בס"ה: (כ) קודם לברכה. אף כשהמין השני (יב) הוא חביב יותר. וכתבו האחרונים דחשיבות מין שבעה להקדים ראשון לשני הוא רק כשנגמר הפרי אבל אם לא נגמר כגון זית קודם שגלל הכן אף שהוא ראשון לארץ בתרא חשוב יותר המ [illegible]

ביאור הלכה

כגון לכון וזית תלוי בשתי הדעות שהובאו בס"א. ולפי מה שכתבנו שם במ"ב דהלכה כהי"א שם דגם באין ברכותיהן שוות שייך ג"כ דין קדימה ממילא אם אין מעלת החביב בודאי אזלינן בתר מין שבעה: * וכן בפה"א ושהכל. כתב הא"ר בשם השל"ה דאין יפה מה שעושין ההמונים כשנותנין לפניהם יי"ש ומיני מרקחת מפירות שברכתן בפה"א או בפה"ע והם מברכין על היי"ש תחלה שהכל והוא כתב להצדיק מנהגם דטעמם משום דמתחלה אינם מתאוים לאכול כלל המיני מרקחת והוי כמי שאינו רוצה לאכול עכשיו דס"ה דרק אחר שתיית היי"ש חפצים לאכלן ובעין זה כתבא בב"י ומ"מ נכון לנהוג לברך מקודם על המרקחת לעולם דאח"כ לפעמים אין לחשוב רק לטפל כשבא להפיג רק חריפות השתיה ואינו רוצה בעצם באכילתו וכמבואר בסימן רי"ב וע"ש במה שכתבתי במ"ב סק"ה לענין מרקחת עם יי"ש: * קודם לברכה. האחרונים נתקשו דהא לעיל בס"א כתב המחבר דעה ראשונה שכתב אותה בסתמא דכשאין ברכותיהן שוות על איזה שירצה יברך ואין כאן מצות קדימה אפילו היה האחד משבעת המינין וכאן סתם דכל הקודם בפסוק קודם לברכה הרי דחטים קודמין לשארי המינים של פה"ע אף דאין ברכותן שוות [ודברי הרא"ש והטור בעצמן קשים מאד שהם הם הדעה ראשונה שבס"א ואפ"ה הביאו גם דבר זה דכל הקודם וכו'] ועיין ב"ח ומ"א מש"כ בזה והגר"א בסקט"ו הביא דברי תר"י דמוקים הא דחטים קודמין דוקא בעשה מהן תבשיל דחשוב ביותר ולכן שייך להקדימן נגד כל המינים וכ"מ מא"ר וכ"כ בספר בית מאיר ואף לדברי הרא"ש והטור דחוקים לפי כל התירוצים אכן לדברי השו"ע אפשר לפרש כן וכמו [illegible] זית שלד המהרא ארץ חטה [illegible]

שער הציון

(י) ט"ז בסק"ב ומ"א בסוף הסימן ובא"ר הביא בשם הרבה פוסקים שס"ל כהי"א הזה דפה"ע הוא קודם: (יא) כן משמע ממ"א בסוף הסימן ומהפמ"ג בסק"ד והיינו כששניהם חביבים עליו בשוה. [ודע דכ"ז הוא לפי מה שהסכמנו במ"ב סק"ט דהלכה כהי"א ע"ש הא לדעה הראשונה אין שום מעלה בחביב ומין שבעה נגד חבירו בשאין ברכותיהן שוות וא"כ יוכל לברך תחלה על התפוח אף שאינו מין שבעה]. והנה בביאור הגר"א משמע לכאורה דעתו דגם בה"ג מודה דקליות חטה קודם לתפוח ע"ש: (יב) אחרונים וכן מבואר כדבריהם בהפוסקים דפסקו כר"י דלא אזלינן בתר חביב לקדימת הכתוב עדיף. ודע דלדעת הרמב"ם הנזכר בס"ב יהיה ג"כ דוקא בשניהם חביבים בשוה הא אם אחד חביב יותר חביב עדיף אף שהוא מאוחר כ"כ הב"י והמ"א בסק"ה וכן משמע מהגר"א [ואף שבפמ"ג וכן בנה"ש רצו לומר דלפי מה שכתב המ"א בסק"ב נראה דגם לדעת הרמב"ם מיירי בכל גווני כבר דחה זה במחמ"ר ע"ש והאמת אתו דכל הני דאוחזים בשיטת הרמב"ם דהלכה כרבנן הלא המה רב האי גאון [המובא ברשב"א] והאשכול והאור זרוע כתבו בהדיא דמימרא דכל המוקדם בפסוק וכו' מיירי דוקא בשכולם חביבים אצלו בשוה]: (יג) טור: (יד) מ"א: (טו) עיין בסוף הסימן: (טז) מ"א והגה מ"א וט"ז כדלו תשו"ה דזיתים קודמין לבמ"ת של שעורים אבל בספר אהע"ו ותאמר מרדכי פסקו כהלבוש דבמ"ת של שעורים קודם וכן מלדד בספר בית מאיר וכן במגן גבורים כהאחרונים שזכרתי. ולענין קליות של שעורים וזיתים בודאי זיתים קודמין לפי מה שפסק הרמ"א לעיל בסימן ר"ח ס"ד בהג"ה דברכתו היא שהכל ע"ש:

for one /type of/ article. (16) Likewise, /where the blessings/ *Borey Peri Ha-Adamah* and *She-Ha-Kol* /need to be made, the blessing/ *Borey Peri Ha-Adamah* has priority. /On the other hand,/ if one was served /an article over which one must make the blessing/ *Borey Peri Ha-Eytz* and /an article over which one must make the blessing/ *Borey Peri Ha-Adamah*, he may give priority to (17) whichever /one/ of them he pleases. (18) /However,/ there are /authorities/ who say that /the blessing/ *Borey Peri Ha-Eytz* has priority. **4.** (19) Whichever /species is mentioned/ earlier in the verse,[2*] "A land of wheat and barley /, etc./" (20) has priority for the blessing. (21) The second /mention of the/ land /in the verse/ is a discontinuation of the /first/

Mishnah Berurah

which /it serves as/ a blessing and is /therefore/ more important than the blessing *She-Ha-Kol*, which is merely a blessing of general application /which applies/ for all kinds /of food/.

(16) Likewise, *Borey Peri Ha-Adamah.* /This blessing/ is also more important than /the blessing/ *She-Ha-Kol*,[8] since the blessing specifies kinds of fruit /that grow directly/ from the earth, whereas /the blessing/ *She-Ha-Kol* covers everything. Consequently, if one was served brandy and preserves in front of him he should make a blessing over the preserves first, even though he is more fond of the brandy. [Acharonim]

(17) Whichever of them, etc. /The blessing to be made is optional in such a case/ and is not dependent at all on what he is fonder of, according to the first opinion /mentioned/ in Par. 1, since /the articles/ do not require the same blessing. To /conform with/ the other opinion /given/ there, /the Shulchan Aruch/ must be speaking here /of an instance/ when he is equally fond of both of them.

(18) /However,/ there are /authorities/ who say that *Borey Peri Ha-Eytz* has priority. The Acharonim are agreed that it is proper to act in accordance with this opinion if one is equally fond of both /articles/. However, if one is fonder of /the article over which one must make the blessing *Borey*/ *Peri Ha-Adamah*, he should /first/ make a blessing over what he is fonder of,[9] as /explained/ above in Par. 1. Likewise, if /the article which requires the blessing *Borey*/ *Peri Ha-Adamah* is of the seven species,[10] as for example, /if one was served/ parched wheat and an apple or /another fruit/ of the seven species, he should make a blessing over the wheat first, since it is of the seven species and is /mentioned/ earliest in the verse[2*] /which lists the fruits for which the land of Israel is praised/.

(19) Whichever /species is mentioned/ earlier, etc. For this verse lists the species for which the land of Israel is praised and whatever is /mentioned/ earlier in the verse is of more consequence than /what is mentioned/ later. Consequently, it has priority for the blessing.

Wheat and barley, which are /mentioned/ in the verse and have priority over the other species, only /have priority/ if they were made into a cooked /dish/, according to many Poskim, as /stated/ below in Par. 5.

(20) Has priority for the blessing. This /applies/ even if one is fonder of the other species.

The Acharonim state that the importance of /any fruit/ of the seven species, which /grants it/ priority over the other, only /relates to/ the fruit when it is fully developed, but /not/ to the /fruit/ which is not completely developed. For example, before the bud of an olive has grown, a /fruit mentioned/ later /or correspondingly later/ than /the olive/ is more important than it, even though /the olive/ is the first /species mentioned/ following the second /mention of

---

[2*] *Devarim* 8:8.

[8] And has precedence even if the article over which one makes the blessing *She-Ha-Kol* is of the seven species and if he is fonder of it. (Sha'ar Ha-Tziyun No. 9)

[9] The author rules in the Beyur Halachah that one should make the blessing *Borey Peri Ha-Adamah* first if one is generally fonder of the article which requires this blessing and is also fonder of it now.

[10] And he is equally fond of both articles. (Sha'ar Ha-Tziyun No. 11)

(טז) * וכן בפה"א ושהכל בפה"א קודמת ואם הביאו לפניו פה"ע ופה"א (יז) ח איזה מהם שירצה יקדים (יח) וי"א שבשבעת המינים ד (יט) כל הקודם בפ' ארץ חטה ושעורה וגו' (כ) * קודם לברכה (כא) וארץ בתרא הפסיק הענין וכל הסמוך לו חשוב מהמאוחר ממנו לארץ קמא הלכך (כב) תמרים קודמים לענבים שזה שני לארץ בתרא וזה ג' לארץ קמא: הגה ודוקא שאוכל ענבים כמות שהן אבל אם עשה מהם יין שקובע ברכה לעצמו בפה"ג חשובה והיא קודמת לברך עליו (כג) תחלה אבל מעשה קדירה מחמשת מיני דגן (כד) היא חשובה יותר מברכת היין. כל הנאמר סמוך לארץ קמא קודם למה שנא' סמוך לארץ (ז) בתרא (כה) לאחר ששוה לו בסמיכה לארץ (טור): ה כהא דחטה ושעורה קודמים דוקא כשעשה מהם (כו) תבשיל או פת אבל הכוסס חטה

ח רש"י והרי"ף
ט הרא"ש בשם בה"ג י ברכות מ"א כ טור בשם בה"ג ושאר פוסקי'

באר היטב

אפי' השני חביב עליו מ"א: (ה) קודם. אפי' השני מין שבעה כגון הכוסס חטה ותפוח. ויש לפסוק אם חביב לו פרי האדמה יברך תחלה בפה"א. ואם שוים בחביבות יברך בפה"ע תחלה ט"ז ומ"א [ובס' אליה רבה פסק דהכוסס חטה ותפוח חטה קודם אף שהוא פרי האדמה כיון דהוא מז' מינין וכן משמע בסמ"ק ורקאנטי וזהו מיושב דברי תוס' ברכות מ"א ד"ה מיתיבי ומהרש"א שהגיה בתוס' לא ירד לזה ע"ש]: (ו) בפסוק. להרמב"ם איירי בשניהם חביבים בשוה: (ז) בתרא. וזית קודם לשעורה אף

משנה ברורה

טפי על איזה מברך וחשובה היא מברכת שהכל שאינה רק ברכה כוללת לכל המינים: (טז) וכן בפה"א. חשובה נמי משהכל דמתברר בהברכה רק מיני פה"א משא"כ שהכל דכוללת הכל. וע"כ כשמביאים לפניו יי"ש עם מרקחת יברך על המרקחת תחלה אף שהיי"ש חביב עליו יותר [אחרונים]: (יז) איזה מהם וכו'. ואין תלוי כלל בחביב לדעה הראשונה שבס"א דהא אין ברכותיהן שוות ולי"א שם איירי הכא שניהם חביבים עליו בשוה: (יח) וי"א שבפה"ע קודם. והסכימו (י) האחרונים דנכון לנהוג כי"א הזה אם שניהם שוים בחביבות אבל אם פה"א חביב עליו יותר מברך על החביב כנ"ל בס"א וכן אם פה"א (יא) הוא מין שבעה כגון קליות של חטים ותפוח או אחד משבעת המינים יש לו לברך תחלה על החטה שהוא מין שבעה וקודמת בפסוק: ד (יט) כל הקודם וכו'. דמקרא זה חשיב המינים שנשתבחה בהן א"י וכל המוקדם בפסוק הוא יותר חשוב מהמאוחר לפיכך הוא קודם לברכה וחטה ושעורה דקרא דקודמין לשארי המינים הוא דיהא שעשה מהן תבשיל כהרבה פוסקים וכדלקמיה בס"ה: (כ) קודם לברכה. אף כשהמין השני (יב) הוא חביב יותר. וכתבו האחרונים דחשיבות מין שבעה להקדים ראשון לשני הוא רק כשנגמר הפרי אבל אם לא נגמר כגון זית קודם שגדל הכן אף שהוא ראשון לארץ בתרא **חשוב יותר המאוחר ממנו** למה שנשתבחה בהן א"י הוא רק בנגמר פרי וכן כל כה"ג: (כא) וארץ בתרא. דכן הוא סדר המקרא ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש ומארץ שבאמצע הוי התחלת סדר וכל הסמיך לו חשוב יותר מהמאוחר שבארץ קמא: (כב) תמרים קודמין. דדבש שבקרא הוא תמרים שיוצא מהן דבש [ב"י]: (כג) תחלה. היינו אפילו (יג) לזיתים שהיא ראשונה לארץ בתרא: (כד) היא חשובה. שגם ברכת בורא מיני מזונות (יד) היא ברכה מבוררת כמו ברכת היין והרי היא קודמת ליין בקרא. ונקט הרמ"א מחמשת מיני דגן להשמיענו דאף כוסמין ושבולת שועל ושיפון מזון הנעשה מהן ג"כ קודמין ליין (טו) דהם ג"כ בכלל חטים ושעורים: (כה) לאחר ששוה וכו'. מלשון זה משמע דחטים ושעורים דקודמין הוא רק מהשוה להן בסמיכה לארץ כמו חטים לזיתים ושעורים לדבש [שהוא תמרים] אבל (טז) שעורים [היינו מזון הנעשה מהן כמו שמפרש בסעיף ה'] לזיתים לא אבל הלבוש כתב דברכת במ"מ היא קודמת לכל וכן הסכימו הרבה אחרונים: ה (כו) תבשיל או פת. והם קודמים לשארי מינים אף אם הם חביבים אצלו יותר:

אינה

ביאור הלכה

כגון לכון זית תלוי בשתי הדעות שהובאו בס"א. ולפי מה שכתבנו שם במ"ב דהלכה כהי"א שם דגם באין ברכותיהן שוות שייך ג"כ דין קדימה ממילא אם אין מעלת החביב בודאי אזלינן בתר מין שבעה: * וכן בפה"א ושהכל. כתב הא"ר בשם השל"ה דאין יפה מה שעושין ההמונים כשנותנין לפניהם יי"ש ומיני מרקחת מפירות שברכתן בפה"א או בפה"ע והם מברכין על היי"ש תחלה שהכל והוא כתב להצדיק מנהגם דטעמם משום דמתחלה אינם מתאוים לאכול כלל המיני מרקחת והוי כמי שאינו רוצה לאכול עכשיו דס"ה דרק אחר שתיית היי"ש חפצים לאכלן וכעין זה נמצא בב"י ומ"מ נכון לנהוג לברך מקודם על המרקחת לעולם דאח"כ לפעמים אין לחשוב רק לטפל כשבא להפיג רק חריפות השתיה ואינו רוצה בעצם באכילתו וכמבואר בסימן רי"ב וע"ש במה שכתבתי במ"ב סק"ה לענין מרקחת עם יי"ש: * קודם לברכה. האחרונים נתקשו דהא לעיל בס"א כתב המחבר דעה ראשונה שכתב אותה בסתמא דכשאין ברכותיהן שוות על איזה שירצה יברך ואין כאן מצות קדימה אפילו היה האחד משבעת המינין וכאן סתם דכל הקודם בפסוק קודם לברכה הרי דחטים קודמין לשארי המינים של פה"ע אף דאין ברכותן שוות [ודברי הרא"ש והטור בעצמן קשים מאד שהם הם הדעה ראשונה שבס"א ואפ"ה הביאו גם דבר זה דכל הקודם וכו'] ועיין ב"ח ומ"א מש"כ בזה והגר"א בסקט"ו הביא דברי תר"י דמוקים הא דחטים קודמין דוקא בעשה מהן תבשיל לחשוב ביותר ולכן שייך להקדימן נגד כל המינים וכ"מ מא"ר וכ"כ בספר בית מאיר ואף דדברי הרא"ש והטור דחוקים לפי כל התירוצים אכן לדברי השו"ע אפשר לפרש כן וכמו

שער הציון

(י) ט"ז בסק"ב ומ"א בסוף הסימן ובא"ר הביא בשם הרבה פוסקים שס"ל כהי"א הזה דפה"ע הוא קודם: (יא) כן משמע ממ"א בסוף הסימן ומהפמ"ג בסק"ד והיינו כששניהם חביבים עליו בשוה. [ודע דכ"ז הוא לפי מה שהסכמנו במ"ב סק"ט דהלכה כהי"א ע"ש הא לדעה הראשונה אין שום מעלה בחביב ומין שבעה נגד חבירו בשאין ברכותיהן שוות וא"כ יוכל לברך תחלה על התפוח אף שאינו מין שבעה]. והנה בביאור הגר"א משמע לכאורה דעתו דגם בה"ג מודה דקליות חטה קודם לתפוח ע"ש: (יב) אחרונים וכן מבואר כדבריהם בהפוסקים דפסקו כר"י דלא אזלינן בתר חביב דקדימת הכתוב עדיף. ודע דלדעת הרמב"ם הנזכר בס"ב יהיה ג"כ דוקא בשניהם חביבים בשוה הא אם אחד חביב יותר חביב עדיף אף שהוא מאוחר כ"כ הב"י והמ"א בסק"ה וכן משמע מהגר"א [ואף שבפמ"ג וכן בנה"ש רצו לומר דלפי מה שכתב המ"א בסק"ב נראה דגם לדעת הרמב"ם איירי בכל גווני כבר דחה זה במאמ"ר ע"ש והאמת אתו דכל הני דאוחזים בשיטת הרמב"ם להלכה כרבנן הלא המה רב האי גאון [המובא ברשב"א] והאשכול והאור זרוע כתבו בהדיא דמימרא דכל המוקדם בפסוק וכו' מיירי דוקא בשכולם חביבים אצלו בשוה]: (יג) טור: (יד) מ"א: (טו) עיין בסוף הסימן: (טז) מ"א והנה מ"א וט"ז צדדו מתשו"ה דזיתים קודמין לבמ"מ של שעורים אבל בספר אהע"ו ומאמר מרדכי פסקו כהלבוש דבמ"מ של שעורים קודם וכן מצדד בספר בית מאיר וכן במגן גבורים כהאחרונים שזכרתי. ולענין קליות של שעורים וזיתים בודאי זיתים קודמין לפי מה שפסק הרמ"א לעיל בסימן ר"ח ס"ד בהג"ה דברכתו היא שהכל ע"ש:

statement. Any /species whose mention/ closely /follows/ it is of /more/ consequence than /a species/ which is /mentioned correspondingly/ later than /that species/ following the first /mention of the/ land. Consequently, (22) dates have priority over grapes /for the blessing/, since /dates/ are /mentioned/ second after the second /mention of the/ land, whereas /grapes/ are /only mentioned/ third after the first /mention of the/ land.

Gloss: This only /applies/ if one eats grapes as they are, but if one made wine out of them, which requires the special blessing Borey Peri Ha-Gafen, *which is an important /blessing/ and has priority, one must make the blessing over /the wine/* (23) *first. However, a pot preparation of the five species of grain*[3*] (24) *is of more consequence /than wine and its blessing has priority/ over the blessing over wine.*

Whatever is mentioned following the first /mention of the/ land /, in the verse listing the species for which the land of Israel is praised,/ has priority over what is mentioned following the second /mention of the/ land, (25) *if it is correspondingly close to /the mention of the/ land. (...)*

5. Wheat and barley only have priority /for the blessing/ when one made (26) a cooked /dish/ or bread out of them, but if one ingests wheat, in which

Mishnah Berurah

the/ land. /The reason is/ that it is only for the fully developed fruit that the land of Israel is praised. The same /ruling applies/ in all cases of this nature.

(21) The second /mention of the/ land. For this is the phrasing of the verse,[2*] "A land of wheat and barley, and the vine and the fig and the pomegranate, a land of the oil olive and honey." From the /mention of the/ land in the middle /of the verse/ a /new/ listing begins and any /species that is mentioned/ close to it is more important than /a fruit/ that is /mentioned correspondingly/ later than /that species/ following the first /mention of the/ land.

(22) Dates have priority. For the honey /mentioned/ in the verse /refers to/ dates, out of which honey oozes. [*B.Y.*]

(23) First. I.e., even before /a blessing over/ olives, which is the first /fruit mentioned/ after the second /mention of the/ land.

(24) Is of...consequence. /This is/ because the blessing /for it,/ *Borey Miney Mezonos*, is also a selectively /applicable/ blessing, like the blessing over wine, and /wheat and barley/ are /mentioned/ in the verse before /the vine, from which/ wine /is produced/.

The *Rema* speaks /of a pot preparation made out of any/ of the five species of grain to instruct us that even /a blessing over/ food which was made out of spelt, oats or rye also has priority over /a blessing over/ wine, since these /articles/ are also forms of wheat or barley.

(25) If it is correspondingly, etc. This wording implies that wheat or barley only have priority over what is /mentioned/ correspondingly closely to /the mention of/ the land /or later/. For example, wheat /has priority/ over olives and barley over honey [i.e., dates], but barley [i.e., food made out of /barley/, as explained in Par. 5] does not /have priority/ over olives. However, the *Levush* writes that the blessing *Borey Miney Mezonos* has priority over /a blessing for/ any /other article apart from bread/, and many Acharonim agree with this.

(26) A cooked /dish/ or bread. /Such a dish or bread/ has priority over other kinds /of fruit or fruit products/ although one is fonder of /the other kind/.

[3*] I.e., wheat, barley, oats, spelt and rye.

ל שם

שברכתו בפה"א (כז) אינה קודמת לברכת בפה"ע: הגה ברכת המוציא (כח) קודמת לברכת [illegible]

שערי תשובה

[א] משניהם. עבה"ט ות"ש שנסתפק הת"א בהיה לפניו יין ותבשיל וזית כתב בפת"א ח"ג תש"ם חבחים דף ל' בבעיא דעוף ועולת בהמה ומעשר אחה קודם מוכח דברכת היין שהיא חשובה היא קודמת ואח"כ מברך על הזית ואח"כ על התבשיל של שעורים ע"ש וכ"כ בבר"י בשם בתי כהונה וכתב שמ"ש בא"ר בשם אגודה לא נמצא שם ואולי ט"ס הוא וע"ש דמייתי מירושלמי פ"ג דהוריות היה שם פר כו' וכתב שם בשם בתי כהונה שאם ירצה להוציא אחד מהמינים לפניו יוציא היין ומייתי זכר לדבר

באר היטב

במעשה קדירה דשעורה עי' מ"א ט"ז: (ח) בת"ת. אפילו הלחם משעורים ומיני מזונות מחטים ע"ת: (ט) משניהם. ואפי' רוצה לאכול משניהם אך שלא הביאו החביב א"צ להמתין עליו ב"י מ"א. וכשמביאין לפניו מרקחת שהיא פרי האדמה או פה"ע ויין שרף מברך תחלה על המרקחת אפי' אם היי"ש חביב עליו ואם גם לעקי"ך שם יברך עליו תחלה בת"ת ופשוט הוא ע"ת עט"ז. סדר המעלות. המוציא. בת"ת על חטים. בפה"ג.

זית. בת"ת על שעורים. גפן תאנה ורמון. בפה"א ובפה"ע קודמין לשהכל. בפה"א ובפה"ע אזלינן בתר החביב אפילו השני מין ז'. היו שניהם חביבים אזלינן בתר מין ז' והמוקדם בפסוק קודם. שניהם אינן מין ז' יש להקדים פה"ע. ולענין חביב אנן בני אשכנז נמשכין אחר הרא"ש שהמין הרגיל להיות חביב וכמ"ש ס"א. ואם שניהם חביבים אזלינן אחר איזו שחפץ עתה כמ"ש הרמב"ם מ"א ועי' ט"ז ס"ק א'. וברכת אכילה ושתיה קודמת לריח. היה לפניו יין ותבשיל שעורים וזית צ"ע מה יעשה דהא יין קודם לזית ושעורים קודמין ליין וזית קודם לשעורים כמ"ש בס"ק ז' ע"ש מ"א [ובס' אליה רבה פסק דיברך אתבשיל של שעורים תחלה ואח"כ איין וזית והביא ראיה לדבריו ע"ש]: (י) בברכתו. ואפילו היו שניהם לפניו בענין שיתכוון בפירוש לפוטרו לאינו בדין שיפטור מי שאינו

ביאור הלכה

שביאר בעצמו בס"ה: * ובלבד שיהיה דעתו וכו'. עיין במ"ב במש"כ דאפילו היו שניהם לפניו בענין שיתכוין לו בפירוש לפוטרו דאינו בדין שיפטור מי שאינו חשוב וכו' והיינו בין שאינו מין ז' את המין ז' או שאינו חביב את החביב כ"מ בב"י סוף הסימן במה שהביא בשם הרשב"א וכ"כ הפמ"ג לדינא. ואם אוכל אגל בעה"ב כיון דאתכא דבעה"ב סמיך הוי כאלו דעתו בפירוש לפטור כל מה שירצה בעה"ב ויביאו לו [חי' רע"א בשם תשובת גו"ר]: * עליו בברכתו. והנה כ"ז לענין שני מיני פירות אבל לענין מין אחד אם הביאו לו אחר ברכה פירות היותר יפים מהראשונים

משנה ברורה

(כז) אינה קודמת וכו'. אלא בפה"ע תקדים ומשמע במ"א דדוקא אם הפה"ע חביב יותר אבלו אז הוא קודם אף שהוא מאוחר בקרא אבל אם שניהם חביבים בשוה חטה קודמת אכן בביאור הגר"א משמע דלפי מה שמבואר לעיל בס"א דהיכא שאין ברכותיהן שוות לא אזלינן כלל בתר מין שבעה (יז) ה"ה הכא לא אזלינן כלל בתר מוקדם ועל איזה שירצה יברך תחלה. ומ"מ אם החטה חביבה יותר אבלו מסתברא דיברך עליה תחלה דגם שם הלכה כהי"א לחביב קודם כמש"כ שם: (כח) קודמת לברכת במ"מ. פי' כגון שיש שלחן ערוך לפניו לאכול פת וגם רוצה לאכול לחמניות דברכתן בת"מ ואפילו כשאוכלן בתוך הסעודה [כגון (יח) שבלילתן רכה ואוכלן לתענוג ולא לשובע וכדלעיל בסימן קס"ח ס"ח] מלוה שיטול ידיו ויברך המוציא תחלה על הפת דברכת המוציא חשובה ואח"כ יברך במ"מ על הלחמניות דאי מיירי בשאר תבשילין בלאו טעמא [illegible]

שער הציון

(יז) והמ"א אזיל לשיטתו בסק"ב דס"ל שם דיש לחלק בזה דכיון ששניהם ממין שבעה וחזינן דהקרא אקדמיה אנן נמי מקדמינן ועיין זה כתב גם הט"ז באות ג' ע"ש אכן לפי מה שכתב הרשב"א דע"כ לא מיירי הקרא בכוסס כלל לא שייך כלל סברתם ובלא"ה היא סברא מחודשת נגד ש"פ ובאה רק לתרץ דברי הטור ע"ש במ"א לכן לא חש לה הגר"א: (יח) מחה"ש: (יט) ומש"כ לקמיה בהג"ה או החשוב ר"ל שהוא ממין שבעה שהוא בעצם חשוב יותר וכאן לא יכולתי לפרש כן דהרי ברכת המוציא בודאי היא ממין שבעה: (כ) מ"א וש"א וה"ה לענין קדימת מין שבעה: (כא) ב"י מ"א: (כב) וזה מהני אפילו לא היה לפניו המין השני החשוב בשעת ברכה עיין ב"י ופשוט:

הגהות ותיקונים: א) פ"ח מהלכות ברכות: ב) ל"ב:

case the blessing /one must make over it/ is *Borey Peri Ha-Adamah,* /its blessing/ (27) does not have priority over the blessing *Borey Peri Ha-Eytz.*

Gloss: The blessing Ha-Motzi (28) *has priority over the blessing* Borey

Mishnah Berurah

(27) Does not have priority, etc. On the contrary, one must give precedence /then/ to /the blessing/ *Borey Peri Ha-Eytz.*

It is implied by the *M.A.* that it is only if one is fonder of /the fruit over which he must make the blessing *Borey*/ *Peri Ha-Eytz* that it has priority despite /the fact/ that it is /mentioned/ later in the verse. If, however, one is equally fond of both /the wheat and the other fruit, the blessing over/ the wheat has precedence. One the other hand, it is implied in the *Beyur Ha-Gra* that according to what is explained above in Par. 1, that in an instance when the blessings /required for two fruits/ are not identical we do not take into account at all /that one of them is/ of the seven species, a corresponding ruling applies in our case. /Consequently,/ we do not take into account at all which of them is /mentioned/ earlier /in the verse/ and one may make the blessing first over whichever /one/ he pleases. Nevertheless, if one is fonder of the wheat it /seems/ logical that he should make a blessing over it first, since also /in the case discussed in Par. 1/ the halachic decision is in accordance with the variant opinion, that /the fruit/ of which one is fonder has priority, as I have written there /in sub-Par. 9/.

(28) Has priority over the blessing *Borey Miney Mezonos.* I.e., in an instance when the table is laid for one to eat bread and he also wishes to eat cake that /will require/ the blessing *Borey Miney Mezonos* even if it is eaten during the meal. [For example, if /the cake/ was /baked from/ a soft mixture and is eaten for pleasure and not to fill, as /explained/ above in Sec. 168, Par. 8]. It is /then/ a mitzvah /for him/ to wash his hands and make the blessing *Ha-Motzi* first over the bread, since the blessing *Ha-Motzi* is a /more/ important one, and to make the blessing *Borey Miney Mezonos* over the cake afterwards.

If /the *Rema*/ would be referring to other cooked /dishes made out of any of the five species of grain, which are intended to fill, then, even/ apart from the reason that the

[illegible] (ח) בה״מ וכ״ש ל שם
לשאר ברכות (אגור) ואע״פ (כט) שהדבר השני חשוב (ל) או חביב עליו (וכן יש לדקדק מדברי הגה״מ פ״ט[א])
ומסמ״ק שהביא הטור וכל בו וב״י בשם רמב״ם) וכל הא דאמרינן דאחד קודם לחבירו היינו שרוצה לאכול משניהם לכן
יש להקדים החביב או החשוב אבל (לא) אם אינו רוצה לאכול (ט) [א] משניהם אינו מברך רק על זה שרוצה לאכול אע״פ
שגם השני מונח לפניו (תרומת הדשן סימן ל״ג[ב]) וכל זה דצריך להקדים היינו דווקא לכתחלה אבל אם עבר ובירך על
השני אם הברכות שוות יוצא וא״צ לחזור ולברך על זה שהיה לו להקדים (לב) * ובלבד שיהא דעתו ג״כ (לג) * [illegible]
[illegible]

שערי תשובה

[א] משניהם. עבה״ט ומ״ש שנסתפק המ״א בהיה לפניו יין ותבשיל וזית כתב בפמ״א ח״ג מש״ס זבחים דף צ׳ בבעיא דעוף ועולת בהמה ומעשר איזה קודם מוכח דברכת היין שהיא חשובה היא קודמת ואח״כ תברך על הזית ואח״כ על התבשיל של שעורים ע״ש וכ״כ בבר״י בשם בתי כהונה וכתב שמ״ש בא״ר בשם אגודה לא נמצא שם ואולי ט״ס הוא וע״ש דמייתי מירושלמי פ״ג דהוריות היה שם פר כו׳ וכתב שם בשם בתי כהונה שאם ירצה להוציא אחד מהמינים לפניו יוציא היין ומייתי זכר לדבר

באר היטב

במעשה קדירה לשעורה עי׳ מ״א ט״ז: (ח) בה״מ. אפילו הלחם משעורים ומיני מזונות מחטים ע״ת: (ט) משניהם. ואפי׳ רוצה לאכול משניהם אך שלא הביאו החביב א״צ להמתין עליו ב״י מ״א. וכשמביאין לפניו מרקחת שהיא פרי האדמה או פה״ע ויין שרף מברך תחלה על המרקחת אפי׳ אם היי״ש חביב עליו ואם גם לעקי״ך שם יברך עליו תחלה בה״מ ופשוט הוא ע״ת עט״ז. סדר המעלות. המוציא. בה״מ על חטים. בפה״ג. זית. בה״מ על שעורים. גפן תאנה ורמון. בפה״א ובפה״ע קודמין לשהכל. בפה״א ובפה״ע אזלינן בתר החביב אפילו השני מין ז׳. היו שניהם חביבים אזלינן בתר מין ז׳ והמוקדם בפסוק קודם. שניהם אינן מין ז׳ יש להקדים פה״ע. ולענין חביב אנן בני אשכנז נמשכין אחר הרא״ש שהמין הרגיל להיות חביב וכמ״ש ס״א. ואם שניהם חביבים אזלינן אחר איזו שחפץ עתה כמ״ש הרמב״ם מ״א ועי׳ ט״ז ס״ק א׳. וברכת אכילה ושתיה קודמת לריח. היה לפניו יין ותבשיל שעורים וזית צ״ע מה יעשה דהא יין קודם לזית ושעורים קודמין ליין וזית קודם לשעורים כמ״ש בס״ק ז׳ ע״ש מ״א [ובס׳ אליה רבה פסק דיברך אתבשיל של שעורים תחלה ואח״כ איין וזית והביא ראיה לדבריו ע״ש]: (י) בברכתו. ואפילו היו שניהם לפניו בעינן שיתכוון בפירוש לפוטרו דאינו בדין שיפטור מי שאינו

ביאור הלכה

שביאר בעצמו בס״ה: * ובלבד שיהיה דעתו וכו׳. עיין במ״ב במש״כ דאפילו היו שניהם לפניו בעינן שיתכוין לו בפירוש לפוטרו דאינו בדין שיפטור מי שאינו חשוב וכו׳ והיינו בין שאינו מין ז׳ את המין ז׳ או שאינו חביב את החביב כ״ת בב״י סוף הסימן במה שהביא בשם הרשב״א וכ״כ הפמ״ג לדינא. ואם אוכל אגב בעה״ב כיון דאתכא דבעה״ב סמיך הוי כאלו דעתו בפירוש לפטור כל מה שירצה בעה״ב ויביאו לו [חי׳ רע״א בשם תשובת גו״ר]: * עליו בברכתו. והנה כ״ז לענין שני מיני פירות אבל לענין מין אחד אם הביאו לו אחר ברכה פירות היותר יפים מהראשונים

משנה ברורה

(כז) אינה קודמת וכו׳. אלא בפה״ע תקדים ומשמע במ״א דדוקא אם הפה״ע חביב יותר אבלו אז הוא קודם אף שהוא מאוחר בקרא אבל אם שניהם חביבים בשוה חטה קודמת אכן בביאור הגר״א [illegible] הכנו המסתברת דיברך עליה תחלה דגם שם הלכה כהו״א דחביב [illegible] כגון שיש שלחן [illegible] [כגון (יח) שבלילתן רכה ואוכלן [illegible] ויברך המוציא תחלה על הפת דברכת המוציא חשובה ואח״כ יברך במ״ת על הכתניות [illegible] דברכת המוציא חשובה צריך לברך תחלה על הפת ולפטור ממילא את התבשיל דאי יברך תחלה על התבשיל נמצא גורם ברכה שא״צ ואסור [מ״א]: **(כט) שהדבר השני חשוב.** כגון שהלחם משעורים והמזונות מחטים [אחרונים] וה״ה כל כה״ג שהדבר השני הוא חשוב (יט) בעצם יותר מהדבר הראשון: **(ל) או חביב עליו.** ר״ל שבאמת אינו חשוב יותר מהראשון אך בעיניו הוא חביב יותר. ופשוט דה״ה אם הוא חביב וחשוב ביחד: **(לא) אם אינו רוצה.** ואפילו רוצה לאכול משניהם (כ) אך שלא הביאו עדיין החביב לפניו א״צ להמתין: **(לב) ובלבד שיהא דעתו וכו׳.** ואפילו [illegible] היו שניהם לפניו בשעת ברכה בעינן שיתכוין לו (כב) בפירוש לפוטרו דאינו בדין שיפטור מי [illegible] לכך נראה [illegible]

שער הציון

(יז) והמ״א אזיל לשיטתו בסק״ב דס״ל שם דיש לחלק בזה דכיון ששניהם ממין שבעה וחזינן דהקרא אקדמיה אנן נמי מקדמינן ועיין זה כתב גם הט״ז באות ג׳ ע״ש אכן לפי מה שכתב הרשב״א דע״כ לא מיירי הקרא בכוסס כלל לא שייך כלל סברתם ובלא״ה היא סברא מחודשת נגד ש״פ ובאה רק לתרץ דברי הטור ע״ש במ״א לכן לא חש לה הגר״א: (יח) מחה״ש: (יט) ומש״כ לקמיה בהג״ה או החשוב ר״ל שהוא ממין שבעה שהוא בעצם חשוב יותר וכאן לא יכולתי לפרש כן דהרי ברכת המוציא בודאי היא ממין שבעה: (כ) מ״א וש״א וה״ה לענין קדימת מין שבעה: (כא) ב״י מ״א: (כב) וזה מהני אפילו לא היה לפניו המין השני החשוב בשעת ברכה עיין ב״י ופשוט:

הגהות ותיקונים: א) פ״ח מהלכות ברכות: ב) ל״ג:

Miney Mezonos *and certainly over other blessings, (...) even when* **(29)** *the article which /requires/ the second /blessing/ is of /more/ consequence* **(30)** *or one is fonder of it. (...)*

Whenever we rule that one /article/ has priority over another /for the blessing/, we are referring to /an instance/ when one wishes to eat of both of them. In view of this, he should give priority to /the article/ of which he is fonder or which is of /more/ consequence. However, **(31)** *if one does not wish to eat of both /articles/ he should only make a blessing over /the article of/ which he wishes to eat, even though the other /article/ is also lying in front of him. (...)*

This entire requirement, to give priority /to an article for the blessing/, applies only initially. However, if one transgressed and made a blessing over the other /article, then/, if /both articles require/ the identical blessing he will have fulfilled /his obligation with respect to both articles/ and does not need to make another blessing over /the article/ to which he should have

Mishnah Berurah

blessing *Ha-Motzi* is /more/ important, he would /in any case/ be required to make the blessing first over the bread and /thereby/ discharge /his obligation/ automatically with respect to the cooked /dishes/, since to make a blessing first over a cooked /dish/ involves causing an unnecessary blessing,[11] which is forbidden. [*M.A.*]

(29) The article which /requires/ the second /blessing/ is of /more/ consequence. For example, if the bread is of barley and the /food for which he is required to make the blessing *Borey Miney/ Mezonos* is of wheat. [Acharonim]

The same ruling /applies/ in all such cases when the article /which requires/ the second /blessing/ is /made from a fruit that is/ intrinsically more important than /the fruit of which/ the article which /requires/ the first /blessing is made, but the first blessing is the more important/.

(30) Or one is fonder of it. I.e., if it is actually not /made from/ a more important /grain/ than /the article which requires/ the first /blessing/, but is more appealing to him.

It is self-understood that the same ruling /applies/ if /the article over which the blessing *Borey Miney Mezonos* must be made/ is both /more/ important and /more/ liked.

(31) If one does not wish. Even if one

---

[11] I.e., the blessing over the dish is unnecessary, since he could fulfil his obligation with respect to a blessing over the dish by means of the blessing *Ha-Motzi* over the bread.

ל שם

[illegible]

(לב) * ובלבד שיהא דעתו ג״כ (לג) * עליו

(י) בברכתו (ב״י סי׳ ר״ו וכזה הסי׳ בשם רשב״א): ו [ל]היה לפניו תבשיל מקמח כוסמין ושבולת שועל

שערי תשובה

[א] משניהם. עבה״ט ומ״ש שנסתפק הת״א בהיה לפניו יין ותבשיל וזית כתב בפת״א ח״ג מס״ם זבחים דף נ׳ בבעיא לעוף ועולת בהמה ומעשר אחה קודם מוכח דברכת היין שהיא חשובה היא קודמת ואח״כ מברך על הזית ואח״כ על התבשיל של שעורים ע״ש וכ״כ בבר״י בשם בתי כהונה וכתב שמ״ש בא״ר בשם אגודה לא נמצא שם ואולי ט״ס הוא וע״ש למייתי מירושלמי פ״ג דהוריות היה שם פר כו׳ וכתב שם בשם בתי כהונה שאם ירצה להוציא אחד מהמינים לפניו יוציא היין ומייתי זכר לדבר

באר היטב

במעשה קדירה לשעורה עי׳ ת״א ט״ז: (ח) בת״ת. אפילו הלחם משעורים ומיני מזונות מחטים ע״ת: (ט) משניהם. ואפי׳ רוצה לאכול משניהם אך שלא הביאו החביב א״צ להמתין עליו ב״י ת״א. וכשמביאין לפניו מרקחת שהיא פרי האדמה או פה״ע ויין שרף מברך תחלה על המרקחת אפי׳ אם היי״ש חביב עליו ואם גם לעקי״ך שם יברך עליו תחלה בת״ת ופשוט הוא ע״ת עט״ז. סדר המעלות. המוציא. בת״ת על חטים. בפה״ג.

זית. בת״ת על שעורים. גפן תאנה ורמון. בפה״א ובפה״ע קודמין לשהכל. בפה״א ובפה״ע אזלינן בתר החביב אפילו השני מין ז׳. היו שניהם חביבים אזלינן בתר מין ז׳ והמוקדם בפסוק קודם. שניהם אינן מין ז׳ יש להקדים פה״ע. ולענין חביב אנן בני אשכנז נמשכין אחר הרא״ש שהמין הרגיל להיות חביב וכמ״ש ס״א. ואם שניהם חביבים אזלינן אחר איזו שחפץ עתה כמ״ש הרמב״ם ת״א ועי׳ ט״ז ס״ק א׳. וברכת אכילה ושתיה קודמת לריח. היה לפניו יין ותבשיל שעורים וזית צ״ע מה יעשה דהא יין קודם לזית ושעורים קודמין ליין וזית קודם לשעורים כמ״ש בס״ק ז׳ ע״ש ת״א [ובס׳ אליה רבה פסק דיברך אתבשיל של שעורים תחלה ואח״כ איין וזית והביא ראיה לדבריו ע״ש]: (י) בברכתו. ואפילו היו שניהם לפניו בענין שיתכוון בפירוש לפוטרו דאינו בדין שיפטור מי שאינו

ביאור הלכה

שביאר בעצמו בס״ה: * ובלבד שיהיה דעתו וכו׳. עיין במ״ב במס״כ דאפילו היו שניהם לפניו בענין שיתכוין לו בפירוש לפוטרו דאינו בדין שיפטור מי שאינו חשוב וכו׳ והיינו בין שאינו מין ז׳ את המין ז׳ או שאינו חביב את החביב כ״ת בב״י סוף הסימן במה שהביא בשם הרשב״א וכ״כ הפמ״ג לדינא. ואם אוכל אצל בעה״ב כיון דאתכא דבעה״ב סמיך הוי כאלו דעתו בפירוש לפטור כל מה שירצה בעה״ב ויביאו לו [חי׳ רע״א בשם תשובת נו״ר]: * עליו בברכתו. והנה כ״ז לענין שני מיני פירות אבל לענין מין אחד אם הביאו לו אחר ברכה פירות היותר יפים מהראשונים

[illegible]

משנה ברורה

(כ) אינה קודמת וכו׳. אלא בפס״ע מקדים [illegible]

[illegible]

וכחמת מיני חשוב יותר מהראשון אך בעיניו הוא חביב יותר. ופשוט דה״ה אם הוא חביב וחשוב [illegible] לפניו החביב א״צ להמתין. (לב) ובלבד שיהא דעתו וכו׳. ואפי׳ (כא) היו שניהם לפניו בשעת ברכה בענין שיתכוין לו (כב) בפירוש לפוטרו דאינו בדין שיפטור מי שאינו חשוב את החשוב דרך גררא אלא בכונה אבל אם בירך על החשוב פוטר את שאינו חשוב אפילו לא נתכוין בפירוש לפוטרו כיון שהיה מונח לפניו על השלחן בשעת ברכה ואם הביאו לו אחר שכבר כלה המין הראשון צריך לחזור ולברך ואם הביאו לו אחר שבירך אבל עדיין לא כלה אכילתו יש דעות בפוסקים וספק ברכות להקל [כ״ז מבואר בסימן ר״ו עי״ש באחרונים ובמ״ב סקכ״ב] ולכתחלה מבואר שם ברמ״א דיש ליזהר לכוין לפטור את אשר יביאו לו אח״כ: (לג) עליו בברכתו. ואם היה מונח לפניו אתרוג וזית אף דאתרוג היה חביב עליו יותר קיי״ל לעיל בס״א למברך על הזית שהוא ממין שבעה ונפטר ממילא אף בסתמא האתרוג ואם הוא בירך על האתרוג בסתמא לא נפטר הזית [ב״י בשם רשב״א] ומ״מ לפי מה שהבאנו שם בבה״ל הרבה ראשונים דס״ל ג״כ כדעת הרמב״ם המובא שם בס״ב דחביב עדיף אף לגבי מין שבעה נהי דלכתחלה בודאי טוב לנהוג כדעה הראשונה שהיא סתמית ולברך על הזית מ״מ בדיעבד שבירך על החביב כדעת הרמב״ם וסייעתו לכאורה בודאי לא יחזור ויברך על הזית דלשיטתם היא ברכה לבטלה וכבר כתב שם הט״ז דמאן דעביד כרמב״ם ג״כ שפיר

שער הציון

(יז) והת״א אזיל לשיטתו בסק״ב דס״ל שם דיש לחלק בזה דכיון ששניהם ממין שבעה וחזינן דהקרא אקדמיה אנן נמי מקדמינן ובענין זה כתב גם הט״ז באות ג׳ ע״ש אכן לפי מה שכתב הרשב״א דע״כ לא מיירי הקרא בכוסס כלל לא שייך כלל סברתם ובלא״ה היא סברא מחודשת נגד ש״פ ובאה רק לתרץ דברי הטור ע״ש בת״א לכן לא חש לה הגר״א: (יח) מחה״ש: (יט) ומש״כ לקמיה בהג״ה או החשוב ר״ל שהוא ממין שבעה שהוא בעצם חשוב יותר וכאן לא יכולתי לפרש כן דהרי ברכת המוציא בודאי היא ממין שבעה: (כ) ת״א וש״א וה״ה לענין קדימת מין שבעה: (כא) ב״י ת״א: (כב) וזה מהני אפילו לא היה לפניו המין השני החשוב בשעת ברכה עיין ב״י ופשוט:

הגהות ותיקונים: א) פ״ח מהלכות ברכות: ב) ל״ב:

given priority, **(32)** *provided he had in mind that* **(33)** *the blessing should apply to /that article/ as well. (...)*

6. If one has in front of him a cooked /dish which was prepared from/ the flour

Mishnah Berurah

does wish to eat of both /articles/ but the one of which he is fonder[12] has not yet been served in front of him, he does not need to wait /for it to be served so that he can make the blessing over it first/.

(32) Provided he had in mind, etc. Even if both /articles/ were in front of him when /he made/ the blessing, we /nevertheless/ require that he should have had in mind explicitly[13] to discharge /his obligation with respect to/ it. /This is/ because it is unacceptable that /by means of a blessing made over/ an unimportant /article/ one will incidentally discharge /an obligation to make a blessing over/ an important /article/, but this is only /possible/ if one has /express/ intention /to do so/.

On the other hand, if one makes a blessing over an important /article/ he will discharge /his obligation/ with respect to a less important[14] /article/ even if he does not have explicitly in mind to do so, if it is lying in front of him on the table when /he makes/ the blessing. If /the less important article/ is served to him after the first kind /over which he made the blessing/ has already been consumed, he must /now/ make a blessing again /if he wishes to eat it/. /However,/ if /the less important article/ is served to him after he made the blessing /over the important article/, but when he has not yet finished eating /the important article/, there are /conflicting/ opinions among the Poskim /as to how one should act in such a case/. /It should therefore be borne in mind that/ when there is a doubt as to /whether or not one must make/ a blessing one should be lenient /and refrain from doing so/. [All this is explained in Sec. 206, /Par. 5/. See there in the Acharonim and in the Mishnah Berurah, sub-Par. 22.] It is explained there in the *Rema* that, initially, one should be careful /when he makes the blessing/ to have in mind to discharge /his obligation/ with respect to /a blessing over/ what he will be served subsequently.

(33) The blessing should /apply/ to /that article/. If one has a citron and an olive in front of him /, then/, even though he is fonder of the citron /than the olive/, it is ruled above in Par. 1 that he should make the blessing over the olive, since it is of the seven species. /His obligation to make a blessing over/ the citron will /then/ automatically be discharged even if he does not have this in mind expressly. If /, however,/ he makes a blessing over the citron without explicitly intending /that the blessing should serve for the olive as well/, he will not discharge /his obligation with respect to/ the olive. [*B.Y.*, citing the *Rashba.*] Nevertheless /, it should be noted that this accords with the first opinion, given by the Shulchan Aruch in Par. 1/. /However,/ bearing in mind the many Rishonim we have quoted there, in the Beyur Halachah, who also share the opinion of the *Rambam*, noted /in the Shulchan Aruch/ in Par. 2, that /the fruit/ of which one is fonder is even to be preferred over /a fruit/ of the seven species /, he should refrain from making a blessing subsequently over the olive/. It is definitely desirable to act initially in accordance with the first opinion, which is /quoted by the Shulchan Aruch/ without being ascribed to any authority, and make the blessing over the olive /and not over the citron/. Despite this, it nevertheless appears that one should definitely not make another blessing over the olive once it is after the event and he made the blessing over /the citron/ of which he is fonder, /thus acting/ in conformance with the opinion of the *Rambam* and the group of /authorities who share his view/. For according to their view this would be a futile blessing and the *Taz* has in fact written there that a person who acts in accordance with the *Rambam*'s /opinion/ also acts with propriety.

---

[12] Or which is of the seven species. (Sha'ar Ha-Tziyun No. 20)

[13] This is of avail even if the important article is not lying in front of one when he makes the blessing. (Sha'ar Ha-Tziyun No. 22) It is required irrespective of whether the important article has the advantage of being one of the seven species or whether it is the article of which one is fonder. If one eats at someone else's table as a guest, he is assumed to have explicit intention to discharge his obligation with respect to all he will be served. (Beyur Halachah)

[14] It is implied in Sec. 206, Par. 5 that the same ruling

ושיפון וגפן ותאנה ורמון כיון דמברך על התבשיל במ"מ ברכתו קודמת אע"ג דהנך ממין ז' (לד) * ואיהו לאו (יא) [נ] ממין ז' מ"מ כיון דחשיבי (לה) דעבדי מינייהו פת ומברך עלייהו המוציא וברכת המזון קודמת אע"ג דלא עבדינהו פת:

ריב שהעיקר פוטר הטפל. ובו ב' סעיפים.

א [illegible] מברך על העיקר ופוטר את הטפילה בין מברכה שלפניה בין מברכה שלאחריה (א) [illegible] (א) * אם העיקר מעורב עם הטפל ²אלא אפי' [illegible]

א ברכות מ"ד
ב הרא"ש שם

באר היטב

חשוב את החשוב לבד נראה אבל בירך על החשוב פוטר את שאינו חשוב אפילו לא נתכוין בפירוש לפוטרו ב"י עי' מ"א: (יא) ממין ז' אע"ג דהם בכלל חטה ושעורה מ"מ אין נזכרין בהדיא בקרא ע"ל סי' קס"ח סד:

(א) שהוא עיקר. וכל שהוא הרוב הוא העיקר. וכל שיש בו מה' מינין אזלינן בתרייהו ובלבד שיהא בהם ממש אבל אם עירבו

שערי תשובה

מנ"ק דף פ"ל^א) לאמרי נתרה שמואל [נ] ממין שבעה. עיין בזכרון יוסף חלק א"ח סי' כ' מ"ש בזה.

משנה ברורה

שפיר עביד. ויותר נ"ל דאפילו אם הוא מברך על הזית טוב שיכוין בהדיא לפטור גם האתרוג אחרי דהאתרוג חביב לו יותר ולדעת הרמב"ם וסייעתו אינו יוצא בזה ממילא על האתרוג וכן כל כה"ג היכא שיש דעות בפוסקים על איזה דבר יברך בתחלה יהיה זהיר בשעת ברכה לכוין לפטור שניהם דבלא"ה יש חשש לאוכל המין השני בלא ברכה: ¹ (לד) ואיהו לאו ממין שבעה. אע"ג דכוסמין מין חטין ושבולת שועל ושיפון מין שעורים (כג) מ"מ כיון דאין נזכרין בהדיא בקרא אין בהם חשיבות מין שבעה כ"כ כמו המפורשים בהדיא בקרא: (לה) דעבדי מינייהו פת. וגם הם בכלל חטה ושעורה דקרא עכ"פ [לחטה ושעורה קודמין לגפן ותאנה ורמון] וכתב המ"א דדוקא הכי לחשיב כאן אבל זיתים עם תבשיל של שבולת שועל זיתים קודמין משום דמוקדמין בקרא אבל כמה אחרונים חלקו ע"ז וכנ"ל בס"ק כ"ה עי"ש. ועתה נבאר סדר המעלות בקרא. וכל המאוחר מחבירו הוא גרוע מחבירו. המוציא [אפילו מפת (כד) של שבולת שועל ושיפון]. במ"מ על מעשה קדרה לחטים. במ"מ על מעשה קדירה (כה) לשעורים. במ"מ על מעשה קדרה (כו) לשיבולת שועל ושיפון שהוא ג"כ מין שעורים [ובמ"מ לשעורים כיון לשעורה מפורש בקרא קודם להן (כז) ואפילו לכוסמין שהוא מין חטים הוא ג"כ קודם]. בפה"ג. (כח) זיתים. (כט) תמרים. וענבים. תאנה. ורמון. **בפה"ע ופה"א. שהכל. ובכל אלו אין משגיחין (ל) על החביב** כלל למי שהוא מאוחר מחבירו [illegible]

ביאור הלכה

עיין לעיל בסימן ר"ו במ"ב סקכ"ו בשם הא"ר: * ואיהו לאו ממין ז' וכו'. הנה לפי מה דכתב המחבר לעיל בס"א בדעה הראשונה דהיא סתמית דהיכא דאין ברכותיהן שוות לא אזלינן בתר מין שבעה אין מקום לדברים אלו אכן האמת דדבר זה הלא הוא מהגהת מיימוני בשם הר"ת וידוע לשיטת הר"ת הוא דאף באין ברכותיהן שוות מין שבעה עדיף: * אם העיקר מעורב. עיין במ"ב ובדה"ח אות י"ח [בדין דברים המטוגנים] כתב וז"ל אם אוכל שני מאכלים שהן מעורבין בקערה אחת אם עיקר כונתו על האחד מברך עליו ופוטר השני אפילו הוא המועט ובסתם מה שהוא הרוב הוא העיקר עי"ש אבל אם יש בתערובות אפילו מעט מה' מינים שעירב בתוכו כדי לאכול מברך במ"מ ופוטר השני עכ"ל אכן בח"א בכלל נ"א סי"ג ובכלל נ"ד ס"ט מצדד דהיכא דניכר ומובדל כל מין בפני עצמו מברך על כל מין ומין ולא אזלינן בתר רובא ולא בתר ה' מיני דגן ולמעשה נראה דספק ברכות להקל ולא יברך אלא כברכת הרוב וכן בתבשיל שמעורב בו מה' מיני דגן יברך רק במ"מ [וגם על המחיה בסוף אם יש בו כזית דגן בכדי אכילת פרס] וכן משמע בפמ"ג בפתיחה בענין ברכת הכהנין אות י"א דאפילו היכא דניכר כל אחד בפ"ע כמי בתר רובא אזלינן וכן בתר ה' מינין אפילו הם המיעוט ולא יברך אלא ברכה אחת וכן שמעתי מורים בשם גאון אחד. והרוצה לחוש לדעת הח"א ימעך הפרי אדמה ויהיה מעורב עם פתיתי העיסה או הגרויפין על ה' מיני דגן ויאכלם ביחד ויברך בורא מיני מזונות על שני המינים ביחד. וכן לענין שארי מינים שאינם מחמשה מיני דגן אם [illegible]

מתרגם: °גריקיס טחונים

שער הציון

(כג) מ"א: (כד) פמ"ג: (כה) אף שבתחלה לא נזכר זה במ"א לבסוף פירש בהדיא דהוא קודם ליין ועיין בח"א ובמחה"ש: (כו) כ"כ הרמ"א בס"ד בהגה"ה דכל מעשה קדרה דה' מינים קודם ליין [פמ"ג]: (כז) בסימן קס"ח ע"ש: (כח) אף דבמ"א וט"ז כתבו לזיתים קודם למיני מזונות דשעורים ככר כתבנו לעיל במ"ב דהרבה אחרונים חולקין ע"ז וס"ל דשעורה קודמין וממילא ה"ה לשבולת שועל ושיפון וכן מוכח באבן העוזר ע"ש: (כט) כן איתא בס"ד בהדיא ותמיה על המ"א שלא זכרו [פמ"ג]: (ל) אחרונים: (לא) מ"א וש"א: (לב) הכל באחרונים: (לג) פמ"ג. ולא העתקתי ספיקא דמ"א משום דהרבה אחרונים הסכימו דמ"מ של שעורים קודמין לזית: (א) מ"א: (ב) פמ"ג בפתיחה ודה"ח אות י"ח בדין דברים המטוגנים ע"ש ועיין בח"א כלל נ"א אות י"ג שדעתו כשניכר נ"א בפ"ע לברך ב' ברכות.וספק ברכות להקל: (ג) פמ"ג שם לדעת הט"ז ומשמע שהוא מצדד שם כן לדינא:
הגהות ותיקונים: א) פ' ע"ב:

of spelt, oats or rye and /also has in front of him/ grapes, figs or pomegranates /, then/, since he must make the blessing *Borey Miney Mezonos* over the cooked /dish/ its blessing has priority, even though /the fruit/ is of the seven species (34) and /the cooked dish/ is not of the seven species. For in view /of the fact/ that /spelt, oats and rye/ are important /articles/, (35) because bread is made out of them and one makes the blessing *Ha-Motzi* and the blessings for after a meal over /the bread, a cooked dish which was made out of any of these articles/ nevertheless has priority /over fruit of the seven species with respect to the blessing/, even though /the article/ was not /in fact/ made into bread.

Mishnah Berurah

It appears to me that even when one makes the blessing over the olive it is more desirable for him to have in mind explicitly to discharge /his obligation to make a blessing with respect to/ the citron as well, since he is more fond of the citron and /in view of this fact/ he will not fulfil /his obligation to make a blessing/ over the citron automatically /by means of the blessing he makes over the olive/ in the opinion of the *Rambam* and the group /of authorities who share his view/. /One should do/ the same in all similar cases where there are /conflicting/ opinions among the Poskim as to which of the articles has priority for the blessing to be made /over it/. He should /then/ be careful to have in mind to discharge /his obligation with respect to/ both /articles/ when he makes the blessing, since otherwise there are grounds for fear that he will be eating the second kind without /having made/ a blessing /over it/.

(34) And /the cooked dish/ is not of the seven species. Although spelt is a type of wheat and oats and rye are /classed as/ types of barley, since they are not mentioned explicitly in the verse they nevertheless do not have the same /degree of/ consequence for /belonging to/ the seven species as those /articles/ which are expressly listed in the verse.

(35) Because bread is made out of them. They are also at any rate classed as /types of/ wheat or barley, /which are mentioned/ in the verse [and wheat and barley are /in fact mentioned/ earlier /in the verse/ than the vine, the fig and the pomegranate].

The *M.A.* writes that /a cooked dish made out of these articles/ only /has priority over the fruits/ mentioned here /in the Shulchan Aruch/, but /if one has/ olives and a cooked /dish made out/ of oats /in front of him/ the olives have priority, because they are /mentioned correspondingly/ closer /to the mention of the land/ in the verse. However, several Acharonim dispute this, as /stated/ above in sub-Par. 25; see there.

We will now proceed to set out in brief the order of priorities /with respect to blessings/. Whatever is /mentioned/ later than another article /in the list/ is of less /consequence/ than it.

/The blessing/ *Ha-Motzi* [even /if it is to be made over/ bread /made out/ of oats or rye].

/The blessing/ *Borey Miney Mizonos*, /to be made/ over a pot preparation of wheat.

/The blessing/ *Borey Miney Mezonos*, /to be made/ over a pot preparation of barley.

/The blessing/ *Borey Miney Mezonos*, /to be made/ over a pot preparation of oats or rye, which are also /classed as/ types of barley. [/However,/ since barley is /mentioned/ explicitly in the verse, /making the blessing/ *Borey Miney Mezonos* over /a preparation of/ barley has priority over /making the blessing over a pot preparation of oats or rye/. /Making the blessing over barley/ also has priority even /to making it/ over spelt, which is a kind of wheat.]

/The blessing/ *Borey Peri Ha-Gafen.*

/A blessing made over/ olives.

/A blessing made over/ dates.

/A blessing made over/ grapes.

/A blessing made over/ figs.

/A blessing made over/ pomegranates.

/The blessings/ *Borey Peri Ha-Eytz* and *Borey Peri Ha-Adamah.*

/The blessing/ *She-Ha-Kol.*

/To determine priority with respect to the blessing when one wishes to eat/ any of /the above articles/ one does not take fondness into account at all, but /a blessing which appears/ later than another /in the list does

[illegible]

ריב שהעיקר פוטר הטפל. ובו ב׳ סעיפים:

א [א]כל (א) שהוא עיקר ועמו טפילה (פי׳ דבר בלתי נחשב) מברך על העיקר ופוטר את הטפילה בין מברכה שלפניה בין מברכה שלאחריה לא מבעיא (א) * אם העיקר מעורב עם הטפל [ב]אלא אפי׳

א ברכות מ״ד ב הרא״ש שם

באר היטב

חשוב את החשוב לרך גררא אבל בירך על החשוב פוטר את שאינו חשוב אפילו לא נתכוין בפירוש לפוטרו ב״י עי׳ מ״א: (יא) ממין ז׳ אע״ג דהם בכלל חטה ושעורה מ״מ אין נזכרין בהדיא בקרא ע״ל סי׳ קס״ח סל:

שערי תשובה

מב״ק דף פ״ל[א] דאחרי כתרה שמואל [ב] ממין שבעה. עיין בזכרון יוסף חלק א״ח סי׳ כ׳ מ״ש בזה.

משנה ברורה

(א) שהוא עיקר. וכל שיש בו מה׳ מינין אזלינן בתרייהו ובלבד שיהא בהם ממש אבל אם עירבו

[illegible]

בפה״ע ופה״א. שהכל. ובכל אלו אין משגיחין (ל) על החביב אפילו הוא חביב יותר כגון שהיה חביב לו השהכל אפ״ה הפה״א קודם לו וכן בכל הנ״ל. בפה״ע ובפה״א (לא) אזלינן בתר החביב אפילו השני מין זיי״ן. היו שניהם חביבין אזלינן בתר מין זיי״ן. ואם אחד מהן מוקדם בפסוק כגון שכוסס קליות חטה דברכתו בפה״א ואוכל זית יקדים חטה דהוא קודם בקרא כ״כ המ״א והגר״א פליג ע״ז וכמו שכתבנו לעיל בסקכ״ז עי״ש. שניהם אינן מין זיי״ן יש להקדים פה״ע אם שוים בחביבות הא לא״ה חביב קודם וכנ״ל. וכן שניהם פה״א או שניהם שהכל (לב) אזלינן בתר חביב. והנה מה נקרא חביב אנן בני אשכנז נמשכין אחר הרא״ש וסייעתו שהוא המין הרגיל להיות חביב אצלו כמ״ש בס״א ואם שניהם חביבים אצלו אזלינן אחר איזה שחפץ עתה כמ״ש בס״ב לרמב״ם. ברכת אכילה ושתיה (לג) אפילו ברכת שהכל קודמת לברכת הריח:

א (א) אם העיקר מעורב. כגון כל תערובות שני מינים שהאחד הוא העיקר והשני אינו בא אלא לתקנו ולהכשירו או אפילו שניהם עיקרים אלא שהאחד מרובה מחבירו הרוב הוא (א) העיקר כמ״ש סימן ר״ח ס״ז (ב) ואפילו כל מין ומין עומד בפני עצמו וניכר נמי בתר רוב אזלינן וע״כ בפורים שמרקחין שומשמין בדבש ומערבין בהם פתיתי אגוז כל שרוב שומשמין בתר העיקר אזלינן ומברך פרי האדמה (ג) ומיהו כ״ז דוקא בששניהם הוא דבר חשוב הא אם אחד מהן אינו דבר חשוב אף שהוא הרוב בטל הוא לגבי מיעוט

ביאור הלכה

עיין לעיל בסימן ר״ו במ״ב סקכ״ו בשם הא״ר: * ואיהו לאו ממין ז׳ וכו׳. הנה לפי מה דכתב המחבר לעיל בס״א בדעה הראשונה דהיא סתמית דהיכא דאין ברכותיהן שוות לא אזלינן בתר מין שבעה אין מקום לדברים אלו אכן האמת לדבר זה הלא הוא מהגהת מיימוני בשם הר״מ וידוע דשיטת הר״מ הוא דאף באין ברכותיהן שוות מין שבעה עדיף:

* **אם העיקר מעורב.** עיין במ״ב ובלה״ח אות י״ח [בדין דברים המטוגנים] כתב וז״ל אם אוכל שני מאכלים שהן מעורבין בקערה אחת אם עיקר כונתו על האחד מברך עליו ופוטר השני אפילו הוא המועט ובסתם מה שהוא הרוב הוא העיקר עי״ש אבל אם יש בתערובות אפילו מעט מה׳ מינים שעירב בתוכו כדי לאכול מברך במ״מ ופוטר השני עכ״ל אכן בח״א בכלל נ״א סי״ג ובכלל נ״ד ס״ט מצדד דהיכא דמינכר ומובדל כל מין בפני עצמו מברך על כל מין ומין ולא אזלינן בתר רובא ולא בתר ה׳ מיני דגן ולמעשה נראה דספק ברכות להקל ולא יברך אלא כברכת הרוב וכן בתבשיל שמעורב בו מה׳ מיני דגן יברך רק במ״מ [וגם על המחיה בסוף אם יש בו כזית דגן בכדי אכילת פרס] וכן משמע בפמ״ג בפתיחה בענין ברכת הנהנין אות י״א דאפילו היכא דמינכר כל אחד בפ״ע נמי בתר רובא אזלינן וכן בתר ה׳ מינין אפילו הם המיעוט ולא יברך אלא ברכה אחת וכן שמעתי מורים בשם גאון אחד. והרוצה לחוש לדעת הח״א ימעך הפרי אדמה ויהיה מעורב עם פתיתי העיסה או הגרויפין על ה׳ מיני דגן ויאכלם ביחד ויברך בורא מיני מזונות על שני המינים ביחד. וכן לענין שארי מינים שאינם מחמשה מיני דגן אם

מתרגם: °גריסים טחונים

שער הציון

(כג) מ״א: (כד) פמ״ג: (כה) אף שבתחלה לא נזכר זה במ״א לבסוף פירש בהדיא דהוא קודם ליין ועיין בח״א ובמחה״ש: (כו) כ״כ הרמ״א בס״ד בהגה״ה דכל מעשה קדרה דה׳ מינים קודם ליין [פמ״ג]: (כז) בסימן קס״ח ע״ש: (כח) אף דבמ״א וט״ז כתבו דזיתים קודם למיני מזונות דשעורים כבר כתבנו לעיל במ״ב דהרבה אחרונים חולקין ע״ז וס״ל דשעורה קודמין וממילא ה״ה דשבולת שועל ושיפון וכן מוכח באבן העוזר ע״ש: (כט) כן איתא בס״ד בהדיא ותמיה על המ״א שלא זכרו [פמ״ג]: (ל) אחרונים: (לא) מ״א וש״א: (לב) הכל באחרונים: (לג) פמ״ג. ולא העתקתי ספיקא דמ״א משום דהרבה אחרונים הסכימו דמ״ת של שעורים קודמין לזית: (א) מ״א: (ב) פמ״ג בפתיחה ולה״ח אות י״ח בדין דברים המטוגנים ע״ש ועיין בח״א כלל נ״א אות י״ג שדעתו כשניכר כ״א בפ״ע לברך ב׳ ברכות. וספק ברכות להקל: (ג) פמ״ג שם לדעת הט״ז ותשמע שהוא מצדד שם כן לדינא:

הגהות ותיקונים: א) פ׳ ע״ב:

§212: THAT /A BLESSING MADE OVER/ THE PRINCIPAL /ARTICLE/ EXEMPTS THE SECONDARY /ARTICLE FROM A BLESSING/

(Contains Two Paragraphs)

1. Whenever /one partakes of/ a principal /article/ and /eats/ a secondary /article/ (*i.e., an unimportant article*) /together/ with it, he must /only/ make a blessing over the principal /article/ and this exempts the secondary /article from a blessing/. /This applies/ with respect to both the prior-blessing and the after-blessing.

/This ruling/ does not only /apply/ (1) when the principal /article/ is mixed

Mishnah Berurah

not have priority/ even if one is more fond of /the article which appears later/. For example, /even/ if one is fonder of the /article over which he must make the blessing/ *She-Ha-Kol*, an /article which requires the blessing/ *Borey Peri Ha-Adamah* nevertheless has priority over it /, so that its blessing must be made first/. This likewise /applies/ with respect to any of the above /blessings/.

/If one must make the blessings/ *Borey Peri Ha-Eytz* and *Borey Peri Ha-Adamah*, he must give /priority/ to /making a blessing over the article/ of which he is fonder, even if the other /article/ is of the seven species. If he is /equally/ fond of both he must give /priority/ to /the fruit which is/ of the seven species and if /they are both of the seven species and/ one of them is /an article which is mentioned/ earlier in the verse /its blessing has priority/. For example, if one /wishes to/ ingest parched wheat, for which the blessing is *Borey Peri Ha-Adamah*, and to eat an olive, he should give priority to /the blessing over/ wheat, since it is /mentioned/ earlier in the verse. (This is what the *M.A.* writes, but the *Gra* disputes this, as we have written above in sub-Par. 27; see there.) If both /articles/ are not of the seven species, one should give priority to /the blessing/ *Borey Peri Ha-Eytz* if he is equally fond of /both of/ them. Otherwise, /the blessing over the article/ of which he is fonder has priority, as /stated/ above.

Likewise, if both /articles require the blessing/ *Borey Peri Ha-Adamah* or /the blessing/ *She-Ha-Kol*, one must give /priority/ to /the article/ of which he is fonder.

Now as to what is regarded as /the article/ of which one is fonder, we, who are of Ashkenazic descent, follow /the view/ of the *Rosh* and the group /of Poskim who share his opinion/, that it is the kind of which he is usually fonder, as stated in Par. 1. If one is /usually equally/ fond of both of them, /priority/ is given to the one he desires now, which accords with /the view of/ the *Rambam*, stated in Par. 2.

A blessing over eating or drinking, even /if it is/ the blessing *She-Ha-Kol*, has precedence over a blessing over scent.

§212

(1) When the principal /article/ is mixed. Such as any mixture of two kinds /of food/ where one /of them/ is the principal /article/ and the other is only meant to improve it and adapt it or even /a mixture where/ both are principal /articles/, but there is more of one /article/ than the other.

/In the latter case, the one which constitutes/ the greater /part of the mixture/ is /regarded as/ the principal /article/, as /follows from what is stated/ in Sec. 208, Par. 7. We also regard the /kind of which there is a/ larger /quantity as the principal article/ even if each kind /of food/ is separate and recognizable. Consequently, on Purim, when one makes a confection of sesame seeds in honey and mixes nut particles with them, /we regard/ the sesame seeds /as the principal article/ whenever they are the greater /part of the mixture/. /Since/ we go according to the principal /article in determining the blessing required/, one must make the blessing *Borey Peri Ha-Adamah* /over the confection in such a case/.

However, all these /remarks/ only /apply/ when both /kinds of food/ are important articles. If one of them is in fact an unimportant article /, then/, even though there is more of /the unimportant article/ it is /nevertheless/ of no account in relation to

(ב) כל אחד לבדו ג ואפילו פת שהוא חשוב מכל אם הוא טפל כגון (ג) שאוכל דג מליח ואוכל פת עמו כדי (ג) שלא יזיקנו בגרונו מברך על הדג ופוטר הפת (ד) כיון שהוא טפל: [illegible]

ג שם במשנה

שערי תשובה

[א] וי"א אם הטפל חביב. עיין במג"א סק"ג ובאהע"ו שם כי ללא שייך איסור להרבות בברכות אלא כשפוטר בברכה הראויה מתקנת חכמים אבל אם בא לפטור בברכה אחרת לדך עיקר וטפל לא שייך זה ויכול לברך בפ"ע ברכה הראויה כגון להניח אחר הסעודה וא"ש מ"ש המג"א סי' רט"ו בשם השל"ה ע"ש:

באר היטב

במים על שהוא רך מברך שהכל עיין סי' ר"ח ס"ו ועש"ס ר"ד מ"א: (ג) שלא יזיקנו. אבל האוכל העריג"ג עם פת הפת עיקר וההעריג"ג בא ללפת הפת ט"ז ע"ש. מי שאוכל פת למתק השתיה מברך על המשקה ופוטר את הפת אם היה לעתו עליו בבירור או שדרכו בכך ברוב הפעמים לאכול פת באמצע השתיה והוי כאילו דעתו עליו ובלא"ה צריך לברך מ"א משם[ב] של"ה וכ"כ הט"ז ס"ק א'. יש למנוע מלאכול פת בשעת השתיה כי מי יוכל להבחין אם אוכל משום מילוי כרס דאז צריך לברך המוציא או שאוכל למיתוק השתיה. וכשאוכלו למיתוק השתיה יטול ידיו בלא ברכה של"ה.

משנה ברורה

מיעוט החשוב דהוא העיקר ועיין סימן ר"ד סי"ב ובמש"כ שם. (ד) ודע דבחמשת מיני דגן קי"ל לעיל בסי' ר"ח דאם מעורבין עם שאר מינים אפילו הם המיעוט (ה) כל שניתן בהתבשיל לטעם אזלינן בתרייהו ומברך עליהם במ"מ לבד ונפטר תערובות הרוב (ו) מפני שמיני דגן נחשבין לעיקר תמיד (ז) אך בלבד אם יש בהם ממש אבל אם עירב קמח במים הרבה כ"כ עד שהוא רך כדי שיהא ראוי לשתיה מברך שהכל: (ב) כל אחד לבדו. בין (ח) שאוכל העיקר והטפל בבת אחת בין שאוכל העיקר תחלה והטפל אח"כ וכדלקמיה: (ג) שאוכל דג מליח. כגון שאכל (ט) דבר מתוק מקודם ואוכל דג מליח להפיג המתיקות ומפני שלא יזיקנו המליח בגרונו אוכל פת עמו אבל אינו תאב כלל לאכול פת לכן הוי הפת טפל משא"כ אם הוא תאב לאכול פת ג"כ אע"פ שאוכלו עם המליח כהנהוג לאכול דג מלוח שקורין העריג"ג עם פת אינה טפלה אליו אפילו אם תאב להמליח יותר וצריך לברך עליה המוציא ופוטר את המליח [אחרונים]: (ד) כיון שהוא טפל. ואפילו כשלא היה הטפל לפניו בשעת אכילת העיקר (י) אם היה דעתו בשעת ברכה לאכול גם הטפל או שדרכו בכך לאכול הטפל אחריו פוטר הטפל [גם בעינן דוקא שיאכל הטפל [illegible]

מתרגם: °שבת °°עוגה

שער הציון

(ד) מ"א ועיין בחידושי הרא"ה שהסביר לנו טעם למה לענין תערובות שהוא ג"כ מטעם עיקר וטפל קי"ל דבחמשה מינין אפילו מיעוט הם העיקר לעולם ובשאינן מעורבין אפילו פת טפל לפעמים וכתב דכשהם בתערובות איירינן לענין חשיבות בהתבשיל ואמרינן דכשיש בתוכו מיני דגן שם אותן לעיקר בהתבשיל כי הם חשובין יותר משא"כ כשהם מפורדין כענין מתניתין דפת ומליח שהוא בעין ובא עם המליח אינו עיקר כלל ולא בא אלא להכשיר את פיו: (ה) לאפוקי אם רק לדבק בעלמא קי"ל לעיל בסימן ר"ח ס"ב דבטילי לגבי שאר מינים: (ו) וע"ש עוד בס"ט במ"ב דדוקא כשמרגיש טעם דגן בפיו: (ז) מ"א תס"ו שם: (ח) כדלקמיה בהג"ה: (ט) ציירתי באופן זה ולא ציירתי בפשיטות כגון שחפץ לאכול דג מליח וכפשטיות לישנא דהמחבר וכמו שכתב הט"ז והא"ר משום דהרבה אחרונים [הב"ח ורש"ל וד"מ וכן משמע ג"כ מהרע"ב וכ"כ ברבינו ירוחם וכן משמע מהרמב"ם בפירושו להמשנה וכן תרס"ין] מצלדים דדוקא באופן זה שהיה מוכרח לאכול המליח מפני חולשת לבו מהמתיקות לכן חשיב המליח לעיקר אף נגד הפת הא בעלמא לא אמרינן דהמליח יהיה עיקר נגד הפת וכן משמע מהעתקת המ"א והח"א: (י) מ"א וא"ר וש"א: (יא) תוספות ומ"א: (יב) מ"א ודה"ח: (יג) ש"ג ומ"א סימן קע"ד: (יד) ודוקא כשהיה דעתו בשעת ברכת היין לאכול אח"כ האגוס"י או שרגיל בכך וכנ"ל: (טו) וכן בח"א ובדה"ח לא העתיקו פרט זה להלכה. והנה המ"א כתב דאף הא"ז נופא כוונתו במש"כ אבל אם הכנון דהיינו שאין מוכח שהכנון עיקר אצלו ע"ש ותפס עליו הבית מאיר דהלא הא"ז כתב שהכנון עיקר והוא מצלד שאין הכנון עיקר אבל לפי מה שזכינו עתה שנדפס האור זרוע איתא להדיא כהמ"א אם אין הכנון עיקר מברך על הזית ובאגור שלנו נחסר תיבה אחת וצ"ל אם אין הכנון עיקר וע"ש שכתוב שמה כל עיקרי דברי המ"א ומעתה שוב אין לנו להסתפק כלל בהלכה זו למעשה דבודאי הדין עם המ"א: (טז) אחרונים: (יז) מ"א: (יח) פשוט: (יט) כ"ל דאפילו זו המעט שמועיל להפיג המרירות ג"כ אינו ראוי לטעום בלי ברכה אחרי שכונתו בזה גם לסעוד הלב וכן מצאתי באחרונים בשם תשובת משיבת נפש:

הגהות ותיקונים: א) או: ב) בשם:

with the secondary /article/, but it even /applies/ when (2) each /of the articles/ is /eaten/ separately. It even /applies in the case of/ bread, which is of more consequence than any /other food/, when it is secondary.

For example, (3) if one eats salty fish and eats bread with it /merely/ to prevent his throat being harmed by it, he should make a blessing over the fish /only/ and the bread will /thereby/ be exempted /from a blessing/ (4) in view /of the fact/ that it is secondary.

Mishnah Berurah

the important /article/ of which there is less, since /the important article/ is /ruled as/ the principal /article/.

See Sec. 204, Par. 12 and what we have written there.

Note that where the five species of grain[1] are involved, we rule above in Sec. 208 /, Par. 2/ that if they are mixed with other kinds /of food/ we go according to them /with respect to the blessing/, even when there is less of them /than the other article in the mixture/. /Therefore,/ provided /the grain/ was added to the dish to give taste, one must only make the blessing *Borey Miney Mezonos* for /the grain, thereby/ exempting /the other article, which forms/ the greater /part/ of the mixture /, from the need to have a blessing made over it/. /The reason is/ because /the five/ kinds of grain are always considered the principal /article/. However, this only /applies/ if /the grain in the dish/ is /there/ in substance, but if one mixed flour in so much water that /the mixture/ is loose enough to be drinkable, one should make the blessing *She-Ha-Kol* /over the mixture/.

(2) Each /of the articles/ is /eaten/ separately. /This is the case/ irrespective of whether one eats the principal and secondary /articles/ simultaneously or whether one eats the principal /article/ first and the secondary /article/ afterwards, as /stated/ below /in the gloss/.

(3) If one eats salty fish. Such as when one ate a sweet article earlier and /now/ eats salty fish to remove the sweetness[2] /in his mouth/, and to prevent the salt harming his throat eats bread with it, although he has no appetite for eating bread at all. In view of /the circumstances/ the bread is secondary /to the salty fish/.

This /reasoning/ is not /relevant/ if one also has an appetite to eat bread. /Then,/ although he eats it /together/ with salty /fish/ (like the practice of eating the salty fish called "herring" with bread) it does not become secondary to /the salty fish/. /This ruling applies/ even if he has more appetite for the salty /fish/. /Consequently,/ he must make the blessing *Ha-Motzi* over /the bread/ and /thereby/ exempt the salty /fish from a blessing/. [Acharonim]

(4) In view /of the fact/ that it is secondary. /The blessing one made over a principal article/ will have exempted the secondary /article from a blessing/ even if the secondary /article/ was not in front of him when he ate the principal /article/, provided he had in mind when /he made/ the blessing /over the principal article/ to eat the secondary /article/ as well or it is usual /for him/ to eat the secondary /article/ after it. [It is also a necessary condition /for the secondary article to be exempted/ that one eat the secondary /article when he is still/ in

---

[1] I.e., wheat, barley, spelt, oats and rye.

[2] The author notes in Sha'ar Ha-Tziyun No. 9 that many authorities are of the opinion that if one eats a salty article when he is not compelled to do so because he is suffering from sweetness, the bread he eats with it to prevent his throat being harmed is not considered secondary to the salty article.

[illegible] שאוכל דג מליח ואוכל פת [illegible] שהוא טפל: [א] הגה וי"א אם הטפל חביב עליו מברך עליו (ה) ואח"כ מברך על העיקר [אגור בשם א"ז] . [illegible]

ג שם במשנה

שערי תשובה

[א] וי"א אם הטפל חביב. עיין במג"א סק"ג ובאהע"ו שם כי דלא שייך איסור להרבות בברכות אלא כשפוטר בברכה הראויה מתקנת חכמים אבל אם בא לפטור בברכה אחרת דרך עיקר וטפל לא שייך זה ויכול לברך בפ"ע ברכה הראויה כגון להניח אחר הסעודה וא"ש מ"ש המג"א סי' רט"ו בשם השל"ה ע"ש:

באר היטב

במים על שהוא רך מברך שהכל עיין סי' ר"ח ס"ו ועש"ס ר"ד מ"א: (ב) שלא יזיקנו. אבל האוכל העריכ"ג עם פת הפת עיקר והעריכ"ג בא ללפת הפת ט"ז ע"ש. מי שאוכל פת למתק השתיה מברך על המשקה ופוטר את הפת אם היה דעתו עליו בבירור או שדרכו בכך ברוב הפעמים לאכול פת באמצע השתיה והוי כאילו דעתו עליו ובלא"ה צריך לברך מ"א משס^ב^ של"ה וכ"כ הט"ז ס"ק א'. יש למנוע מלאכול פת בשעת השתיה כי מי יוכל להבחין אם אוכל משום מילוי כרס דאז צריך לברך המוציא או שאוכל למיתוק השתיה. וכשאוכלו למיתוק השתיה יטול ידיו בלא ברכה של"ה.

משנה ברורה

[illegible] ועיין סימן ר"ז סי"ג ובמש"כ שם. [illegible]

[illegible] כבוד הטפל אחריו חוזר [illegible] בתוך מקום (יח) לאפוקי כששינה מקומו בינתים] אבל אם אינו רגיל בכך וגם לא היה דעתו בפירוש בשעת הברכה לאכול הטפל צריך לברך גם על הטפל (יב) אך אז מברך על הטפל רק שהכל דעכ"פ טפל הוא ומפסיד ברכתו העיקרית ודומיא דפסק הרמ"א לקמן בהג"ה דאם אוכל הטפל קודם העיקר אף דצריך לברך עליו בפ"ע ואינו נפטר בברכת העיקר שיברך אח"כ מ"מ כיון שהוא טפל מפסיד ברכתו העיקרית. (יג) האנוס"י (יד) שאוכלין אחר הסעודה למתק שתית היין ששתה מקודם א"צ לברך עליהן דהן טפלין להיין וברכת היין פוטרתן וה"ה כששתה שאר משקין תוך הסעודה ואוכל אח"כ אנוס"י למתק השתיה א"צ ברכה משום דברכת הלחם פוטרתן דהמשקה טפל ללחם והאנוס"י למשקה: (ה) **ואח"כ מברך על העיקר.** עיין בת"א ובביאור הגר"א שהקשו כמה קושיות ע"ז (טו) ומסיק המ"א לדינא דאין חילוק בזה וגם בא"ר הביא בשם בה"ג וכלבו שכתבו בהדיא שאפילו אם הטפל חביב עליו מברך על העיקר לבד והטעם דאף שהטפל חביב עליו בעצם יותר מ"מ עתה אינו אוכלו רק בשביל העיקר שבשבילו הותחל האכילה ובלתו לא היה אוכל הטפל כלל. וע"ש עוד דכל זה אפילו [illegible] [illegible] דאז צריך לברך

מתרגם: °שבת °°עוגה

שער הציון

(ד) מ"א ועיין בחידושי הרא"ה שהסביר לנו טעם למה לענין תערובות שהוא ג"כ מטעם עיקר וטפל קי"ל דבחמשה מינין אפילו מיעוט הם העיקר לעולם ובשאינן מעורבין אפילו פת טפל לפעמים וכתב דכשהם בתערובות איירינן לענין חשיבות בהתבשיל ואמרינן דכשהם בתוכו מיני דגן שם אותן לעיקר בהתבשיל כי הם חשובין יותר משא"כ כשהם מפורדין כענין מתניתין דפת ומליח שהוא בעין ובא עם המליח אינו עיקר כלל ולא בא אלא להכשיר את פיו: (ה) לאפוקי אם רק לדבק בעלמא קי"ל לעיל בסימן ר"ח ס"ב דבטילי לגבי שאר מינים: (ו) וע"ש עוד בס"ט במ"ב דדוקא כשמרגיש טעם דגן בפיו: (ז) מ"א מס"ו שם: (ח) כלקמיה בהג"ה: (ט) לייתרי באופן זה ולא לייתרי בפשיטות כגון שחפץ לאכול דג מליח וכפשטיות לישנא דהמחבר וכמו שכתב הט"ז והא"ר משום דהרבה אחרונים [הב"ח ורש"ל וד"ח וכן משמע ג"כ מהרע"ב וכ"כ ברבינו ירוחם וכן משמע מהרמב"ם בפירושו להמשנה וכן מרש"י] מצלדים לדוקא באופן זה שהיה מוכרח לאכול המליח מפני חולשת לבו מהמתיקות לכן חשיב המליח לעיקר אף נגד הפת הא בעלמא לא אמרינן דהמליח יהיה עיקר נגד הפת וכן משמע מהעתקת המ"א והח"א: (י) מ"א וא"ר וש"א: (יא) תוספות ומ"א: (יב) מ"א ודה"ח: (יג) ש"ג ומ"א סימן קע"ד: (יד) ודוקא כשהיה דעתו בשעת ברכת היין לאכול אח"כ האנוס"י או שרגיל בכך וכנ"ל: (טו) וכן בח"א ובדה"ח לא העתיקו פרט זה להלכה. והנה המ"א כתב דאף הא"ז גופא כוונתו במש"כ אבל אם הכנון דהיינו שאין מוכח שהכנון עיקר אצלו ע"ש ותפס עליו הבית מאיר דהלא הא"ז כתב שהכנון עיקר והוא מצדד שאין הכנון עיקר אבל לפי מה שזכינו עתה שנדפס האור זרוע איתא להדיא כהמ"א אם אין הכנון עיקר מברך על הזית ובאגור שלנו נחסר תיבה אחת וצ"ל אם אין הכנון עיקר וע"ש שכתוב שמה כל עיקרי דברי המ"א ומעתה שוב אין לנו להסתפק כלל בהלכה זו למעשה דבודאי הדין עם המ"א: (טז) אחרונים: (יז) ח"א: (יח) פשוט: (יט) כ"ל דאפילו זו המעט שמועיל להפיג המרירות ג"כ אינו רשאי לטעום בלי ברכה אחרי שכונתו בזה גם לסעוד הלב וכן מצאתי באחרונים בשם תשובת משיבת נפש:

הגהות ותיקונים: א) או: ב) בשם:

Gloss: There are /authorities/ who say that if one is fonder of the secondary /article/ he should make a blessing over it /first and eat some of it/ (5) *and make a blessing over the principal /article/ subsequently. (...)*

Mishnah Berurah

the same place /where he ate the principal article/, which /rules/ out /exemption from making a blessing/ if one changed his place[3] in the meanwhile.]

On the other hand, if one does not normally /eat the secondary article after the principal article/ and, in addition, when /he made/ the blessing he did not have explicitly in mind to eat the secondary /article/, he must /then/ make a blessing over the secondary /article/ as well. However, in such a case, he must only make the blessing *She-Ha-Kol* over the secondary /article/, since it is nonetheless /eaten as/ a secondary /article/ and has /therefore/ forfeited its main blessing. (This resembles the ruling of the *Rema* below in the gloss, that if one eats the secondary /article/ before the principal /article, then/, although he is required to make a blessing over /the secondary article/ individually and it is not exempted /from a blessing/ because of the blessing he will make subsequently over the principal /article, the secondary article/ will at any rate have forfeited its main blessing in view of /the fact/ that it is secondary.)

It is unnecessary to make a blessing over the aniseed that one eats after the meal /in order/ to sweeten /the taste from/ the wine he drank previously, since it is secondary to the wine and is /therefore/ exempted /from a blessing because of/ the blessing /he made/ over the wine. Correspondingly, if one drank other drinks during the meal and eats aniseed subsequently to sweeten /the taste from/ the drink, a blessing is not required /to be made over the aniseed/, because it was exempted /from a blessing/ by /means of/ the blessing /he made/ over the bread. /This follows from the fact/ that the drink is secondary to the bread and the aniseed to the drink.

(5) And make a blessing over the principal /article/ subsequently. See the *M.A.* and the *Beyur Ha-Gra*, who have raised several questions concerning /the correctness of/ this /ruling/. The *M.A.* concludes by ruling that it does not make /any/ difference /if one is fonder of the secondary article/. In the /work/ *E.R.* as well, /the author/ cites the authors of the *Halachos Gedolos* and the *Kol Bo*, who state expressly that one should make a blessing over the principal /article/ only, even if he is fonder of the secondary /article/. The reason is that even though one is actually more fond of the secondary /article/, he nevertheless only eats it now because of the principal /article/. For he began eating because of /the principal article/ and if not for /the principal article/ he would not be eating the secondary /article/ at all. See there further, that all this /also applies/ even if the

---

[3] See Sec. 178.

באר הגולה

ג שם במשנה

פת [illegible] הא למברכין על העיקר ופוטר את הטפילה .

שערי תשובה

[א] וי"א אם הטפל חביב. עיין במג"א סק"ג ובאהע"ו שם כ' דלא שייך איסור להרבות בברכות אלא כשפוטר בברכה הראויה מתקנת חכמים אבל אם בא לפטור בברכה אחרת דרך עיקר וטפל לא שייך זה ויכול לברך בפ"ע ברכה הראויה כגון להביא אחר הסעודה וא"ש מ"ש המג"א סי' רט"ו בשם השל"ה ע"ש:

באר היטב

במים על שהוא רך מברך שהכל עיין סי' ר"ח ס"ו ועש"ס ר"ד מ"א: (ב) שלא יזיקנו. אבל האוכל הערינ"ג עם פת הפת עיקר וההערינ"ג בא ללפת הפת ט"ז ע"ש. מי שאוכל פת למתק השתיה מברך על המשקה ופוטר את הפת אם היה דעתו עליו בבירור או שדרכו בכך ברוב הפעמים לאכול פת באמצע השתיה והוי כאילו דעתו עליו ובלא"ה צריך לברך מ"א משם[ב] של"ה וכ"כ הט"ז ס"ק א'. יש למנוע מלאכול פת בשעת השתיה כי מי יוכל להבחין אם אוכל משום מילוי כרס דאז צריך לברך המוציא או שאוכל למיתוק השתיה. וכשאוכלו למיתוק השתיה יטול ידיו בלא ברכה של"ה.

משנה ברורה

[illegible]

[illegible] אוכל הטפל כלל. ועי"ש עוד דכל זה אפילו בשאין ברכותיהן שוות וגם אין אוכלן ביחד ובפרט כשברכותיהן שוות או שאוכלן ביחד בודאי מברך על העיקר לבד. (טז) מי ששתה יין שרף ואוכל איזה דבר או מעט פת אחריו להפיג חריפות השתיה נעשה הפת טפל וא"צ לברך עליו אכן דוקא כשהיה דעתו עליו בשעת ברכה או שרגיל בכך ברוב הפעמים וכנ"ל בסק"ד עי"ש ולענין נטילת ידים עיין לעיל בסי' קנ"ח סק"י במ"ב וכ"ז כשאין כוונתו לאכול הטפל שאינו רעב כלל ואינו אוכל אותו רק להפיג המרירות אבל אם כוונתו בשביל הטפל ג"כ כגון ששותה יי"ש (יז) ואוכל ג"כ לעקא"ד°° עס[א] מרקחת אע"ג שנראה שאחד עיקר והשני טפל כיון שכוונתו לאכילת שניהם א"כ אין זה טפל לזה וצריך לברך על הלעקא"ד או על המרקחת תחלה שהם חשובין ואח"כ מברך על היי"ש אף שהיי"ש חביב עליו. וה"ה כשרוצה לאכול שאר דברים אינו מותר (יח) רק כשרוצה לאכול רק מעט כדי להפיג המרירות אז הוי טפל אבל כשרוצה לאכול (יט) יותר מזה אין שייך שם טפל כלל כיון שאוכל אותם מחמת עצמותם כדי לסעוד הלב וכתבו האחרונים בשם השל"ה דטוב למנוע מלאכול פת למיתוק שתיית הי"ש כי מי יוכל להבחין היטב אם הוא רק להפיג מרירותו או גם לסעוד הלב דאז צריך לברך

מתרגם: °שבת °°עוגה

שער הציון

(ד) מ"א ועיין בחידושי הרא"ה שהסביר לנו טעם למה לענין תערובות שהוא ג"כ מטעם עיקר וטפל קי"ל דבחמשה מינין אפילו מיעוט הם העיקר לעולם ובשאינן מעורבין אפילו פת טפל לפעמים וכתב דכשהם בתערובות איירינן לענין חשיבות בהתבשיל ואמרינן דכשיש בתוכו מיני דגן שם אותן לעיקר בהתבשיל כי הם חשובין יותר משא"כ כשהם מפורדין כענין מתניתין דפת ומליח שהוא בעין ובא עם המליח אינו עיקר כלל ולא בא אלא להכשיר את פיו: (ה) לאפוקי אם רק לדבק בעלמא קי"ל לעיל בסימן ר"ח ס"ב דבטילי לגבי שאר מינים: (ו) וע"ש עוד בס"ט במ"ב לדוקא כשמרגיש טעם דגן בפיו: (ז) מ"א מס"ו שם: (ח) כדלקמיה בהג"ה: (ט) ציירתי באופן זה ולא ציירתי בפשיטות כגון שחפץ לאכול דג מליח וכפשטיות לישנא דהמחבר וכמו שכתב הט"ז והא"ר משום דהרבה אחרונים [הצ"ח ורש"ל ול"ח וכן משמע ג"כ מהרע"ב וכ"כ ברבינו ירוחם וכן משמע מהרמב"ם בפירושו להמשנה וכן מרש"י] מצדדים לדוקא באופן זה שהיה מוכרח לאכול המליח מפני חולשת לבו מהמתיקות לכן חשיב המליח לעיקר אף נגד הפת הא בעלמא לא אמרינן דהמליח יהיה עיקר נגד הפת וכן משמע מהעתקת המ"א והא"ח: (י) מ"א וא"ר וש"א: (יא) תוספות ומ"א: (יב) מ"א ודה"ח: (יג) ש"ג ומ"א סימן קע"ד: (יד) ודוקא כשהיה דעתו בשעת ברכת היין לאכול אח"כ האכום"י או שרגיל בכך וככ"ל: (טו) וכן בח"א ובדה"ח לא העתיקו פרט זה להלכה. והנה המ"א כתב דאף הא"ז גופא כוונתו במש"כ אבל אם הלכון דהיינו שאין מוכח שהלכון עיקר אלא ע"ש ותפס עליו הבית מאיר דהלא האו"ז כתב שהלכון עיקר והוא מצדד שאין הלכון עיקר אבל לפי מה שזכינו עתה שנדפס האור זרוע איתא להדיא כהמ"א אם אין הלכון עיקר מברך על הזית ובאגור שלנו נחסר תיבה אחת וצ"ל אם אין הלכון עיקר וע"ש שכתוב שמה כל עיקרי דברי המ"א ומעתה שוב אין לנו להסתפק כלל בהלכה זו למעשה לבודאי הדין עם המ"א: (טז) אחרונים: (יז) ח"א: (יח) פשוט: (יט) כ"ל דאפילו זו המעט שמועיל להפיג המרירות ג"כ אינו רשאי לטעום בלי ברכה אחרי שכונתו בזה גם לסעוד הלב וכן מצאתי באחרונים בשם תשובת משיבת נפש:

הגהות ותיקונים: א) או: ב) בשם:

/The ruling/ that one must make a blessing over the principal /article/ and

Mishnah Berurah

/principal and secondary articles/ do not require the same blessing and one also does not eat them together, and /it applies/ in particular if they /do require/ the same blessing or are eaten together, /in which case/ one should definitely only make a blessing over the principal /article/.

If one drank brandy and /wishes to/ eat some article or a little bread after it to counter the sharpness of the drink, /the article or even/ the bread becomes secondary /to the brandy/ and there is no need to make a blessing over it. However, this only /applies/ if he had in mind /to eat it/ when /he made/ the blessing /over the brandy/ or if he usually /acts/ in this way on most occasions /after drinking brandy/, as /explained/ above in sub-Par. 4; see there. As to /whether or not he is required to/ wash his hands /before eating the bread/, see above in Sec. 158, sub-Par. 10 in the Mishnah Berurah.

All these /remarks only apply/ if one's purpose is not the consumption of the secondary /article which he eats after drinking the brandy, i.e.,/ when he is not hungry at all and only eats it to counter the bitter /taste of the brandy/. However, if one's purpose is also /the consumption of/ the secondary /article/, as when one drinks brandy and also eats cake or a confection /, then/, even though one /of them/ appears to be a principal /article/ and the other a secondary /article, he must make a blessing over both articles/. /For,/ since his purpose is to consume both /articles/ it follows that one /article/ is not secondary to the other. He should make a blessing first over the cake or confection /and eat a bit of it/, since these /articles/ are of /more/ consequence, and after that he should make a blessing over the brandy. /This applies/ even though he is fonder of the brandy. Correspondingly, if one wishes to eat other articles /together with brandy/ it is only permitted /for him to do so without making a blessing over them/ if he merely wishes to eat a bit /of the other article/ to counter the bitterness /of the brandy, as/ then /the article/ is /classed as/ secondary. If, however, he wishes to eat more[4] than that there is no question of classing /the article/ as secondary at all, since he eats it for its own sake in order to fill his stomach.[1*]

The Acharonim state in the name of the *Shelah* that it is desirable to refrain from eating bread to sweeten /the taste of/ brandy one has drunk, since who is able to judge reliably whether he /eats it/ only to counter the bitterness /of the brandy/ or /whether he does so/ to fill his stomach[1*] as well, in which

---

[4] One is not even allowed to partake of the amount which is necessary to counter the bitterness without making a blessing over it, when his purpose in doing so is also to fill his stomach. (Sha'ar Ha-Tziyun No. 19)

היינו (ו) שאוכלן ביחד או שאוכל (ז) העיקר תחלה אבל אם אוכל הטפל תחלה כגון שרוצה לשתות ורוצה לאכול תחלה כדי שלא ישתה אליבא ריקנא (ח) או שאוכל גרעיני גודגדניות למתק השתיה מברך (ט) על

ד כל בו

באר היטב

והמ"א כתב בשם תשובת רמ"א ובשם מט"מ משם רש"ל שא"ל כטילה: (ג) טפל לד"א. כ"ל דוקא בזה שהוא טפל לשתית שאר משקין והיה ראוי לברך על המשקה שהכל ולפטור זה אך מפני שאוכל הטפל תחלה ומברך עליו לכן מברך עליו כברכת העיקר אבל כשברכת העיקר הוא לדבר אחר אין מברך עליו שהכל. ובת"ה הבין לאפי' רוצה לשתות יין מברך על הגרעין שהכל הואיל והן טפלים הפסידו ברכתן העצמית ומברך שהכל ואח"כ מברך על היין בפה"ג וצ"ע

מכ"ל הא לכן כ"ל דאין לסמוך על הוראה זו מ"א ועיין ט"ז: (ד) רקיקין. לעיל ס' קס"ח ס"ח כתבתי דדוקא אם אוכל הרקיקים עם המרקחת אבל אם אכל המרקחת מלמעלה והשאיר הרקיקין ואוכלן בפני עצמן צריכין ברכה הראויה להם דאז עשה מהם ג"כ עיקר. (ה) לחם. רק שבאים לדבק המרקחת עליהם שלא יטנפו הידים בדבש. וכתב המ"א אבל במליכות אלו שמניחין המרקחת על הדובשנין שטובים למאכל א"כ כוונתו ג"כ לאכילת

משנה ברורה

לברך המוציא ונט"י. ומי ששורה אחר גמר אכילתו מעט פת ביי"ש לעכל המאכל יש לברך על היי"ש דעיקר כוונתו אז על היי"ש כדי לעכל ואין שייך להסעודה ורק מפני שחזק לו לשתותו שורה בו פת להפיג קצת מרירותו והו"ל היי"ש עיקר [מ"א] ומא"ר משמע דטוב באופן זה שישתה תחלה מעט יי"ש קודם ששורה בו הפת ויברך עליו. ועיין לעיל בסי' קע"ד סקל"ט במ"ב לאם אחר שאכל מאכל שמן לקח מעט יי"ש להפיג השמנונית שבפיו אם רגיל בכך א"צ ברכה דהוא טפל לפת: (ו) שאוכלן ביחד. ואם אוכל (כ) פת כיסנין עם גבינה או שאר דבר ללפת בו אף שהם ג"כ חביבים עליו (כא) והוא תאב לאכול אותם מ"מ מברך רק על הכיסנין לבד דמסתברא שהוא העיקר אצלו וה"ה בכל דבר כשאוכל עם מין אחר ללפת בו דמה שאוכל ללפת נחשב רק כטפל: (ז) העיקר תחלה. ואח"כ הטפל כדי למתק את העיקר כגון אכל תחלה לכון ואח"כ זית להפיג חרפו של לכון וכה"ג שאר טפל וככ"ל בס"א: (ח) או שאוכל גרעיני וכו'. ר"ל ג"כ שאוכלן (כב) קודם שמתחיל לשתות כדי למתק השתיה ששותה אח"כ: (ט) על האוכל תחלה וכו'. דבשלמא כשמברך על העיקר תחלה ממילא הטפל בכלל משא"כ כשאוכל הטפל מקודם לא יתכן שיפטרנו אח"כ העיקר מברכתו למפרע וכבר היה

ביאור הלכה

הרוב ממין אחד והמין השני שהוא המועט מובלל בפ"ע כגון שבישל ביחד תפוחים עם מעט תפוחי אדמה וכה"ג ימעך המיעוט ויברך כברכת הרוב: * ואינו מברך עליו רק שהכל. עיין במ"א במה שהסביר טעם הא"ז וכו' אבל בת"ה הבין דהא"ז מיירי וכו' והנה עכס טעם הדבר מבואר בד"מ וז"ל מאחר שהוא טפל לד"א ואין עיקר ההנאה מאותו דבר שיברך עליו כברכתו הראויה אלא שצריך לברך שלא יהנה מן העולם בלא ברכה וכשמברך עליו שהכל הרי בירך וכו' ולכאורה אפשר לומר דהרמ"א אזיל לשיטתיה בסימן ר"ד סי"א בהג"ה שכתב שם וז"ל וכל מרקחת שאין בריאים רגילין בו אלא לרפואה מברכין עליו שהכל והוא מלדברי הרא"ה שמובא שם בב"י והטעם דכיון שהדבר מיוחד רק לרפואה ולא ליהנות ממנה לא שייך בה ברכה העצמית ורק שהכל מברך דאף שהוא אינו מכוין ליהנות הא עכ"פ נהנה וה"כ בעניננו אפשר לומר דכיון שאין כונתו ליהנות מהטפל רק לאגוני שלא יזיק לו העיקר לא שייך לברך עליו ברכה העצמית רק שהכל מיהו באמת יש לחלק דהתם אין הבריאים רגילין בו כלל ולכן הפסיד ברכתו משא"כ הכא דמאכל בריאים הוא אלא שהוא לקח אותו עכשיו לטפל עליף טפי. ועכ"פ כלענ"ד דלפי מה שהסכימו שם רוב הפוסקים בדין זה דלא כהרא"ה וכמבואר בדברי האחרונים שם דאף שהוא עומד לרפואה ומתכוין לרפואה כיון שהוא עכ"פ נהנה מברך עליו ברכתו הראויה לו וכ"ש בעניננו דלא גרע מזה דאף שאין כונתו לאכילת הטפל בעצמו מברך עליו ברכתו הראויה לו ועיין בביאור הגר"א שמפקפק ג"כ על עיקר דין הא"ז וכתב שהוא תמוה:

שער הציון

(כ) כן הסכים בספר מגן גבורים לדינא בסי' ר"ח וכתב דאף שבספר ברכי יוסף מסתפק קצת בזה [והובא בשע"ת בסימן ר"ח ע"ש] העיקר כן הוא ופוק חזי מעמא דבר ע"ש ומש"כ בסי' ר"ח סי"ג דאם אכל בשר ודגים ואכל מחמשת המינים אין על המחיה פוטרת אותם היינו כשלא אכל הבשר ודגים עם הכיסנין ביחד אבל כשאכלן ביחד פטור מטעם טפל [או כשאכלן עם תבשיל של ה' מינים דבודאי בזה אין אחד טפל לחבירו דכל אחד דבר בפני עצמו הוא] וכן משמע בשע"ת שם: (כא) ואינו דומה למה שכתבנו מקודם דאם כונתו בשביל הטפל ג"כ כגון ששותה יי"ש ואוכל לעקי"ך או מרקחת דצריך לברך גם על הלעקי"ך דהתם אין אוכלן ביחד ללפת אבל הכא כשאוכל ביחד מסתברא דמה שאוכל ללפת בודאי הוא טפל אצלו אף דהוא תאב לו ויש סעד לזה מט"ז סוף סק"ג ע"ש: (כב) ולא העתקתי דברי הט"ז בסק"ה שחולקים עליה הח"מ והמאמ"ר והפמ"ג: (כג) וה"ה כל כה"ג כגון שרוצה לאכול לכון ותמכא שברכתו בפה"א ואך להפיג חריפותו אוכל מעט פת ואם היה אוכל אותו אח"כ או ביחד לא היה צריך לברך כלל על הפת דנפטר בברכת הלכון אך עתה שאכל הפת מקודם כדי למתק חריפות של הלכון שלא יזיקנו כ"כ לדעת הרמ"א מברך עליו שהכל ולהמ"א מברך עליו המוציא ברכתו הראויה לו: (כד) כי יש מאחרונים שמפקפקין על כל עיקר דין הרמ"א [עיין בביאור הגר"א ובבית מאיר] ומסכימים עם הב"י דאם אוכל הטפל קודם לעיקר אין עליו שם טפל כלל ואין לשנות מברכתו הראויה לו וכן העתיק בדה"ח כלדברינו לטוב למנוע:

הגהות ותיקונים: א) ל"א:

/thereby/ exempt the secondary /article/ applies (6) *when one eats them /both/ together or if one eats* (7) *the principal /article/ first. However, if one eats the secondary /article/ first, such as when one wishes to drink, but wants to eat /something/ first to avoid drinking on an empty stomach*[1*] (8) *or to eat cherry pits to sweeten /the taste of/ the drink, he must make a blessing* (9) *over*

Mishnah Berurah

case he is required to make the blessing *Ha-Motzi* and wash his hands /beforehand/.

If one dips a little bread in brandy after he has finished eating, to digest the food, he should make a blessing over the brandy. For then he mainly has /the consumption of/ the brandy in mind, for digestion purposes, and /the drinking/ has no connection with the meal. It is only because /the brandy/ is strong for him to drink that he dips bread in it to counter its bitterness somewhat. /Consequently,/ the brandy is the principal /article/. [*M.A.*] It is implied by the *E.R.* that it is advisable in such a case /for one/ to make a blessing over /the brandy/ and drink a little brandy first before he dips bread in it.

See above in Sec. 174, sub-Par. 39 in the Mishnah Berurah, that if after one ate a fat food he /wishes to/ take a little brandy to counter the fattiness in his mouth, he does not need /to make/ a blessing /over it/ if he usually /acts/ in this way, since /in such a case the brandy/ is secondary to the bread /, over which he made a blessing at the beginning of the meal/.

(6) When one eats them together. If one eats cake /together/ with cheese or /some/ other article as an accompaniment /, then/, even though he is also fond of /the other article/ and has an appetite for eating it he should nevertheless only make a blessing over the cake[5] itself, as it is reasonable /to assume/ that /the cake/ is the principal /article/ for him /in such a case/. Correspondingly, when one eats any article with /some/ other kind /of food/ as an accompaniment, what he eats as an accompaniment is considered merely secondary.

(7) The principal /article/ first. /I.e.,/ and the secondary /article/ subsequently in order to sweeten /the taste of/ the principal /article/. For instance, when one eats radish first and an olive afterwards /in order/ to counter the sharpness of the radish or /eats/ other secondary /articles/ for a similar purpose, as /in the example given/ earlier in Par. 1.

(8) Or to eat...pits, etc. /The *Rema*/ means in this case also that he /wants to/ eat them before he starts drinking in order to sweeten /the taste of/ what he drinks subsequently.

(9) Over the food first, etc. For it is understandable that when one makes a blessing over the principal /article/ first the secondary /article/ is automatically covered /by the blessing, but/ this is not the case if one eats the secondary /article/ first. /Then,/ it does not come into question that /the blessing over/ the principal /article that he makes/ subsequently can exempt /the secondary article/ from a blessing retroactively and /by the time he makes the blessing over the principal article/ he will

---

[1*] Lit., "heart."

[5] Although the Mishnah Berurah above states that when one's purpose is also to eat the secondary article he must make a blessing over it, the circumstances are different there as it is not eaten together with the principal article as an accompaniment. (Sha'ar Ha-Tziyun No. 21)

ד כל בו

[illegible] לשתות ורוצה לאכול [illegible] על האוכל תחלה אע"פ שהוא טפל לשתיה * ואינו מברך עליו (י) רק שהכל (יא) הואיל והוא (ג) טפל לדבר אחר (ת"ה סי' ל"ה[א]):

ב [ד]מרקחת שמניחין על (ד) רקיקין דקים אותם רקיקין (יב) הוו טפילה למרקחת שהדבר ידוע שאין מתכוונים (יג) לאכול (ה) לחם:

באר היטב

והמ"א כתב בשם תשובת רמ"א ובשם מט"מ משם רש"ל שא"צ נטילה: (ג) טפל לד"א. כ"ל דוקא בזה שהוא טפל לשתית שאר משקין והיה ראוי לברך על המשקה שהכל ולפטור זה אך מפני שאוכל הטפל תחלה ומברך עליו לכן מברך עליו כברכת העיקר אבל כשברכת העיקר הוא לדבר אחר אין מברך עליו שהכל. ובת"ה הבין לאפי' רוצה לשתות יין מברך על הגרעין שהכל הואיל והן טפלים הפסידו ברכתן העצמית ומברך שהכל ואח"כ מברך על היין בפה"ג וצ"ע מכ"ל הא לכן כ"ל דאין לסמוך על הוראה זו מ"א ועיין ט"ז: (ד) רקיקין. לעיל ס' קס"ח ס"ח כתבתי דלוקא אם אוכל הרקיקים עם המרקחת אבל אם אכל המרקחת תלמעלה והשאיר הרקיקין ואוכלן בפני עצמן צריכין ברכה הראויה להם דאז עשה מהם ג"כ עיקר. (ה) לחם. רק שבאים לדבק המרקחת עליהם שלא יטנפו הידים בדבש. וכתב המ"א אבל במדינות אלו שמניחין המרקחת על הלובשכין שטובים למאכל א"כ כוונתו ג"כ לאכילת

משנה ברורה

[illegible] נהנה בלא ברכה: (י) רק שהכל. ר"ל דכיון דעכ"פ אכילתו הוא לטפל לד"א הפסיד ברכתו הראויה לו ומברך שהכל כדי שלא יהנה בלי ברכה והנה הרמ"א סתם בזה ולא הזכיר שום חילוק דמיירי בכל גווני אבל המ"א חילק בזה ודעתו דלוקא אם שותה משקין שברכתו שהכל והיה ראוי לברך על המשקה שהכל ולפטור זה אך מפני שאוכל הטפל תחלה צריך לברך עליו לכן מברך עליו כברכת העיקר וממילא נפטר גם העיקר בברכתו אבל כשברכת העיקר הוא לדבר אחר (כג) כגון ששתה יין אין מברך על המאכל שמקודם שהכל רק ברכתו הראויה לו. ולכתחלה (כד) טוב למנוע לגמרי מלאכול הטפל קודם לעיקר: (יא) הואיל והוא טפל לד"א. ואם הטפל חביב עליו מברך עליו ברכה הראויה לו [ט"ז וא"ר]: **ב** (יב) הוו טפלה למרקחת. וצריך לברך על המרקחת לבד: (יג) לאכול לחם. רק שבאים לדבק המרקחת עליהם שלא יטנפו הידים בדבש ועיין באחרונים שכתבו דבמדינותינו שעושין הלובשכין שטובים למאכל ומניחין המרקחת עליהם א"כ כונתו ג"כ לאכילת הלובשכין ותברך עליהם ועיין לעיל סימן קס"ח במ"ב סקמ"ה שמבואר שם כל פרטי דין זה:

ושאר

ביאור הלכה

הרוב ממין אחד והמין השני שהוא המועט מובדל בפ"ע כגון שבישל ביחד תפוחים עם מעט תפוחי אדמה וכה"ג ימעך המיעוט ויברך כברכת הרוב:

* ואינו מברך עליו רק שהכל. עיין במ"א במה שהסביר טעם הא"ז וכו' אבל בת"ה הבין דהא"ז מיירי וכו' והנה עכ"ס טעם הדבר מבואר בד"מ וז"ל מאחר שהוא טפל לד"א ואין עיקר ההנאה מאותו דבר שיברך עליו כברכתו הראויה אלא שצריך לברך שלא יהנה מן העולם בלא ברכה וכשמברך עליו שהכל הרי בירך וכו' ולכאורה אפשר לומר דהרמ"א אזיל לשיטתיה בסימן ר"ד סי"א בהג"ה שכתב שם וז"ל וכל מרקחת שאין בריאים רגילין בו אלא לרפואה מברכין עליו שהכל והוא מדברי הרא"ה שמובא שם בב"י והטעם דכיון שהדבר מיוחד רק לרפואה ולא ליהנות ממנה לא שייך בה ברכה העצמית ורק שהכל מברך דאף שהוא אינו מכוין ליהנות הא עכ"פ נהנה וה"נ בעניננו אפשר לומר דכיון שאין כונתו ליהנות מהטפל רק לאגוני שלא יזיק לו העיקר לא שייך לברך עליו ברכה העצמית רק שהכל מיהו באמת יש לחלק דהתם אין הבריאים רגילין בו כלל ולכן הפסיד ברכתו משא"כ הכא למאכל בריאים הוא אלא שהוא לקח אותו עכשיו לטפל עליף טפי. ועכ"פ כלענ"ד דלפי מה שהסכימו שם רוב הפוסקים בדין זה דלא כהרא"ה וכמבואר בדברי האחרונים שם דאף שהוא עומד לרפואה ומתכוין לרפואה כיון שהוא עכ"פ נהנה מברך עליו ברכתו הראויה לו וכ"ש בעניננו דלא גרע מזה דאף שאין כונתו לאכילת הטפל בעצמו מברך עליו ברכתו הראויה לו ועיין בביאור הגר"א שמפקפק ג"כ על עיקר דין הא"ז וכתב שהוא תמוה:

שער הציון

(כ) כן הסכים בספר מגן גבורים לדינא בסי' ר"ח וכתב דאף שבספר ברכי יוסף מסתפק קצת בזה [והובא בשע"ת בסימן ר"ח ע"ש] העיקר כן הוא ופוק חזי מעמא דבר ע"ש ותש"כ בסי' ר"ח סי"ג דאם אכל בשר ודגים ואכל מחמשת המינין אין על המחיה פוטרת אותם היינו כשלא אכל הבשר ודגים עם היכסנין ביחד אבל כשאכלן ביחד פטור מטעם טפל [או כשאכלן עם תבשיל של ה' מינים דבודאי בזה אין אחד טפל לחבירו דכל אחד דבר בפני עצמו הוא] וכן משמע בשע"ת שם: (כא) ואינו דומה למה שכתבנו מקודם דאם כונתו בשביל הטפל ג"כ כגון ששותה יי"ש ואוכל לעקי"ך או מרקחת דצריך לברך גם על הלעקי"ך דהתם אין אוכלן ביחד ללפת אבל הכא כשאוכל ביחד מסתברא דמה שאוכל ללפת בודאי הוא טפל אצלו אף דהוא תאב לו ויש סעד לזה מט"ז סוף סק"ג ע"ש: (כב) ולא העתקתי דברי הט"ז בסק"ה שחולקים עליה הח"ת והמאמ"ר והפמ"ג: (כג) וה"ה כל כה"ג כגון שרוצה לאכול לכון ותתכא שברכתו בפה"א ואך להפיג חריפותו אוכל מעט פת ואם היה אוכל אותו אח"כ או ביחד לא היה צריך לברך כלל על הפת דנפטר בברכת הלכון אך עתה שאכל הפת מקודם כדי למתק חריפות של הלכון שלא יזיקנו כ"כ לדעת הרמ"א מברך עליו שהכל ולהמ"א מברך עליו המוציא ברכתו הראויה לו: (כד) כי יש מאחרונים שמפקפקין על כל עיקר דין הרמ"א [עיין בביאור הגר"א ובבית מאיר] ומסכימים עם הב"י דאם אוכל הטפל קודם לעיקר אין עליו שם טפל כלל ואין לשנות מברכתו הראויה לו וכן העתיק בדה"ח כדבריהו דטוב למנוע:

הגהות ותיקונים: א) ל"א:

the food first even though it is secondary to the drink. /In such circumstances/ one should **(10)** *only make the blessing* She-Ha-Kol *over /the food/,* **(11)** *since it is secondary to something else. (...)*

2. If a confection is placed on thin flat cakes, the /thin/ flat cakes **(12)** are secondary to the confection, since it is well known that one's purpose is not **(13)** to eat the bread.[2*]

Mishnah Berurah

already have benefited /from the secondary article/ without /having made/ a blessing.

(10) Only...*She-Ha-Kol*. I.e., in view /of the fact/ that it is at any rate eaten secondarily to another article, it has forfeited the blessing which would have been appropriate for it /had it not been secondary/ and he must /merely/ make the blessing *She-Ha-Kol* /over it/, so as not to benefit /from it/ without /first making/ a blessing.

Now the *Rema* makes a general statement and mentions no restriction with respect to /the application of/ this /ruling, which implies/ that it /in fact/ applies in all cases. However, the *M.A.* does differentiate with respect to its /application/. He is of the opinion that it only /applies/ if the drink which one drinks /and is the principal article requires/ the blessing *She-Ha-Kol*. /In such a case/ it would have been proper to make the blessing *She-Ha-Kol* over the drink and exempt /the secondary article/ and it is only because he eats the secondary /article/ first that he must make a blessing over it. /The *M.A.* reasons that/ it is in view of this /fact/ that he must make the same blessing over /the secondary article/ as applies to the principal /article/ and by means of this blessing he will also automatically discharge /his obligation to make a blessing over/ the principal /article/. On the other hand, if the blessing /required/ for the principal /article/ is something else, as for example, when one /wishes to/ drink wine /and eat food beforehand which is secondary to it, then, according to the *M.A.*/ he should not make the blessing *She-Ha-Kol* over /the secondary/ food /that he eats/ beforehand, but the appropriate blessing for /that kind of food/.

/However,/ initially, it is desirable to refrain completely from eating a secondary /article/ before the principal[6] /article/.

(11) Since it is secondary to something else. If one is fond of the secondary /article/ he should make over it the blessing which is appropriate for it /when it is eaten entirely by itself/. [*Taz* and *E.R.*]

(12) Are secondary to the confection. One must /therefore/ only make a blessing over the confection.

(13) To eat the bread. /The bread/ is merely meant for sticking the confection on, so that one's hands will not get dirty from the honey.

See the Acharonim, who write that in our countries where /it is the practice to/ make honey cake, which is good to eat, and put a confection on it, it follows that one's purpose is also to eat the honey cake. /Consequently,/ a blessing must be made over /the cake/. See above in Sec. 168, in sub-Par. 45 of the Mishnah Berurah, where all the details of this law are explained.

[2*] I.e., the thin flat cakes.

[6] Since there are Acharonim who agree with the opinion of the *B.Y.*, that if one eats a secondary article before the principal article it is not classed as a secondary article at all and one must make over it in all cases the blessing that is appropriate for it when it is not a secondary article. (Sha'ar Ha-Tziyun No. 24)

ריג מי שיצא אם מוציא אחרים. ובו ג׳ סעיפים:

א * [א]על כל פירות (א) ושארי דברים (ב) חוץ מפת ויין אם היו האוכלים **שנים או יותר** (ג) **אחד פוטר את חבירו** (ד) **אפילו בלא הסיבה** ומיהו (ה) **ישיבה מיהא** (ח) **בעי** [ב]**ודוקא** פת ויין בעי [illegible]

[illegible] לרווחא ויצא בישיבה בשאר [illegible]

א ברכות מ״ג כלישנא קמא וכר׳ יוחנן כן דעת רוב הפוסקים ב שם מ״ב במשנה ג תו׳ שם ושאר פוסקים ד ר״י ה חולין ק״ו

באר היטב

הלובשנין ומברך עליהם:

(א) **בעי.** בשלחן א׳ עי׳ סי׳ קס״ז סי״א. כשרוצה לשתות לחבירו יברך בתחלה דקודם ברכה הוא של הקב״ה ואח״כ שלו:

(ב) לפירות. ואם בירך א׳ ושמעו האחרים יצאו ב״י הרשב״א וכתב הט״ז וכ״ל דהאידנא שמזלזלין בברכה אחרונה יש לסמוך על דעה זו ויברך בקול רם הברכה אחרונה ויהיו האחרים יוצאים על

ביאור הלכה

* על כל פירות ושארי דברים. עיין במג״א שמצדד לומר דבברכת מוגמר אף דהוא ברכת הנהנין לא בעי אף ישיבה להוציא אחד את חבירו והביא ראיה לזה מברכת המאור דאחד מברך לכולם כלמבואר בסי׳ רצ״ח ס״ל[א] והתם אף ישיבה לא הוי ע״ש בדבריו. ועיין בפמ״ג שמפקפק בדבריו דשאני מאור דברכת שבח הוא והויא כעין ברכת המצות משא״כ הכא ובאמת כעין זה כתב ג״כ הרשב״א שם בסוגיא דמאור ע״ש (ועיין עוד שם בתוס׳[ב] ר״י וברא״ש שם) אמנם באמת גם במאור גופא לא ברירא ובשיטה מקובצת שם איתא בהדיא דעכ״פ ישיבה מיהא בעי ביחד ע״ש ואפשר עוד יותר דגם הרשב״א לא הקיל אלא לענין הסיבה [ומה שמקשה המ״א דישיבה הוא שישבו יחד בקביעות אדעת זה והתם בביהמ״ד היו עוסקים בתחלה בלימוד לענ״ד ל״ק מידי דאפילו ישבו מאליהן ואח״כ רצו להוציא אחד את חבירו נמי מהני בשארי דברים דלא בעי הסיבה דעכ״פ קצת קביעות הוי ובאופן זה הוא כוונת המחבר במ״ש ומיהו ישיבה מיהו בעי. ועיין רש״י ברכות מ״ב ע״ב ד״ה בדוך פלן וכו׳ אבל ישבו מאליהן וכו׳ הרי דלפרש״י מה דקאמרי׳ במתני׳ היו יושבין היינו מאליהן וע״ז אמרינן בש״ס דשאר דברים חוץ מפת ויין לא בעי הסיבה וכתבו הפוסקים דישיבה מיהא בעי והיינו ישיבה מאליהן. ומה שנוהגין כהיום להוציא בבהמ״ד בברכת המאור אף על גב שכל העם עומדין היינו משום דמברכין גם ברכת הבדלה עם המאור ומיגו דמהני קביעותא להבדלה מהני נמי לזה וכמו שכתב הפרישה שם בסי׳ רצ״ח משא״כ כשמברכין על המאור לחודיה אפשר דשפיר בעינן ישיבה] ובפרט לענין מוגמר דברכת הנהנין גמורה היא בודאי יש לומר דגם הרשב״א מודה לשיטה מקובצת דעכ״פ ישיבה

משנה ברורה

א (א) **ושארי דברים.** היינו שארי מיני אוכלין ומשקין: (ב) **חוץ מפת ויין.** משום דחשיבי ודרכם לקבוע עליהם בהסיבה לפיכך אין דרך קביעות שלהם אלא בהסיבה וכדלקמיה: (ג) **אחד פוטר את חבירו.** ר״ל אפילו יודע כ״א בעצמו לברך אפ״ה אחד מברך ומוציא חבירו לכתחלה והוא שחבירו ישמע הברכה מתחלה ועד סוף ויכוין לצאת כדלקמן ס״ב[ג] (א) והכי עדיף טפי דברוב עם הדרת מלך: (ד) **אפילו בלא הסיבה.** דדוקא בפת ויין דחשיבי היה דרכם לאכול בהסיבה על המטות וזה היה דרך קביעותם והתחברותם יחד לפיכך אין אחד מברך לכולם להוציאם על הסיבה לאו מיכרא דדעתם להתחבר ולהצטרף ביחד משא״כ בפירות: (ה) **ישיבה מיהו בעי.** דאין אחד יכול להוציא חבירו בהברכה אלא א״כ ישבו לאכול ולשתות (ב) **ביחד ולא במעומד** דקביעות קצת עכ״פ מיהו בעי וכ״ז רק לענין לכתחלה אבל בדיעבד כל שכוון המברך להוציא והשומע לצאת [illegible]

שער הציון

(א) מעיו״ט בפי׳ כילד מברכין וכ״כ הרמ״ך (ב) ב״י וע״ת ולע לעכ״פ בשלחן אחד לא בעי והכי מוכח מגמרא דף מ״ג דהא בזמנם היה לפני כל אחד ואחד שלחן בפ״ע כמו שכתבו הפוסקים ואפ״ה אי לא היה הסברא דלדעתייהו למיעקר היה מהני אפילו בישיבה כזו וכן מוכח שם ברש״י ד״ה שאני דבשעת הסעודה שאין דרכן אז למיעקר מועיל ישיבה בעלמא כזו וכן מוכח ברבינו ירוחם להמעיין והא דכתב בשו״ע ולפ״ז אין חילוק וכו׳ מגומגם קצת וכוונתו דליכא כ״ת רבא ביניייהו דאפילו לדבריהו נמי בעינן שישבו יחדו ולא מפוזרים אחד הנה ואחד הנה. ובבה״ט סק״א העתיק היפך מדבריהו ומקורו מהא דמ״א סק״ב ולענ״ד שגה בזה דהמג״א לא כתב כן רק על פת ויין: (ג) כל הפוסקים: (ד) ב״י ולבוש וא״ר בשם רמב״ן סימן קל״ו ורבינו יונה וסמ״ק דלא כסמ״ג [ומצאתי ברי״ו שכתב ג״כ כסמ״ג אכן בשב״ל כתב כיתר הראשונים]: (ה) פשוט וכן הוא בסמ״ק ומ״א לעיל בסימן קס״ז סי״ג: (ו) הגר״ז מהא דסופר מברך ובור יוצא: (ז) אך ישיבה יחד מיהו בעי לכתחלה: (ח) פמ״ג: (ט) ברא״ש: (י) א״ר ופמ״ג ומה שלא העתקתי דין המ״א בסק״ה לענין ברכה אחרונה משום דלפי מנהגינו לא שייך כלל כמו שכתבו האחרונים:

הגהות ותיקונים: א) סי״ל: ב) בתלמיד: ג) ס״ג:

§213: WHETHER /THE BLESSING OF/ A PERSON WHO HAS FULFILLED /HIS OWN OBLIGATION/ CAN SERVE FOR OTHERS TO FULFIL /THEIR OBLIGATION/

(Contains Three Paragraphs)

1. When two or more /people wish to/ eat any /kind of/ fruit (1) or /any/ other article (2) apart from bread or wine, (3) one /of them may make his blessing/ over it /serve for/ his fellows to discharge /their obligation/, (4) even if they do not recline /together to eat the fruit or other article/. However, (5) sitting down /together to eat it/ is at any rate required. Reclining is only necessary /for it to

Mishnah Berurah

§213

(1) **Or /any/ other article.** I.e., other kinds of food and drink.

(2) **Apart from bread or wine.** For /bread and wine/ are /articles/ of consequence and it was customary /in Talmudic times/ to settle down to /eat/ them reclined. Consequently, only reclining was /regarded as/ normal settling down for these /articles/, as /explained/ below.

(3) **One /of them may make his blessing/.../serve for/ his fellows to discharge /their obligation/.** I.e., even if each person knows how to make the blessing himself, one /of them/ may nevertheless say the blessing and make it serve for his fellows to fulfil /their obligation, even/ initially, provided his fellows hear the blessing from beginning to end and have in mind to fulfil /their obligation by means of his blessing/, as /stated/ below in Par. 2. It is /in fact/ preferable /for one of them to do/ so, because /of the principle we derive from the verse/, "The Glory of the King is through the multitude of people."[1]

(4) **Even if they do not recline.** /This is/ because only bread and wine, which are /articles/ of consequence, were customarily consumed reclining on couches/by those who lived in Talmudic times/. This was the manner in which they would settle down and combine together into a party /for the eating of bread or the drinking of wine/. In view of this, one /person/ could not make his blessing /over bread or wine/ serve for all /the others/ to fulfil /their obligation/, unless they reclined /together to eat bread or drink wine/, in which case it was recognizable that they had in mind to combine and join together into a party /for this purpose/. In the case of fruit /, however,/ this /requirement/ was not /relevant/.

(5) **Sitting down is at any rate required.** For one may not make his blessing serve for his fellow to fulfil /his obligation/ unless they sit down to eat or drink together,[2] but not if they are standing, because at least some /degree of/ settling down is at any rate required.

/However,/ all this only /applies/ with respect to initial /practice/, but, once it is after the event, as long as the person who said the blessing had in mind that it should serve /for the one who listened to it/ to fulfil /his obligation/ and the one who listened /to it also had in mind/ to fulfil /his obligation

---

[1] *Mishley* 14:28. What is meant by this is that if several people fulfil their obligation with the same blessing, the "multitude" who praise the King by means of this one blessing provide more glory for Him than their individual blessings would do.

[2] However, they are not required to sit at the same table for this purpose. (Sha'ar Ha-Tziyun No. 2) For the ruling in this respect where the blessing over bread or over wine is involved, see Sec. 167, Par. 11 and Note 25 there.

[illegible] אחרים ובו ג׳ סעיפים:

[illegible] היו האוכלים שנים או יותר (ג) אחד [illegible] פת ויין בעי הסיבה (ו) [ג]ולדידן הוי ישיבה כמו הסיבה לדידהו [ד]ולפי זה לדידן דלית לן הסיבה אין חילוק בין פת ויין לשאר דברים דבישיבה אפי׳ פת ויין אחד מברך לכולם ושלא בישיבה בשאר דברים נמי כל אחד מברך לעצמו. והא דאמרינן דאחד מברך לכולם בשאר דברים (ז) חוץ מן הפת ה״מ (ח) בברכה ראשונה [ה]אבל בברכה אחרונה (ט) צריכין ליחלק [illegible] הסיבה וה״ה ישיבה כדינן (ב״י סי׳ קע״ד בשם

באר הגולה

א ברכות מ״ג
כלישנא קמא וכר׳
יוחנן כן דעת רוב
הפוסקים ב שם
מ״ב במשנה ג תו׳
שם ושאר פוסקים
ד ר״י ה חולין ק״ו

באר היטב

הלובשנין ומברך עליהם:

(א) בעי. בשלחן א׳ עי׳ סי׳ קס״ז סי״א. כשרוצה לשתות לחבירו יברך בתחלה לקודם ברכה הוא של הקב״ה ואח״כ שלו:

(ב) לפירות. ואם בירך א׳ ושמעו האחרים יצאו ב״י הרשב״א וכתב הט״ז וכ״ל דהאידנא שמזלזלין בברכה אחרונה יש לסמוך על דעה זו ויברך בקול רם הברכה אחרונה ויהיו האחרים יוצאים על

ביאור הלכה

* על כל פירות ושארי דברים. עיין במג״א שמצדד לומר דבברכת מוגמר אף דהוא ברכת הנהנין לא בעי אף ישיבה להוציא אחד את חבירו והביא ראיה לזה מברכת המאור דאחד מברך לכולם כדמבואר בסי׳ רצ״ח ס״ל[א] והתם אף ישיבה לא הוי ע״ש בדבריו. ועיין בפמ״ג שמפקפק בדבריו דשאני מאור דברכת שבח הוא והויא כעין ברכת המצות משא״כ הכא ובאמת כעין זה כתב ג״כ הרשב״א שם בסוגיא דמאור ע״ש (ועיין עוד שם בתוס׳[ב] ר״י וברא״ש שם) אמנם באמת גם במאור גופא לא ברירא ובשיטה מקובצת שם איתא בהדיא דעכ״פ ישיבה מיהא בעי ביחד ע״ש ואפשר עוד יותר דגם הרשב״א לא הקיל אלא לענין הסיבה [ומה שמקשה המ״א דישיבה הוא שישבו יחד בקביעות אדעת זה והתם בביהמ״ד היו עוסקים בתחלה בלימוד לענ״ד ל״ק מידי דאפילו ישבו מאליהן ואח״כ רצו להוציא אחד את חבירו נמי מהני בשארי דברים דלא בעי הסיבה דעכ״פ קצת קביעות הוי ובאופן זה הוא כוונת המחבר במ״ש ומיהו ישיבה מיהו בעי. ועיין רש״י ברכות מ״ב ע״ב ד״ה בדוך פלן וכו׳ אבל ישבו מאליהן וכו׳ הרי דלפרש״י מה דקאמרי׳ במתני׳ היו יושבין היינו מאליהן וע״ז אמרינן בש״ס דשאר דברים חוץ מפת ויין לא בעי הסיבה וכתבו הפוסקים דישיבה מיהא בעי והיינו ישיבה מאליהן. ומה שנוהגין כהיום להוציא בבהמ״ד בברכת המאור אף על גב שכל העם עומדין היינו משום דמברכין גם ברכת הבדלה עם המאור ומינו דמהני קביעותא להבדלה מהני נמי לזה וכמו שכתב הפרישה שם בסי׳ רצ״ח משא״כ כשמברכין על המאור לחודיה אפשר דשפיר בעינן ישיבה] ובפרט לענין מוגמר דברכת הנהנין גמורה היא בודאי יש לומר דגם הרשב״א מודה לשיטה מקובצת דעכ״פ ישיבה

משנה ברורה

[illegible] היינו שארי מיני אוכלין ומשקין: (ב) חוץ מפת [illegible] לפיכך אין [illegible] לענין לכתחלה אבל בדיעבד [illegible] להוציא והשומע לצאת יצא [מאמר מרדכי]: (ו) ולדידן וכו׳. ר״ל לפי שאין דרכנו בהסיבה לפיכך מה שאנו מתועדין לישב יחד בשלחן אחד ולאכול נחשב לקביעות כמו הסיבה לדידהו ומהני אפילו בפת ויין: (ז) חוץ מן הפת. הא דהזכיר המחבר פת הכא משום דבפת קי״ל דאם הם שלשה מזמנין ומוציא אחד את חבירו בברהמ״ז משא״כ בשארי דברים בברכה אחרונה אפי׳ בשלשה אינו מוציא: (ח) בברכה ראשונה. והטעם (ג) משום דברכה ראשונה כל אחד מרויח באותה ברכה שעי״כ מותרין לאכול וליהנות לפיכך מצטרפין לה אבל בברכה שלאחר אכילה שכבר אכלו ודעתם להפרד אין מצטרפין (ד) ואפילו ביין: (ט) צריכין ליחלק. ואפילו (ה) קבעו יחד לא מהני לזה ובדיעבד אם כוון לצאת והמברך ג״כ כוון להוציאו יצא ואפילו בלא קביעות כלל כמו שפסק המחבר [illegible] אינו יודע [illegible] לעשות [illegible] אחרונה [illegible] (י) דאין [illegible] ולא לצאת [illegible] וטעמם דלוקח [illegible] באו פירות מן הסעודה

שער הציון

(א) מעיו״ט בפי׳ כילד מברכין וכ״כ הרמ״ך (ב) ב״י וע״ת ודע דעכ״פ בשלחן אחד לא בעי והכי מוכח מגמרא דף מ״ג דהא בזמנם היה לפני כל אחד ואחד שלחן בפ״ע כמו שכתבו הפוסקים ואפ״ה אי לא היה הסברא דלדעתייהו למיעקר היה מהני אפילו בישיבה כזו וכן מוכח שם ברש״י ד״ה שאני דבשעת הסעודה שאין דרכן אז למיעקר מועיל ישיבה בעלמא כזו וכן מוכח ברבינו ירוחם להמעיין והא דכתב בשו״ע ולפ״ז אין חילוק וכו׳ מגומגם קצת וכונתו דליכא נ״מ רבא בינייהו דאפילו לדברינו נמי בעינן שישבו יחדו ולא מפוזרים אחד הנה ואחד הנה. ובבה״ט סק״א העתיק היפך מדברינו ומקורו מהא דמ״א סק״ב ולענ״ד שגה בזה דהמג״א לא כתב כן רק על פת ויין: (ג) כל הפוסקים: (ד) ב״י ולבוש וא״ר בשם רמב״ן סימן קל״ו ורבינו יונה וסמ״ק דלא כסמ״ג [ומצאתי ברי״ו שכתב ג״כ כסמ״ג אכן בשב״ל כתב כיתר הראשונים]: (ה) פשוט וכן הוא בסמ״ק ומ״א לעיל בסימן קס״ז סי״ג: (ו) הגר״ז מהא דסופר מברך וכור יוצא: (ז) אך ישיבה יחד מיהו בעי לכתחלה: (ח) פמ״ג: (ט) ברא״ש: (י) א״ר ופמ״ג ומה שלא העתקתי דין המ״א בסק״ה לענין ברכה אחרונה משום דלפי מנהגינו לא שייך כלל כמו שכתבו האחרונים:

הגהות ותיקונים: א) סי״ל: ב) בתלמיד: ג) ס״ג:

be possible for someone to make his blessing serve for his fellows in the case of/ bread or wine.

(6) For us, sitting down /to eat together has the same ruling/ as reclining /together/ had for those /who lived in Talmudic times/. Accordingly, there is no difference between bread and wine and other articles for us, who are not /accustomed/ to recline /when we eat/. If we sit down /to eat together/, one /person/ can say the blessing for everyone even /in the case of/ bread or wine. /On the other hand,/ if we do not sit down /to eat together/, each person must say the blessing for himself in the case of other articles as well.

In the case of other articles (7) apart from bread, the ruling that one /person/ may say the blessing for all of them only applies (8) with respect to the prior-blessing. However, they (9) must divide up to /make/ the after-

Mishnah Berurah

by means of it, the one who listened to it/ will /in fact/ have fulfilled[3] /his obligation/. [*Ma'amar Mordechai*]

(6) **For us, etc.** I.e., since it is not our practice to recline /when we eat or drink/, it follows that when we gather and sit down together at the same table and eat, this is regarded as settling down /to eat together/, in the same way that reclining /together to eat/ was /regarded as settling down to eat together/ for those /who lived in Talmudic times/. It is /therefore/ of avail /for one person to be able to say the blessing for everyone/ even for bread or wine.

(7) **Apart from bread.** /The reason/ why the author /of the Shulchan Aruch/ mentions bread here is because in the case of bread we rule that when three /people ate together/ they must unite /to bless/ and one /of them/ may make his blessings for after the meal serve for his fellows to fulfil /their obligation/. Where other articles are involved /, however,/ this is not the case /and for them one person/ may not make his after-blessing serve /for the others/ to fulfil /their obligation/ even though three /people ate them together/.

(8) **With respect to the prior-blessing.** The reason /for this/ is that in the case of the prior-blessing each one /of them/ gains by the blessing, since by means of it they are permitted to eat and enjoy /the article/, and they therefore combine for /the purposes of the blessing/. When /they come to make/ the blessing after they have eaten, however, they have already /finished/ eating and intend to separate. /Therefore,/ they do not combine /any longer/ even in the case of wine /and one person may not say the blessing for all of them/.

(9) **Must divide up.** Even if they settled down together /to eat the article/ this is of no avail with respect to the /after-blessing and each one of them must therefore say it for himself/. /However,/ once it is after the event and /one of them/ had in mind to fulfil /his obligation by means of the blessing of one of the others/ and the person who said that blessing also had in mind that it should serve for him to fulfil /his obligation/, he will /in fact/ have fulfilled /his obligation by means of his fellow's blessing/. This even /applies/ if they did not settle down /to eat together/ in any way, as the author /of the

---

[3] This even applies with respect to the blessing over bread or wine. (See Sec. 167, Par. 13)

א ברכות מ"ג
כלישנא קמא וכר'
יוחנן כן דעת רוב
הפוסקים ב שם
מ"ב במשנה ג תו'
שם ושאר פוסקים
ד ר"י ה חולין ק"ו

וכל אחד מברך לעצמו (י) דאין זימון (ג) לפירות: הגה (יא) וי"א דבכל הדברים חוץ מפת ויין לא מהני הסיבה וה"ה ישיבה לדידן (ב"י סי' קע"ל בשם

באר היטב

הלובשנין ומברך עליהם:

(א) בעי. בשלחן א' עי' סי' קס"ז סי"א. כשרוצה לשתות לחבירו יברך בתחלה דקודם ברכה הוא של הקב"ה ואח"כ שלו:

(ב) לפירות. ואם בירך א' ושמעו האחרים יצאו ב"י הרשב"א וכתב הט"ז וכ"ל דהאידנא שמזלזלין בברכה אחרונה יש לסמוך על דעה זו ויברך בקול רם הברכה אחרונה ויהיו האחרים יוצאים על

ביאור הלכה

* על כל פירות ושארי דברים. עיין במג"א שמצדד לומר דבברכת מוגמר אף דהוא ברכת הנהנין לא בעי אף ישיבה להוציא אחד את חבירו והביא ראיה לזה מברכת המאור דאחד מברך לכולם כדמבואר בסי' רצ"ח ס"ל[א] והתם אף ישיבה לא הוי ע"ש בדבריו. ועיין בפמ"ג שמפקפק בדבריו דשאני מאור דברכת שבח הוא והויא כעין ברכת המצות משא"כ הכא ובאמת כעין זה כתב ג"כ הרשב"א שם בסוגיא דמאור ע"ש (ועיין עוד שם בתוס'[ב] ר"י וברא"ש שם) אמנם באמת גם במאור גופא לא ברירא ובשיטה מקובצת שם איתא בהדיא דעכ"פ ישיבה מיהא בעי ביחד ע"ש ואפשר עוד יותר דגם הרשב"א לא הקיל אלא לענין הסיבה [ומה שמקשה המ"א דישיבה הוא שישבו יחד בקביעות אדעת זה והתם בביהמ"ד היו עוסקים בתחלה בלימוד לענ"ד ל"ק מידי דאפילו ישבו מאליהן ואח"כ רצו להוציא אחד את חבירו נמי מהני בשארי דברים דלא בעי הסיבה דעכ"פ קצת קביעות הוי ובאופן זה הוא כוונת המחבר במ"ש ומיהו ישיבה מיהו בעי. ועיין רש"י ברכות מ"ב ע"ב ד"ה בדוך פלן וכו' אבל ישבו מאליהן וכו' הרי דלפרש"י מה דקאמרי' במתני' היו יושבין היינו מאליהן וע"ז אמרינן בש"ס דשאר דברים חוץ מפת ויין לא בעי הסיבה וכתבו הפוסקים דישיבה מיהא בעי והיינו ישיבה מאליהן. ומה שנוהגין כהיום להוציא בבהמ"ד בברכת המאור אף על גב שכל העם עומדין היינו משום דמברכין גם ברכת הבדלה עם המאור ומיגו דמהני קביעותא להבדלה מהני נמי לזה וכמו שכתב הפרישה שם בסי' רצ"ח משא"כ כשמברכין על המאור לחודיה אפשר דשפיר בעינן ישיבה] ובפרט לענין מוגמר דברכת הנהנין גמורה היא בודאי יש לומר דגם הרשב"א מודה לשיטה מקובצת דעכ"פ ישיבה

משנה ברורה

לעיל בסימן קס"ז סי"ג עי"ש במ"ב (ו) ואם אחד אינו יודע לברך בעצמו (ז) יוצא אפילו לכתחלה בברכת חבירו וכתבו הט"ז וש"א דהאידנא שמזלזלים ההמון מאד בברכה אחרונה יש לסמוך לעשות כן לכתחלה שמברך אחד בקול רם הברכה אחרונה ויהיו אחרים יוצאים על ידו אפילו כשיודעים בעצמם לברך ובפרט ברכה אחרונה מעין שלש (ח) שאין הכל בקיאים בה בע"פ בודאי טוב לעשות כן לכתחלה ומ"מ טוב יותר שיאמרו עם המברך מלה במלה: (י) דאין זימון לפירות. היינו דכיון דאין מצות זימון בפירות להזדמן יחד ולומר נברך שאכלנו ממילא צריך כ"א לברך לעצמו ולא לצאת בברכת חבירו ועיין לעיל סימן קצ"ג סק"ו במ"ב: (יא) וי"א דבכל וכו'. קאי אריש הסעיף אברכה ראשונה וטעמם דדוקא פת ויין (ט) דחשיבי מהני הסיבה או ישיבה לדידן משא"כ בשארי דברים דלא חשיבי צריך כ"א לברך לעצמו (י) ואם באו פירות תוך הסעודה

שער הציון

(א) תעיו"ט בפ' כיצד מברכין וכ"כ הרמ"ך (ב) ב"י וע"ת ודע דעכ"פ בשלחן אחד לא בעי והכי מוכח מגמרא דף מ"ג דהא בזמנם היה לפני כל אחד ואחד שלחן בפ"ע כמו שכתבו הפוסקים ואפ"ה אי לא היה הסברא דלעתייהו למיעקר היה מהני אפילו בישיבה כזו וכן מוכח שם ברש"י ד"ה שאני דבשעת הסעודה שאין דרכן אז למיעקר מועיל ישיבה בעלמא כזו וכן מוכח ברבינו ירוחם להמעיין והא דכתב בשו"ע ולפ"ז אין חילוק וכו' מגומגם קצת וכונתו דליכא נ"מ רבא ביניהו דאפילו לדבריהו נמי בעינן שישבו יחדו ולא מפוזרים אחד הנה ואחד הנה. ובבה"ט סק"א העתיק היפך מדבריהו ומקורו מהא דמ"א סק"ב ולענ"ד שגה בזה דהמג"א לא כתב כן רק על פת ויין: (ג) כל הפוסקים: (ד) ב"י ולבוש וא"ר בשם רמב"ן סימן קצ"ו ורבינו יונה וסמ"ק דלא כסמ"ג [ומצאתי ברי"ו שכתב ג"כ כסמ"ג אכן בשב"ל כתב כיתר הראשונים]: (ה) פשוט וכן הוא בסמ"ק ומ"א לעיל בסימן קס"ז סי"ג: (ו) הגר"ז מהא דסופר מברך ובור יוצא: (ז) אך ישיבה יחד מיהו בעי לכתחלה: (ח) פמ"ג: (ט) ברא"ש: (י) א"ר ופמ"ג ומה שלא העתקתי דין המ"א בסק"ה לענין ברכה אחרונה משום לפני מנהגינו לא שייך כלל כמו שכתבו האחרונים:

הגהות ותיקונים: א) סי"ל: ב) בתלמיד: ג) ס"ג:

blessing and each person should say the blessing for himself, **(10)** since there is no /such thing as/ uniting /to bless/ after fruit.

Gloss: **(11)** *There are /authorities/ who say that in the case of all articles apart from bread and wine, reclining /together to eat/ is of no avail /to enable one of the group to make his blessing serve for the others/ and for us the same ruling /applies/ to sitting down /to eat together/. (...) In view of this, it is the*

Mishnah Berurah

Shulchan Aruch/ rules above, in Sec. 167, Par. 13; see there in the Mishnah Berurah.

When someone does not know how to make an /after-/blessing by himself he may even fulfil /his obligation/ initially by means of his fellow's blessing.[4]

The *Taz* and other Acharonim write that nowadays, when the public is very lax with respect to /making/ an after-blessing, one may /even/ rely initially /on the fact that one is able to fulfil his obligation by means of his fellow's after-blessing/ and institute that one /person/ should make the after-blessing aloud, so that the others will /also/ fulfil /their obligation/ by means of his /blessing/. /This applies/ even though the /others/ know how to make the blessings themselves and /it applies/ especially /as regards/ the after-blessing which corresponds to the three /blessings for after a meal/, which not everyone knows by heart. /Where the latter after-blessing is involved/ it is definitely desirable to act initially in this way. Nevertheless, it is better if the /others/ say the blessing word by word /together/ with the person who says it /aloud/.

(10) Since there is no /such thing as/ uniting /to bless/ after fruit. What is meant is that, since there is no mitzvah of uniting /to bless/ in the case of fruit /, i.e./, to unite /in blessing/ and say נְבָרֵךְ שֶׁאָכַלְנוּ (Let us bless He /of Whose goodness/ we have eaten), it follows that everyone must say the /after-/blessing /over fruit/ for himself and should not fulfil /his obligation/ by means of his fellow's blessing.

See above in Sec. 193, in the Mishnah Berurah, sub-Par. 6.

(11) There are /authorities/ who say that in the case of all, etc. /The gloss/ relates to the beginning of the paragraph, concerning a prior-blessing.

The reasoning /of these authorities/ is that it is only /in the case of/ bread and wine, which are of consequence, that reclining or, for us, sitting down /together/ is of avail /for one member of the party to be able to say the blessing for all of them/. /However,/ in the case of other articles, which are unimportant, it is not /of avail/ and each person must say /even/ the /prior-/blessing for himself. /On the other hand,/ when fruit is served during a

---

[4] Initially, however, they should sit down together to eat. (Sha'ar Ha-Tziyun No. 7)

הרא"ש) ולכן נהגו עכשיו (ג) [א] (יב) בפירות (יג) שכל אחד מברך לעצמו: **ב** ^י^**אין המברך** (יד) **מוציא אחרים** [illegible]

[illegible] שם ומלכות אינה ברכה [illegible]

ו ר"ה כ"ט
ז רמב"ם בפ"א מה"ב ושאר פוסקים מההיא דסוכה לח"ד) וברכות מ"ה דשומע כעונה
ח שם מההי' דסוף פ"ח דברכות ט שם ובר"ה כ"ט כמ"ד מלות צריכות כונה
י ב"י לדעת רמב"ם א ברכות מ' וכרבי יוחנן הרי"ף ורמב"ם שם

באר היטב

ילו: (ג) בפירות. וה"ה בשאר דברים חוץ מפת ויין. ולכאורה משמע דשכר שלנו דין יין יש לו לענין זה דהא ג"כ רגילים לקבוע עליו לשתות בלא סעודה וכן מי דבש שקורין מע"ד וכ"מ בד"מ ולכך דייק וכתב כאן נהגו עכשיו בפירות וכו' וכן פסק הט"ז בפשיטות דעכשיו הוי שכר ומי דבש בכלל פת ויין שאחד מברך לכולם ע"ש אבל הב"ח כתב דאף ביין טוב שיברך כל אחד לעצמו. ואין לזוז מהמנהג מ"א ע"ש: (ד) בשמיעתן. ואם אינו אוכל ושותה עמהם אפי' בדיעבד לא יצאו בשמיעתן דהא ה"ל ברכתו לבטלה ול"ד למ"ש סי' ר"ט ס"ב דהתם ה"ל שוגג מ"א:

(ה) שם ומלכות. והא דבתפלת י"ח לא תקנו מלכות תירץ ב"י בשם הרא"ש דברכה ראשונה כיון דאית בה האל הגדול חשוב

שערי תשובה

[א] בפירות. עיין בה"ט ובבר"י נסתפק מי שאכל כיסנין ופירות כשיעור דלינא למברך וכולל שניהם אם יכול להוציא מי שאכל כיסנין לבד ונסתפק אם אכל כשיעור חיוב ברכה מעין ג' אם זה שכולל בברכתו גם פה"ע יכול להוציא דשמא לדידיה הוי הפסק והביא שם מרדכ"ז סימן שס"א המוזכר בסימן ק"ת ועוד ראיות דמלי השומע לכוון שילא במה שנוגע לו ולא איכפת ליה במה שמוסיף המברך לעצמו ע"ש. וע"ש שאם היו יושבים ואחד אכל פירות שאינם ממין ז' ואחד שתה השותה יכול לפטור חבירו בברכת בנ"ר והביא מגינת ורדים בהיה לפניו יין שרף ומרקחת ברכת שהכל של היי"ש פוטר ברכת שהכל דמרקחת וכתב בדבר שמואל סי' רל"ה כשאחד יוצא בברכת חבירו שצריך לכוון מתחלת הברכה עד סופה כגון קידוש וכיוצא בו לא יענה ברוך הוא וב"ש דהא שומע כעונה ופיו ולבו שוים באמירת הברכה ואם עונה ב"ה וב"ש הוי כמפסיק ומוסיף ומשנה ממטבע שטבעו חכמים ע"ש ובבר"י כתב דבשוסנים לדוד הביא מי שחלק עליו כו' ונכון ליזהר אך אין למחות במי שעונה ב"ה וב"ש ע"ש: [ג] בשמיעתן. עבה"ט ועיין בפר"ח סוף סימן פ"ט ובת"ש סימן א' ס"ק ס' ועיין בבר"י לאע"ג דיוצא

משנה ברורה

הסעודה אחד מברך לכולם דמיגו דמהני הסיבה לפת מהני נמי לשארי דברים: (יב) בפירות. וה"ה בשארי דברים. ולענין שכר ומי דבש שקורין מע"ד עיין בע"ת וט"ז ומ"א והאידנא נוהגין שגם בזה כ"א מברך לעצמו [פמ"ג] ולענין יין משמע מרמ"א וכן מבואר מד"מ דגם לדידן מהני הסיבה או ישיבה אבל כמה (יא) אחרונים העלו דאף ביין טוב שיברך כ"א לעצמו משום דהאידנא אין העולם רגילין לקבוע עצמן על היין (יב) ובאמת לדינא תלוי זה במנהג המקומות דבמקום שמצוי הרבה יין ורגילין לקבוע עליו בודאי מהני הסיבה או ישיבה להוציא אחד את חבירו. וכמדומה שכעת המנהג פשוט ברוב המקומות שאין מוציאין אחד את חבירו כמעט בשום דבר מאכל אף שהוא (יג) נגד הדין ואפשר משום שאין הכל בקיאין להתכוין לצאת ולהוציא וכעין זה מבואר בח"א כלל ה': (יג) **שכל אחד מברך לעצמו.** ודוקא לכתחלה (יד) אבל בדיעבד אם בירך וכוון להוציא חבירו והשומע נתכוין לצאת אף בלא הסיבה וישיבה כלל נמי יצא: **ב** (יד) **מוציא אחרים.** בברכת הנהנין דדוקא בברכת המצות שכל ישראל [illegible]

[illegible] כך

שער הציון

(יא) ב"ח והגר"א ועוד אחרונים: (יב) כן מוכח בפוסקים ובביאור הגר"א: (יג) דמן הדין יש הידור מצוה בזה כדלעיל במ"ב סק"ג: (יד) עט"ז
והיינו אף בלא ישיבה כלל ודומיא דמאי שפסק המחבר לעיל בסימן קס"ז סי"ג בלא קבעו וה"כ בזה דקביעותן אינו נחשב לקביעות: (טו) הוא לפי
המסקנא שכתבתי בת"ב סי' קל"ז ס"ד ד"ה יכול ע"ש: (טז) מ"א וש"א: (יז) מ"א מהא דסימן ר"ט: (יח) כללתי בזה מה שהביא הפמ"ג במ"ז סי' קס"ו^ג)
והעתיקו הגרע"א בחידושיו: (יט) עיין בפמ"ג: (כ) לאפוקי אם לא שמע איזה תיבה שאינה מעיקר הברכה ושרשה מסתברא דיצא כמברך בעצמו אם
תלג ועיין מזה בסימן כ"ט בבה"ל ד"ה עם הש"ז ועיין לעיל בסימן קפ"ז ס"א דקתם המחבר בדעה הראשונה דגם החתימה אינו מעכב בדיעבד ועיין
הגהות ותיקונים: א) רע"ג: ב) מתחלתה: ג) קס"ז: ד) ל"ד:

custom nowadays (12) *when fruit /is eaten/* (13) *for everyone to say the blessing for himself.*

2. A person cannot (14) make a blessing which he says serve for others to fulfil

Mishnah Berurah

meal one /of the diners/ may say the blessing for all of them, since in view /of the fact/ that their reclining /together/ avails /then/ for the bread it avails for other articles as well.

(12) When fruit /is eaten/. The same applies in the case of other articles.

As to /the ruling with respect to/ beer or /the drink of fermented/ honey and water, known as "mead," see the *O.T.*, the *Taz* and the *M.A.* Nowadays, it is customary for everyone to say the blessing for himself over these /drinks/ as well. [*P.Mg.*]

As regards wine, it is implied by the *Rema*, and this is /in fact/ stated in the *D.M.*,[5] that if /people/ reclined or sat down /to drink wine together/ this is of avail even for us /and, consequently, one person may say the prior-blessing over the wine for the entire party/. However, several Acharonim argue that even in the case of wine it is desirable for each person to say the blessing for himself, because nowadays it is not common practice /for people/ to settle themselves down to /drink/ wine. Insofar as the ruling /to be followed in practice/ is concerned, this is in fact dependent on the custom in each locality. In a place where wine is available in plenty and it is usual /for people/ to settle down to /drink/ it, reclining or sitting down /to drink wine together/ is definitely of avail to /enable/ one /of the party/ to /make his blessing/ serve for his fellows to fulfil /their obligation/.

It seems today to be the accepted practice in most localities that one does not make his /blessing/ serve for his fellow to fulfil /his obligation/ almost /at all/, over any food article, although this /practice/ conflicts with the halachah.[6] This may be because not everyone is able to have in mind to fulfil /his obligation by listening to someone else's blessing/ or /, when he says a blessing, to have in mind/ that /his blessing/ should serve /for his fellow/ to fulfil /his obligation/. A corresponding /explanation/ is given in the *Ch.A.*, Sec. 5.

(13) For everyone to say the blessing for himself. This only /applies/ initially, but once it is after the event and /someone/ said the blessing having in mind that it should serve for his fellow to fulfil /his obligation/ and the listener had in mind to fulfil /his obligation by means of the blessing/, even if there was no reclination or sitting down whatsoever /the listener/ will also have fulfilled /his obligation/.

(14) Make...serve for others to fulfil /their obligation/. /This ruling applies/ when blessings are /made/ over benefits /from this world/. For it is only in the case of blessings /made/ over /the performance of/ mitzvos that even a person who is not obliged

---

[5] It should be noted that the *Rema*, who is the author of the glosses, is also the author of the *D.M.*

[6] Because of the principle of "The Glory of the King is through the multitude of people." (Sha'ar Ha-Tziyun No. 13) See Note 1.

הראב"ד) ולכן נהגו עכשיו (ג) [א] (יב) בפירות (יג) שכל אחד מברך לעצמו: ב [ו] ואין המברך (יד) מוציא אחרים אא"כ יאכל וישתה עמהם (טו) ואז יוצאים (ד) [ב] בשמיעתן (טז) שמכוונים אליו (יז) [ז] אפי' לא יענו אמן: ג [ח] אין יוצא ידי חובתו (יח) בשמיעת הברכה אפילו יענה אמן אא"כ ששמעה (יט) מתחלתה ועד סופה* [ט] ונתכוין לצאת בה ידי חובתו [י] והמברך נתכוין ג"כ להוציאו ידי חובתו:

ריד בכל ברכה צריך להיות שם ומלכות. ובו סעיף אחד:

א [א] כל (א) ברכה שאין בה הזכרת (א) (ב) שם ומלכות אינה ברכה

באר הגולה

ו ר"ה כ"ט

ז רמב"ם בפ"א מה"ב ושאר פוסקים מההיא דסוכה נח[ד] וברכות מ"ה דשומע כעונה

ח שם מההי' דסוף פ"ח דברכות

ט שם ובר"ה כ"ט כמ"ד מצות צריכות כונה

י ב"י לדעת רמב"ם א ברכות מ' וכרבי יוחנן הרי"ף ורמב"ם שם

באר היטב

ידו: (ג) בפירות. וה"ה בשאר דברים חוץ מפת ויין. ולכאורה משמע דשכר שלנו דין יין יש לו לענין זה דהא ג"כ רגילים לקבוע עליו לשתות בלא סעודה וכן מי דבש שקורין מע"ד וכ"מ בד"מ ולכך דייק וכתב כאן נהגו עכשיו בפירות וכו' וכן פסק הט"ז בפשיטות דעכשיו הוי שכר ומי דבש בכלל פת ויין שאחד מברך לכולם ע"ש אבל הב"ח כתב דאף ביין טוב שיברך כל אחד לעצמו. ואין לזוז מהמנהג מ"א ע"ש: (ד) בשמיעתן. ואם אינו אוכל ושותה עמהם אפי' בדיעבד לא יצאו בשמיעתן דהא ה"ל ברכתו לבטלה ול"ד למ"ש סי' ר"ט ס"ב דהתם ה"ל שוגג מ"א:

(א) שם ומלכות. והא דבתפלת י"ח לא תקנו מלכות תירץ ב"י בשם הרא"ש דברכה ראשונה כיון דאית בה האל הגדול חשוב

שערי תשובה

[א] בפירות. עיין בה"ט ובבר"י נסתפק מי שאכל כיקנין ופירות כשיעור דדיכא למברך וכולל שניהם אם יכול להוציא מי שאכל כיקנין לבד ונסתפק אם אכל כשיעור חיוב ברכה מעין ג' אם זה שכולל בברכתו גם פה"ע יכול להוציא דשמא לדידיה הוי הפסק והביא שם מרדב"ז סימן שס"א המוזכר בסימן ק"ת ועוד ראיות דמצי השומע לכוון שיצא במה שנוגע לו ולא איכפת ליה במה שמוסיף המברך לעצמו ע"ש. וע"ש שאם היו יושבים ואחד אכל פירות שאינם ממין ז' ואחד שתה השותה יכול לפטור חבירו בברכת בנ"ר והביא מגינת ורדים בהיה לפניו יין שרף ומרקחת ברכת שהכל של היי"ש פוטר ברכת שהכל למרקחת וכתב בדבר שמואל סי' רל"ה כשאחד יוצא בברכת חבירו שצריך לכוון מתחלת הברכה עד סופה כגון קידוש וכיוצא בו לא יענה ברוך הוא וב"ש דהא שומע כעונה ופיו ולבו שוים באמירת הברכה ואם עונה ב"ה וב"ש הוי כמפסיק ומוסיף ומשנה ממטבע שטבעו חכמים ע"ש ובבר"י כתב דבשושנים לדוד הביא מי שחלק עליו כו' ונכון ליזהר אך אין למחות במי שעונה ב"ה וב"ש ע"ש: [ב] בשמיעתן. עבה"ט ועיין בפר"ח סוף סימן פ"ט ובת"ש סימן א' ס"ק ס' ועיין בבר"י דאע"ג דיוצא

משנה ברורה

הסעודה אחד מברך נכונס למיגו דמהני הסיבה לפת מהני נמי אחרי דברים: (יב) בפירות. וה"ה בשאר דברים. ולענין שכר [illegible] עיין [illegible] נוהגין שגם בזה כ"א מברך בעצמו [illegible] מבואר מד"מ דגם לדידן מהני הסיבה אי ישיבה [illegible] אחרונים העלו דלאו ביין טוב שיברך כ"א לעצמו [illegible] [illegible] חבירו והשומע מתכוין לצאת אף בלא הסיבה וישיבה כלל נמי יצא: (יג) [illegible] (יד) מוציא אחרים. [illegible] המצות שכל ישראל ערבין זה בזה וכשחבירו אינו יוצא ידי המצוה כאלו הוא לא יצא לכן יכול לברך אפילו מי שאינו חייב בברכה זו משא"כ בברכת הנהנין שאינו חוב המוטל עליו כשאר מצות דלא ליתהני ולא לבריך ואפילו אם אינם יודעים בעצמן לברך. וזה הסעיף שייך בין לברכה ראשונה (טו) ובין לברכה אחרונה ועיין לעיל בסימן קס"ז סי"ט: (טו) ואז יוצאים בשמיעתן. ואם אינו אוכל ושותה עמהם (טז) אף בדיעבד לא יצאו דהא ברכתו הוי לבטלה כיון שאינו אוכל בעצמו ואיך יצאו על ידו ואפילו ענו אמן על הברכה אם לא שתה שלא אכל ושתה המברך (יז) היה בשוגג או באונס כגון שנשפך הכוס אחר הברכה (יח) וכה"ג דבעת הברכה לא היה לבטלה אז יוצאין אחרים על ידו: (טז) שמכוונין אליו. והוא ג"כ יכוין להוציאם וכדלקמיה בס"ג: (יז) אפילו לא יענו אמן. דקי"ל דשומע כעונה והרי הוא כמברך בעצמו. וכ"ז לענין דיעבד אבל לכתחלה לבד מה שמצוה לענות אמן על כל ברכה ששומע מישראל כדלקמן בסימן רט"ו עוד יותר יש חיוב לכתחלה לענות אמן בברכה שמתכוין לצאת בה כדי [illegible]. כתבו [illegible]

שער הציון

(יא) ב"ח והגר"א ועוד אחרונים: (יב) כן מוכח בפוסקים ובביאור הגר"א: (יג) דמן הדין יש הידור מצוה בזה כדלעיל במ"ב סק"ג: (יד) עט"ז והיינו אף בלא ישיבה כלל ודומיא דמאי שפסק המחבר לעיל בסימן קס"ז סי"ג בלא קבעו וה"ה בזה דקביעותן אינו נחשב לקביעות: (טו) הוא לפי המסקנא שכתבתי בת"ב סי' קס"ז ס"ד ד"ה יכול ע"ש: (טז) מ"א וש"א: (יז) מ"א מהא דסימן ר"ט: (יח) כללתי בזה מה שהביא הפמ"ג במ"ז סי' קס"ו[ג] והעתיקו הגרע"א בחידושיו: (יט) עיין בפמ"ג: (כ) לאפוקי אם לא שמע איזה תיבה שאינה מעיקר הברכה ושרשה מסתברא דיצא כמברך בעצמו אם מדלג ועיין מזה בסימן כ"ע בבה"ל ד"ה עם הש"ז ועיין לעיל בסימן קפ"ז ס"א דסתם המחבר בדעה הראשונה דגם החתימה אינו מעכב בדיעבד ועיין

הגהות ותיקונים: א) רע"ג: ב) מתחלתה: ג) קס"ז: ד) ל"ד:

/their obligation/ unless he eats or drinks with them. **(15)** If /he does/ so they will fulfil /their obligation/ if they listen /to his blessing/ **(16)** with this /purpose/ in mind, **(17)** even if they do not respond אָמֵן.

Mishnah Berurah

to make the particular blessing may say the blessing /for his fellow/. /In the latter case it is/ because all Jews are responsible for each other's /fulfillment of the mitzvos, so that/ when one's fellow did not fulfil /his obligation/ with respect to a mitzvah it is as if one did not fulfil it /oneself/. Where blessings over benefits are involved /, however,/ this /reasoning/ does not apply and /a person who does not need to make the blessing himself may not say the blessing for others/ even when they do not know how to say it themselves. /This is/ because /these blessings/ are not an obligation which one is bound /to discharge/, as is the case with other mitzvos, for one /is free to/ abstain from the benefit and /then/ he will not /be required to/ make the blessing.

/The ruling in/ this paragraph applies with respect to both the prior- and the after-blessing.

See above in Sec. 167, Par. 19.

(15) If /he does/ so they will fulfil /their obligation/ if they listen /to his blessing/. If /the person who said the blessing/ did not eat or drink with those /who wished to fulfil their obligation by means of his blessing/, they will not even have fulfilled /their obligation/ once it is after the event. /This is/ because /then/ his blessing was a futile one, since he did not eat /or drink anything/ himself, and /, therefore, other people/ could not fulfil /their obligation/ by means of /his blessing/, even though they responded אָמֵן to the blessing. This does not /apply/ if the abstention from eating or drinking by the person who said the blessing was unintentional or accidental, for example, if /the contents of/ his glass spilled out after /he said/ the blessing or in corresponding circumstances where the blessing was not a futile[7] one when /it was being said/. Then, the others will /in fact/ have fulfilled /their obligation/ by means of his /blessing/.

(16) With this /purpose/ in mind. /The person who says the blessing/ must also have in mind that /his blessing/ should serve for them to fulfil /their obligation/, as /stated/ below in Par. 3.

(17) Even if they do not respond אָמֵן. /This is/ because we rule that listening /to a blessing/ is /classed/ as saying /it oneself/, and they are /therefore in/ the same /position/ as the person who actually says the blessing.

All this /only/ applies once it is after the event. Initially, however, /quite/ apart from /the fact/ that it is a mitzvah to respond אָמֵן to any blessing one hears a Jew /make/, as /stated/ below in Sec. 215 /, Par. 2/, there is even more of an initial obligation for one to respond אָמֵן to a blessing by means of which he intends to fulfil /his obligation/, so as to

---

[7] For example, if the person who made the blessing spoke before he benefited. In Sec. 167, sub-Par. 43 of the Mishnah Berurah the author states that this ruling requires further study.

[illegible] ברך (יד) מוציא אחרים אא״כ יאכל וישתה עמהם (טו) ואז יוצאים (ד) [ו] בשמיעת [illegible] לא יענו אמן:

ג [ח]אין יוצא ידי חובתו (יח) בשמיעת הברכה אפילו יענה אמן אא״כ ששמעה (יט) מתחלתה ועד סופה* [ט]ונתכוין לצאת בה ידי חובתו [י]והמברך נתכוין ג״כ להוציאו ידי חובתו:

ריד בכל ברכה צריך להיות שם ומלכות. ובו סעיף אחד:

א [א]כל (א) ברכה שאין בה הזכרת (ה) (ב) שם ומלכות אינה ברכה

באר הגולה

ו ר״ה כ״ט
ז רמב״ם בפ״א מה״ב ושאר פוסקים מההיא דסוכה נ״ו[ד] וברכות מ״ה דשומע כעונה
ח שם מההי׳ דסוף פ״ח דברכות
ט שם ובר״ה כ״ט כמ״ד מצות צריכות כונה
י ב״י לדעת רמב״ם
א ברכות מ׳ וכרבי יוחנן הרי״ף ורמב״ם שם

באר היטב

ילו: (ג) בפירות. וה״ה בשאר דברים חוץ מפת ויין. ולכאורה משמע דשכר שלנו דין יין יש לו לענין זה דהא ג״כ רגילים לקבוע עליו לשתות בלא סעודה וכן מי דבש שקורין מע״ד וכ״מ בד״מ ולכך דייק וכתב כאן נהגו עכשיו בפירות וכו׳ וכן פסק הט״ז בפשיטות דעכשיו הוי שכר ומי דבש בכלל פת ויין שאחד מברך לכולם ע״ש אבל הב״ח כתב דאף ביין טוב שיברך כל אחד לעצמו. ואין לזוז מהמנהג מ״א ע״ש: (ד) בשמיעתן. ואם אינו אוכל ושותה עמהם אפי׳ בדיעבד לא יצאו בשמיעתן דהא ה״ל ברכתו לבטלה ול״ד לת״ש סי׳ ר״ט ס״ב דהתם ה״ל שוגג מ״א:

(ה) שם ומלכות. והא דבתפלת י״ח לא תקנו מלכות תירץ ב״י בשם הרא״ש דברכה ראשונה כיון דאית בה האל הגדול חשוב

שערי תשובה

[א] בפירות. עיין בה״ט ובברכ״י נסתפק מי שאכל כיסנין ופירות כשיעור דדיגא דמברך וכולל שניהם אם יכול להוציא מי שאכל כיסנין לבד ונסתפק אם אכל כשיעור חיוב ברכה מעין ג׳ אם זה שכולל בברכתו גם פה״ע יכול להוציא דשמא לדידיה הוי הפסק והביא שם מרדב״ז סימן שס״א המוזכר בסימן ק״ת ועוד ראיות דמלי השומע לכוון שילא במה שנוגע לו ולא איכפת ליה במה שמוסיף המברך לעצמו ע״ש. וע״ש שאם היו יושבים ואחד אכל פירות שאינם ממין ז׳ ואחד שתה השותה יכול לפטור חבירו בברכת בנ״ר והביא מגינת ורדים בהיה לפניו יין שרף ומרקחת ברכת שהכל של היי״ש פוטר ברכת שהכל למרקחת וכתב בדבר שמואל סי׳ רל״ה כשאחד יוצא בברכת חבירו שצריך לכוון מתחלת הברכה עד סופה כגון קידוש וכיוצא בו לא יענה ברוך הוא וב״ש דהא שומע כעונה ופיו ולבו שוים באמירת הברכה ואם עונה ב״ה וב״ש הוי כמפסיק ומוסיף ומשנה ממטבע שטבעו חכמים ע״ש ובברכ״י כתב דבשושנים לדוד הביא מי שחלק עליו כו׳ ונכון ליזהר אך אין למחות במי שעונה ב״ה וב״ש ע״ש: [ג] בשמיעתן. עבה״ט ועיין בפר״ח סוף סימן פ״ט ובת״ש סימן א׳ ס״ק ס׳ ועיין בברכ״י דאע״ג דיוצא

משנה ברורה

[illegible]

[illegible] יש חיוב לכתחלה לענות אמן בברכה שמתכוין לצאת בה כדי להורות בפועל שמסכים לברכת המברך [אחרונים]. כתבו הפוסקים אם כמה אנשים עושים מצוה אחת מצוה לכתחלה שאחד יברך לכולם דברוב עם הדרת מלך ועיין לעיל בסימן וי״ו בשע״ת סק״ו ובסימן ח׳ ס״ה ובמ״ב ובסימן רנ״ח ובתשו״ש סימן י״ט:

ג (יח) בשמיעת וכו׳. מלקתם משמע דאכל ברכות קאי (יח) ואפי׳ ברכות שהם דרבנן בעינן דוקא שיכוין לצאת ידי המצוה וכ״מ ברי״ט ס״ה ועיין לעיל בסימן ס׳ במ״ב סק״י ובה״ל שם ובסימן רע״א[א] בס״ו בבה״ל ד״ה וכגון: (יט) מתחלת[ב] ועד סופה. והיינו גם תיבת ברוך שבתחלתה דלא עדיף ממברך בעצמו כשמדלג איזה תיבה (כ) מעיקר הברכה דלא יצא ידי חובתו דהוי משנה ממטבע שטבעו חכמים:

א (א) כל ברכה. היינו בין ברכת הנהנין ובין ברכת המצות בין ברכה ארוכה שיש בה פתיחה וחתימה בין שאין בה אלא פתיחה בלבד חוץ מברכה הסמוכה לחברתה דנמשכת לברכה הקודמת לה שיש בתחלתה שם ומלכות: (ב) שם ומלכות. והא דבתפלת י״ח לא תקנו מלכות תירץ ב״י בשם הרא״ש דברכה ראשונה כיון דאית בה

שער הציון

(יא) ב״ח והגר״א ועוד אחרונים: (יב) כן מוכח בפוסקים ובביאור הגר״א: (יג) דמן הדין יש הידור מצוה בזה כלנעיל במ״ב סק״ג: (יד) עט״ז והיינו אף בלא ישיבה כלל ודומיא דמאי שפסק המחבר לעיל בסימן קס״ז סי״ג בלא קבעו וה״נ בזה דקביעותן אינו נחשב לקביעות: (טו) הוא לפי המסקנא שכתבתי בת״ב סי׳ קל״ז ס״ד ד״ה יכול ע״ש: (טז) מ״א וש״א: (יז) מ״א מהא דסימן ר״ט: (יח) כללתי בזה מה שהביא הפמ״ג במ״ז סי׳ קס״ו[ג] והעתיקו הגרע״א בחידושיו: (יט) עיין בפמ״ג: (כ) לאפוקי אם לא שמע איזה תיבה שאינה מעיקר הברכה ושרשה מסתברא דיצא כמברך בעצמו אם מלגו ועיין מזה בסימן כ״ט בבה״ל ד״ה עם הש״ץ ועיין לעיל בסימן קפ״ז ס״א דסתם המחבר בדעה הראשונה דגם החתימה אינו מעכב בדיעבד ועיין

הגהות ותיקונים: א) רע״ג: ב) מתחלתה: ג) קס״ו: ד) ל״ך:

3. One will not fulfil his obligation /to make a blessing/ **(18)** by listening to the blessing /said by someone else/, even if one responds אָמֵן /to it/, unless one hears /the blessing/ **(19)** from beginning to end and has in mind to fulfil one's obligation by means of it and the person who says the blessing also has in mind that it should serve for one to fulfil his obligation.

§214: EVERY BLESSING MUST CONTAIN /MENTION/ OF/ THE /DIVINE/ NAME AND /THE FACT/ THAT HE IS KING

(Contains One Paragraph)

1. **(1)**[1*] Any /wording for a / blessing which does not contain mention **(2)** of the /Divine/ Name and /the fact/ that He is King does not /have the ruling of/ a

Mishnah Berurah

demonstrate actively that he agrees with the blessing that the /other/ person says. [Acharonim]

The Poskim write that if several people /wish to/ perform the same mitzvah, it is a mitzvah initially for one /of them/ to say the blessing for all of them, because of /the principle of/, "The Glory of the King is through the multitude of people."[1] See above in Sec. 6, in the *Sha.T.*, sub-Par. 5, in Sec. 8 Par. 5 and in the Mishnah Berurah /there/, in Sec. 298 /, Par. 14 and in the Mishnah Berurah there, sub-Par. 36/ and in the *Tevu. Sh.*, Sec. 19.

(18) By listening to, etc. /The fact that the Shulchan Aruch/ does not qualify /this ruling/ implies that it applies to all blessings. /I.e.,/ even /in the case of/ blessings which are a Rabbinical /requirement/ it is imperative for /the person who listens to the blessing/ to have in mind to fulfil the mitzvah /of making the blessing, in order to fulfil his obligation/. This is /in fact/ stated in /Sec./ 219, Par. 5. See above in Sec. 60, in sub-Par. 10 of the Mishnah Berurah and the Beyur Halachah there, and in Sec. 273,[8] Par. 6 in the Beyur Halachah, /in the paragraph/ beginning with the word וכגון.

(19) From beginning to end. This also /includes/ the word בָּרוּךְ at the beginning /of the blessing/.

/The reason is/ that /the listener/ is no better off than the person who says the blessing himself, and /the latter/ will not fulfil his obligation if he omits any word which is an essential part of the blessing, because that involves a deviation from the formula prescribed by the Sages /for the blessing/.

§214

(1) Any blessing. I.e., regardless of whether it is a blessing over a benefit /from this world/ or a blessing over a mitzvah and whether it is a long blessing, which has an opening and a conclusion,[1] or /a blessing/ which has only an opening.

/However,/ a blessing which immediately follows another /blessing/, that continues the blessing which precedes it that does contain at the beginning /mention of/ the /Divine/ Name and /the fact/ that He is King, is an exception /to this ruling/.

(2) Of the Name and that He is King. /The reason/ why /the Sages/ did not require /mention of the fact/ that He is King in the eighteen/-blessing/ prayer is explained by the *B.Y.* /with an explanation which he gives/ in the name of the *Rosh*. /He states/ that it is because the first blessing /of

---

[8] The section number 271 which appears in the Hebrew text is a misprint.

[1*] It is obvious from the heading of this sub-paragraph in the Mishnah Berurah that this number is in the wrong place in the Hebrew text.

[1] I.e., a blessing which has a conclusion at the end which also starts with the words בָּרוּךְ אַתָּה ד׳.

(ג) * ואם דילג (ד) שם או מלכות (ה) יחזור ויברך * [ב]ואפילו לא דילג אלא תיבת העולם לבד צריך לחזור ולברך (ו) דמלך לבד אינה מלכות:

ב טו׳ שס והרא״ש

רטו עניית אמן אחר הברכות. ובו ד׳ סעיפים:

א [א]אין עונה אמן (א) אחר ברכותיו אלא אחר [illegible] השומע אחד [illegible]

א ברכות מ״ה לפי׳ הרי״ף ורמב״ס והר׳ יונה והרא״ש והרשב״א ב שס כ״א

שערי תשובה

בשמיעתו אף בלא עניית אמן מ״מ לכתחלה יש לענות אמן אחר הברכה שנתכוין לצאת בה ולהורות בפועל שהוא נתכוין לצאת בה ומייתי מירושלמי פ״ג שאכלו דמצוה בעניית אמן ולא עוד אלא שמזכה להמברך שילא בעניית אמן ומיישב בזה דברי הא״ז שמביא בד״מ סי׳ קס״ז ע״ש וכ׳ שמשם ראיה למ״ש בפנים מאירות ח״ב סי׳ ה׳ שאם כל א׳ כוסו בידו לקדש וממתין לחבירו שיאמר בפה״ג ויענה אמן והדר מקדש דהוי הפסק ובבר״י הביא סיוע לזה ג״כ מדברי הב״י סימן כ״ז לענין ב״ש אם סיים קודם החזן ע״ש ודברי הפמ״א אלו הבאתי לעיל בש״ת[ד] ע״ש:

ביאור הלכה

מיהא בעי וכ״ע לדינא: * ואם דילג שם או מלכות וכו׳. ואף דלענין ברכה אינו יוצא בשתיהם מ״מ יש חילוק ביניהם לענין לא תשא דברכה בשם בלא מלכות כמי יש בה משום לא תשא [פמ״ג בפתיחה בשם ב״י וב״ח] אבל במלכות בלבד בלא שם אינו עובר דלא תשא את שם ה׳ וגו׳ כתיב משא״כ מלכות [לדך פקודיך מ״ע ל׳ ע״ש] :

* ואפילו לא דילג אלא תיבת העולם לבד וכו׳. ובספר אבן העוזר העלה דדבר זה ספק הוא וע״כ מספק לא יחזור ויברך ע״ש. והנה מה שהעלה למהרא״ש משמע ג״כ הכי בברכות דף מ׳ דאינו לעיכובא בדיעבד מדלא הזכיר רק רחמנא מלכא הכא בפרק הרואה גבי ברכת הודאה הזכיר מלכא דעלמא ע״ש וכן ברי״ו ובתר״י הזכירו שם ג״כ מלכא דעלמא וע״כ אפשר דקצור לשון הוא בפרק כיצד מברכין וגם שאר ראיותיו אינן מוכרחות כמו שכתב בספר מגן גבורים אכן מירושלמי משמע לכאורה כוותיה דאיתא התם בריש פרק הרואה כל ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה והטעם משום דכתיב ארוממך אלהי המלך הרי דבמלך לבד יצא אך יש לדחות דיש לחלק בין מלך לחוד ובין תיבת המלך ואח״כ מצאתי בשו״ע הגר״ז שכתב ג״כ הכי דיש חילוק בין מלך להמלך ע״ש. ולפ״ז אף שאין דברי האבן העוזר בזה מוכרחין לדחות דברי השו״ע וכמה אחרונים שנמשכו אחריו מ״מ אם אמר המלך בה״א הידיעה מסתברא דאינו חוזר:

* שלא שמע כולה. עיין במ״ב במה שכתבנו דבעינן שישמע הזכרת השם הוא דעת הרא״ש ותר״י ודעה השניה היא דעת רש״י ואור זרוע [ועוד פוסקים כמו שציינתי בשעה״צ] ולכאורה הלא זה ע״כ איירי בשתם [illegible]

באר היטב

כמו מלכות וכולהו בתרה דראשונה גרירא. כתב הרמב״ם פי״א מברכות העושה מצוה ולא בירך אם הוא מצוה שעדיין עשייתה קיימת כגון ציצית תפילין וסוכה מברך אחר שנתעטף אבל אם שחט או כסה או מל בלא ברכה אינו חוזר ומברך אחר עשיה וכן כל כיוצא בזה עמ״א ועי׳ בס׳ אבן העוזר שתמה על פסק ש״ע באם דילג מלת עולם[ה] דצריך לחזור ולברך ע״ש:

(א) ירושלים. שהיא סוף ברכות שהם מדאורייתא דהטוב והמטיב

משנה ברורה

בה האל הגדול חשוב כמו מלכות וכולהו בתרה דראשונה גרירא ועי״ש עוד תירוצים: (ג) ואם דילג וכו׳. אבל אם דילג (א) תיבת אתה אינו מעכב בדיעבד: (ד) שם וכו׳. היינו שלא אמר כלל אזכרה (ב) אבל אם אמר אזכרה אחת כגון אדני (ג) או אלהינו יצא: (ה) יחזור ויברך. המחבר מיירי לענין פתיחת הברכה דאית בה שם ומלכות וה״ה לענין ברכה שיש בה חתימה אם דילג השם בחתימה (ד) הוי כלא חתם כלל: (ו) דמלך לבד וכו׳. ובספר אבן העוזר חולק ע״ז ועיין בבה״ל מה שכתבנו בזה:

א (א) אחר ברכותיו. ר״ל אחר כל ברכה מיוחדת שהוא מברך או אפילו אחר שתי ברכות (א) כל שאינם סיום ברכות אין עונה בעצמו אחריהם אמן דאיתא בגמרא כל העונה אמן אחר ברכותיו ה״ז מגונה. והנה מלשון הגמרא משמע דלא עשה בזה איסור [illegible]

שער הציון

בחידושי רע״א שם ומענינכו משמע דגם סופה הוא לעיכובא ולע״ק: (א) ד״מ בפרק הרואה: (ב) ולא גרע זה מתיבת רחמנא בסימן קס״ז ס״י דיצא: (ג) נראה פשוט דה״ה אם הזכיר איזה שם משבעה שמות שאינם נמחקין דיצא בדיעבד דלא גרע כל זה מתיבת רחמנא: (ד) וע״כ לפי מה שהסכים הב״ח לעיל בסימן קפ״ז ס״א כהרשב״א דחתימת הברכה מעכב א״כ צריך לחזור ולברך: (א) הגר״א בסי׳ כ״א: (ב) ואם ענה אז אמן אחר ברכה שעושה איש אחר תלוי בפלוגתא אם צריך לחזור ולברך לט״ז בדיעבד א״צ לחזור ולברך ולמ״א צריך עי״ש בפמ״ג[ב]: (ג) הגר״א הכ״ל: (ד) ב״י ומ״א וברכת התורה כמי לא הוי סמוכות דתקנת קדמונים היה שהראשון העולה לתורה היה מברך ברכה ראשונה והאחרון ברכה אחרונה א״כ לא מקרי סמוכות והויא ברכה אחרונה כברכה מיוחדת ואין שייך אמן אחר ברכת עצמו [מ״א] : (ה) אחרונים: (ו) תר״י ורא״ש וטור ורי״ו:

הגהות ותיקונים: א) מ״ב: ב) שייכת: ג) בא״א ס״ק ג׳: ד) סי׳ קס״ז ס״ק י״א: ה) העולם:

blessing. (3) If one omitted (4) the /Divine/ Name or /the fact/ that He is King[2*] /from a blessing/ (5) he must say the blessing again. /In fact,/ even if one only omitted the word הָעוֹלָם (of the universe) alone, he must /nevertheless/ make the blessing again, (6) since /saying the word/ מֶלֶךְ (King) by itself is not /adequate for the mention of the fact/ that He is King.[3*]

§215: RESPONDING אָמֵן (AMEN) TO BLESSINGS
(Contains Four Paragraphs)

1. One should not respond אָמֵן (1) to his /own/ blessings, except after /the last

Mishnah Berurah

the prayer/ contains /the words/ הָקֵל הַגָּדוֹל (the Great God), which is considered /mention of the fact/ that He is King, and all /the other blessings of the prayer/ follow the first /blessing/. See the other explanations there.

(3) If one omitted, etc. If one omitted the word אַתָּה (You), however, this does not preclude /fulfillment of one's obligation/ once it is after the event.

(4) The Name, etc. I.e., if he did not make any mention of the Divine Name /whatsoever/. However, if he said /any/ one of the Divine Names, such as אַד־נָי (Lord) or אֱלֹקֵינוּ (our God), he will have fulfilled /his obligation/.

(5) He must say the blessing again. The author /of the Shulchan Aruch/ is speaking of the opening of a blessing, which contains /mention of/ the /Divine/ Name and /the fact/ that He is King. Correspondingly, in the case of a blessing which has a conclusion, if one omitted the /Divine/ Name when /he said/ the conclusion it is /regarded/ as if he did not make /any/ conclusion at all.[2]

(6) Since מֶלֶךְ by itself, etc. In the work *Even Ha-Ozeyr*, /the author/ disputes this. See what we have written in the Beyur Halachah concerning this[3] /point/.

§215

(1) To his blessings. I.e., /a person/ should not respond אָמֵן himself to any individual blessing he has made or even after /the last of/ two blessings, when it does not conclude /a series of/ blessings. /This is/ because it is stated in the Gemara[1] that whoever responds אָמֵן to his /own/ blessings is worthy of censure.

Now it is implied by the wording of the Gemara that one does not commit a transgression by /responding אָמֵן to his own

---

[2*] In the Beyur Halachah, the author of the Mishnah Berurah points out that when one says a blessing without mentioning the Divine Name a transgression is not involved, whereas if one mentions the Divine Name without mention of the fact that He is King he transgresses the prohibition against vain use of the Divine Name. (See *Shemos* 20:7)

[3*] I.e., it is necessary to say מֶלֶךְ הָעוֹלָם (King of the universe).

[2] Consequently, the blessing must be repeated according to the *Bach*. (Sha'ar Ha-Tziyun No. 4) See the Mishnah Berurah, Sec. 187, sub-Par. 4.

[3] There the author concludes that if one said הַמֶּלֶךְ (the King) it seems logical that he should not repeat the blessing even if he did not say הָעוֹלָם, but if one only said מֶלֶךְ, the ruling of the Shulchan Aruch should be followed.

[1] *Berachos* 45b.

[illegible] * ואפילו לא דילג אלא תיבת העולם לבד [illegible] ב טור שם והרא״ש

[illegible]

א [illegible] שתי ברכות או יותר (ב) שהם סוף ברכות ונהגו לענות אמן (ג) אחר יהללוך ואחר ישתבח: [illegible] (ה) ירושלים בברכת המזון וכן המנהג פשוט במדינות אלו ואין לענות (תוס׳ ומרדכי ר״ס פ׳ שלשה שאכלו ומהרי״ק [illegible] ישראל לעד [illegible]

א ברכות מ״ה לפי׳ הרי״ף ורמב״ם והר׳ יונה והרא״ש והרשב״א ב שם כ״א

שערי תשובה

בשמיעתו אף בלא עניית אמן מ״מ לכתחלה יש לענות אמן אחר הברכה שנתכוין לצאת בה ולהורות בפועל שהוא נתכוין לצאת בה ומייתי מירושלמי פ״ג שאכלו דמצוה בעניית אמן ולא עוד אלא שמזכה להתברך שילא בעניית אמן ומיישב בזה דברי הא״ז שמביא בד״מ סי׳ קס״ז ע״ש וכ׳ שמשם ראיה למ״ש בפנים מאירות ח״ב סי׳ ה׳ שאם כל א׳ כוסו בידו לקדש וממתין לחבירו שיאמר בפה״ג ויענה אמן והדר מקדש דהוי הפסק ובבר״י הביא סיוע לזה ג״כ מדברי הב״י סימן כ״ז לענין ב״ש אם סיים קודם החזן ע״ש ודברי הפמ״א אלו הבאתי לעיל בס״ת[ד] ע״ש:

ביאור הלכה

תיהא בעי וצ״ע לדינא: * ואם דילג שם או מלכות וכו׳. ואף דלענין ברכה אינו יוצא בשתיהם מ״מ יש חילוק ביניהם לענין לא תשא דברכה בשם בלא מלכות כמי יש בה משום לא תשא [פמ״ג בפתיחה בשם ב״י וב״ח] אבל במלכות בלבד בלא שם אינו עובר דלא תשא את שם ה׳ וגו׳ כתיב משא״כ מלכות [דרך פקודיך מ״ע ל׳ ע״ש] :

* ואפילו לא דילג אלא תיבת העולם לבד וכו׳. ובספר אבן העוזר העלה לדבר זה ספק הוא וע״כ מספק לא יחזור ויברך ע״ש. והנה מה שהעלה דמהרא״ש משמע ג״כ הכי בברכות דף מ׳ דאינו לעיכובא בדיעבד מדלא הזכיר רק רחמנא מלכא הכא בפרק הרואה גבי ברכת הודאה הזכיר מלכא דעלמא ע״ש וכן ברי״ו ובתר״י הזכירו שם ג״כ מלכא דעלמא וע״כ אפשר דקצור לשון הוא בפרק כילד מברכין וגם שאר ראיותיו אינן מוכרחות כמו שכתב בספר מגן גבורים אבן מירושלמי משמע לכאורה כוותיה דאיתא התם בריש פרק הרואה כל ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה והטעם משום דכתיב ארוממך אלהי המלך הרי דבמלך לבד יצא אך יש לדחות דיש לחלק בין מלך לחוד ובין תיבת המלך ואח״כ מצאתי בשו״ע הגר״ז שכתב ג״כ הכי דיש חילוק בין מלך להמלך ע״ש. ולפ״ז אף שאין דברי האבן העוזר בזה מוכרחין לדחות דברי השו״ע וכמה אחרונים שנמשכו אחריו מ״מ אם אמר המלך בה״א הידיעה מסתברא דאינו חוזר:

* שלא שמע כולה. עיין בת״ב במה שכתבנו דבעינן שישמע הזכרת השם הוא דעת הרא״ש ותר״י ודעה השניה היא דעת רש״י ואור זרוע [ועוד פוסקים כמו שציינתי בשעה״צ] ולכאורה הלא זה ע״כ איירי בקתם

באר היטב

כמו מלכות וכולהו בתרה דראשונה גרירא. כתב הרמב״ם פי״א מברכות העושה מצוה ולא בירך אם הוא מצוה שעדיין עשייתה קיימת כגון ציצית תפילין וסוכה מברך אחר שנתעטף אבל אם שחט או כסה או מל בלא ברכה אינו חוזר ומברך אחר עשיה וכן כל כיוצא בזה עמ״א ועי׳ בס׳ אבן העוזר שתמה על פסק ש״ע באם דילג מלת עולם[ה] דצריך לחזור ולברך ע״ש:

(א) ירושלים. שהיא סוף ברכות שהם מדאורייתא דהטוב והמטיב

משנה ברורה

[illegible] איסור רק דהוא מגונה וה״ת דלא עשה בזה הפסק אבל אם בירך על איזה דבר מצוה שרוצה לעשות או ברכת הנהנין דהפסיק בזה בין הברכה לאותו דבר עשה איסור בזה (ב) וחוזר ומברך [פמ״ג בסי׳ כ״א] : (ב) שהם סוף ברכות. הייני אחר ברכת שומר עמו ישראל לעד [או אחר הפורס סוכת וכו׳ שאומרים בשבת] שהוא גמר ברכות ק״ש או אחר ברכת בונה ירושלים שהוא גמר ג׳ ברכות ראשונות שהם מן התורה (ג) ולא אחר ברכות ראשונות דערבית ושחרית שאף שהם שתי ברכות הלא אינם בסוף הענין ואמן לא שייך אלא בגמר וסילוק הענין: (ג) אחר יהללוך וכו׳. ואע״ג דאין עונין אמן אחר עצמו אלא דוקא אחר שתי ברכות סמוכות מ״מ הני מקרי סמוכות (ד) דיהללוך סמוכה להברכה שלפני הלל וישתבח סמוכה לברוך שאמר דהא [illegible]

שער הציון

בחידושי רע״א שם ומעניננו משמע דגם סופה הוא לעיכובא וצע״ק: (א) ד״מ בפרק הרואה: (ב) ולא גרע זה מתיבת רחמנא בסימן קס״ז ס״י דילא: (ג) נראה פשוט דה״ה אם הזכיר איזה שם משבעה שמות שאינם נמחקין דילא בדיעבד דלא גרע כל זה מתיבת רחמנא: (ד) וע״כ לפי מה שהסכים הב״ח לעיל בסימן קס״ז ס״א כהרשב״א דהתימת הברכה מעכב א״כ צריך לחזור ולברך: (א) הגר״א בסי׳ כ״א: (ב) ואם ענה אז אמן אחר ברכה שעושה איש אחר תלוי בפלוגתא אם צריך לחזור ולברך לט״ז בדיעבד א״צ לחזור ולברך ולמ״א צריך עי״ש בפמ״ג[ב]: (ג) הגר״א הנ״ל: (ד) ב״י ומ״א וברכת התורה נמי לא הוי סמוכות דתקנת קדמונים היה שהראשון העולה לתורה היה מברך ברכה ראשונה והאחרון ברכה אחרונה א״כ לא מקרי סמוכות והויא ברכה אחרונה כברכה מיוחדת ואין שייך אמן אחר ברכת עצמו [מ״א] : (ה) אחרונים: (ו) תר״י ורא״ש וטור ורי״ו:

הגהות ותיקונים: א) ת״ב: ב) שייכת: ג) בא״א ס״ק ג׳: ד) סי׳ קס״ז ס״ק י״א: ה) העולם:

of/ two or more blessings (2) which ends /a series of/ blessings. It is customary to respond אָמֵן /to one's own blessing/ (3) after /the blessing/ *Yehalelucha*[1*] and after /the blessing/ *Yishtabach*.[2*]

Mishnah Berurah

blessing/, but is merely worthy of censure. This is /only/ the case if when /one does/ so he does not make an interruption /inbetween the blessing and what it relates to/. However, if one made a blessing over any mitzvah action he wishes to perform or /made/ a blessing over a benefit /from this world/, in which case /responding אָמֵן/ will involve an interruption inbetween the blessing and the action /over which it is made/, he will commit a transgression if /he responds אָמֵן/ and will /also be required to/ repeat the blessing.[2] [*P.Mg.* in Sec. 51]

(2) Which ends /a series of/ blessings. I.e., /one should respond אָמֵן himself/ after the blessing /conclusion/ שׁוֹמֵר עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל לָעַד [or after /the blessing conclusion/ הַפּוֹרֵס סֻכַּת וכו', that one says /instead/ on Shabbos], which completes the /evening/ blessings for "The Reading of Shema," or after the blessing *Boneih Yerushalayim*, which completes the first three blessings /for after a meal/, that are a Torah /obligation/. One should not /do so/ after the first evening or morning blessings /which precede "The Reading of Shema"/, because even though /in each case/ there are two blessings /involved/ they are nevertheless not at the end of the series and /responding/ אָמֵן /after one's own blessing/ is only relevant when one completed and terminated a series.

(3) After *Yehalelucha*, etc. Although one should not respond אָמֵן to his own /individual blessing/, but only after two adjacent blessings, one should nevertheless /do so after these blessings, for/ they are /in fact/ classed as adjacent /blessings/. /This is/ because /the blessing/ *Yehalelucha* is /considered/ to follow immediately after the blessing before *Haleyl* and /the blessing/ *Yishtabach* to follow immediately after /the blessing/ *Baruch She-Amar*,[3] since it is

[1*] This is the blessing said after *Haleyl*, which consists of psalms of praise and is recited after Shacharis on Festivals, Rosh Chodesh and Chanukah.

[2*] This is the blessing said after the song verses, which are recited in the morning before "The Reading of Shema" and its blessings.

[2] If one responds אָמֵן to someone else's blessing inbetween his own blessing and what it relates to, there is a dispute among the Poskim as to whether or not he is required to repeat the blessing he made. (Sha'ar Ha-Tziyun No. 2)

[3] The blessing one says before the song verses, which are recited in the morning before "The Reading of Shema" and its blessings.

[illegible] לבד ב תו׳ שם והרא״ש

[illegible]

א ברכות מ״ה לפי הרי״ף ורמב״ם והר׳ יונה והרא״ש והרשב״א ב שם כ״א

הגה וי״א שאין עונין אמן רק אחר ברכת (ד) בונה (א) ירושלים בברכת המזון וכן המנהג פשוט במדינות אלו ואין לשנות (תוס׳ ומרדכי ריש פ׳ שלשה שאכלו ומהרי״ק שורש ע״ב[א]) ובמקומות שנהגו לענות אמן אחר יהללוך וישתבח יענה ג״כ אחר ברכת (ה) שומר עמו ישראל לעד (ב״י סי׳ כ״א) : **ב** [ב]**השומע אחד מישראל מברך אחת מכל הברכות אע״פ** (ו) * **שלא שמע כולה**

שערי תשובה

בשמיעתו אף בלא עניית אמן מ״מ לכתחלה יש לענות אמן אחר הברכה שנתכוין לצאת בה ולהורות בפועל שהוא נתכוין לצאת בה ומייתי מירושלמי פ״ג שאכלו דתלוה בעניית אמן ולא עוד אלא שמזכה להמברך שיצא בעניית אמן ומיישב בזה דברי הא״ז שמביא בד״ת סי׳ קס״ז ע״ש וכ׳ שמשם ראיה למ״ש בפנים מאירות ח״ב סי׳ ה׳ שאם כל א׳ כוסו בידו לקדש וממתין לחבירו שיאמר בפה״ג ויענה אמן והדר מקדש דהוי הפסק ובבר״י הביא סיוע לזה ג״כ מדברי הב״י סימן כ״ז לענין ב״ש אם סיים קודם החזן ע״ש ודברי הפמ״א אלו הבאתי לעיל בש״ת[ד] ע״ש:

ביאור הלכה

מיהא בעי וצ״ע לדינא: * ואם דילג שם או מלכות וכו׳. ואף לענין ברכה אינו יוצא בשתיהם מ״מ יש חילוק ביניהם לענין לא תשא דברכה בשם בלא מלכות כמי יש בה משום לא תשא [פמ״ג בפתיחה בשם ב״י וב״ח] אבל במלכות בלבד בלא שם אינו עובר דלא תשא את שם ה׳ וגו׳ כתיב משא״כ מלכות [דרך פקודיך מ״ע ל׳ ע״ש] :

* ואפילו לא דילג אלא תיבת העולם לבד וכו׳. ובספר אבן העוזר העלה דדבר זה ספק הוא וע״כ מספק לא יחזור ויברך ע״ש. והנה מה שהעלה למהרא״ש משמע ג״כ הכי בברכות דף מ׳ דאינו לעיכובא בדיעבד מדלא הזכיר רק רחמנא מלכא הנה בפרק הרואה גבי ברכת הודאה הזכיר מלכא דעלמא ע״ש וכן ברי״ו ובתר״י הזכירו שם ג״כ מלכא דעלמא וע״כ אפשר דקצור לשון הוא בפרק כיצד מברכין וגם שאר ראיותיו אינן מוכרחות כמו שכתב בספר מגן גבורים אבן מירושלמי משמע לכאורה כוותיה דאיתא התם בריש פרק הרואה כל ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה והטעם משום דכתיב ארוממך אלהי המלך הרי דבמלך לבד יצא אך יש לדחות דיש לחלק בין מלך לחוד ובין תיבת המלך ואח״כ מצאתי בשו״ע הגר״ז שכתב ג״כ הכי דיש חילוק בין מלך להמלך ע״ש. ולפ״ז אף שאין דברי האבן העוזר בזה מוכרחין לדחות דברי השו״ע וכמה אחרונים שנמשכו אחריו מ״מ אם אמר המלך בה״א הידיעה מסתברא דאינו חוזר:

* שלא שמע כולה. עיין במ״ב במה שכתבנו דבעינן שישמע הזכרת השם הוא דעת הרא״ש ותר״י ודעה השניה היא דעת רש״י ואור זרוע [ועוד פוסקים כמו שציינתי בשעה״צ] ולכאורה הלא זה ע״כ איירי בשתם

באר היטב

כמו מלכות וכולהו בתרה דראשונה גרירא. כתב הרמב״ם פי״א מברכות העושה מצוה ולא בירך אם הוא מצוה שעדיין עשייתה קיימת כגון ציצית תפילין וסוכה מברך אחר שנתעטף אבל אם שחט או כסה או טל בלא ברכה אינו חוזר ומברך אחר עשיה וכן כל כיוצא בזה עמ״א ועי׳ בס׳ אבן העוזר שתמה על פסק ש״ע באם דילג מלת עולם[ה] דצריך לחזור ולברך ע״ש:

(א) ירושלים. שהיא סוף ברכות שהם מדאורייתא להטוב והמטיב

משנה ברורה

[illegible] אסור להפסיק ולהשיח בין ברוך שאמר לישתבח ובין ברכה שלפני הלל ליהללוך [ופסוקי דזמרה שאומרים ביניהם לא מקרי הפסק] משא״כ בברכה אחרונה שאחר ברכת הכהנין אע״ג דאיכא ג״כ שתי ברכות אחת לפניה ואחת לאחריה כיון שאין לה אחיה עם ברכה ראשונה שהרי רשאי להפסיק ולדבר בין הטעימה שאחר ברכה ראשונה לבין ברכה אחרונה הויא ברכה אחרונה כברכה מיוחדת: (ד) בונה ירושלים. מפני שהוא סוף ברכות שהם מדאורייתא דברכת הטוב והמטיב הויא מדרבנן (ה) וכדי להראות שחילוק יש ביניהם לכך עונים אחריה אמן: (ה) שומר עמו וכו׳. אבל אין עונין אחר יראו עינינו שמברך בעצמו כי היא אינה שייך[ב] לברכת ק״ש והויא כברכה מיוחדת: **ב** (ו) שלא שמע כולה. אלא שמע רק (ו) שמזכיר השם סוף

שער הציון

בחידושי רע״א שם ומענינינו משמע דגם סופה הוא לעיכובא ולע״ק: (א) ד״ה בפרק הרואה: (ב) ולא גרע זה מתיבת רחמנא בסימן קס״ז ס״י דילא: (ג) נראה פשוט דה״ה אם הזכיר איזה שם משבעה שמות שאינם נמחקין דילא בדיעבד דלא גרע כל זה מתיבת רחמנא: (ד) וע״כ לפי מה שהסכים הב״ח לעיל בסימן קפ״ז ס״א כהרשב״א דהתימת הברכה מעכב א״כ צריך לחזור ולברך: (א) הגר״א בסי׳ כ״א: (ב) ואם ענה אז אמן אחר ברכה שעושה איש אחר תלוי בפלוגתא אם צריך לחזור ולברך לט״ז בדיעבד א״צ לחזור ולברך ולמ״א צריך עי״ש בפמ״ג[ג]: (ג) הגר״א הנ״ל: (ד) ב״י ומ״א וברכת התורה נמי לא הוי סמוכות דתקנת קדמונים היה שהראשון העולה לתורה היה מברך ברכה ראשונה והאחרון ברכה אחרונה א״כ לא מקרי סמוכות והויא ברכה אחרונה כברכה מיוחדת ואין שייך אמן אחר ברכת עצמו [מ״א] : (ה) אחרונים: (ו) תר״י ורא״ש וטור ורי״ו:

הגהות ותיקונים: א) מ״ב: ב) שייכת: ג) בא״א ס״ק ג׳: ד) סי׳ קס״ז ס״ק י״א: ה) העולם:

Gloss: There are /authorities/ who say that one should only respond אָמֵן */to his own blessing/ after the blessing* (4) Boneih Yerushalayim, */which is the third/ of the blessings for after a meal. This is /in fact/ the accepted practice in these localities and one should not deviate /from it/. (...)*

In those places where it is the custom to respond אָמֵן */to one's own blessing/ after /the blessings/* Yehalelucha *and* Yishtabach *one should also respond* /אָמֵן *to one's own blessing/ after the blessing /conclusion/* (5) שׁוֹמֵר עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל לָעַד.[3*] *(...)*

2. If one heard a Jew make any of the blessings /, then/, even (6) if one did not

Mishnah Berurah

forbidden to interrupt or talk inbetween *Baruch She-Amar* and *Yishtabach* or inbetween the blessing before *Haleyl* and *Yehalelucha*. [/It should be noted that/ the song verses one recites inbetween /the blessings/ are not classed as an interruption.]

This /reasoning/ does not apply to an after-blessing /one makes/ after /he has made/ a blessing over a benefit. Even though there are also two blessings involved /in such a case/, one prior /to the enjoyment of the benefit/ and the other after /one has enjoyed/ it, the after-blessing is /nevertheless just/ like /any other/ individual blessing, since it has no link with the prior-blessing. This is because one is allowed to interrupt and speak inbetween the partaking of /the benefit/ following the prior-blessing and /the making of/ the after-blessing.

(4) ***Boneih Yerushalayim.*** This is because it ends the /series of/ blessings /for after a meal/ that /one is obliged to make/ by Torah law, as the /fourth/ blessing, *Ha-Tov Ve-Ha-Meytiv*, is a Rabbinical /obligation/. In order to show that there is a difference between /the first three blessings and the fourth blessing/, one therefore responds אָמֵן /to his own blessing/ after /the blessing *Boneih Yerushalayim*/.

(5) **שׁוֹמֵר עַמּוֹ וכו׳**. However, one should not respond /אָמֵן/ to /the blessing/ *Yir'u Eyneynu*[4] when one makes it himself, because it has no connection with the blessings for "The Reading of Shema" and has /the ruling/ of an individual blessing.

(6) **If one did not hear the entire /blessing/.** /I.e., even/ if one only heard him mention the /Divine/ Name and the end

---

[3*] This is the weekday conclusion of the last of the blessings of "The Reading of Shema" of the evening.

[4] This is a blessing that is said in some communities on weekdays after "The Reading of Shema" and its blessings, before the Ma'ariv eighteen-blessing prayer. See Sec. 236, Par. 2.

* מתחלתה ועד סופה (ז) ג אף על פי שאינו חייב באותה ברכה (ח) * חייב לענות (ט) אחריו (ג) [א] אמן (י) אבל אם היה * המברך אפיקורוס או כותי או ו תינוק או

ג שם כ"ג ד הרמב"ם פ"א מה"ב ה שם בגמ' ו רמב"ם שם

באר היטב

דרבנן: (ג) אמן. במדרש איתא כששומע אחד מתפלל דבר או מברך לישראל אפי' בלא הזכרת השם חייב לענות אמן ולכן עונים אמן אחר הרחמן בבהמ"ז מ"א: (ג) אחר עובד כוכבים. אבל חיובא ליכא ט"ז ע"ש ועמ"א. ואף שעובדי כוכבים כוונתן לעבודת כוכבים מ"מ מוסבו כו' כמ"ש ס"ס קנ"ו: (ד) בשעה שלומד.

שערי תשובה

[א] אמן. עבה"ט ובלבוש כתב שגדול העונה אמן יותר מהמברך והשינו עליו מלאמר רב חטוף ובריך ועיין באורך בש"ך חושן משפט סימן שפ"ט ובפנים מאירות חלק א' סי' כ"ז ובשאלות ותשובות שבסוף ספר שער יוסף סי' ז' שהביא מהריטב"א כהש"ך ועיין בבר"י מזה: [ב] בשעה שלומד. עבה"ט ובשאילת יעבץ סי' פ"א כתב דאם יש הזכרה באמצע מטבע ברכה הכתובה בש"ס יכול לאומרה ע"ש. ובבר"י כתב דרבנן קשישאי בא"י נהגו שלא להזכיר השם בקריאתו וכן במח"ב כתב שכן כתב בתשב"ץ קטן בשם מהר"ם ואיני קורא שם של ד' אותיות בתלמוד כ"א השם ע"ש

משנה ברורה

וסוף הברכה חייב לענות אמן אחריו (ז) ויש שפוסקים דאפילו לא שמע רק חתימת הברכה צריך לענות אמן [א"ר] ועיין בח"א שהכריע דאפילו לדעה הראשונה מודה היכא שיודע על איזה ברכה הוא עונה דצריך לענות וכדלעיל בסימן קכ"ד ס"ח בהג"ה ע"ש: (ז) אע"פ שאינו חייב. ר"ל וכ"ש היכא שהוא עצמו חייב באותה ברכה ורוצה לצאת בברכת המברך בודאי חייב לענות אמן להורות שגם הוא מחזק ומקיים דברי המברך אכן אז בעינן דוקא שישמע כל הברכה מתחלה ועד סוף כדלעיל בסימן רי"ג ס"ג: (ח) חייב לענות. דכתיב כי שם ה' אקרא הבו וגו' ואחז"ל [יומא ל"ז] אמר להן משה לישראל כשאני מברך ומזכיר שם השי"ת אתם הבו גודל לאלהינו בעניית אמן: (ט) אחריו אמן. איתא במדרש כששומע שאחד מתפלל דבר או מברך לישראל אפילו בלא הזכרת השם חייב לענות אמן. ולכן נתפשט המנהג שעונין אמן אחר הרחמן בבהמ"ז [אחרונים]: (י) אבל אם היה וכו'. מלכייל אפיקורוס וכותי (ח) בהדי תינוק וגדול שינה משמע דחדא דינא אית להו וכי היכי דבתינוק וגדול שינה אפילו שמע כל הברכה מפיהם לא

ביאור הלכה

אמן על ברכה שאין מחויב עתה בעצמו כדאיתא בגמרא וא"כ אפילו לא שמע סוף הברכה ג"כ צריך לענות אמן אם יודע איזה ברכה היא ואפשר דכונת רש"י הוא ג"כ דע"י ששומע סוף הברכה יודע הוא באיזה ברכה עומד המברך אבל על הרא"ש ותר"י שכתבו דצריך לשמוע ג"כ הזכרת השם מפי המברך בודאי קשה דהא מדבריהם בעצמם לעיל בפרק שלשה שאכלו בעניית דאמן יתומה מוכח דלכו"ע יכול לענות אמן בברכה שאין מחויב בה אפילו לא שמע הברכה כלל אם יודע על מה הוא עונה [וזהו בין לתירוץ קמא או לתירוץ בתרא שם ע"ש בתר"י והרא"ש] ולולא דמסתפינא הו"א דגם להרא"ש ותר"י הכי הוא דבעינן רק שידע על מה הוא עונה ואפילו לא שמע קול המברך בעצמו רק ע"י אחרים או ששמע רק סוף הברכה והא דנקטו הזכרת השם משום דרלה לסיים אבל גבי כותי אפילו שמע הזכרת השם לא מהני דשמא כונתו לשם הפסל שהעמידו להם בהר גרזים ע"ש בתר"י וכן י"ל כה"ג בדברי הרא"ש ע"ש עוד י"ל דלענין שיהא מותר לענות אמן דהיינו שלא יהיה אמן יתומה די אם יודע על מה הוא עונה ובזה אתיא ההיא דאלכסנדריא של מצרים שהניפו בסודרין אבל לענין שיהיה חייב לענות אמן אינו חייב עד שישמע הזכרת השם מפי המברך דהא חיובא דאמן נובע מדכתיב כי שם ה' אקרא ואחז"ל שאמר להם משה לישראל כשאני אזכיר שם ה' אתם הבו גודל לאלהינו באמן וע"כ בעינן דוקא שישמע העונה הזכרת השם ואז יש עליו חיובא וכ"ע בדעת הרא"ש ותר"י. ודע דמסתימת לשון הרמב"ם שהועתק בשו"ע משמע דאפי' לא שמע הזכרת השם רק סוף הברכה לבדה ג"כ יענה אמן וכ"כ הא"ר ועיין מה שנכתוב לקמיה: * מתחלתה ועד סופה. משום דבגמרא מסיים לענין כותי בעינן עד שישמע כולה [היינו קודם שגזרו עליהן] להכי נקט המחבר ג"כ בלשון זה דלענין ישראל לא בעינן זה אבל באמת אפילו לא שמע גם סוף הברכה אם יודע איזה ברכה שבירך המברך יכול לענות אמן לכו"ע וכדלעיל בסימן קכ"ד ס"ח בהג"ה ע"ש כיון דהכא איירי בשאין השומע רוצה לצאת באותה ברכה [דברוצה לצאת כבר פסק לעיל בסימן רי"ג ס"ג דבעינן דוקא עד שישמע כולה ע"ש]: * חייב לענות אחריו אמן. עיין בט"ז דמוכח מיניה שהוא סובר דגם הטור מודה בעצם החיוב אלא שסובר דלענין חיובא בעינן דוקא שישמע ממנו כל הברכה ועיין במאמר מרדכי שגם הוא מלדד כן ולא כמ"פ שנלחקו בדברי הטור:

* המברך אפיקורוס. עיין לעיל בסימן מ'[א] בבה"ל ד"ה שכתבן אפיקורוס. ופשוט דפו"י שאינם מאמינים בדברי חז"ל הם ככותים קודם שגזרו עליהם דצריך לענות אחריהם אמן כששמעו כל הברכה מפיהם וזהו דוקא לענין עניית אמן לבד. ולענין צירוף לשארי דבר שבקדושה לא עדיף מכת הקראים ועיין לעיל בסי' כ"ה סקמ"ז במ"ב: * אם שמע כל הברכה. הנה לדעת כמה אחרונים שלדעת הרמב"ם אין עונין אחריו בכל גווני ומ"ת נראה

שער הציון

(ז) רש"י ואור זרוע וברטנורה ושמקו"ב. ובריא"ז בפרק ג' שאכלו משמע דהוא ס"ל אפילו לא שמע כלל הברכה בעצמו ג"כ מותר לענות ועיין בבה"ל ד"ה שלא שמע כולה: (ח) ט"ז והגר"א בתסקנתו [בביאור דברי השו"ע שהוא לשון הרמב"ם] והרמ"א בהבנת דברי השו"ע מדלא פרט אלא עו"ג: (ט) ב"י ולענין עו"ג יש לעות בשיטת הרמב"ם יש דס"ל דסבירא ליה להרמב"ם דעו"ג דינו ככותי ויש דס"ל דאף הרמב"ם מודה בעכו"ם דעונה אחריו והא"ר הוכיח מפירוש המשנה שלו דס"ל דעו"ג דינו ככותי ומ"מ לדינא נראה כהכרעת הרמ"א כמו שכתבתי בבה"ל: (י) דבאופן דילא כגון שלא חיסר הדברים שהם מעיקר הברכה כדלעיל בסי' קס"ז ס"י בודאי צריך לענות אמן: (יא) הר"ר יונה: (יב) כיון שאינו אדוק לע"ג ועיין לעיל בסי' מ"ס[א] בבה"ל ד"ה שכתבן: (יג) מוכח ממ"א ולבוש וש"א ומה שכתב הפתחי תשובה שמוכח ממהרש"א [סנהדרין ק"ל] להחמיר אינו כן להמעיין שם:

הגהות ותיקונים: א) ל"ט:

hear the entire /blessing/ from beginning to end and **(7)** even though one has no need /to make/ that blessing /himself/, **(8)** one is /nevertheless/ obliged to respond **(9)** אָמֵן to it. **(10)** However, if /one heard a blessing said and/ the person who said the blessing is a heretic, a Cuthean[4*] or a child, or /even/ if he

Mishnah Berurah

of the blessing one is obliged to respond אָמֵן to it.

There are /authorities/ who rule that even if one only heard the end of the blessing he must /nevertheless/ respond אָמֵן. [*E.R.*] See the *Ch.A.*, who proves that when one knows which blessing he is responding to even the first opinion concedes that he must respond /אָמֵן, although he did not hear the Divine Name mentioned/, as /may be seen from the ruling given/ above in Sec. 124, in the gloss to Par. 8; see there.

(7) Even though one has no need. I.e., one must certainly /respond אָמֵן/ if he is /in fact/ required to /make/ that blessing himself and wishes to fulfil /his obligation/ by means of the blessing that /he heard/ the person say. /In these circumstances/ one is definitely obliged to respond אָמֵן to show that he also affirms and ratifies the words of the person who said the blessing. However, it is an essential requirement in such a case that one hear the entire blessing from beginning to end, as /stated/ above in Sec. 213, Par. 3.

(8) One is obliged to respond. /This is/ because it is stated[5]: "When I proclaim the Name of the Lord, credit, etc." Our Sages, of blessed memory, explained [/in/ *Yoma* 37 /a/] that Mosheh (Moses) said to Israel: "When I make a blessing and mention the name of *Ha-Sheym*, may He be Blessed, you should credit God with greatness by responding אָמֵן."

(9) אָמֵן to it. It is stated in the Midrash that when one heard a person pray something or bless a Jew, even without mention of the /Divine/ Name, one is obliged to respond אָמֵן /to his prayer or blessing/. That is why it has become customary to respond אָמֵן to /the requests beginning with the word/ הָרַחֲמָן, /which are said/ after the blessings for after a meal. [Acharonim]

(10) However, if...is, etc. From /the fact/ that /the Shulchan Aruch/ groups a heretic and a Cuthean together with a child and an adult who deviated /from the prescribed formula for the blessing/, it is implied that they /all/ have the same ruling. /I.e.,/ just as in the case of /a blessing made by/ a child or an adult who deviated /from the prescribed formula/ one should not respond אָמֵן /to the blessing/, even if he heard them utter the

---

[4*] A descendant of the gentiles settled by the Assyrians in the land of Israel after the exile of the ten tribes.

[5] *Devarim* 32:3. The full verse reads: "When I proclaim the Name of the Lord, credit God with greatness."

[illegible] אחריו [illegible]

[illegible] היה גדול (יא) ושינה ממטבע הברכות אין עונין אחריו אמן: הגה ועונין אמן (ג) אחר עובד כוכבים * אם (יב) שמע כל הברכה מפיו (הר"י פרק אלו דברים): ג. ^י^והא דאין עונין אמן אחר תינוק דוקא (ד) [ב] בשעה (יג) שלומד הברכות לפני רבו ^ו^שמותר ללמד לתינוקות הברכות כתקנן ואע"פ שהם מברכין (יד) לבטלה

באר הגולה

ג שם כ"ג ד הרמב"ם
פ"א מה"ב ה שם
בגמ' ו רמב"ם שם

באר היטב

דרבנן: (ג) אמן. במדרש איתא כששומע אחד מתפלל דבר או מברך לישראל אפי' בלא הזכרת השם חייב לענות אמן ולכן עונים אמן אחר הרחמן בבהמ"ז מ"א: (ג) אחר עובד כוכבים. אבל חיובא ליכא ט"ז ע"ש ועמ"א. ואף שעובדי כוכבים כונתן לעבודת כוכבים מ"מ חושבו כו' כמ"ש ס"ס קנ"ו: (ד) בשעה שלומד.

שערי תשובה

[א] אמן. עבה"ט ובלבוש כתב שגדול העונה אמן יותר מהמברך והשיגו עליו מלאמר רב חטוף ובריך ועיין באורך בש"ך חושן משפט סימן שפ"ט ובפנים מאירות חלק א' סי' כ"ז ובשאלות ותשובות שבסוף ספר שער יוסף סי' ז' שהביא מהריטב"א כהש"ך ועיין בבר"י מזה: [ב] בשעה שלומד. עבה"ט ובשאילת יעבץ סי' פ"א כתב דאם יש הזכרה באמצע מטבע ברכה הכתובה בש"ס יכול לאומרה ע"ש. ובבר"י כתב דרבנן קשישאי בא"י נהגו שלא להזכיר השם בקריאתו וכן במח"ב כתב שכן כתב בתשב"ץ קטן בשם מהר"ם ואיכי קורא שם של ד' אותיות בתלמוד כ"א השם ע"ש

משנה ברורה

[illegible]

[illegible] וגדול שגיכה אפילו שמע כל הברכה מפיהם לא יענה אמן דהברכה היא לבטלה כן ה"ה באלו (ט) ואע"ג דבגמרא אמרינן שאף בכותי עונין אם שמע כל הברכה מפיו היינו קודם שמצאו להן דמות יונה בהר גרזים שהיו עובדין לה אבל אח"כ לא דכונתן להר גרזים ואפיקורוס נמי אין כונתו לשמים אלא לע"ג והגר"א בביאורו פסק דבאלו השנים אם שמע כל הברכה מפיו עונה אחריו אמן: (יא) ושינה וכו'. ודוקא כששינה (י) באופן דלא יצא בהברכה מחמת זה והרי הוא כמברך ברכה לבטלה דאסור לענות אמן אחריו: (יב) שמע כל הברכה. שאין דרך העו"ג (יא) לכוין לע"ג כשמזכיר השם [ונראה (יב) דה"ה במי ששמע מאחד שהמיר דתו לע"ג] ומ"מ דעת הט"ז דאין עליו חיוב לענות בעכו"ם רק רשות: ג (יג) שלומד וכו'. ר"ל דאין שייך לומר אמן לאמת ולקיים את דברי המברך אחרי דאין שם ברכה עלה: (יד) לבטלה. ר"ל שלומד הרב עמהם הברכות שלא בזמנן אפ"ה מותר להזכיר שם השם (יג) ואפילו הרב יכול להזכיר השם כדי ללמד להתינוק הברכות

ביאור הלכה

אמן על ברכה שאין מחויב עתה בעצמו כדאיתא בגמרא וא"כ אפילו לא שמע סוף הברכה ג"כ צריך לענות אמן אם יודע איזה ברכה היא ואפשר דכונת רש"י הוא ג"כ דע"י ששומע סוף הברכה יודע הוא באיזה ברכה עומד המברך אבל על הרא"ש ותר"י שכתבו דצריך לשמוע ג"כ הזכרת השם מפי המברך בודאי קשה דהא מדבריהם בעצמם לעיל בפרק שלשה שאכלו בעניכא דאמן יתומה מוכח דלכו"ע יכול לענות אמן בברכה שאין מחויב בה אפילו לא שמע הברכה כלל אם יודע על מה הוא עונה [וזהו בין לתירוץ קמא או לתירוץ בתרא שם ע"ש בתר"י והרא"ש] ולולא דמסתפינא הו"א דגם להרא"ש ותר"י הכי הוא דבעינן רק שידע על מה הוא עונה ואפילו לא שמע קול המברך בעצמו רק ע"י אחרים או ששמע רק סוף הברכה והא דנקטו הזכרת השם משום דרלה לקיים אבל גבי כותי אפילו שמע הזכרת השם לא מהני דשמא כונתו לשם הפסל שהעמידו להם בהר גרזים ע"ש בתר"י וכן י"ל כה"ג בדברי הרא"ש ע"ש עוד י"ל דלענין שיהא מותר לענות אמן דהיינו שלא יהיה אמן יתומה די אם יודע על מה הוא עונה ובזה אתיא ההיא דאלכסנדריא של מצרים שהניפו בסודרין אבל לענין שיהיה חייב לענות אמן איכו חייב עד שישמע הזכרת השם מפי המברך דהא חיובא דאמן נובע מדכתיב כי שם ה' אקרא ואחז"ל שאמר להם משה לישראל כשאני אזכיר שם ה' אתם הבו גודל לאלהינו באמן וע"כ בעינן דוקא שישמע העונה הזכרת השם ואז יש עליו חיובא וצ"ע בדעת הרא"ש ותר"י. ודע דמסתימת לשון הרמב"ם שהועתק בשו"ע משמע דאפי' לא שמע הזכרת השם רק סוף הברכה לבדה ג"כ יענה אמן וכ"כ הא"ר ועיין מה שנכתוב לקמיה: * מתחלתה ועד סופה. משום דבגמרא מקיים לענין כותי בעינן עד שישמע כולה [היינו קודם שגזרו עליהן] להכי נקט המחבר ג"כ בלשון זה דלענין ישראל לא בעינן זה אבל באמת אפילו לא שמע גם סוף הברכה אם יודע איזה ברכה שבירך המברך יכול לענות אמן לכו"ע וכדלעיל בסימן קכ"ד ס"ח בהג"ה ע"ש כיון דהכא איירי בשאין השומע רוצה לצאת באותה ברכה [דברוצה לצאת כבר פסק לעיל בסימן רי"ג ס"ג דבעינן דוקא עד שישמע כולה ע"ש]: * חייב לענות אחריו אמן. עיין בט"ז דמוכח מיניה שהוא סובר דגם הטור מודה בעצם החיוב אלא שסובר דלענין חיובא בעינן דוקא שישמע ממנו כל הברכה ועיין במאמר מרדכי שגם הוא מלדד כן ולא כש"פ שנדחקו בדברי הטור:

* המברך אפיקורוס. עיין לעיל בסימן ^א^מ' בבה"ל ד"ה שכתבן אפיקורוס. ופשוט דפו"י שאינם מאמינים בדברי חז"ל הם ככותים קודם שגזרו עליהם דצריך לענות אחריהם אמן כששמעו כל הברכה מפיהם וזהו דוקא לענין עניית אמן לבד. ולענין צירוף לשארי דבר שבקדושה לא עדיף

מכת הקראים ועיין לעיל בסי' כ"ה סקמ"ז במ"ב: * אם שמע כל הברכה. הנה דעת כמה אחרונים שלדעת הרמב"ם אין עונין אחריו בכל גווני ומ"מ נראה

שער הציון

(ז) רש"י ואור זרוע וברטנורה ושמקי"ב. ובריא"ז בפרק ג' שאכלו משמע דהוא ס"ל אפילו לא שמע כלל הברכה בעצמו ג"כ מותר לענות ועיין בבה"ל ד"ה שלא שמע כולה: (ח) ט"ז והגר"א במסקנתו [בביאור דברי השו"ע שהוא לשון הרמב"ם] והרמ"א בהבנת דברי השו"ע מלאה פרט אלא עו"ג: (ט) ב"י ולענין עו"ג יש דעות בשיטת הרמב"ם יש דס"ל דקבילא ליה להרמב"ם דעו"ג דינו ככותי ויש דס"ל דאף הרמב"ם מודה בעכו"ם דעונה אחריו והא"ר הוכיח מפירוש המשנה שלו דס"ל דעו"ג דינו ככותי ומ"מ לדינא נראה כהכרעת הרמ"א כמו שכתבתי בבה"ל: (י) דבאופן דיצא כגון שלא חיסר הדברים שהם מעיקר הברכה כדלעיל בסי' קפ"ז ס"י בודאי צריך לענות אמן: (יא) הר"ר יונה: (יב) כיון שאינו אדוק לע"ג ועיין לעיל בסי' ^א^ס"מ בבה"ל ד"ה שכתבן: (יג) מוכח ממ"א ולבוש וש"א ומה שכתב הפתחי תשובה שמוכח ממהרש"א [סנהדרין ק"ד] להחמיר איכו כן להמעיין שם:

הגהות ותיקונים: א) ל"ט:

is an adult, (11) but he deviated from the formula for the blessings /that the Sages prescribed/, one should not respond אָמֵן to /the blessing/.

Gloss: One should respond אָמֵן *to /the blessing of/ a non-Jew*[5*] *if* (12) *one heard him utter the entire blessing. (...)*

3. This /ruling/, that one should not respond אָמֵן to /the blessing of/ a child, only /applies/ in an instance when (13) /the child/ is learning /how to say/ the blessing from his teacher. (For it is permitted to teach the blessings to children in their proper form, despite /the fact/ that they make the blessings

Mishnah Berurah

entire blessing, since it is a futile blessing, this is correspondingly the case when /a blessing was made by a heretic or a Cuthean/. Although it is stated in the Gemara[6] that /אָמֵן/ should be responded even when a Cuthean /made a blessing/, if one heard him utter the entire blessing, this was /the case/ before they discovered an image of a dove on Mt. Gerizim to which they worshipped, but not subsequently, since they /now/ have in mind Mt. Gerizim /when they make a blessing and not the Holy One, Blessed be He/. A heretic, as well, does not have Heaven in mind /when he makes the blessing/, but idolatry. /On the other hand,/ the *Gra* rules in his *Beyur* that if /someone who belongs to one of/ these two /categories, i.e., a heretic or a Cuthean, made a blessing/, one should respond אָמֵן to the /blessing/ if one heard him utter the entire blessing.

(11) But he deviated, etc. This only /applies/ if he deviated /from the wording/ in such a way that he did not fulfil /his obligation/ by means of the blessing because of /the deviation/. That is tantamount to him having made a futile blessing, to which it is forbidden to respond אָמֵן.

(12) One heard...the entire blessing. /This is/ because it is not usual for a non-Jew to have idolatry in mind when he mentions the /Divine/ Name. [It appears /logical/ that this ruling /also applies/ if one heard someone who converted to idolatry /make a blessing.] Nevertheless, the *Taz* holds that one is not obliged to respond /אָמֵן/ to /the blessing of/ a non-Jew and it is merely that one may choose /to do so/.

(13) /The child/ is learning, etc. I.e., /in such a case/ there is no question of saying אָמֵן to verify and ratify the words of the /child/ who said the blessing, since /what he said/ is not classed as a blessing.

(14) Futilely. I.e., their teacher teaches them the blessings when they are not /required to be made/ and it is nevertheless permitted /for them/ to mention the Name of *Ha-Sheym* /then/. Even the teacher is allowed to mention the /Divine/ Name in order to teach the children the blessings,

---

[5*] Lit., a worshipper of stars.

[6] *Berachos* 51b, Mishnah there.

בשעת הלימוד ז‏אבל בשעה שהם מברכין (טו) לפטור את עצמן כיון (טז) דבני חינוך הם (ה) עונים אחריהם אמן חוכן בשעה (יז) שאומרים ההפטרה בבית הכנסת: **ד** טכל המברך (יח) ברכה שא״צ הרי זה נושא שם שמים (יט) לשוא והרי הוא (כ) כנשבע (ו) לשוא (כא) * ואסור לענות אחריו אמ״

ז טור בשם פי׳ הרא״ש ח רש״י שם ט רמב״ם שם

[illegible]

א (א) אאסור ליהנות (א) * מריח טוב (ב) עד שיברך (ג) קודם שיריח

א ברכות מ״ג

שערי תשובה

ועיין עוד בשאילת יעבץ שם שכתב כשקורא בש״ס ובשאר דברי חז״ל ובכלל דבריהם כתובים הבאים קורא כדרכו במקרא האזכרות בקריאתן וכתב שכן היה נוהג מר אביו ח״צ ז״ל:

באר היטב

אבל גדול בשעה שלומד אומר בלא שם מ״א: (ה) עונים אחריהם. ומ״מ אינו יכול להוציא הגדול: (ו) לשוא. ואסור לגרום ברכה אחרת כשיכול להפטר בברכה א׳. ומה״ט אסור לשיח בין שחיטה לשחיטה. ובשבת אם הביאו לו פירות תוך הסעודה יוכל להניחם על אחר הסעודה כדי לברך עליהם ברכה אחרונה דבשבת מותר לגרום ברכה להשלים ק׳ ברכות של״ה. ומהר״ס גלאנטי סי׳ ל״ח כתב דבשבת יוכל לצוות לבני ביתו שלא להניח לפניו כל הפירות בבת אחת. וכה״ג בשם ספר הזכרונות אוסר להרבות בברכות אפי׳ אם מצוה שלא יביאם לפניו ע״ש ועמ״א:

(א) מריח טוב. עי׳ הלק״ט ח״א סי׳ קנ״ז. דבר שאסור באכילה ולא בהנאה מותר להריח בו אפי׳ לכתחלה תשובת אמונת

ביאור הלכה

נראה דלמעשה יש לנהוג להקל אחרי דיש פוסקים שסוברין דאפילו לא שמע כל הברכה ג״כ צריך לענות כדמוכח מהירושלמי וכן פסק הגר״א לדינא וע״כ די לנו אם נחמיר שצריך שישמע כולו: * ואסור לענות אחריו אמן. עיין במ״ב ומ״מ נראה דאם אחד נוהג כאיזה דעה ואותה דעה לא הודחה לגמרי מן הפוסקים [כגון מי שמברך בא״י חי העולמים כדעת הירושלמי] אף שמן הדין אין מחוייב לענות עליה אמן דספק אמן לקולא מ״מ אין איסור אם עונה עליה וכמו שכתב הפמ״ג באות א׳ דאין בו חשש דלא תשא: * מריח טוב. ואין חילוק בין מבשמים תלושין ובין כשהוא עדיין מחובר

משנה ברורה

שהרי ע״כ אנו צריכים ללמוד עמהם כדי לחנכם בלימוד התורה ובקיום המצות (וכמו דכתיב ולמדתם אותם את בניכם וגו׳) ודוקא עם התינוק מותר להזכיר את השם (יד) אבל גדול בשעה שלומד הברכות בגמרא אומר בלא הזכרת השם (טו) ורק כשלומד הפסוקים הנזכרים בתלמוד רשאי לאומרן כמו שהם כתובים עם הזכרת השם: (טו) לפטור וכו׳. כגון שמברך הברכות בזמנן דרך חינוך: (טז) דבני חינוך הם. משמע דעל ברכה שמברך על אכילה וכה״ג קודם שהגיע לחינוך אין לענות אמן עליו [פמ״ג בחידושיו על ברכות]: (יז) שאומרים ההפטרה. ר״ל שאז קורין בתורה ובנביאים ומברכין לפניהם ולאחריהם וצריך לענות אמן עליהם: **ד** (יח) ברכה שאינה צריכה. כגון שמברך בתוך הסעודה על דברים (טז) שנפטרו כבר ע״י ברכת המוציא דזו הברכה שלא לצורך היא כלל (יז) ועוד כתבו הפוסקים דאפילו אם עכשיו לא היה הברכה לבטלה ג״כ היא לפעמים בכלל ברכה שאינה צריכה (יח) כגון אם שלחנו ערוך לפניו ודעתו לילך וליטול ידיו ולאכול ולוקח קודם הנטילה ומברך על דברים שדעתו לאכלם בתוך הסעודה ג״ז אסור דגורם ברכה שאינה צריכה וכ״ש המפסיק בין הברכה לעשיה דגורם שתתבטל הברכה הראשונה לגמרי בודאי אסור ועיין לעיל בסימן מ״ו במ״ב סקי״ד ובמ״א בסימן זה לענין השלמת מאה ברכות בשבת: (יט) לשוא. ר״ל אף שהוא מברך כסדר נוסח [illegible]

[illegible]

[illegible] לענות אמן אחריו [illegible]

[illegible] (ב) עד שיברך. הברכה [illegible] הס״ב: (ג) קודם שיריח. דבעינן עובר לעשייתן (א) וכמו באכילה ושאר מצות. כתבו האחרונים (ב) דאם שכח והריח

שער הציון

(יד) מ״א וא״ר והגר״ז וש״ת דלא כיעב״ץ: (טו) פמ״ג וש״ת: (טז) ברכות ל״ג ע״א: (יז) מ״א: (יח) מ״א בסי׳ רי״א סק״ט ע״ש. וה״ה אם יש לפניו שני דברים שיכול לפוטרם בברכה אחת והוא מברך על כל אחת [אחרונים]: (יט) תשובת הריב״ש: (כ) עיין הטעם בפמ״ג: (כא) עיין בפמ״ג בפתיחה ובח״א בכלל ה׳ בנ״א ובאמת משמע מכמה פוסקים דיש איסור בדבר וכ״ל הטעם דמשום דאסמכו הדבר אלא תשא שהלאו הזה חמיר משאר לאוין כדאי בשבועות ל״ט עי״ש דחשיב לה בגודל חומרה כחייבי כריתות ומיתות ב״ד וגם גודל עונשה עי״ש בגמרא לכך אפילו ספיקה חמור משאר ספיקי דרבנן ואסור להחמיר מספק: (כב) ח״א בכלל ה׳ והפמ״ג בפתיחה להלכות ברכות ג״כ מלדד קלת כן: א) טור: (ב) א״ר ופמ״ג ומגן גבורים:

(14) futilely when they learn them.) When /children/ make blessings **(15)** to discharge their /obligation/, however, one should respond אָמֵן to /the blessings/, if **(16)** /they are of an age when/ they must be educated /towards the observance of this mitzvah/. This /applies/ likewise when **(17)** they say the Haftarah in the synagogue.

4. Whoever says **(18)** an unnecessary blessing takes the Divine Name **(19)** in

Mishnah Berurah

because we are compelled to teach /children/ in order to educate them to study Torah and observe the mitzvos ((as it is stated,[7] "And you should teach them to your children, etc.")).

It is only permitted for an adult to /say a blessing with/ mention of the /Divine/ Name /, without being required to make the blessing,/ when /he teaches/ a child, but when one studies the blessings in the Gemara /for himself/ he should say them without mentioning the /Divine/ Name. It is only when one studies /Scriptural/ verses mentioned in the Talmud that one is permitted to say them with mention of the /Divine/ Name, just as they are written.

(15) To discharge, etc. /I.e.,/ when /children/ make the blessings, for their education, when they are required to be made.

(16) /They are of an age when/ they must be educated. It is implied that if /a child/ made a blessing over food, etc. before he reached /the age/ when /he needs/ to be educated /to make the blessings/, one should not respond אָמֵן to it. [*P.Mg.* in his novellae on /the tractate/ *Berachos*.]

(17) They say the Haftarah. /The Shulchan Aruch/ is referring to /the fact/ that they then read /a portion/ in the Torah and in the Prophets and make blessings beforehand and afterwards /in each case/. /It means that/ one must respond אָמֵן to these /blessings/.

(18) An unnecessary blessing. For example, if one makes a blessing during the meal over articles which were already exempted /from the need to have a blessing made over them/ by virtue of the blessing *Ha-Motzi* /he made over the bread/, since such an /additional/ blessing is completely unnecessary.

The Poskim state further that even if a blessing is not futile when /it is made/ it may also be classed sometimes as an unnecessary blessing. For example, when one's table is laid in front of him and he intends to go and wash his hands and eat /a bread meal/, but takes articles that he /also/ intends to eat during the /bread/ meal and makes a blessing over them before he washes /his hands/. This is also forbidden, because /by eating these articles before the meal/ he creates /a situation where/ a blessing /must be made/ unnecessarily.[8] An interruption between a blessing and the action /for which it was made/, which causes the prior-blessing to be completely futile, is all the more forbidden and definitely so.

See above in Sec. 46, in the Mishnah Berurah, sub-Par. 14, and in the *M.A.* in this section, as regards the completion on Shabbos of the hundred blessings /one is required to make daily/.

(19) In vain. /The Shulchan Aruch/ means by this that even if one says the blessing with the proper wording of the

---

[7] *Devarim* 11:19.

[8] For if he will wait until after he has washed his hands and made a blessing over the bread before he eats these articles, they will be exempted from a blessing and he will not need to make this additional blessing.

ז טור בשם פי׳ הרא״ש ח רש״י שם ט רמב״ם שם

לשוא והרי הוא (כ) כנשבע (ו) לשוא (כא) * ואסור לענות אחריו אמן:

א ברכות מ״ג

שערי תשובה

ועיין עוד בשאלת יעבץ שם שכתב כשקורא בש״ס ובשאר דברי חז״ל ובכלל דבריהם כתובים הבאים קורא כדרכו במקרא האזכרות בקריאתן וכתב שכן היה נוהג מר אביו ח״ל ז״ל:

באר היטב

אבל גדול בשעה שלומד אומר בלא שם מ״א: (ה) עונים אחריהם. ומ״מ אינו יכול להוציא הגדול: (ו) לשוא. ואסור לגרום ברכה אחרת כשיכול להפטר בברכה א׳. ומה״ט אסור לשיח בין שחיטה לשחיטה. ובשבת אם הביאו לו פירות תוך הסעודה יוכל להניחם עד אחר הסעודה כדי לברך עליהם ברכה אחרונה דבשבת מותר לגרום ברכה להשלים ק׳ ברכות של״ה. ומהר״ם גלאנט״י סי׳ ל״ח כתב דבשבת יוכל לצוות לבני ביתו שלא להניח לפניו כל הפירות בבת אחת. וכה״ג בשם ספר הזכרונות אוסר להרבות בברכות אפי׳ אם מצוה שלא יביאם לפניו ע״ש ועמ״א:

(א) מריח טוב. עי׳ הלק״ט ח״א סי׳ קל״ז. דבר שאסור באכילה ולא בהנאה מותר להריח בו אפי׳ לכתחלה תשובת אמונת

ביאור הלכה

נראה דלמעשה יש לנהוג להקל אחרי דיש פוסקים שסוברין דאפילו לא שמע כל הברכה ג״כ צריך לענות כדמוכח מהירושלמי וכן פסק הגר״א לדינא וע״כ די לנו אם נחמיר שצריך שישמע כולו: * ואסור לענות אחריו אמן. עיין במ״ב ומ״מ נראה דאם אחד נוהג כאיזה דעה ואותה דעה לא הודאה לגמרי מן הפוסקים [כגון מי שמברך בא״י חי העולמים כדעת הירושלמי] אף שמן הדין אין מחוייב לענות עליה אמן דספק אמן לקולא מ״מ אין איסור אם עונה עליה וכמו שכתב הפמ״ג באות א׳ דאין בו חשש דלא תשא: * מריח טוב. ואין חילוק בין מבשמים תלושין ובין כשהוא עדיין מחובר

משנה ברורה

ה״ח בסימן זה נעניין השגחת מאה ברכות בשבת: (יט) לשוא. ר״ל אף שהוא מברך כסדר נוסח הברכה בדרך הודאה ושבח כיון שאינה צריכה וכ״ש אם הזכיר שם השם לבטלה ח״ו (יט) ולאו דוקא שם של ד׳ אותיות ה״ה שארי השמות ג״כ בכלל איסור הזה. וה״ה אם הוציא השם בלשון לעז לבטלה דהיינו שלא בדרך שבח והודאה ג״כ יש איסור (אחרונים) . כתב הא״ר בשם ס״ח אם תשמע שחברך מזכיר השם אל תכנם תוך דבריו לומר עשה לי כך וכך שהרי עי״ז ישתוק לשמוע דבריך ואתה גורם שיוציא שם שמים לבטלה אבל אם תשמע שחברך הזכיר שם השם לקלל את חבירו אז תפסיק דבריו כי יחטא כשיקלל: (כ) כנשבע לשוא. הוא לשון הרמב״ם ומקורו ממה דאיתא בגמרא כל המברך ברכה שא״צ עובר משום לא תשא את שם וגו׳ ומ״מ לדעת כמה ראשונים דעיקר האיסור הוא מדרבנן כיון שהוא מזכירו בברכה דרך שבח והודאה וקרא אסמכתא בעלמא אבל אם הוא מזכירו להשם ח״ו לבטלה בלא ברכה לכו״ע יש בו איסור תורה שהוא עובר על מ״ע דאת ה׳ אלהיך תירא שהיא אזהרה למוציא שם שמים לבטלה כדאיתא בתמורה [דף ד׳] כי זהו מכלל היראה שלא להזכיר שמו הגדול כ״א בדרך שבח והודאה מה שמחויב אבל לא לבטלה. ומ״מ (כ) בין לדעת הרמב״ם ובין לשארי פוסקים אם נסתפק לו על איזה ברכה אם בירך או לא אם הוא דבר שהוא דאורייתא

שער הציון

(יד) מ״א וא״ר והגר״ז וש״ת דלא כיעב״ץ: (טו) פמ״ג וש״ת: (טז) ברכות ל״ג ע״א: (ח) מ״א: (יח) מ״א בשם רי״א סק״ט ע״ש. וה״ה אם יש לפניו שני דברים שיכול לפוטרם בברכה אחת והוא מברך על כל אחת [אחרונים]: (יט) תשובת הריב״ש: (כ) עיין הטעם בפמ״ג: (כא) עיין בפמ״ג בפתיחה ובח״א בכלל ה׳ בנ״א ובאמת משמע מכמה פוסקים דיש איסור בדבר וכ״ל הטעם דמשום דאסמכו הדבר אלא תשא שהלאו הזה חמיר משאר לאוין כדאי׳ בשבועות ל״ט ע״ש דחשיב לה בגודל חומרה כחייבי כריתות ומיתות ב״ד וגם גודל עונשה ע״ש בגמרא לכך אפילו ספיקה חמור משאר ספיקי דרבנן ואסור להחמיר מספק: (כב) ח״א בכלל ה׳ והפמ״ג בפתיחה להלכות ברכות ג״כ מלדד קלת כן: א) טור: (ב) א״ר ופמ״ג ומגן גבורים:

vain and is (20) comparable to a person who swears in vain. (21) It is forbidden to respond אָמֵן to /such a blessing/.

Mishnah Berurah

blessing in thanksgiving and praise /it is nevertheless forbidden/, since it is unnecessary /to say it/. It is certainly /forbidden/ to mention the Name of *Ha-Sheym* in vain, Heaven forbid. This does not only /apply/ to the Tetragrammaton, /but/ the other Names /of God/ are, correspondingly, also within the scope of the prohibition. Likewise, if one expresses the /Divine/ Name in a foreign language[9] futilely, i.e., not in praise or thanksgiving, this also involves /a transgression of/ this prohibition. ((Acharonim))

The *E.R.* writes in the name of the *S.Ch.* that when one hears his fellow mention the /Divine/ Name he should not interject while /his fellow/ is speaking to instruct him to do something for him, since /his fellow/ will stop speaking in consequence to hear what he is saying and he will /thus/ cause him to have expressed the Divine Name futilely. On the other hand, if one hears his fellow mention the Name of *Ha-Sheym* /in order/ to curse his fellow, he should then interrupt his words, because /his fellow/ will sin if he curses.

(20) Comparable to a person who swears in vain. This wording is /taken from/ the *Rambam.*[10] His source /for ruling in this way/ is the statement in the Gemara[11]: "Whoever makes an unnecessary blessing transgresses /the commandment/ of 'You should not take the Name,[12] etc.'" Despite /the statement of the Gemara, however/, several Rishonim are of the opinion that the prohibition is essentially a Rabbinical one, since one mentions /the Divine Name/ in a blessing in praise and thanksgiving. /According to them,/ the verse /that the Gemara quotes in connection with the prohibition/ is a mere ascription.

However, if one mentions the /Divine/ Name futilely, Heaven forbid, without /saying/ a blessing, /a transgression of/ a Torah prohibition is involved according to all /authorities/. /Then/ one transgresses the positive commandment of "You should fear the Lord, you God,[13]" which is an injunction against expressing the Divine Name futilely, as stated in *Temurah* [4/a/]. For fear /of Him/ demands that one should only mention His Great Name in praise and thanksgiving /to Him/ when one is obliged /to do so/, but not futilely.

At any rate, both according to the opinion of the *Rambam* and /according to the opinion of/ the other Poskim, if one is in doubt as to whether or not he made a particular blessing /the ruling is as follows/. If /the blessing in question/ is a Torah

---

[9] I.e., a language other than Hebrew.
[10] *Rambam, Hilchos Berachos* 1:15.
[11] *Berachos* 33a.
[12] *Shemos* 20:7.
[13] *Devarim* 6:13.

[illegible] כיון (טז) דבני חינוך הם (ה) עונים [illegible] ד ⁰כל המברך (יח) ברכה שא"צ [illegible] לענות אחריו אמן:

ז טור בשם פי' הרא"ש ח רש"י שם ט רמב"ם שם

רטז דיני ברכת הריח. ובו י"ד סעיפים:

א (א) ^א^אסור ליהנות (א) * מריח טוב (ב) עד שיברך (ג) קודם שיריח

א ברכות מ"ג

שערי תשובה

ועיין עוד בשאלת יעבץ שם שכתב כשקורא בש"ס ובשאר דברי חז"ל ובכלל דבריהם כתובים הבאים קורא כדרכו במקרא האזכרות בקריאתן וכתב שכן היה נוהג מר אביו ח"ל ז"ל:

באר היטב

אבל גדול בשעה שלומד אומר בלא שם מ"א: (ה) עונים אחריהם. ומ"מ אינו יכול להוציא הגדול: (ו) לשוא. ואסור לגרום ברכה אחרת כשיכול להפטר בברכה א'. ומה"ט אסור לשיח בין שחיטה לשחיטה. ובשבת אם הביאו לו פירות תוך הסעודה יוכל להניחם עד אחר הסעודה כדי לברך עליהם ברכה אחרונה דבשבת מותר לגרום ברכה להשלים ק' ברכות של"ה. ומהר"ם גלאנטע"י סי' ל"ח כתב דבשבת יוכל לצוות לבני ביתו שלא להניח לפניו כל הפירות בבת אחת. וכה"ג בשם ספר הזכרונות אוסר להרבות בברכות אפי' אם מצוה שלא יביאם לפניו ע"ש ועת"א:

(א) מריח טוב. עי' הלק"ט ח"א סי' קל"ז. דבר שאסור באכילה ולא בהנאה מותר להריח בו אפי' לכתחלה תשובת אמונת

ביאור הלכה

נראה דלמעשה יש לנהוג להקל אחרי דיש פוסקים שסוברין דאפילו לא שמע כל הברכה ג"כ צריך לענות כדמוכח מהירושלמי וכן פסק הגר"א לדינא וע"כ די לנו אם נחמיר שצריך שישמע כולו: * ואסור לענות אחריו אמן. עיין במ"ב ומ"מ נראה דאם אחד נוהג כאיזה דעה ואותה דעה לא הודחה לגמרי מן הפוסקים [כגון מי שמברך בא"י אי העולמים כדעת הירושלמי] אף שמן הדין אין מחוייב לענות עליה אמן דספק אמן לקולא מ"מ אין איסור אם עונה עליה וכמו שכתב הפמ"ג באות א' דאין בו חשש דלא תשא:
* מריח טוב. ואין חילוק בין מבשמים תלושין ובין כשהוא עדיין מחובר

משנה ברורה

[illegible]

[illegible] חוזר ומברך ואם הוא דרבנן לא יחזור ויברך

(כא) ותשמע מכמה אחרונים לאיסור יש בדבר לחזור ולברך. (כב) כתבו האחרונים דאפילו יש ספק ספיקא להצריך ברכה כגון ספק אכל כזית או לא ואת"ל לא אכל שמא הלכה דעל בריה אפילו פחות מכזית מברכין אפ"ה ספיקו להקל ולא יברך:

(כא) ואסור לענות אחריו. דלא עדיף מתינוק שמזכיר השם דרך לימודו דלא עשה איסור בהזכרתו ואפ"ה אין לענות אמן אחריו דאין שם ברכה עלה כ"ש זה דעשה איסור להוציא ש"ש לבטלה [הגר"א]:

(א) **אסור ליהנות וכו'.** וכמו שאסור ליהנות באכילה ושתיה עד שיברך ואסמכוהו בש"ס אקרא דכתיב כל הנשמה תהלל יה דמשמע שאף הנשמה תהלל על הנאתה ואיזהו דבר שהוא הנאת הנשמה בלבד הוי אומר זה הריח: (ב) **עד שיברך.** הברכה המבוארת לקמיה בס"ב: (ג) **קודם שיריח.** דבעינן עובר לעשייתן (א) וכמו באכילה ושאר מצות. כתבו האחרונים (ב) דאם שכח והריח

שער הציון

(יד) מ"א וא"ר והגר"ז וש"ת דלא כיעב"ץ: (טו) פמ"ג וש"ת: (טז) ברכות ל"ג ע"א: (יז) מ"א: (יח) מ"א בסי' רי"א קס"ט ע"ש. וה"ה אם יש לפניו שני דברים שיכול לפוטרם בברכה אחת והוא מברך על כל אחת [אחרונים]: (יט) תשובת הריב"ש: (כ) עיין הטעם בפמ"ג: (כא) עיין בפמ"ג בפתיחה ובח"א בכלל ה' בנ"א ובאמת משמע מכמה פוסקים דיש איסור בדבר וכ"ל הטעם דמשום דאסמכו הדבר אלא תשא שהלאו הזה חמיר משאר לאוין כדאי' בשבועות ל"ט עי"ש דחשיב לה בגודל חומרה כחייבי כריתות ומיתות ב"ד וגם גודל עונשה עי"ש בגמרא לכך אפילו ספיקה חמור משאר ספיקי דרבנן ואסור להחמיר מספק: (כב) ח"א בכלל ה' והפמ"ג בפתיחה להלכות ברכות ג"כ מלדד קלת כן: א) טור: (ב) א"ר ופמ"ג ומגן גבורים:

§216: THE LAWS REGARDING A BLESSING OVER FRAGRANCE

(Contains Fourteen Paragraphs)

1. (1) It is forbidden to benefit from a pleasant fragrance[1*] (2) before one has made a blessing /over it/.

/A blessing is required/ (3) prior to smelling /the pleasant fragrance/,

Mishnah Berurah

requirement he should make the blessing again. /However,/ if /the blessing/ is /merely/ a Rabbinical /requirement/ he should not repeat the blessing and it is /implied by several Acharonim that /the transgression of/ a prohibition is involved in the matter if one does so.

The Acharonim state that even if it is questionable whether /or not/ there is /in fact/ a doubt concerning one's obligation to make a blessing, one should nevertheless /act/ leniently /in view of/ the doubt and refrain from making a blessing. For example, if /one ate a complete created article and/ it is doubtful whether or not he ate an olive's /bulk/. /In such a case/ even if we would assume that he did not eat /an olive's bulk he may nevertheless be required to make a blessing, as/ it may be that the halachah is /in accordance with the view/ that one must make an /after-/blessing over a complete created /article/ even when it is smaller than an olive.

(21) It is forbidden to respond... to /such a blessing/. For this is no better than a child's mention of the /Divine/ Name in the course of his studies. /In fact, the child/ does not transgress a prohibition by mentioning it and one must nevertheless not respond אָמֵן to /the blessing/, because it is not classed as a blessing. /Therefore,/ one should certainly /not respond אָמֵן/ in such a case, where /someone/ transgressed a prohibition by expressing the Divine Name futilely. [The *Gra*]

§216

(1) It is forbidden to benefit, etc. Just as it is forbidden to benefit from eating or drinking before one has made a blessing.

/The law that benefit from fragrance also requires a blessing/ is ascribed by the Talmud[1] to a /Scriptural/ verse. There it is stated[2]: "Every soul should praise the Lord," which implies that even the soul should praise /the Lord/ for what it enjoys. /The Sages reasoned,/ "What article is only enjoyed by the soul? One must conclude that /the verse can only be referring to/ fragrance."

(2) Before one has made a blessing. /I.e.,/ the blessing /which is appropriate for that fragrance/, as explained below in Par. 2.

(3) Prior to smelling. /This is/ because /the blessing/ is required /to be made/ immediately before the action, just like /a blessing /over eating or /a blessing over/ other commandments.

The Acharonim write that if one forgot

[1*] Irrespective of whether it derives from a fragrant article which is still attached to a plant in the ground or whether it derives from a detached fragrant article. (Beyur Halachah)

[1] *Berachos* 43b.

[2] *Tehilim* 150:6.

(ד) ^ב^אבל לאחריו (ג) [א] אין צריך לברך כלום: **ב** (ה) ^ג^אם זה שיוצא ממנו הריח עץ (ו) או מין עץ מברך בורא עצי בשמים. ואם הוא עשב מברך בורא עשבי בשמים. ואם אינו לא מין עץ ולא עשב (ז) כמו (ג) * המוס"ק מברך בורא מיני בשמים. ^ד^ואם היה פרי (ד) (ח) ראוי לאכילה

ב שם מ"ד וכלה כ"א ג ברכות מ"ג *(שקורין בפאלניא פיז"ם) ד שם

באר היטב

שמואל סי' מ"ה ועי' הלק"ט סי' ל"ה: (ב) א"צ לברך. דהנאה מועטת היא פי' שנפסק מיד ודומה לאוכל שנתעכל במעיו. ומה"ט אין מברכין עליו שהחיינו ל"ח עמ"א. אין מברכין על קול ערב הואיל ואין בו ממש. והא דאין מברכין על רחיצה וסיכה נ"ל כיון דאין נכנסין לגוף: (ג) המוס"ק. הוא פיז"ם° בל"א. וכתב הטור שהיא זיעת חיה ידוע ויש לה חטוטרת בצוארה ומתקבץ שם בתחלה כמין דם ואח"כ מתייבש ונעשה ממנו המוס"ק והרז"ה היה חושש לאוכלו משום דם והר"י כתב דפירשא בעלמא הוא אף ע"ג דמתחלה היה דם ועי' ט"ז ומ"א ובכנה"ג: (ד) ראוי לאכילה.

שערי תשובה

[א] א"צ לברך. עבה"ט ובשו"ת שבות יעקב ח"ב סוף סימן ל"ז כתב לברך שהחיינו על עשבים שנעשו להריח וכן כתב בתשובת הרדב"ז והביאו בכנה"ג סי' רכ"ה ובבר"י כתב שלא שמענו ולא ראינו זה וכן עמא

משנה ברורה

והריח בלא ברכה ונזכר לאחר שגמר מלהריח הפסיד ברכתו וכמו באכילה לאחר שגמר מלאכול שהפסיד ברכתו הראשונה וכמו שנתבאר בסימן קס"ז ס"ח: (ד) אבל לאחריו וכו'. דלא תקנו ברכה אחרונה רק באכילה ושתיה ולא בריח (ג) שהנאה מועטת היא. כתבו (ד) הפוסקים היו לפניו שתי ברכות אחת של טעם ואחת של ריח נוטל תחלה המין של טעם בימינו ומברך עליו לפי שהיא חשובה שנכנסת בגוף ואח"כ נוטל של ריח ומברך עליו. עוד נתבאר בפוסקים דדוקא אריח תקנו חכמים ברכה ולא אקול [ר"ל בשומע קול נעים] שאין בו ממש וכן לא תקנו ברכה ארחיצה וכדומה משום דאין נכנסין לגוף: **ב** (ה) אם זה וכו'. רצה לבאר כיצד מברכין עליו וע"ז קאמר אם זה וכו': (ו) או מין עץ. ר"ל (ה) אע"ג דלאו עץ גמור הוא דרכיך מ"מ כיון [illegible] מעלו מברך בורא

ביאור הלכה

באר כגון שהולך בשדה שגדלין בו אותן הפירות והבשמים המריחין* [כן משמע משכנה"ג והובא בהגהת מהרל"ח ע"ש בסי' רי"ז]:

* המוס"ק. עיין מ"ב ומוכח מזה דדבר האסור באכילה מותר להריח בו דעל כאן לא פליגי הרא"ש והרמ"ה^א)^ אלא לאכילה אבל להריח הלא מבואר בש"ס דמברכין ג"כ עליה ושמעת מינה דמותר להריח אף אם נימא דהוא דם חיה וכ"כ בבה"ט בשם ד"ש וכ"כ במאמר מרדכי בשם פר"ח ופר"ת ביו"ד סימן ק"ח לענין ריחא מלתא. איברא דמסתברא דלא כל דבר שוה בזה דדבר כמו מוס"ק וכדומה שעיקרו עומד להריח ולא לאכילה ואפילו אם נותנין אותו בקדירה ג"כ עיקרו להריח בודאי לא חיישינן כשמריח שמא יבוא לאוכלו משא"כ בדבר שעיקרו עומד לאכילה ומחמת טוב טעמו מריח בזה מסתברא דלכתחלה אין להריח כיון דגם ריחו הוא רק טעם התבשיל שמריח מחמת טובו ושמנו וכדומה בודאי יש לחוש שמא יבוא לאוכלו ודוגמא לזה איתא בש"ס אמרינן לנזירא סחור סחור לכרמא לא תקרב משום שמא יבוא לאוכלו וכ"ש להריח בו להדיא לעורר בו תאוה לאותו דבר ומכש"כ אם הוא מלתא דאית ביה קיוהא וכדומה כההיא סוגיא דכתובות ס'^ב)^ ע"ב [והובא לעיל בסי' קס"ט] בודאי אסור להריח בו לכתחלה שמא יחלש מחמת ריחו ואז יהיה מוכרח גם לאכול כההיא עובדא הנ"ל שם בש"ס והסביר לנו שם בא"ז בשם הרא"ה משום דדייקינן ליה כעוברה שהריחה ע"ש: * כשנטלו להריח בו. ודוקא נטלו כדי להריח בו דבזה נעשה כאלו הפרי עומד להריח כמו שכתבו האחרונים בסי' רי"ז אבל אם היה מונח לפניו על השלחן והוא נהנה מהריח ומתכוין להריח אינו צריך לברך דהרי הפרי עיקרה אינו עומד לריח אלא לאכילה כדאיתא בתוספות ושארי ראשונים ודבר דלאו לריח עבידא אפילו מתכוין להריח אינו מברך כ"ז שלא נטלו בידו כדלקמן ברי"ז: * או לאוכלו ולהריח בו וכו'. עיין בביאור הגר"א ד"ה וה"מ כו' שכתב וז"ל עיין תוספות מ"ג ע"א ד"ה ועל כו' לאפוקי וכו' ר"ל דאין מברכין כלל [היינו לא מבעיא דאין מברכין בורא עצי בשמים אפילו ברכת בורא מ"ב שיוצא בזה בדיעבד על הכל [וכן ברכת אשר נתן] ג"כ אין מברך כשאוכלן אע"ג דנהנה מריחן] דאל"כ הל"ל לאפוקי מוסק"י וכל כיוצא ועיין תוס' שם ע"ב ד"ה האי מת"ש כ"ג ע"א למימרא דכל היכא דלאו וכו' [ר"ל דמשם מוכח דכל היכא דלאו לריחא עבידא לא מברכין עלויה והכא נמי כשלוקח לאוכלן לא מברכינן עלויה] ועיין ברא"ש שכתב דמ"ש האי מאן דמרח באתרוגא איירי כגון שלקחו להריח בו או לאוכלו ולהריח וכו' אבל וכו' דלא כרש"י ותוספות אבל העיקר כדעת רש"י ותוספות עכ"ל הגר"א ועיין בדמשק אליעזר שכתב דכוונת הגר"א שהתוספות וכן רש"י שם בכ"ג ע"א חולקין על הרא"ש במה שמצריך לברך כשלקחו לאוכלו ולהריח בו ומפרש דמה שכתבו התוספות לאפוקי תפוחים וחבושים שאין עקרן לריח אלא לאכול היינו דע"כ אפילו לוקחן להריח ולאכול ג"כ אין מברך [וכן ברש"י כ"ג ע"א ד"ה אין מברכין וכו' לא בבא בתוך הסעודה היינו אפילו הובא בשביל שניהם] ואיני יודע האיך נוכל לומר כן בדעת התוספות הלא הטור וכן רבינו ירוחם וכן רבינו מאיר [בברכות מהר"מ] כולם כתבו בהדיא בשם התוספות דכשנוטלו לאוכלו ולהריח בו חייב לברך ובאמת בתוספות רבינו יהודה על ברכות [שנדפס זה מקרוב] דאיתא שם כמעט כל לשון התוספות שלפנינו יראה שכונתם הוא כפשוטו משום דאין עקרן לאכילה לכן לא תקנו בה ברכת עצי בשמים אפילו כשמתכוין רק להריח אבל לענין ברכת אשר נתן לא איירו כלל ובזה צריך לברך אפילו כשמתכוין לאכול ולהריח וכ"כ ר"י להדיא בתוספותיו ס"פ אלו דברים כהרא"ש לבד היכא דאין מתכוין רק לאכול אע"ג דנהנה הוא מריח אין מברך כלל כמו שכתב שם וכן ראבי"ה בהלכותיו

מתרגם: °בושם

שער הציון

(ג) רש"י ויש עוד טעם שכבר נפסק ההנאה לגמרי ודמי למאן דנתעכל המזון במעיו דאבד ברכתו [כל בו]. (ד) לשון הטור והלבוש והוא מש"ס ברכות מ"ג ע"ב נוטל את היין וכו' ולאו דוקא יין דחשיבא הוא דקדם לריח אלא ה"ה כל דבר של אכילה ושתיה [אחרונים]: (ה) כחלפי או נרגיס שמובא בסעיף ט' שהם רכיכי כדאיתא בב"י [כ"מ מביאור הגר"א שזהו כוונת השו"ע] וממ"א משמע דהיה גורס מן עץ בלא יו"ד וע"כ ביאר דרצה השו"ע לרבות בזה וורד ומי וורד שאין שם פרי עץ עליהן שאין עומד לאכילה אלא להריח ומקרי רק דבר הבא מן העץ דעכ"פ אינו מין עשב כמו שכתב המ"א בסק"ו: (ו) ט"ז ופר"ח ועוד אחרונים הובא בא"ר ע"ש:

הגהות ותיקונים: א) והרמב"ם: ב) ס"א:

(4) but after /one has smelt it/ he does not need to make any blessing.
2. (5) If the /article/ from which the fragrace derives is /from/ a tree **(6)** or /from/ a tree-like /plant/ one should make the blessing *Borey Atzey*

Mishnah Berurah

/himself/ and smelt /a fragrant article/ without /having made/ a blessing and /only/ realized this after he finished smelling it, he will have forfeited the blessing /over the fragrance/, just as where eating is involved one will have forfeited the prior-blessing /in such circumstances/ after he finished eating, as explained in Sec. 167, Par. 8.

(4) But after /one has smelt it/, etc. For /the Sages/ only ordained /that one should make/ an after-blessing over eating or drinking, but not over fragrance, which is /merely/ a slight benefit.

The Poskim write that if one is faced /with the need to make/ two blessings, one /over an article of which he wishes/ to partake and the other /over an article which he wishes/ to smell, he should first take in his right /hand/ the kind /of which he wishes/ to partake and make the blessing over it. For that /article/, since it will enter the body /in substance/, is the /more/ important /article/. After that he should take /the article which he wishes/ to smell and make the blessing over its /fragrance/.

It is also stated by the Poskim that the Sages specifically ordained /that one should make/ a blessing /when one benefits/ from fragrance, but not /when one benefits/ from sound, which has no body to it. [I.e., if one hears a pleasant sound /he is not required to make a blessing/.] Likewise, they did not ordain /that one should make/ a blessing /when one benefits/ from bathing or similar /benefits/, since they are not /benefits that/ enter the body.

(5) If the /article/, etc. /The Shulchan Aruch/ wishes to explain what blessing one should make for /the various fragrant articles/ and /therefore/ states with reference to this, "If the /article/, etc."

(6) Or /from/ a tree-like /plant/. I.e., even if /a plant/ is not a proper tree because it is tender, one should nevertheless make the blessing *Borey Atzey Vesamim* /over the

[illegible] נצי' בשמים. ואם הוא עשב מברך בורא עשבי בשמים. ואם אינו לא מין עץ ולא מין עשב (ז) כמו (ג) * *) המוס"ק מברך בורא מיני בשמים. [ד]ואם היה פרי (ד) (ח) ראוי לאכילה מברך (ט) הנותן ריח טוב בפירות והני מילי * כשנטלו להריח בו (י) * או לאכלו ולהריח בו

באר הגולה

ב שם מ"ד ונדה נ"א ג ברכות מ"ג °(שקורין בפאלניא פיז"ס) ד שם

באר היטב

שמואל סי' מ"ה ועי' הלק"ט סי' ל"ה: (ב) א"ל לברך. להכלה מועטת היא פי' שנפסק מיד ודומה לאוכל שנתעכל במעיו. ומה"ט אין מברכין עליו שהחיינו ל"ח עמ"א. אין מברכין על קול ערב הואיל ואין בו ממש. והא דאין מברכין על רחיצה וסיכה כ"ל כיון דאין נכנסין לגוף: (ג) המוס"ק. הוא פיז"ס° בל"א. וכתב הטור שהיא זיעת חיה ידוע ויש לה חטוטרת בצוארה ומתקבץ שם בתחלה כמין דם ואח"כ מתיבש ונעשה ממנו המוס"ק והרז"ה היה חושש לאוכלו משום דם והר"י כתב דפירשא בעלמא הוא אף ע"ג דמתחלה היה דם ועי' ט"ז ומ"א ובכנה"ג: (ד) ראוי לאכילה.

שערי תשובה

[א] א"ל לברך. עבה"ט ובשו"ת שבות יעקב ח"ב סוף סימן ל"ז כתב לברך שהחיינו על עשבים שנעשו להריח וכן כתב בתשובת הרדב"ז והביאו בכנה"ג סי' רכ"ה ובבר"י כתב שלא שמענו ולא ראינו זה וכן עמא

משנה ברורה

[illegible] ולאו עץ גמור הוא דרכיך מ"מ כיון דמוציא עלין מעלו מברך בורא ע"ב: (ז) כמו המוס"ק. ובלשון לעז פיז"ס° ובשמים זה בא מן החיה לפיכך מברך עליה בורא מיני בשמים. ודע שמוס"ק זה יש אומרים שבא מזיעת חיה ויש אומרים שבא מדם של חיה אחת שמתקבץ בצוארה ואח"כ מתייבש ונעשה בושם ולפי סברא זו האחרונה יש שרצו לאסרו עכ"פ לתת בקדירה להטעים בריחו את התבשיל דדם אסור באכילה (ו) והרבה פוסקים מתירים אפילו לתת בקדירה דאזלינן בתר השתא והשתא לאו דם הוא אלא עפרא בעלמא שנותן ריח טוב ועיין בא"ר שמצדד להורות כדבריהם★ ובפמ"ג במשב"ז מצדד ג"כ דיש לסמוך על דבריהם להקל אף לכתחלה ביש ששים כנגדו בתבשיל: (ח) ראוי לאכילה. כאתרוג ותפוח או פרי אדמה שמריח ריח טוב. ואפילו אינו ראוי לאכול בפ"ע אלא ע"י תערובות וכמו שיתבאר בסוף הסעיף: (ט) הנותן וכו'. עיין בא"ר שכתב דמש"ס ופוסקים משמע שצריך לומר אשר נתן בלשון עבר: (י) או לאוכלו ולהריח בו. ואיזה מהם יברך

ביאור הלכה

בארץ כגון שהולך בשדה שגדלין בו אותן הפירות והבשמים המריחין★ [כן משמע משכנה"ג והובא בהגהת מהרל"ח ע"ש בסי' רי"ז]:

* המוס"ק. עיין מ"ב ומוכח מזה לדבר האסור באכילה מותר להריח בו דעל כאן לא פליגי הרא"ש והרמ"ה[א] אלא לאכילה אבל להריח הלא מבואר בש"ס דמברכין ג"כ עליה ושמעת מינה דמותר להריח אף אם נימא דהוא דם חיה וכ"כ בבה"ט בשם ד"ש וכ"כ במאמר מרדכי בשם פר"ח ופר"ת ביו"ד סימן ק"ח לענין ריחא מלתא. איברא דמסתברא דלא כל דבר שוה בזה לדבר כמו מוס"ק וכדומה שעיקרו עומד להריח ולא לאכילה ואפילו אם נותנין אותו בקדירה ג"כ עיקרו להריח בודאי לא חיישינן כשמריח שמא יבוא לאוכלו משא"כ בדבר שעיקרו עומד לאכילה ומחמת טוב טעמו מריח בזה מסתברא דלכתחלה אין להריח כיון דגם ריחו הוא רק טעם התבשיל שמריח מחמת טובו ושמנו וכדומה בודאי יש לחוש שמא יבוא לאוכלו ודוגמא לזה איתא בש"ם אמרינן לנזירא סחור סחור לכרמא לא תקרב משום שמא יבוא לאוכלו וכ"ש להריח בו דהדיא לעורר בו תאוה לאותו דבר ומכש"כ אם הוא מלתא דאית ביה קיוהא וכדומה כההיא סוגיא דכתובות ס'[ב] ע"ב [והובא לעיל בסי' קס"ט] בודאי אסור להריח בו לכתחלה שמא יחלש מחמת ריחו ואז יהיה מוכרח גם לאכול כההיא עובדא הנ"ל שם בש"ם והסביר לנו שם בא"ז בשם הרא"ה משום דלייכינן ליה כעוברה שהריחה ע"ש: * כשנטלו להריח בו. ודוקא נטלו כדי להריח בו דבזה נעשה כאלו הפרי עומד להריח כמו שכתבו האחרונים בסי' רי"ז אבל אם היה מונח לפניו על השלחן והוא כהנה מהריח ומתכוין להריח אינו צריך לברך דהרי הפרי עיקרה אינו עומד לריח אלא לאכילה כדאיתא בתוספות ושארי ראשונים ודבר דלאו לריח עבידא אפילו מתכוין להריח אינו מברך כ"ז שלא נטלו בידו כדלקמן ברי"ז: * או לאוכלו ולהריח בו וכו'. עיין בביאור הגר"א ד"ה וה"ת כו' שכתב וז"ל עיין תוספות מ"ג ע"א ד"ה ועל כו' לאפוקי וכו' ר"ל דאין מברכין כלל [היינו לא מבעיא דאין מברכין בורא עצי בשמים אפילו ברכת בורא מ"ב שיוצא בזה בדיעבד על הכל [וכן ברכת אשר נתן] ג"כ אין מברך כשאוכלן אע"ג דנהנה מריחן] דאל"כ הל"ל לאפוקי מוסק"י וכל כיוצא ועיין תום' שם ע"ב ד"ה האי מת"ש כ"ג ע"א למימרא דכל היכא דלאו וכו' [ר"ל דמשם מוכח דכל היכא דלאו לריחא עבידא לא מברכינן עלויה והכא נמי כשלוקח לאוכלן לא מברכינן עלויה] ועיין ברא"ש שכתב דמ"ש האי מאן דמרח באתרוגא מיירי כגון שלקחו להריח בו או לאוכלו ולהריח וכו' אבל וכו' דלא כרש"י ותוספות אבל העיקר כדעת רש"י ותוספות עכ"ל הגר"א ועיין בדמשק אליעזר שכתב לכוונת הגר"א שהתוספות וכן רש"י שם בכ"ג ע"א חולקין על הרא"ש במה שמצריך לברך כשלקחו לאוכלו ולהריח בו ומפרש דמה שכתבו התוספות לאפוקי תפוחים וחבושים שאין עקרן לריח אלא לאכול היינו דע"כ אפילו לוקחן להריח ולאכול ג"כ אין מברך [וכן ברש"י כ"ג ע"א ד"ה אין מברכין וכו' לא בבא בתוך הסעודה היינו אפילו הובא בשביל שניהם] ואיני יודע האיך נוכל לומר כן בדעת התוספות הלא הטור וכן רבינו ירוחם וכן רבינו מאיר [בברכות מהר"מ] כולם כתבו בהדיא בשם התוספות דכשנוטלו לאוכלו ולהריח בו חייב לברך ובאמת בתוספות רבינו יהודה על ברכות [שנדפס זה מקרוב] דאיתא שם כמעט כל לשון התוספות שלפנינו יראה שכונתם הוא כפשוטו משום דאין עקרן לאכילה לכן לא תקנו בה ברכת עצי בשמים אפילו כשמתכוין רק להריח אבל לענין ברכת אשר נתן לא איירו כלל ובזה צריך לברך אפילו כשמתכוין לאכול ולהריח וכ"כ ר"י להדיא בתוספותיו פ"ק אלו דברים כהרא"ש לבד היכא דאין מתכוין רק לאכול אע"ג דנהנה הוא מריח אין מברך כלל כמו שכתב שם וכן ראבי"ה בהלכותיו

מתרגם: °בוסם

שער הציון

(ג) רש"י ויש עוד טעם שכבר נפסק ההנאה לגמרי ודמי למאן דנתעכל המזון במעיו דאבד ברכתו [כל בו] (ד) לשון הטור והלבוש והוא מש"ס ברכות מ"ג ע"ב כוטל את היין וכו' ולאו דוקא יין דחשיבא הוא דקדם לריח אלא ה"ה כל דבר של אכילה ושתיה [אחרונים]: (ה) כחלפי או כרגיס שמובא בסעיף ט' שהם רכיכי כדאיתא בב"י [כ"מ מביאור הגר"א שזהו כוונת השו"ע] וממ"א משמע דהיה גורס מן עץ בלא יו"ד וע"כ ביאר דרלה השו"ע לרבות בזה וורד ומי וורד שאין שם פרי עץ עליהן שאין עומד לאכילה אלא להריח ומקרי רק דבר הבא מן העץ דעכ"פ אינו מין עשב כמו שכתב המ"א בסק"ו: (ו) ט"ז ופר"ח ועוד אחרונים הובא בא"ר ע"ש:

הגהות ותיקונים: א) והרמב"ס: ב) ס"א:

Vesamim /over the fragrance/ and if it is /from/ a herb the blessing *Borey Isvey Vesamim*. If it is neither /from/ a tree-like nor a herb-like /plant/, (7) as is the case with musk, one should make the blessing *Borey Miney Vesamim* /over the fragrance/.

If /the fragrant article/ is a fruit (8) that is fit to be eaten one should make the blessing (9) *Ha-Noseyn Reyach Tov Ba-Peyros* /over the fragrance/. /However,/ this only applies if one took hold[2*] of /the fruit in order/ to smell it (10) or /in order/ to eat it and smell it, but if one took hold of it to eat it without

Mishnah Berurah

fragrance of a fragrant article from it/ if the wood /of the plant/ produces leaves.

(7) As is the case with musk. In the vernacular /, i.e., Yiddish,/ it is /called/ *pizes*.

This perfume comes from an animal. Consequently, one must make the blessing *Borey Miney Vesamim* over it.

Note that some /authorities/ say that this musk comes from the secretion of an animal, whereas others say that it comes from the blood of a certain animal, which collects in its neck and dries afterwards to become a perfume. There are /authorities/ who, following the latter view, wish at any rate to forbid adding /musk/ to a pot, in order to give taste to the cooked /food/ by /means of/ its fragrance, since it is forbidden to eat blood.[3] /However,/ many Poskim even permit adding it to a pot, since /in determining the permissibility of an article/ we go according to /what the article is/ at the moment and now /that it is dry/ it is no /longer/ blood, but mere powder which gives a pleasant fragrance. See the *E.R.*, who is inclined to rule in accordance with their reasoning. The *P.Mg.*, in his *Mishb.Z.*, is also inclined /to rule/ that one may rely even initially on this reasoning and be lenient /with respect to the use of musk in a dish/, provided the /rest of the food being/ cooked /in the pot/ is /at least/ sixty times[4] /its quantity/.

(8) That is fit to be eaten. Such as a citron or an apple or a vegetable with a pleasant fragrance.

/This blessing applies/ even if /the fruit/ is not edible on its own, but /merely/ as /part of/ a mixture, as follows from /what is stated/ at the end of the paragraph.[5]

(9) *Ha-Noseyn*, etc. See the *E.R.*, who writes that it is implied in the Talmud and Poskim that one must word /the blessing/ אֲשֶׁר נָתַן (Who gave), in the past tense.

(10) Or to eat it and smell it. As to which

[2*] If one enjoys its fragrance and smells it intentionally while it is lying on the table he is not required to make a blessing. (Beyur Halachah)

[3] In the Beyur Halachah, the author notes that although their view implies that it is permitted to smell an article one is forbidden to eat, one should nevertheless not smell initially an article which is mainly intended for eating and whose fragrance derives from its good taste, since one may be tempted to eat it. This applies especially if the article has a piquant taste.

[4] In which case the musk can be considered nullified by the rest of the food.

[5] Apparently a reference to cinnamon and clove, which are eaten in this way. See Sec. 202, Par. 16 and the Sha'ar Ha-Tziyun No. 12 in this section.

ה אבל אם נטלו לאכלו * ולא נתכוון להריח בו (יא) * אף על פי שהוא מעלה ריח טוב (ה) אינו מברך (יב) ועל כולם אם אמר (ו) [ג] בורא מיני בשמים (יג) יצא ו הילכך על כל דבר שהוא מסופק בו מברך בורא מיני בשמים ז על (יד) אגוז (ז) מוסקאט"ה° (טו) ועל קניל"ה (טז) וקלא"וו וכל בשמים

באר הגולה

ה הרמב"ם בפ"ט מה"ב ורא"ש והטור ו תוס' שם בע"א ורמב"ם שם ז מרדכי בשם ר"מ מרוטנבורג והרא"ש

שערי תשובה

דבר שלא לברך שהחיינו על הריח ע"ש: [ג] במ"ב יצא. עבה"ט ועיין במח"ב שכתב ששמע מחכם א' שאם יש לפניו עצי ועשבי בשמים כוללן בברכה אחת בא"י אמ"ה בורא עצי ועשבי בשמים וא"צ לברך בפרטות על כל א' והחכם הוקשה בעיניו שלא מצינו לכלול כ"א בברכת מעין ג' דהתוס' כתבו דאין זה מצות חבילות דהשבח על הארץ המוציא מזונות וגפן ואיך יכלול כאן ושוב מצא בירושלמי גבי המפריש תרומה ותרומת מעשר וחלה וכ"פ הרמב"ם דכולל הכל עכ"ל ובק"א שם כתב שצריך להתיישב דאין ראיה משם דהתם לכתחלה חשיבי כו' ע"ש ועיין בשו"ת בית אפרים חלק א"ח סי' ד' באורך בענין ברכת להניח ועל מצות תפלין וע"ש מ"ש על דברי הירושלמי

באר היטב

אפי' אינו ראוי לאוכלו בפ"ע רק ע"י תערובות מ"א: (ה) אינו מברך. על הריח: (ו) במ"ב יצא. אפי' המריח על פירות דבמ"ב היא כוללת כמו שהכל באכילה. ומטעם זה אין אנו מברכין בהבדלה רק על מיני בשמים: (ז) מוסקאט"ה. מוסק"ט נוס הוא עיקר הפרי. קניל"ה הוא צימרנ"ד. וקלאו"ו הוא נעגלי"ך אף שהוא אינו עיקר הפרי מ"מ עיקרו עומד לאכילה ע"כ שם פרי עליו לריחו. על הנענ"ה שקורין אותו מינט"ה נסתפק בתשובת גינת ורדים כלל א' ס' מ"א אם יש לברך עליה או לא ודעתו נוטה

משנה ברורה

תחלה עיין בה"ל שמסיק דבכגון זה שהריח והאכילה הוא בחד פירא מוטב לברך על הריח תחלה דמקרבא הנייתא שתיכף כשאוחזו בידו מריח ואח"כ יברך על האכילה (ז) וכ"כ ג"כ המאמר מרדכי ע"ש. ובפמ"ג נתן עצה אחרת בזה והוא שיטעום קצת מן הפירי ויברך עליה ברכת האכילה (ח) ולא יכוין אז ליהנות מן הריח ואח"כ יברך ברכת אשר נתן וכו' ויריח: (יא) אע"פ שהוא וכו' אינו מברך. דהויא לזה כדבר שלא נעשה להריח שאין מברכין עליו אע"ג שנותן ריח ונהנה וכמו שמבואר לקמן סי' רי"ז ס"א: (יב) ועל כולם. בין שהריח בעץ או בעשב (ט) או בפרי שמריח: (יג) יצא. שלשון ברכה זו כוללת הכל כמו ברכת שהכל שכוללת כל מיני אכילה ושתיה. ודעת איזה אחרונים שבדיעבד אם בירך אריח שהכל יצא דלא עדיף ריח שהנאה מועטת היא מאכילה ושתיה שהנאתם מרובה ואעפ"כ יוצאים בשהכל ודעת מגן גבורים שאפילו בדיעבד לא יצא דאין זו מטבע שטבעו חכמים בברכות ולא נתקן ברכת שהכל כ"א אאכילה ושתיה: (יד) אגוז מוסקא"ט וכו'. פי' אם רוצה להריח בו: (טו) ועל קנילה. שקורין (י) צימערינג°°: (טז) וקלאו"ו. שקורין (יא) נעגעל"ך°°° ואע"ג דכל הני הם מיני בשמים מ"מ עיקרייהו לאכילה קיימי [רא"ש] (יב) ועיין באחרונים שמפקפקין לענין קלאו"ו והרבה מהן מסכימין שטוב יותר לברך בורא מ"ב על ריחה. כתבו האחרונים המריח בקאוו"י°°°° כתושה והיא חמה שריחה נודף ואדם נהנה מאותו ריח צריך לברך ברכת אשר

ביאור הלכה

בהלכותיו על ברכות כתב ג"כ בהדיא דכשנוטלו לאכלו ולהריח בו מברך וכן מרש"י כ"ג הנ"ל ג"כ אין ראיה דכוונת רש"י הוא אפילו כשהובא בשביל שניהם לכן נ"ל דכוונת הגר"א הוא רק להשיג על לשון הרא"ש במה שמסיים אבל וכו' כיון שלא נתכוין להריח משמע דאם מתכוין אח"כ להריח מברך ובזה סובר הגר"א דכוונת התוס' ע"ב ד"ה האי דלא כוותיה אלא כיון דבא לכתחלה בשביל אכילה אפילו לבסוף נתכוין להריח אינו מברך וכן משמע יותר בדף כ"ג ע"א ברש"י ותוספות שם מסתימת דבריהם דהיכא שבא בתוך הסעודה בשביל אכילה אפילו אם לבסוף כוון גם להריח אינו מברך וכן דעת השיטה מקובצת להדיא בפרק אלו דברים וז"ל שם ואע"ג דמורח באתרוגא מברך שנתן ריח טוב וכו' התם כשלוקחו ע"ד כן להריח בו אבל מי שאוכלו והריח בו לא ואפי' נתכוין אח"כ להריח בו וכו' עכ"ל אבל אם בשעת לקיחתו מכוין בשביל שניהם גם הגר"א מודה לכל הפוסקים הנ"ל דמברך [ואין להקשות על דברינו מסי"ד לענין מריח באתרוג של מצוה דמסכים הגר"א שם לסברא שניה דאין לברך משום דעיקרו לאו לריח עבידא ושם בודאי אפי' אם בעת הנטילה לשם מצוה כוון ג"כ בשביל להריח ג"כ אין מברך וכן מי"א השני לענין פת שמסכים שם ג"כ הגר"א שלא לברך מטעם שאין עיקרו עומד להריח ושם משמע ג"כ בהדיא בהגר"א שאפילו אם בעת נטילת הפת שנטלו לאכלו כוון גם להריח אפ"ה א"צ לברך ברכת אשר נתן דלענין אתרוג כיון דלקיחתו למצוה היא חיובית נתבטל אצלה המחשבה שחישב אז בנטילתו גם בשביל ריח ולא אמרינן דעל ידי המחשבה שחישב אז גם לריח נעשה כאלו האתרוג לריח עבידא וכמו שהארכתי לקמן בבה"ל בד"ה המריח ע"ש וכן לענין פת כיון דסתמא עומד רק לאכילה והריח שבו אינו רק לפי שעה בעת שהוא חם ע"כ לא אמרינן דבשביל שחישב בעת הנטילה לאכילה גם בשביל הריח דיהיה נעשה כאלו לריח עבידא משא"כ לענין אתרוג [בשאר ימות השנה] ותפוח שריחן הטוב הוא לעולם אם מתכוין בנטילתו גם בשביל הריח נעשה כאלו לריח עבידא] . ודע עוד דאף לדעת השיטה מקובצת והגר"א דוקא כשלקחה מתחלה לאוכלה ואח"כ רוצה להריח בה ס"ל דנפטר אז מברכה אבל כשרוצה מתחלה להריח ואח"כ לאכול נ"ל דבודאי צריך לברך לכו"ע דהא נטילתו היה עתה בשביל להריח ומאי איכפת לן שרוצה לאוכלה אח"כ וק"ו ממה דפסק השו"ע בלקחו לאכלו ולהריח בו דצריך לברך. [ואפילו לדעת הדמש"א לעיל ג"כ צריך לברך בזה וסייעתא לזה מדברי הבה"ג שהבאתי בשער הציון אות ז' ע"ש]: * ולא נתכוין להריח בו. לשון זה הוא מהרא"ש וכבר כתבתי שהגר"א מפקפק בזה על דבריו ובאמת הדין אתו דהלא קי"ל לקמן ברי"ז דכל היכא דלאו לריחא עבידא אפי' מתכוין להריח ג"כ אין מברך אח"כ נטלו בידו בשביל להריח וכנ"ל וא"כ בעניננו כיון דבעת נטילתו היה בשביל אכילה אפילו אם לבסוף כוון גם להריח ג"כ אין יכול לברך ונ"ל שלזה כוון גם הת"א בסק"ה ד"ה אינו מברך דלאו לריח עבידא עכ"ל ור"ל דא"כ אפילו מתכוין להריח ג"כ אינו מברך ולולא דמסתפינא הו"א דגם הרא"ש מודה בזה וכונתו במש"כ שלא נתכוין להריח היינו שבעת הנטילה לא נתכוין בשביל להריח וע"כ אפילו לבסוף נתכוין גם להריח לא מהני וכמו שכתב בשיטה מקובצת הנ"ל ובזה יהיה מדוקדק כל דברי הרא"ש ע"ש דאל"ה אין סוף דבריו מכוונים לראשן אך לשון השו"ע דמסיים אע"פ שהוא מעלה ריח טוב אינו מדוקדק כ"כ לפ"ז דהו"ל לסיים יותר רבותא אע"פ שנתכוין אח"כ להריח: * אע"פ שהוא מעלה ריח טוב וכו'. וה"ה כשהביאו לפניו בתוך הסעודה שמן לאכילה והשמן מבושם במיני בשמים שמריחין ומעלה

מתרגם: °ריחני °°קינמון °°°ציפורן °°°°קפה

שער הציון

(ז) ולא כע"ת. והנה מצאתי בבה"ג ג"כ סייעתא לדברי הא"ר ומאמ"ר שז"ל האי מאן דמרח באתרוגא או בחבושא אומר ברוך אשר נתן ריח טוב בפירות כד אכיל ליה בורא פה"ע ולבסוף בכ"ר הרי דמיירי בשלקחו ע"מ לאכלו ג"כ ואפ"ה מברך מתחלה ברוך אשר נתן וכו' ויש לדחות קצת דמיירי בשלקחו ע"מ להריח בו מתחלה ואח"כ לאוכלו אבל בשלקחו לאוכלו ולהריח בו ביחד אימא דברכת אכילה קודמת: (ח) דבזה לכו"ע אין צריך לברך על הריח: (ט) אחרונים: (י) בסוף סי' ר"ב: (יא) גז"ש: (יב) עיין א"ר ופמ"ג ומגן גבורים וח"א ודה"ח ואף שבח"א ודה"ח מפקפקין לענין צימרינג ג"כ מ"מ בפמ"ג ובחידושי רע"א משמע דרק בנעגלא"ך [ומטעם דהלא בסוף סימן ר"ב קי"ל דאין מברכין עליהם כלל א"כ לאו שם פרי עלה] אבל בצימרינ"ג יש לברך אשר נתן וכו' וכן בדין דהלא צימרינ"ג בודאי ראוי לאוכלו ע"י תערובות ומברכין עלה וכנ"ל בסוף סימן ר"ב ושם פרי עלה. ודע דמשמע בח"א בהלכות שבת כלל ח' דעל ענגליש"ע פלפלין יוכל לברך במ"ב ולענ"ד נראה דיוכל לברך עלה ברכת אשר נתן וכו' דמאי גריעותיה

intending to smell it /, then/, (11) even though it gives off a pleasant fragrance he should not make a blessing[3*] /over the fragrance/.

(12) In the case of all /fragrant articles/, if one said /the blessing/ *Borey Miney Vesamim* /over its fragrance/ (13) he will have fulfilled /his obligation/. Consequently, one should make the blessing *Borey Miney Vesamim* over /the fragrance of/ any article when one is in doubt as to /which blessing is appropriate for/ it.

Over /the fragrance of/ (14) nutmeg, (15) cinnamon, (16) clove or any /other/

Mishnah Berurah

blessing one should make first, see the *E.R.*, who concludes that in a case of this nature, when one smells and eats the same fruit, it is preferable to make a blessing over the fragrance first and to make a blessing over the eating subsequently. /This is/ because one benefits from /the fragrance/ earlier, since he smells it immediately when he takes it in his hand. The *Ma'amar Mordechai* also writes this; see there. /However,/ the *P.Mg.* gives an alternative suggestion for /dealing with/ this /problem/. /His suggestion/ is that one should partake of a bit of the fruit /after/ making over /the fruit/ the blessing for eating it, without intending to benefit from the fragrance then, and subsequently to make the blessing *Asher Nasan*, etc. and smell it.

(11) Even though it, etc. he should not make a blessing. /This is/ because to him it is like a /fragrant/ article which is not intended to be smelt, over which one should not make a blessing even though it gives off a fragrance and he enjoys it, as stated below in Sec. 217, Par. 2.[6]

(12) In the case of all /fragrant articles/. /I.e.,/ regardless of whether one /wishes to/ smell /the fragrance of an article that comes from /a tree or a herb or is a fragrant fruit.

(13) He will have fulfilled. /This is/ because the wording of this blessing includes all /fragrant articles within its scope/, just as /the wording of/ the blessing *She-Ha-Kol* includes all kinds of food and drink /within its scope/.

Some Acharonim are of the opinion that if one made the blessing *She-Ha-Kol* over fragrance he will have fulfilled /his obligation/ once it is after the event. /They argue/ that /smelling/ a fragrance, which is a slight benefit, is not more /important/ than eating or drinking, which is a considerable benefit, and despite /the latter fact/ one will have fulfilled /his obligation/ if /he made the blessing/ *She-Ha-Kol* /over an article he wishes to eat or drink/. /However,/ the *Magen Giborim* is of the opinion that one will not even have fulfilled /his obligation/ once it is after the event /if he made the blessing *She-Ha-Kol* over fragrance/. For /the wording of/ this /blessing/ does not /conform with/ the formula which was prescribed by the Sages for blessings /over fragrance/, as the blessing *She-Ha-Kol* was only ordained /to be used/ for eating or drinking.

(14) Nutmeg, etc. I.e., if one wishes to smell it.

(15) Cinnamon. This is called *tzimering* /in Yiddish/.

(16) Clove. This is called *negelach* /in Yiddish/.

Although these are all /classed as/ kinds of fragrant articles, they are nevertheless mainly intended to be eaten. [*Rosh*]

See the Acharonim, who question /the relevance of this blessing in the case of/ clove. Many of them agree that it is better to make the blessing *Borey Miney Vesamim* over the fragrance /of clove/.

The Acharonim write that if one smells pounded coffee when it is hot and emits fragrance, and it is a fragrance that one enjoys, he should make the blessing *Asher Nasan*, etc.

[3*] In the Beyur Halachah, the author of the Mishnah Berurah inclines to the view that if one took hold of the fruit to eat it, he is not required to make a blessing over its fragrance even if he subsequently wishes to smell it.

[6] The Hebrew text has Par. 1, but this is an obvious misprint.

שהם לאכילה מברך שנתן ריח טוב בפירות: **ג** (יז) [ח]על (ח) הורד ועל [ג] הקנמון שהוא (יח) עור הנדי ועל (יט) מי הורד ועל (כ) הלבונה (ט) (כא) והמצטיכי וכיוצא בהם בורא (י) * עצי בשמים: **ד** (כב) [ט]על שמן (יא) אפרסמון מברך (כג) בורא שמן ערב: **ה** [י]שמן זית (יב) (כד) שכתשו או טחנו שחזר ריחו נודף מברך עליו (כה) בורא עצי בשמים: **ו** (כו) [כ]שמן שבשמו (כז) כמו שמן המשחה

ח רמב"ם שם
ט ברכות מ"ג
וכר' יוחנן י שם
וכנהרדעא כ לדעת
הרמב"ם שם
והרא"ש שם

באר היטב

שלא לברך. ובתשובת פרח שושן כלל א' סי' י"ג כתב שיש לברך עליה הנותן ריח טוב בפירות וכן המריח בקאוו"י כתושה והיא חמה שריחה נודף ואם נהנה מאותו ריח צריך לברך ועי' הלק"ט ח"ב סי' קט"ז ועי' בס' בני חייא אם על חצי פרי מברך ובגנת ורדים כלל א' סי' מ"ב: (ח) הורד. שקורין רוזא"ש. אעפ"י שראוי לאכילה ע"י מרקחת מ"מ אין עיקרן עומד לאכילה אלא להריח: (ט) והמצטיכי. שרף שעושין ממנו זפת: (י) עצי בשמים. וכן בכל דבר שהקלח שלו קשה ש"ג מ"א: (יא) אפרסמון. מפני שגדל בא"י קבעו לו ברכה בפ"ע תר"י: (יב) שכתשו. דוקא שמן

שערי תשובה

והתוספתא ודברי הריב"ש בתשובה סימן שפ"ד וע"ש בדברי הס"ק בסוכה דף מ"ו שרמז להם המג"א בסימן כ"ה ע"ש: [ג] הקנמון שהוא עור הנדי. ע' בהגהות בעל תוספת שבת ובסימן רל"ז במג"א ומ"ש בתוספת

משנה ברורה

נתן וכו': **ג** (יז) על הורד. הוא מה שאנו קורין רוזא"ש וקמ"ל בזה אע"פ שראוי לאכילה ע"י מרקחת ומברכין עליה כמבואר בסימן ר"ד סי"א אפ"ה לא נוכל לברך על ריחה אשר נתן ריח טוב בפירות (יג) כיון שאין עקרה עומד לאכילה אלא להריח אלא מברכין בורא עצי בשמים. והיינו על הורדים הגדלים באילנות אבל אלו הגדלים בקרקע מברכין בורא עשבי בשמים [ב"י] ובביאור הגר"א משמע שמלבד (יד) דאם תוציא עליו מעלו והוא מתקיים משנה לשנה [דהיינו שאין העץ מתייבש וכלה בחורף] יברך בורא עצי בשמים ואפשר שגם הב"י מודה לזה וצ"ע: (יח) עור הנדי. ט"ס וצ"ל עוד הנדי וביאורו עץ בושם הבא מארץ הודו כי עוד הוא עץ בלשון ערבי והנדי היינו מארץ הודו ששם גידולם [הגר"א] ועיין בשע"ת מש"כ בשם מחזיק ברכה: (יט) מי הורד. היינו (טו) בין מי האחלוחית שיצא מן הורד ע"י סחיטתו (טז) ובין מה שיצא ע"י שנשרה ונתבשל במים ואפילו למאן דס"ל בסימן ר"ב ס"י דמי שריית פירות אינו כפירות עצמן היינו לענין ברכת אכילה לבד (יז) ולא לענין ברכת הריח: (כ) הלבונה. הוא (יח) קטף יוצא משרשי עץ: (כא) והמצטיכי. הוא (יט) מין עץ שקטף שלו נותן ריח טוב

[illegible]

ביאור הלכה

ומעלה ריח טוב כיון שעיקר כונתו בהבאתו לאכילה אין צריך לברך [כן מוכח ברש"י כ"ג ע"א בסופו ע"ש]: * עצי בשמים. כתב מ"א וכן בכל דבר שהקלח שלו קשה [ש"ג] ומשמע מלשון זה אע"ג דיבש לבסוף בקרקע ואין נשאר בחורף אפ"ה כל שהקלח שלו קשה מברך בורא ע"ב אע"ג דלענין ברכת אכילה אינו כן עיין סימן ר"ג ס"ב בהג"ה אכן בס"ק י"ד במ"א משמע להיפך דלא מברכינן ברכת הריח עצי בשמים עד שיהיו בו הסימנים שהוא עץ כמו לענין אכילה וצ"ע וכבר העיר הפמ"ג בזה והנה במ"א משמע שהוא מפרש דכונת המ"א בשם הש"ג הוא רק לסימנא בעלמא לידע אם הוא עץ או עשב דהיינו ראשון לכל אנו צריכין לראות אם הקלח קשה [דאם הוא רך מסתמא עשב הוא] ומ"מ אפילו אם הוא קשה בעינן אח"כ לראות אם מוציא עליו מעלו ומתקיים משנה לשנה ע"ש אכן פשטא דלישנא דש"ג לא משמע כן ע"ש בש"ג בשם הריא"ז אמנם באמת יש פלוגתת הראשונים בזה דהרא"ה בהלכותיו ומובא ג"כ בשמק"ו לברכות כתב בהדיא בדף מ"ג וז"ל סמלק וחילפי דימא הם עשבים בעלי ריח בגופן ואינם רכים כמו עשבים אלא קשים כעץ וגדלין ע"ג קרקע ואי הוה להו פירי בודאי בפה"א הוה מברכינן עלייהו ולא בפה"ע משום דעץ הנזכר בברכת בפה"ע הכונה אילן והני לאו אילן נינהו אבל מ"מ כל דבר שהוא קשה נקרא בלשון העולם עץ וכיון דכן הכי כמי שהן קשין ואית להו ריח טוב בגופן עץ מקרי ומברכינן עלייהו בורא עצי בשמים ומייתי ראיה דאפילו מידי דלאו אילן רק משום דקשה מקרי עץ מדכתיב ותטמנם בפשתי העץ ובודאי פשתים אינו אילן וקרי ליה עץ עכ"ל [וכן משמע קצת ברש"י מ"ג ע"ב ד"ה סמלק שכתב שהוא מין עשב שיש לו ג' שורות וכו' והובא לקמן בס"ז אמנם יש לדחות דהכונה שהוא רך ביותר כעשב אבל אה"כ דעלו מתקיים משנה לשנה ותדע דהא זה פי' על יסמין ודעת הערוך ג"כ דסמלק הוא יסמין והערוך בעצמו סובר דבעינן שיהיה בו סימני אילן וכדלקמיה] אכן לפי המבואר בערך חילפא בשם הגאונים תלוי דינא דברכת בשמים בעיקר דינו של אילן אם עץ הוא או ירק וז"ל שם ופירשו הראשונים דהכי חילפי דימא לא בבירא לן בודאי מאי נינהו וקי"ל כי האי מתניתא [בתוספתא דכלאים] דכל שתחלת ברייתו מוציא עץ אילן הוא ועל כל שהוא כענין הזה בורא עצי בשמים מברכין עלייהו עכ"ל ע"ש וכ"כ בא"ז בשם הערוך ומקיים ע"ז וכ"כ ר"י אלפס דקי"ל כי האי מתניתא דכל שתחלת ברייתו מוציא עלין ירק הוא

שער הציון

מליתריכ"ג ומ"מ כיון דבדיעבד יצא בברכת במ"ב על הכל אפשר דטוב יותר לכתחלה לברך במ"ב כדעת המ"א: (יג) הרא"ש: (יד) וכן משמע בכלאים פ"ה מ"ח בר"ש ע"ש: (טו) כן מוכח מהרשב"א והרא"ש וכן משמע בביאור הגר"א שמפרש כך את דבריהן: (טז) כן מוכח במ"א וביאור הגר"א והטעם דהוא כמו משחא כבישא: (ח) והטעם כמו שכתב המ"א לחלק דטבע הריח להיות נקלט וכשנותנו במים נקלט כל הריח משא"כ במאכל אינו נקלט כל הטעם במים אלא נותן טעם קלוש וכעין זה משמע ג"כ בב"ח אלא ששם משמע קצת דדוקא ע"י בישול ולא ע"י שריה בעלמא ואיני יודע מ"ש ממשחא כבישא ואפשר דבשרוי זמן מרובה כמו בכבישא גם הוא מודה: (יח) כן מבואר בטור ובב"י אבל בריא"ז משמע דקאי על המריח בשרשים עצמן ולדידן לא ולא אתת היא שהרי גם על מי ורד מברך בורא עצי בשמים: (יט) ערוך בערך מסטכי ע"ש ורש"י ור"ן והובא באחרונים ואע"פ שהוא שרף מן האילן עצמו [הגר"א]: (כ) ערוך ואו"ז ורא"ה: (כא) תר"י ועי' בבה"ג שכ' טעם אחר: (כב) אחרונים: (כג) מלבוש וקושית הפמ"ג עליו אינה מוכרחת לפ"מ שהעתקתי:

הגהות ותיקונים: א) חסר תיבת רק:

fragrant article that serves as food, one should make the blessing *She-Nasan Reyach Tov Ba-Peyros*.

3. **(17)** Over /the fragrance of/ the rose, the cinnamon, which is **(18)** an Indian tree,[4*] **(19)** rose water, **(20)** frankincense, **(21)** mastic and all similar /articles, one should make the blessing/ *Borey Atzey Vesamim*.[5*]

Mishnah Berurah

(17) Over the rose. I.e., what we call *rozash* /in Yiddish/.

/The Shulchan Aruch/ teaches us by this /ruling/ that even though it is edible if it is preserved and one must /then/ make a blessing before /eating/ it, as stated in Sec. 204, Par. 11, one is nevertheless unable to make the blessing *Asher Nasan Reyach Tov Ba-Peyros* over its fragrance, since it is not principally intended for eating, but for smelling. One should therefore make the blessing *Borey Atzey Vesamim* /over its fragrance/.

This /ruling/ applies to roses that grow on trees, but /over the fragrance of/ those /roses/ which grow on the ground one should make the blessing *Borey Isvey Vesamim*. [*B.Y.*] /However,/ it is implied by /the author of/ the *Beyur Ha-Gra* that he adopts /the view/ that if /the plant on which the roses grew/ produces leaves from its wood and lasts from year to year [i.e., if the wood does not dry up and die in the winter], one should make the blessing *Borey Atzey Vesamim* /over the fragrance of its roses/. It is possible that the *B.Y.* also agrees with this and /further/ study is required /on this point/.

(18) An Indian tree. /The word עור in the Hebrew text/ is a misprint and /the correct reading/ should be עוד הנדי. What is meant is a tree that comes from the land of India and produces fragrance. For /the word/ עוד /denotes/ "a tree" in the Arabic language and /the word/ הנדי means "from the country of India," which is where this /tree/ grows. [The *Gra*] See what the *Sha.T.* has written in the name of the *Machazik Berachah*.

(19) Rose water. I.e., either moisture which came out of a rose when it was squeezed or /moisture/ that came out /of a rose/ when it was soaked or cooked in water. Even according to the /authority quoted/ in Sec. 202, Par. 10 who is of the opinion that water in which fruit was soaked is not /classed/ as the fruit itself /for the purposes of the blessing/, this only applies with reference to the blessing for consumption, but it does not /apply/ with reference to the blessing for fragrance.[7]

(20) Frankincense. This is a resin which comes from tree roots.

(21) Mastic. This is a kind of tree whose

[4*] This translation is based on the corrected reading given by the Mishnah Berurah in sub-Par. 18. It should be noted that in Par. 2 the Shulchan Aruch rules that one must make the blessing *She-Nasan Reyach Tov Ba-Peyros* over the fragrance of cinnamon (קניל"ה). The editor does not know whether the different rulings are because two different kinds of cinnamon are involved, because they refer to two different parts of the tree, because one applies to cinnamon which has been made edible and the other to raw cinnamon, which is not yet fit for consumption, or because of any other reason.

[5*] The author notes in the Beyur Halachah that there are authorities who are of the opinion that when a plant has a hard tree-like stem, one should make the blessing *Borey Atzey Vesamim* over its fragrance although the plant does not conform with the definition of a tree given above in Sec. 203, in the gloss to Par. 2. One should therefore make the blessing *Borey Miney Vesamim* over the fragrance in such a case.

[7] Since fragrance, unlike taste, is fully absorbed by the liquid. (Sha'ar Ha-Tziyun No. 17)

[8] E.g., *Bereyshis* 43:11.

[illegible] שמן [illegible] טוב בפירות. ג (יז) על (ק) הורד ועל וגן הקנמון שהוא (יח) עור [illegible] די ועל (יט) מי הורד ועל (כ) הלבונה (כא) והמצטיכי [illegible] * עצי בשמים:
ד (כב) ט על שמן (יא) אפרסמון מברך (כג) בורא שמן ערב: ה י שמן זית (יב) (כד) שכתשו או טחנו עד שחזר ריחו נודף מברך עליו (כה) בורא עצי בשמים: ו (כו) כ שמן שבשמו (כז) כמו שמן המשחה

ח רמב"ם שם
ט ברכות מ"ג
וכר' יוחנן י שם
וכנהרדעא כ לדעת
הרמב"ם שם
והרא"ש שם

באר היטב

שלא לברך. ובתשובת פרח שושן כלל א' סי' י"ג כתב שיש לברך עליה הנותן ריח טוב בפירות וכן המריח בקאוו"י כתושה והיא חמה שריחה נודף ואדם נהנה מאותו ריח צריך לברך ועי' הלק"ט ח"ב סי' קט"ז ועי' בס' בני חייא אם על חצי פרי מברך ובגנת ורדים כלל א' סי' מ"ב: (ח) הורד. שקורין רוזא"ש. אעפ"י שראוי לאכילה ע"י מרקחת מ"מ אין עיקרן עומד לאכילה אלא להריח: (ט) והמצטיכי. שרף שעושין ממנו זפת: (י) עצי בשמים. וכן בכל דבר שהקלח שלו קשה ש"ג מ"א: (יא) אפרסמון. מפני שגדל בא"י קבעו לו ברכה בפ"ע תר"י: (יב) שכתשו. דוקא שמן

שערי תשובה

והתוספתא ודברי הריב"ש בתשובה סימן שפ"ד וע"ש בדברי הש"ס בסוכה דף מ"ו שרמז להם המג"א בסימן כ"ה ע"ש: [ג] הקנמון שהוא עור הנדי. עי' בהגהות בעל תוספת שבת ובסימן רל"ז במג"א ומ"ש בתוספת

משנה ברורה

שסרף שלו נותן ריח טוב:
ד (כב) על שמן אפרסמון. הוא צרי (כ) בלשון המקרא וחותכין העץ ומקלפין אותו ונוטף שמן ממנו ומוזכר בש"ס הצרי אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף: (כג) בורא שמן ערב. מפני (כא) שנמצא בא"י והוא חשוב קבעו לו ברכה בפני עצמה להורות על חשיבותו ואם בירך בורא ע"ב אם יצא בדיעבד עיין בב"ח ופמ"ג:
ה (כד) שכתשו וכו' עד שחזר. פי' (כב) שלא נתן בתוכו שום בשמים אלא שמחמת כתישת או טחינת הזית התחיל השמן להיות ריחו נודף: (כה) בורא עצי בשמים. שהזית גדל על העץ וה"ה משאר פירות שגדלין על העץ אם עשה כה"ג ואם היה זה מפירות שאין גדלין על העץ שטחנם וכתשם ומריח שמנם אינו מברך עליהם רק בורא מיני בשמים [פמ"ג] והא דאין מברכין על כל אלו הנותן ריח טוב בפירות כמו באתרוג וכיוצא בו (כג) דהתם שאני שגדל עם הריח אבל הכא אין הריח גדל עמם אלא בא ע"י כתישה וטחינה שנעשית בידי אדם אין שייך לברך הנותן וכו' שלא ניתן בו הריח מתחלתו ושייך טפי לברך עליו בורא ע' בשמים על שהוטבע בו כח הבושם בפנימיותו: ו (כו) שמן שבשמו. ר"ל שנתן בו בשמים כדי שיריח השמן וה"ה מים ושאר משקין שנתן בהם הבשמים [ח"א]: (כז) כמו שמן המשחה. אין הכונה שעשאו בשיעור ובמדה כמו שמן המשחה דזה אסור אלא הוא מראה לנו שדרך לבשם

ביאור הלכה

ומעלה ריח טוב כיון שעיקר כונתו בהבאתו לאכילה אין צריך לברך [כן מוכח ברש"י כ"ג ע"א בסופו ע"ש]: * עצי בשמים. כתב מ"א וכן בכל דבר שהקלח שלו קשה [ש"ג] ומשמע מלשון זה אע"ג דיבש לגמרי בקרקע ואין נשאר בחורף אפ"ה כל שהקלח שלו קשה מברך בורא ע"ב אע"ג דלענין ברכת אכילה אינו כן עיין סימן ר"ג ס"ב בהג"ה אכן בס"ק י"ד במ"א משמע להיפך דלא מברכינן ברכת הריח עצי בשמים עד שיהיו בו הסימנים שהוא עץ כמו לענין אכילה וצ"ע וכבר העיר הפמ"ג בזה והנה בח"א משמע שהוא מפרש דכונת המ"א בשם הש"ג הוא רק לסימנא בעלמא לידע אם הוא עץ או עשב דהיינו ראשון לכל אנו צריכין לראות אם הקלח קשה [דאם הוא רך מסתמא עשב הוא] ומ"מ אפילו אם הוא קשה בעינן אח"כ לראות אם תוציא עליו מעצו ומתקיים משנה לשנה ע"ש אכן פשטא דלישנא דש"ג לא משמע כן ע"ש בש"ג בשם הריא"ז אמנם באמת יש פלוגתת הראשונים בזה דהרא"ה בהלכותיו ומובא ג"כ בשמק"ו לברכות כתבו בהדיא בדף מ"ג וז"ל סמלק וחילפי דימא הם עשבים בעלי ריח בגופן ואינם רכים כמו עשבים אלא קשים כעץ וגדלין ע"ג קרקע ואי הוה להו פירי בודאי בפה"א הוה מברכינן עלייהו ולא בפה"ע משום דעץ הנזכר בברכת בפה"ע הכונה אילן והני לאו אילן נינהו אבל מ"מ כל דבר שהוא קשה נקרא בלשון העולם עץ וכיון דכן הכי כמי שהן קשין ואית להו ריח טוב בגופן עץ מקרי ומברכינן עלייהו בורא עצי בשמים ומייתי ראיה דאפילו מידי דלאו אילן רק משום דקשה מקרי עץ מדכתיב ותטמנם בפשתי העץ ובודאי פשתים אינו אילן וקרי ליה עץ עכ"ל [וכן משמע קצת ברש"י מ"ג ע"ב ד"ה סמלק שכתב שהוא מין עשב שיש לו ג' שורות וכו' והובא לקמן בס"ז אמנם יש לדחות דהכונה שהוא רך ביותר כעשב אבל אה"נ דעלו מתקיים משנה לשנה ותדע דהא זה פי' על יסמין ודעת הערוך ג"כ דסמלק הוא יסמין והערוך בעצמו סובר דבעינן שיהיה בו סימני אילן וכדלקמיה] אכן לפי המבואר בערך חילפא בשם הגאונים תלוי דינא דברכת בשמים בעיקר דינו של אילן אם עץ הוא או ירק וז"ל שם ופירשו הראשונים דהכי חילפי דימא לא ברירא לן בודאי מאי נינהו וקי"ל כי האי מתניתא [בתוספתא דכלאים] דכל שתחלת בריתו מוציא עץ אילן הוא ועל כל שהוא כענין הזה בורא עצי בשמים מברכין עלייהו עכ"ל ע"ש וכ"כ באו"ז בשם הערוך ותקיים ע"ז וכ"כ ר"י אלפס דקי"ל כי האי מתניתא דכל שתחלת בריתו מוציא עלין ירק הוא

שער הציון

תלמידי ר"י ג ומ"מ כיון דבדיעבד יצא בברכת במ"ב על הכל אפשר דטוב יותר לכתחלה לברך במ"ב כדעת הח"א: (יג) הרא"ש: (יד) וכן משמע בכלאים פ"ה מ"ח בר"ש ע"ש: (טו) כן מוכח מהרשב"א והרא"ש וכן משמע בביאור הגר"א שמפרש כך את דבריהן: (טז) כן מוכח במ"א וביאור הגר"א והטעם דהוא כמו משחא כבישא: (יז) והטעם כמו שכתב המ"א לחלק לטבע הריח להיות נקלט וכשנותנו במים נקלט כל הריח משא"כ במאכל אינו נקלט כל הטעם במים אלא נותן טעם קלוש וכעין זה משמע ג"כ בב"ח אלא ששם משמע קצת דדוקא ע"י בישול ולא ע"י שריה בעלמא ואיני יודע מ"ש ממשחא כבישא ואפשר דבשרוי זמן מרובה כמו בכבישא גם הוא מודה: (יח) כן מבואר בטור ובב"י אבל בריא"ז משמע דקאי על המריח בשרשים עצמן ולדינן לא אתת היא שהרי גם על מי ורד מברך בורא עצי בשמים: (יט) ערוך בערך מסטכי ע"ש ורש"י ור"ן והובא באחרונים ואע"פ שהוא שרף מן האילן עצמו [הגר"א]: (כ) ערוך ואו"ז ורא"ה: (כא) תר"י ועי' בבה"ג שכ' טעם אחר: (כב) אחרונים: (כג) מלבוש וקושית הפמ"ג עליו אינה מוכרחת לפ"מ שהעתקתי:

הגהות ותיקונים: א) חסר תיבת רק:

4. **(22)** Over /the fragrance of/ balm one should make the blessing **(23)** *Borey Shemen Areyv.*

5. Over /the fragrance of/ the oil of an olive, **(24)** which was pounded or ground until it began to emit fragrance, one must make the blessing **(25)** *Borey Atzey Vesamim.*

6. **(26)** Oil which one made fragrant, **(27)** such as the anointing oil,[6*] requires

Mishnah Berurah

resin gives off a pleasant fragrance.

(22) Over balm. In the language of Scripture[8] /balm/ is /called/ *tzari.* The tree is cut and peeled, after which an oil drips from it /which is known as balm/. It is /also/ mentioned in the Talmud[9]: "Balm is nothing but a resin that drips from the balsam tree."

(23) *Borey Shemen Areyv.* In view /of the fact/ that it is to be found in the land of Israel and is of consequence, /the Sages/ ordained a special blessing for its /fragrance/ to show its importance.

See the *Bach* and the *P.Mg.*, as to whether /or not/ one will have fulfilled /his obligation/ once it is after the event if he made the blessing *Borey Atzey Vesamim* /over its fragrance/.

(24) Which was pounded, etc. until it began. I.e., if one did not add any fragrant articles to /the oil/, but the oil began to emit fragrance because the olive was pounded or ground.

(25) *Borey Atzey Vesamim.* /This is/ because an olive grows on a tree.

The same ruling /applies to the oil/ of other fruits that grow on a tree if one acted in this way /and made it fragrant/. /However,/ if one ground or pounded fruit which does not grow on a tree and its oil /became/ fragrant, one should only make the blessing *Borey Miney Vesamim* over /the fragrance/. [*P.Mg.*]

The reason why one does not make the blessing *Ha-Noseyn Reyach Tov Ba-Peyros*[10] in all these cases, as /one does over the fragrance of/ a citron and similar /fruit/, is because /those fruits/ are different in that they grow with fragrance, whereas the fragrance /of these oils/ does not develop with /the fruit/ but comes as a result of pounding or grinding performed by a human being. /Consequently,/ a blessing /with the wording/ הַנּוֹתֵן וכו׳ (Who gives) is not applicable, since the fragrance was not given to it from the outset. The blessing /with the wording/ בּוֹרֵא עֲצֵי בְשָׂמִים (Who creates trees /which produce/ fragrance) is more relevant in their case, because of the innate potential fragrance with which it was endowed.

(26) Oil which one made fragrant. I.e., if one added fragrant substances to the oil to make it fragrant. The same ruling /applies/ if one added fragrant substances to water or /any/ other liquid. [*Ch.A.*]

(27) Such as the anointing oil. /The Shulchan Aruch/ does not have in mind that /this oil/ was made in conformance with the quantities and measures /required by the Torah/ for the anointing oil, since it is forbidden /to do so/. It merely /wishes to/

[6*] See *Shemos* 30:22-33.

[9] *Kereysos* 6a.

[10] See sub-Par. 9.

אם בעצי בשמים מברך בורא [ד] עצי בשמים ואם בעשבי בשמים מברך בורא עשבי בשמים. ואם היו בו (כח) עצים *) ובשמים מברך בורא מיני בשמים (כט) ואם סיננו והוציא ממנו הבשמים ל יש אומרים שמברך (ל) בורא שמן ערב מוי״א שאינו מברך עליו כלל דהוי ריח (לא) שאין לו (יג) עיקר וכיון שספק הוא נכון ליזהר (לב) מלהריח בו: [illegible]

באר הגולה

ל טור בשם י״א
מ שם נ שם בגמ׳
ס ר׳ יונה ע ר׳
ירוחם פ רש״י שם
צ שם בגמ׳ ק שם
ר רש״י בשם בה״ג
ש כ״י ת שם בגמ׳
א רמב״ם שם ורב
עמרם

שערי תשובה

שבת וכיד אפריס שם שאפשר שט״ס במג״א וצ״ל מור הנדי ועיין במח״ב שם שהביא דברי שיורי כנה״ג והתוספת שבת שכתבו שט״ס בשו״ע ומח״ב כתב ליתא וע״ש שכתב דעור הוא עץ בל׳ ערבי והנדי ר״ל מאינדיאה ששם גידולם ובטורקי קורין לו אודאגאשי ובלעז ספרדי קורין לו עץ אלואים כמ״ש הרמב״ם בפהמ״ש ושפיר מברך עצי בשמים (ועיין בחוות יאיר דף רמ״ט מתרגום שיר השירים ותהלים מור ואהלות מתורגם אקסיל אלואן והביא שם מערוך על מפתח אלותא ומכאן מבואר דשם הבושם כן הוא בלעז): [ד] עצי בשמים. וכתב בבר״י בשם מהר״י פראגי

ביאור הלכה

[ודע שבכמה מקומות מביא דברי ר״י אלפס וליתא באלפס שלפנינו ואולי כמצא בתשובותיו] וכ״כ באשכול בשם הגאונים וכ״כ בחידושי רשב״א בשם רב אחאי ובשם הגאונים ע״ש היטב וכן מצאתי להמאמר מרדכי שכתב בשם הא״ח ובשם אבודרהם כשיטה זו וא״כ לא מברכינן עצי בשמים אא״כ נתקיים בו כללי דהגה״ה לעיל בסימן ר״ג [ולפ״ז מה שהביא הגמרא ראיה מפשתן לחילפי דימא והלא חילפי דימא לשיטה זו ע״כ מתקיים משנה לשנה ובתחלת ברייתו מוציא עץ מה שאין זה כלל בגבעולי פשתן אלא דהראיה הוא רק לאע״ג דרכיכי נקרא עץ וכמו בגבעולי פשתן דנקרא עץ אף על גב דג״כ לאו קשים הם כ״כ הערוך והביאו הגר״א בס״ז ומה דמשמע מהרא״ה הנ״ל דגבעולי פשתן קשים הם אין סותר לזה דלגבי שאר תבואות ועשבים קשים הן ולגבי עץ רכין הן] ולדינא קשה להכריע אף דפשטיה דש״ס מסתבר כהרא״ה וריא״ז מ״מ רבים הם החולקים וע״כ יברך בורא מיני בשמים כל שאין בו סימני אילן וכן משמע מפמ״ג ומאמר מרדכי שמגדלים מיני שפיריטו״ס המריחים להריח בו ואינם [illegible]

באר היטב

זית מפני שגדל על העץ: (יג) עיקר. ומה״ט אין מברכין על הטובא״ק ששואפין בחוטם הלק״ט ח״א סי׳ ק״א וע״ל סי׳ ר״ל ס״ק ט׳: (יד) אישפי״ק. הייכו שפיגנרדי״א בלשון פולין שעושין מזה שהוא לריח ובעלי בתים רגילים לשפוך זה למים שהכהנים נוטלים ידיהם לדוכן ולריכים העומדים שם לברך בע״ב כמו במי ורד בס״ג. ובהלכות י״ט כתבתי שאין לנהוג כן ט״ז ע״ל סי׳ קכ״ח ס״ק ח: (טו) בגנה. שמשקין אותו וגדל ומתקיים אבל

משנה ברורה

לבשם שמן בבשמים וכמו שמצינו בשמן המשחה שהיו מבשמים אותו: (כח) עצים ובשמים. ר״ל (כד) בין עשבי בשמים ובין מיני בשמים: (כט) ואם סיננו. פי׳ לכ״ז מיירי בשנשאר עכ״פ מעט מן עיקר הבושם לתוכו לפיכך מברכין ברכת אותו מין אבל אם סיננו וכו׳: (ל) בורא שמן ערב. וכמו (כה) באפרסמון: (לא) שאין לו עיקר. ואינו אלא ריח קלוש בעלמא ואין מברכין עליו וכעין דמבואר לקמן בסימן רי״ז לענין מריח בכלים שהם מוגמרים: (לב) מלהריח בו. כדי שלא יכניס עצמו בספק ברכה [והיינו כשאין לו אלא בושם זה אבל כשיש לו בשמים אחרים מברך עליהם עצי או מיני (כו) ויוצא גם ע״ז] ועיין (כז) באחרונים דמסקי דמי שאין רוצה להחמיר ע״ע מותר לו לכתחלה להריח (כח) ולברך בורא מיני בשמים. וצריך להזהיר שבזה״כ לוקחים [illegible]

שער הציון

(כד) עיין ברא״ש וטור: (כה) טור ולא ס״ל לדעה זו הטעם דכתבינן לעיל גבי אפרסמון אלא דלהכי מברך שם בורא שמן ערב לפי שאין בו בשמים בעין ואח״כ ה״ה הכא [הגר״א] ולפ״ז לכאורה יחלוק זו הדעה גם על ס״ה ובאמת המחבר שם סתם לדינא שוב עיינתי בחידושי הרא״ה [ומובא ג״כ בשמק״ו] ומצאתי שם השתי דעות שהובא בטור ומצאתי שכתב שם דלהכי בשמן אפרסמון[א] בורא שמן ערב משום דאפילו בפירות אין משקה היוצא מהן כמותן וכ״ש בעץ ולהכי לא נוכל לברך עליו בורא עצי בשמים ע״ש ולפ״ז בזית דמשקה היוצא מהן כמותו וגם מברכין עליו בורא פרי העץ שפיר מברכינן על ריחו בורא עצי בשמים ומ״מ עדיין צ״ע על המחבר דסתם לענין מי ורד למברך בורא ע״ב דלפי דברי הרא״ה לא נוכל לברך עליו בורא עצי בשמים אא״כ מוכח שם קצת מן הורדין בעצמו וצ״ע [ודע דשתי הדעות שהעתיק הטור ניכר שהוא מדברי הרא״ה הנ״ל ומפני שלא היה הרא״ה לעיני הגדולה של הב״י ע״כ דחק עצמו ותלה דברי הטור בדעת הרמב״ם ובאמת הדין עם הב״ח וש״א דדבר זה אינו דומה כלל לריח שאין לו עיקר אלא דברי הטור הוא מהרא״ה]: (כו) אחרונים [והטעם דיש לצרף לזה דעת האחרונים דסברי דאף על שמן אפרסמון אם בירך בורא מ״ב יצא]: (כז) ב״ח וכ״ז וא״ר וח״א: (כח) כדעת הראב״ד וסייעתו ואף אלו הסוברים דצריך לברך בורא עצי בשמים כהתוספות והרשב״א בשם הגאונים גם הם מודים דיוצא בדיעבד בבורא מיני בשמים שהיא ברכה הכוללת וכנ״ל בסוף ס״ב והם הרובא נגד דעת הרא״ה הנ״ל: (כט) מ״א בשם הרשב״א: (ל) איני יודע לנזר״י דמפרש בל״ק חלפי דימא הוא רוסמארין וע״כ דמין זה יש לו סימני אילן כדמוכח בערוך בערך חלפי אם יודה לרש״י לענין שבולת נרד: (לא) ט״ז ואף לא״ר שהבאתי בסימן קכ״ח ס״ז[ב] דמתיר הייינו בכותן שמן של ריח במים אבל בכותן זה השפיכנרא״ד גופא במים לכו״ע אסור כדמוכח שם: (לב) מ״א בשם רשב״א: (לג) כן תיקן הלבוש הלשון וכתב עליו הל״ח דיפה כוון ועיין בפמ״ג שרצה לומר באופן אחר ומחידושי הרשב״א מה שהעתיק שם בשם הגאונים משמע כהלבוש:

הגהות ותיקונים: א) מברך: ב) צ״ל ס״ו:

the blessing *Borey Atzey Vesamim* /over its fragrance/, if /it was done/ with fragrant articles from a tree /or a tree-like plant/, or the blessing *Borey Isvey Vesamim*, if /it was done/ with fragrant articles from herbs. /If it was done with fragrant articles from/ **(28)** a tree /or a tree-like plant/ and /also with other kinds of/ fragrant articles, one should make the blessing *Borey Miney Vesamim* /over its fragrance/.

(29) If one filtered /the oil/ and extracted the fragrant articles from it, there are /authorities/ who say that one must /now/ make the blessing **(30)** *Borey Shemen Areyv* /over the fragrance of the oil/ and /authorities/ who say that one should not make a blessing over it at all, since it is /now/ a fragrance **(31)** which does not have a body to it. Since it is doubtful /how one should act/ it is proper to avoid **(32)** smelling it.

Mishnah Berurah

show us that it is usual to make oil fragrant with fragrant articles, as we find in the case of the anointing oil, which was made fragrant.

(28) A tree and /also with other kinds of/ fragrant articles. /The Shulchan Aruch/ means by this either fragrant articles from herbs or /other/ kinds of fragrant articles /that are neither from a tree nor from a herb/.

(29) If one filtered /the oil/. I.e., all the /previous remarks/ refer to an instance when at least a little of the substance of /the article from which/ the fragrance /derives/ is left inside /the oil/, which is why one must make the /appropriate/ blessing for /the fragrance of/ that kind /of substance/, but if one filtered /the oil/, etc.

(30) *Borey Shemen Areyv.* As /one makes/ over /the fragrance of/ balm.[11]

(31) Which does not have a body to it. /Then/ it is no more than a mere faint scent and one should not make a blessing over it. This /ruling/ resembles /the ruling/ given below in Sec. 217 /, Par. 3/ with respect to /a person/ who smells utensils which were incensed.

(32) Smelling it. So as not to involve oneself in /a situation/ where it is doubtful as to whether /or not one is required to make/ a blessing. [This applies /merely/ if one only has this fragrant article, but if one /also/ has other fragrant articles he should make the blessing *Borey Atzey Vesamim* or *Borey Miney Vesamim*[12] and he will /then/ fulfil /his obligation with respect to a blessing/ over /the fragrance of the oil/ as well /, if such a blessing is in fact required/.]

See the Acharonim, who conclude that /a person/ who does not wish to be stringent with himself is permitted initially to smell /the filtered oil/ after making the blessing *Borey Miney Vesamim.*

One should admonish /those people/ who take /various/ kinds of essence on Yom Kippur and smell them without making any

---

[11] These authorities are of the opinion that this blessing is made over balm because the oil is not considered the substance of the article. Only in the case of grapes and olives is the juice considered the substance of the fruit. See Sha'ar Ha-Tziyun No. 25.

[12] For one may also take into account those authorities who say that once it is after the event one will even have fulfilled his obligation with respect to balm, which requires initially the blessing *Borey Shemen Areyv*, by means of this blessing. (Sha'ar Ha-Tziyun No. 26) See also sub-Par. 30 and Note 11.

[illegible]

א נכון ליזהר (לב) מלהריח בו: **ז** (לג) ^ג^סימלק וחילפי דימא מברך בורא עצי בשמים סימלק [ס]יש מפרשים (לד) רוסמארי״ן [ע]ויש מפרשים יאסמי״ן [פ]ויש מפרשים שהוא עשב שיש לו שלש שורות של עלין זו למעלה מזו ולכל שורה שלש עלין. וחילפי דימא (לה) הוא שבולת נרד שקורין (יד) אישפי״ק: **ח** (לו) [צ]סיגלי והם ויאול״ש בורא עשבי בשמים: **ט** [ק]נרגים והוא [ר]חבצלת [ש]ויש אומרים שהוא ליריי״ו [ת]אם (לז) (טו) גדל בגנה מברך בורא עצי בשמים ואם הוא גדל בשדה מברך בורא עשבי בשמים: **י** (לח) [א]היו לפניו עצי בשמים ועשבי בשמים ומיני בשמים (לט) מברך על כל אחד ברכה

*) ויש נוסחא שכתוב ועשבים

באר הגולה

ל טור בשם י״א
מ שם נ שם בגמ׳
ס ר׳ יונה ע ר׳ ירוחם פ רש״י שם
צ שם בגמ׳ ק שם
ר רש״י בשם בה״ג
ש כ״י ת שם בגמ׳
א רמב״ם שם ורב עמרם

שערי תשובה

שבת וביד אפרים שם שאפשר שט״ם במג״א וצ״ל מור הכדי ועיין במח״ב שם שהביא דברי שיורי כנה״ג והתוספת שבת שכתבו שט״ם בשו״ע ומח״ב כתב דליתא וע״ש שכתב דעוד הוא עץ בל׳ ערבי והכדי ר״ל מאיכדיאה שהם גידולם ובטורקי קורין לו אודאגאשי ובלעז ספרדי קורין לו עץ אלואים כמ״ש הרמב״ם בפהמ״ש ושפיר מברך עצי בשמים (ועיין בחוות יאיר דף רמ״ט מתרגום שיר השירים ותהלים מור ואהלות מתורגם אקסיל אלואן והביא שם מערוך על מפתח אלותא ומכאן מבואר דשם הבושם כן הוא בלעז): [ד] עצי בשמים. וכתב בבר״י בשם מהר״י פראגי

באר היטב

זית מפני שגדל על העץ: (יג) עיקר. ומה״ט אין מברכין על הטובא״ק ששואפין בחוטם הלק״ט ח״א סי׳ ק״א וע״ל סי׳ ר״ל ס״ק ט׳: (יד) אישפי״ק. היינו שפיגנרדי״א בלשון פולין שעושין מזה שהוא לריח ובעלי בתים רגילים לשפוך זה למים שהכהנים נוטלים ידיהם לדוכן וצריכים העומדים שם לברך בע״ב כמו במי ורד בס״ג. ובהלכות י״ט כתבתי שאין לנהוג כן ט״ז ע״ל סי׳ קכ״ח ס״ק ח: (טו) בגנה. שמשקין אותו וגדל ומתקיים אבל

ביאור הלכה

[ודע שבכמה מקומות מביא דברי ר״י אלפס וליתא באלפס שלפנינו ואולי נמצא בתשובותיו] וכ״כ באשכול בשם הגאונים וכ״כ בחידושי רשב״א בשם רב אחאי ובשם הגאונים ע״ש היטב וכן מצאתי להמאמר מרדכי שכתב בשם הא״ח ובשם אבודרהם כשיטה זו וא״כ לא מברכינן עצי בשמים אא״כ נתקיים בו כללי דהג״ה לעיל בסימן ר״ג [ולפ״ז מה שהביא הגמרא ראיה מפשתן לחילפי דימא והלא חילפי דימא לשיטה זו ע״כ מתקיים משנה לשנה ובתחלת ברייתו מוציא עץ מה שאין זה כלל בגבעולי פשתן אלא דהראיה הוא רק דאע״ג דרכיכי נקרא עץ וכמו בגבעולי פשתן דנקרא עץ אף על גב דג״כ לאו קשים הם כ״כ הערוך והביאו הגר״א בס״ז ומה דמשמע מהרא״ה הנ״ל דגבעולי פשתן קשים הם אין סותר לזה דלגבי שאר תבואות ועשבים קשים הן ולגבי עץ רכין הן] ולדינא קשה להכריע אף דפשטיה דש״ס מסתבר כהרא״ה וריא״ז מ״מ רבים הם החולקים וע״כ יברך בורא מיני בשמים כל שאין בו סימני אילן וכן משמע מפמ״ג ומאמר מרדכי שמצדדים

משנה ברורה

[illegible]

מברכין כלל ויותר מזה ששופכין על בגד פשתן שיריח בו וזה אסור למולידין ריח בבגד. ואותן שפיריטו״ם שקורין (שלאקוואסער°) אין לברך ע״ז כלל שאינו מריח כלל [ח״א]: **ז** (לג) סמלק וחלפי דימא. אע״ג דקלא שלהם אינו קשה כשל עץ (כט) אפ״ה כיון דמוציא עליו מעצו כשאר אילנות בכלל עץ הוא ומברך בורא ע״ב: (לד) רוסמאריי״ן. ובביאור הגר״א חולק והוכיח דלדעת היש מפרשים והוא תר״י (ל) חלפי דימא הוא רוסמארי״ן°°: (לה) הוא שבולת נרד וכו׳. והוא מה שקורין בימינו ספיגנאר°°° ומעלה ריח טוב ובעלי בתים נוהגים באיזה מקומות ליתן זה למים שהכהנים נוטלים ידיהם לדוכן כדי שיהיה ע״ז ריח טוב (לא) ואין נכון לעשות כן דהא מוליד ריחא במים ביו״ט לאסור: **ח** (לו) סיגלי. הם מין דודאים הנזכר במקרא: **ט** (לז) גדל בגינה וכו׳. הטעם דמחלקינן בין גינה לשדה הוא (לב) משום דהגדל בגינה נעבד ומשקים אותם (לג) ואע״פ שעצו מתייבש מתקיים הוא לשנה הבאה אבל דדברא מתייבש כעשב והולך לו: **י** (לח) היו לפניו. פי׳ ורוצה להריח בהם: (לט) מברך על כל אחד וכו׳.

מתרגם: °מי בושם °°אבקה

שער הציון

(כל) עיין ברא״ש וטור: (כה) טור ולא ס״ל לדעה זו הטעם דכתבינן לעיל גבי אפרסמון אלא דלהכי מברך שם בורא שמן ערב לפי שאין בו בשמים בעין וא״כ ה״ה הכא [הגר״א] ולפ״ז לכאורה יחלוק זו הדעה גם על ס״ה ובאמת המחבר שם סתם לדינא שוב עיינתי בחידושי הרא״ה [ומובא ג״כ בשמק״ו] ומצאתי שם השתי דעות שהובא בטור ומצאתי שכתב שם דלהכי בשמן אפרסמון^א) בורא שמן ערב משום דאפילו בפירות אין משקה היוצא מהן כמותן וכ״ש בעץ ולהכי לא נוכל לברך עליו בורא עצי בשמים ע״ש ולפ״ז בזית דמשקה היוצא מהן כמותו וגם מברכין עליו בורא פרי העץ שפיר מברכינן על ריחו בורא עצי בשמים ומ״מ עדיין צ״ע על המחבר דסתם לענין מי ורד דמברך בורא ע״ב דלפי דברי הרא״ה לא נוכל לברך עליו בורא עצי בשמים אא״כ מוכח שם קצת מן הורדין בעצמו וצ״ע [ודע דשתי הדעות שהעתיק הטור ניכר שהוא מדברי הרא״ה הנ״ל ומפני שלא היה הרא״ה לעיני הבדולח של הב״י ע״כ דחק עצמו ותלה דברי הטור בדעת הרמב״ם ובאמת הדין עם הב״ח וש״א דדבר זה אינו דומה כלל לריח שאין לו עיקר אלא דברי הטור הוא מהרא״ה]: (כו) אחרונים [והטעם דיש לצרף לזה דעת האחרונים דסברי דאף על שמן אפרסמון אם בירך בורא מ״ב יצא]: (כז) ב״ח וכ״ז וא״ר וח״א: (כח) כדעת הראב״ד וסייעתו ואף אלו הסוברים דצריך לברך בורא עצי בשמים כהתוספות והרשב״א בשם הגאונים גם הם מודים דיוצא בדיעבד בבורא מיני בשמים שהיא ברכה הכוללת וכנ״ל בסוף ס״ב והם הרובא כנגד דעת הרא״ה הנ״ל: (כט) מ״א בשם הרשב״א: (ל) איני יודע לגר״י דמפרש בל״ק חלפי דימא הוא רוסמארין וע״כ דמין זה יש לו סימני אילן כדמוכח בערוך בערך חלפי אם יודה לרש״י לענין שבולת נרד: (לא) ט״ז ואף לא״ר שהבאתי בסימן קכ״ח ס״ז^ב) דמתיר היינו בנותן שמן של ריח במים אבל בנותן זה השפיגנארד גופא במים לכו״ע אסור כדמוכח שם: (לב) מ״א בשם רשב״א: (לג) כן תיקן הלבוש הלשון וכתב עליו הל״ח דיפה כוון ועיין בפמ״ג שרצה לומר באופן אחר ומחידושי הרשב״א מה שהעתיק שם בשם הגאונים משמע כהלבוש:

הגהות ותיקונים: א) מברך: ב) צ״ל ס״ו:

7. (33) *Simlak* and sea *chilfey* require the blessing *Borey Atzey Vesamim* /over their fragrance/.

Simlak is explained by some /commentators/ to be (34) rosemary and is explained by others to be jasmine, whereas /still/ others explain that it is a herb/-like plant/ which has three rows of leaves, one above the other, with three leaves in each row.

Sea *chilfey* (35) is spikenard and is what we call *ispik.*

8. (36) *Sigley,* which are violets, /require the blessing/ *Borey Isvey Vesamim* /over their fragrance/.

9. /As for/ a *nargeys*, which is a narcissus and some say a lily, if it (37) grew in a garden one must make the blessing *Borey Atzey Vesamim* /over its fragrance/, but if it grew in a field one should make the blessing *Borey Isvey Vesamim* /over its fragrance/.

10. (38) If one has in front of him /articles which require the blessings *Borey/ Atzey Vesamim, /Borey/ Isvey Vesamim* and */Borey/ Miney Vesamim,* /over their fragrance/, (39) he should make over /the fragrance of/ each one the appropriate blessing for it.

Mishnah Berurah

blessing. (Even /worse/ than this, they pour /some of the essence/ onto a linen cloth /so that/ they can smell it. This /practice/ is forbidden /on Shabbos and Yom Tov/, since /it involves/ creating a fragrance in the cloth.) /However,/ one should not make any blessing over /the smelling of/ the essence called ((*shlakvaser* (perfumed water))), since it does not have a scent at all. [*Ch.A.*]

(33) *Simlak* and sea *chilfey*. Although their stalks are not as hard as /the wood of/ a tree they are nevertheless classed as trees, since their wood produces leaves, just like /the wood of/ other trees. One must /therefore/ make the blessing *Borey Atzey Vesamim* /over their fragrance/.

(34) Rosemary. In the *Beyur Ha-Gra* /the author/ disputes /this/ and shows that in the opinion of the commentators /meant/, the pupils of Rabbeinu Yonah, sea *chilfey* is rosemary.

(35) Is spikenard, etc. This is what we call *spiginar* nowadays /, i.e., in Yiddish/. It gives off a pleasant fragrance.

In some places the congregants are accustomed to put it into the water with which the *kohanim* (descendants of Aharon (Aaron)) wash their hands before /they ascend/ the platform /to administer the blessing/, so that it should have a pleasant fragrance from it. It is not proper to do this, since it involves creating a scent in the water on Yom Tov,[13] which is forbidden.

(36) *Sigley*. These are a kind of *duda'im*, which are mentioned in Scripture.[14]

(37) Grew in a garden, etc. The reason why /the ruling for a *nargeys* which grew in/ a garden is different from /the ruling for a *nargeys* which grew in/ a field, is because when /a *nargeys*/ grows in a garden it is tended and watered and even though the wood dries up it survives until the next year, whereas if /a *nargeys*/ grows in a field, it dries up like a herb and dies.

(38) If one has in front of him. I.e., and wishes to smell /the fragrance of all of/ them.

(39) He should make over each one, etc.

---

[13] In the diaspora, the blessing is only administered on Yom Tov.

[14] *Bereyshis* 30:14-16.

הראויה לו: הגה (לח) ואם בירך על כולם מיני בשמים (טז) יצא (טור ריש הסימן) (לט). ואם צריך להקדים של עץ לשל עשבי בשמים (מ) עיין לעיל סימן רי"א: **יא** ב הביאו לפניו הדס ושמן (יז) (מא) להריח בהם [illegible] ואם אינם שוות (מב) * מברך [illegible]

ב שם בגמ' לגי' הרי"ף ג שם לגי' הרא"ש ד שם בגמ'

באר היטב

לדברא מתייבש כעשב והולך לו ב"י: (טז) יצא. כתב הב"ח דאם בירך על של עץ עשבי בשמים לא יצא דעשבי אינו כולל של עץ וכ"כ הלבוש ועי' בס' גן המלך סי' ל"ט: (יז) להריח בהם. דאלו להעביר הזוהמא אין מברכין עליו כמ"ש סי' ר"ז סק"ג: (יח) ההדס.

משנה ברורה

וכו'. ר"ל אין לו לפטור עצמו בברכה כוללת אחת דהיינו בברכת בורא מ"ב אלא לכתחלה צריך לברך על כל אחד בפ"ע. ויברך בתחלה על עצי בשמים ועשבי בשמים ואח"כ יברך על שאר מינים בורא מ"ב וכמו דקי"ל לעיל סימן רי"א ס"ג לענין ברכת הפירות. נתערבו כמה מינים יחד או שהם באגודה אחת וא"א להריח מכל מין בפ"ע מברך עליהם בורא מ"ב [א"ר והה"ח] מיהו משמע בא"ר דטוב לקטוס מהאגודה איזה מין כדי שיוכל לברך עליו ברכתו הראוי לכתחלה: (לח) ואם בירך וכו'. ככ"ל בס"ב אלא דשם מיירי שנקט עצי בשמים או עשבי בשמים בידו ובירך עליהם בורא מ"ב והכא מיירי שנקט רק מיני בשמים ובברכתו כוון להוציא גם את העצי בשמים ועשבי בשמים אפ"ה יצא* שברכה זו שייך בדיעבד גם עליהם: (לט) יצא. היינו כשכיון בהדיא להוציא כל המינים ואי לא"ה לא וכמו לענין ברכת הפירות כשיש לפניו דבר שברכתו פה"ע ופה"א ויש לפניו דבר שברכתו שהכל אינו יוצא בסתמא בברכת שהכל על הכל וכנ"ל בסי' ר"ו. כ' האחרונים דכשם שברכת עצי בשמים אינו פוטר לברכת עשבי בשמי' כן ברכת עשבי בשמי' אינו פוטר לברכת עצי בשמים דבעשבים אינכו נכלל עץ: (מ) ע"ל סי' רי"א. ר"ל דשם איתא פלוגתא כעין זה בס"ג לענין פה"ע ופה"א אם צריך להקדים פה"ע וה"נ בענינכו. ודע דשם הסכימו האחרונים דמה שהוא חביב לו תמיד יותר צריך להקדימו אך אם שניהם חביבין אצלו בשוה נכון יותר להקדים הפה"ע וה"ה הכא אם חביבין אצלו שניהם בשוה נכון יותר להקדים העצי בשמים שהיא ברכה מבוררת ופרטית ביותר ואח"כ יברך עשבי בשמים: **יא** (מא) להריח בהם. דאלו [illegible]

ביאור הלכה

כן לדינא: * מברך על ההדס תחלה. עיין בא"ר שהקשה על הטור שכתב לענין שמן אפרסמון אם נזדמן לו עם ההדס למברך תחלה על ההדס הא לפי טעם הבה"ג משום דהדס איתא בעין לא שייך זה כ"א לגבי שמן שבשמו בעשבי בשמים שהשמן קלט רק מריח משא"כ לענין אפרסמון וקשה לדבריו אמאי פסק הרמב"ם לענין שמן זית [שיש לו ריח] והדס שההדס עיקר וע"כ דגם זה לא חשיב בעין לענין הדס שגוף העץ קיים וה"נ לענין אפרסמון וכ"כ הרא"ה לענין אפרסמון וכמו שכתבנו במ"ב. ודע כי הרא"ה כתב גם בסברא זו דמיירי שאין אחת חביבא ליה אלא דאח"כ בסוגיא דהביאו לו שמן ויין כתב ג"כ דמיירי שאין אחת חביבא ליה ואח"כ מסיים א"כ אליבא דהלכתא בהא כיון דאין ברכותיהן שוות אפילו איכא חד מינייהו דחביב עליה טפי בתר חשוב אזליכן ובהא פליגי הי מינייהו חשיבא עי"ש. אמנם לפי מאי דאסיקנא לעיל בסימן רי"א בבה"ל דרוב פוסקים סוברין דבאין ברכותיהן שוות ג"כ אזליכן בתר חביב לפ"ז ע"כ לכאורה יהיה קאי דברי השו"ע לדינא רק בששניהם חביבין ליה בשוה ואפשר לומר דכיון למעלת ההדס דהוא קיים בגופו דוחה אפילו מעלת ברכת שמן ערב דהוא ברכה המבוררת כ"ש שדוחה מעלת חביב שהוא למטה מזה כדלעיל ברי"א וצ"ע: * מישעלה קיטור עשנו. דע דמוכח מרש"י ותוספות דאפילו נשרפו הבשמים לגמרי ג"כ צריך לברך עליו אע"ג דהשתא אינם כלל ולא קפדינן שיהיה קצת מהבשמים קיים בשעת ברכה ולא מקרי ריח שאין לו עיקר דאדרבה הריח בא מן גופן וכן דרך הבשמים שכשנשרפים מריחים וכן מוכח לשון הרמב"ם דין ב' עי"ש וכן מוכח בא"ז ובש"ג בשם ר' ישעיה ע"ש וכן פסק הט"ז וכתבתי כ"ז להוציא מדברי הרא"ה בהלכותיו שלדעתו אין מברכין אא"כ עיקרו קיים עדיין דאחר שעיקרו כלה באש אין מברכין דהוי ריח שאין לו עיקר ומפרש כולה סוגיא בדרך זה עי"ש ונמשך אחריו בעל שיטה מקובצת ואינו כן לכל הפוסקים הנ"ל: * קודם שיגיע לו הריח. ואף שאין תופס המוגמר בידו לא מקרי קודם דקודם וכמו לעיל בסימן קס"ז ס"ג לענין נחם דהתם מחסר

[illegible]

שער הציון

(לז) מ"א וש"א: (לה) וה"ה אם היה שמן זית שכתשו וכנ"ל בס"ה כן מוכח מרמב"ם בהלכות ברכות פ"ט הלכה ג' ע"ש וכן משמע מסתימת המחבר דקאי על כל דברים של שמני בשמים שברכתן בורא עצי בשמים וע"כ דסבירא לן דזה נמי מקרי אין הבושם בעין כמו הדס שגוף העץ קיים וכמו שבררתי בבה"ל: (לו) הוא לשון הבה"ג והאשכול והלכות הרא"ה ע"ש ושמק"ו וכבר העיר בדבר הבה"ג בא"ר ע"ש. ודע דהרא"ה מקיים ומיירי דליכא בינייהו מה לחביב לו טפי וכיון דכן ודאי לחשוב בגופו עדיף וכו' ע"ש ומיושב בזה מה שתמה בתשובת ר' מנחם עזריה סימן ה' וכן במע"מ מלעיל סימן רי"א דבברכות שוות חביב עדיף ולא היה לפניהם הלכות הרא"ה וכן מוכח בשיטה מקובצת בד"ה לא דדוקא היכא דאין חביב לו אחד מהם אז הוי פלוגתא דב"ש וב"ה עי"ש: (לז) מ"א וכן הסכים בח"ג דלא כלל"ח וכ"כ באשכול: (לח) ואפילו לפי מה שכתבנו לעיל דבדיעבד יוצא בשמן אפרסמון בברכת עצי בשמים עכ"פ לכתחלה צריך לברך על כ"א ברכתו הראויה כדלעיל בס"י: (לט) כ"כ הטור דשמן אפרסמון נמי בכלל זה וכ"כ המאמר מרדכי לדינא דשמן אפרסמון נמי מקרי אינו בעין לגבי הדס [ולא כא"ר שכתב שזהו דוחק ומחמת זה רצה לפסוק דלא כהטור עי"ש] וכוון להרא"ה שכ"כ בהדיא: (מ) ואם הביאו לפניו שמן אפרסמון ושמן שמבושם בעצי בשמים נראה דגם להרא"ה טוב יותר שיברך תחלה בורא שמן ערב על האפרסמון משום דהוי ברכה מבוררת טפי וכפסק המ"א: (מא) אחרונים:

Gloss: **(38)**[7*] *If he made the blessing /*Borey*/* Miney Vesamim *over /the fragrance of/ all of them,* **(39)**[7*] *he will have fulfilled /his obligation/. (...)*

As to whether /or not/ one is required to give priority to /the blessing Borey*/* Atzey Vesamim *over /the blessing* Borey*/* Isvey Vesamim **(40)**, *see above in Sec. 211.*

11. If one was brought a myrtle /twig/ and /fragrant/ oil **(41)** to smell /,then/,

Mishnah Berurah

I.e., he should not discharge his /obligation then/ by /making/ a single comprehensive blessing, namely, the blessing *Borey Miney Vesamim*, but is required initially to make the /appropriate/ blessing over /the fragrance of/ each kind independently.

One should first make the blessings over /the fragrance of/ the fragrant articles from trees and herbs and after that he should make the blessing *Borey Miney Vesamim* over /the fragrance of/ the other kinds, in keeping with the ruling above in Sec. 211, Par. 3 with respect to blessings over /the eating of/ fruit.

If several kinds /of fragrant articles requiring different blessings/ are mixed together or are in one bundle and it is /therefore/ impossible to smell each kind on its own, one should make the blessing *Borey Miney Vesamim* over their /fragrance/. [*E.R.* and *D.Hach.*] However, it is implied by the *E.R.* that it is desirable /for one/ to break off from the bundle one of the kinds /and make a blessing over its fragrance separately/, so that he can make the blessing over /the fragrance/ which is appropriate /for it/ initially.

(38) If he made the blessing, etc. As /ruled/ above in Par. 2. There, however, /the Shulchan Aruch/ is speaking of an instance when one held fragrant articles from trees or herbs in his hand and made the blessing *Borey Miney Vesamim* over their /fragrance, whereas the gloss/ here is speaking of an instance when one only took hold of /other/ kinds of fragrant articles /which require the blessing *Borey Miney Vesamim* over their fragrance/, but had in mind when he /made/ the blessing to fulfil /his obligation/ with respect to /the fragrance of/ fragrant articles from trees and from herbs /as well/. Even in such a case one will have fulfilled /his obligation/, since this blessing also applies to /the fragrance of/ such /articles/ once it is after the event.

(39) He will have fulfilled /his obligation/. I.e., if he expressly had in mind to fulfil /his obligation with respect to/ all the kinds, but otherwise he will not /have done so/. This conforms /with the ruling/ for blessings over fruit /given/ above in Sec. 206, that when one has in front of him an article for which the blessing is *Borey Peri Ha-Eytz*, or /an article for which the blessing is/ *Borey Peri Ha-Adamah*, and /also/ has in front of him an article for which the blessing is *She-Ha-Kol*, he will not fulfil /his obligation/ by means of the blessing *She-Ha-Kol* with respect to everything /in front of him/ if he does not have this explicitly /in mind/.

The Acharonim write that just as the blessing *Borey Atzey Vesamim* cannot /serve to/ discharge /an obligation to make/ the blessing *Borey Isvey Vesamim*, the blessing *Borey Isvey Vesamim* likewise cannot /serve to/ discharge /an obligation to make/ the blessing *Borey Atzey Vesamim*, since /the category of/ herbs does not include trees.

(40) See above in Sec. 211. /The *Rema*/ wishes to refer /us/ to a similar dispute there in Par. 3 with reference to /the blessings/ *Borey Peri Ha-Eytz* and *Borey Peri Ha-Adamah*, as to whether /or not/ one is required to give priority to /the blessing/ *Borey Peri Ha-Eytz*. The same /considerations/ apply /with respect to the blessings discussed/ here.

Note that the Acharonim agree there that one must give priority to the /blessing over the article/ of which he is generally fonder, but if one is equally fond of both /articles/ it is more correct /for him/ to give priority to /the blessing/ *Borey Peri Ha-Eytz*. The same ruling /applies/ here and /, therefore,/ if one is equally fond of /the fragrance of/ both of them it is more correct /for him/ to give priority /to the blessing/ *Borey Atzey Vesamim*, which is a more selective and individual blessing, and to make the blessing *Borey Isvey Vesamim* after it.

(41) To smell. /The Shulchan Aruch

[7*] These sub-paragraph numbers are used twice in the Hebrew text and this has been preserved in the translation.

ב שם בגמ' לגי' הרי"ף ג שם לגי' הרא"ש ד שם בגמ'

(מב) אם ברכותיהן שוות (מג) מברך על (יח) ההדס ופוטר השמן (מד) [ג]ואם אינם שוות (מה) * מברך על ההדס תחלה: **יב** [ד]מברכין על המוגמר (פי' בשמים שמשימים על הגחלים (מו) להריח בהם) * משיעלה קיטור עשנו (מז) * קודם שיגיע לו הריח (מח) אבל לא יברך קודם שיעלה קיטור העשן:

באר היטב

דדברא מתייבש כעשב והולך לו ב"י: (טז) יצא. כתב הב"ח דאם בירך על של עץ עשבי בשמים לא יצא דעשבי אינו כולל של עץ וכ"כ הלבוש ועי' בס' גן המלך סי' ל"ט: (יז) להריח בהם. דאלו להעביר הזוהמא אין מברכין עליו כמ"ש סי' ר"ז סק"ב: (יח) ההדס.

משנה ברורה

עשבי בשמים: יא (מא) להריח בהם. דאלו (לד) שמן שהביא לסוך ידיו להעביר מהם זוהמת האוכלים אין מברך וכמ"ש בסימן רי"ז ס"ב ועי"ש בבה"ל מה שכתבנו בזה: (מב) אם ברכותיהן שוות. כגון שהשמן (לה) היה מבושם בעצי בשמים שמברכין על השמן בורא עצי בשמים כמבואר בס"ו: (מג) מברך על ההדס. הטעם (לו) דהדס הוא גוף העץ הנקרא בשמים והשמן אין הריח מעצמו אלא קולטו מאחר הלכך הדס חשיבא טפי ולהכי מברך עליו ופוטר השמן בברכתו. וכשמברך עליו (לז) נוטל ההדס בימין והשמן בשמאל דעל דבר שמברך נוטלו בימינו: (מד) ואם אינם שוות. כגון שהיה שמן שמבושם בעשבי בשמים שברכתו בורא עשבי בשמים או שהיה שמן אפרסמון דמבואר בס"ד דברכתו הוא בורא שמן ערב וא"כ (לח) אין יכול לברך על ההדס עצי ולפטור את השמן: (מה) מברך על ההדס תחלה. ואע"ג (לט) דשמן אפרסמון ריחו מחמת עצמו ולא קלט מאחרים וגם ברכתו חשובה שמזכיר ומיחד שמן בברכתו אפ"ה הדס שהוא כברייתו וקיים (מ) בגופו חשיב טפי [הרא"ה]: **יב** (מו) להריח בהם. לאפוקי אם מעשן בשביל לבטל הסרחון אין מברכין עליו כלל ואף שנהנה מהבשמים מאד וכדלקמן בסימן רי"ז: (מז) קודם שיגיע וכו'. דבעינן לכתחלה עובר לעשייתן. ובדיעבד יכול לברך (מא) אף בעת שמריח: (מח) אבל לא

ביאור הלכה

כן לדינא: * מברך על ההדס תחלה. עיין בא"ר שהקשה על הטור שכתב לענין שמן אפרסמון אם נזדמן לו עם ההדס דמברך תחלה על ההדס הא לפי טעם הבה"ג משום דהדס איתא בעין לא שייך זה כ"א לגבי שמן שבשמו בעשבי בשמים שהשמן קלט רק מריח משא"כ לענין אפרסמון וקשה לדבריו אמאי פסק הרמב"ם לענין שמן זית [שיש לו ריח] והדס שההדס עיקר וע"כ דגם זה לא חשיב בעין לענין הדס שגוף העץ קיים וה"ה לענין אפרסמון וכ"כ הרא"ה לענין אפרסמון וכמו שכתבנו במ"ב. ודע כי הרא"ה כתב גם בסברא זו דמיירי שאין אחת חביבה ליה עי"ש אלא דאח"כ בסוגיא דהביאו לו שמן ויין כתב ג"כ דמיירי שאין אחת חביבה ליה ואח"כ מקיים א"כ אליבא דהלכתא בהא כיון דאין ברכותיהן שוות אפילו איכא חד מינייהו דחביב עליה טפי בתר חשוב אזלינן ובהא פליגי הי מינייהו חשיבא עי"ש. אמנם לפי מאי דאסיקנא לעיל בסימן ר"א בבה"ל דרוב פוסקים סוברין דבאין ברכותיהן שוות ג"כ אזלינן בתר חביב לפ"ז ע"כ לכאורה יהיה קאי דברי השו"ע לדינא רק בששניהם חביבין ליה בשוה ואפשר לומר דכיון דמעלת ההדס דהוא קיים בגופו דוחה אפילו מעלת ברכת שמן ערב דהוא ברכה המבוררת כ"ש שדוחה מעלת חביב שהוא למטה מזה כדלעיל ברי"א וצ"ע: * מישעלה קיטור עשנו. דע דמוכח מרש"י ותוספות דאפילו נשרפו הבשמים לגמרי ג"כ צריך לברך עליו אע"ג דהשתא איננו כלל ולא קפדינן שיהיה קצת מהבשמים קיים בשעת ברכה ולא מקרי ריח שאין לו עיקר דאדרבה הריח בא מן גופן וכן דרך הבשמים שכשנשרפים מריחים וכן מוכח לשון הרמב"ם דין ב' עי"ש וכן מוכח באו"ז ובס"ג בשם ר' ישעיה ע"ש וכן פסק הט"ז וכתבתי כ"ז להוציא מדברי הרא"ה בהלכותיו שלדעתו אין מברכין אא"כ עיקרו קיים עדיין דאחר שעיקרו כלה באש אין מברכין דהוי ריח שאין לו עיקר ומפרש כולה סוגיא בדרך זה עי"ש ונמשך אחריו בעל שיטה מקובצת ואינו כן לכל הפוסקים הנ"ל: * קודם שיגיע לו הריח. ואף שאין תופס המוגמר בידו לא מקרי קודם לקודם וכמו לעיל בסימן קס"ז ס"ג לענין לחם דהתם מחסר

שער הציון

(לד) מ"א וש"א: (לה) וה"ה אם היה שמן זית שכתשו וכנ"ל בס"ה כן מוכח מרמב"ם בהלכות ברכות פ"ט הלכה ג' ע"ש וכן משמע מסתימת המחבר דקאי על כל דברים של שמני בשמים שברכתן בורא עצי בשמים וע"כ דסבירא לן דזה נמי מקרי אין הבושם בעין כמו הדס שגוף העץ קיים וכמו שבררתי בבה"ל: (לו) הוא לשון הבה"ג והאשכול והלכות הרא"ה ע"ש ושמק"ו וכבר העיר בדבר הבה"ג בא"ר ע"ש. ודע דהרא"ה מקיים ומיירי דליכא ביניהו מה דחביב לו טפי וכיון דכן ודאי דחשוב בגופו עדיף וכו' ע"ש ומיושב בזה מה שתמה בתשובת ר' מנחם עזריה סימן ה' וכן במע"מ מלעיל סימן ר"א דבברכות שוות חביב עדיף ולא היה לפניהם הלכות הרא"ה וכן מוכח בשיטה מקובצת בד"ה לא דדוקא היכא דאין חביב לו אחד מהם אז הוי פלוגתא דב"ש וב"ה עי"ש: (לז) מ"א וכן הסכים בח"א דלא כגל"ח וכ"כ באשכול: (לח) ואפילו לפי מה שכתבנו לעיל דבדיעבד יוצא בשמן אפרסמון בברכת עצי בשמים עכ"פ לכתחלה צריך לברך על כ"א ברכתו הראויה כדלעיל בס"י: (לט) כ"כ הטור דשמן אפרסמון נמי בכלל זה וכ"כ המאמר מרדכי לדינא דשמן אפרסמון נמי מקרי אינו בעין לגבי הדס [ולא כא"ר שכתב שזהו דוחק ומחמת זה רצה לפסוק דלא כהטור עי"ש] וכוון להרא"ה שכ"כ בהדיא: (מ) ואם הביאו לפניו שמן אפרסמון ושמן שמבושם בעצי בשמים נראה דגם להרא"ה טוב יותר שיברך תחלה בורא שמן ערב על האפרסמון משום דהוי ברכה מבוררת טפי וכפסק המ"א: (מא) אחרונים:

(42) if they /require/ the identical blessing /for their fragrance/ **(43)** he should make a blessing over /the fragrance of/ the myrtle /twig/ and /thus/ discharge /his obligation with respect to the fragrance of/ the oil /as well/. **(44)** /However,/ if they do not /require/ the identical /blessing for their fragrance/ **(45)** he should make a blessing over /the fragrance of/ the myrtle /twig/ first.

12. A blessing over incense (*i.e., fragrant articles put on the coals* **(46)** *to be smelt /as they burn/*) should be made when the smoke fumes are rising, **(47)** before the fragrance reaches one, **(48)** but one should not make the blessing before the smoke fumes have risen.

Mishnah Berurah

stresses this/ because when oil was brought for rubbing on one's hands to remove /from them/ the dirt from the food, one should not make a blessing /over its fragrance/, as stated in Sec. 217, Par. 2. See what we have written there in the Beyur Halachah about this.

(42) If they /require/ the identical blessing. This is the case if the oil was made fragrant with fragrant articles from trees,[15] for /then/ one must make the blessing *Borey Atzey Vesamim* over /the fragrance of/ the oil, as stated in Par. 6.

(43) He should make a blessing over the myrtle /twig/. The reason /for this/ is that /in the case of/ the myrtle /twig/ the twig itself is classed as a fragrant article, /whereas in the case of/ the oil the fragrance is not its own, but was absorbed from other /articles/. Consequently, the myrtle /twig/ is the more important /article/ and in view of this one must make the blessing over its /fragrance/ and discharge /one's obligation with respect to the fragrance of/ the oil by means of that blessing.

When one makes the blessing over /the fragrance of/ the myrtle /twig/ he should take it in his right /hand/ and the oil in his left /hand/, since one must take the article over which he makes the blessing in his right /hand/.

(44) /However,/ if they do not /require/ the identical /blessing/. This is the case if the oil was made fragrant with fragrant articles from herbs, in which case /one must make/ the blessing *Borey Isvey Vesamim* /over its fragrance/, or if it is balm, whose /fragrance requires the/ blessing *Borey Shemen Areyv*, as stated in Par. 4. In view of this, one cannot make the blessing *Borey Atzey Vesamim* over the myrtle /twig/ and /thereby/ discharge /his obligation/ with respect to /the fragrance of/ the oil.

(45) He should make a blessing over the myrtle /twig/ first. Although the fragrance of balm is its own and was not absorbed from other /articles/ and, in addition, its blessing is an important one, since one mentions oil specifically in the blessing, the myrtle /twig/, which is in its original form and exists in body, is nevertheless of more consequence.[16] [The *Ra'ah*]

(46) To be smelt. /The gloss wishes/ to exclude /from this ruling/ fumes which were made in order to neutralize a bad smell. One should not make a blessing over /the fragrance of such fumes/ at all, even if he enjoys the fragrance considerably, as /follows from what is stated/ below in Sec. 217/, Par. 2/.

(47) Before...reaches, etc. /This is/ because it is required initially /that the blessing be made/ immediately before the action /to which it relates, in this case the smelling/. Once it is after the event /and one did not make it then/, he may even make the blessing when he is /already/ smelling it.

(48) But one should not, etc. /This is/

---

[15] Or is the oil of an olive which was pounded or ground until it emitted a scent. (Sha'ar Ha-Tziyun No. 35)

[16] However, the blessing *Borey Shemen Areyv* over the fragrance of balm has priority over the blessing *Borey Atzey Vesamim*, when the latter must be made over the fragrance of oil made fragrant by means of articles which require that blessing. (Sha'ar Ha-Tziyun No. 40)

יג [ה]המוגמר אם הוא של עץ מברך (מט) בורא עצי בשמים ואם של עשב בורא (יט) (נ) עשבי בשמים ואם של שאר מינים בורא מיני בשמים: **יד** (נא) * המריח באתרוג של מצוה [ו]מברך עליו [illegible] ז בו: הגה וי"א (נד) דהמריח בפת חם יש לו לברך שנתן ריח טוב בפת (אבודרהם וב"י סי' רכ"ו) [illegible] עליו (ב"י) (נו) לכך אין להריח בו:

באר הגולה

ה שם לפי הטור ו טור בשם אבי העזרי ז שם בשם ר' שמחה

שערי תשובה

בתשובה אם בירך על מין עץ בורא עשבי בשמים לא יצא ע"ש: [ה] וי"א שאינו מברך. עבה"ט וכתב בבר"י המשמש באתרוג ונשאר הריח בידו או בבגד אינו מברך על אותו הריח כלל שאין לו עיקר מז"ה בשם ספר ארוך החיים תלמיד הרשב"א:

באר היטב

בורא עצי בשמים: (יט) עשבי בשמים. שמעתי מהמדקדקים שא"ל עֲשָׂבֵי בניקוד שו"א ופתח כיון שהוא דבוק לתיבה שאחריה אלא י"ל בחירק ומצינו כן הנקודה בכתוב באיוב עִשְׂבוֹת הרים ט"ז: (כ) וי"א שאינו מברך. דלא לריח עבידא אלא למצוה. מ"כ בשם רש"ל דוקא בשעת נטילה לשם מצוה אבל קודם לכן ואחר כך מברך מ"א וכ"כ בסי' תרנ"ג ע"ש ועי' ט"ז: (כא) להריח בו. ואם מריח בו כתב הב"ח למברך עליו ומ"א חולק עליו שלא לברך וכן בפת חם:

משנה ברורה

לא וכו'. לסמוך (מב) לעשייתן עכ"פ בעינן ולא שתהיה מרוחקת הברכה מההנאה. ובדיעבד יצא כל שלא הפסיק בינתים וכדלעיל בסימן ר"ו ס"ה ע"ש: **יג** (מט) **בורא עצי בשמים.** ולא נשתנה ברכתו אע"פ שנשרף ע"י הגימור אין שריפתו נקרא מכלה אותו אדרבה הוא גורם שתעלה תמרתו וריחו נודף [לבוש]: (נ) **עשבי בשמים.** העי"ן בחירק והשי"ן בשו"א והבי"ת רפויה [פמ"ג] וע"ש שמביא עוד דעת אחרת בזה: **יד** (נא) **המריח באתרוג וכו'.** אין הכונה (מג) שנטלו בידו לצאת ואגב אורחיה העלה ריח דבזה לכו"ע אין לברך וכדלעיל בס"ב כיון דאין מתכוין להריח אלא איירי כגון שנטלו לצאת ולהריח דבכה"ג פסקינן לעיל לברך על אכילה ועל [illegible] ריח ומוכר לעה לחשובה דה"ה בזה למברך על נטילת האתרוג [illegible] (מד) עבידא כיון [illegible] למצוה [illegible] ועיי' [illegible] ואם [illegible] הגר"א בביאורו: [illegible] פירות שעומדים [illegible] אותם [illegible] ריח (מו) חשוב [illegible] אין להריח [illegible] ריח תרות אין מברך עליו (מ"א):

ביאור הלכה

הלקיחה בידו והאכילה משא"כ הכא לא מחסר רק שיריח ומקרי שפיר קודם לעשייתן: * **המריח באתרוג וכו'. וי"א שאין מברך וכו'.** עיין מ"ב מש"כ בשם מג"א בשם מהרש"ל וכ"כ הגאון ר' מרדכי בנעט בביאורו למרדכי אבל א"ר ונהר שלום בסימן תרנ"ג ומאמר מרדכי ומטה יהודה חולקים עליו ולדידהו לדעה ב' כל ימי החג אין לברך על ריחו בין בשעה שנוטלו למצותו ובין בשאר כל היום משום דהוקצה למצותו ואינו עומד להריח וכן משמע מלבוש אמנם לענ"ד הדבר תמוה אחרי כי בש"ס נאמר מפורש דאתרוג מותר להריח בו שלא הקצהו אלא מאכילה שעומד בעיקרו לכך אבל מריח לא אקצייה ושפיר היה בדעתו ליהנות היינו מריחו א"כ אמאי לא יברך עליו עכ"פ בשעה שאינו לוקחו למצותו בשלמא בשעה שלוקחו למצותו אפשר לומר בטעם סברא שניה למאחר דבלא"ה חייב ליקחנו בשביל לצאת בו הו"ל כדבר שלא נעשה להריח ואע"ג דמתכוין ג"כ להריח ל"ל בה ועדיפא מלקחו לאכלו ולהריח דהתם רשות הוא עיקר לקיחתו וכשלקחו לאכלו ולהריח מאן מפיס שעיקר לקיחתו בשביל אכילה והריח בא ממילא ולא איפכא דעיקר הוא בשביל הריח או אפשר בשביל שתי ההנאות בשוה משא"כ הכא דבודאי עיקר נטילתו היה בשביל מצוה בשעתה דמחוייב בזה א"כ ההנאה לכו"ע טפלית היא אבל שלא בשעת מצוה מאי איכא למימר [ולא נוכל לתרץ ולומר דכיון דעיקרו אינו עומד להריח אלא לעשות בו מצוה כל שבעה ימים לכך לא נוכל לברך עליו ברכת אשר נתן זה אינו דהא אתרוג בשאר ימות השנה כשלוקחו לאכלו אע"ג דנהנה הוא מריח סברי כולי עלמא ג"כ שלא לברך עליו מטעם דעיקרו אינו עומד להריח אלא לאכילה ואפ"ה כשנוטלו להריח לבד לכו"ע יש לו לברך וה"נ אע"ג דעיקרו עומד למצוה ולא להריח עכשיו כשנטלו להריח לבד יש לו לברך] ויש מן האחרונים שרוצים לומר באופן זה למאחר שאינו עומד להריח בעיקרו א"כ אין לו לברך עליו עצי או מיני בשמים כדמסקינן בש"ס פ' כ"מ [לפי גרסת התוספות בשם הבה"ג] תנא הדס וכל דדמי ליה שעומדים בעיקרם להריח משא"כ אתרוגים ותפוחים עי"ש בתוס' ורשב"א וא"כ אין לברך עליו רק אשר נתן ריח טוב בפירות ככל דבר שעומד בעיקרו לאכילה והכא בחג דהוקצה מאכילה א"כ גם ברכה זו אין לברך [זהו תורף כונתם אף שלא זכרו מסוגיא זו דתני הדס עיין בכנה"ג ובגדי ישע ומאמ"ר] אבל מ"מ לא מסתברא כלל דכי בשביל שהקצה עצמו מאכילת פרי זה איננה עומדת לאכילה בעיקרה ולא שייך למקרי פרי ובפרט לפי מה שכתב הרשב"א מובא בב"י סימן תרנ"ג דאם התנה שלא יהא אסור באכילה או בהנאה מהני עי"ש היטב א"כ בודאי לא נתבטל ממנה שם מאכל ע"י שפירש עצמו מלאכלה גם המעיין בטור יראה שהר"ר שמחה בעל סברא שניה לא כתב כלל כיון שאינה עומדת לאכילה אלא אדרבה כתב כיון שאינה עומדת להריח עי"ש וע"כ נראה להעיקר כהמג"א לדינא דבשארי פעמים בכל ימי החג צריך לברך כשמריח לכו"ע ומ"מ אחרי שהרבה אחרונים הנ"ל מחמירין בזה והעתיקו הדה"ח והח"א את דבריהם יש למנוע מלהריח באתרוג כל ימי החג. ודע דאם ממשמש באתרוג ונשאר הריח בידו או בבגד אינו מברך על אותו הריח כלל לכו"ע אפילו בשאר ימות השנה שריח זה אין לו עיקר [אחרונים]:

הככנם

שער הציון

(מב) מ"א: (מג) כ"מ מביאור הגר"א ופשוט: (מד) טור: (מה) אכן הוא פסק כדעה אחרונה לגמרי ע"ש: (מו) דקדקתי בלשון זה לאפוקי כשנכנס לבית והריח ריח תפוחים או ריח פת חם דבודאי לכו"ע אין לו לברך דלא עדיף מנכנס לאדם אחד ושם בחדרו מונח שם בשמים שא"צ לברך אף כשמתכוין להריח משום דהנהו בשמים לאו לריח עבידא כמ"ש המג"א בריש סימן רי"ז וה"נ בזה אבל כשנוטל הפירות בידו כדי להריח דבר זה משוה להו כמו שעשוי להריח כמו שכתבו האחרונים בסימן רי"ז עי"ש במ"ב: (מז) ולפ"ז פשוט דאף כשנוטל הפת כדי להריח לבד ואין מתכוין לאכול כלל ג"כ אין לו לברך. אמנם לפי ביאור הגר"א בסוף הסימן משמע דאף לדעה אחרונה ס"ל דפת דינו כפרי שיש לו ריח אלא שטעמם כיון שאין עיקרו עומד להריח לכך אין לו לברך ע"ש ולפ"ז אם נטלו להריח לבד צריך לברך*. וספק ברכות להקל:

הגהות ותיקונים: א) רל"ז:

13. If the incense is /from an article which comes/ from a tree, one should make the blessing **(49)** *Borey Atzey Vesamim*, if from herbs, /the blessing/ *Borey* **(50)** *Isvey Vesamim*, if from other kinds /of fragrant articles, the blessing/ *Borey Miney Vesamim.*

14. **(51)** If one smells the citron /with which he fulfils/ the mitzvah /of taking

Mishnah Berurah

because it is at any rate necessary /to make the blessing/ close to the performance /of the action/ and /, therefore,/ the blessing should not be /made/ long before one enjoys /the incense/. /However,/ once it is after the event, one will have fulfilled /his obligation if he made the blessing earlier/, as /explained/ above in Sec. 206, Par. 5, provided he did not make an interruption inbetween; see there.

(49) *Borey Atzey Vesamim.* The blessing /one is required to make/ is unchanged despite /the fact that the article/ is burnt by being incensed.[17] /This is because/ its burning is not classed as destruction. On the contrary, it causes the fumes to rise and /thus/ emit the fragrance. [*Levush*]

(50) *Isvey Vesamim.* The letter ע /of the Hebrew word עִשְׂבֵי/ is /vowelled/ with a *chirik* and the /letter/ שׂ with a *sheva*. The ב is a weak[18] /letter/. [*P.Mg.*] See there, where he brings another opinion concerning this.

(51) If one smells the citron, etc. /The Shulchan Aruch/ does not have in mind /an instance/ when one took /the citron/ in his hand to fulfil /his obligation of taking the four species/ and it gave off fragrance incidentally. For all /authorities agree/ that in such a case one should not make a blessing /over the fragrance/ (as /stated/ above in Par. 2 /with respect to a fruit with a pleasant odor that one took hold of to eat/), since he did not intend to smell it. It is actually referring to an instance when one took it /in his hand both/ to fulfil /his obligation with respect to the mitzvah/ and to smell it.

It is ruled above /in Par. 2/ with respect to a similar case /, when one took hold of fruit both to eat and to smell it/, that one must make a blessing over the eating and the

---

[17] I.e., and one smells the scent of a burnt article.

[18] I.e., it is without a *dageysh*. The word thus reads עִשְׂבֵי.

[illegible] [ו]מברך עליו

(כ) [ה] (נב) [ז]וי"א שאינו מברך (נג) לכך נכון שלא (כא) להריח בו: הגה י"א (נד) דהמריח בפת חם יש לו לברך שנתן ריח טוב בפת (אבודרהם וב"י סי' רל"ו[א]) בשם א"ח (נה) וי"א דאין לברך עליו (ב"י) (נו) לכך אין להריח בו:

באר הגולה

ה שם לפי הטור ו טור בשם אבי העזרי ז שם בשם ר' שמחה

שערי תשובה

בתשובה אם בירך על מין עץ בורא עשבי בשמים לא יצא ע"ש: [ה] וי"א שאינו מברך. עבה"ט וכתב בבר"י המתעסק באתרוג ונשאר הריח בידו או בבגד אינו מברך על אותו הריח כלל שאין לו עיקר מז"ה בשם ספר צרור החיים תלמיד הרשב"א:

באר היטב

בורא עצי בשמים: (יט) עשבי בשמים. שמעתי מהמדקדקים שא"ל עֲשָׂבֵי בניקוד שו"א ופתח כיון שהוא דבוק לתיבה שאחריה אלא י"ל בחירק ומצינו כן הנקודה בכתוב באיוב עִשְּׂבוֹת הרים ט"ז: (כ) וי"א שאינו מברך. דלא לריח עבידא אלא למצוה. מ"כ בשם רש"ל דוקא בשעת נטילה לשם מצוה אבל קודם לכן ואחר כך מברך מ"א וכ"כ בסי' תרנ"ג ע"ש ועי' ט"ז: (כא) להריח בו. ואם מריח בו כתב הב"ח למברך עליו ומ"א חולק עליו שלא לברך וכן בפת חם:

ביאור הלכה

הלקיחה בידו והאכילה משא"כ הכא לא מחסר רק שיריח ומקרי שפיר קודם לעשייתן: * המריח באתרוג וכו'. וי"א שאין מברך וכו'. עיין מ"ב מש"כ בשם מג"א בשם מהרש"ל וכ"כ הגאון ר' מרדכי בנעט בביאורו למרדכי אבל א"ר ונהר שלום בסימן תרנ"ג ומאמר מרדכי ומטה יהודה חולקים עליו ולדידהו לדעה ב' כל ימי החג אין לברך על ריחו בין בשעה שנוטלו למצותו ובין בשאר כל היום משום דהוקצה למצותו ואינו עומד להריח וכן משמע מלבוש אמנם לענ"ד הדבר תמוה אחרי כי בש"ס נאמר מפורש לאתרוג מותר להריח בו שלא הקצהו אלא מאכילה שעומד בעיקרו לכך אבל מריח לא אקצייה ושפיר היה בדעתו ליהנות הימנו מריחו א"כ אמאי לא יברך עליו עכ"פ בשעה שאינו לוקחו למצותו בשלמא בשעה שלוקחו למצותו אפשר לומר בטעם סברא שניה דמאחר דבלא"ה חייב ליקחנו בשביל לצאת בו הו"ל כדבר שלא נעשה להריח ואע"ג דמתכוין ג"כ להריח ל"ל בה ועדיפא מלקחו לאכלו ולהריח דהתם רשות הוא עיקר לקיחתו וכשלקחו לאכלו ולהריח מאן מפיס שעיקר לקיחתו בשביל אכילה והריח בא ממילא ולא איפכא דעיקר הוא בשביל הריח או אפשר בשביל שתי הנאות בשוה משא"כ הכא דבודאי עיקר נטילתו היה בשביל מצוה בשעתה דמחוייב בזה א"כ ההנאה לכו"ע טפלית היא אבל שלא בשעת מצוה מאי איכא למימר [ולא נוכל לתרץ ולומר דכיון דעיקרו אינו עומד להריח אלא לעשות בו מצוה כל שבעה ימים לכך לא נוכל לברך עליו ברכת אשר נתן זה אינו דהא אתרוג בשאר ימות השנה כשלוקחו לאכלו אע"ג דנהנה הוא מריח סברי כולי עלמא ג"כ שלא לברך עליו מטעם דעיקרו אינו עומד להריח אלא לאכילה ואפ"ה כשנוטלו להריח לבד לכו"ע יש לו לברך וה"נ אע"ג דעיקרו עומד למצוה ולא להריח עכשיו כשנטלו להריח לבד יש לו לברך] ויש מן האחרונים שרוצים לומר באופן זה דמאחר שאינו עומד להריח בעיקרו א"כ אין לו לברך עליו עצי או מיני בשמים כדמסקינן בש"ס פ' כ"מ [לפי גרסת התוספות בשם הבה"ג] תנא הדס וכל דדמי ליה שעומדים בעיקרם להריח משא"כ אתרוגים ותפוחים עי"ש בתוס' ורשב"א וא"כ אין לברך עליו רק אשר נתן ריח טוב בפירות ככל דבר שעומד בעיקרו לאכילה והכא בחג דהוקצה מאכילה א"כ גם ברכה זו אין לברך [זהו תורף כונתם אף שלא זכרו מסוגיא זו דתני הדס עיין בכנה"ג ובגדי ישע ומאמ"ר] אבל מ"מ לא מסתברא כלל דכי בשביל שהקצה עצמו מאכילת פרי זה איננה עומדת לאכילה בעיקרה ולא שייך למקרי פרי ובפרט לפי מה שכתב הרשב"א מובא בב"י סימן תרנ"ג דאם התנה שלא יהא אסור באכילה או בהנאה מהני עי"ש היטב א"כ בודאי לא נתבטל ממנה שם מאכל ע"י שפירש עצמו מלאכלה גם המעיין בטור יראה שהר"ר שמחה בעל סברא שניה לא כתב כלל כיון שאינה עומדת לאכילה אלא אדרבה כתב כיון שאינה עומדת להריח עי"ש וע"כ נראה דהעיקר כהמג"א דליכא דבשאר פעמים בכל ימי החג צריך לברך כשמריח לכו"ע ומ"מ אחרי שהרבה אחרונים הנ"ל מחמירין בזה והעתיקו הדה"ח והח"א את דבריהם יש למנוע מלהריח באתרוג כל ימי החג. ודע דאם מתעסק באתרוג ונשאר הריח בידו או בבגד אינו מברך על אותו הריח כלל לכו"ע אפילו בשאר ימות השנה שריח זה אין לו עיקר [אחרונים]:

משנה ברורה

[illegible] הריח וסובר דעה ראשונה דה"ה בזה למברך על נטילת האתרוג ועל הריח: (נב) וי"א שאינו מברך. דלאו לריח (מד) עבידא כיון שהוא של מצוה וכתב מ"א בשם רש"ל דדוקא בשעת נטילתו למצוה אבל קודם לכן או אח"כ מברך לכו"ע ויש שחולקין בזה ועיין בבה"ל: (נג) לכך נכון וכו'. כדי לצאת מידי ספק ברכה. ואם מריח בו דעת מג"א שלא לברך (מה) וכן דעת הגר"א בביאורו: (נד) דהמריח וכו' יש לו לברך. כמו בשאר פירות שעומדים לאכילה ויש להם ריח שמברך עליהם (מו) כשנוטל אותם כדי להריח בהם: (נה) וי"א דאין לברך עליו. דאין זה ריח (מז) חשוב שיהא ראוי לברך עליו [ב"י בסי' רל"ז]: (נו) לכך אין להריח בו. ואם מריח אין מברך עליו [מ"א]:

שער הציון

הכככם

(מב) מ"א: (מג) כ"מ מביאור הגר"א ופשוט: (מד) טור: (מה) אכן הוא פסק כדעה אחרונה לגמרי ע"ש: (מו) דקדקתי בלשון זה לאפוקי כשנכנס לבית והריח ריח תפוחים או ריח פת חם דבודאי לכו"ע אין לו לברך דלא עדיף מנכנס לאדם אחד ושם בחדרו מונח שם בשמים שא"ל לברך אף כשמתכוין להריח משום דהנהו בשמים לאו לריח עבידא כמ"ש המג"א בריש סימן רי"ז וה"כ בזה אבל כשנוטל הפירות בידו כדי להריח דבר זה משוה להו כמו שעשוי להריח כמו שכתבו האחרונים בסימן רי"ז עי"ש במ"ב: (מז) ולפ"ז פשוט דאף כשנוטל הפת כדי להריח לבד ואין מתכוין לאכול כלל ג"כ אין לו לברך. אמנם לפי ביאור הגר"א בסוף הסימן משמע דאף לדעה אחרונה ס"ל דפת דינו כפרי שיש לו ריח אלא שטעמם כיון שאין עיקרו עומד להריח לכך אין לו לברך ע"ש ולפ"ז אם נטלו להריח לבד צריך לברך*. וספק ברכות להקל:

הגהות ותיקונים: א) רל"ז:

the four species, on Sukkos/, he should make a blessing over /its fragrance/. (52) /However,/ there are /authorities/ who say that one should not make a blessing /over the fragrance of the citron/. (53) Consequently, it is proper not to smell it.

Gloss: There are /authorities/ who say (54) *that if one smells hot bread he should make the blessing* She-Nasan Reyach Tov Ba-Pas. *(...)* (55) */However,/ other /authorities/ say that one should not make a blessing over /this fragrance/. (...)* (56) *Consequently, one should not smell it.*

Mishnah Berurah

smelling. The first opinion /here/ holds that the same ruling /applies/ in our case and one should /therefore/ make a blessing /both/ for taking hold of the citron /to perform the mitzvah/ and over its fragrance.

(52) /However,/ there are /authorities/ who say that one should not make a blessing. /Their reason is/ that /the citron/ is not designated for smelling, since it is /set aside/ for the mitzvah.

The *M.A.* writes in the name of the *Rashal* that this /reasoning/ only /applies/ when one takes hold of /the citron/ to /perform/ the mitzvah, but prior to that or subsequently one should make a blessing /over its fragrance/ according to all /authorities/. There are /Poskim/ who dispute this. See the Beyur Halachah.[19]

(53) Consequently, it is proper, etc. In order to avoid the doubt /involved with respect/ to the blessing. /However,/ if one does smell it, the *M.A.* is of the opinion that one should not make a blessing /over its fragrance/ and this is likewise the opinion of the *Gra* in his *Beyur.*

(54) That if one smells, etc. he should make the blessing. Just as in the case of other fruit /or fruit products/ which are intended to be eaten and have a fragrance one must make a blessing /over the fragrance/ if he takes hold of them to smell /them/.

(55) /However,/ other /authorities/ say that one should not make a blessing over /this fragrance/. For it is not an important fragrance for which it is fitting to make a blessing. [*B.Y.* in Sec. 297]

(56) Consequently, one should not smell it. If one does smell it he should not make a blessing over /the fragrance/. [*M.A.*]

---

[19] There the author concludes that the ruling of the *M.A.* is the correct one. However, since many Acharonim dispute this ruling one should refrain from smelling the citron during the entire Festival. He also notes that if through handling a citron its fragrance remains on one's hand or garment, one should not make a blessing over this fragrance, even during the rest of the year, as it has no substance.

ריז ברכת הבשמים והמוגמר. ובו ח' סעיפים:

א (א) * ^א^הנכנס לחנותו של בושם שיש בו מיני בשמים (ב) מברך (א) (ג) בורא מיני בשמים [illegible] שם כל היום אינו מברך (ד) אלא אחת (ה) נכנס ויוצא נכנס ויוצא מברך על כל פעם ·ודוקא שלא [illegible]

א ברכות נג ב טור והמרדכי בשם ר"מ מרוטנבורג

באר היטב

(א) בת"ב. דוקא אם נתכוין להריח אבל אם לא נתכוין להריח פטור ותש"ה ניחא דלא אמר המוכר בשמים חייב לברך בכל פעם שעוסק בהם אלא ודאי לפטור כיון שלא נתכוין להריח והריח אתי ממילא ט"ז. אם מונחים בחדר ואינו בחנות אינו מברך אפי' כוונתו להריח כיון שהבשמים לא נעשו שם להריח מ"א: (ב) לחזור. כ"ל דוקא שהיה דעתו לחזור לאלתר מ"א: (ג) לא [illegible]

משנה ברורה

א (א) הנכנס לחנותו וכו'. ואף דבס"ב מבואר דבעינן שיהא נעשה הבושם להריח וזה הלא כינס סחורתו בחנותו רק למכור באמת גם בזה נקרא עשוי להריח דניחא ליה שיריחו אנשים ריח הבושם ויבואו לקנות ממנו [גמרא] ולפ"ז אם מונחים בשמים (א) בחדרו של חנוני הבושם ולא בחנותו [דהיינו שאין מונחים בפותבי במקום שמצוי יוצאים ונכנסים] דהתם לא עבידא לריחא אז אפילו אם נתכוין הנכנס שם להריח בהם א"ל לברך (ב) אם לא שנטלו בידו להריח בו אותה נטילה משוה לו עבידא לריחא וצריך לברך*: (ב) מברך. יש (ג) אומרים דדוקא במתכוין להריח אבל באינו מתכוין אלא שהריח בא מאליו ונהנה מזה אינו מברך (ד) אבל רבים חולקים ע"ז וס"ל דאפילו אינו מריח במתכוין כיון שהבשמים נעשים כדי להריח בהם והוא נהנה מברך: (ג) **בורא מיני בשמים.** משום שבחנות של בשמים נמצאים בו עצי ועשבי בשמים לפיכך מברך מיני בשמים ול"ד להא דלעיל סימן רט"ז ס"י דאם היו לפניו עצי ועשבי דמברך על כל אחד ברכה הראויה לו התם איירי שמביאין לפניו שנים או שלשה מינים ונוטל בידו מכל מין בפ"ע להריחו לפיכך מברך אכל מין בפ"ע משא"כ הכא שאינו נוטל בידו שום בושם אלא כשנכנס עולה לו ריח מן כמה מיני בשמים כאחת לפיכך מברך ברכה כוללת [אחרונים]: (ד) אלא אחת. ולא כ"ת בזה (ה) אם הסיח דעתו או לא כיון שהריח עולה לו [illegible] שהוא יושב בחנות. ובעל החנות גופיה [illegible]

ביאור הלכה

* הנכנס לחנותו וכו'. עיין בא"ר שלעתו דה"ה אפטיי"ק° ובקש"ע במסגרת כתב לתמוה דבית של רפואות שאדם בריא אינו קונה וחולה בלא"ה קונה סמי הרפואות אפשר דלא שייך האי סברא דניחא ליה דנירחו אינשי וניתי וניזבון מניה עי"ש ובאמת אינו מוכרח סברתו דנ"כ ניחא להו דנירחו מבחוץ וידעו ששם יש אפטייק אך מצד אחר יש להסתפק עיין לקמן בד"ה אלא ריח וכו' וגם יש לצרף לזה דעת הט"ז היכא שאין מכוין [illegible]

שער הציון

(א) מ"א ע"ש ופשוט דכונתו הוא כמו שביארתי במ"ב דאיירי בחדרו של חנוני המחזיק הבשמים לסחורה דהיינו להוציאם אח"כ לחנותו למכרם דאי מיירי בבעה"ב המחזיק בשמים בחדרו כדי ליהנות מריחם דאז בודאי אע"ג דאינו חנות ולא שייך בזה דניחא ליה דנירחי אינשי אפ"ה אם נכנס אדם אחד בביתו ומריח בודאי צריך לברך עליו כיון שבשמים אלו נעשו לריח עכ"פ וכלמוכח בש"ס מהא דמהלך חוץ לכרך ומהא דמהלך בערבי שבתות בטבריא עי"ש ולא בעינן האי סברא דלריחא עבידא כי היכי דנרחי אינשי אלא גבי חנוני דההוא גברא לא קנה הבשמים כדי שיריחו אלא לסחורה ומשו"ה בעי הגמרא לסברא דניחא ליה דנרחי אינשי ומשום דאי לא"ה הו"ל כדבר שאין עשוי להריח שאין מברכין עליו: (ב) פמ"ג ודה"ח ופשוט דה"ה בעל הבושם גופיה כשהבשמים עדיין מונחים בחדרו אם לוקחם בידו כדי להריח בהם לצריך לברך דהא ייחד אותם כעת לריח ולא נפסלו במה שהביאם מתחלה לסחורה אלא לענין לברך עליהם כשהריח עולה מאליהם ולא באופן זה: (ג) כן כתב הט"ז ושמן^א^ רוקח וכן מלדד בע"ת עי"ש וכן העתיק הח"א והיד הקטנה: (ד) הב"ח וא"ר ונהר שלום ובית מאיר ומגן גבורים בשם שכנה"ג וכן הסכים בספר ישועות יעקב ובדה"ח [ומה שהוכיחו ממ"א^ב^ בסק"ה לאו ראיה היא לפי מה שביארתי כוונתו למעלה עי"ש] וכתבו דלא דמי להא דלעיל סימן רט"ז ס"ב דהתם שהוא פרי ועיקרו לאו לריחא כ"ז שלא נטלו בידו כדי להריח בו לא חשיבא תשא"כ הכא בבשמים גמורים דעומדים רק לריח כיון שמעלים ריח טוב ונהנה מהריח סגי [וכן משמע קצת מהרא"ש פ' אלו דברים דקמקשה מההיא דאתרוג על הא דבשמים של מתים ותיפוק ליה דלא נתכוין להריח א"ו דלפי הס"ד דלא בעינן שיהא עבידא לריח כיון שנהנה אף שלא התכוין להריח צריך לברך וממילא לפי המסקנא די במה שנהנה מהריח בדעבידא לריח אמנם לכי מה שפירשתי לעיל^ג^ כונת הרא"ש אין ראיה מהרא"ש ודוק כי קצרתי] וכן מוכח להדיא בהרא"ה לברכות ובשיטה מקובצת פרק כיצד מברכין שכתבו שם דהיכא שאינו מתכוין להריח אע"פ שמריח ונהנה אינו מברך אלא במידי דעביד לריחא עי"ש הרי דבמידי דעביד לריחא כיון שנהנה מהריח מברך וכן משמע מדברי מהר"ס חלאווה בסוגיא דהנאה הבאה לו לאדם בע"כ עי"ש בד"ה איכא דאמרי: (ה) פמ"ג במ"ז ע"ש שכתב דגם הט"ז מודה בזה: (ו) לפי דעת האחרונים שחולקים על הט"ז [דלט"ז אין בעל החנות צריך לברך כלל כיון שאין מתכוין להריח] וכן הסכים במגן גבורים וישועות יעקב: (ז) נהר שלום דאף לדידן דחולקים על הט"ז ומברכינן אפילו בלא כונה להריח כיון שנהנה הוא מהריח מ"מ החנוני עצמו א"ל לברך וסברתו נראה דכהי דאמרינן גבי חנוני ניחא ליה דנרחי אינשי וליתי וליזבניה מניה מ"מ לדידיה גופא בודאי לאו לריחא עבידא אלא לסחורה ולהכי כ"ז שאין מריח במתכוין א"ל לברך ומשאר אחרונים לא משמע כן: (ח) א"ר ודה"ח : (ט) מ"א וא"ר ונה"ש בסימן תרל"ט וכ"כ בספר אבי העזרי בהלכות ברכות עי"ש: (י) דה"ח בשם הפמ"ג ומשמע דאם הסיח דעתו ואח"כ רוצה להריח צריך לברך פעם אחרת ואינו דומה למה שכתבנו במ"ב ריש אות ד' דהתם כיון שהריח עולה תדיר הוי כלא הסיח דעתו: (יא) אף דבפמ"ג מסתפק בזה ע"ש הוא ס"ל להקל ומשמע מדה"ח דס"ל דהיסח הדעת גרע מסתם יציאה לחוץ: (יב) כתירוץ השני שבמג"א וכמסקנת הגר"א וכ"כ במ"ג. ומ"מ אפשר דאם נוטלן בידו כדי להריח בהם ומתחלה לא היה מיכנר לו הריח גם לתירוץ השני צריך לברך דהנטילה נחשב כמעשה:

הגהות ותיקונים: א) מעשה: ב) בסי' רט"ז: ג) בבה"ל סי' רט"ז:

§217: THE BLESSING /BEING MADE/ OVER FRAGRANT ARTICLES AND INCENSE

(Contains Eight Paragraphs)

1. (1) If one enters a perfumery where there are /various/ kinds of fragrant articles, (2) he should make the blessing (3) *Borey Miney Vesamim* /over the fragrance/.

Mishnah Berurah

§217

(1) **If one enters a perfumery, etc.** It is explained in Par. 2 that /for a blessing to be made over fragrance/ it is necessary for the fragrant article to serve for smelling. /Although/ in this case /the storekeeper/ merely brought the merchandise into the store /in order/ to sell it, the fact is that in these circumstances /the fragrant articles/ are also considered to serve for smelling, since /the storekeeper/ is interested that people should smell the scent of the fragrant articles and come and buy them from him. [*Gemara*[1]].

According to this /explanation/, if the fragrant articles are lying in the /store/room of the storekeeper /who sells/ them and not in his shop [i.e., if they are not lying publicly in a place where people commonly go in and out,] in which case they do not serve for smelling, then, even if someone goes in there and smells them intentionally he does not need to make a blessing /over their fragrance/, unless he takes /the articles/ in his hand /in order/ to smell them. If one takes hold of /an article in order to smell it/ this transforms it into /an article/ which serves for smelling and it is /therefore/ necessary to make a blessing /over its fragrance/.

(2) **He should make the blessing.** There are /authorities/ who maintain that one should only /make a blessing/ when he smells /the fragrant articles/ intentionally, but if one does not intend /to smell them/ and the fragrance merely reaches him of its own accord and he enjoys it he should not make a blessing. However, many /authorities/ dispute this /ruling/ and are of the opinion that even if one does not smell /the scent/ intentionally he should /nevertheless/ make a blessing, since the fragrant articles serve for smelling and he enjoys /their scent/.

(3) ***Borey Miney Vesamim.*** In view /of the fact/ that a perfumery has fragrant articles from trees and from herbs one should therefore make the /comprehensive/ blessing *Borey Miney Vesamim.* /The circumstances here/ are not comparable with those /discussed/ above in Sec. 216, Par. 10 /, where it is ruled/ that if one has in front of him /fragrant articles/ from trees and from herbs he should make the appropriate blessing over each /kind/. There /the Shulchan Aruch/ is referring to /an instance/ when one has been served two or three kinds /of fragrant articles/ and takes each kind in his hand independently to smell it. That is why /it rules there that/ he should make a blessing over each kind independently. This is not the case here /, however,/ since /when one enters a perfumery/ one does not take any fragrant articles in his hand, but receives the fragrance of several kinds of fragrant articles at the same time when he enters /the store/. He must therefore make a

---

[1] *Berachos* 53a.

[illegible]

[illegible] של בושם שיש בו מיני בשמים (ב) מברך (א) (ג) בורא מיני בשמים **ישב** שם כל היום אינו מברך (ד) אלא אחת (ה) נכנס ויוצא נכנס ויוצא מברך על כל פעם ^ב^ודוקא שלא היה דעתו לחזור אבל (ו) היה דעתו (ב) לחזור (ג) (ז) לא יברך: **ב** אין מברכין על הריח אלא אם כן

א ברכות נג ב טור והמרדכי בשם ר"ת מרוטנבורג

באר היטב

(א) במ"ב. דוקא אם נתכוין להריח אבל אם לא נתכוין להריח פטור ובזה ניחא דלא אמר המוכר בשמים חייב לברך בכל פעם שעוסק בהם אלא דאי לפטור כיון שלא נתכוין להריח והריח אתי ממילא ט"ז. אם מונחים בחדר ואינו בחנות אינו מברך אפי' כוונתו להריח כיון שהבשמים לא נעשו שם להריח מ"א: (ב) לחזור. כ"ל דוקא שהיה דעתו לחזור לאלתר מ"א: (ג) לא

משנה ברורה

[illegible]

מברך ברכה כוללת [אחרונים]: (ד) אלא אחת. ולא כ"מ בזה (ה) אם הסיח דעתו או לא כיון שהריח עולה לו תדיר כ"ז שהוא יושב בחנות. ובעל החנות גופיה כמי (ו) פעם ראשון שבכל יום שנכנס לחנותו צריך לברך עליו לפי שנהנה מריח ותו לא ואפילו נכנס ויוצא דהא דעתו לחזור שוב לחנותו וכדלקמיה (ז) ויש אחרונים שסוברין שאפילו בפעם ראשון כשנכנס לחנותו א"צ לברך ועכ"פ טוב שיכוין להריח ואז לכו"ע יהיה צריך לברך בפעם ראשון: (ה) נכנס ויוצא וכו'. וכ"ש כשהלך לחנות של בושם אחר (ח) בודאי צריך לברך שם פעם אחרת: (ו) היה דעתו לחזור. ודוקא כשהיה (ט) דעתו לחזור מיד. אגודות בשמים שמונחים על השלחן להריח בהם אם נוטלו פעם אחד להריח בו ומברך עליו וחוזר ומניחו על השלחן (י) אם היה דעתו לחזור ולהריח בו א"צ לברך עליהם כשחוזר ומריח בהם ואפילו יצא מביתו ודעתו לחזור מיד (יא) א"צ לברך עליהם כיון שהיה דעתו מתחלה להריח בהם בכל שעה ואם הלך לעסקיו או להתפלל בבהכ"נ הוי הפסק וצריך לברך שנית: (ז) לא יברך. ואפילו כשחוזר ומריח (יב) בבשמים אחרים

מתרגם: °בית מרקחת

ביאור הלכה

* הנכנס לחנותו וכו'. עיין בא"ר שלעתו דה"ה אפטייק° ובקש"ע במסגרת כתב לתמוה דבית של רפואות שאדם בריא אינו קונה וחולה בלא"ה קונה סמי הרפואות אפשר דלא שייך האי סברא דניחא ליה דנירחו אינשי וניתי וניזבון מניה עי"ש ובאמת אינו מוכרח סברתו דג"כ ניחא להו דנירחו מבחוץ וידעו ששם יש אפטייק אך מצד אחר יש להסתפק עיין לקמן בד"ה אלא ריח וכו' וגם יש לצרף לזה דעת הט"ז היכא שאין מכוין

[illegible]

שער הציון

(א) מ"א ע"ש ופשוט דכונתו הוא כמו שביארתי במ"ב דאיירי בחדרו של חנוני המחזיק הבשמים לסחורה דהיינו דהוציאם אח"כ לחנותו למכרם דאי מיירי בבעה"ב המחזיק בשמים בחדרו כדי ליהנות מריחם דאז בודאי אע"ג דאינו חנות ולא שייך בזה דניחא ליה דנירחי אינשי אפ"ה אם נכנס אדם אחד בביתו ומריח בודאי צריך לברך עליו כיון שבשמים אלו נעשו לריח עכ"פ וכדמוכח בש"ס מהא דמהלך חוץ לכרך ומהא דמהלך בערבי שבתות בטבריא עי"ש ולא בעינן האי סברא דלריחא עבידא כי היכי דנרחי אינשי אלא גבי חנוני דההוא גברא לא קנה הבשמים כדי שיריחו אלא לסחורה ומשו"ה בעי הגמרא לסברא דניחא ליה דנרחי אינשי ומשום דאי לא"ה הו"ל כדבר שאין עשוי להריח שאין מברכין עליו: (ב) פמ"ג ולה"ח ופשוט דה"ה בעל הבושם גופיה כשהבשמים עדיין מונחים בחדרו אם לוקחם בידו כדי להריח בהם דצריך לברך דהא ייחד אותם כעת לריח ולא נפקלו במה שהביאם מתחלה לסחורה אלא לענין לברך עליהם כשהריח עולה מאליהם ולא באופן זה: (ג) כן כתב הט"ז ושמו^א^ רוקח וכן מלדד בע"ת עי"ש וכן העתיק הח"א והגיד הקטנה: (ד) הב"ח וא"ר ונהר שלום ובית מאיר ומגן גבורים בשם שכנה"ג וכן הסכים בספר ישועות יעקב ודלה"ח [ומה שהוכיחו ממ"א^ב^ בסק"ה לאו ראיה היא לפי מה שביארתי כוונתו למעלה עי"ש] וכתבו דלא דמי להא דלעיל סימן רט"ז ס"ב דהתם שהוא פרי ועיקרו לאו לריחא כ"ז שלא נטלו בידו כדי להריח בו לא חשיבא משא"כ הכא בבשמים גמורים לעומדים רק לריח כיון שמעלים ריח טוב ונהנה מהריח סגי [וכן משמע קצת מהרא"ש פי' אלו דברים דקמקשה מההיא דאתרוג על הא דבשמים של מתים ותיפוק ליה דלא נתכוין להריח א"ו דלפי הס"ד דלא בעינן שיהא עבידא לריח כיון שנהנה אף שלא התכוין להריח צריך לברך וממילא לפי המסקנא די במה שנהנה מהריח בדעבידא לריח אמנם לכי מה שפירשתי לעיל^ג^ כונת הרא"ש אין ראיה מהרא"ש ודוק כי קצרתי] וכן מוכח להדיא בהרא"ה לברכות ובשיטה מקובצת פרק כיצד מברכין שכתבו שם דהיכא שאינו מתכוין להריח אע"פ שמריח ונהנה אינו מברך אלא במידי דעביד לריחא עי"ש הרי דבמידי דעביד לריחא כיון שנהנה מהריח מברך וכן משמע מדברי מהר"ם חלאווה בסוגיא דהנאה הבאה לו לאדם בע"כ עי"ש בד"ה איכא דאמרי: (ה) פמ"ג במ"ז ע"ש שכתב דגם הט"ז מודה בזה: (ו) לפי דעת האחרונים שחולקים על הט"ז [דלט"ז אין בעל החנות צריך לברך כלל כיון שאין מתכוין להריח] וכן הסכים במגן גבורים וישועות יעקב: (ז) נהר שלום ודאף לדידן דחולקים על הט"ז ומברכינן אפילו בלא כונה להריח כיון שנהנה הוא מהריח מ"מ החנוני עצמו א"צ לברך וסברתו נראה דכהי דאמרינן גבי חנוני ניחא ליה דנרחי אינשי וליתי וליזבניה מניה מ"מ לדידיה גופא בודאי לאו לריחא עבידא אלא לסחורה ולהכי כ"ז שאין מריח במתכוין א"צ לברך ומשאר אחרונים לא משמע כן: (ח) א"ר ולה"ח : (ט) מ"א וא"ר ונה"ש בסימן תרל"ט וכ"כ בספר אבי העזרי בהלכות ברכות עי"ש: (י) דה"ח בשם הפמ"ג ומשמע דאם הסיח דעתו ואח"כ רוצה להריח צריך לברך פעם אחרת ואינו דומה למה שכתבנו במ"ב ריש אות ד' דהתם כיון שהריח עולה תדיר הוי כלא הסיח דעתו: (יא) אף דבפמ"ג מסתפק בזה ע"ש הוא ס"ל להקל ומשמע מדה"ח דס"ל דהיסח הדעת גרע מסתם יציאה לחוץ: (יב) כתירוץ השני שבמג"א וכמסקנת הגר"א וכ"כ במ"ג. ומ"מ אפשר דאם נוטלן בידו כדי להריח בהם ומתחלה לא היה מוכר לו הריח גם לתירוץ השני צריך לברך דהנטילה כחשב כמעשה:

הגהות ותיקונים: א) מעשה: ב) בסי' רט"ז: ג) בבה"ל סי' רט"ז:

If he remains there all day he should not make (4) more than the one blessing /when he enters, but/ (5) if he goes in and out /of there/ repeatedly he should make a blessing each time /he enters/. /However,/ this only /applies/ if /when he goes out/ he does not intend to return, but (6) if he has in mind to return /when he leaves/ (7) he should not make a blessing /when he re-enters/.

2. One should not make a blessing over fragrance unless it serves for smelling.

Mishnah Berurah

blessing of general application. [*Acharonim*]

(4) More than the one. In such a case, it makes no difference whether or not he distracted his mind /from smelling the fragrance/, since he receives the fragrance continually as long as he remains in the store.

The storekeeper himself must also make a blessing over /the fragrance/ when he enters his store for the first time each day, since he benefits from the fragrance, and he should not /make/ a further /blessing/ even if he goes in and out /of the store/, since /when he leaves it/ he has in mind to return to the store again. This accords with /the ruling/ below /at the end of the paragraph/. There are /, however,/ Acharonim who are of the opinion that he does not even need to make a blessing the first time he enters his store. Consequently, it is desirable for him to smell /the fragrance/ intentionally /when he goes into the store/ for the first time and he will then be required to make a blessing according to all /authorities/.

(5) If he goes in and out, etc. This is certainly /required/ if he goes into another perfumery, /for/ there he must definitely make a blessing /over the fragrance/ once more.

(6) If he has in mind to return. He is only /exempt from a blessing/ if he intended to return immediately.

When there are bunches of fragrant articles lying on the table /in order/ to be smelt and one took hold /of a bunch/ once to smell it and made a blessing over it and put it back again on the table /, then/, if /when he put it back/ he had in mind to smell it again he does not need to make /another/ blessing over it when he smells it again. Even if he left the house /in the meanwhile/ he /also/ does not need to make /another/ blessing over it /on his return/ if he had in mind to return immediately. This is because his original intention was to smell it from time to time. /However,/ if he went /to attend/ to his affairs or to pray in the Synagogue this is /classed as/ an interruption and he must /therefore/ make another blessing /on his return if he wishes to smell it/.

(7) He should not make a blessing. Even if he smells other fragrant articles when he

נעשה להריח [ג]הילכך אין מברכין על בשמים של מתים [ד]הנתונים למעלה מהמטה שאינם אלא להעביר סרחונו של מת אבל (ח) נתונים למטה מברכין שאני אומר (ט) לכבוד החיים הם עשוים [ה]וכן אין מברכין (י) * על בשמים * של בה"כ ולא על שמן (יא) העשוי להעביר את הזוהמא: **ג** (יב) [ו]מוגמר שמגמרין בו את הכלים (יג) אין מברכין עליו (יד) לפי שלא נעשה להריח בעצמו של מוגמר אלא כדי ליתן ריח בכלים [ז]וכן (ד) המריח בכלים שהם מוגמרים אינו מברך לפי שאין עיקר (טו) * אלא ריח בלא עיקר: **ד** [ח]בשמים (טז) (ה) [א] של ערוה כגון [ט]קופה של בשמים (יז) תלוי (ו) [ב] בצוארה או אוחזת

באר הגולה

ג שם במשנה כ"א
ד ירושלמי שם
ה שם בבלי כ"ג
ו מהא דטבריא וציפורי שם
ז רמב"ם ספ"ט מה"ב ח שם
ט הרד"א

שערי תשובה

[א] של ערוה. עבה"ט ועיין בא"ר שיש לאסור אפי' בפנויה וכ"כ מח"ב בשם מור וקציעה ע"ש ועיין ברכ"י אפילו של אשתו נדה אסור אף שהתורה העידה סוגה בשושנים מ"מ יש להתרחק כו' וסימן לדבר סוגה בשושנים לצריך סייג גם בשושנים: [ב] בצוארה. עבה"ט ובברכ"י כתב להחמיר כהט"ז ועיין ברדב"ז החדשות סימן ת"ל שמותר להריח בפרחי אילנות של ערלה אעפ"י שיש בהם עיקר פרי אבל אסור להריח בפרי אם גדול קצת ובמח"ב בשם זרע יעקב דפירות הקדש או קונם מותר להריח ולא יברך ועיין ש"ך ופר"ח יו"ד סימן ק"ח וע"ש בשם זרע יעקב. ורד

באר היטב

יברך. ואם כשחוזר מריח בבשמים אחרים צריך לחזור ולברך מ"א: (ד) המריח בכלים. וקלת ב"ב שאין להם בשמים להבדלה רק הכלים שדוכים בו הבשמים ויש לו ריח ומברכין עליו הם עושים ברכה לבטלה ט"ז ע"ש: (ה) של ערוה. דוקא של ערוה אבל של פנויה מברכין[ג] ע"ש: (ו) בצוארה. ה"ה אם הסירה משם ותונח אסור ט"ז ע"ש. ובשכנה"ג כתב דאפילו הבשמים הם על האשה כל שלא הגיע עצמו אל האשה והבשמים נתנו ריח מברך על הריח ע"ש:

ביאור הלכה

להריח: * על בשמים וכו'. עיין במ"ב במש"כ אם הולך אדם וכו'. ועיין בפמ"ג שמסתפק אולי הדבר דומה לר"ר שאין לו עיקר כשמריח מרחוק וגם אולי מועיל הפסק מחילה לענ"ד א"א לומר כן וראיה מהא דאמרינן המהלך מחוץ לכרך והריח ריח אם רוב ישראל מברך עי"ש אולי אבל אחד היה בשמיו בבית ודלתו היה[א] פתוחה וגם אין מחלק בגמרא בין אם עומד סמוך לכרך או רחוק: * של בה"כ. עיין במ"ב דאפילו מתכוין להריח אינו מברך ועיין בפמ"ג שמלדד דאפילו נוטלו כדי להריח נמי לא יוכל לברך ועיין בשה"ל שהבאנו ראיה לזה וכמתיק הסברא בענין זה והוא דאע"ג דגבי אתרוג נמי לאו לריח קאי ואפ"ה אם מריח מברך כדאיתא ברט"ז ס"ב התם כיון דנוטלו להריח הרי קאי שפיר לריח [אלא דכ"ז שאינו נוטלו לריח מסתמא רוב תשמישו לאכילה כדמוכח בתוד"ה ועל ההדס ובחידושי הרשב"א שם] משא"כ הכא דאע"פ שנוטלו להריח ומריח אעפ"כ אינו עומד גם כעת לריח אלא להעביר הסרחון: * אלא ריח בלא עיקר. נ"ל דלפ"ז גם בבית הבושם אין מברכין אא"כ הבשמים גלויין ומריחין אבל אם הבשמים מונחים בצלוחיות והם סתומות שאין הריח בוקעת מהן אלא שמריח בבית מחמת שפותחין אותם בכל שעה והריח בוקע ועולה ונמלא בהמשך היום הבית נמלא[ב] ריח בכגון זה אין לברך דהא

משנה ברורה

אחרים ג"כ (יג) א"צ לברך: **ב** (ח) נתונים למטה. היינו (יד) לפני מטתו: (ט) לכבוד החיים. כדי שיריחו ויהנו: (י) **על בשמים של בה"כ.** שמוליך איסטנים לביה"כ להעביר הריח רע (טו) אם הולך אדם ומריח מרחוק ריח בשמים אלו א"צ לברך כיון דבעלים לא עשאום אלא להעביר הר"ר (טז) ואפילו במתכוין להריח נמי אין מברך: (יא) **העשוי להעביר וכו'.** כגון אדם (יז) שגופו מזיע הרבה וצריך לסוך גופו בשמני בשמים להעביר זוהמת הזיעה שריחה רע (יח) וכן כשאוכל וידיו מזוהמות מחמת שנגע בידיו באוכלין וסך ידיו בשמן נמי אינו מברך דגם בזה עיקרו להעביר הזוהמא (יט) ולא להריח (כ) ואין נ"מ בין שמן סתם לשמן אפרסמון דחשיבא (כא) ובכל ענין אין מברך עליהם שום ברכה כיון שלא באו אלא לסלק הזוהמא: **ג** (יב) **מוגמר.** ששורפין בשמים ומעבירין כלים או בגדים ע"ג עשן הבשמים ונקלט הריח בכלים או בבגדים: (יג) **אין מברכין עליו.** בין המגמר בעצמו (כב) בין אדם אחר שהולך ומריח: (יד) **לפי שלא נעשה וכו'.** מיהו אם מתכוין לגמור כליו וגם להריח (כג) צריך לברך עליו דהא עומד גם [illegible] הם בשמים להריח במוש"ק [illegible] תדוכה שיהו בה בשמים וקלט בה ריח ומריחין [illegible] [illegible] שהיא ערוה עליו אבל [illegible] אסור [illegible] לידי הרהור וכ"ז אפילו [illegible] וכתב בשע"ת בשם [illegible] שכתבו דל"ר בקופה תלוי בצוארה אלא רגילות

שער הציון

(יג) ולא דמי להא דסימן קע"ח לבדברים שאין טעונים ברכה אחרונה אם רק שינה מקומו צריך לברך ואפילו היה בדעתו לחזור שאני התם דמחוסר מעשה [כלומר שצריך מחדש לעשות מעשה דהיינו לאכול ולשתות] משא"כ הכא דאינו מחוסר מעשה שתיכף כשנכנס הריח בא מעצמו ולהכי רק אם לא סילק בדעתו דהיינו שדעתו לחזור סגי [מ"א]: (יד) וכן הוא לשון הירושלמי עי"ש וכל שהבשמים במטה בודאי נעשה להעביר הסרחון עיין גירסת הרוקח: (טו) דבעלים גופייהו בודאי אינם יכולים לברך שם דהמקום מטונף ועיין בבה"ל. ואפילו הבעלים בעת שמכינים הבשמים בבית להוליכם לביה"כ ג"כ א"צ לברך דהא אינם עשויים לריח וכן משמע מרש"י [פמ"ג]: (טז) כ"כ בהדיא בשיטה מקובצת פ' א"ד וכ"כ מ"א והגר"א. ועיין בפמ"ג שמלדד דבזה אפילו נוטל אדם אחד כדי להריח בו נמי אינו מברך* וגרע מאתרוג דג"כ סתמא לא לריח קאי ואפ"ה אם נוטלו כדי להריח מברך משום דבזה נעשה לכתחלה בפירוש להעביר הסרחון ולא להריח גרע טפי ומ"מ לא ברירא ליה כ"כ ד"ז ע"ש ועיין לקמן בסימן רל"ו ס"ו ורל"ז ס"ב ומשמע דאינו מברך: (יז) ב"ח לפי' הרמב"ם: (יח) רש"י והמפרשים: (יט) ואם מתכוין בסיכתו להעביר הזוהמא וגם להריח מסתפק הפמ"ג עי"ש: (כ) מ"א לדעת התוספות בפ' כ"מ וכן משמע מסתימות כל הפוסקים ולא כרש"י וכ"כ באשכול בהדיא: (כא) היינו אפילו מתכוין להריח וכנ"ל: (כב) כדמוכח בש"ס שם: (כג) כן מלדד בא"ר ומגן גבורים וכ"ל דאפילו להדמשק אליעזר שמפרש לדעת הגר"א דבכוון לאכול וגם להריח דאינו צריך לברך היינו דוקא שם שאינו עומד בעיקרו לריח משא"כ הכא דעומד בעיקרו לריח: (כד) ואפילו לדעת הטור וריא"ז דמברכין ע"ג כלים מוגמרים היינו בגמרום לכתחלה כדי שיתנו ריח וכמבואר בריא"ז וטור ולא כאן שנקלט מאליו בלי כונה [ט"ז] והפמ"ג מפקפק בזה עי"ש ודעתו דאם אין לו בשמים אחרים יקחם במו"ש להשיב הנפש ולא יברך עליהן: (כה) א"ר ומו"ק וש"א: (כו) כ"כ הפמ"ג דבכלה נמי איכא לאו דלא תקרבו לגלות ערוה: (כז) ט"ז וח"א ושע"ת בשם ברכ"י וכפי הנראה דימה הט"ז ד"ז להסתכלות בבגדי צבעונים של אשה כשמכירה שאסור אפילו תלוים על הכותל כדמבואר באה"ע סימן כ"א שמא יבוא להרהר בה ומיירי הט"ז בקופה של בשמים המיוחדת לנשים [כה"ש] . ואפשר דאפילו להגהת מהרל"ח בשם שכנה"ג דלא ס"ל כהט"ז הוא דוקא באינו מתכוין להריח [דלדידהו ס"ל דבעלמא אפילו אינו מכוין להריח צריך לברך כל שנהנה מהריח] אבל כשמתכוין להריח אפילו לדידהו אסור דיבוא לידי הרהור. ועיין במאמ"ר שהרבה להשיג על השכנה"ג וביותר ששכנה"ג בעצמו כתב בסימן של"ו לטעם הרשב"א שכתב לפי שהם עשוין

הגהות ותיקונים: א) ונראה שצ"ל לא היתה: ב) נתמלא: ג) מ"א:

Consequently, one should not make a blessing over the /fragrance of/ the fragrant articles /placed near/ the dead which were placed above the bier, since they merely /serve/ to counter the stench of the dead /body/. However, /over the fragrance of/ **(8)** the /fragrant articles/ placed below /the bier/ one should make a blessing, since one can argue that they serve **(9)** for the sake of the living.

Likewise, one should not make a blessing **(10)** over /the fragrance of/ the fragrant articles in a lavatory[1*] or over /the fragrance of/ oil **(11)** which serves to remove the dirt.

3. /When one smells/ **(12)** incense with which articles are being incensed **(13)** one should not make a blessing over its /fragrance/, **(14)** because it is not

Mishnah Berurah

returns he also does not need to make a blessing.

(8) The /fragrant articles/ placed below. I.e., in front of the bier /away from it/.

(9) For the sake of the living. So that they should smell them and enjoy /their fragrance/.

(10) Over the fragrant articles in a lavatory. /I.e.,/ which a squeamish person takes to the lavatory to counter the bad smell. If a person who passes smells the fragrance of these fragrant articles from a distance,[2] he does not need to make a blessing, since the owner merely meant them /to serve/ to counter the foul odor. Even if he /wishes to/ smell /their fragrance/ deliberately[3] he should also not make a blessing.

(11) Which serves to remove, etc. For example, if a person's body sweats a lot and he needs to rub his body with fragrant oil to remove the dirt /caused/ by the sweat, which has a bad smell /, he should not make a blessing over the fragrance of the oil/. Similarly, if one ate and his hands became dirty because they came into contact with food and he /therefore/ rubs them with /fragrant/ oil, he should also not make a blessing /over the fragrance of the oil/, since in such a case as well /the oil serves/ principally to remove the dirt and not for smelling.

There is no difference /in this respect/ between other oils and balm, which is of consequence, but /in such circumstances/ one should not make any blessing over /the fragrance of the oil/ in all cases, since the function /of the oil/ is merely to remove the dirt.

(12) Incense. /It is customary/ to burn fragrant articles and pass utensils or clothes over the smoke from these articles and the fragrance is /then/ absorbed by the utensils or clothes.

(13) One should not make a blessing over its /fragrance/. /This applies/ both to the person himself who does the incensing and to someone else who goes and smells /the fragrance/.

(14) Because it is not /burnt/, etc. However, if /one burns the incense/ with a mind to incensing his articles and also

---

[1*] Even before he puts them there, the owner who prepares these articles for the lavatory may also not make a blessing over their fragrance. (Sha'ar Ha-Tziyun No. 15)

[2] I.e., outside the lavatory, since inside the lavatory it is in any case forbidden to make a blessing. (See Sha'ar Ha-Tziyun No. 15)

[3] This even applies if he takes them in his hand for this purpose. (See Sha'ar Ha-Tziyun No. 16 and the Beyur Halachah)

[illegible] נעשה להריח בעצמו של מוגמר אלא כדי ליתן ריח בכלים [ז]וכן (ד) המריח בכלים שהם מוגמרים אינו מברך לפי שאין עיקר (טו) * אלא ריח בלא עיקר: **ד** [ח]בשמים (טז) (ה) [א] של ערוה כגון [ט]קופה של בשמים (יז) תלוי (ו) [ב] בצוארה או אוחזת

באר הגולה

ג שם במשנה כ"א
ד ירושלמי שם
ה שם בבלי כ"ג
ו מהא דטבריא וציפורי שם
ז רמב"ם ספ"ט מה"ב ח שם
ט הרד"א

שערי תשובה

[א] של ערוה. עבה"ט ועיין בא"ר שיש לאסור אפי' בפנויה וכ"כ מח"ב בשם מור וקציעה ע"ש ועיין ברכ"י אפילו של אשתו נדה אסור אף שהתורה העידה סוגה בשושנים מ"מ יש להתרחק כו' וסימן לדבר סוגה בשושנים דצריך סייג גם בשושנים: [ב] בצוארה. עבה"ט ובברכ"י כתב להחמיר כהט"ז ועיין ברדב"ז החדשות סימן מ"ד שמותר להריח בפרחי אילנות של ערלה אעפ"י שיש בהם עיקר פרי אבל אסור להריח בפרי אם גדול קצת ובמח"ב בשם זרע יעקב דפירות הקדש או קונם מותר להריח ולא יברך ועיין ש"ך ופר"ח יו"ד סימן ק"ח וע"ש בשם זרע יעקב. וד"ל

ביאור הלכה

להריח: * על בשמים וכו'. עיין במ"ב במש"כ אם הולך אדם וכו'. ועיין בפמ"ג שמסתפק אולי הדבר דומה לר"ר שאין לו עיקר כשמריח מרחוק וגם אולי מועיל הפסק מחיצה לענ"ד א"א לומר כן וראיה מהא דאמרינן המהלך מחוץ לכרך והריח ריח אם רוב ישראל מברך עי"ש אולי אצל אחד היה בשמיו בבית ודלתו היה[א] פתוחה וגם אין מחלק בגמרא בין אם עומד סמוך לכרך או רחוק: * של בה"כ. עיין במ"ב דאפילו מתכוין להריח אינו מברך ועיין בפמ"ג שמצדד דאפילו נוטלו כדי להריח נמי לא יוכל לברך ועיין בשה"ל שהבאנו ראיה לזה ונמתיק הסברא בענין זה והוא דאע"ג דגבי אתרוג נמי לאו לריח קאי ואפ"ה אם מריח מברך כדאיתא ברי"ז ס"ב התם כיון דנוטלו להריח הרי קאי שפיר לריח [אלא דכ"ז שאינו נוטלו לריח מסתמא רוב תשמישו לאכילה כדמוכח בתוד"ה ועל ההדס ובחידושי הרשב"א שם] משא"כ הכא דאע"פ שנוטלו להריח ומריח אעפ"כ אינו עומד גם כעת לריח אלא להעביר הסרחון: * אלא ריח בלא עיקר. נ"ל דלפ"ז גם בבית הבושם אין מברכין אא"כ הבשמים גלויין ומריחין אבל אם הבשמים מונחים בצלוחיות והם סתומות שאין הריח בוקעת מהן אלא שמריח בבית מחמת שפותחין אותם בכל שעה והריח בוקע ועולה ונמצא בהמשך היום הבית נמלא[ב] ריח בכגון זה אין לברך דהא

באר היטב

יברך. ואם כשחוזר מריח בבשמים אחרים צריך לחזור ולברך מ"א: (ד) המריח בכלים. וקצת ב"ב שאין להם בשמים להבדלה רק הכלים שדוכים בו הבשמים ויש לו ריח ומברכין עליו הם עושים ברכה לבטלה ט"ז ע"ש: (ה) של ערוה. דוקא של ערוה אבל של פנויה מברכין[ג] ע"ש: (ו) בצוארה. ה"ה אם הסירה משם ומונח אסור ט"ז ע"ש. ובשכנה"ג כתב דאפילו הבשמים הם על האשה כל שלא הגיע עצמו אל האשה והבשמים נתנו ריח מברך על הריח ע"ש:

משנה ברורה

[illegible] וגם להריח (כג) צריך לברך עליו דהא עומד גם לריח: (טו) אלא ריח בלא וכו'. ובע"ב (כד) שאין להם בשמים להריח במוצ"ק ונוטלין מדוכה שדכו בה בשמים ונקלט בה ריח ומריחין ומברכין ברכתן לבטלה הוא וכמש"כ כאן שהיא ריח שאין לו עיקר: **ד** (טז) **של ערוה**. פי' של אשה שהיא ערוה עליו אבל בפנויה אפשר דמותר [מ"א] אבל כמה אחרונים מחמירין (כה) דאפילו בפנויה אסור דעי"ז יבוא לידי הרהור וכ"ז אפילו כשאינה נדה. ובתולות שלנו שסתמן בחזקת נדות הם שאינן טובלות לנדותן (כו) אסור לכו"ע דבכלל עריות הן. וכתב בשע"ת בשם הברכ"י דאפילו בבשמים של אשתו נדה אסור להריח: (יז) **תלוי בצוארה**. (כז) יש מאחרונים שכתבו דל"ד בשהוא תלוי בצוארה אלא רגילות

שער הציון

(יג) ולא דמי להא דסימן קע"ח דבדברים שאין טעונים ברכה אחרונה אם רק שינה מקומו צריך לברך ואפילו היה בדעתו לחזור שאני התם דמחוסר מעשה [כלומר שצריך מחדש לעשות מעשה דהיינו לאכול ולשתות] משא"כ הכא דאינו מחוסר מעשה שתיכף כשנכנס הריח בא מעצמו ולהכי רק אם לא סילק בדעתו דהיינו שדעתו לחזור סגי [מ"א]: (יד) וכן הוא לשון הירושלמי עי"ש וכל שהבשמים במטה בודאי נעשה להעביר הסרחון עיין גירסת הרוקח: (טו) דבעלים גופייהו בודאי אינם יכולים לברך שם דהמקום מטונף ועיין בבה"ל. ואפילו הבעלים בעת שמכניסים הבשמים בבית להוליכם לביה"כ ג"כ א"צ לברך דהא אינם עשויים לריח וכן משמע מרש"י [פמ"ג]: (טז) כ"כ בהדיא בשיטה מקובצת פ' א"ד וכ"כ מ"א והגר"א. ועיין בפמ"ג שמצדד דבזה אפילו נוטל אדם אחד כדי להריח בו נמי אינו מברך* וגרע מאתרוג דג"כ סתמא לא לריח קאי ואפ"ה אם נוטלו כדי להריח מברך משום דבזה נעשה לכתחלה בפירוש להעביר הסרחון ולא להריח גרע טפי ומ"מ לא ברירא ליה כ"כ ד"ז ע"ש ועיין לקמן בסימן רצ"ו ס"ו ורצ"ז ס"ב ומשמע דאינו מברך: (יז) ב"ח לפי' הרמב"ם: (יח) רש"י והמפרשים: (יט) ואם מתכוין בסיכתו להעביר הזוהמא וגם להריח מסתפק הפמ"ג עי"ש: (כ) מ"א לדעת התוספות בפ' כ"מ וכן משמע מסתימת כל הפוסקים ולא כרש"י וכ"כ באשכול בהדיא: (כא) היינו אפילו מתכוין להריח וכנ"ל: (כב) כדמוכח בש"ס שם: (כג) כן מצדד בא"ר ומגן גבורים וכ"ל דאפילו להדמשק אליעזר שמפרש לדעת הגר"א דבכוון לאכול וגם להריח דאינו צריך לברך היינו דוקא שם שאינו עומד בעיקרו לריח משא"כ הכא דעומד בעיקרו לריח: (כד) ואפילו לדעת הטור וריא"ז דמברכין ע"ג כלים מוגמרים היינו לכתחלה כדי שיתנו ריח וכמבואר בריא"ז וטור ולא כאן שנקלט מאליו בלי כונה [ט"ז] והפמ"ג מפקפק בזה עי"ש ודעתו דאם אין לו בשמים אחרים יקחם במו"ש להשיב הנפש ולא יברך עליהן: (כה) א"ר ומו"ק וש"א: (כו) כ"כ הפמ"ג דבנדה נמי איכא לאו דלא תקרבו לגלות ערוה: (כז) ט"ז ומ"א ושע"ת בשם ברכ"י וכפי הנראה דימה הט"ז ד"ז להסתכלות בבגדי צבעונים של אשה כשמכירה שאסור אפילו תלוים על הכותל כמבואר באה"ע סימן כ"א שמא יבוא להרהר בה ומיירי הט"ז בקופה של בשמים המיוחדת לנשים [כה"ש] . ואפשר דאפילו להגהת מהרל"ח בשם שכנה"ג דלא ס"ל כהט"ז הוא דוקא באינו מתכוין להריח [דלדידהו ס"ל דבעלמא אפילו אינו מכוין להריח צריך לברך כל שנהנה מהריח] אבל כשמתכוין להריח אפילו לדידהו אסור דיבוא לידי הרהור. ועיין במאמ"ר שהרבה להשיג על השכנה"ג וביותר ששכנה"ג בעצמו כתב בסימן של"ו לטעם הרשב"א שכתב לפי שהם עשוין

הגהות ותיקונים: א) ונראה שצ"ל לא היתה: ב) נתמלא: ג) מ"א:

/burnt/ for /the sake of/ the incense itself being smelt, but to make the articles fragrant.

In addition, if one smells incensed articles he should not make a blessing /over their fragrance/, because there is no body /to the fragrance/ **(15)** and it is merely a fragrance without a body.[2*]

4. One should not make a blessing over /the fragrance of/ the fragrant articles **(16)** of a woman with whom union is inconceivable. For example, /if she has/ a box of fragrant articles **(17)** hanging on her neck or held in her hand

Mishnah Berurah

/wishes/ to smell /the incense/, he must make a blessing over /the fragrance/, since /then/ it is also meant to be smelt.

(15) And it is merely a fragrance without, etc. Householders who do not have /anything/ fragrant to smell on Motza'ey Shabbos /sometimes/ take a mortar in which spices were crushed, and which /therefore/ absorbed fragrance, and smell that /after/ making a blessing /over it/. This is a futile blessing, as /follows from what/ is stated here, since /the fragrance of the mortar/ is a fragrance with no body to it.

(16) Of a woman with whom union is inconceivable. I.e., of a woman with whom union is inconceivable for him, but it may be permitted /for one to smell the fragrant articles/ of an unmarried woman /who is not forbidden to him/. [*M.A.*] However, many Acharonim are stringent /and are of the opinion/ that it is even forbidden /to smell the fragrant articles/ of an unmarried woman, since this will lead one to have /sensual/ thoughts. /It should be noted that/ all this even /applies/ if /the unmarried woman/ is not a *nidah*,[4] but /in the case of/ our maidens, who may generally be presumed to be *nidos*[4] (as they do not immerse themselves /in valid waters to become halachically clean/ after they become *nidos*), it is forbidden /to smell their fragrant articles/ according to all /authorities/, since they are classed as women with whom union is inconceivable. The *Sha.T.* writes in the name of the *Birk.Y.* that it is even forbidden /for one/ to smell the fragrant articles of his wife when she is a *nidah*.

(17) Hanging on her neck. There are Acharonim who write that /this ruling/ does not only /apply/ if /the fragrant articles/ are /actually/ hanging on her neck, but /the

---

[2*] Accordingly, if the fragrant articles of a perfumery are kept in closed flasks and the fragrance in the perfumery is merely from opened flasks which were subsequently closed, one should not make a blessing over it. (Beyur Halachah)

[4] If blood comes out of a woman's womb she becomes a *nidah* (pl. *nidos*) and it is then forbidden to have marital relations with her. Although the flow of blood has ceased completely and the required number of days have passed, she will remain a *nidah* until she has immersed herself in waters which are valid for the purpose of removing this uncleanness, such as the waters of a valid *mikveh*, the sea or a river, etc. The reader should refer to publications which deal with this topic in detail.

בידה או בפיה אין מברכים עליהם לפי שאסור להריח בהם שמא יבא ליד הרגל נשיקה או קירוב בשר: **ה** [י]בשמים (יח) של עבודת כוכבים אין מברכין עליהם (יט) לפי שאסור להריח בהם: **ו** (כ) [כ]מסיבה של עובדי כוכבים אין מברכים על בשמים שלהם (כא) דסתם מסיבתן לעבודת כוכבים: **ז** [ל]היה הולך חוץ לכרך והריח ריח טוב (כב) אם רוב העיר עובדי כוכבים אינו מברך (כג) * ואם רוב ישראל (ז) (כד) מברך: **ח** (כה) * [מ]נתערב ריח שמברכין עליו בריח שאין מברכין עליו הולכים אחר הרוב:

י שם כ"א במשנה כ שם כ"ב ל שם כ"ג מ טור בשם הרמ"ה ורמב"ם שם

ריח ברכות הנעשים על הנסים. ובו ט׳ סעיפים:

א [א]הרואה מקום שנעשו בו נסים לישראל (א) * [ב]כגון מעברות (א) הים (ב) ומעברות הירדן

א ברכות נ"ד ב שם בגמרא

באר היטב

(ז) מברך. היינו על מה שיריח עוד לעל מה שהריח כבר אין לברך. ואם לא נתכוין להריח א"צ לברך כמ"ש בס"ק א׳:

(א) הים. דוקא הכך שניכר הנס מתוך המקום אבל בלא"ה כגון סביב ירושלים שנפלה מחנה סנחריב אין מברכין מיהו על נס

משנה ברורה

רגילות נקט דבשמים שהיא רגילה לשאת בצוארה אפילו הם מונחים כעת על השלחן ג"כ אין לברך עליהם דעי"ז יבוא לידי הרהור אם מכירה ויודעה: **ה** (יח) של עבו"ם. הייינו שהוקטרו לעבודת גלולים ועיין בח"א בכלל ס"א אות י"ד מה שכתב בזה: (יט) לפי שאסור וכו׳. והאיסור אין מברכין: **ו** (כ) מסיבה. כשמסובין לאכול ולשתות: (כא) דסתם מסיבתן לעבו"ם. ודוקא במסיבה (כח) אבל שלא במסיבה מותר לברך אבשמים של עובד גלולים: **ז** (כב) אם רוב וכו׳. דתלינן הריח בתר רוב ובודאי של עובדי גלולים הם שעשאום במסיבה ולפיכך מריח מרחוק [ת"א]: (כג) ואם רוב ישראל וכו׳. וה"ה מחצה על מחצה ישראל וכמו שמבואר לקמן בסימן רצ"ח לענין אור של הבדלה ועיין בבה"ל: (כד) מברך. כבר כתבנו בראש הסימן די"א דוקא היכי שמתכוין להריח ובלא"ה אין צריך לברך אבל רוב הפוסקים חולקין ע"ז וס"ל למברך בכל ענין כיון שעכ"פ נהנה מהריח שעולה: **ח** (כה) נתערב ריח וכו׳. עיין בבה"ל:

א (א) כגון מעברות הים. מקום שעברו ישראל בים ביבשה: (ב) ומעברות הירדן. מקום שעברו ישראל בירדן בחרבה

ביאור הלכה

הוא ריח שאין לו עיקר וכמו הכא גבי ריח שנקלט בכלים. וגדולה מזו כתב הרא"ה בהלכות שגם גבי מוגמר גופיה אם המוגמר כלה בא שוב אין מברכין ואע"ג שכתבנו לעיל לחלוק עליו הייינו דוקא גבי מוגמר שגחלת הבשמים קיים עכ"פ אבל בנידון דידן שהאלומיות סתומות ואין שום ריח בא מהן אלא שנקלט מתחלה באויר ריח בעלמא מסתברא שאין לברך ע"ז: * ואם רוב. עיין במ"ב שכתבתי דאפילו מחצה על מחצה נמי מברך כן הסכים במגן גבורים וכדעת הרוקח שלא מצינו מי שיחלוק עליו. ולענ"ד קשה כיון דהוא מחצה על מחצה הו"ל ספיקא דאורייתא דריח של ע"ג הוא מלא ידבק בידך מאומה מן החרם [וכמו שכתוב בפירוש המשניות להרמב"ם] ולחומרא דייניכן ליה וא"כ כיון שאסור להריח מספיקא איך אפשר לברך עליו אם לא דנימא דכל עיקרו של ריח אינו אלא מדרבנן ועיין בפמ"ג וצ"ע: * נתערב ריח. הוא לשון הרמב"ם וכתב בעל שמן[א] רוקח דלא קאי אלא על שמן ובשמים של מתים ושל ביה"כ וכלומה שאינם לריח וע"ז כתב אם נתערב ריח של אלו בריח טוב אזלינן בתר רובא אבל לא קאי אמאי דסליק בדיכא דרוב עו"ג ורוב ישראל דבזה בודאי אפילו נתערב מיעוט ריח של ע"ג ג"כ אין לברך דע"ג לא בטיל ברובא עי"ש ולא תקשה עליו מהא דרוב ישראל מברכין אע"ג דאיכא מיעוט עו"ג דשאני התם דכיון דרוב ישראל אזלינן בתר רובא ותלינן שמהם בא הריח לגמרי ומעו"ג כלל לא שלא עשאו כלל מוגמר משא"כ כשעשאו כולם ונתערבו ס"ל דלא שייך בזה בתר רובא דע"ג לא בטל כן נראה לעתו ומדברי הגר"א בס"ק אחרון נראה דלא ס"ל כן שהרי כתב דדין זה ילפינן מהא דס"ז הרי דלא שני ליה להגר"א ואיננו מחלק בין ס"ז לס"ח [וכ"ל עוד דדברי הרמב"ם נובעים ממימרא דר׳ יוסי עי"ש בגמרא דקאמר דרובא לאו לריחא עביד ומפרש הרמב"ם אע"ג דנתערבו הריחות בהדדי אלא דהגר"א ס"ל דמרישא דברייתא נמי נוכל לדייק דינא דהרמב"ם] ועיין במחה"ש מה שכתב בשם חמד משה וקיים על דבריו וצ"ע ובאמת המעיין בסימן רט"ז גבי נתערב עצי בשמים בעשבי בשמים כתבו הפוסקים למברך מיני בשמים עיין בכלבו בשם הראב"ד ובא"ר ולא כתבו כלל לראות הרוב מאיזה מין וע"כ כבעל חמד משה דלא משגחינן כלל בזה דעכ"פ מריח גם ממיעוט:

* כגון מעברות. וכתב בספר כפתור ופרח פ"ז וז"ל מעברות וכו׳ נראה בפירושו שאין המברך מברך עד שיראה בפרט מקום הנס כמו שהרואה ים סוף לא יברך אם לא ראה מקום שעברו בו וכן הרואה הירדן עד שיראה מקום שעברו והכתוב אומר והעם עברו נגד יריחו וכן נחל ארנון. ומיהו בכל מקום שיראה חלק מן הים או מן הירדן ראוי לו להזכיר חסדי ה׳ והשגחתו עלינו ויודה וישבח כפי כחו [ר"ל שבח בעלמא בלי שם ומלכות] וכן הענין בראותו מקום שהאל יתברך עשה פלא או נס לקצת נביאים כמו בראותו בהר הכרמל מקום שעשה אליהו המזבח וראותו בשונם מקום עלית אלישע וכיו"ב ואין ספק כי ענין אליהו היה פלא ונס לו שהרי המלך היה רודפו אבל של אלישע היה פלא לבן השונמית לתפלת הנביא עכ"ל הגה בעיקר דבריו שצריך לראות דוקא מקום הנס ביחוד משמע כן גם משאר פוסקים וכ"כ רש"י בד"ה מעברות ואף שמלשון הרמב"ם שכתב הרואה מקום שנעשו נסים וכו׳ כגון ים סוף משמע לכאורה דבראיית ים סוף לחודיה מברך אעפ"כ אינו מוכרח כ"כ מלמקיים או מעברות הירדן ולא כתב או הירדן וע"כ דלאו דוקא ובדין השני בראיית הר הכרמל נראה דכונת כפתור ופרח הוא לשבח שבח בעלמא ולאלכיל[ב] קאי שכתב גם ברואה שאר הירדן ג"כ צריך לשבח וע"ז מקיים וכן ברואה הר הכרמל דהברכה לא נתקנה על פלאי הבורא דא"כ היה לנו לברך בראתנו הר סיני מקום שניתנה בו התורה וע"כ דנתקן רק אהצלת אדם מן המיתה בדרך נס ואבן שישב עליו משה היה אז ג"כ ההצלה בדרך נס ע"י תפלתו של משה וכמו שכתוב ה׳ נסי וא"כ גבי אליהו אף שהיה נס ופלא אעפ"כ מעשה הר הכרמל לא נעשה כדי שינצל אליהו מן המיתה שהרי אליהו היה נחבא ואח"כ הלך אליו בשליחות הש"י שאמר לו לך הראה אל אחאב ואתנה מטר ע"פ האדמה וענין עשיית הפלא בהר הכרמל היה כדי לחזק אמונת ישראל בה׳ אלא ע"כ כונת כו"פ הוא רק לענין שבח בעלמא וכמו מה שקיים וראותו בשונם וכו׳ שהוא ודאי לשבח בעלמא כמו שנכריח אח"כ וכמו שמוכח מסוף דבריו בעצמו ולפ"ז מה שקיים שהרי המלך היה רודפו הוא רק לענין להגדיל השבח על הטובה שעשה

שער הציון

לעבירה להטיל אדם של יצה"ר אסור אפילו בהריח ממילא עי"ש ואיך כתב כאן לברך ע"ז עי"ש במאמ"ר: (כח) מ"א במסקנא וכן הסכים במ"ג ע"ש. עיין בירושלמי שם דאייתי ברייתא דמברכין אבשמים של עובד גלולים וקאמר פתר לה במעשן [כצ"ל] לפני חנותו עכ"ל כלומר במגמר בשמים לפני בית מקחו דבודאי לשם מסחר בעלמא עשה ולא בשביל כבוד העבודת גלולים עי"ש:

הגהות ותיקונים: א) מעשה: ב) ולאלעיל:

or mouth. This is because it is forbidden to smell them in case it will lead to kissing or physical contact /with her/.

5. Over /the fragrance of/ fragrant articles /used/ (18) for idolatry one should not make a blessing, (19) because it is forbidden to smell it.

6. When idolaters (20) recline, one should not make a blessing over /the fragrance of/ their fragrant articles, (21) since their reclination is generally for idol worship.

7. If one is walking outside a city and smells a pleasant fragrance /coming from there, then/, (22) if the majority of the city's /residents/ are idolaters he should not make a blessing /over it/, (23) but if the majority are Jews (24) he should make a blessing.

8. (25) If a fragrance over which one must make a blessing is mixed with a fragrance over which one should not make a blessing, we go according to /which of the articles producing the fragrance is quantitatively/ the larger[3*] /in determining whether or not a blessing should be made/.

§218: BLESSINGS THAT MUST BE MADE OVER MIRACLES

(Contains Nine Paragraphs)

1. If one sees a place where miracles were performed for Israel, (1) for example, /the place/ where they passed through the sea,[1*] /the place/ (2) where they

Mishnah Berurah

Shulchan Aruch/ merely expresses /the ruling in these terms because it is/ the common case. /According to them,/ if she is accustomed to wear /certain/ fragrant articles on her neck /, then/, even if they are lying on the table now one should also not make a blessing over /their fragrance/, since if /he smells them/ he can come to have /sensual/ thoughts if he is acquainted with her and knows who she is.

(18) **For idolatry.** I.e., if /the fragrant articles/ were incensed for idol worship. See what the *Ch.A.* writes about this in Sec. 61, Par. 14.

(19) **Because it is forbidden, etc.** And one may not make a blessing over /something/ that is forbidden.

(20) **Recline.** /I.e.,/ when they recline to eat and drink.

(21) **Since their reclination is generally for idol worship.** This /ruling/ only /applies/ when they recline /for a meal/, but it is permitted to make a blessing over the fragrance of idol worshippers when they have not reclined /for a meal/.

(22) **If the majority, etc.** /This is/ because we ascribe the fragrance to the majority and /assume that/ it is definitely from idolaters, who produced /the fragrance/ when reclined /at a meal/, which is why the fragrance carries far. [*M.A.*]

(23) **But if the majority are Jews, etc.** The same ruling /applies/ if half of them are Jews, as stated below in Sec. 298 /, Par. 7/ with respect to a havdalah light. See the Beyur Halachah.

(24) **He should make a blessing.** We have already written in the beginning of the section that there are /authorities/ who say that this only /applies/ if one intends to smell /the fragrance/, but otherwise there is no need to make a blessing. However, most Poskim dispute this and are of the opinion that one should make a blessing in all cases, since he at any rate enjoys the fragrance that comes /from there/.

(25) **If a fragrance...is mixed, etc.** See the Beyur Halachah.

§218

(1) **For example, where they passed through the sea.** /I.e.,/ the place where Israel passed through the /Red/ Sea on dry land.

(2) **Where they passed through the Jordan.** /I.e.,/ the place where Israel passed

---

[3*] However, when two fragrances which required different blessings are mixed, the blessing to be made is not determined in accordance with the larger quantity. (Beyur Halachah. See also Sec. 216, in the first sub-Par. 39 of the Mishnah Berurah.)

[1*] See *Shemos* 14.

(ג) ומעברות נחלי ארנון ואבני אלגביש (ד) של בית חורון (ה) * ואבן שבקש עוג לזרוק על ישראל ואבן שישב עליה משה בעת מלחמת עמלק (ו) וחומת יריחו (ז) * מברך שעשה נסים לאבותינו * במקום הזה.

[illegible] ראל או [illegible]

באר הגולה

ג שם תוספות בשם ר׳ שמעיה והרמב״ם בפ״י מה״ב ור׳ יונה והרא״ש והרשב״א בשם הירו׳ ד שם בגמ׳ לפי ר׳ יונה ה הרא״ש שם ו שם בגמרא לגירסת הרי״ף ורב האי והרמב״ם שם

שערי תשובה

והדם שנתלשו ביו״ט מותר להריח בהם בלי טילטלם ועיין ברדב״ז ח״ג סימן תרכ״א לענין להריח בשושנה של הקדש איסורא איכא עי״ש:

באר היטב

שלו אפי׳ אינו ניכר מתוך המקום מברך מ״א: (ב) שבטים. עמ״א והיל אהרן הקשה עליו: (ג) לשלשים. וצריך שיהיו למ״ל יום חוץ

משנה ברורה

בימי יהושע: (ג) ומעברות נחלי ארנון. מפורש בש״ס שהיו שני הרים ועמק ביניהם שהיו ישראל צריכין לעבור דרך אותו עמק ונחבאו האמוריים במערות שעשו בהרים בצדי העמק כדי שיפלו עליהם פתאום בעברם בעמק ונעשה נס שנדבקו ההרים זה בזה בעבור ארון ברית ה׳ עליהם ונהרגו כולם שם: (ד) של בית חורון. שהושלכו מן השמים על האומות שנלחמו עם יהושע כדכתיב בקרא: (ה) ואבן שבקש וכו׳. כמפורש באגדה שעקר הַר בת תלתא פרסא כדי להפילו על ישראל ונעשה נס שלא היה יכול להפילו ע״ש בברכות נ״ד ע״ב ועיין בבה״ל: (ו) וחומת יריחו. שנבלעה במקומה: (ז) מברך שעשה נסים. כתב המ״א לכאורה משמע דדוקא הנך וכדומה שניכר הנס מתוך המקום [פי׳ שבראותנו מעברות הים נזכרים אנחנו שהמים אלו נחלו לגזרים וכן בירדן היה נס במים גופא כדכתיב בקרא וכן אבני אלגביש יודעים אנו שאלו הם האבנים שבהם נעשה הנס] אבל בלא״ה כגון בנואנו סמוך לירושלים שקרה שם נס בעת מלחמת סנחריב שיצא מלאך ה׳ [illegible]

ביאור הלכה

שעשה הש״י עם הנביא שלא המיתו אחאב. [ואולי אפשר עוד לומר לדעת כפתור ופרח הוא דהנס שהיה בהר הכרמל היה ג״כ תועלת להציל אליהו מן המיתה דאף שלוה הש״י ואמר לו לך הראה אל אחאב מ״מ אחאב היה בעל בחירה בענין חיי אליהו (וכענין שמצינו גבי אוריהו מקרית יערים שהיה נביא והמיתו יהויקים על דבר נבואתו כדכתיב בירמיה כ״ו) ומכיון שהיה חמת המלך עליו על שעצר המטר בדברו על שאמר לו בשביל זה האתה זה עוכר ישראל והנביא השיבו לא עכרתי את ישראל כ״א אתה ובית אביך בעזבכם את מצות ה׳ ותלכו אחרי הבעלים בודאי היה חיין בסכנה גדולה על שיכריח[ב] כי האמת אתו וע״ז אמר לו ועתה לך קבוץ אלי וגו׳ וע״י מעשה הר הכרמל נתגלה שהאמת אתו שעצירת המטר היה בעבור הליכתם אחרי הבעלים ותיכף כשעשו תשובה שאמרו ה׳ הוא האלהים היה מטר על הארץ ועי״ז ראו הכל שאליהו הוא עבד נאמן לה׳ וכמו שאמר הכתוב היום יודע כי אתה אלהים בישראל ואני עבדך ובדברך עשיתי את כל הדברים האלה. ונוכל לומר שרמז בזה שעצירת המטר בתחלה שהיה ע״פ אליהו היה ג״כ ע״פ רוח ה׳ שהיה עליו אז ועי״ז נסתלק ממנו חרון אף המלך ונתרצה אליו אף להמית את כל נביאי הבעל. והנה אף שתרצנו את דברי הכו״פ מ״מ למעשה צ״ע אם יש לברך על ראיית הר הכרמל] וגם בענין בן השונמית ג״כ אין טעם לברך ע״ז שהרי מטעם אלישע שהיה א/ס מקויים אין לברך שהרי בו לא קרה שום סכנה וניצל אלא שעשה לאחרים והאי אחר לא היה מקויים. גם מטעם שנתקדש ש״ש ע״י נס זה ג״כ לא ברירא חדא דלא היה ברבים כנס דניאל ועוד דלא ידענא אם תחית המתים בכלל הני שתקנו ברכה דהברכה נתקנה רק על מי שהיה בסכנה וניצל ולא על מי שכבר מת ונביא החיה אותו ויותר טוב לברך בכגון זה ברכת מחיה המתים. ועי״ש בכפתור ופרח נוסח ההודאה שרגילים לומר בראותם הירדן: * ואבן שבקש עוג וכו׳. עיין בח״א[א] מש״כ בזה ולפי פשוטו אין תימה כ״כ על איש כזה שהוא היה מבני ענקים ואביו הוא מאותן שאמר עליהם הכתוב ויבואו בני האלהים אל בנות האדם וילדו להם וכדאמרינן בנדה ס״א סיחון ועוג מבני אחיה בן שמחזאי ועי״ש ברש״י שהוא ועזאל הם המלאכים שירדו מן השמים בימי דור אנוש ומתילא כח גבורתן היה מעין גבורת מלאכים: * מברך שעשה נסים. ומבואר בפוסקים שאין צריך לפרט ולהזכיר מה היה הנס ודי שאומר שעשה נס במקום הזה עיין בתוס׳ רבינו יהודה ובתוספי הרא״ש וכן הסכים הט״ז: * במקום הזה. ונראה דאין יכול לברך רק כל זמן שרואהו להמקום אבל אם עבר כבר ואינו רואה אותו הפסיד ברכתו כמו בשמע רעמים לקמן בסימן רכ״ז ס״ג עי״ש וכן יהיה הדין ברואה אדם שנעשה לו נס המבואר בס״ו בהג״ה אם כבר עבר האיש ולא בירך והרחיק ממנו עד שאינו רואהו שוב אינו מברך ואפשר עוד דאפילו ראה את האדם או את המקום בעוד איזה ימים כל שלא עבר שלשים יום מראיה ראשונה אינו מברך אף שלא בירך בפעם ראשון דהרי לענין פרי חדש יש כמה פוסקים שסוברים דמכיון שלא ברך בפעם ראשון כשראהו שוב אינו מברך כמו שכתב המ״א בסימן רכ״ה ס״ק ט׳. ואף דאנן לא נהיגין הכי היינו משום דאנן קי״ל דתלוי הדבר באכילה כמו שמוכח שם מביאור הגר״א אבל בזה דודאי הברכה נתקנה על הראיה לחוד שראה מקום הנס וכיון שכבר ראה

שער הציון

(א) תו׳ ר״פ הרואה בשם רבינו יהודה ואע״ג דבתוס׳ רבינו יהודה אשר לפנינו כתוב כס״ד דתו׳ דמקתמא חזר בו ר׳ יהודה וכן משמע קצת מתו׳ שכתבו ושוב היה נראה וכו׳ משמע דמתחלה היה לעתו להיפוך אך בתוספי הרא״ש שם העתיק דברי ר׳ יהודה כס״ד דתוספות ולא הביא כלל האי חזרה וגם בש״ס משמע לכאורה דאין נ״מ בין יחיד לרבים אלא דברבים כולי עלמא מברכים וביחיד איהו לבדו אבל עכ״פ לא עדיף יחיד מרבים ובמקום ליחיד מברך גם רבים צריכים לברך ולכן צ״ע למעשה: (ב) רמב״ן בת״ה ורשב״א והרא״ש ע״ש מהירושלמי ועיין בד״מ שם ובאמת הכונה בזה הוא רק לכתחלה דבדיעבד אפילו לא אמר אתה רק הזכיר שם ומלכות ואפילו בלשון חול שאמר בריך רחמנא מלכא דעלמא וכו׳ יצא וכדלעיל בסימן קפ״ז וריי״ד ע״ש: (ג) וכמו שמסתפק במ״א וספק ברכות להקל וכן פסקו האחרונים: (ד) ב״י בשם הפוסקים ודלא כהראב״ד דס״ל שיש לו רשות אפילו קודם שלשים יום: (ה) מ״א:

הגהות ותיקונים: א) בחידושי אגדות מהרש״א: ב) צ״ל שיוכיח:

passed through the Jordan[2*] /river/ **(3)** or /the place/ where they passed through the river Arnon,[3*] the hailstones **(4)** of Beys Choron,[4*] **(5)** the stone that Og wished to throw on Israel,[5*] the stone on which Mosheh (Moses) sat during the war with Amaleyk[6*] **(6)** or the wall of Jericho,[7*] **(7)** he should make a blessing[8*] /with the wording/ שֶׁעָשָׂה נִסִּים לַאֲבוֹתֵינוּ בַּמָּקוֹם הַזֶּה[9*] (Who performed miracles to our ancestors in this place).

Mishnah Berurah

through the Jordan /river/ on dry land in the days of Yehoshua (Joshua).

(3) Or where they passed through the river Arnon. It is explained in the Talmud[1] that there were two mountains with a valley inbetween them and Israel needed to pass through that valley. The Emorites hid themselves in caves which they made in the mountains alongside the valley, so that they would /be able to/ attack them by surprise when they passed through the valley. /However,/ a miracle was performed and the two mountains cleaved together when the ark of the Lord's covenant passed them and all /the Emorites/ were killed there.

(4) Of Beys Choron. Which were cast from heaven on the peoples who fought with Yehoshua, as stated in Scripture.[4*]

(5) The stone that...wished, etc. This accords with what is related in the tale /related by the Sages/, that /Og/ uprooted a mountain of three parasangs in order to drop it on Israel, but /because of/ a miracle performed he was unable to drop it; see there in *Berachos* 54b. See the Beyur Halachah.

(6) Or the wall of Jericho. Which was swallowed up where it /stood/.

(7) He should make a blessing /with the wording/ שֶׁעָשָׂה נִסִּים. The *M.A.* writes that it seems to be implied that one should only /make a blessing/ in these and similar /cases/, when the miracle is discernible from the place /which one sees/. [I.e., when we see where /Israel/ passed through the sea we remember that these waters were divided into parts. Likewise, /with respect to the passing through/ the Jordan /river/, there was a miracle /performed/ with the water itself, as described in Scripture.[2*] Similarly, /if we see/ the hailstones /of Beys Choron/ we know that these are the stones with which the miracle was performed.] Where this /condition/ is lacking, however (for example, if one arrives close to Jerusalem, where a miracle occurred during the war with Sancheyriv (Sennacherib), when an angel of

---

[2*] See *Yehoshua* 3-4.
[3*] See *Ba-Midbar* 21:13-16.
[4*] See *Yehoshua* 10:11.
[5*] See *Berachos* 54b.
[6*] See *Shemos* 17:12.
[7*] See *Yehoshua* 6.
[8*] Although it is proper to offer praise and thanks when one sees the Red Sea, the Jordan river or the river Arnon, the blessing should only be made when one sees the actual site where the miracle happened. (Beyur Halachah)
[9*] The blessing can only be made while one still sees the place. (Beyur Halachah)

[1] *Berachos* 54a and b.

(ג) ומעברות נחלי ארנון ואבני אלגביש (ד) של בית חורון (ה) * ואבן שבקש עוג לזרוק על ישראל ואבן שישב עליה משה בעת מלחמת עמלק (ו) וחומת יריחו (ז) * מברך שעשה נסים לאבותינו * במקום הזה: ג ובין ברכה זו (ח) ובין שאר ברכות הראיה הרי הם כשאר ברכות וכולם (ט) בהזכרת שם ומלכות: **ב** ד על נס שנעשה לקצת ישראל כל זמן שלא נעשה לכל ישראל או רובן ואפילו נעשה לקצת (ב) שבטים (י) אין מברכין עליו: **ג** ה כל אלו הדברים אינם אלא כשרואה אותם (יא) משלשים (ג) לשלשים יום (יב) ואז הם (יג) חובה כמו בפעם ראשונה: **ד** ו הרואה מקום

ג שם תוספות בשם ר' שמעיה והרמב"ם בפ"י מה"ב ור' יונה והרא"ש והרשב"א בשם הירו' ד שם בגמ' לפי' ר' יונה ה הרא"ש שם ו שם בגמרא לגירסת הרי"ף ורב האי והרמב"ם שם

שערי תשובה

והלם שנתלשו ביו"ט מותר להריח בהם בלי טילטלם ועיין ברלב"ז ח"ג סימן תרכ"א לענין להריח בשושנה של הקדש איסורא איכא עי"ש:

ביאור הלכה

שעשה הש"י עם הנביא שלא המיתו אחאב. [ואולי אפשר עוד לומר לדעת כפתור ופרח הוא דהנס שהיה בהר הכרמל היה ג"כ תועלת להציל אליהו מן המיתה דאף שצוה הש"י ואמר לו לך הראה אל אחאב מ"מ אחאב היה בעל בחירה בענין חיי אליהו (וכענין שמצינו גבי אוריהו מקרית יערים שהיה נביא והמיתו יהויקים על דבר נבואתו כדכתיב בירמיה כ"ו) ומכיון שהיה חמת המלך עליו על שעצר המטר בדברו עד שאמר לו בשביל זה האתה זה עוכר ישראל והנביא השיבו לא עכרתי את ישראל כ"א אתה ובית אביך בעזבכם את מצות ה' ותלכו אחרי הבעלים בודאי היה חייו בסכנה גדולה עד שיכריחב) כי האמת אתו וע"ז אמר לו ועתה לך קבוץ אלי וגו' וע"י מעשה הר הכרמל נתגלה שהאמת אתו שעצירת המטר היה בעבור הליכתם אחרי הבעלים ותיכף כשעשו תשובה שאמרו ה' הוא האלהים היה מטר על הארץ ועי"ז ראו הכל שאליהו הוא עבד נאמן לה' וכמו שאמר הכתוב היום יודע כי אתה אלהים בישראל ואני עבדך ובדברך עשיתי את כל הדברים האלה. ונוכל לומר שרמז בזה שעצירת המטר בתחלה שהיה ע"פ אליהו היה ג"כ ע"פ רוח ה' שהיה עליו אז ועי"ז נסתלק ממנו חרון אף המלך ונתרצה אליו אף להמית את כל נביאי הבעל. והנה אף שתרצנו את דברי הכו"פ מ"מ למעשה צ"ע אם יש לברך על ראיית הר הכרמל] וגם בענין בן השונמית ג"כ אין טעם לברך ע"ז שהרי מטעם אלישע שהיה א/ם מקויים אין לברך שהרי בו לא קרה שום סכנה וניצל אלא שעשה לאחרים והאי אחר לא היה מקויים. גם מטעם שנתקדש ש"ש ע"י נס זה ג"כ לא ברירא הלא דלא היה ברבים כנס דניאל ועוד דלא ידענא אם תחית המתים בכלל הני שתקנו ברכה דהברכה נתקנה רק על מי שהיה בסכנה וניצל ולא על מי שכבר מת ונביא החיה אותו ויותר טוב לברך בכגון זה ברכת מחיה המתים. ועי"ש בכפתור ופרח נוסח ההודאה שרגילים לומר בראותם הירדן: * ואבן שבקש עוג וכו'. עיין בח"אא) מש"כ בזה ולפי פשוטו אין תימה כ"כ על איש כזה שהוא היה מבני ענקים ואביו הוא מאותן שאמר עליהם הכתוב ויבואו בני האלהים אל בנות האדם וילדו להם וכדאמרינן בנדה ס"א סיחון ועוג מבני אחיה בן שמחזאי ועי"ש ברש"י שהוא ועזאל הם המלאכים שירדו מן השמים בימי דור אנוש ומתילא כח גבורתן היה מעין גבורת מלאכים: * מברך שעשה נסים. ומבואר בפוסקים שאין צריך לפרט ולהזכיר מה היה הנס ודי שאומר שעשה נס במקום הזה עיין בתוס' רבינו יהודה ובתוספי הרא"ש וכן הסכים הט"ז: * במקום הזה. ונראה דאין יכול לברך רק כל זמן שרואהו להמקום אבל אם עבר כבר ואינו רואה אותו הפקיד ברכתו כמו בשמע רעמים לקמן בסימן רכ"ז ס"ג עי"ש וכן יהיה הדין ברואה אדם שנעשה לו נס המבואר בס"ו בהג"ה אם כבר עבר האיש ולא בירך והרחיק ממנו עד שאינו רואהו שוב אינו מברך ואפשר עוד דאפילו ראה את האדם או את המקום בעוד איזה ימים כל שלא עבר שלשים יום מראיה ראשונה אינו מברך אף שלא בירך בפעם ראשון דהרי לענין פרי חדש יש כמה פוסקים שסוברים דמכיון שלא ברך בפעם ראשון כשראהו שוב אינו מברך כמו שכתב המ"א בסימן רכ"ה ס"ק ט'. ואף דאנן לא נהיגין הכי היינו משום דאנן קי"ל דתלוי הדבר באכילה כמו שמוכח שם מביאור הגר"א אבל בזה דודאי הברכה נתקנה על הראיה לחוד שראה מקום הנס וכיון שכבר ראה

באר היטב

שלו אפי' אינו ניכר מתוך המקום מברך מ"א: (ב) שבטים. עמ"א והיד אהרן הקשה עליו: (ג) לשלשים. וצריך שיהיו למ"ל יום חוץ

משנה ברורה

בימי יהושע: (ג) מעברות נחלי ארנון. מפורש בש"ס שהיו שני הרים [illegible] שדרך ישראל [illegible] לעבור דרך אותו עמק [illegible] האמוריים נחבאו במערות שבשני ההרים [illegible] כדי שיפגעו בישראל בעברם בעמק ונעשה נס שנדבקו ההרים זה בזה [illegible] [illegible] [illegible] עליהם ונהרגו כולם שם: (ד) של בית חורון. שהשליכו מן השמים על האומות שנלחמו עם יהושע כדכתיב בקרא: (ה) ואבן שבקש עוג וכו'. כמבואר בגמרא שעקר הר בת [illegible] [illegible] [illegible] על ישראל ונעשה נס שלא היה יכול להפילו [illegible] [illegible] [illegible] ועיין בבה"ל: (ו) [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]: (ז) מברך שעשה נסים. כתב [illegible] לאבותינו [illegible] [illegible] [illegible] שניכר הנס מתוך המקום [פי' [illegible] מעברות [illegible] [illegible] שהמתים אלו נחלו לגזרים וכן בירדן היה גם [illegible] כדכתיב בקרא וכן אבני אלגביש יודעים אנו [illegible] הם האבנים שבהם נעשה הנס] אבל בלא"ה כגון בבואנו [illegible] לירושלים שקרה שם נס בעת מלחמת סנחריב שילא מלאך ה' **והמית כל המחנה אין מברכין על כגון זה שעשה נסים (א) שאין הנס ניכר מתוך המקום [פי' אע"ג שאפשר לכוין מקום שנעשה הנס אעפ"כ אין הנס ניכר שהרי לא בגוף האדמה נעשה הנס] מיהו על נס שלו אפי' אין ניכר מתוך המקום כל שמגיע למקום ששם קרה הנס מברך: (ח) ובין שאר ברכות וכו'. הנזכרים בסימן שאחר זה: (ט) בהזכרת שם ומלכות. וכן צריך לומר כמי (ב) אתה ואלהינו כמו בשאר ברכות גמורות: ב (י) אין מברכין עליו. אלא אותם שנעשה להם הנס בעצמם: ג (יא) מלי ללי. חוץ (ג) מיום שראה וחוץ מיום שעומד בו עתה: (יב) ואז הם וכו'. וקודם לכן (ד) אסור וברכתו לבטלה: (יג) חובה. ואין להקשות מ"ש מברכת רעמים וזועות וברכת בשמים שמברך בכל פעם ואפילו בו ביום [עיין לעיל סימן רי"ז וסימן רכ"ז] דשאני התם (ה) שמברך ארעמים וזיקים חדשים וכמו כן ברכת הבושם מברך אריח חדש שנודף תמיד משא"כ הכא שלא נתחדש שום דבר מזמן שבירך ע"כ**

שער הציון

(א) תו' ר"פ הרואה בשם רבינו יהודה ואע"ג דבתוס' רבינו יהודה אשר לפנינו כתוב כס"ד דתו' דמסקנא חזר בו ר' יהודה וכן משמע קצת מתו' שכתבו ושוב היה נראה וכו' משמע דמתחלה היה דעתו להיפוך אך בתוספי הרא"ש שם העתיק דברי ר' יהודה כס"ד דתוספות ולא הביא כלל האי חזרה וגם בש"ס משמע לכאורה דאין נ"מ בין יחיד לרבים אלא דברבים כולי עלמא מברכים וביחיד איהו לבדו אבל עכ"פ לא עדיף יחיד מרבים ובמקום דיחיד מברך גם רבים צריכים לברך ולכן צ"ע למעשה: (ב) רמב"ן בת"ה ורשב"א והרא"ש ע"ש מהירושלמי ועיין בד"מ שם ובאמת הכונה בזה הוא רק לכתחלה דבדיעבד אפילו לא אמר אתה רק הזכיר שם ומלכות ואפילו בלשון חול שאמר בריך רחמנא מלכא דעלמא וכו' יצא וכדלעיל בסימן קפ"ז ורי"ד ע"ש: (ג) וכמו שמסתפק במ"א וספק ברכות להקל וכן פסקו האחרונים: (ד) ב"י בשם הפוסקים ולא כהראב"ד דס"ל שיש לו רשות אפילו קודם שלשים יום: (ה) מ"א:

הגהות ותיקונים: א) בחידושי אגדות מהרש"א: ב) צ"ל שיוכיח:

Both this blessing (8) and the other blessings /which are made/ upon seeing /something/ are the same as other blessings and they all /require/ (9) mention of the /Divine/ Name and /the fact/ that He is King.

2. /One should not make a blessing/ for a miracle which was performed for /only/ some of Israel. As long as /a miracle/ was not performed for the whole of Israel, or /at any rate/ for the majority /of Israel/, **(10)** one should not make a blessing for it. This even /applies/ if it was performed for some of the tribes.

3. All these remarks only apply if one sees /the place where the miracle was performed/ **(11)** after an interval of thirty days. **(12)** Then, /the blessing/ is **(13)** an obligation just as it was the first time /one saw it/.

Mishnah Berurah

the Lord went out and killed the entire camp[2]), one should not make the blessing *She-Asah Nisim* /, etc./, for such /a miracle/, since the miracle is not discernible from the place. [I.e., even if it is possible to determine the /exact/ spot where the miracle was performed the miracle is nevertheless not discernible, because the miracle was not performed with the ground itself.] On the other hand, for one's own miracle one should make a blessing even if it is not discernible from the place where it happened, whenever he arrives at the place.

(8) **And the other blessings, etc.** /I.e., those/ mentioned in the following section.

(9) **Mention of the /Divine/ Name and /the fact/ that He is King.** Likewise, one is also required[3] to say /the words/ אַתָּה (You) and אֱלֹקֵינוּ (our God) /in the blessing/, as /one must do/ in /the case of/ other proper blessings.

(10) One should not make a blessing for it. Except for /the people/ themselves for whom the miracle was performed.

(11) After an interval of thirty. /I.e.,/ apart from the day when he saw it /previously/ and the present day /when he sees it again/.

(12) Then, /the blessing/ is, etc. Before this /interval has elapsed/ it is forbidden /to make the blessing/ and /if one does/ it is a futile blessing.

(13) An obligation. One should not question /the ruling here and wonder/ why it differs from /the ruling which applies in the case of/ the blessing for thunder or earthquakes and the blessing over fragrant articles, which must be made every time /one hears thunder or smells an article/ even /if this happens again/ on the same day [see above in Sec. 217 /, Par. 1/ and /below in/ Sec. 227 /, Par. 2/]. /This is/ because /the circumstances/ are different in their case, as one makes the blessing /for thunder again/ over fresh thunder or meteors and, likewise, /in the case of/ the blessing over fragrant articles, one makes the blessing /again/ over new fragrance, which is being emitted all the time. /As regards the blessing for miracles,/ on the other hand, nothing new will have developed from the time one /first/ made the blessing. Consequently, there is insufficient

---

[2] See 2 *Melachim* 18 and 19 and esp. 19:35.

[3] I.e., initially, for these words are not imperative for the fulfillment of one's obligation as regards making a blessing. (Sha'ar Ha-Tziyun No. 2)

(יד) שנעשה נס ליחיד אינו מברך (טו) אבל הוא עצמו מברך שעשה (ד) [א] לי נס במקום הזה (טז) * [ז] וכל יוצאי (ה) [ב] ירכו ג"כ מברכין (יז) שעשה נס לאבי במקום הזה: [illegible] (ו) המקומות [illegible] מברך על נס של [illegible] * כמו שמברך על המקום [illegible]

באר הגולה

ז טור בשם יש מפרשים והרשב"א ח הרא"ש מעובדא דמר בריה דרבינא שם ט ירושלמי לדי הרא"ש והרמב"ן בס' תורת האדם

באר היטב

מיום שראה בו ויום שעומד בו כגון אם ראה ביום א' צריך שיראה ביום ד' מ"א ע"ש ועי' יד אהרן: (ד) לי נס. משמע בשבת דף ל"ג כשנעשה לאדם נס יתקן איזה צרכי רבים בעיר: (ה) ירכו. אפי' אותן שנולדו קודם לכן מ"א ע"ש והיד אהרן חולק עליו ופסק דוקא הנולדים אחר הנס חייבים לברך ע"ש. ואם רבים הם יוצאי חלציו ורואים כ"א המקום ההוא יאמרו שעשה נס לאבותינו: (ו) המקומות. אבל יוצאי ירכו א"צ להזכיר שאר המקומות מ"א: (ז) האדם. וה"ה אם רואה הרבים מ"א:

שערי תשובה

[א] לי נס. עבה"ט ועיין במהריט"ץ סימן פ"ז מי שנעשה לו נס בעליה והוא דר למטה ואינו עולה בעליה אם לאחר שלשים יום עולה בעליה צריך לברך למקום מיוחד בעינן אף שגוף העליה היה רואה בהיותו דר למטה ועיין בר"י בשם פרי הארץ סי' ז' גמגם בזה ובריש צרור הכסף כתב ליישב ע"ש. ועיין ברדב"ז ח"ג סי' תקע"ב מי שנפל מן הסולם ובשרו עליו יכאב לא יברך הגומל ולא שעשה לי נס אלא בלא שם ומלכות: [ב] ירכו. עבה"ט ובא"ר הכריע דבנו ובכנו אפי' נולדו קודם ושאר יוצאי ירכו דוקא נולדו אח"כ ובבר"י הכריח כהמג"א וכן משמע מסתימת הפוסקים שיש מי שכתב לדוקא נכדו מברך ותו לא ובמח"ב הביא בשם המאירי בפסקיו כת"י שכ' הגרסא בריה ובר בריה וכן הוא בשאלתות ודוקא בנו ובן בנו מפני שהם בני דורו כו' עי"ש ובא"ר ושער יוסף. וכתב בסולת בלולה מדברי הזוהר ושל"ה מי שנעשה לו נס טוב וראוי שבו ביום יתבודד בכל שנה להודות ולשמוח ולספר קצת מהנס והביאו במח"ב וכתב ואני ראיתי בשיטת ר"ה להרמב"ם בסופו איתא שם

משנה ברורה

לא חשיב לברוכי אח"כ עבר זמן מרובה כל' יום: ד (יד) שנעשה נס ליחיד. וכבר מבואר בס"ב דכל זמן שלא נעשה נס לרוב ישראל כיחיד דיינינן ליה: (טו) אבל הוא עצמו וכו'. הייכו (ו) כשחוזר ומגיע שם אחר שקרה לו הנס ומפעם הראשונה ואילך אינו מברך כשמגיע שם אח"כ עברו שלשים יום מברכה ראשונה וכבסעיף ג': (טז) וכל יוצאי ירכו. עיין בא"ר (ז) שהכריע דבנו ובן בנו צריכין לברך בין שנולדו קודם שקרה הנס ובין שנולדו לאחר מכן משום כבוד אביהם ומנכד ואילך אין מברכין אח"כ נולדו אבותיהם אחר שקרה הנס לאביהם הראשון דבזה הם שותפים כולם באותו הנס: (יז) שעשה נס לאבי. זה קאי (ח) על בן ומבן הבן ואילך יברך שעשה נס (ט) לאבותי (י) או לאבי אבא: [illegible]

ביאור הלכה

ראה המקום ואין ד"ז חדש אצלו א"צ לברך על שיעבור למ"ד יום ואז הוי כראיה חדשה: * וכל יוצאי ירכו. ופשוט דאם נעשה נס לאמו או לאם אמו ג"כ מברך שעשה נס לאמי או לאם אמי גם זה פשוט דזולת יוצאי ירכו אין שום אחד רשאי לברך אנס דאידך ואפילו בעל על אשתו או אשה אבעלה ועיין בסימן רי"ט לענין הגומל וכן אין אב רשאי לברך אנס בנו וכ"כ אבודרהם להדיא ע"ש בהלכות ברכות: * כמו שמברך על המקום. עיין בשלחן שלמה שכתב דאם רואה אדם שנעשה לו נס בתוך למ"ד יום שכבר בירך אמקום שנעשה לפלוני הנס א"צ לברך דהא כבר בירך אמקום ואז אח"כ כשרואה עוד את האדם בתוך ל' לראיית האדם אינו מברך אע"פ שלא בירך בפעם ראשון ובראיית מקומו שבירך [illegible]

שער הציון

(ו) דבשעת נס גופיה א"צ לברך ברכת שעשה נסים דלא נתקנה בזה אלא ברכת הגומל וכדבסימן שאחר זה וכן מבואר בשיטה מקובצת דפעם ראשון מקרי כשחוזר ומגיע שם אחר שקרה לו הנס: (ז) עיין בשע"ת ולענ"ד שראוי להורות כא"ר אחרי דיש פוסקים שסוברים דוקא בנו ובן בנו ולא יותר א"כ די לנו עכ"פ שיכריע שלא לברך עליהם רק כשהנס היה טובה גם להם: (ח) ואם באו שני בניו ורואו מקום הנס יאמרו שעשה נס לאבינו [ל"ח וא"ר]: (ט) רמב"ם וריא"ז וש"פ ואם הם שני בני בנים מזקן אחד יאמרו לאבותינו [א"ר]: (י) הלכות הרא"ה ובכלבו איתא לזקני: (יא) כ"כ מ"א וכן מבואר בתוס' ר"י וכן משמע ברא"ש וטור ורי"ו: (יב) אף שא"ר כתב דגם בזה עד ג' דרי צריך לכלול אין דבריו מוכרחים עי"ש ובפרט שעיקר ד"ז אינו אלא חומרא בעלמא ורי"ף ורמב"ם וש"פ השמיטוהו ולא הזכירוהו כ"א הרא"ש וריא"ז גם בתוס' ר' יהודה מבואר להדיא שא"צ כלל לכלול ומר בריה דרבינא לגרמיה עביד משום חביבותא דניסא ולא מדינא וכן משמע מתוספי הרא"ש גופיה עי"ש וכן משמע משיטה מקובצת וכ"ל דגם הרא"ש בפסקיו אין סותר א"ע ממה דמשמע מתוספותיו אלא לרווחא דמלתא הוא ולא מדינא ועכ"פ בבנו דלפי הרבה גרסאות אין מחוייב הבן כלל להודות על נסי אביו בודאי די שיברך אמקום שפוגע בו בלא שיכלול שארי מקומות; (יג) ר' ירוחם ושיטה מקובצת וכלמבואר בס"ם: (יד) א"ר ומגן גבורים וכן משמעות מ"א סק"ה ולא כע"ת וכמו שהעיר הפמ"ג בכל זה אכן אעפ"כ מספקא לי אם בפעם השני צריך ג"כ לכלול נס הראשון שכבר בירך עליו היום בשם ומלכות ונראה דאין קפידא דהא על כל פנים אין מברך לבטלה אלא כולל באחרונה: (טו) מלמלמו ליה הפוסקים לאביו וידוע דזהו דוקא ברבו מובהק וכמבואר ביו"ד בהלכות כבוד אב וכ"מ בבגדי ישע: (טז) א"ר: (יז) כנלענ"ד וכ"כ בשלחן שלמה אכן בהלכות הרא"ה כתב דראיית אדם שנעשה לו נס עוד עדיפא מראיית מקום שבראיית אדם אפילו אינו אביו ורבו רק אם הוא חביב לו יוכל לברך ברוך שעשה לך נס בשעה שרואהו דבשמחה תליא וכיון ששמח בראותו מברך וכתב לתרץ בזה קושית הראב"ד דאמאי צריכין דוקא אביו או רבו הלא בכל אדם כשרואהו אחר ל' מברך שהחיינו ע"ש אכן לדינא בודאי אין לזוז ממה שכתבנו במ"ב דכל עיקר דין זה לא ברירא כ"כ דהוכחת אבודרהם בעל דין זה הוא ממאי דילפינן בש"ם מיתרו ויתרו הרי לא ראה את מעברות הים וע"כ דראיית האדם שקרה לו הנס חשיב כמקום הנס אכן האשכול הקשה ג"כ מהאי דיתרו ותירץ באופן אחר וכן תירץ המהרש"א עי"ש בר"פ הרואה ולפי דבריהם בודאי אין מברכין אלא אראיית מקום בלבד וכפשטא דמתניתין הרואה מקום וא"כ אף לדינא נקטינן כאבודרהם שכ"כ גם צאל כפתור ופרח פ"ז עי"ש וכ"כ גם בשיטה מקובצת אכן עכ"פ הלא גם לדידהו לא חשיבא ראיית האדם מראיית מקום הנס כנלענ"ד ברור לדינא: (יח) שלחן שלמה:

4. If one sees a place **(14)** where a miracle was performed for an individual he should not make a blessing, **(15)** but /the individual/ himself should make a blessing /with the wording/ שֶׁעָשָׂה לִי נֵס בַּמָּקוֹם הַזֶּה (Who performed a miracle for me in this place). **(16)** All his descendants[10*] should also make a blessing /worded/ שֶׁעָשָׂה נֵס לְאָבִי **(17)** בַּמָּקוֹם הַזֶּה (Who performed a miracle for my father in this place).

Mishnah Berurah

/justification/ for making a /further/ blessing unless a period of as long as thirty days has passed /since then/.

(14) Where a miracle was performed for an individual. It has already been explained in Par. 2 that whenever a miracle was not performed for the majority of Israel it has the same ruling as /if it was performed/ for an individual.

(15) But /the individual/ himself, etc. I.e., when he arrives there again after the miracle /which was performed/ for him happened.

From the first time /he makes the blessing/ onwards he should not make a blessing when he arrives there, unless thirty days have passed from /when he made/ the previous blessing, as /explained/ in Par. 3.

(16) All his descendants. See the *E.R.*, who decides that his son and grandson must make the blessing irrespective of whether they were born before the miracle occurred or were born afterwards, out of respect for their father. /However,/ from /below/ the grandson onwards /the descendants/ should not make a blessing, unless their fathers[4] were born after the miracle happened to the forefather, since in that case they all have a share in that miracle.

(17) שֶׁעָשָׂה נֵס לְאָבִי. This /wording/ applies for a son,[5] but /the descendants/ from the grandson onwards should word the blessing שֶׁעָשָׂה נֵס לַאֲבוֹתַי (...to my fathers) or לַאֲבִי אַבָּא (to my father's father).

[10*] One should also make a blessing when one sees the place where a miracle was performed for his mother or his mother's mother. The wording is שֶׁעָשָׂה נֵס לְאִמִּי וכו' (Who performed a miracle for my mother) or שֶׁעָשָׂה נֵס לְאֵם אִמִּי (Who performed a miracle for my mother's mother). However, the blessing is not made for one's spouse or offspring. (Beyur Halachah)

[4] In the opinion of the editor, what is meant is that the son of the forefather for whom the miracle was performed from whom they are descended was born after the miracle.

[5] When there are two sons there they should word the blessing לְאָבִינוּ (to our father). (Sha'ar Ha-Tziyun No. 8)

(יד) שנעשה נס ליחיד אינו מברך (טו) אבל הוא עצמו מברך שעשה (ד) [א] לי נס במקום הזה (טז) * וכל יוצאי (ה) [ב] ירכו ג"כ מברכין (יז) שעשה נס לאבי במקום הזה: **ה** ח**מי שנעשו לו נסים הרבה בהגיעו לאחד מכל המקומות שנעשה לו נס צריך להזכיר (יח) כל שאר (ו) המקומות (יט) ויכלול כלם בברכה אחת: ו** ט**על נס של רבו (כ) צריך לברך כשם שהוא מברך על נס של אביו:** הגה י"א דה"ה (כא) אם רואה (ז) האדם שנעשה לו הנס מברך עליו (כב) * כמו שמברך על המקום

ז טור בשם יש מפרשים והרשב"א ח הרא"ש מעובדא דמר בריה דרבינא שם ט ירושלמי לד' הרא"ש והרמב"ן בס' תורת האדם

באר היטב

מיום שראה בו ויום שעומד בו כגון אם ראה ביום א' צריך שיראה ביום ד' מ"א ע"ש ועי' יד אהרן: (ד) לי נס. משמע בשבת דף ל"ג כשנעשה לאדם נס יתקן איזה צרכי רבים בעיר: (ה) ירכו. אפי' אותן שנולדו קודם לכן מ"א ע"ש והיד אהרן חולק עליו ופסק דוקא הנולדים אחר הנס חייבים לברך ע"ש. ואם רבים הם יוצאי חלציו ורואים כ"א המקום ההוא יאמרו שעשה נס לאבותינו: (ו) המקומות. אבל יוצאי ירכו א"צ להזכיר שאר המקומות מ"א: (ז) האדם. וה"ה אם רואה הרבים מ"א:

שערי תשובה

[א] לי נס. עבה"ט ועיין במהריט"ץ סימן פ"ז מי שנעשה לו נס בעליה והוא דר למטה ואינו עולה בעליה אם לאחר שלשים יום עולה בעליה צריך לברך למקום מיוחד בעינן אף שגוף העליה היה רואה בהיותו דר למטה ועיין בר"י בשם פרי הארץ סי' ז' גמגם בזה ובריש צרור הכסף כתב ליישב ע"ש. ועיין ברדב"ז ח"ג סי' תקע"ב מי שנפל מן הסולם ובשרו עליו יכאב לא יברך הגומל ולא שעשה לי נס אלא בלא שם ומלכות: [ב] ירכו. עבה"ט ובא"ר הכריע דבנו ובנו אפי' נולדו קודם ושאר יוצאי ירכו דוקא נולדו אח"כ ובבר"י הכריח כהמג"א וכן משמע מסתימת הפוסקים שיש מי שכתב לדוקא נכדו מברך ותו לא ובמח"ב הביא בשם המאירי בפסקיו כת"י שכ' הגרסא בריה ובר בריה וכן הוא בשאלתות ודוקא בנו ובן בנו מפני שהם בני דורו כו' עי"ש ובא"ר ושער יוסף. וכתב בסולת בלולה מדברי הזוהר ושל"ה מי שנעשה לו נס טוב וראוי שבו ביום יתבודד בכל שנה להודות ולשמוח ולספר קצת מהנס והביאו במח"ב וכתב ואני ראיתי בשיטת ר"ה להרמב"ם בסופו איתא שם

משנה ברורה

לא חשיב לברוכי אא"כ עבר זמן מרובה כל' יום: **ד** (יד) שנעשה נס ליחיד. וכבר מבואר בס"ב דכל זמן שלא נעשה נס לרוב ישראל ביחיד דיינינן ליה: (טו) אבל [illegible] יתגיע שם אחר שקרה לו [illegible] כשמגיע שם [illegible] (טז) וכל יוצאי [illegible] [illegible] (יז) שעשה נס לאבי. זה קאי (ח) על בנו ובן בנו ואילך יברך שעשה נס (ט) לאבותי (י) או לאבי אבא: **ה** (יח) **כל שאר המקומות.** זהו דוקא ביחיד אבל בנסי (יא) רבים שמחוייב כ"א להזכיר לברך כשמגיע למקום הנס א"צ להזכיר כל המקומות שנעשו בהם נסים לישראל וגם ביחיד גופא כתב המ"א (יב) דדוקא הוא בעצמו אבל בנו אינו מחויב להזכיר כל הנסים שנעשו לאביו: (יט) ויכלול כולם. וצריך להזכיר (יג) מתחלה מקום שעומד בו ואח"כ יזכיר שארי מקומות. ודע שאף שכלל שארי נסים מ"מ אם פגע אח"כ המקום שנעשו לו שארי נסים (יד) מברך עוד הפעם אפילו בו ביום: **ו** (כ) **צריך לברך.** ונוסחתו ברוך וכו' שעשה נס לרבי במקום הזה ומיירי (טו) ברבו מובהק ופשוט לדוקא הוא (טז) אבל בניו אינם מחוייבים בכבוד רבו ואין מברכים אניסו: (כא) **אם רואה האדם וכו'.** וכגון שמחוייב לברך אניסו (יז) כאביו ורבו או אדם מסוים: (כב) **כמו שמברך וכו'.** ולפ"ז (יח) כל שלשים שלא ראה לאותו האיש כשפוגע בו אח"כ חייב לברך ונוסח הברכה ברוך אתה וכו'

ביאור הלכה

ראה המקום ואין ל"ז חדש אצלו א"צ לברך עד שיעבור למ"ד יום ואז הוי כראיה חדשה: * וכל יוצאי ירכו. ופשוט דאם נעשה נס לאמו או לאם אמו ג"כ מברך שעשה נס לאמי או לאם אמי גם זה פשוט דזולת יוצאי ירכו אין שום אחד רשאי לברך אנס דאידך ואפילו בעל על אשתו או אשה אבעלה ועיין בסימן רי"ט לענין הגומל וכן אין אב רשאי לברך אנס בנו וכ"כ אבודרהם להדיא ע"ש בהלכות ברכות: * כמו שמברך על המקום. עיין בשלחן שלמה שכתב דאם רואה אדם שנעשה לו נס בתוך למ"ד יום שכבר בירך אמקום שנעשה לפלוני הנס א"צ לברך דהא כבר בירך אמקום ואז אח"כ כשרואה עוד את האדם בתוך ל' לראיית האדם אינו מברך אע"פ שלא בירך בפעם ראשון ובראיית מקומו שבירך

שער הציון

(ו) דבשעת נס גופיה א"צ לברך ברכת שעשה נסים דלא נתקנה בזה אלא ברכת הגומל וכדבסימן שאחר זה וכן מבואר בשיטה מקובצת דפעם ראשון מקרי כשחוזר ומגיע שם אחר שקרה לו הנס: (ז) עיין בשע"ת ולענ"ד שראוי להורות כא"ר אחרי דיש פוסקים שסוברים דוקא בנו ובן בנו ולא יותר א"כ די לנו עכ"פ שיכריע שלא לברך עליהם רק כשהנס היה טובה גם להם: (ח) ואם באו שני בניו וראו מקום הנס יאמרו שעשה נס לאבינו [ל"ח וא"ר]: (ט) רמב"ם וריא"ז וש"פ ואם הם שני בני בנים מזקן אחד יאמרו לאבותינו [א"ר]: (י) הלכות הרא"ה ובכלבו איתא לזקני: (יא) כ"כ מ"א וכן מבואר בתוס' ר"י וכן משמע ברא"ש וטור וריו"ו: (יב) אף שא"ר כתב דגם בזה עד ג' דרי צריך לכלול אין דבריו מוכרחים עי"ש ובפרט שעיקר ד"ז אינו אלא חומרא בעלמא וריי"ף ורמב"ם וש"פ השמיטוהו ולא הזכירוהו כ"א הרא"ש וריא"ז גם בתוס' ר' יהודה מבואר להדיא שא"צ כלל לכלול ומר בריה דרבינא לגרמיה עביד משום חביבותא דניסא ולא מדינא וכן משמע מתוספי הרא"ש גופיה עי"ש וכן משמע משיטה מקובצת וכ"ל דגם הרא"ש בפסקיו אין סותר א"ע ממה דמשמע מתוספותיו אלא לרווחא דמלתא הוא ולא מדינא ועכ"פ בבנו דלפי הרבה גרסאות אין מחוייב הבן כלל להודות על נסי אביו בודאי די שיברך אמקום שפוגע בו בלא שיכלול שארי מקומות; (יג) ר' ירוחם ושיטה מקובצת וכלמבואר בש"ס: (יד) א"ר ומגן גבורים וכן משמעות מ"א סק"ה ולא כע"ת וכמו שהעיר הפמ"ג בכל זה אכן אעפ"כ מספקא לי אם בפעם השני צריך ג"כ לכלול נס הראשון שכבר בירך עליו היום בשם ומלכות ונראה דאין קפידא דהא על כל פנים אין מברך לבטלה אלא כולל באחרונה: (טו) מלמדתו ליה הפוסקים לאביו וידוע דהו דוקא ברבו מובהק וכמבואר ביו"ד בהלכות כבוד אב וכ"מ בבגדי ישע: (טז) א"ר: (יז) כנלענ"ד וכ"כ בשלחן שלמה אכן בהלכות הרא"ה כתב דראיית אדם שנעשה לו נס עוד עדיפא מראיית מקום שבראיית אדם אפילו אינו אביו ורבו רק אם הוא חביב לו יוכל לברך ברוך שעשה לך נס בשעה שרואהו דבשמחה תליא וכיון ששמח בראותו מברך וכתב לתרץ בזה קושית הראב"ד דאמאי צריכין דוקא אביו או רבו הלא בכל אדם כשרואהו אחר ל' מברך שהחיינו ע"ש אכן לדינא בודאי אין לזוז ממה שכתבנו במ"ב דכל עיקר דין זה לא ברירא כ"כ דהוכחת אבודרהם בעל דין זה הוא ממאי דילפינן בש"ס מיתרו ויתרו הרי לא ראה את מעברות הים וע"כ דראיית האדם שקרה לו הנס חשיב כמקום הנס אכן האשכול הקשה ג"כ מהאי דיתרו ותירץ באופן אחר וכן תירץ המהרש"א עי"ש בר"פ הרואה ולפי דבריהם בודאי אין מברכין אלא אראיית מקום בלבד וכפשטא דמתניתין הרואה מקום וא"כ אף דלדינא נקטינן כאבודרהם שכ"כ גם צצל כפתור ופרח פ"ז עי"ש וכ"כ גם בשיטה מקובצת אכן עכ"פ הלא גם לדידהו לא חשיבא ראיית האדם מראיית מקום הנס כנלענ"ד ברור לדינא: (יח) שלחן שלמה:

5. If a person had many miracles performed for him /, then/, when he arrives at any one of the places where a miracle was performed for him he must /also/ mention **(18)** all the other places **(19)** and incorporate them all in the same blessing.

6. **(20)** One must make a blessing for a miracle /which was performed/ for his /Torah/ teacher just as one must make a blessing for a miracle /which was performed/ for his father.

Gloss: There are /authorities/ who say that **(21)** *if one sees the person for whom the miracle was performed he should likewise make a blessing*[11*] *upon /seeing/ him,* **(22)** *just as one must make a blessing when /he sees/ the place where the miracle was performed. (...)*

Mishnah Berurah

(18) All the other places. This is only /required/ in the case of /a blessing made for miracles performed for/ an individual. In the case of /a blessing made for/ miracles /performed/ for the public, however, which everyone is obliged to refer to by making a blessing when he arrives at the sites of the miracles, it is unnecessary to mention all the places where miracles were performed for Israel /when one makes the blessing/. The *M.A.* writes that even in the actual case of /a blessing made for a miracle performed for/ an individual, only /the individual/ himself /is required to mention all the other places as well in his blessing/, but when his son /makes the blessing/ he is not obliged to mention all the /places where/ miracles were performed for his father.

(19) And incorporate them all. He must mention first the place where he is standing and subsequently he should mention the other places.

Note that even though one incorporated the other miracles /in the blessing he made/, he must nevertheless make another blessing, even on the same day, if he happens to come across a place subsequently where /one of/ the other miracles was performed for him.

(20) One must make a blessing. The wording is בָּרוּךְ וכו׳ שֶׁעָשָׂה נֵס לְרַבִּי בַּמָּקוֹם הַזֶּה (Blessed, etc. Who performed a miracle for my teacher in this place).

/The Shulchan Aruch/ is referring to one's principal teacher. It is /also/ self-understood that this /ruling/ only /applies/ to /the pupil himself/, but his sons are not obliged to honor his teacher and should not make a blessing for a miracle /that was performed/ for him.

(21) If one sees the person, etc. /This applies/ in an instance when one is obliged to make a blessing for the miracle /which was performed/ for him, such as /when the person concerned is/ his father, his teacher or a well-known personality.

(22) Just as one must make a blessing, etc. Accordingly, whenever thirty /days have elapsed/ since one saw the person concerned he is obliged to make a blessing when he comes across him subsequently. The wording is בָּרוּךְ אַתָּה וכו׳ שֶׁעָשָׂה נֵס לְאָבִי (You are

---

[11*] I.e., if one did not see either the place where the miracle was performed or him within thirty days. (Beyur Halachah)

שנעשה בו הנס (אבודרהם): ז * [י]על נס של אדם מסויים (ח) (כג) כיואב בן צרויה וחבריו וכן על נס של אדם (כד) שנתקדש בו שם שמים כגון דניאל וחביריו מברך * לפיכך הרואה גוב אריות של דניאל וכבשן האש של חנניה מישאל ועזריה מברך (כה) שעשה נס[א] לצדיקים במקום הזה: ח [ל]הרואה (כו) אשתו של לוט (כז) מברך שתים עליה אומר בא״י אמ״ה דיין האמת ועל לוט אומר בא [illegible]

באר הגולה

י שם ושם כ שם
בבבלי כ״ד
ל הרד״א בשם
הרא״ש מלוניל

שערי תשובה

שהרמב״ם קיבל עליו להתבודד ביום ההוא בכל שנה וביום שלאחריו לשמוח ולשון זה הביאו בספר חרדים וכיוצא בזה נמצא שעשה הגאון בעל תוי״ט ועוד גדולים כאשר יצאו מצרה לרוחה:

באר היטב

(ח) כיואב. ואין עתה כיוצא בו. (ט) העולם. כגון שנפל עליו

משנה ברורה

וכו׳ שעשה נס לאבי או לרבי ובאדם מקויים יברך שעשה נס (יט) לאדם הזה או ברוך שעשה (כ) לך נס: ז (כג) **כיואב בן צרויה.** שהיה מפורסם בכל ישראל לראש ולשלטון ועיין בבה״ל: (כד) **שנתקדש בו.** ר״ל ע״י הנס לפיכך חשוב נס זה יותר וצריך כל אחד לברך עליו וכלמתקיים לפיכך וכו׳ ועיין בבה״ל: (כה) **שעשה נס לצדיקים.** ובאדם מקויים מברך ברוך שעשה נס לפלוני במקום הזה (כא) ופורט שמו: ח (כו) **אשתו של לוט.** כשהיא (כב) נציב מלח: (כז) **מברך שתים.** ואע״פ (כג) שאין רואה קברו של לוט דכשרואה אותה נזכר גם מנס בעלה ומש״כ ועל לו [illegible]

ביאור הלכה

כבר עברו שלשים אפ״ה אינו מברך וה״ה איפכא: * **על נס של אדם מסויים.** עיין במ״א שגמגם בדין זה שהוא בעיא דלא איפשטא בירושלמי והשיגו האחרונים עליו עיין בא״ר ובשארי אחרונים ומ״מ אני תמה דלא השיגו עליו אלא במאי דמלאו לאיזה פוסקים שהעתיקו להאי מימרא דירושלמי לא בתורת בעיא אלא בניחותא אבל מ״מ צדקו דברי המ״א דאפשר דבעינן דוקא דומיא דיואב שילא טבעו בכל העולם ובאמת משמע ג״כ הכי בפשטות דברי הירוש׳ גופא מדנקט אדם מסויים כגון יואב ואדם שנתקדש בו ש״ש כגון דניאל וחבריו ומשמע דדניאל וחבריו גופייהו אין מברכין עליהם אלא מטעם שנתקדש ש״ש ע״י הנס שאירע להם אבל אי לא היה נתקדש ש״ש על ידם דהיינו שאירע להם איזה סכנה וניצלו בדרך נס לא היו מברכין כל ישראל עליהם אלמא דגם אנשים כמו אלה לא מיקרי מסויים וכן משמע דיוק זה במחבר גופא שכתב לפיכך הרואה וכו׳ דמשמע דאי לא היה נתקדש ש״ש על ידי נס שאירע להם לא היו צריכין לברך עליהם אע״ג דהיו מפורסמים לאנשים חשובים בישראל וגם סריסים בהיכל מלך בבל אע״כ דכל שלא יצא טבעו בכל ישראל כמו יואב שנאמר בו ויהי דוד עושה משפט וצדקה ויואב על הצבא אין מברכין עליו וא״כ צדקו דברי המ״א שכתב אין לנו עתה כיוצא בזה. ודברי א״ר שכתב ומ״מ בעינן שיהיה מסויים ביותר אין מספיקין דאם אדם חשוב בעלמא מקרי מסויים א״כ באמת תמוה הלא בנס של שבט נשאר בספק ואין מברכין עליהם אף שבשבט שלם נמצאים כמה אנשים גדולים ומכובדים וע״כ שמכובד בכל ישראל בעינן ובאמת הקשה הע״ת אעיקר דין זה דמסויים מהא דעל שבט שאין מברכין וגם כל שאין רוב ישראל אין מברכין אע״ג דבהרבה שבטים נמצאים מסתמא הרבה גדולים ומכובדים וכתב לתרץ דאפשר דשאני יואב שהלך בשליחות של כל ישראל והרי הוא כמו שאירע לכל ישראל עכ״ל הרי דגם דעתו כהמ״א ועוד עדיפא מניה דדוקא אם הוא משולח מכל ישראל [ואז אם קרה לו נס אע״ג דהנס לא נגע בצרכי כלל ישראל אלא בצרכי גופו אעפ״כ הוא כאלו נגע לכלל ישראל שהרי הוא המוציא והמביא] ואדם כזה אין מצוי בדורות אלו שאנו מפוזרין בכל העולם וע״כ הנכון בודאי למעשה כדעת המ״א דהיום אין נוהג ברכה זו ובפרט לדעת הרא״ה בהלכותיו ג״כ שכל הני בעיות בירושלמי הן בעיא דלא איפשטא: * **לפיכך הרואה גוב אריות וכו׳.** הוא מלשון הטור ומשמע דאם אירע לאדם שנתקדש ש״ש ע״י אח״כ איזה סיבה וניצל בדרך נס אין לאחר לברך עליו אחרי שלא היה בזה קידוש ש״ש ולולי דברי הטור היה נ״ל לכאורה לומר דכונת הירושלמי אחרי שמתחלה נתקדש ש״ש ע״י [כמעשה דדניאל שסיכן עצמו עבור מצות תפלה והצילו הקב״ה בדרך נס] חשיב לכל אדם כרבו וצריך לנהוג בו כבוד ולהודות להש״י על הנס שהזמין לו

שער הציון

(יט) א״ר: (כ) הלכות הרא״ה: (כא) כן פשוט ובמ״ג כתב שעשה נסים לאדם הזה ואינו מובן דהא מיירי המחבר ברואה המקום ולא ברואה האדם ומה שייך זה: (כב) ולא ידענא לפי מה שמבואר לקמן ברכ״ה ס״ט דברכת דיין האמת הוא דוקא כשמצטער על הענין ע״ש דלפיכך לא מברכינן על עו״ג והיא בודאי אינה ישראלית ואולי דמצטערינן על שלא הועיל זכות של אברהם להצילה שזה מורה על תוקף הדין: (כג) הנה המחבר העתיק לשון הרא״ש והטור וכמו שכתב בב״י אבל לדינא יש לעיין אם יברך עליה שתי ברכות דבשאלתות פרשת וישלח וכן ברי״ף משמע לכאורה דאינו מברך עליה רק דיין האמת בלבד ע״ש דהכי איתא ברי״ף על לוט ועל אשתו מברך שתים על לוט אומר ברוך זוכר הצדיקים ועל אשתו אומר וכו׳ אמנם באמת י״ל דגם דעתם כהרא״ש והטור דמברך על לוט רק במקום שזכר הקב״ה את אברהם והצילו [וכי היכי דמברכינן בעלמא ברוך שעשה נס במקום הזה] וכשרצה לידע את מקום ניקתם מסדום בשלום כדי לברך להש״י על זכירתו אז לאברהם נוכל לידע ממקום נציב מלח של אשתו ששם באותו מקום בודאי היו שניהם בהחפזם לנוס מסדום והמלאך אמר אל תביט אחריך והיא לא שמעה לדבריו ונהפכה באותו רגע למלח כדכתיב בקרא והוא שלא עבר ע״ז ניצל אז בזכות אברהם וזהו ג״כ כונת הרי״ף על לוט ועל אשתו ר״ל בשביל לוט ואשתו מברך שתים ואיזהו המקום ששייך ברכות אלו הוא רק במקום נציב מלח ששם הוא היכר הנס של הצלת לוט ע״י זכירת אברהם וזהו שאמרה הברייתא והרואה אשתו של לוט צריך שיתן הודאה ושבח לפני המקום היינו על הצלת לוט ולמעוטי כשרואה את קבר לוט דאין שם מקום זכירה ועיין בב״י ודוק כי קצרתי: (כד) כ״מ בב״י דאל״ה תקשה על הברייתא למה לא קאמרה הרואה קברו של לוט דהוי אתי שפיר טפי בלא דחוקים וכמו שביררתי באות הקודם: (כה) אבודרהם: (כו) כן צריך לפרש לדברי אבודרהם ומהמ״א בסקי״א נראה לכאורה דלדידיה לא קאי מנהג של עולם אהצלה אלא על הסכנה דאם הסכנה היה דבר שאינו מנהגו של עולם כגון שנפל עליו חיה מקרי נס אע״ג שהצלה היה בפשוט בלא נס כגון שברח ממנה או שנתקבצו הרבה ב״א והבריחו אותה אעפ״כ מקרי נס אפילו לדעה ראשונה אכן כשנפלו עליו גנבים זה מקרי מנהגו של עולם ולהכי אין מברכין אכן מאבודרהם מוכח כמו שפירשתי [וראיתי בכ״א שגם הוא כתב בתחלה כדברינו אכן אח״כ חזר מזה ממעשה דלהרי שהובא בגמ׳ ולענ״ד אינה ראיה כלל דהא אמר שם דלאיתעביד ליה ניסא משמע דהיה שם איזה נס ולא פירש הש״ס

הגהות ותיקונים: א) צ״ל ניסים, וכ״ה בסי׳ רכ״ד ס״ג:

7. One must make a blessing for a miracle /which was performed/ for a well-known personality, **(23)** such as Yo'av the son of Tzeruyah (Joab the son of Zeruiah) or others like him.

One should likewise /make a blessing/ for a miracle /which was performed/ for someone **(24)** whereby the Heavenly Name was sanctified, such as /the miracle/ performed for /Dani'eyl (Daniel)[12*] and his fellows. Consequently, if one sees the lion's den of Dani'eyl (Daniel) or /the site of/ the fiery furnace[13*] of Chananyah (Hananiah), Misha'eyl and Azaryah[14*] (Azariah), he should make a blessing /with the wording/ **(25)** שֶׁעָשָׂה נֵס לַצַּדִּיקִים[15*] בַּמָּקוֹם הַזֶּה (Who performed a miracle for the righteous in this place).

8. If one sees **(26)** Lot's wife[16*] **(27)** he should make two blessings. For her he should say, בָּרוּךְ אַתָּה ד׳ אֱלֹקֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם דַּיַּן הָאֱמֶת (You are Blessed, Lord our God, King of the universe, the True Judge) and for Lot he should say,

Mishnah Berurah

Blessed, etc. Who performed a miracle for my father) or לְרַבִּי (for my teacher). If /one must make a blessing because he sees/ a well-known personality /for whom a miracle was performed/, he should word the blessing שֶׁעָשָׂה נֵס לָאָדָם הַזֶּה (Who performed a miracle for this person). Alternatively /he may use the wording/ בָּרוּךְ שֶׁעָשָׂה לְךָ נֵס (Blessed, Who performed a miracle for you).

(23) Such as Yo'av the son of Tzeruyah. Who was renowned in all Israel as a head and a leader. See the Beyur Halachah.[6]

(24) Whereby...was sanctified. I.e., /the Heavenly Name was sanctified/ by means of the miracle. That is why the miracle is of greater significance and everyone must make a blessing for it, as /we see from/ the conclusion /of the author of the Shulchan Aruch/, "Consequently, etc." See the Beyur Halachah.

(25) שֶׁעָשָׂה נֵס לַצַּדִּיקִים. For /a miracle which was performed for/ a well-known personality, one must word the blessing בָּרוּךְ שֶׁעָשָׂה נֵס לִפְלוֹנִי בַּמָּקוֹם הַזֶּה (Blessed, Who performed a miracle for So-and-so in this place) and mention his /actual/ name.

(26) Lot's wife. As a pillar of salt.[7]

(27) He should make two blessings. /This applies/ even though he does not see Lot's grave, since when one sees her he also remembers the miracle /performed/ for her husband. When /the Shulchan Aruch/

[12*] See *Dani'eyl* 6.
[13*] See Sec. 224, in the Mishnah Berurah, sub-Par. 6.
[14*] See *Dani'eyl* 3. Note that Shadrach, Meyshach (Meshach) and Aveyd Nego (Abed-Nego) were in fact Chananyah, Misha'eyl and Azaryah. (See *Dani'eyl* 1:7).
[15*] See Sec. 224, Par. 3.
[16*] See *Bereyshis* 19.

[6] There the author contends that nowadays there is no such person.
[7] See *Bereyshis* 19:26.

שנעשה בו הנס (אבודרהם): ז * [י]על נס של אדם מסויים (ח) (כג) כיואב בן צרויה וחבריו וכן על נס של אדם (כד) שנתקדש בו שם שמים כגון דניאל וחביריו מברך * לפיכך הרואה גוב אריות של דניאל וכבשן האש של חנניה מישאל ועזריה מברך (כה) שעשה נס[א] לצדיקים במקום הזה: ח [כ]הרואה (כו) אשתו של לוט (כז) מברך שתים עליה אומר בא"י אמ"ה דיין האמת ועל לוט אומר **בא"י אמ"ה (כח) זוכר הצדיקים: ט [ל]י"א שאינו מברך על נס אלא בנס (כט) שהוא יוצא ממנהג (ט) העולם אבל נס שהוא מנהג העולם ותולדתו כגון שבאו גנבים בלילה ובא לידי סכנה (ל) וניצול**

באר הגולה

י שם ושם כ שם בבבלי כ"ד ל הרד"א בשם הרא"ש מלוניל

שערי תשובה

שהרמב"ם קיבל עליו להתבודד ביום הצרה בכל שנה וביום שלאחריו לשמוח ולשון זה הביאו בספר חרדים וכיוצא בזה נמצא שעשה הגאון בעל תוי"ט ועוד גדולים כאשר יצאו מצרה לרוחה:

באר היטב

(ח) כיואב. ואין עתה כיוצא בו. (ט) העולם. כגון שנפל עליו

ביאור הלכה

כבר עברו שלשים אפ"ה אינו מברך וה"ה איפכא: * **על נס של אדם מסויים.** עיין במ"א שנתגמגם בדין זה שהוא בעיא דלא איפשטא בירושלמי והשיגו האחרונים עליו עיין בא"ר ובשארי אחרונים ומ"מ אני תמה דלא השיגו עליו אלא במאי דמצאו לאיזה פוסקים שהעתיקו להאי מימרא דירושלמי לא בתורת בעיא אלא בניחותא אבל מ"מ צדקו דברי המ"א דאפשר דבעינן דוקא דומיא דיואב שיצא טבעו בכל העולם ובאמת משמע ג"כ הכי בפשטות דברי הירוש' גופא מדנקט אדם מסויים כגון יואב ואדם שנתקדש בו ש"ש כגון דניאל וחבריו ומשמע דדניאל וחבריו גופייהו אין מברכין עליהם אלא מטעם שנתקדש ש"ש ע"י הנס שאירע להם אבל אי לא היה נתקדש ש"ש על ידם דהיינו שאירע להם איזה סכנה וניצלו בדרך נס לא היו מברכין כל ישראל עליהם אלמא דגם אנשים כמו אלה לא מיקרי מסויים וכן משמע דיוק זה במחבר גופא שכתב לפיכך הרואה וכו' דמשמע דאי לא היה נתקדש ש"ש על ידי נס שאירע להם לא היו צריכין לברך עליהם אע"ג דהוו מפורסמים לאנשים חשובים בישראל וגם סריסים בהיכל מלך בבל אע"כ דכל שלא יצא טבעו בכל ישראל כמו יואב שנאמר בו ויהי דוד עושה משפט וצדקה ויואב על הצבא אין מברכין עליו וא"כ צדקו דברי המ"א שכתב אין לנו עתה כיוצא בזה. ודברי א"ר שכתב ומ"מ בעינן שיהיה מסויים ביותר אין מספיקין דאם אדם חשוב בעלמא מקרי מסויים א"כ באמת תמוה הלא בנס של שבט נשאר בספק ואין מברכין עליהם אף שבשבט שלם נמצאים כמה אנשים גדולים ומכובדים וע"כ שמכובד בכל ישראל בעינן ובאמת הקשה הע"ת אעיקר דין זה דמסויים מהא דעל שבט שאין מברכין וגם כל שאין רוב ישראל אין מברכין אע"ג דבהרבה שבטים נמצאים מסתמא הרבה גדולים ומכובדים וכתב לתרץ דאפשר דשאני יואב שהלך בשליחות של כל ישראל והרי הוא כמו שאירע לכל ישראל עכ"ל הרי דגם דעתו כהמ"א ועוד עדיפא מניה לדוקא אם הוא משולח מכל ישראל [ואז אם קרה לו נס אע"ג דהנס לא נגע בצרכי כלל ישראל אלא בצרכי גופו אעפ"כ הוא כאלו נגע לכלל ישראל שהרי הוא המוציא והמביא] ואדם כזה אין מצוי בדורות אלו שאנו מפוזרין בכל העולם וע"כ הנכון בודאי למעשה כדעת המ"א דהיום אין נוהג ברכה זו ובפרט לדעת הרא"ה בהלכותיו ג"כ שכל הני בעיות בירושלמי הן בעיא דלא איפשטא: * **לפיכך הרואה גוב אריות וכו'.** הוא מלשון הטור ומשמע דאם אירע לאדם שנתקדש ש"ש ע"י אח"כ איזה סיבה וניצל בדרך נס אין לאחר לברך עליו אחרי שלא היה בזה קידוש ש"ש ולולי דברי הטור היה נ"ל לכאורה לומר דכונת הירושלמי אחרי שמתחלה נתקדש ש"ש ע"י [כמעשה דדניאל שסיכן עצמו עבור מצות תפלה והצילו הקב"ה בדרך נס] חשיב לכל אדם כרבו וצריך לנהוג בו כבוד ולהודות להש"י על הנס שהזמין לו

משנה ברורה

וכו' שעשה נס לאבי או לרבי ובאדם מסויים יברך שעשה נס לאדם הזה או ברוך שעשה (כ) לך נס: ז (כג) **כיואב בן צרויה.** שהיה מפרנס כל ישראל לרחב ולשלום ועיין בבה"ל: (כד) **שנתקדש בו.** ר"ל ע"י הנס לפיכך חשוב נס זה יותר וצריך כל אחד לברך עליו ומתקיים לפיכך וכו' ועיין בבה"ל: (כה) **שעשה נס לצדיקים.** ובאדם מסויים מברך ברוך שעשה נס לפלוני במקום הזה (כא) ופורט שמו: ח (כו) **אשתו של לוט.** כשהיא (כב) נציב מלח: (כז) **מברך שתים.** ואע"פ (כג) שאין רואה קברו של לוט דכשרואה אותה נזכר נס מנס בעלה **ומש"כ ועל לוט** ר"ל בשביל לוט: (כח) **זוכר הצדיקים.** שזכר הקב"ה את אברהם כדכתיב ויזכור אלהים את אברהם וישלח את לוט מתוך ההפכה וגו' [ומשמע לכאורה (כד) דעל קברו של לוט אינו מברך כלל דשם אינו מנכר זכירת הצדיקים רק כשרואה אשתו שנעשה נציב מלח ושם באותו מקום ובאותה שעה בודאי היה כח תוקף הדין ואעפ"כ זכר הש"י את אברהם והציל בעבורו ללוט ושייך לברך ע"ז]: ט (כט) **שהוא יוצא ממנהג העולם.** כגון (כה) עובדא דנזכר בש"ס באחד שהלך במדבר והיה בסכנת מיתה מחמת צמא ואיתרחיש ליה ניסא ונפק ליה מעין מים וכיוצא בזה: (ל) **וניצול.** ג"כ כדרך (כו) מנהג העולם דהיינו שצעק לעזרה או שנזדמנו ב"א שם וברחו:

שער הציון

(יט) א"ר: (כ) הלכות הרא"ה: (כא) כן פשוט ובמ"ג כתב שעשה נסים לאדם הזה ואינו מובן דהא מיירי המחבר ברואה המקום ולא ברואה האדם ומה שייך זה: (כב) ולא ידענא לפי מה שמבואר לקמן ברכ"ה ס"ט דברכת דיין האמת הוא דוקא כשמצטער על הענין ע"ש דלפיכך לא מברכין על עו"ג והיא בודאי אינה ישראלית ואולי דמצטערין על שלא הועיל זכות של אברהם להצילה שזה מורה על תוקף הדין: (כג) הנה המחבר העתיק לשון הרא"ש והטור וכמו שכתב בב"י אבל לדינא יש לעיין אם יברך עליה שתי ברכות דבשאלתות פרשת וישלח וכן ברי"ף משמע לכאורה דאינו מברך עליה רק דיין האמת בלבד ע"ש דהכי איתא ברי"ף על לוט ועל אשתו מברך שתים על לוט אומר ברוך זוכר הצדיקים ועל אשתו אומר וכו' אמנם באמת י"ל דגם דעתם כהרא"ש והטור דמברך על לוט רק במקום שזכר הקב"ה את אברהם והצילו [וכי היכי דמברכינן בעלמא ברוך שעשה נס במקום הזה] וכשרצה לידע את מקום יציאתם מסדום בצמצום כדי לברך להש"י על זכירתו אז לאברהם יוכל לידע ממקום נציב מלח של אשתו ששם באותו מקום בודאי היו שניהם בהחפזם לנוס מסדום והמלאך אמר אל תביט אחריך והיא לא שמעה לדבריו ונהפכה באותו רגע למלח כדכתיב בקרא והוא שלא עבר ע"ז ניצל אז בזכות אברהם וזהו ג"כ כונת הרי"ף על לוט ועל אשתו ר"ל בשביל לוט ואשתו מברך שתים ואיהו המקום ששייך ברכות אלו הוא רק במקום נציב מלח ששם הוא היכר הנס של הצלת לוט ע"י זכירת אברהם וזהו שאמרה הברייתא והרואה אשתו של לוט צריך שיתן הודאה ושבח לפני המקום היינו על הצלת לוט ולמעוטי כשרואה את קבר לוט דאין שם מקום זכירה ועיין בב"י ודוק כי קצרתי: (כד) כ"מ בב"י דאל"ה תקשה על הברייתא למה לא קאמרה הרואה קברו של לוט דהוי אתי שפיר טפי בלא דחוקים וכמו שביררתי באות הקודם: (כה) אבודרהם: (כו) כן צריך לפרש לדברי אבודרהם ומהמ"א בסקי"א נראה לכאורה דלדידיה לא קאי מנהג של עולם אהצלה אלא על הסכנה דאם הסכנה היה דבר שאינו מנהגו של עולם כגון שנפל עליו חיה מקרי נס אע"ג שהצלה היה בפשוט בלא נס כגון שברח ממנה או שנתקבצו הרבה ב"א והבריחו אותה אעפ"כ מקרי נס אפילו לדעה ראשונה אבל כשנפלו עליו גנבים זה מקרי מנהגו של עולם ולהכי אין מברכין אבל מאבודרהם מוכח כמו שפירשתי [וראיתי בכ"א שגם הוא כתב בתחלה כדברינו אבל אח"כ חזר מזה ממעשה דאדי שהובא בגמ' ולענ"ד אינה ראיה כלל דהא אמר שם דאיתעביד ליה ניסא משמע דהיה שם איזה נס ולא פירש הש"ס

הגהות ותיקונים: א) נ"ל ניסים, וכ"ה בספרי רכ"ד ס"ג:

(28) בָּרוּךְ אַתָּה ד׳ אֱלֹקֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם זוֹכֵר הַצַּדִּיקִים (...Who remembers the righteous).

9. There are /authorities/ who say that one should not make a blessing for a miracle unless the miracle (29) involved a departure from the world's /natural/ course. However, for a miracle which was /in keeping with/ the world's /natural/ course and was a /normal/ development (for example, if thieves came at night and one was in danger (30) but was saved /from them/

Mishnah Berurah

states, "for Lot," it means by this, "because of Lot."

(28) זוֹכֵר הַצַּדִּיקִים. For the Holy One, Blessed be He, remembered Avraham (Abraham), as it is written[8]: "And God remembered Avraham and sent Lot out from the overthrow, etc."

[It seems to be implied that at Lot's grave one should not make a blessing at all, as the remembrance of the righteous is not discernible there. It is only when one sees /Lot's/ wife, who became a pillar of salt, /and realizes that/ there in that place and at that time the rigor of /Divine/ justice was definitely operative and even so, *Ha-Sheym,* may He be Blessed, remembered Avraham and for his sake saved Lot, that a blessing for this comes into question.]

(29) Involved a departure from the world's /natural/ course. Such as /the miracle of/ the incident mentioned in the Talmud[9] concerning a person who was walking in a wilderness (/the man/ was in danger of dying from thirst, but a miracle happened for him and a fountain of water emerged for his /sake/) and all similar /miracles/.

(30) But was saved. Also in a way that conforms with the world's normal course, i.e., he called for help or people happened to be there and /the thieves/ fled.

[8] *Bereyshis* 19:29.
[9] *Berachos* 54a.

וכיוצא בזה (לא) אינו חייב (ז) לברך (לב) * ויש חולק [illegible]

א ברכות נ"ד

באר היטב

אריה או גמלא פריצא: (ז) לברך. פי' על הנס אבל הגומל חייב לברך ט"ז עס"ם רי"ט:

(א) להודות. מי שנתחייב ארבעתן אינו מברך כ"א ברכה א' לכולן פרי הארץ סי' ז' ועי' בתשובת קול בן לוי סי' א'. קטן פחות מבן י"ג שנים א"צ להודות דלא שייך לומר לחייבים טובות דהא לאו בר עונשין הוא רמ"ת ס"ד מ"א. מה שאין האשה מברכת ברכת ההודאה מפני שצריך לאודויי בפני עשרה ולאו אורח ארעא לכל כבודה בת מלך פנימה הלק"ט ח"ב סימן קס"א. וכנה"ג הסכים שיברכו בבהכ"נ שלהם וישמעו האנשים מבהכ"נ או לפחות בפני נשים ואיש א' ע"ש: (ב) חבוש. על עסקי נפשות:

משנה ברורה

(לא) אינו חייב לברך. כשיגיע שם בפעם אחר ברכת שעשה לי נסים ומ"מ בשעה שאירע לו ההצלה (כז) צריך לברך ברכת הגומל דבברכת הגומל לא קפדינן כולי האי שיהיה נס גמור וכדלקמן בסוף סי' רי"ט בדעה הראשונה דהסכימו עליה הרבה אחרונים: (לב) ויש חולק. דאפילו היה ההצלה שלא למעלה מדרך הטבע אעפ"כ כיון שהיה בסכנה אם לא נזדמן לו ההצלה נס מקרי וחייב להודות ולשבח לבורא על שהכין והזמין לו ההצלה ברגע זו. אם נפל עליו אבן וכיו"ב או שעבר עליו עגלה טעונה שבדרך הטבע היה שימות עי"ז והוא ניצול ממיתה (כח) כשיגיע לאותו מקום משלשים לשלשים צריך לברך ואם נפל אבן סמוך לראשו או נתקע ברזל סמוך לעינו ונעשה לו נס ולא נפל האבן על ראשו ולא נתקע הברזל בעין ממש לדעה ראשונה אין מברכין ולדעה שניה (כט) אפשר שמברכים כי כל אדם שקרוב לדבר שיש בו סכנה וניצול מברך וע"כ [illegible]

שערי תשובה

[א] להודות. עבה"ט ובלחמי תודה להגאון מהר"י באסן כתב שקטן יברך וכתב בבר"י שכן נהגו בגליל שלהם ע"ש ובמדינתנו נוהגים כמהר"ת מינץ והמג"א וכן הא"ר הביאו בסתם וכ"כ בשערי אפרים שער ד' ובמח"ב כתב בשם שו"ת אוהל יוסף שהאב על בנו קטן לא יברך אלא בלא שם ומלכות ע"ש: [ב] והולכי מדבריות. וכ' בבר"י בשם מהר"י שאול בס' קול יעקב מי שהולך ממקום למקום ובדרך הלוכו עבר בעיירות גדולות אין לברך עד שיגיע על מחוז חפצו: [ג] חבוש. עבה"ט ובבר"י הביא מדברי רבינו יונה והגוריך ומתשובת ר"י מגא"ש וכ"כ בא"ר בשם התי"ט דאף בחבוש על עסקי ממון מברך (ושם הביא לשון תשו' הר"י מגא"ש שהואיל והיה חבוש בבית הסוהר כו' ולא היה מושל בנפשו ועתה יצא מאותו מצב להיות מושל בנפשו בפרט אם היה חבוש על פריעת מס הקוב

ביאור הלכה

לו: * ויש חולק. עיין מג"א שתמה איש חולק זה דבודאי אמנהג העולם וטבעו אין לברך שעשה לי נסים וכן הגר"א תמה דא"כ כל יולדת תהא צריכה לברך שעשה לי נסים וכמו כן בניה לעולם ולפי מה שכתב בתשובת רדב"ז ח"ג סי' תקע"ב והובאה בכ"א ניחא קושיתו דבודאי כגון יולדת או חולה ליכא למ"ד שאין זה נס כלל [שרוב חולים ויולדות לחיים] ואכן לכו"ע כך בעינן רק לשיטה א' בעינן דוקא שהנס של הצלה יהיה דוקא למעלה מדרך הטבע כנסי אבותינו ולשיטה ב' כל דבר שמזמין ה' ברגע זו בדרך התולדה ג"כ מקרי נס כגון שבאו גנבים או גזלנים עליו [ובכ"א משמע דלדעה ראשונה נתמעט רק גנבים ומשום דבאים רק בשביל ממון וליכא חשש סכנה כלל לא נהירא דהא ע"פ הדין מותר להרגו דחזקה בא להרוג וכידוע מדין דמחתרת] וקרוב שיהרגוהו ונזדמנו בני אדם או סיבה אחרת שנתפחדו וברחו מחמת זה אע"פ שלא היה כאן שינוי בטבע מ"מ נס הוא שהזמין הקב"ה לשעה זו:

* יורדי הים. אי דוקא ים או ה"ה נהר שמהלכין בו באניות או בדוברות עצים כמו שדרך בנהרות הגדולים נראה לכאורה דתליא במנהג ספרד ואשכנז המבואר לקמן במחבר ס"ז דלמ"ד התם אפילו בסתם דרכים נמי מברכין כמו כן ה"ה הכא לא גרע נהר גדול מסתם דרכים אבל לפי מנהג אשכנז דבדרך אין מברכין אפשר ה"ה גם גבי נהר אין מברכין דלא שכיחא סכנתא כמו גבי ים גמור כנ"ל. ודע עוד דפשוט דלכו"ע בין בים ובין במדבר מברכין אפילו לא קרה לו שום סכנה כגון שעבר הים ולא היה שום רוח סערה וכה"ג או הלך במדבר ולא תעה בדרך ולא חסר לו מים וכה"ג אפ"ה תקינו רבנן לברך ואע"ג דבקרא כתיב תעו במדבר בישימון וכו' וכמו כן גבי יורדי הים ויאמר ויעמד רוח סערה וגו' לאו דוקא שקרה לו אלא כיון שעלול לו לקרות מקרים כאלה צריך לאודויי שניצל מזה: * חבוש. עיין מ"ש במ"ב בשם המג"א דמיירי בחבוש על עסקי נפשות ונראה מדבריו בזה דגם חבוש אינו מחויב להודות אלא מחמת שהוא בסכנה מחמת חיבושו ולהכי בחבוש מחמת ממון שתובעים ממנו שבודאי עכ"פ לא יבא הדבר לידי סכנת נפשות שאפי' אם לא ישיג ידו לשלם ג"כ לא יהרגו אותו לפיכך אין מברכין משא"כ בחבוש מחמת שיש עליו עלילת נפשות א"כ הרי הוא עומד בסכנה שמא יגמר דינו ליהרג וכיוצא ולהכי מברך ולפי טעם זה גם בחבוש מחמת נפשות למברכין לכאורה הוא דוקא בחבוש שנחבש על שיגמר דינו לאז עומד בסכנה דהא אינו יודע אם יצא דינו לשבט או לחסד ואז אם יצא חייב

שער הציון

מה היה גם מה שהביא שם ממעשה דריב"ש דמוכח דלכו"ע כשנפל עליו כותל מקרי נס לענ"ד לכו"ע מקרי זה נס גמור דדמי לנפל לגוב של אריות ובענין הצלה מדריסת שור יהיה תלוי באיזה אופן היה ההצלה אם היה בדרך נס גמור או במנהגו של עולם כגון ע"י בריחה וכיו"ב]: (כז) ט"ז וש"א: (כח) ואפילו לדעה ראשונה [ח"א] ואפילו לפי מה שפירשנו לדעה א' נס גמור בעינן ג"ז הוא נס גמור דדמיא לנפל לגוב אריות: (כט) כ"א בשם הרדב"ז וכתבתי בלשון אפשר משום דלא ברירא כולי האי דאפשר דאפילו לדעה שניה אין מברכין ולא דמיא לבאו עליו לסטים כמובן והשמטתי דינו השני דהיה עולה בסולם ונפל דלא ברירא לי דאפשר דאפי' לדעה א' מברכין כל שהיה בגובה מקום: (ל) מ"א: (א) ואם שוהה כמה ימים מסתפק בעולת תמיד אך ממסקנת הא"ר משמע דגם בזה אינו מברך: (ב) אחרונים: (ג) א"ר וש"א:

or /anything else/ of that nature), (31) one is not obliged to make a blessing. (32) /On the other hand,/ there is /an authority/ who disputes this. It is

Mishnah Berurah

(31) One is not obliged to make a blessing. /I.e.,/ when he arrives there another time /he should not make/ the blessing *She-Asah Li Neys* /, etc./.

Nevertheless, after the saving /actually/ took place he must make the blessing *Ha-Gomeyl*, since for /the purposes of/ the blessing *Ha-Gomeyl* we are not particular that /the person who makes it/ should /have been saved through/ a complete miracle. This conforms with the first opinion /given/ below at the end of Sec. 219, with which many Acharonim are in agreement.

(32) /On the other hand,/ there is /an authority/ who disputes this. /This authority is of the opinion/ that even if one was not saved in a supernatural manner it is nevertheless classed as a miracle, since he would have been in danger if the /circumstances whereby/ he was saved would not have materialized. He is /therefore/ obliged to give thanks and praise to the Creator for having arranged and brought about /the circumstances of/ his salvation at that moment.

If a stone fell on one, or something similar, or a loaded cart passed over one, so that in normal circumstances he would have been killed as a result, but he was saved from death, he must make a blessing[10] when he /again/ arrives at that place /and then repeat it whenever he sees it again/ following an interval of thirty days. If a stone fell near one's head or /a piece of/ iron dug into one near his eye and a miracle happened for him /so that/ the stone did not fall on his head and the iron did not dig into the actual eye /, then/, according to the first opinion he should not make the blessing /*She-Asah Li Neys*, etc./. /However,/ it may be that according to the second opinion he must make a blessing, since /the authorities who are of that opinion maintain that/ anyone who /came/ close to something dangerous and was saved /from the danger/ should make the blessing. Consequently, he should

---

10 I.e., even according to the first opinion. (Sha'ar Ha-Tziyun No. 28)

וכיוצא בזה (לא) אינו חייב (י) לברך (לב) * ויש חולק וטוב לברך בלא הזכרת שם ומלכות:

ריט ברכת הודאת היחיד. ובו ט' סעיפים:

א ^א ארבעה צריכים (א) [א] להודות * יורדי הים (א) כשעלו ממנה [ב] והולכי מדבריות כשיגיעו לישוב ומי שהיה חולה (ב) ונתרפא (ג) ומי שהיה (ב) [ג] * חבוש בבית האסורים ויצא וסימנך וכל החיים

א ברכות נ"ד

באר היטב

אריה או גמלא פריצא: (י) לברך. פי' על הנס אבל הגומל חייב לברך ט"ז עש"ם רי"ט:

(א) להודות. מי שנתחייב ארבעתן אינו מברך כ"א ברכה א' לכולן פרי הארץ סי' ז' ועי' בתשובת קול בן לוי סי' א'. קטן פחות מבן י"ג שנים א"צ להודות דלא שייך לומר לחייבים טובות דהא לאו בר עונשין הוא רמ"ת ס"ד מ"א. מה שאין האשה מברכת ברכת ההודאה מפני שצריך לאודויי בפני עשרה ולאו אורח ארעא דכל כבודה בת מלך פנימה הלק"ט ח"ב סימן קס"א. וכנה"ג הסכים שיברכו בבהכ"נ שלהם וישמעו האנשים מבהכ"נ או לפחות בפני נשים ואיש א' ע"ש: (ב) חבוש. על עסקי נפשות:

שערי תשובה

[א] להודות. עבה"ט ובלחמי תודה להגאון מהר"י באסן כתב שקטן יברך וכתב בבר"י שכן נהגו בגליל שלהם ע"ש ובמדינתנו נוהגים כמהר"ת מינץ והמג"א וכן הא"ר הביאו בסתם וכ"כ בשערי אפרים שער ד' ובמח"ב כתב בשם שו"ת אוהל יוסף שהאב על בנו קטן לא יברך אלא בלא שם ומלכות ע"ש: [ב] והולכי מדבריות. וכ' בבר"י בשם מהר"י שאול בס' קול יעקב מי שהולך ממקום למקום ובדרך הלוכו עבר בעיירות גדולות אין לברך עד שיגיע עד מחוז חפצו: [ג] חבוש. עבה"ט ובבר"י הביא מדברי רבינו יונה והג'ריך ומתשובת ר"י מגא"ש וכ"כ בא"ר בשם התי"ט דאף בחבוש על עסקי ממון מברך (ושם הביא לשון תשו' הר"י מגא"ש שהואיל והיה חבוש בבית הסוהר כו' ולא היה מושל בנפשו ועתה יצא מאותו מצב להיות מושל בנפשו בפרט אם היה חבוש על פריעת מס הקוב

משנה ברורה

[illegible] אדם שקרוב לדבר שיש בו סכנה וניצול מברך ועי"כ יברך בלא שם ומלכות ועיין בבה"ל. כתבו האחרונים מי שנעשה לו נס יש לו להפריש לצדקה כפי השגת ידו ויחלק ללומדי תורה ויאמר הריני נותן זה לצדקה ויהי רצון שיהא נחשב במקום תודה שהייתי חייב בזמן המקדש וראוי לומר פרשת תודה. וטוב וראוי לו (ל) לתקן איזה צרכי רבים בעיר ובכל שנה ביום הזה יתבודד להודות לה' יתברך ולשמוח ולספר חסדו:

א (א) כשעלו ממנה. ודוקא כשעלו ממנה לגמרי ואין בכלל זה מה שעומדים עם הספינה כשבאה לנמל והאנשים שבה יורדים ליבשה (א) ליום או ליומים או עד שתגיע זמן הספינה לילך הלאה דבזה אין מברכין דאכתי לא ניצול מן הסכנה לגמרי וה"ה בהולכי מדבריות (ב) ובדרך הליכתם עוברים דרך איזה עיר ג"כ אין מברכין: (ב) ונתרפא. והולך כבר (ג) על בוריו: (ג) ומי שהיה

ביאור הלכה

לב: * ויש חולק. עיין מג"א שתמה איש חולק זה דבודאי אמנהג העולם וטבעו אין לברך שעשה לי נסים וכן הגר"א תמה דא"כ כל יולדת תהא צריכה לברך שעשה לי נסים וכמו כן בניה לעולם ולפי מה שכתב בתשובת רדב"ז ח"ג סי' תקע"ב והובאה בכ"א ניחא קושיתו דבודאי כגון יולדת או חולה ליכא למ"ד שאין זה נס כלל [שרוב חולים ויולדות לחיים] ואכן לכו"ע נס בעינן רק לשיטה א' בעינן דוקא שהנס של הצלה יהיה דוקא למעלה מדרך הטבע כנסי אבותינו ולשיטה ב' כל דבר שמזמין ה' ברגע זו בדרך התולדה ג"כ מקרי נס כגון שבאו גנבים או גזלנים עליו [ובכ"א משמע דלדעה ראשונה נתמעט רק גנבים ומשום דבאים רק בשביל ממון וליכא חשש סכנה כלל לא נהירא דהא ע"פ הדין מותר להרגו לחזקה בא להרוג וכידוע מדין דמחתרת] וקרוב שיהרגוהו ונזדמנו בני אדם או סיבה אחרת שנתפחדו וברחו מחמת זה אע"פ שלא היה כאן שינוי בטבע מ"מ נס הוא שהזמין הקב"ה לשעה זו:

* יורדי הים. אי דוקא ים או ה"ה נהר שמהלכין בו באניות או בדוברות עצים כמו שדרך בנהרות הגדולים נראה לכאורה דתליא במנהג ספרד ואשכנז המבואר לקמן במחבר ס"ז דלמ"ד התם אפילו בסתם דרכים נמי מברכין כמו כן ה"ה הכא לא גרע נהר גדול מסתם דרכים אכן לפי מנהג אשכנז דבדרך אין מברכין אפשר ה"ה גם גבי נהר אין מברכין דלא שכיחא סכנתא כמו גבי ים גמור כנ"ל. ודע עוד דפשוט דלכו"ע בין בים ובין במדבר מברכין אפילו לא קרה לו שום סכנה כגון שעבר הים ולא היה שום רוח סערה וכה"ג או הלך במדבר ולא תעה בדרך ולא חסר לו מים וכה"ג אפ"ה תקינו רבנן לברך ואע"ג דבקרא כתיב תעו במדבר בישימון וכו' וכמו כן גבי יורדי הים ויאמר ויעמד רוח סערה וגו' לאו דוקא שקרה לו אלא כיון שעלול לו לקרות מקרים כאלה צריך לאודויי שניצל מזה: * חבוש. עיין מ"ש במ"ב בשם המג"א דמיירי בחבוש על עסקי נפשות ונראה מדבריו בזה דגם חבוש אינו מחויב להודות אלא מחמת שהוא בסכנה מחמת חיבושו ולהכי בחבוש מחמת ממון שתובעים ממנו שבודאי עכ"פ לא יבא הדבר לידי סכנת נפשות שאפי' אם לא ישיג ידו לשלם ג"כ לא יהרגו אותו לפיכך אין מברכין משא"כ בחבוש מחמת שיש עליו עלילת נפשות א"כ הרי הוא עומד בסכנה שמא יגמר דינו ליהרג וכיוצא ולהכי מברך ולפי טעם זה גם בחבוש מחמת נפשות דמברכין לכאורה הוא דוקא בחבוש שנחבש עד שיגמר דינו דאז עומד בסכנה דהא אינו יודע אם יצא דינו לשבט או לחסד ואז אם יצא חייב

שער הציון

מה היה גם מה שהביא שם ממעשה דריב"ש להוכח דלכו"ע כשנפל עליו כותל מקרי נס לענ"ד לכו"ע מקרי זה נס גמור דדמי לנפל לגוב של אריות ובענין הצלה מדריסת שור יהיה תלוי באיזה אופן היה ההצלה אם היה בדרך נס גמור או במנהגו של עולם כגון ע"י בריחה וכיו"ב]: (כז) ט"ז וש"א: (כח) ואפילו לדעה ראשונה [מ"א] ואפילו לפי מה שפירשנו לדעה א' נס גמור בעינן ג"ז הוא נס גמור דדמיא לנפל לגוב אריות: (כט) כ"א בשם הרדב"ז וכתבתי בלשון אפשר משום דלא ברירא כולי האי דאפשר דאפילו לדעה שניה אין מברכין ולא דמיא לבאו עליו לסטים כמובן והשמטתי דינו השני דהיה עולה בסולם ונפל דלא ברירא לי דאפשר דאפי' לדעה א' מברכין כל שהיה בגובה מקום: (ל) מ"א: (א) ואם שוהה כמה ימים מסתפק בעולת תמיד אך ממסקנת הא"ר משמע דגם בזה אינו מברך: (ב) אחרונים: (ג) א"ר וש"א:

/therefore/ desirable to make a blessing /for such a miracle/ without mentioning the /Divine/ Name or /the fact/ that He is King.

§219: THE BLESSING OF THANKS FOR AN INDIVIDUAL

(Contains Nine Paragraphs)

1. Four /categories of people/ are required to give thanks:[1*] seafarers,[2*] (1) who have come up from /the sea/, those who have gone through a wilderness, once they have reached an inhabited area, people who were ill (2) and have recovered (3) and people who were held in prison and have come out /of prison/.

/This rule/ may be remembered /by means of the expression/, "And all the

Mishnah Berurah

make a blessing without /mention of/ the /Divine/ Name and /the fact/ that He is King. See the Beyur Halachah.[11]

The Acharonim write that a person for whom a miracle was performed should set aside as much /money/ for charity as he can afford, and distribute it among those who study Torah. He should /then/ say: "I hereby give this to charity. May it be His will that it should be reckoned as a substitute for the thanks-offering which I would have been obliged /to bring/ at the time of the Temple." It is proper /for him/ to say the passage[12] /of the Torah which relates/ to the thanks-offering. /In addition,/ it is desirable and proper for him to attend to some public requirement in the city and every year, on the day /when the miracle happened/, he should seclude himself to give thanks to the Lord, may He be Blessed, and be happy and relate His kindness.

§219

(1) **Who have come up from /the sea/.** They must only /make the blessing/ when they have come up finally from /the sea/. /However,/ if the ship stops when it arrives at a port and the people on it land for a day or two or until the time arrives for the ship to proceed further, this is not classed as /if they have come up from the sea/. The blessing should not be made in such circumstances, because /the people concerned/ are not yet entirely free of the danger.

Correspondingly, those who go through a wilderness and pass through some city on their way should also not make a blessing /then/.

(2) **And have recovered.** /I.e.,/ and are already up and about in full health.

(3) **And people who were held.** The *M.A.*

[1*] I.e., even if they did not experience any danger. (Beyur Halachah)

[2*] The ruling for those who travelled on rivers depends on the practice of the various countries with respect to travel from city to city, described in Par. 7. (Beyur Halachah)

[11] There the author explains that although according to this second opinion one must make a blessing over a miracle which happens in a natural way, it must nevertheless be a miracle, but not something like childbirth, from which most women recover.

[12] *Va-Yikra* 7:11-15.

יודוך סלה ״חבוש ״יסורים ״ים ״מדבר: **ב** [ב]ומה מברך בא״י אמ״ה (ד) הגומל לחייבים טובות שגמלני כל טוב (ה) והשומעים אומרים מי (ג) שגמלך כל טוב הוא יגמלך כל טוב סלה: **ג** [ג]צריך לברך ברכה זו (ד) (ו) בפני עשרה * ותרי מינייהו (ה) רבנן דכתיב וירוממוהו בקהל עם (ז) ובמושב

ב שם לפי גירסת הרי״ף והרמב״ם והרא״ש ג שם

שערי תשובה

על כל איש או חוב לקיבת היות שאין ידו משגת ואח״כ הזמין לו ה׳ כו׳. ושם אח״כ נראה שדעתו לומר שאם היה ביכלתו אלא שלא רצה או שהיה מקום שיוותרו לו ולא הועיל כו׳ אם לא שנאמר כתת דצריך לשיעורין ע״ש ונראה דבכה״ג יברך בלא שם ומלכות וקיים בה שכן הוא המנהג

באר היטב

(ג) שגמלך. ואם לא אמרו אינו מעכב. טוב לברך מעומד רמב״ם ע׳ ע״ת. כתב כנה״ג בשם הרשב״ץ דיכול לברך אפי׳ ביום דליכא ס״ת אם מתאחר יותר מג׳ ימים דהיינו אם יצא ביום ב׳ יברך בפני יו״ד בלא ס״ת ואל ימתין עד יום ה׳ עי׳ ס״ו: (ד) בפני עשרה. עם בעל הנס הלק״ט ח״א סי׳ רע״א וכ״כ בס׳ מקראי קדש דף כ״ג אבל הראנ״ח כתב דבעינן עשרה חוץ מן בעל הנס יד אהרן: (ה) רבנן.

ביאור הלכה

חייב לברך משא״כ בנגמר דינו שישב בבית האסורים כמו במדינות אלה שישיבת בית האסורים בעצמה הוא עונש אפי׳ היה עלילה של נפשות אפ״ה כשיצא מבית האסורים אינו מברך דהא לא הוי שום סכנה מאחר שידוע שזה הוא כל עונשו [אם לא שהישיבה גופא הוא סכנה כמו שידוע שיש בתי אסורים על פשעים גדולים שהישיבה בהם זמן מרובה הוא סכנת נפשות ובודאי צריך לברך כשיצא משם] ואולם יש לדחות דחייב להודות ולברך להש״י על שלא נגמר דינו מתחלה רק לישיבת בית האסורים בלבד ולא לעונש נפשות. והנה הא״ר וברכ״י ועוד אחרונים חלקו עליו והוכיחו מהרבה ראשונים דאפי׳ חבוש מחמת ממון ולא היה שום סכנה ג״כ מברך כיון דעכ״פ היה כלוא ולא היה מושל בנפשו ויש אחרונים שכתבו שגם מג״א לא כתב דבריו אלא לפי מנהג אשכנז המובא בס״ז ובס״ח דדוקא בדרך שיש בה סכנה או בחולי שבחלל הגוף משא״כ למנהג ספרד דאפילו בחולי כל דהו או בדרך סתם נמי מברכין ה״ה הכא גבי חבוש אפי׳ על עסקי ממון והני קדמונים הם בעלי שיטה זו של מנהג ספרד אלא דבאמת מסתימת מג״א נראה דאפילו למנהג ספרד בעינן דוקא חבוש מחמת נפשות ועוד ראיה דהא המ״א בעצמו נטה בס״ק ח׳ לדעת המחבר דאפי׳ בלא מכה של חלל נמי וא״כ איך סתם הכא בסתם דדוקא מחמת נפשות.

ונראה דדעת מג״א הוא דהני קדמונים שמביא הברכ״י הולכים בשיטת הערוך דאפי׳ במיחוש כל דהו נמי מברכין ולפ״ז ה״ה בחבוש מחמת ממון כיון שהוא עכ״פ כלוא ואינו יכול לצאת כחפצו די להתחייב בברכה משא״כ להמחבר בס״ח שלא אחז לגמרי בשיטת הערוך אלא הצריך עכ״פ שעלה למטה ומטעם כיון שעלה למטה אע״פ שאינו מסוכן לע״ע מ״מ יקרה פעמים רבות מכיון שנפל למשכב מתגבר עליו החולי ובא לידי סכנה ובזה חייב להודות וכמו שכתב באמת המחבר סברא זו במה שמסיים ודמי להעלוהו לגרדום לידון שאינו יודע איך יצא דינו וא״כ לפי שיטה זו בחבוש מחמת נפשות שעכ״פ יעלוהו לגרדום חייב לברך משא״כ בחבוש מחמת ממון שלעולם לא יעלוהו לגרדום לדונו מחמת שאין לו מה לפרוע אינו חייב לברך. ומ״מ אפי׳ יהיבנא לדבריהם לדחות דברי מג״א אינו אלא למנהג ספרד ולפי סתימת המחבר בס״ח משא״כ לדעת רמ״א ולמנהג אשכנז ולמי שנוהג כן בודאי צדקו דברי המג״א דבמקום שאין סכנה אין מברכין ומה איכפת לן במה שאינו שולט בנפשו [אם לא במקום דגם בחבוש על עסקי ממון אינו בטוח לגמרי מסכנה וכמו דמשמע מלשון הר״ין] ותמיה על א״ר שלא נחית לזה. ודע עוד דאף לדברי החולקים אמג״א ולשיטתם אם דנוהו לישב בבית האסורים בודאי חייב לברך כשיצא אח״כ אף שלא היה לו סכנה כלל מ״מ נראה דכ״ז כשיושב עכ״פ בבית האסורים גמור ומשך[ב] איזה זמן אבל לא בשדנוהו לישב יום או יומים בבית השוטרים כמו שנהוג בזמנינו על חטאים קלים נגד חוקי הממשלה יר״ה דבזה לכ״ע אין מברכין דליכא הכא שום סכנה וגם לא שייך כ״כ טעמא דר״י מיגאש שהביא הברכ״י משום דאינו שולט בנפשו ואין זה בכלל מענינא דקרא דכתיב ביה יושבי חשך וצלמות וגו׳ ויכנע בעמל לבם וגו׳ וכשלו ואין עוזר וגו׳ וגדולה מזו מצאתי לאחד שכתב שחבוש מברך דוקא בשהיה כבול בכבלי ברזל ואף שלדינא לא נראה כן דכפי הנראה נמשך אחר לשון המקרא דכתיב אסירי עני וברזל וכבר כתבנו לעיל בביאור הלכה דלא בעינן דומיא דקרא ואפי׳ בלא תעו במדבר או לא עמד רוח סערה ג״כ מברך וה״ה בזה וכן משמע משאר פוסקים שלא הזכירו תנאי זה אבל עכ״פ ביושב יום או יומים בודאי אינו בכלל מענינא דקרא ואין לברך: * ותרי מינייהו רבנן. עיין פמ״ג שמגמגם בדברי המחבר שהשמיט דעת התוס׳ דבעינן תרי רבנן לבד העשרה מאחר שהרי״ף והרמב״ם[א] מסכימים ג״כ לשיטה זו ובאמת נמשך בשגגה אחר דברי הב״י וכבר כתב הפרישה שט״ס הוא בב״י ואדרבה הרי״ף קיים בשיטת הרמב״ם דס״ל להיפך מהתוס׳ וכן באשכול ובהלכות ראבי״ה [שיצא עתה לאור] העתיק ג״כ הכי ומצאתי שכבר העיר בזה המפרש לחידושי הרא״ה ע״ש ובעיקר הדבר אין תמיה כלל עליהם דידוע דכמה ראשונים סוברים דכל היכי דלא אסיק הגמרא בתיובתא לא נדחה דינא לאמורא [והתוס׳ אפשר דקיימי בשיטת הרשב״ם פ׳ חזקת הבתים נ״ב ע״ב בד״ה קשיא דלא סבר לה כהראשונים הנ״ל אח״כ מצאתי שהגר״א העיר כל זה] וי״ל גם בעניננו דמר זוטרא סובר דאין סברא להצריך ב׳ לבד העשרה דהיכן מצינו בכל התורה להצריך מספר י״ב אנשים ובודאי הני ב׳ מתוך עשרה הם. ודע עוד דלשון התוס׳ בזה כפי מה שהוא לפנינו הוא מקוצר ביותר ועיין באחרונים שנדחקו בהבנתו ובתוס׳ רבינו יהודה הלשון מבורר ביותר וז״ל איתא בי עשרה ותרי רבנן קשיא וכיון דלא איפשטא לן עבדינא לחומרא ואי ליכא יברך אפילו ליכא תרי רבנן עכ״ל ומפורש הוא ששני דברים הם והגר״א בביאורו כוון ג״כ לזה מדעתו הרחבה

משנה ברורה

חבוש. לדעת מ״א מיירי בחבוש על עסקי נפשות דוקא והרבה חולקים עליו ועיין בבה״ל מה שביארנו בזה. כתבו האחרונים דמי שנתחייב ארבעתן אינו מברך כ״א ברכה אחת לכולן. עוד כתבו דקטן אינו מחוייב להודות [ואפילו מצד מצות חינוך] וגם נשים מנהג העולם שאין מברכין ברכה זו וכתבו האחרונים הטעם משום דקבע ברכה זו הוא בפני עשרה וכדלקמיה ולא אורח ארעא לאשה. ויש שכתבו (ד) דמ״מ נכון הוא שתברך בפני עשרה עכ״פ בפני נשים ואיש אחד: **ב** (ד) **הגומל לחייבים טובות.** פי׳ אפילו לאותם שהם חייבים עכ״ז גומל להם טובות וגם אני אע״פ שאיני הגון עכ״ז גמלני בכל טוב (ה) ונוסח זה אינו מעכב כל שאמר ענין הברכה וכדלקמיה בס״ד. כתב הרמב״ם המברך צריך שיהיה עומד בשעת ברכה (ו) ובדיעבד יצא אף בישיבה: (ה) **והשומעים אומרים.** ואם לא אמרו אינו מעכב [אחרונים]: **ג** (ו) **בפני עשרה.** עם (ז) בעל הנס: (ז) **ובמושב זקנים.** ואין זקן אלא מי שקנה חכמה וכתב

שער הציון

(ד) עיין בכנה״ג וא״ר וח״א: (ה) ומה שהביא המ״א בשם רמ״ת דאין לשנות ממטבע שטבעו חכמים הוא רק לכתחלה דע״כ לאו שינוי גמור הוא וכמו שמוכח בס״ד ואפילו לענין לכתחלה לע״ק דהא משמע בגמרא דרב יהודה עשה כן לכתחלה: (ו) אחרונים: (ז) כ״כ בבה״ט בשם פוסקים ואע״ג שכתב דהראנ״ח חולק [ונמשכו אחריו איזה אחרונים] אעפ״כ נראה דיש להקל וסמך לדבר דהא כל דין דעשרה ילפינן מוירוממוהו בקהל עם א״כ כמו גבי ברכת חתנים דילפינן ג״כ לחד מ״ד מבמקהלות ברכו ה׳ [עיין כתובות דף ז׳] ואפ״ה חתנים מן המנין וכ״ש ברכה זו דקילא לכמה פוסקים מספר עשרה אינו מעכב כלל דיעבד כדלקמן וכן משמע קצת מסתימת דברי המחבר שכתב בסעיף זה ונהגו לברך אחר קה״ת מפני שיש שם עשרה ולא חילק בין שיש שם עשרה מצומצמים או לא וע״כ דלא איכפת לן כל שיש שם עשרה:

הגהות ותיקונים: א) והרא״ש: ב) משך:

חיים (living) should give thanks to You forever." /The word חיים is made up of the initial letters of the words/ חבוש (bound) /, suggesting a prisoner/, יסורים (suffering) /, suggesting an ill person/, ים (sea) /, suggesting a seafarer,/ and מדבר (wilderness) /, suggesting someone who went through a wilderness/.

2. /The wording of/ the blessing they must make is בָּרוּךְ אַתָּה ד׳ אֱלֹקֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַגּוֹמֵל לְחַיָּבִים טובות (4) שֶׁגְּמָלַנִי כָּל טוב (You are Blessed, Lord our God, King of the universe, Who bestows the guilty with favors, Who has bestowed me with everything good). (5) Those who hear /the blessing/ should say מִי שֶׁגְּמָלְךָ כָּל טוֹב הוּא יִגְמָלְךָ כָּל טוֹב סֶלָה (He Who bestowed you with everything good should bestow you with all that is good forever).

3. One must make this blessing (6) in the presence of ten /men/, two of whom should be Torah scholars, for it is written,[3*] "And they should exalt Him where people have congregated and praise Him (7) where elders sit."

Mishnah Berurah

is of the opinion that /the Shulchan Aruch/ is only referring to /people/ who were imprisoned on a charge involving a death /penalty/, but many /authorities/ dispute this. See what we have explained about this in the Beyur Halachah.[1]

The Acharonim state that a person who is obliged /to make the blessing/ for /all/ four /reasons/ should only make a single blessing /and it will serve/ for all of them. They write further that a child is not obliged to give thanks [/not/ even from the aspect of the mitzvah to educate him /towards the observance of mitzvos/]. It is also the accepted practice that women do not make this blessing. The Acharonim give as the reason /for this /that the prescribed manner for /making/ this blessing is /to say it/ in the presence of ten /men/, as /stated/ below /in Par. 3/, and this is improper for a woman. /On the other hand,/ there are /authorities/ who write that it is nevertheless correct /practice/ for /a woman/ to make the blessing in the presence of ten /people/, at any rate in the presence of women or of one man.

(4) הַגּוֹמֵל לְחַיָּבִים טוֹבוֹת. The meaning /of this phrase is as follows/. Even those who are guilty /of transgression/ are bestowed with favors by /the Holy One/ despite this and in my case also, although I am undeserving, He bestowed me with everything good despite this.

This /precise/ wording is not an essential condition /for the fulfillment of one's obligation, but one will also fulfil it with a different wording/, as long as he mentions the object of the blessing, as /explained/ below in Par. 4.

The *Rambam*[2] writes that a person who makes the blessing should stand when he does so, but once it is after the event one /is ruled to have/ fulfilled /his obligation/ even if /he made it/ sitting.

(5) Those who hear /the blessing/ should say. If they do not say it, this does not prevent /the person who made the blessing from fulfilling his obligation/. [Acharonim]

(6) In the presence of ten. /I.e.,/ including the person who experienced the miracle.[3]

(7) Where elders sit. And an elder is no other than a person who has acquired /Torah/ knowledge.

[3*] *Tehilim* 107:32. A congregation requires ten men and the mention of "elders" in the plural implies two elders.

[1] The author explains there that according to the *M.A.*, release from imprisonment only gives rise to an obligation to give thanks when danger was involved, whereas those who dispute the view of the *M.A.* are of the opinion that the reason a released prisoner must make the blessing is because he was not at liberty. He also writes that according to the practice in Germany, described in Par. 7 and in the gloss to Par. 8, the ruling of the *M.A.* is the correct one. Furthermore, even according to the other opinion, one is not required to make a blessing if he was detained for a day or two at the police station for a minor offense.

[2] *Rambam, Hilchos Berachos* 10:8.

[3] It should be noted that a complete miracle is not required and in fact the blessing must be made even if no danger was experienced at all, as stated in Note 1*.

זקנים יהללוהו ד ואם * לא שכיחי רבנן לא יניח מלברך ה ונהגו לברך אחר קריאת התורה לפי שיש שם עשרה ואם בירך בפחות מעשרה (ח) ו יש אומרים שיצא * ז וי"א שלא יצא וטוב לחזור ולברך בפני עשרה (ט) בלא הזכרת שם ומלכות: ד (י) ח אם בירך (ו) אחר ואמר בא"י אמ"ה אשר גמלך כל טוב (יא) וענה אמן (יב) יצא וכן אם אמר [illegible] מלכא דעלמא (יג) דיהבך לן * וענה [illegible] שלא נתחייב בברכה זו הואיל ואינו מברך

ד תוס' שם והמרדכי ה שם בתו' ולא"מ ו טור מלישנא דגמ' ז ר' יונה ח שם בגמרא

באר היטב

צ"ל דתנו הלכתא מ"א: (ו) אחר. והאחר רשאי לברך אפי' בפחות מי'. ואם החולה יצא בברכתו בפחות מי' יש פלוגתא כמ"ש ס"ג: (ז) מלכא. בתר"י כתוב בריך רחמנא אלהנא מלכא

שערי תשובה

פשוט דכל מין חבוש ביציאתו מברך ע"ש ובמח"ב הביא שגם בכתיב החיים השיג על מג"א בזה ועיין בבר"י שהאב לא יברך על בנו שנפל לבור וניצול דלא כשו"ת בית יהודה ומהר"ש דוראן שבסוף התשב"ץ:

משנה ברורה

מ"א דבעינן הכי דתנו הלכתא: (ח) **יש אומרים שיצא.** דכל עיקר עשרה אינו אלא למצוה ולפ"ז אם יודע שלא יזדמנו לו עשרה יברך בלא עשרה אפי' לכתחלה ועיין בהלכות הרא"ה שכתב דימתין עד שלשים יום פן יזדמן לו עשרה שיוכל לקיים המצוה כהלכתה ויותר לא ימתין: (ט) **בלא הזכרת שם ומלכות.** משום דספק ברכות להקל: ד(י) **אם בירך אחר.** מדסתם המחבר משמע דאפילו אחר שאינו קרובו יכול לברך אטובת חבירו כל שהוא משמח בזה ועיין בבה"ל ד"ה ואין זה וכו': (יא) **וענה אמן.** ואי לא ענה אמן (ח) לא יצא ומיירי ששמע הברכה מתחלתה ועד סופה (ט) וכוון נמי לצאת בה ידי חובת ברכת הגומל שנתחייב: (יב) **יצא.** וה"ה [illegible]

ביאור הלכה

הרחבה עי"ש: * **לא שכיחי רבנן** וכו'. עיין בביאור הגר"א דמשמע מניה דלדעת המחבר דפסק מתחלה דאין צריך כ"א עשרה ליכא מקור לדין זה [וכן בחמד משה פקפק בזה עי"ש] ומ"מ למעשה נראה כפסק המחבר ואפשר דאף הגר"א מודה בזה דהוא לא לעיכובא דהמעיין בבה"ג יראה שלא העתיק כלל מימרא דמר זוטרא דבעינן תרי רבנן ואפשר דס"ל דמאחר דרב אשי מותיב עלה קושיא אחר קושיא משמע לא חש לה כלל וס"ל דמדאמוראי קמאי כרב יהודה ואביי לא הזכירו זה כלל ס"ל דקרא אורחא דמלתא נקט דמהדר אחרי זקנים כדי שיברכו אותו וכלכתב הרמב"ם דהשומעים אומרים מי שגמלך וכו' אבל לא דדיקא הכי וכמו בברכת חתנים דר"נ יליף [כתובות ז'] מויקח בועז עשרה אנשים מזקני וגו' ודאי זקנים לאו דוקא ולא לקחם אלא כדי שיברכו אותו וכמו שמבואר שם באמת בקרא דברכו אותו [וע"כ צ"ל כן דר"נ דלא ס"ל כאידך דלקח זקנים למדרש עמוני וכו' עי"ש היטב] כמו כן הכא וכן בנוסחת הרי"ף שהיה לפני רבינו ירוחם לא הביא ג"כ הא דמר זוטרא וכו; הרא"ה בהלכותיו כתב דהרי"ף לא הביא הא דמר זוטרא וכתב ע"ז ומשמע משום דבגמרא מקשינן עליה איתא וכו' עי"ש וכן כתב אחריו בשיטה מקובצת עי"ש וכמו שכתבנו ג"כ בטעם דבה"ג ולכן אף שפסקינן דבעינן תרי רבנן אעפ"כ אי לא שכיחי רבנן מסתברא שאינו מעכב מאחר שבה"ג והרי"ף [לפי גירסת הרא"ה והרי"ו] לא העתיקו כלל מימרא זו: * **וי"א שלא יצא.** עיין בטור דהביא ראיה מדקאמר אביי בלשון צריך משמע דהוא רק למצוה בעלמא ובבה"ג משמע דחיובא יש בזה ע"ש אמנם הרא"ה דעתו בהלכותיו כהטור ע"ש. ודע דמדברי המחצית השקל בריש הסימן משמע דלדעה אחרונה אם מברך בלא עשרה הוי ברכה לבטלה דלא נתקנה כלל בלא עשרה וא"כ לדבריו כיון שהמחבר לא הכריע בפלוגתא זו א"כ ממילא אינו רשאי לברך בלא עשרה אבל דעת רע"א בחידושיו דאפילו לדעה אחרונה אינו אסור לברך בלא עשרה דרך שבח והודאה דלא גרע מאדם דעלמא שמברך על חבירו ברכה זו אע"ג דלא נתחייב כלל וכמ"ש בהג"ה בס"ד וכ"ש איהו גופיה אלא דאם יזדמנו לו אח"כ עשרה צריך לברך עוד הפעם דרך חובה לדעה אחרונה ואמנם לכתחלה יש ליזהר שלא לברך בלא עשרה אפילו דרך שבח והודאה דאם יזדמן לו אח"כ עשרה לא יוכל לברך פעם שני דרך חובה דשמא קי"ל כדעה ראשונה וכבר יצא ע"ש [אכן אם כוון בהדיא שלא לצאת בהברכה אפשר דלכו"ע יכול לחזור ולברך דאפילו למ"ד מצות א"צ כוונה היינו בסתמא אבל לא בכוון בהדיא שלא לצאת ועיין] מ"ב ואע"ג דבכל מקום קי"ל דשומע כעונה ואפילו בלא ענה אמן וכדמבואר בסי' רי"ג שאני הכא דהמברך ג"כ לא נתחייב בברכה זו אלא שמברך דרך שבח ותהלה על הצלת חבירו משו"ה כל שלא ענה אמן לא יצא [טור בשם הרא"ש] אבל כ"ז הוא רק לשיטתו דמותר לברך דרך שבח ותהלה אהצלת חבירו אף שלא נתחייב בזה ועיין לקמיה בבה"ל בד"ה ואין וכו' ובשמק"ו כתב סברא אחרת דכיון דהמברך אינו מכוין אותו להוציאו להכי בעינן עכ"פ שיענה אמן תוך כדי דיבור של המברך ע"ש. והנה לפי סברא זו לכאורה בכל מקום נמי אם ענה אמן לא בעינן שיכוין להוציאו ובאמת זה אינו עיין בסוף סימן רי"ג ואפשר דהכא עדיף טפי משום דלא אפשר לכוין להוציאו בנוסח זה וכמו שכתבנו בשה"צ עי"ש ובחידושי רבי עקיבא איגר כתב טעם אחר דהכא לא שייך שומע כעונה דהא אפילו יאמר בהדיא בעצמו ברכה בלשון זה לא יועיל דהא הברכה נאמרה לנוכח הניצול ואינה שייכה רק לאדם נכרי המודה על טובת חבירו ולזה בעינן שיענה אמן על ברכת חבירו אם כן עכ"פ מודה הוא גם כן לה' על שגמלו טוב אבל בלא זה לא מהני כלל והוא נכון מאד: * **ואין זה ברכה לבטלה.** וכן הסכים מגן אברהם וכתב שכן נראה גם דעת המחבר שסתם בזה ודלא כמ"ש בב"י שיש לגעור במי שמברך ברכת הגומל על חבירו אבל בא"ר כתב שהעיקר הוא כדברי הב"י שזולת בן או תלמיד אינם רשאים לברך וכן כתב בע"ת שכן דעת רוב הפוסקים עיי"ש. וכן נראה דבאמת לדברי הג"ה שהם דברי הטור בשם הרא"ש מוקשים דהיכן מצינו ברכות שאינו מחויב כלל ואפ"ה רשאי לברך ואף דאמרו על ברכת שהחיינו שהיא רשות ג"כ אין הכוונה רשות גמור אלא דלאו חיובא כ"כ אבל מצוה לברך יש בזה. ועוד דמה בין ברכה זו לברכת הנס דבסימן רי"ח ובכל הסימן שם אקרו על איזה דבר רשאי לברך ועל איזה דבר אינו רשאי לברך עד שנפסק דגם בנס הנעשה לשבטים אינו רשאי לברך אא"כ רוב ישראל ולא נחת שם שום פוסק לאמר דעכ"פ

שער הציון

(ח) כ"מ מלישנא דטור בשם הרא"ש וכן מוכח בבה"ג עי"ש וכ"כ בשיטה מקובצת לחד מ"ד ודלא כהרא"ה שכתב דלאו דוקא הוא ובשמיעה בלחוד סגי: (ט) אבל לא בעינן שהמברך יכוין להוציאו דהא רב חנא לא כוון להוציא את רב יהודה שהרי לא ידע כלל מתחלה שיכול לפוטרו עד שחידש לו רב יהודה [ויש לדחות דאפשר דסבר ר"י בעלמא דמצות א"צ כוונה משא"כ לדידן] ועוד דלא שייך כלל בזה להוציא דלשון ברכה זו אינה ראויה רק למברך בעצמו שהיא לנוכח אדם הניצול ואיך שייך להוציאו וכ"כ בשמק"ו להדיא וכן מצדד א"ר ופמ"ג נה"ש ודלא כע"ת: (י) דהא רב יהודה פטר עצמו בכך וכ"כ בשמק"ו להדיא: (יא) מ"א וא"ר וכ"כ בשיטה מקובצת ודלא כלבוש ונה"ש:

/However,/ if Torah scholars are not to be found one should not abstain from making the blessing /because of this/. It has become the custom to make the blessing after the reading of the Torah, because /then/ there are ten /men/ present.

If one made the blessing when there were less than ten /men present/, (8) there are /authorities/ who say that he fulfilled /his obligation/ and /authorities/ who say that he did not fulfil /his obligation/. It is /therefore/ desirable /in such a case/ to make the blessing again in the presence of ten /men/, (9) without mention of the /Divine/ Name and /the fact/ that He is King.

4. (10) If someone else makes a blessing with the wording בָּרוּךְ אַתָּה ד׳ אֱלֹקֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר גְּמָלְךָ כָּל טוֹב (You are Blessed, Lord our God, King of the universe, Who bestowed you with everything good) (11) and /the person who is obliged to give thanks/ responds אָמֵן /to it/, (12) he will /thereby/ fulfil

Mishnah Berurah

The *M.A.* writes that /Torah scholars/ who have studied halachah are required /for this purpose/.

(8) There are /authorities/ who say that he fulfilled. For /the requirement that there be/ ten /men present/ is essentially merely a mitzvah /according to these authorities, but is not imperative for the fufillment of one's obligation/.

According to this /view/, if one knows that he will not have ten /men/ available /before whom he will be able to make the blessing/, he should make the blessing even initially without ten /men being present/. See the halachos of the *Ra'ah*. /The *Ra'ah*/ states /there/ that one should wait until /up to/ thirty days in case he will happen to find /a group of/ ten /men for the purpose/, so that he will be able to fulfil the mitzvah in accordance with /the initial requirements of/ the halachah. /However,/ he should not wait more /than that/.

(9) Without mention of the Name and that He is King. /This follows from the fact/ that when one is in doubt as to /whether or not he is required to make/ a blessing, he should be lenient /and refrain from doing so/.

(10) If someone else makes a blessing. From the categorical statement of the author /of the Shulchan Aruch/ it is implied that even another person who is not a relative of his may /also/ make a blessing for the favor /bestowed/ to his fellow, as long as he rejoices because of it. See the Beyur Halachah, /in the paragraph/ headed by the words ואין זה וכו׳.

(11) And /the person who is obliged to give thanks/ responds אָמֵן. If he does not respond אָמֵן he will not fulfil /his obligation to make the blessing/.

/The Shulchan Aruch/ is speaking of /an instance/ when he hears the blessing from beginning to end and also has in mind to fulfil his obligation[4] with respect to the blessing *Ha-Gomeyl*[4]* which he is required /to make/.

(12) He will fulfil /his obligation/. One

---

[4] It is not necessary for the person who makes the blessing to have in mind that his blessing should serve for him to fulfil his obligation. (Sha'ar Ha-Tziyun No. 9)

ד תוס׳ שם והמרדכי ה שם בתו׳ וא״ח ו טור מלישנא לגמ׳ ז ר׳ יונה ח שם בגמרא

וכן אם אמר בריך רחמנא (ז) מלכא דעלמא (יג) דיהבך לן * וענה אמן יצא: הגה (יד) * ואין זה ברכה לבטלה מן המברך (טו) אע״פ שלא נתחייב בברכה זו הואיל ואינו מברך

באר היטב

צ״ל דתנו הלכתא מ״א: (ו) אחר. והאחר רשאי לברך אפי׳ בפחות מי׳. ואם החולה יצא בברכתו בפחות מי׳ יש פלוגתא כמ״ש ס״ג: (ז) מלכא. בתר״י כתוב בריך רחמנא אלהנא מלכא

שערי תשובה

פשוט דלכל מין חבוש ביציאתו מברך ע״ש ובמח״ב הביא שגם בכתיב החיים השיג על מג״א בזה ועיין בבר״י שהאב לא יברך על בנו שנפל לבור וניצול דלא כשו״ת בית יהודה ומהר״ש דוראן שבסוף התשב״ץ:

משנה ברורה

(י) דלכתחלה יכול לפטור עצמו בכך. ודוקא שיש שם עשרה הא אי ליכא עשרה בודאי אין לו לכוין לפטור עצמו ובדיעבד שכוון אם צריך לחזור ולברך (יא) תליא בפלוגתא דס״ג ויברך בלא שם ומלכות: (יג) דיהבך לן. בש״ס הגירסא דיהבך לן ולא יהבך לעפרא: (יד) ואין זה וכו׳. היינו אפילו לא היו שם עשרה אנשים ולי״א הנ״ל בס״ג דס״ל דלא יצא בפחות מיו״ד וא״כ החולה אינו יוצא בברכה זו אפ״ה לא מקרי זה ברכה לבטלה לגבי המברך שהוא רשאי לומר ברכה זו לכו״ע אפילו בפחות מעשרה [הגר״א]: (טו) אע״פ שלא נתחייב. דלא נזכר חיוב ברכה זו בש״ס בד׳

ביאור הלכה

הרחבה עי״ש: * לא שכיחי רבנן וכו׳. עיין בביאור הגר״א דמשמע מניה דלדעת המחבר דפסק מתחלה דאין צריך כ״א עשרה ליכא מקור לדין זה [וכן בחמד משה פקפק בזה עי״ש] ומ״מ למעשה נראה כפסק המחבר ואפשר דאף הגר״א מודה בזה דהוא לא לעיכובא דהמעיין בבה״ג יראה שלא העתיק כלל מימרא דמר זוטרא דבעינן תרי רבנן ואפשר דס״ל דמאחר דרב אשי מותיב עלה קושיא אחר קושיא מסתמא לא חש לה כלל וס״ל דמדאמוראי קמאי כרב יהודה ואביי לא הזכירו זה כלל ס״ל דקרא אורחא דמלתא נקט דמהדר אחרי זקנים כדי שיברכו אותו וכדכתב הרמב״ם דהשומעים אומרים מי שגמלך וכו׳ אבל לא דליכא הכי וכמו בברכת חתנים לר״נ דיליף [כתובות ז׳] מויקח בועז עשרה אנשים מזקני וגו׳ ולאו זקנים לאו דוקא ולא לקחם אלא כדי שיברכו אותו וכמו שמבואר שם באמת בקרא דברכו אותו [וע״כ צ״ל כן לר״נ דלא ס״ל כאידך דלקח זקנים למדרש עמוני וכו׳ עי״ש היטב] כמו כן הכא וכן בנוסחת הרי״ף שהיה לפני רבינו ירוחם לא הביא ג״כ הא דמר זוטרא וכן הרא״ה בהלכותיו כתב דהרי״ף לא הביא הא דמר זוטרא וכתב ע״ז ומשמע משום דבגמרא מקשינן עליה איתא וכו׳ עי״ש וכן כתב אחריו בשיטה מקובלת עי״ש וכמו שכתבנו ג״כ בטעם דבה״ג ולכן אף שפסקינן דבעינן תרי רבנן אעפ״כ אי לא שכיחי רבנן מסתברא שאינו מעכב מאחר שבה״ג והרי״ף [לפי גירסת הרא״ה והרי״ו] לא העתיקו כלל מימרא זו: * וי״א שלא יצא. עיין בטור דהביא ראיה מדקאמר אביי בלשון צריך משמע דהוא רק למצוה בעלמא ובבה״ג משמע דחיובא יש בזה ע״ש אמנם הרא״ה דעתו בהלכותיו כהטור ע״ש. ודע דמדברי המחצית השקל בריש הסימן משמע דלדעה אחרונה אם מברך בלא עשרה הוי ברכה לבטלה דלא נתקנה כלל בלא עשרה וא״כ לדבריו כיון שהמחבר לא הכריע בפלוגתא זו א״כ ממילא אינו רשאי לברך בלא עשרה אבל דעת רע״א בחידושיו דאפילו לדעה אחרונה אינו אסור לברך בלא עשרה דרך שבח והודאה דלא גרע מאדם דעלמא שמברך על חבירו ברכה זו אע״ג דלא נתחייב כלל וכמ״ש בהג״ה בס״ד וכ״ש איהו גופיה אלא דאם יזדמנו לו אח״כ עשרה צריך לברך עוד הפעם דרך חובה לדעה אחרונה ואמנם לכתחלה יש ליזהר שלא לברך בלא עשרה אפילו דרך שבח והודאה דאם יזדמן לו אח״כ עשרה לא יוכל לברך פעם שני דרך חובה דשמא קי״ל כדעה ראשונה וכבר יצא ע״ש [אכן אם כוון בהדיא שלא לצאת בהברכה אפשר דלכו״ע יכול לחזור ולברך דאפילו למ״ד מצות א״ל כוונה היינו בסתמא אבל לא בכוון בהדיא שלא לצאת ועיין]: * וענה אמן. עיין מ״ב ואע״ג דבכל מקום קי״ל דשומע כעונה ואפילו בלא ענה אמן וכדמבואר בסי׳ רי״ג שאני הכא דהמברך ג״כ לא נתחייב בברכה זו אלא שמברך דרך שבח ותהלה על הצלת חבירו משו״ה כל שלא ענה אמן לא יצא [טור בשם הרא״ש] אבל כ״ז הוא רק לשיטתו דמותר לברך דרך שבח ותהלה אהצלת חבירו אף שלא נתחייב בזה ועיין לקמיה בבה״ל בד״ה ואין וכו׳ ובשמק״ו כתב סברא אחרת דכיון דהמברך אינו מכוין אותו להוציאו להכי בעינן עכ״פ שיענה אמן תוך כדי דיבור של המברך ע״ש. והנה לפי סברא זו לכאורה בכל מקום נמי אם ענה אמן לא בעינן שיכוין להוציאו ובאמת זה אינו עיין בסוף סימן רי״ג ואפשר דהכא עדיף טפי משום דלא אפשר לכוין להוציאו בנוסח זה וכמו שכתבנו בשה״ל עי״ש ובחידושי רבי עקיבא איגר כתב טעם אחר דהכא לא שייך שומע כעונה דהא אפילו יאמר בהדיא בעצמו ברכה בלשון זה לא יועיל דהא הברכה נאמרה לנוכח הניצול ואינה שייכה רק לאדם נכרי המודה על טובת חבירו ולזה בעינן שיענה אמן על ברכת חבירו אם כן עכ״פ מודה הוא גם כן להי׳ על שגמלו טוב אבל בלא זה לא מהני כלל והוא נכון מאד: * ואין זה ברכה לבטלה. וכן הסכים מגן אברהם וכתב שכן נראה גם דעת המחבר שסתם בזה ולא כמ״ש בב״י שיש לגעור במי שמברך ברכת הגומל על חבירו אבל בא״ר כתב שהעיקר הוא כדברי הב״י שזולת בן או תלמיד אינם רשאים לברך וכן כתב בע״ת שכן דעת רוב הפוסקים עיי״ש. וכן נראה דבאמת דברי הג״ה שהם דברי הטור בשם הרא״ש מוקשים דהיכן מצינו ברכות שאינו מחויב כלל ואפ״ה רשאי לברך ואף דאמרו על ברכת שהחיינו שהיא רשות ג״כ אין הכוונה רשות גמור אלא דלאו חיובא כ״כ אבל מצוה לברך יש בזה. ועוד דמה בין ברכה זו לברכת הנס דבסימן רי״ח ובכל הסימן שם חקרו על איזה דבר רשאי לברך ועל איזה דבר אינו רשאי לברך עד שנפסק דגם בנס הנעשה לשבטים אינו רשאי לברך אא״כ רוב ישראל ולא נחת שם שום פוסק לאמר דעכ״פ

שער הציון

(ח) כ״ת מלישנא לטור בשם הרא״ש וכן מוכח בבה״ג עי״ש וכ״כ בשיטה מקובלת לחד מ״ד ולא כהרא״ה שכתב דלאו דוקא הוא ובשמיעה בלחוד סגי: (ט) אבל לא בעינן שהמברך יכוין להוציאו דהא רב חנא לא כוון להוציא את רב יהודה שהרי לא ידע כלל מתחלה שיכול לפוטרו עד שחידש לו רב יהודה [ויש לדחות דאפשר דסבר ר״י בעלמא דמצות א״ל כוונה משא״כ לדידן] ועוד דלא שייך כלל בזה להוציא דלשון ברכה זו אינה ראויה רק למברך בעצמו שהיא לנוכח אדם הניצול ואיך שייך להוציאו וכ״כ בשמק״ו להדיא וכן מכלל א״ר ופמ״ג כה״ש ולא כע״ת: (י) דהא רב יהודה פטר עצמו בכך וכ״כ בשמק״ו להדיא: (יא) מ״א וא״ר וכ״כ בשיטה מקובלת ולא כלבוש וכה״ש:

/his obligation/. Likewise, if /someone else/ says בְּרִיךְ רַחֲמָנָא מַלְכָּא דְעָלְמָא **(13)** דִּיַהֲבָךְ לָן (Blessed is the Merciful One, King of the universe, Who has given you to us) and /the person who needs to give thanks/ responds אָמֵן, he will /also/ fulfil /his obligation/.

Gloss: **(14)** *This is not a futile blessing for the person who makes it,* **(15)** *despite /the fact/ that he is not obliged to /make/ the blessing, since he*

Mishnah Berurah

may also discharge his /obligation/ initially in this /way/, but only if there are ten /men/ there /when he hears the blessing/. On the other hand, if there are not ten /men present/, one should definitely not have in mind to discharge his /obligation in this manner/. Once it is after the event and /a person who is obliged to make the blessing *Ha-Gomeyl*[4*]/ did have in mind /to fulfil his obligation by means of someone else's blessing when there were not ten men present, then/ whether /or not/ he is /now/ required to make another blessing is dependent on /the views of the Poskim in/ the dispute /described/ in Par. 3. He should /therefore/ make a blessing /in the presence of ten men/ without /mentioning/ the /Divine/ Name and /the fact/ that He is King.

(13) דִּיַהֲבָךְ לָן. The wording in the Talmud[5] is דִּיַהֲבָךְ לָן וְלָא יַהֲבָךְ לְעַפְרָא Who has given you to us and did not leave you to become dust).

(14) This is not, etc. I.e., even if there were not ten men present there. /In fact, even/ according to /the authorities quoted/ above in Par. 3 who are of the opinion that one will not fulfil /his obligation if he makes the blessing *Ha-Gomeyl*[4*]/ when there are less than ten /men present/, so that the person who was ill /and has now recovered/ will not /be able to/ fulfil /his obligation/ by /listening to/ the blessing, it is nevertheless not classed as a futile blessing for the person who makes it, for he is allowed to make this blessing according to all /authorities/ even when there are less than ten /men present/. [The *Gra*]

(15) Despite /the fact/ that he is not obliged. For an obligation to /make/ this blessing, which /applies/ for the four /categories of people/ who are required to give thanks, is only mentioned in the Talmud[5] with reference to /the people/

---

[5] *Berachos* 54b.

(טז) רק דרך שבח והודאה (יז) על טובת חבירו (ח) (יח) ששמח בה (טור): **ה** ^ט^**אם בירך אחד הגומל לעצמו ונתכוין להוציא את חבירו ושמע חבירו וכוון לצאת יצא אפילו בלא עניית אמן** (כיון שהמברך ג"כ חייב יצא האחר בלא עניית אמן) (טור): **ו** (יט) ^י^**אם איחר יש לו תשלומין לברך כל זמן שירצה** ^כ^**ונכון שלא לאחר** (ט) (כ) **שלשה ימים: ז** ^ל^**באשכנז וצרפת אין מברכין כשהולכין מעיר לעיר** (כא) **שלא חייבו** אלא בהולכי מדברות דשכיחי ביה חיות רעות ולסטים ^מ^ובספרד (כב) נוהגין לברך מפני שכל הדרכים בחזקת סכנה (כג) ^נ^ומיהו בפחות מפרסה אינו מברך ^ס^אם הוא מקום מוחזק בסכנה ביותר אפילו בפחות מפרסה: **ח** ^ע^בכל חולי צריך לברך אפי' אינו חולי של סכנה ולא מכה של חלל אלא (כד) כל שעלה למטה וירד (כה) מפני ^ע^שדומה כמי שהעלוהו לגרדום (פי' מעלות שעושין לדיינים לשבת כשדנין) לידון (כו) ואין הפרש בין שיש לו מיחוש קבוע ובא מזמן לזמן (כז) ובין שאינו קבוע: הגה וי"א דאינו מברך רק על חולי שיש בו סכנה (כח) * כגון מכה של (י) חלל (טור בשם הראב"ד והר"ר

באר הגולה

ט טור י שם
כ לדעת הא"ח
בשם הרמב"ן מהא
דעירובין ס"ה
ל טור מ הרמב"ן
והרד"א נ שם
לדעת בה"ג ס טור
בשם הירושלמי
ולגירסא שמלא
הב"י ע שבת ל"ב

באר היטב

וכו': (ח) ששמח בה. משמע דוקא ששמח בלבו על שזה נתרפא אבל אם אינו שמח בלבו כ"כ אלא שאומר כן מפני השלום אין לומר כן בשם ומלכות. ובבית יוסף כתב שיש נוהגים אם נשיהם יולדות עומדות שבעליהן מברכין הגומל אלא דהרשב"א כתב דדוקא על רבו שייך זה ולא על אחר אוהבו ומסיק דאין לברך. ועל אביו ועל רבו מותר לכ"ע לברך על רפואתו דבזה גם הרשב"א מודה. וכ"ל לכאורה שאז לא יאמר הגומל לחייבים דבזה פוגם כבוד אביו או רבו לאעפ"י שהמודה בעצמו אומר כן מ"מ אחר לא יאמר כן עליו עי' ט"ז: (ט) ג' ימים. ובדיעבד עד ה' ימים מברך עי' עטרת זקנים: (י) חלל. וה"ה בחולה שמוטל במטה יותר מג' ימים דהא

ביאור הלכה

דעכ"פ גם בלא חיוב רשאי לברך דשמח בהצלת אלפים מישראל וע"כ דלא ס"ל כסברת הטור ולא ברכו רב חנן ורבנן ארב יהודה אלא מפני שהיה רבם וכמ"ש הרמב"ן והרשב"א והרא"ה בראש הסוגיא ומשום שסבר ג"כ מחוייב לברך ברכת הנס ואף שהרא"ה בסוף הסוגיא כתב סברא אחרת דעל מי ששמח בו צריך לברך ברכת הגומל עי"ש אמנם הוא עצמו כתב ג"כ דעל כל מי ששמח בו רשאי ג"כ לברך ברכת הנס ולא הצריכו אב או רב אלא דוקא בהגיע למקום שנעשה בו הנס ולא בשראה אותו גופא וא"כ לדידן דלא פסקינן כן בסימן רי"ח ס"ו בהג"ה ולא עדיפא ממקום הנס דבעינן דוקא אביו או רבו או רוב ישראל וכמ"ש שם א"כ גם ברכת הגומל אין לנו לפסוק כשיטה זו אלא דוקא באביו ורבו וכה"ג דאין סברא להעדיף ברכת הגומל מברכת שעשה נסים דנתקן על נס וע"כ נראה דבלא אביו ורבו אינו נכון לברך אפילו באב על בנו וכדומה [ועיין מה שכתב בשע"ת בשם הברכ"י ואולי לטעמו כדכתיבנא] ועיין בא"ר סקי"ב שדעתו לסמוך אדברי הג"ה בבעל על אשתו משום דאשתו כגופו עי"ש וגם זה צ"ע דכי היכי דבברכת על הנסים אינו מברך בעל על אשתו וכמו שכתבנו בסי' רי"ח כמו כן ה"ה הכא אבל על אביו ורבו מסתברא דצריך לברך הגומל כמו דצריך לברך אניסו וכמעשה דרב חנא בגדתאה המובא בגמ' שבירך ארב יהודה רבו. והנה ראיתי בספר א"ר שהביא בשם הרמב"ן דברכת הגומל גריעא דגם באביו ורבו אינו אלא רשות דברכת רפואה עליה דידיה רמיא ולא אאחרים [ר"ל דזה הוי כמו שאר צרכי בני האדם שמברך האדם ע"ז בבוקר בכל יום כמו מלביש ערומים ומתיר אסורים וכה"ג היתכן שתלמידו או בנו יצטרך לברך על שיש לאביו מלבוש וכה"ג משא"כ בנעשה לו נס גמור צריך בנו ותלמידו לברך ע"ז] ואף דלא מצינו בשאר ברכות שירשו^א)^ חכמים לברך במקום שאינו חייב לזה אפשר משום דכשנעשה לו נס גמור לאביו ורבו יש חיובא לברך ע"ז להכי הרשוהו גם בזה לברך ע"ז. וברמב"ם השמיט לגמרי עובדא דרב חנא וצ"ע בטעמו:

* כגון מכה של חלל. עיין מש"כ במ"ב לענין חולי קדחת והנה עיקר

משנה ברורה

שצריכין להודות כ"א בהן עצמן ולא שיברך אחר עליהן: (טז) רק דרך שבח. ר"ל שלא בתורת חיוב: (יז) על טובת חבירו. וכ"ש על אשתו שהיא כגופו דרשאי לברך ומזה נוהגים קצת אנשים (יב) שכשיולדות נשותיהם וחוזרות לבורין עומדים ומברכים ברכת הגומל וכשהיא תענה אמן על ברכתו יוצאת בזה ונוסח הברכה יאמר הגומל לחייבים טובות שגמלך כל טוב. ואם בירך שלא בפניה יאמר שגמל לאשתי כל טוב ואם הוא מברך על אביו [או רבו] יאמר בא"י אמ"ה (יג) שגמל לאבי [או לרבי] כל טוב ואם בפניו יאמר שגמלך כל טוב: (יח) ששמח בה. ודוקא בקרובו או אוהבו שעכ"פ שמח הוא ברפואתו או בהצלתו של זה אבל אם אינו שמח בלבו כ"כ אלא שאומר כן מפני השלום (יד) אין לו לברך בשם ומלכות דבזה ברכתו לבטלה אלא יאמר (טו) ברוך הש"י דיהבך לן ועיין בבה"ל שיש חולקים על עיקר דין זה דהג"ה וע"כ מהנכון ליזהר לכתחלה שלא לברך ברכת הגומל אפילו על קרובו ואוהבו כ"א על אביו ורבו לבד: **ו** (יט) **אם איחר**. ר"ל שלא בירך בשעה שעלה מן הים או בשעה שחזר לבוריו מתחלתו: (כ) **שלשה ימים**. לעל זמן זה (טז) קרוי בא מן הדרך וכתבו האחרונים דאפילו יצטרך בשביל זה לברך שלא בס"ת כפי המנהג אעפ"כ אל יאחר יותר משלשה ימים כגון אם יצא ביום ד' לאחר שכבר קראו יברך בעשרה בלא ס"ת ואל ימתין עד יום ה' ועיין במש"כ לעיל בסק"ח: **ז** (כא) **שלא חייבו אלא וכו'**. עיין לקמיה בס"ק ל"א: (כב) נוהגים לברך מפני וכו'. דס"ל דברכה זו שוה לענין ברכת תפלת הדרך לעיל בסימן ק"י עי"ש: (כג) ומיהו בפחות וכו'. דבמקום קרוב כזה בודאי לא נחזקת בסכנה הוא: **ח** (כד) כל שעלה למטה. [illegible] אם לא עלה למטה כלל רק שיש לו (יח) איזה מיחוש בעלמא [illegible] (כה) מפני שדומה [illegible] שלאין אנו יודעים איך יהיה כמו כן [illegible] אע"פ שהחולתו לא היה סכנה לבסוף מתגברת המחלה ובא לידי סכנה: [illegible] שבא מזמן לזמן כבר ידוע הוא שאין בו סכנה אינו כן ולהדבה כל שהוא קבוע הוא יותר [illegible] מן השמים יתהוו ולאו כל שעתא מתרחיש ניסא עכ"ל הרשב"א בתשובה: (כז) ובין שאינו קבוע. [illegible] נתנה מתחתו בזמן שחשב כי חייב לברך אח"כ: (כח) כגון מכה של

שער הציון

(יב) מגן אברהם: (יג) ולא יאמר לחייבים טובות כן כתב הטורי זהב ואף שמדלג מהנוסחא מכל מקום יוצא בזה כמו שכתבנו לעיל: (יד) ט"ז: (טו) עיין בפמ"ג דמפקפק שלא לומר בריך רחמנא דהוא שם וע"כ שניתי מלשון הט"ז ולענ"ד הדין עם הט"ז דאפילו מפני שלום בעלמא אף שאין לו שמחה עי"ז ג"כ מותר להזכיר עליו לשון זה דהא איתא במשנה [כ"ד] דהתקינו לשאול בשלום חבירו בשם וע"ש בפירש"י בד"ה ואומר עת וכו': (טז) ב"י ומ"א כ"ז הוא רק לכתחלה ובדיעבד אם איחר יכול לברך אפילו אח"כ [אחרונים]: (ח) ועיין שבת ל"ב חש בראשו כמי שנתנוהו בקולר עלה למטה כמי שהעלוהו לגרדום ועיין שם בפירש"י דחש בראשו היינו מיחוש קל: (יח) הוא לשון השואל בתשובה שם:

הגהות ותיקונים: א) שהרשו:

makes the blessing **(16)** *merely as praise and thanks /to Him/* **(17)** *for the favor /bestowed/ upon his fellow,* **(18)** *for which he /himself/ rejoices. (...)*

5. If someone made the blessing *Ha-Gomeyl*[4*] for himself and had in mind that it should /also/ serve for his fellow to fulfil /his obligation/, and his fellow listened to /the blessing/ with the intention of fulfilling /his obligation, his fellow/ will /in fact/ have fulfilled /his obligation/ even if he did not respond אָמֵן /to the blessing/. *(/For,/ since the person who made the blessing was also obliged /to make it/, the other will have fulfilled /his obligation even/ without responding אָמֵן.) (...)*

6. **(19)** If one delayed /making the blessing/ he can /still/ rectify this by making it whenever he wishes, but it is proper not to delay /making the blessing for as much as/ **(20)** three days.

7. In Germany and France they do not make the blessing after having gone from city to city, **(21)** because /they argue that the Sages/ only imposed an

Mishnah Berurah

themselves, but it is not /stated there/ that someone else must make a blessing because of them.

(16) Merely as praise. I.e., he does not /make the blessing/ as /a fulfillment of/ an obligation.

(17) For the favor /bestowed/ upon his fellow. One is certainly allowed to make this blessing because of his wife, who is /in fact regarded/ as his own body. In view of this, it is the practice of some people to get up and make the blessing *Ha-Gomeyl* when their wives have given birth and have recovered fully and /then/ when she responds אָמֵן to his blessing she thereby fulfils /her obligation/. The wording of the blessing /that the husband/ should say is הַגּוֹמֵל לְחַיָּבִים טוֹבוֹת שֶׁגְּמָלֵךְ כָּל טוֹב (Who bestows the guilty with favors, Who has bestowed you with everything good). If he does not make the blessing in her presence he should say שֶׁגָּמַל לְאִשְׁתִּי כָּל טוֹב (Who has bestowed my wife with everything good).

If one makes the blessing because of his father [or /Torah/ teacher] he should say בָּרוּךְ אַתָּה ד׳ אֱלֹקֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁגָּמַל לְאָבִי [or לְרַבִּי] כָּל טוֹב (...Who bestowed my father [*or* my teacher] with everything good). If /he makes a blessing/ in his presence he should say שֶׁגְּמָלְךָ כָּל טוֹב (Who bestowed you with everything good).

(18) For which he rejoices. /This reasoning/ only /applies/ in the case of a relative or close friend /of a person who needs to give thanks/, who at any rate rejoices for the recovery or salvation of /the person/. However, if /someone/ does not rejoice that much in his heart /because of it/ and merely says this for friendly relations, he should not make a blessing with /mention of/ the /Divine/ Name and /the fact/ that He is King, since it would be a futile blessing in such a case, but should say בָּרוּךְ ד׳ יִתְבָּרַךְ דִּיהֲבָךְ לָן (Blessed is *Ha-Sheym*, may He be Blessed, Who has given you to us).

See the Beyur Halachah, /where we have noted/ that there are /authorities/ who dispute the basic ruling of this gloss. Consequently, it is proper to be careful initially and refrain from making the blessing *Ha-Gomeyl* even over /the recovery or salvation of/ a relative or close friend, but only in the case /of the recovery or salvation/ of one's father or /Torah/ teacher.

(19) If one delayed. I.e., if he did not make the blessing when he came up from the sea or when he recovered fully from his illness.

(20) Three days. For until this /period of/ time /has elapsed a person/ is /still/ classed as having arrived from a journey.

The Acharonim state that even if because of this one will have to make the blessing without a Torah Scroll, /and will thus not be/ conforming with the practice, he should nevertheless not delay /making the blessing for/ more than three days. For example, if one comes out /of the sea/ on Monday after /the congregation/ has already read /the portion in the Torah/, he should make the blessing in /the presence of/ ten /men/ without a Torah Scroll and should not wait until Thursday. See what I have written above in sub-Par. 8.

(21) Because /they argue that the

[4*] I.e., the blessing described in Par. 2.

[illegible]

[illegible] שלא לאחר (ט) (כ) שלשה ימים. ז ^ל^באשכנז וצרפת אין מברכין כשהולכין מעיר לעיר [illegible] אלא בהולכי מדברות דשכיחי ביה חיות רעות ולסטים ^מ^ובספרד (כב) נוהגין לברך מפני שכל הדרכים בחזקת סכנה (כג) ^נ^ומיהו בפחות מפרסה אינו מברך ואם הוא מקום מוחזק בסכנה ביותר אפילו בפחות מפרסה: ח ^ס^בכל חולי צריך לברך אפי' אינו חולי של סכנה ולא מכה של חלל אלא (כד) כל שעלה למטה וירד (כה) מפני ^ע^שדומה כמי שהעלוהו לגרדום (פי' מעלות שעושין דיינים לשבת כשדנין) לידון (כו) ואין הפרש בין שיש לו מיחוש קבוע ובא מזמן לזמן (כז) ובין שאינו קבוע: הגה וי"א דאינו מברך רק על חולי שיש בו סכנה (כח) * כגון מכה של (י) חלל (טור בשם הראב"ד והר"ר

באר הגולה

ט טור י שם כ לדעת הא"ח בשם הרמב"ן מהא דעירובין ס"ה ל טור מ הרמב"ן והרד"א נ שם לדעת בה"ג ס טור בשם הירושלמי ולגירסא שמצא הב"י ע שבת ל"ב

באר היטב

וכו': (ח) ששמח בה. משמע דוקא ששמח בלבו על שזה נתרפא אבל אם אינו שמח בלבו כ"כ אלא שאומר כן מפני השלום אין לומר כן בשם ומלכות. ובבית יוסף כתב שיש נוהגים אם נשיהם יולדות עומדות שבעליהן מברכין הגומל אלא דהרשב"א כתב דדוקא על רבו שייך זה ולא על אחר אוהבו ומסיק דאין לברך. ועל אביו ועל רבו מותר לכ"ע לברך על רפואתו דבזה גם הרשב"א מודה. וכ"ל לכאורה שאז לא יאמר הגומל לחייבים דבזה פוגם כבוד אביו או רבו דאעפ"י שהמודה בעצמו אומר כן מ"מ אחר לא יאמר כן עליו עי' ט"ז: (ט) ג' ימים. ובדיעבד עד ה' ימים מברך עי' עטרת זקנים: (י) חלל. וה"ה בחולה שמוטל במטה יותר מג' ימים דהא

ביאור הלכה

דעכ"פ גם בלא חיוב רשאי לברך דשמח בהצלת אלפים מישראל וע"כ דלא ס"ל כסברת הטור ולא ברכו רב חנן ורבנן ארב יהודה אלא מפני שהיה רבם וכמ"ש הרמב"ן והרשב"א והרא"ה בראש הסוגיא ומשום שברב ג"כ מחוייב לברך ברכת הנס ואף שהרא"ה בסוף הסוגיא כתב סברא אחרת דעל מי ששמח בו צריך לברך ברכת הגומל עי"ש אמנם הוא עצמו כתב ג"כ דעל כל מי ששמח בו רשאי ג"כ לברך ברכת הנס ולא הצריכו אב או רב אלא דוקא בהגיע למקום שנעשה בו הנס ולא בשראה אותו גופא וא"כ לדידן דלא פסקינן כן בסימן רי"ח ס"ו בהג"ה ולא עדיפא ממקום הנס דבעינן דוקא אביו או רבו או רוב ישראל וכמ"ש שם א"כ גם ברכת הגומל אין לנו לפסוק כשיטה זו אלא דוקא באביו ורבו וכה"ג דאין סברא להעדיף ברכת הגומל מברכת שעשה נסים דנתקן על נס וע"כ נראה דבלא אביו ורבו אינו נכון לברך אפילו באב על בנו וכדומה [ועיין מה שכתב בשע"ת בשם הברכ"י ואולי לטעמו כדכתיבנא] ועיין בא"ר סקי"ב שדעתו לסמוך אדברי הג"ה בבעל על אשתו משום דאשתו כגופו עי"ש וגם זה צ"ע דכי היכי דבברכת על הנסים אינו מברך בעל על אשתו וכמו שכתבנו בסי' רי"ח כמו כן ה"ה הכא אבל על אביו ורבו מסתברא דצריך לברך הגומל כמו דצריך לברך אניסו וכמעשה דרב חנא בגדתאה המובא בגמ' שבירך ארב יהודה רבו. והנה ראיתי בספר א"ר שהביא בשם הרמב"ן דברכת הגומל גריעא דגם באביו ורבו אינו אלא רשות דברכת רפואה עליה דידיה רמיא ולא אאחרים [ר"ל דזה הוי כמו שאר צרכי בני האדם שמברך האדם ע"ז בבוקר בכל יום כמו מלביש ערומים ומתיר אסורים וכה"ג היתכן שתלמידו או בנו יצטרך לברך על שיש לאביו מלבוש וכה"ג משא"כ בנעשה לו נס גמור צריך בנו ותלמידו לברך ע"ז] ואף דלא מצינו בשאר ברכות שירשו[א] חכמים לברך במקום שאינו חייב לזה אפשר משום דכשנעשה לו נס גמור לאביו ורבו יש חיובא לברך ע"ז להכי הרשוהו גם בזה לברך ע"ז. וברמב"ם השמיט לגמרי עובדא דרב חנא וצ"ע בטעמו:

* כגון מכה של חלל. עיין מש"כ במ"ב לענין חולי קדחת והנה עיקר

משנה ברורה

שצריכין להודות כ"א [illegible] עצמו ולא [illegible]

[illegible] עיין לקמיה בס"ק ל"א: (כב) נוהגים לברך מפני וכו'. דס"ל דברכה זו שוה לענין ברכת תפלת הדרך לעיל בסימן ק"י עי"ש: (כג) ומיהו בפחות וכו'. דבמקום קרוב כזה בודאי לאו בחזקת סכנה הוא: ח (כד) כל שעלה למטה. אבל אם לא עלה למטה כלל רק שיש לו (יז) איזה מיחוש בעלמא בראשו או בגרונו וכה"ג אינו מברך אפילו לדעה זו: (כה) מפני שדומה כמי שהעלוהו וכו'. שאין אנו יודעים איך יצא דינו כמו כן בחולה כיון שנפל למשכב אין אנו יודעים סופו שכמה פעמים אע"פ שתחלתו לא היה סכנה לבסוף מתגברת המחלה ובא לידי סכנה: (כו) ואין הפרש בין וכו'. ר"ל שלא תאמר דמיחוש שבא מזמן לזמן כבר ידוע הוא שאין בו סכנה אינו כן ואדרבה כל שהוא קבוע הוא יותר מתחזק ואע"פ שנעשה לו נס פעמים רבות וניצול ממנו מן השמים רחמוהו ולאו כל שעתא מתרחיש ניסא עכ"ל הרשב"א בתשובה: (כז) ובין שאינו קבוע. אלא בכל גוונא (יח) כל שעלה למטה מחמתו בזמן שחשש בו חייב לברך אח"כ: (כח) כגון מכה של

שער הציון

(יב) מגן אברהם: (יג) ולא יאמר לחייבים טובות כן כתב הטורי זהב ואף שמדלג מהנוסח מכל מקום יוצא בזה כמו שכתבנו לעיל: (יד) ט"ז: (טו) עיין בפמ"ג דמפקפק שלא לומר בריך רחמנא דהוא שם וע"כ שניתי מלשון הט"ז ולענ"ד הדין עם הט"ז דאפילו מפני שלום בעלמא אף שאין לו שמחה עי"ז ג"כ מותר להזכיר עליו לשון זה דהא איתא במשנה [כ"ד] להתקינו לשאול בשלום חבירו בשם וע"ש בפירש"י בד"ה ואומר עת וכו': (טז) ב"י ומ"מ כ"ז הוא רק לכתחלה ובדיעבד אם איחר יכול לברך אפילו אח"כ [אחרונים]: (יז) ועיין שבת ל"ב חש בראשו כמי שכתנוהו בקולר עלה למטה כמי שהעלוהו לגרדום ועיין שם בפירש"י דחש בראש היינו מיחוש קל: (יח) הוא לשון השואל בתשובה שם:

הגהות ותיקונים: א) שהרשו:

obligation /to make the blessing/ on those who went through a wilderness, where dangerous animals and robbers are common. /On the other hand,/ in Spain, **(22)** it is the practice to make a blessing /in such a case/, because /they are of the opinion that/ all roads are presumed to be dangerous. **(23)** However /, even according to their practice/, when /a distance of/ less than a parasang[5*] is involved, one should not make the blessing. If the area /one went through/ is known to be very dangerous he should even /make a blessing/ when less than a parasang is involved.

8. One must make the blessing upon /recovery from/ any illness. /One should make the blessing/ even if it was not a dangerous illness and it did not /involve/ an injury in the cavity /of the body/, but /in fact/ **(24)** whenever one was confined to his bed /because of the illness/ and got up /again/. **(25)** This is because /an illness/ is comparable to one's being brought onto the scaffold *(i.e. /onto/ the platform that judges prepare to sit on when they judge)* to be judged.

(26) It makes no difference /in this respect/ whether one /recovered from/ a recurring ailment which comes periodically **(27)** or whether /he recovered from/ an unrepeated /illness/.

Gloss: There are /authorities/ who say that one should only make the blessing upon /recovery from/ a dangerous illness, **(28)**[6*] *such as an injury in*

Mishnah Berurah

Sages/ only imposed an obligation, etc. See /what we have written/ below in sub-Par. 31.

(22) It is the practice to make a blessing, because, etc. For /in Spain/ they are of the opinion that /one is obliged to make/ this blessing in the same /circumstances that one is required/ to /make/ the blessing that /serves as/ a prayer for travelling, /which is discussed/ above in Sec. 110; see there.

(23) However, when less, etc. For if the place /one went to/ is as near as that /the road inbetween/ is definitely not presumed to be dangerous.

(24) Whenever one was confined to his bed. However, if one was not confined to his bed at all, but merely had some ache in his head or throat or /something/ of that nature, he should not make the blessing even according to this opinion.

(25) This is because /an illness/ is comparable to one's being brought onto, etc. In which case we do not know what the verdict will be. In the case of an ill person who is bedridden we likewise do not know how /the illness/ will end up, since it often /happens/ that an illness gets more intense eventually and /the ill person/ comes to be in danger, even though there is no danger at the outset.

(26) It makes no difference whether, etc. /The purpose of this ruling/ is to explain that one should not reason that an ailment which recurs periodically one already knows is not dangerous. This is not so, but, on the contrary, a recurring /illness/ gets more serious. Although a miracle was performed for /the ill person/ many times and he was saved from /the illness, this is because/ they had mercy on him in Heaven, but a miracle does not always happen.

This is the wording of the *Rashba* in a responsum.

(27) Or whether an unrepeated /illness/. But in all circumstances, whenever one was confined to his bed because of /the illness/ while he was suffering from it, he is obliged to make a blessing after /he has recovered/.

(28) Such as an injury in the cavity. Or

[5*] A parasang is 8000 cubits in length.

[6*] It should be noted that the sub-paragraph number 28 occurs twice in the Hebrew text and this has been preserved in the translation.

יוסף (כח) וכן נוהגין באשכנז): **ט** פהני ארבעה לאו דוקא דה"ה למי שנעשה לו נס כגון שנפל עליו כותל או ניצול מדריסת שור ונגיחותיו או שעמד עליו בעיר אריה לטרפו או (כט) אם גנבים באו לו אם שודדי לילה וניצול מהם וכל כיוצא בזה (ל) כולם צריכים לברך (יא) הגומל צוי"א שאין מברכין הגומל (לא) **אלא הני ארבעה** דוקא וטוב לברך (לב) בלא הזכרת שם (יב) [א] ומלכות:

פ תשובת הריב"ש
צ הרד"א בשם רבי גרשון וא"ה בשם י"א ובשם ר שם טוב וכל בו בשם התוספות

רכ הטבת חלום ותעניתו. ובו ב' סעיפים:

א אהרואה חלום (א) ונפשו עגומה עליו (א) (ב) ייטיבנו (ג) באפי תלתא דרחימו ליה (פי' שאוהבים אותו) ולימא באפייהו חלמא טבא חזאי ולימרי אינהו טבא הוא [illegible] [א] (ד) וטבא להוי וכו': **ב** (ג) (ה) יפה

א ברכות כ"ה
ב שבת י"א

באר היטב

צריך לבקש רחמים מאחרים כדאמר רבא טרוקו גלי ט"ז. ואין לברך על שילא מהצרה לגמרי וכן בחולה עד שיחזור לבוריו לגמרי עטרת זקנים: (יא) הגומל. וכשיגיע למקום שנעשה בו הנס מברך שעשה לי נס במקום הזה כמ"ש סי' רי"ח: (יב) ומלכות. ועכשיו נהגו לברך כל מי שנעשה לו נס וכ"ש אם באו עליו לסטים וכיוצא. ט"ז ומ"א:

(א) ייטיבנו. בשחרית של"ה. ויזכור החלום במחשבתו בשעת הטבה מהר"ם. ומי שחלם לו חלום קשה על חבירו יתענה ס"ח:

(ב) וטבא להוי כו'. י"א דכך הוא הלחש וא"צ לאומרו רק ג"פ כדרך כל הלחשים וי"א דצ"ל טבא הוא וטבא להוי ז"פ לכן אומרים טבא הוא וטבא להוי ז' פעמים ואח"כ אומרים אותו עם שבע זימנין ג"פ ובזה [יוצא ידי] שתי הדעות רש"ל מט"מ וכן נוהגין מ"א. וב"ח כתב לומר הכל ז"פ ואומרים לו לך בשמחה אכול לחמך אבל לא יאמר אכול בשמחה לחמך דהוי ר"ת אבל. ב"י:

(ג) יפה תענית. ותשובה עמו ס"ח. מ"מ אין מחויב להתענות אלא רשות הרשב"א. ובשבת אין להתענות אלא חלום שחלם על עצמו

שערי תשובה

[א] ומלכות. עבה"ט ועיין בר"י שכ"כ בשו"ת בית יהודה והוא ז"ל כתב ואנו אין לנו אלא דברי מרן לברך בלא שם ומלכות:

[א] וטבא. עבה"ט ובבר"י כתב בשם מהר"י למח שי"ל כסדר הפסוק לך אכול בשמחה לחמך דמה שהוא לאבל נהפך בשמחה ביושר בפסוק

משנה ברורה

של חלל. או שאר חולי שיש בו סכנה כגון קדחת של כל הגוף (שקורין שוידערין) כמבואר בסימן שכ"ח ועיין בה"ל: (כח) וכן נוהגין באשכנז. וכתב המ"א דקלת נוהגין כסברת המחבר וכן דעת הא"ר לדינא וכן כתב במגן גבורים שכל שחלה בכל גופו שכיוצא בזה מחללין עליו את השבת ע"י עו"ג מברך הגומל [והביא כן בשם הרדב"ז] וכעין זה כתב ג"כ הח"א אך שכתב שמ"מ לא יברך אא"כ נפל למטה לא פחות מג' ימים ועיין בה"ל דאם מחלתו הוא דבר שיש בו סכנה אפילו בפחות מג' ימים נמי צריך לברוכי: **ט** (כט) אם גנבים באו לו. ר"ל והיה קרוב לסכנה על ידם וכדלעיל בסוף סי' רי"ח: (ל) כולם צריכים וכו'. ואעפ"כ כשיגיע למקום שנעשה בו הנס יברך גם שעשה לי נס במקום הזה ועיין בסימן רי"ח ס"ט שם יש פלוגתא אי יברך שעשה לי נס כשניצול בדרך הטבע [מ"א]: (לא) אלא הני ארבעה. משום שמצויים ביותר תקנו עליהם ברכת הגומל משא"כ איכך שאינם שכיחים כלל אין לברך עליהם הגומל אלא בהני דנעשה להם נס יברך שעשה לי נס כשיגיע לאותו מקום. ומי שהלך בדרך אפילו שלא במקום סכנה ובאו עליו לסטים להרגו ויצא (יט) כו"ע מברך ברכת הגומל [illegible]

ביאור הלכה

דינא הובא באליה רבה בשם מהרי"ל דעל חולי של קדחת צריך לברך אך סתם בזה איזה קדחת וכ"ל דתלוי בזה אם סובר כהמחבר אפילו בקדחת החולפת (שקורין פיבער) נמי מברך ואם כדעת הרמ"א איכו מברך אלא באישתא צמירתא (שקורין שוידערין) וכמו שכתב הט"ז בסימן שכ"ח והוא פשוט. ודע דהט"ז כתב על דעת רמ"א דה"ה אם מוטל במטה יותר מג' ימים והעתיקוהו האחרונים ואמת הוא ששיעור זה נזכר ביו"ד ה' ביקור חולים עיין שם בסי' של"ה לענין ביקור שרחוקים אינם מבקרים אלא עד לאחר ג' ימים ועיי"ש בביאור הגר"א שאז מקרי שכיב מרע אבל כ"ז איכו ענין לכאן שהרי לדברי הרמ"א הוא דוקא במכה של חלל וכה"ג וא"כ כמו דלענין לחלל עליו השבת בסי' שכ"ח לא נזכר שם כלל שיעור זה דחולה ג' ימים אלא דל"ש רק תלוי הדבר אם הוא מכה בחלל הגוף או קדחת של אישתא צמירתא וכה"ג היכא דהרופאים אומרים שהוא מסוכן כמו כן הכא ואם יש מקום לסברתו הוא רק לשיטת המחבר שכל שחלה אע"פ שאין בו סכנה אעפ"כ דומה למי שהעלוהו לגרדום ע"ז אפשר לומר דכ"ז דוקא בחולה ג' ימים דאז צריך לבקשת רחמים ולא קודם לזה אך באמת ממחבר משמע דבכל גווני צריך כיון שעלה עכ"פ למטה. איך שיהיה לדברי הג"ה בודאי אין מקום לשיעורו של הט"ז ואולי כתב כן דרך הכרעה וצ"ע:

[illegible] (כ) [illegible] מהמחבר

א (א) [illegible] ולפי (ג) [illegible] תענית. [illegible] בשחרית [illegible] לא תאכל [illegible] יתענה (כ"ה) ויזכור החלום במחשבתו בשעת הטבתו [illegible] להתפלל עם [illegible] נכונה מפני שמטיב את נפשו בזה ואף בשבת יכול להטיב חלום [illegible] צריך שיאמרוהו העונים ג' פעמים וי"א דיאמרוהו ז' פעמים. [illegible] לך אכול בשמחה ושתה בלב טוב וגו'. מי שחלם לו חלום קשה על חבירו יתענה [ס"ח סימן [illegible] ועוד נראה דלפעמים מורה הדבר על החולם גופא אלא דבחלום אין מראין הדבר רק בדמיון מה]: **ב** (ה) יפה וכו'.

עוכרות

שער הציון

(יט) כ"מ ממ"א והטעם דאף לדעה ראשונה בס"ז טעמם שלא חייבו אלא בהולכי מדבריות דשכיחי ביה חיות רעות ולסטים אבל לא בסתם דרך והכא שפגעא) בו לסטים כו"ע מודו: (כ) ט"ז וכ"כ הב"ח ולבוש ואליה רבה: (א) פמ"ג. ודע דאיתא בגמרא [ברכות כ"ה] כל חלום ולא טוות עיין רש"י שם ובתוספות רבינו יהודה ובתוספי הרא"ש פירשו וז"ל כל חלום רע שאדם רואה יש לדאוג עליו חוץ מחלום שרואה אחר התענית לפי שיושב בתענית ונצטער מחמת העינוי ירואה חלום רע ע"ש וכן פירש ג"כ בערוך ומזה יש ללמוד לכל היכא שיש לאדם צער גדול ואח"כ רואה בחלומו חלום רע שאין לדאוג עליו: (ב) כ"מ באחרונים: (ג) א"ר: (ד) וכן הסכים בתוספי הרא"ש ובשמק"ו דמה דאיתא בגמרא שבע זמנין וכו' הוא לחש בעלמא ולא שיאמרו הם ז' פעמים: (ה) א"ר וש"א. והיינו כשמטיבין לו בערבית או אף בשחרית וכשאינו מתענה:

הגהות ותיקונים: א) שפגעו:

the cavity /of the body/. (... (28)[6*] *This is /in fact/ the practice in Germany.*[7*]*)*
9. /The obligation to make this blessing is/ not restricted to the four categories described in Par. 1/, but /applies/ correspondingly to a person for whom a miracle was performed. For example, /one is obliged to make it/ if a wall fell onto him, if he was saved from being trampled or gored by an ox, if a lion was about to prey on him in the city, (29) if thieves or night robbers came to him and he was saved from them or if anything of a similar nature /happened to him/. (30) In all such /cases/ one must make the blessing *Ha-Gomeyl.*[4*] /However,/ there are /authorities/ who say that one should not make the blessing *Ha-Gomeyl* (31) unless /he belongs to one of/ the four

Mishnah Berurah

/some/ other dangerous illness, such as the fever in the whole body ((called *"shoiderin"* /in Yiddish, i.e., ague/)), as explained in Sec. 328 /, sub-Par. 20 of the Mishnah Berurah/. See the Beyur Halachah.

(28) This is /in fact/ the practice in Germany. The *M.A.* writes that some /people/ act in accordance with the view of the author /of the Shulchan Aruch/ and it is likewise the opinion of the *E.R.* /that the view of the author of the Shulchan Aruch should be followed/ in practice. The *Magen Giborim* also writes that whenever one was /merely/ ill in his entire body, so that for someone in such /a condition/ the Shabbos may be desecrated by means of a non-Jew, he should make the blessing *Ha-Gomeyl* /after he has recovered/. [He quotes this in the name of the *Radvaz.*] The *Ch.A.* also writes /something/ corresponding to this, but he writes that one should not make the blessing, nevertheless, unless he was bedridden for a minimum of three days. See the Beyur Halachah, that if the illness was a dangerous one one is also required to make the blessing even if /he was bedridden/ for less than three days.

(29) If thieves...came to him. I.e., and he was close to danger because of them, as /explained/ above at the end of Sec. 218.

(30) In all such /cases/ one must, etc. Nevertheless, if one arrives at the site where the miracle was performed he should also make the blessing *She-Asah Li Neys Ba-Makom Ha-Zeh.* See Sec. 218, Par. 9, where there is a dispute as to whether /or not/ one should make the blessing *She-Asah Li Neys* /, etc./ if he was saved in a natural way. [*M.A.*]

(31) Unless /he belongs to one of/ the four. For /in view of the fact/ that these /four cases/ are of very frequent occurrence /the Sages/ ordained /that one must say/ the blessing *Ha-Gomeyl* when they /occur/. They did not /do/ so for other /miracles/, which are not common at all, /so that/ one is not required to make the blessing *Ha-Gomeyl* because of them. However, those for whom /such/ a miracle was performed must say the blessing *She-Asah Li Neys* /, etc./ when they arrive at the site /of the miracle/.

If a person was travelling on the road, even in an area which is not dangerous, and he

---

[7*] This is a comment by the *Rema* himself and not by the person who noted the sources of the *Rema's* rulings, as may be seen from the first published edition of the *Rema*.

ייצא בזה (ל) כולם צריכים לברך (יח) הגומל ויו"א שאין
דוקא וטוב לברך (לב) בלא הזכרת שם (יב) [א] ומלכות:

פ תשובת הריב"ש צ הרד"א בשם רבי גרשון וא"ה בשם י"א ובשם ר' שם טוב וכל בו בשם התוספות

רכ הטבת חלום ותעניתו. ובו ב׳ סעיפים:

א [א]הרואה חלום (א) ונפשו עגומה עליו (א) (ב) ייטיבנו (ג) באפי תלתא דרחימו ליה (פי' שאוהבים אותו) ולימא באפייהו חלמא טבא חזאי ולימרו אינהו טבא הוא (ב) [א] (ד) וטבא להוי וכו': **ב** (ג) (ה) [ב]יפה

א ברכות כ"ה
ב שבת י"א

באר היטב

צריך לבקש רחמים מאחרים כדאמר רבא טרוקו גלי ט"ז. ואין לברך עד שיצא מהצרה לגמרי וכן בחולה עד שיחזור לבוריו לגמרי עטרת זקנים: (יא) הגומל. וכשיגיע למקום שנעשה בו הנס מברך שעשה לי נס במקום הזה כמ"ש סי' רי"ח: (יב) ומלכות. ועכשיו נהגו לברך כל מי שנעשה לו נס וכ"ש אם באו עליו לסטים וניצול. ט"ז ומ"א:

(א) ייטיבנו. בשחרית של"ה. ויזכור החלום במחשבתו בשעת הטבה מהר"ם. ומי שחלם לו חלום קשה על חבירו יתענה ס"ח:

(ב) וטבא להוי כו'. י"א דכך הוא הלחש וא"צ לאומרו רק ג"פ כדרך כל הלחשים וי"א דצ"ל טבא הוא וטבא להוי ז"פ לכן אומרים טבא הוא וטבא להוי ז' פעמים ואח"כ אומרים אותו עם שבע זימנין ג"פ ובזה [יוצא ידי] שתי הדעות רש"ל מט"מ וכן נוהגין מ"א. וב"ח כתב לומר הכל ז"פ ואומרים לו לך בשמחה אכול לחמך אבל לא יאמר אכול בשמחה לחמך דהוי ר"ת אבל. ב"י:

(ג) יפה תענית. ותשובה עמו ס"ח. מ"מ אין מחויב להתענות אלא רשות הרשב"א. ובשבת אין להתענות אלא חלום שחלם על עצמו

שערי תשובה

[א] ומלכות. עבה"ט ועיין בר"י שכ"כ בשו"ת בית יהודה והוא ז"ל כתב ואנו אין לנו אלא דברי מרן לברך בלא שם ומלכות:

[א] וטבא. עבה"ט ובברי"י כתב בשם מהר"י צמח שי"ל כסדר הפסוק לך אכול בשמחה לחמך דמה שהוא אבל נהפך בשמחה ביושר בפסוק

משנה ברורה

ז' סכנה כגון קלחת של כל הגוף (שקורין

שהלך בדרך אפילו שלא במקום סכנה ובאו עליו לסטים להרגו וניצול (יט) לכו"ע מברך ברכת הגומל: (לב) בלא הזכרת שם ומלכות. והאחרונים כתבו דהמנהג כסברא ראשונה (כ) וכן מסתבר:

א (א) ונפשו עגומה עליו. היינו (א) אפילו אין בו משמעות לרע: (ב) ייטיבנו וכו'. ואפי' (ב) היכא שהוא מתענה. וטוב שייטיב בשחרית כי זריזין מקדימין למצוה אך אז לא יאמרו לו לך אכול בשמחה וגו' אם לא כשאין מתענה [פמ"ג] ויזכור החלום במחשבתו בשעת הטבה: (ג) באפי תלתא וכו'. מצוה (ג) להמצא עם הג' להיטיב מפני שמשיב את נפשו בזה ואף בשבת יכול להיטיב חלום [א"ר]: (ד) וטבא להוי וכו'. שבע זמנין לגזרו וכו' לשון זה (ד) צריך שיאמרוהו העונים ג' פעמים וי"א דיאמרוהו ז' פעמים. ובסוף ההטבה (ה) יאמרו לו לך אכול לחמך בשמחה ושתה בלב טוב וגו'. מי שחלם לו חלום קשה על חבירו יתענה [ס"ח סימן תמ"ד ע"ש טעמו ועוד נראה דלפעמים מורה הדבר על החולם גופא אלא דבחלום אין מראין הדבר רק בדמיון מה]: **ב** (ה) יפה וכו'. עוזרות

ביאור הלכה

דינא הובא באליה רבה בשם מהרי"ל דעל חולי של קדחת צריך לברך אך סתם בזה איזה קדחת ונ"ל דתלוי בזה אם סובר כהמחבר אפילו בקדחת החולפת (שקורין פיבער) נמי מברך ואם כדעת הרמ"א אינו מברך אלא באישתא צמירתא (שקורין שוידערין) וכמו שכתב הט"ז בסימן שכ"ח והוא פשוט. ודע דהט"ז כתב על דעת רמ"א דה"ה אם מוטל במטה יותר מג' ימים והעתיקוהו האחרונים ואמת הוא ששיעור זה נזכר ביו"ד ה' ביקור חולים עיין שם בסי' של"ה לענין ביקור שרחוקים אינם מבקרים אלא עד לאחר ג' ימים ועיי"ש בביאור הגר"א שאז מקרי שכיב מרע אבל כ"ז אינו ענין לכאן שהרי לדברי הרמ"א הוא דוקא במכה של חלל וכה"ג וא"כ כמו דלענין לחלל עליו השבת בסי' שכ"ח לא נזכר שם כלל שיעור זה דחולה ג' ימים אלא דל"ש רק תלוי הדבר אם הוא מכה בחלל הגוף או קדחת של אישתא צמירתא וכה"ג היכא דהרופאים אומרים שהוא מסוכן כמו כן הכא ואם יש מקום לסברתו הוא רק לשיטת המחבר שכל שחלה אע"פ שאין בו סכנה אעפ"כ דומה למי שהעלוהו לגרדום ע"ז אפשר לומר דכ"ז דוקא בחולה ג' ימים דאז צריך לבקשת רחמים ולא קודם לזה אך באמת ממחבר משמע דבכל גווני צריך כיון שעלה עכ"פ למטה. איך שיהיה לדברי הג"ה בודאי אין מקום לשיעורו של הט"ז ואולי כתב כן דרך הכרעה וצ"ע:

שער הציון

(יט) כ"מ תמ"א והטעם דאף לדעה ראשונה בס"ז טעמם שלא חייבו אלא בהולכי מדבריות דשכיחי ביה חיות רעות ולסטים אבל לא בסתם דרך והכא שפגע[א] בו לסטים כו"ע מודו: (כ) ט"ז וכ"כ הצ"ח ולבוש ואליה רבה: (א) פמ"ג. ודע דאיתא בגמרא [ברכות כ"ה] כל חלום ולא טוות עיין רש"י שם ובתוספות רבינו יהודה ובתוספי הרא"ש פירשו וז"ל כל חלום רע שאדם רואה יש לדאוג עליו חוץ מחלום שרואה אחר התענית לפי שיושב בתענית ונצטער מחמת העינוי יראה חלום רע ע"ש וכן פירש ג"כ בערוך ומזה יש ללמוד לכל היכא שיש לאדם צער גדול ואח"כ רואה בחלומו חלום רע שאין לדאוג עליו: (ב) כ"מ באחרונים: (ג) א"ר: (ד) וכן הסכים בתוספי הרא"ש ובשמק"ו דמה דאיתא בגמרא שבע זמנין וכו' הוא לחש בעלמא ולא שיאמרו הם ז' פעמים: (ה) א"ר וש"א. והיינו כשמטיבין לו בערבית או אף בשחרית וכשאינו מתענה:

הגהות ותיקונים: א) שפגעו:

specific /categories described in Par. 1/. It is /therefore/ desirable /in other cases/ to make the blessing (32) without mention of the /Divine/ Name and /the fact/ that He is King.

§220: BRIGHTENING A DREAM AND FASTING /BECAUSE OF A DREAM/

(Contains Two Paragraphs)

1. If one had a dream (1) and is in low spirits /because of it/, (2) he should brighten /the dream/ (3) in the presence of three /people/ who are fond of him. *(...)*

He should say to them, חֶלְמָא טָבָא חֲזָאִי (I had a favorable dream) and they should respond (4) טָבָא הוּא וְטָבָא לֶהֱוֵי וכו׳ (It is favorable and it should be favorable, etc.).

Mishnah Berurah

was attacked by robbers /who wished/ to kill him, but was saved, he is required according to all /authorities/ to make the blessing *Ha-Gomeyl.*

(32) Without mention of the Name and that He is King. The Acharonim write that the practice follows the first view, which /seems/ logical.

§220

(1) And is in low spirits. I.e., even if /the dream/ does not suggest /anything/ bad.[1]

(2) He should brighten /the dream/, etc. /One should brighten the dream/ even when he fasts /in order to annul the implications of the dream/.

It is desirable to brighten /a dream/ in the morning, since the zealous /perform/ a mitzvah as early /as possible/. However, in such a case /those who respond/ should not say[2] to him לֵךְ אֱכוֹל בְּשִׂמְחָה וכו׳ (Go and eat happily, etc.) unless he is not fasting. [*P.Mg.*]

One should picture the dream in his mind when it is being brightened.

(3) In the presence of three, etc. It is a mitzvah to be among the three /people/ who brighten /a dream/, since one thereby restores the spirits /of the dreamer/.

One may even brighten a dream on Shabbos. [*E.R.*]

(4) וְטָבָא לֶהֱוֵי וכו׳. /They should say,/ שְׁבַע זִמְנִין לִגְזְרוּ וכו׳. (Let it be decreed seven times, etc.) Those who respond should say this wording three times. /However,/ some /authorities/ say that /this is not a wording that must be said but an instruction that/ they should say /the wording referred to by the Shulchan Aruch/ seven times. At the end of the brightening /of the dream/ they should say to /the dreamer/, לֵךְ אֱכוֹל לַחְמֶךָ בְּשִׂמְחָה וּשְׁתֵה בְּלֶב טוֹב וכו׳ (Go and eat your bread happily and drink with an easy heart).

If one dreamed a bad dream about his fellow, he should fast. [*S.Ch.* Sec. 444; see his reason there. Furthermore, it seems /logical that one must take into account the fact/ that /such a dream/ may sometimes be an indication /of what is in store/ for the dreamer himself and the /actual/ matter /decreed/ is not shown in a dream, but only /something/ with a measure of resemblance.]

(5) The effectiveness of, etc. One should

---

[1] When one fasted previously or if one suffered greatly from anything else before he had the bad dream, he has nothing to worry about. (Sha'ar Ha-Tziyun No. 1)

[2] See sub-Par. 4.

(ו) תענית לבטל חלום רע (ז) כאש לנעורת: הגה ודוקא בו ביום ואפי׳ בשבת ועיין לקמן סי׳ רפ״ח:

רכא ברכת הודאת הגשמים. ובו ב׳ סעיפים:

א (א) * [א]אם היו בצער מחמת עצירת גשמים וירדו גשמים * מברכים עליהם אע״פ שלא ירדו עדיין כדי רביעה [ב]משירדו כ״כ שרבו על הארץ [ג]שיעלו (עליהם) אבעבועות מן המטר וילכו זה לקראת זה: הגה ומה שאין אנו נוהגים בזה״ז בברכת הגשמים משום דמדינות אלו תדירים בגשמים (ב) ואינן נעצרין (א) כל כך (סמ״ג ואגור וכל בו): **ב** [ד]ומה מברך אם אין לו שדה אומר מודים אנחנו לך ה׳ אלהינו על כל טפה וטפה שהורדת לנו ואלו פינו מלא שירה כים וכו׳ עד הן הם יודו ויברכו את שמך מלכנו וחותם בא״י אל (ג) רוב ההודאות ואם יש לו שדה (ב) (ד) בשותפות עם אחר מברך

א ב״י מדברי הכל בו
ב ברכות נ״ט ותענית ז׳
ג לפירוש רמב״ם בפ״י מה״ב והר״ן
ד שם בברכות ושם בתענית

שערי תשובה

וס״ת לך אכול בשמחה כלה לעתה הוא שמחה כלה עכ״ל:

באר היטב

ולא שחלם לחבירו עליו עי׳ שכנה״ג בסי׳ רפ״ח:

(א) כ״כ. וכתב ב״י דהא פשיטא שאפי׳ באותן ארצות שרגילין במטר אם נעצרו הגשמים והיה העולם בצער ואחר כך ירדו גשמים שצריך לברך. אם רואה נילוס כשהוא קטן ורואהו בזמן שהוא גדול ושמח בראותו מברך שהחיינו אפי׳ אין לו קרקע אבל הרואה בכל יום לא יברך עי׳ כנה״ג: (ב) בשותפות. אפי׳ בשותפות אשתו ובניו הלק״ט ח״א סי׳ קל״ז וכ״כ הש״ך והמ״א חולק עליו ע״ש. אם עובד כוכבים שותף בשדהו היה מברך שהחיינו[א] עת״א:

ביאור הלכה

* אם היו בצער וכו׳. הרמב״ם בפ״י מהלכות ברכות סתם ולא הזכיר אם היו בצער ומ״מ מסתברא לכאורה דגם הוא מודה דדוקא באופן זה דהא במשנה איתא על הגשמים ועל בשורות טובות וכו׳ ואיתא בגמרא דבריתא מיירי דחזי מחזי דאי שמע משמע שירדו גשמים היינו בשורות טובות ובודאי מסתברא דבשורה טובה לא נקרא רק כשהיו בצער מתחלה וא״כ מה שאמרה המשנה על הגשמים נמי מיירי באופן זה דוקא ולפ״ז גם הרמב״ם מודה לדברי הג״ה שבסמוך ומה שלא הזכיר הרמב״ם בפירוש אם היו בצער משום דאין דרכו לכתוב דבר שאינו מפורש בתלמוד וגם דבא״י ובחברותיה שמצוי שם יובש גדול ועצירה רבה עד שצריכים רחמים על המטר ואין המטר בא רק לפרקים בודאי יש שמחה רבה כשיורד מטר וצריכין להודות ע״ז ואפשר עוד לומר דגם המחבר מודה לזה בא״י ונקט לשון זה משום דרצה לרמז דבמדינות שהם תדירין בגשמים לא יברך ברכת הגשם רק כשהיו בצער מתחלה מחמת עצירותו וכמו שכתב בהג״ה אבל בא״י אפילו בסתמא הוא בכלל זה ששם כל אחד מצפה וממתין על עת הגשמים ומצטער על העדרו ושמח מאד בירידתו. וראיתי בפמ״ג שכתב למלתא דפשיטא דאפילו בא״י כשהשנים מקודרות אין לברך על הגשמים ולענ״ד דבר זה לע״ג לדינא [ומה שכתב בב״י ומשמע דאתא לאשמועינן דכשהשנים כתיקונן א״צ לברך וכו׳ עי״ש אחו״ל קאי ופירושי קמפרש הב״י להכלבו דהוא קאי רק כשהשנים כתיקונן דאין לומר דקאי הב״י על א״י[ב] לא הו״ל לומר ומשמע דאתא לאשמועינן דהא הכלבו אמדינותינו שבחו״ל קאי והו״ל לומר ומינה שמעינן דכשהשנים כתיקונן א״צ לברך וכד דייקת היטב בדברי הכלבו תמצא כדברינו] שלא נמצא זה בשום פוסק אח״כ מצאתי בא״ר שהוא כתב דבא״י צ״ע לדינא וע״כ נראה דיברך בלא שם ומלכות: * מברכין עליהם וכו׳ משירדו כ״כ וכו׳. הוא השיעור דמשילא חתן לקראת כלה האמור בגמרא. והנה מדברי המחבר מוכח דכל מה שאמור בס״ב הוא אפילו אם לא ירד רק כשיעור זה וכן מוכח ג״כ בטור אכן בגמרא משמע דלברכת הטוב והמטיב אין לברך רק כשאתא טובה והוא יותר משיעור זה המבואר בשו״ע כדמוכח שם ברש״י ד״ה דאתא פורתא וצ״ע על הרי״ף והרא״ש שהשמיטו תירוץ זה והכי דברכת מודים יש לברך אפילו אתא פורתא דהיינו משילא חתן וכו׳ [ומה שתירץ הגמרא ואב״א אידי ואידי דאתא טובה היינו אף דאתא טובה שייך ג״כ ברכת מודים] עכ״פ ברכת הטוב ומטיב[ג] אין לברך רק בדאתא טובה בין לתירוצא קמא ובין לתירוצא בתרא אח״כ מצאתי בצל״ח שהקשה ג״כ קושיא זו על הרי״ף והרא״ש [ומה שכתב דהרמב״ם כוון לזה במה שכתב שם בדין ה׳ ירדו גשמים רבים להורות דצריך לברכת הטוב והמטיב יותר משיעור זה למשילא חתן וכו׳ ולא כפסק השו״ע לא נהירא כלל דבאמת כונת הרמב״ם הוא רק על מה שכתב שם אח״כ בדין ו״ו משירבו המים על הארץ ועי״ש היטב דמוכח דכולהו ברכות בחדא מחתא מחתינהו וזה נקרא להרמב״ם ירדו גשמים רבים] ובספר ברכת ראש הקשה ג״כ קושיא זו וחידש בזה מלתא חדתא והאמת אתו דהרי״ף והרא״ש מפרשים הסוגיא היפך מפירש״י דרש״י מפרש בתירוצא קמא דאתא פורתא היינו מודים אנחנו לך למברך שיעור זה על משילא חתן וא״כ ע״כ דאתא טובה היינו יותר משיעור זה והם יפרשו דאתא טובה היינו שיעור למשילא חתן למברך עליו ברוב ההודאות והיינו בריבוי ההודאות על גשם רב כזה ונותן הודאה על כל טיפה וטיפה שבו ואתא פורתא היינו פחות משיעור זה שמברך עליו ברכת הטוב והמטיב וזהו לתירוצא קמא ולתירוצא בתרא תרווייהו דוקא בדאתא טובה ובפחות משיעור זה אין לברך כלל והכי נקטינן ולהכי יפה עשו שהשמיטו כ״ז וכתב הרי״ף כדכתבינן בתענית ושם מבואר השיעור למשילא חתן וכו׳ והשוו הרי״ף והרא״ש כל הברכות בחדא גוונא וניחא

משנה ברורה

עוברות ומניקות אין להורות להם להתענות רק יפדו בממון [פמ״ג]: (ו) תענית. אבל דוקא כשעושה תשובה עמו כי התענית מועיל כמו קרבן לחטא מה קרבן אינו מועיל בלי תשובה שנאמר זבח רשעים תועבה אף תענית חלום וכו׳ [ס״ח]: (ז) כאש לנעורת. ומ״מ (ו) אין מחויב להתענות אלא רשות:

א (א) **אם היו בצער.** אפשר דבא״י שמצוי שם יובש גדול וכשבא עת הגשמים והגשם יורד בזמנו כל אחד שמח בו אפילו בסתמא צריך לברך בפעם ראשון כשיורד ונקט לשון זה לאפוקי אם יורד עוד הפעם למחר וליומא אוחרא ומפמ״ג משמע דאפילו בפעם ראשון א״צ לברך כשהשנים מקודרות כתיקונן ועיין בבה״ל: (ב) ואינן נעצרין כ״כ. ר״ל ואין נרגש שמחה בירידת הגשמים ומ״מ אפילו באותן ארצות שרגילין במטר (א) אם נעצרו הגשמים והיה העולם בצער ואח״כ ירדו גשמים שצריך לברך: **ב** (ג) רוב ההודאות. ר״ל בריבוי ההודאות: (ד) בשותפות וכו׳ הטוב והמטיב. שהטוב לו וגם לאחרים שעמו דהיינו לשותפיו [illegible] להרבה (ה) אחרונים דאפילו אם יש לו רק אשה ובנים הם ג״כ

שער הציון

(ו) רשב״א: (א) ב״י ולבוש וט״ז וח״א וכ״מ דעת הגר״א בביאורו דלא כע״ת וכ״ל: (ב) הלק״ט והש״ך וכן הסכים הא״ר דלא כמ״א ועי״ש שצירף לזה משום דדעת הרבה ראשונים הלא המה רש״י והרא״ש והרשב״א והריא״ז דבשדה אפילו אין לו שותף בה כלל ג״כ מברך הטוב והמטיב [ודע דדעת הרא״ה בחידושיו ג״כ כאלו הגדולים] ולא נשאר לנו נגדם כ״א הרי״ף והרמב״ם והר״ן במסכת תענית עי״ש והכי דבאין לו שותף כלל אין לנו לחלוק על השו״ע לפסק כוותייהו עכ״פ ביש לו אשה ובנים בודאי יש לסמוך ולברך ע״ש:

הגהות ותיקונים: א) אינו מברך הטוב והמטיב כ״א שהחיינו לטובת עכו״ם אינה טובה: ב) חסר תיבת לא״כ: ג) והמטיב:

2. (5) The effectiveness of (6) fasting for annulling /the implications of/ a bad dream (7) is comparable to /the effectiveness of/ fire with chaff.

Gloss: This only /applies if one fasts/ on the day /of the dream/, even if it is a Shabbos. See below in Sec. 288 /, Par. 4 and 5/.

§221: THE BLESSING OF THANKS FOR RAIN

(Contains Two Paragraphs)

1. (1) If /people/ were in distress because of lack of rain and /then/ rain fell, they should make a blessing because of /the rain/, even though /the amount that/ fell is still insufficient to fructify /the earth/. /The blessing should be made/ as soon as so much /rain/ has fallen that there is a large amount /of rain/ on the ground and bubbles develop *(in it)* from the rain /that pours/ and go towards each other.

Mishnah Berurah

not instruct pregnant women or women that are nursing to fast, but they should rather redeem /the fast/ by /contributing/ money /to charity/. [*P.Mg.*]

(6) Fasting. However, this is only /so/ if one /also/ repents /together/ with it. /The reason is/ because a fast avails in the same way that a sacrifice /avails/ for /the atonement of/ a sin, and just as a sacrifice is of no avail without repentance (since it is stated,[3] "The sacrifice of the wicked is abominable") a fast over a dream is also /of no avail/, etc. [*S.Ch.*]

(7) Is comparable to fire with chaff. Nevertheless, there is no obligation to fast and it is merely optional.

§221

(1) If /people/ were in distress. It may be that in the land of Israel, where drought is common, and if the rainy season arrives and rain falls on time everybody is happy about it, it is necessary to make a blessing the first time /rain/ falls even in ordinary circumstances. /If that is so, the Shulchan Aruch only/ employs this wording /, which implies

---

[3] *Mishley* 21:27.

[illegible]

[illegible]

א [illegible] ירבו על הארץ שיעלו (עולים) אבעביעות מן המטר וילכו זה [illegible] הגה ומה שאין אנו נוהגים בזה"ז בברכת הגשמים משום דמדינות אלו תדירים בגשמים (ב) ואינן נעצרין (א) כל כך (סמ"ג ואגור וכל בו): **ב** ד ומה מברך אם אין לו שדה **אומר מודים אנחנו לך ה' אלהינו על כל טפה וטפה שהורדת לנו ואלו פינו מלא שירה כים וכו' עד הן הם יודו ויברכו את שמך מלכנו וחותם בא"י אל** (ג) **רוב ההודאות ואם יש לו שדה** (ב) (ד) **בשותפות עם אחר מברך**

א ב"י מדברי הכל בו ב ברכות נ"ט ותענית ז' ג לפירוש רמב"ם בפ"י מה"ב והר"ן ד שם בברכות ושם בתענית

שערי תשובה

וס"ת לך אכול בשמחה כלה לעתה הוא שמחה כלה עכ"ל:

באר היטב

ולא שחלם לחבירו עליו עי' שכנה"ג בקי' רפ"ח:

(א) כ"כ. וכתב ב"י דהא פשיטא שאפי' באותן ארצות שרגילין במטר אם נעצרו הגשמים והיה העולם בצער ואחר כך ירדו גשמים שצריך לברך. אם רואה נילוס כשהוא קטן ורואהו בזמן שהוא גדול ושמח בראותו מברך שהחיינו אפי' אין לו קרקע אבל הרואה בכל יום לא יברך עי' כנה"ג: (ב) בשותפות. אפי' בשותפות אשתו ובניו הלק"ט ח"א סי' קל"ז וכ"כ הש"ך והמ"א חולק עליו ע"ש. אם עובד כוכבים שותף בשדהו היה מברך שהחיינו[א] עמ"א:

ביאור הלכה

* אם היו בצער וכו'. הרמב"ם בפ"י מהלכות ברכות סתם ולא הזכיר אם היו בצער ומ"מ מסתברא לכאורה דגם הוא מודה לדוקא באופן זה דהא במשנה איתא על הגשמים ועל בשורות טובות וכו' ואיתא בגמרא דבריטא מיירי דחזי מחזי דאי שמע משמע שירדו גשמים היינו בשורות טובות ובודאי מסתברא דבשורה טובה לא נקרא רק כשהיו בצער מתחלה וא"כ מה שאמרה המשנה על הגשמים כמי מיירי באופן זה דוקא ולפ"ז גם הרמב"ם מודה לדברי הג"ה שבסמוך ומה שלא הזכיר הרמב"ם בפירוש אם היו בצער משום דאין דרכו לכתוב דבר שאינו מפורש בתלמוד וגם דבא"י וחברותיה שמצוי שם יובש גדול ועצירה רבה עד שצריכים רחמים על המטר ואין המטר בא רק לפרקים בודאי יש שמחה רבה כשיורד מטר וצריכין להודות ע"ז ואפשר עוד לומר דגם המחבר מודה לזה בא"י ונקט לשון זה משום דרצה לרמז דבמדינות שהם תדירין בגשמים לא יברך ברכת הגשם רק כשהיו בצער מתחלה מחמת עצירותו וכמו שכתב בהג"ה אבל בא"י אפילו בסתמא הוא בכלל זה ששם כל אחד מצפה וממתין על עת הגשמים ומצטער על העדרו ושמח מאד בירידתו. וראיתי בפמ"ג שכתב למלתא דפשיטא דאפילו בא"י כשהשנים מקודרות אין לברך על הגשמים ולענ"ד דבר זה לע"ג לדינא [ומה שכתב בב"י ומשמע דאתא לאשמועינן דכשהשנים כתיקונן א"צ לברך וכו' עי"ש אחו"ל קאי ופירושי קמפרש הב"י להכלבו דהוא קאי רק כשהשנים כתיקונן דאין לומר דקאי הב"י על א"י[ב] לא הו"ל לומר ומשמע דאתא לאשמועינן דהא הכלבו אמדינותינו שבחו"ל קאי והו"ל לומר ומינה שמעינן דכשהשנים כתיקונן א"צ לברך וכל דייקת היטב בדברי הכלבו תמצא כדבריכו] שלא כמצא זה בשום פוסק אח"כ מצאתי בא"ר שהוא כתב דבא"י צ"ע לדינא וע"כ נראה דיברך בלא .שם ומלכות: * מברכין עליהם וכו' משירדו כ"כ וכו'. הוא השיעור דמשילא חתן לקראת כלה האמור בגמרא. והנה מדברי המחבר מוכח דכל מה שאמור בס"ב הוא אפילו אם לא ירד רק כשיעור זה וכן מוכח ג"כ בטור אכן בגמרא משמע דברכת הטוב והמטיב אין לברך רק כשאתא טובא והוא יותר משיעור זה המבואר בשו"ע כדמוכח שם ברש"י ד"ה דאתא פורתא וצ"ע על הרי"ף והרא"ש שהשמיטו תירוץ זה ונהי דברכת מודים יש לברך אפילו אתא פורתא דהיינו משילא חתן וכו' [ומה שתירץ הגמרא ואב"א אידי ואידי דאתא טובא היינו אף דאתא טובא שייך ג"כ ברכת מודים] עכ"פ ברכת הטוב ומטיב[ג] אין לברך רק בדאתא טובא בין לתירוצא קמא ובין לתירוצא בתרא אח"כ מצאתי בצל"ח שהקשה ג"כ קושיא זו על הרי"ף והרא"ש [ומה שכתב להרמב"ם כוון לזה במה שכתב שם בדין ה' ירדו גשמים רבים להורות דצריך לברכת הטוב והמטיב יותר משיעור זה דמשילא חתן וכו' ולא כפסק השו"ע לא נהירא כלל דבאמת כונת הרמב"ם הוא רק על מה שכתב שם אח"כ בדין וי"ו משירבו המים על הארץ ועי"ש היטב דמוכח דכולהו ברכות בחדא מחתא מחתינהו וזה נקרא להרמב"ם ירדו גשמים רבים] ובספר ברכת ראש הקשה ג"כ קושיא זו וחידש בזה מלתא חדתא והאמת אתו דהרי"ף והרא"ש מפרשים הסוגיא היפך מפירש"י דרש"י מפרש בתירוצא קמא דאתא פורתא היינו מודים אנחנו לך למברך שיעור זה על משילא חתן וא"כ ע"כ דאתא טובא היינו יותר משיעור זה והם יפרשו דאתא טובא היינו שיעור דמשילא חתן דמברך עליו ברוב ההודאות והיינו בריבוי ההודאות על גשם רב כזה וכותן הודאה על כל טיפה וטיפה שבו ואתא פורתא היינו פחות משיעור זה שמברך עליו ברכת הטוב והמטיב וזהו לתירוצא קמא ולתירוצא בתרא תרווייהו דוקא בדאתא טובא ובפחות משיעור זה אין לברך כלל והכי נקטינן ולהכי יפה עשו שהשמיטו כ"ז וכתב הרי"ף כדכתבינן בתענית ושם מבואר השיעור דמשילא חתן וכו' והשוו הרי"ף והרא"ש כל הברכות בחדא גוונא וניחא

משנה ברורה

[illegible]

[illegible] לשון זה לאפוקי אם יורד עוד הפעם למחר וליותא אוחרא ומפמ"ג משמע דאפילו בפעם ראשון א"צ לברך כשהשנים מקודרות כתיקונן ועיין בבה"ל: (ב) ואינן נעצרין כ"כ. ר"ל ואין להם שמחה בירידת הגשמים וא"כ אפילו באותן ארצות שרגילין במטר (א) אם נעצרו הגשמים והיה העולם בצער וא"כ ירדו גשמים שצריך לברך: **ב** (ג) רוב ההודאות. ר"ל בריבוי ההודאות: (ד) בשותפות וכו' הטוב והמטיב. שהטיב לו וגם לאחרים עמו דהיינו להשותף ומשמע בהרבה (ב) אחרונים דאפילו אם יש לו רק אשה ובנים הם ג"כ

שער הציון

(ו) רשב"א: (א) ב"י ולבוש וט"ז וח"א וכ"מ דעת הגר"א בביאורו דלא כע"ת וכ"ל: (ב) הלק"ט והש"ך וכן הסכים הא"ר דלא כמ"א וע"ש שצירף לזה משום דלדעת הרבה ראשונים הלא המה רש"י והרא"ש והרשב"א והריא"ז דבשדה אפילו אין לו שותף בה כלל ג"כ מברך הטוב והמטיב [ודע דלדעת הרא"ה בחידושיו ג"כ כאלו הגדולים] ולא נשאר לנו כנגדם כ"א הרי"ף והרמב"ם והר"ן במסכת תענית עי"ש ונהי דבאין לו שותף כלל אין לנו לחלוק על השו"ע לפסק כוותייהו עכ"פ ביש לו אשה ובנים בודאי יש לסמוך ולברך ע"ש:

הגהות ותיקונים: א) אינו מברך הטוב והמטיב כ"א שהחיינו לטובת עכו"ם אינה טובה: ב) חסר תיבת לא"כ: ג) והמטיב:

Gloss: /The reason/ why we are not accustomed nowadays to /make/ the blessing for rain is because in these countries it rains continually (2) *and /rain/ is not withheld all that /much/. (...)*

2. The blessing that should be made is as follows. If one does not have a field he should say, מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ ד׳ אֱלֹקֵינוּ עַל כָּל טִפָּה וְטִפָּה שֶׁהוֹרַדְתָּ לָנוּ וְאִלּוּ פִינוּ מָלֵא שִׁירָה כַּיָּם וְכוּ׳ (We thank You, Lord our God, for each individual drop You brought down for us, and if our mouths would have been as full of song as the sea, etc.) until הֵן הֵם יוֹדוּ וִיבָרְכוּ אֶת שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ[1*] (they will all thank and bless Your Name, our King). He should /then/ conclude /by saying/, בָּרוּךְ אַתָּה ד׳ קֵל (3) רוֹב הַהוֹדָאוֹת (You are blessed, Lord, God of the abundance of thanks). If he does have a field, /then, if it is/ (4) in partnership with another /person/, he

Mishnah Berurah

that a blessing should only be made when people were in distress/, to rule out /a requirement to make a blessing/ when /rain/ falls again on the morrow or /some/ other day. /On the other hand,/ it is implied by the *P.Mg.* that one does not need to make a blessing even the first time, when /the rainfall/ for the year /in question/ is as it should be. See the Beyur Halachah.[1]

(2) **And /rain/ is not withheld all that /much/.** /The *Rema*/ means by this that /people in these countries/ do not rejoice when rain falls, but, in fact, even in those countries where rain /falls/ regularly it is necessary to make a blessing if /it happened that/ rain was withheld and the public was distressed and /then/ rain fell subsequently.

(3) **רוֹב הַהוֹדָאוֹת (of the abundance of thanks).** What is meant is for the multitude of thanks /due to You/.

(4) **In partnership, etc. *Ha-Tov Ve-Ha-Meytiv.*** Since He was good to him and also to other people /together/ with him, i.e., to his partner.

It is implied by many Acharonim that even if one merely has a wife or children, they are

---

[1*] The Shulchan Aruch is referring to the wording of the prayer *Nishmas,* which is said on Shabbos morning.

[1] There the author concludes that one should make the blessing without mention of the Divine Name or the fact that he is King.

הטוב והמטיב (ה) **ואם אין לו שותף בשדה** (ו) * **מברך שהחיינו.** הגה (ג) (ז) י״א להשומע שירדו גשמים מברך הטוב והמטיב (רשב״א):

רכב ברכת הודאת הטוב והרע. ובו ד׳ סעיפים:

א (א) ^א על (א) (ב [illegible] לבדי (ג) מברך שהחיינו ואם הן טובות לו ולאחרים מברך הטוב [illegible] מברך בא״י אמ״ה * דיין האמת: **ב** ^ג חייב אדם לברך על [illegible] בשמחה על הטובה ^ד כי הרעה לעובדי [illegible] עליו השם נמצא שבקבלת רעה זו [illegible] מברך על הטובה הטוב והמטיב (ה) אע״פ שירא שמא יבא לו רעה ממנו (ו) כגון שמצא וכו׳ וכן מברך על הרעה ברוך דיין האמת אע״פ שיבא

א ברכות נ״ד ונ״ט
ב שם ג שם נ״ד
ד טור ה שם נ״ד וס׳

באר היטב

(ג) י״א להשומע. פי׳ היכא דשמע ולא חזא ואית ליה שדה בשותפות מברך הטוב והמטיב ואם יש לו שדה לבדו מברך שהחיינו דבזה אין חילוק בין רואה לשומע. וברכת מודים לא נתקנה אלא ברואה עיין ת״א:

(א) שמועות. נקט שמועות לשון רבים לאשמעינן שאם באו לו הרבה בבת אחת די בברכה א׳ הלק״ט ח״א סי׳ קנ״ט. שמע

משנה ברורה

בכלל שותפין: (ה) **ואם אין לו וכו׳.** הרואה גילום כשהוא קטן וחוזר ורואהו בזמן שהוא גדול ושמח בראיתו (ג) מברך שהחיינו אף דאין לו קרקע כיון דהוא בא מזמן לזמן והוא נהנה ושמח בראיתו לא גרע מאדם הרואה את חבירו ושמח בראיתו דמברך שהחיינו אבל הרואה בכל יום אף דביום זה נתוסף על שלפניו (ד) מ״מ לא יברך דקמא קמא בטיל בנהר. ואם רואה מים שבכלי״ג [הוא חלק מהגילום שמתפשט בו ג״כ מגודל הנהר] אם כבר ראה המים במקומו בגילום אין לו לברך על ראית הכלי״ג אבל אם לא ראה אלא עתה בכלי״ג מברך שהחיינו שרגילין העולם לשמוח גם בו: (ו) **מברך שהחיינו.** לבד ולא הטוב ומטיב ואפילו יש לו שותף כותי לא מקרי שותף לזה [ת״א ע״ש טעמו]: (ז) **י״א דהשומע שירדו וכו׳.** ר״ל אף שלא ראה בעצמו רק שמע מאחרים שירדו גשמים בשדה שלו אחר העצירה וכנ״ל ג״כ שייך ברכת הטוב והמטיב והיינו כשהשדה שלו הוא בשותפות וכנ״ל ברואה בעצמו [illegible] השדה שייך לו לבדו מברך שהחיינו וכנ״ל. ואם אין לו שדה [illegible] לא נתקנה [illegible]

ביאור הלכה

וניחא השתא פסק השו״ע זהו תמצית דבריו. והנה כל נלייק היטב נראה שכן הוא ג״כ לדעת הרמב״ם שמתחלה בדין ה׳ כתב ירדו גשמים רבים והיינו לאתא טובא האמור בגמרא ואח״כ נייר בדין ו״ו השיעור דמשילא אלמא לדידיה זה נקרא לאתא טובא וא״כ ע״כ מה שאמר הגמרא מתחלה לאתא פורתא היינו בפחות משיעור זה ואגן נקטינן כתירוצא בתרא דגמרא כמו שכתב שם בכ״מ והנה לפ״ז קם פסק השו״ע על מקומו. אח״כ מצאתי בשיטה מקובצת על ברכות בסוגיא זו שמפרש כן להדיא בש״ס וכתב ג״כ שכן מוכח מהרמב״ם כמו שכתבנו עי״ש: * **מברך שהחיינו.** ולא הטוב והמטיב לאע״ג דגשם זה הוא טובה ג״כ לכל העולם שהרבה אנשים יש להם שדות מ״מ לא שייך לברוכי הטוב והמטיב דבעינן שיהיו שותפין עמו גופא בטובה זו שהוא מברך עליה:

* **על שמועות רעות.** בין שהן רעות לו לבדו או גם לאחרים:

* **דיין האמת.** אמרו לו שנמלא הרבה והרבה עשבים בקמה שלו או שאשתו הולידה נקבה ותשוקתו היה רק לבן זכר אין שייך לברך ע״ז דיין האמת אף שיש לו לער מזה כי לא נתקן ברכה זו אלא על דבר שמתחלה ניתן לו ואח״כ נתקלקל או נאבד תשא״כ הכא החטים לא נהפכו לעשבים והבן לא נהפך לנקבה אלא שמתחלה לא ניתן לו בן [וכה״ג בחטים לא ניתן לו מתחלה הכל חטים] ואין שייך לברך דיין האמת על מה שלא ניתן לו [א״ר בשם אבודרהם]. אם נודע לו שהאמין ינו מברך דיין האמת [ת״י בשם הירושלמי] ופשוט דה״ה אם נשרפו לו נכסיו או שמת לו בהמתו וכל כה״ג דבר שדרך האדם להצטער בו:

א (א) [illegible] בעצמו אבל אם שמע שמועה [בין שמועה טובה שצריך לברך עליה הטוב [illegible] או שמועה [illegible] דיין האמת] ואין המגיד נאמן או שהמגיד לא ראה בעצמו לא יברך [illegible] מברך שהחיינו [illegible] **ג** (ד) **כדרך שמברך וכו׳.** [illegible] גודל מדת הדין שלעתיד וכעין זה אמר ג״כ דהע״ה סמר מפחדך בשרי [illegible] אתה מבקש [illegible] כי אין לנו להסתכל בעתיד שאפשר שלא [illegible] כגון שמצא מציאה, וירא שיעלילו עליו ויקחו את אשר לו ומיירי (ו) שיש לו אנשי בית שיש בזה טובה גם

שער הציון

(ג) הרדב״ז ע״ש בסימן ש״ט ואם יש לו שדה בשותפות והגילום הלא ידוע שעולה ומשקה השדות נראה לכאורה פשוט דצריך לברך הטוב והמטיב ומרוב פשיטותו לא הוצרך הרדב״ז לכתבו: (ד) ואפילו לא בירך בימים הקודמים דכבר עבר זמנם ע״ש ברדב״ז: (ה) ובכ״ץ וא״ר חולקים בזה וס״ל דבשומע כיון דאין יכול לברך ברכת מודים כשאין לו שדה יברך הטוב ומטיב דטובה הוא לכל כשיש זול בעולם ולא העתקתים מפני שמסיק בשמק״ו בסוף דבריו דמסתברא דאין חילוק בין רואה לשומע ואינו יכול לברך ברכת הטוב והמטיב כשאין לו שדה ע״ש: (א) ואפשר דבעינן דוקא שיהא מוחזק בכשרות לא מסתם בני אדם [פמ״ג]: (ב) אחרונים: (ג) נראה דבבת אחת ל״ד אלא כל שלא בירך על שמועה ראשונה כבת אחת דמי: (ד) לבוש: (ה) ח״א (ו) משנה לחם ונראה לפי דעת המ״א בסימן רכ״א סק״א שמא לא יתן להם כלום מפירותיה ה״נ שמא לא יתן להם מהמעות שמצא וע״כ

should make the blessing *Ha-Tov Ve-Ha-Meytiv* (Who is good and does good), **(5)** and if he does not have a partner in the field **(6)** he should make the blessing *She-Hecheyanu.*[2*]

Gloss: **(7)** *There are /authorities/ who say that if one heard that rain fell he should make the blessing* Ha-Tov Ve-Ha-Meytiv. *(...)*

Mishnah Berurah

also classed as partners /for this purpose/.

(5) And if he does not have, etc. If one saw the Nile when it was at a low /level/ and /then/ saw it again when it was at a high /level/ and rejoiced when he saw it /full/, he should make the blessing *She-Hecheyanu,* even though he has no land.[2] /For,/ since this /transformation/ occurs from time to time and one is pleased and happy when he sees it, /the circumstances/ are no less /deserving of a blessing/ than when a person sees his friend /after thirty or more days/ and rejoices at seeing him, in which case he is required to make the blessing *She-Hecheyanu.* However, if one sees /the Nile/ every day /, then/, even though on a particular day there is more /water in the river/ than there was on the previous /day/ he should nevertheless not make a blessing, since /the additional water each day/ is of no significance /in relation/ to the /quantity of water that there already was in the/ river. If one sees the water in the bay [which is a part of the Nile that also expands from the quantity of /water in/ the river] /, then/, if he already saw the water in its /original/ place in the Nile he should not make a blessing upon seeing /the water in/ the bay, but if he only saw /the water/ now in the bay he should make the blessing *She-Hecheyanu,* since the public usually rejoices for its /water/ as well.

(6) He should make the blessing *She-Hecheyanu.* /I.e.,/ only /this blessing/, but not /the blessing/ *Ha-Tov Ve-Ha-Meytiv.*

Even if one has a non-Jewish partner, it is not classed /as if one has/ a partner, for the purposes of /making/ the /blessing *Ha-Tov Ve-Ha-Meytiv*/. [*M.A.;* see his reason there.]

(7) There are /authorities/ who say that if one heard that...fell, etc. I.e., even if he did not himself see /the rain fall/, but merely heard from others that rain fell in his field after having been withheld, as /explained/ above, the blessing *Ha-Tov Ve-Ha-Meytiv* is also applicable.

/The *Rema* is referring to/ an instance when his field is /owned/ in partnership, as

---

[2*] Although owners of other fields benefit from the rain, the blessing *Ha-Tov Ve-Ha-Meytiv* is only relevant when someone else shares with one the actual benefit for which he makes the blessing. (Beyur Halachah).

[2] If he happens to have land in partnership with someone else which will benefit from the water, he should make the blessing *Ha-Tov Ve-Ha-Meytiv.* (Sha'ar Ha-Tziyun No. 3)

[illegible]

רכב ברכת הודאת הטוב והרע. ובו ד׳ סעיפים:

א (א) אעל (א) (ב) שמועות שהן טובות לו לבדו (ג) מברך שהחיינו ואם הן טובות לו ולאחרים מברך הטוב והמטיב: **ב** * בעל שמועות רעות מברך בא"י אמ"ה * דיין האמת: **ג** גחייב אדם לברך על הרעה בדעת שלמה ובנפש חפצה (ד) כדרך שמברך בשמחה על הטובה דכי [illegible] ... דיין האמת אע"פ שיבא

א ברכות נ"ד ונ"ט
ב שם ג שם נ"ד
ד טור ה שם נ"ד וס׳

באר היטב

(ג) י"א להשומע. פי׳ היכא דשמע ולא חזא ואית ליה שדה בשותפות מברך הטוב והמטיב ואם יש לו שדה לבדו מברך שהחיינו דבזה אין חילוק בין רואה לשומע. וברכת מודים לא נתקנה אלא ברואה עיין מ"א:

(א) שמועות. נקט שמועות לשון רבים לאשמעינן שאם באו לו הרבה בבת אחת די בברכה א׳ הלק"ט ח"א סי׳ קל"ט. שמע

משנה ברורה

...ל שותפין: (ה) ואם אין לו וכו׳. הרואה ניגוך כשהוא קטן ... ורואהו בזמן שהוא גדול ושמח בראייתו (ג) מברך שהחיינו ... דאין לו קרקע כיון דהוא בא מזמן לזמן והוא נהנה ושמח ... לא גרע מאדם הרואה את חבירו ושמח בראייתו דמברך שהחיינו אבל הרואה בכל יום את דיום זה ניתוסף על שלאחריו [illegible] ... עולם ... טיב ואפילו יש לו שותף כותי לא מקרי שותף בזה [מ"א ע"ש טעמו]: (ז) י"א ... וכו׳. ר"ל אף שלא ראה בעצמו רק שמע מאחרים שירדו גשמים בשדה שלו אחר העצירה ובכ"ל ג"כ שייך ברכת הטוב והמטיב והיינו כששדה שלו הוא בשותפות **וכנ"ל ברואה בעצמו** ואם השדה שייך לו לבדו מברך שהחיינו וכנ"ל. ואם אין לו שדה (ה) אינו מברך כלל ואפי׳ ברכת מודים הנ"ל דברכה זו לא נתקנה אלא ברואה בעצמו ולא בשומע [מ"א וח"א] ובשיטה מקובצת מסיק בסוף דבריו דאין חילוק כלל בין רואה לשומע ויכול לברך ברכת מודים אפילו בשומע. ומ"מ נראה דספק ברכות להקל:

ביאור הלכה

וניחא השתא פסק השו"ע זהו תמלית דבריו. והנה כד נדייק היטב נראה שכן הוא ג"כ דעת הרמב"ם שמתחלה בדין ה׳ כתב ירדו גשמים רבים והיינו לאתא טובא האמור בגמרא ואח"כ צייר בדין וי"ו השיעור דמשילא אלמא דלדידיה זה נקרא לאתא טובא וא"כ ע"כ מה שאמר הגמרא מתחלה לאתא פורתא היינו בפחות משיעור זה ואגן נקטינן כתירוצא בתרא דגמרא כמו שכתב שם בכ"מ והנה לפ"ז קם פסק השו"ע על מקומו. אח"כ מצאתי בשיטה מקובצת על ברכות בסוגיא זו שמפרש כן להדיא בש"ס וכתב ג"כ שכן מוכח מהרמב"ם כמו שכתבנו עי"ש: * מברך שהחיינו. ולא הטוב והמטיב לאע"ג דגשם זה הוא טובה ג"כ לכל העולם שהרבה אנשים יש להם שדות מ"מ לא שייך לברוכי הטוב והמטיב דבעינן שיהיו שותפין עמו גופא בטובה זו שהוא מברך עליה:

* על שמועות רעות. בין שהן רעות לו לבדו או גם לאחרים:

* דיין האמת. אמרו לו שנמלא הרבה והרבה עשבים בקמה שלו או שאשתו הולידה נקבה ותשוקתו היה רק לבן זכר אין שייך לברך ע"ז דיין האמת אף שיש לו לער מזה כי לא נתקן ברכה זו אלא על דבר שמתחלה ניתן לו ואח"כ נתקלקל או נאבד משא"כ הכא החטים לא נהפכו לעשבים והבן לא נהפך לנקבה אלא שמתחלה לא ניתן לו בן [וכה"ג בחטים לא ניתן לו מתחלה הכל חטים] ואין שייך לברך דיין האמת על מה שלא ניתן לו [א"ר בשם אבודרהם]. אם נודע לו שהחמיץ יינו מברך דיין האמת [ת"י בשם הירושלמי] ופשוט דה"ה אם נשרפו לו נכסיו או שמת לו בהמתו וכל כה"ג דבר שדרך האדם להלטער בו:

א (א) על וכו׳. ודוקא כששמע מפי אדם (א) נאמן וזה האדם ראה בעצמו אבל אם שמע שמועה [בין שמועה טובה שלריך לברך עליה הטוב והמטיב או שהחיינו בין שמועה רעה שלריך לברך עליה דיין האמת] ואין המגיד נאמן או שהמגיד לא ראה בעצמו לא יברך וכן אם שמע שנתפס הגזלן שגזל ממנו לא יברך עד שישיב לו הגזלה. מי שהוכרח מחמת עניותו לקחת אשה עשירה שלא בחפלו מברך הטוב והמטיב ודיין האמת [מ"א בשם ס"ח] וכמדומה שכהיום ממעטין בברכות אלו [פמ"ג] גם בספר מור וקליעה מפקפק בזה: (ב) שמועות. נקט (ב) בלשון רבים להורות שאם שמע כמה שמועות (ג) בבת אחת די לו בברכה אחת: (ג) מברך שהחיינו. היינו (ד) כשיש לו שמחה מהשמועה וכן להיפוך בדיין האמת (ה) כשיש לו לער מהשמועה: **ג** (ד) כדרך שמברך וכו׳. כי באמת [illegible]

שער הציון

(ג) הרדב"ז ע"ש בסימן ס"ט ואם יש לו שדה בשותפות והגילום הלא ידוע שעולה ומשקה השדות נראה לכאורה פשוט דלריך לברך הטוב והמטיב ומרוב פשיטותו לא הולרך הרדב"ז לכתבו: (ד) ואפילו לא בירך בימים הקודמים דכבר עבר זמנם ע"ש ברדב"ז: (ה) ובכ"ז וא"ר חולקים בזה וס"ל דבשומע כיון דאין יכול לברך ברכת מודים כשאין לו שדה יברך הטוב ומטיב דטובה הוא לכל כשיש זול בעולם ולא העתקתים מפני שמסיק בשמק"ו בסוף דבריו דמסתברא דאין חילוק בין רואה לשומע ואינו יכול לברך ברכת הטוב והמטיב כשאין לו שדה ע"ש: (א) ואפשר דבעינן דוקא שיהא מוחזק בכשרות לא מקתם בני אדם [פמ"ג]: (ב) אחרונים: (ג) נראה דבבת אחת ל"ד אלא כל שלא בירך על שמועה ראשונה כבת אחת דמי: (ד) לבוש: (ה) ח"א (ו) משנה לחם ונראה לפי דעת המ"א בסימן רכ"א סק"א שמא לא יתן להם כלום מפירותיה ה"נ שמא לא יתן להם מהמעות שמלא וע"כ

§222: THE BLESSING OF THANKS FOR GOOD OR FOR BAD

(Contains Four Paragraphs)

1. (1) Upon /hearing good/ (2) reports that are only of advantage to oneself, (3) one should make the blessing *She-Hecheyanu*, but if they are of advantage to oneself and to others[1*] /as well/ one should make the blessing *Ha-Tov Ve-Ha-Meytiv*.

2. Upon /hearing/ bad reports[2*] one should make the blessing[3*] בָּרוּךְ אַתָּה ד׳ אֱלֹקֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם דַּיַּן הָאֱמֶת (You are Blessed, Lord our God, King of the universe, the True Judge).

3. One is obliged to make a blessing for the bad wholeheartedly and willingly, (4) in the same way as he makes a blessing happily for the good. This is

Mishnah Berurah

/explained/ above with respect to /a person/ who saw /the rain/ himself, but if the field only belongs to him he should make the blessing *She-Hecheyanu*, as /stated/ above. If he does not have a field he should not make a blessing at all, /not/ even the blessing *Modim* /described/ above, since that blessing was only ordained /to be said/ by /a person/ who himself saw /the rain fall/ and not by someone who /just/ heard /about it/. [*M.A.* and *Ch.A.*] /However,/ in the *Shitah Mekubetzes,* /the author/ concludes at the end of his discussion that there is no difference at all between someone who saw /the rain fall/ and someone who /merely/ heard /about it/, and even if one /only/ heard /that rain fell/ he can make the blessing *Modim*. Nevertheless, it appears /logical/ that, /since/ it is questionable whether /or not one should make/ the blessing, he should be lenient /and refrain from doing so/.

§222

(1) Upon, etc. This only /applies/ if one hears /the reports/ from a reliable person and if that person saw it himself, but [both /in the case of/ a good report, for which one must make the blessing *Ha-Tov Ve-Ha-Meytiv* or /the blessing/ *She-Hecheyanu*, and /in the case of/ a bad report, for which one must make the blessing *Dayan Ha-Emes*] if one hears the report /from/ a teller who is not trustworthy or if the teller did not see it himself, he should not make a blessing.

Likewise, if one hears that the robber who robbed him has been caught, he should not make a blessing until he has returned to him what he appropriated from him.

If one is compelled because of his poverty to marry a rich woman against his inclination, he should make the blessings *Ha-Tov Ve-Ha-Meytiv* and *Dayan Ha-Emes* [*M.A.*, on the authority of the *S.Ch.*]. It appears that /in such cases/ nowadays these blessings are little /made/. [*P.Mg.*] In the work *Mor U-Ketzi'ah* as well, /the author/ is skeptical about the /*M.A.*'s ruling/.

(2) Reports. /The Shulchan Aruch/ uses the plural in order to indicate that if one heard several reports at once[1] it is sufficient for him /to make/ one blessing.

(3) One should make the blessing *She-Hecheyanu*. Provided he has pleasure from the report.

Likewise, in the converse case, where /the blessing/ *Dayan Ha-Emes* is involved, /one should only make it/ if he is distressed by the report.

(4) In the same way as he makes a

[1*] See Note 2* in Sec. 221.

[2*] I.e., irrespective of whether they are only bad for him himself or also for others. (Beyur Halachah)

[3*] The blessing is only relevant when something one already had became ruined or lost and people are usually distressed by this. For example, it is not relevant if one wished for a boy and one's wife gave birth to a girl instead or in any other case where one was not given something he wanted. (Beyur Halachah)

[1] I.e., before he has made a blessing over the first tiding. (Sha'ar Ha-Tziyun No. 3)

הטוב והמטיב (ה) ואם אין לו שותף בשדה (ו) * מברך שהחיינו. הגה (ג) (ז) וי"א להשומע שירדו גשמים מברך הטוב והמטיב (רשב"א):

רכב ברכת הודאת הטוב והרע. ובו ד' סעיפים:

א (א) [א]על (א) (ב) שמועות שהן טובות לו לבדו (ג) מברך שהחיינו ואם הן טובות לו ולאחרים מברך הטוב והמטיב: **ב** * [ב]על שמיעת רעות מברך בא"י אמ"ה * דיין האמת: **ג** [ג]חייב אדם לברך על הרעה בדעת שלמה ובנפש חפצה (ד) כדרך שמברך בשמחה על הטובה [ד]כי הרעה לעובדי השם היא שמחתם וטובתם כיון שמקבל מאהבה מה שגזר עליו השם נמצא שבקבלת רעה זו הוא עובד את השם שהיא שמחה לו: **ד** [ה]מברך על הטובה הטוב והמטיב (ה) אע"פ שירא שמא יבא לו רעה ממנו (ו) כגון שמצא וכו' וכן מברך על הרעה ברוך דיין האמת אע"פ שיבא

א ברכות נ"ד ונ"ט ב שם ג שם נ"ד ד טור ה שם נ"ד וס'

באר היטב

(ג) י"א להשומע. פי' היכא דשמע ולא חזא ואית ליה שדה בשותפות מברך הטוב והמטיב ואם יש לו שדה לבדו מברך שהחיינו דבזה אין חילוק בין רואה לשומע. וברכת מודים לא נתקנה אלא ברואה עיין מ"א:

(א) שמועות. נקט שמועות לשון רבים לאשמעינן שאם באו לו הרבה בבת אחת די בברכה א' הלק"ט ח"א סי' קל"ט. שמע

משנה ברורה

בכלל שותפין: (ה) ואם אין לו וכו'. הרואה נילוס כשהוא קטן וחוזר ורואהו בזמן שהוא גדול ושמח בראייתו (ג) מברך שהחיינו אף דאין לו קרקע כיון דהוא בא מזמן לזמן והוא נהנה ושמח בראייתו לא גרע מאדם הרואה את חבירו ושמח בראייתו דמברך שהחיינו אבל הרואה בכל יום אף דביום זה נתוסף על שלפניו (ד) מ"מ לא יברך דקמא קמא בטיל בהנהר. ואם רואה מים שבכלי"ג [הוא חלק מהנילוס שמתפשט בו ג"כ מגודל הנהר] אם כבר ראה המים במקומו בנילוס אין לו לברך על ראית הכלי"ג אבל אם לא ראה אלא עתה בכלי"ג מברך שהחיינו שרגילין העולם לשמוח גם בו: (ו) מברך שהחיינו. אבל ולא הטוב ומטיב ואפילו יש לו שותף כותי לא מקרי שותף לזה [מ"א ע"ש טעמו]: (ז) וי"א דהשומע שירדו וכו'. ר"ל אף שלא ראה בעצמו רק שמע מאחרים שירדו גשמים בשדה שלו אחר העצירה וכנ"ל ג"כ שייך ברכת הטוב והמטיב והיינו כשהשדה שלו הוא בשותפות וכנ"ל ברואה בעצמו ואם השדה שייך לו לבדו מברך שהחיינו וכנ"ל. ואם אין לו שדה (ה) אינו מברך כלל ואפי' ברכת מודים הנ"ל דברכה זו לא נתקנה אלא ברואה בעצמו ולא בשומע [מ"א וא"ר] אך בשיטה מקובצת מסיק בסוף דבריו דאין חילוק כלל בין רואה לשומע ויכול לברך ברכת מודים אפילו בשומע. ומ"מ נראה דספק ברכות להקל:

א (א) על וכו'. ודוקא כששמע מפי אדם (א) נאמן וזה האדם ראה בעצמו אבל אם שמע שמועה [בין שמועה טובה שצריך לברך עליה הטוב והמטיב או שהחיינו בין שמועה רעה שצריך לברך עליה דיין האמת] ואין המגיד נאמן או שהמגיד לא ראה בעצמו לא יברך וכן אם שמע שנתפס הגזלן שגזל ממנו לא יברך עד שישיב לו הגזלה. מי שהוכרח מחמת עניותו לקחת אשה עשירה שלא כחפצו מברך הטוב והמטיב ודיין האמת [מ"א בשם ס"ח] ובמדינה שבהיום ממעטין בברכות אלו [פמ"ג] גם בספר מור וקציעה מפקפק בזה: (ב) שמועות. נקט (ב) בלשון רבים להורות שאם שמע כמה שמועות (ג) בבת אחת די לו בברכה אחת: (ג) מברך שהחיינו. היינו (ד) כשיש לו שמחה מהשמועה וכן להיפוך בדיין האמת (ה) כשיש לו צער מהשמועה: **ג** (ד) כדרך שמברך וכו'. כי באמת כל היסורין בין בגוף ובין בממון הוא הכל כפרה על העונות כדי שלא יצטרך להתיסר לע"ל ששם העונש הוא הרבה יותר גדול וכדאיתא במדרש יצחק תבע יסורין [היינו שהוא הכיר גודל מדת הדין שלעתיד וכעין זה אמר ג"כ דהע"ה סמר מפחדך בשרי וממשפטיך יראתי ותבע בעצמו יסורין כדי שינקה מכל וכל ולא יצטרך לפחוד עוד] א"ל הקב"ה חייך דבר טוב אתה מבקש וממך אני מתחיל שנאמר ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות: **ד** (ה) אע"פ שירא וכו'. כי אין לנו להסתכל בעתיד שאפשר שלא יהיה כן [רמב"ם בפי' המשנה]: (ו) כגון שמצא מציאה. וירא שיעלילו עליו ויקחו את אשר לו ומיירי (ו) שיש לו אנשי בית שיש בזה טובה גם

ביאור הלכה

וניחא השתא פסק השו"ע זהו תמצית דבריו. והנה כד נדייק היטב נראה שכן הוא ג"כ דעת הרמב"ם שמתחלה בדין ה' כתב ירדו גשמים רבים והיינו לאתא טובה האמור בגמרא ואח"כ צייר בדין וי"ו השיעור למשילא אלמא דלדידיה זה נקרא לאתא טובה וא"כ ע"כ מה שאמר הגמרא מתחלה לאתא פורתא היינו בפחות משיעור זה ואכן נקטינן כתירוצא בתרא דגמרא כמו שכתב שם בכ"מ והנה לפ"ז קם פסק השו"ע על מקומו. אח"כ מצאתי בשיטה מקובצת על ברכות בסוגיא זו שמפרש כן להדיא בש"ס וכתב ג"כ שכן מוכח מהרמב"ם כמו שכתבנו עי"ש: * מברך שהחיינו. ולא הטוב והמטיב דאע"ג דגשם זה הוא טובה ג"כ לכל העולם שהרבה אנשים יש להם שדות מ"מ לא שייך לברוכי הטוב והמטיב דבעינן שיהיו שותפין עמו גופא בטובה זו שהוא מברך עליה:

* על שמועות רעות. בין שהן רעות לו לבדו או גם לאחרים:

* דיין האמת. אמרו לו שנתמלא הרבה והרבה עשבים בקמה שלו או שאשתו הולידה נקבה ותשוקתו היה רק לבן זכר אין שייך לברך ע"ז דיין האמת אף שיש לו צער מזה כי לא נתקן ברכה זו אלא על דבר שמתחלה ניתן לו ואח"כ נתקלקל או נאבד משא"כ הכא החטים לא נהפכו לעשבים והבן לא נהפך לנקבה אלא שמתחלה לא ניתן לו בן [וכה"ג בחטים לא ניתן לו מתחלה הכל חטים] ואין שייך לברך דיין האמת על מה שלא ניתן לו [א"ר בשם אבודרהם]. אם נודע לו שהחמיץ יינו מברך דיין האמת [ת"י בשם הירושלמי] ופשוט דה"ה אם נשרפו לו נכסיו או שמת לו בהמתו וכל כה"ג דבר שדרך האדם להצטער בו:

שער הציון

(ג) הרדב"ז ע"ש בסימן שי"ט ואם יש לו שדה בשותפות והנילוס הלא ידוע שעולה ומשקה השדות נראה לכאורה פשוט דצריך לברך הטוב והמטיב ומרוב פשיטותו לא הוצרך הרדב"ז לכתבו: (ד) ואפילו לא בירך בימים הקודמים דכבר עבר זמנם ע"ש ברדב"ז: (ה) ובכ"ז וא"ר חולקים בזה וס"ל דבשומע כיון דאין יכול לברך ברכת מודים כשאין לו שדה יברך הטוב ומטיב דטובה הוא לכל כשיש זול בעולם ולא העתקתים מפני שמסיק בשמ"ק בסוף דבריו דמסתברא דאין חילוק בין רואה לשומע ואינו יכול לברך ברכת הטוב והמטיב כשאין לו שדה ע"ש: (א) ואפשר דבעינן דוקא שיהא מוחזק בכשרות לא מסתם בני אדם [פמ"ג]: (ב) אחרונים: (ג) נראה דבבת אחת לאו דוקא אלא כל שלא בירך על שמועה ראשונה כבת אחת דמי: (ד) לבוש: (ה) מ"א (ו) משנה לחם ונראה לפי דעת המ"א בסימן רכ"א סק"א שמא לא יתן להם כלום מפירותיה ה"נ שמא לא יתן להם מהמעות שמצא וע"כ

because for those who worship *Ha-Sheym* the bad is a joy and an advantage to them, since, in view /of the fact/ that they accept with love what *Ha-Sheym* decreed for them, it turns out that by accepting the bad they serve *Ha-Sheym*, and they have pleasure from this.

4. One should make the blessing *Ha-Tov Ve-Ha-Meytiv* for the good **(5)** even when he is afraid that he may come to suffer because of /what happened/. **(6)** For example, /one must also make the blessing/ if he found,[4*] etc.

Likewise, one should make the blessing *Dayan Ha-Emes* over the bad even

Mishnah Berurah

blessing, etc. For, in /actual/ fact, all suffering, whether bodily or monetary, /serves/ as atonement for sins, so that one will not have to suffer in the future /world/ where the punishment is very much severer, as stated in the Midrash[2]: "Yitzchak (Isaac) asked for suffering /for the world/." [I.e., he realized the severity of the /Divine/ justice /one would need to face/ in the future /world/. King David, may he /rest/ in peace, also said[3] something corresponding to this, "There is horripilation in my flesh due to fear of You and I am afraid of Your judgment." He requested suffering for himself in order to be fully cleansed of everything /for which he deserved punishment/, so that he would not need to be afraid any more.] "The Holy One, Blessed be He, said to /Yitzchak/, 'Upon your life, you have requested a good thing and I will start with you,' as /may be seen from what is/ stated,[4] 'And it happened that when Yitzchak became old that his eyesight became faint.'"

(5) Even when he is afraid, etc. For one should not look at the future, since it may be that it will not come to pass. [*Rambam*[5] in his commentary to the Mishnah.]

(6) For example, if he found a find.[6] /I.e., if he found something/ and is afraid that he will be accused and all he has will be taken /from him/.

/The Shulchan Aruch/ is speaking /of an instance/ when one has members of his household who will also benefit from it, in

---

[4*] In other editions of the Shulchan Aruch the wording continues and the translation of the continued wording is as follows: "if he found a find and fears the king may hear of it and he will take all his possessions." The background to this is that it was common for the king to claim the right to all finds. See *Bava Metzia* 28b.

[2] *Midrash Rabah, Bereyshis, Parsha* 65:9.
[3] *Tehilim* 119:120.
[4] *Bereyshis* 27:1.
[5] *Berachos*, Chapter 9.
[6] It should be noted that in the Hebrew text an additional word has been added to this sub-title and this has been reflected in the translation.

לו טובה ממנו כגון שבא לו שטף על שדהו אע״פ שכשיעבור השטף היא טובה לו שהשקה שדהו:

רכג מי שילדה אשתו ומת מורישו ובנה בית חדש וקנה כלים חדשים מה מברך. ובו ו׳ סעיפים:

א (א) * אילדה (א) אשתו (ב) * זכר (ג) מברך (ב) הטוב והמטיב בוגם היא צריכה לברך כן. הגה (ד) ואם מתה אשתו (ה) * בלידתה (ו) מברך שהחיינו דהא ליכא הטבה לאחריני וכן אם מת האב קודם [illegible] היא מברכת שהחיינו (כן נראה לי ליישב (ג) הרשב״א סי׳ רמ״ה) * ויש שכתבו שנהגו להקל (ד) (ז) [illegible] שאינה חובה אלא רשות ומזה נתפשט שרבים מקילים באלו הברכות: **ב** (ה) (ח) גמת אביו מברך (ו) [illegible]

א ברכות נ״ט
ב הגהות מיי׳ פ״ד בשם סמ״ק
ג שם בגמ׳

באר היטב

שמועה שצריך לברך עליו הטוב והמטיב או שהחיינו או דיין האמת ואין המגיד נאמן או שלא ראה הדבר לא יברך וכן אם שמע שנתפס הגזלן לא יברך עד שישיב לו הגזלה ס״ח מט״מ. מי שהוכרח מחמת עניותו לקחת אשה עשירה שלא בחפצו מברך הטוב והמטיב ודיין האמת ס״ח מ״א:
(א) אשתו. ובאלו אין חילוק בין רואה לשומע מ״א: (ב) הטוב והמטיב. וישתחוה כנגד מזרח ויברך. מ״כ. אף שהיו לו כבר בנים ט״ז: (ג) הרשב״א. וט״ז כתב דכרבינו המחבר עיקר דאפי׳ מתה אשתו מברך הטוב והמטיב ומ״ש הרשב״א שהחיינו היינו חוץ מהטוב והמטיב ע״ש וכ״כ בשכה״ג ובתשובת חות יאיר סימן רל״ז ע״ש ועי׳ יד אהרן: (ד) בברכה זו. פי׳ בברכת שהחיינו דאי׳ בגמרא שהיא רשות אבל רבים מקילין בכל הברכות כיוצא בו ואינו נכון דמאי דאתמר אתמר מ״א: (ה) מת אביו. וה״ה שאר אדם כשר ומכ״ש ת״ח דהוי בכלל שמועות רעות מ״א: (ו) דיין האמת. וצריך לברך בשם ומלכות בא״י אמ״ה דיין האמת ודוקא אביו או שאר אדם כשר שהוא מצטער עליו אבל על שאר

ביאור הלכה

* ילדה אשתו וכו׳. עיין בא״ר שהביא בשם ס״ח דה״ה כשנולד לבנו ולבתו בן או שנולד בן לאוהבו שהוא צדיק וחסיד אמנם לפי מה שראיתי בתשובת הרשב״א ח״ד סימן ע״ז [והעתיקו הב״י והמ״א בקיצור ריש סימן רכ״ה] מוכח דפליג ע״ז שמסיק שם דלאו בכל דבר שההנאה הוא ואחרים עמו שיברך הטוב והמטיב שא״כ אפילו אקרא חדתא יברך הטוב והמטיב וגם למה שאלו בגמרא בילדה אשתו זכר מאן איכא אחריכא בהדיה ואמרו דהתם נמי איכא אשתו בהדיה ת״ל משום בניו וב״ב דנהנים ושמחים עמו ואפילו הכל נהנים בלידת זכרים אלא דברכה זו הוא דוקא בדבר שיש לו תועלת והנאה בו כירידת גשמים וירושת הקרובים ולענין ריבוי יין שאחרים נהנים ושותים מתנו עמו [וכדלעיל בסימן קע״ה ע״ש] וכן בלידת אשתו זכר יש לאב ולאם הנאת תועלת חלא דהוה להו חוטרא לידא ומרה לקבורה ועוד שהוא כירך האב והאם ומלת כל אדם מאבין לו ליורשו עכ״ל ובהכי שזכר הס״ח לא שייך טעם זה וגם ביתר הפוסקים לא נזכר דבר זה וטוב למעט בברכות אלו בדבר שלא נזכר בהדיא: * זכר וכו׳. עיין מ״ב ולדינא יש לעיין אם יש לו כמה בנים ואין לו בת ותאב שתולד לו בת ונולד לו בן אם יש לו לברך ברכת הטוב אחרי דסוף הדבר הוא דלא ניחא ליה בזכר וצ״ע: * בלידתה. מל׳ זה משמע לכאו׳ דאם מתה איזה שעה אחר לידתה והוא לא בירך עדיין יכול לברך ברכת הטוב והמטיב אחר שמתה על ההנאה שהיתה לה מקודם ויש לדחות דכיון שקודם שבירך מתה ואין לה עתה הנאה גשמיית בבנה שוב לא יכול לומר ברכה זו ודומיא דמי שגמר אכילתו ונזכר שלא בירך ברכת המוציא ששוב לא יכול לברך על הנאה הקודמת [ותדע דמי שמת אביו ויש לו אח למברך הטוב והמטיב על הירושה ומת האח עד שלא בירך הברכה [והוא יורשו ג״כ מפני שלא הניח בן] אטו יכול לברך ברכת הטוב מפני שהיה לו נאה הנאה מקודם זה ודאי לכאורה לא מסתברא] ומאי דנקט הרמ״א בלדתה משום דאל״ה היה מברך תיכף אחר לידתה ולא רצה הרמ״א לציייר באם לא בירך מקודם ועיין לעיל בסי׳ קע״ה בב״י לענין שינוי יין אם צריך הברכה דוקא עובר לעשייתן וצ״ע: * ויש שכתבו וכו׳ אלא רשות. ר״ל יש שכתבו דהוא

משנה ברורה

גם להם ושייך ברכת הטוב והמטיב דאל״ה יש לו לברך רק שהחיינו:
א (א) ילדה וכו׳. ואפילו לא ראה בעצמו (א) רק שמע כשהיה בעיר אחרת (ב) וכן במה שמבואר בס״ב: (ב) זכר. מדסתמו הפוסקים משמע דאפילו היו לו כמה זכרים ותאב שיולד לו בת כדי שיקיים מצות פו״ר אפ״ה אם נולד בת (ג) אין מברך ע״ז ומ״מ כ״ל פשוט דבפעם ראשון כשרואה אותה מברך ברכת שהחיינו דמי גרע ממי שרואה את חברו לאחר ל׳ יום ושמח בראייתו דמברך שהחיינו כדלקמן בסימן רכ״ה ס״א: (ג) מברך הטוב והמטיב. הטוב לו דניחא ליה בזכר וגם טוב לה שגם לה ניחא בבן זכר (ד) ואפילו היה להם כבר כמה בנים. ועיין בפמ״ג דאפילו אם לא בירך תיכף כששמע ג״כ יברך לכו״ע דעדיין הטובה נמשכת: (ד) ואם מתה [illegible]

ב (ד) מת אביו. וה״ה (ט) שאר אדם כשר שאדם מצטער עליו דהוא בכלל שמועות [illegible] נכון

שער הציון

דמיירי שאלה כלים חשובים שראוי להשתמש בהם ועיין בסימן רכ״ג ס״ב בבה״ל: (א) רא״ש וש״פ: (ב) מ״א: (ג) ואפשר דהטעם משום דהאשה שאינה מצווית על פו״ר לעולם ניחא לה בזכר: (ד) ט״ז בשם הרשב״א ודומיא דקנה כלים חדשים: (ה) וכן מלדד ג״כ בא״ר: (ו) ככ״ל ועיין לקמן בסי׳ רכ״ה מה שכתוב בענין זה: (ז) מ״א וזהו כונת הרמ״א שכתב ומזה נתפשט וכו׳: (ח) עיין מש״כ בסימן רכ״ה ס״ג: (ט) ב״ח ומ״א וש״א ונקט השו״ע אביו משום שאר הברכות שהזכירם אח״כ:

though he will derive good from it. For example, /one should make the blessing/ if his field became flooded, although when the flood will be over he will have benefited from it, since his field will be watered.

§223: WHAT BLESSING SHOULD ONE MAKE IF HIS WIFE GAVE BIRTH, IF A PERSON WHOM HE WILL INHERIT DIED, IF HE BUILT A NEW HOUSE OR IF HE ACQUIRED NEW ARTICLES OF USE

(Contains Six Paragraphs)

1. If one's wife (1) gave birth to (2) a boy[1*] (3) he should make the blessing *Ha-Tov Ve-Ha-Meytiv*[2*] (Who is good and does good) and /the wife/ should also make this blessing.

Mishnah Berurah

which case the blessing *Ha-Tov Ve-Ha-Meytiv* is relevant, for otherwise he should only make the blessing *She-Hecheyanu*.

§223

(1) **Gave birth, etc.** /One should make the blessing/ even if he did not witness it himself, but merely heard /about it/ while he was in another town. This /remark applies/ likewise to /the ruling/ given in Par. 2.

(2) **A boy.** The categorical ruling of the Poskim implies that even if one /already/ has several boys and longed for the birth of a daughter to him (so that he could fulfil the mitzvah of being fruitful and multiplying[1]) and a daughter was in fact born, he should nevertheless not make a blessing because of /the birth/. Nonetheless, it appears to me self-understood that he should make the blessing *She-Hecheyanu* the first time he sees /the daughter/, since this is no worse than someone seeing his friend after /an interval of/ thirty days and rejoicing at seeing him, in which case he is required to make the blessing *She-Hecheyanu*, as /stated/ below in Sec. 225, Par. 1.

(3) **He should make the blessing *Ha-Tov Ve-Ha-Meytiv*.** /I.e.,/ Who is good to him, since he is pleased that it is a boy, and is also good to /his wife/, since she is also pleased to have a boy. /This is the case/ even though they already have several sons.

See the *P.Mg.*, /who states/ that, according to all /authorities/, even if one did not make the blessing immediately upon hearing /about the birth/ he should also make the blessing, since the good still endures.

[1*] When one already has several sons and longs for a daughter, further study is required to determine whether or not he should make the blessing on the birth of a son. (Beyur Halachah)

[2*] According to the *Rashba*, this blessing is only relevant when the enjoyment for which it is made involves gain. Consequently, one should not make it when his son or daughter gives birth to a son. (Beyur Halachah)

[1] It is necessary to have both a boy and a girl in order to have fulfilled his mitzvah.

[illegible] טובה ממנו כגון שבא לו שטף על שדהו אע"פ שכשיעבור השטף היא טובה לו שהשקה שדהו:

רכג [illegible] שילדה אשתו ומת מורישו ובנה בית חדש וקנה כלים חדשים מה מברך. ובו ו' סעיפים:

א (א) * [א]ילדה (א) אשתו (ב) * זכר (ג) מברך (ב) הטוב והמטיב [ב]וגם היא צריכה לברך כן. הגה (ד) ואם מתה אשתו (ה) * בלידתה (ו) מברך שהחיינו דהא ליכא הטבה לאחריני וכן אם מת האב קודם שילדתו היא מברכת שהחיינו (כן נראה לי ליישב (ג) הרשב"א סי' רמ"ה) * ויש שכתבו שנהגו להקל (ד) (ז) בברכה זו שאינה חובה אלא רשות ומזה נתפשט שרבים מקילים באלו הברכות: **ב** (ה) (ח) [ג]מת אביו מברך (ו) דיין

א ברכות נ"ט
ב הגהות מיי' פ"ד בשם סמ"ק
ג שם בגמ'

באר היטב

שמועה שצריך לברך עליו הטוב והמטיב או שהחיינו או דיין האמת ואין המגיד נאמן או שלא ראה הדבר לא יברך וכן אם שמע שנתפס הגזלן לא יברך עד שישיב לו הגזלה ס"ח מט"ת. מי שהוכרח מחמת עניותו לקחת אשה עשירה שלא בחפצו מברך הטוב והמטיב ודיין האמת ס"ח מ"א:

(א) אשתו. ובאלו אין חילוק בין רואה לשומע מ"א: (ב) הטוב והמטיב. וישתחוה כנגד מזרח ויברך. מ"כ. אף שהיו לו כבר בנים ט"ז: (ג) הרשב"א. וט"ז כתב דכרבינו המחבר עיקר דאפי' מתה אשתו מברך הטוב והמטיב ומ"ש הרשב"א שהחיינו היינו חוץ מהטוב והמטיב ע"ש וכ"כ בשכה"ג ובתשובת חות יאיר סימן רל"ז ע"ש ועי' יד אהרן: (ד) בברכה זו. פי' בברכת שהחיינו דאי' בגמרא שהיא רשות אבל רבים מקילין בכל הברכות כיוצא בו ואינו נכון דמאי דאתמר אתמר מ"א: (ה) מת אביו. וה"ה שאר אדם כשר ומכ"ש ת"ח דהוי בכלל שמועות רעות מ"א: (ו) דיין האמת. וצריך לברך בשם ומלכות בא"י אמ"ה דיין האמת ודוקא אביו או שאר אדם כשר שהוא מצטער עליו אבל על שאר

משנה ברורה

[illegible] והמטיב דאל"ה יש לו לברך רק שהחיינו: **א** (א) [illegible] (א) רק שמע כשהיה בעיר [illegible] (ב) זכר. ודקמתו [illegible] יולד לו בת כדי [illegible] ומ"ת [illegible] (ג) [illegible] זכר (ד) ואפילו [illegible] ועיין במ"ג דאפילו אם לא בירך תיכף [illegible] ג"כ יברך לכו"ע דעדיין הטובה נמשכת: (ד) **ואם מתה אשתו וכו'.** יש אומרים דהמחבר פליג ע"ז וס"ל דאפילו מתה אשתו בלדתה מברך הטוב והמטיב (ה) וכזה ס"ל ג"כ הט"ז לדינא וטעמו של הט"ז דמ"מ יש לה טובה שהשאירה זכר בעולם ע"ש אבל במור וקציעה פליג ע"ז דברכת הטוב והמטיב נתקן רק על הנאה גשמיות ולא על הנאה רוחניות לבד וכן בנאם חמודות ולבוש וח"א כולם העתיקו לדינא כהרמ"א: (ה) **בלדתה.** מלשון זה משמע לכאורה דאם מתה איזה שעות אחר לידתה מברך הטוב והמטיב דמכל מקום ניחא היה לה מקודם שמתה ועיין בבה"ל: (ו) **מברך שהחיינו.** על לידת הבן אלא שמתחלה צריך (ו) להקדים לברך דיין האמת על מיתתה דברכת דיין האמת היא חובה כדלעיל בסימן רכ"ב ס"ג וברכה זו דשהחיינו י"א שאינה אלא רשות וכדלקמיה: (ז) **בברכה זו.** פי' (ז) בברכת שהחיינו מפני שהיא רק רשות [שעיקר ברכת שהחיינו (ח) נתקן על דבר הבא מזמן לזמן כמועדים וכדומה] ומזה נתפשט שרבים מקילים בכל הברכות כיוצא באלו אבל אינו נכון דמאי דאיתמר בגמרא שהיא רשות איתמר:

ב (ח) **מת אביו.** וה"ה (ט) שאר אדם כשר שאדם מצטער עליו דהוא בכלל שמועות רעות מיהו העולם נוהגין לברך בלא שם ומלכות ואינו נכון

ביאור הלכה

* **ילדה אשתו וכו'.** עיין בא"ר שהביא בשם ס"ח דה"ה כשנולד לבנו ולבתו בן או שנולד בן לאוהבו שהוא צדיק וחסיד אמנם לפי מה שראיתי בתשובת הרשב"א ח"ד סימן ע"ז [והעתיקו הב"י והמ"א בקיצור ריש סימן רכ"ה] מוכח דפליג ע"ז שמסיק שם דלאו בכל דבר שנהנה הוא ואחרים עמו שיברך הטוב והמטיב שא"כ אפילו אקרא חדתא יברך הטוב והמטיב וגם למה שאלו בגמרא בילדה אשתו זכר מאן איכא אחריכא בהדיה ואמרו דהתם כמי איכא אשתו בהדיה ת"ל משום בניו וב"ב דנהנים ושמחים עמו ואפילו הכל נהנים בלידת זכרים אלא דברכה זו הוא דוקא בדבר שיש לו תועלת והנאה בו כירידת גשמים וירושת הקרובים ולענין ריבוי יין שאחרים נהנים ושותים מתנו עמו [וכדלעיל בסימן קע"ה ע"ש] וכן בלידת אשתו זכר יש לאב ולאם הנאת תועלת חדא דהוה להו חוטרא לידא ומרה לקבורה ועוד שהוא כירך האב והאם ומדת כל אדם תאבין לו ליורשן עכ"ל ובהכי שזכר הס"ח לא שייך טעם זה וגם ביתר הפוסקים לא נזכר דבר זה וטוב למעט בברכות אלו בדבר שלא נזכר בהדיא: * **זכר וכו'.** עיין מ"ב ולדינא יש לעיין אם יש לו כמה בנים ואין לו בת ותאב שתולד לו בת ונולד לו בן אם יש לו לברך ברכת הטוב אחרי דסוף הדבר הוא דלא ניחא ליה בזכר וצ"ע: * **בלידתה.** מל' זה משמע לכאו' דאם מתה איזה שעה אחר לידתה והוא לא בירך עדיין יכול לברך ברכת הטוב והמטיב אחר שמתה על ההנאה שהיתה לה מקודם ויש לדחות דכיון שקודם שבירך מתה ואין לה עתה הנאה גשמיות בבנה שוב לא יכול לומר ברכה זו ודומיא דמי שגמר אכילתו ונזכר שלא בירך ברכת המוציא ששוב לא יכול לברך על הנאה הקודמת [ותדע דמי שמת אביו ויש לו אח דמברך הטוב והמטיב על הירושה ומת האח עד שלא בירך הברכה [והוא יורשו ג"כ מפני שלא הניח בן] אטו יכול לברך ברכת הטוב מפני שהיה לו לאח הנאה מקודם זה ודאי לכאורה לא מסתברא] ומאי דנקט הרמ"א בלדתה משום דאל"ה היה מברך תיכף אחר לידתה ולא רצה הרמ"א לצייר באם לא בירך מקודם ועיין לעיל בסי' קע"ה בב"י לענין שינוי יין אם צריך הברכה דוקא עובר לעשייתן וצ"ע: * **ויש שכתבו וכו' אלא רשות.** ר"ל יש שכתבו דהוא

שער הציון

דמיירי שמצא כלים חשובים שראוי להשתמש בהם ועיין בסימן רכ"ג ס"ב בבה"ל: (א) רא"ש וש"פ: (ב) מ"א: (ג) ואפשר דהטעם משום דהאשה שאינה מצווית על פו"ר לעולם ניחא לה בזכר: (ד) ט"ז בשם הרשב"א ודומיא דקנה כלים חדשים: (ה) וכן מצדד ג"כ בא"ר: (ו) ככ"ל ועיין לקמן בסי' רכ"ה מה שכתוב בענין זה: (ז) מ"א וזהו כונת הרמ"א שכתב ומזה נתפשט וכו': (ח) עיין מש"כ בסימן רכ"ה ס"ג: (ט) ב"ח ומ"א וש"א ונקט השו"ע אביו משום שאר הברכות שהזכירם אח"כ:

Gloss: (4) *If one's wife died* (5) *in giving birth /to a boy/* (6) *he should make the blessing* She-Hecheyanu, *since /in that case/ the good is not /shared/ by anyone else. Likewise, if the father died before /a mother/ gave birth /the mother/ should make the blessing* She-Hecheyanu. *(This appears to me to reconcile /the words of/ the* Rashba *in /his responsum,/ Sec. 245.)*

There are /authorities/ who write that it is the practice to be lenient (7) *with respect to /the making of/ this blessing, since it is not obligatory but optional. /The fact/ that many /people/ are lenient about /making/ these blessings developed from this.*

2. (8) If one's father died, he should make the blessing *Dayan Ha-Emes*. If /his

Mishnah Berurah

(4) If one's wife died, etc. There are /authorities/ who say that the author /of the Shulchan Aruch/ disputes this /ruling of the *Rema*/ and is of the opinion that even if one's wife died in giving birth he should /nevertheless/ make the blessing *Ha-Tov Ve-Ha-Meytiv*. The *Taz* also holds that this is the halachic ruling /to be followed in practice/. The reasoning of the *Taz* is that she nevertheless has good /from the birth of the boy/, since she left a boy behind in the world; see there. However, the *Mor U-Ketzi'ah* disagrees with this, since /he argues that/ the blessing *Ha-Tov Ve-Ha-Meytiv* was only ordained /to be said/ because of tangible benefit and not for purely spiritual benefit. The *Lechem Chamudos,* the *Levush* and the *Ch.A.*, likewise, all give the *Rema*'s /words/ as the halachic ruling.

(5) In giving birth. This wording implies, apparently, that if she died a few hours after giving birth he should make the blessing *Ha-Tov Ve-Ha-Meytiv*, since she at any rate had satisfaction before she died. See the Beyur Halachah.[2]

(6) He should make the blessing *She-Hecheyanu*. /I.e.,/ for the birth of the son.

However, prior /to this blessing/ he must first make the blessing *Dayan Ha-Emes* because of /his wife's/ death. /The reason is/ that he is obliged /to make/ the blessing *Dayan Ha-Emes*, as /explained/ above in Sec. 222, Par. 3, and there are /authorities/ who say that the blessing *She-Hecheyanu* /for the son/ is merely optional, as /stated/ below.

(7) With respect to this blessing. I.e., the blessing *She-Hecheyanu*, as /they are of the opinion that this blessing/ is merely optional /in such circumstances/. [/The reason is/ because the blessing *She-Hecheyanu* was essentially ordained to /be said/ over something that arrives periodically, such as the festivals, etc.]

From this developed /the practice/ of many /people/ to be lenient with respect to /the saying of/ all blessings of this type. However, it is an incorrect /practice/, since /only/ what the Gemara has taught us is optional may be assumed /to be optional/.

(8) If one's father died. Correspondingly, /one must make the blessing *Dayan Ha-Emes* upon news of the death of any/ other upright person for whom one grieves, since this is /also/ classed as a bad report. However, the public is accustomed to say the blessing without /mention of/ the /Divine/ Name or /the fact/ that He is King /when the death of other people is involved/, but this is

---

[2] There the author argues that, since in such a case the good is no longer enjoyed by another person at the time when he makes a blessing, he may no longer be able to make the blessing *Ha-Tov Ve-Ha-Meytiv*.

האמת היה לו ממון (ז) שירשו אם * אין לו אחים מברך (ט) ג"כ שהחיינו * ואם יש לו אחים (י) במקום שהחיינו מברך (ח) הטוב והמטיב: הגה שאין מברכין הטוב והמטיב אא"כ יש לו שותפות באותה טובה (טור): ג (יא) * [ד]בנה (ט) [א] (יב) בית חדש או *[א] קנה (י) [ב] (יג) כלים חדשים אפילו

ד שם וכרבי יוחנן וכלישנא בתרא
ה הרשב"א בשם הראב"ד

באר היטב

אדם א"צ לברך וע"כ נוהגין העולם לומר ברוך דיין האמת בלא שם ומלכות ועכ"פ באביו או קרובו או אדם חשוב מכ"ש במיתת ת"ח חייב לברך דוקא בשם ומלכות ב"ח וט"ז: (ז) שירשו. מכאן רצה להוכיח בהלק"ט ח"ב סי' קס"ב דאם היה יודע מתחלה שהיו לו נכסים אינו מברך הטוב והמטיב ע"ש ואינו מוכרח: (ח) הטוב והמטיב. ועל מה שנתבשר ראשון מברך ראשון אם א"ל מת אביו והניח מעות יאמר דיין האמת ואח"כ הטוב והמטיב וכן להיפוך. ואם משני בני אדם כאחד יקדים הטוב דאקדומי פורענותא לא מקדמינן הלק"ט ח"א סי' ר"ה: (ט) בית חדש. קהל שבנו או קנו בהכ"נ או נסתר וחזרו ובנאוהו יעמוד ש"ץ ויברך בקול רם הטוב והמטיב הלק"ט ח"ב סימן קע"ט: (י) כלים חדשים. ואין להקל בברכה זו ודוקא כלי תשמיש אבל על ספרים חדשים אינו מברך ת"א אבל בברכת רמ"ת כתב לברך על ספרים והיד אהרן פסק דאין לברך על ספרים ע"ש ועיין בסוף תשובת מהר"י בי רב שהקונה ס"ת שיברך שהחיינו והסכימו עמו כמה גדולים ע"ש. ובס' נאמן שמואל סי' ז' כתב שלצאת ידי ספק יברך על ס"ת בפעם ראשונה שקורא בס"ת ע"ש וע"ל סי' כ"ב מש"ש: (יא) לישנים. מחליף כלים שניהם יברכו הלק"ט ח"א סימן ר"ז:

שערי תשובה

[א] בית חדש. עבה"ט ועיין במח"ב שמדברי הלק"ט נראה דברכת שהחיינו לא יברך וכשבנו בהכ"נ בק"ק אמשטרדם דרש הרב לחינוכו והורה שהחזן יברך שהחיינו ורב אחר חלק עליו והורה שלא יברך וכן דעתי וכ"כ בשו"ת בית יהודה בס"ת שקנו הקהל שלא יברכו שהחיינו: [ב] כלים. עבה"ט ומ"ש אם לברך על ספרים הרדב"ז ח"ג כתב לברך וכ"כ מור וקציעה אך לא נהגו כן ואם גמר ספר בכתיבה בחידושי תורה וכ"ש בהדפסה כתב מור וקציעה שיברך ומח"ב כתב שיברך בלא שם ומלכות שחייב להודות לה' על שזכהו לכך ובעל גדולי תרומה בגמר הדפסת הספר דרש ברבים לשבח לה' שזכה לכך כמ"ש בספרו זיכה לעתים ע"ש וכן אם עלה לגדולה שנתמנה פרנס או רב וכיוצא יש ג"כ לברך בלא שם ומלכות כי

משנה ברורה

נכון ועכ"פ על ת"ח שמת שצריך בודאי להתאונן ולהתמרמר ע"ז וכן על קרוביו שחייב להתאבל עליהם ודאי [ד]יזכור הברכה בשם ומלכות: (ט) ג"כ שהחיינו. היינו מתחלה דיין האמת כנ"ל באות ו' ואח"כ שהחיינו על הנכסים שנשארו לו מאתו [רמב"ם] ואף דיותר היה מתרצה שלא ימות אביו ולא יירשנו מ"מ יכול לברך שהחיינו דאין ברכה זו תלויה בשמחה אלא בדבר שמגיע לו תועלת ממנו ואע"פ שמתערב עמה צער ואנחה [ת' הרשב"א סי' רמ"ה]: (י) במקום שהחיינו. ר"ל שטוב לא יברך שהחיינו כיון שיש בזה טובה גם לאחיו ויוכל לברך ברכת טוב ומטיב. א"ל שמתה אשתו (י) והניחה ממון מברך דיין האמת על מיתתה ושהחיינו על ירושתה: ג (יא) בנה וכו'. וה"ה אם קנה בית ודוקא כשבנה או קנה לעצמו אבל אם יש לו שותפות בגוה כ"א מהשותפים מברך הטוב והמטיב [גמרא] וע"כ קהל שבנו או קנו בהכ"נ (יא) יעמוד ש"ץ ויברך בקול רם הטוב והמטיב להוציא את כולם: (יב) בית חדש. ה"ה אם (יב) נשרף וחזר ובנאו אבל אם סתרו וחזר ובנאו (יג) יש דעות באחרונים בזה וספיקו להקל. ואם הוסיף בו (יד) איזה שורה בגובה לכו"ע יש לברך: (יג) כלים חדשים. בין מלבושים (טו) ובין כלי תשמיש ושתיה ואכילה וכיו"ב את הח [illegible]

ביאור הלכה

רשות משום דאינו בא מזמן לזמן ודמיא לקרא חדתא [עירובין מ"ס:] לסבר הגמרא שם דהוא רשות אבל הרבה פוסקים ס"ל דהוא חובה [כן מוכח בד"מ בסוף סימן זה] וטעמם דדבר שתקנו חז"ל לברך משום שמחת הלב לא שייכא בזמן אלא כל אימת שנזדמן ע"י הקניה שמחה בלבו מברך לד' על שזיכהו לבוא לשעה שיש בו שמחת הלב: *אין לו אחים מברך ג"כ שהחיינו. עיין במו"ק שכתב דמיירי שאין לו אשה ובנים הא לא"ה מברך הטוב ומטיב כדלקמיה בס"ד[ב] והנה לפי דעת המ"א לעיל בסימן רכ"א אות א' אפילו יש לו אשה ובנים כמי אינו מברך כ"א שהחיינו ולא הטוב ומטיב דהרי אין להם חלק בזה ושמא לא יתן להם ממון זה א"ל שנשארו כלים בירושה ויש לכולם הנאה שמשתמשין בהם מיד: * ואם יש לו אחים וכו'. היינו אפילו כבר חילק אביו נכסיו על פיו ויש לכל אח שדה בפ"ע אפ"ה הלא ע"י הירושה הוטב לכולם ושייך ברכת הטוב ומטיב כ"כ הרא"ש ועיין בפמ"ג בסימן רכ"א דגם המחבר מודה בזה: * בנה בית חדש וכו'. עיין בל"ח וא"ר דאם יש לו אשה ובנים הוי כמי שיש לו שותפין בה ומברך הטוב ומטיב וכדלקמיה בס"ד לענין כלים. והנה בח"א מחלק דבקנה כלים חשובים שישתמשו בהם הוא וב"ב אין זה מצד החיוב ונקרא בזה טובה משא"כ הכא הוא מחויב ליתן בית לאשתו ובניו ולא נהירא דעבור בניו הזכרים משהגיעו לכלל שש מזונות שנותן להם הוא רק בכלל צדקה ובודאי הבית שקנה עבורם הוא טובה גמורה ואפילו עבור אשתו הלא היה יכול לשכור דירה עבורה ואינו מחוייב לקנות בית בשביל זה וכשקונה בית בודאי יש להם שמחת הלב עי"ז והוא הטבה גמורה ושייך בזה ברכת הטוב ומטיב: * [ג]קנה כלים שמשתמשין וכו' מברך הטוב והמטיב.

שער הציון

(י) מור וקציעה ועיין בבה"ט סק"ז בשם הלק"ט והוא מילתא חדתי ולמעשה צ"ע גם צל"ע בפנים הספר איך דעתו לענין ברכת שהחיינו: (יא) בה"ט בשם הלק"ט ותשובת ח"ס סימן קנ"ו ודברי שער הזקנים שהובא בפ"ת לא נהירא: (יב) פ"ת בשם קובץ על הרמב"ם פ"י מה"ב: (יג) עיין בבה"ט בשם הלק"ט ופ"ת בשם שמלת בנימין וכן פסק במור וקציעה ואפשר להטעם משום דאין הלב שמח ואפילו ת"ק דר' יהודא [סוטה מ"ג] מודה בזה: (יד) דאפילו לדעת ר' יהודה [בסוטה דף מ"ג] הוא דוקא בבונה בית על מכונו שמקודם הא אם הוסיף בו לכו"ע בכלל בית חדש הוא ע"ש בדף מ"ד אם הוסיף ליתום אחד ופירש"י שם: (טו) פמ"ג: (טז) קיצור פסקי הרא"ש: (יז) מ"א בשם הרדב"ז: (יח) גמרא: (יט) גמרא:

הגהות ותיקונים: א) ציון לא במקומו: ב) בס"ה: ג) שייך לסעיף ה': ד) יזכיר:

father/ had possessions which he /now/ inherits /, then/, if he has no brothers[3*] /who will share the inheritance/ he should **(9)** also make the blessing *She-Hecheyanu*, but if he does have brothers he should make the blessing *Ha-Tov Ve-Ha-Meytiv*[4*] **(10)** instead of /the blessing/ *She-Hecheyanu.*

Gloss: For one should not make the blessing Ha-Tov Ve-Ha-Meytiv *unless he has a partner /who also benefits from/ the good. (...)*

3. **(11)** If one built **(12)** a new house or purchased **(13)** a new article for use (even

Mishnah Berurah

an incorrect /practice/. At any rate, one should include mention of the /Divine/ Name and /the fact/ that He is King in the blessing when a Torah scholar died, in which case one must definitely mourn and lament /his passing/, and, likewise, if a relative for whom one is obliged to mourn /died/.

(9) Also...*She-Hecheyanu*. I.e., he should first /make the blessing/ *Dayan Ha-Emes*, as /explained/ above in sub-Par. 6, and subsequently /make the blessing/ *She-Hecheyanu*, in view of the possessions which /his father/ left him. [*Rambam*[3]]

Although he would have preferred his father not to have died and not to inherit him, he can nevertheless make the blessing *She-Hecheyanu*, since /the saying of/ this blessing is not dependent on the joy /one actually feels/, but on /the fact that/ one gains from something. /It therefore applies/ even though grief and lamentation are mingled with /the good/. [Responsum of the *Rashba*, Sec. 245.]

(10) Instead of *She-Hecheyanu*. I.e., he should no longer make the blessing *She-Hecheyanu*, since /the inheritance/ involves good for his brothers as well and he can make the blessing *Ha-Tov Ve-Ha-Meytiv*.

If one was told that his wife died and she left possessions, he should make the blessing *Dayan Ha-Emes* for her death and /the blessing/ *She-Hecheyanu* because of the inheritance.

(11) If one built, etc. The same ruling /applies/ if one bought a house. /However,/ it only /applies/ if one built it or bought it for himself, but when one has a partner[4] in it, /he and/ every one of the partners must make the blessing *Ha-Tov Ve-Ha-Meytiv*. [Gemara[5]]

Consequently, if a community built or bought a Synagogue, the community prayer should get up and say the blessing *Ha-Tov Ve-Ha-Meytiv* aloud for all of them, to /listen to it and/ fulfil /their obligation/.

(12) A new house. The same applies if /one's house/ was burnt down and one rebuilt it. On the other hand, if one demolished /his house/ and rebuilt it there are /conflicting/ opinions among the Acharonim as to /whether or not one must make a blessing/ and where doubt /is involved/ one must be lenient /and refrain from making a blessing/. /However,/ if one added some row to /the house/ in height he is required to make the blessing according to all /authorities/.

(13) A new article for use. /I.e.,/ either clothing, a utensil or a vessel for eating or

---

[3*] And he also does not have a wife or children. (Beyur Halachah)

[4*] This blessing is relevant even if the father divided up his property into separate fields for each of them. (Beyur Halachah)

[3] *Rambam, Hilchos Berachos* 10:7.

[4] This includes a wife or children. (Beyur Halachah)

[5] *Berachos* 59b.

האמת היה לו ממון (ז) שירשו אם * אין לו אחים מברך (ט) ג"כ שהחיינו * ואם יש לו אחים (י) במקום שהחיינו מברך (ח) הטוב והמטיב: הגה שאין מברכין הטוב והמטיב אא"כ יש לו שותפות באותה טובה (טור): ג (יא) * בנה (ט) [א] (יב) בית חדש או ** קנה (י) [ב] (יג) כלים חדשים אפילו (יד) היה לו כיוצא באלו תחלה או קנה וחזר וקנה מברך על כל פעם (טו) שהחיינו ולאו דוקא חדשים דהוא הדין (יא) לישנים אם הם חדשים לו שלא היו אלו שלו מעולם ה ולא אמרו חדשים אלא (טז) לאפוקי

ד שם וכרבי יוחנן וכלישנא בתרא ה הרשב"א בשם הראב"ד

באר היטב

אדם א"צ לברך וע"כ נוהגין העולם לומר ברוך דיין האמת בלא שם ומלכות ועכ"פ באביו או קרובו או אדם חשוב מכ"ש במיתת ת"ח חייב לברך דוקא בשם ומלכות ב"ח וט"ז: (ז) שירשו. מכאן ראה להוכיח בהלק"ט ח"ב סי' קס"ב דאם היה יודע מתחלה שהיו לו נכסים אינו מברך הטוב והמטיב ע"ש ואינו מוכרח: (ח) הטוב והמטיב. ועל מה שנתבשר ראשון מברך ראשון אם א"ל מת אביו והניח מעות יאמר דיין האמת ואח"כ הטוב והמטיב וכן להיפוך. ואם משני בני אדם כאחד יקדים הטוב לאקדומי פורענותא לא מקדמינן הלק"ט ח"א סי' ר"ה: (ט) בית חדש. קהל שבנו או קנו בהכ"נ או נסתר וחזרו ובנאוהו יעמוד ש"ץ ויברך בקול רם הטוב והמטיב הלק"ט ח"ב סימן קע"ט: (י) כלים חדשים. ואין להקל בברכה זו ודוקא כלי תשמיש אבל על ספרים חדשים אינו מברך מ"א אבל בברכת רמ"ת כתב לברך על ספרים והיד אהרן פסק דאין לברך על ספרים ע"ש ועיין בסוף תשובת מהר"י בי רב שהקונה ס"ת שיברך שהחיינו והסכימו עמו כמה גדולים ע"ש. ובס' נאמן שמואל סי' ז' כתב שלצאת ידי ספק יברך על ס"ת בפעם ראשונה שקורא בס"ת ע"ש ועי"ל סי' כ"ב מש"ש: (יא) לישנים. מחליף כלים שניהם יברכו הלק"ט ח"א סימן ר"ז:

שערי תשובה

[א] בית חדש. עבה"ט ועיין במח"ב שמדברי הלק"ט נראה דברכת שהחיינו לא יברך וכשבנו בהכ"נ בק"ק אמשטרדם דרש הרב לחינוכו והורה שהחזן יברך שהחיינו ורב אחר חלק עליו והורה שלא יברך וכן דעתי וכ"כ בשו"ת בית יהודה בס"ת שקנו הקהל שלא יברכו שהחיינו: [ב] כלים. עבה"ט ומ"ש אם לברך על ספרים הרדב"ז ח"ג כתב לברך וכ"כ מור וקציעה אך לא נהגו כן ואם גמר ספר בכתיבה בחידושי תורה וכ"ש בהדפסה כתב מור וקציעה שיברך ומח"ב כתב שיברך בלא שם ומלכות שחייב להודות לה' על שזכהו לכך ובעל גדולי תרומה בגמר הדפסת הספר דרש ברבים לשבח לה' שזכה לכך כמ"ש בספרו בינה לעתים ע"ש וכן אם עלה לגדולה שנתמנה פרנס או רב וכיוצא יש ג"כ לברך בלא שם ומלכות כי

משנה ברורה

נכון ועכ"פ על ת"ח שמת שצריך בודאי להתאונן ולהתמרמר ע"ז וכן על קרוביו שחייב להתאבל עליהם ודאי ד)יזכור הברכה בשם ומלכות: (ט) ג"כ שהחיינו. היינו מתחלה דיין האמת כנ"ל באות ו' ואח"כ שהחיינו על הנכסים שנשארו לו מאתו [רמב"ם] ואף דיותר היה מתרצה שלא ימות אביו ולא יירשנו מ"מ יכול לברך שהחיינו דאין ברכה זו תלויה בשמחה אלא בדבר שמגיע לו תועלת ממנו ואע"פ שמתערב עמה צער ואנחה [ת' הרשב"א סי' רמ"ה]: (י) במקום שהחיינו. ר"ל שהוא לא יברך שהחיינו כיון שיש שם טובה גם לאחיו ויוכל לברך ברכת טוב ומטיב. א"ל שמתה אשתו (י) והניחה ממון מברך דיין האמת על מיתתה ושהחיינו על ירושתה: (יא) בנה וכו'. וה"ה אם קנה בית ודוקא כשבנה או קנה לעצמו אבל אם יש לו שותפות בגוה כ"א מהשותפים מברך הטוב והמטיב [גמרא] וע"כ קהל שבנו או קנו בהכ"נ (יא) יעמוד ש"ץ ויברך בקול רם הטוב והמטיב להוציא את כולם: (יב) בית חדש. ה"ה אם (יב) נשרף וחזר ובנאו אבל אם סתרו וחזר ובנאו (יג) יש דעות באחרונים בזה וספיקו להקל. ואם הוסיף בו (יד) איזה שורה בגובה לכו"ע יש לברך: (יג) כלים חדשים. בין מלבושים (טו) ובין כלי תשמיש ושתיה ואכילה וכיו"ב אם הם דברים שלב האדם שמח בהם (טז) עני כראוי לו ועשיר כראוי לו ועיין בסעיף ו' אכן אם הוא (יז) עשיר גדול שאפילו כלים יקרים וחשובים אין נחשבים לו ואין שמח בהן לא יברך. ובקניית ספרים יש דעות בין האחרונים אם יברך עליהם משום דמצות לאו ליהנות ניתנו ובח"א מצדד דאם היה מהדר אחר זה הספר ושמח בקנייתו למברך שהרי ברכה זו נתקנה על השמחה ולא על התשמיש וכדלקמיה בס"ד וכ"כ במור וקציעה וע"כ אין למחות ביד המברך: (יד) היה לו וכו'. מירושת אבותיו (יח) דמ"מ כלי זה חדש הוא לענין קניה וכתב עוד דאפילו קנה וחזר וקנה (יט) דבזה אף לענין קניה לאו חדש הוא שהרי יש לו כלים כאלו קנויות מכבר אפ"ה כלי זו חדשה היא אצלו: (טו) שהחיינו. ויזהר לברך תיכף קודם שיתרגל ויסתלק השמחה ממנו: (טז) לאפוקי אם מכרן וכו'. ואפילו אם

ביאור הלכה

רשות משום דאינו בא מזמן לזמן ודמיא לקרא חדתא [עירובין מ"ס:] דסבר הגמרא שם דהוא רשות אבל הרבה פוסקים ס"ל דהוא חובה [כן מוכח בד"מ בסוף סימן זה] וטעמם דדבר שתקנו חז"ל לברך משום שמחת הלב לא שייכא בזמן אלא כל אימת שנזדמן ע"י הקניה שמחה בלבו מברך לד' על שזיכהו לבוא לשעה שיש בו שמחת הלב: * **אין לו אחים מברך ג"כ שהחיינו.** עיין במו"ק שכתב דמיירי שאין לו אשה ובנים הא לא"ה מברך הטוב ומטיב כדלקמיה בס"ל ב) והנה לפי דעת המ"א לעיל בסימן רכ"א אות א' אפילו יש לו אשה ובנים כמי אינו מברך כ"א שהחיינו ולא הטוב ומטיב דהרי אין להם חלק בזה ושמא לא יתן להם ממון זה א"כ שנשארו כלים בירושה ויש לכולם הנאה שמשתמשין בהם מיד: * **ואם יש לו אחים** וכו'. היינו אפילו כבר חילק אביו נכסיו על פיו ויש לכל אח שדה בפ"ע אפ"ה הלא ע"י הירושה הוטב לכולם ושייך ברכת הטוב ומטיב כ"כ הרא"ש ועיין בפמ"ג בסימן רכ"א דגם המחבר מודה בזה: * **בנה בית חדש** וכו'. עיין בל"ח וא"ר דאם יש לו אשה ובנים הוי כמי שיש לו שותפין בה ומברך הטוב ומטיב וכדלקמיה בס"ד לענין כלים. והנה בח"א מחלק דבקנה כלים חשובים שישתמשו בהם הוא וב"ב אין זה מצד החיוב ונקרא בזה טובה משא"כ הכא הוא מחויב ליתן בית לאשתו ובניו ולא נהירא דעבור בניו הזכרים משהגיעו לכלל שש מזונות שנותן להם הוא רק בכלל צדקה ובודאי הבית שקנה עבורם הוא טובה גמורה ואפילו עבור אשתו הלא היה יכול לשכור דירה עבורה ואינו מחוייב לקנות בית בשביל זה וכשקונה בית בודאי יש להם שמחת הלב עי"ז והוא הטבה גמורה ושייך בזה ברכת הטוב ומטיב: * ג)**קנה כלים שמשתמשין וכו' מברך הטוב והמטיב.**

שער הציון

(י) מור וקציעה ועיין בבה"ט סק"ז בשם הלק"ט והוא מילתא חדתי ולמעשה צ"ע גם צל"ע בפנים הספר איך דעתו לענין ברכת שהחיינו: (יא) בה"ט בשם הלק"ט ותשובת ח"ס סימן קנ"ו ודברי שער הזקנים שהובא בפ"ת לא נהירא: (יב) פ"ת בשם קרבן על הרמב"ם פ"י מה"ב: (יג) עיין בבה"ט בשם הלק"ט ובפ"ת בשם שמלת בנימין וכן פסק במור וקציעה ואפשר להטעם משום דאין הלב שמח ואפילו ת"ק דר' יהודה [סוטה מ"ג] מודה בזה: (יד) לאפילו לדעת ר' יהודה [בסוטה דף מ"ג] הוא דוקא בבונה בית על מכונו שמקודם הא אם הוסיף בו לכו"ע בכלל בית חדש הוא ע"ש בדף מ"ד אם הוסיף דימוס אחד ופירש"י שם: (טו) פמ"ג: (טז) קיצור פסקי הרא"ש: (יז) מ"א בשם הרדב"ז: (יח) גמרא: (יט) גמרא:

הגהות ותיקונים: א) ציון לא במקומו: ב) בס"ה: ג) שייך לסעיף ה': ד) יזכיר:

(14) if he possessed the same /article/ as this at the outset or acquired /the same article as this previously/ and purchased /the article/ again /now/), he must make the blessing (15) *She-Hecheyanu* (/and he must in fact do so/ every time[5*] /he acquires the article/).

/This ruling does/ not only /apply when one acquires/ a new /article/, but the same ruling /applies/ when /one acquires/ a used /article/, if it is new for him, /i.e.,/ if it was never his. /The reason why the Sages/ spoke of a "new" /article/ was only (16) to rule out /an article/ that one sold and re-acquired /from the requirement of a blessing/.

Mishnah Berurah

drinking, etc., provided it is an article /whose acquisition/ gladdens a person's heart, /in the case of/ a poor man as befits him and /in the case of/ a rich man as befits him. See Par. 6. In fact, if /the person who acquired the new article for use/ is a very wealthy person for whom even expensive and notable articles are of no consequence and he does not rejoice over their /acquisition/, he should not make a blessing.

As regards the purchase of /Torah/ books, there are /conflicting/ opinions among the Acharonim as to whether /or not/ one should make a blessing /if he acquires/ them, in view /of the ruling/ that mitzvos were not given for one's pleasure /and their enjoyment is therefore not classed as a benefit/. The *Ch.A.* adopts /the view/ that if one searched for the book /in question/ and rejoices over buying it he should make the blessing, since this blessing was ordained for the joy /of acquisition/ and not for the use /of the article/, as /stated/ below in Par. 4. The *Mor U-Ketzi'ah* also writes this. Consequently, one should not protest against /a person/ who makes a blessing /in such a case/.

(14) If he possessed, etc. /I.e., if he possessed the same article/ as an inheritance from his fathers. /He must still make a blessing,/ since the /bought/ article is nevertheless /ruled as/ new in that /it is the first like it that/ he purchased. /The Shulchan Aruch then/ writes further that /one must make the blessing/ even if he acquired /the same article as this previously/ and purchased /the article/ again /now/ (in which case it is not even new from the point of view /that it is the first of its kind/ that he purchased, since he already acquired an article which is /the same/ as this), /for/ this /particular/ article is nevertheless new for him.

(15) *She-Hecheyanu.* One should be careful to make the blessing immediately, before he is accustomed /to having the article/ and the joy has left him.

(16) To rule out /an article/ that one sold, etc. Even if it is a new /article/ which

---

[5*] Correspondingly, when the blessing *Ha-Tov Ve-Ha-Meytiv* is applicable it should also be made every time the article concerned is acquired. (Beyur Halachah)

אם מכרן וחזר וקנאן: **ד** (יז) [ו]בשעת (יב) הקנין יש לו לברך אע"פ שעדיין לא נשתמש בהם שאין הברכה אלא ע"י שמחת הלב שהוא שמח בקנייתן וכשילבשם [ז]מברך (יג) [ג] (יח) **מלביש ערומים:** **ה** [ח]קנה כלים שמשתמשין בהם (יט) הוא (יד) ובני ביתו מברך הטוב והמטיב [ט]**אם נתנו לו** (כ) **במתנה** * מברך הטוב והמטיב * שהיא טובה (כא) לו (טו) ולנותן: **ו** [י]על דבר שאינו חשוב (כב) כגון חלוק או מנעלים אנפלאות (פי׳ מנעלים קטנים שחופין רוב הרגל) אין לברך עליהם

באר הגולה

ו רא"ש והרשב"א
מירוש׳ ז ירוש׳ שם
וכתבוהו התוס׳
והרא"ש ח טור
בשם סמ"ק ט שם
בשם הירושלמי
י שם בשם התו׳

שערי תשובה

בודאי חיובא רמי עליה להכיר חסדי ה׳ ולברך בשמו ובמו"ק האריך הרבה ע"ש עכ"ד מח"ב וע"ש בשם מור וקציעה שאם לקח אשה והכניסה לו נכסי מלוג יש לברך הטוב והמטיב ע"ש: [ג] מלביש ערומים. עבה"ט ועיין בא"ר דמ"ש לקמן ס"ק ט"ו בענין הלבשת נערים מבואר שיקדים מלביש ערומים לשהחיינו וכן מסתבר:

באר היטב

(יב) הקנין. דהיינו משעה שקנה הבגד אע"פ שצריך ליתן אותו לחייט לעשות ממנו מלבוש ט"ז. ומ"א כתב דוקא כשקנה כלי כמו שהיא אבל אם קנה ונתן לאומן לעשות כלי אינו מברך אלא כשישתמש בו ע"ש: (יג) מלביש ערומים. והקונה כובע יברך עוטר ישראל. ובאבנט עוזר ישראל הלק"ט ח"א סי׳ ה׳. והמני"ח כתב שם בלא שם ומלכות: (יד) ובני ביתו. אבל אם קנה כלים לו וכלים לבני ביתו מברך על שלו שהחיינו ועל של ב"ב מברך הטוב והמטיב ב"ח. ונ"ל דר"ל לבניו אבל לעבדו ולשפחתו ה"ל כאלו מכרן להם דשכיר הוא בא בשכרו מ"א: (טו) ולנותן. בתשובת פרח שושן כלל א׳ סי׳ י"ב כתב דהתוס׳ והרי"ף והרמב"ם לא ס"ל כהירושלמי הזה ובודאי אלו היה רואה הב"י כל הכי רבוותא לא היה פוסק כהירושלמי ומש"ה העלה שם במקומות שנוהגים שעושים הלבשה לנערים יתומים שמברכין היתומים מלביש ערומים ושהחיינו ולא הטוב והמטיב ע"ש כ"כ בשכנה"ג. ומהר"ש אלגזי פסק דהיתומים יברכו מלביש ערומים ושהחיינו והטוב והמטיב ע"ש בתשובה שנדפסה בסוף ספר שמע שלמה ולכ"ע לא יברך הטוב רק המקבל ולא הנותן שם בפרח שושן ועי׳ מ"א וט"ז ובס׳ בני חייא

ביאור הלכה

(כ) ... פשוט דגם בזה דינא הוא דאפילו יש לו מכבר כלים כיו"ב אפ"ה מברך הטוב והמטיב וכמו לעיל בס"ג: * מברך הטוב והמטיב. המקבל מתנה אבל הנותן לכו"ע לא יברך [אחרונים]: * שהיא טובה לו ולנותן. עיין מ"ב בטעם הדבר ועיין במ"א שהקשה על דברי הרא"ש ועיין בא"ר ובביאור הגר"א שיישבו קושיתו ומפני זה בדה"ח ובח"א העתיקו לדינא כפסק השו"ע אמנם בתשובת פרח שושן [המובא בבה"ט] ובביאור הגר"א דעתם לדינא דגמרא שלנו אינו סובר כהירושלמי בזה [עי"ש בביאור הגר"א] ובאמת מכמה ראשונים משמע דס"ל שבתלמודא דידן חולק על הירושלמי היינו בתוספות וברשב"א וכתב שם הרשב"א שכן הוא ג"כ דעת הראב"ד ע"ש נמצא שיש לנו ג׳ ראשונים דפליגי על הרא"ש מלבד מה שלא הובא דברי הירושלמי אלו בריי"ף וברמב"ם משמע ג"כ דס"ל הכי. והנה לדינא הכרענו למעשה דלא יברך הטוב ומטיב מחמת אלו הפוסקים דס"ל דהירושלמי חולק בזה עם הבבלי ובודאי אנן נקטינן כהבבלי וע"כ יברך שהחיינו לבד ועוד נ"ל יותר דאפילו לדעת הפוסקים דיוכל לברך הטוב והמטיב אפ"ה אי בירך שהחיינו לא הוי לבטלה דברכת שהחיינו הונחה על שמחה של עצמו [שיש לו מאיזה דבר שמועה טובה שנוגע לו כדלעיל בסימן רכ"ב ואפילו אקרא חדתא נמי הרשוהו לברך [עירובין מ׳ ע"ב] וברכת הטוב דוקא אם השמחה הוא ביותר שיש בזה גם טובה לאחרים והנה בכלל מאתים מנה ובלא"ה הלא יש איזה פוסקים דס"ל דהיכא שצריך לברך ברכת הטוב צריך גם לברך שהחיינו ונהי דאנן לא ס"ל לכתחלה להורות כן מ"מ לבטלה לא מיקרי משא"כ אם יברך ברכת הטוב אם ננקוט כדעת הבבלי היא לבטלה ומפני זה הכרעתי במ"ב שיברך שהחיינו ולא ברכת הטוב:

משנה ברורה

(כ) אם הם חדשים שלא נשתמש בהם עדיין מ"מ כיון שכבר לש בהן לית בהן שמחה: **ד** (יז) בשעת הקנין וכו׳. ודוקא אם קנה בגד שראוי ללובשו תיכף (כא) אבל אם קנה שום דבר שאינו ראוי ללובשו או להשתמש בו כמו שהוא רק שצריך ליתן לאומן לתקן לא יברך שהחיינו עד שעה שילבש הבגד או ישתמש בהכלי: (יח) מלביש ערומים. היינו קודם שהחיינו. אכן אם לובש הבגד שחרית יכול לצאת בברכת מלביש ערומים שמברך בברכת השחר [אחרונים]: **ה** (יט) הוא ובני ביתו. אבל אם קנה כלים לו וכלים לב"ב מברך על שלו שהחיינו (כב) ועל של ב"ב מברך הטוב והמטיב דטוב הוא לדידיה שזכה שיהיו ב"ב מלובשים במלבושי כבוד והמטיב לאחריני הם ב"ב שנהנין בטובה זו (כג) ודוקא אם קנה בשביל אשתו וזרעו אבל אם קנה בשביל עבדו ושפחתו לא מקרי טוב לדידיה דהוי כאלו מכר להם בשכרן שמגיע להם (כד) אם לא שגם הוא משתמש בהכלים האלו: (כ) במתנה. היינו דוקא כלים או בגדים [illegible]

שער הציון

(כ) ב"י ונ"ל דאפילו אם לא בירך קודם שמכרן שוב לא יברך דהשמחה ראשונה כבר נסתלק משמכרן ונתבטל חיוב הברכה ועתה בקניה שנית שוב ליכא שמחה כמ"ש הפוסקים: (כא) מ"א ונה"ש ודה"ח וש"א דלא כט"ז ועיין בחי׳ רע"א שמסתפק לענין בית שלא לברך עד שיקבע בו מזוזה וכן לענין כלים שצריכין טבילה עד שיטבלם שיהיו ראוין להשתמש בהם ואין להשיג ע"ז ממה שמבואר לקמן ברכ"ה ס"ג אפילו ראהו ביד חבירו וכו׳ וכתב הגר"א דמקורו הוא מהך דהכא והא התם ג"כ אינו יכול לאכלם שאני התם שהפרי בעצם כבר נגמר וראוי ליהנות ממנה אלא שהיא על האילן או ביד חבירו משא"כ הכא שבעצם אינו ראוי להשתמש ממנה: (כב) ב"ח: (כג) מ"א: (כד) מחה"ש: (כה) א"ר וש"א: (כו) ת׳ פרח שושן וביאור הגר"א דזהו רק לדעת הירושלמי ולא למסקנת גמרא דילן ע"ש: (כז) א"ר ודה"ח וח"א: (כח) כנ"ל ברור ודומיא כשירש מאביו ויש לו אחים דמברך ברכת הטוב משום דיש עוד אנשים מקבלי הטובה ולענ"ד נראה ברור דזהו טעם מהר"ש אלגזי המובא בבה"ט. ומש"כ שם דיברך שניהם ס"ל כאיזה אחרונים שפסקו כהסמ"ק דיברך שניהם אבל אנן לא קי"ל הכי כ"כ בא"ר ופשוט: (כט) א"ר:

הגהות ותיקונים: א) שמח:

4. One should make the blessing (17) at the time of purchase, even though he did not yet make use of /the article/, since /the need to make/ the blessing only /arises/ because of the rejoicing of the heart, which is the joy of acquisition.

When one puts on /new clothing for the first time/ he should make the blessing (18) *Malbish Arumim.*

5. If one bought an article of use which will be used by (19) him and the members of his household, he should make the blessing *Ha-Tov Ve-Ha-Meytiv.*

If /such an article/ was given to one (20) as a gift, he should make the

Mishnah Berurah

he did not yet use[6] he nevertheless has no joy when /he reacquires/ it, since he is already familiar with its /possession/.

(17) At the time of purchase, etc. This only /applies/ if one acquired a garment that is fit to be worn immediately /or an article of use that is fit for immediate use/. However, if one bought something that is not /yet/ fit to be worn or used as it is, but must be given to a craftsman to be made ready /for use/, he should not make the blessing *She-Hecheyanu* until the time when he puts on the garment or uses the utensil.[7]

(18) *Malbish Arumim.* I.e., before /he makes the blessing/ *She-Hecheyanu*[8]. However, if one puts on the /new/ garment in the morning, he can fulfil /this obligation/ by means of the blessing *Malbish Arumim* that he makes among the morning blessings. [Acharonim]

(19) Him and the members of his household. However, if one purchased an article of /clothing/ for himself and articles of /clothing/ for the members of his household, he should make the blessing *She-Hecheyanu* for /what he bought/ for himself and the blessing *Ha-Tov Ve-Ha-Meytiv* for /what he bought/ for the members of his household. /This is/ because /what he bought for them/ involves good for him, in that he was able to clothe the members of his household with respectable clothing, and there is /also/ good for others /involved/, i.e., /for/ the members of his household who benefit from the good.

/This ruling/ only /applies/ if one bought /articles of clothing/ for his wife or offspring. However, if one bought them for his servant or maidservant it is not regarded as /something which involves/ good for him, unless he /himself/ also makes use of the articles of /clothing/, since it is as if he sold them /the clothing/ in exchange for wages due to them.

(20) As a gift. This /ruling/ only /applies in the case of a gift of/ a utensil or garment,

---

[6] In the Sha'ar Ha-Tziyun No. 20, the author writes that no blessing should be made when one reacquires an article, even if a blessing was not made when he bought it the first time.

[7] The ruling is doubtful when a newly acquired house requires a *mezuzah* put up or a newly acquired utensil needs to be immersed. (Sha'ar Ha-Tziyun No. 21)

[8] In cases where the blessing *She-Hecheyanu* is postponed to when the garment is put on.

[illegible] ד (יז) בשעת (יב) הקנין יש לו לברך אע"פ שעדיין לא נשתמש בהם שאין הברכה אלא על שמחת הלב שהוא שמח בקנייתן וכשילבשם מברך (יג) [ג] (יח) מלביש ערומים: ה [illegible] כלים שמשתמשין בהם (יט) הוא (יד) ובני ביתו מברך הטוב והמטיב ט אם נתנו לו במתנה * מברך הטוב והמטיב * שהיא טובה (כא) לו (טו) ולנותן: ו י על דבר שאינו חשוב כל כך (כב) כגון חלוק או מנעלים ואנפלאות (פי' מנעלים קטנים שחופין רוב הרגל) אין לברך עליהם

ו רא"ש והרשב"א
מירוש' ז ירוש' שם
וכתבוהו התוס'
והרא"ש ח טור
בשם סמ"ק ט שם
בשם הירושלמי
י שם בשם התו'

שערי תשובה

בודאי חיובא רמי עליה להכיר חסדי ה' ולברך בשמו ובתו"ק האריך הרבה ע"ש עכ"ד מח"ב וע"ש בשם מור וקציעה שאם לקח אשה והכניסה לו נכסי מלוג יש לברך הטוב והמטיב ע"ש: [ג] מלביש ערומים. עבה"ט ועיין בא"ר דמ"ש לקמן ס"ק ט"ו בענין הלבשת נערים מבואר שיקדים מלביש ערומים לשהחיינו וכן מסתבר:

באר היטב

(יב) הקנין. דהיינו משעה שקנה הבגד אע"פ שצריך ליתן אותו לחייט לעשות ממנו מלבוש ט"ז. ומ"א כתב דוקא כשקנה כלי כמו שהיא אבל אם קנה ונתן לאומן לעשות כלי אינו מברך אלא כשישתמש בו ע"ש: (יג) מלביש ערומים. והקונה כובע יברך עוטר ישראל. ובאבנט עוזר ישראל הלק"ט ח"א סי' ה'. והמכי"ח כתב שם בלא שם ומלכות: (יד) ובני ביתו. אבל אם קנה כלים לו וכלים לבני ביתו מברך על שלו שהחיינו ועל של ב"ב מברך הטוב והמטיב ב"ח. ונ"ל דר"ל לבניו אבל לעבדו ולשפחתו ה"ל כאלו מכרן להם דשכיר הוא בא בשכרו מ"א: (טו) ולנותן. בתשובת פרח שושן כלל א' סי' י"ב כתב דהתוס' והרי"ף והרמב"ם לא ס"ל כהירושלמי הזה ובודאי אלו היה רואה הב"י כל הני רבוותא לא היה פוסק כהירושלמי ומש"ה העלה שם במקומות שנוהגים שעושים הלבשה לנערים יתומים שמברכין היתומים מלביש ערומים ושהחיינו ולא הטוב והמטיב ע"ש כ"כ בשכנה"ג. ומהר"ש אלגזי פסק דהיתומים יברכו מלביש ערומים ושהחיינו והטוב והמטיב ע"ש בתשובה שנדפסה בסוף ספר שמע שלמה ולכ"ע לא יברך הטוב רק המקבל ולא הנותן שם בפרח שושן ועי' מ"א וט"ז ובס' בני חייא

ביאור הלכה

פשוט דגם בזה דינא הוא דאפילו יש לו מכבר כלים כיו"ב אפ"ה מברך הטוב והמטיב וכמו לעיל בס"ג: * מברך הטוב והמטיב. המקבל מתנה אבל הנותן לכו"ע לא יברך [אחרונים]: * שהיא טובה לו ולנותן. עיין מ"ב בטעם הדבר ועיין במ"א שהקשה על דברי הרא"ש ועיין בא"ר ובביאור הגר"א שיישבו קושיתו ומפני זה בדה"ח ובח"א העתיקו לדינא כפסק השו"ע אמנם בתשובת פרח שושן [המובא בבה"ט] ובביאור הגר"א דעתם לדינא דגמרא שלנו אינו סובר כהירושלמי בזה [עי"ש בביאור הגר"א] ובאמת מכמה ראשונים משמע דס"ל שבתלמודא דידן חולק על הירושלמי היינו בתוספות וברשב"א וכתב שם הרשב"א שכן הוא ג"כ דעת הראב"ד ע"ש נמצא שיש לנו ג' ראשונים דפליגי על הרא"ש מלבד מה שלא הובא דברי הירושלמי אלו ברי"ף וברמב"ם משמע ג"כ דס"ל הכי. והנה לדינא הכרענו למעשה דלא יברך הטוב ומטיב מחמת אלו הפוסקים דס"ל דהירושלמי חולק בזה עם הבבלי ובודאי אנן נקטינן כהבבלי וע"כ יברך שהחיינו לבד ועוד נ"ל יותר דאפילו לדעת הפוסקים דיוכל לברך הטוב והמטיב אפ"ה אי בירך שהחיינו לא הוי לבטלה דברכת שהחיינו הוכחה על שמחה של עצמו [שיש לו מאיזה דבר שמועה טובה שנוגע לו כדלעיל בסימן רכ"ב ואפילו אקרא חדתא נמי הרשוהו לברך [עירובין מ"ם ע"ב] וברכת הטוב דוקא אם השמחה הוא ביותר שיש בזה גם טובה לאחרים והנה בכלל מאתים מנה ובלא"ה הלא יש איזה פוסקים דס"ל דהיכא שצריך לברך ברכת הטוב צריך גם לברך שהחיינו ונהי דאנן לא ס"ל לכתחלה להורות כן מ"מ לבטלה לא מיקרי משא"כ אם יברך ברכת הטוב אם ננקוט כדעת הבבלי היא לבטלה ומפני זה הכרעתי במ"ב שיברך שהחיינו ולא ברכת הטוב:

משנה ברורה

[illegible] (כד) אם לא שגם הוא משתמש [illegible] שהמקבל משמח[א] בזה (כה) אבל לא מעות שעי"ז מתבייש יותר ולא יוכל ע"ז לברך: (כא) לו ולנותן. שאם המקבל עני הוא טובה לנותן שזיכהו הש"י לעשות צדקה ואם המקבל עשיר שמח הנותן שמקבל ממנו והוי טובה גם לנותן [הרא"ש בביאור דברי הירושלמי] . והנה יש (כו) מאחרונים שחולקים על פסק זה וס"ל דלפי מסקנת גמרא דילן לא נתקנה ברכה זו כ"א בדאית להו לאחריני ג"כ טובה גשמית ולפ"ז כשניתן לו כלים במתנה צריך המקבל לברך ברכת שהחיינו ולא ברכת הטוב (כז) ויש דנקטי לדינא כפסק השו"ע ויברך ברכת הטוב ולא שהחיינו ולמעשה נראה דטוב יותר לנהוג בזה לברך ברכת שהחיינו ולא ברכת הטוב כאשר בררנו בבה"ל (כח) ומ"מ במקום שנוהגין שעושין הלבשה לנערים יתומים כ"א מהיתומים יברך מלביש ערומים וברכת הטוב והמטיב דהא איכא בזה טובה עוד לכמה נערים (כט) וברכת שהחיינו לא יברכו דבמקום שמברכין ברכת הטוב ס"ל לרוב הפוסקים דאין מברכין שהחיינו: ו (כב) כגון חלוק וכו'. וה"ה שאר כלים שאין חשובים ואין דרך לשמוח בהם:

וי"א

שער הציון

(כ) ב"י וכ"ל דאפילו אם לא בירך קודם שמכרן שוב לא יברך דהשמחה ראשונה כבר נסתלק משמכרן ונתבטל חיוב הברכה ועתה בקניה שנית שוב ליכא שמחה כמ"ש הפוסקים: (כא) מ"א וכה"ש ולה"ח וש"א דלא כט"ז ועיין בחי' רע"א שמסתפק לענין בית שלא לברך עד שיקבע בו מזוזה וכן לענין כלים שצריכין טבילה עד שיטבלם שיהיו ראוין להשתמש בהם ואין להשיג ע"ז ממה שמבואר לקמן ברכ"ה ס"ג אפילו ראהו ביד חבירו וכו' וכתב הגר"א למקורו הוא מהך דהכא והא התם ג"כ אינו יכול לאכלם שאני התם שהפרי בעצם כבר נגמר וראוי ליהנות ממנה אלא שהיא על האילן או ביד חבירו משא"כ הכא שבעצם אינו ראוי להשתמש ממנה: (כב) ב"ח: (כג) מ"א: (כד) מחה"ש: (כה) א"ר וש"א: (כו) ת' פרח שושן וביאור הגר"א דזהו רק לדעת הירושלמי ולא למסקנת גמרא דילן ע"ש: (כז) א"ר ולה"ח וח"א: (כח) ככ"ל ברור ודומיא כשירש מאביו ויש לו אחים למברך ברכת הטוב משום דיש עוד אנשים מקבלי הטובה ולענ"ד נראה ברור דזהו טעם מהר"ש אלגזי המובא בבה"ט. ומש"כ שם דיברך שניהם ס"ל כאיזה אחרונים שפסקו כהסמ"ק דיברך שניהם אבל אנן לא קי"ל הכי כ"כ בא"ר ופשוט: (כט) א"ר:

הגהות ותיקונים: א) שמח:

blessing *Ha-Tov Ve-Ha-Meytiv* /even if only he will use it/, since /a gift/ involves good **(21)** for him and for the giver.[6*]

6. If it is an article that is not of so much consequence, **(22)** such as an undershirt, shoes or slippers *(i.e., small shoes that cover most of the foot),* one should not make a blessing because of it. /However,/ if one is a poor man and

Mishnah Berurah

for which the recipient is happy. However, it does not /apply to a gift of/ money, since that is more embarrassing to one and he cannot make a blessing because of /such a gift/.

(21) For him and for the giver. If the recipient is poor it involves good for the giver, since *Ha-Sheym*, may He be Blessed, gave him the privilege of doing charity. If the recipient is rich the giver is happy that he received it from him and it also involves good for the giver. [The *Rosh,* in explanation of the words of the Jerusalem /Talmud/.]

Now there are Acharonim who dispute this ruling and are of the opinion that according to the conclusion of our Gemara[5] /, i.e., the Babylonian Talmud,/ this blessing was only ordained /to be said/ when other /people/ also have a tangible benefit.[9] Accordingly, when given articles of use as a gift the recipient must make the blessing *She-Hecheyanu* and not the blessing *Ha-Tov Ve-Ha-Meytiv*. There are /authorities/ who have accepted the ruling of the Shulchan Aruch as the halachic ruling /to be followed, i.e./, that /the recipient/ should make the blessing *Ha-Tov Ve-Ha-Meytiv* and not /the blessing/ *She-Hecheyanu*. /However,/ it appears that when one is faced with this /problem/ it is better to adopt the practice of making the blessing *She-Hecheyanu* and not the blessing *Ha-Tov Ve-Ha-Meytiv*, as we have explained in the Beyur Halachah.[10]

Nevertheless, in a locality where it is customary to provide clothing for orphaned youths, every one of the orphans should make the blessing *Malbish Arumim* and the blessing *Ha-Tov Ve-Ha-Meytiv*, since /when the clothing is distributed/ there is /also/ good involved for several other youths. They should not make the blessing *She-Hecheyanu*, since the majority of Poskim are of the opinion that where one makes the blessing *Ha-Tov Ve-Ha-Meytiv* he should not make the blessing *She-Hecheyanu.*

(22) Such as an undershirt, etc. The same ruling /applies/ to other articles of use that are of no consequence and for which /people/ do not usually rejoice.

[6*] However, the giver should not make this blessing. (Beyur Halachah)

[9] A ruling in the Babylonian Talmud overrides a ruling of the Jerusalem Talmud when there is a conflict between the two Talmuds, since the former is of later date.

[10] See there, that if one makes the blessing *She-Hecheyanu* when one is required to make the blessing *Ha-Tov Ve-Ha-Meytiv* it is not ruled as a futile blessing, and, consequently, one may make the former blessing when it is doubtful which one applies.

[כ]ואם הוא עני ושמח בהם (טז) יברך: הגה (כג) וי"א דאפילו עני אינו מברך על חלוק ומנעלים וכדומה (כד) וכן נוהגין (טור בשם תוס' ותרומת הדשן סימן ל"ז[א]). המנהג לומר למי שלובש בגד חדש תבלה ותתחדש. ויש מי שכתב שאין לומר כן על מנעלים או בגדים הנעשים מעורות של (יז) (כה) בהמה דא"כ היו צריכים להמית בהמה אחרת תחלה שיחדש ממנה בגד אחר וכתיב ורחמיו על כל מעשיו (מהרי"ו בפסקיו) והנה הטעם חלוש מאד ואינו נראה מ"מ רבים מקפידים על זה שלא לאמרו:

כ בשם הרא"ש שם

רכד דיני ברכות פרטיות. ובו י"ג סעיפים:

א [א]הרואה (א) (א) מרקוליס (ב) [ב]או שאר עבודת כוכבים אומר ברוך אתה ה' [illegible]

א ברכות נ"ז ב ר יונה שם בשם י"מ וטור ג מהא דריש פ' הרואה ד שם נ"ד ה ירוש' שם ו שם וכרשב"א ז שם ח שם וכפי' רש"י ט שם נ"ח י שם כ שם ל סמ"ק

באר היטב

וכיל אהרן: (טז) יברך. ועשיר גדול שקנה כלים חשובים שאין שמח בהם ואין נחשבין לו לא יברך כנה"ג בשם הרדב"ז מ"א:

(יז) בהמה. אפילו טמאה כגון פי"א בל"א אפילו הוא ממין אחר רק שתפור תחתיו מעורות בהמה כנה"ג שם ומ"א:

(א) מרקולים. פי' חילוף קילוס לאסור להזכיר עבודת כוכבים בשמה: (ב) והאידנא. אפילו הולך לעיר אחרת כיון דראה כיוצא בזה בעירו. וה"ה קטן שהגדיל א"צ לברך כיון שראה בקטנותו מ"א. וכתב הב"ח בשם ספר האשכול השמר לך לראות קינאות של עובדי כוכבים וה"ה מחולתם או שום דבר שמחתם ואם תשמע קול עובדי כוכבי' שמחים תאנח ותצטער על חורבן ירושלים ותתפלל להקב"ה עליה. ובפ"ק דמס' ע"ג דף י"ח דאפי' ההולך לקינגאות של ישראל הרי זה מושב לצים: (ג) לירחיו. לפי

שערי תשובה

[א] לירחיו. עבה"ט ועיין בר"י בכל אלו שהוזכרו שמברכין על ראייתם

משנה ברורה

(כג) וי"א דאפילו עני וכו'. ס"ל דדוקא בגד נאה וכדומה דבר שיש בהם חשיבות קצת דמי לדבר הבא מזמן לזמן דקתם ב"א מתחדשים להם לפרקים מועטים ושייך ע"ז שהחיינו משא"כ אלו שרגילים תמיד להתחדש לקתם ב"א ואין שייך ע"ז לברך שהחיינו לזמן הזה: (כד) וכן נוהגין. עיין במ"א וביאור הגר"א שהרדב"ז מכריע לעני לברך ועיין בפמ"ג ובדה"ח שפסקו דלמעשה יש לנהוג דאפילו עני לא יברך על כלים שאינם חשובים כאלו: (כה) בהמה. אפי' טמאה (ל) ואפי' הוא ממין אחר רק שתפור תחתיו מעורות בהמה:

א (א) מרקולים. היא ע"ג שעובדין אותה עי"ז שזורקין לה אבנים. ושמה העצמה קילוס (א) ומפני שאסור להזכיר ע"ג בשמה לכך כינו אותה בשם קולים ומר הוא חילוף בלשון ארמי ופירושו הוא חילוף קילוס: (ב) או שאר ע"ג. אפילו בית ע"ג [illegible] [illegible] דאפילו הולך לעיר אחרת [illegible] כיון דראה את מין זה תוך למ"ד [illegible]

ולאפשר עוד [illegible] אמר שמנה תשא"כ

שער הציון

(ל) אחרונים: (א) מ"א: (ב) ב"ח והגר"א דלא כד"מ: (ג) כן מוכח בגמרא דקחשיב שם חמשה ברכות על בבל ומשמע דכולהו בחדא מחתא וכי היכא דמרקולים הוא בשם ומלכות ה"נ אידך: (ד) וכן נכון [א"ר ע"ש] וגם דאל"ה הו"ל שם ברכות ועיין במעדני יו"ט: (ה) רש"י(ו): (ו) גמרא(ז):

הגהו"ת: א) ל"ו: ב) שהרי אנו מגולגלים ביניהם ורואים אותם תמיד: ג) של דניאל: ד) של חנניה, מישאל ועזריה: ה) בושה אמכם חפרה יולדתכם הנה אחרית גוים מדבר ציה וערבה (בשו"ע): ו) גמרא ברכות נח ע"א: ז) רש"י:

rejoices over /the acquisition of such an article/, he should make a blessing.

Gloss: (23) *There are /authorities/ who say that even a poor man should not make a blessing upon /the acquisition of/ an undershirt or shoes, etc.* (24) *and this is /in fact/ the practice. (...)*

It is customary to say to a person who puts on a new garment, "Wear it out and renew it." There is an /authority/ who states that one should not say this in the case of /new/ shoes or /other/ garments that are made from (25) *animal hides. /The reason is/ that this implies a necessity to kill another animal first from which to renew it with another garment, and it is written,*[7*] *"And his mercy is over all his works." (...) Now this reasoning is very feeble and does not seem /convincing/. Nevertheless, many /people/ are particular about this and refrain from saying /"Wear it out and renew it" where leather clothing is involved/.*

§224: THE LAWS FOR /CERTAIN/ SPECIFIC BLESSINGS

(Contains Thirteen Paragraphs)

1. If one sees (1) Markulis (2) or /some/ other idol, he should say בָּרוּךְ אַתָּה ד'

Mishnah Berurah

(23) **There are /authorities/ who say that even a poor man, etc.** These /authorities/ are of the opinion that only a woolen garment or a similar article, that has a measure of consequence, may be compared to something which comes periodically, since ordinary people renew /such an article/ infrequently, and /the blessing/ *She-Hecheyanu* is /therefore only/ applicable to /such an article/. /The articles described here in the Shulchan Aruch,/ on the other hand, are renewed continually by ordinary people. /Therefore, the wording of/ the blessing, שֶׁהֶחֱיָנוּ לַזְּמַן הַזֶּה (Who has kept us alive for this time), is not relevant in their case.

(24) **And this is the practice.** See the *M.A.* and the *Beyur Ha-Gra*, /who state/ that the *Radvaz* decided that a poor man should make a blessing /for these articles if he rejoices over their acquisition/. See the *P.Mg.* and the *D.Hach.*, who rule that the practice to be followed is that even a poor man should not make a blessing for /the acquisition of/ unimportant articles of use such as these.

(25) **Animal.** /This applies/ even /in the case of a garment made from the hide of/ an unclean[11] /animal/ and even /if the garment is basically/ of another material and merely has animal hide sewn underneath it.

§224

(1) **Markulis.** This is an idol that is worshipped by having stones thrown at it. Its actual name is Kilus, but, since it is forbidden to mention an idol by name it was therefore called by the name Kulis. *"Mar"* means "instead" in the Aramaic language and /the compounded word therefore/ signifies "instead of Kilus."

[7*] *Tehilim* 145:9.

[11] I.e., an animal that is forbidden to be eaten.

[כ]ואם הוא עני ושמח בהם (טז) יברך: הגה (כג) וי"א דאפילו עני אינו מברך על חלוק ומנעלים וכדומה (כד) וכן נוהגין (טור בשם תוס' ותרומת הדשן סימן ל"ז). המנהג לומר למי שלובש בגד חדש תבלה ותתחדש. ויש מי שכתב שאין לומר כן על מנעלים או בגדים הנעשים מעורות של (יז) (כה) בהמה דא"כ היו צריכים להמית בהמה אחרת תחלה שיחדש ממנה בגד אחר וכתיב ורחמיו על כל מעשיו (מהרי"ו בפסקיו) והגה הטעם חלוש מאד ואינו נראה מ"מ רבים מקפידים על זה שלא לאמרו:

רכד דיני ברכות פרטיות. ובו י"ג סעיפים:

א [א]הרואה (א) מרקוליס (ב) [ב]או שאר עבודת כוכבים אומר ברוך אתה ה' **אלהינו מלך העולם שנתן ארך אפים לעוברי רצונו [ג]ואם רואה אותה בתוך שלשים יום אינו חוזר ומברך:** הגה (ג) והאידנא אין מברכים זאת הברכה:[ל] **ב** [ד]**הרואה מקום שנעקרה עבודת כוכבים (ד) [ה]אם הוא בארץ ישראל אומר בא"י אמ"ה שעקר עבודת כוכבים מארצנו ואם הוא בחוצה לארץ אומר שעקר עבודת כוכבים מהמקום הזה ואומר [ו]בשתיהן כשם שעקרת אותה מהמקום הזה כן תעקור אותה מכל המקומות והשב לב עובדיהם לעבדך:** הגה ואם נעקרה עבודת כוכבים ממקום אחד ונתנוה במקום אחר מברך על מקום שנעקרה שעקר עבודת כוכבים (ה) ועל מקום שנתנוה לשם שנתן ארך אפים (בית יוסף בשם תוספות וירושלמי): **ג** [ז]הרואה בבל הרשעה אומר ברוך אתה ה' אמ"ה שהחריב בבל הרשעה. ראה ביתו של נבוכדנצר אומר [illegible] שהחריב ביתו של נבוכדנצר הרשע. ראה גוב אריות[ב] (ו) או כבשן האש[ג] אומר ברוך שעשה נסים לצדיקים במקום הזה (ועיין סימן רי"ח סעיף ז'): **ד** [ח]ראה מקום שיש בבבל שכל בהמה [illegible] אינה יכולה [illegible] משם אם לא יתנו עליה מעפר המקום ההיא והיא חומר הלכד לד [illegible] אומר (ז) ברוך אומר ועושה ברוך גוזר ומקיים: **ה** [ט]הרואה ששים רבוא מישראל ביחד אומר בא"י אמ"ה (ח) חכם הרזים ואם הם עובדי כוכבים [illegible] אומר[ה] וכו': **ו** [י]הרואה חכמי ישראל אומר בא"י אמ"ה (ט) שחלק מחכמתו (ג) [א] ליראיו: **ז** [כ]הרואה חכמי אומות העולם עובדי כוכבים [ל]שחכמים

א ברכות נ"ז ב ר יונה שם בשם י"ת וטור ג מהא דריש פ' הרואה ד שם נ"ד ה ירוש' שם ו שם וכרשב"א ז שם ח שם וכפי' רש"י ט שם נ"ח י שם כ שם ל סמ"ק

כ בשם הרא"ש שם

באר היטב

וביד אהרן: (טז) יברך. ועשיר גדול שקנה כלים חשובים שאין שמח בהם ואין נחשבין לו לא יברך כנה"ג בשם הרדב"ז מ"א:

(יז) בהמה. אפילו טמאה כגון פי"א בל"א אפילו הוא ממין אחר רק שתפור תחתיו מעורות בהמה כנה"ג שם ומ"א:

(א) מרקולים. פי' חילוף קילוס לאסור להזכיר עבודת כוכבים בשמה: (ב) והאידנא. אפילו הולך לעיר אחרת כיון דראה כיוצא בזה בעירו. וה"ה קטן שהגדיל א"צ לברך כיון שראה בקטנותו מ"א. וכתב הב"ח בשם ספר האשכול השמר לך לראות קינאות של עובדי כוכבים וה"ה מחולתם או שום דבר שמחתם ואם תשמע קול עובדי כוכבי' שמחים תאנח ותצטער על חורבן ירושלים ותתפלל להקב"ה עליה. ובפ"ק דמס' ע"ג דף י"ח דאפי' ההולך לקינאות של ישראל הרי זה מושב לצים: (ג) ליראיו. לפי

שערי תשובה

[א] ליראיו. עבה"ט ועיין בר"י בכל אלו שהוזכרו שמברכין על ראייתם

משנה ברורה

[illegible] דוקא בגל נמר וכדומה דבר [illegible] כלים שאינם חשובים כאלו: [illegible] ממין אחר רק שתפור תחתיו מעורות [illegible] **א** (א) [illegible] אותה ע"י שזורקין לה אבנים. [illegible] שאסור להזכיר ע"ג בשמה [illegible] חילוף בלשון ארמי ופירושו הוא חילוף קילוס: **(ב) או שאר ע"ג. אפילו בית ע"ג [ב"י] וב"ח פי' דוקא כשרואה אותה בגלוי: (ג) והאידנא וכו'. שהרי אנו רואין אותה תמיד וכתבו האחרונים דאפילו הולך לעיר אחרת וראה שם ע"ג אינו מברך כיון דראה את מין זה תוך ל"ד בעירו ואפשר עוד דאפילו קטן שהגדיל א"צ לברך כיון שראה אותה בקטנותו ובא"ר כתב עוד מילתא חדתי דאפילו הוא לא ראה אותה תוך ל"ד כיון שיש רוב העולם שהוא שוכן ביניהם שרואין אותה. כתב הב"ח בשם ספר האשכול השמר לך לראות קנגיאות של כותים וה"ה מחולתם או שום דבר שמחתם ואם תשמע קול כותים שמחים האנח ותצער על חורבן ירושלים ותתפלל להקב"ה עליה. ואיתא בגמרא דאפילו ההולך לקניגיאות ולטיטראות של ישראל ה"ז מושב לצים: ב (ד) אם הוא בא"י וכו'. אפילו (ג) רק ממקום אחד:** (ה) ועל מקום שנתנוה. היינו אם יש שלשים יום שלא ראה אותה וכנ"ל: ג (ו) או כבשן האש. היינו החפירה שהושלך בה אז האש לחנניה מישאל ועזריה: ד (ז) ברוך אומר ועושה וכו'. היינו (ג) בשם ומלכות. בגמרא הגירסא ברוך אומר ועושה (ד) גוזר ומקיים: ה (ח) חכם הרזים. שאין (ה) דעתן דומין זה לזה ואין פרצופיהן דומין זה לזה (ו) והוא יודע מה בלב כל אלו האוכלוסין: ו (ט) שחלק. שעם ה' הם חלק אלוה ודבקים בו לכן אמר שחלק [illegible]

שער הציון

(ל) אחרונים: (א) מ"א: (ב) ב"ח והגר"א דלא כד"מ: (ג) כן מוכח בגמרא דקחשיב שם חמשה ברכות על בבל ותשמע דכולהו בחדא מחתא וכי היכא דמרקולים הוא בשם ומלכות ה"נ אידך: (ד) וכן נכון [א"ר ע"ש] וגם דא"ח הו"ל שם ברכות ועיין במעדני יו"ט: (ה) רש"י: (ו) גמרא:

הגהו"ת: א) ל"ו: ב) שהרי אנו מגודלים ביניהם ורואים אותם תמיד: ג) של דניאל: ד) של חנניה, מישאל ועזריה: ה) בושה אמכם חפרה יולדתכם הנה אחרית גוים מדבר ציה וערבה (בשו"ע): ו) גמרא ברכות נח ע"א: ז) רש"י:

אֱלֹקֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁנָּתַן אֶרֶךְ אַפַּיִם לְעוֹבְרֵי רְצוֹנוֹ (You are blessed, Lord our God, King of the universe, Who has been forbearing to transgressors of His Will). If he sees /the idol again/ within thirty days he should not repeat the blessing.

Gloss: (3) *Nowadays, we do not make this blessing.*

2. If one sees a place where an idol was eradicated /the ruling is as follows/. (4) If it is in the land of Israel he should say בָּרוּךְ אַתָּה ד׳ אֱלֹקֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁעָקַר עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים מֵאַרְצֵנוּ (You are Blessed, Lord, our God, King of the universe, Who eradicated an idol from our land). If it is outside the land /of Israel/ he should say /בָּרוּךְ וכו׳/ שֶׁעָקַר עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים מֵהַמָּקוֹם הַזֶּה (Who eradicated an idol from this place). In both cases he should /also/ say כְּשֵׁם שֶׁעָקַרְתָּ אוֹתָהּ מֵהַמָּקוֹם הַזֶּה כֵּן תַּעֲקוֹר אוֹתָהּ מִכָּל הַמְּקוֹמוֹת וְהָשֵׁב לֵב עוֹבְדֵיהֶם לְעָבְדְּךָ (Just as You have eradicated it from this place so should You eradicate it from all places and bring back the hearts of those that worship them to serve You).

Gloss: If an idol was eradicated from one place and placed somewhere else, one should make the blessing She-Akar Avodas Kochavim *on /seeing/ where*

Mishnah Berurah

(2) **Or /some/ other idol.** /This blessing should be made/ even if /one merely sees/ the building where the idol is. [*B.Y.*] /However,/ the *Bach* explains that one should only /make the blessing/ if he sees /the idol/ exposed /to view/.

(3) **Nowadays, etc.** /This is/ because we see /idols/ continually.

The Acharonim state that even if one goes to a different city and sees an idol there he should /nevertheless/ not make the blessing, since he will have seen the /same/ type /of idol/ in his own city within thirty /days/. In addition, it may even be that a child does not need to make the blessing when he comes of age,[1] since he will have seen /the idol within thirty days/, when he was /still/ a child. The *E.R.* gives, in addition, a fresh ruling/, namely/, that even if /an individual happened/ not to see /the idol/ within thirty /days he should nevertheless not make a blessing/, since a majority of the people among whom he lives see it.

The *Bach* writes on the authority of the *Sefer Ha-Eshkol*, that one should avoid watching a non-Jewish hunt or, correspondingly, their dancing or any /other/ of their joyous /pastimes/. If one /happens to/ hear the sound of non-Jewish rejoicing, he should groan and grieve over the destruction of Jerusalem and pray to the Holy One, Blessed be He, for /the rebuilding of/ it.

It is stated in the Gemara[2] that it is even /prohibited/ to go to a Jewish hunt or theater, /since this/ is /equivalent to participation in/ a gathering of scoffers.[3]

(4) **If it is in the land of Israel, etc.** /This ruling applies/ even if it was only /eradicated/ from one place.

---

[1] I.e., thirteen years of age in the case of a male child and twelve years of age in the case of a female child.

[2] *Avodah Zarah* 18b.

[3] This expression comes from *Tehilim* 1:1, where it is stated: "Happy is the man who did not walk in the counsel of the wicked and did not stand in the path of sinners and did not participate in a gathering of scoffers. But his desire is in the Torah of the Lord and he will meditate in his Torah day and night." The Talmud, in *Avodah Zarah* 18b, explains that frivolous and idle activity (such as a hunt or other joyous pastimes or going to a theater) diverts one from Torah study and is therefore included in the scope of the prohibition against participation in a gathering of scoffers.

[illegible] דאפילו עני אינו מברך על חלוק ומנעלים וכדומה [illegible] בשם תוס' ותרומת [illegible]

ב בשם הרא"ש שם

[illegible] דיני ברכות פרטיות. ובו י"ג סעיפים:

א [illegible] אלהינו מלך העולם [illegible] (ג) [illegible] אם הוא בארץ ישראל [illegible] היה כן תעקור אותה [illegible] לעבדך: הגה ואם נעקרה עבודת כוכבים ממקום אחד ונתנוה במקום [illegible] (ה) ועל מקום שנתנוה לשם שנתן ארך אפים (בית יוסף בשם תוספות וירושלמי): ג ׳הרואה בבל הרשעה אומר ברוך אתה ה׳ אמ"ה שהחריב בבל הרשעה. ראה ביתו של נבוכדנצר אומר ברוך שהחריב ביתו של נבוכדנצר הרשע. ראה גוב אריות[ג] (ו) או כבשן האש[ד] אומר ברוך שעשה נסים לצדיקים במקום הזה (וע"ל סימן רי"ח סעיף ז׳): ד ׳ראה מקום שיש בבבל שכל בהמה שתעבור עליו אינה יכולה לזוז משם אם לא יתנו עליה מעפר המקום ההוא והוא סימן קללה לה דכתיב וטאטאתיה במטאטא (פירוש מכבדות הבית שקוב"י בלעז) השמד אומר (ז) ברוך אומר ועושה ברוך גוזר ומקיים: ה ׳הרואה ששים רבוא מישראל ביחד אומר בא"י אמ"ה (ח) חכם הרזים ואם הם עובדי כוכבים ומזלות אומר[ה] וכו׳: ו ׳הרואה חכמי ישראל אומר בא"י אמ"ה (ט) שחלק מחכמתו (ג) [א] ליראיו: ז ׳הרואה חכמי אומות העולם עובדי כוכבים ׳שחכמים

א ברכות כ"ז ב ר יונה שם בשם י"ת וטור ג מהא דריש פ׳ הרואה ד שם כ"ל ה ירוש׳ שם ו שם וכרשב"א ז שם ח שם וכפי רש"י ט שם כ"ח י שם כ שם ל סמ"ק

באר היטב

וכיל אהרן: (טז) יברך. ועשיר גדול שקנה כלים חשובים שאין שמח בהם ואין נחשבין לו לא יברך כנה"ג בשם הרלב"ז מ"א:

(יז) בהמה. אפילו טמאה כגון פי"א בל"א אפילו הוא ממין אחר רק שתפור תחתיו מעורות בהמה כנה"ג שם ומ"א:

(א) תרקולים. פי׳ חילוף קילוס לאקור להזכיר עבודת כוכבים בשמה: (ב) והאידנא. אפילו הולך לעיר אחרת כיון דראה כיוצא בזה בעירו. וה"ה קטן שהגדיל א"צ לברך כיון שראה בקטנותו מ"א. וכתב הב"ח בשם ספר האשכול השמר לך לראות קינגאות של עובדי כוכבים וה"ה מחולתם או שום דבר שמחתם ואם תשמע קול עובדי כוכבי׳ שמחים תאנח ותצטער על חורבן ירושלים ותתפלל להקב"ה עליה. ובפ"ק דמס׳ ע"ג דף י"ח דאפי׳ ההולך לקינגאות של ישראל הרי זה מושב לצים: (ג) ליראיו. לפי

שערי תשובה

[א] ליראיו. עבה"ט ועיין בר"י בכל אלו שהוזכרו שמברכין על ראייתם

משנה ברורה

[illegible]

(ה) ועל מקום שנתנוה. היינו אם יש שלשים יום שלא ראה אותה וכנ"ל: ג (ו) או כבשן האש. היינו התפירה שהוסק בה אז האש לחנניה מישאל ועזריה: ד (ז) ברוך אומר ועושה וכו׳. היינו (ג) בשם ומלכות. בגמרא הגירסא ברוך אומר ועושה (ד) גוזר ומקיים: ה (ח) חכם הרזים. שאין (ה) דעתן דומין זה לזה ואין פרצופיהן דומין זה לזה (ו) והוא יודע מה בלב כל אלו האוכלוסין: ו (ט) שחלק. שעם ד׳ הם חלק אלוה ודבקים בו לכן אמר שחלק מש"כ

שער הציון

(ל) אחרונים: (א) מ"א: (ב) ב"ח והגר"א ללא כד"ת: (ג) כן מוכח בגמרא דקחשיב שם חמשה ברכות על בבל ומשמע דכולהו בחדא מחתא וכי היכא דמרקולים הוא בשם ומלכות ה"נ אידך: (ד) וכן נכון [א"ר ע"ש] וגם דא"ה הו"ל שם ברכות ועיין במעדני יו"ט: (ה) רש"י[ו]: (ו) גמרא[ז]:

הגהו"ת: א) ל"ו: ב) שהרי אנו מגודלים ביניהם ורואים אותם תמיד: ג) של דניאל: ד) של חנניה, מישאל ועזריה: ה) בושה אמכם חפרה יולדתכם הנה אחרית גוים מדבר ציה וערבה (בשו"ע): ו) גמרא ברכות נח ע"א: ז) רש"י:

it was eradicated (5) *and on /seeing/ the place where it was /now/ placed, one should make /the blessing/* She-Nasan Erech Apayim *(...)*

3. If one sees /the site of/ wicked Babylon he should say בָּרוּךְ אַתָּה ד׳ אֱלֹקֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁהֶחֱרִיב בָּבֶל הָרְשָׁעָה (You are Blessed, Lord our God, King of the universe, Who destroyed the wicked Babylon).

If one sees Nevuchadnetzar's (Nebuchadnezzar) house, he should say, בָּרוּךְ /וכו׳/ שֶׁהֶחֱרִיב בֵּיתוֹ שֶׁל נְבוּכַדְנֶצַּר הָרָשָׁע (Who destroyed the house of the wicked Nevuchadnetzar).

If one sees the lion's den[1*] of Dani'eyl (Daniel) (6) or the fiery furnace[2*] /of Chananyah (Hananiah), Misha'eyl (Mishael) and Azaryah (Azariah)/, he should say בָּרוּךְ /וכו׳/ שֶׁעָשָׂה נִסִּים [3*]לַצַּדִּיקִים בַּמָּקוֹם הַזֶּה (Who performed miracles for the righteous in this place). *(See above in Sec. 218, Par. 7.)*

4. There is a place in Babylon where every animal that passes over it is unable to move from there unless some of the earth of the place is put on it. This is an indication of the curse on /Babylon/ stated[4*] /in Scripture/, "And I will sweep her with a broom *(...)* of destruction." If one sees /this place/ he should say בָּרוּךְ /וכו׳/ אוֹמֵר וְעוֹשֶׂה (7) בָּרוּךְ גּוֹזֵר וּמְקַיֵּם (...Who says and does, Blessed is He Who decrees and implements).

5. If one sees six hundred thousand Jews together he should say בָּרוּךְ אַתָּה ד׳ אֱלֹקֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם חֲכַם הָרָזִים (8) (You are blessed, Lord our God, King of the universe, Knower of secrets).

If /one sees six hundred thousand people together who/ are idol worshippers, he should say /[5*]בּוֹשָׁה אִמְּכֶם מְאֹד חָפְרָה יוֹלַדְתְּכֶם הִנֵּה אַחֲרִית גּוֹיִם מִדְבָּר צִיָּה וַעֲרָבָה (Your mother should be very ashamed, she who gave birth to you should be mortified, behold, the end of the nations is a barren and dry wilderness)/.

6. If one sees Jewish /Torah/ scholars he should say בָּרוּךְ אַתָּה ד׳ אֱלֹקֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁחָלַק (9) מֵחָכְמָתוֹ לִירֵאָיו (You are Blessed, Lord our God, King of the universe, Who apportioned of His wisdom to those that fear Him).

7. If one sees the scholars of the non-Jewish nations of the world, who are versed

Mishnah Berurah

(5) **And on /seeing/ the place where it was placed.** I.e., if thirty days have gone by without him seeing /the idol at all/, as /explained/ above.

(6) **Or the fiery furnace.** I.e., the pit where the fire was lit then for Chananyah, Misha'eyl and Azaryah.

(7) **בָּרוּךְ /וכו׳/ אוֹמֵר וְעוֹשֶׂה וכו׳.** I.e., with /mention of/ the /Divine/ Name and /the fact/ that He is King. The wording /of this blessing given/ in the Gemara[4] is בָּרוּךְ /וכו׳/ אוֹמֵר וְעוֹשֶׂה גּוֹזֵר וּמְקַיֵּם (... Blessed /etc./ Who says and does, decrees and implements).

(8) **חֲכַם הָרָזִים.** For their minds are not the same as one another's and their faces are not the same as one another's and He knows what is in the hearts of all this multitude.

(9) **שֶׁחָלַק.** /This wording is used/ because the people of the Lord are God's portion[5] and cleave to Him. One therefore says שֶׁחָלַק (Who

---

[1*] See *Dani'eyl* 6.

[2*] See *Dani'eyl* 3. Note that Shadrach, Meyshach (Meshach) and Aveyd Nego (Abed-Nego) were in fact Chananyah, Misha'eyl and Azaryah. (See *Dani'eyl* 1:7).

[3*] See Sec. 218, Par. 7.

[4*] *Yeshayah* 14:23.

[5*] This is a verse in *Yirmeyah* 50:12. It is quoted here in other editions of the Shulchan Aruch.

[4] *Berachos* 57b.

[5] See *Devarim* 32:9

(י) בחכמות (ד) העולם אומר בא"י אמ"ה שנתן מחכמתו לב"ו: **ח** [מ]על (ה) [ג] המלכים[א] אומר בא"י אמ"ה שחלק מכבודו ליראיו (יא) ועל מלכי עובדי כוכבים אומר (יב) ברוך שנתן מכבודו לב"ו: **ט** [נ]מצוה להשתדל (יג) לראות (ו) מלכים[ב]: **י** [ס]הרואה (יד) בתי ישראל (ז) בישובן [ע]כגון בית[ג] שני אומר בא"י אמ"ה מציב גבול אלמנה. [illegible] יין האמת: **יא** (טו) [פ]הרואה בתי [illegible]

מ שם כ"ח נ שם
ס שם ע רש"י שם
פ שם צ שם
ק ממשנה דריש
פרק הרואה ובגמ'
כ"ט

שערי תשובה

אף שלא ראה אותם עין בעין רק דרך חלון שהזכוכית מפסיק ביניהם יכול לברך ברכת הראייה ועיין בדבר שמואל סי' רמ"ב ובשבות יעקב ח"א סי' קכ"ו לענין ברכת הלבנה דרך חלון הסתום בזכוכית ויבואר בסי' תק"ז ע"ש: [ג] המלכים. עבה"ט ועיין בשבות יעקב ח"ב סי' ל"ח ומ"ש ביד אהרן סימן רכ"ה ומ"ש שם ועיין בא"ר שכתב שכ"ע דרב ששת לא היה מברך ברוך שנתן רק כעין שאילת שלום כו' ובמח"ב כתב למש"ם משמעות שבירך ממש וגם כי נעלם מהא"ר הגרסא בע"י פתח ר"ש וקאמר ברוך ע"ש וכ' ברכ"י בשם מהר"י ילחקי בתשובה כת"י הרואה המלך בים בספינה קטנה והיא מכוסה ובל יראה המלך עצמו אך יודעים בבירור שהמלך שם יכול לברך וראיה מרב ששת דהוי סגי נהור ואפ"ה בירך ונראה דדוקא בראיה זו על המלך הדין כן כיון שעיקר הברכה שחלק מכבודו וכן משמע שם בעובדא דרב ששת אבל אין ללמוד מזה לשאר ברכות שמברך על הראיה ולא על הידיעה: [ג] קברי כו'. עבה"ט ועיין בבר"י בשם מז"ה בעל חסד לאברהם בהגהותיו כת"י כתב כשישים ידו על הקבר יאמר פסוק ונחך ה' תמיד כו' תשכב בשלום ותישן בשלום עד בא מנחם משמיע שלום וכשישים ידו יכוין בפסוק ונחך שיש בו ט"ו תיבות כמנין קשרי היד ושמעתי שישים יד שמאלו דוקא ולא יד ימינו עכ"ל: [ד] אותו דבר. עיין בה"ט ועיין בתשובת הרדב"ז ח"ב סימן רל"ו ועיין ביד אליהו סימן ל"א שכתב מדברי המג"א ס"ק ב' משמע שדעתו שלא לברך ולענ"ד יש לחלק ועיין בבר"י שהביא מהרדב"ז והלק"ט וזקנו מהר"א אזולאי ז"ל שעל קברות אחר יברך וכן כתב הוא ז"ל וע"ש בבר"י בשם פ"ה שאם בעד חלון ביתו רואה הקברים מ"מ כל שלא הלך שם ל' יום והולך עתה בבית הקברות עצמו יש לברך והביא ראיה מתהריט"ץ סימן פ"ט. ובצרור הכסף למהר"א גוטייכ"ו חלק עליו ע"ש. ואם ח"ו נתחדש קבר תוך למ"ד יום כתב מהריק"ש בשם הרדב"ז לברך אם הוא ודאי ובספק לא יברך ועיין ברדב"ז ח"ג סימן תקס"ט ובבר"י כתב שבהלק"ט סימן רי"ב פליג ונראה לפי שכתב דאפשר לא נתקנה על היחיד דשמא לא הגיע זמנו והוי כמרים מגלא כו' והרדב"ז כתב דעל קבר אחד נמי יברך וקשה תיבת אתכם לנוכח עכ"ל ונראה שהיה סובר שהרדב"ז קאמר על קבר אחד מתחלתו לז"א דגם הרדב"ז לא קאמר אלא בנתוסף אחד ואתכם שייך שפיר דאגב כולל הכל. אך מחמת שכתב דשמא לא הגיע זמנו מזה נראה שדעתו דאף בנתוסף אין לברך:

באר היטב

שהמאמינים בה' דבקים בו יש יחוס לחלק אחר מי שנחלק ממנו משא"כ בעובדי כוכבים אומר שנתן שאין דביקות בנותן מתנה למקבל ט"ז: (ד) העולם. ואם אינם חכמים אלא בדתם אין מברך עליהם מ"א: (ה) המלכים. אפילו קומא אומר ברכות דף כ"ח: (ו) מלכים. אם אינם הולכים שם עם העבודת כוכבים עיין ס"ח. השלטונין שאין עליהם עול מלך לשנות דבריהם ודן והורג במשפט מברך עליהם. ועל השרים שממנה המלך בכל עיר ועיר טוב לברך בלא שם ומלכות כנה"ג בשם הרדב"ז ומ"א. אם רואהו פעם א' אל יבטל יותר מלימודו לראותו אם לא שבא בחיל יותר ובכבוד גדול יותר ס"ח מ"א. ברמב"ם ספ"ג דאבל כתב שמותר לטמא בטומאה של דבריהם מפני כבוד מלכים או מפני כבוד הבריות כגון לנחם אבל עיין מ"א: (ז) בישובן. דוקא בא"י ולא בח"ל [ובס' אליה רבה פסק דוקא בבתי כנסיות וכן בבית כותים מיירי בהכי כדעת הרי"ף וכ"כ רש"ל ובכל בו ובס' זכרון]: (ח) קברי ישראל. אפילו על קבר אחד יברך הרדב"ז אבל בהלק"ט ח"א סי' רי"ב חולק וכתב דעל קבר א' אינו מברך ע"ש. כתב בדרשות מהר"ש כשהיה הולך על הקבר היה אומר יהי רצון שתהא מנוחתו של פלוני פה בכבוד וזכותו יעמוד לי. עוד כתב מה שתולשין עשב או צרור ומשימין על מצבה אינו אלא משום כבוד המת להראות שהוא היה על קברו. וכתב בר"מ שיניח ידו על הקבר ע"ש: (ט) אותו דבר. ודוקא כשראה אותו מלך אבל אם ראה מלך אחר צריך לברך רדב"ז. וה"ה אם ראה קברות אחר וכן כל כיוצא בזה:

משנה ברורה

משא"כ לקמיה בס"ז: **ז** (י) בחכמות העולם. הייינו (ז) בהשבע חכמות לאפוקי אם הם חכמים בדתם ע"ז אינו מברך כלל: **ח** (יא) ועל מלכי וכו'. ומשמע בגמרא אפילו סומא כשיודע שהמלך עובר מברך ועיין בפמ"ג שמלמד דאם הוא סומא שלא ראה מאורות מימיו יברך בלא שם ומלכות: (יב) ברוך שנתן מכבודו וכו'. השלטונים שאין עול מלך עליהם לשנות דבריהם ודן והורג במשפט (ח) מברך עליהם. ועל השרים שממנה המלך בכל עיר ועיר טוב ויפר לברך בלא שם ומלכות: **ט** (יג) לראות מלכים אפי' וכו'. ומותר לטמא בטומאה של דבריהן מפני כבודן בין למלכי ישראל (ט) ובין למלכי או"ה וכן מפני כבוד הבריות כגון לילך לנחם אבלים. אם רואה פ"א המלך (י) לא יבטל יותר מלימודו לראותו אם לא שבא בחיל יותר ובכבוד גדול יותר: **י** (יד) בתי ישראל. פי' בתי עשירי ישראל שמיושבים בתוקף ובגבורה כגון בישוב בית שני [רש"י]

ואפשר דוקא בא"י [illegible]

שער הציון

(ז) פמ"ג: (ח) רדב"ז וש"א: (ט) רמב"ם וכן הוא גם כן בתוס' רבינו יהודה על ברכות בשם ירושלמי דברכות פ"ג: (י) ס"ח: (יא) ב"ח בשם רש"ל ומסתברא דלדידיה אפילו בחו"ל ועיין בפמ"ג שכתב דמפני דיש לחוש לדברי הב"י טוב לברך בלא שם ומלכות: (יב) מפני שחשש לדעת רש"י: (יג) בה"ט בשם הלק"ט:

*) כותים שהיו עובדים למות יונה בהר גריזים

הגהות ותיקונים: א) מלכי ישראל: ב) אפ' מלכי אומות העולם: ג) בישוב: ד) בית גאים יסח ה', בחורבנן אומר אל נקמות ה': ה) בושה אמכם וגו':

(10) in worldly knowledge, he should say בָּרוּךְ אַתָּה ד׳ אֱלֹקֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁנָּתַן מֵחָכְמָתוֹ לְבָשָׂר וָדָם (You are Blessed, Lord our God, King of the universe, Who gave of His wisdom to flesh and blood).

8. Upon /seeing Jewish/ kings one should say בָּרוּךְ אַתָּה ד׳ אֱלֹקֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁחָלַק מִכְּבוֹדוֹ לִירֵאָיו (You are Blessed, Lord our God, King of the universe, Who apportioned of His Honor to those that fear Him).

(11) Upon /seeing/ non-Jewish kings one should say בָּרוּךְ /וכו׳/ שֶׁנָּתַן מִכְּבוֹדוֹ **(12)** לְבָשָׂר וָדָם (...Who gave of his Honor to flesh and blood).

9. It is a mitzvah to strive **(13)** to see kings.

10. If one sees **(14)** Jewish buildings when they are settled, as /they were/ in /the time of/ the second *Beys /Ha-Mikdash/* (Temple), he should say בָּרוּךְ אַתָּה ד׳ אֱלֹקֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם מַצִּיב גְּבוּל אַלְמָנָה (You are Blessed, Lord our God, King of

Mishnah Berurah

apportioned) /in this blessing/, in contrast to /the wording one says in the blessing described/ below in Par. 7.

(10) In worldly knowledge. I.e., in the seven branches of wisdom,[6] /but/ if they are /merely/ versed in their own religion they are excluded /from the scope of this blessing/ and no blessing whatsoever should be mde upon /seeing/ them.

(11) Upon /seeing/... kings, etc. It is implied in the Gemara[7] that even a blind person should make the blessing if he is aware that the King is passing. /However,/ see the *P.Mg.*, who adopts /the view/ that a blind person who was never able to see should make the blessing without /mention of/ the /Divine/ Name and /the fact/ that He is King.

(12) בָּרוּךְ שֶׁנָּתַן מִכְּבוֹדוֹ וכו׳. One should make this blessing /upon seeing/ rulers who are not under the yoke of a king, who can alter their decrees and judge and kill /people/ whom they have sentenced /to death/.

Upon /seeing/ the governors that the king appoints in every city, it is desirable and proper to make the blessing without /mention of/ the /Divine/ Name and /the fact/ that He is King.

(13) To see kings, even, etc.[8] In order to honor /kings/, one is permitted to defile himself with an uncleanness /that was decreed/ by /the Rabbis/, irrespective of whether a Jewish king or whether a non-Jewish king is involved. One may likewise /do this/ where respect for human beings is involved, for example, /if one needs/ to go and comfort mourners /and this involves such defilement/.

If one /already/ saw the king once he should not neglect /Torah/ study any more /in order/ to see him /again/, unless he has come /now/ with a larger entourage and with increased glory.

(14) Jewish buildings. I.e., the houses of wealthy Jews settled firmly and strongly, as was the case with the settlement /at the time/ of the second *Beys /Ha-Mikdash/*. [*Rashi*] This /statement/ may be an implication that /this blessing/ is only /relevant/ in the land of Israel and /was

---

[6] Based on the verse in *Mishley* 9:1, the various fields of knowledge were classified by many scholars as belonging to seven branches of wisdom. There are differing lists of what these branches actually are.

[7] *Berachos* 58a.

[8] In this edition of the Shulchan Aruch the full wording of this paragraph is not quoted. In other editions, the Shulchan Aruch continues to say "even non-Jewish kings." The title of this sub-paragraph is obviously based on the full reading.

בחורבנן אומר ברוך דיין האמת: **יא** (טו) [פ]הרואה בתי עובדי כוכבים בישובן אומר[ד] וכו': **יב** [צ]הרואה (ח) [ג] (טז) קברי ישראל אומר בא"י אמ"ה אשר יצר אתכם בדין וכו' ועל קברי עובדי כוכבים אומר[ה] וכו': **יג** [ק]כל ברכות הראייה אם חזר וראה (ט) [ד] (יז) אותו דבר בתוך ל' יום אינו חוזר ומברך:

מ שם כ"ח נ שם
ס שם ע רש"י שם
פ שם צ שם
ק מתשנה דריש פרק הרואה וגמ' נ"ט

שערי תשובה

אף שלא ראה אותם עין בעין רק דרך חלון שהזכוכית מפסיק ביניהם יכול לברך ברכת הראייה ועיין בדבר שמואל סי' רמ"ב ובשבות יעקב ח"א סי' קכ"ו לענין ברכת הלבנה דרך חלון הסתום בזכוכית ויבואר בסי' תק"ז ע"ש: [ב] המלכים. עבה"ט ועיין בשבות יעקב ח"ב סי' ל"ח ומ"ש ביד אהרן סימן רכ"ה ומ"ש שם ועיין בא"ר שכתב שכ"ע דרב ששת לא היה מברך ברוך שנתן רק כעין שאילת שלום כו' ובמח"ב כתב דמש"ס משמעות שבירך מתש וגם כי נעלם מהא"ר הגרסא בעי"י פתח ר"ש וקאמר ברוך ע"ש וכ' ברכ"י בשם מהר"י ילחקי בתשובה כת"י הרואה המלך בים בספינה קטנה והיא מכוסה ובל יראה המלך עצמו אך יודעים בבירור שהמלך שם יכול לברך וראיה מרב ששת דהוי סגי נהור ואפ"ה בירך ונראה דדוקא בראיה זו על המלך הדין כן כיון שעיקר הברכה שחלק מכבודו וכן משמע שם בעובדא דרב ששת אבל אין ללמוד מזה לשאר ברכות שמברך על הראיה ולא על הידיעה: [ג] קברי כו'. עבה"ט ועיין בבר"י בשם מז"ה בעל חסד לאברהם בהגהותיו כת"י כתב כשישים ידו על הקבר יאמר פסוק ונחך ה' תמיד כו' תשכב בשלום ותישן בשלום על בא מנחם משמיע שלום וכשישים ידו יכוין בפסוק ונחך שיש בו ט"ו תיבות כמנין קשרי היד ושמעתי שישים יד שמאלו דוקא ולא יד ימינו עכ"ל: [ד] אותו דבר. עיין בה"ט ועיין בתשובת הרדב"ז ח"ב סימן רל"ו ועיין ביד אליהו סימן ל"א שכתב מדברי המג"א ס"ק ב' משמע שדעתו שלא לברך ולענ"ד יש לחלק ועיין בבר"י שהביא מהרדב"ז והלק"ט וזקנו מהר"א אזולאי ז"ל שעל קברות אחר יברך וכן כתב הוא ז"ל וע"ש בבר"י בשם פ"ה שאם בעל חלון ביתו רואה הקברים מ"מ כל שלא הלך שם ל' יום והולך עתה בבית הקברות עצמו יש לברך והביא ראיה מתהריט"ץ סימן פ"ע. ובצרור הכסף למהר"א גוטייכ"ו חלק עליו ע"ש. ואם ח"ו נתחדש קבר תוך למ"ד יום כתב מהריק"ש בשם הרדב"ז לברך אם הוא ודאי ובספק לא יברך ועיין ברדב"ז ח"ג סימן תקס"ט ובבר"י כתב שבהלק"ט סימן רי"ב פליג ונראה לפי שכתב דאפשר לא נתקנה על היחיד דשמא לא הגיע זמנו והוי כמרים מגלגלא כו' והרדב"ז כתב דעל קבר אחד נמי יברך וקשה תיבת אתכם לנוכח עכ"ל ונראה שהיה סובר שהרדב"ז קאמר על קבר אחד מתחלתו לז"א דגם הרדב"ז לא קאמר אלא בנתוסף אחד ואתכם שייך שפיר דאגב כולל הכל. אך מחמת שכתב דשמא לא הגיע זמנו מזה נראה שדעתו דאף בנתוסף אין לברך:

באר היטב

שהמאמינים בה' דבקים בו יש יחוס לחלק אחר מי שנחלק ממנו משא"כ בעובדי כוכבים אומר שנתן שאין לדיקות בנותן מתנה למקבל ט"ז: (ד) העולם. ואם אינם חכמים אלא בדתם אין מברך עליהם מ"א: (ה) המלכים. אפילו קומא אומר ברכות דף כ"ח: (ו) מלכים. אם אינם הולכים שם עם העבודת כוכבים עיין ס"ח. השלטונים שאין עליהם עול מלך לשנות דבריהם ודן והורג במשפט מברך עליהם. ועל השרים שממנה המלך בכל עיר ועיר טוב לברך בלא שם ומלכות ככה"ג בשם הרדב"ז ומ"א. אם רואהו פעם א' אל יבטל יותר מלימודו לראותו אם לא שבא בחיל יותר ובכבוד גדול יותר ס"ח מ"א. ברמב"ם ספ"ג דאבל כתב שמותר לטמא בטומאה של דבריהם מפני כבוד מלכים או מפני כבוד הבריות כגון לנחם אבל עיין מ"א: (ז) בישובן. דוקא בא"י ולא בח"ל [ובס' אליה רבה פסק דוקא בבתי כנסיות וכן בבית כותים מיירי בהכי כדעת הרי"ף וכ"כ רש"ל ובכלל בו ובס' זכרון]: (ח) קברי ישראל. אפילו על קבר אחד יברך הרדב"ז אבל בהלק"ט ח"א סי' רי"ב חולק וכתב דעל קבר א' אינו מברך ע"ש. כתב בדרשות מהר"ש כשהיה הולך על הקבר היה אומר יהי רצון שתהא מנוחתו של פלוני פה בכבוד וזכותו יעמוד לי. עוד כתב מה שתולשין עשב או צרור ומשימין על מצבה אינו אלא משום כבוד המת להראות שהוא היה על קברו. וכתב בר"מ שיניח ידו על הקבר ע"ש: (ט) אותו דבר. ודוקא כשראה אותו מלך אבל אם ראה מלך אחר צריך לברך רדב"ז. וה"ה אם ראה קברות אחר וכן כל כיוצא בזה:

משנה ברורה

[illegible] דוקא בא"י ובזמן בית שני קאמר אבל בזה"ז אפילו בא"י לא [ב"י] (יא) ויש שמפרשים כונת רש"י דאפילו אם הם מיושבים עתה כמו בבית שני ג"כ מברכין והרי"ף פי' בתי ישראל בישובן היינו בתי כנסיות שמתפללין בתוכן וכן נהגו העולם שאין מברכין על שארי בתים כ"א על בהכ"נ כשרואה אותה ביפיה ובתיקונה וכתב בא"ר דאין חילוק בין א"י לחו"ל ואפילו בזה"ז ובפמ"ג מלדד (יב) דבזה"ז טוב לברך ברוך מציב גבול אלמנה בלא שם ומלכות: **יא** (טו) הרואה בתי וכו'. לפירש"י הנ"ל היינו בתי כותים *) שיושבים בשלוה והשקט ועושר ולהרי"ף היינו בתי תפלה שלהם: **יב** (טז) קברי ישראל. ואם היה שם רק קבר אחד (יג) י"א שאין לומר ברכה זו כי נתקנה בלשון רבים: **יג** (יז) אותו דבר. ודוקא כשראה אותו מלך אבל אם ראה מלך אחר צריך לברך [מ"א בשם רדב"ז] וה"ה לענין ההיא דסי"ב ברואה קבר אחר וכל כיו"ב אמכם בא"ר

שער הציון

(ז) פמ"ג: (ח) רדב"ז וש"א: (ט) רמב"ם וכן הוא גם כן בתוס' רבינו יהודה על ברכות בשם ירושלמי דברכות פ"ג: (י) ס"ח: (יא) ב"ח בשם רש"ל ותסתברא לדידיה אפילו בחו"ל ועיין בפמ"ג שכתב דמפני דיש לחוש לדברי הב"י טוב לברך בלא שם ומלכות: (יב) מפני שחשש לדעת רש"י: (יג) בה"ט בשם הלק"ט:

*) כותים שהיו עובדים לדמות יונה בהר גרזים

הגהות ותיקונים: א) מלכי ישראל: ב) אפ' מלכי אומות העולם: ג) בישוב: ד) בית גאים יסח ה', בחורבנן אומר אל נקמות ה': ה) בושה אמכם וגו':

the universe, Who establishes the border of the widow[6*]). /If one sees them/ destroyed he should say בָּרוּךְ /וכו'/ דַּיַּן הָאֱמֶת (...The True Judge).

11. **(15)** If one sees buildings of idol worshippers which are settled he should say /[7*]בֵּית גֵּאִים יִסַּח ד' (The Lord will uproot the house of the arrogant). If one sees them destroyed he should say [8*]קֵל נְקָמוֹת ד' (The Lord is a God of Vengeance)/.

12. If one sees **(16)** Jewish graves he should say בָּרוּךְ אַתָּה ד' אֱלֹקֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר יָצַר אֶתְכֶם בַּדִּין וכו' (You are Blessed, Lord our God, King of the universe, Who created you in judgment...).

If /one sees/ graves of idol worshippers he should say /[9*]בּוֹשָׁה אִמְּכֶם/ וגו'/.

13. /In the case of/ all blessings /that one must make/ upon seeing /something/, if one sees **(17)** the same object again within thirty days he should not repeat the blessing.

Mishnah Berurah

only applicable/ at the time of the second *Beys /Ha-Mikdash/*, but is not /applicable/ in our times even in the land of Israel. [*B.Y.*] /However,/ there are /authorities/ who explain that *Rashi* means that even if /such buildings/ are settled nowadays, just as they were in /the time of/ the second *Beys /Ha-Mikdash/*, one should also make the blessing.

The *Rif* explains that by "Jewish buildings when they are settled" Synagogues in which /Jews/ pray are meant. The public practice is in accordance with /his view/. They do not make the blessing upon /seeing/ other buildings, but only upon seeing a Synagogue in its glory and in good condition. The *E.R.* writes that there is no difference /in this respect /between/ a Synagogue in /the land of Israel and /one/ outside the land /of Israel/ and that /the blessing should be made/ even nowadays. /However,/ the *P.Mg.* adopts /the view/ that nowadays it is better to word the blessing בָּרוּךְ מַצִּיב גְּבוּל אַלְמָנָה, without /mention of/ the /Divine/ Name and /the fact/ that He is King.

(15) If one sees buildings, etc. According to *Rashi*'s explanation, /given/ above /in sub-Par. 14/, what is meant is houses settled by non-Jews in tranquility, peace and wealth, /whereas/ according to /the explanation of/ the *Rif* this /ruling/ refers to /non-Jewish/ houses of prayer.

(16) Jewish graves. There are /authorities/ who say that when there is only one grave there one should not say this blessing, since it was formulated with a plural wording.

(17) The same object. /In the case of the blessing for seeing a king,/ this only /applies/ if one sees the same king /for whom he made the blessing previously/, but if he sees a different king he must make /another/ blessing /even though thirty days have not yet elapsed/. [*M.A.* on the authority of the *Radvaz.*] The same applies with respect to /the blessing described above/ in Par. 12, /which must be said/ if one happens to see another grave, and in all similar cases /where blessings upon seeing are involved/.

[6*] I.e., Who does not allow the wicked to encroach on the property of a widow. (See the commentaries of the *Metzudas David* and the *Malbim* to the verse *Mishley* 15:25, on which the wording of this blessing is based.)

[7*] *Mishley* 15:25. From this verse onwards until the end of the paragraph appears in other editions of the Shulchan Aruch.

[8*] *Tehilim* 94:1.

[9*] I.e., the verse in *Yirmeyah* 50:12. See Par. 5. (See other editions of the Shulchan Aruch.)

רכה דיני ברכת שהחיינו. ובו י' סעיפים:

א ^אהרואה את (א) [א] (א) חבירו (ב) לאחר שלשים יום (ג) אומר שהחיינו ואחר י"ב חדש מברך (ב) (ד) מחיה המתים ^בוהוא שחביב עליו הרבה ושמח בראייתו: **ב** ^גמי שלא ראה את חבירו (ג) [ב] מעולם (ה) ושלח לו כתבים אע"פ שהוא נהנה בראייתו אינו מברך על ראייתו: [illegible] (ו) בר מצוה יברך בא"י אמ"ה (ד) [ג] (ז) שפטרני מענשו של ז[illegible] בשם מרדכי וכ[illegible] [illegible] ברך בלא שם ומלכות (ד"ע): **ג** ^דהרואה * פרי [illegible]

א ברכות נ"ח
ב תוס' שם ור' יונה והרא"ש
ג הרשב"א בתשו'
ד עירובין מ'
ה רש"י שם ורמב"ם בפ"י מהל"ב

באר היטב

(א) חבירו וכו'. והכל בשם ומלכות. ובתשובת פנים מאירות סי' ס"ו כתב דברכת מחיה מתים א"צ לברך בשם ומלכות כיון דנוסח ברכה זו היא בתפלת י"ח ושם לא נזכר מלכות ע"ש. ואין חילוק בין זכרים לנקבות ב"י בשם תשובת הרשב"א מהררמ"י עטרת זקנים. אם בתוך למ"ד קבל ממנו כתב אפ"ה מברך שהחיינו אבל מחיה מתים לא יאמר אם קבל כתב בתוך י"ב חדש הלק"ט ח"א סי' ר"כ: (ב) מחיה מתים. ואז אין מברך שהחיינו ב"ח: (ג) מעולם. דכיון דלא ראהו אינו אוהבו כ"כ: (ד) שפטרני. דעד עכשיו נענש האב כשחטא הבן בשביל שלא חנכו. ובלבוש פירש איפכא דעד עתה הבן נענש בעון האב. מצוה על האדם לעשות סעודה ביום שנעשה בנו בר מצוה כיום שנכנס לחופה. בי"ח בליקוטים סי' כ"ט וכתב המ"א דמשמע דהיינו ביום שנכנס לשנת י"ד וביש"ש פ"ז דב"ק כתב דאם הנער דורש הוי סעודת מצוה אפילו אינו באותו יום עיין סי' כ"ג סעיף יו"ד: (ה) שהחיינו.

שערי תשובה

[א] חבירו. עבה"ט ומ"ש שאין חילוק בין זכרים לנקבות. ועיין בר"י דפשוט דאיש מברך על אשה ואשה על איש ועיין בהלק"ט דהיינו באשתו ואמו ובתו ואחותו ע"ש ולפ"ז גם האשה שמברכת על איש דוקא בכה"ג הוא. ומ"ש חבירו כתב בבר"י לכ"ש מי שגדול ממנו כגון אביו או רבו כיון שנהנה בראייתו ומ"ש בשם הלק"ט בקיבל ממנו כתב כו' וע"ש דמשמע שאף אם באו אנשים שהודיעו משלומו וכן בבר"י בשם מז"ה משמע דגם אם הוא יודע משלומו אף שלא כתב לו אין מברך וצ"ע: [ב] מעולם. עבה"ט ור"ל דאעפ"י שהיה רגיל להריץ אגרות וכתבים מזה לזה מ"מ כיון שלא נתחבר עמו פא"פ אין מעולם[ב] האהבה כ"כ עד שיהיה נהנה ושמח בראייתו: [ג] שפטרני. עבה"ט ועיין בשערי אפרים שער ד' מדינים אלו:

משנה ברורה

בא"ר סוף סימן רכ"ה כתב דהמ"א בעצמו בסקי"ט שם משמע דלא ס"ל הכי ועיין בפתחי תשובה מה שכתב בשם ספר עמודי אור בזה:

א (א) חבירו. ואין חילוק (א) בין איש לאשה (ב) והיינו אם רואה אשתו ואמו בתו ואחותו כיון שהוא שמח ונהנה בראייתם. כתבו הפוסקים דאם ראה חכם מחכמי ישראל מברך עליו אשר חלק וכדלעיל בסימן רכ"ד ס"ו וגם שהחיינו אם הוא שלשים יום שלא ראה אותו: (ב) לאחר שלשים יום. מראיה ראשונה[א]. ואם קיבל ממנו (ג) כתב או שאנשים הודיעוהו משלומו יש דעות באחרונים וספק ברכות להקל: (ג) אומר שהחיינו וכו'. וכל אלו הברכות הוא בשם ומלכות ואפילו ברכת מחיה מתים[ג] [מגן גבורים ושאר הרבה אחרונים דלא כתשובת פ"מ][ד]: (ד) מחיה המתים. ואז (ד) אין מברך שהחיינו. וטעם ברכה זו כתב בחידושי אגדות לפי שבכל שנה האדם נידון בר"ה ויוה"כ אם לחיים ואם למות ואם רואהו אחר ר"ה ויוה"כ זה ואח"כ אין רואה אותו עד אחר ר"ה ויוה"כ הבא הרי עבר עליו דין אם למות אם לאו וע"כ אומר ברוך מחיה מתים שניצול מדין מיתה בר"ה ויוה"כ: **ב** (ה) ושלח לו כתבים. ר"ל אע"פ שהריצו כתבים מזה לזה ועי"ז נעשו אוהבים מ"מ כיון שלא נתחבר עמו פנים אל פנים אין מעולה האהבה כ"כ עד שיהיה נהנה ושמח בראייתו. כתב הפמ"ג דאם נתבשר לו (ה) שילדה אשתו והוא היה במדינת הים (ו) [illegible]

ביאור הלכה

* פרי חדש. בין פרי העץ או פרי האדמה כגון דלעת וכיו"ב. ולענין פרי אדמה (שקורין ער"ד עפי"ל) עיין במ"ב סקי"ח. כתבו האחרונים דלברכה זו אין צריך שיעור דהיא על שמחת הלב שרואה שנגמר פרי. כתב הבה"ט בשם הלק"ט דעל פירות המורכבים מין בשאינו מינו אין מברכין עליו לפי שבתחלתו נעשה נגד מצות הבורא ובתשובת שאילת יעב"ץ (סי' ס"ג) חולק ע"ז דלענין בריות נאות אף על הממזר יברך ואין [illegible]

שער הציון

(א) ב"י: (ב) שע"ת דבאחרת הלא אסור לאסתכולי וגם אם במקרה נסתכל לא שייך נהנה ושמח בראייתה: (ג) נראה דהיינו שהשלום אתו דאי שמע שהוא חולה ואח"כ כשראהו מצאהו שהוא בריא מסתברא ודאי דיש לברך שהחיינו דבזה השמחה עוד יותר משלא היה ממנו כתב כלל: (ד) אחרונים: (ה) היינו אפילו נקבה דאי ילדה זכר ובירך ע"ז ברכת הטוב ומטיב כנ"ל בסימן רכ"ג ובא לביתו בתוך שלשים יום איני יודע אם חייב לברך שהחיינו דברכת הטוב היא כוללת יותר: (ו) לא באר הפמ"ג אם הראיה הוא דוקא לאחר שלשים או אפילו בתוך שלשים להמכתב שקיבל דאפשר דהמכתב כמאן דליתא דמיא לראיית שמחת ולדו: (ז) מ"א ואף דמבואר לקמן ברפ"ב דקטן עולה למנין שבעה מ"מ להיות מקרא אינו יכול [א"ר] והנה לפי המבואר שם באחרונים דמנהגנו כהיום שקטן אינו עולה לתורה כלל ממילא כשעולה נודע לכל שנעשה בר מצוה: (ח) מ"א: (ט) כנ"ל ובא"ר בשם יש"ש כתב הטעם משום דגדול המצווה ועושה וכמו שאמרו לגבי רב יוסף דהוי עביד יומא טבא בשביל זה:

הגהות ותיקונים: א) עיין בה"ט בשם הלקט שכתב דין זה לענין מחיה מתים: ב) מעולה: ג) המתים: ד) פמ"א:

§225: THE LAWS /CONCERNING/ THE BLESSING *SHE-HECHEYANU*

(Contains Ten Paragraphs)

1. If one sees **(1)** his friend **(2)** after /an interval of/ thirty days **(3)** he should say /the blessing/ *She-Hecheyanu* and /if one sees him/ after /an interval of/ twelve months he should make the blessing **(4)** *Mechayeih Ha-Meysim*. /However,/ this /only/ applies if he is very fond of him and rejoices at seeing him.

2. If someone never saw his friend /previously/, **(5)** but /merely/ corresponded with him, he should not make a blessing upon seeing him /for the first time/, even if he is pleased at seeing him.

Mishnah Berurah

However, the *E.R.* states at the end of Sec. 225 that it may be inferred from /the words of/ the *M.A.* himself, in sub-Par. 19 there, that he /himself/ does not hold this /view/. See what the *Pischey Teshuvah* has written about this in the name of the work *Amudey Or*.

§225

(1) His friend. There is no difference between a man and a woman /for these purposes/. I.e., /one must make the blessings/ upon seeing his wife, mother, daughter or sister /after these intervals/, since he is happy and pleased at seeing them.[1]

The Poskim write that if one sees a Jewish /Torah/ scholar, he should make the blessing *Asher Chalak* for /seeing/ him, as /stated/ above in Sec. 224, Par. 6, and also /the blessing/ *She-Hecheyanu*, if thirty days have elapsed during which he did not see him.

(2) After thirty days. /I.e.,/ from when he saw him previously.

If /within this time/ he received a letter from him or was given news of his welfare[2] by people, there are /conflicting/ opinions among the Acharonim /as to whether or not he should now make a blessing/. /He should therefore bear in mind that/ when it is doubtful whether /or not/ a blessing /should be made/ one should be lenient /and refrain from making the blessing/.

(3) He should say *She-Hecheyanu*, etc. All these blessings should be /said/ with /mention of/ the /Divine/ Name and /the fact/ that He is King, even the blessing *Mechayeih Ha-Meysim*. [*Magen Giborim* and many other Acharonim, in contradiction to /what is stated in/ the responsum of the *P.M.*]

(4) *Mechayeih Ha-Meysim*. In such a case one should not make the blessing *She-Hecheyanu*.

The reason for /making/ this blessing is given in /the work/ *Chidushey Agados*. It is because every year on Rosh Ha-Shanah and Yom Kippur a person is judged as to whether he is to die or to live. If one sees /someone/ after a particular Rosh Ha-Shanah and Yom Kippur and /then/ does not see him subsequently until after the following Rosh Ha-Shanah and Yom Kippur, he will have undergone a trial /in the meanwhile to determine/ whether or not /he was/ to die. Consequently, one says בָּרוּךְ /וכו'/ מְחַיֵּה /הַ/מֵּתִים (...Who revives /the/ dead) /upon seeing him/, for /the fact/ that he was saved from being sentenced to death on Rosh Ha-Shanah and Yom Kippur.

(5) But corresponded with him. I.e., even though letters were delivered from one to the other and they became friends as a result, their friendship is nevertheless not so close that he will be happy and joyous at seeing /his friend/, since they did not have /any/ face-to-face relationship with one /another/.

The *P.Mg.* writes that if one was told when he was overseas that his wife gave

---

[1] One may not gaze at another woman in any case and there is certainly no question of being happy and pleased at seeing her again. (Sha'ar Ha-Tziyun No. 2)

[2] If he heard that he was ill and when he sees him now he discovers that he is well, it is definitely logical that he should make the blessing. (Sha'ar Ha-Tziyun No. 3)

באר הגולה

א ברכות נ"ח
ב תוס' שם ור' יונה והרא"ש
ג הרשב"א בתשו'
ד עירובין מ'
ה רש"י שם ורמב"ם בפ"י מהל"ב

רכה דין ברכת שהחיינו ובו [illegible] סעיפים:

א [illegible] את חבירו (ג) [ב] מעולם [illegible] הגה י"א מי שנעשה בנו (ו) בר מצוה יברך בא"י אמ"ה (ד) [ג] (ז) שפטרני מענשו של זה (מהרי"ל בשם מרדכי וב"ר פרשת תולדות) (ח) וטוב לברך בלא שם ומלכות (ד"ע): ג ד הרואה * פרי חדש ה מתחדש משנה לשנה (ט) מברך (ה) שהחיינו

באר היטב

(א) חבירו וכו'. והכל בשם ומלכות. ובתשובת פנים מאירות סי' ס"ו כתב דברכת מחיה מתים א"צ לברך בשם ומלכות כיון דנוסח ברכה זו היא בתפלת י"ח ושם לא נזכר מלכות ע"ש. ואין חילוק בין זכרים לנקבות ב"י בשם תשובת הרשב"א מהרדמ"י עטרת זקנים. אם בתוך למ"ד קבל ממנו כתב אפ"ה מברך שהחיינו אבל מחיה מתים לא יאמר אם קבל כתב בתוך י"ב חדש הלק"ט ח"א סי' ר"כ: (ב) מחיה מתים. ואז אין מברך שהחיינו ב"ח: (ג) מעולם. דכיון דלא ראהו אינו אוהבו כ"כ: (ד) שפטרני. דעד עכשיו נענש האב כשחטא הבן בשביל שלא חנכו. ובלבוש פירש איפכא דעד עתה הבן נענש בעון האב. מצוה על האדם לעשות סעודה ביום שנעשה בנו בר מצוה כיום שנכנס לחופה. בי"ח בליקוטים סי' כ"ט וכתב המ"א דמשמע דהיינו ביום שנכנס לשנת י"ד וביש"ש פ"ז דב"ק כתב דאם הנער דורש הוי סעודת מצוה אפילו אינו באותו יום עיין סי' כ"ג סעיף יו"ד: (ה) שהחיינו.

שערי תשובה

[א] חבירו. עבה"ט ומ"ש שאין חילוק בין זכרים לנקבות. ועיין בר"י דפשוט דאיש מברך על אשה ואשה על איש ועיין בהלק"ט דהיינו באשתו ואמו ובתו ואחותו ע"ש ולפ"ז גם האשה שמברכת על איש דוקא בכה"ג הוא. ומ"ש חבירו כתב בבר"י דכ"ש מי שגדול ממנו כגון אביו או רבו כיון שנהנה בראייתו ומ"ש בשם הלק"ט דקיבל ממנו כתב כו' וע"ש דמשמע שאף אם באו אנשים שהודיעו תשלומו וכן בבר"י בשם מז"ה משמע דגם אם הוא יודע תשלומו אף שלא כתב לו אין מברך וצ"ע: [ב] מעולם. עבה"ט ור"ל דאעפ"י שהיה רגיל להריץ אגרות וכתבים מזה לזה מ"מ כיון שלא נתחבר עמו פא"פ אין מעולם[ב] האהבה כ"כ עד שיהיה נהנה ושמח בראייתו: [ג] שפטרני. עבה"ט ועיין בשערי אפרים שער ד' מליצים אלו:

משנה ברורה

[illegible]

אשתו [illegible] במדינת הים (ו) ורואהו עתה מברך שהחיינו או מחיה המתים [אם הוא לאחר י"ב חודש] דודאי יש לו שמחה בולדו אף שלא ראהו מעולם: (ו) בר מצוה. היינו כשנעשה בן י"ג ויום אחד ועכשיו נהגו שלא לברך עד שעה שהנער מתפלל בצבור בתורת ש"ץ או שהוא (ז) קורא בתורה בשבת ראשונה שאז נודע לרבים שהוא בר מצוה. (ח) מצוה על האדם לעשות סעודה ביום שנעשה בנו בר מצוה כיום שנכנס לחופה והיינו ביום שנכנס לשנת י"ד (ט) וטעם הסעודה משום דעכשיו נעשה איש ישראל שנצטוה במצות התורה. ואם הנער דורש הוי סעודת מצוה אפילו אינו באותו יום: (ז) שפטרני מענשו וכו'. פי' דעד עכשיו נענש האב כשחטא הבן בשביל שלא חנכו למצות התורה ועכשיו שנעשה איש מחוייב הוא להתחזק בעצמו למצות הש"י. ודע דאעפ"פ שבוד אין עליו ענין חינוך מ"מ יש על האב מצות הוכחה כשרואה שאינו מתנהג כשורה וכשאינו מוחה בידו נענש עליו דלא גרע משאר ישראל וכידוע מה שאחז"ל כל מי שיש לו למחות באנשי ביתו ואינו מוחה נתפס בעון אנשי ביתו. וכל מי שיש לו למחות באנשי עירו ואינו מוחה וכו': (ח) וטוב לברך בלא וכו'. משום שלא הוזכרה ברכה זו בגמרא וכן העתיק בדה"ח אמנם דעת הגר"א בביאורו דמאחר שהוזכרה ברכה זו במדרש ומהרי"ל עשה כן הלכה למעשה יש לברך בשם ומלכות ועיין בח"א שכתב ג"כ דהמברך לא הפסיד: ג (ט) מברך שהחיינו

ביאור הלכה

* פרי חדש. בין פרי העץ או פרי האדמה כגון לעת וכיו"ב. ולענין פרי אדמה (שקורין ער"ד עפי"ל) עיין במ"ב סקי"ח. כתבו האחרונים לברכה זו אין צריך שיעור דהיא על שמחת הלב שרואה שנגמר פרי. כתב הבה"ט בשם הלק"ט דעל פירות המורכבים מין בשאינו מינו אין מברכין עליו לפי שבתחלתו נעשה נגד מצות הבורא ובתשובת שאילת יעב"ץ (סי' ס"ג) חולק ע"ז דלענין בריות נאות אף על הממזר יברך ואין [illegible]

שער הציון

(א) ב"י: (ב) שע"ת דבאחרת הלא אסור לאסתכולי וגם אם במקרה נסתכל לא שייך נהנה ושמח בראייתה: (ג) נראה דהיינו שהשלום אתו דאי שמע שהוא חולה ואח"כ כשראהו מצאהו שהוא בריא מסתברא ודאי דיש לברך שהחיינו דבזה השמחה עוד יותר משלא היה ממנו כתב כלל: (ד) אחרונים: (ה) היינו אפילו נקבה דאי ילדה זכר ובירך ע"ז ברכת הטוב ומטיב כנ"ל בסימן רכ"ג ובא לביתו בתוך שלשים יום אינו יודע אם חייב לברך שהחיינו דברכת הטוב היא כוללת יותר: (ו) לא באר הפמ"ג אם הראיה הוא דוקא לאחר שלשים או אפילו בתוך שלשים דהמכתב שקיבל דאפשר דהמכתב כמאן דליתא דמיא לראיית שמחת ולדו: (ז) מ"א ואף דמבואר לקמן ברפ"ב דקטן עולה למנין שבעה מ"מ להיות מקרא אינו יכול [א"ר] והנה לפי המבואר שם באחרונים דמנהגנו כהיום שקטן אינו עולה לתורה כלל ממילא כשעולה נודע לכל שנעשה בר מצוה: (ח) מ"א: (ט) כנ"ל ובא"ר בשם יש"ש כתב הטעם משום דגדול המצווה ועושה וכמו שאמרו לגבי רב יוסף דהוי עביד יומא טבא בשביל זה:

הגהות ותיקונים: א) עיין בה"ט בשם הלקט שכתב דין זה לענין מחיה מתים: ב) מעילה: ג) המתים: ד) פמ"א:

Gloss: There are /authorities/ who say that when one's son becomes **(6)** *bar mitzvah one should make the blessing* בָּרוּךְ אַתָּה ד׳ אֱלֹקֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁפְּטָרַנִי מֵעָנְשׁוֹ **(7)** שֶׁל זֶה *(You are Blessed, Lord our God, King of the universe, Who has freed me from the punishment of this one). (...)* **(8)** *It is desirable to make this blessing without /mention of/ the /Divine/ Name and /the fact/ that He is King. (...)*

3. If one sees a new fruit[1*] that re-appears from year to year, **(9)** he should

Mishnah Berurah

birth and he now sees /the child for the first time/, he should /nevertheless/ make the blessing *She-Hecheyanu*, or /the blessing/ *Mechayeih Ha-Meysim* [if twelve months have /already/ elapsed], as one definitely rejoices at /seeing/ his offspring even though he never saw him /before/.

(6) Bar mitzvah. I.e., when he becomes thirteen /years/ and a day[3] old.

Nowadays, it is customary not to make this blessing until the time when the youth prays with the congregation as community prayer or reads in the Torah[4] on the first Shabbos /following the bar mitzvah/, when it becomes publicly known that he is /now/ bar mitzvah /and is fully obliged to observe mitzvos/.

It is a mitzvah for a person to make a feast on the day that his son becomes bar mitzvah, just as it is /a mitzvah to do so/ on his wedding day. This is the day when he enters his fourteenth year. The reason for /making/ the feast is that he now becomes a grown Jew who is commanded /to fulfil/ the mitzvos of the Torah. Even if /the feast/ is not /held/ on the day /when he actually becomes bar mitzvah/, it is /considered/ a mitzvah feast if the youth gives a /Torah/ discourse /at the feast/.

(7) שֶׁפְּטָרַנִי מֵעָנְשׁוֹ וכו׳. The explanation /of this wording/ is that until now when the son sinned the father was punishable, for not having educated /his son/ to /observe/ the mitzvos of the Torah. Now that /the son/ has become a grown /Jew, however,/ he is obliged to strengthen himself in /the fulfillment of/ the commandments of *Ha-Sheym*, may He be Blessed.

Note that even though a father no longer has a responsibility to educate /his son once he has reached bar mitzvah age/, he is nevertheless obliged /to fulfil/ the commandment of rebuking him when he sees that he is not behaving as he should. If /a father/ does not protest to /his son in such a case/ he will be punished because of what /his son does/. For /this commandment applies to all Jews and a father/ is no less /obligated to observe it/ than /any/ other Jew. What our Sages, of blessed memory, said[5] /regarding this/ is well-known: "Whoever should protest to the members of his household and does not protest will be seized for the sin of the members of his household. Whoever should protest to the people of his city and does not protest, etc."

(8) It is desirable to make this blessing without, etc. This is because this blessing is not mentioned in the Gemara.

The *D.Hach.* likewise gives /this ruling/. However, the *Gra* in his *Beyur* is of the opinion that, since this blessing is mentioned in the Midrash and the *Maharil* made /the full blessing/ in practical /fulfillment of this/ halachah, one should make the blessing with /mention of/ the /Divine/ Name and /the fact/ that He is King. See the *Ch.A.*, who also writes that someone who makes the /full/ blessing will not lose /by doing so/.

(9) He should make the blessing *She-*

[1*] Irrespective of its size. (Beyur Halachah)

[3] A complete day is not required, but as soon as the day on which he was born arrives to begin his fourteenth year he is considered bar mitzvah. (Mishnah Berurah, in Sec. 55, sub-Par. 42)

[4] Or is called up to the reading of the Torah. (Sha'ar Ha-Tziyun No. 7)

[5] *Shabbos* 54b.

[ו]ואפילו רואהו (י) **ביד חבירו** * **או על האילן** [ז]**ונהגו שלא לברך** (יא) **עד שעת** (ו) **אכילה**: הגה ומי שבירך בשעת ראיה לא (ז) הפסיד (טור) ואין לברך (יב) עד שנגמר תשלום גידול הפרי (תשובת רשב"א סי' ר"ן [illegible]

באר הגולה

ו רש"י שם ר
מנות ז הרא"ש שם
ח תרומת הדשן
ט האגור לר'
מהר"י מולון

באר היטב

ואינו אלא רשות עמ"א: (ו) אכילה. ברכת הפרי יקדים לשהחיינו הלק"ט ח"א סי' רל"ו: (ז) הפסיד. הסומא מברך ג"כ על הראיה כיון שהם בראיה אבל אחרים שבות יעקב ח"ב סי' ל"ח והמחבר יד אהרן חולק עליו ופסק דיברך בשעת אכילה וכ"כ הסמ"ק דמי שאינו נהנה בראייתו רק באכילתו מברך באכילתו ע"ש. על פירות המורכבים מין בשאינו מינו אין מברכים על הראיה הלק"ט ח"א סי' ס': (ח) בראיה שניה. הר"ס וסמ"ק כתבו שאין מברך וה"ה לדידן אם לא בירך בשעת אכילה אינו חוזר ומברך גם אם יחזור לאכול מאותו פרי וכ"ש שלא יברך על אותה אכילה עצמה בעוד שלא נתעכל הפרי הרדב"ז ח"א סי' ק"ל וכ"כ בהלק"ט ח"א סי' ר"ל. אם בירך שהחיינו קודם שנגמר הפרי חוזר ומברך כשיגמר הפרי עב"י. וכשהגיע לפול הלבן מברך עליו הרדב"ז עמ"א: (ט) וקירס"ן. אפילו אין חלוקין בשמן אם חלוקים בטעמן כגון תאנים לבנים ותאנים שחורים ב' מינים הן לבוש וכ"כ בתשובת מהרי"ל סי' קל"ה דאפילו ב' מינים אגסים ותפוחים או אגוזים מברכין. ומט"ת כתב בשם ס"ח אפילו יש להם טעם א' כגון אלומות ושחורות. וכן פסק בתשובת שבות יעקב ח"ב סי' ל"ז דיש לברך שהחיינו על קירס"ן שחורות ואלומות על כל א' וא' בפני

ביאור הלכה

לך הרכבה פסולה יותר ממנו ע"ש: * **או על האילן**. נראה דאף אם רואה בשבת שאין יכול לתלשו ולאכלו אפ"ה יברך דבאמת כבר נגמר הפרי אלא דאריי הוא דרביע עלה. ועיין בסימן רכ"ג בחיי רע"א במש"כ לענין בנה בית חדש כשעדיין לא קבע מזוזה וכמה שכתבנו שם:

משנה ברורה

שהחיינו. ואינה (י) אלא רשות דאי לא מברך לא מיענש. ומ"מ ראוי ליזהר שלא לבטלה [א"ר ע"ש]: (י) **ביד חבירו**. דעיקרה נתקן על שמחת הלב שמשמח על לקיחת פרי חדש: (יא) **עד שעת אכילה**. למי שאין לבו שמח בראייתו (יא) רק באכילתו לכו"ע מברך רק אאכילתו ולכך נהגו תמיד בזה משום לא פלוג ועיין בפמ"ג שכתב דלכתחלה (יב) נכון לברך שהחיינו קודם ואח"כ יברך ברכה הראויה לה וה"ה אם טועם מעט ואח"כ מברך שהחיינו אפשר דג"ז טוב הוא ובדיעבד אם בירך שהחיינו אחר הברכה שבירך על האכילה קודם שהתחיל לטעום ג"כ אין זה הפסק ע"ש: (יב) **עד שנגמר וכו'**. ר"ל דאף לענין ברכה על הפרי קי"ל בסימן ר"ב ס"ב דמברכין על הבוסר [בגפנים] בפה"ע משהגיעו לשיעור פול הלבן ובשאר כל האילנות משיוציאו פרי שהוא ראוי לאכול ע"י הדחק הכא לענין שהחיינו אין לברך עד שיהיה נגמר תשלום גידולו שיהיה טוב למאכל (יג) ואפילו בדיעבד אם בירך מקודם שנגמר ברכתו היא לבטלה. ועיין במ"א שהביא דלדעת הרדב"ז הוא דכשהגיע לפול הלבן [ומסתמא ה"ה בשאר כל האילנות משיוציאו פרין] כיון שמברך עליו ברכתו הראוי לו כשאוכלו יוכל ג"כ לברך עליו שהחיינו (יד) ולענין דיעבד יש לסמוך עליו שלא לחזור ולברך בראיה שניה. דהרי (טו) אנו נהגינו [illegible]

מתרגם: °לובלובניס

שער הציון

(י) מ"א וש"א: (יא) ע"ת ומ"א: (יב) וכ"כ הח"א ואף דבדה"ח העתיק כהלק"ט המובא בבה"ט וכן בהגהות הגרי"פ מ"מ נראה דטוב יותר לנהוג כהפמ"ג והח"א דחוששני משום הפסק בין ברכה לאכילה דאינה ראיה גמורה מגביל לתורי שהובא בפמ"ג אחרי דשם אסור לאכול קודם שיתן לבהמתו ע"כ שייך שם לסעודה [וכן מהביאו מלח שבזה מיפה האוכל] משא"כ הכא למעיקרא דדינא שהחיינו הוא רשות ומטעם זה אין ראיה ג"כ מתשובת מהרש"ל שהביא הגרי"פ שיברך שהחיינו קודם האכילה וכ"כ בפ"ת בשם תשובת כ"ם דיברך שהחיינו קודם ע"ש ומ"מ בדיעבד אם בירך שהחיינו אח"כ בודאי יש לסמוך על המקילים עכ"פ שלא לחזור ולברך: (יג) א"ר ופמ"ג לדעת הרמ"א ויישבו בזה מה שחידש הרמ"א על הא דס"ז לקמן דקמ"ל דהוא לעיכובא: (יד) ככ"ל דבלא"ה ברכת שהחיינו הוא רשות: (טו) הגר"א בשם מהרי"ל והוא בסימן קמ"ג. [והנה לכאורה משמע מזה דלענין אכילה לכו"ע אם לא בירך פעם ראשונה כשאכלו אינו מברך בפעם שניה אבל באמת זה אינו דלמהרי"ל אפילו לענין אכילה מברך בפעם שניה אם עדיין לבו שמח מחידוש הפרי דהרי המהרי"ל בסימן קמ"ג השיג שם על שאלת השואל בסימן קל"ו ששאלו לענין אכילה ע"ש אך אנו חוששין לדעת הרדב"ז בזה]. ועיין מ"א שהביא דעת מהר"ת וסמ"ק ומשמע דחשש להם ק"ק דהרי אנו פוסקין דתלוי באכילה ואולי לא הביא רק להורות דלדידן יש להחמיר עכ"פ לענין אכילה: (טז) דכשבאין בבת אחת אפילו שני מינים חלוקין לגמרי בודאי די בברכה אחת: (יז) והנה במ"א הביא עוד דאפילו מין אחד לגמרי גם בטעם ורק שחלוקין במראה כגון קירס"ן שחורות ואלומות ג"כ מברך על כל אחד בפני עצמו ולא העתקתיו דפקפקו בה כמה אחרונים עיין בה"ט בשם הפמ"א וגם הפמ"ג כתב ע"ז דיש למעט בספק ברכות ע"ש: (יח) ועיין בא"ר שהביא בשם השכנה"ג ובשם מי"ט בשם מהר"ש דאין נוהגין כפסק השו"ע בזה [וכדעת הגר"א והח"ל הנ"ל] אמנם הא"ר קיים שם דבזמנו נוהגין הכל כפסק השו"ע והלבוש בזה דהוא ע"פ הס"ח ומהרי"ל ותה"ד ואגור ע"ש וכנראה שהוא מחלוקת ישנה בין הגדולים בזה [ועיין בח"א שאחר העתקתו דין זה כתב ג"כ לעיין בש"ל שלו דדין זה צ"ע ומסתמא כוונתו להשגה שהשיגו עליה הגדולים הנ"ל וכבר יישב מור וקציעה את חומר הקושיא וכנ"ל] ודעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד וטוב יותר שיקח פרי של מין חדש שעדיין לא בירך עליה ויכוין להוציא גם את זה:

make the blessing *She-Hecheyanu.* /This blessing is relevant/ even if one sees it (10) in his friend's hand or on a tree. It is /, however,/ customary not to make the blessing (11) until the time when one eats it.

Gloss: If one made the blessing when he saw it he will not have lost /by doing so/. (...)

One should not make the blessing (12) *until the completion of the fruit's full development. (...)*

Mishnah Berurah

Hecheyanu. This is merely optional and if one does not make the blessing he will not be punished. Nevertheless, it is proper /for one/ to take care that he does not fail /to say/ it. [*E.R.*; see there.]

(10) In his friend's hand. /This is/ because /this blessing/ was essentially ordained /to be said/ for the rejoicing of the heart, which rejoices over /the fact/ that a new fruit has grown.

(11) Until the time when one eats it. /This is/ because someone whose heart does not rejoice at seeing it, but only when he eats it, must, according to all /authorities/, only make the blessing when he eats it. Consequently, it became the custom /to make the blessing/ then always, so that it should not be /made at/ different /times/.

See the *P.Mg.*, who writes that, initially, the correct /practice/ is to make the blessing *She-Hecheyanu* first and to make the /prior-/ blessing which is appropriate for /that fruit/ subsequently. Likewise, to /make the prior-blessing first and/ partake of a bit of /the fruit/ and make the blessing *She-Hecheyanu* subsequently may also be a good /practice/. If one made the blessing *She-Hecheyanu* after he made the /prior-/ blessing over the eating /of the fruit, but/ before he began partaking from /the fruit, then/, now that it is after the event this is also not /classed as/ an interruption /in-between the prior-blessing and the eating of the fruit/; see there.

(12) Until the completion, etc. Insofar as the blessing /to be made/ over /eating/ the fruit is concerned, we rule /above/ in Sec. 202, Par. 2 that one must make the blessing *Borey Peri Ha-Eytz* over immature grapes [/the fruit of/ the vine] as soon as they have become as large as white beans and /over the immature fruit of/ all other trees once the fruit which has formed is edible if one is pressed. /The *Rema*/ means that as regards /the blessing/ *She-Hecheyanu*, /which is discussed/ here, one should not make the blessing despite this until the full development of /the fruit/ has been completed and it is good to eat. If one made the blessing /*She-Hecheyanu*/ before /the fruit/ was completed his blessing is /ruled as/ a futile /blessing even/ now that it is after the event.

/However,/ see the *M.A.*, who quotes the opinion of the *Radvaz*, that once /grapes/ have become /as large/ as white beans [and probably also once the fruit of all other trees which has formed /is edible when one is pressed/] one can also make the blessing *She-Hecheyanu* over /the fruit/, since one must /now/ make the appropriate blessing for /that fruit/ when he eats it. Where it is /already/ after the event /and one made the

ו רש״י שם ר׳
מנוח ז הרא״ש שם
ח תרומת הדשן
ט האגור לד׳
מהר״י מולון

[illegible] לברך (יא) עד שעת (ו) אכילה: הגה ומי [illegible] ניזוק הפרי (תשובת רשב״א סי׳ ר״ן וכל בו) ואם לא בירך בראיה ראשונה יכול לברך (ח) (יג) בראיה שניה (אגור): **ד** ^ח^**אם בירך שהחיינו על שירזא״ש (יד) כשיאכל גינדא״ש חוזר ומברך שהחיינו:** הגה והם שני מיני גודגדניות כגון ווייכקסי״ל (ט) וקירס״ף וכל כיוצא בזה: **ה** ^ט^**אם בירך שהחיינו על ענבים כשישתה יין חדש (טו) אינו חוזר**

באר היטב

ואינו אלא רשות עמ״א: (ו) אכילה. ברכת הפרי יקדים לשהחיינו הלק״ט ח״א סי׳ רל״ו: (ז) הפסיד. הסומא מברך ג״כ על הראיה כיון שהם בראיה אבל אחרים שבות יעקב ח״ב סי׳ ל״ח והמחבר יד אהרן חולק עליו ופסק דיברך בשעת אכילה וכ״כ הסמ״ק למי שאינו נהנה בראייתו רק באכילתו מברך באכילתו ע״ש. על פירות המורכבים מין בשאינו מינו אין מברכים על הראיה הלק״ט ח״א סי׳ ס׳: (ח) בראיה שניה. הר״ס וסמ״ק כתבו שאין מברך וה״ה לדידן אם לא בירך בשעת אכילה אינו חוזר ומברך גם אם יחזור לאכול מאותו פרי וכ״ש שלא יברך על אותה אכילה עצמה בעוד שלא נתעכל הפרי הרדב״ז ח״א סי׳ ק״ל וכ״כ בהלק״ט ח״א סי׳ ר״ל. אם בירך שהחיינו קודם שנגמר הפרי חוזר ומברך כשיגמר הפרי עכ״י. וכשהגיע לפול הלבן מברך עליו הרדב״ז עמ״א: (ט) וקירס״ן. אפילו אין חלוקין בשמן אם חלוקים בטעמן כגון תאנים לבנים ותאנים שחורים ב׳ מינים הן לבוש וכ״כ בתשובת מהרי״ל סי׳ קל״ה דאפילו ב׳ מינים אגסים ותפוחים או אגוזים מברכין. ומט״מ כתב בשם ס״ח אפילו יש להם טעם א׳ כגון אדומות ושחורות. וכן פסק בתשובת שבות יעקב ח״ב סי׳ ל״ז דיש לברך שהחיינו על קירס״ן שחורות ואדומות על כל א׳ וא׳ בפני

ביאור הלכה

לך הרכבה פסולה יותר ממנו ע״ש: * **או על האילן**. נראה דאף אם רואה בשבת שאין יכול לתלשו ולאכלו אפ״ה יברך דבאמת כבר נגמר הפרי אלא דאריי הוא דרביע עלה. ועיין בסימן רכ״ג בחי׳ רע״א במש״כ לענין בנה בית חדש כשעדיין לא קבע מזוזה וכמה שכתבנו שם:

משנה ברורה

[illegible]

[illegible] ומברך עליו ברכתו הראוי לו כשאוכלו יוכל ג״כ לברך עליו שהחיינו (יד) ולענין דיעבד **יש לסמוך עליו שלא לחזור ולברך:** (יג) **בראיה שניה**. דהרי (טו) אנן נהגינן לאין מברכין עד שעת אכילה אף שראה כמה פעמים מקודם. ואם לא בירך בשעת אכילה ראשונה שוב לא יברך על אכילה שניה וכ״ש שלא יברך על אותה אכילה עצמה אף שעדיין לא נתעכל הפרי [אחרונים]: **ד** (יד) **כשיאכל גינד״ש וכו׳**. ר״ל אע״פ שכולם נכנסים תחת סוג מין אחד מ״מ כשני מינים הם לענין ברכת זמן כי שתי שמחות הן ועיין במ״א ובשארי אחרונים שכתבו דאפילו אם אין חלוקין בשמן אם חלוקין בטעמן כגון תאנים לבנים ותאנים שחורים ב׳ מינים הן לזה וצריך לברך על כל אחד ברכת שהחייני (טז) כשאין באין לפניו בבת אחת (יז) וכן ב׳ מיני אגסים או תפוחים או אגוזים ג״כ צריך לברך על כ״א שהחיינו. [ובביאור הגר״א מפקפק בכל זה ודחה ראיותיהן ומשמע שדעתו דכיון שבעלם הוא מין אחד די במה שבירך בפעם ראשונה וכן בספר מור וקציעה הביא בשם אביו החכם צבי ג״כ כעין זה מתמה אמנם לבסוף מצדד שם דאף דבאמת לשארי ענינים נקראין מין אחד מ״מ לענין ברכת שהחיינו דנתקן על השמחה שבלב מסתברא דנתחדש לו על כל דבר שמחה בפני עצמו (יח) וניחא פסק השו״ע ע״ש]: **ה** (טו) **אינו חוזר ומברך**. ואפילו אם שתי ליה אחר מ״ס יום שנתחזק היין ויש לו טעם אחר מן מוהל הענבים מ״מ

מתרגם: °לודלודניס

שער הציון

(י) מ״א וש״א: (יא) ע״ת ומ״א: (יב) וכ״כ הח״א ואף דבדה״ח העתיק כהלק״ט המובא בבה״ט וכן בהגהות הגרי״פ מ״מ נראה לטוב יותר לנהוג כהפמ״ג והח״א דחוששני משום הפסק בין ברכה לאכילה דאינה ראיה גמורה מגביל לתורי שהובא בפמ״ג אחרי דשם אסור לאכול קודם שיתן לבהמתו ע״כ שייך שם לסעודה [וכן מהביאו מלח שבזה מיפה האוכל] מסא״כ הכא למעיקרא דליכא שהחיינו הוא רשות ומטעם זה אין ראיה ג״כ מתשובת מהרש״ל שהביא הגרי״פ שיברך שהחיינו קודם האכילה וכ״כ בפ״ת בשם תשובת כ״ם דיברך שהחיינו קודם ע״ש ומ״מ בדיעבד אם בירך שהחיינו אח״כ בודאי יש לסמוך על המקילים עכ״פ שלא לחזור ולברך: (יג) א״ר ופמ״ג לדעת הרמ״א ויישבו בזה מה שחילש הרמ״א על הא דס״ז לקמן דקמ״ל דהוא לעיכובא: (יד) ככ״ל דבלא״ה ברכת שהחיינו הוא רשות: (טו) הגר״א בשם מהרי״ל והוא בסימן קמ״ג. [והנה לכאורה משמע מזה דלענין אכילה לכו״ע אם לא בירך פעם ראשונה כשאכלו אינו מברך בפעם שניה אבל באמת זה אינו דלמהרי״ל אפילו לענין אכילה מברך בפעם שניה אם עדיין לבו שמח מחידוש הפרי דהרי המהרי״ל בסימן קמ״ג השיג שם על שאלת השואל בסימן קל״ו ששאלו לענין אכילה ע״ש אך אנו חוששין לדעת הרדב״ז בזה]. ועיין מ״א שהביא דעת מהר״ת וסמ״ק ומשמע דחשש להם ק״ק דהרי אנו פוסקין דתלוי באכילה ואולי לא הביא רק להורות דלדידן יש להחמיר עכ״פ לענין אכילה: (טז) דכשבאין בבת אחת אפילו שני מינים חלוקין לגמרי בודאי די בברכה אחת: (יז) והנה במ״א הביא עוד דאפילו מין אחד לגמרי גם בטעם ורק שחלוקין במראה כגון קירס״ן שחורות ואדומות ג״כ מברך על כל אחד בפני עצמו ולא העתקתיו דפקפקו בה כמה אחרונים עיין בה״ט בשם הפמ״א וגם הפמ״ג כתב ע״ז דיש נמנע בספק ברכות ע״ש: (יח) ועיין בא״ר שהביא בשם השכנה״ג ובשם מי״ט בשם מהר״ש דאין נוהגין כפסק השו״ע בזה [וכדעת הגר״א והח״ל הנ״ל] אמנם הא״ר קיים שם דבזמנו נוהגין הכל כפסק השו״ע והלבוש בזה דהוא ע״פ הס״ח ומהרי״ל ותה״ד ואגור ע״ש וכנראה שהוא מחלוקת ישנה בין הגדולים בזה [ועיין בח״א שאחר העתקתו דין זה כתב ג״כ לעיין בש״ל שלו דדין זה צ״ע ומקמתא כוונתו להשגה שהשיגו עליה הגדולים הנ״ל וכבר ייסב מור וקציעה את חומר הקושיא וכנ״ל] ולעביד כמר עביד ולעביד כמר עביד וטוב יותר שיקח פרי של מין חדש שעדיין לא בירך עליה ויכוין להוציא גם את זה:

If one did not make the blessing the first time he saw it he can make the blessing (13) *the second time he sees it. (...)*

4. If one made the blessing *She-Hecheyanu* over *cerezas* /, then/, (14) when he eats *gindas* /for the first time/ he should make the blessing *She-Hecheyanu* again.

Gloss: These are two kinds of cherry, such as vaynkshil *(sour cherries) and* kirshin *(sweet cherries) and /the same applies in/ all similar cases.*

5. If one made the blessing *She-Hecheyanu* over grapes /, then/, when he drinks wine from the new /grapes/ (15) he should not make this blessing again.

Mishnah Berurah

blessing *She-Hecheyanu* over such fruit/, he may rely on this /view/ and refrain from repeating the blessing /over fully ripened fruit/.

(13) The second time he sees it. /This may be inferred/ from the fact that we are accustomed not to make the blessing until the time that we eat /the fruit/, even though we have seen it several times previously.

/However,/ if one did not make the blessing /*She-Hecheyanu*/ when he first ate it he should no longer make the blessing when he eats it a second time. /If one did not make the blessing before he ate it/ he should certainly not make the blessing over the selfsame eating, even though the fruit is not yet digested. [Acharonim]

(14) When he eats *gindas*, etc. /The Shulchan Aruch/ wishes to explain that even though all these /varieties/ are classified as the same kind /of fruit/, they are nevertheless /regarded/ as two kinds with respect to the seasonal blessing /, i.e., the blessing *She-Hecheyanu*/. This is because two rejoicings are involved /in their case as one rejoices for each variety separately/.

See the *M.A.* and other Acharonim, who write that even if the /two varieties/ do not have a different name, but /merely/ differ in taste, as is the case with white and black figs, they are /nevertheless regarded as/ two kinds /of fruit/ with respect to this /blessing/ and one must make the blessing *She-Hecheyanu* /separately/ for each of them, provided they are not served to him /first/ at the same time.[6] Likewise, /in the case of/ two varieties of pear, apple or nut, one must also make the blessing *She-Hecheyanu* over each one. [/On the other hand,/ the *Beyur Ha-Gra* questions all this and refutes their proofs. It is implied that he is of the opinion that in view /of the fact/ that /the two varieties/ are actually one kind /of fruit/, it is sufficient /for one/ to have made the blessing the first time /he ate one of the varieties of this fruit and he should not repeat the blessing for any other variety/. Likewise, the work *Mor U-Ketzi'ah* quotes his father, the *Chacham Tzevi*, as /having an opinion/ which also actually corresponds with this. However, he finally adopts /the view/ there that even though /all the varieties/ are really classed as one kind /of fruit/ as regards other matters, it is nevertheless logical /to class them as different kinds/ with respect to the blessing *She-Hecheyanu*, which was ordained because of the rejoicing of the heart, /since/ one has a new independent joy over /the reappearance of/ each variety. The ruling of the Shulchan Aruch is /therefore/ understandable.[7] See there.]

(15) He should not make this blessing again. Even though he drinks it after forty days when the wine has strengthened and has a different taste than the juice of the

---

[6] For a single blessing is definitely sufficient even when two completely different kinds of fruit are served together the first time they are served. (Sha'ar Ha-Tziyun No. 16)

[7] The author states in Sha'ar Ha-Tziyun No. 18 that one may act in accordance with either view, but it is preferable to make the blessing over another fruit for which he has not yet made it, having in mind that it should also serve for the second variety.

(י) ומברך: ו ׳פרי (טז) שאינו מתחדש (יא) משנה לשנה אפילו אם יש ימים רבים שלא אכל ממנו אינו מברך שהחיינו: הגה פרי שמתחדש [illegible] ב״פ בשנה (יז) מברכין עליו שהחיינו (ב״י) אבל שאין לו זמן קבוע לגידולו אין [illegible] (יח) לעומד כל [illegible] בכל פרי (יט) אחר [illegible]

י טור וסמ״ג בשם רב שרירא גאון כ הרשב״א בתשו׳ שאלה ל ברכות כ״ח

באר היטב

עצמו ע״ש ובתשובת פנים מאירות סי׳ ו׳ הקשה עליו והניח בצ״ע ע״ש ועיין בהלק״ט ח״ב סי׳ רל״ו: (י) ומברך. ורדב״ז ות״ה כתבו לברך על היין חדש. ומספיקא אני מונע מלאכול ענבים עד שאני שותה תירוש מהרי״ל. וטוב שיביא את עצמו לידי חיוב שהחיינו ממקום אחר כגון על פרי חדש או על מלבוש וכיוצא בהן וישים יין חדש בכלו וכשיברך יכוין לפטור גם אותו עמק ברכה ושל״ה. ומ״מ משמע דוקא כששותה תירוש אבל כשהוא יין אעפ״י שיודע שהוא חדש א״צ לברך משום דאין ניכר בין חדש לישן. ואם בירך שהחיינו על יין חדש לכ״ע אינו חוזר לברך שהחיינו על הענבים ע״ת: (יא) משנה לשנה. פי׳ דבר שאינו גדולי קרקע כגון עופות ודגים אינו מברך דאע״פ שהוא לא אכל ממנו ימים רבים אחרים אכלו ממנו. או יש לומר שהפרי שעומד על העץ יותר משנה. וכ״כ בתשובת שער אפרים סי׳ ל״ה אתרוג שהוא באילנו משנה לשנה שאין לברך עליו שהחיינו ועיין בהלק״ט ח״ב סי׳ רל״ג וסי׳ רכ״ו. על ריח המתחדש משנה לשנה אני מברך זמן מהרדב״ז וכ״כ בתשובת שבות יעקב ח״ב סי׳ ל״ח וע״ל סי׳ רי״ו ס״ק ב׳ כתבתי בשם ל״ח דאין מברכין זמן על ריח. מ״כ בתשב״ץ כתוב בקלף שעל גדיים וטלאים מברכין שהחיינו וצ״ע מ״א: (יב) ב״פ בשנה. הברכת הזבח דף קכ״ח והס׳ גן המלך סי׳ כ״ד והמ״א הביאו ראיה שמברכין שהחיינו ממה דאמרינן בפ׳ כ״מ ובפ׳ אלו מנחות האוכל מנחות מברך שהחיינו ולא היה אוכל אלא ב״פ בשנה ע״ש. והיד אהרן הקשה עליהם דמאי שהיו מברכין שהחיינו לאו על אכילת מנחה היה אלא על המצוה שהגיעם וקיימם לאותו זמן לעמוד לשרת בבית ה׳ ע״ש. מי שהיו לפניו ב׳ מיני פירות שהיה צריך לברך עליהם שהחיינו ברכה א׳ לשתיהם די וכ״כ היד אהרן ע״ש: (יג) ירק חדש וכל ירק בכלל. ועל לכון ומיני לפתן מברך פרישה. על הלחם חדש אין מברכין דאין ניכר בין חדש לישן של״ה. ומ״מ מברכין על הריפות שעושין מדגן חדש שניכרין היטב שהם חדשים מ״א ועיין בהרמב״ם פ״ז מהלכות תמידין ומוספין שכתב שהמקריב מנחה מן החדש שיברך שהחיינו וכ״כ רש״י בפרק אלו מנחות ועיין שם בכ״מ שנראה שלא ראה דברי רש״י שבפרק אלו מנחות. הרי שאפילו שאינו ניכר בין חדש לישן מברך שהחיינו יד אהרן. ויש

משנה ברורה

מ״מ הכל שמחה אחת היא לדעת שראה אז שאכל הענבים ידע שהיין יצא מהם ועיין באחרונים שהביאו די״א דמ״מ צריך לברך שהחיינו גם על היין החדש משום דיש בו שמחה יתירה מבענבים וע״כ טוב שאם בירך שהחיינו על הענבים אזי כשישתה יין חדש יברך תחלה שהחיינו על איזה מין חדש או על מלבוש כדי לפטור גם את היין [אבל אם בירך תחלה שהחיינו על היין דעת הע״ת דלכו״ע אינו חוזר לברך שהחיינו על הענבים] וכ״ז דוקא כששותה את היין כשהוא תירוש שהוא ניכר שהוא יין חדש אבל אם אינו שותהו עד שהוא יין אפילו לא בירך שהחיינו על הענבים אינו מברך עליו שהחיינו אף שהוא יודע שהוא יין חדש משום דאינו ניכר בין חדש לישן [אחרונים]: ו (טז) שאינו מתחדש וכו׳. ר״ל שאפילו בימות החורף אינו משתנה מתראיתו (יט) כגון אתרוג וכה״ג שדר באילנו משנה לשנה שכיון שעומד בירקותו כל השנה אין הנאה נרגשת בחידושו וכן בא למעט דבר שאין לו זמן קבוע לגידולו וכדלקמיה בהג״ה (כ) וכן דבר שאינו גידולי קרקע כגון עופות ודגים שנזדמנו לו אפילו אותן שלא טעם מימיו מעולם אפ״ה אין מברך עליהם שהחיינו דזה המין אינו חדש בעצם דאע״פ שהוא לא אכל מהם אחרים אכלו מהם. על כמהין ופטריות אין לברך שהחיינו דגם להם אין זמן קבוע גם[ב] מאויר הן גדלין ולא מקרקע [פמ״ג]. על ריח המתחדש משנה לשנה כמו ורד וכיו״ב שאר דברים שנעשו להריח יש דעות בפוסקים אי מברך עליהם זמן ונהגו שלא לברך [שע״ת בסי׳ רט״ז] י״א שעל גדיים וטלאים שרגילים להתחדש פעמים בשנה שמברכין עליהם שהחיינו וצ״ע [מ״א] והעולם נהגו שלא לברך ע״ז: (יז) [illegible]

מתרגם: °תפוח אדמה °°גזר ולפת ותלפפונים

שער הציון

(יט) שערי אפרים ומור וקציעה: (כ) מ״א ופירושו איתא במרדכי סוף סוכה ורמזו הב״י ע״ש ומש״כ בפנים פרי וכו׳ ג״ז קרוי פרי בלשון הגמרא ב״ק ס״ב ע״ב עיי״ש: (כא) ב״י: (כב) הגר״א בביאורו על ס״ג עי״ש (כג) ובחי׳ רע״א הביא בשם מהרי״ל שהיה דרכו לברך שהחיינו בליל ר״ה על ער״ד עפי״ל משמע דלא ס״ל האי סברא דמ״א [ומה שנרשם ברמ״א מהרי״ל ט״ס הוא וצ״ל מהרי״ו כמו דאיתא בד״מ ופרישה עי״ש] ואפשר דבזמן המהרי״ל לא נתפשט עדיין כ״כ זריעת זה המין בארץ ולא היו זורעין אותו אלא מעט מן המעט ולא היו צריכין להטמינו בחורף בקרקע כמו בימינו שהוא מעיקרי מיני מזון ותפשו עצה להעמידו שלא יכלה: (כד) והנה בדה״ח נזכר ג״כ לכון ובכונה השמטתיו למסקנת המ״א משום דדרך להטמין בבורות בחורף ומתקיים גם לכון הלא דרכו להטמין וכ״כ במחה״ש והמעיין בפרישה יראה דבמסקנא גם הוא מודה לסברת המ״א שכ׳ שם א״כ וכו׳ כל ימי החורף ע״ש:

הגהות ותיקונים: א) מהרי״ו: ב) וגם:

6. /In the case of/ fruit **(16)** that does not re-appear from year to year, one should not make the blessing *She-Hecheyanu* /upon seeing or eating it/, even though many years have passed since he /last/ ate it.

Mishnah Berurah

grapes, there is nevertheless only a single rejoicing involved, since when he saw or[8] ate the grapes he was aware that wine would be produced from them.

See the Acharonim, who note that there are /authorities/ who say that one must nevertheless make the blessing *She-Hecheyanu* over the wine from the new /grapes/ as well, since one rejoices more because of /the wine/ than /he does/ for the grapes /themselves/. Consequently, if one made the blessing *She-Hecheyanu* over grapes, then when he drinks the wine from the new /grapes/ it is desirable for him to make the blessing *She-Hecheyanu* first over some new kind /of fruit/ or article of clothing, and thus to discharge also /any obligation he may have with respect to/ the wine. [However, if one made the blessing *She-Hecheyanu* over the wine first, the *O.T.* is of the opinion that, according to all /authorities/, he should not make the blessing *She-Hecheyanu* again over the grapes.]

All this only /applies/ if one drinks the wine when it is /still/ must, in which case it is recognizable as wine from new /grapes/. However, if one does not drink it until it is /fermented/ wine, he should not make the blessing *She-Hecheyanu* over it although he knows that it is new wine from new grapes, even if he did not make the blessing *She-Hecheyanu* over the grapes, since /when wine is in this state/ one cannot distinguish between /wine/ from new /grapes/ and /wine from/ old /grapes/. [Acharonim]

(16) That does not reappear, etc. I.e., /a fruit/ which does not change its appearance even in the winter. For example, a citron, etc., which remains on the tree from year to year. In view /of the fact/ that /a citron/ remains green the whole year round one does not feel joy when new /fruit/ appears /the following year/.

/The ruling is/ also meant to exclude an article which does not grow in a definite season, as /stated/ below in the gloss. It also /excludes/ articles that do not grow from the ground, such as birds or fish that happen to come one's way. Even if they are of a kind that one has never tasted /previously/, one should nevertheless not make the blessing *She-Hecheyanu* over them. /The reason is/ that these kinds /of food/ are not new in themselves, since even though one has not eaten them /before/ other /people/ have /in fact/ eaten them.

Over mushrooms or truffles one should not make the blessing *She-Hecheyanu*, since they also do not have a definite season. In addition, they grow from the atmosphere and not from the ground. [*P.Mg.*]

As regards a scent which reappears from year to year, such as /that of/ the rose and similar articles that are cultivated for their fragrance, there are /conflicting/ opinions among the Poskim as to whether /or not/ one should make the seasonal blessing /, i.e., *She-Hecheyanu*,/ over its /appearance/. The custom is not to make the blessing. [*Sha.T.* in Sec. 216]

There are /authorities/ who say that over /newborn/ kids and lambs, that usually reappear twice a year, one should make the blessing *She-Hecheyanu*. This requires study. [*M.A.*] The public is accustomed not to make the blessing over them.

---

[8] The word אז which appears in the Hebrew text is an obvious misprint and should read או. It has been translated accordingly.

י) ומברך: [illegible] שאינו מתחדש (יא) משנה לשנה אפילו אם יש ימים רבים שלא אכל ממנו אינו מברך שהחיינו: הגה פרי שמתחדש (יב) ב"פ בשנה (יז) מברכין עליו שהחיינו (ב"י) אבל שאין לו זמן קבוע לגידולו אין מברכין עליו (ב"י בשם הר"ר מנוח) לכן אין מברכין שהחיינו על (יג) ירק חדש (יח) דעומד כל השנה בקרקע (מהרי"ל[א]): ז כאינו מברך שהחיינו על הבוסר אלא כשהבשילו האשכולות ענבים וכן בכל פרי (יט) אחר גמרו: ח להרואה כושי וגיחור דהיינו שהוא אדום הרבה והלווקן דהיינו שהוא

י טור וסמ"ג בשם רב שרירא גאון כ הרשב"א בתשובי שאלה ל ברכות כ"ח

באר היטב

עלמו ע"ש ובתשובת פנים מאירות סי' ו' הקשה עליו והניח בל"ע ע"ש ועיין בהלק"ט ח"ב סי' רל"ו: (י) ומברך. ורדב"ז ות"ה כתבו לברך על היין חדש. ומספיקא אני מונע מלאכול ענבים על שאני שותה תירוש מהרי"ל. וטוב שיביא את עלמו לידי חיוב שהחיינו ממקום אחר כגון על פרי חדש או על מלבוש וכיולא בהן ויפיס יין חדש בכלו וכשיברך יכוין לפטור גם אותו עמק ברכה ושל"ה. ומ"ת משמע דוקא כששותה תירוש אבל כשהוא יין אעפ"י שיודע שהוא חדש א"ל לברך משום דאין ניכר בין חדש לישן. ואם בירך שהחיינו על יין חדש לכ"ע אינו חוזר לברך שהחיינו על הענבים ע"ת: (יא) משנה לשנה. פי' דבר שאינו גדולי קרקע כגון עופות ודגים אינו מברך לאע"פ שהוא לא אכל ממנו ימים רבים אחרים אכלו ממנו. או יש לומר שהפרי שעומד על העץ יותר משנה. וכ"כ בתשובת שער אפרים סי' ל"ה אתרוג שהוא באילנו משנה לשנה שאין לברך עליו שהחיינו ועיין בהלק"ט ח"ב סי' רל"ג וסי' רכ"ו. על ריח המתחדש משנה לשנה אני מברך זמן מהרדב"ז וכ"כ בתשובת שבות יעקב ח"ב סי' ל"ח וע"ל סי' רי"ו ס"ק ב' כתבתי בשם ל"ח דאין מברכין זמן על ריח. מ"כ בתשב"ץ כתוב בקלף שעל גדיים וטלאים מברכין שהחיינו ול"ע מ"א: (יב) ב"פ בשנה. הברכת הזבח דף קכ"ח והס' גן המלך סי' כ"ד והמ"א הביאו ראיה שמברכין שהחיינו ממה דאמרינן בפ' כ"מ ובפ' אלו מנחות האוכל מנחות מברך שהחיינו ולא היה אוכל אלא ב"פ בשנה ע"ש. והיד אהרן הקשה עליהם דמאי שהיו מברכין שהחיינו לאו על אכילת מנחה היה אלא על המצוה שהגיעם וקיימם לאותו זמן לעמוד לשרת בבית ה' ע"ש. מי שהיו לפניו ב' מיני פירות שהיה צריך לברך עליהם שהחיינו ברכה א' לשתיהם די וכ"כ היד אהרן ע"ש: (יג) ירק חדש וכל ירק בכלל. ועל לנון ומיני לפתן מברך פרישה. על הלחם חדש אין מברכין דאין ניכר בין חדש לישן של"ה. ומ"ת מברכין על הריפות שעושין מלגן חדש שניכרין היטב שהם חדשים מ"א ועיין בהרמב"ם פ"ז מהלכות תמידין ומוספין שכתב שהמקריב מנחה מן החדש שיברך שהחיינו וכ"כ רש"י בפרק אלו מנחות ועיין שם בכ"מ שנראה שלא ראה דברי רש"י שבפרק אלו מנחות. הרי שאפילו שאינו ניכר בין חדש לישן מברך שהחיינו יד אהרן. ויש

משנה ברורה

[illegible]

מתרגם: °תפוח אדמה °°גזר ולפת ותלפפונים

שאל לברך ע"ז: (יז) מברכין עליו שהחיינו. בכל (כא) פעם ופעם כיון דעכ"פ בא מזמן לזמן: (יח) דעומד כל השנה בקרקע. ר"ל שיש ירק שדרכו לעמוד כל השנה בקרקע (כב) וברכת שהחיינו לא נתקן אלא בדבר הבא מזמן לזמן אכן באמת אינו מצוי זה כ"א באיזה ירקות ולא בכולן ואפשר משום דאין לחלק בין ירק לירק [פרישה] ויש לפרש עוד דכונת רמ"א במה שכתב דעומד כל השנה בקרקע היינו שמטמינין אותו בקרקע בבורות ועומד כל ימות השנה ואינו ניכר בין ירק חדש שגדל בשנה זו לישן שגדל אשתקד משא"כ פירות אע"ג דיש מטמינין אותן הו"ל מיעוטא למיעוטא ולא חיישינן להו [מ"א] ולפ"ז פשוט דאין לברך שהחיינו (כג) על פרי אדמה שקורין (ער"ד עפי"ל°) דהרי דרך העולם להטמין אותם בבורות בחורף ומתקיים זמן רב. ובשם של"ה כתבו האחרונים דאין לברך שהחיינו על שום ירק חדש וכן על לחם חדש דאין ניכר בין חדש לישן והעולם יטעו ויבואו לידי ברכה לבטלה וכתב המ"א דמ"מ מברכין על הריפות שעושין מלגן חדש שניכרין היטב שהם חדשים אכן במור וקליעה חולק ע"ז דאחרי שאין מיכר בטעמו אין יתרון להם ע"ש ויש למעט בברכות. ובקטניות כשהן חדשים וניכרין שהן חדשים כגון שהם ירוקים עדיין במקלת נראה שיוכל לברך שהחיינו וכן משמע בא"ר. (כד) על מיני לפתן שקורין מייר"ן וריבי"ן ואוגערקע"ס°° מברכין עליהם שהחיינו [א"ר ודה"ח]: ז (יט) אחר גמרו. ר"ל שיהיה נגמר לגמרי וטוב לתאכל ועיין לעיל בסקי"ב. כתבו האחרונים בשם הירושלמי דמלוה לאכול מעט מכל מין חדש בשנה והטעם כדי להראות שחביב עליו בריאתו של הקב"ה:

והקפח

שער הציון

(יט) שערי אפרים ומור וקליעה: (כ) מ"א ופירושו איתא במרדכי סוף סוכה ורמזו הב"י ע"ש ותש"כ בפנים פרי וכו' ג"ז קרוי פרי בלשון הגמרא ב"ק ס"ב ע"ב עיי"ש: (כא) ב"י: (כב) הגר"א בביאורו על ס"ג עי"ש (כג) ובחי' רע"א הביא בשם מהרי"ל שהיה דרכו לברך שהחיינו בליל ר"ה על ער"ד עפי"ל משמע דלא ס"ל האי סברא דמ"א [ומה שנרשם ברמ"א מהרי"ל ט"ס הוא וצ"ל מהרי"ו כמו דאיתא בד"מ ופרישה עי"ש] ואפשר דבזמן המהרי"ל לא נתפשט עדיין כ"כ זריעת זה המין בארץ ולא היו זורעין אותו אלא מעט מן המעט ולא היו צריכין להטמינו בחורף בקרקע כמו בימינו שהוא מעיקרי מיני מזון וחפצו עלה להעמידו שלא יכלה: (כד) והנה בדה"ח נזכר ג"כ לנון ובכונה השמטתיו דלמסקנת המ"א משום דדרך להטמין בבורות בחורף ומתקיים גם לנון הלא דרכו להטמין וכ"כ במחה"ש והמעיין בפרישה יראה דבמסקנא גם הוא מודה לסברת המ"א שכ' שם א"כ וכו' כל ימי החורף ע"ש:

הגהות ותיקונים: א) מהרי"ו: ב) וגם:

Gloss: If a fruit re-appears twice a year, (17) *one should make the blessing* She-Hecheyanu *over it /when it re-appears/. (...) However, when /a fruit/ does not grow in a definite season, one should not make the blessing /*She-Hecheyanu*/ over it. (...).*

The reason why one does not make the blessing She-Hecheyanu *over a new green vegetable is* (18) *because it is present in the ground the whole year round. (...).*

7. One should not make the blessing *She-Hecheyanu* over immature grapes, but /only/ when the bunches have ripened into /fully developed/ grapes. Likewise, in the case of all fruit, /one should only make the blessing/ (19) after /the fruit/ is developed.

8. If one sees a Negro, a ruby-colored person, i.e., a very red /person/, an

Mishnah Berurah

(17) One should make the blessing *She-Hecheyanu* over it. /I.e.,/ each of the times /it reappears/, since it at any rate arrives periodically.

(18) Because it is present in the ground the whole year round. I.e., there are green vegetables that are normally present in the ground the whole year round, /whereas/ the blessing *She-Hecheyanu* was only ordained /to be said/ over articles that appear periodically. In actual fact, this is only the case with a few green vegetables, and not with all of them, but it may be /that this general ruling derives from the consideration/ that one should not differentiate between one green vegetable and the other. [*Perishah*]

An additional explanation of what the *Rema* means when he writes, "because it is present in the ground the whole year round," is that /green vegetables/ are buried in the ground in pits and are present /there/ the whole year round, and one cannot distinguish between a freshly /grown/ green vegetable that grew this year and an old /green vegetable/ that grew the previous year. Where fruit /is involved/, on the other hand, even though some /people/ bury /fruit/, this /fruit/ constitutes a small minority and we do not take it into account. [*M.A.*] According to this /explanation/, it is obvious that one should not make the blessing *She-Hecheyanu* over the fruit /that grows directly/ from the ground, known as ((a potato)), since it is usual for the public to bury /potatoes/ in pits in the winter and they last a long time.

The Acharonim write, on the authority of the *Shelah*, that one should not make the blessing *She-Hecheyanu* over any new green vegetables or, likewise, over bread from new /grain/, since one cannot tell /the difference/ between the new and the old and the public will err and come to /make/ a futile blessing. The *M.A.* writes that one should nevertheless make the blessing /*She-Hecheyanu*/ over grits which were prepared from new grain, since it is clearly recognizable that they are from new /grain/. However, the *Mor U-Ketzi'ah* disputes this, since in view of the fact that the taste /of new grits/ is indistinguishable /from that of the old/ there is no advantage in /new grits/; see there. /One should therefore bear in mind that/ one should minimize one's blessings.

When pulse is new and it is recognizable that it is new, such as when it is still partially green, it appears that one may make the blessing *She-Hecheyanu* /over it/ and this is /in fact/ implied by the *E.R.*

Over those kinds of /vegetable that are eaten as/ an accompaniment /to bread/, called carrots, turnips and cucumbers, one should make the blessing *She-Hecheyanu.* [*E.R.* and *D.Hach.*]

(19) After /the fruit/ is developed. I.e., /the fruit/ should be completely developed and good to eat. See above in sub-Par. 12.

The Acharonim state on the authority of the /*Talmud*/ *Yerushalmi*,[9] that it is a mitzvah to eat a little of every new kind /of fruit/ of that year. The reason /for doing so/ is to show that the creation of the Holy One. Blessed be He, is dear to one.

[9] *Talmud Yerushalmi, Kidushin*, Chapter 4, *Halachah* 12.

לבן הרבה (כ) והקפח דהיינו שבטנו גדול ומתוך עוביו נראית קומתו מקופחת והננס והדרקונה דהיינו מי שהוא מלא יבלת ופתויי הראש (כא) שכל שערותיו דבוקות זה בזה ואת הפיל ואת הקוף מברך בא"י אמ"ה משנה הבריות: **ט** מהרואה את החיגר ואת (כב) הקטע ואת (כג) הסומא ומוכה שחין והבהקנין והוא מי שמנומר בנקודות (כד) דקות אם הם (כה) ממעי אמם מברך משנה הבריות * ואם נשתנה אחר כך (כו) מברך דיין האמת נויש מי שאומר (כז) דדוקא על מי (יד) שמצטער עליו (כח) אבל על עובד כוכבים אינו מברך (כט) ואינו מברך אלא פעם ראשונה שהשינוי עליו גדול מאד: הגה (ל) וי"א (לא) תשלשים [illegible]

מ שם נ טור בשם הראב"ד ס ברכות מ"ג וכ"מ ע ירוש' שם פ טור בשם הראב"ד

באר היטב

לחלק דשם מנחת העומר כיכר. עתיד אדם ליתן דין וחשבון על שראה מיני מגדים ולא אכל. ר"ל הוי מצמצם פריטי למיכל בהון מכל מיני חדש ירושלמי מט"מ מ"א: (יד) שמצטער עליו. וקאי אברכת דיין האמת אבל אם הם ממעי אמן מברך לעולם משנה הבריות ט"ז מ"א: (טו) ל' יום. פי' שלא ראה אחר כיוצא בו תוך ל"ל יום: (טז) אפילו וכו'. דהיינו ראיה בעלמא למותר אבל להסתכל בו ביותר אסור. ואסור לומר כמה נאה כותי זה: (יז) בהמה. על הפרדה נאה אין לברך דמאיסי הלק"ט ח"א סימן רס"ה:

(א) פרח. ואין מברכין כ"א על אילני מאכל הלק"ט ח"ב סי' כ"ח.

ביאור הלכה

* ואם נשתנה אח"כ וכו'. ואם הרואה אותו אינו יודע אם נולד כן או לא צ"ע אם יברך דיין אמתב) [חי' רע"א ע"ש]: * אפילו עו"ג. עיין מ"ב בשם מ"א וקלת ראיה לדבר מע"ז דף כ' דקמקשה מיתיבי וכו' שלא יסתכל אדם באשה נאה וכו' תיפוק ליה דאפילו היה זכר היה אסור להסתכל בו מגד דאסור להסתכל בדמות וכו' א"ו דהסתכלות בעלמא שרי דדוקא להסתכל בו ביותר ולהתבונן בדמותו והתם לענין אשה אפילו סתם הסתכלות אסור:

משנה ברורה

ח (כ) והקפח דהיינו וכו'. ובבכורות [דף מ"ה] משמע דהוא ארוך וקטין ולפי שדק הוא אינו יכול לסבול קומתו וככפף ודומה כמי שחוליותיו שמוטות [מ"א]: (כא) שכל שערותיו וכו'. ונולד כך ממעי אמו דאי (כה) נעשה לו זה אח"כ אומר דיין האמת: **ט** (כב) הקטע. שנקטעו לו ידיו: (כג) הסומא. משתי (כו) עיניו: (כד) דקות. היינו שיש לו נקודות כעדשים אדומים קלת אלא שבין עדשה לעדשה יש לובן לא ותבהיק ועל שם אותו הלובן נקרא בהקנין [מחה"ש ועיין בא"ר ובפמ"ג אכן אם שכיח שם הרבה אנשים כזה מסתברא דאין זה גנאי ולא שינוי שיברך ע"ז דיין האמת ומשנה הבריות וכ"ש אם נעשה זה ע"י חום השמש ועתידין להסתלק נראה דלכו"ע אין לברך ע"ז]: (כה) ממעי אמם. קאי אכולהו (כז) לבד אקיטע: (כו) מברך דיין האמת. שבא לו זה ע"י עונש: (כז) דדוקא וכו'. קאי (כח) על ברכת דיין האמת דאינו שייך אלא למי שמצטער ומדליק הדין אבל ברכת משנה הבריות לא שייך במצטער דוקא מידי דהוי אפיל וקוף: (כח) אבל על עכו"ם וכו'. מילתא דפסיקא נקט (כט) וה"ה לכל מי שאינו מצטער עליו: (כט) ואינו מברך וכו'. זה קאי גם אברכת משנה הבריות [ט"ז] ור"ל דאפילו (ל) ראה כושי אחר [וכה"ג שארי דברים הנ"ל] אחר שלשים יום ג"כ אינו מברך והטעם דעל שינוי אין שייך לברך רק פעם ראשון שרואה הדבר והשינוי גדול בעיניו ומשמע מהט"ז [illegible]

[illegible]

שער הציון

(כה) דכן הוא לפי גירסתנו בגמרא דקחשיב לה בברייתא בהדי אינך דברכתן דיין האמת וכן הוא ג"כ בתוספתא והרי"ף והרא"ש כמי מודים בזה לדינא אלא דהיה להם גירסא אחרת והערוך דפירש פתויי הראש שאין ראשו קגלגל אלא רחבה ע"כ דגרים כגירסת הרי"ף דאל"ה לא סלקא סוגית הגמרא שם במאי דקאמר דיקא כמי עי"ש: (כו) א"ר ונראה דאל"ה לא שייך לומר משנה הבריות דאין זה שינוי גדול כ"כ אבל לענין דיין האמת אם נעשה בנו או קרובו שמצטער עליו סומא אפילו באחת מעיניו מסתברא דיוכל לברך דיין האמת: (כז) כן הוא שם בגמרא ודברי הפמ"ג לא אבין בזה: (כח) ב"ח ומ"א וט"ז והגר"א וש"א דלא כב"י: (כט) כן מוכח מהגר"א: (ל) כן מוכח ממ"א בס"ק י"ט: (לא) ועיין בביאור הגר"א דתלוי זה בפלוגתא במה דפליגי לעיל בסימן רי"ח ס"ג [ע"ש בטור] ותמילא לדידיה הלכה כהיש אומרים ועיין בפמ"ג בשם הנ"ל: (לב) דאלו על זה שבירך מתחלה פשיטא דלכו"ע לא יברך עליו לעולם: (לג) ול"כ משום דכונת הגמרא דוקא כשהם נאות ביותר כדאיתא ברמב"ם פ"י מה"ב ומי יוכל לדקדק בזה: (לד) זהו לדעת המחבר הנ"ל אבל להי"א שם גם בזה צריך לברך לאחר שלשים על אחרים [א"ר בשם מי"ט וש"פ והגר"א דלא כב"ח]:

הגהות ותיקונים: **א)** עו"כ: **ב)** האמת:

albino, i.e., a very white /person/, **(20)** a bent-over person, i.e., /a person/ with a large belly, whose height appears bent over because of his stoutness, a dwarf, a dropsical person, i.e., a person who is full of warts, an elflocked person, **(21)** who has all his hairs stuck to each other, an elephant or a monkey, he should make the blessing בָּרוּךְ אַתָּה ד׳ אֱלֹקֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם מְשַׁנֶּה הַבְּרִיּוֹת (You are Blessed, Lord our God, King of the universe, Who varies the creatures).

9. If one sees a lame person, **(22)** a person with stumps, **(23)** a blind person, a person who is afflicted with boils or a glistening person, i.e., a person who is mottled with **(24)** tiny spots /, then/, if they /have been like this/ **(25)** from /the time that they came out of/ their mother's womb one should make the blessing *Meshaneh Ha-Beriyos*. /On the other hand,/ if they underwent a change /and became like this/ after /they were born/, **(26)** one should make the blessing *Dayan Ha-Emes*. There is an /authority/ who says **(27)** that one should only /make the blessing/ upon /seeing/ someone for whom he is distressed, **(28)** but upon /seeing/ a non-Jew one should not make the blessing.

(29) One should only make the blessing the first time /he sees such a person/, when he is very struck by the variation.

Mishnah Berurah

(20) A bent-over person, i.e., etc. In *Bechoros* [45/b/] it is implied that /the bent-over person meant/ is tall and slight and cannot carry his height because of his thinness. He is /therefore/ bent over and it looks as if his vertebrae are dislocated. [*M.A.*]

(21) Who has all his hairs, etc. /The Shulchan Aruch is referring to an instance when/ he was born like this from his mother's womb, since if he became like this subsequently one should say /the blessing/ *Dayan Ha-Emes* /upon seeing him, as may be seen from the following paragraph/.

(22) A person with stumps. /I.e., a person/ whose hands have been severed.

(23) A blind person. /I.e.,/ in both eyes.[10]

(24) Tiny. I.e., /a person/ who has lentil-like spots which are slightly red, but has a pure and glistening white between the lentil/-like spots/. Because of that white he is described as a glistening person. [*Mach.Hash.* See the *E.R.* and *P.Mg.* However, if there are a lot of people of this /type/ to be found where /one sees him/, it /seems/ logical that this is not /classed as/ a humiliation or variation which /justifies/ one making the blessing *Dayan Ha-Emes* or /the blessing/ *Meshaneh Ha-Beriyos* upon /seeing/ it. /This applies/ all the more if /the person/ became like this because of the heat of the sun and this /appearance/ will vanish in the future, /in which case/ it appears that according to all /authorities/ one should not make a blessing upon /seeing/ it.]

(25) From their mother's womb. This relates to all the cases /mentioned/ except for that of a person with stumps.

(26) One should make the blessing *Dayan Ha-Emes*. /This is/ because / in such a case/ it came to him as a punishment.

(27) That one should only, etc. This refers to the blessing *Dayan Ha-Emes*, which is only relevant for someone who is distressed and justifies the /Divine/ sentence. The blessing *Meshaneh Ha-Beriyos*, however, is not only relevant when a person is distressed, as /may be seen/ from /the fact that one makes the blessing upon seeing/ an elephant or a monkey.

(28) But upon /seeing/ a non-Jew, etc. /The Shulchan Aruch/ speaks of /a non-Jew/ because the ruling /in the case of a non-Jew/ is of general application, but the same ruling /applies/ with respect to anyone for whom one is not distressed.

(29) One should only make the blessing, etc. This /ruling/ also refers to the blessing *Meshaneh Ha-Beriyos*. [*Taz*]

What is meant by the /ruling/ is that even if one sees another Negro [or, similarly, /any of/ the other cases /mentioned/ above] after thirty days /have elapsed/, he should also not make the blessing. The reason /for this/ is that a blessing upon /seeing/ a variation is only applicable the first time one sees the object /of the blessing/, when the variation appears striking to one.

It is implied by the *Taz* that /this ruling of/

---

[10] For the blessing *Dayan Ha-Emes*, it seems logical that it is sufficient if the person for whom one is distressed became blind in one eye. (Sha'ar Ha-Tziyun No. 26)

מ שם נ טור בשם הרא"ש ס ברכות מ"ג וכ"ח ע ירוש׳ שם פ טור בשם הרא"ש

[illegible] הגה (ל) וי"א (לא) משלשים יום (טו) לשלשים יום (טור): י (לב) °הרואה אילנות טובות ובריות נאות (טז) * עאפילו (לג) עובד כוכבים או (יז) בהמה אומר בא"י אמ"ה שככה לו בעולמו פואינו מברך עליהם אלא פעם ראשונה ולא יותר לא עליהם (לד) ולא על אחרים אלא אם כן היו נאים מהם:

רכו הרואה פרחי האילן מה מברך. ובו סעיף אחד:

א אהיוצא (א) בימי ניסן וראה אילנות שמוציאין (א) (ב) פרח אומר בא"י אמ"ה שלא חיסר בעולמו

באר היטב

לחלק דשם מנחת העומר ניכר. עתיד אדם ליתן דין וחשבון על שראה תיני מגדים ולא אכל. ר"א הוי מנמנם פריטי למיכל בהון מכל תיני חדש ירושלמי מט"ת מ"א: (יד) שמצטער עליו. וקאי אברכת דיין האמת אבל אם הם מתעי אמן מברך לעולם משנה הבריות ט"ז מ"א: (טו) לל׳ יום. פי׳ שלא ראה אחר כיוצא בו תוך למ"ד יום: (טז) אפילו וכו׳. דהיינו ראיה בעלמא למותר אבל להסתכל בו ביותר אסור. ואסור לומר כמה נאה כותי זה: (יז) בהמה. על הפרדה נאה אין לברך למאיסי הלק"ט ח"א סימן רס"ה:

(א) פרח. ואין מברכין כ"א על אילני מאכל הלק"ט ח"ב סי׳ כ"ח.

ביאור הלכה

* ואם נשתנה אח"כ וכו׳. ואם הרואה אותו אינו יודע אם כולד כן או לא נ"ע אם יברך דיין אמתב) [חי׳ רע"א ע"ש]: * אפילו עו"ג. עיין מ"ב בשם מ"א וקצת ראיה לדבר מע"ז דף כ׳ דקמקשה מיתיבי וכו׳ שלא יסתכל אדם באשה נאה וכו׳ תיפוק ליה דאפילו היה זכר היה אסור להסתכל בו מצד דאסור להסתכל בדמות וכו׳ א"ו דהסתכלות בעלמא שרי דדוקא להסתכל בו ביותר ולהתבונן בדמותו והתם לענין אשה אפילו סתם הסתכלות אסור:

משנה ברורה

[illegible]

דכ"ש דקאי המחבר אברכת דיין האמת אמנם בספר נהר שלום כתב דלענין דיין האמת שהוא דוקא על קרובו ואוהבו שמצטער עליו מסתברא דאם רואה זה עוד על קרובו אחר בודאי נתגלגל עליו עוד הצער יותר ושייך לברך ע"ז דיין האמת: (ל) וי"א וכו׳. ולמעשה (לא) יש להורות דיברך אחר ל׳ בלא שם ומלכות [א"ר עי"ש]: (לא) מל׳ יום. פי׳ שלא ראה אחר (לב) כיוצא בו תוך ל׳ יום [מ"א]: י (לב) הרואה וכו׳ ובריות נאות. בין זכרים בין נקבות. ועכשיו לא נהגו כלל לברך ברכה זו [ח"א (לג) ע"ש טעמו] ומ"מ נכון לברך בלא שם ומלכות: (לג) עו"גא). היינו ראיה בעלמא דמותר אבל להסתכל בו ביותר ולהתבונן בדמותו אסור [מ"א] ואסור לומר כמה נאה כותי זה משום לא תחנם [גמרא]: (לד) ולא על אחרים. אפילו (לד) לאחר שלשים יום:

א (א) בימי ניסן. אורחא דמלתא נקט שאז דרך ארצות החמים ללבלב האילנות וה"ה בחודש אחר כל שרואה הלבלוב פעם ראשון מברך [אחרונים]: (ב) פרח. דוקא פרח הא עלים לחודיה לא ואף בפרח דוקא באילני מאכל שמזה הפרח עתיד להתגדל פרי אבל אילני

שער הציון

(כה) דכן הוא לפי גירסתנו בגמרא דקחשיב לה בברייתא בהדי איכך דברכתן דיין האמת וכן הוא ג"כ בתוספתא והרי"ף והרא"ש כתי מודים בזה לדינא אלא דהיה להם גירסא אחרת והערוך דפירש פתווי הראש שאין ראשו סגלגל אלא רחבה ע"כ דגריס כגירסת הרי"ף דאל"ה לא סלקא סוגית הגמרא שם במאי דקאמר דיקא כתי עי"ש: (כו) א"ר ונראה דאל"ה לא שייך לומר משנה הבריות דאין זה שינוי גדול כ"כ אבל לענין דיין האמת אם נעשה בנו או קרובו שמצטער עליו סומא אפילו באחת מעיניו מסתברא דיוכל לברך דיין האמת: (כז) כן הוא שם בגמרא ודברי הפמ"ג לא אבין בזה: (כח) ב"ח ומ"א וט"ז והגר"א וש"א דלא כב"י: (כט) כן מוכח מהגר"א: (ל) כן מוכח ממ"א בס"ק י"ט: (לא) ועיין בביאור הגר"א דתלוי זה בפלוגתא במה דפליגי לעיל בסימן רי"ח ס"ג [ע"ש בטור] וממילא לדידיה הלכה כהיש אומרים ועיין בפמ"ג בשם הכ"ל: (לב) דאלו על זה שבירך מתחלה פשיטא דלכו"ע לא יברך עליו לעולם: (לג) ול"כ משום דכונת הגמרא דוקא כשהם נאות ביותר כדאיתא ברמב"ם פ"י מה"ב ומי יוכל לדקדק בזה: (לד) זהו לדעת המחבר הכ"ל אבל להי"א שם גם בזה צריך לברך לאחר שלשים על אחרים [א"ר בשם מי"ט וש"פ והגר"א דלא כב"ח]:

הגהות ותיקונים: א) עו"כ: ב) האמת:

Gloss: (30) */However,/ there are /authorities/ who say /that one should repeat the blessing upon seeing the variation again/* (31) *after an interval of thirty days. (...)*

10. (32) If one sees attractive trees or comely creatures, even /if he sees/ (33) a /comely/ non-Jew or an animal, he should say בָּרוּךְ אַתָּה ד׳ אֱלֹקֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁכָּכָה לוֹ בְּעוֹלָמוֹ (You are Blessed, Lord our God, King of the universe, Who has such in His universe). One should only make a blessing upon /seeing/ them for the first time, but not after that. He should neither /make the blessing again/ upon /seeing/ them (34) nor upon /seeing/ others, unless /the others/ are more comely than them.

§226: THE BLESSING TO BE MADE WHEN ONE SEES A TREE IN BLOSSOM

(Contains One Paragraph)

1. If one goes out (1) during the days of Nisan and sees trees that have come out in (2) blossom, he should say בָּרוּךְ אַתָּה ד׳ אֱלֹקֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁלֹּא חִסַּר בְּעוֹלָמוֹ

Mishnah Berurah

the author /of the Shulchan Aruch/ refers all the more to the blessing *Dayan Ha-Emes.* On the other hand, in the work *Nehar Shalom,* /the author/ writes that as regards /the blessing/ *Dayan Ha-Emes,* which one only /makes/ over a relative or a friend of his for whom he is distressed, it is logical /to assume/ that the distress is definitely all the greater for one if he sees the same thing again in the case of a different relative, and the blessing *Dayan Ha-Emes* is /therefore/ applicable in such circumstances.

(30) /However/ there are /authorities/ who say, etc. In practice, one should rule that /if one sees any of these cases/ after thirty /days have elapsed/ he should make the blessing without /mention of/ the /Divine/ Name or /the fact/ that He is King. [*E.R.*; see there.]

(31) After...thirty days. I.e., if he did not see another[11] /person/ like him within thirty days. [*M.A.*]

(32) If one sees, etc. or comely creatures. Irrespective of whether they are male or female.

Nowadays, it is not customary to make this blessing at all. [*Ch.A.*; see his reason there.] Nevertheless, it is proper to make the blessing without /mention of/ the /Divine/ Name and /the fact/ that He is King.

(33) A non-Jew. /The Shulchan Aruch has in mind an instance/ when one merely saw /the non-Jew/, which is permitted. It is, however, forbidden to gaze at /a non-Jew/ excessively and observe his appearance. [*M.A.*] It is /also/ forbidden to say, "How handsome is this non-Jew," because of /the prohibition of/ "You should not ascribe gracefulness to them."[12] [Gemara[13]]

(34) Nor upon others. This even /applies/ if thirty days have elapsed[14] /since one made the blessing/.

§226

(1) During the days of Nisan. /The Shulchan Aruch/ words /this ruling in this way because it is/ the typical case, since it is usual for the trees to bloom then in hot countries. /However,/ the same ruling /applies if one sees trees in blossom/ in a different month. Whenever one sees /trees/ in blossom he should make the blessing the first time.[1] [Acharonim]

(2) Blossom. One should only /say the blessing/ if /he sees trees/ in blossom, but not if they have merely /grown/ leaves. Even when /one does see/ blossom it must be on a fruit tree, so that fruit will grow in the future from that blossom. If /one only sees the

---

[11] It is self-understood that, according to all authorities, one should not make the blessing again ever upon seeing the same person because of whom he made the blessing previously. (Sha'ar Ha-Tziyun No. 32)

[12] *Devarim* 7:2, as explained by the Gemara.

[13] *Avodah Zarah* 20a.

[14] I.e., according to the view of the author of the Shulchan Aruch in Par. 9, but according to the view cited by the gloss there one must make the blessing again after thirty days upon seeing others.

[1] I.e., no more than once a year, as stated in the Shulchan Aruch

כלום וברא בו בריות טובות ואילנות טובות ליהנות בהם בני אדם ב[ב]ואינו מברך (ג) אלא פעם אחת בכל שנה ושנה (ד) ואם איחר לברך (ה) עד אחר שגדלו הפירות לא יברך עוד:

רכז ברכת הזיקים. ובו ג׳ סעיפים:

א [א]על הזיקים והוא כמין כוכב (א) היורה כחץ באורך השמים (ב) ממקום למקום ונמשך אורו כשבט ועל רעדת הארץ ועל (א) [א] (ג) הברקים ועל הרעמים [ב]ועל רוחות (ד) שנשבו בזעף [illegible]

[illegible]

ב מרד׳ שם הג״מ
א ברכות נ״ד וכ״ח
ב תוס׳ בשם הירוש׳ ג שם נ״ט כאוקימתא דרבא כפירוש התוס׳ והרי״ף והרמב״ם והרא״ש ד ירושל׳ שם לפי ר״י בשם ר״ח והרא״ש

באר היטב

[וה״ה רואה פורחת בחדש אדר]:

(א) הברקים. בלבו״ש בל״א. אומר עושה מעשה בראשית דלא שייך לומר שכחו וגבורתו מלא עולם שאין נראין בכל העולם. ועל הרעמים בל״א דוכרי״ן אם ירצה אומר מעשה בראשית למעשה בראשית הם ואם ירצה אומר שכחו וגבורתו מלא עולם שהקול נשמע בכל העולם. ומש״ה כתב המחבר בזעף ר״ל בכח גדול אז אומר עמ״ב או שכחו וכו׳ אבל אם נשבו בנחת אומר עושה מעשה בראשית שלא ברך זלה״ה. ומש״ה כתב ה׳ ברוך עמ״ב דאין מרבין בברכות אבל אם הם באים בזה אחר זה נהגו העולם לברך על רעמים שכחו וגבורתו מלא

שערי תשובה

[א] הברקים. עבה״ט ועיין בר״י שאם בירך על הברק ונתכוון לפטור הרעם הבא אחריו יצא וע״ש בשם תשובת כת״י למהר״מ בן חביב בעהמ״ח גט פשוט שכתב לא ראינו מברכים על כוכב הרץ ממקום למקום אבל כיון שמבואר בפוסקים לא ראינו אינו ראיה וצריך לברך ולא יברך

משנה ברורה

אילני סרק לא [אחרונים]: (ג) אלא פעם אחת. מלקתם משמע (א) דאפי׳ על אילנות אחרים לא יברך וכנ״ל בסי׳ רכ״ה ס״י: (ד) ואם איחר לברך וכו׳. היינו אפילו לא ראה כלל מקודם אפ״ה אבד הברכה כיון שגדלו הפירות כ״מ בב״י אבל בא״ר הכריע לדינא (ב) דאם לא ראה מקודם לא אבד הברכה וכן משמע ג״כ בביאור הגר״א דאפילו כבר גדל הפרי לא אבד הברכה ומ״מ אם כבר גדל הפרי ונגמר כל צרכו שראוי לברך עליה שהחיינו משמע מפמ״ג וח״א שבוב אין כדאי לברך ברכה זו: (ה) עד אחר שגדלו. אבל קודם שגדלו הפירות (ג) יוכל לברך ואפילו לא בירך בשעת ראיה ראשונה [תשובת מהרי״ל סי׳ קמ״ג]:

א (א) היורה כחץ. וי״א שהוא כוכב שיש לו זנב ושבט של אורה ושניהם העתיקו אחרונים לדינא ואם אותו כוכב עצמו שיש לו שבט רואהו עוד הפעם בלילה אחרת א״צ לחזור ולברך (א) כל שהוא עדיין בתוך למ״ד יום לראיה ראשונה: (ב) ממקום למקום. ולא יברך בלילה אחד (ב) רק פ״א אפילו אם ראה כוכב אחר רץ באותו לילה: (ג) הברקים. בלבו״ש בל״א. ואותן שהן באים בלא רעם כלל רק מחמת חום מלבד הח״א שאין זה ברקים הנזכר בגמרא ואין מברכין עליהם: (ד) שנשבו בזעף. ואם שלא בזעף אם הוא (ג) רוח גדול מברך עושה מעשה בראשית ולא יוכל לברך שכחו וגבורתו וכו׳ אחרי שהוא שלא בזעף גדול [illegible]

[illegible] ועל הרעמים [illegible] מהברכות על [illegible] הברק [illegible] בשע״ת [illegible]

שער הציון

(א) ומסתברא דאפילו החולקים שם [עיין בא״ר וביאור הגר״א] מודים בזה דברכה זו נתקנה על פריחת הפירות ודי בפ״א: (ב) ע״ש טעמו דבלא״ה הרבה ראשונים חולקין על דברי הטור שהעתיקו המחבר לדינא [וכן הוא ג״כ דעת הגר״א כמותם] וכוכל לסמוך עליהם עכ״פ בלא ראה מקודם שלא יאבד הברכה: (ג) מחה״ש וע״ש שכתב דלפי דברי המ״א לעיל בסימן רכ״ה סק״ט דחש לדעת החולקים שם ה״ה הכא דאם לא בירך בראיה ראשונה שוב לא יברך עוד [ואוסיף קצת על דבריו דאפילו לפי מה שאנו פוסקין שם דמברך בראיה שניה אפשר משום דאנן קי״ל דתלוי באכילה כמו שכתב הגר״א שם משא״כ הכא אפשר דגרע טפי אף להרמ״א שם והכא מיירי בלא ראה מקודם אבל באמת מקתימת המחבר משמע דאפילו ראה ג״כ מותר לברך כ״ז שלא גדלו הפירות] אבל מדברי הא״ר מוכח דסובר להלכה כמו שכתבנו בפנים: (א) שע״ת: (ב) גם זה שם ומשמע דאם בלילה אחרת ראהו צריך לחזור ולברך ולכאורה מ״ש מכוכב שיש לו זנב ואפשר משום דבזה אינו מצוי להכיר שהוא אותו הכוכב שרץ מאתמול ומסתמא כוכב אחר הוא ומש״כ אפילו אם ראה כוכב אחר וכו׳ היינו אפילו בצד אחר של הרקיע: (ג) מ״א בשם התוס׳ וכ״כ בתוספי הרא״ש וא״ר בשם הרוקח ומרדכי ואגודה: (ד) כי המ״א העתיק שזעף הוא הנשמע בכל העולם ועיין בתוי״ט שהביא בשם רש״י שאלו נראין או נשמעין למרחוק ומשמע שבזה לבד די: (ה) ט״ז: (ו) מ״א: (ז) היינו לפי מנהג העולם שמהדרין שלא לברך על ברקים שכחו וגבורתו וכו׳ אבל באמת מדינא דגמרא אין לזה מקום כלל ותמיה גדולה על בה״ט שכתב דמש״כ המחבר ואם ירצה אומר וכו׳ זה קאי וכו׳ דדברי המחבר ניחא כפשוטו: (ח) א״ר: (ט) ל״ח וא״ר: (י) והובא ברא״ש אות י״ג בפרק הרואה עי״ש:

הגהות ותיקונים: א) חסר תיבת ורואה:

כְּלוּם וּבָרָא בוֹ בְּרִיּוֹת טוֹבוֹת וְאִילָנוֹת טוֹבוֹת לְיהַנּוֹת בָּהֶם בְּנֵי אָדָם (You are Blessed, Lord our God, King of the universe, Who did not leave anything lacking in His world and created in it good creatures and good trees for human beings to enjoy).

One should not make the blessing (3) more than once each year.

(4) If one delayed making the blessing (5) until after the fruit has grown he can no longer make the blessing.

§227: THE BLESSING OVER METEORS

(Contains Three Paragraphs)

1. /One should make a blessing/ over meteors (which are kinds of stars (1) that shoot like an arrow across the length of the heavens (2) from place to place and /give/ a light that stretches out like a rod), earthquakes, (3) lightning /flashes, crashes of/ thunder or winds (4) that blow angrily.

Mishnah Berurah

blossom of/ a barren tree, however, he should not /make the blessing/. [Acharonim]

(3) More than once. From /the fact/ that /the Shulchan Aruch/ does not qualify /this ruling/ it is implied that one should not even make the blessing /again/ upon /seeing/ other trees /in blossom/, as /stated/ above[2] in Sec. 225, Par. 10 /with respect to the blessing *She-Kachah Lo Be-Olamo*/.

(4) If one delayed making the blessing, etc. I.e., even if one did not see /trees in blossom/ at all previously he will nevertheless have lost /the opportunity of making/ the blessing once the fruit is /already/ grown. This is clear from the *B.Y.* However, the *E.R.* decides that the ruling /to be followed in practice/ is that if one did not see previously /trees that blossomed/ he will not have forfeited the blessing. It is also implied in the *Beyur Ha-Gra* that even if the fruit has already grown /the opportunity of making/ the blessing has not been lost. Nevertheless, it is implied by the *P.Mg.* and the *Ch.A.* that if the fruit has already grown and is completely developed, so that it is /already/ fit for the blessing *She-Hecheyanu* to be made over it, it is no longer advisable to make this blessing.

(5) Until after...has grown. However, before the fruit has grown one can /still/ make the blessing. /One may make the blessing/ even if he did not make the blessing when he first saw it. [Responsum of the *Maharil*, Sec. 143.]

§227

(1) That shoot like an arrow. There are /authorities/ who say that /the term *zikim* used by the Mishnah, from which this halachah is derived, actually refers to/ stars which have a tail and a rod of light. The Acharonim quote both of these /types of star as sights for which/ the halachah /requires one to make the blessing described.

/It should be noted that/ if one sees the same star with a rod again on a different night he should not make the blessing again, if it is still within thirty days of the previous /time/ when he saw it.

(2) From place to place. One should only make the blessing once on the same night, even if he sees a different star rushing /through the sky/ that night.

(3) Lightning /flashes/. /These are called/ *blitzin* in Yiddish.

The *Ch.A.* adopts /the view/ that those /flashes of lightning/ that are not accompanied by thunder at all, but merely /develop/ from the heat, are not /comparable to/ the lightning /flashes/ mentioned in the Gemara[1] and one should not make a blessing over them.

(4) That blow angrily. If /the wind/ is not /blowing/ angrily /, then/, if it is a strong wind one should make the blessing *Oseh Ma'aseih Vereyshis*. One cannot make the blessing *She-Kocho U-Gevuraso*, etc., in view /of the fact/ that it is not a very angry /wind/.

---

[2] It seems logical that all authorities are agreed that this blessing should not be made more than once each year. (Sha'ar Ha-Tziyun No. 1)

[1] *Berachos* 54a and 59a.

[illegible] ואינו מברך (ג) אלא פעם אחת
[illegible] הפירות לא יברך עוד:

רכז ברכת הזיקים, ובו ג' סעיפים:

א על הזיקים [illegible] (ב) ממקום למקום [illegible] אורו [illegible] הברקים ועל הרעמים ועל רוחות (ד) שנשבו בזעף (ה) על כל אחד מאלו אומר בא"י אמ"ה עושה מעשה בראשית (ו) ᵍואם ירצה יאמר (ז) בא"י אמ"ה שכחו וגבורתו מלא עולם: ב ᵈכל זמן שלא נתפזרו העבים נפטר בברכה אחת (ח) נתפזרו בין ברק

ב מרד' שם הג"ה א ברכות נ"ד ונ"ח ב תוס' בשם הירוש' ג שם נ"ט כאוקימתא דרבא כפירוש התוס' והרי"ף והרמב"ם והרא"ש ד ירושל' שם לפי' ר"י בשם ר"ח והרא"ש

באר היטב

[וה"ה רואה פורחת בחדש אדר]:

(א) הברקים. בלנ"ן בל"א. אומר עושה מעשה בראשית דלא שייך לומר שכחו וגבורתו מלא עולם שאין נראין בכל העולם. ועל הרעמים בל"א דונרי"ן אם ירצה אומר מעשה בראשית למעשה בראשית הם ואם ירצה אומר שכחו וגבורתו מלא עולם שהקול נשמע בכל העולם. ומש"ה כתב המחבר בזעף ר"ל בכח גדול אז אומר עמ"ב או שכחו וכו' אבל אם נשבו בנחת אומר דוקא עמ"ב. וכתב המ"א אם שמע רעם וראה ברק כאחד מברך על שניהם ברכה א' ברוך עמ"ב דאין מרבין בברכות אבל אם הם באים בזה אחר זה נהגו העולם לברך על רעמים שכחו וגבורתו מלא

שערי תשובה

[א] הברקים. עבה"ט ועיין בר"י שאם בירך על הברק ונתכוון לפטור הרעם הבא אחריו יצא וע"ש בשם תשובת כת"י למהר"ת בן חביב בעהמ"ח גט פשוט שכתב לא ראינו מברכים על כוכב הרץ ממקום למקום אבל כיון שמבואר בפוסקים לא ראינו אינו ראיה וצריך לברך ולא יברך

משנה ברורה

וגבורתו וכו' אחרי שהוא שלא בזעף גדול וטוב לברך תמיד על רוח סערה שאין מצויה רק ברכת עושה מעשה בראשית שבזה בודאי יוצא מת"כ (ד) כי אין אנו בקיאין כ"כ מהו בזעף: (ה) על כל אחד וכו'. והעולם (ה) נוהגים לברך על הברקים עושה מ"ב ועל הרעמים שכחו וגבורתו וכו' וכן מסתבר שע"י הרעם נראה גבורתו של הקב"ה יותר מברק אמנם באמת שייך כל אחת מהברכות על שניהם (ו) וע"כ אם שמע ברק ורעם כאחד מברך ברכה אחת דהיינו (ז) עושה מע"ב על שניהם ואם בירך שכחו וגבורתו מ"ע ג"כ יוצא. ואם לא היו תכופים זה אחר זה מברך תחלה על הברק [שהוא מתראה תחלה לעין האדם] עושה מע"ב ואח"כ על הרעם שכחו וגבורתו מ"ע (ח) וה"ה אם לא ראה את הברק ושמע קול הרעם ובירך עליו שכחו וגבורתו מ"ע או שבירך עושה מע"ב ואח"כ ראה ברק מברך עליו ג"כ עושה מע"ב ועיין בשע"ת שכתב בשם הברכ"י דאם בירך על הברק ונתכוין לפטור הרעם הבא אחריו יצא בדיעבד ור"ל דאחרי שטבע הבריאה שאחר הברק יוצא רעם א"כ חל ברכתו על הרעם שיצא אח"כ: (ו) ואם ירצה וכו'. אבל לא יברך שתי ברכות כאחת אלא או זו או זו: (ז) ברוך וכו' שכחו וגבורתו וכו'. ר"ל ברוך הנותן כח להטבע להראות כח יוצר בראשית כדי שייראו מלפניו [א"ר בשם אבודרהם]: ב (ח) נתפזרו וכו'. ודוקא היכא דהשמים נטהרו וזכו לגמרי בין ברק לברק ואח"כ נתקדרו השמים בעבים ושמע עוד קול רעם וברק צריך לברך מחדש עליהם דהוי מלתא חדתא (ט) אבל היכא שנתפזרו העבים ע"י הרוח אחד הנה ואחד הנה ועדיין מעונן הרקיע אז נפטר הכל ע"י ברכה הראשונה ואין צריך לחזור ולברך מחדש (י) ומשמע בירושלמי דדוקא באותו יום אבל ביום אחר בכל גוונא צריך

שער הציון

(א) ומסתברא דאפילו החולקים שם [עיין בא"ר וביאור הגר"א] מודים בזה דברכה זו נתקנה על פריחת הפירות ודי בפ"א: (ב) ע"ש טעמו דבלא"ה הרבה ראשונים חולקין על דברי הטור שהעתיקו המחבר לדינא [וכן הוא ג"כ דעת הגר"א כמותם] ונוכל לסמוך עליהם עכ"פ בלא ראה מקודם שלא יאבד הברכה: (ג) מחה"ש וע"ש שכתב דלפי דברי המ"א לעיל בסימן רכ"ה סק"ט דחש לדעת החולקים שם ה"ה הכא דאם לא בירך בראיה ראשונה שוב לא יברך עוד [ואוסיף קצת על דבריו דאפילו לפי מה שאנו פוסקין שם למברך בראיה שניה אפשר משום דאנן קי"ל דתלוי באכילה כמו שכתב הגר"א שם משא"כ הכא אפשר לגרע טפי אף להרמ"א שם והכא מיירי בלא ראה מקודם אבל באמת מסתימת המחבר משמע דאפילו ראה ג"כ מותר לברך כ"ז שלא גדלו הפירות] אבל מדברי הא"ר מוכח דקובר להלכה כמו שכתבנו בפנים: (א) סע"ת: (ב) גם זה שם ומשמע דאם בלילה אחרת ראהו צריך לחזור ולברך ולכאורה מ"ש מכוכב שיש לו זנב ואפשר משום דבזה אינו תלוי להכיר שהוא אותו הכוכב שרץ מאתמול ומסתמא כוכב אחר הוא ומש"כ אפילו אם ראה כוכב אחר וכו' היינו אפילו בצד אחר של הרקיע: (ג) מ"א בשם התוס' וכ"כ בתוספי הרא"ש וא"ר בשם הרוקח ומרדכי ואגודה: (ד) כי המ"א העתיק שזעף הוא הנשמע בכל העולם ועיין בתוי"ט שהביא בשם רש"י שאלו נראין או נשמעין למרחוק ומשמע שבזה לבד די: (ה) ט"ז: (ו) מ"א: (ז) היינו לפי מנהג העולם שמהדרין שלא לברך על ברקים שכחו וגבורתו וכו' אבל באמת מדינא לגמרא אין לזה מקום כלל ותמיה גדולה על בה"ט שכתב דמש"כ המחבר ואם ירצה אומר וכו' זה קאי וכו' דלדברי המחבר ניחא כפשוטו: (ח) א"ר: (ט) ל"ח וא"ר: (י) והובא ברא"ש אות י"ג בפרק הרואה עי"ש:

הגהות ותיקונים: א) חסר תיבת וראה:

(5) In every one of these /cases/ one should say בָּרוּךְ אַתָּה ד׳ אֱלֹקֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם עוֹשֶׂה מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית (You are Blessed, Lord our God, King of the universe, Who performs the work of creation). (6) If he wishes, he may say בָּרוּךְ אַתָּה ד׳ אֱלֹקֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁכֹּחוֹ וּגְבוּרָתוֹ (7) מָלֵא עוֹלָם (You are Blessed, Lord our God, King of the universe, Whose power and might fill the universe).

2. /If one made a blessing over lightning or thunder, then,/ as long as the clouds have not /yet/ dispersed /his obligation as regards a blessing over it continues to be/ discharged by means of the one blessing /he already made/. /However,/ (8) if they dispersed inbetween one /flash of/ lightning and the

Mishnah Berurah

It is desirable merely to make the blessing *Oseh Ma'aseih Vereyshis* in all cases for a stormy wind that is out of the ordinary (as one will definitely fulfil /his obligation to make a blessing/ by means of that /blessing/, irrespective /of whether or not it is considered an angry wind/), since we are not all that competent /to judge/ what /wind/ is /in fact regarded as/ angry.

(5) **In every one, etc.** The public practice is to make over lightning the blessing *Oseh Ma'aseih Vereyshis* and over thunder /the blessing/ *She-Kocho U-Gevuraso,* etc. This is a logical /practice/, since the might of the Holy One, Blessed be He, is more evident from /crashes of/ thunder than it is from /flashes of/ lightning. However, each one of the blessings is in fact relevant to both of them.

Consequently, if one sees lightning and hears thunder[2] at once, he should make /only/ one blessing, i.e., *Oseh Ma'aseih Vereyshis*, for both of them. /However,/ if he makes the blessing *She-Kocho U-Gevuraso Maley Olam* he will also fulfil /his obligation/. If they do not follow one other immediately, one should first make the blessing *Oseh Ma'aseih Vereyshis* over the lightning [which shows itself first to the human eye] and after that /he should make the blessing/ *She-Kocho U-Gevuraso Maley Olam* over the thunder. Likewise, if one did not see the lightning but heard the sound of thunder and made the blessing *She-Kocho U-Gevuraso Maley Olam* or the blessing *Oseh Ma'aseih Vereyshis* over it and he later sees lightning, he should also make the blessing *Oseh Ma'aseih Vereyshis* over /the lightning/.

See the *Sha.T.*, who writes, on the authority of the *Birk.Y.*, that if one made a blessing over /a flash of/ lightning and had in mind to discharge /his obligation with respect to a blessing over/ the thunder which would succeed it, he will /in fact/ have fulfilled /this obligation/ once it is after the event. He means by this that, since it is in the nature of the creation that the thunder arrives after lightning, the blessing therefore related to the thunder that was produced subsequently.

(6) **If he wishes, etc.** However, one should not make the two blessings together, but either one or the other.

(7) **בָּרוּךְ וכו׳ שֶׁכּוֹחוֹ וּגְבוּרָתוֹ וכו׳**. I.e., Blessed is the One Who gives power to nature to exhibit the might of the One Who forms the creation, so that /people/ should fear Him. [*E.R.* in the name of *Abudarham.*]

(8) **If they dispersed, etc.** He must only /make another blessing/ if the heavens became completely clear and untainted inbetween one /flash of/ lightning /or crash of thunder/ and the other and the sky subsequently blackened with clouds and he heard another sound of thunder or /saw a further flash of/ lightning. /In such a case/ he must make a fresh blessing over /the thunder or lightning/, since it is a new development. If the clouds were /merely/ scattered in all directions by the wind, however, but the sky remained cloudy, then, /his obligation to make a blessing/ for all /the lightning or all the thunder continues to be/ discharged by means of the first blessing and he not need to make a further blessing anew.

It is implied in the /*Talmud*/ *Yerushalmi*[3] that it is only /as regards an obligation to make another blessing/ on the same day /that it is necessary for the clouds to have dispersed inbetween/, but on a different day

---

[2] The Hebrew text speaks of hearing lightning and thunder, but this seems to be an obvious error. error.

לברך ובין רעם לרעם צריך לחזור ולברך: ג [ה]היה יושב (ט) בבית הכסא ושמע קול רעם או ראה ברק (י) אם יכול (יא) לצאת ולברך תוך כדי דבור (ג) (יב) יצא ואם לאו לא יצא:

רכח ברכת ימים ונהרות הרים וגבעות. ובו ג׳ סעיפים:

א [א]על (א) ימים ונהרות הרים וגבעות ומדברות [illegible]

באר הגולה

ה ירושלמי שם וכתבו הרא״ש והטור

א ברכות נ״ד

ב שם וכר׳ יהודה והרמב״ם בפ״י מה״ב

ג תוס׳ שם והמרדכי

ד ממשמעות הגמ׳ כ״ט

ה הרד״א בשם ר״ש

שערי תשובה

בלילה אחד רק פעם אחד ואף שראה כוכב אחר רץ באותו לילה א״צ לברך וגם על כוכב שיש לו זנב ושבט של אורה שהוא פירוש הב׳ של הרמב״ם ודינו האי והערוך צריך לברך ויותר ניכר בו גבורת הבורא יתברך להיותו דבר נפלא ובלתי מצוי כ״א לעתים רחוקות ואם אותו כוכב עצמו רואה בכל לילה או אם רואה אותו בתוך למ״ד יום א״צ לחזור ולברך. ולענין זועות אם עבר זמן מה בין רעש לרעש דאסח דעתיה מיניה צריך לחזור ולברך ואם לאו א״צ לחזור ולברך וכן לענין רוחות כך העלה מהר״ת בן חביב ז״ל ועיין בהלק״ט סי׳ ל״ח:

באר היטב

עולם ועל ברקים עושה מ״ב. ומ״ש המחבר ואם ירצה אומר שכחו וכו׳ זה קאי דוקא על רעמים אבל על ברקים אינו מברך כ״א עושה מ״ב: (ב) יצא. בליר״י לאין שייך לומר כאן יצא בקמ״ץ דהא פטור הוא כל שא״א אלא ודאי דקאמר מה יעשה ופי׳ דצריך לצאת משם ולברך כיון שאפשר לו לעשות כראוי ולברך בסמוך יעשה כן. וכגון שלא נגע עדיין במקום הטינופת ולא עשה צרכיו עדיין או שיוכל ליטול ידיו ט״ז מ״א:

(א) ימים ונהרות. הייכו כל שלשים יום כלעיל: (ב) הגדול. ובל״ח הוכיח שאין מברכין רק על הים אוקינוס המקיף העולם ובסה״ת כתב שהוא הסובב ארץ אנגלטירא° עי׳ מ״א וע״ת וכנה״ג ובתשובת שי למורא סי׳ י״ט: (ג) מהלכם. פי׳ דבמקום שחפרו ושינו מהלכם אין מברכין:

ביאור הלכה

* ועל הים הגדול וכו׳. הטעם שמפני חשיבותו קבעו לו ברכה לעצמו [רש״י] כ״ל דאם בירך עליו עושה מעשה בראשית יצא בדיעבד דהוא דומיא דברכת שהכל ועוד שאפילו ביין אם בירך עליו בפה״ע ג״כ יש הרבה מראשונים ואחרונים דס״ל דיצא בדיעבד דאף שלכתחלה מפני חשיבותו קבעו לו ברכה לעצמו [כדפירש״י בריש פ׳ כ״מ] מ״מ לענין

משנה ברורה

צריך לחזור ולברך: ג (ט) בבית הכסא. וה״ה אם היה (יא) בבית שמקבצין בו בשר דשם ריח מעופש מאד או שהיה הולך (יב) במבואות המטונפות ויכול לברח עצמו לצאת משם תיכף: (י) אם יכול וכו׳. י״א דאפילו אם (יג) נתעורר לעשות צרכיו מ״מ כל זמן שאין מתאוה כ״כ שיהא בו משום בל תשקצו יכול לצאת משם קודם שעשה צרכיו ולברך (יד) ויש מחמירין בזה. ובפרט היכי דמשער שישמע עוד קול רעם ויוכל לברך אח״כ בודאי נכון להחמיר: (יא) לצאת ולברך וכו׳. והייכו (טו) היכא שלא עשה צרכיו ולא נגע בידיו במקום הטינופת [ואע״ג דלעיל בסימן ד׳ מבואר דהיוצא מביה״כ צריך ליטול ידיו אפילו לא עשה צרכיו (טז) מ״מ הכא כדי שלא יפסיד הברכה אין צריך ליטול ידיו מקודם אם לא שהיו ידיו מטונפות] או שיכול ליטול ידיו במים או בשאר מידי דמנקי סמוך לשמיעתו דאל״ה ודאי יתאחר הזמן יותר מכדי דבור: (יב) יצא. פי׳ ימהר לצאת משם כדי שלא יפסיד הברכה אבל אם יתאחר יותר מכדי דבור דבלא״ה כבר עבר הזמן א״צ שוב למהר ומכל זה נשמע דשיעור הברכה שעל רעמים וברקים הוא דוקא בכדי דיבור (יז) ואם עבר יותר מכדי דבור מעת שראה הברק או שמע הרעם שוב לא יברך על רעם וברק זה. ומטעם זה (יח) היכא דעשה צרכיו ונטל ידיו ושמע קול רעם או ראה ברק יברך מתחלה על הרעם [illegible]

[illegible]

שער הציון

(יא) א״ר [והנה ברמב״ם פ״ד ה״ט[א] בבית שיש בו מורייס שיש ג״כ ריח רע ואפ״ה מדינא מותר אפשר דהכא משום דיש ריח רע יותר גדול ועי״כ נחשב זה כמבואות המטונפות ובהכי נוכל ליישב ההיא דסימן פ״ו שהבאתי שם בשם א״ר למרתפות היין ג״כ אין לדבר שם ד״ת ובחנם השגתי שם עליו ע״ש]: (יב) כלעיל בסימן פ״ה עי״ש: (יג) א״ר ותג״ב: (יד) מחה״ש: (טו) מ״א: (טז) א״ר: (יז) חמד משה ונהר שלום וח״א דלא כט״ז וגם הפמ״ג מפקפק עליו ואף שהתג״ב מלדד כהט״ז ספק ברכות להקל: (יח) א״ר: (א) א״ר: (ב) לבוש: (ג) הרע״ב ופרישה ול״ח [בשם אבודרהם וגם הכריחו כן מדברי תשובת הרא״ש גופא] ומ״א והגר״א בשנות אליהו: (ד) מ״א וא״ר ע״ש: (ה) הוכחת מ״א מכמה פוסקים וכ״כ א״ר והגר״א: (ו) פמ״ג: (ז) אבל בשאר משך הנהר שלמעלה מזה מברכין [ש״ם עי״ש]: (ח) ובפמ״ג מלדד לומר דמסתמא לא נשתנה וצ״ע למעשה:

הגהות ותיקונים: א) צ״ל מהל׳ תפילה א״י:

other or inbetween one /crash of/ thunder and the other, he must make the blessing again.

3. If one is sitting **(9)** in the lavatory and hears the sound of thunder or sees lightning /, then/, **(10)** if he is able **(11)** to go out and make the blessing within /the time/ that it takes one to speak[1*] **(12)** he should go out /and do so/, but if not he need not go out.

§228: THE BLESSINGS TO /BE MADE/ UPON /SEEING/ SEAS, RIVERS, MOUNTAINS OR HILLS

(Contains Three Paragraphs)

1. Upon /seeing/ seas, rivers, mountains, hills or wildernesses, one should

Mishnah Berurah

one must make a blessing again whatever the circumstances.

(9) In the lavatory. The same ruling /applies in other cases where one cannot make a blessing, such as/ when one is in a shop where meat is being cut up (since there is a very putrid smell /in such a shop/) or if one is walking in dirty alleyways and is able to hurry himself out of there immediately.

(10) If he is able, etc. There are /authorities/ who say that even if one has been aroused to relieve himself he may nevertheless go out of /the lavatory/ and make the blessing before he has relieved himself, as long as he does not wish /to relieve himself/ so urgently that this would /constitute a transgression/ of /the prohibition of/ "You should not make yourselves abominable."[4] /However,/ there are /authorities/ who are stringent /and forbid/ this. Especially /in an instance/ when one judges that he will hear the sound of thunder again and will /therefore/ be able to make the blessing subsequently, it is definitely proper /for him/ to be stringent /and refrain from making the blessing in such circumstances/.

(11) To go out and make the blessing, etc. I.e., if he has not /yet/ relieved himself and has not touched an unclean part /of his body/ with his hands. [Although it is explained above in Sec. 4 /, in sub-Par. 40 of the Mishnah Berurah,/ that if one came out of a lavatory he must wash his hands even if he did not relieve himself, one need nevertheless not wash his hands before /making the blessing/ in such a case, unless they are unclean, so that he will not have to lose /the opportunity of making/ the blessing.] Alternatively, he must be able to wash his hands with water or /wipe them with some/ other cleansing article close to having heard /the thunder or seen the lightning/. Otherwise, the time /that it will take him to become ready for saying the blessing/ will definitely be longer than /the time/ it takes one to speak /and he will therefore not be able to say the blessing over the lightning or thunder in any case/.

(12) He should go out. I.e., he should hasten to go out of /the lavatory/ in order to avoid losing /the opportunity of making/ the blessing. However, if this will take him longer than /the time/ it takes one to speak, /by which time/ the /period of/ time /during which the blessing can still be made/ will in any case have already passed, he need no longer hasten.

We can infer from all this that the period /of time during which/ the blessing over thunder or lightning /can still be made/ only /lasts as long as the time/ that it takes one to speak. If more than /the time/ that it takes one to speak has passed since one saw lightning or heard thunder, he should no longer make a blessing over the thunder or lightning. For this reason, if one relieved himself and washed his hands and heard the sound of thunder or saw lightning, he should make a blessing over the thunder or

---

[1*] I.e., the time that it takes one to say שָׁלוֹם עָלֶיךָ רַבִּי. (See Sec. 206, sub-Par. 12.)

[4] *Va-Yikra* 20:25. It is stated in the Gemara, *Makos* 16b, that if one holds himself back from relieving himself he transgresses this prohibition.

[illegible]

[illegible] וגבעות. ובו ג' סעיפים:

א ^ה על (א) ימים ונהרות הרים וגבעות ומדברות אומר בא"י אמ"ה (א) עושה מעשה בראשית * ^בועל הים (ב) הגדול (ב) והוא הים שעוברים בו לארץ ישראל ולמצרים אומר בא"י אמ"ה (ג) עושה הים הגדול: ב ^גלא על כל הנהרות מברך אלא על ארבע נהרות דכתיבי בקרא (ד) כמו חדקל ופרת ^דוהוא שראה אותם (ה) במקום שלא נשתנה (ג) מהלכם (ו) על ידי אדם: ג ^הולא על כל הרים וגבעות מברך אלא דוקא על הרים וגבעות המשונים וניכרת גבורת הבורא בהם:

באר הגולה

ה ירושלמי שם וכתבו הרא"ש והטור

א ברכות נ"ד
ב שם וכר' יהודה והרמב"ם בפ"י מה"ב
ג תוס' שם והמרדכי
ד משמעות הגמ' נ"ט ה הרד"א בשם ר"ש

שערי תשובה

בלילה אחד רק פעם אחד ואף שראה כוכב אחר רץ באותו לילה א"צ לברך וגם על כוכב שיש לו זנב ושבט של אורה שהוא פירוש הב' של הרמב"ם ורבינו האי והערוך צריך לברך ויותר ניכר בו גבורת הבורא יתברך להיותו דבר נפלא ובלתי מצוי כ"א לעתים רחוקות ואם אותו כוכב עצמו רואה בכל לילה או אם רואה אותו בתוך למ"ד יום א"צ לחזור ולברך. ולענין זועות אם עבר זמן מה בין רעש לרעש דאסח דעתיה מיניה צריך לחזור ולברך ואם לאו א"צ לחזור ולברך וכן לענין רוחות כך העלה מהר"מ בן חביב ז"ל ועיין בהלק"ט סי' ל"ח:

באר היטב

עולם ועל ברקים עושה מ"ב. ומ"ש המחבר ואם ירצה אומר שכחו וכו' זה קאי דוקא על רעמים אבל על ברקים אינו מברך כ"א עושה מ"ב: (ב) יצר. בליר"י דאין שייך לומר כאן יצא בקמ"ז דהא פטור הוא כל שא"א אלא ולאי דקאמר מה יעשה ופי' דצריך לצאת משם ולברך כיון שאפשר לו לעשות כראוי ולברך בסמוך יעשה כן. וכגון שלא נגע עדיין במקום הטינופת ולא עשה צרכיו עדיין או שיוכל ליטול ידיו ט"ז מ"א:

(א) ימים ונהרות. היינו כל שלשים יום כדלעיל: (ב) הגדול. ובל"ח הוכיח שאין מברכין רק על הים אוקינוס המקיף העולם ובסה"ת כתב שהוא הסובב ארץ אנגלטיר"א° עי' מ"א וע"ת וכנה"ג ובתשובת שי למורא סי' י"ט: (ג) מהלכם. פי' דבמקום שחפרו ושינו מהלכם אין מברכין:

ביאור הלכה

* ועל הים הגדול וכו'. הטעם שמפני חשיבותו קבעו לו ברכה לעצמו [רש"י] נ"ל דאם בירך עליו עושה מעשה בראשית יצא בדיעבד דהוא דומיא דברכת שהכל ועוד שאפילו ביין אם בירך עליו בפה"ע ג"כ יש הרבה מראשונים ואחרונים דס"ל דיצא בדיעבד דאף שלכתחלה מפני חשיבותו קבעו לו ברכה לעצמו [כדפירש"י בריש פ' כ"מ] מ"מ לענין [illegible]

משנה ברורה

[illegible] והברך

ואח"כ יאמר אשר יצר. ודע עוד דסתם ידים דהיינו שאינו יודע אם הם מלוכלכות כשרות לברכה [ס' ד' סכ"ג]:

א (א) עושה מ"ב. פי' כיון שיסלן (א) מאז ושבחו של מקום הוא כשאנו מכירין היום דבר שאנו יודעין שהמקום ברא מששת ימי בראשית ועדיין הוא קיים (ב) ואין שייך לברך עליהם שכחו וגבורתו מלא עולם כמו על רוחות ורעמים דהתם הם נראים ונשמעים למרחוק אבל ימים ונהרות כל אחד במקומו: (ב) והוא הים שעוברין וכו'. ונקרא ים הגדול מפני חשיבותו של א"י אבל הרבה (ג) אחרונים פליגי על המחבר וס"ל דדוקא על ים אוקינוס שהוא הים הגדול שבכל הימים שמקיף את כל העולם עליו קבעו ברכה בפני עצמו מפני גדלו אבל על ים שעוברין בו לא"י לא נקרא לענין זה ים הגדול ומברכין עליו כמו על שאר ימים. ודע דכל הברכות האלו אינן אלא כשרואה אותן משלשים יום לשלשים יום [אחרונים]: (ג) עושה הים הגדול. כן הוא לשון הטור (ד) אבל כמה פוסקים העתיקו נוסח ברכה זו בלשון עבר שעשה את הים הגדול: ב (ד) כמו חדקל ופרת. לאו דוקא אלו אלא ה"ה כל הנהרות (ה) שהן גדולות כמו אלו הד' נהרות (ו) ושיהיו ידועים שהם מימי בראשית כמו אלו ולא נתהוו אח"כ מברך: (ה) במקום שלא נשתנה וכו'. פי' דבמקום שחפרו ושינו מהלכו של הנהר לדרך אחרת אין מברכין (ז) מאותו המקום והלאה דשם לאו מעשה בראשית הוא ועיין בא"ר שמצדד לומר דאם ספק לו (ח) אם נשתנו ג"כ לא יברך: (ו) ע"י אדם. וה"ה לענין ימים אם המשיכו בני אדם מאחד

מתרגם: °אנגליה

שער הציון

(יא) א"ר [והנה ברמב"ם פ"ד ה"ט^א) בבית שיש בו מוריים שיש ג"כ ריח רע ואפ"ה מדינא מותר אפשר דהכא משום דיש ריח רע יותר גדול וע"כ נחשב זה כמבואות המטונפות ובהכי נוכל ליישב ההיא דסימן פ"ו שהבאתי שם בשם א"ר למרתפות היין ג"כ אין לדבר שם ד"ת ובחנם השגתי שם עליו ע"ש]: (יב) כדלעיל בסימן פ"ה עי"ש: (יג) א"ר ומג"ב: (יד) מחה"ש: (טו) מ"א: (טז) א"ר: (יז) חמד משה ונהר שלום ומ"א דלא כט"ז וגם הפמ"ג מפקפק עליו ואף שהמג"ב מצדד כהט"ז ספק ברכות להקל: (יח) א"ר: (א) א"ר: (ב) לבוש: (ג) הרע"ב ופרישה ול"ח [בשם אבודרהם וגם הכריחו כן מדברי תשובת הרא"ש גופא] ומ"א והגר"א בשנות אליהו: (ד) מ"א וא"ר ע"ש: (ה) הוכחת מ"א מכמה פוסקים וכ"כ א"ר והגר"א: (ו) פמ"ג: (ז) אבל בשאר משך הנהר שלמעלה מזה מברכין [ש"ם עי"ש]: (ח) ובפמ"ג מצדד לומר דמסתמא לא נשתנה וצ"ע למעשה:

הגהות ותיקונים: א) צ"ל מהל' תפילה א':

say בָּרוּךְ אַתָּה ד׳ אֱלֹקֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם עוֹשֶׂה מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית **(1)** (You are Blessed, Lord our God, King of the universe, Who performs the work of creation).

Upon /seeing/ the great sea, **(2)** which is the sea through which one passes /to go/ to the land of Israel and Egypt,[1*] one should say[2*] בָּרוּךְ אַתָּה ד׳ אֱלֹקֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם עוֹשֶׂה הַיָּם הַגָּדוֹל **(3)** (You are Blessed, Lord our God, King of the universe, Who makes the great sea).

2. One should not make a blessing over all rivers, but merely upon /seeing one of/ the four rivers mentioned in Scripture,[3*] **(4)** such as the Tigris or the Euphrates. One should only /make the blessing/ if he sees them **(5)** in a place where their course has not been changed **(6)** by human hands.

3. One should /also/ not make a blessing over all mountains or hills, but only upon /seeing/ mountains or hills which are out of the ordinary and evidence the might of the Creator.

Mishnah Berurah

lightning first and say /the blessing/ *Asher Yatzar* /, which one must make upon relieving oneself,/ subsequently.

Note further that ordinary hands, i.e., /hands concerning/ which one has no knowledge as to whether /or not/ they are unclean, are /presumed to be clean, and they are therefore/ in order for /making/ a blessing. [Sec. 4, Par. 23]

§228

(1) עוֹשֶׂה מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית. I.e., since He formed them already then /, at the time of creation,/ and it /constitutes/ praise to the Omnipresent if one recognizes something today which we know that the Omnipresent created during the six days of creation and still exists /, one should make this blessing upon seeing them/.

There is no question of making over them the blessing *She-Kocho U-Gevuraso Maley Olam*, as /one does/ upon /seeing/ winds or /hearing/ thunder, since in the case /of wind and thunder/ they are seen or heard a long way away, whereas each individual sea and river is /confined/ to its /particular/ place.

(2) Which is the sea...one passes, etc. It is called "the great sea" because of the importance of the land of Israel.

However, many Acharonim disagree with the author /of the Shulchan Aruch/. They are of the opinion that /the Sages/ only ordained that a special blessing /should be said/ over the ocean (which is the largest sea of all seas and surrounds the entire world), in view of its size, but the sea through which one passes /to go/ to the land of Israel is not called "the great sea" for the purposes of this /blessing/. /Accordingly,/ one should make the /same/ blessing upon /seeing/ it as /one must make/ upon /seeing/ other seas.

Note that all these blessings should only be /made/ if one sees them /again/ after an interval of thirty days. [Acharonim]

(3) עוֹשֶׂה הַיָּם הַגָּדוֹל. This is the wording of the *Tur*, but several Poskim have noted the wording of this blessing in the past tense שֶׁעָשָׂה אֶת הַיָּם הַגָּדוֹל (Who made the great sea).

(4) Such as the Tigris or the Euphrates. One should not only /make the blessing over/ these /rivers/, but should likewise make the blessing /over/ all rivers that are as large as these four rivers and are known to have been /in existence/ since the days of creation, just like these, and did not come into being subsequently.

(5) In a place where...has not been changed, etc. I.e., if there is a place where /people/ dug and altered the course of the river to a different path, one may not make the blessing from that point onwards, since /from/ there /onwards the river/ is not the work of the creation.

See the *E.R.*, who adopts the view that if one is in doubt as to whether /or not the course/ has been altered he should also not make the blessing.

(6) By human hands. The same ruling /applies/ with respect to seas if people conducted /the water of/ one /sea/ into the

---

[1*] I.e., the Mediterranean sea.

[2*] If one made the blessing *Oseh Ma'aseih Vereyshis* upon seeing it he will have fulfilled his obligation now that it is after the event. (Beyur Halachah)

[3*] *Bereyshis* 2:10-14.

רכט ברכת הקשת וחמה בתקופתה. ובו ב׳ סעיפים:

א (א) * [א]הרואה הקשת (ב) אומר בא״י אמ״ה זוכר הברית (א) [א] (ג) [ב]נאמן (ד) בבריתו וקיים במאמרו (ה) [ג]ואסור (ב) להסתכל בו ביותר: **ב** [ד]הרואה חמה (ו) בתקופתה והוא מכ״ח לכ״ח שנה (ז) והתקופה בתחלת ליל ד׳ כשרואה אותה ביום ד׳ [illegible]

א ברכות כ״ט
ב הרי״ף והרמב״ם בפ״י מה״ב
ג חגיגה ט״ז לפירוש הרא״ש והטור
ד ברכות כ״ט
ה לשון הרמב״ם שם

[illegible]

א [illegible]

א ברכות כ״ד וס׳

באר היטב

(א) נאמן. והאומרים נאמן בבריתו ואחר כך בא״י זוכר הברית טועים הם ט״ז כנסת הגדולה: (ב) להסתכל. והמסתכל בו ביותר עיניו כהות של״ה: (ג) בבוקר. משמע מיד בהנץ החמה וכן מהרי״ל צוה להכריז בערב שלמחרת יזהר כל אדם כשרואה הנץ החמה יברך. ומ״ב כתב שבשחרית כשיוצאים מבהכ״נ מתאספים הקהל יחד ומברכין ברכה זו כן נהג מוהר״ש וכן לעתי לעשות אי״ה עכ״ל. וכתב המ״א וכ״ל דאם לא בירך עד אחר ג׳ שעות לא יברך שכבר עברה ממקום הזה: (ד) הכשאריס. הם שבתי לדק מאדים נוגה כוכב:

שערי תשובה

[א] נאמן. עבה״ט ומח״ב כתב שבתוך למ״ד יום צריך לחזור ולברך ולא דמי להנך לפעם אחת בחודש דים דכאן הקשת שבירך עליו חלף הלך לו וכמו בברכת הלבנה וברעמים מופסקים ע״ש: [ב] בבוקר. עבה״ט ובא״ר בשם מי״ט כתב עד חצות וכ״כ מהר״י עמדן בסוף פירושו למגילת תענית וכ״כ בדגול מרבבה וז״ל וכן עשיתי הלכה למעשה בשנת תקמ״ה שלא זרחה השמש על שעה קודם חצות וברכתי בשם ומלכות עכ״ל ועיין בפמ״א ח״ב סי׳ ל״ח שצידד לומר דאף שמכסים עננים ואין רואים גוף השמש יש לברך אף בשם ומלכות כיון שעיקר הברכה שזכינו לראות שהיא בנקודה הראשונה שבשעה שנתלו המאורות ושמשא אכ״ע כייחא ואע״פ שעננים מכסים אנו יודעים שהיא בנקודה הראשונה ראוי לברך בבוקר (וקצת יש להביא ראיה לזה ממ״ש לעיל סימן רכ״ד[א]) בשם מהר״א ילחקי במלך שבא בספינה ע״ש) וכן אירע בניסן תפ״ט והוריתי לברך עכ״פ בלא שם ומלכות וקמכתי על הראב״ד דכל הברכות דפרק הרואה בלא שם ומלכות אבל לדינא כ״ל לברך אף בשם ומלכות עכ״ל. ונראה שהרוצה לסמוך ולברך בשם ומלכות ימתין עד חצות ואין לו לברך בלא שם ומלכות כלל בבוקר שיש לחוש להראב״ד יצא בזה ושוב הו״ל ברכה לבטלה תשא״כ אם אינו מברך בבוקר כלל שפיר מברך אח״כ בשם ומלכות כמו שאר הברכות אע״ג להראב״ד א״צ בהם שם ומלכות מ״מ ברכה לבטלה לא הוי ומי שחושש להמג״א כשמגיע סמוך לג׳ שעות על היום ועדיין הוא מכוסה בעננים יש לו לברך בלא שם ומלכות וכמ״ש הפמ״א ועיין בשו״ת בית אפרים סי׳ ז׳ הטעם שאין מברכין רק על תקופת החמה ולא על הלבנה וכוכבים ומזלות המבואר בש״ע ע״ש ועיין במשאת בנימין סי׳ ק״א דהא מלתא לחמה בתקופתה איתא בתקופת מר שמואל דוקא וע״ש שנהגו לברך באסיפת עם וכמ״ש בשם מהרי״ל ובמח״ב כתב שאינו אלא משום ברוב עם כו׳ ולכן הזריז לברך כשרואה הנץ החמה שפיר דמי לברך ביחיד מלאחר עד אחר התפלה לברכה בעשרה ומוכח בר״ה דף ל״ב ע״ב דטעם דזריזין מקדימין דחי לטעם דברוב עם ועיין בקרבן חגיגה סימן פ״ז ועיין במח״ב שכתב שיש לברך בשעת הנץ החמה וכוון לברך במקום שרואה גלגל החמה וגם כתב ש״ל דקומא לא יברך ברכה

משנה ברורה

מאחד לחבירו (ט) ועשוהו לאחד אין מברכין על אותו מקום אלא לביתים מן הסתם אין אנו צריכין לחוש לזה:

א (א) הרואה הקשת וכו׳. ואין כדאי להגיד לחבירו שיש קשת מטעם מוציא דבה [ח״א]: (ב) אומר וכו׳. ובכאן אם ראה אותו עוד הפעם אפילו בתוך למ״ד יום חוזר ומברך ולא דמי לכל הנך דקי״ל בהו לפעם אחת בחודש די לברוכי דכאן הקשת שבירך עליו חלף והלך לו ודמי לברכת רעמים [שע״ת בשם ברכ״י]: (ג) נאמן וכו׳. ברמב״ם וטור הנוסח ונאמן: (ד) בבריתו. ר״ל שלא יעבירנו אע״פ שרבו הרשעים וקיים במאמרו אפילו לא היה הברית כיון שאמר בדבור בעלמא ולא יהיה עוד מבול לשחת הארץ ברור הוא שיקיים מאמרו [אבודרהם]: (ה) ואסור להסתכל וכו׳. והמסתכל בו ביותר עיניו כהות [חגיגה ט״ז] אלא רואהו ומברך:

ב (ו) בתקופתה. מקום שהיא חוזרת שם לתחלת הקיפה היא שעת תליית המאורות בעת הבריאה ומאז התחילה להקיף ולשמש והוא נמשך כ״ח שנה עד שבא לאותו המקום בנאמם בתחלת ליל רביעי כבעת הבריאה: (ז) והתקופה. היינו תקופת ניסן: [illegible]

ביאור הלכה

דיעבד אינו יוצא מכלל שאר פ״ע וכמו שלייכתי בשעה״ל בר״ה אות ס״ז ע״ש וכ״ש הכא דבכלל שאר מעשה בראשית הם:

* הרואה הקשת וכו׳. לא נתבאר אם בעינן דוקא שיראהו בתמונת קשת דהוא כחצי גורן עגולה או אפילו מקצת ממנו די:

שער הציון

(ט) כמו שידוע מן הים זוען: (א) ועיין בתשובת ח״ס סי׳ כ״ו שכתב דכשהוא יום מעונן כל הקודם לברך כשרואה החמה אפילו ביחידות מוקדם לברכה: (ב) א״ר בשם מעיו״ט והגאון ר״י עמדן ולגמ״ר והח״א: (ג) כ״מ בשע״ת ע״ש:

הגהו״ת: א) בשערי תשובה בשם מהר״י ילחקי:

§229: THE BLESSING UPON /SEEING/ THE RAINBOW AND UPON /SEEING/ THE SUN AT /THE BEGINNING OF/ ITS CYCLE

(Contains Two Paragraphs)

1. (1) If one sees a rainbow, (2) he should say בָּרוּךְ אַתָּה ד׳ אֱלֹקֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם זוֹכֵר הַבְּרִית נֶאֱמָן (3) בִּבְרִיתוֹ (4) וְקַיָּם בְּמַאֲמָרוֹ (You are Blessed, Lord our God, King of the universe, Who remembers the covenant,[1*] is faithful to His covenant and true to His word).

(5) It is forbidden to gaze excessively at it.

2. If one sees the sun (6) at /the beginning of/ its cycle, which /happens/ at intervals of twenty-eight years, (7) when the *tekufah*[2*] is at the beginning of the night of the fourth[3*] /day, then/, when he sees /the sun/ on the fourth day

Mishnah Berurah

other and made them one and one should not make the blessing there. However, in general, one does not need to be afraid that this /was done/ where seas are concerned.

§229

(1) If one sees the rainbow, etc. It is not desirable to tell one's fellow that there is a rainbow, because /this involves/ slander.[1] [*Ch.A.*]

(2) He should say, etc. In the case of /the blessing upon seeing a rainbow/, one should repeat the blessing even when he sees /a rainbow/ again within thirty days. /This is because the circumstances involved/ are not comparable to /those involved in/ all the instances /above/ with respect to which we rule that it is sufficient to make the blessing once for a /whole/ month. /The reason is/ that in the case of /this blessing/ the rainbow over which one made the blessing /previously/ will have disappeared and gone, /so that a blessing over a rainbow/ is comparable to a blessing over thunder. [*Sha.T.* in the name of the *Birk.Y.*]

(3) נֶאֱמָן וכו׳. In the *Rambam*[2] and the *Tur* the wording is וְנֶאֱמָן (and is faithful).

(4) בִּבְרִיתוֹ (to his covenant). What is meant by this is that He will not break /His covenant/ even though the wicked have multiplied and that He would be True to His word even if there would not have been a covenant, since it is clear that He will fulfil His word merely from /the fact/ that He said[3] verbally, "And there will not be another flood to destroy the land." [*Abudarham*]

(5) It is forbidden to gaze, etc. If one gazes excessively at /a rainbow/ his eyes will become dim [*Chagigah* 16/a/] and one should /therefore/ merely look at it and make the blessing.

(6) At its cycle. /I.e., at/ the point where it returns to begin its cycle, /which is where it was/ when the luminaries were suspended /in the heavens/ at the time of the creation. From then /the sun/ began to move around and serve /its function/. It takes twenty-eight years until it comes /back/ to this precise position at the beginning of the night of the fourth /day/, which is /when it occupied this position/ at the time of the creation.

(7) When the *tekufah*. I.e., the *tekufah* of Nisan.

[1*] See *Bereyshis* 9:8-17.

[2*] There is a *tekufah* four times a year, in the Jewish months Nisan, Tamuz, Tishrey and Teyveys. These *tekufos* (pl. of *tekufah*) correspond roughly to the equinoxes and solstices.

[3*] It should be noted that according to Jewish tradition and law the night precedes the day, as may be seen from the account of the creation, and the complete day is reckoned from sunset or nightfall until the next sunset or nightfall.

[1] This is because a generation which is fully righteous does not require the sign of the rainbow.

[2] *Rambam, Hilchos Berachos* 10:16.

[3] *Bereyshis* 9:11.

רכט ברכת הקשת וחמה בתקופתה. ובו ב׳ סעיפים:

א (א) * א הרואה הקשת (ב) אומר בא״י אמ״ה זוכר הברית (א) [א] (ג) ב נאמן (ד) בבריתו וקיים במאמרו (ה) ג ואסור (ב) להסתכל בו ביותר: **ב** ד הרואה חמה (ו) בתקופתה והוא מכ״ח לכ״ח שנה (ז) והתקופה בתחלת ליל ד׳ [illegible] אותה ביום ד׳ (ג) [ב] (ח) **בבוקר אומר ברוך עושה [מעשה] בראשית** (ט) **וכן מברך ג״כ כשרואה לבנה בטהרתה וכוכבים במשמרותם ומזלות בעתם** ה **דהיינו כשתחזור הלבנה בתחלת מזל טלה בתחלת החדש ולא תהיה נוטה לא לצפון ולא לדרום וכן כשיחזרו כל כוכב מחמשה** (ד) (י) **הנשארים לתחלת מזל טלה ולא יהא נוטה לא לצפון ולא לדרום וכן בכל עת שיראה מזל טלה עולה מקצות המזרח:**

א ברכות כ״ט
ב הרי״ף והרמב״ם בפ״י מה״ב
ג חגיגה ט״ז לפירוש הרא״ש והטור
ד ברכות כ״ט
ה לשון הרמב״ם שם

רל דין קצת ברכות פרטיות. ובו ה׳ סעיפים:

א א **המתפלל על מה שעבר כגון שנכנס לעיר ושמע קול צוחה בעיר ואמר יהי רצון שלא יהא קול**

א ברכות כ״ד וס׳

באר היטב

(א) נאמן. והאומרים נאמן בבריתו ואחר כך בא״י זוכר הברית טועים הם ט״ז כנסת הגדולה: (ב) להסתכל. והמסתכל בו ביותר עיניו כהות של״ה: (ג) בבוקר. משמע מיד בהנץ החמה וכן מהרי״ל צוה להכריז בערב שלמחרת יזהר כל אדם כשרואה הנץ החמה יברך. ומ״ב כתב שבשחרית כשיוצאים מבהכ״נ מתאספים הקהל יחד ומברכין ברכה זו כן נהג מוהר״ש וכן דעתי לעשות אי״ה עכ״ל. וכתב המ״א וכ״ל דאם לא בירך עד אחר ג׳ שעות לא יברך שכבר עברה ממקום הזה: (ד) הנשארים. הם שבתי צדק מאדים נוגה כוכב:

שערי תשובה

[א] נאמן. עבה״ט ומח״ב כתב שבתוך למ״ד יום צריך לחזור ולברך ולא דמי להנך דפעם אחת בחודש דיש דכאן הקשת שבירך עליו חלף הלך לו וכמו בברכת הלבנה וברעמים מופסקים ע״ש: [ב] בבוקר. עבה״ט ובא״ר בשם מי״ט כתב עד חצות וכ״כ מהר״י עמדן בסוף פירושו למגילת תענית וכ״כ בדגול מרבבה וז״ל וכן עשיתי הלכה למעשה בשנת תקמ״ה שלא זרחה השמש עד שעה קודם חצות וברכתי בשם ומלכות עכ״ל ועיין בפמ״א ח״ב סי׳ ל״ח שצידד לומר דאף שמכסים עננים ואין רואים גוף השמש יש לברך אף בשם ומלכות כיון שעיקר הברכה שזכינו לראות שהיא בנקודה הראשונה שבשעה שנתלו המאורות ושמשא אכ״ע נייחא ואע״פ שעננים מכסים אנו יודעים שהיא בנקודה הראשונה ראוי לברך בבוקר (וקצת יש להביא ראיה לזה ממ״ש לעיל סימן רכ״דא) בשם מהר״א יצחקי בנלך שבא בספינה ע״ש) וכן אירע בניסן תפ״ט והוריתי לברך עכ״פ בלא שם ומלכות וסמכתי על הראב״ד דכל הברכות דפרק הרואה בלא שם ומלכות אבל לדינא כ״ל לברך אף בשם ומלכות עכ״ל. ונראה שהרוצה לסמוך ולברך בשם ומלכות ימתין עד חצות ואין לו לברך בלא שם ומלכות כלל בבוקר שיש לחוש להראב״ד יצא בזה ושוב הו״ל ברכה לבטלה משא״כ אם אינו מברך בבוקר כלל שפיר מברך אח״כ בשם ומלכות כמו שאר הברכות אע״ג להראב״ד א״ל בהם שם ומלכות ת״מ ברכה לבטלה לא הוי ומי שחושש להמג״א כשמגיע סמוך לג׳ שעות על היום ועדיין הוא מכוסה בעננים יש לו לברך בלא שם ומלכות וכמ״ש הפמ״א ועיין בשו״ת בית אפרים סי׳ ז׳ הטעם שאין מברכין רק על תקופת החמה ולא על הלבנה וכוכבים ומזלות המבואר בש״ע ע״ש ועיין במשאת בנימין סי׳ ק״א דהא מלתא לחמה בתקופתה איתא בתקופת מר שמואל דוקא וע״ש שנהגו לברך באסיפת עם וכמ״ש בשם מהרי״ל ובמח״ב כתב שאינו אלא משום ברוב עם כו׳ ולכן הזריז לברך כשרואה הנץ החמה שפיר דמי לברך ביחיד מלאחר עד אחר התפלה לברכה בעשרה ומוכח בר״ה דף ל״ב ע״ב דטעם דזריזין מקדימין דחי לטעם דברוב עם ועיין בקרבן חגיגה סימן פ״ז ועיין במח״ב שכתב שיש לברך בשעת הנץ החמה וכוון לברך במקום שרואה גלגל החמה וגם כתב ש״ל דקומא לא יברך ברכה

משנה ברורה

[illegible] עשוהו נאחר אין מברכין על אותו מקום אלא [illegible] מן הסתם אין אנו צריכין לחוש לזה:

א (א) [illegible] בהן לפעמים אחת בחודש די לברוכי דכאן הקשת שבירך עליו [illegible] ר״ל שלא [illegible] לשחת הארץ ברוך [illegible] אלא רואהו ומברך: **ב** [illegible] ולמטה והוא [illegible] שבא לאותו המקום באמצע בתחלת ליל רביעי כבעת הבריאה: (ז) והתקופה. היינו תקופת ניסן: (ח) **בבוקר.** היינו לכתחלה מצותה מיד להקדים מה דאפשר וטוב לברך אותה (א) ברוב עם ובדיעבד עד ג׳ שעות על היום [לבוש ומ״א] אבל הרבה (ב) אחרונים הסכימו דיוכל לברך בשעת הדחק עד חצות והיינו אפילו בשם ומלכות ואם נתכסה השמש בעבים ואין רואין אותה עיין בשע״ת. ובתשובת חתם סופר סימן נ״ו כתב דאם היתה מכוסה בעבים אך נראית רושמה מבין העבים מברכין אבל כשלא נתראה כלל לא נראה לברך. וע״ש שכתב מנהגו בענין ברכה זו קודם הברכה אמרו הללו את ה׳ מן השמים ואחר ברכת עושה מעשה בראשית אמרו פיוט אל אדון על כל המעשים עד וחיות הקודש ואח״כ מזמור השמים מספרים כבוד אל ואח״כ עלינו לשבח וקדיש: (ט) וכן מברך וכו׳. וכהיום (ג) אין נוהגין העולם בזה: (י) הנשארים. הם שבתי צדק מאדים נוגה כוכב:

אחר

ביאור הלכה

ליעבד אינו יוצא מכלל שאר פ״ע וכמו שצייינתי בשעה״צ בר״ח אות ס״ז ע״ש וכ״ש הכא דבכלל שאר מעשה בראשית הם:

* הרואה הקשת וכו׳. לא נתבאר אם בעינן דוקא שיראהו בתמונת קשת דהוא כחצי גורן עגולה או אפילו מקצת ממנו די:

שער הציון

(ט) כמו שידוע מן הים זוען: (א) ועיין בתשובת ח״ס סי׳ נ״ו שכתב דכשהוא יום מעונן כל הקודם לברך כשרואה החמה אפילו ביחידות מוקדם לברכה: (ב) א״ר בשם מעיו״ט והגאון ר״י עמדן ודגמ״ר והח״א: (ג) כ״מ בשע״ת ע״ש:

הגהו״ת: א) בשערי תשובה בשם מהר״י יצחקי:

(8) in the morning he should say בָּרוּךְ /וכו'/ עוֹשֶׂה [מַעֲשֵׂה] בְרֵאשִׁית (...Who performs the work of creation).

(9) One should likewise make this blessing also when he sees the moon in its purity, planets in their watches or the signs of the zodiac in their proper time. I.e., when the moon returns at the beginning of the sign of Aries (the ram) /, i.e., the first sign of the zodiac,/ at the beginning of the month and does not incline either to the north or the south; likewise, when every one of the five (10) remaining planets returns to the beginning of the sign of Aries and is not inclined either to the north or to the south and, likewise, at any time when one sees the sign of Aries ascend from the eastern edge.

§230: THE LAW WITH RESPECT TO SOME SPECIFIC BLESSINGS

(Contains Five Paragraphs)

1. If one prays over what is /already a matter of the/ past it is a futile prayer. For example, if one enters a town and hears the sound of a cry in the town and says, "May it be His Will that this sound is not /coming from/ inside my

Mishnah Berurah

(8) In the morning. I.e., initially, /one should perform/ the mitzvah immediately /one can/, as early as possible.

It is desirable to make the blessing /together/ with a multitude of people.[4] Once it is after the event /one can still make the blessing/ until the third hour of the day.[5] [*Levush* and *M.A.*] However, many Acharonim are agreed that in a time of pressing /need/ one can make the blessing until noon, which means that one may even /do so then/ with /mention of/ the /Divine/ Name and /the fact/ that He is King.

/As to how one must act/ if the sun is covered by clouds and cannot be seen, see the *Sha.T.* The *Chasam Sofer* writes in a responsum, Sec. 56, that if /the sun/ is covered by clouds but its traces are visible between the clouds one may make the blessing, but if it is not visible at all it does not seem that one may make the blessing.

See what /the *Chasam Sofer*/ writes there, that his custom with respect to this blessing was to say /the psalm[6]/ *Halelu Es Ha-Sheym Min Ha-Shamayim* before the blessing and after the blessing *Oseh Ma'aseih Vereyshis* to say the poetic prayer[7] *Keyl Adon Al Kol Ha-Ma'asim* until /the words/ וְחַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ. Afterwards, /he would say/ the psalm[8] *Ha-Shamayim Mesaperim Kevod Keyl* and subsequently /the prayer[9]/ *Aleynu Le-Shabeyach* and /then/ *Kadish*.[10]

(9) One should likewise make this blessing, etc. Nowadays, the public is not accustomed to /do/ this.

(10) Remaining. These are Saturn, Jupiter, Mars, Venus and Mercury.

---

[4] However, on a cloudy day, whoever make the blessing earlier will have priority in receiving blessing, even if he makes the blessing individually. (Sha'ar Ha-Tziyun No. 1)

[5] I.e., until a quarter of the daytime has passed.

[6] *Tehilim* 148.

[7] From the Shabbos morning prayers.

[8] *Tehilim* 19.

[9] A prayer which is said at the end of many services.

[10] This may only be said when there are ten males present.

זה בתוך ביתי או שהיתה אשתו מעוברת (א) (א) אחר ארבעים יום לעיבורה ואמר י"ר שתלד אשתי זכר ה"ז תפלת שוא [ב]אלא יתפלל אדם על העתיד לבא ויתן הודאה על שעבר כגון הנכנס (ב) לכרך אומר יר"מ ה' אלהינו שתכניסני לכרך הזה לשלום נכנס בשלום אומר מודה אני לפניך ה' אלהינו שהכנסתני לכרך הזה לשלום בקש לצאת אומר יר"מ ה' אלהינו שתוציאני מכרך זה לשלום יצא בשלום אומר מודה א"ל ה' אלהי שהוצאתני מכרך זה לשלום וכשם שהוצאתני לשלום כן תוליכני לשלום וכו' עד בא"י שומע תפלה (ג) וזו היא (ב) תפלת הדרך שנכתבו היא וכל דיניה (ג) בסימן ק"י: [illegible]

באר הגולה

ב שם ג תענית ח' בבא מציעא מ"ב ד ברכות כ"ט לגירסת הרי"ף והרמב"ם ה שם *) ברכה זו וכל שאר ברכות צריך להזכיר שם ומלכו' כנזכר לעיל ריש סימן רי"ח ב"י ו שם בגמרא

שערי תשובה

זו אף לרש"ל ודעמיה ס"ל בברכת הלבנה דגם סומא מברך הו"ל סי' ברכות וגם אפשר דרש"ל מודה בזה דבשכנה"ג מבואר דבארצות ישמעאל לא נהגו לברך (וע"ש שכתב כמדומה דרוב העולם מברכין וכ"כ בפרי האדמה שבשנת תי"ז ברכו בירושלים ברכת החמה ע"ש) ולכן אין לסומא לברך וע"ש שכתב דבש"ע דאיתא ברוך עושה בראשית הוא השמטת סופר וצ"ל עושה מעשה בראשית והוא פשוט:

באר היטב

(א) אחר מ'. לתוך מ' יום מועיל תפלה: (ב) תפלת הדרך. ואם כבר אמר ת"ה בשחרית אומר מודה אני וכו' עד לשלום עמ"א וט"ז: (ג) בסי' ק"י. משמע דאף שיצא מהכרך לא יאמר עד שיחזיק בדרך[א] ע"ש: (ד) למרחץ. ובמרחץ דידן א"צ להתפלל תפלה זו ב"ח מ"א ט"ז: (ה) להקיז. וה"ה בכל מידי דרפואה יאמר זה [אבל ברד"א משמע דוקא הקזה שהיא סכנה שמא יחתוך ורידי הדם וימות ח"ו] ופשוט שצריך שם ומלכות כמו בכל הברכות. מי שנתעטש וחבירו א"ל אסותא יאמר לו ברוך תהיה ואח"כ יאמר לישועתך קויתי ה' דהמתפלל על חבירו הוא נענה תחלה יעו"ש ב"ק פ"ח סי' ס"ד:

משנה ברורה

א (א) אחר מ"ם יום לעיבורה. שכבר נצטייר צורת הולד אבל תוך מ"ם יום מועיל תפלה. ואפילו אחר מ"ם יום (א) יוכל להתפלל שיהיה הולד זרע קיימא ויהיה עוסק במצות ומע"ט: (ב) לכרך. דוקא לכרך דשם מצויים ממונים רעים ומחפשים עלילות (ב) אבל לעיר קטנה א"צ לומר כשנכנס לה ולא אח"כ כשיצא ממנה אלא אח"כ כשמחזיק בדרך אומר תפלת הדרך משום סכנת דרכים וכמבואר לעיל בסימן ק"י: (ג) וזו היא תפלת הדרך וכו'. לכאורה הלא בסימן ק"י מבואר דכשיוצא לדרך אומר תפלת הדרך לבד בלא הודאה על שעבר וגם אינו אומר אותה רק כשהחזיק בדרך ותהו זה שכולל הכא תה"ד בהודאה שנותן על העבר וגם משמע שאומר אותה (ג) תיכף ביציאתו מן העיר י"ל דהתם איירי ביוצא מעיר קטנה שאין שם מורא כלל לצאת מן העיר וצ"ל תה"ד רק משום מורא הדרך ולכך אין לומר אותה רק כשהחזיק בדרך וכמ"ש בס"ק ב' ואפילו אם נזדמן אח"כ בדרך נסיעתו שנוסע דרך כרך אין לומר כשיוצא ממנה רק ההודאה מודים וכו' וכו' (ד) עד לבסוף בלא חתימה כיון שאמר תה"ד בתחלת נסיעתו והכא איירי בנכנס לכרך [illegible]

שער הציון

(א) א"ר: (ב) אחרונים: (ג) ב"ח וע"ת וא"ר דלא כמ"א: (ד) ב"ח וט"ז וא"ר דלא כמ"א שס"ל דצ"ל רק עד מכרך זה לשלום: (ה) ואם הוא דר באותו כרך ורוצה לנסוע ממנה כיון שיש לו מכירים שם י"א דא"צ לומר ההודאה על יציאתו ממנה בשלום [עיין פרישה ופמ"ג]: (ו) וגם הלא מבואר לעיל בסימן ק"י במ"ב סקכ"ט דכשהוא לן בדרך לכו"ע יכול לברך בבוקר כשרוצה לצאת אפילו כשהוא עדיין בעיר ע"ש: (ז) ואף דבירושלמי אמר דבמרחץ שאינה ניסוקת אומר בה מהיזק חמין כתב הב"ח דעכשיו אין צריך לחוש להיזק חמין כי העין רואה והלב מבין ליזהר מהיזק חמין שעומדים בגלוי [ב"ח וט"ז] ולענ"ד בזמנינו שמצוי כמה סיבות ע"י החמין צ"ע: (ח) מ"א וכן סתם הח"א ומסתברא כוונתם דבכל דבר שהאדם עושה צריך לבקש מה' שיהיה לתועלת ועיין בא"ר מש"כ בשם הרד"א [והובא בבה"ט] ואם נחוש לדבריו הוא רק בברכה אחרונה שאומר בלשון ברוך אבל לא בויהי רצון שאומר בתחלה שהוא רק בקשה בעלמא וכ"כ במחצית השקל: (ט) הנה ברמב"ם וסמ"ג נזכר בא"י רופא חולים וכתב בב"י דה"ה דיאמר מלכות ובאמת אין לו ראיה ברורה לזה דלא הזכירו הפוסקים בריש פרק הרואה כ"א לענין ברכת הראיה דשם ברכה עליהן שמתחלת בברוך לא כן זה לענ"ד כ"א בקשה בעלמא והאי ברוך נמשך ליהי רצון שבקש קודם הקזה ודומיא דתה"ד שלא נמצא לאחד מן הפוסקים שיסברו שצריך שיחתום בא"י מלך העולם שומע תפלה אלא בא"י שומע תפלה והתימה לר"מ מרוטנבורג שהיה מסמיכה לאיזה ברכה אבל לש"פ מאי איכא למימר אלא ע"כ משום דהיא כתפלה בעלמא כמו שכתבו התוס' בפ' ע"פ דף ק"ד והובא בטור סי' ק"י וה"נ לכוותה וב"ה שאח"כ מצאתי בכ"מ ריש פ"י מהלכות ברכות שכתב בהדיא על הקזה שאין ברכה בחתימה ומסתמא היינו משום שאין בה מלכות ולפלא שסותר עצמו לדבריו שבב"י:

הגהות ותיקונים: א) מ"א:

home," or if his wife is expecting **(1)** and it is forty days since she conceived and he says, "May it be His Will that my wife should give birth to a boy" /, he prays a futile prayer/.

/The correct practice for/ a person /to follow/ is to pray for the future and give thanks for the past. For example, when one /is about to/ enter **(2)** a city he should say יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ ד׳ אֱלֹקֵינוּ שֶׁתַּכְנִיסֵנִי לַכְּרָךְ הַזֶּה לְשָׁלוֹם (May it be Your Will, Lord our God, to take me into this city in peace). Once he has entered it peacefully he should say מוֹדֶה אֲנִי לְפָנֶיךָ ד׳ אֱלֹקֵינוּ שֶׁהִכְנַסְתַּנִי לַכְּרָךְ הַזֶּה לְשָׁלוֹם (I thank You, Lord our God, for taking me into this city in peace). When he wishes to leave /the city/ he should say יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ ד׳ אֱלֹקֵינוּ שֶׁתּוֹצִיאֵנִי מִכְּרָךְ זֶה לְשָׁלוֹם (May it be Your Will, Lord our God, to take me out of this city in peace). Having gone out in peace he should say מוֹדֶה אֲנִי לְפָנֶיךָ ד׳ אֱלֹקַי שֶׁהוֹצֵאתַנִי מִכְּרָךְ זֶה לְשָׁלוֹם וּכְשֵׁם שֶׁהוֹצֵאתַנִי לְשָׁלוֹם כֵּן תּוֹלִיכֵנִי לְשָׁלוֹם וכו׳ (I thank You, Lord my God, for taking me out of this city in peace, and just as You have taken me out in peace so should You take me in peace, etc.) until בָּרוּךְ אַתָּה ד׳ שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה (You are Blessed, Lord, Who hears prayer). **(3)** This is the prayer for the road that is described /above/ with all its laws in Sec. 110.

Mishnah Berurah

§230

(1) And it is forty days since she conceived. In which case the form of the fetus has already been molded.

A prayer /over the sex of a child/ is of avail, however, within /the first/ forty days /after conception/. Even after /the first/ forty days one can pray that the child should survive and engage in /the performance of/ mitzvos and good deeds.

(2) A city. This only /applies/ in the case of a city, where evil officers are to be found who seek pretexts /to harm one/, but if /one enters/ a small town he does not need to say /a prayer/ when he is /about/ to enter it nor subsequently when he /wishes to/ leave it. /Then,/ he should merely say afterwards the prayer for the road given above in Sec. 110, when he has /already/ taken to the road, in view of the dangers of the road.

(3) This is the prayer for the road, etc. At first glance, this is in contrast to what is stated in Sec. 110, that when one leaves for the road he should say the prayer for the road by itself without giving thanks for the past. Furthermore, one should only say it when he has taken to the road. It is /therefore/ puzzling that /the Shulchan Aruch/ here combines the prayer for the road with the thanksgiving for the past and also implies that one should say it immediately he leaves the city.

/However,/ this may be explained by /the fact/ that there /, in Sec. 110, the Shulchan Aruch/ is speaking of /an instance/ when one leaves from a small town where there is nothing whatever to fear about leaving the town, /in which case/ one must only say the prayer for the road because of the fear of the road. In view of this, he should only say it after he has taken to the road, as I have written in sub-Par. 2. /Then,/ even if he happens to travel through a city subsequently in the course of his journey he should only say the thanksgiving /prayer/ מודים וכו׳ until the end, upon leaving /the city/. /There will be/ no conclusion /to the prayer/, since he will have said the prayer for

[illegible]

ב [illegible] גהנכנס למוד את גרנו אומר יר"מ ה' אלהי שתשלח ברכה בכרי הזה התחיל למוד אומר (ד) ברוך השולח ברכה בכרי הזה מדד ואח"כ בירך ה"ז תפלת שוא שאין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי (פי' לנעלם ואינו נראה) מן העין: **ג** (ה) ד הנכנס (ד) למרחץ אומר יר"מ ה' אלהי שתכניסני לשלום ותוציאני לשלום ותצילני מהאור הזה וכיוצא בו לעתיד לבא. יצא בשלום אומר מודה אני לפניך ה' אלהי שהצלתני מהאור הזה: **ד** ה הנכנס (ה) (ו) להקיז דם אומר יר"מ ה' אלהי שיהא עסק זה לי לרפואה כי רופא חנם אתה ולאחר שהקיז יאמר (ז) *) ברוך רופא חולים:

ה ו לעולם יהא אדם רגיל לומר כל מה דעביד רחמנא לטב עביד:

ב שם ג תענית ח' בבא מציעא מ"ב
ד ברכות כ"ט לגירסת הרי"ף והרמב"ם
ה שם *) ברכה זו וכל שאר ברכות צריך להזכיר שם ומלכו' כנזכר לעיל ריש סימן רי"ח ב"י
ו שם בגמרא

שערי תשובה

ז אף דרש"ל ודעמיה ס"ל בברכת הלבנה דגם סומא מברך הו"ל ס' ברכות וגם אפשר דרש"ל מודה בזה דבשכנה"ג מבואר דבארצות ישמעאל לא נהגו לברך (וע"ש שכתב כמדומה דרוב העולם מברכין וכ"כ בפרי האדמה שבשנת תי"ז ברכו בירושלים ברכת החמה ע"ש) ולכן אין לסומא לברך וע"ש שכתב דבש"ע לאיתא ברוך עושה בראשית הוא השמטת סופר וצ"ל עושה מעשה בראשית והוא פשוט:

באר היטב

(א) אחר מ'. לתוך מ' יום מועיל תפלה: (ב) תפלת הדרך. ואם כבר אמר ת"ה בשחרית אומר מודה אני וכו' עד לשלום עמ"א וט"ז: (ג) בסי' ק"י. משמע דאף שיצא מהכרך לא יאמר עד שיתחזיק בדרך^{א)} ע"ש: (ד) למרחץ. ובמרחץ דידן א"צ להתפלל תפלה זו ב"ח מ"א ט"ז: (ה) להקיז. וה"ה בכל מילי דרפואה יאמר זה [אבל ברד"א משמע דוקא הקזה שהיא סכנה שמא יחתוך ורידי הדם וימות ח"ו] ופשוט שצריך שם ומלכות כמו בכל הברכות. מי שמתעטש וחבירו א"ל אסוותא יאמר לו ברוך תהיה ואח"כ יאמר לישועתך קויתי ה' דהמתפלל על חבירו הוא נענה תחלה יש"ש ב"ק פ"ח סי' ס"ד:

משנה ברורה

[illegible] תה"ד בתחלת נסיעתו והכא מיירי בנכנס לכרך (ה) ולכן גם בענין שכ"ל תה"ד שנית בבוקר בשביל הדרך שרוצה לנסוע ומלבד זה הלא צריך ליתן הודאה ג"כ על יציאת הכרך בזה אחר שיעשה תשכיהם אחד ויחתום בה (ו) ומיגו דצ"ל ההודאה תיכף כשיוצא מן העיר אומר אז ג"כ תה"ד שכולל בה: **ב** (ד) ברוך השולח ברכה וכו'. וכתב הא"ר דיאמר בלא הזכרת השם דדוקא במודד כדי לעשר אז"כו שהבטיח הקב"ה ברכה עד בלי די כמה דכתיב הביאו את כל המעשר וגו' ובחנוני נא בזאת וגו' והריקותי לכם ברכה עד בלי די: **ג** (ה) הנכנס למרחץ וכו'. ועכשיו לא נהגו בתפלה זו והטעם דלא ניתקן אלא בימיהם שהיו מסיקין האש מלמטה בחפירה ורוחצים באמבטי מלמעלה ע"ג תקרה שע"ג ויש חשש פן תפחת ויפלו לתוכה אבל בזה"ז (ז) עומד התנור בזוית וליכא סכנה [אחרונים]: **ד** (ו) להקיז דם. וה"ה (ח) בכל מילי דרפואה יאמר זה ולא יחשוב שתהיה איזה דבר לו רפואה אלא ע"י הבורא ית"ש ולכן ע"י תפלה זו ישים בטחונו בו ויבקש ממנו שתהיה לו לרפואה: (ז) ברוך רופא חולים. וצריך לומר בשם ומלכות [ב"י וט"ז] אבל (ט) לא ראיתי נוהגין כן [פמ"ג] . מי שמתעטש

שער הציון

(א) א"ר: (ב) אחרונים: (ג) ב"ח וע"ת וא"ר דלא כמ"א: (ד) ב"ח וט"ז וא"ר דלא כמ"א שס"ל דצ"ל רק עד מכרך זה לשלום: (ה) ואם הוא דר בתוך כרך ורוצה לנסוע ממנה כיון שיש לו מכירים שם י"א דא"צ לומר ההודאה על יציאתו ממנה בשלום [עיין פרישה ופמ"ג]: (ו) וגם הלא מבואר לעיל בסימן ק"י במ"ב סקכ"ט דכשהוא לן בדרך לכו"ע יכול לברך בבוקר כשרוצה לצאת אפילו כשהוא עדיין בעיר ע"ש: (ז) ואף דבירושלמי אמר דבמרחץ שאינה ניסוקת אומר בה מהיזק חמין כתב הב"ח דעכשיו אין צריך לחוש להיזק חמין כי העין רואה והלב מבין לחזר מהיזק חמין שעומדים בגלוי [ב"ח וט"ז] ולענ"ד בזמנינו שמצוי כמה סיבות ע"י החמין צ"ע: (ח) מ"א וכן סתם הח"א ומסתברא כוונתם דבכל דבר שהאדם עושה צריך לבקש מה' שיהיה לתועלת ועיין בא"ר מש"כ בשם הרד"א [והובא בבה"ט] ואם נחוש לדבריו הוא רק בברכה אחרונה שאומר בלשון ברוך אבל לא בויהי רצון שאומר בתחלה שהוא רק בקשה בעלמא וכ"כ במחצית השקל: (ט) הנה ברמב"ם וסמ"ג נזכר בא"י רופא חולים וכתב בב"י דה"ה דיאמר מלכות ובאמת אין לו ראיה ברורה לזה דלא הזכירו הפוסקים בריש פרק הרואה כ"א לענין ברכת הראיה דשם ברכה עליהן שמתחלת בברוך לא כן זה לענ"ד כ"א בקשה בעלמא והאי ברוך נמשך ליהי רצון שבקש קודם הקזה ודומיא דתה"ד שלא נמצא לאחד מן הפוסקים שיסברו שצריך שיחתום בא"י מלך העולם שומע תפלה אלא בא"י שומע תפלה והתינח לר"ת מרוטנבורג שהיה מסמיכה לאיזה ברכה אבל לש"פ מאי איכא למימר אלא ע"כ משום דהיא כתפלה בעלמא כמו שכתבו התוס' בפ' ע"פ דף ק"ד והובא בטור סי' ק"י וה"נ לכוותה וב"ה שאח"כ מצאתי בכ"מ ריש פ"י מהלכות ברכות שכתב בהדיא על הקזה שאין ברכה בחתימה ומסתמא היינו משום שאין בה מלכות ולפלא שסותר עצמו לדבריו שבב"י:

הגהות ותיקונים: א) מ"א:

2. If one enters his granary to measure /its contents/ he should say, יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ ד׳ אֱלֹקַי שֶׁתִּשְׁלַח בְּרָכָה בַּכְּרִי הַזֶּה (May it be Your Will, Lord, my God, that You send a blessing to this pile). When he begins measuring he should say, בָּרוּךְ הַשּׁוֹלֵחַ בְּרָכָה (4) בַּכְּרִי הַזֶּה (Blessed is He Who sends blessing to this pile). If one measured /first/ and made the blessing subsequently, /he will have prayed/ a futile prayer, since blessing is only to be found in the case of something that is hidden *(...)* from the eye.

3. (5) If one enters a bathhouse, he should say יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ ד׳ אֱלֹקַי שֶׁתַּכְנִיסֵנִי לְשָׁלוֹם וְתוֹצִיאֵנִי לְשָׁלוֹם וְתַצִּילֵנִי מֵהָאוּר הַזֶּה וְכַיּוֹצֵא בּוֹ לֶעָתִיד לָבֹא (May it be Your Will, Lord, my God, to take me in in peace and take me out in peace and save me from this fire and anything similar in the future). When he goes out in peace he should say מוֹדֶה אֲנִי לְפָנֶיךָ ד׳ אֱלֹקַי שֶׁהִצַּלְתַּנִי מֵהָאוּר הַזֶּה (I thank You, Lord, my God, for having saved me from this fire).

4. If one is ready[1*] (6) to let blood he should say, יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ ד׳ אֱלֹקַי שֶׁיְּהֵא עֵסֶק זֶה לִי לִרְפוּאָה כִּי רוֹפֵא חִנָּם אָתָּה (May it be Your Will, Lord, my God, that this undertaking should be a cure for me, for You are a Free Healer). After he has let /blood/ he should say (7) בָּרוּךְ רוֹפֵא חוֹלִים (/You are/ Blessed, Healer of the sick).

5. A person should always be wont to say, “Whatever the Merciful One has done, He did for the good.”

Mishnah Berurah

the road /, which contains a conclusion,/ at the beginning of his journey. In our case /, however, the Shulchan Aruch/ is speaking of /an instance/ when one entered a city and lodged[1] there. In /such/ circumstances he is required to say the prayer for the road again in the morning because of the journey he wishes to travel /that day/ and apart from that he must of course also give thanks for having left the city /in peace/. These are the circumstances /for which the Shulchan Aruch/ states that one should make a single /prayer/ from both /prayers/ and make a conclusion to /the prayer/. In view /of the fact/ that he must say the thanksgiving /prayer/ immediately when he leaves the city, he should also the say the prayer for the road, which he combines with it, then.

(4) בָּרוּךְ הַשּׁוֹלֵחַ בְּרָכָה, וכו׳. The *E.R.* states that one should say /this blessing/ without mention of the /Divine/ Name. /The reason is/ that it is only /with respect to an instance/ when one measures /his grain/ in order to separate the tithes that we find that the Holy One, Blessed be He, promised an unbounded blessing (as it is stated,[2] “Bring all the tithes, etc. and please test Me with this, etc., and I will pour you out an unbounded blessing”).

(5) If one enters a bathhouse, etc. It is not customary /to say/ this prayer now. The reason /for this/ is that it was only ordained /for the conditions/ in their days, when they would burn fire underneath in a pit and wash in a bath above /it, which was placed/ on a ceiling over /the pit/. There was /therefore/ a fear that /the ceiling/ would become deficient and /people/ would fall into /the fire/. Nowadays, however, the oven stands in a corner and there is no danger. [Acharonim]

(6) To let blood. One should say this likewise before any medical treatment. One should not believe that anything can cure him without the agency of the Creator, may His Name be Blessed, and one should therefore place his trust in Him by means of this prayer and request of Him that it should serve as a cure for him.

(7) בָּרוּךְ רוֹפֵא חוֹלִים. One should say /the blessing/ with /mention of/ the /Divine/ Name and /the fact/ that He is King. [*B.Y.* and *Taz*] However, I have not seen /anyone/ acting in this way. [*P.Mg.*]

[1*] Lit., “enters.”

[1] There are authorities who do not require one to say the thanksgiving prayer when he leaves the city in which he lives and has acquaintances. (Sha’ar Ha-Tziyun No. 5)

[2] *Malachi* 3:10.

רלא שכל כוונותיו יהיו לשם שמים. ובו סעיף אחד:

א (א) [א]אם א״א לו ללמוד בלא שינת צהרים יישן: הגה (ב) וכשניעור משנתו א״ל אלהי נשמה (ב״י) וי״א שיקרא קודם שיישן (ג) ויהי נועם (כל בו) [ב]ובלבד שלא יאריך בה שאסור לישן ביום (ד) יותר משינת הסוס שהוא שתין נשמי [ג]ואף בזה המעט לא תהא כוונתו להנאת גופו אלא להחזיק גופו לעבודת השי״ת וכן בכל מה שיהנה בעוה״ז לא יכוין להנאתו אלא לעבודת הבורא יתברך כדכתיב * בכל דרכיך דעהו ואמרו חכמים כל מעשיך יהיו לש״ש שאפילו דברים של רשות כגון האכילה והשתיה וההליכה והישיבה והקימה והתשמיש והשיחה וכל צרכי גופך יהיו כולם לעבודת בוראך או לדבר הגורם עבודתו שאפילו היה צמא ורעב [illegible]

א ל׳ הטור ב סוכה כ״ו ג טור בשם רבינו יונה בפרקי אבות

באר היטב

(א) בוראו תמיד. עש״ת[ד] דב״ש סקל״ח אחה דרך ישרה אם לעסוק בתורה ובתלמידים כל ימיו ויהנה מאחרים או יהנה מיגיע כפו ויעסוק בתורה בשבת לבד:

משנה ברורה

שמתעטש וחבירו אומר לו אסותא יאמר לו ברוך תהיה ואח״כ יאמר לישועתך קויתי ה׳ [דאחז״ל למתחלה לא היה אדם חולה כלל אלא היה הולך בשוק ומתעטש ומת עד שבא יעקב אבינו וביקש רחמים על הדבר]:

א (א) אם א״א לו וכו׳. עיין לעיל בסימן ר׳ סט״ז ובמשנה ברורה שם: (ב) וכשניעור משנתו וכו׳. אפשר הטעם דנתקנה ברכה זו על מנהגו של עולם שהקב״ה מחזיר הנשמות לבני האדם בבוקר: (ג) ויהי נועם. משום סכנת מזיקין. וכתב הלבוש שאין נוהגין כן: (ד) יותר משינת הסוס וכו׳. עיין לעיל בסימן ר׳ סט״ז מש״כ במ״ב בשם המחה״ש: (ה) [illegible]

ביאור הלכה

*בכל דרכיך דעהו. כתב בתשובת דבר שמואל סימן קל״ח שאלה איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם אם לעסוק בתורה ולהרבות גבולו בתלמידים כל ימי השבוע וליהנות מאחרים או ליהנות מיגיע כפיו ומלאכה נקיה כל ימי השבוע ולעסוק בתורה לבד כל יום השבת [ואין כונתו שלא ילמוד כלל כל ימי השבוע דהא פשיטא דמחוייב האדם עכ״פ לקבוע עתים לתורה בכל יום כמבואר בסימן קנ״ה ובסימן רל״ח וביו״ד סימן רמ״ו אלא כונתו על יתר העת שביום איך יתנהג. וגם שאלתו הוא דוקא אם העסק שלו הוא נקי מתערובות גזל ורבית ואונאה דאל״ה אין זה ספק כלל אחד דעסקים כאלו שוב אין נקרא נהנה מיגיע כפו אלא מיגיעת אחרים ועוד דמוטב להתבייש בעוה״ז ולקבל מאה מתנות ולא לעבור פעם אחד על לאו דאורייתא של לא תגזול] והעתיק בקצרה עיקר תשובתו לשואלו הלא ראתה עינו הגדולה מה שכתוב בטיו״ד סימן רמ״ו בב״י ובב״ח ובט״ז ובש״ך בשם ספר ים של שלמה ומכולם האריך למענתו מהר״י קאר״ו בספרו כ״מ הלכות ת״ת פ״ה[ב] וכו׳ אך הנראה לע״ד שאפילו הרמב״ם ז״ל יסכים בנידון דידן להתיר דאין דכין אפשר משאי אפשר וכיון שכפי צורך השעה והמקום א״א לזה האיש החפץ בחיים להתקיים תלמודו בידו לזכות בו את הרבים כ״א בסיפוק צרכיו ע״י אחרים הרי הוא ככל המון הדיינים והחכמים שהיו מקבלים שכר מתרומת הלשכה כדגרסינן בכתובות פרק שני דייני גזירות והרמב״ם ז״ל פסק כן בהלכות שקלים פ״ד וז״ל מגיהי ספרים שבירושלים ודיינים שדנים את הגזלנים נוטלין שכרן וכו׳ ואם לא הספיקו להם אע״פ שלא רצו מוסיפין להם כדי צרכן להם ונשיהם ובניהם ובני ביתם. ואיך יעלה על הדעת שיורה בכגון זה הרב ז״ל שיותר טוב לאדם לאחוז בסכלות וחסרון החכמה כל ימיו אשר הוא גרמא לכמה נזקין ומכשלות תלמוד המביא לידי מעשה ולמנוע טוב מבעליו מפני היותו נהנה מאת אחיו וע״ש עוד מה שהאריך בענין זה ולפלא על הבה״ט שלא העתיק רק השאלה ולא התשובה:

הגהות ותיקונים: א) רמ״ט: ב) פ״ג: ג) בשו״ע אין תיבה זו: ד) עשו״ת:

§231: THAT ALL ONE'S INTENTIONS SHOULD BE FOR THE SAKE OF HEAVEN

(Contains One Paragraph)

1. (1) If one cannot learn /Torah/ unless he sleeps at noon he should /in fact/ sleep /then/.

Gloss: (2) *When one awakes from his sleep he does not need to make the blessing* Elokay Neshamah. *(...) There are /authorities/ who say that before one sleeps he should read /the psalm/* (3) Vi-yhi No'am.[1*] *(...)*

/Sleeping in the daytime is only permitted/ provided one does not prolong it, since it is forbidden to sleep during the day (4) more than a "horse's sleep," which is sixty breaths. Even this brief /sleep/ should not be for the purpose of one's bodily pleasure, but /in order/ to maintain one's body for the service of *Ha-Sheym*, may He be Blessed.

Likewise, in the case of all /other/ benefits from this world, one should not have his /own/ enjoyment in mind, but the service of the Creator, may He be Blessed, as it is written:[2*] "In all your paths be conscious of Him." Our Sages said that all one's actions should be for the sake of Heaven. Even non-mitzvah matters, such as eating, drinking, walking, sitting, standing, marital relations, conversation and /the satisfaction of/ all one's bodily requirements, should all be /done/ for the service of one's Creator or as a medium that will contribute towards His service.

Mishnah Berurah

If one sneezes and his friend wishes him good health, he should say to him /in return/[3] בָּרוּךְ תִּהְיֶה (You should be blessed) and afterwards he should say[4] לִישׁוּעָתְךָ קִוִּיתִי ד' (I hope for Your salvation, Lord). [/This is/ because our Sages, of blessed memory, said that, originally, a person would not become ill at all, but while walking in the street he would sneeze and die, until our father Ya'akov (Jacob) arrived and appealed /to Him/ for mercy over this.]

§231

(1) **If one cannot, etc.** See above in Sec. 4, Par. 16 and in the Mishnah Berurah there.

(2) **When one awakes from his sleep, etc.** The reason /for this/ may be that this blessing was ordained /to be said in accordance/ with the world's /normal/ habit, which is that the Holy One, Blessed be He, returns the souls to human beings in the morning.[1]

(3) ***Vi-yhi No'am.*** Because of the danger from harmful creatures.

The *Levush* writes that it is not customary /to do/ this.

(4) **More than "a horse's sleep," etc.** See what I have written above in Sec. 4, Par. 16 in the Mishnah Berurah /, sub-Par. 36/ in the name of the *Mach.Hash.*

[1*] *Tehilim* 90:17; 91. See Sec. 239, Par. 1.
[2*] *Mishley* 3:6.

[3] See *Devarim* 7:14.
[4] See *Bereyshis* 49:18.

[1] I.e., although this blessing was ordained to be said because a person's soul is returned to him when he awakens from his sleep, it was only ordained to be said in the usual case, which is when one gets up in the morning.

רלא שכל כוונותיו יהיו לשם שמים. ובו סעיף אחד:

א ל' הטור ב סוכה כ"ו ג טור בשם רבינו יונה בפרקי אבות

א (א) אם א"א לו ללמוד בלא שינת צהרים (ב) הגה: וכשניעור משנתו א"צ לברך אלהי נשמה (ב"י בשם תשו' הרשב"א) [illegible] ובלבד שלא יאריך בה שאסור לישן ביום (ג) יותר משינת הסוס שהוא שתין נשמי ואף בזה המעט לא תהא כוונתו להנאת גופו אלא להחזיק גופו לעבודת השי"ת וכן בכל מה שיהנה בעוה"ז לא יכוין להנאתו אלא לעבודת הבורא יתברך כדכתיב (ד) *בכל דרכיך דעהו ואמרו חכמים כל מעשיך יהיו לש"ש שאפילו דברים של רשות כגון האכילה והשתיה וההליכה והישיבה והקימה והתשמיש והשיחה וכל צרכי גופך יהיו כולם לעבודת בוראך או לדבר הגורם עבודתו **שאפילו היה צמא ורעב אם אכל ושתה להנאתו אינו משובח (ה) אלא יתכוין שיאכל וישתה**ג) **כפי חיותו לעבוד את בוראו וכן אפילו לישב (ו) בסוד ישרים ולעמוד במקום צדיקים ולילך בעצת תמימים אם עשה להנאת עצמו להשלים חפצו ותאותו אינו משובח אא"כ עשה לש"ש וכן בשכיבה א"צ לומר שבזמן שיכול לעסוק בתורה ובמצות לא יתגרה בשינה לענג עצמו אלא אפי' בזמן שהוא יגע וצריך לישן כדי לנוח מיגיעתו אם עשה להנאת גופו אינו משובח אלא יתכוין לתת שינה לעיניו ולגופו מנוחה לצורך הבריאות שלא תטרף דעתו בתורה מחמת מניעת השינה וכן בתשמיש האמורה בתורה אם עשה להשלים תאותו או להנאת גופו ה"ז מגונה ואפילו אם נתכוין כדי שיהיו לו בנים שישמשו אותו וימלאו מקומו אינו משובח אלא (ז) יתכוין שיהיו לו בנים לעבודת** בוראו או שיתכוין לקיים מצות עונה כאדם הפורע חובו וכן בשיחה (ח) אפילו לספר בדברי חכמה צריך שתהיה כוונתו לעבודת הבורא או לדבר המביא לעבודתו. כללו של דבר חייב אדם לשום עיניו ולבו על דרכיו ולשקול כל מעשיו במאזני שכלו וכשרואה דבר שיביא לידי עבודת הבורא יתברך יעשהו ואם לאו לא יעשהו ומי שנוהג כן עובד את (ט) בוראו תמיד:

באר היטב

(א) בוראו תמיד. עש"תד) דכ"ש סקל"ח אחה דרך ישרה אם לעסוק בתורה ובתלמידים כל ימיו ויהנה מאחרים או יהנה מיגיע כפו ויעסוק בתורה בשבת לבד:

משנה ברורה

שמתעטש וחבירו אומר לו אסותא יאמר לו ברוך תהיה ואח"כ יאמר לישועתך קוית [illegible]

א (א) [illegible] (ד) יותר משינת הסוס וכו'. עיין לעיל בסימן ד' סט"ז מש"כ בשם המחה"ש: **(ה) אלא יתכוין שיאכל וכו'. וראיתי לאנשי מעשה שקודם אכילה היו אומרים הנני רוצה לאכול ולשתות כדי שאהיה בריא וחזק לעבודת השי"ת [ח"א]: (ו) בסוד ישרים וכו' אינו משובח. ומ"מ טוב הוא דמתוך כך בא לשמה: (ז) יתכוין שיהיו לו בנים וכו'. ועיין עוד כונות אחרות בסימן ר"מ ס"א** ואחר כונת הלב הן הן הדברים ורחמנא לבא בעי: (ח) אפילו לספר בדברי חכמה. וכ"ש אם סיפורו הוא בעניני משא ומתן צריך שתהיה כונתו לשם מצוה דהיינו שיהיה לו במה להתפרנס כדי שלא יבוא לידי גזל. ואפילו אם הוא עשיר גדול שדי לו במתיני לפרנס עצמו וכ"ז כל ימי חייו [illegible] להרבות עסקיו [illegible] או שכונתו ליקח עסקים ממה רשותו כדי להמציא מלאכה לעניי ישראל שישתכרו לחיות [illegible] כמו שכתב הרמב"ם [illegible] ישראל שמך ונותן לו מלאכה כדי שישתכר ולא יצטרך לבריות לשאול הוא מקיים בזה המ"ע דומטה ידו עמך והחזקת בו:

ביאור הלכה

*בכל דרכיך דעהו. כתב בתשובת דבר שמואל סימן קל"ח שאלה איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם אם לעסוק בתורה ולהרבות גבולו בתלמידים כל ימי השבוע וליהנות מאחרים או ליהנות מיגיע כפיו ומלאכה נקיה כל ימי השבוע ולעסוק בתורה לבד כל יום השבת [ואין כונתו שלא ילמוד כלל כל ימי השבוע דהא פשיטא דמחוייב האדם עכ"פ לקבוע עתים לתורה בכל יום כמבואר בסימן קנ"ה ובסימן רל"ח וביו"ד סימן רמ"ו אלא כונתו על יתר העת שביום איך יתנהג. וגם שאלתו הוא דוקא אם העסק שלו הוא נקי מתערובות גזל ורבית ואונאה דאל"ה אין זה ספק כלל אחד דעסקים כאלו שוב אין נקרא נהנה מיגיע כפו אלא מיגיעת אחרים ועוד דמוטב להתבייש בעוה"ז ולקבל מאה מתנות ולא לעבור פעם אחד על לאו דאורייתא של לא תגזול] והעתיק בקצרה עיקר תשובתו לשואלו הלא ראתה עינו הגדולה מה שכתוב בטיו"ד סימן רמ"ו בב"י ובב"ח ובט"ז ובש"ך בשם ספר ים של שלמה ומכולם האריך למענתו מהר"י קאר"ו בספרו כ"מ הלכות ת"ת פ"גב) וכו' אך הנראה לע"ד שאפילו הרמב"ם ז"ל יסכים בנידון דידן להתיר דאין דכון אפשר משאי אפשר וכיון שכפי צורך השעה והמקום א"א לזה האיש החפץ בחיים להתקיים תלמודו בידו לזכות בו את הרבים כ"א בסיפוק צרכיו ע"י אחרים הרי הוא ככל המון הלוים והכהנים שהיו מקבלים שכר מתרומת הלשכה כדגרסינן בכתובות פרק שני דייני גזירות והרמב"ם ז"ל פסק כן בהלכות שקלים פ"ד וז"ל מגיהי ספרים שבירושלים ודיינים שדנים את הגזלנים נוטלין שכרן וכו' ואם לא הספיקו להם אע"פ שלא רצו מוסיפין להם כדי צרכן להם ונשיהם ובניהם ובני ביתם. ואיך יעלה על הדעת שיורה בכגון זה הרב ז"ל שיותר טוב לאדם לאחוז בסכלות וחסרון החכמה כל ימיו אשר הוא גרמא לכמה נזקין ומכשלות תלמוד המביא לידי מעשה ולמנוע טוב מבעליו מפני היותו נהנה מאת אחיו וע"ש עוד מה שהאריך בענין זה ופלא על הבה"ט שלא העתיק רק השאלה ולא התשובה:

הגהות ותיקונים: א) רמ"ט: ב) פ"ג: ג) בשו"ע אין תיבה זו: ד) עשו"ת:

/This means/ that even if one is thirsty or hungry and eats or drinks for his enjoyment this is not commendable, (5) but he should have in mind to eat and drink what is /necessary/ for his survival /so as to be able/ to serve his Creator.

Likewise, even to sit (6) in the confidence of the just, stand in the presence of the righteous or walk in the counsel of the perfect is /also/ not commendable, if one does it for his own advantage, to satisfy a wish or a desire. It is only /praiseworthy/ if done for the sake of Heaven.

Similarly, where lying down is concerned, it goes without saying that when one is able to engage in Torah /study/ and /the fulfillment of/ mitzvos /without it/ he should not indulge in sleep /merely/ for his personal pleasure, but even if one is weary and needs to sleep in order to recover from his fatigue it is not commendable if he does it for his bodily enjoyment. He should rather have in mind to give sleep to his eyes and rest to his body for the sake of his health, so that when /he learns/ Torah his mind will not be confused as a result of lack of sleep.

This /consideration/ also /applies/ to the marital relations that are required of one by Torah law. To perform them /in order/ to satisfy one's desires or bodily enjoyment is disgraceful and even if one's objective is in order to have sons that will serve him and replace him it is /also/ not commendable. (7) One should rather have in mind to have sons to serve his

Mishnah Berurah

(5) **But he should have in mind to eat, etc.** I have seen men who act /conscientiously/ who would say before eating, "I now wish to eat and drink in order to be healthy and strong for the service of *Ha-Sheym*, may He be Blessed." [*Ch.A.*]

(6) **In the confidence of the just, etc. is not commendable.** This is nevertheless desirable, since through /doing/ so one will /eventually/ come to /do it for/ the sake /of Heaven/.

(7) **One should...have in mind to have sons, etc.** See other additional /desirable/ objectives /which one may have for engaging in marital relations/, in Sec. 240, Par. 1.

א ל' הטור ב סוכה כ"ו ג טור בשם רבינו יונה בפרקי אבות

[illegible]

בוראו או שיתכוין לקיים מצות עונה כאדם הפורע חובו וכן בשיחה (ח) אפילו לספר בדברי חכמה צריך שתהיה כונתו לעבודת הבורא או לדבר המביא לעבודתו. כללו של דבר חייב אדם לשום עיניו ולבו על דרכיו ולשקול כל מעשיו במאזני שכלו וכשרואה דבר שיביא לידי עבודת הבורא יתברך יעשהו ואם לאו לא יעשהו ומי שנוהג כן עובד את (א) בוראו תמיד:

באר היטב

(א) בוראו תמיד. עש"ת[ד] דב"ש סקל"ח איזה דרך ישרה אם לעסוק בתורה ובתלמידים כל ימיו ויהנה מאחרים או יהנה מיגיע כפו ויעסוק בתורה בשבת לבד:

משנה ברורה

[illegible]

ואחר כונת הלב הן הן הדברים ורחמנא לבא בעי: (ח) **אפילו לספר בדברי חכמה.** וכ"ש אם סיפורו הוא בעניני משא ומתן צריך שתהיה כונתו לשם מצוה דהיינו שיהיה לו במה להתפרנס כדי שלא יבוא ליד גזל. ואפילו אם הוא עשיר גדול שדי לו בממונו לפרנס עצמו וב"ב כל ימי חייו ג"כ יצוייר לפעמים במה שמשתדל להרבות עסקיו דבר מצוה כגון שכונתו להרבות בצדקה וגמ"ח עי"ז או שכונתו ליקח עסקים תחת רשותו כדי להמציא מלאכה לעניי ישראל שישתכרו להחיות נפשם שכל זה הוא בכלל צדקה ומעולה מתנה כמו שכתב הרמב"ם ומובא ביו"ד סימן רכ"א[א] וע"ש שהמחזיק ביד ישראל שמך ונותן לו מלאכה כדי שישתכר ולא יצטרך לבריות לשאול הוא מקיים בזה המ"ע דומטה ידו עמך והחזקת בו:

ביאור הלכה

*בכל דרכיך דעהו. כתב בתשובת דבר שמואל סימן קל"ח שאלה איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם אם לעסוק בתורה ולהרבות גבולו בתלמידים כל ימי השבוע וליהנות מאחרים או ליהנות מיגיע כפיו ומלאכה נקיה כל ימי השבוע ולעסוק בתורה לבד כל יום השבת [ואין כונתו שלא ילמוד כלל כל ימי השבוע דהא פשיטא למחוייב האדם עכ"פ לקבוע עתים לתורה בכל יום כמבואר בסימן קכ"ה ובסימן רל"ח וביו"ד סימן רמ"ו אלא כונתו על יתר העת שביום איך יתנהג. וגם שאלתו הוא דוקא אם העסק שלו הוא נקי מתערובות גזל ורבית ואונאה דאל"ה אין זה ספק כלל אחד לעסקים כאלו שוב אין נקרא נהנה מיגיע כפו אלא מיגיעת אחרים ועוד למוטב להתבייש בעוה"ז ולקבל מאה מתנות ולא לעבור פעם אחד על לאו דאורייתא של לא תגזול] והעתיק בקצרה עיקר תשובתו לשואלו הלא ראתה עינו הגדולה מה שכתוב בטיו"ד סימן רמ"ו בב"י ובב"ח ובט"ז ובש"ך בשם ספר ים של שלמה ומכולם האריך למענתו מהר"י קאר"ו בספרו כ"מ הלכות ת"ת פ"ה[ב] וכו' אך הנראה לע"ד שאפילו הרמב"ם ז"ל יסכים בנידון דידן להתיר דאין דכין אפשר משאי אפשר וכיון שכפי צורך השעה והמקום א"א לזה האיש החפץ בחיים להתקיים תלמודו בידו לזכות בו את הרבים כ"א בסיפוק צרכיו ע"י אחרים הרי הוא ככל המון הדיינים והחכמים שהיו מקבלים שכר מתרומת הלשכה כדגרסינן בכתובות פרק שני דייני גזירות והרמב"ם ז"ל פסק כן בהלכות שקלים פ"ד וז"ל מגיהי ספרים שבירושלים ודיינים שדנים את הגזלנים נוטלין שכרן וכו' ואם לא הספיקו להם אע"פ שלא רצו מוסיפין להם כדי צרכן להם ונשיהם ובניהם ובני ביתם. ואיך יעלה על הדעת שיורה בכגון זה הרב ז"ל שיותר טוב לאדם לאחוז בסכלות וחסרון החכמה כל ימיו אשר הוא גרמא לכמה נזקין ומכשלות תלמוד המביא לידי מעשה ולמנוע טוב מבעליו מפני היותו נהנה מאת אחיו וע"ש עוד מה שהאריך בענין זה ולפלא על הבה"ט שלא העתיק רק השאלה ולא התשובה:

דחוקה

הגהות ותיקונים: א) רמ"ט: ב) פ"ג: ג) בשו"ע אין תיבה זו: ד) עשו"ת:

Creator or /act/ like a person who is paying his debt, to fulfil the mitzvah of /giving his wife her/ conjugal rights.

In the same way, as regards conversation, (8) even if one relates words of wisdom his aim /in doing so/ should be the service of the Creator or /it should be/ for a purpose that will lead to His service.

The general rule is that one is obliged to examine and be conscious of his ways and weigh all his actions with the scales of his intelligence.[3*] If he sees that something leads to the service of the Creator, may He be Blessed, he should do it, but if not he should not do it. Whoever acts in this way serves his Creator perpetually.

Mishnah Berurah

/The merit of one's actions in/ these matters is dependent on the heart's intentions and /one should bear in mind that/ the Merciful One requires /one to serve Him/ with his heart.

(8) Even if one relates words of wisdom. If one's talk /merely/ concerns trade matters his objective should certainly be for the sake of mitzvah, i.e., to have the wherewithal to support himself so that he will not come to rob. Even if one is very rich and has sufficient means to support himself and the members of his household for the whole of his life, there may also be circumstances on occasion where his efforts to expand his enterprises are of a mitzvah character. For example, if his purpose /in doing so/ is to increase charity and kindness by means of it. Alternatively, if his objective is to bring enterprises under his control in order to provide work for Jewish poor who will /thus be able to/ earn their livelihood. All this is classed as charity and is /in fact/ superior to /straightforward charity/, as stated by the *Rambam*[2] and quoted in the *Yoreh Deah,* Sec. 249[3] /,Par. 6/. See /the *Rambam* and the *Yoreh De'ah*/ there, that if one upholds a Jew who has become poor and provides him with work so that he can earn /a livelihood/ and not be dependent on asking people /for charity/, he thereby fulfils the positive commandment of, "And if his means fail him with you and you should uphold him."[4]

[3*] As to whether it is preferable for someone to devote all week to Torah study and teaching, thus being dependent for his sustenance on his fellows, or to engage in profitable work and merely study on Shabbos and at fixed times during the week, the *Devar Shemu'el* writes that all authorities would agree that, since the public benefit is involved and he would not be able to satisfy his study requirements otherwise, the former course should be followed. It is unthinkable that in order to avoid benefiting from one's fellows it is preferable to adopt a course of stupidity and ignorance all one's life, which will cause several damages and obstacles. It goes without saying that it is preferable to live on charity rather than to engage in profitable work which entails robbery, interest, overcharging or underpaying. (Beyur Halachah)

[2] *Rambam, Hilchos Matnos Aniyim* 10:7.

[3] The reference to Sec. 251 given in the Hebrew text is an obvious error.

[4] *Va-Yikra* 25:35.

הלכות תפלת המנחה

רלב דברים האסורים לעשות בשעת המנחה. ובו ג׳ סעיפים:

א אאם השעה (א) דחוקה (ב) יתפללו בלחש ואח״כ יאמר שליח ציבור מגן ומחיה ויענה קדושה ומסיים האל הקדוש אם אין שהות (ג) ביום לגמור י״ח ברכות: הגה וי״א שיתפלל (ד) * הש״ץ עם הקהל (א) בקול רם וכן נוהגין וע״ל סי׳ קכ״ד סעיף ב׳: **ב** (ה) בלא ישב אדם (ו) להסתפר (ז) סמוך (ג) למנחה עד שיתפלל ולא יכנס (ח) למרחץ ולא (ט) * לבורסקי (מקום שמעבדין שם העורות) (י) ולא

באר הגולה

א שבלי הלקט בשם רבי אפרים בשם רב האי ב שבת ט׳

באר היטב

(א) בקול רם. ומ״מ בת״ל לא יעשה כן לכתחלה כיון שאומר הש״ץ עננו ברכה בפ״ע והקהל אומרים כדרכן ליכא יו״ד לדייתי לש״ץ ומ״מ אם השעה לחוקה מאד יתפלל מיד בקול רם ויאמר הש״ץ עננו והקהל יאמרו בש״ת רלנ״ח מ״א וע״ל סי׳ קכ״ד ס״ב מש״ש. והאר״י ז״ל לא הניח לאמרה בקול רם אלא בלחש ואח״כ בקול רם אפי׳ אחר שקיעת החמה אפי׳ בע״ש: (ב) למנחה. היינו חצי שעה קודם. ולא יחזיק אז ילך בחיקו שמא יטנף בגדיו ובעוד שיחזור אחר המים יעבור זמן מנחה או יתאחר לבא לבהכ״נ

ביאור הלכה

* הש״ץ עם הקהל. עיין מ״א מה שהביא בשם הרלב״ח דבת״ל לא יעשו כן דכיון שאומר הש״ץ עננו ברכה בפ״ע והקהל אומרים כדרכן בלחש הלא ליכא יו״ד לדייתי לש״ץ ע״ש ולא העתקתיו במ״ב דנלענ״ד פשוט לפי מה שאנו נוהגין כהיום שהש״ץ אינו אומר בקול רק עד אחר ברכה ג׳ כדי להוציאן י״ח בקדושה בודאי א״ל הש״ץ לומר ברכת עננו רק בש״ת כשאר יחידים דזה לא נקרא חזרת הש״ץ והרלב״ח מיירי לפי מה שהיו נוהגין בזמנו שהש״ץ היה אומר כל הי״ח בקול רם ועיין לעיל בסימן קכ״ד בבה״ל ד״ה בלחש: * לבורסקי. עיין מ״ב מש״כ לענין שאר מלאכות והוא מת״א ומצאתי במאירי שכתב מענין זה וז״ל קצת מפרשים כתבו שלא נאסרה מלאכה בחול מזמן הסמוך למנחה גדולה אלא במלאכות שאין רגילות עשייתן לתאאין כגון תספורת או הבורסקי שמאחר שאתה חושש על הפסד עורות איך יפסיד [וילך להתפלל] ועוד שדרכו ללבוש בגדים צואים באותה שעה עד שישלים וירחץ רגליו וילביש בגדים הרגילים לו ואיך יפסיק ע״ת לחזור לאלתר לסורו וכן לדין קשה לו לזוז בעוד שטענתו בידו ועדיו מזומנים לו וכן כל כיוצא בו אבל תפירה וכתיבה ושאר דברים שאדם רגיל להסתלק מהן לחצי שיעור מתחיל וכשיגיע זמן תפלה מפסיק עכ״ל וכונת המאירי במש״כ קצת מפרשים הוא להרשב״א המובא ברל״ה בב״י ואפשר שכן הוא ג״כ דעת המ״א ולהכי כתב כיוצא בזה וכ״כ הפמ״ג אמנם מסתימת לשון מהרי״ו שהביא המ״א בסק״ח משמע

משנה ברורה

א (א) דחוקה. דהיינו שאין שהות ביום שיתפללו מתחלה הצבור בלחש ואח״כ גם חזרת הש״ץ כראוי: (ב) יתפללו בלחש. היינו שלא יסמכו הצבור מפני הדחק לצאת רק בתפלת הש״ץ שיתפלל בקול רם דעיקר תפלה בלחש הוא ורק הש״ץ יקצר בתפלתו שבקול ולא יאמר כ״א ג׳ ראשונות להוציאן ידי חובתן בקדושה: (ג) ביום. עיין לקמן בסימן רל״ג ס״א בהג״ה מתי נגמר היום לענין תפלת המנחה ועיין במ״ב שם: (ד) הש״ץ עם הקהל. היינו שהש״ץ אומר מיד בקול רם (א) והקהל יאמרו עמו בלחש מלה במלה עד לאחר האל הקדוש וטוב שיהיה עכ״פ אחד שיענה אמן על ברכת הש״ץ [רמ״א לעיל בסימן קכ״ד ס״ב ועיין במ״ב מש״כ שם: **ב** (ה) לא ישב אדם וכו׳. הנה מפני שבסעיף זה יש בו פרטים רבים לכן מוכרח אני [illegible]

[illegible] ויסתרו הדין ויומשך הענין:

סעודה

שער הציון

(א) היינו מה שרמז הרמ״א במש״כ ועיין לעיל וכו׳: (ב) גמרא: (ג) מ״א וא״ר מפקפק בזה; (ד) פמ״ג: (ה) וגם שמא יתקן [רמב״ם] ובתוך כך יעבור הזמן: (ו) מ״א: (ז) דרק באופן זה קאי שעתה בא לישב מחדש רק בשביל הגמר דאלו כבר ישב מקודם שהגיע הזמן בשביל התחלת הדין אף שגמר הדין הגיע סמוך למנחה הלא קי״ל אם התחילו אין מפסיקין ופשוט:

THE LAWS /CONCERNING/ THE MINCHAH PRAYER

§232: ACTIVITIES ONE IS FORBIDDEN TO DO AT MINCHAH TIME

(Contains Three Paragraphs)

1. If time is (1) pressing /the congregation should act as follows/. (2) They should pray /the eighteen-blessing prayer/ quietly and the community prayer should afterwards say /aloud the blessings/ *Mageyn Avraham* and *Mechayeih Ha-Meysim.*[1*] /The congregation/ should /then/ respond with the *kedushah* and, if there is not /enough/ time /left/ (3) in the day /for the community prayer/ to finish the eighteen blessings, he should conclude /with the blessing/ *Ha-Keyl Ha-Kadosh.*[2*]

Gloss: There are /authorities/ who say that /when time is pressing/ (4) *the community prayer should pray /together/ with the congregation aloud and this is /in fact/ the custom. See above in Sec. 124, Par. 2.*

Mishnah Berurah

§232

(1) **Pressing.** I.e., if there is not /enough/ time /left/ in the day for the congregation to pray /the eighteen-blessing prayer/ quietly first and the community prayer to repeat it afterwards as well, as it should be /prayed/.

(2) **They should pray quietly.** I.e., the congregation should not rely because of the pressing /circumstances/ merely on fulfilling /their obligation/ by means of the prayer that the community prayer prays aloud, since the main /obligation/ is a quiet prayer. The only /solution is for/ the community prayer to shorten the prayer /he prays/ aloud and say only the first three /blessings/, so that /the congregation/ will be able to fulfil their obligation with respect to *Kedushah.*

(3) **In the day.** See below in Sec. 233, in the gloss to Par. 1, as to when the day /is considered to have/ ended for the purposes of the Minchah prayer. See the Mishnah Berurah there.

(4) **The community prayer...with the congregation.** I.e., the community prayer should say aloud immediately /the first blessings of the eighteen-blessing prayer/, until after /the blessing/ *Ha-Keyl Ha-Kadosh*, and the congregation should say /those blessings together/ with him quietly word by word.

It is desirable that there should be at least one /person/ to respond אָמֵן to the blessings of the community prayer. [*Rema* above in Sec. 124, Par. 2. See what we have written there[1] in the Mishnah Berurah.]

[1*] I.e., the first two blessings of the eighteen-blessing prayer.

[2*] I.e., the third blessing of the eighteen-blessing prayer.

[1] See there in sub-Par. 8, that if the time is not so pressing the congregation should only start the quiet prayer after the community prayer has finished saying the blessing *Ha-Keyl Ha-Kadosh.*

[illegible]

[illegible]
ומסיים האל הקדוש אב איז שהות (ג) ביום לגמור [illegible]
[illegible]קהל (א) בקול רם וכן נוהגין וע"ל סי' קכ"ד סעיף ג': **ב** (ה) **בלא ישב אדם (ו) להסתפר (ז) סמוך**
[illegible]

א שבלי הלקט בשם רבי אפריס בשם רב האי ב שבת ט'

באר היטב

(א) בקול רם. ומ"מ בת"ל לא יעשה כן לכתחלה כיון שאומר הש"ץ עננו ברכה בפ"ע והקהל אומרים כדרכן ליכא יו"ד לצייתי לש"ץ ומ"מ אם השעה לחוקה מאד יתפלל מיד בקול רם ויאמר הש"ץ עננו והקהל יאמרו בש"ת רלנ"ח מ"א וע"ל סי' קכ"ד ס"ב מש"ס. והאר"י ז"ל לא הניח לאמרה בקול רם אלא בלחש ואח"כ בקול רם אפי' אחר שקיעת החמה אפי' בע"ש: (ב) למנחה. היינו חצי שעה קודם. ולא יחזיק אז ילך בחיקו שמא יטנף בגדיו ובעוד שיחזור אחר המים יעבור זמן מנחה או יתאחר לבא לבהכ"נ

ביאור הלכה

* הש"ץ עם הקהל. עיין מ"א מה שהביא בשם הרלב"ח דבת"ל לא יעשו כן לכיון שאומר הש"ץ עננו ברכה בפ"ע והקהל אומרים כדרכן בלחש הלא ליכא יו"ד לצייתי לש"ץ ע"ש ולא העתקתיו במ"ב דנלענ"ד פשוט לפי מה שאנו נוהגין כהיום שהש"ץ אינו אומר בקול רק עד אחר ברכה ג' כדי להוציאן י"ח בקדושה בודאי א"ל הש"ץ לומר ברכת עננו רק בש"ת כשאר יחידים דזה לא נקרא חזרת הש"ץ והרלב"ח מיירי לפי מה שהיו נוהגין בזמנו שהש"ץ היה אומר כל הי"ח בקול רם ועיין לעיל בסימן קכ"ד בבה"ל ד"ה בלחש: * לבורסקי. עיין מ"ב מש"כ לענין שאר מלאכות והוא ממ"א ומצאתי במאירי שכתב מענין זה וז"ל קצת מפרשים כתבו שלא נאסרה מלאכה בחול מזמן הסמוך למנחה גדולה אלא במלאכות שאין רגילות עשייתן לחצאין כגון תספורת או הבורסקי שמאחר שאתה חושש על הפסק עורות איך יפסיד [וילך להתפלל] ועוד שדרכו ללבוש בגדים צואים באותה שעה עד שישלים וירחץ רגליו וילביש בגדים הרגילים לו ואיך יפסיק ע"מ לחזור לאלתר לקורו וכן לדין קשה לו לזוז בעוד שטענתו בידו ועדיו מזומנים לו וכן כל כיוצא בו אבל תפירה וכתיבה ושאר דברים שאדם רגיל להסתלק מהן לחצי שיעור מתחיל וכשיגיע זמן תפלה מפסיק עכ"ל וכונת המאירי במש"כ קצת מפרשים הוא להרשב"א המובא ברל"ה בב"י ואפשר שכן הוא ג"כ דעת המ"א ולהכי כתב כיוצא בזה וכ"כ הפמ"ג אמנם מסתימת לשון מהרי"ו שהביא המ"א בסק"ח משמע

משנה ברורה

[illegible]

[illegible] שיהיה עכ"פ אחד שיענה אמן על ברכת הש"ץ [ונ"מ [illegible] קכ"ד ס"ב ועיין במ"ב מש"כ שם: **ב** (ה) **לא ישב אדם** וכו'. הנה מפני שבסעיף זה יש בו פרטים רבים לכן מוכרח אנכי להאריך קצת. הנה כל זה הסעיף לענין אכילה וכן לענין להסתפר וליכנס למרחץ ושאר דברים הנזכרים פה הוא משנה בפ"ק דשבת דאסור סמוך למנחה ולא ביארה המשנה איזה מנחה אי מנחה גדולה [דהיא משש שעות ומחצה ולמעלה וסמוך לה הוא חצי שעה קודם דהיינו תיכף אחר חצות היום] או מנחה קטנה [דהוא מתשע שעות ומחצה ולמעלה וסמוך לזה היינו מתחלת שעה עשירית] גם לא ביארה המשנה מה דאסרה לענין אכילה אי דוקא לסעודה גדולה דהיינו סעודת נישואין וכה"ג אז אסור שמא יעבור זמן המנחה או אפילו סעודה קטנה כסעודת כל אדם אסור דלמא אתי לאמשוכי [וכן כה"ג יש להסתפק בשאר דברים המוזכרים במשנה דהיינו שאסור ליכנס למרחץ אי דוקא לכולא מלתא דמרחץ דהיינו לחוף ראשו ולהשתטף בחמין ולזון ולהזיע או אפילו להזיע בעלמא אסור שמא יתעלף מחמת חום המרחץ וכן לענין בורסקי אי דוקא לבורסקי גדולה או אפי' לעיוני בעלמא וכה"ג בשארי דברים כאשר מוזכרים בזה הסעיף] ויש שם בגמרא שני תירוצים ולתרוייהו איירי המשנה במנחה גדולה תירוץ קמא דכונת המשנה שאסרה סמוך למנחה גדולה איירי דוקא בסעודה גדולה [הא סעודה קטנה מותר להתחיל עד זמן סמוך למנחה קטנה. ויש שמקילין עוד לתירוץ זה דאפילו סמוך למנחה קטנה ג"כ מותר להתחיל סעודה קטנה] ותירוץ בתרא דכונת המשנה לאסור אפילו סעודה קטנה סמוך למנחה גדולה ונחלקו הפוסקים בזה הרי"ף והרמב"ם פסקו כתירוצא בתרא וזהו שסתם המחבר כמותם והרמ"א בריש דבריו פסק כתירוצא קמא וזו סוף הענין שבם [illegible]

[illegible]

שער הציון

(א) היינו מה שרמז הרמ"א במש"כ ועיין לעיל וכו': (ב) גמרא: (ג) מ"א וא"ר מפקפק בזה; (ד) פמ"ג: (ה) וגם שמא יתקן [רמב"ם] ובתוך כך יעבור הזמן: (ו) מ"א: (ז) דרק באופן זה קאי שעתה בא לישב מחדש רק בשביל הגמר דאלו כבר ישב מקודם שהגיע הזמן בשביל התחלת הדין אף שגמר הדין הגיע סמוך למנחה הלא קי"ל אם התחילו אין מפסיקין ופשוט:

2. (5) One should not sit down (6) to have a haircut /once it is/ (7) close to /the

Mishnah Berurah

(5) One should not sit down, etc. Now in view /of the fact/ that this paragraph has many details, I must therefore expand somewhat /in order to explain it/.

/The reader should/ note that /the rulings of/ this entire paragraph, with respect to eating and likewise with respect to having a haircut, entering a bathhouse and the other activities mentioned here, are /based on/ a Mishnah[2] in the first chapter of *Shabbos*. /The Mishnah states/ that /these activities/ are forbidden /to be started/ close to /the time for praying/ Minchah. /However,/ the Mishnah does not specify which /time for praying/ Minchah /is meant/, the earlier /time for praying/ Minchah [which is from six and a half hours[3] /of the day/ onwards, which would mean /that these activities are forbidden to be started/ immediately after midday /, since/ half an hour beforehand is /considered/ close to it] or the later /time for praying/ Minchah [which is from nine and a half hours /of the day/ onwards, /so that/ close to it is the beginning of the tenth hour[4]]. The Mishnah also does not specify what it forbids with respect to eating, whether only a large feast (i.e., a wedding feast and the like) is prohibited then /for fear/ that the time /period/ during which /one can pray/ Minchah may pass /without one having prayed it/ or whether even /to start/ a small meal, such as the /size of/ meal that everyone eats /ordinarily/, is /also/ prohibited, in case one will come to prolong /the meal/. [The same ambiguity likewise exists with respect to the other activities mentioned in the Mishnah. For example, /as regards/ the prohibition against entering a bathhouse, /it is unclear/ whether it is only /making use of/ all the facilities of the bathhouse /that is forbidden/, i.e., washing one's head and rinsing /oneself/ in hot and cold /water/ and perspiring, or whether it is even forbidden merely /to enter the bathhouse in order/ to perspire, in case one will faint because of the heat in the bathhouse /and will not recover in time to pray Minchah/. Similarly, with respect to /entering/ a tannery, /there is no indication as to/ whether it is only /forbidden/ if /one wishes to start/ large-scale tanning or whether it is even /forbidden to go in/ merely to inspect /the hides/. /The precise prohibition is/ correspondingly /vague/ with respect to the other activities mentioned in this paragraph.]

The Gemara[2] there provides two explanations /of the Mishnah/ and according to both of them the Mishnah is referring to the earlier /time for praying/ Minchah.

The first explanation is that when the Mishnah forbids /eating a meal/ close to the earlier /time for praying/ Minchah it only has in mind a large feast. [As to a small meal, it is /in fact/ permitted to be begun until such time as it is /already/ close to the later /time for praying/ Minchah. There are /authorities/ who are /still/ more lenient /in their understanding of/ this explanation /and interpret it/ that even if it is /already/ close to the later /time for praying/ Minchah one is also permitted to begin a small meal.]

The second explanation is that the Mishnah even means to forbid /one to start/ a small meal close to the earlier /time for praying/ Minchah.

The Poskim are divided /about the ruling/ in this /matter/. The *Rif* and the *Rambam*[5] rule in accordance with the second explanation and this is /the view/ which the author /of the Shulchan Aruch/ gives categorically, in keeping with their /view/. The *Rema* in his opening words rules in accordance with the first explanation.

---

[2] *Shabbos* 9b.

[3] It should be noted that the actual daytime is divided into twelve hours and, therefore, what is meant is when six and a half twelfths of the daytime have passed. See Sec. 233, in the gloss to Par. 1.

[4] I.e., after nine hours. In other words, when three-quarters of the daytime has passed.

[5] *Rambam, Hilchos Tefilah* 6:5.

רלב דברים האסורים לעשות בשעת המנחה. ובו ג׳ סעיפים:

באר הגולה

א שבלי הלקט בשם רבי אפרים בשם רב האי ב שבת ט׳

א אאם השעה (א) דחוקה (ב) יתפללו בלחש ואח״כ יאמר שליח ציבור מגן ומחיה ויענה קדושה ומסיים האל הקדוש אם אין שהות (ג) ביום לגמור י״ח ברכות: הגה וי״א שיתפלל (ד) * הש״ץ עם הקהל (א) בקול רם וכן נוהגין וע״ל סי׳ קכ״ד סעיף ב׳: ב (ה) בלא ישב אדם (ו) להסתפר (ז) סמוך (ב) למנחה עד שיתפלל ולא יכנס (ח) למרחץ ולא (ט) * לבורסקי (מקום שמעבדין שם העורות) (י) ולא

באר היטב

(א) בקול רם. ומ״מ בת״ל לא יעשה כן לכתחלה כיון שאומר הש״ץ עננו ברכה בפ״ע והקהל אומרים כדרכן ליכא יו״ד לצייתי לש״ץ ומ״מ אם השעה דחוקה מאד יתפלל מיד בקול רם ויאמר הש״ץ עננו והקהל יאמרו בש״ת רלב״ח מ״א וע״ל סי׳ קכ״ד ס״ב מש״ש. והאר״י ז״ל לא הניח לאמרה בקול רם אלא בלחש ואח״כ בקול רם אפי׳ אחר שקיעת החמה אפי׳ בע״ש: (ב) למנחה. היינו חצי שעה קודם. ולא יחזיק אז ילד בחיקו שמא יטנף בגדיו ובעוד שיחזור אחר המים יעבור זמן מנחה או יתאחר לבא לבהכ״נ

ביאור הלכה

* הש״ץ עם הקהל. עיין מ״א מה שהביא בשם הרלב״ח דבת״ל לא יעשו כן דכיון שאומר הש״ץ עננו ברכה בפ״ע והקהל אומרים כדרכן בלחש הלא ליכא יו״ד לצייתי לש״ץ ע״ש ולא העתקתיו במ״ב דכלענ״ד פשוט לפי מה שאנו נוהגין כהיום שהש״ץ אינו אומר בקול רק עד אחר ברכה ג׳ כדי להוציאן י״ח בקדושה בודאי א״צ הש״ץ לומר ברכת עננו רק בש״ת כשאר יחידים דזה לא נקרא חזרת הש״ץ והרלב״ח מיירי לפי מה שהיו נוהגין בזמנו שהש״ץ היה אומר כל הי״ח בקול רם ועיין לעיל בסימן קכ״ד בבה״ל ד״ה בלחש: * לבורסקי. עיין מ״ב מש״כ לענין שאר מלאכות והוא ממ״א ומצאתי במאירי שכתב מענין זה וז״ל קצת מפרשים כתבו שלא נאסרה מלאכה בחול מזמן הסמוך למנחה גדולה אלא במלאכות שאין רגילות עשייתן להאריך כגון תספורת או הבורסקי שמאחר שאתה חושש על הפסד עורות איך יפקיד [וילך להתפלל] ועוד שדרכו ללבוש בגדים צואים באותה שעה עד שישלים וירחץ רגליו וילביש בגדים הרגילים לו ואיך יפסיק ע״מ לחזור לאלתר לסורו וכן לדין קשה לו לזוז בעוד שטענתו בידו ועדיו מזומנים לו וכן כל כיוצא בו אבל תפירה וכתיבה ושאר דברים שאדם רגיל להסתלק מהן לחצי שיעור מתחיל וכשיגיע זמן תפלה מפסיק עכ״ל וכונת המאירי במש״כ קצת מפרשים הוא להרשב״א המובא ברל״ה בב״י ואפשר שכן הוא ג״כ דעת המ״א ולהכי כתב כיוצא בזה וכ״כ הפמ״ג אמנם מסתימת לשון מהרי״ו שהביא המ״א בסק״ח משמע

משנה ברורה

א (א) [illegible] שאין שהות ביום שיתפללו ויתחילו [illegible] בלחש ואח״כ [illegible] תורת [illegible] היינו שלא ימתינו [illegible] הש״ץ שיתפלל בקול רם [illegible] בתפלתו שיגיע [illegible] יאמר [illegible] ידי חובתו בקדושה. [illegible] לקמן בסימן [illegible] מתי נגמר היום לענין [illegible] [illegible]. היינו שהש״ץ אומר מיד בקול רם (א) והקהל יאמרו עמו בלחש מלה במלה עד לאחר האל הקדוש וטוב שיהיה עכ״פ אחד שיענה אמן על ברכת הש״ץ [ומ״א לעיל בסימן קכ״ד ס״ב ועיין בבה״ל מש״כ שם]: ב (ה) לא ישב אדם [illegible] להסתפר וליכנס למרחץ [illegible] דאסור סמוך [illegible] או מנחה גדולה [דהיא משש שעות ומחצה ולמעלה] וסמוך לה הוא חצי שעה [illegible] היינו תיכף אחר חצות היום] או מנחה קטנה [דהוא מתשע שעות ומחצה ולמעלה וסמוך לזה היינו מתחלת שעה עשירית] גם [illegible] המשנה מה דאסרה לענין אכילה אי דוקא סעודה גדולה [illegible] וכה״ג או אסור שמא יעבור זמן המנחה או אפילו סעודה קטנה כסעודת כל אדם אסור [illegible] אתי לאמשוכי [illegible] בשאר דברים המוזכרים במשנה דהיינו שאסור [illegible] למרחץ אי דוקא לכולא מלתא דמרחץ דהיינו לחוף [illegible] או אפילו להזיע [illegible] אסור שמא יתעלף מחמת חום המרחץ וכן לענין בורסקי אי דוקא לבורסקי גדולה או [illegible] בשארי דברים [illegible] יש גם [illegible] שני תירוצים [illegible] המשנה שאסרה סמוך [illegible] גדולה [illegible] זמן סמוך למנחה קטנה. ויש שמקילין עוד לתירוץ זה דאפילו סמוך למנחה קטנה [illegible] ותירוץ בתרא דכונת המשנה לאסור אפילו סעודה [illegible] סמוך למנחה גדולה ונחלקו הפוסקים בזה [illegible] כתירוצא בתרא וזהו שסתם המחבר כמותם והרמ״א גריס דבריו פסק כתירוצא קמא **זהו תורף הענין שבסעיף זה ועתה נתחיל לבאר את דברי הסעיף:** (ו) להסתפר סמוך למנחה. האי סמוך למנחה היינו סמוך למנחה גדולה כאשר כתב המחבר בסוף דבריו ואכולהו קאי ואף שעד סוף זמן המנחה יש שהות הרבה (ב) אפ״ה חיישינן שמא ישבר הזוג ויחזור אחר אחרת ויעבור המנחה (ג) ואפשר שאם יש לו ב׳ או ג׳ זוגים מוכנים לפניו שרי. כשמגיע זמן המנחה נכון שלא יקח ילד בחיקו דשמא יטנף בגדיו ובעוד שיחזור אחר מים יעבור מנחה או יתאחר לבוא לבהכ״נ [ס״ח סימן י״ח]: (ז) סמוך למנחה. היינו חצי שעה קודם דהוא תחלת שעה שביעית שהוא מחצי היום ומעלה ואין חילוק בין היום ארוך או קצר (ד) לעולם חשבינן לשעה זו סמוך למנחה אחר חצי היום: (ח) למרחץ. אפילו להזיע בעלמא וכ״ש לכולא מלתא דמרחץ: (ט) לבורסקי. אפילו לעיוני בעלמא שמא יראה שנתקלקלו העורות ויצטער (ה) ויהיה טרוד בצערו ולא יתפלל [רש״י] (ו) ומשמע דהוא הדין לכל מלאכה או חשבון כיוצא בו שאפשר להמשך או לגרום טרדא [ועיין בבה״ל] ולכן אותם היוצאים לירידים שטרודים בקניית ומכירת סחורה לא יתחילו לכתחלה סמוך לזמן מנחה גדולה עד שיתפללו מקודם [ח״א]: (י) ולא לדין. אפילו שמעו טענותיהם מכבר ועתה (ז) רק לישב בשביל גמר דין אסור שמא יראו טעם ויסתרו הדין ויימשך הענין:

סעודה

שער הציון

(א) היינו מה שרמז הרמ״א במש״כ ועיין לעיל וכו׳: (ב) גמרא: (ג) מ״א וא״ר מפקפק בזה; (ד) פמ״ג: (ה) וגם שמא יתקן [רמב״ם] ובתוך כך יעבור הזמן: (ו) מ״א: (ז) דרק באופן זה קאי שעתה בא לישב מחדש רק בשביל הגמר דאלו כבר ישב מקודם שהגיע הזמן בשביל התחלת הדין אף שגמר הדין הגיע סמוך למנחה הלא קי״ל אם התחילו אין מפסיקין ופשוט:

time for praying/ Minchah, until he has prayed /Minchah/. One should not enter (8) a bathhouse or (9) a tannery *(...)* (10) or /sit in/ judgment and should

Mishnah Berurah

This is the gist of the subject matter of this paragraph. We will now begin to explain the words of the paragraph.

(6) To have a haircut close to Minchah. By the /term/ "close to Minchah," /the Shulchan Aruch/ means close to the earlier /time for praying/ Minchah, as the author writes at the end of his statement, with reference to everything /that is forbidden in this paragraph/. Even though there is /then/ plenty of time /left/ until the end of the time /during which one can pray/ Minchah, we are nevertheless afraid that the /barber's/ pair of scissors may break and he will look for another /pair/ and /in the meanwhile the time during which one can pray/ Minchah will pass. It could be that if /the barber/ has two or three pairs /of scissors/ ready in front of him it is /then/ permitted.

It is a correct /practice/ not to take a child in one's lap once the time for /praying/ Minchah has arrived. For /the child/ may dirty one's clothes and while one is looking for water /the time for praying/ Minchah will pass or one will come to the Synagogue late /because of it/. [*S.Ch.* Sec. 18]

(7) Close to /the time for praying/ Minchah. I.e., /from/ a half an hour before /the time for praying Minchah/, which is the beginning of the seventh hour /of the day/, in other words, from midday onwards. It makes no difference whether the day is long or short, /so that/ close to /the time for praying/ Minchah is always considered to /begin/ after midday according to this view.

(8) A bathhouse. /I.e.,/ even to merely perspire /there/ and certainly if /one wishes to use/ all the facilities of the bathhouse.

(9) A tannery. /I.e.,/ even to merely inspect /the hides/, in case one will notice that the hides have become spoilt and will become distressed, and will /then/ be preoccupied with his distress and will not pray /Minchah/. [*Rashi*]

It is implied that this ruling /applies correspondingly/ in the case of any similar work or reckoning which can drag on or give rise to preoccupation. [See the Beyur Halachah.[6]] Consequently, those who go to fairs and are preoccupied with buying or selling merchandise should not begin /doing so/ initially close to the earlier time for /praying/ Minchah, /but should put it off/ until they have first prayed /Minchah/. [*Ch.A.*]

(10) Or /sit in/ judgment. Even if /the judges/ already heard the arguments of /the litigants/ and decide to sit now for the final judgment, it is /nevertheless/ forbidden /for them to do so/, in case they will become aware of a reason for contradicting the judgment and the matter will drag on.

---

6 There the author notes a view that close to the time for praying Minchah it is only forbidden to start the sort of work that one usually finishes without interrupting it in the middle, but one is permitted to start the sort of work that it is usual to interrupt although it is not yet finished. He rules there that one may rely on this view if necessary.

לדין ולא לאכול [ג]אפי' (ג) (יא) סעודה קטנה (יב) סמוך למנחה גדולה (יג) * ואם (ד) התחיל (יד) באחת מכל אלו אינו מפסיק אף ע"פ שהתחיל באיסור [ד]והוא שיהא שהות ביום להתפלל אחר שיגמור סעודתו או מלאכתו אבל (טו) אם אין שהות להתפלל אח"כ צריך (ה) (טז) להפסיק מיד (יז) [ה]ומאימתי התחלת תספורת משיניח סודר של ספרים על ברכיו והתחלת מרחץ משיפשוט לבושו העליון והתחלת בורסקי משיקשור בגד בין כתפיו כדרך הבורסקים והתחלת דין (יח) אם היו עסוקים בו משיתחילו בעלי דינים לטעון ואם לא היו עסוקים בו

באר הגולה

ג שם וכרב אחא בר יעקב דלישנא בתרא הוא והרי"ף שם ורמב"ם בפ"י מה"ת והגהות מיי' שכן היה נוהג ר' מאיר ד תוס' ורא"ש והר"ן ממשמעות הגמרא שם ובסוכה ל"ח ה שם בגמרא י' ו רבינו ירוחם

באר היטב

ס"ח סי' י"ח: (ג) סעודה קטנה. דילמא אתי לאמשוכי. כתב מהרי"ל בהלכות פסח וכ"ל דה"ה מי שלא התפלל ערבית עם הצבור אסור במלאכה ובלמוד עד שיתפלל אבל בשחרית כיון שהצבור מתפללין לא חיישינן שמא יפשע ומה"ט נהגו לאכול אחר זמן מנחה קטנה ועוד דהשמש מזכיר וקורא לבהכ"נ אבל במקום שאין שם מנין אסור ללמוד בשחרית קודם שיתפלל עכ"ל וכ"ה לעיל סימן פ"ט ס"ו. והא דאמרי' בברכות שלא יאמר אדם אוכל ואשתה תחלה ואח"כ אקרא ק"ש אלא נכנס לבהכ"נ וקורא ושונה ואח"כ קורא ק"ש מיירי קודם זמנה דהיינו חצי שעה קודם הזמן לאסור באכילה ומותר בלימוד כדי שלא יהא יושב ובטל חצי שעה אבל כשהגיע הזמן אסור ללמוד אא"כ במקום שיש צבור ע"ל סי' פ"ט ס"ו מ"א: (ד) התחיל. אפילו אחר מנחה גדולה אין מפסיקין אפילו כשיגיע זמן מנחה קטנה. ואם התחילו סמוך למנחה קטנה מפסיקין אפי' יש שהות. וכל הפטור ומפסיק נקרא הדיוט עמ"א: (ה) להפסיק מיד. אפי' עוד היום גדול כל שיודע שתמשך סעודתו עד שתחשך צריך להפסיק מיד ואפי' התחיל בהיתר מפסיק מ"א: (ו) יליו.

משנה ברורה

(יא) סעודה קטנה. היינו סעודת כל אדם [וסעודה גדולה הוא של נשואין ומלה] והטעם דחיישינן שמא ימשך. ודין איסור אכילה או מלאכה קודם מעריב יתבאר בסימן רל"ה ס"ב. ולענין להתחיל ללמוד קודם תפלת המנחה ע' לעיל בסי' פ"ט ס"ו לענין לימוד קודם תפלת שחרית (ח) וה"ה הכא כשמגיע זמן מנחה קטנה: (יב) סמוך למנחה גדולה. עיין לעיל בסק"ז במ"ב: (יג) ואם התחיל וכו'. (ט) אפילו התחיל אחר שהגיע כבר זמן מנחה גדולה ואפילו אחר כך כל שלא הגיע עדיין החצי שעה שקודם מנחה קטנה [דאלו כשהתחיל (י) בזו החצי שעה מפסיק (יא) כשיגיע זמן מנחה קטנה ואף שיש שהות הרבה עדיין על הערב דעיקר זמן מנחה הוא (יב) ממנחה קטנה ולמעלה ועיין לקמן בהג"ה מה שעכשיו נוהגין להקל]: (יד) באחת מכל אלו. היינו (יג) אפילו התחיל סעודה גדולה או שנכנס לבורסקי גדולה וכה"ג בשארי דברים כאשר הזכרנו בפתיחה דבודאי יש לחוש בהו שמא ימשך הרבה אפ"ה אינו מפסיק כיון שיש שהות להתפלל אחר שיגמור סעודתו או מלאכתו: (טו) אם אין שהות. אפילו (יד) התחיל בהיתר מפסיק: (טז) להפסיק מיד. היינו (טו) אפילו עוד היום גדול כל שיודע שתמשך סעודתו או מלאכתו עד (טז) שתחשך צריך להפסיק מיד שמא ישכח ויעבור הזמן לגמרי: (יז) ומאימתי התחלת וכו'. קאי אמה שכתב לעיל ואם התחיל וכו': (יח) אם היו עסוקים. פי' שכבר ישבו בדינין אחרים:

ביאור הלכה

דס"ל שבכל מלאכה אסור ובמקום הצורך יש לסמוך להקל: * ואם התחיל וכו' אינו מפסיק. וכל שא"צ להפסיק ומפסיק נקרא הדיוט [מ"א בשם ירושלמי] ובאדרת אליהו בפ"א דברכות משנה ג' חולק ע"ז ועי"ש מה שכתב ע"ד הירושלמי הזה ונראה פשוט דאף למ"א במקום דמן הדין יש להפסיק כגון שהתחיל בזמן מ"ק ורק שאנו סומכין על קריאת השמש המחמיר בזה בודאי לא נקרא הדיוט. ודע דכל היכא שאמרו שאינו מפסיק הוא אפילו אם עי"ז יפסיד התפלה בצבור אינו מחוייב מדינא דלא אטרחוהו רבנן בדיעבד כיון שיש לו שהות להתפלל אח"כ: * ויש חולקים וס"ל דס"ק מותר וכו'. עיין במ"ב דסמוך למנחה קטנה גם לדעה זו אסור אפילו ס"ק ועיין בביאור הגר"א שכתב דהעיקר כדעה זו וע"כ נראה דאף מי שאינו רוצה לסמוך על המנהג שנהגו להקל המבואר בהג"ה לקמיה אין לו להחמיר רק כדעה זו האמצעית אבל לא כ"כ כדעה

שער הציון

(ח) פמ"ג בסק"ח בא"א [ומה שכתב שם תחלת שעה עשירית לכאורה לפי מה דמשמע ממ"א שם במסקנתו אין להחמיר לענין לימוד אחצי שעה ואולי דגם הפמ"ג לאו דוקא קאמר] ופשוט דאם התחיל בלימוד קודם שהגיע הזמן דחיוב תפלה אינו חייב להפסיק אם ישאר לו שהות אח"כ להתפלל בזמן תפלה כמו שם בסימן פ"ט עי"ש במ"ב: (ט) מ"א: (י) מ"א: (יא) הרא"ש: (יב) לכך מחמרינן יותר כשמתחיל סמוך לה: (יג) ב"ח וא"ר ופרישה דלא כט"ז וכן משמע במאירי ועיין ברשב"א דכתב ג"כ בהדיא דאם התחיל לאכול אינו מפסיק ובדבריו נסתלק ראית הט"ז מעיקרו. אכן זה משמע מיניה דאם עדיין לא התחיל לאכול אף כשהתיר חגורתו כדי לאכול מפסיק והאחרונים הנ"ל לא הזכירו בזה: (יד) מ"א: (טו) היינו דלא אמרינן שיאכל ויפסיד בתוך הסעודה: (טז) רש"י ול"ד עד שתחשך ממש אלא כל שלא ישאר זמן אחר סעודתו להתפלל כל התפלה בעוד יום: (יז) טור ע"פ הגמרא: יח) מ"א ופשוט: (יט) היינו אפילו תספורת דידן וכן בכל הדברים כמו לדעה קמייתא כן מבואר במקור הדין: (כ) כנ"ל מהרא"ש בברכות[א] עי"ש:

הגהות ותיקונים: א) בשבת:

not /begin/ to eat even (11) a small meal (12) close to the earlier /time for praying/ Minchah.

(13) /However,/ if one began (14) any one of these /activities/ he need not stop, even though he began when he was forbidden /to do so/. This /latter ruling only applies/ if there will be /sufficient/ time in the day /left/ to pray[3*] /Minchah/ when he has finished his meal or his work, but (15) if there will not be /sufficient/ time /left for him/ to pray /Minchah/ subsequently, he must (16) stop immediately.

(17) When is /one considered to have already/ begun to have his hair cut? Once the barber's shawl has been placed on his knees. /One is classified as/ having begun a bath once he has taken off his outer garment and as having begun tanning once he has tied on an apron between his shoulders in the manner of tanners. /As to/ the commencement of judging, (18) when /the judges/ were /already/ engaged in /judging, a new case is considered to have begun/ once the litigants have started arguing /their case before them/, but if they were not /previously/ engaged in /judging the judging is considered to

Mishnah Berurah

(11) A small meal. I.e., the /size of/ meal that everyone /eats ordinarily/. [A large feast is a wedding or a circumcision /feast/.]

The reason /why even a small meal is forbidden then is/ because we are afraid that one may /come to/ prolong it.

The law /concerning/ the prohibition to eat or work before Ma'ariv is explained in Sec. 235, Par. 2. As regards starting to study before /praying/ the Minchah prayer, see above in Sec. 89, Par. 6 with respect to study before /praying/ the Shacharis prayer, and the same applies in our case when the later time for /praying/ Minchah has arrived.

(12) Close to the earlier /time for praying/ Minchah. See above in sub-Par. 7 of the Mishnah Berurah.

(13) /However,/ if one began, etc. /This applies/ even if he began /the activity/ after the earlier time for /praying/ Minchah already arrived or even later, as long as the half hour before the later /time for praying/ Minchah had not yet arrived. [For if one began during that half hour he must stop when the later time for /praying/ Minchah arrives, even though there is still plenty of time /left/ until night. /This is/ because the principal time for /praying/ Minchah is from the later /time for praying/ Minchah onwards. See below in the gloss regarding the present-day custom to be lenient.]

(14) Any one of these. I.e., even if one began a large feast or entered /a tannery for/ large-scale tanning or did something parallel in the other cases, as we mentioned in the introduction /to this paragraph in sub-Par. 5/, in which case there are definitely grounds for concern that it will take long, he need nevertheless not stop if there will be time /left/ to pray /Minchah/ after he finishes his meal or his work.

(15) If there will not be /sufficient/ time. /In such a case/ one must stop /in order to pray Minchah/ even if he began permissibly.

(16) Stop immediately. I.e., even if much of the day is still /left/ one must stop immediately whenever he knows that his meal or work will carry on until dark,[7] in case he will forget /to pray Minchah/ and the time /for doing so/ will pass entirely.

(17) When is /one considered to have already/ begun, etc. This /ruling/ relates to what is stated above, "/However,/ if one began, etc."

(18) When /the judges/ were /already/ engaged. I.e., if they already sat for other cases.

[3*] He is not required to stop in order to be able to pray with the congregation. (Beyur Halachah)

[7] I.e., if there will not be enough time left for him to pray the entire Minchah prayer in the daytime. (Sha'ar Ha-Tziyun No. 16)

[illegible] באחת [illegible] והתחלת דין (יח) אם היו עסוקים בו [illegible] (יט) משיתעטפו הדיינים [י]ולדידן משישבו אדעתא לדון והתחלת אכילה (כ) משיטול (ו) ידיו: הגה * ויש חולקים וסבירא להו (כא) לסעודה קטנה (כב) מותר (כג) ואינו אסור רק בסעודת (כד) נשואין או מילה (טור בשם ר"ת)

באר הגולה

ג שם וכרב אחא בר יעקב דלישנא בתרא הוא והרי"ף שם ורמב"ם בפ"י מה"ת והגהות מיי' שכן היה נוהג ר' מאיר ד תוס' ורא"ש והר"ן ממשמעות הגמרא שם ובסוכה ל"ח ה שם בגמרא י ו רבינו ירוחם

באר היטב

ס"ח סי' י"ח: (ג) סעודה קטנה. דילמא אתי לאמשוכי. כתב מהרי"ל בהלכות פסח וכ"ל דה"ה מי שלא התפלל ערבית עם הצבור אסור במלאכה ובלמוד עד שיתפלל אבל בשחרית כיון שהצבור מתפללין לא חיישינן שמא יפשע ומה"ט נהגו לאכול אחר זמן מנחה קטנה ועוד דהשמש מזכיר וקורא לבהכ"נ אבל במקום שאין שם מנין אסור ללמוד בשחרית קודם שיתפלל עכ"ל וכ"ה לעיל סימן פ"ט ס"ו. והא דאמרי' בברכות שלא יאמר אדם אוכל ואשתה תחלה ואח"כ אקרא ק"ש אלא נכנס לבהכ"נ וקורא ושונה ואח"כ קורא ק"ש מיירי קודם זמנה דהיינו חצי שעה קודם הזמן לאסור באכילה ומותר בלימוד כדי שלא יהא יושב ובטל חצי שעה אבל כשהגיע הזמן אסור ללמוד אא"כ במקום שיש צבור ע"ל סי' פ"ט ס"ו מ"א: (ד) התחיל. אפילו אחר מנחה גדולה אין מפסיקין אפילו כשיגיע זמן מנחה קטנה. ואם התחילו סמוך למנחה קטנה מפסיקין אפי' יש שהות. וכל הפטור ומפסיק נקרא הדיוט עמ"א: (ה) להפסיק מיד. אפי' עוד היום גדול כל שיודע שתמשך סעודתו עד שתחשך צריך להפסיק מיד ואפי' התחיל בהיתר מפסיק מ"א: (ו) ידיו.

משנה ברורה

[illegible] תפלת המנחה ע' לעיל בסי' פ"ט ס"ו לענין לימוד קודם תפלת [illegible] (ח) וה"ה הכא כשמגיע זמן מנחה קטנה: (יב) סמוך [illegible] גדולה. עיין לעיל בסק"ז במ"ב: (יג) ואם התחיל וכו'. [illegible] אפילו התחיל אחר שהגיע כבר זמן מנחה גדולה ואפילו אחר [illegible] דברים כאשר [illegible] סעודתו או [illegible] גדול כל שיודע [illegible] צריך להפסיק מיד שמא ישכח ויעבור הזמן לגמרי: (יז) ומאימתי התחלת וכו'. [illegible] ומה שכתב לעיל ואם התחיל וכו': (יח) אם היו עסוקים. פי' שכבר ישבו בדינין אחרים: **(יט) משיתעטפו.** שכך היו נוהגים תלמידי חכמים כשיושבין בדין משום שהשכינה שורה עמהם [ב"י]: **(כ) משיטול ידיו.** ומי שרגיל להתיר אזורו בשעת אכילה **(ח)** תקרי התחלה משיתיר אזורו אף קודם נטילה: **(כא) דסעודה קטנה.** ולדידהו תספורת דידן נמי שרי סמוך למנחה גדולה [ואינו אסור אלא תספורת של בן אלעשה שהיא מלאכה גדולה כמבואר בגמרא] ומרחץ דוקא כולא מילתא דמרחץ אסור אז אבל להזיע בעלמא שרי ובורסקי דוקא בורסקי גדולה ודין דוקא התחלת דין שצריך לזה שיהוי הרבה וחיישינן שמא יעבור עי"ז הזמן אבל גמר דין שרי: **(כב) מותר.** היינו סמוך למנחה גדולה ואחר מכן עד סמוך למנחה קטנה **(יח)** אבל סמוך למנחה קטנה שהוא מתחלת שעה עשירית ולמעלה גם לדידהו אסור **(יט)** בכל אלה ואפילו בדיעבד אם התחילו אז מפסיקין **(כ)** כשיגיע הזמן למנחה קטנה: **(כג) ואינו אסור וכו'.** היינו לדידהו אינו אסור להתחיל סמוך למנחה גדולה אלא סעודה גדולה דבדידהו דוקא שצריך שיהוי רב ע"כ חיישינן שמא ימשך הרבה עד שיעבור הזמן: **(כד) נישואין או מילה.** וה"ה פדיון הבן שיש שם הרבה בני אדם מסובין יחד ועי"ז רגיל הדבר להמשך וסעודת

ביאור הלכה

דס"ל שבכל מלאכה אסור ובמקום הצורך יש לסמוך להקל: * **ואם התחיל וכו' אינו מפסיק.** וכל שא"צ להפסיק ומפסיק נקרא הדיוט [מ"א בשם ירושלמי] ובאדרת אליהו בפ"א דברכות משנה ג' חולק ע"ז וע"ש מה שכתב ע"ד הירושלמי הזה ונראה פשוט דאף למ"א במקום דמן הדין יש להפסיק כגון שהתחיל בזמן מ"ק ורק שאנו סומכין על קריאת השמש המחמיר בזה בודאי לא נקרא הדיוט. ודע דכל היכא שאמרו שאינו מפסיק הוא אפילו אם עי"ז יפסיד התפלה בצבור אינו מחוייב מדינא דלא אטרחוהו רבנן בדיעבד כיון שיש לו שהות להתפלל אח"כ: * **ויש חולקים וס"ל דס"ק מותר וכו'.** עיין במ"ב דסמוך למנחה קטנה גם לדעה זו אסור אפילו ס"ק ועיין בביאור הגר"א שכתב דהעיקר כדעה זו וע"כ נראה דאף מי שאינו רוצה לסמוך על המנהג שנהגו להקל המבואר בהג"ה לקמיה אין לו להחמיר רק כדעה זו האמצעית אבל לא כ"כ כדעה

שער הציון

(ח) פמ"ג בסק"ח בא"א [ומה שכתב שם תחלת שעה עשירית לכאורה לפי מה דמשמע ממ"א שם במסקנתו אין להחמיר לענין לימוד אחצי שעה ואולי דגם הפמ"ג לאו דוקא קאמר] ופשוט דאם התחיל בלימוד קודם שהגיע הזמן לחיוב תפלה אינו חייב להפסיק אם ישאר לו שהות אח"כ להתפלל בזמן תפלה כמו שם בסימן פ"ט ע"ש במ"ב: (ט) מ"א: (י) מ"א: (יא) הרא"ש: (יב) לכך מחמרינן יותר כשמתחיל סמוך לה: (יג) ב"ח וא"ר ופמ"ג דלא כט"ז וכן משמע במאירי ועיין ברשב"א דכתב ג"כ בהדיא דאם התחיל לאכול אינו מפסיק ובדבריו נסתלק ראית הט"ז מעיקרו. אכן זה משמע מיניה דאם עדיין לא התחיל לאכול אף כשהתיר חגורתו כדי לאכול מפסיק והאחרונים הנ"ל לא הזכירו בזה: (יד) מ"א: (טו) היינו דלא אמרינן שיאכל ויפסיד בתוך הסעודה: (טז) רש"י ול"ד עד שתחשך ממש אלא כל שלא ישאר זמן אחר סעודתו להתפלל כל התפלה בעוד יום: (יז) טור ע"פ הגמרא: יח) מ"א ופשוט: (יט) היינו אפילו תספורת דידן וכן בכל הדברים כמו לדעה קמייתא כן מבואר במקור הדין: (כ) ככ"ל מהרא"ש בברכות[א] עי"ש:

הגהות ותיקונים: א) בשבת:

have begun/ **(19)** once the judges have /already/ wrapped themselves (for us, once /the judges/ have sat down for the purpose of judging). /One is ruled to have/ begun eating **(20)** once he has washed his hands.

Gloss: There are /authorities/ who dispute this and are of the opinion **(21)** *that /to begin/ a small meal* **(22)** *is permitted /close to the time for praying Minchah/* **(23)** *and it is only prohibited to /begin/* **(24)** *a wedding or*

Mishnah Berurah

(19) Once...have wrapped themselves. For in former times it was customary /for judges to wrap themselves/ when they sat down to judge, because /then/ the *Shechinah* rests among them. [*B.Y.*]

(20) Once he has washed his hands. If a person is accustomed to loosen his girdle when he eats, he is classed as having started /the meal/ once he has loosened his girdle, even before he has washed /his hands/.

(21) That a small meal. According to these /authorities/, the haircuts we have /nowadays/ are also permitted close to the earlier /time for praying/ Minchah [and, as explained in the Gemara,[2] only the haircut of Ben Elashah, which entailed a lot of work, is prohibited.] As to /entering/ a bathhouse, /they are of the opinion that/ it is only if /one has in mind to use/ all the facilities of the bathhouse that it is prohibited then, but /to enter for/ mere perspiration is permitted. /As regards/ tanning, they only /consider starting/ large-scale tanning /as forbidden then/. /In the case of/ judgment, /their view is that/ it is only /forbidden then for the judges to hear/ the beginning of a case, which requires plenty of time, /so that there are grounds for/ fear that the time may pass as a result, but it is permitted to conclude a judgment.

(22) Is permitted. I.e., close to the earlier /time for praying/ Minchah and subsequently until /it is already/ close to the later /time for praying/ Minchah. However, /once it is/ close to the later /time for praying/ Minchah, i.e., from the beginning of the tenth hour onwards,[4] it is even forbidden according to these /authorities to begin/ any[8] of these activities. /In fact,/ even once it is after the event and one /happened to have/ begun them then, he must stop when the later time for /praying/ Minchah arrives.

(23) And it is only prohibited, etc. I.e., according to these /authorities/ it is only prohibited to begin a large feast close to the earlier /time for praying/ Minchah. /This is/ because /the reason for the prohibition/ is only /relevant/ in the case of /a large meal/, which takes a long time, thus /giving rise/ to fear that it may drag on excessively, until the time /for praying Minchah will already/ have passed.

(24) A wedding or circumcision. The same applies to /a feast for/ the redemption of the /first-born/ son, where there are many people dining together /at the meal/. /For/ as a result of this it is usual for the affair to drag out.

---

[8] I.e., even our form of haircut and all the other activities which one is prohibited to begin close to the time for praying Minchah according to the first opinion. (Sha'ar Ha-Tziyun No. 19)

(כה) וי"א דאפילו סעודה גדולה סמוך למ"ג שרי (בעל המאור והגמ"ר פ"ק דשבת) וי"א דסעודה קטנה (כו) אפילו סמוך למ"ק שרי (טור בשם ר"י) (כז) ונהגו להקל כשתי הסברות דהיינו בסעודה גדולה סמוך למנחה גדולה ובסעודה קטנה סמוך למנחה קטנה ואפשר הטעם (כח) משום דעכשיו קורין לבהכ"נ (כט) לא חיישינן

ז ברכות כח ח טור

באר היטב

ולמי שרגיל להתיר איזורו בשעת אכילה משיתיר איזורו אפי' קודם נטילה: (ז) עוברת. ע"ל ס"ק ה' דאפי' עוד היום גדול צריך להפסיק אם יודע שתמשך סעודתו עד שתחשך. כתב ב"ש בשם חתונה בשבת ולא יצאו מבהכ"נ עד אחר חצות יתפללו מנחה בצבור ואח"כ יאכלו דסעודת נשואין הוי סעודה גדולה אבל סעודת שבת בביתו לא מיקרי סעודה גדולה: (ח) כבילה. דוקא ולא יותר.

ביאור הלכה

ראשונה: * ואפילו אם התחיל קודם לכן וכו'. עיין במ"ב ובדה"ח ראיתי שפוסק דאם התחיל קודם שהגיע זמן דסמוך למ"ק [דהיינו קודם ג' שעות זמניות קודם הלילה] אפילו סעודה גדולה אין מפסיקין ומשמע שם מניה דהיינו אפילו יודע שתמשך סעודתו עד הלילה אלא פוסק איזה זמן מועט קודם שיגמר זמן התפלה ואפילו במקום שאין קורין לביהכ"נ עי"ש ולכאורה הוא דלא כדעת הרמ"א ונראה שטעם הדה"ח למה שפוסק הטור דאם אין שהות להתפלל ביום אחר גמר סעודתו דפוסק מיד ומובא כן לעיל בשו"ע היינו כשהתחיל באיסור אבל כשהתחיל בהיתר אין צריך לפסוק מיד אלא פוסק איזה זמן מועט קודם שיגמר היום כדי שיוכל להתפלל ואנו סומכין על דעת המאור דעד שיגיע זמן סמוך למנחה קטנה אפילו סעודה גדולה מותר להתחיל וא"כ נקרא אז התחיל בהיתר אבל מהרמ"א משמע דאפילו התחיל בזמן ההיתר לכו"ע צריך לקום מיד כשיגיע זמן מ"ק אם יודע שתמשך סעודתו עד הלילה ול"ע למעשה:

משנה ברורה

וסעודת שבת (כא) ויו"ט לא מקרי סעודה גדולה [ב"י]: (כה) וי"א וכו' וי"א וכו'. שתי אלו הדעות מקילין יותר מדעות הקודמות דלדידהו רק באופן אחד אסור ונחלקין זה מזה דלי"א הראשון רק סמוך למנחה קטנה (כב) אסור ואפילו סעודה קטנה אבל סמוך למנחה גדולה שרי הכל וי"א השני ס"ל בהיפך דסעודה גדולה אסור אפילו סמוך למנחה גדולה וסעודה קטנה מותר אפילו סמוך למנחה קטנה: (כו) אפילו סמוך למ"ק וכו'. משמע דכשהגיע זמן מנחה קטנה (כג) מודה דאסור להתחיל ובהגהת מרדכי מיקל גם בזה ודעתו דאין איסור אלא בסעודה גדולה סמוך למ"ק וכן משמע במהרי"ו דנהגו העולם להקל אף לאחר שהגיע זמן מנחה קטנה: (כז) ונהגו להקל כשתי וכו'. וכן העתיקו האחרונים: (כח) משום דעכשיו וכו'. ומיירי שדרכו ג"כ לילך להתפלל בצבור בבהכ"נ אבל אם דרכו להתפלל ביחידות בביתו לא מהני [דה"ח]: (כט) לא חיישינן וכו'. אמנם מיד שקורין לבהכ"נ צריך להפסיק ולהתפלל דאל"ה מאי תקנתיה [שם] . ודע דדוקא סעודה קטנה סומכין על קריאת השמש לבהכ"נ (כד) אבל סעודה גדולה אין סומכין על קריאה לבהכ"נ להתיר להתחיל סמוך למ"ק [דהיינו מט' שעות ולמעלה] משום דשכיחא שכרות. ומשמע (כה) מהאחרונים דלענין לילך למרחץ אפילו לכולא מלתא דמרחץ וכן לענין כל הדברים שמוזכר לעיל בסעיף זה סמכינן על קריאת השמש לבהכ"נ כמו לענין סעודה קטנה. והנה לפ"ז מותר לילך בע"ש למרחץ אפילו כשהגיע זמן מנחה קטנה במקום שהשמש קורא לבהכ"נ. אמנם אנשי מעשה נוהגין להתפלל (כו) מקודם שהולכין לבית המרחץ (כז) ויש שמדקדקין ליזהר להתפלל מקודם אפילו כשהולכין לבית המרחץ

שער הציון

(כא) ובח"א כתב דסעודת יו"ט מקרי ס"ג ול"ע מנין לו זה והלא בב"י בשם הגה"ת מבואר להיפך: (כב) היינו לכתחלה אבל אם התחילו אפילו סעודה גדולה אין מפסיקין אף שהגיע זמן מנחה קטנה כיון שיש שהות עדיין לגמור גם התפלה מבעוד יום: (כג) מ"א אבל המעיין בתוספות רבינו יהודה יראה דלדעת רבינו יהודה דלא קי"ל כריב"ל ומשמע בפשיטות דאפילו משהגיע זמן מ"ק מותר להתחיל וכן משמע בהגר"א ודלא כב"ח דכתב דאפילו לרבינו יהודה קי"ל כריב"ל והיינו כשהגיע זמן מ"ק עי"ש: (כד) מ"א וש"א: (כה) מ"א ודה"ח: (כו) שאין רוצין לסמוך על קריאת השמש דלאו היתר ברור הוא כמו שמוזכר בחידושי רע"א: (כז) שחוששין לדעת המחבר שחשש שמא יתעלף [ומפני זה אסר אפילו להזיע בעלמא] וממילא לא מהני קריאת השמש: (כח) ובאמת בחורף בימים הקצרים כשבא מבית המרחץ הלא ידוע שמצוה על כל אדם לזרז על הדלקת הנרות שלא יעברו הזמן ולא יהיה לו שהות עי"ז להתפלל מנחה בזמנה בודאי מהנכון להקדים להתפלל מנחה מקודם ואפילו ביחידי: (כט) ר"ל דלא כמנהג העולם שנהגו להקל גם בזה וכמו שכתב מתחלה: (ל) מ"א בשם ב"ש: (לא) ולפי רהיטת לשון רמ"א משמע דהיינו אפילו במקום שקורין לביהכ"נ: (לב) דה"ח:

circumcision feast /then/. (...) (25) *Some /authorities/ say that even a large feast is permitted /to be begun/ close to the earlier /time for praying/ Minchah (...) and other /authorities/ say that* (26) *even close to the later /time for praying/ Minchah it is permitted /to begin/ a small meal. (...)* (27) *It is the practice to be lenient in accordance with these two views, i.e., to /begin/ a large meal close to the earlier /time for praying/ Minchah and a small meal close to the later /time for praying/ Minchah. It may be that the reason /for this/ is* (28) *that nowadays /it is customary/ to call /people/ to the Synagogue /to pray Minchah/ and* (29) *we are /therefore/ not afraid that one*

Mishnah Berurah

A Shabbos or Yom Tov meal is not classed as a large feast. [*B.Y.*]

(25) Some /authorities/ say, etc. and other /authorities/ say, etc. These two opinions are more lenient than the preceding opinions, since according to them there is only a prohibition in one respect. They differ from each other in that according to the first /of these/ opinions there is only a prohibition /involved/ close to the later /time for praying/ Minchah,[9] and /then/ it is even /forbidden for one to start/ a small meal. Close to the earlier /time for praying/ Minchah, however, any /meal/ is permitted /according to this opinion/. The second opinion /, on the other hand,/ holds the opposite view, that /to begin/ a large feast is even forbidden close to the earlier /time for praying/ Minchah, /whereas/ one is permitted /to begin/ a small meal even close to the later /time for praying/ Minchah.

(26) Even close to the later /time for praying/ Minchah, etc. It is implied that /this opinion/ concedes that when the later time for /praying/ Minchah has arrived it is forbidden to start /a small meal/. /However,/ the *Hagahas Mordechai* is lenient even with respect to this and is of the opinion that it is only forbidden /to start/ a large feast close to the later /time for praying/ Minchah. It is likewise implied by the *Mahariy V.* that the public is accustomed to be lenient /as regards starting a small meal/, even after the later time for /praying/ Minchah has arrived.

(27) It is the practice to be lenient in accordance with these two, etc. The Acharonim also note this.

(28) That nowadays, etc. /The *Rema/* is speaking of /an instance/ when /the person concerned/ is also accustomed to go and pray with the congregation in the Synagogue, but if he is accustomed to pray privately in his house this /factor/ is of no avail. [*D.Hach.*]

(29) We are not afraid, etc. However, immediately upon being called to the Synagogue he must stop /his meal/ and pray, since otherwise there is no advantage /in his being called/. [ibid.]

Note that we only rely on the attendant calling to the Synagogue in the case of a small meal, but for a large feast one cannot rely on calling to the Synagogue to permit /such a feast/ to be begun close to the later /time for praying/ Minchah [i.e., from /after/ nine hours /of the day/ onwards], since /at a large feast/ drunkenness is common.

/However,/ it is implied by the Acharonim that we rely on the attendant calling to the Synagogue for the purposes of going to a bathhouse, even as regards /the use of/ all the facilities of the bathhouse, and, likewise, as regards all the /other/ activities mentioned above in this paragraph, just as /we rely on this/ for the purposes of a small meal. Now according to this, in a locality where an attendant calls to the Synagogue, it is permitted to go to the bathhouse on Erev Shabbos even when the later time for /praying/ Minchah has arrived. However, men who act /meticulously/ are accustomed to pray /Minchah/ before they go to the bathhouse. There are /people/ who are meticulously careful to pray /Minchah/ beforehand even if they go to the bathhouse

---

[9] I.e., it is forbidden to begin a meal then initially, but if even a large feast was started already it is unnecessary to interrupt it when the later time for praying Minchah arrives, provided there is sufficient time left to finish the prayer as well while it is still daytime. (Sha'ar Ha-Tziyun No. 22)

ז ברכות כח ח טור

[illegible] וי״א דסעודה גדולה (כו) אפילו סמוך [illegible] ק שרי (טור בשם ר״י) (כז) ונהגו להקל כשתי הסברות דהיינו בסעודה גדולה סמוך למנחה גדולה ובסעודה קטנה סמוך למנחה קטנה [illegible] (כח) [illegible] דלמא יפשע ולא יתפלל (אגודה פ״ק דשבת) (וע״ל סימן פ״ט) מיהו בסעודה גדולה (ל) יש להחמיר אפילו סמוך למנחה גדולה * ואפי׳ אם התחיל (לא) קודם לכן (לב) כשמגיע מנחה קטנה והשעה (ז) עוברת (לג) צריך לקום ולהתפלל (טור וב״י בשם הפוסקים):

ג ^ז^**והא דאסור לאכול סעודה קטנה היינו כשקובע לסעודה אבל לטעום דהיינו אכילת פירות** (לד) **מותר** ^ח^**וה״ה לאכול פת** (ח) (לה) **כביצה כדרך שאדם אוכל בלא קבע מותר:**

באר היטב

ולמי שרגיל להתיר איזורו בשעת אכילה מתיר איזורו אפי׳ קודם נטילה: (ז) עוברת. ע״ל ס״ק ה׳ דאפי׳ עוד היום גדול צריך להפסיק אם יודע שתמשך סעודתו עד שתחשך. כתב ב״ש כשיש חתונה בשבת ולא יצאו מבהכ״נ עד אחר חצות יתפללו מנחה בצבור ואח״כ יאכלו דסעודת נשואין הוי סעודה גדולה אבל סעודת שבת בביתו לא מיקרי סעודה גדולה: (ח) כביצה. דוקא ולא יותר.

ביאור הלכה

ראשונה: * **ואפילו אם התחיל קודם לכן וכו׳.** עיין במ״ב ובדה״ח ראיתי שפוסק דאם התחיל קודם שהגיע זמן דסמוך למ״ק [דהיינו קודם ג׳ שעות זמניות קודם הלילה] אפילו סעודה גדולה אין מפסיקין ומשמע שם מניה דהיינו אפילו יודע שתמשך סעודתו עד הלילה אלא פוסק איזה זמן מועט קודם שיגמר זמן התפלה ואפילו במקום שאין קורין לביהכ״נ עי״ש ולכאורה הוא דלא כדעת הרמ״א ונראה שטעם הדה״ח דמה שפוסק הטור דאם אין שהות להתפלל ביום אחר גמר סעודתו דפוסק מיד ומובא כן לעיל בשו״ע היינו כשהתחיל באיסור אבל כשהתחיל בהיתר אין צריך לפסוק מיד אלא פוסק איזה זמן מועט קודם שיגמר היום כדי שיוכל להתפלל ואנו סומכין על דעת המאור דעד שיגיע זמן סמוך למנחה קטנה אפילו סעודה גדולה מותר להתחיל וא״כ נקרא אז התחיל בהיתר אבל מהרמ״א משמע דאפילו התחיל בזמן ההיתר לכו״ע צריך לקום מיד כשיגיע זמן מ״ק אם יודע שתמשך סעודתו עד הלילה וצ״ע למעשה:

משנה ברורה

וסעודת שבת (כח) ויו״ט לא מקרי סעודה [illegible]

[illegible] (כז) ויש שמדקדקין ליזהר להתפלל מקודם אפילו כשרוצין [illegible] סמוך למנחה גדולה דהיינו אחר חצות כמו שמוזכר במעשה רב אמנם הנוהגין להקל בזה אין למחות בידן דיש להם על מה שיסמכו וכנ״ל אבל כ״ז דוקא אם השמש יכריז גם לאנשי בית המרחץ לצאת מבע״י איזה זמן קודם השקיעה בכדי (כח) שיספיק להם העת אחר צאתם להתפלל בזמנה דאל״ה לא נוכל לסמוך ע״ז כלל: (ל) **יש להחמיר.** היינו (כט) שלא לסמוך על קריאת השמש להתחיל אז הסעודה דשכיח שכרות ובשכרות לא מהני הקריאה (ל) ולפ״ז כשיש חתונה בשבת ולא יצאו מבהכ״נ עד אחר חצות יתפללו מנחה מקודם ואח״כ יאכלו דסעודת נישואין הוי סעודה גדולה: (לא) **קודם לכן.** דהיינו שהתחיל (לא) הסעודה גדולה קודם חצות דאז עדיין זמן היתר לכו״ע: (לב) **כשמגיע וכו׳ והשעה עוברת.** ר״ל כיון שמשער שימשך סעודתו עד הלילה צריך לקום ולהתפלל תיכף כשיגיע זמן מנחה קטנה: (לג) **צריך לקום ולהתפלל.** נראה דדוקא בסעודה גדולה ומשום דשכיחא שכרות דלא סמכינן על קריאת השמש לביהכ״נ וכנ״ל לכך פוסק מיד אבל בסעודה קטנה א״צ לפסוק מיד דיוכל לסמוך [אפילו אם התחיל סעודתו אחר שהגיע זמן מנחה קטנה] דיפסוק מסעודתו כשיקרא השמש לביהכ״נ: **ג** (לד) **מותר.** אפילו כבר הגיע זמן מ״ק ואפילו אם אוכל הרבה פירות דזה לא מקרי סעודה. ותבשיל העשוי מחמשת המינים ג״כ מותר אם אינו קובע עלייהו [דה״ח]: (לה) **כביצה. ולא יותר** וכתב המ״א דבשתיה יותר מכביצה נמי אסור אף דלענין אכילה חוץ לסוכה חשיב עראי אף ביותר מכביצה בזה דהחשש הוא שמא ימשך וזה שייך בשתיה יותר (לב) אם הוא משקה המשכר. וסתם משקה מותר לשתות אפילו הרבה:

שהתפלל

שער הציון

(כא) ובח״א כתב דסעודת יו״ט מקרי ס״ג וצ״ע מנין לו זה והלא בב״י בשם הגה״מ מבואר להיפך: (כב) היינו לכתחלה אבל אם התחילו אפילו סעודה גדולה אין מפסיקין אף שהגיע זמן מנחה קטנה כיון שיש שהות עדיין לגמור גם התפלה מבעוד יום: (כג) מ״א אבל המעיין בתוספות רבינו יהודה יראה דלדעת רבינו יהודה דלא קי״ל כריב״ל ומשמע בפשיטות דאפילו משהגיע זמן מ״ק מותר להתחיל וכן משמע בהגר״א ודלא כב״ח דכתב דאפילו לרבינו יהודה קי״ל כריב״ל והיינו כשהגיע זמן מ״ק עי״ש: (כד) מ״א וש״א: (כה) מ״א ודה״ח: (כו) שאין רוצין לסמוך על קריאת השמש דלאו היתר ברור הוא כמו שמוזכר בחידושי רע״א: (כז) שחוששין לדעת המחבר שחשש שמא יתעלף [ומפני זה אסר אפילו להזיע בעלמא] וממילא לא מהני קריאת השמש: (כח) ובאמת בחורף בימים הקצרים כשבא מבית המרחץ הלא ידוע שמצוה על כל אדם לזרז על הדלקת הנרות שלא יעברו הזמן ולא יהיה לו שהות עי״ז להתפלל מנחה בזמנה בודאי מהנכון להקדים להתפלל מנחה מקודם ואפילו ביחידי: (כט) ר״ל דלא כמנהג העולם שנהגו להקל גם בזה וכמו שכתב מתחלה: (ל) מ״א בשם ב״ש: (לא) ולפי רהיטת לשון רמ״א משמע דהיינו אפילו במקום שקורין לביהכ״נ: (לב) דה״ח:

may transgress and not pray /Minchah/. (...) (See above in Sec. 89.) However, (30) *one should be stringent about /starting/ a large feast even when it is close to the earlier /time for praying/ Minchah and even if one began /such a feast/* (31) *beforehand,* (32) *once the later /time for praying/ Minchah arrives and the time is passing* (33) *he must get up /from his meal/ and pray /Minchah/. (...)*

3. It is only forbidden to eat a small meal if one settles down to the meal, but /mere/ partaking /of food/, such as eating fruit, (34) is permitted. It is likewise permitted to eat (35) /the bulk/ of an egg of bread, as one eats without settling down /to a meal/.

Mishnah Berurah

/when the ruling for/ close to the earlier /time for praying/ Minchah /applies/, i.e., after midday, as mentioned in /the work/ *Ma'aseh Rav*. However, one should not protest against those who are accustomed to be lenient about this, since they have /authorities/ on whom they can rely, as /stated/ above. On the other hand, all these /remarks/ only /apply/ if while it is still day, some time before sunset, the attendant will also call out to the people in the bathhouse to go out, so that they will have sufficient time /left/ after they have gone out to pray /Minchah/ in /the proper/ time,[10] since otherwise one cannot rely on /his call/ at all /for this purpose/.

(30) One should be stringent. I.e., one should not rely on the attendant's call /in order/ to start such a meal then. /This is/ because drunkenness is common /at a large feast/ and where drunkenness is involved calling /to the Synagogue/ is of no avail.

According to this, when there is a wedding /feast/ on Shabbos[11] and /the participants/ have not left the Synagogue by after midday, they should pray Minchah first and eat afterwards, since a wedding /feast/ is /classed as/ a large feast.

(31) Beforehand. I.e., /even/ if one began the large feast before midday, in which case according to all /authorities/ it was still a permissible time /for starting the meal/.

(32) Once, etc. arrives and the time is passing. /The *Rema*/ means by this that if one judges that his meal will extend until night, he must get up and pray /Minchah/ immediately when the later time for /praying/ Minchah arrives.

(33) He must get up and pray. It appears /logical/ that this only /applies/ at a large feast, because drunkenness is common /at such a feast/ and /where this is the case/ we do not rely on the call of the attendant to the Synagogue, as /explained/ above. That is why he must stop immediately. In the case of a small meal, however, it is unnecessary to stop immediately, since /then/ one can rely that he will stop his meal when the attendant calls him to the Synagogue [even if he began his meal after the later time for /praying/ Minchah arrived].

(34) Is permitted. /I.e.,/ even if the later time for /praying/ Minchah has already arrived and even if one eats a lot of fruit, since /eating fruit/ is not classed as a meal.

It is also permitted /to eat/ a cooked /dish/ made out of /any of/ the five species /of grain/, if one does not make /a proper meal/ out of it. [*D.Hach.*]

(35) /The bulk/ of an egg. But no more.

The *M.A.* writes that it is also forbidden to drink more than /the volume/ of an egg. Although even /if one drinks/ more than /the volume/ of an egg it is considered casual /consumption/ with respect to /the prohibition against/ eating outside a *sukah*, /it is different/ in our case, where the fear is that one may prolong /his eating or drinking, since/ this /fear/ is more pertinent with drinking, when the drink is intoxicating. It is permitted to drink even a large /quantity/ of ordinary drinks.

---

[10] When there will not be sufficient time for one to pray it at the proper time, for example, because he must urge his household then to light candles for Shabbos, it is proper for him to pray it beforehand even if he will have to do so as an individual. (See Sha'ar Ha-Tziyun No. 28)

[11] It is forbidden to marry on Shabbos, but the author is probably referring to an instance when the marriage feast was postponed. Alternatively, he may be referring to a feast held during the seven days of feasting celebrating the marriage.

רלג זמן תפלת המנחה. ובו ב׳ סעיפים:

א [א]מי (א) שהתפלל תפילת המנחה לאחר ו׳ שעות (ב) ומחצה ולמעלה (א) [א] **יצא** ועיקר זמנה מט׳ שעות ומחצה ולמעלה [ב]עד הלילה לרבנן ולר׳ יהודה עד פלג המנחה (ג) שהוא עד [illegible] היום ארוך משערינן [ג] ע״פ [illegible]

באר הגולה

א ב״י לדעת הרמב״ם בפ״ג מהלכות תפלה

ב ברכות כ״ו

ג שם כ״ז

באר היטב

וכ״ל לשתיה יותר מכביצה נמי אסור עמ״א:

(א) יצא. אם בדיעבד התפלל בתחלת שעה שביעית דהיינו אחר שש שעות לא יצא מ״א ויד אהרן. ובית יעקב סי׳ ל״א פסק דיצא: (ב) שעות אלו. דהיינו מהנץ החמה עד סוף שקיעתה והוא כמו רביעית שעה קודם ל״ה עמ״א: (ג) לי״ב שעות. ר״ל שהיום משערין לי״ב חלקים אפי׳ אם יהיה ארוך י״ח שעות וכל חלק נקרא שעה וע״ל סי׳ פ״ט ס״ק ג׳: (ד) מיכייהו. פי׳ שלא ינהוג פעם

שערי תשובה

[א] יצא. עבה״ט ובברכ״י כתב דלא יצא דאע״ג דזמנה אחר חצות מ״מ כיון דאין אנו בקיאין לא יצא כמ״ש המג״א ובלקוטי פר״ח ע״ש ועי״ש בשם רדב״ז סימן תרע״ו דמפלג המנחה עדיף מתחלת זמן מנחה קטנה כ״כ רבינו חננאל כ״ש מנחה גדולה שאין להתפלל אותה אלא מתוך הדחק ע״ש ועיין בשאגת אריה סימן י״ז שהאריך בענין אם מותר להתפלל מנחה אחר שקיעת החמה וסיים בה דס״מ דזמן תפלת המנחה עד הלילה ע״ש וכתב בשם האר״י ז״ל שיש להתפלל תפלת מנחה בעינים סגורות וכן להניח ב׳ ידיו זו ע״ג זו ימין על שמאל וכן יעשה בערבית ובערבית של ע״ש א״צ לסגור עיניו וצריך לומר עלינו אחר כל ג׳ תפלות היום וכן י״ל מזמור ה׳ רועי ומזמור אלהים יחננו אחר כל ג׳ תפלות ע״ש:

משנה ברורה

א (א) **שהתפלל וכו׳.** דתפלת המנחה כנגד תמיד של בין הערבים תקנוה וזמן שחיטתו מדאורייתא התחלתו אחר שש שעות (א) ומחצה דהיינו חצי שעה אחר חצות היום ורק משום כדי שיהיו יכולין להקריב קרבנות יחיד מקודם [שאחר התמיד של בין הערבים אסור להקריב שום קרבן] לכן היו מאחרין הקרבתו בכל יום עד ט׳ שעות ומחצה לבד מערב פסח שחל להיות בע״ש (ב) שהיו שוחטין התמיד בשש שעות ומחצה וע״כ עיקר זמן תפלת המנחה לכתחלה הוא מט׳ ומחצה ולמעלה כנגד התמיד שהיו מקריבין בכל יום ומ״מ אם התפלל משש ומחצה ולמעלה יצא אחרי דעיקר זמנו של תמיד מדאורייתא מתחיל מאותו זמן (ג) ויש מהראשונים שמקילין לכתחלה משש שעות ומחצה ולמעלה (ד) ועכ״פ אם רוצה לאכול או לצאת לדרך (ה) או שעתה יוכל להתפלל עם הצבור ואם ימתין על מ״ק לא יהיה לו מנין לכו״ע מותר להתפלל לכתחלה משש שעות ומחצה ולמעלה: (ב) **ומחצה ולמעלה יצא.** משמע דמקודם לכן לא יצא אפילו דיעבד [כ״כ מ״א ודה״ח וברכ״י] (ו) ויש מאחרונים דס״ל דאף דלכתחלה אסור להתפלל קודם שנשלם החצי שעה שאחר חצות מ״מ בדיעבד שהתפלל בזו החצי שעה לא יתפלל שנית. ודע דמש״כ עד הלילה לרבנן (ז) לאו דוקא דהא לערך רבע שעה קודם צאת הכוכבים לכו״ע בכלל בין השמשות הוא כדלקמן בסימן רס״א ואין להתפלל מנחה אז ועיין לקמיה בהג״ה שניה מה שכתבנו בענין זה למעשה: (ג) **שהוא עד סוף וכו׳.** שזמן מנחה קטנה הוא שתי שעות ומחצה שעות ומחצה עד סוף י״ב שעות] וכמו [illegible]

[illegible]

קודם השקיעה ולרבנן עד השקיעה: (ח) דיעבד [illegible] ויש לו [illegible] אחר המנהג קולא וחומרא היינו דלענין מנחה דעת ר׳ [illegible] אינה אלא לחומרא דאין להתפלל מנחה [illegible]

[illegible]

ערבית לכו״ע בצאת הכוכבים הוי [illegible] הוי קולא לענין תפלת המנחה [illegible] לענין תפלת ערב דאין להתפלל הוא [illegible]

שער הציון

(א) דבין הערבים כתיב ביה מכי ינטו צללי ערב דהיינו משהחמה נוטה למערב דהוא משש ומחצה ולמעלה [רש״י ברכות כו]: (ב) כדי שיהיו יכולין להתעסק אח״כ ג״כ בקרבן הפסח קודם שיכנוס השבת לצליית הפסח אינו דוחה שבת [גמרא]: (ג) הרא״ש והטור ועיין בביאור הגר״א שמשמע שמצדד כמותם: (ד) מ״א וש״א: (ה) כ״ת במאמ״ר וכן מוכח בסימן רל״ה ס״א דמשום תפלה בצבור התירו לו לקרוא אח״כ ק״ש בלא ברכות עי״ש ואף אם נחמיר שם כהמעשה רב מסתברא דבזה מותר לכו״ע: (ו) פר״ח ובית יעקב ומגן גבורים וכן משמע קצת בפמ״ג בא״א ובאמת אף דאין אנו בקיאין ומשום זה אסור מקודם מי גרע מספק התפלל או לא התפלל דאינו חוזר ומתפלל ויש לחות דכיון שקבעו חז״ל זמני התפלות והם אמרו וי״ו ומחצה הוי מתחלה כלא התפלל בזמנה וצ״ע למעשה: (ז) פמ״ג בסק״ז: (ח) וכ״ל דאף החצי שעה שאחר חצות למנחה גדולה הוא ג״כ שעות זמניות דהא בגמרא איתא תרוויהו כי הדדי ט׳ ומחצה למנחה קטנה ושש ומחצה למ״ג וכי היכי דשם הוא זמניות ה״נ במ״ג הוא זמניות אף דלכאורה כיון דהוסיפו חצי שעה הוא כדי שלא יטעו דאין אנו בקיאין צריך להיו תמיד חצי שעה ועדיין צ״ע: (ט) תה״ד ומבי״ט הביאו הא״ר בסי׳ רס״ז: (י) ש״ג ול״ח ולבוש וכונת הל״ח והלבוש הוא עד תחלת השקיעה כמו שמפורש במע״ת וגם בלבוש סימן רס״ז [ודלא כמ״א שמסתפק בכונת הלבוש. א״ר] וכן הוא ג״כ דעת הגר״א בהדיא בסימן תנ״ט ע״ש שהרחיב מאד בדבר בכמה ראיות דהי״ב שעות חשבינן מנץ החמה עד שקיעת החמה ושקיעת החמה הוא תיכף משעה שהחמה מתכסה מעינינו עיין בדבריו בסימן רס״א ועי״ש שכתב מטעם זה שלא להתפלל אז מנחה וכן הוא ע״כ לדעת הגדולים הנ״ל דהא אפילו אם נסבור כרבנן דסברי עד הערב הלא ע״כ הוא בהשלמת הי״ב שעות לא יותר [כדמוכח בברכות כ״ו ע״ב דפריך הגמרא אי עד ועד בכלל ר׳ יהודה היינו רבנן] וא״כ כיון דחשבינן הי״ב שעות מנץ החמה עד שקיעתה א״כ ע״כ ערב היינו שקיעה. ולבד כל אלו מצינו לאחד מהראשונים לדעתו

הגהות ותיקונים: א) תת״ט:

§233: THE TIME FOR /PRAYING/ THE MINCHAH PRAYER

(Contains Two Paragraphs)

1. If (1) one prayed the Minchah prayer after six (2) and a half hours /of the day had passed/ or later, he will have fulfilled /his obligation/, but the main time /for praying Minchah/ is from nine and a half hours /of the day/ onwards. /It extends/ until night according to the /other/ Rabbis, but according to Rabbi Yehudah /it extends/ until *pelag ha-Minchah*, (3) i.e., until

Mishnah Berurah

§233

(1) **One prayed, etc.** /This is/ because the Minchah prayer was ordained to correspond with the afternoon daily-offering[1] and the time for slaughtering /this daily-offering/ begins according to Torah law from six and a half hours /of the day/, i.e., half an hour after midday. It was only in order to enable /people/ to sacrifice personal sacrifices beforehand [since after the afternoon daily-offering it is forbidden to sacrifice any /other/ sacrifice] that they would delay offering /the afternoon daily-offering/ each day until nine and a half hours /of the day/. /They made an/ exception on an Erev Pesach that fell on Erev Shabbos, when they would slaughter the /afternoon/ daily-offering at six and a half hours /of the day/. Consequently, the main time for /praying/ the Minchah prayer initially is from nine and a half /hours of the day/ onwards, /since this time/ corresponds with /the time/ when they would offer the /afternoon/ daily-offering each day. Nevertheless, if one did pray /Minchah during the time/ from six and a half /hours of the day/ onwards he will have fulfilled /his obligation/, since according to Torah law the time for the /afternoon/ daily-offering begins essentially from that time.

There are Rishonim who are lenient /and allow one to pray Minchah/ initially /during the time/ from six and a half hours /in the day/ onwards. At any rate, /in circumstances/ when one wishes to eat or leave for the road or when one is now able to pray /Minchah/ with a congregation and if he will wait until the later /time for praying/ Minchah he will not have a *minyan*, he is /then/ permitted according to all /authorities/ to pray initially /during the time/ from six and a half hours /of the day/ onwards.

(2) **And a half...or later he will have fulfilled /his obligation/.** It is implied that /if one prayed Minchah/ before this /time/ he will not have fulfilled /his obligation/ even once it is after the event. [This is what the *M.A., D.Hach.* and *Birk.Y.* write.] /However,/ there are Acharonim who are of the opinion that even though it is forbidden initially to pray /Minchah/ before the completion of the half hour following midday, if one did pray /Minchah/ in this half hour /, then/, now that it is after the event he should nevertheless not pray /Minchah/ a second time.

Note that when /the Shulchan Aruch/ writes that according to the /other/ Rabbis /one may pray Minchah/ until night, this is imprecise, since approximately a quarter of an hour before the appearance of the stars is classed as *beyn ha-shemashos* (inbetween sunset and the appearance of the stars) according to all /authorities/, as /stated/ below in Sec. 261 /, Par. 2/, and one should not pray Minchah then. See what we have written below /in sub-Par. 14/ on the second gloss /to this paragraph/, as to how one should act in this regard.

(3) **I.e., until...the end, etc.** For the later time /for praying/ Minchah is two and a half

---

[1] See *Ba-Midbar* 28:1-8.

זמן תפלת המנחה. ובו ב׳ סעיפים

א [illegible] יצא ועיקר זמנה [illegible] המנחה (ג) שהוא עד סוף י״א שעות חסר רביע: הגה (ד) ומשערינן (ב) שעות אלו לפי ענין היום ואף אם היום ארוך משערינן (ג) לי״ב שעות והם נקראות שעות זמניות וכן כ״מ ששיערו חכמים בשעות משערינן לשעות אלו (רמב״ם בפי׳ המשנה בפ״ק דברכות) ג ואסיקנא (ה) דעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד והוא שיעשה (ו) לעולם כחד (ז) מינייהו

א ב״י לדעת הרמב״ם בפ״ג מהלכות תפלה
ב ברכות כ״ו
ג שם כ״ז

באר היטב

וכ״ל לשתיה יותר מכביצה כמי אסור עמ״א:

(א) יצא. אם בדיעבד התפלל בתחלת שעה שביעית דהיינו אחר שש שעות לא יצא מ״א והיד אהרן. ובית יעקב סי׳ ל״א פסק דיצא: (ב) שעות אלו. דהיינו מהנץ החמה עד סוף שקיעתה והוא כמו רביעית שעה קודם ל״ה עמ״א: (ג) לי״ב שעות. ר״ל שהיום משערין לי״ב חלקים אפי׳ אם יהיה ארוך י״ח שעות וכל חלק נקרא שעה וע״ל סי׳ פ״ט ס״ק ג׳: (ד) מיניהו. פי׳ שלא ינהוג פעם

שערי תשובה

[א] יצא. עבה״ט ובבר״י כתב דלא יצא דאע״ג דזמנה אחר חצות מ״מ כיון דאין אנו בקיאין לא יצא כמ״ש המג״א ובלקוטי פר״ח ע״ש ועי״ש בשם רדב״ז סימן תרע״ו דמפלג המנחה עדיף מתחלת זמן מנחה קטנה כ״כ רבינו חננאל כ״ש מנחה גדולה שאין להתפלל אותה אלא מתוך הדחק ע״ש ועיין בשאגת אריה סימן י״ז שהאריך בענין אם מותר להתפלל מנחה אחר שקיעת החמה וקיים בה דס״מ דזמן תפלת המחה עד הלילה ע״ש וכתב בשם האר״י ז״ל שיש להתפלל תפלת מנחה בעינים סגורות וכן להניח ב׳ ידיו זו ע״ג זו ימין על שמאל וכן יעשה בערבית ובערבית של ע״ש א״ל לסגור עיניו וצריך לומר עליכו אחר כל ג׳ תפלות היום וכן י״ל מזמור ה׳ רועי ומזמור אלהים יחננו אחר כל ג׳ תפלות ע״ש:

משנה ברורה

[illegible] ערבים [illegible] שש שעות [illegible] ערבים אסור להקריב שום קרבן] לכן היו מאחרין הקרבתו בכל [illegible] ט׳ שעות ומחצה לבד מערב פסח שחל להיות בע״ש שהיו שוחטין התמיד בשש שעות ומחצה וע״כ עיקר זמן תפלת [illegible] לכתחלה הוא מט׳ ומחצה ולמעלה כנגד התמיד שהיו מקריבין [illegible] ומ״מ אם התפלל משש ומחצה ולמעלה יצא אחרי דעיקר [illegible] של תמיד מדאורייתא מתחיל מאותו זמן (ג) ויש מהראשונים [illegible] לכתחלה משש שעות ומחצה ולמעלה (ד) ועכ״פ אם רוצה [illegible] או לצאת לדרך (ה) או שעתה יוכל להתפלל עם הצבור ואם [illegible] שהוא עד סוף וכו׳. שזמן מנחה קטנה הוא שתי שעות ומחצה [דהלא הוא מט׳ שעות ומחצה עד סוף י״ב שעות] ונמצא דפלג המנחה הוא שעה שלמה ועוד רביע: (ד) ומשערינן שעות אלו וכו׳. היינו כל חשבון (ח) השעות הנ״ל בין למנחה גדולה בין למנחה קטנה ופלג המנחה דחשבינן בשעות היום מחלקינן היום בין ארוך בין קצר לי״ב חלקים וכל חלק נקרא שעה וע״פ שעות אלו קבעינן זמן מנחה לכל הנ״ל. ושיעור י״ב שעות היום דמשערינן בו יש מחלוקת בין הפוסקים (ט) די״א דחשבינן מעמוד השחר עד צאת הכוכבים ומתילא לר׳ יהודה מותר להתפלל מנחה עד שעה ורביע קודם לה״כ ולרבנן עד הלילה וכנ״ל בסק״ב וכן סתם המחבר בסימן זה ולקמן בסימן תמ״ג[א] וי״א דחשבינן הי״ב שעות (י) מנץ החמה עד שקיעתה ומתילא לר׳ יהודה אינו מותר להתפלל מנחה רק עד שעה ורביע קודם השקיעה ולרבנן עד השקיעה: (ה) דעבד כמר וכו׳. ויש לכל אחד משניהם קולא וחומרא היינו דלענין מנחה לדעת ר׳ יהודה איכא אלא לחומרא דאין להתפלל מנחה רק עד פלג המנחה אבל ממילא יש קולא לענין מעריב דמשם ואילך נחשב כלילה לענין שיוכל להתפלל תפלת מעריב [היינו רק התפלה עצמה דאלו זמן ק״ש של ערבית לכו״ע בצאת הכוכבים הוא וכדלקמן בסימן רל״ה] ולרבנן הוי קולא לענין תפלת המנחה דמתפללין עד הערב וממילא חומרא לענין תפלת הערב דאין להתפלל קודם חשיכה: (ו) לעולם כחד. פי׳ שלא ינהוג פעם כך ופעם כך משום דהוה תרתי דסתרי אפילו

שער הציון

(א) דבין הערבים כתיב ביה מכי ינטו צללי ערב דהיינו משהחמה נוטה למערב דהוא משש ומחצה ולמעלה [רש״י ברכות כו]: (ב) כדי שיהיו יכולין להתעסק אח״כ ג״כ בקרבן הפסח קודם שיכנוס השבת לצליית הפסח אינו דוחה שבת [גמרא]: (ג) הרא״ש והטור ועיין בביאור הגר״א שמשמע שמצדד כמותם: (ד) מ״א וש״א: (ה) כ״מ במאמ״ר וכן מוכח בסימן רל״ה ס״א דמשום תפלה בצבור התירו לו לקרוא אח״כ ק״ש בלא ברכות עי״ש ואף אם נחמיר שם כהמעשה רב מסתברא דבזה מותר לכו״ע: (ו) פר״ח ובית יעקב ומגן גבורים וכן משמע קצת בפמ״ג בא״א ובאמת אף דאין אנו בקיאין ומשום זה אסור מקודם מי גרע מספק התפלל או לא התפלל דאינו חוזר ומתפלל ויש לדחות דכיון שקבעו חז״ל זמני התפלות והם אמרו וי״ו ומחצה הוי מתחלה כלא התפלל בזמנה וצ״ע למעשה: (ז) פמ״ג בסק״ז: (ח) וכ״ל דאף החצי שעה שאחר חצות למנחה גדולה הוא ג״כ שעות זמניות דהא בגמרא איתא תרוויהו כי הדדי ט׳ ומחצה למנחה קטנה ושש ומחצה למ״ג וכי היכי דשם הוא זמניות ה״נ במ״ג הוא זמניות אף דלכאורה כיון דהוסיפו חצי שעה הוא כדי שלא יטעו דאין אנו בקיאין צריך להיות תמיד חצי שעה ועדיין צ״ע: (ט) תה״ד ומבי״ט הביאו הא״ר בסי׳ רס״ז: (י) ש״ג ול״ח ולבוש וכונת הל״ח והלבוש הוא עד תחלת השקיעה כמו שמפורש במע״מ וגם בלבוש סימן רס״ז [ולא כמ״א שמסתפק בכונת הלבוש. א״ר] וכן הוא ג״כ דעת הגר״א בהדיא בסימן תנ״ט ע״ש שהרחיב מאד בדבר בכמה ראיות דהי״ב שעות חשבינן מנץ החמה עד שקיעת החמה ושקיעת החמה הוא תיכף משעה שהחמה מתכסה מעינינו עיין בדבריו בסימן רס״א ועי״ש שכתב מטעם זה שלא להתפלל אז מנחה וכן הוא ע״כ לדעת הגדולים הנ״ל דהא אפילו אם נסבור כרבנן דסברי עד הערב הלא ע״כ הוא בהשלמת הי״ב שעות לא יותר [כלמוכח בברכות כ״ו ע״ב דפריך הגמרא אי עד ועד בכלל ר׳ יהודה היינו רבנן] וא״כ כיון דחשבינן הי״ב שעות מנץ החמה עד שקיעתה א״כ ע״כ ערב היינו שקיעה. ולבד כל אלו מצינו לאחד מהראשונים דדעתו

הגהות ותיקונים: א) תמ״ט:

a quarter /of an hour/ before the end of the eleventh hour /of the day/.

Gloss: (4) *These hours are determined in accordance with the nature of each /particular/ day. Even if it is a long day, it is divided into twelve /equal parts, which are its/ hours. They are called "seasonal hours." /It should be noted that/ whenever the Sages described /times/ in terms of hours, these are likewise the hours which must be taken into account. (...)*

/As regards the ruling to be followed in practice, the Sages/ conclude that (5) whoever follows one /of the opinons in this respect/ acts /suitably/ and whoever follows the other /opinion also/ acts /suitably/, provided he conducts himself (6) always /consistently/ in conformance with /a

Mishnah Berurah

hours /long/ [since it in fact /extends/ from nine and a half hours /of the day/ until the end of the twelfth hour], and it follows that *pelag ha-Minchah* /, which is half of this time,/ consists of /one/ whole hour and a further quarter /of an hour/.

(4) These hours are determined, etc. I.e., every calculation of hours /given/ above, whether for the early /time for praying/ Minchah, the later /time for praying/ Minchah or *pelag ha-Minchah*, which is reckoned according to the hours of the day. The day, irrespective of whether it is long or short, is divided into twelve /equal/ parts, and each part is called an "hour." All the above times for Minchah are fixed in accordance with these hours.

As to the period of twelve hours to be taken into account as /forming/ the day, there is a dispute among the Poskim. There are /authorities/ who say that /this period/ is reckoned from dawn until the appearance of the stars, from which it follows that according to Rabbi Yehudah it is permitted to pray Minchah until an hour and a quarter before the appearance of the stars and according to the /other/ Rabbis /it is permitted/ until night, as /explained/ above in sub-Par. 2. The author /of the Shulchan Aruch/ rules categorically /in accordance with/ this /opinion/ in this section and in Sec. 443 below. Other /authorities/ say that we reckon the twelve hours from sunrise until /sun/set. Consequently, it is only permitted to pray Minchah according to Rabbi Yehudah until an hour and a quarter before sunset and according to the /other/ Rabbis until sunset.

(5) Whoever follows one /of the opinions/, etc. Each one of these two /opinions/ involves a leniency and a stringency. This is because as regards Minchah the opinion of Rabbi Yehudah is simply a stringency, /since he holds/ that one may only pray Minchah until *pelag ha-Minchah*. However, /his view/ results in a leniency with respect to Ma'ariv, since /according to him/ it is considered as night from */pelag ha-Minchah/* onwards, as regards /the question of/ whether one is able to pray the Ma'ariv prayer /then/. [This only /refers to/ the /eighteen-blessing/ prayer itself, since all /authorities are agreed/ that the time for /reading/ "The Reading of Shema" in the evening /begins/ when the stars appear, as /stated/ below in Sec. 235 /, Par. 1/.] /The opinion/ of the /other/ Rabbis entails leniency with respect to the Minchah prayer, /since they hold/ that it may be prayed until evening, and, correspondingly, stringency with respect to the Ma'ariv prayer, as /according to them/ it may not be prayed before dark.

(6) Always in conformance with one. I.e., one should not act once in conformity /with one of the views/ and another time in conformity /with the other/, even on the following day, since this involves two

שאם עושה כרבנן ומתפלל מנחה עד הלילה שוב אינו יכול להתפלל ערבית מפלג המנחה ולמעלה ואם עושה כרבי יהודה ומתפלל ערבית מפלג המנחה ולמעלה צריך ליזהר שלא יתפלל מנחה (ז) **באותה שעה** ד ועכשיו שנהגו להתפלל תפלת מנחה (ח) **עד הלילה** אין להתפלל תפלת ערבית (ט) **קודם שקיעת החמה** ואם בדיעבד התפלל תפלת ערבית מפלג המנחה (י) **ולמעלה יצא** (יא) **ובשעת הדחק** יכול להתפלל תפלת ערבית מפלג המנחה ולמעלה: הגה ולדין במדינות אלו שנוהגין להתפלל ערבית מפלג המנחה אין לו להתפלל (יב) מנחה [illegible]

ד ר׳ יונה שם ה לי הטור בסי׳ ל״ב ושם לייכתי תואה הדיכין

באר היטב

כך ופעם כך ומכ״ש שלא יתפלל ביום אחד מנחה אחר פלג המנחה וערבית קודם ל״ה. מ״א: (ה) ל״ה. ז״ל ד״מ מהרי״ל היה מתפלל מנחה בשעת הדחק סמוך לל״ה ואמר אע״פ שנראה בעיר לילה מ״מ עדיין יום הוא עכ״ל. וכתב המ״א ודוקא בעיר שבתיה גבוהין או יושבת בעמק. ועכשיו נוהגין להתפלל מנחה ומעריב סמוכין זה לזה כי סוברין כרבנן ומה שמתפללין ערבית קודם [illegible]

ביאור הלכה

* דהיינו עד צאת הכוכבים. עיין מ״ב מש״כ דיש ליזהר לכתחלה שלא לאחר מנחה עד אחר שקיעה אך בדיעבד יוכל לסמוך ע״ד המקילים בזה ובספר סדר זמנים כתב לענין דיעבד כשמתפלל אחר שקיעה שיתפלל על תנאי אם הוא עדיין יום יהיה נחשב לתפלת המנחה והתפלה שיתפלל אחר כה״כ יהיה לשם ערבית ואם עכשיו הוא לילה יהיה תפלה זאת עולה לו לשם תפלת ערבית והשניה שיתפלל אח״כ יהיה לתשלומין [illegible]

משנה ברורה

(יא) אפילו למחר ומכ״ש שלא יתפלל ביום אחד מנחה אחר פלג כרבנן וערבית (יב) קודם לה״כ: (ז) **באותה שעה.** אלא קודם פלג דוקא: (ח) **עד הלילה.** ר״ל עד ביה״ש שהוא ספק לילה: (ט) **קודם שקיעת החמה.** ר״ל סוף שקיעה שהוא לדעת המחבר בסי׳ רס״א זמן מועט קודם לצאת הכוכבים ואע״ג דגם אז אין להתפלל עד צאת הכוכבים ממש דמקודם לכן הוי רק ספק לילה וכדלקמן בסימן רל״ה בהאי פורתא לא דק: (י) **ולמעלה יצא.** אבל קודם פלג אפילו בדיעבד (יג) לא יצא ולעיל מתבאר דיש דעות בפוסקים אימת הוא פלג המנחה וע״כ (יד) יש לסמוך להקל שלא לחזור ולהתפלל אף אם התפלל שעה ורביע קודם שקיעת החמה: (יא) **ובשעת הדחק וכו׳.** ר״ל דאף אם דרכו תמיד להתפלל מנחה אחר פלג מ״מ יכול להתפלל תפלת ערבית ג״כ בזמן הזה (טו) ומ״מ אין להקל בזה רק אם עכ״פ באותו היום התפלל מנחה קודם פלג אבל אם באותו היום גופא התפלל מנחה אחר פלג שוב אסור לו להתפלל ערבית קודם הלילה דהוי תרתי דסתרי באותו יום גופא (טז) וכ״ז אם מתפלל ביחידי אבל לצבור שהתפללו מנחה וכשילכו לביתם יהיה טורח לקבלם שנית לתפלת ערב ויתבטל תפלת הצבור לגמרי הקילו האחרונים שמותר להתפלל ערבית סמוך למנחה ועיין לקמן בסימן רל״ה ס״א: (יב) **מנחה אחר כך.** ר״ל אפילו ביום אחר לא יתפלל מנחה אחר פלג כיון דתמיד מחזיק אותו זמן לזמן תפלת הערב [illegible]

שער הציון

בהליא ג״כ הכי דאין להתפלל מנחה רק עד שקיעה והוא התר״י בריש פ״ד דברכות שדעתו דכי היכי דדם נפסל בשקיעת החמה כן תפלת המנחה שתקנו נגד התמיד הוא ג״כ עד השקיעה לבד ולכאורה פשוט דכונתו על תחלת השקיעה כמו לענין דם וכדמוכח בפסחים דף נ״ג וכמו שהביא המ״א בסק״ג אמנם יש לדחות דאפשר דס״ל לתר״י דשם מדרבנן בעלמא ורק בפסח עבדו הרחקה מתחלת שקיעה [ולא בתמיד דבתמיד אין הדם נפסל עד סוף השקיעה ותמילא בתפלת המנחה יהיה מותר להתפלל עד סוף שקיעה] כמו שכתבו התוספות במנחות דף כ׳ ע״ב בשם יש מפרשים: (יא) מ״א: (יב) מ״א והוא לפי שיטת השו״ע: (יג) מ״א וש״א: (יד) א״ר ולא כמ״א לקמן בסימן רל״ה סק״ג ע״ש טעמו וכ״ל דאפילו המ״א מודה בזמנינו דנוהגין שלא לעשות מלאכה אחר שקיעת החמה דחוששין לדעת הגר״א והרבה מהראשונים דס״ל דתיכף אחר שקיעה הוא בין השמשות ולדבריהם בודאי פלג המנחה הוא קודם השקיעה שעה ורביע א״כ בודאי אין לחזור ולהתפלל בדיעבד: (טו) ע״ת וא״ר: (טז) מ״א ומגן גבורים: (יז) פמ״ג: (יח) שלטי גבורים ולבוש ול״ח והגר״א בסימן רס״א וככ״ל. וגם בספר סדר זמנים החזיק בשיטה זו וע״ש שיישב כל הקושיות שהקשה בשאגת אריה על שיטה זו וביאר לשיטת הגר״א מיושב הכל [אכן דברי הגר״א בסימן זה בסק״ז סותר קצת לדבריו שברס״א ואפשר שכתב רק לברר דעת הרמ״א אבל הוא בעצמו לא ס״ל כן וראיתו שכתב דהא לכו״ע קיום המנחה עד התחלת ערבית איכה מוכרחת דהא יש ביניהם זמן בין השמשות ללדעת הגר״א מתחיל תיכף אחר שקיעה] וגם מדברי הר״ח שהביא הגר״א בסק״ו משמע ג״כ קצת הכי: (יט) שהוא ג׳ רבעי מיל המבואר לקמן בסי׳ רס״א: (כ) אפילו שני כוכבים שהוא בין השמשות ובעו״ה ראיתי הרבה אנשים שהורגלו להתפלל מנחה זמן הרבה אחר השקיעה עד ממש שהכסיף אדמימות החמה חהו ודאי שלא כדין הוא עיין שבת ל״ד ע״ב: (כא) וכ״ל עוד דאפילו לדעת הגר״א והגאונים דסברי דתיכף אחר השקיעה הוא בהש״מ מ״מ נוכל לומר דבשעת הדחק סומכין על דעת ר׳ יוסי דס״ל דאז עדיין יום ודאי הוא עד שנראה שהכסיף העליון והשוה לתחתון ולא גרע ממאי דאמרו בברכות ט׳ כדאי הוא רשב״י לסמוך עליו בשעת הדחק וכ״ש בעניננו דסוגיא דברכות ב׳ ע״א אזלא אליבא דר׳ יוסי דתלי הדבר בצה״כ כמו שכתב הגר״א ברס״א וכן הסוגיא דפסחים דף ב׳ דקאמר והא קי״ל דעד צה״כ יממא הוא [עיין בתוס׳ שם שנדחקו בזה אבל לפי דברי הגר״א ניחא בפשיטות דהסוגיא אזלא אליבא דר׳ יוסי]:

---

*) ומה שמצוין בדפוסין הקודמין אחר תיבת הכוכבים ט״ס הוא כי לא נמצא זה רק במהרי״ל והובא בד״מ ברל״ג.

particular/ one of /the views/. /I.e.,/ if one acts in conformance with /the view of/ the /other/ Rabbis and prays Minchah /after *pelag ha-Minchah,*/ until night, he is no longer able to pray Ma'ariv /during the time/ from *pelag ha-Minchah* onwards. /On the other hand,/ if one acts in accordance with /the view of/ Rabbi Yehudah and prays Ma'ariv /during the time/ from *pelag ha-Minchah* onwards, he must be careful not to pray Minchah **(7)** in that time.

Now that it has become customary to pray the Minchah prayer /after *pelag ha-Minchah*/, **(8)** until night, one should not pray the Ma'ariv prayer **(9)** before sunset. /However,/ once it is after the event and one did pray the Ma'ariv prayer /during the time/ from *pelag ha-Minchah* **(10)** onwards, he will have fulfilled /his obligation/. **(11)** In a time of pressing /need/ one can pray the Ma'ariv prayer /in the time/ from *pelag ha-Minchah* onwards.

Gloss: We, in these localities, who are accustomed to pray Ma'ariv /during the time /from pelag ha-Minchah */until night/, should not pray* **(12)** *Minchah*

Mishnah Berurah

contradictory /actions/. One may certainly not pray Minchah after *pelag ha-Minchah*, in accordance with /the view of/ the /other/ Rabbis, and Ma'ariv before the appearance of the stars /, in accordance with the view of Rabbi Yehudah,/ on the same day.

(7) In that time. But exclusively before *pelag ha-Minchah.*

(8) Until night. I.e., until *beyn ha-shemashos,* which may possibly /have the ruling of/ night.

(9) Before sunset. I.e., /before/ the end of sunset, which, according to the opinion of the author /of the Shulchan Aruch given below/ in Sec. 261, is a short time before the appearance of the stars. Even though one should not pray /Ma'ariv/ even then /and not/ until the stars have actually appeared, since prior to that /time/ there is merely a possibility /that it may already be/ night, as /explained/ below in Sec. 235, /the ruling of the Shulchan Aruch/ is imprecise /to the extent/ of this brief /period/.

(10) Onwards, he will have fulfilled /his obligation/. However, /if one prayed Ma'ariv/ before *pelag ha-Minchah* he will not even /be ruled to/ have fulfilled /his obligation/ once it is after the event.

/Now/ it is explained above /in sub-Par. 4/ that there are /conflicting/ opinions among the Poskim as to when *pelag ha-Minchah* is. Consequently, one should rely /on the authorities for whom this time is earliest in order/ to be lenient and refrain from praying /Ma'ariv/ again, even if one prayed /Ma'ariv as early as/ an hour and a quarter before sunset.

(11) In a time of pressing /need/, etc. I.e., even if it is one's habit to pray Minchah after *pelag ha-Minchah* always, he may also pray the Ma'ariv prayer in this time /when there is a pressing need/, despite this /fact/. Nevertheless, one may only be lenient about this if he at any rate prayed Minchah that day before *pelag ha-Minchah*, but if he prayed Minchah on that same day after *pelag ha-Minchah* it is thenceforth prohibited for him to pray Ma'ariv before night, since this would entail /the performance of/ two contradictory /actions/ on the same day.

/However,/ all this /only applies/ if one prays by himself, but the Acharonim are lenient /with respect to an instance/ when a congregation prayed Minchah and it would be hard to collect them /together/ again for the Ma'ariv prayer if they went home and they would /therefore/ neglect praying /Ma'ariv/ as a congregation altogether. /They rule/ that /in such a case/ it is permitted /for them/ to pray Ma'ariv /as a congregation/ close /after/ Minchah /despite the contradiction/. See below in Sec. 235, Par. 1.

(12) Minchah after */pelag ha-Minchah/.* I.e., one should not pray Minchah after *pelag ha-Minchah* even on a different day, since he always treats that time as a time for /praying/ the Ma'ariv

שאם עושה כרבנן שמתפלל מנחה עד הלילה שוב אינו יכול להתפלל ערבית מפלג המנחה ולמעלה ואם עושה כרבי יהודה ומתפלל ערבית מפלג המנחה ולמעלה צריך ליזהר שלא יתפלל מנחה (ז) באותה שעה ובמקום שנהגו להתפלל תפלת מנחה (ח) עד הלילה אין להתפלל תפלת ערבית (ט) קודם שקיעת החמה ואם בדיעבד התפלל תפלת ערבית מפלג המנחה (י) ולמעלה יצא (יא) ובשעת הדחק יכול להתפלל תפלת ערבית מפלג המנחה ולמעלה: הגה ולדידן במדינות אלו שנוהגין להתפלל ערבית מבעוד יום (יב) אין לו להתפלל מנחה אח"כ ובדיעבד (יג) או בשעת הדחק יצא (ב"י בשם אהל מועד ורשב"א*) אם מתפלל מנחה עד הלילה (יד) * דהיינו עד (ה) צאת הכוכבים: **ב** ה אם יש לו מים (טו) צריך

באר הגולה

ד ר' יונה שם ה ל' הטור בסי' ל"ב ושם לייתי מולא הדינין

באר היטב

כך ופעם כך ותכ"ס שלא יתפלל ביום אחד מנחה אחר פלג המנחה וערבית קודם ל"ה. מ"א: (ה) ל"ה. ז"ל ד"מ מהרי"ל היה מתפלל מנחה בשעת הדחק סמוך לל"ה ואמר אע"פ שנראה בעיר לילה מ"מ עדיין יום הוא עכ"ל. וכתב המ"א ודוקא בעיר שבתיה גבוהין או יושבת בעמק. ועכשיו נוהגין להתפלל מנחה ומעריב סמוכין זה לזה כי סוברין כרבנן ומה שמתפללין ערבית קודם

ביאור הלכה

* דהיינו עד צאת הכוכבים. עיין מ"ב מש"כ דיש ליזהר לכתחלה שלא לאחר מנחה עד אחר שקיעה אך בדיעבד יוכל לסמוך ע"ד המקילים בזה ובספר סדר זמנים כתב לענין דיעבד כשמתפלל אחר שקיעה שיתפלל על תנאי אם הוא עדיין יום יהיה נחשב לתפלת המנחה והתפלה שיתפלל אחר צה"כ יהיה לשם ערבית ואם עכשיו הוא לילה יהיה תפלה זאת עולה לו לשם תפלת ערבית והשניה שיתפלל אח"כ יהיה לתשלומין

משנה ברורה

(ו) אפילו [illegible] שלא יתפלל ביום אחד מנחה אחר פלג כרבנן וערבית [illegible] קודם לזה. (ז) באותה שעה. אלא קודם פלג דוקא: (ח) עד [illegible] ספק לילה: (ט) קודם שקיעת [illegible] צאת הכוכבים ולענ"ג דגם אז אין להתפלל עד צאת הכוכבים [illegible] בסימן רל"ה בהאי פורתא נח דק: (י) ולמעלה יצא. [illegible] אימת הוא פלג המנחה וע"כ [illegible] יש לסמוך להקל שלא לחזור ולהתפלל אף אם התפלל שעה ורביע קודם שקיעת החמה: (יא) ובשעת הדחק וכו'. [illegible] דאף אם דרכו תמיד להתפלל מנחה אחר פלג מ"מ יכול להתפלל תפלת ערבית ג"כ בזמן הזה (טו) ומ"מ אין להקל בזה [illegible] להתפלל ערבית קודם [illegible] יהיה טורח להקבצם שנית לתפלת ערב ויתבטל תפלת הצבור לגמרי הקילו האחרונים שמותר להתפלל ערבית סמוך למנחה ועיין לקמן בסימן רל"ה ס"א: (יב) מנחה אחר כך. ר"ל אפילו ביום אחר לא יתפלל מנחה אחר פלג כיון דתמיד מחזיק אותו זמן לזמן תפלת הערב אפילו אם בדעתו באותו היום להתפלל מעריב אחר צאת הכוכבים: (יג) **או בשעת הדחק** וכו'. ר"ל דכיון שהוא שעת הדחק מותר לו לכתחלה להתפלל מנחה בשעה שנהג עד היום להתפלל מעריב וכבר כתבתי בסקי"א דיש לו ליזהר שלא להתפלל אז מעריב רק אחר צה"כ אם לא שהוא בצבור ויהיה טורח לקבצם שנית כשילכו כ"א לביתו: (יד) **דהיינו עד צאת הכוכבים.** (יז) לאו דוקא דעד רבע שעה קודם צאת הכוכבים בודאי בין השמשות הוא לכו"ע ואין להתפלל באותו זמן אלא ר"ל סמוך לזה וכן אי' בד"מ ברל"ג. ודע דאף שמהמחבר והרמ"א משמע דלדידן דנוהגים להתפלל מעריב אחר צה"כ מותר להתפלל מנחה אפי' אחר שקיעה עד סמוך לצ"ה (יח) יש פוסקים רבים שחולקים בזה ודעתם שתפלת המנחה הוא רק קודם שקיעת החמה ולכן לכתחלה צריך כל אדם ליזהר להתפלל קודם שקיעת החמה דוקא דהיינו שיגמור תפלתו בעוד שלא נתכסה השמש מעינינו ומוטב להתפלל בזמנה ביחידות מלהתפלל אח"כ בצבור ובדיעבד יוכל לסמוך על דעת המקילים להתפלל אחר שקיעה עד (יט) רבע שעה קודם צה"כ [אך כל מה שיוכל להקדים מחויב להקדים כדי שלא יכנס בספק בין השמשות אכן אם כבר נראו (כ) כוכבים כבר עבר זמן מנחה בודאי דזהו סימן ללילה כמבואר כ"ז בסימן רל"ג ע"ש במ"ב ובה"ל] אך כ"ז (כא) בדיעבד ושעת הדחק גדול אבל לכתחלה בודאי אין לאחר זמן המנחה עד אחר שקיעה וכ"ש שיש ליזהר מאד שלא לאחר עד סמוך לצאת הכוכבים וכבר אחז"ל במערבא לייטי אמאן דמצלי עם דמדומי חמה דלמא מטרפא ליה שעתא: **ב** (טו) **צריך** ליטול

שער הציון

בהדיא ג"כ הכי דאין להתפלל מנחה רק עד שקיעה והוא התר"י בריש פ"ד דברכות שדעתו דכי היכי דדם נפסל בשקיעת החמה כן תפלת המנחה שתקנו כנגד התמיד הוא ג"כ עד השקיעה לבד ולכאורה פשוט דכונתו עד תחלת השקיעה כמו לענין דם וכדמוכח בפסחים דף צ"ג וכמו שהביא המ"א בסק"ג אמנם יש לחוש דאפשר דס"ל לתר"י דשם מדרבנן בעלמא ורק בפסח עבדו הרחקה מתחלת שקיעה [ולא בתמיד דבתמיד אין הדם נפסל עד סוף השקיעה וממילא בתפלת המנחה יהיה מותר להתפלל עד סוף שקיעה] כמו שכתבו התוספות במנחות דף כ' ע"ב בשם יש מפרשים: (יא) מ"א: (יב) מ"א והוא לפי שיטת השו"ע: (יג) מ"א וש"א: (יד) א"ר ודלא כמ"א לקמן בסימן רל"ה סק"ג ע"ש טעמו וכ"ל דאפילו המ"א מודה בזמנינו דנוהגין שלא לעשות מלאכה אחר שקיעת החמה לחוששין לדעת הגר"א והרבה מהראשונים דס"ל דתיכף אחר שקיעה הוא בין השמשות ולדבריהם בודאי פלג המנחה הוא קודם השקיעה שעה ורביע א"כ בודאי אין לחזור ולהתפלל בדיעבד: (טו) ע"ת וא"ר: (טז) מ"א ומגן גבורים: (יז) פמ"ג: (יח) שלטי גבורים ולבוש ול"ח והגר"א בסימן רס"א וכנ"ל. וגם בספר סדר זמנים החזיק בשיטה זו וע"ש שיישב כל הקושיות שהקשה בשאגת אריה על שיטה זו וביאר לשיטת הגר"א מיושב הכל [אכן דברי הגר"א בסימן זה בסק"ז סותר קצת לדבריו שברס"א ואפשר שכתב רק לברר דעת הרמ"א אבל הוא בעצמו לא ס"ל כן וראיתו שכתב דהא לכו"ע סיום המנחה עד התחלת ערבית אינה מוכרחת דהא יש ביניהם זמן בין השמשות ללדעת הגר"א מתחיל תיכף אחר שקיעה] וגם מדברי הר"ח שהביא הגר"א בסק"ו משמע ג"כ קצת הכי: (יט) שהוא ג' רבעי מיל המבואר לקמן בסי' רס"א: (כ) אפילו שני כוכבים שהוא בין השמשות ובעו"ה ראיתי הרבה אנשים שהורגלו להתפלל מנחה זמן הרבה אחר השקיעה עד ממש שהכסיף אדמימות החמה וזהו ודאי שלא כדין הוא עיין שבת ל"ד ע"ב: (כא) וכ"ל עוד דאפילו לדעת הגר"א והגאונים דסברי דתיכף אחר השקיעה הוא בהש"מ מ"מ נוכל לומר דבשעת הדחק סומכין על דעת ר' יוסי דס"ל דאז עדיין יום ודאי הוא עד שנראה שהכסיף העליון והשוה לתחתון ולא גרע מהאי דאמרו בברכות ט' כדאי הוא רשב"י לסמוך עליו בשעת הדחק וכ"ש בעניננו דסוגיא דברכות ב' ע"א אזלא אליבא דר' יוסי דתלי הדבר בצה"כ כמו שכתב הגר"א ברס"א וכן הסוגיא דפסחים דף ב' דקאמר והא קי"ל דעד צה"כ יממא הוא [עיין בתוס' שם שנדחקו בזה אבל לפי דברי הגר"א ניחא בפשיטות דהסוגיא אזלא אליבא דר' יוסי]:

---

*) ומה שמצוין בדפוסין הקודמין אחר תיבת הכוכבים ט"ס הוא כי לא נמצא זה רק במהרי"ל והובא בד"מ ברל"ג.

*after /*pelag ha-Minchah*/. /However,/ once it is after the event* (13) *or if it was a time of pressing /need/, one will have fulfilled /his obligation/ (...) if he prayed Minchah /in the time from* pelag ha-Minchah*/ until night,* (14) *i.e., until the appearance of the stars.*

2. If one has water /available/ (15) he must wash his hands in order to pray,

Mishnah Berurah

prayer. This even /applies/ if he has in mind to pray Ma'ariv on that /particular/ day after the appearance of the stars.

(13) Or if it was a time of pressing /need/, etc. /The *Rema*/ means by this that he was permitted initially to pray Minchah in the time that he was accustomed until that day to pray Ma'ariv, in view /of the fact/ that it was a time of pressing /need/. /However,/ I have already written in sub-Par. 11 that /in such a case/ one must be careful not to pray Ma'ariv then, but only after the appearance of the stars, unless /the prayer of/ a congregation is involved and it will be hard to collect them /together/ again if each one /of them/ goes home.

(14) I.e., until the appearance of the stars. This is imprecise, since approximately a quarter of an hour before the appearance of the stars is definitely *beyn ha-shemashos*, according to all /authorities/, and one may not pray /Minchah/ at that time. /The *Rema*/ actually means close to this /time/. This is /in fact/ stated in the *D.M.* in /Sec./ 232.

Note that even though it is implied by the author /of the Shulchan Aruch/ and the *Rema* that for us, who are accustomed to pray Ma'ariv after the appearance of the stars, it is even permitted to pray Minchah after sunset until close to the appearance of the stars, there are many Poskim who dispute this and are of the opinion that the Minchah prayer may only be /prayed/ before sunset. Consequently, everyone should be careful initially to pray /Minchah/ exclusively before sunset, i.e., to finish his prayer when the sun has not yet been submerged from view. /In fact,/ it is better to pray /Minchah/ in its /proper/ time by oneself than to pray it subsequently with the congregation, /although/ once it is after the event one may rely on the opinion of those who are lenient, and pray /Minchah/ after sunset, until a quarter of an hour before the appearance of the stars. [Nevertheless, however much earlier one is able /to pray Minchah/ he is obliged /to pray it/ earlier, to avoid /praying it when there is/ a possibility that it is /already/ *beyn ha-shemashos*. If stars[2] are in fact already visible, the time for /praying/ Minchah will already definitely have passed, since this is a sign that it is /already/ night, as is fully explained in Sec. 293; see the Mishnah Berurah and Beyur Halachah there.] However, all this /applies only/ when it is after the event and a very pressing time /of need/, but, initially, one should definitely not postpone the time when /he prays/ Minchah until after sunset and should certainly be extremely careful not to delay it until close to the appearance of the stars. /In fact,/ our Sages, of blessed memory, have already said,[3] "In the west /, i.e., in the land of Israel,/ they curse someone who prays /Minchah/ when the sun is dim in case it will be a chaotic time[4] for him /then/."

(15) He must wash, etc. /I.e.,/ both for

---

[2] I.e., two stars. (Sha'ar Ha-Tziyun No. 20)

[3] *Berachos* 29b.

[4] I.e., they curse someone who delays praying Minchah until sunset, in case he will be unable to pray Minchah then until the time has passed, because of circumstances beyond his control. (See *Rashi, Berachos,* 29b)

ליטול ידיו כדי להתפלל (טז) * אע״פ שאינו יודע להם שום לכלוך ולא יברך (יז) (וע״ל סימן ל״ג סעיף ה׳). הגה ואפילו עומד (יח) מלמודו יטול ידיו (ו) (יט) לתפלה (מנהגים) ואם אין לו מים מזומנים (ז) (כ) אין צריך ליטול:

רלד הרוצה להתפלל מנחה גדולה ומנחה קטנה. ובו ב׳ סעיפים:

א [illegible]

א תשובת הרא״ש כלל ד׳ סי׳ ס׳

באר היטב

הלילה הייכו מפני הדוחק שטורח הוא לאסוף הצבור שנית. ויחיד שלא התפלל בבהכ״נ ימתין עד הלילה. וצריך ליזהר שלא יתפללו ערבית קודם פלג המנחה מ״א: (ו) לתפלה. ואם נטל ידיו לתפלה אע״פ שהפסיק אח״כ בלימודו כגון בזמן שדורשין א״צ ליטול שנית ומ״מ בשבת שמפסיקין במכירת המצות כ״ל שצריך ליטול שנית לתפלת מוסף אא״כ לא הסיח דעתו [ובס׳ אליה רבה פסק דכל זמן שהוא בבהכ״נ אין צריך ליטול ידיו עוד דמסתמא לא הסיח דעתו] ואם נטל ידיו לאכילה ואכל מ״מ צריך ליטול לתפלה כיון שלא נטל לתפלה משא״כ ברחץ ידיו שחרית דהוי נטילה לתפלה עי׳ סי׳ ד׳ מגן אברהם: (ז) א״צ ליטול. וינקה ידיו בצרור ויתפלל עם הצבור אע״פ שעדיין ישאר לו זמן להתפלל ביחיד ב״ח ע״ת ע״ש:

(א) א״צ אשרי. ואם אמרו אשרי בלא מנין ואח״כ באו מנין יאמרו מזמור א׳ ואח״כ יאמרו קדיש וה״ה כשלומדים בבהכ״נ וליכא מנין ואח״כ קוראים יו״ד לומר קדיש לא יאות עבדי אלא בעי שיהיו יו״ד בשעת הלימוד מ״א אבל הט״ז בסי׳ נ״ה ס״ק ג׳ כתב דכל שיש באמירת הקדיש עשרה די וא״צ שיהיו עשרה בשעת הלימוד ע״ש בס״ק ו׳ מש״ש ועי׳ בש״ת שער אפרים סי׳ י״ז. כתב בפסקי מהרא״י סי׳ כ״ט אפי׳ אם מקצת ציבור התפללו בעונתו ונמשכה עד הלילה אין לומר קדיש כיון שנתחדש יום אחר שהפסיקו מלהתפלל עכ״ל. וכתב המ״א דה״ה אם נמשך באמירת א״ת וכיוצא בו שא״צ קדיש תתקבל וצריך ליזהר שלא יבא לידי כך ושיאמרו הקדיש קודם צ״ה ע״ל סי׳ קל״א ס״ג [ובס׳ אליה רבה חולק עליו דאף אם

משנה ברורה

ליטול וכו׳. בין לתפילת המנחה בין לתפלת ערבית למצוה ליטול ידיו לתפלה: (טז) אע״פ שאינו יודע וכו׳. ואם נטל ידיו לתפלת המנחה (כב) ולא הסיח דעתו משמירתן אין צריך ליטול ידיו לתפלת ערבית: (יז) ועיין לעיל וכו׳. הייכו מה דמבואר שם דאפילו היו ידיו מלוכלכות ונוטל ידיו לתפלה איכו מברך ועיין לעיל בסימן וי״ו(א) ס״א במ״ב: (יח)מלמודו. ר״ל דמסתמא (כג) לא נגע באמצע הלימוד במקום מטונף אפ״ה מצוה ליטול בשביל התפלה וכתב המ״א דמ״מ אם נטל לתפלה והפסיק בלימוד א״צ ליטול שנית ובשבת שמפסיקין במכירת המצות צריכין ליטול שנית לתפלת המוסף אא״כ לא הסיח דעתו משמירת ידיו והא״ר כתב דכ״ז שהם בבה״מ מן הסתם אין כאן היסח הדעת וכן המנהג: (יט) לתפלה. ואפילו נטל ידיו (כד) לאכילה ואכל ולא הסיח דעתו צריך נטילה לתפלה שאין נטילתו לאכילה עולה לתפלה אבל נטילת שחרית שנטל כשקם ממטתו ולא הסיח דעתו עולה לו לתפלה: (כ) **א״צ ליטול.** אלא ינקה ידיו בכל מידי דמנקי. וכ״ז בסתם ידים אבל אם נגע ידיו במקום מטונף או עשה צרכיו צריך לחזור אחר מים אף בתפלת מנחה ומעריב וכמו בתפלת שחרית וכמבואר שיעורו לעיל בסימן צ״ב ס״ד ע״ש [אחרונים בסימן צ״ב] וע״ש במ״ב ובה״ל ששייך לכאן:

א [illegible]

ביאור הלכה

בשביל מנחה דחובה קודמת לתשלומין וכדלעיל בסימן ק״ח ע״ש:

* אע״פ שאינו יודע להם שום לכלוך. מלשון זה משמע לכאורה דדוקא בסתם ידים אבל אם יודע שהם נקיות כגון שנטל ידיו לאכילה ורוצה להתפלל א״צ נטילה ומה שהעתיק הרמ״א דאע״פ שעומד מלמודו אין סתירה לזה דאע״פ שבאמת לכתחלה בודאי יש לו ליזהר שלא לחכך ראשו באמצע הלימוד ושלא ליגע במקומות המכוסים מ״מ אם אירע שנגע ידו באיזה מקום מכוסה הלא דיכא הוא דא״צ ליטול ידיו אלא די שינקה ידיו וכמבואר לעיל בצ״ב במשנה ברורה עי״ש [ומה שהביא המנהגים ראיה תא״ה הוא אסמכתא בעלמא כנלענ״ד] משא״כ בנטל ידיו לאכילה דבודאי ידיו נקיות מסתברא דא״צ ליטול ידיו לתפלה אכן במ״א סתם הדברים להיפך ממה שכתבנו דאפילו בנטל ידיו מקודם לאכילה צריך ליטול ידיו לתפלה והעתיקו הא״ר וש״א להלכה ולפ״ז לישנא דהשו״ע שכתב אע״פ שאינו יודע וכו׳ הוא לאו דוקא:

שער הציון

(כב) כן מוכח ממ״א בסק״ח: (כג) וכדלעיל בסימן צ״ב ס״ז ומיירי שעשה צרכיו ונטל ידיו קודם שהתחיל ללמוד דאל״ה מאי רבותא דלמא נגע במקום מטונף באמצע היום זמן הרבה קודם שהתחיל ללמוד ולא מדכר וכדקי״ל דסתם ידים עסקניות הן וידוע דסתם ידים כשרות לתורה א״ו כדפירשתי: (כד) מ״א: (א) ב״י ודע דדין זה של המחבר הוא רק לדעת הרמב״ם דס״ל דמנחה גדולה הוא רק ליעבד והרא״ש חולק ע״ז וס״ל דמנחה גדולה מותר לכתחלה להתפלל וממילא בעניננו יתפלל מ״ג לשם חובה ומ״ק לשם רשות כדאיתא בטור והמחבר שלא הביא דעתם משום דאזיל לטעמיה דפסק בריש סי׳ רל״ג כהרמב״ם אבל לפי מה דמשמע שם מהט״ז והגר״א שמצדדים לדינא כדעת הרא״ש והטור ממילא ישתנה זה הדין וכן משמע בב״י בריש

הגהות ותיקונים: א) ז׳:

(16) even though he is not aware of them having become dirty at all. A blessing should not be made /over this washing of the hands/. (17) (See *above in Sec. 92, Par. 5.)*

Gloss: Even if one leaves off (18) *studying / Torah in order to pray/ he should /nevertheless/ wash his hands* (19) *for prayer. (...)*

If one does not have water available (20) he need not wash /his hands/.

Mishnah Berurah

the Minchah prayer and for the Ma'ariv prayer, since it is a mitzvah to wash one's hands before praying.

(16) Even though he is not aware, etc. If one washed his hands for the Minchah prayer and did not distract his mind from safeguarding /their cleanliness/, he does not need to wash his hands /again/ for the Ma'ariv prayer.

(17) See above, etc. What is meant is /the ruling/ given there /in the gloss/ that even if one's hands are dirty when he washes them for prayer he should /nevertheless/ not make a blessing. See above in Sec. 7,[5] Par. 1 in the Mishnah Berurah.

(18) Studying. /The *Rema*/ means by this that in all probability he did not touch an unclean place in the middle of his studying[6] and it is nevertheless a mitzvah /for him/ to wash /his hands/ for the sake of the prayer.

The *M.A.* writes that despite this, if one washed /his hands/ for prayer, but interrupted with study /before praying/, he does not need to wash them again. /However,/ on Shabbos, when an interruption is made /in the prayer services/ to sell the mitzvos /of being called to the reading of the Torah, etc./, it is necessary to wash again for the Musaf prayer, unless one did not distract his mind /in the meanwhile/ from safeguarding /the cleanliness of/ his hands. The *E.R.* writes that as long as /the people/ remained in the Synagogue[7] it can generally /be assumed/ that their minds were not distracted, and it is in fact the practice /to rely on this reasoning/.

(19) For prayer. Even if one washed his hands for eating and ate and did not distract his mind /from safeguarding their cleanliness/, he must /nevertheless/ wash /his hands again/ for prayer, since a washing /of the hands/ for eating cannot serve for prayer. However, the morning washing /of the hands/ that one washes when he gets out of bed does serve for prayer, /provided/ one does not distract his mind /from safeguarding their cleanliness in the meanwhile/.

(20) He need not wash /his hands/. However, he should clean his hands with any article that /is capable of/ cleansing.

All this /only applies/ to hands /whose state of cleanness is/ unknown, but if one's hands touched an unclean place or one relieved himself he must search for water /with which to wash them/ even for the prayers of Minchah and Ma'ariv, just as /he must do/ in the case of the Shacharis prayer. The distance /that he is obliged to go for water/ is specified above in Sec. 92, Par. 4; see there. [Acharonim in Sec. 92] See /what we have written/ there in the Mishnah Berurah and Beyur Halachah, since it is relevant here.

---

[5] The number 6 which appears in the Hebrew text is a misprint.

[6] The ruling of the *Rema* applies even if one washed his hands before he commenced studying. (Sha'ar Ha-Tziyun No. 23)

[7] Lit. *Beys Ha-Midrash* (house of study). The author of the Mishnah Berurah uses this term because it is common for people to pray in a *Beys Ha-Midrash*.

[illegible] גם אין לו מים [illegible]

רלד הרוצה להתפלל מנחה גדולה ומנחה קטנה. ובו ב׳ סעיפים:

א ^א^הרוצה להתפלל (א) מנחה גדולה ומנחה קטנה (ב) אין ראוי לו להתפלל רשות אלא הגדולה (ג) ואם יתפלל הגדולה חובה לא יתפלל הקטנה כי אם רשות אבל אין ראוי להתפלל תפלת רשות (ד) אא״כ מכיר בעצמו שהוא זהיר וזריז ואמיד בדעתו לכוין בתפלתו מראש ועד סוף בלא היסח הדעת אבל אם אינו מכוין בה יפה קרינן ביה למה לי רוב זבחיכם: הגה (א) (ה) אין לומר אשרי שקודם מנחה אלא כשיש מנין בב״ה כדי שיאמרו עליו הקדיש שלפני תפלת המנחה (הגהת סמ״ק וכל בו) יש

א תשובת הרא״ש כלל ד׳ סי׳ ס

באר היטב

הלילה היינו מפני הדוחק שטורח הוא לאסוף הצבור שנית. ויחיד שלא התפלל בבהכ״נ ימתין עד הלילה. וצריך ליזהר שלא יתפללו ערבית קודם פלג המנחה מ״א: (ו) לתפלה. ואם נטל ידיו לתפלה אע״פ שהפסיק אח״כ בלימודו כגון בזמן שדורשין א״צ ליטול שנית ומ״מ בשבת שמפסיקין במכירת המצות כ״נ שצריך ליטול שנית לתפלת מוסף אא״כ לא הסיח דעתו [ובס׳ אליה רבה פסק דכל זמן שהוא בבהכ״נ אין צריך ליטול ידיו עוד דמסתמא לא הסיח דעתו] ואם נטל ידיו לאכילה ואכל מ״מ צריך ליטול לתפלה כיון שלא נטל לתפלה משא״כ ברחץ ידיו שחרית דהוי נטילה לתפלה עי׳ סי׳ ד׳ מגן אברהם: (ז) א״צ ליטול. וינקה ידיו בצרור ויתפלל עם הצבור אע״פ שעדיין ישאר לו זמן להתפלל ביחיד ב״ח ע״ת ע״ש:

(א) א״ל אשרי. ואם אמרו אשרי בלא מנין ואח״כ באו מנין יאמרו מזמור א׳ ואח״כ יאמרו קדיש וה״ה כשלומדים בבהכ״נ וליכא מנין ואח״כ קוראים יו״ד לומר קדיש לא יאות עבדי אלא בעי שיהיו יו״ד בשעת הלימוד מ״א אבל הט״ז בסי׳ נ״ה ס״ק ג׳ כתב דכל שיש באמירת הקדיש עשרה די וא״צ שיהיו עשרה בשעת הלימוד ע״ש בס״ק ו׳ מש״ש ועי׳ בש״ת שער אפרים סי׳ י״ז. כתב בפסקי מהרא״י סי׳ כ״ט אפי׳ אם מקצת ציבור התפללו בעונתו ונמשכה עד הלילה אין לומר קדיש כיון שנתחדש יום אחר שהפסיקו מלהתפלל עכ״ל. וכתב המ״א דה״ה אם נמשך באמירת א״ת וכיוצא בו שא״צ קדיש תתקבל וצריך ליזהר שלא יבא לידי כך ושיאמרו הקדיש קודם צ״ה ע״ל סי׳ קל״א ס״ג [ובס׳ אליה רבה חולק עליו דאף אם

משנה ברורה

[illegible] מנחה ומעריב וכמו בתפלת שחרית וכמבואר שיעורו לעיל בסימן [illegible] נכון

א (א) מנחה גדולה. הוא תשע שעות ומחצה ומנחה קטנה הוא מתשע ומחצה ולמעלה ורוצה להתפלל שניהם אחת לחיוב ואחת לנדבה וכמו דקי״ל בסימן ק״ז דיכול אדם להתפלל כמה שירצה בתורת נדבה ובלבד שיחדש דבר בתפלתו שהוא לנדבה ע״ש: (ב) **אין ראוי וכו׳.** דאף דלעולם מתפללין החוב מקודם ואח״כ הרשות הכא קודם תשע ומחצה לא הגיע עוד עיקר זמן מנחה שעיקר זמנה (א) לכתחלה הוא מט׳ ומחצה ולמעלה שהיה זמן הקרבת התמיד בכל יום כנ״ל בסימן רל״ג: (ג) **ואם יתפלל וכו׳.** דבדיעבד יצא י״ח במנחה גדולה כנ״ל בסי׳ רל״ג ובסתמא [שלא כוון בהדיא לשם נדבה] נמי נראה דעולה לשם חובה ויתפלל השניה לשם נדבה אם ירצה: (ד) **אא״כ מכיר וכו׳.** ובריש סימן ק״ז משמע דבעינן ג״כ שיחדש בה דבר ואפשר דהיכא שהוא מכיר בעצמו שיכוין היטב ותפלה טובה היא לא בעינן חידוש אבל מלישנא דטור לא משמע הכי: (ה) **אין לומר אשרי וכו׳.** ואם אמרו בלא מנין ואח״כ בא מנין

ביאור הלכה

בשביל מנחה דחובה קודמת לתשלומין וכדלעיל בסימן ק״ח ע״ש:

* **אע״פ שאינו יודע להם שום לכלוך.** מלשון זה משמע לכאורה דדוקא בסתם ידים אבל אם יודע שהם נקיות כגון שנטל ידיו לאכילה ורוצה להתפלל א״צ נטילה ומה שהעתיק הרמ״א דאע״פ שעומד מלמודו אין סתירה לזה דאע״פ שבאמת לכתחלה בודאי יש לו ליזהר שלא לחכך ראשו באמצע הלימוד ושלא ליגע במקומות המכוסים מ״מ אם אירע שנגע ידו באיזה מקום מכוסה הלא דינא הוא דא״צ ליטול ידיו אלא די שינקה ידיו וכמבואר לעיל בס״ב במשנה ברורה עי״ש [ומה שהביא המנהגים ראיה מא״א הוא אסמכתא בעלמא כנלענ״ד] משא״כ בנטל ידיו לאכילה דבודאי ידיו נקיות מסתברא דא״צ ליטול ידיו לתפלה אכן במ״א סתם הדברים להיפך ממה שכתבנו דאפילו בנטל ידיו מקודם לאכילה צריך ליטול ידיו לתפלה והעתיקו הא״ר וש״א להלכה ולפ״ז לישנא דהשו״ע שכתב אע״פ שאינו יודע וכו׳ הוא לאו דוקא:

שער הציון

(כב) כן מוכח מת״א בסק״ח: (כג) וכדלעיל בסימן ל״ב ס״ז ומיירי שעשה צרכיו ונטל ידיו קודם שהתחיל ללמוד דאל״ה מאי רבותא דלמא נגע במקום מטונף באמצע היום זמן הרבה קודם שהתחיל ללמוד ולא מדכר וכלקי״ל דסתם ידים עסקניות הן ודוקא דסתם ידים כשרות לתורה א״ו כדפירשתי: (כד) מ״א: (א) ב״י ודע דדין זה של המחבר הוא רק דעת הרמב״ם דס״ל למנחה גדולה הוא רק דיעבד והרא״ש חולק ע״ז וס״ל למנחה גדולה מותר לכתחלה להתפלל וממילא בענינינו יתפלל מ״ג לשם חובה ומ״ק לשם רשות כדאיתא בטור והמחבר שלא הביא דעתם משום דאזיל לטעמיה דפסק בריש סי׳ רל״ג כהרמב״ם אבל לפי מה דמשמע שם מהט״ז והגר״א שמצדדים לדינא כדעת הרא״ש והטור ממילא ישתנה זה הדין וכן משמע בב״י בריש

הגהות ותיקונים: א) ז׳:

§234: /THE LAW/ WHEN ONE WISHES TO PRAY /BOTH/ AT THE EARLY /TIME FOR PRAYING/ MINCHAH AND AT THE LATER /TIME FOR PRAYING/ MINCHAH

(Contains Two Paragraphs)

1. If one wishes to pray /the eighteen-blessing prayer both/ (1) at the earlier /time for praying/ Minchah and at the later /time for praying/ Minchah, (2) it is only appropriate for him to pray /this prayer/ voluntarily at the earlier[1*] /time/. (3) If one /happened to/ pray it at the earlier /time in fulfillment of his/ obligation /to pray Minchah/, he may /then/ only pray it voluntarily at the later /time/.

However, it is not proper /for one/ to pray the /eighteen-blessing/ prayer voluntarily, (4) unless he knows himself to be careful and conscientious and gauges that he is /capable of/ applying his mind to his prayer from beginning to end without distraction, but if one will not /be able to/ apply his mind to /the prayer/ properly /, the verse/, "What do I have from your many sacrifices?"[2*], is applicable.

Gloss: (5) *One should not say* Ashrey, *which is /said/ prior to the Minchah /prayer/, unless there is a* minyan *in the Synagogue, to enable the* kadish *before the Minchah prayer to be said in its wake. (...)*

Mishnah Berurah

§234

(1) At the earlier /time for praying/ Minchah. This /time/ is from six and a half hours /of the day onwards/ and the later /time for praying/ Minchah is from nine and a half /hours of the day/ onwards.

/The Shulchan Aruch is speaking of an instance/ when one wishes to pray at both /times/, once /in order/ to /fulfil his/ obligation /to pray Minchah/ and once as a voluntary /prayer/. This accords with the ruling in Sec. 107, that one may pray /the eighteen-blessing prayer/ as a voluntary /prayer/ as many /times/ as he wishes, provided he adds something new to his voluntary prayer; see there.

(2) It is only appropriate, etc. Even though one should always pray the obligatory /prayer/ first and the voluntarily /prayed prayer/ subsequently, /the ruling is different/ in this case, /since/ before nine and a half hours /of the day/ the main time for /praying/ Minchah[1*] has not yet arrived. For the main time for /praying Minchah/ initially is from nine and a half hours /of the day/ onwards, which was the time when the daily-offering was offered every day, as /explained/ in Sec. 233 /, in the Mishnah Berurah, sub-Par. 1/.

(3) If one /happened to/ pray, etc. Since once it is after the event one will have fulfilled his obligation if /he prayed/ Minchah at the earlier /time/, as /stated/ above in Sec. 233.

Ordinarily [/i.e.,/ if one did not explicitly have in mind /when he prayed the prayer earlier/ that it should be meant as a voluntary /prayer/], it also appears that /his prayer/ will have served for the sake of his obligation and /, therefore,/ if he wishes to /pray the prayer again/ he should pray it the second /time/ as a voluntary /prayer/.

(4) Unless he knows, etc. It is implied at the beginning of Sec. 107 that we also require one to add something new /to the voluntary prayer/. It may be /, however,/ that when one knows himself to /be capable of/ applying his mind /to the prayer/ properly and it will be a good prayer it is /then/ unnecessary /for him to add something/ new /to the prayer/, but this is not the implication of the wording of the *Tur*.

(5) One should not say *Ashrey*, etc. If one said it without a *minyan* and a *minyan*

[1*] The author of the Mishnah Berurah writes in Sha'ar Ha-Tziyun No. 1 that according to the authorities, quoted in Sec. 233, sub-Par. 1 of the Mishnah Berurah, who are of the opinion that one may pray Minchah initially at the earlier time, one should pray the obligatory prayer at the earlier time and the voluntary prayer later.

[2*] *Yeshayah* 1:11.

שכתבו שנוהגין לומר (ו) פרשת התמיד (ג) (ז) קודם אשרי של תפלת המנחה נגד תמיד של בין הערבים ומנהג יפה הוא (אבודרהם בשם הר"י וב"י): **ב** (ח) ^ב^**אם שכח ולא התפלל מנחה מתפלל ערבית שתים ואומר אשרי (ט) קודם תפלה שהיא תשלומין לתפלת המנחה** (וע"ל סימן ק"ח):

ב כתבי מהר"י ישראל סי' כ"ט

א ברכות ב' ב שבת ל"ה ג ר' יונה שם בברכות ד טן העלה ב"י להלכה

הלכות תפלת ערבית

רלה זמן קריאת שמע של ערבית ובו ד׳ סעיפים:

א זמן ק"ש של ערבית [illegible]

עד [illegible] ד] (ז) בלא ברכות

שערי תשובה

[א] קטנים. עבה"ט ול"ע ממ"ש המג"א סי' תקס"ב דקטנים לא מהני וע"ש שהגיה גדולים במקום קטנים ועיין בש"ל בשם מטה יהודה שפירש עד שיהיו נראין הקטנים היוצאים אחר התפלה היינו הבינונים דהיינו שבתחלת צאתם נראים קטנים ואח"כ אותם הקטנים בעצמם נראים לעינינו יותר גדולים ואחרי נדלם יוצאים כוכבים אחרים קטנים וכ"כ בבר"י דקטנים דהכא היינו שאחר הבינונים שעליהם אמרו פרק ב"מ שודאי לילה ובסי' תקס"ב מיירי בהבינונים תחלת יציאתן שהם קטנים ובזה מיישב דברי הש"ך ביו"ד סי' רס"ב ממה שתמה הפר"ח בליקוטים ע"ש והגי ג' כוכבים לענין ק"ש לא בעינן רצופים ולא אפי' מפוזרים מהני ועיין סי' רל"ג: [ב] בלא ברכות. עבה"ט ועיין בשאגת אריה סימן ג' האריך ומסיק דירא שמים יש ליזהר לקרות כל הג"פ של ק"ש אחר צאת הכוכבים ואע"פ שכבר קרא בבהמ"ד מפלג המנחה ולמעלה. וכתבו בשם האר"י ז"ל שהיה נזהר שלא להתפלל מנחה אלא עם שקיעת החמה ואפי' היה ע"ש עכ"ז לא הניח לאומרה בקול רם אלא היה אומרה בלחש ואח"כ בקול ע"ש ועוד כתבו בשמו בענין ג' משמרות כו' דיש להתפלל שצריך לחזור משום רווחא דמילתא כמ"ש מש"כ בשעת שכיבה דיש אז התעוררות לקרות מפני המזיקין ובזה אין אדם עשוי להשכח עכ"ל וכ"כ המ"א שוב מצאתי במט"מ שרש"ל קרא על מטתו כל ג' פרשיות עמ"א ס"ק ג' ובגנת ורדים בס' גן המלך סי' ל"ו

באר היטב

נמשכה עד הלילה אומרים קדיש]: (ג) קודם אשרי. ט"ז ומ"א כתבו לאמרה אחר אשרי ע"ש. וכ' האר"י ז"ל לומר פטום הקטורת אחר פ' התמיד. מי שמתאחר לבא לבהכ"נ בשעה שהצבור התחילו מנחה יתפלל י"ח עמהם ואח"כ יאמר אשרי מ"א בסי' ק"ח ס"ק ה' דלא כב"ח ע"ש:

(א) קטנים. ומן הדין סגי בבינונים כמ"ש רמ"א בסי' תקס"ב אלא שאין אנו בקיאין לכן בעי קטנים אבל גדולים לא מהני שנראים גם ביום ובתענית לא הטריחו כולי האי וסגי בבינונים כמו שכתב רמ"א סימן תקס"ב: (ב) בלא ברכות. ולא יסמוך על קריאת שמע שעל מטתו מפני שאין מתכוין לצאת בה תר"י. וט"ז העלה דכל מאן דחש למעבד ע"ל הטוב יקרא ק"ש על מטתו ויכוין לצאת י"ח בזה ולא מפני המזיקין ולא יצטרך לקרות רק ב' פרשיות כיון דכבר קרא ויצא י"ח בבהכ"נ וזהו יותר נכון מלדרך הש"ע דבודאי קרוב לודאי שבשעת ל"ה אפשר שישכח לקרות בפרט שכבר קרא ויצא רק

משנה ברורה

מנין (ג) יאמרו מזמור א' ואח"כ יאמרו קדיש וה"ה כשלומדים בבהמ"ד בלא מנין ואח"כ קורין בבהמ"ד אנשים להשלים המנין לא יפה עושים דהא עיקר טעם קדיש על הלימוד הוא משום שנתקדש השם ברבים (ג) וא"כ בעינן שיהיו עשרה בבהמ"ד בעת הלימוד (ד) מיהו אפשר ללמוד משנה אחת וכיו"ב אחר שהתאספו עשרה אנשים ולומר קדיש: (ו) פרשת התמיד. וטוב ג"כ לומר פטום הקטורת אך כ"ז אם לא יעבור זמן תפלה אבל אם יש חשש שיעבור זמן תפלה אפילו אשרי ידלג ובעו"ה יש אנשים שנכשלין בזה: (ז) קודם אשרי. ט"ז ומ"א כתבו לומר אחר אשרי אבל אין המנהג כן. כתב הטור סדר תפלת המנחה אומר אשרי וקדיש ומתפללין י"ח וש"ץ חוזר התפלה כמו בשחרית ונופלין על פניהם ואומרים ואנחנו לא נדע וגו' ואומרים קדיש שלם וכו' וכתבו הפוסקים דאם התפללו מנחה סמוך לחשיכה ונמשכו באמירת אבינו מלכנו או שארי תחנונים אחר התפלה עד שחשיכה אין לומר קדיש תתקבל שהתפלה היתה ביום אחר אבל אם אירע שהתפלה עצמה (ה) נמשכה בלילה [וכמו תפלת נעילה] אומרים קדיש תתקבל: **ב** (ח) **אם שכח** וכו'. ואם הזיד עיין לעיל בק"ח ס"י^א)^: (ט) **קודם תפלה.** עיין לעיל בסי' ק"ח סקי"ד במ"ב:

[illegible]

שער הציון

סימן רל"ג ובהגר"א בסימן זה דתלוי זה בזה ולפלא על האחרונים שלא העירו בזה: (ב) מ"א: (ג) מ"א וכן משמע מהגר"א דלא כהט"ז ועיין לעיל בסימן כ"ה במ"ב סק"ב: (ד) פשוט: (ה) ואפילו אם התפלה נמשכה רק עד צאת הכוכבים נמי מותר כל שלא כלתה ביום והיה הפסק בינה ללילה [א"ר]: (א) אחרונים: (ב) משא"כ לגבי תענית בסימן תקס"ב לא הטריחו ואוקמי אדינא דסגי בבינונים ועיין בפמ"ג מש"כ לענין תענית דיוהכ"פ: (ג) ולא דמי לסימן רל"ג דבעינן שיהיו מכונסין במקום אחד דהתם משום דבעינן להוסיף מחול על הקודש [אחרונים] ועיין בשע"ת מה שכתב בשם מטה יהודה והוא מלתא חדתי והוא בנה דבריו על מה שמצא בב"י בשם הר"י הגירסא בין בינונים לקטנים ובאמת ט"ס הוא וצ"ל בין בינונים לגדולים כמ"ש הא"ר ובב"י שלפנינו כתוב כהוגן וכן בסימן רל"ג כתוב בין בינונים לגדולים וכן בל"ח בהעתיקו את דברי הר"י כתוב ג"כ בין בינונים לגדולים ובעל דה"ח אף שבודאי ראה דברי השע"ת מ"מ לא הזכירו כלל לדינא אלא סתם דבעינן ג' כוכבים קטנים. ובח"א ראיתי שכתב ג' כוכבים בינונים והוא פלא ואולי ט"ס הוא וצ"ל קטנים: (ד) ירושלמי וכ"כ בביאור הגר"א סק"ד:

הגהות ותיקונים: א) ס"ז:

There are /authorities/ who state that it is customary to say **(6)** *the passage*[3*] *of /the Torah concerning/ the daily-offering* **(7)** *before* Ashrey *of the Minchah prayer, to correspond to /the sacrifice of/ the afternoon daily-offering. This is a beautiful custom. (...)*

2. **(8)** If one forgot /himself/ and did not pray Minchah, he should pray /the eighteen-blessing prayer/ twice in the evening /when he prays Ma'ariv/ and should say *Ashrey* **(9)** before the prayer which is a compensation for the Minchah prayer. *(See above in Sec. 108.)*

Mishnah Berurah

arrived subsequently, they should /first/ say a psalm and /only/ after that should the *kadish* be said.

The same ruling /applies/ when /people/ study /Torah/ in the *Beys Ha-Midrash* (house of study) without a *minyan* and they subsequently call /other/ people to the *Beys Ha-Midrash* to complete the *minyan* /and say the *kadish*/. This is an improper practice, since the main reason for /saying/ the *kadish* after studying /Torah/ is that the /Divine/ Name was sanctified[1] in public and, consequently, /in order to be able to say the *kadish*/ it is necessary for ten /men/ to have been /present/ in the *Beys Ha-Midrash* when the studying /was actually done/. However, one Mishnah, etc. may be studied after the ten men have collected and /then/ the *kadish* may be said.

(6) The passage of /the Torah concerning/ the daily-offering. It is also desirable to say /the description in the *Beraysa* of the mixing of the incense,/ *Pitum Ha-Ketores.*[2]

However, all this /only applies/ if the time for /praying the Minchah/ prayer will not pass /while one is saying these passages/, but where there is a possibility that the time for /praying/ the /Minchah/ prayer will pass /before one has prayed the eighteen-blessing prayer/ one should even omit *Ashrey* /to avoid this/. In the multitude of our sins there are people who stumble on this /point/.

(7) Before *Ashrey*. The *Taz* and the *M.A.* write that one should say it after *Ashrey*, but this is not the practice.

The *Tur* states: "The order of the Minchah prayer is /as follows/. /The congregation/ should pray *Ashrey*, /followed by/ a *kadish*, and /proceed to/ pray the eighteen/-blessing prayer/. The community prayer should repeat the /eighteen-blessing/ prayer, as with Shacharis, and /then/ they should fall on their faces /and say the supplication prayer/ and /go on to/ say וַאֲנַחְנוּ לֹא נֵדַע וכו׳. /Following that/ the complete *kadish*, etc. should be said."

The Poskim state that if /the congregation/ prayed Minchah close to dark and carried on saying *Avinu Malkeynu*[3] or other supplicatory /prayers/ after the /eighteen-blessing/ prayer until it became dark, *Kadish Tiskabal*[4] should not be said, since the /eighteen-blessing/ prayer was /said/ on a different day.[5] However, if it happened that the /eighteen-blessing/ prayer itself carried on into the night [as /happens in the case of/ the Ne'ilah[6] prayer], *Kadish Tiskabal* should be said.[7]

(8) If one forgot, etc. If one deliberately /did not pray Minchah/, see above in /Sec./ 108, Par. 7.[8]

(9) Before the prayer. See above in Sec. 108, in sub-Par. 14 of the Mishnah Berurah.

[3*] *Ba-Midbar* 28:1-8.

[1] It should be noted that in the *kadish* prayer one also prays for sanctification of the Divine Name.

[2] *Kereysos* 6a.

[3] A prayer said on the ten days of penitence, i.e., from Rosh Ha-Shanah until Yom Kippur, and on fast days.

[4] This is the complete *kadish* referred to by the *Tur*.

[5] I.e., on the previous day, since a new day begins at nightfall.

[6] On Yom Kippur, a Ne'ilah prayer is prayed after the Minchah prayer.

[7] It is also permitted to say *Kadish Tiskabal* if it was finished exactly when the stars appeared. (Sha'ar Ha-Tziyun No. 5)

[8] The number 6 appearing in the Hebrew text is an obvious misprint.

[illegible] תמיד של בין הערבים ומנהג יפה ב[illegible] ערבית שתים ואומר אש[illegible] [illegible]

כתבי מהר״ר ישראל סי׳ כ״ט

הלכות ק״ש ותפלה של ערבית

רלה זמן קריאת שמע של ערבית. ובו ד׳ סעיפים:

א ^א^**זמן ק״ש (א) בלילה משעת יציאת (ב)** ^ב^**שלשה כוכבים (א) [א]** ^ג^**קטנים ואם הוא יום מעונן (ג) ימתין עד שיצא הספק (ד) מלבו ואם קראה (ה) קודם לכן (ו)** ^ד^**חוזר וקורא אותה (ב) [ב] (ז) בלא ברכות**

א ברכות ב׳ ב שבת ל״ה ג ר׳ יונה שם בברכות ד כן העלה ב״י להלכה

שערי תשובה

[א] קטנים. עבה״ט ול״ע ממ״ש המג״א סי׳ תקס״ב דקטנים לא מהני וע״ש שהגיה גדולים במקום קטנים ועיין בש״ל בשם מטה יהודה שפירש על שיהיו נראין הקטנים היוצאים אחר התפלה היינו הבינונים דהיינו שבתחלת צאתם נראים קטנים ואח״כ אותם הקטנים בעצמם נראים לעינינו יותר גדולים ואחרי גלם יוצאים כוכבים אחרים קטנים וכ״כ בבר״י דקטנים דהכא היינו שאחר הבינונים שעליהם אמרו פרק ב״ת שודאי לילה ובס׳ תקס״ב מיירי בהבינונים תחלת יציאתן שהם קטנים ובזה מיושב דברי הש״ך ביו״ד סי׳ רס״ב מזה שתמה הפר״ח בליקוטים ע״ש והני ג׳ כוכבים לענין ק״ש לא בעינן רצופים ולא אפי׳ מפוזרים מהני ועיין סי׳ רל״ג: [ב] בלא ברכות. עבה״ט ועיין בשאגת אריה סימן ג׳ האריך ומסיק דירא שמים יש ליזהר לקרות כל הג״פ של ק״ש אחר צאת הכוכבים ואע״פ שכבר קרא בבהמ״ד מפלג המנחה ולמעלה. וכתבו בשם האר״י ז״ל שהיה נזהר שלא להתפלל מנחה אלא עם שקיעת החמה ואפי׳ היה ע״ש עכ״ז לא הניח לאומרה בקול רם אלא היה אומרה בלחש ואח״כ בקול ע״ש ועוד כתבו בשמו בענין ג׳ משמרות כו׳ ח״ש להתפלל

באר היטב

כמשכה על הלילה אומרים קדיש]: (ב) קודם אשרי. ט״ז ומ״א כתבו לאמרה אחר אשרי ע״ש. וכ׳ האר״י ז״ל לומר פטום הקטורת אחר פ׳ התמיד. מי שמתאחר לבא לבהכ״נ בשעה שהצבור התחילו מנחה יתפלל י״ח עמהם ואח״כ יאמר אשרי מ״א בסי׳ ק״ח ס״ק ה׳ דלא כב״ח ע״ש:

(א) קטנים. ומן הדין סגי בבינונים כמ״ש רמ״א בסי׳ תקס״ב אלא שאין אנו בקיאין לכן בעי קטנים אבל גדולים לא מהני שנראים גם ביום ובתענית לא הטריחו כולי האי וסגי בבינונים כמו שכתב רמ״א סימן תקס״ב: (ב) בלא ברכות. ולא יסמוך על קריאת שמע שעל מטתו מפני שאין מתכוין לצאת בה תר״י. וט״ז העלה דכל מאן דחש למעבד ע״ל הטוב יקרא ק״ש על מטתו ויכוין לצאת י״ח בזה ולא מפני המזיקין ולא יצטרך לקרות רק ב׳ פרשיות כיון דכבר קרא ויצא י״ח בבהכ״נ וזהו יותר נכון מדרך הש״ע דקרוב לודאי שבשעת ל״ה אפשר שישכח לקרות בפרט שכבר קרא ויצא רק שצריך לחזור משום רווחא דמילתא כמ״ש משא״כ בשעת שכיבה דיש אז התעוררות לקרות מפני המזיקין ובזה אין אדם עשוי להשכח עכ״ל וכ״כ המ״א שוב מצאתי במט״מ שרש״ל קרא על מטתו כל ג׳ פרשיות עמ״א ס״ק ג׳ ובגנת ורדים בס׳ גן המלך סי׳ ל״ו

משנה ברורה

[illegible] כשלומדים [illegible] משום שנתקדש [illegible] שיהיו עשרה [illegible] אחר שנתאספו עשרה [illegible] ג״כ לומר [illegible]

בלילה [וכמו תפלת נעילה [illegible]) אם שבי׳ וכו׳. ואם [illegible] עיין לעיל [illegible] קודם תפלה. עיין לעיל בסי׳ ק״ח סק[illegible]

א **(א) בלילה משעת וכו׳.** דכתיב ובשכבך וקודם לילה לאו זמן שכיבה הוא ולילה מקרי משנראו ברקיע ג׳ כוכבים בינונים (א) אך מפני שאין הכל בקיאין ויבואו לטעות בגדולים [וגדולים בודאי אינן סימן ללילה שכמה פעמים נראין אפילו ביום] החמירו (ב) גבי ק״ש דאינו קורא עד שיראו ג׳ קטנים: **(ב) שלשה כוכבים.** ואפי׳ (ג) מפוזרים: **(ג) ימתין וכו׳.** דספק דאורייתא הוא [הגר״א]: **(ד) מלבו.** ואם הוא יודע מתי שקעה החמה ימתין כשיעור ד׳ מילין שהוא ע״ב מינוט ועיין לקמן סימן רל״ג ס״ב במ״ב ובה״ל דכל הענין דשם שייך גם לכאן: **(ה) קודם לכן.** ר״ל (ד) קודם לה״כ או ביום המעונן קודם שיצא הספק מלבו: **(ו) חוזר וקורא אותה.** עיין במאמר מרדכי ובנהר שלום שכתבו דמעיקר הדין הוא ולא משום חומרא וכן דעת הגר״א סק״א: **(ז) בלא ברכות.** דהא

שער הציון

סימן רל״ג והגר״א בסימן זה דתלוי זה בזה ולפלא על האחרונים שלא העירו בזה: (ב) מ״א: (ג) מ״א וכן משמע מהגר״א דלא כהט״ז ועיין לעיל בסימן כ״ה במ״ב סק״ב: (ד) פשוט: (ה) ואפילו אם התפלה נמשכה רק עד צאת הכוכבים נמי מותר כל שלא כלתה ביום והיה הפסק בינה ללילה [א״ר]: (א) אחרונים: (ב) משא״כ לגבי תענית בסימן תקס״ב לא הטריחו ואוקמי אדינא דסגי בבינונים ועיין בפמ״ג מש״כ לענין תענית דיוהכ״פ: (ג) ולא דמי לסימן רל״ג דבעינן שיהיו מכונסין במקום אחד דהתם משום דבעינן להוסיף מחול על הקודש [אחרונים] ועיין בשע״ת מה שכתב בשם מטה יהודה והוא מלתא חדתי והוא בנה דבריו על מה שמצא בב״י בשם הר״י הגירסא בין בינונים לקטנים ובאמת ט״ס הוא וצ״ל בין בינונים לגדולים כמ״ש הא״ר ובב״י שלפנינו כתוב כהוגן וכן בסימן רל״ג כתוב בין בינונים לגדולים וכן בל״ח בהעתיקו את דברי הר״י כתוב ג״כ בין בינונים לגדולים ובעל דה״ח אף שבודאי ראה דברי השע״ת מ״מ לא הזכירו כלל לדינא אלא סתם דבעינן ג׳ כוכבים קטנים. ובח״א ראיתי שכתב ג׳ כוכבים בינונים והוא פלא ואולי ט״ס הוא וצ״ל קטנים: (ד) ירושלמי וכ״כ בביאור הגר״א סק״ד:

הגהות ותיקונים: א) ס״ז:

THE LAWS /CONCERNING/ "THE READING OF SHEMA" AND /THE EIGHTEEN-BLESSING/ PRAYER OF THE EVENING

§235: THE TIME FOR /READING/ "THE READING OF SHEMA" OF THE EVENING

(Contains Four Paragraphs)

1. The time for /reading/ "The Reading of Shema" /of the evening/ **(1)** is at night, from the time when **(2)** three small stars have appeared. If it is a cloudy day /and one cannot see the stars/, **(3)** he should wait until the doubt has left **(4)** his heart. If one read /"The Reading of Shema"/ **(5)** before then, **(6)** he should read it again /after the appearance of the stars/, **(7)** without the blessings.

Mishnah Berurah

§235

(1) Is at night, from the time when, etc. /This is/ because it is written,[1] "and when you lie down" /, with reference to the time when one must perform the mitzvah/, and before night is not a time /when people/ lie down.

It is classed as night when three medium/-sized/ stars are visible in the sky. However, since not everyone is capable /of telling which stars are considered medium-sized/ and /people/ may come to be misled by large /stars/ [large /stars/ are certainly not an indication of night as one sees them several times even during the day], /the Sages/ were stringent with respect to the "The Reading of Shema" /and ruled/ that one should not read it until three small[2] /stars/ are /already/ visible.

(2) Three...stars. /I.e.,/ even if they are dispersed.

(3) He should wait, etc. For the doubt /relates to the fulfillment of/ a Torah /obligation/. [The *Gra*]

(4) His heart. If one knows when the sun set he should wait /after that/ the length of /time that it takes to walk/ four *milin*,[3] which is seventy-two minutes.

See below in Sec. 293, Par. 2 in the Mishnah Berurah and Beyur Halachah, since the entire discussion there is also relevant here.

(5) Before then. I.e., before the appearance of the stars or, on a cloudy day, before the doubt left his heart.

(6) He should read it again. See the *Ma'amar Mordechai* and *Nehar Shalom*, who write that this is a basic halachic /requirement/ and is not a /mere/ stringency. This is likewise the view of the *Gra* in sub-Par. 1.

(7) Without the blessings. This is because

---

[1] *Devarim* 6:7 and 11:19.

[2] On a fast day other than Yom Kippur, it is only necessary to continue the fast until three medium-sized stars have appeared. As regards Yom Kippur, see the *P.Mg.* (Sha'ar Ha-Tziyun No. 2)

[3] A *mil* (pl. *milin*) is 2000 cubits in length.

(ח) * [ה]ואם הצבור מקדימים לקרות קריאת שמע מבעוד יום (ט) יקרא עמהם ק״ש (י) וברכותיה [illegible]

ה שם

באר היטב

ובס׳ יד אהרן. מי שרגיל לקרות ק״ש ולהתפלל בצבור מעריב בלילה וטעה והתחיל בברכות ק״ש עם הצבור מבע״י יגמור אותן כדי שלא יברך ברכה לבטלה ובלילה יקרא ק״ש בלא ברכותיה ויתפלל אעפ״י שאינו סומך גאולה לתפלה הכי עדיף טפי כדי שיתפלל בזמנה מ״א:

משנה ברורה

דהא כבר בירך אותם ואע״ג דלא יצא בק״ש שקרא קודם הזמן (ה) אעפ״כ לא הוי הברכות לבטלה דאע״ג דמסמכינן להן לק״ש מ״מ עיקרן לא נתקנו דוקא לק״ש ולפיכך בדיעבד שקראן (ו) קודם לזמן של ק״ש יצא: (ח) ואם הצבור וכו׳. והיו עושין כן מפני הדחק (ז) שכמה פעמים אלו היו ממתינין בתפלת ערבית עד לה״כ היה כ״א הולך לביתו ולא היו מתפללין בצבור שטורח להם להתאסף עוד וגם איכא עמי הארץ טובא דאי לא יתפללו בצבור לא היו מתפללין כלל וע״כ סומכין עצמן על דעת ר׳ יהודה שס״ל דמפלג המנחה ולמעלה נחשב ערבית להתפלל תפלת ערבית וכדאיתא לעיל סימן רל״ג דשרי לעשות כן בשעת הדחק וכיון שנחשב לענין תפלה ללילה (ח) היה מנהגם שהיו קורין אז ג״כ ק״ש אף שהוא דלא כהלכתא לרוב הפוסקים: (ט) יקרא עמהם ק״ש. ולא (ט) יכוין אז לצאת ידי חובת ק״ש כ״א בקריאה שניה שקורא אח״כ בזמנה: (י) וברכותיה ויתפלל עמהם. כדי (י) לסמוך גאולה [illegible] להתפלל עם הצבור: (יא) [illegible]

[illegible]

ביאור הלכה

* ואם הצבור מקדימים וכו׳. ויתפלל עמהם. ובמעשה רב אות ס״ה כתב דמוטב להתפלל ערבית בזמנה ביחיד אם א״א לו לאסוף עשרה בזמן ק״ש ואף בשבת לעתו שם שיתפלל בזמנה דוקא:

* ומיהו לא יחזור ויתפלל וכו׳. הלשון מגומגם דכיון שהוא מתפלל עמהם לכתחלה משום דאין תפלתו של אדם נשמעת אלא עם הצבור פשיטא שלא יחזור ויתפלל משום ברכה לבטלה ועוד דמאן דרגיל בפרישות היכי שרי ליה לחזור ולהתפלל ואפשר כונתו כמו שכתב רב האי ומובא בב״י שיש נוהגים להתפלל עם הצבור תפלת נדבה ואח״כ בזמנה מתפלל עוד תפלת חובה וכתב ב״י דבזה צריך שיהא מכיר עצמו שיהא זהיר וזריז בכונה עי״ש ולזה אפשר כוון הכא בהג״ה ומצאתי אח״כ שכן היה מפרש הלבוש וכן העתיק בחבורו עי״ש אבל באמת כ״ז דוחק והמעיין במקור הדברים במרדכי ובהגהת מיימוני ובתה״ד יראה שלא נזכר כלל לחזור ולהתפלל אלא כתבו כולם דצריך לנהוג כדעת ר״ת לקרוא ולהתפלל לאחר פלג המנחה והנוהגים לאחר בק״ש ובתפלה עד לה״כ מחזי כיוהרא וכונתם משום דפורש מן הצבור שקוראים ומתפללים אחר פלג המנחה וכתב הב״י דלענין תפלה יש לסמוך עליהם שלא לפרוש מן הצבור ולהתפלל עמהם בשוה אבל בק״ש שלרוב הפוסקים לא יצאו קודם לה״כ בודאי מותר לו לאחר בקריאתו עד לה״כ וכן העתיק בד״מ וכפי הנראה ט״ס הוא בכאן וצ״ל ומיהו לא יאחר להתפלל בלילה וכו׳ וכן הוא באמת הלשון בתה״ד עיי״ש ולדברי המחבר קאי וכונתו דאע״ג דלענין ק״ש אם ירצה להמתין בק״ש וברכותיה עד לה״כ בודאי שפיר עביד וכמו שהמנהג באמת במדינינו[א] אבל עכ״פ שמ״ע יתפלל עם הצבור ואם גם ימתין בתפלה מחזי כיוהרא. ואפשר עוד דהלשון יחזור שטפא דלישנא הוא ומשום דגבי ק״ש לפי המנהג שקורין עם הצבור כתב חוזר נקט גם הכא חוזר והכונה

[illegible]

שער הציון

(ה) רשב״א וש״פ: (ו) ואף שהוא אומר בברכת מעריב ערבים גולל אור מפני חושך כיון ששקעה חמה הוי לילה לענין זה [תר״י] ומשמע מדבריו דאם אמר הברכות קודם שקיעה חוזר ומברך אכן מסוף דבריו שכתב דהוא דומה לתפלה של ערבית וא״כ כי היכי דלענין תפלה בודאי יצא מפלג המנחה ולמעלה ה״נ לענין ברכות בדיעבד ועכ״פ אם בירך קודם פלג דלענין תפלה לא יצא אפילו דיעבד ה״נ בודאי לענין ברכות: (ז) הרשב״א והרא״ה בהלכותיו: (ח) ר״ת ייסב מנהגם אבל רוב הפוסקים חולקין עליו: (ט) פמ״ג וכה״ש ואף שכתב הפמ״ג עוד עלה דיתנה אם זמנה עכשיו כתנאי דאמרי שזמנה קודם לה״כ טוב וכו׳ לא העתקתי משום דמביאור הגר״א וכן מכמה אחרונים משמע דאין כאן ספק כלל לדעת ר״ת יחידאה היא: (י) פוסקים: (יא) מת״א: (יב) תר״י והשמטתי טעם ראשון שהביא המ״א לצריך לקרות ק״ש של חובה קודם אכילה דרש״י פליג ע״ז כמו שהביא המ״א בעצמו בסוף דבריו וגם הט״ז בסקי״ג חולק ע״ז ע״ש: (יג) אחרונים: (יד) דברכת ק״ש יש לה דין תפלה והיכא דאינו יוצא בתפלה גם בברכות אינו יוצא. ואימתי נקרא פלג המנחה עיין לעיל ברל״ג דיש דעות לסברי דהוא שעה ורביע קודם שמתכסה השמש מעינינו וע״כ בדיעבד אין לחזור אח״כ אם הקדים להתפלל קודם הזמן הזה: (טו) פוסקים: (טז) ואם אין לו עשרה בלילה להתפלל עמהם נכון להתפלל עם הצבור גם לכתחלה מבע״י [דה״ח] ונראה

הגהות ותיקונים: א) במדינינו:

(8) If the congregation advances their reading of "The Reading of Shema" to when it is still day, (9) one should read "The Reading of Shema" (10) and

Mishnah Berurah

/when he read "The Reading of Shema" earlier/ he already said these blessings and even though he did not fulfil /his obligation/ by reading "The Reading of Shema" before the /proper/ time the blessings were nevertheless not futile. Even though these /blessings/ are said close to "The Reading of Shema," they were nevertheless not essentially ordained specifically /as blessings/ for "The Reading of Shema." Consequently, once it is after the event and one read these /blessings/ before the time for /reading/ "The Reading of Shema" /arrived/, he will have fulfilled /his obligation/.

(8) If the congregation, etc. /Congregations/ would do this through force /of circumstances/, since in several cases everyone would have gone home had they waited until the appearance of the stars for the evening prayer. /Once they had done so/ they would not have /been able to/ pray /Ma'ariv/ as a congregation, for it was burdensome for them to assemble again. In addition, there were many ignoramuses who would have not prayed at all if they did not pray /together/ with the congregation. Consequently, they relied on the opinion of Rabbi Yehudah, who holds that from *pelag ha-Minchah*[4] onwards is considered evening for /the purposes of/ praying the evening /eighteen-blessing/ prayer. This accords with what is stated above in Sec. 233, that it is permitted to /pray Ma'ariv then/ in a time of pressing /need, even when it is customary to pray Minchah after *pelag ha-Minchah*/. Since /this time/ is considered night with respect to the /night/ prayer, they were accustomed to read "The Reading of Shema" then as well, even though according to the majority of Poskim this does not /conform with/ halachic /requirements/.

(9) One should read "The Reading of Shema"... with them. One should not have in mind then to fulfil his obligation with respect to /the reading of/ "The Reading of Shema," but should only /do so/ at the second reading which he reads subsequently at the /proper/ time.

(10) And its blessings...and pray with them. /This must be done/ in order to /mention/ the redemption[5] immediately

---

[4] See Sec. 233, Par. 1 and the Mishnah Berurah there in sub-Par. 3 and 4.

[5] The blessings of "The Reading of Shema" end with a blessing for God's redemption and the blessing *Hashkiveynu*, which is an extended mention of his redemption. In view of this, if one says these blessings before the eighteen-blessing prayer, he thus proceeds immediately from the mention of His redemption to the prayer.

(ח) * ה ואם הצבור מקדימים לקרות קריאת [illegible] (ט) יקרא עמהם ק"ש (י) וברכותיה ויתפלל עמהם (יא) וכשיגיע זמן קורא (יב) קריאת שמע בלא ברכות: הגה (יג) * ומיהו לא יחזור ויתפלל [illegible] הוא רגיל בשאר [illegible] (טו) [illegible]

ה שם

באר היטב

ובס' יד אהרן. מי שרגיל לקרות ק"ש ולהתפלל בצבור מעריב בלילה וטעה והתחיל בברכות ק"ש עם הצבור מבע"י יגמור אותן כדי שלא יברך ברכה לבטלה ובלילה יקרא ק"ש בלא ברכותיה ויתפלל אעפ"י שאינו סומך גאולה לתפלה הכי עדיף טפי כדי שיתפלל בזמנה מ"א:

משנה ברורה

דהא כבר [illegible] ולע"ג דלא יצא בק"ש שקרא קודם זמנו [illegible] בלילה (ח) היה מנהגם שהיו קורין אז ג"כ ק"ש אף שהוא דלא [illegible] דקריאה שניה שקורא אח"כ בזמנה: [illegible] וברכותיה ויתפלל עמהם. כדי (י) לסמוך גאולה לתפלה וגם להתפלל עם הצבור: (יא) וכשיגיע זמן קורא וכו'. ודי שיקרא שתי פרשיות הראשונות כיון שהזכיר יציאת מצרים בבהכ"נ דנהי דלענין ק"ש לא יצא בזה הזמן משום דאכתי לאו זמן שכיבה הוא לענין יציאת מצרים שאנו מחוייבין להזכיר בלילה יוצא בזה הזמן [מ"א בשם תר"י] אבל בשאגת אריה האריך ומסיק דירא שמים יש לו ליזהר לקרות כל השלש פרשיות של ק"ש אחר צאת הכוכבים: (יב) קריאת שמע בלא ברכות. ואין כדאי לסמוך (יא) על הקריאה שקורא על מטתו אפילו אם מנהגו לקרות כל הג' פרשיות דהא צריך לכוין לצאת ידי מ"ע של ק"ש כדלעיל בסימן סמ"ד וק"ש שעל מטתו אין אנו מכוונים לשם מצוה כ"א להבריח המזיקין (יב) ועוד שאפילו אם נימא דאין צריך כונה לצאת המ"ע צריך עכ"פ כונת הלב לקבל עליו עול מלכות שמים במורא ובאותה שעל מטתו אין מכוין לזה. והנה בזמנינו נהגו רוב העולם לקרות ק"ש ולהתפלל אחר צאת הכוכבים כדין מיהו באיזה מקומות בבתי כנסיות יש עדיין מנהג הישן שמתפללין תיכף אחר מנחה אף שהוא מבע"י קצת והמתפלל במקומות האלו יראה לחזור ולקרות ק"ש כשיגיע הזמן. ולפחות יראה לקרות כל הפרשיות על מטתו כדין ויכוין לצאת בזה המ"ע של ק"ש ובאיזה מקומות יש מנהג שהותיקין אינן קורין ק"ש עם הצבור אלא שותקין עד שמ"ע ומתפללין עמהם וממתינין אחר התפלה עד צה"כ וקורין ק"ש וברכותיה ואין [illegible] (יד) מקדימין. [illegible] לא יצא בק"ש [illegible] וברכותיה ולא בתפלה [illegible]

ביאור הלכה

* ואם הצבור מקדימים וכו'. ויתפלל עמהם. ובמעשה רב אות ס"ה כתב דמוטב להתפלל ערבית בזמנה ביחיד אם א"א לו לאסוף עשרה בזמן ק"ש ואף בשבת לעתו שם שיתפלל בזמנה דוקא:

* ומיהו לא יחזור ויתפלל וכו'. הלשון מגומגם דכיון שהוא מתפלל עמהם לכתחלה משום דאין תפלתו של אדם נשמעת אלא עם הצבור פשיטא שלא יחזור ויתפלל משום ברכה לבטלה ועוד דמאן דרגיל בפרישות היכי שרי ליה לחזור ולהתפלל ואפשר כונתו כמו שכתב רב האי ומובא בב"י שיש נוהגים להתפלל עם הצבור תפלת נדבה ואח"כ בזמנה מתפלל עוד תפלת חובה וכתב ב"י דבזה צריך שיהא מכיר עצמו שיהא זהיר וזריז בכונה עי"ש ולזה אפשר כוון הכא בהג"ה ומצאתי אח"כ שכן היה מפרש הלבוש וכן העתיק בחבורו עי"ש אבל באמת כ"ז דוחק והמעיין במקור הדברים במרדכי ובהגהת מיימוני ובתה"ד יראה שלא נזכר כלל לחזור ולהתפלל אלא כתבו כולם דצריך לנהוג כדעת ר"ת לקרוא ולהתפלל לאחר פלג המנחה והנוהגים לאחר בק"ש ובתפלה עד צה"כ מחזי כיוהרא וכונתם משום דפורש מן הצבור שקוראים ומתפללים אחר פלג המנחה וכתב הב"י דלענין תפלה יש לסמוך עליהם שלא לפרוש מן הצבור ולהתפלל עמהם בשוה אבל בק"ש שלרוב הפוסקים לא יצאו קודם צה"כ בודאי מותר לו לאחר בקריאתו עד צה"כ וכן העתיק בד"מ וכפי הנראה ט"ס הוא בכאן וצ"ל ומיהו לא יאחר להתפלל בלילה וכו' וכן הוא באמת הלשון בתה"ד עיי"ש ולדברי המחבר קאי וכונתו דאע"ג דלענין ק"ש אם ירצה להמתין בק"ש וברכותיה עד צה"כ בודאי שפיר עביד וכמו שהמנהג באמת בזמנינו[א] אבל עכ"פ שמ"ע יתפלל עם הצבור ואם גם ימתין בתפלה מחזי כיוהרא. ואפשר עוד דהלשון יחזור שטפא לישנא הוא ומשום דגבי ק"ש לפי המנהג שקורין עם הצבור כתב חוזר נקט גם הכא חוזר והכונה

שער הציון

(ה) רשב"א וש"פ: (ו) ואף שהוא אומר בברכת מעריב ערבים גולל אור מפני חושך כיון ששקעה חמה הוי לילה לענין זה [תר"י] ומשמע מדבריו דאם אמר הברכות קודם שקיעה חוזר ומברך אכן מסוף דבריו שכתב דהוא דומה לתפלה של ערבית וא"כ כי היכי דלענין תפלה בודאי יצא מפלג המנחה ולמעלה ה"נ לענין ברכות בדיעבד ועכ"פ אם בירך קודם פלג דלענין תפלה לא יצא אפילו דיעבד ה"נ בודאי לענין ברכות: (ז) הרשב"א והרא"ה בהלכותיו: (ח) ר"ת יישב מנהגם אבל רוב הפוסקים חולקין עליו: (ט) פמ"ג ונה"ש ואף שכתב הפמ"ג עוד עצה דיתנה אם זמנה עכשיו כתנאי דאמרי שזמנה קודם צה"כ טוב וכו' לא העתקתי משום דמביאור הגר"א וכן מכמה אחרונים משמע דאין כאן ספק כלל דדעת ר"ת יחידאה היא: (י) פוסקים: (יא) מ"א: (יב) תר"י והשמטתי טעם ראשון שהביא המ"א דצריך לקרות ק"ש של חובה קודם אכילה דרש"י פליג ע"ז כמו שהביא המ"א בעצמו בסוף דבריו וגם הט"ז בסק"ג חולק ע"ז ע"ש: (יג) אחרונים: (יד) דברכת ק"ש יש לה דין תפלה והיכא דאינו יוצא בתפלה גם בברכות אינו יוצא. ואימתי נקרא פלג המנחה עיין לעיל ברל"ג דיש דעות דסברי דהוא שעה ורביע קודם שמתכסה השמש מעינינו וע"כ בדיעבד אין לחזור אח"כ אם הקדים להתפלל קודם הזמן הזה: (טו) פוסקים: (טז) ואם אין לו עשרה בלילה להתפלל עמהם נכון להתפלל עם הצבור גם לכתחלה מבע"י [לה"ח] ונראה

הגהות ותיקונים: א) בזמנינו:

its blessings with them and pray /the eighteen-blessing prayer/ with them, (11) but /later/, when the /proper/ time /for reading it/ arrives, he should read (12) "The Reading of Shema" /again/ without the blessings.

Mishnah Berurah

before /the eighteen-blessing/ prayer and also /in order/ to pray /the latter prayer together/ with the congregation.

(11) But when the time arrives, he should read, etc. It is /then/ sufficient for him to read the first two passages /of "The Reading of Shema"/, since he /already/ mentioned the exodus from Egypt[6] in the Synagogue. Even though he did not fulfil /his obligation/ with respect to "The Reading of Shema" the /first/ time /he read it/, since /when he did so/ it was not yet a time when /people/ lie down,[7] the obligation as regards the mention of the exodus from Egypt at night he did fulfil at that time. [*M.A.*, on the authority of the *T.R.Y.*] However, the *Sha'agas Aryeih* /discusses this/ at length and concludes that a person who fears Heaven should be careful to read all three passages of "The Reading of Shema" /again/ after the appearance of the stars.

(12) "The Reading of Shema" without the blessings. It is not advisable for one to rely on the reading /of "The Reading of Shema"/ that he reads before bed, even if he is accustomed to read all three passages /then/. /The reason is/ that /in order to fulfil one's obligation/ one must have in mind to fulfil the positive commandment of /reading/ "The Reading of Shema," as /stated/ above in Sec. 60 /, Par. 4/, and /when one reads/ "The Reading of Shema" before bed he does not have in mind /to do so/ for the sake of /fulfilling this/ mitzvah, but /he does it in order/ to drive away harmful creatures. Furthermore, even if we would assume that one does not need to have fulfillment of the positive commandment /specifically/ in mind /in order to fulfil one's obligation/, one must at any rate apply his heart to accepting the yoke of the Kingdom of Heaven upon himself fearfully, and one does not have this in mind when /he reads "The Reading of Shema"/ before bed.

Now in our times the majority of people are accustomed to read "The Reading of Shema," and pray /the Ma'ariv eighteen-blessing prayer/, after the appearance of the stars, as the halachah /requires/. However, in the synagogues of some places the old custom still prevails of praying /Ma'ariv/ immediately after Minchah, even though it is still day /then/ for a little while. If one prays in these places he should see /to it/ that he reads "The Reading of Shema" again when the /proper/ time arrives. He should at least see to it that he reads all the passages before bed, in accordance with the halachic /requirements for an obligatory reading of "The Reading of Shema"/, and he should have in mind to fulfil the positive commandment of /reading/ "The Reading of Shema" by means of this /reading/. In some places, it is the practice of the punctilious not to read "The Reading of Shema" /together/ with the congregation /when they pray Ma'ariv early/, but to be silent until /the

---

[6] The third passage contains mention of the exodus from Egypt and that is why it is read.
[7] See sub-Par. 1.

ה שם

(ח) * ואם הצבור מקדימים לקרות קריאת שמע מבעוד יום (ט) יקרא עמהם ק"ש (י) **וברכותיה** ויתפלל עמהם (יא) וכשיגיע זמנו קורא (יב) קריאת שמע בלא ברכות: **הגה** (יג) * **ומיהו לא יחזור** ויתפלל בלילה אע"פ שהצבור (יד) מקדימים הרבה לפני הלילה אא"כ הוא רגיל בשאר פרישות וחסידות (טו) דאז לא

באר היטב

ובס' יד אהרן. מי שרגיל לקרות ק"ש ולהתפלל בצבור מעריב בלילה וטעה והתחיל בברכות ק"ש עם הצבור מבע"י יגמור אותן כדי שלא יברך ברכה לבטלה ובלילה יקרא ק"ש בלא ברכותיה ויתפלל אעפ"י שאינו סומך גאולה לתפלה הכי עדיף טפי כדי שיתפלל בזמנה מ"א:

משנה ברורה

[illegible] אותם ואע"ג דלא יצא בק"ש שקרא קודם הזמן (ו) אעפ"כ לא הוי הברכות לבטלה דאע"ג דמסמכינן להו לק"ש [illegible] קודם [illegible] של ק"ש יצא: (ח) ואם הצבור וכו'. והיו עושין כן מפני [illegible] (ז) שכמה פעמים אלו היו ממתינין בתפלת ערבית עד צה"כ [illegible] זוכה עמי הארץ עוכא דהי לא יתפללו בצבור לא היו [illegible] כלל יע"כ סומכין עצמן על דעת ר' יהודה שס"ל דמפלג המנחה ולמעלה נחשב ערבית להתפלל תפלת ערבית וכדאיתא לעיל סימן רל"ג דשרי לעשות כן בשעת הדחק וכיון שנחשב לענין תפלה ללילה (ח) היה מנהגם שהיו קורין אז ג"כ ק"ש אף שהוא דלא [illegible] כהלכה לרוב הפוסקים: (ט) יקרא עמהם ק"ש. ולא (ט) יכוין [illegible] לצאת ידי חובת ק"ש כ"א בקריאה שניה שקורא אח"כ בזמנה: [illegible] לו ליזהר לקרות כל השלש פרשיות של ק"ש אחר צאת הכוכבים: [illegible] קריאת שמע בלא ברכות. ואין בדאי לסמוך (ול) על הקריאה יהודה על מעתי אפילו אם מנהגו לקרות כל הני פרשיות דהא [illegible] שמ"ע ומתפללין עמהם וממתינין אחר התפלה עד צה"כ וקורין ק"ש וברכותיה ואין חוששין לסמיכת גאולה לתפלה וגם מנהג זה נזכר בדברי הקדמונים עיין בב"י ועיין מה שכתבנו לעיל בסימן רל"ג ס"א במ"ב ואשרי המתפלל מעריב בזמנו בצבור ועיין מה שכתבנו בבה"ל בשם המעשה רב: (יג) **ומיהו לא יחזור וכו'**. עיין בה"ל: (יד) **מקדימין.** הסכמת (יג) הפוסקים הוא דעכ"פ אין לו להקדימה יותר מפלג המנחה ואם הקדים לא יצא לא בק"ש (יד) וברכותיה ולא בתפלה לכו"ע וצריך לחזור ולקרוא ק"ש וברכותיה ולהתפלל שמ"ע. ואפילו מפלג המנחה ולמעלה אינו אלא למי שהתפלל מנחה קודם פלג אבל להתפלל מנחה ומעריב אחר פלג הוי תרתי דסתרי אהדדי: (טו) **דאז לא מחזי כיוהרא.** אבל מה שחוזר וקורא ק"ש לא מחזי כיוהרא (טו) דלענין ק"ש כמעט כל הפוסקים מסכימים דזמנה הוא מצה"כ. כתבו האחרונים מי שנוהג לקרות ק"ש ולהתפלל בצבור בזמנה וכשהיה בצבור שקורים ומתפללים מבעוד יום טעה והתחיל בברכת ק"ש יגמור הברכות עם הק"ש עד שמ"ע כדי שלא יהיה ברכה לבטלה אבל שמ"ע לא יתפלל עמהם וכשיגיע זמן ק"ש יקרא ק"ש בלא ברכות ויתפלל (טז) עם הצבור ואע"ג דעכשיו אינו סומך

ביאור הלכה

* **ואם הצבור מקדימים וכו'. ויתפלל עמהם.** ובמעשה רב אות ס"ה כתב דמוטב להתפלל ערבית בזמנה ביחיד אם א"א לו לאסוף עשרה בזמן ק"ש ואף בשבת לעתו שם שיתפלל בזמנה דוקא:

* **ומיהו לא יחזור ויתפלל וכו'.** הלשון מגומגם דכיון שהוא מתפלל עמהם לכתחלה משום דאין תפלתו של אדם נשמעת אלא עם הצבור פשיטא שלא יחזור ויתפלל משום ברכה לבטלה ועוד דמאן דרגיל בפרישות היכי שרי ליה לחזור ולהתפלל ואפשר כונתו כמו שכתב רב האי ומובא בב"י שיש נוהגים להתפלל עם הצבור תפלת נדבה ואח"כ בזמנה מתפלל עוד תפלת חובה וכתב ב"י דבזה צריך שיהא מכיר עצמו שיהא זהיר וזריז בכונה עי"ש ולזה אפשר כוון הכא בהג"ה ומצאתי אח"כ שכן היה מפרש הלבוש וכן העתיק בחבורו עי"ש אבל באמת כ"ז דוחק והמעיין במקור הדברים במרדכי ובהגהת מיימוני ובתה"ד יראה שלא נזכר כלל לחזור ולהתפלל אלא כתבו כולם דצריך לנהוג כדעת ר"ת לקרוא ולהתפלל לאחר פלג המנחה והנוהגים לאחר בק"ש ובתפלה עד צה"כ מחזי כיוהרא וכונתם משום דפורש מן הצבור שקוראים ומתפללים אחר פלג המנחה וכתב הב"י דלענין תפלה יש לסמוך עליהם שלא לפרוש מן הצבור ולהתפלל עמהם בשוה אבל בק"ש שלרוב הפוסקים לא יצאו קודם צה"כ בודאי מותר לו לאחר בקריאתו עד צה"כ וכן העתיק בד"מ וכפי הנראה ט"ס הוא בכאן וצ"ל ומיהו לא יאחר להתפלל בלילה וכו' וכן הוא באמת הלשון בתה"ד עיי"ש ולדברי המחבר קאי וכונתו דאע"ג דלענין ק"ש אם ירצה להמתין בק"ש וברכותיה עד צה"כ בודאי שפיר עביד וכמו שהמנהג באמת בזמנינו[א] אבל עכ"פ שמ"ע יתפלל עם הצבור ואם גם ימתין בתפלה מחזי כיוהרא. ואפשר עוד דהלשון יחזור שטפא דלישנא הוא ומשום דגבי ק"ש לפי המנהג שקורין עם הצבור כתב חוזר נקט גם הכא חוזר והכונה

[illegible]

שער הציון

(ה) רשב"א וש"פ: (ו) ואף שהוא אומר בברכת מעריב ערבים גולל אור מפני חושך כיון ששקעה חמה הוי לילה לענין זה [תר"י] ומשמע מדבריו דאם אחר הברכות קודם שקיעה חוזר ומברך אכן מסוף דבריו שכתב דהוא דומה לתפלה של ערבית וא"כ כי היכי דלענין תפלה בודאי יצא מפלג המנחה ולמעלה ה"ה לענין ברכות בדיעבד ועכ"פ אם בירך קודם פלג דלענין תפלה לא יצא אפילו דיעבד ה"ה בודאי לענין ברכות: (ז) הרשב"א והרא"ה בהלכותיו: (ח) ר"ת ייסד מנהגם אבל רוב הפוסקים חולקין עליו: (ט) פמ"ג וכה"ש ואף שכתב הפמ"ג עוד עלה דיתנה אם זמנה עכשיו כתנאי דאמרי שזמנה קודם לה"כ טוב וכו' לא העתקתי משום דמביאור הגר"א וכן מכמה אחרונים משמע דאין כאן ספק כלל דדעת ר"ת יחידאה היא: (י) פוסקים: (יא) מת"א: (יב) תר"י והשמטתי טעם ראשון שהביא המ"א דצריך לקרות ק"ש של חובה קודם אכילה דרש"י פליג ע"ז כמו שהביא המ"א בעצמו בסוף דבריו וגם הט"ז בסק"ג חולק ע"ז ע"ש: (יג) אחרונים: (יד) דברכת ק"ש יש לה דין תפלה והיכא דאינו יוצא בתפלה גם בברכות אינו יוצא. ואימתי נקרא פלג המנחה עיין לעיל ברל"ג דיש דעות דקברי דהוא שעה ורביע קודם שמתכסה השמש מעינינו וע"כ בדיעבד אין לחזור אא"כ אם הקדים להתפלל קודם הזמן הזה: (טו) פוסקים: (טז) ואם אין לו עשרה בלילה להתפלל עמהם נכון להתפלל עם הצבור גם לכתחלה מבע"י [דה"ח] ונראה

הגהות ותיקונים: א) בזמנינו:

Gloss: (13) *However, one should not pray /the eighteeen-blessing prayer/ again at night, even though the congregation* (14) *advanced /their praying of the prayer/ considerably before night, unless he habitually /practices/ abstinence and piety in other /matters/,* (15) *in which case it does not appear pretentious if he prays it again. (...)*

Mishnah Berurah

congregation reaches/ the eighteen/-blessing prayer/, which they /do/ pray with them. Following this prayer, they wait until the appearance of the stars and /then/ they read "The Reading of Shema" /together/ with its blessings. They do not bother about /mentioning/ the redemption[5] immediately before /the eighteen-blessing/ prayer. This practice is also mentioned in the words of the early /Poskim/; see the *B.Y.*

See what we have written above in Sec. 233, Par. 1 in the Mishnah Berurah.

Happy is the man who prays Ma'ariv with a congregation at the /proper/ time /for reading "The Reading of Shema"/. See what we have written in the Beyur Halachah[8] in the name of the *Ma'aseh Rav.*

(13) However, one should not...again, etc. See the Beyur Halachah.[9]

(14) Advanced. The Poskim are agreed that one should at any rate not /pray Ma'ariv/ earlier than *pelag ha-Minchah.*[4] If one did /pray Ma'ariv/ earlier /than that, then/, according to all authorities, he did not fulfil /his obligation /either with respect to /the reading of/ "The Reading of Shema" or its blessings or with respect to /the eighteen-blessing/ prayer, and he must /therefore/ read "The Reading of Shema" and its blessings and pray the eighteen/-blessing prayer/ once more. Even /to pray Ma'ariv/ from after *pelag ha-Minchah* onwards is only /permitted/ to someone who prayed Minchah before *pelag ha-Minchah*, but to pray /both/ Minchah and Ma'riv after *pelag ha-Minchah* /and before the appearance of the stars/ involves /the performance of/ two contradictory actions /and is therefore forbidden/.

(15) In which case it does not appear pretentious. However, reading "The Reading of Shema" again does not appear pretentious, since with respect to "The Reading of Shema" almost all the Poskim are agreed that the time for /reading/ it /begins only/ from when the stars appear.

The Acharonim write that if one habitually reads "The Reading of Shema" and prays /the Ma'ariv eighteen-blessing prayer/ with the congregation in the /proper/ time, but began the blessings of "The Reading of Shema" by mistake when he was with a congregation that reads /"The Reading of Shema"/ and prays /the Ma'ariv eighteen-blessing prayer/ when it is still day, he should finish /saying/ the blessings /together/ with "The Reading of Shema" until /he reaches/ the eighteen/-blessing prayer/, so that /the blessing he started to say/ should not be a futile blessing, but he should not pray the eighteen/-blessing prayer/ with them. When the /proper/ time for /reading/ "The Reading of Shema" arrives, he should /then/ read "The Reading of Shema" without the blessings and pray /the eighteen-blessing prayer together/ with a congregation.[10] Even though he will not

---

[8] The *Ma'aseh Rav* writes that it is better to pray Ma'ariv as an individual in the proper time, even on Shabbos, rather than to pray it together with a congregation before the proper time.

[9] There the author explains that the *Rema* means that one should not postpone praying the eighteen-blessing prayer until night, but should pray it together with the congregation, unless he habitually, etc. However, it is definitely in order to postpone reading "The Reading of Shema" and its blessings. He contends that there is either a misprint in the *Rema* or his wording simply follows that of the author of the Shulchan Aruch and is imprecise.

[10] If he will not have a congregation then, it is initially proper for him to pray it with the congregation earlier, provided he did not pray Minchah after *pelag ha-Minchah* that day. (Sha'ar Ha-Tziyun No. 16)

מתחזי כיוהרא מה שיחזור ויתפלל (מרדכי ריש ברכות והגהות מיימוני פרק ג׳ מהלכות תפלה ותרומת הדשן ס"א):

ב (טז) **אסור להתחיל** (ג) (יז) **לאכול** (ד) (יח) **חצי שעה** (יט) **סמוך לזמן ק"ש של** ערבית. ו ואם (כ) התחיל לאכול אחר שהגיע זמנה [illegible] (כא) מפסיק וקורא ק"ש (כב) בלא ברכותיה וגומר סעודתו ואח"כ קורא אותה בברכותיה ומתפלל׳ [illegible] להפסיק לתפלה הואיל והתחיל לאכול אבל אם לא התחיל לאכול (כד) אע"פ שנטל ידיו צריך [illegible] אין [illegible] מפסיק אף

באר הגולה

ו ב"י לדעת ר׳
יונה והרשב"א
אהא דאיתא שם
בגמ׳ ד׳ ז מרדכי
בפ"ק דשבת והר"ן
שם מהא דמפסיקין
לק"ש ומהא
דסוכה ל"ח

שערי תשובה

כל הג׳ תפלות בעת שהוא קרוב יותר ליום ממה שהוא קרוב ללילה כי כל הג׳ תפלות צריכים להיות ביום וק"ש יקרא אחר צאת הכוכבים וכתב בשלמי צבור שכן הוא בפירוש בזוהר חדש פ׳ בראשית ובשאר מקומות בזוהר וא"כ איך היה עושה תרי קולי דסתרי אהדדי וצ"ל דסמך על ר"ת דבתפלה הקילו והיה קורא ק"ש אח"כ והנוהגים כמנהג הרב זלה"ה להתפלל ערבית מבע"י מ"מ במוצאי שבת מאחרין תפלת ערבית להוסיף

באר היטב

(ג) לאכול. אבל טעימה בעלמא שרי מ"א וט"ז. וכתב הט"ז לפי הדרך שכתבתי לקרות ג׳ פרשיות בק"ש שעל המטה ולכוין לצאת בה י"ח יוכל לאכול ולשתות תחלה כיון שיש לו זמן מוגבל ע"ש וכ"כ המ"א דלרש"י אם קרא בבהכ"נ מבע"י רשאי לאכול קודם קריאתו שנית בביתו ומ"מ במוצאי שבת שאין קורין מבע"י בבהכ"נ אסור להתחיל חצי שעה סמוך לצאת הכוכבים ואין לסמוך על קריאת השמש לבהכ"נ דהא מקצת אין הולכין לבהכ"נ במו"ש: (ד) חצי שעה. ט"ז כתב דא"צ חצי שעה אלא בסמוך שיעור קטן לפני הזמן ע"ש: (ה) מפסיק. דק"ש דאורייתא היא. ואם התחיל בהיתר א"צ להפסיק מרדכי ב"י עט"ז. ובבאר היטב אשר לפני כתב ע"ש מ"א

ביאור הלכה

כשהוא רגיל בפרישות יאחר להתפלל ודוחק: * ואם התחיל לאכול וכו׳.

משנה ברורה

סומך גאולה לתפלה (יז) לתפלה בזמנה עדיף מסמיכת גאולה לתפלה: **ב** (טז) **אסור להתחיל וכו׳.** והטעם שמא ימשך בסעודתו ופעמים ישתקע עי"ז גם בשינה וישכח לקרות שמע ואפילו לאכול קמעא אסור ומ"מ טעימה בעלמא מיני פירות או אפילו פת כביצה שרי: (יז) **לאכול.** וכן לישן אפילו דעתו רק לישן קמעא [גמרא] וה"ה לאסור אז לעשות (יח) כל המלאכות המבוארות לעיל בסימן רל"ב ס"ב שהם דברים המביאים לידי פשיעה וכ"ש כשהגיע זמן ק"ש בודאי אסור להתחיל בהן [לבוש ופמ"ג ברל"ב וה"ה] וא"ר מצדד להתיר בהם קודם שהגיע זמן ק"ש. מיהו ללמוד לכו"ע שרי בסמוך לה [ואדרבה מצוה הוא וכמו שאמרו בש"ס אדם בא מן השדה בערב נכנס לביהכ"נ אם רגיל לקרות קורא לשנות שונה וקורא ק"ש ומתפלל] אבל משהגיע זמן ק"ש אסור אף ללמוד כשהוא מתפלל (יט) בביתו ביחיד ואם אמר לחבירו שאינו לומד שיזכירנו שיתפלל מותר [אחרונים]: (יח) **חצי שעה.** דעת הט"ז להקל בזה ולא בעי אלא שיעור מועט (כ) והאחרונים מסכימים לפסק השו"ע דכל לילה אלא חצי שעה אסור להתחיל לאכול (כא) ואם ביקש מאחד שיזכירנו להתפלל ליכא איסורא להתחיל לאכול (כב) אפילו כשכבר הגיע זמן ק"ש: (יט) **סמוך לזמן ק"ש.** היינו (כג) סמוך לצאת הכוכבים ומשמע ממ"א דאפילו במוצאי שבת יש ליזהר שלא להתחיל אז הסעודה ועיין במ"ב רל"ט סק"א מש"כ בזה. כתבו האחרונים הקורין ומתפללין מבעוד יום אע"ג שיש להם לחזור ולקרות ביציאת הכוכבים וכנ"ל בס"א (כד) אפ"ה מותר להם לאכול קודם שיקרא שנית שהרי עכ"פ כבר קרא (כה) ומ"מ בהגיע זמן צה"כ ממש נכון ליזהר גם בזה: (כ) [illegible] וכו׳. ובתוך חצי שעה (כו) סמוך לצאת הכוכבים נמי כאחר שהגיע זמן הוא: (כא) **מפסיק.** (כז) מיד כיון דק"ש דאורייתא הוא והוא התחיל באיסור (כח) ואם [illegible] בהיתר דהיינו לפני חצי שעה [illegible] שיש לו שהות לקרוא אחר גמר סעודתו וכ"כ בסימן עיין במ"ב ס"ק כ"ג כ"ד: (כב) **בלא ברכותיה.** משום דברכות (כט) אינם אלא מדרבנן לא הטריחוהו להפסיק [illegible] מדרבנן ואתי להלך ושכחו הרמ"א משום דרגה נקיים אבל וכו׳: (כד) **אע"פ שנטל ידיו.** היינו אף שיש עוד שהות הרבה להתפלל מחמרינן ליה שיפסיק. ולא דמי (ל) להתחיל סמוך למנחה דאינו מפסיק בדיעבד אם כבר נטל ידיו כמבואר לעיל בסי׳ רל"ב [illegible] אריכותה של לילה נהכי כ"ז [illegible] מיטרחינן ליה להפסיק אף שנטל ידיו (לא) ודוקא כשלא בירך עדיין ענט"י אבל אם כבר בירך ענט"י נכון [illegible] יברך המוציא ויאכל כזית ויפסיק סעודתו ואף דבהתחיל לאכול א"צ להפסיק [illegible] (כה) ואם אין

שער הציון

דוקא אם בזה היום לא התפלל מנחה אחר פלג המנחה: (יז) היינו דכיון שדרכו תמיד לנהוג כרבנן דאין מתפללין מבע"י ומנחה מתפללין אחר פלג: (יח) כן מוכח מרשב"א שהובא בב"י דשאר מלאכות שאין דרכן להמשך שרי ועיין ברל"ב סק"ו בפמ"ג ובבה"ל שם ד"ה לבורסקי במש"כ שם בשם מהרי"ו דמשמע דמחמיר בכל מלאכות: (יט) דכשהוא מתפלל בצבור לית לן למיחש שמא יפשע: (כ) הא"ר וכה"ש ומאמר מרדכי: (כא) מ"א בסוף סק"ד: (כב) כן מוכח מאחרונים וכמו לעיל בסימן רל"ב ס"ב לגבי מנחה: (כג) היינו אפילו במקום שהצבור מקדימין להתפלל מפלג המנחה ולמעלה אין לחוש בזה להחמיר ושלא כספיקא דעט"ז בזה דבאמת לא דמי להא דסימן רל"ב אפילו לשיטת הרי"ף שם דלאף סמוך למנחה גדולה אסור הטעם דמשם מתחיל זמן מנחה וגזרו בסמוך למנחה קטנה משא"כ בזה: (כד) הט"ז והמ"א בסימן זה [ובסימן רס"ז דעת המ"א להחמיר בזה ויש אחרונים שמיישבין דבריו עיין לקמן ברס"ז בשעה"צ] והביאם הא"ר: (כה) א"ר וכן בדה"ח בדין מ"ע של שבת כתב שירא שמים יש לו ליזהר בזה משום דר"ח שאין יוצאין באותו ק"ש שקרא מתחלה וכ"ש לדעת הגר"א דמשמע מיניה דהוא פוסק בפשיטות דאינו יוצא קודם צה"כ: (כו) כן מבואר בר"ן פ"ק דשבת וכ"כ במאמר מרדכי ובפמ"ג: (כז) ומשמע מפמ"ג דאפילו בהתחיל סמוך למעריב נמי מפסיק מיד אע"פ שעדיין לא הגיע זמן ק"ש מ"מ כיון שהתחיל באיסורא מפסיק מלאכול וממתין עד שיגיע הזמן ויקרא ואח"כ יגמור סעודתו אבל באמת אין הדברים מוכרחין כלל ובר"ן פ"ק דשבת לא נזכר רק אלא שכיון שהתחיל באיסורא מפסיק אפילו איכא עוד שהות לקרות עי"ש אבל זה לא נזכר שיפסיק אע"פ שלא הגיע עדיין הזמן ועיין זה מבואר ברא"ש בברכות דאיכא מ"ד דבסמוך למנחה קטנה נמי מפסיק כתב וז"ל ואם התחיל לאכול סמוך למנחה קטנה יפסיק כשיגיע זמן המנחה אלמא אע"ג דהתחיל באיסור מ"מ אינו מפסיק אלא כשהגיע הזמן ולא מיד וה"ה בענינינו אם התחיל לאכול סמוך לזמן ק"ש דערבית אינו מפסיק רק כשיגיע הזמן: (כח) פוסקים: (כט) פשוט: (ל) ש"ס ופוסקים: (לא) כן מצדד הא"ר במסקנתו וכן מצדד המאמר מרדכי וכן העתיק הח"א ומג"ג:

2. **(16)** It is forbidden to begin **(17)** eating /once it is already/ **(18)** a half an hour **(19)** before the time for /reading/ "The Reading of Shema" of the

Mishnah Berurah

/mention/ the redemption immediately before /the eighteen-blessing/ prayer if /he acts/ in this way, it is more /important/ to pray this prayer in its /proper/ time[11] than to /mention/ the redemption immediately before the prayer.

(16) It is forbidden to begin, etc. The reason is /that we are afraid/ that one's meal may drag on and, occasionally, one may also sink into sleep because of /the meal/ and forget to read "The Reading of Shema."

It is even forbidden to eat a little /then/. Nevertheless, a mere snack, /such as/ kinds of fruit or even as much as /the bulk/ of an egg of bread, is permitted.

(17) Eating. It is likewise /forbidden to go/ to sleep /then/, even if one only has in mind to sleep a little. [Gemara[12]] It is also forbidden then to engage in any of the activities[13] described above in Sec. 232, Par. 2, since /engaging in/ these matters leads one to be negligent /about "The Reading of Shema"/, and it is certainly /and most/ definitely forbidden to begin them once the time for /reading/ "The Reading of Shema" has arrived. [*Levush, P.Mg.* in /Sec./ 232 and *D.Hach.*] /However,/ the *E.R.* takes /the view/ that they are permissible before the time for /reading/ "The Reading of Shema" has arrived.

On the other hand, it is permitted according to all /authorities/ to study /Torah/ close to /the time for reading "The Reading of Shema"/. [On the contrary, it is a mitzvah, as /the Sages/ state in the Talmud:[12] "A person comes from the field in the evening and enters the Synagogue. If he is accustomed to read /Scripture/ he should read /Scripture/, if to learn /Mishnah/ he should learn /Mishnah/, and /then/ he should read 'The Reading of Shema' and pray /the Ma'ariv eighteen-blessing prayer/."] However, once the time for /reading/ "The Reading of Shema" has arrived it is even forbidden for one to study /Torah/, if he prays at home individually, although if he tells a friend who is not studying to remind him to pray /Ma'ariv/ he is /then/ permitted /to study/. [Acharonim]

(18) A half an hour. The view of the *Taz* is that one may be lenient about this and one is only required /to refrain from starting to eat from/ a small period /of time before the time for reading "The Reading of Shema"/. /However,/ the Acharonim agree with the ruling of the Shulchan Aruch, that whenever there is no more than half an hour /left before the time for reading "The Reading of Shema"/, it is forbidden to start eating.

If one requested someone to remind him to pray /Ma'ariv/, it is not even prohibited /for him/ to start eating if the time for /reading/ "The Reading of Shema" has already arrived.

(19) Before the time for /reading/ "The Reading of Shema." I.e., close to the appearance of the stars.[14]

It is implied by the *M.A.* that one should even be careful on Motza'ey Shabbos not to begin the meal then. See what I have written about this in the Mishnah Berurah, in /Sec./ 299, sub-Par. 1.

The Acharonim write that even though those /people/ who read /"The Reading of Shema"/ and pray /the Ma'ariv eighteen-blessing prayer/ while it is still day must read /"The Reading of Shema"/ again when the stars have appeared, as /explained/ above in Par. 1, they are nevertheless permitted to eat before they read it the second time, since they at any rate read it already. Despite this, it is proper for them to be careful about this as well once the time when the stars have appeared has actually arrived.

---

[11] I.e., if he always prays Ma'ariv at night and prays Minchah after *pelag ha-Minchah*. (See Sha'ar Ha-Tziyun No. 17)

[12] *Berachos* 4b.

[13] If one began them then the same ruling applies as when one began eating then. (Beyur Halachah)

[14] It only becomes forbidden then, even if the congregation pray Ma'ariv after *pelag ha-Minchah* and before night. (Sha'ar Ha-Tziyun No. 23)

[illegible] הקטן ק"ח):

ב (ט) [illegible] לאכול [illegible] חצי שעה [illegible] ק"ש של **ערבית * ו ואם**

(כ) התחיל לאכול אחר שהגיע זמנה (ה) (כא) מפסיק וקורא ק"ש (כב) בלא ברכותיה וגומר סעודתו ואח"כ קורא אותה בברכותיה ומתפלל: הגה (כג) אבל א"צ להפסיק לתפלה הואיל והתחיל לאכול אבל אם לא התחיל לאכול (כד) אע"פ שנטל ידיו צריך להפסיק (ר"ן פ"ק דשבת) (כה) ואם אין שהות להתפלל מפסיק אף

ו ב"י לדעת ר יונה והרשב"א אהא דאיתא שם בגמ' ד ז מרדכי בפ"ק דשבת והר"ן שם מהא דמפסיקין לק"ש ומהא דסוכה ל"ח

שערי תשובה

כל הג' תפלות בעת שהוא קרוב יותר ליום ממה שהוא קרוב ללילה כי כל הג' תפלות צריכים להיות ביום וק"ש יקרא אחר צאת הכוכבים וכתב בשלמי צבור שכן הוא בפירוש בזוהר חדש פ' בראשית ובשאר מקומות בזוהר וא"כ איך היה עושה תרי קולי דסתרי אהדדי וצ"ל דסמך על ר"ת דבתפלה הקילו והיה קורא ק"ש אח"כ והנוהגים כמנהג הרב זלה"ה להתפלל ערבית מבע"י מ"מ במוצאי שבת מאחרין תפלת ערבית להוסיף

באר היטב

(ג) לאכול. אבל טעימה בעלמא שרי מ"א וט"ז. וכתב הט"ז לפי הדרך שכתבתי לקרות ג' פרשיות בק"ש שעל המטה ולכוין לצאת בה י"ח יוכל לאכול ולשתות תחלה כיון שיש לו זמן מוגבל ע"ש וכ"כ המ"א לרש"י אם קרא בבהכ"נ מבע"י רשאי לאכול קודם קריאתו שנית בביתו ומ"מ במוצאי שבת שאין קורין מבע"י בבהכ"נ אסור להתחיל חצי שעה סמוך לצאת הכוכבים ואין לסמוך על קריאת השמש לבהכ"נ דהא מקצת אין הולכין לבהכ"נ במו"ש: (ד) חצי שעה. ט"ז כתב דא"צ חצי שעה אלא בסמוך שיעור קטן לפני הזמן ע"ש: (ה) מפסיק. דק"ש דאורייתא היא. ואם התחיל בהיתר א"צ להפסיק מרדכי ב"י עט"ז. ובבאר היטב אשר לפני כתב ע"ש מ"א

ביאור הלכה

כשהוא רגיל בפריצות יאחר להתפלל ודוחק: * **ואם התחיל לאכול וכו'.**

משנה ברורה

סמוך נמוכה [illegible] (יז) דתפלה בזמנה [illegible]

[illegible]

[illegible] מותר להם לאכול קודם סיקרא שנית שהרי עכ"פ כבר קרא (כה) ומ"מ בהגיע זמן לה"כ ממש נכון לחזר גם בזה: **(כ) התחיל לאכול אחר וכו'. ובתוך** חצי שעה (כו) סמוך לצאת הכוכבים כמי כאחר שהגיע זמן הוא: **(כא) מפסיק.** (כז) תיד כיון דק"ש דאורייתא הוא והוא התחיל באיסור (כח) ואם התחיל בהיתר דהיינו לפני חצי שעה שסמוכה לצה"כ אפילו לק"ש אינו מפסיק כל שיש לו שהות לקרוא אחר גמר סעודתו וכנ"ל בסימן עיי"ן במ"ב ס"ק כ"ג כ"ד: **(כב) בלא ברכותיה.** משום דברכות (כט) אינם אלא מדרבנן לא הטריחוהו להפסיק בשבילם: **(כג) אבל אין צריך וכו'.** כמ"ש המחבר שאינו מפסיק אלא לקרות ק"ש בלחוד בלא ברכות ובלא שמ"ע ומשום שהם רק מדרבנן והאי דהדר ושנאו הרמ"א משום דרצה לסיים אבל וכו': **(כד) אע"פ שנטל ידיו.** היינו אף שיש עוד שהות הרבה להתפלל מחמרינן ליה שיפסיק. ולא דמי (ל) להתחיל סמוך למנחה דאינו מפסיק בדיעבד אם כבר נטל ידיו כלמבואר לעיל בסי' רל"ב דבמנחה כיון דזמנה מועט מירתת ולא אתי למפשע משא"כ בערבית דזמנה בדיעבד כל הלילה גזרינן דלמא אתי למפשע ויסמוך על אריכותה של לילה להכי כ"ז שלא התחיל באכילה עצמה מטרחינן ליה להפסיק אף שנטל ידיו (לא) ודוקא כשלא בירך עדיין ענט"י אבל אם כבר בירך ענט"י נכון שלא יפסיק אלא יברך המוציא ויאכל כזית ויפסיק סעודתו ואף דבהתחיל לאכול א"צ להפסיק הכא שאני שלא התחיל לאכול רק בשביל שלא יהא הפסק בין נט"י להמוציא שאינו נכון לכתחלה כמבואר לעיל בסימן קס"ו: **(כה) ואם אין**

שער הציון

דוקא אם בזה היום לא התפלל מנחה אחר פלג המנחה: (יח) היינו דכיון שדרכו תמיד לנהוג כרבנן דאין מתפללין מבע"י ומנחה מתפללין אחר פלג: (יט) כן מוכח מרשב"א שהובא בב"י דשאר מלאכות שאין דרכן להמשך שרי ועיין ברל"ב סק"ו בפמ"ג ובבה"ל שם ד"ה לבורסקי במש"כ שם בשם מהרי"ו דמשמע דמחמיר בכל מלאכות: (יט) דכשהוא מתפלל בצבור לית לן למיחש שמא יפשע: (כ) הא"ר וכה"ש ומאמר מרדכי: (כא) מ"א בסוף סק"ד: (כב) כן מוכח מאחרונים וכמו לעיל בסימן רל"ב ס"ב לגבי מנחה: (כג) היינו אפילו במקום שהצבור מקדימין להתפלל מפלג המנחה ולמעלה אין לחוש בזה להחמיר ושלא כספיקא דעט"ז בזה דבאמת לא דמי להא דסימן רל"ב אפילו לשיטת הרי"ף שם דלאף סמוך למנחה גדולה אסור הטעם דמשם מתחיל זמן מנחה וגזרו בסמוך למנחה קטנה משא"כ בזה: (כד) הט"ז והמ"א בסימן זה [ובסימן רס"ז דעת המ"א להחמיר בזה ויש אחרונים שמיישבין דבריו עיין לקמן ברס"ז בשעה"צ] והביאם הא"ר: (כה) א"ר וכן בדה"ח בדין ת"ע של שבת כתב שירא שמים יש לו ליזהר בזה משום די"א שאין יוצאין באותו ק"ש שקרא מתחלה וכ"ש לדעת הגר"א דמשמע מיניה דהוא פוסק בפשיטות דאינו יוצא קודם צה"כ: (כו) כן מבואר בר"ן פ"ק דשבת וכ"כ במאמר מרדכי ובפמ"ג: (כז) ומשמע מפמ"ג דאפילו בהתחיל סמוך למעריב כמי מפסיק תיד אע"פ שעדיין לא הגיע זמן ק"ש מ"מ כיון שהתחיל באיסורא מפסיק מלאכול וממתין עד שיגיע הזמן ויקרא ואח"כ יגמור סעודתו אבל באמת אין הדברים מוכרחין כלל ובר"ן פ"ק דשבת לא נזכר רק אלא שכיון שהתחיל באיסורא תפסיק אפילו איכא עוד שהות לקרות עי"ש אבל זה לא נזכר שיפסיק אע"פ שלא הגיע עדיין הזמן וכעין זה מבואר ברא"ש בברכות לאיכא מ"ד דבסמוך למנחה קטנה כמי מפסיק כתב וז"ל ואם התחיל לאכול סמוך למנחה קטנה יפסיק כשיגיע זמן המנחה אלמא אע"ג דהתחיל באיסור מ"מ אינו מפסיק אלא כשהגיע הזמן ולא מיד וה"ה בעניננו אם התחיל לאכול סמוך לזמן ק"ש דערבית אינו מפסיק רק כשיגיע הזמן: (כח) פוסקים: (כט) פשוט: (ל) ש"ם ופוסקים: (לא) כן מצדד הא"ר במסקנתו וכן מצדד המאמר מרדכי וכן העתיק הח"א ומג"ג:

evening. If one (20) began eating after the time for /reading "The Reading of Shema"/ arrived, (21) he must stop /eating/ and read "The Reading of Shema" (22) without its blessings, and may /then/ finish his meal. After /the meal/ he should read it /again together/ with the blessings and pray /the eighteen-blessing prayer/.

Gloss: (23) *However, he does not need to stop /in order/ to /pray/ the /eighteen-blessing/ prayer, if he /already/ began eating. On the other hand, if he did not /yet/ begin to eat he must stop /and pray the eighteen-blessing prayer before he eats/,* (24) *even though he /already/ washed his hands /for eating/. (...)* (25) *If there will not be /sufficient/ time /left for him/ to pray /the*

Mishnah Berurah

(20) Began eating after, etc. /If one began eating/ during the half hour before the appearance of the stars, it also has the same /ruling/ as /if one began/ after the time arrived.

(21) He must stop. /I.e.,/ immediately. This is because /the obligation to read/ "The Reading of Shema" is a Torah /obligation/ and he began /eating/ in transgression. /However,/ if one began /eating/ when it was permitted /to do so/, i.e., prior to the half hour before the appearance of the stars, he is not even /required/ to stop /eating in order/ to /read/ "The Reading of Shema," as long as he will have /sufficient/ time /left/ to read it after he has finished his meal, as /explained/ above in Sec. 70 in the Mishnah Berurah, sub-Par. 23 and 24.

(22) Without its blessings. /The Sages/ did not impose upon one the inconvenience of having to stop /eating in order/ to /say/ the blessings, since they are only a Rabbinical /obligation/.

(23) However, he does not need, etc. This is identical with what the author /of the Shulchan Aruch/ writes, that one need only stop /eating in order/ to read "The Reading of Shema" alone, without /saying/ the blessings and without /praying/ the eighteen/-blessing prayer/, since /the latter/ are only Rabbinical /obligations/. The reason why the *Rema* repeats this again is because he wishes to conclude with, "On the other hand, etc."

(24) Even though he washed his hands. I.e., even though there is still plenty of time /left/ for him to pray, we are stringent /and require/ him to stop /and pray the Ma'ariv prayer/.

/The circumstances here/ are not comparable to when one began /eating/ close to /the time for praying/ Minchah, in which case he is not /required/ to stop once it is after the event and he already washed his hands /for eating/, as explained above in Sec. 232 /Par. 2/. /The reason is/ that where Minchah is concerned /a person/ is afraid /that the time for praying it may pass/, since the time /during which one can pray Minchah/ is limited, and he will /therefore/ not come to be negligent /about it/. In the case of Ma'ariv, on the other hand, the time /during which one can pray/ it is all night, once it is after the event /and one did not yet pray it/. /The Sages therefore found it necessary to/ make a /precautionary/ decree /for fear/ that one may come to be negligent /about praying Ma'ariv/ and rely on the length of the night. Consequently, they imposed upon one the inconvenience of having to stop /the meal/, as long as one did not actually begin eating, even though he /already/ washed his hands /in order to eat/.

/However,/ this only /applies/ if one did not yet make the blessing *Al Netilas Yadayim*, but if one already made this blessing the correct /practice/ for him is not to stop /then/, but to make the blessing *Ha-Motzi*, eat an olive's /bulk of bread/ and /then/ interrupt his meal. Although /we normally rule that/ once one has /already/ begun eating he does not need to stop /eating in order to pray/, it is different in this case where he only began eating in order that there should not be an interruption in-between the washing of the hands and /the making of the blessing/ *Ha-Motzi*, since it is not proper /to make such an interruption/ initially, as stated above in Sec. 166.

(25) If there will not be time. I.e.,

(ו) לתפלה (הרא"ש בהגהות פ"ג מה"ב): **ג** חלכתחלה צריך לקרות ק"ש (ז) [ג] (כו) **מיד בצאת הכוכבים** * טוזמנה (כז) עד חצי הלילה (כח) ואם עבר ואיחר וקרא (כט) עד שלא עלה עמוד השחר יצא ידי חובתו: **ד** יהקורא ק"ש של ערבית * אחר שעלה עמוד השחר קודם הנץ החמה (פי' יניחת [illegible]) (ל) לא יצא ידי חובתו אא"כ [illegible] (ח) שכור או חולה [illegible] יוצא בהן כואנוס שקרא אז (לב) [illegible] (לג) אינו זמן שכיבה. [illegible]

ח רבינו יונה שם לדעת כולהו תנאי דריש פ"ק דברכות
ט שם וכחכמים
י שם ט' וכרשב"י משום ר"ע כ שם בגמרא

באר היטב

שמחמיר בזה וכוכתו למ"ש המ"א בס"ק ח' ואפי' התחיל מבע"י צריך להפסיק ע"ש ולא דק בזה דהתם קאי על אם אין שהות וכו' וכמ"ש בס"ק שלאחר זה וק"ל: (ו) לתפלה. ואפי' התחיל בהיתר מפסיק ע"ל סי' רל"ב: (ז) מיד בל"ה. ואסור לעשות כל המלאכות הנזכרות בסי' רל"ב ב"י: (ח) שכור. ואם נשתכר אחר התחלת זמן ק"ש לא מיקרי אונס ואין לו שיעור לקרות רק עד שיעלה ע"ה ותו לא ט"ז:

שערי תשובה

מחול על הקודש ע"ש: [ג] מיד. עבה"ט ובשאגת אריה סי' ד' האריך וקיים בזה ואם רצה שלא לקרות עד סמוך לעמוד השחר הרשות בידו ע"ש ואין לעשות כן כ"א כשיש צורך בדבר:

משנה ברורה

אין שהות. ר"ל בין שהוא עומד סמוך לעלות השחר או אפילו עומד בתחלת הלילה רק שסעודה זו תמשך (לב) על עלות השחר כגון סעודות גדולות בימות הקיץ שהלילות קצרים צריך להפסיק (לג) מיד ביציאת הכוכבים ואפילו התחיל בהיתר מבעוד יום כמי הדין כן: **ג** (כו) **מיד בצאת הכוכבים.** דזריזין (לד) מקדימין למצות: (כז) **עד חצי הלילה.** פי' דרבנן גדרו שאסור להתאחר בקריאת שמע ביותר מחצות שלא לבוא לידי מכשול ואם מתאחר מקרי (לה) עובר על דברי חכמים אבל עד חצות ליכא איסורא אם מתאחר אלא שלא נקרא זריז וכנ"ל והיינו ביושב ואינו עוסק באכילה או במלאכה המטרדת דאלו אוכל או עוסק במלאכה המטרדת (לו) כההיא דסימן רל"ב ס"ב מדינא אסור משהגיע זמן ק"ש וכנ"ל בס"ב: (כח) **ואם עבר ואיחר וכו'.** דמן התורה לכו"ע זמנה כל הלילה דובשכבך כ"ז שבני אדם שוכבין משמע: (כט) **עד שלא עלה עה"ש וכו'.** משום דמיירי בעבר דהיינו בפשיעה נקט עד שלא עלה אבל בנאנס אפילו אחר שעלה השחר רק שהוא קודם הנץ נמי קורא ויוצא וכדלקמיה בסעיף ד': **ד** (ל) **לא יצא וכו'.** [illegible]

ביאור הלכה

וה"ה כשהתחיל במלאכות שכתבנו מקודם ג"כ דינא הכי [דה"ח]: * **וזמנה עד חצי הלילה.** המחבר סתם כדעת הרמב"ם והסמ"ג ודלא כדעת הרשב"א והרא"ש דס"ל דלא קי"ל כחכמים דעשו סייג עד חצות ועיין בשאגת אריה סימן ד' שדעתו לדינא כדעת הרשב"א והרא"ש והאריך לדחות דברי הב"י במה שהביא ראיה לדעת הרמב"ם עי"ש בסוף התשובה ואין דבריו שם מוכרחין לדחות דברי הב"י גם נוכל לומר דגם ר"ג מודה לחכמים לדינא דיש סייג לכתחלה עד חצות ולא בא לחלוק במשנה כ"א על ר"א דס"ל דמן התורה הוא רק אשמורה הראשונה [וכן כתב הגר"א בשנות אליהו] ומה דאצטריך לפסוק בגמרא הלכה כר"ג אף דחכמים ג"כ ס"ל הכי והלכה כרבים משום דחכמים לא פירשו בדבריהם דהחצות הוא רק משום סייג ובזה היו מסופקין בניו של ר"ג ע"ש בגמרא שהשיב להם רבנן כוותי ס"ל ובזה אמר דהלכה כר"ג כמו שהשיב לבניו וגם מפשטיות לשון המשנה מוכח ג"כ דר"ג ס"ל סייג דחצות בשארי דברים ולמה נאמר דבק"ש חולק על חכמים ולא ס"ל סייג כלל ועיין בדברי הגר"א בביאורו שהביא ג"כ סמיכות לדברי הרמב"ם ובאמת יש עוד כמה גדולי הראשונים דקיימי בשיטת הרמב"ם והסמ"ג הנ"ל הלא המה הרמב"ן במלחמות והסמ"ק ורבינו ירוחם ואבודרהם [וגם מדברי הרע"ב והתוי"ט משמע דפסקו כן להלכה] והמעיין היטב בדברי הרי"ף יראה שגם הוא עומד בשיטה זו ובודאי אין לדחות כל דברי הראשונים הנ"ל מהלכה אמנם מצאתי שגם הרא"ש והרשב"א לאו יחידאי הם שכן נמצא כדבריהם בתוספות רבינו יהודה ובריא"ז שהובא בשה"ג מ"מ רובא דרבוותא קיימי בשיטת השו"ע וכנ"ל וכן בדה"ח וח"א העתיקו דברי השו"ע להלכה. ובמקום הדחק כגון שהוא מלמד תורה לאחרים וכה"ג אפשר דיכול לסמוך על שיטת הרא"ש לאחר עד אחרי חצות וכן משמע במגן גבורים: * **אחר שעלה עה"ש קודם הנץ.** נקט הכי תרי לישני לאשמועינן דבלא אונס אפילו קראה תיכף משעלה עה"ש ג"כ אינו יוצא ובאונס אפילו קראה אח"כ כל שלא הנץ החמה יוצא כ"כ הפוסקים:

[illegible] מקלת בני [illegible] נתקנה רק בשביל [illegible]

שער הציון

(לב) כן מבואר במ"א לפי גירסת המחה"ש וכ"כ המאמר מרדכי ובספר תוספת שבת שכל"ל בהמ"א שתמשך עד כל הלילה: (לג) מלעיל סימן רל"ב סקי"א במ"א ע"ש: (לד) לבוש: (לה) ע"ת וא"ר ופשוט: (לו) כן משמע מרשב"א וממאירי שהבאתי ברל"ב בבה"ל ד"ה לבורסקי ועיין מש"כ מקודם באות י"ח: (לז) ופשוט דאם ירצה שרי לקרות ק"ש בלא ברכות כקורא בתורה וכן משמע מפמ"ג במשבצות: (לח) כן דעת א"ר ומאמר מרדכי דלא כט"ז וכן סתמנו במ"ב סי' ל"ט בשם כמה אחרונים: (לט) כה"ג כתבנו לעיל סימן ל"ט בשם כמה אחרונים: (מ) רא"ש וש"פ: (מא) רמב"ם פ"ג מהלכות תפלה הלכה ו"ו ושאני ק"ש דכתיב ובשכבך ותקנת אנשים גנו בההיא שעתא אבל צ"ע מפירוש המשנה פ"ד משנה א' דמשמע שם דיכול להתפלל אותה עד הנץ ע"ש ובאמת הלא ת"ע הוא כנגד הקרבת איברים שזמנם הוא רק עד עמוד השחר כדאיתא במשנה ראשונה וצ"ע:

eighteen-blessing prayer subsequently/, he must stop /eating/ even /in order/ to /pray/ the /eighteen-blessing/ prayer. (...)

3. Initially, one should read "The Reading of Shema" **(26)** immediately when the stars appear, and the time /for reading it extends/ **(27)** until midnight. **(28)** /However,/ if one transgressed and delayed /reading it until after midnight/, but read it **(29)** prior to the break of dawn, he will have fulfilled his obligation.

4. If one reads "The Reading of Shema" of the evening before sunrise, *(...)*

Mishnah Berurah

irrespective of whether it is now close to the break of dawn or /whether/ it is even the beginning of the night, but the meal will extend until the break of dawn (as is the case when large feasts /are held/ in summer, when the nights are short), one must stop /eating/ immediately when the stars appear. Even if he began /eating/ permissibly, when it was still day, the same ruling applies.

(26) Immediately when the stars appear. For conscientious /people fulfil/ mitzvos at the earliest /opportunity/.

(27) Until midnight. The explanation /of this ruling/ is that the Sages made a precautionary /decree/ prohibiting one to delay /the reading of/ "The Reading of Shema" more than /until/ midnight, so that one should not come to stumble /and fail to read it because of the length of time available/. If one did delay /reading "The Reading of Shema" until after midnight/, he is classed as a transgressor of the words of the Rabbis. However, if one /merely/ delayed /reading it/ until /before/ midnight, he will not have /transgressed/ a prohibition and is merely not classed as conscientious, as /explained/ above. This /latter remark only/ applies if he abstained from engaging in eating or in /other/ activities that cause one to be preoccupied, since to eat or engage in /other/ preoccupying activities such as those /mentioned above/ in Sec. 232, Par. 2 /before reading "The Reading of Shema"/ is halachically forbidden once the time for /reading/ "The Reading of Shema" has arrived, as /explained/ above in Par. 2.

(28) /However,/ if one transgressed and delayed, etc. /This is/ because according to Torah law the time for /reading "The Reading of Shema"/ is all night, according to all /authorities/. For /the Torah/ states with reference to this "And when you lie down,"[1] which implies, "for as long as people lie down."

(29) Prior to the break of dawn, etc. Since /the Shulchan Aruch/ is speaking of /an instance/ when one transgressed, i.e., /when one did not read "The Reading of Shema"/ because of negligence, it speaks of "prior to the break /of dawn/." However, if /one delayed reading "The Reading of Shema"/ because of compelling circumstances, he should even read it after the break of dawn as well, provided it is /still/ before sunrise, and he will fulfil /his obligation then/, as /stated/ below in Par. 4.

(מרדכי וראב"ד בהגהות פ"ג מה"ב): ג [ח]לכתחלה צריך לקרות ק"ש (ז) [ג] (כו) מיד בצאת הכוכבים וזמנה (כז) עד חצי הלילה (כח) ואם עבר ואיחר וקרא (כט) עד שלא עלה עמוד השחר יצא ידי חובתו: ד [ט]הקורא ק"ש של ערבית * אחר שעלה עמוד השחר קודם הנץ החמה (פי' יציאת החמה מענין הנצו הרמונים) (ל) **לא יצא ידי חובתו אא"כ היה אנוס** (לא) **כגון** (ח) **שכור או חולה וכיוצא בהן [י]ואנוס שקרא אז** (לב) **לא יאמר השכיבנו דכיון שעלה עמוד השחר** (לג) **אינו זמן שכיבה.** הגה אבל שאר הברכות דהיינו שתים שלפני ק"ש וברכת אמת ואמונה (לד) על השכיבנו אומר (טור ומרדכי והגהות מיימוני וע"ל סימן נ"ח סעיף ה'):

באר הגולה

ח רבינו יונה שם לדעת כולהו תנאי דריש פ"ק דברכות ט שם וכחכמים י שם ע' וכרשב"י משום ר"ע כ שם בגמרא

באר היטב

שמחמיר בזה וכונתו למ"ש המ"א בס"ק ח' ואפי' התחיל מבע"י צריך להפסיק ע"ש ולא דק בזה דהתם קאי על אם אין שהות וכו' וכמ"ש בס"ק שלאחר זה וק"ל: (ו) לתפלה. ואפי' התחיל בהיתר מפסיק ע"ל סי' רל"ב: (ז) מיד בצ"ה. ואסור לעשות כל המלאכות הנזכרות בסי' רל"ב ב"י: (ח) שכור. ואם נשתכר אחר התחלת זמן ק"ש לא מיקרי אונס ואין לו שיעור לקרות רק עד שיעלה ע"ה ותו לא ט"ז:

שערי תשובה

מחול על הקודש ע"ש: [ג] מיד. עבה"ט ובשאגת אריה סי' ד' האריך וקיים בה ואם רצה שלא לקרות עד סמוך לעמוד השחר הרשות בידו ע"ש ואין לעשות כן כ"א כשיש צורך בדבר:

משנה ברורה

[illegible] ר"ל בזו שהוא עומד סמוך לעלות השחר או אפילו עומד בתחלת הלילה רק שקביעה זו תמשך (לב) עד עלות השחר [illegible]

[illegible] נקרא זריז וכנ"כ והיינו ביושב ועוסק במלאכה או במלאכה מטרדת להכי אונס או עוסק במלאכה המטרדת (לו) כההיא [illegible] כ"ב ס"כ מדינא אסור משהגיע זמן ק"ש וכנ"ל בס"ב: [illegible] אם עבר ואיחר וכו'. דמן התורה לכו"ע זמנה כל הלילה [illegible]

[illegible] בסעיף ד': ד (ל) **לא יצא וכו'.** דאף דמן התורה קרינן בשכבך עד הנץ משום דאיכא עדיין מקצת אנשים דגנו בההיא שעתא מ"מ היכא דלא איתנס בטלו חכמים ממנו מצות ק"ש על שאיחר כ"כ (לז) ואינו יוצא ידי חובתה שוב בקריאתה: (לא) **כגון שכור וכו'.** ואפילו נשתכר (לח) לאחר שהגיע זמן ק"ש דהיינו מצאת הכוכבים ואילך נמי אינו בכלל מזיד דקסבר עדיין יש שהות שבתוך כך יפוג יינו אבל בנשתכר זמן מועט קודם עלות השחר שאי אפשר בשעה קטנה כזו להפיג שכרותו (לט) לא הוי אונס ולא יצא ידי חובתו: (לב) **לא יאמר השכיבנו.** מתבאר (מ) בפוסקים דאפילו אם ירצה לדלג תיבת השכיבנו ולהתחיל מן ותקננו בעצה וכו' נמי אינו נכון: (לג) **אינו זמן שכיבה.** ר"ל אינו זמן שבני אדם הולכים לשכב שיהיה שייך לומר על זה השכיבנו אבל מ"מ מיקרי זמן שכיבה לענין מצות עשה דק"ש דכתיב בה בשכבך דהכוונה כל זמן שבני אדם שוכבין ועדיין יש מקצת בני אדם שוכבין וכנ"ל: (לד) **עד השכיבנו אומר.** ולא יאמר ברוך ה' לעולם וגו' וגם שמ"ע לא יתפלל דתפלת ערבית נתקנה רק בשביל לילה (מא) ומכיון שעלה עה"ש יום הוא לכל דבר:

ביאור הלכה

וה"ה כשהתחיל במלאכות שכתבנו מקודם ג"כ דינא הכי [דה"ח]:

* **וזמנה עד חצי הלילה.** המחבר סתם כדעת הרמב"ם והסמ"ג ולא כדעת הרשב"א והרא"ש דס"ל דלא קי"ל כחכמים דעשו סייג עד חצות ועיין בשאגת אריה סימן ד' שדעתו לדינא כדעת הרשב"א והרא"ש והאריך לדחות דברי הב"י במה שהביא ראיה לדעת הרמב"ם עי"ש בסוף התשובה ואין דבריו שם מוכרחין לדחות דברי הב"י גם נוכל לומר דגם ר"ג מודה לחכמים לדינא דיש סייג לכתחלה עד חצות ולא בא לחלוק במשנה כ"א על ר"א דס"ל דמן התורה הוא רק אשמורה הראשונה [וכן כתב הגר"א בשנות אליהו] ומה דאצטריך לפסוק בגמרא הלכה כר"ג אף דחכמים ג"כ ס"ל הכי והלכה כרבים משום דחכמים לא פירשו בדבריהם דהאכלות הוא רק משום סייג ובזה היו מסופקין בניו של ר"ג ע"ש בגמרא שהשיב להם רבנן כוותי ס"ל ובזה אמר דהלכה כר"ג כמו שהשיב לבניו וגם מפשטיות לשון המשנה מוכח ג"כ דר"ג ס"ל סייג דחצות בשארי דברים ולמה נאמר דבק"ש חולק על חכמים ולא ס"ל סייג כלל ועיין בדברי הגר"א בביאורו שהביא ג"כ סמיכות לדברי הרמב"ם ובאמת יש עוד כמה גדולי הראשונים דקיימי בשיטת הרמב"ם והסמ"ג הנ"ל הלא המה הרמב"ן במלחמות והסמ"ק ורבינו ירוחם ואבודרהם [וגם מדברי הרע"ב והתוי"ט משמע דפסקו כן להלכה] והמעיין היטב בדברי הרי"ף יראה שגם הוא עומד בשיטה זו ובודאי אין לדחות כל דברי הראשונים הנ"ל מהלכה אמנם מצאתי שגם הרא"ש והרשב"א לאו יחידאי הם שכן מצא כדבריהם בתוספות רבינו יהודה ובריא"ז שהובא בשה"ג מ"מ רובא דרבוותא קיימי בשיטת השו"ע וכנ"ל וכן בדה"ח וח"א העתיקו דברי השו"ע להלכה. ובמקום הדחק כגון שהוא מלמד תורה לאחרים וכה"ג אפשר דיכול לסמוך על שיטת הרא"ש לאחר עד אחרי חצות וכן משמע במגן גבורים: * **אחר שעלה עה"ש קודם הנץ.** נקט הכי תרי לישני לאשמועינן דבלא אונס אפילו קראה תיכף משעלה עה"ש ג"כ אינו יוצא ובאונס אפילו קראה אח"כ כל שלא הנץ החמה יוצא כ"כ הפוסקים:

שער הציון

(לב) כן מבואר במ"א לפי גירסת המחה"ש וכ"כ המאמר מרדכי ובספר תוספת שבת שכצ"ל בהמ"א שתמשך על כל הלילה: (לג) מלעיל סימן רל"ב סקי"א במ"א ע"ש: (לד) לבוש: (לה) ע"ת וא"ר ופשוט: (לו) כן משמע מרשב"א וממאירי שהבאתי ברל"ב בבה"ל ד"ה לבורסקי ועיין מש"כ מקודם באות י"ח: (לז) ופשוט דאם ירצה שרי לקרות ק"ש בלא ברכות כקורא בתורה וכן משמע מפמ"ג במשבצות: (לח) כן דעת א"ר ומאמר מרדכי דלא כט"ז וכן סתמנו במ"ב סי' נ"ט בשם כמה אחרונים: (לט) כה"ג כתבנו לעיל סימן נ"ט בשם כמה אחרונים: (מ) רא"ש וש"פ: (מא) רמב"ם פ"ג מהלכות תפלה הלכה ו' וי"ו ושאני ק"ש דכתיב ובשכבך ומקצת אנשים גנו בההיא שעתא אבל נ"ע מפירוש המשנה פ"ד משנה א' דמשמע שם דיכול להתפלל אותה עד הנץ ע"ש ובאמת הלא ת"ע הוא כנגד הקרבת איברים שזמנם הוא רק עד עמוד השחר כדאיתא במשנה ראשונה וצ"ע:

/but/ after the break of dawn, **(30)** he will not fulfil his obligation, unless he was compelled /to delay reading it/, **(31)** for example, if he was drunk or ill, etc. /earlier/.

A person who was compelled to /delay/ reading it /until/ then **(32)** should not say /the blessing/ *Hashkiveynu* /, whose wording applies when one is about to lie down/, as once dawn has broken **(33)** it is not a time for lying down.

Gloss: However, **(34)** *he should say the other blessngs, i.e., the two /blessings/ which are /said/ before "The Reading of Shema" and the blessing* Emes Ve-Emunah, *until /the blessing/* Hashkiveynu. *(...See above in Sec. 58, Par. 5)*

Mishnah Berurah

(30) He will not fulfil, etc. /This is so/ although insofar as Torah law is concerned /, the time given by the Torah for one's evening obligation/, "when you lie down,"[1] is to be interpreted /as extending/ until sunrise, since there are some people who are still lying down then. The Sages nevertheless deprived one of the mitzvah of /reading/ "The Reading of Shema" when he /delayed reading it until after dawn and/ was not compelled /to do so/, in view /of the fact/ that he left it so late, and he can no longer fulfil his obligation by reading it /then/.

(31) For example, if he was drunk, etc. Even if he became drunk after the time for /reading/ "The Reading of Shema" arrived, i.e., from the appearance of the stars onwards, /the delay because of this/ is also not classed as deliberate transgression, since he will have thought that there was still /sufficient/ time /left/ for him to become sober. However, if one became drunk a little while before the break of dawn, in which case it was impossible for him to become sober in so short a time, /the delay/ is not /considered to have derived from/ compelling circumstances. /Consequently,/ he will not fulfil his obligation /if he reads "The Reading of Shema" after the break of dawn/.

(32) Should not say *Hashkiveynu.* It is stated by the Poskim that even if one wishes to omit the word הַשְׁכִּיבֵנוּ (let us lie down) and begin /saying the blessing/ from /the words/ וְתַקְּנֵנוּ בְּעֵצָה וכו׳ it is also not correct /to do so/.

(33) It is not a time for lying down. I.e., it is not a time when people go and lie down, which would have /made it/ relevant to say הַשְׁכִּיבֵנוּ (let us lie down) /then/. However, it is nevertheless classed as a time for lying down with respect to the positive commandment of /reading/ "The Reading of Shema." For it is written[1] concerning /this commandment that it should be performed/, "when you lie down," by which is meant /that it may be performed/ as long as people lie down. There still are some people lying down /then/, as /explained/ above /in sub-Par. 30/.

(34) He should say...until *Hashkiveynu*. He should not say /the verses/ בָּרוּךְ ד׳ לְעוֹלָם וכו׳, and should also not pray /the evening/ eighteen/-blessing prayer/, since the evening /eighteen-blessing/ prayer was only ordained /to be prayed/ at night, and once dawn has broken it is /regarded as/ day in every respect.

רלו ברכות קריאת שמע של ערבית. ובו ד׳ סעיפים:

א (א) [א]בערב מברך (א) [א] (ב) שתים לפני ק״ש (ג) ושתים לאחריה: ב [illegible] (ד) בין גאולה דערבית [illegible] לתפלה [illegible] כתקנו במקום [illegible] בתפלה [illegible]

באר הגולה

א ברכות י״א
ב שם ד׳ וכר׳ יוחנן
ג הרא״ש שם ובתשר׳
ד הרשב״א בתשובה
ה אגור בשם ר״ע
ו ב״י אפי׳ לדעת התוס׳ והרא״ש וכ״כ הכל בו והרשב״א שם

שערי תשובה

[א] שתים לפני ק״ש. עבה״ט וכתב בס״ל שכתוב בכתבי האר״י לצריך לדקדק ולומר מעריב ערבים בחכמה. פותח שערים בתבונה וכזה רבים שגו ומעריבים ערבים עכ״ל ובעת לא מצאתי זה בכתבי האר״י ז״ל וגם בפע״ח בשם החברים נראה הסדר כמו שאנו נוהגים לומר בחכמה פותח שערים ואמנם הרואה יראה כי המחבר ש״ל היה בידו כתבי האר״י ז״ל מדוייקים וצ״ע:

באר היטב

(א) שתים לפני ק״ש. יש להפסיק בין ברקיע כרצונו ובין בורא יום ולילה עתק ברכה. מה שאנו חותמין מלך צור ישראל וגואלו כשאומרים מערבית אינו נכון ב״ח ע״ל סי׳ ס״ו ס״ק י״ב. ומ״א כתב דבספ״ק דברכות פרש״י דדוקא שחרית קאי על גאולה שעברה אבל גאולה דערבית קאי גם על לעתיד וא״כ אין לזוז מהמנהג: (ב) לעמוד. ובמ״ע כתב דצריך לישב וכ״כ מט״מ בשם מהרי״ל ומהרש״ל. וכ״כ הט״ז דאם האומרים מעומד נתכוין שיהא במקום י״ח א״כ יצא ידי תפלת ערבית והאיך יתפלל אח״כ ערבית שנית

משנה ברורה

א (א) בערב וכו׳. והמנהג לומר והוא רחום קודם תפלת ערבית [טור בסי׳ רל״ז ע״ש הטעם] . ולע דמה שמבואר לעיל בסימן נ״ד במ״ב סקי״ד[*] בשם האחרונים דאחר ברכו דינו כאמצע הפרק [דעיקר ברכו שאומר הש״ץ הכונה אברכות שמברכין העולם אח״כ וכיון שענו העולם ברכו הוי כאלו התחילו הברכה וכמש״כ הא״ר והפמ״ג שם עי״ש] פשוט דאין לחלק בין שחרית לערבית ולפ״ז צריך ליזהר מאד שלא לספר אחר ברכו דערבית אפילו קודם שהתחיל לברך הברכה ראשונה אם דעתו להתפלל אז מעריב עם הצבור ובעו״ה הרבה אנשים נכשלין בזה: (ב) שתים וכו׳. אשר בדברו וכו׳ ואהבת עולם ואינה פותחת בברוך דהויא סמוכה לראשונה. ויש להפסיק (א) בין ברקיע כרצונו לבין בורא יום ולילה דכרצונו קאי אדלעיל. ומנהג ספרד שלא לומר ה׳ צבאות וכו׳ אל חי וכו׳ אלא מסיימין תיכף אחרי מבדיל בין יום וכו׳ ברוך אתה וכו׳ כי היכי דלהוי מעין חתימה סמוך לחתימה וכן נכון ועיין בטור שיישב גם מנהגנו דהוי ג״כ מעין חתימה שאנו מתפללין שימלוך ה׳ ויתקיים והיה לעת ערב יהיה אור לנו וחשך לשונאי ה׳ ומה שאנו אומרים ה׳ צבאות כתבו ג״כ האחרונים משום דכתיב עושה עיפה ושחר ה׳ צבאות שמו: (ג) ושתים לאחריה. ראשונה אמת ואמונה ואינה פותחת בברוך דהויא סמוכה לחברתה דק״ש לא הוי הפסק וחותם בא״י גאל ישראל ולא גואל ישראל כמו [illegible]

לסמוך (ד) גאולה לתפלה: (ה) ואף הנוהגין לומר וכו׳. ובטור מקיים בזה ומה שנוהגין להפסיק בפסוקים ויראו עינינו וקדיש לפי שבימים הראשונים היו בתי כנסיות שלהם [illegible]

שער הציון

(א) אחרונים: (ב) ואחז״ל איזהו בן עוה״ב זה הסומך גאולה של ערבית לתפלה של ערבית: (ג) מ״א וכ״כ בנה״ש: (ד) ודוקא בערבית דסמיכת גאולה לתפלה שלו לא חמיר כולי האי משום דתפלת ערבית רשות אבל בין גאולה לתפלה דשחרית חמירא טפי ואסור [ט״ז בסימן קי״ד ופמ״ג בסימן זה]: (ה) מ״א וא״ר בסימן תכ״ב: (ו) ב״י: (ז) ועכ״פ לא יעמוד ופניו אל הקיר דאז נראה כמכוין לצאת בזה תפלת י״ח [א״ר ופמ״ג]:

הגהות ותיקונים: א) סקי״ג:

§236: THE BLESSINGS OF "THE READING OF SHEMA" OF THE EVENING

(Contains Four Paragraphs)

1. (1) In the evening one should say (2) two blessings before /reading/ "The Reading of Shema" (3) and two /blessings/ after /reading it/.

Mishnah Berurah

§236

(1) **In the evening, etc.** It is customary to say /the verse וְהוּא רַחוּם /וגו׳[1] before the Ma'ariv prayer. [*Tur* in Sec. 237; see the reason there.]

It is explained above in Sec. 54 in the Mishnah Berurah, sub-Par. 13, in the name of the Acharonim, that after /the response to the call of/ *Barechu*[1]* has the ruling of the middle of a section[2] /as regards interruption/. [/This is/ because when the community prayer says /the call of/ *Barechu*/, thus calling on the congregation to bless the Lord/, he has essentially in mind the blessings that the people say subsequently. /Therefore,/ once the people have responded to /the call of/ *Barechu*[1]* it is as if they began the /first/ blessing /of "The Reading of Shema"/, as the *E.R.* and *P.Mg.* write there; see there.] Note that it is self-understood that there is no difference in this respect between /the call of *Barechu* of/ Shacharis[3] and /the call of *Barechu* of/ Ma'ariv. Consequently, one must be extremely careful not to talk after /the call of/ *Barechu* of Ma'ariv, even before he has begun saying the first of the blessings /of "The Reading of Shema"/, if he intends to pray Ma'ariv then with the congregation. In the multitude of our sins many people stumble on this /point/.

(2) **Two, etc.** /I.e., the blessing worded/ אֲשֶׁר בִּדְבָרוֹ וכו׳ and /the blessing/ *Ahavas Olam*. /The latter blessing/ does not commence with /the word/ בָּרוּךְ, because it is /said/ immediately following the first /blessing/.

One should pause inbetween /saying the words/ בָּרָקִיעַ כִּרְצוֹנוֹ[4] (in the sky according to His will) and /the words/ בּוֹרֵא יוֹם וָלָיְלָה[4] (He creates day and night), since /the word/ כִּרְצוֹנוֹ relates to /what is said/ earlier.

The Sephardic custom is not to say ד׳[4] צְבָאוֹת וכו׳ ,קֵל חַי וכו׳[4] (Lord of Hosts, etc., Living God, etc.), but to conclude /the blessing/ immediately after /the words/ מַבְדִּיל בֵּין יוֹם וכו׳[4] (Who divides between day, etc.) /by saying/ בָּרוּךְ אַתָּה וכו׳ (You are Blessed, etc.). /They do this/ so that /the words said/ immediately before the conclusion[5] /of the blessing/ should correspond with /the wording of/ the conclusion, and this is a correct /consideration/.

See the *Tur*, who reconciles our custom as well. /He explains/ that /this addition/ also corresponds with the conclusion, since we pray /by means of these words/ that the Lord should rule and /the prophecy/, "And it will come to pass at the time of evening that there shall be light"[6] (/i.e., light/ for us and darkness for those that hate the Lord), will be fulfilled. As to /why/ we say /the words/ ד׳ צְבָאוֹת /before the conclusion of the blessing/, the Acharonim write also that it is because it is written,[7] "The One who makes darkness and dawn ד׳ צְבָאוֹת שְׁמוֹ" (the Lord of Hosts is His Name).

(3) **And two after /reading/ it.** The first /of these blessings/ is /the blessing/ *Emes Ve-Emunah*. It does not start with the /word/ בָּרוּךְ, because it is /regarded as if it/ follows another /blessing/ immediately, since /the reading of/ "The Reading of Shema" /inbetween/ is not /ruled as/ an interruption. One should conclude /this blessing by saying/, בָּרוּךְ אַתָּה ד׳ גָּאַל יִשְׂרָאֵל (You are Blessed, Lord, Who redeemed Israel) /,i.e., with the word גָּאַל (Who redeemed) in the past tense/, but should not /say/ גּוֹאֵל יִשְׂרָאֵל (Who

---

[1] *Tehilim* 78:38.

[2] See Sec. 66, Par. 1 that one may interrupt far less in the middle of a section than inbetween sections. Inbetween the blessings and the first passage of Shema, inbetween the passages of Shema themselves, inbetween the blessings themselves or, in the evening, inbetween the blessings and the eighteen verses, etc. is ruled as inbetween sections, as may be seen there in Par. 5 and in the Beyur Halachah.

[3] I.e., the morning prayer service which includes the morning reading of "The Reading of Shema" and its blessings.

[4] This is part of the wording of the first blessing.

[5] I.e., הַמַּעֲרִיב עֲרָבִים (Who brings about the coming of the evenings).

[6] *Zecharyah* 14:7.

[7] This seems to be an inaccurate quotation from *Amos* 4:13.

[illegible] קריאת שמע של ערבית. ובו ד׳ סעיפים:

א [illegible] : ב באין לספר (ד) בין גאולה דערבית לתפלה (ה) גואף הנוהגין לומר י״ח פסוקים [illegible] (ז) צורך [illegible] בתחלה

באר הגולה

א ברכות י״א
ב שם ד׳ וכר׳ יוחנן
ג הרא״ש שם ובתשו׳ ד הרשב״א בתשובה
ה אגור בשם ר״ע
ו ב״י אפי׳ לדעת התוס׳ והרא״ש וכ״כ הכל בו והרשב״א שם

שערי תשובה

[א] שתים לפני ק״ש. עבה״ט וכתב בש״ל שכתוב בכתבי האר״י לצריך לדקדק ולומר מעריב ערבים בחכמה. פותח שערים בתבונה וזה רבים שגו ומעריבים ערבים עכ״ל ובעת לא מצאתי זה בכתבי האר״י ז״ל וגם בפע״ח בשם החברים נראה הסדר כמו שאנו נוהגים לומר בחכמה פותח שערים ואתם הרואה יראה כי המחבר ש״ל היה בידו כתבי האר״י ז״ל מדוייקים וצ״ע:

באר היטב

(א) שתים לפני ק״ש. יש להפסיק בין ברקיע כרצונו ובין בורא יום ולילה עתק ברכה. מה שאנו חותמין מלך צור ישראל וגואלו כשאומרים מעריבות אינו נכון ב״ח ע״ל סי׳ ס״ו ס״ק י״ב. ומ״א כתב דבספ״ק דברכות פרש״י דדוקא שחרית קאי על גאולה שעברה אבל גאולה דערבית קאי גם על לעתיד וא״כ אין לזוז מהמנהג: (ב) לעמוד. ובמ״ע כתב דצריך לישב וכ״כ מט״מ בשם מהרי״ל ומהרש״ל. וכ״כ הט״ז דאם האומרים מעומד נתכוין שיהא במקום י״ח א״כ יצא ידי תפלת ערבית והאיך יתפלל אח״כ ערבית שנית

משנה ברורה

א [illegible] א״י גאל ישראל ולא גואל ישראל כמו בתפלה משום שנתקנה על הגאולה שעברה [טור] ובמעריבות של יו״ט נוהגין לסיים מלך צור ישראל וגואלו ומפקפקין הרבה בזה והרבה מהאחרונים מיישבין המנהג ואעפ״כ יותר טוב לסיים גאל ישראל כמו בשאר ימות השנה וכמו שכתבנו לעיל בסימן ס״ו במ״ב ס״ק ל״ג וברכה שניה השכיבנו וחותם שומר עמו ישראל לעד מפני שלילה צריכין שימור מן המזיקין ואע״ג דקי״ל דצריך לסמוך גאולה לתפלה אף בערבית וכדלקמיה בס״ב מ״מ השכיבנו לא הוי הפסק דכגאולה אריכתא דמיא [גמרא] וכתבו בתר״י הטעם דכשעבר ה׳ לנגוף את מצרים היו ישראל מפחדים ומתפללים להש״י שיקיים דברו שלא יתן המשחית לבא אל בתיהם לנגוף וכנגד אותה תפלה תקנו לומר השכיבנו הלכך מעין גאולה היא: ב (ד) בין גאולה דערבית לתפלה. שגם בערבית מצוה לסמוך (ג) גאולה לתפלה: (ה) ואף הנוהגין לומר וכו׳. ובטור מקיים בזה ומה שנוהגין להפסיק בפסוקים ויראו עינינו וקדיש לפי שבימים הראשונים היו בתי כנסיות שלהם בשדות והיו יראים [illegible]

שער הציון

(א) אחרונים: (ב) ואחז״ל איזהו בן עוה״ב זה הסומך גאולה של ערבית לתפלה של ערבית: (ג) מ״א וכ״כ בנה״ש: (ד) ודוקא בערבית דסמיכת גאולה לתפלה שלו לא חמיר כולי האי משום דתפלת ערבית רשות אבל בין גאולה לתפלה דשחרית חמירא טפי ואסור [ט״ז בסימן קי״ד ופמ״ג בסימן זה]: (ה) מ״א וא״ר בסימן תכ״ב: (ו) ב״י: (ז) ועכ״פ לא יעמוד ופניו אל הקיר דאז נראה כמכוין לצאת בזה תפלת י״ח [א״ר ופמ״ג]:

הגהות ותיקונים: א) סקי״ג:

2. One should not talk (4) inbetween /the mention of/ the redemption /that one makes/ in the evening and /the evening eighteen-blessing/ prayer. (5) Even those who are accustomed to say the eighteen verses and /the

Mishnah Berurah

redeems Israel) /, using the present tense/, as one does in /the eighteen-blessing/ prayer, since /this blessing/ was ordained /to be said/ over the past redemption. [*Tur*]

When /one prays/ the Ma'ariv service on Yom Tov it is customary to conclude /this blessing with the words/ מֶלֶךְ צוּר יִשְׂרָאֵל וְגֹאֲלוֹ (King, Rock of Israel and its Redeemer). Many /Poskim/ question this /practice/, but many Acharonim reconcile the custom. Nevertheless, it is better to conclude /the blessing with the words/ גָּאַל יִשְׂרָאֵל as /one does/ on other days of the year, as we have written above in Sec. 66 in the Mishnah Berurah, sub-Par. 33.

The second /of these/ blessings is *Hashkiveynu*. One should conclude /this blessing with the words/ שׁוֹמֵר עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל לָעַד (Who guards His people Israel forever), since at night one needs to be guarded from harmful creatures. Although we rule that it is necessary /for the blessing which mentions/ the redemption /to be said/ immediately before the /eighteen-blessing/ prayer in the evening as well, as /follows from what is stated/ below in Par. 2, one may nevertheless /say the blessing/ *Hashkiveynu* /inbetween/. /The blessing *Hashkiveynu*/ is not /regarded as/ an interruption, as it is like an extended /mention of His/ redemption. [Gemara[8]] The *T.R.Y.* give as the reason /for this/ that when the Lord passed over to strike Egypt the Jews were afraid, and they prayed to *Ha-Sheym*, may He be Blessed, to keep His word, not to allow the destroyer to enter their homes to strike. /The Sages/ ordained that one should say /the blessing/ *Hashkiveynu* as a parallel to that prayer. Consequently, it corresponds with the redemption.

(4) Inbetween /the mention of/ the redemption in the evening and /the evening eighteen-blessing/ prayer. Since it is also a mitzvah in the evening /to mention/ the redemption immediately before /praying the eighteen-blessing/ prayer.

(5) Even those who are accustomed to say, etc. The *Tur* concludes concerning this, "The custom of interrupting /inbetween the mention of the redemption and the eighteen-blessing prayer/ with verses, /the blessing/ *Yiru Eyneynu* and a *kadish* is because in former days their Synagogues were in the

[8] *Berachos* 4b.

[illegible] ברכות קריאת שמע של ערבית. ובו ד' סעיפים:

א ואי [illegible] (ג) ושתים לאחריה: **ב** באין לספר (ד) בין גאולה דערבית לתפלה (ה) ואף הנוהגין לומר [illegible] פסוקים **ויראו עינינו (ו) אין להפסיק בין יראו עינינו לתפלה דומיהו מה שמכריז ש"צ ראש חדש בין קדיש לתפלת ערבית לא הוי הפסק כיון שהוא (ז) צורך התפלה הוכן יכול (ח) לומר ברכו להוציא מי שלא שמע ולא הוי הפסק:** [illegible] לעולם וכו' ומנהג יפה הוא כי נתקנו במקום תפלת [illegible] **ג** [illegible] צבור שקראו ק"ש (יא) ורוצים לעמוד בתפלה

א ברכות י"א
ב שם ד' וכר' יוחנן
ג הרא"ש שם וכתשו'
ד הרשב"א בתשובה
ה אגור בשם ר"ע
ו ב"י אפי' לדעת התוס' והרא"ש וכ"כ הכל בו והרשב"א שם

שערי תשובה

[א] שתים לפני ק"ש. עבה"ט וכתב בש"ל שכתוב בכתבי האר"י לצריך לדקדק ולומר מעריב ערבים בחכמה. פותח שערים בתבונה וכזה רבים שגו ומעריבים ערבים עכ"ל וכעת לא מצאתי זה בכתבי האר"י ז"ל וגם בפע"ח בשם החברים נראה הסדר כמו שאנו נוהגים לומר בחכמה פותח שערים ואמנם הרואה יראה כי המחבר ש"ל היה בידו כתבי האר"י ז"ל מדוייקים וצ"ע:

באר היטב

(א) שתים לפני ק"ש. יש להפסיק בין ברקיע כרצונו ובין בורא יום ולילה עתק ברכה. מה שאנו חותמין מלך צור ישראל וגואלו כשאומרים מערבית אינו נכון ב"ח ע"ל סי' ס"ו ס"ק י"ב. ומ"א כתב דבספ"ק דברכות פרש"י לדוקא שחרית קאי על גאולה שעברה אבל גאולה לערבית קאי גם על לעתיד וא"כ אין לזוז מהמנהג: (ב) לעמוד. ובמ"ע כתב דצריך לישב וכ"כ מט"מ בשם מהרי"ל ומהרש"ל. וכ"כ הט"ז לאם האומרים מעומד נתכוין שיהא במקום י"ח א"כ יצא ידי תפלת ערבית והאיך יתפלל אח"כ ערבית שנית

משנה ברורה

[illegible]

נסמוך [illegible] (ה) ואף הנוהגין לומר וכו'. ובטור מקיים בזה ומה שנוהגין להפסיק בפסוקים ויראו עינינו וקדיש לפי שבימים הראשונים היו בתי כנסיות שלהם **בשדות והיו יראים להתאחר שם עד זמן תפלת ערבית ותקנו לומר פסוקים אלו שיש בהם י"ח אזכרות כנגד י"ח ברכות שיש בתפלת ערבית ונפטרין בקדיש ועתה שחזרו להתפלל ערבית בבתי כנסיות לא נתבטל מנהג הראשון ומ"מ אין להפסיק בדברים אחרים ויש מן הגדולים שנהגו שלא לאמרם עכ"ל ובזה נבין דברי המחבר: (ו) אין להפסיק וכו'. דאותן פסוקים לא מקרי הפסק כיון דתקינו לאומרם הו"ל כגאולה אריכתא [תוספות]: (ז) צורך התפלה. ולאו דוקא לקרוא ולהכריז שהוא ר"ח שהוא לאורייתא או להכריז טל ומטר שאם יטעו צריך לחזור אלא אפילו להכריז על הגשם (ג) שפיר דמי ואע"ג שאם יטעו ג"כ אין צריך לחזור דמ"מ הוא צורך תפלה. ודוקא במקום זה (ד) יכול להפסיק אבל כשהוא עומד בברכת ק"ש בין הפרקים (ה) אסור לו להכריז שום דבר: (ח) לומר ברכו. דגם זה (ו) הוא צורך תפלה:** (ט) ועיין לעיל סי' ס"ט. וי"ל דשם בהג"ה מבואר דדוקא בערבית מקילינן בזה אבל לא בשחרית: [illegible] מתפלל [illegible]

שער הציון

(א) אחרונים: (ב) ואחז"ל איזהו בן עוה"ב זה הסומך גאולה של ערבית לתפלה של ערבית: (ג) מ"א וכ"כ בכה"ש: (ד) ודוקא בערבית דסמיכת גאולה לתפלה שלו לא חמיר כולי האי משום דתפלת ערבית רשות אבל בין גאולה לתפלה דשחרית חמירא טפי ואסור [ט"ז בסימן קי"ד ופמ"ג בסימן זה]: (ה) מ"א וא"ר בסימן תכ"ב: (ו) ב"י: (ז) ועכ"פ לא יעמוד ופניו אל הקיר דאז נראה כמכוין לצאת בזה תפלת י"ח [א"ר ופמ"ג]:

הגהות ותיקונים: א) סקי"ג:

blessing/ *Yiru Eyneynu* /after the mention of the redemption/ **(6)** should not make an interruption inbetween /the blessing/ *Yiru Eyneynu* and the /eighteen-blessing/ prayer.

However, the announcement of the community prayer inbetween *Kadish* and the evening /eighteen-blessing/ prayer /that it is/ Rosh Chodesh /, to remind the congregation to say the Rosh Chodesh prayer, *Ya'aleh Ve-Yavo*/, is not /regarded as/ an interruption, since it is **(7)** for the purpose of the prayer. He may likewise **(8)** say /the call of/ *Barechu*[1*] /then/, so that those who have not /yet/ heard it can fulfil /their obligation/, and this is /also/ not /regarded as/ an interruption.

Mishnah Berurah

fields and they were afraid to stay there late until the time /which would be reached because of/ the evening /eighteen-blessing/ prayer. /The Sages therefore/ ordained that these verses, which contain eighteen mentions /of the Divine Name/ corresponding to the eighteen blessings of the Ma'ariv /eighteen-blessing/ prayer, should be said and they would /then/ dismiss after the *kadish*. Now that /people/ pray the evening /eighteen-blessing prayer/ once more in Synagogues the former custom has not been abandoned. Nevertheless, one should not interrupt with anything else /inbetween the mention of the redemption and the eighteen-blessing prayer/. There are /, however,/ great /authorities/ whose practice it is not to say /the verses/."

We /are able to/ understand the words of the author /of the Shulchan Aruch/ by means of this /explanation/.

(6) Should not make an interruption, etc. For these verses are not classed as an interruption and are like an extended /mention of/ the redemption, in view of /the fact/ that /the Sages/ ordained that they should be said. [*Tosafos*]

(7) For the purpose of the prayer. It is not only /permitted/ to call out and announce that it is Rosh Chodesh, which is /a fact that is of significance/ by Torah law, or to announce טַל וּמָטָר (dew and rain) /, i.e., to remind the congregation to request this in their prayer, which is a request/ for which one is required to repeat /the prayer/ if he errs /and omits it/, but it is even perfectly in order to announce *Al Ha-Nisim* /on Chanukah or Purim, thus reminding the congregation to say this additional prayer in their prayer/. Although /Chanukah and Purim are not Torah holy days and/ if one errs /and omits *Al Ha-Nisim*/ he is also not required to repeat it, /the announcement of *Al Ha-Nisim*/ is at any rate for the purpose of the prayer.

/Even for these announcements/ one may only make an interruption at this point, but if one is engaged in /saying/ the blessings of "The Reading of Shema" he is forbidden to announce anything, /even/ inbetween sections.[9]

(8) Say *Barechu*. For this is also for the purpose of prayer.

[1*] I.e., the call of the community prayer בָּרְכוּ אֶת ד׳ הַמְבֹרָךְ. The congregation responds בָּרוּךְ ד׳ הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד.

[9] See Note 2.

[illegible] קריאת שמע של ערבית. ובו ד' סעיפים:

א [illegible] (א) ואז (ב) שתים לפני ק"ש (ג) ושתים לאחריה: **ב** ב אין לספר (ד) בין גאולה דערבית לתפלה; (ה) ג ואף הנוהגין לומר י"ח פסוקים ויראו עינינו (ו) אין להפסיק בין יראו עינינו לתפלה [illegible] בין קדיש לתפלת ערבית לא הוי הפסק כיון שהוא (ז) צורך [illegible] הגה (ט) (וע"ל סימן ס"ט) ראיתי מדקדקים (י) נהגו לעמוד כשאומרים הי"ח פסוקים של ברוך ה' לעולם וכו' ומנהג יפה הוא כי נתקנו במקום תפלת י"ח וע"כ ראוי (ב) לעמוד בהן כמו בתפלה: **ג** ו מצא צבור שקראו ק"ש (יא) ורוצים לעמוד בתפלה

באר הגולה

א ברכות י"א
ב שם ד' וכר'
יוחנן ג הרא"ש שם
ובתשו' ד הרשב"א
בתשובה ה אגור
בשם ר"ע ו ב"י
אפי' לדעת התוס'
והרא"ש וכ"כ הכל
בו והרשב"א שם

שערי תשובה

[א] שתים לפני ק"ש. עבה"ט וכתב בש"ל שכתוב בכתבי האר"י לצריך לדקדק ולומר מעריב ערבים בחכמה. פותח שערים בתבונה ובזה רבים שגו ומעריבים ערבים עכ"ל וכעת לא מצאתי זה בכתבי האר"י ז"ל וגם בפע"ח בשם החברים נראה הסדר כמו שאנו נוהגים לומר בחכמה פותח שערים ואמנם הרואה יראה כי המחבר ש"ל היה בידו כתבי האר"י ז"ל מדוייקים ול"ע:

באר היטב

(א) שתים לפני ק"ש. יש להפסיק בין ברקיע כרצונו ובין בורא יום ולילה עמק ברכה. מה שאנו חותמין מלך צור ישראל וגואלו כשאומרים מערבית אינו נכון ב"ח ע"ל סי' ס"ו ס"ק י"ב. ומ"א כתב דבספ"ק דברכות פרש"י דדוקא שחרית קאי על גאולה שעברה אבל גאולה דערבית קאי גם על לעתיד וא"כ אין לזוז מהמנהג: (ב) לעמוד. ובמ"ע כתב דצריך לישב וכ"כ מט"מ בשם מהרי"ל ומהרש"ל. וכ"כ הט"ז דאם האומרם מעומד נתכוין שיהא במקום י"ח א"כ יצא ידי תפלת ערבית והאיך יתפלל אח"כ ערבית שנית

משנה ברורה

[illegible] [טור] ובמערבית של יו"ט נוהגין לקיים מלך צור [illegible] שיקיים דברו שלא יתן המשחית לבא אל בתיהם [illegible] אותה תפלה תקנו לומר השכיבנו הלכך מעין [illegible]

[illegible] הוא אורך תפלה: (ט) ועיין לעיל סי' ס"ט. ר"ל דשם בהג"ה מבואר דדוקא בערבית מקילינן בזה אבל לא בשחרית: (י) נהגו לעמוד וכו'. והרבה אחרונים כתבו דיותר טוב שלא לעמוד (ז) כדי להראות שאין רוצה לצאת בזה ידי חובת תפלת י"ח אך כשמתפלל עם הצבור וקורא אח"כ ק"ש וברכותיה אז יוכל לומר ברוך ה' וכו' מעומד ועיין מה שנכתוב לקמיה. כתב מ"א בשם רש"ל שיש לומר הושיענו אלהי ישענו והוא פסוק בדברי הימים ולא יאמר הושיענו ה' אלהי ישענו דא"כ הוא מוסיף על י"ח אזכרות: **ג** (יא) ורוצים לעמוד בתפלה. ואם הם עוסקים עדיין בברכות ק"ש והוא משער שעד שיגיעו הצבור לשמ"ע יוכל לומר ק"ש וברכותיה עד שומר עמו ישראל לעד יעשה כן וידלג ברוך ה' לעולם וכו' ויתפלל שמ"ע עם הצבור דאותן הפסוקים אינן אלא מנהג ויש גדולים שסוברים שאין לאומרו ולכן מוטב לדלג כדי לקיים תפלה בצבור עם סמיכת גאולה לתפלה כן כתבו כמה אחרונים [והנה בדברי הט"ז וא"ר מבואר בהדיא דברוך ה' לעולם וכו' וגם יראו עינינו יאמר אחר התפלה וכן העתיק הח"א וכן משמע קצת במ"א סק"ב אכן במעשה

שער הציון

(א) אחרונים: (ב) ואחז"ל איזהו בן עוה"ב זה הסומך גאולה של ערבית לתפלה של ערבית: (ג) מ"א וכ"כ בכה"ש: (ד) ודוקא בערבית דסמיכת גאולה לתפלה שלו לא חמיר כולי האי משום דתפלת ערבית רשות אבל בין גאולה לתפלה דשחרית חמירא טפי ואסור [ט"ז בסימן קי"ד ופמ"ג בסימן זה]: (ה) מ"א וא"ר בסימן תכ"ב: (ו) ב"י: (ז) ועכ"פ לא יעמוד ופניו אל הקיר דאז נראה כמכוין לצאת בזה תפלת י"ח [א"ר ופמ"ג]:

הגהות ותיקונים: א) סקי"ג:

Gloss: **(9)** *(See above in Sec. 69.)*

I have seen meticulous people **(10)** *who are accustomed to stand when they say the eighteen verses of* בָּרוּךְ ד׳ לְעוֹלָם וכו׳. *This is an admirable custom, since /the eighteen verses/ were ordained /to be said/ instead of the eighteen/-blessing/ prayer and it is therefore appropriate to stand when /one says/ them just as /one stands/ when /he prays the eighteen-blessing/ prayer.*

3. If one discovers that the congregation has /already/ read "The Reading of Shema" **(11)** and are about to stand up and pray /the eighteen-blessing

Mishnah Berurah

(9) See above in Sec. 69. This is meant to /draw our attention to the fact/ that it is explained in the gloss there that we are only lenient in this respect before the Ma'ariv /eighteen-blessing prayer, which was originally a mitzvah and not an obligation/, but not before the Shacharis /eighteen-blessing prayer/.

(10) Who are accustomed to stand, etc. Many Acharonim write that it is better for one not to stand /then/, in order to show that he does not wish to fulfil his obligation with respect to the eighteen/-blessing/ prayer by means of these /verses/. However, if one prays /the eighteen-blessing prayer/ with the congregation and reads "The Reading of Shema" and its blessings subsequently, he may then say בָּרוּךְ ד׳ וכו׳ standing. See what we have written below /in sub-Par. 11/.

The *M.A.* writes in the name of the *Rashal* that one should say /the wording/ הוֹשִׁיעֵנוּ אֱלֹקֵי יִשְׁעֵנוּ, which is /the wording of/ a verse in *Divrey Ha-Yamim*[10] /, when he says the eighteen verses/, but should not say הוֹשִׁיעֵנוּ ד׳ אֱלֹקֵי יִשְׁעֵנוּ,[11] since if he does he will be adding to the eighteen mentions /of the Divine Name in these verses/.

(11) And are about to stand up and pray. /However,/ if they are still engaged in /saying/ the blessings of "The Reading of Shema" and he judges that by /the time/ the congregation reaches the eighteen/-blessing/ prayer he will be able to have read "The Reading of Shema" and its blessings until שׁוֹמֵר עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל לָעַד, he should do so and omit /the verses/ בָּרוּךְ ד׳ לְעוֹלָם וכו׳ and pray the eighteen/-blessing prayer together/ with the congregation. /This is/ because /the saying of/ these verses is merely /based on/ custom and there are great /authorities/ who are of the opinion that they should not be said /nowadays/. Consequently, it is preferable /for him/ to omit them in order to fulfil /not only the mitzvah of/ praying /the eighteen-blessing prayer together/ with the congregation, /but/ also /the mitzvah of mentioning/ the redemption immediately before the prayer. This is what several Acharonim write. [Now it is stated explicitly in the words of the *Taz* and the *E.R.* that /in such a case/ one should say בָּרוּךְ ד׳ לְעוֹלָם וכו׳ and also /the blessing/ *Yiru Eyneynu* after the /eighteen-blessing/ prayer. The *Ch.A.* likewise notes this and it is also somewhat implied by the *M.A.* in sub-Par. 2. On the

---

[10] *Divrey Ha-Yamim* 1, 16:35. The Mishnah Berurah means that this is the correct wording of this verse, which is among the eighteen verses.

[11] I.e., he should not add the mention of the Lord's name to the verse.

(ג) (יב) יתפלל עמהם ואח"כ יקרא ק"ש (ד) עם ברכותיה: **ד** ז אחר שומר עמו ישראל אומר אמן (יג) אחר ברכת עצמו (יד) ולא יענה אמן אחר ברכת (טו) המלך (ה) בכבודו (טז) (וע"ל סי' רט"ו):

ז הרמב"ם בפ"ח מה"ב

[illegible] סדר תפלת ערבית ובו סעיף אחד:

א (א) א אין שליח צבור חוזר התפלה בתפלת ערבית (ב) ואין נופלין על פניהם (אחר ערבית):

א הרמב"ם בפ"ט מה"ת והטור ורשב"א

[illegible] לקבוע עתים לתורה [illegible] ובו ב' סעיפים:

א א צריך ליזהר (א) בלימוד הלילה יותר מבשל יום והמבטלו (ב) עונשו (א) מרובה: **ב** ב אם יש לו

א עירובין י"ח ב
ב שם

באר היטב

ע"ש. וכתב א"ז דעכ"פ לא יעמוד ופניו אל הקיר כמו בי"ח: (ג) יתפלל עמהם. אעפ"י שהם מתפללים מבע"י מ"מ תפלת הצבור עדיפא מתיסמך גאולה לתפלת ערבית שהוא רשות. וכ"ל דאם יש שהות יקרא ק"ש וברכותיה וידלג ברוך ה' לעולם אמן ואמן וגו' וגם יראו עינינו וגו' כדי להתפלל עם הציבור דאינה אלא מנהג וכמה גדולים סוברין דאין לאומרו. ואם בא לבהכ"נ בשעה שמתחילין ברכו והוא לא התפלל מנחה יתפלל מנחה בעוד שהם קורין ק"ש וברכותיה ואח"כ יתפלל ערבית עם הציבור ואח"כ יקרא ק"ש וברכותיה בלילה אבל לא ימתין להתפלל מנחה בשעה שיתפללו ערבית ולהתפלל אח"כ ערבית בלילה דסתרי אהדדי שהקהל תופסים אותו זמן לילה שהרי מתפללים ערבית והוא תופסו עדיין ליום שהוא מתפלל מנחה מ"א ט"ז ע"ש: (ד) עם ברכותיה. ואז אומר ברוך ה' לעולם אמן ואמן וגו' מעומד מ"כ בשם מהרריכ"ש*) מ"א: (ה) בכבודו. וכתב בע"ה שיקרא מלת תמיד למטה תמיד ימלוך וכו':

(א) מרובה. ועשל"ה שיש לחבר לילה ליום ויום ללילה בתורה או

משנה ברורה

במעשה רב כתב דאחר התפלה לא יאמר הפסוקים דברוך ה' לעולם וכו' ותשמע דטעמיה דלא נתקן אלא לאומרו במקומו ולא אחר שכבר התפלל ערבית וע"כ נראה לטוב שלא יחתום ברכת יראו עינינו אלא יאמר עד כי אין לנו מלך אלא אתה ואע"ג דברכה בלא חתימה בעלמא אינה חשובה ברכה כלל מ"מ כיון דאפילו קודם י"ח הוא רק מנהגא בעלמא הבו דלא להוסיף עלה] עוד כתבו בתקומות שמקדימין להתפלל ערבית מבע"י ובא לבהכ"נ בשעה שמתחילין ברכו והוא לא התפלל מנחה יתפלל מנחה בעוד שהם קורין ק"ש וברכותיה ואח"כ יתפלל ערבית עם הצבור ואח"כ יקרא ק"ש וברכותיה בלילה אכן אם יהיה לו לתפלת ערבית מנין בלילה ימתין בתפלת מנחה להתפלל בשעה שהצבור מתפללין ערבית ותפלת ערבית יתפלל אח"כ כדינה עם צבור בלילה [פמ"ג:] (יב) יתפלל עמהם. דתפלת הצבור עדיפא מתסמך גאולה לתפלה (ח) דערבית [ואפילו אם הצבור מתפללין מבע"י אפ"ה יתפלל (ט) עמהם ויקרא ק"ש וברכותיה כשיגיע זמנה ועיין לעיל בסי' רל"ג ס"א מתי יוכל להתפלל שמ"ע (י) דערבית מבעוד יום] אבל כ"ז דוקא כשהוא משער שלא יוכל להשיג אח"כ מנין להתפלל עמהם דאל"ה אין לו לבטל מצות סמיכת גאולה לתפלה: **ד** (יג) אחר ברכת עצמו. שהוא סיום ברכת ק"ש ואזיל המחבר לטעמיה במה שפסק בסימן רט"ו ס"א עי"ש: (יד) ולא יענה וכו'. כי הוא אינה שייך לברכת ק"ש [illegible]

(א) (א) אין שליח צבור וכו'. שאין תפלת ערבית חובה רק מצוה ולא [illegible] לאחר זה ויותר [illegible] מוסף עליו חוט של [illegible] בעבודה ותייתי שם מקרא. עוד אמרו [תמיד ל"ב] [illegible] בלילה [illegible] נמוד מעט קודם השינה [illegible] (ב) ועונשו מרובה. [illegible] אוכלתי

שער הציון

(ח) אבל בשחרית עדיף מצות סמיכת גאולה לתפלה מתפלה בצבור וע"כ אם בא לעזרת אבותינו וכו' אסור לו להתפלל עם הצבור ולקרוא ק"ש וברכותיה אח"כ [כל הפוסקים]: (ט) מ"א וכדבריו מוכח בתשובת ר"ה גאון המובא ברא"ש ריש ברכות ע"ש וקצת ממנו העתיקו הב"י בסימן זה: (י) היינו דאם דרכו להתפלל מנחה אחר פלג המנחה שוב אין לו להתפלל ערבית קודם הלילה: (יא) ותיבת תמיד כתב המ"א בשם ע"ה ששייך למטה וא"ר בשם הפרישה כתב להיפך ע"כ איך דעביד שפיר עביד: (א) כתב בבה"ט שאין לקרוא מקרא בלילה ובפמ"ג משמע דיכול לקרוא מקרא ונראה דאפילו

הגהות ותיקונים: א) מהרלב"ש:

prayer/, (12) he should pray it /together/ with them and read "The Reading of Shema" with its blessings subsequently.

4. After /the blessing/ *Shomeyr Amo Yisraeyl,*[2*] one should say אָמֵן (13) to his

Mishnah Berurah

other hand, in the /work/ *Ma'aseh Rav*, /the author/ states that one should not say the verses בָּרוּךְ ד׳ לְעוֹלָם וכו׳ after the /eighteen-blessing/ prayer. His implied reason /for this/ is that they were only ordained to be said in their /proper/ place, but not after one already prayed the evening /eighteen-blessing prayer/. Consequently, it seems advisable that he should not say the conclusion to the blessing *Yiru Eyneynu*, but should /only/ say /the wording of the blessing/ until כִּי אֵין לָנוּ מֶלֶךְ אֶלָּא אָתָּה. Although a blessing without a conclusion is generally not considered a blessing at all, he should nevertheless /act in this way, since/ in view /of the fact/ that /the saying of this blessing/ even before the eighteen/-blessing prayer/ is only /based on/ mere custom, one should avoid extending /the custom/.]

/The Acharonim/ write further that in localities where /the congregation/ advance the praying of Ma'ariv to when it is still day, if someone who has not /yet/ prayed Minchah comes to the Synagogue when /the congregation/ is beginning /the call of/ *Barechu,*[1*] he should pray Minchah while /the congregation/ is reading "The Reading of Shema" and its blessings. /He should/ subsequently pray the Ma'ariv /eighteen-blessing prayer together/ with the congregation and read "The Reading of Shema" and its blessings afterwards at night. However, if he will have a *minyan* at night for the Ma'ariv prayer, he should delay /praying/the Minchah /eighteen-blessing/ prayer and pray it when this congregation is praying the Ma'ariv /eighteen-blessing prayer/. /Then/ he should pray the Ma'ariv prayer subsequently at night, as the halachah /requires/, with the congregation /who pray then/. [*P.Mg.*]

(12) He should pray it with them. /This is/ because in the evening,[12] praying /the eighteen-blessing prayer/ with the congregation is more /important/ than /mentioning/ the redemption immediately before the /eighteen-blessing/ prayer.

[Even if it is still day when the congregation is praying, he should nevertheless pray /the eighteen-blessing prayer/ with them and /then/ read "The Reading of Shema" and its blessings when the /proper/ time for /reading it/ arrives. See above in Sec. 233, Par. 1, as to when one is allowed to pray the evening eighteen/-blessing prayer/ while it is still day.]

However, all this only /applies/ when one judges that he will not be able to obtain a *minyan* subsequently with whom to pray /Ma'ariv/, since, otherwise, one should not disregard the mitzvah of /mentioning/ the redemption immediately before /the eighteen-blessing/ prayer /, but should pray Ma'ariv with the *minyan* who will pray it later/.

(13) To his own blessing. For this is the closing /blessing/ of the blessings of "The Reading of Shema."

The author /of the Shulchan Aruch/ follows his own view, in accordance with his ruling in Sec. 215, Par. 1; see there.

[2*] I.e., the conclusion to the blessing *Hashkiveynu.*

[12] In the morning, on the other hand, mentioning the redemption immediately before the eighteen-blessing prayer is more important than praying the eighteen-blessing prayer with the congregation. (Sha'ar Ha-Tziyun No. 8)

ז הרמב"ם בפ"ח מה"ב

רלז סדר תפלת ערבית. ובו סעיף אחד:

א הרמב"ם בפ"ט מה"ת והטור ורסב"א

א (א) אאין שליח צבור חוזר התפלה בתפלת ערבית (ב) (ואין נופלין על פניהם לאחר ערבית):

א עירובין י"ח ב שם

ב אם יש לו

באר היטב

ע"ש. וכתב א"ז דעכ"פ לא יעמוד ופניו אל הקיר כמו בי"ח: (ג) יתפלל עמהם. אעפ"י שהם מתפללים תבע"י מ"מ תפלת הצבור עדיפא ממיסמך גאולה לתפלת ערבית שהוא רשות. וכ"ל דאם יש שהות יקרא ק"ש וברכותיה וידלג ברוך ה' לעולם אמן ואמן וגו' וגם יראו עינינו וגו' כדי להתפלל עם הציבור דאינה אלא מנהג וכמה גדולים סוברין דאין לאומרו. ואם בא לבהכ"נ בשעה שמתחילין ברכו והוא לא התפלל מנחה יתפלל מנחה בעוד שהם קורין ק"ש וברכותיה ואח"כ יתפלל ערבית עם הציבור ואח"כ יקרא ק"ש וברכותיה בלילה אבל לא ימתין להתפלל מנחה בשעה שיתפללו ערבית ולהתפלל אח"כ ערבית בלילה דסתרי אהדדי שהקהל תופסים אותו זמן לילה שהרי מתפללים ערבית והוא תופסו עדיין ליום שהוא מתפלל מנחה מ"א ט"ז ע"ש: (ד) עם ברכותיה. ואז אומר ברוך ה' לעולם אמן ואמן וגו' מעומד מ"כ בשם מהרריכ"ש[א] מ"א: (ה) בכבודו. וכתב בע"ה שיקרא מלת תמיד למטה תמיד ימלוך וכו':

(א) מרובה. ועשל"ה שיש לחבר לילה ליום ויום ללילה בתורה או

משנה ברורה

(יד) ולא יענה וכו'. כי היא אינה שייך לברכת ק"ש והויא ככל ברכה מיוחדת שאין עונה אמן אחר ברכת עצמו: (טו) המלך בכבודו. באומרו (יא) תמיד ימלוך עלינו לא יהיה כונתו בלשון בקשה שמתפלל שימלוך עלינו דהיינו לקרב הגאולה שאין תפלה בחתימת הברכה אלא יהיה כונתו בלשון שבח שהקב"ה ימלוך לעולם [מ"א]: (טז) ועי"ל סי' רט"ו. ר"ל ששם כתב הרמ"א שבמדינותינו אין נוהגין לענות אחר ברכת עצמו אפילו אחר ברכת שומר עמו ישראל לעד:

א (א) אין שליח צבור וכו'. שאין תפלת ערבית חובה רק מצוה ולא נתחייב בה אדם שיצטרך הש"ץ להוציאו ידי חובתו [רמב"ם] ואפילו האידנא דקבעוה חובה מ"מ לא אלים מנהגא לשויוה חובה כדי לאטרוחי צבורא להחזיר הש"ץ התפלה [ל"ח וא"ר]: (ב) ואין נופלין וכו'. וכ"כ הב"ח ות"א. ואפילו התפללו ערבית תבע"י אין נופלין דכבר שויא לילה. ואפילו תפלה שהוא מתפלל לשם תשלומין של תפלת מנחה ג"כ אין ליפול [פמ"ג]. כתב ש"ג ריש ברכות נהגו בקצת מקומות לומר שיר המעלות הנה ברכו כו' קודם מעריב משום דאמרינן רגיל

שער הציון

(ח) אבל בשחרית עדיף מצות סמיכת גאולה לתפלה מתפלה בצבור וע"כ אם בא לעזרת אבותינו וכו' אסור לו להתפלל עם הצבור ולקרוא ק"ש וברכותיה אח"כ [כל הפוסקים]: (ט) מ"א וכדבריו מוכח בתשובת ר"ה גאון המובא ברא"ש ריש ברכות ע"ש וקצת ממנו העתיקו הב"י בסימן זה: (י) היינו דאם דרכו להתפלל מנחה אחר פלג המנחה שוב אין לו להתפלל ערבית קודם הלילה: (יא) ותיבת תמיד כתב המ"א בשם ע"ה שנייך למטה וא"ר בשם הפרישה כתב להיפך ע"כ איך דעביד שפיר עביד: (א) כתב בבה"ט שאין לקרוא מקרא בלילה ובפמ"ג משמע דיכול לקרוא מקרא ונראה דאפילו

הגהות ותיקונים: א) מהרלב"ש:

own blessing, (14) but one should not respond אָמֵן to the blessing (15) *Ha-Melech Bi-Chevodo*[3*] /which he himself made/. (16) *(See above in Sec. 215 /, Par. 1/.)*

§237: THE MA'ARIV PRAYER SERVICE

(Contains One Paragraph)

1. (1) The community prayer does not repeat the /eighteen-blessing/ prayer in the Ma'ariv prayer.

(2) *One should not fall on his face*[1*] */and say the supplication prayer/ after Ma'ariv.*

Mishnah Berurah

(14) But one should not respond, etc. For this /blessing/ does not belong to the blessings of "The Reading of Shema" and is like every /other/ individual blessing, /for which we rule/ that one should not respond אָמֵן to the blessing /if he made it/ himself.

(15) *Ha-Melech Bi-Chevodo.* When one says תָּמִיד יִמְלוֹךְ עָלֵינוּ (He should rule over us constantly[13]) he should not have in mind the expression of a request. /In other words, he should not have in mind/ that he is praying for Him to rule over us, i.e., that He should advance the redemption. /The reason is/ that the conclusion of the blessing does not /serve as/ a prayer. Instead, he should have in mind to express praise, that the Holy One, Blessed be He, will rule eternally. [*M.A.*]

(16) See above in Sec. 215. This is a reference /to the fact/ that the *Rema* writes there that in our countries it is not the custom to respond /אָמֵן/ to one's own blessing, /not/ even to the blessing *Shomeyr Amo Yisra'eyl La-Ad.*

§237

(1) The community prayer does not, etc. /This is/ because the evening /eighteen-blessing/ prayer is not an obligation, /but/ only a mitzvah, and nobody is obliged /to pray it/, so that the community prayer should be required /to repeat it/ for him /in order/ to fulfil his obligation. [*Rambam*[1]]

Even nowadays, when it has been established as an obligation /through custom/, the custom is nevertheless not strong /enough/ to create a sufficiently /binding/ obligation to /justify/ a congregation being burdened with the community prayer repeating the prayer. [*L.Ch.* and *E.R.*]

(2) One should not fall, etc. The *Bach* and *M.A.* likewise write this.

One should not even fall /on his face and say the supplication prayer after Ma'ariv/ if /the congregation/ prayed Ma'ariv while it was still day, since /by praying Ma'ariv/ they already made it night /with respect to prayer/. Even when one prays an /eighteen-blessing/ prayer as a compensation for the Minchah prayer he should also not fall /on his face and say the supplication prayer after it/. [*P.Mg.*]

The *Sh.G.* writes at the beginning of /the tractate/ *Berachos* that it is customary in some localities to say[2] שִׁיר הַמַּעֲלוֹת הִנֵּה בָּרְכוּ וכו׳ before Ma'ariv. This is because it is stated /in the Gemara[3]/ that if one is accustomed to

---

[3*] I.e., the conclusion to the blessing *Yiru Eyneynu.*

[13] This translation follows the view of the *M.A.*, that the word תָּמִיד is connected with what follows it. However, there are authorities who are of the opinion that it relates to what precedes it. One may follow either view in this respect. (Sha'ar Ha-Tziyun No. 11)

[1*] In former times it was customary to fall to the ground on one's face when saying the supplication prayer and that is why the prayer is referred to in this way. Nowadays, the practice is to incline one's head and cover one's face with a garment when one says it. (See the Mishnah Berurah in Sec. 131, sub-Par. 3.)

[1] *Rambam, Hilchos Tefilah* 9:9.
[2] *Tehilim* 134.
[3] *Berachos* 4b.

ג) (יב) יתפלל עמהם ואח"כ יקרא ק"ש (ד) עם ברכותיה: ז אחר שומר עמו ישראל אומר אמן (יג) אחר ברכת עצמו (יד) ולא יענה אמן אחר ברכת (טו) המלך (ה) בכבודו (טז) (וע"ל סי' רט"ו): ז הרמב"ם בפ"ח מה"ב

רלז סדר תפלת ערבית. ובו סעיף אחד:

א (א) אאין שליח צבור חוזר התפלה בתפלת ערבית (ב) ואין נופלין על פניהם לאחר ערבית): א הרמב"ם בפ"ט מה"ת והטור ורשב"א

רלח לקבוע עתים לתורה בלילה. ובו ב' סעיפים:

א אצריך ליזהר (א) בלמוד הלילה יותר מבשל יום והמבטלו (ב) עונשו (א) מרובה: ב באם יש לו א עירובין י"ח ב שם

באר היטב

ע"ש. וכתב א"ז דעכ"פ לא יעמוד ופניו אל הקיר כמו בי"ח: (ג) יתפלל עמהם. אעפ"י שהם מתפללים מבע"י מ"מ תפלת הצבור עדיפא ממיסמך גאולה לתפלת ערבית שהוא רשות. ונ"ל דאם יש שהות יקרא ק"ש וברכותיה וידלג ברוך ה' לעולם אמן ואמן וגו' וגם יראו עינינו וגו' כדי להתפלל עם הציבור דאינה אלא מנהג וכמה גדולים סוברין דאין לאומרו. ואם בא לבהכ"נ בשעה שמתחילין ברכו והוא לא התפלל מנחה יתפלל מנחה בעוד שהם קורין ק"ש וברכותיה ואח"כ יתפלל ערבית עם הציבור ואח"כ יקרא ק"ש וברכותיה בלילה אבל לא ימתין להתפלל מנחה בשעה שיתפללו ערבית ולהתפלל אח"כ ערבית בלילה דסתרי אהדדי שהקהל תופסים אותו זמן לילה שהרי מתפללים ערבית והוא תופסו עדיין ליום שהוא מתפלל מנחה מ"א ט"ז ע"ש: (ד) עם ברכותיה. ואז אומר ברוך ה' לעולם אמן ואמן וגו' מעומד מ"כ בשם מהרריכ"ש[א] מ"א: (ה) בכבודו. וכתב בע"ה שיקרא מלת תמיד למטה תמיד ימלוך וכו':

(א) מרובה. ועשל"ה שיש לחבר לילה ליום ויום ללילה בתורה או

משנה ברורה

במעשה רב כתב דאחר התפלה לא יאמר הפסוקים דברוך ה' לעולם וכו' ותשמע דטעמיה דלא נתקן אלא לאומרו במקומו ולא אחר שכבר התפלל ערבית וע"כ נראה דטוב שלא יחתום ברכת יראו עינינו אלא יאמר עד כי אין לנו מלך אלא אתה ואע"ג דברכה בלא חתימה בעלמא אינה חשובה ברכה כלל מ"מ כיון דאפילו קודם ערבית הוא רק מנהגא בעלמא הבו דלא לוסיף עלה] עוד כתבו האחרונים שמקדימין להתפלל ערבית מבע"י ובא לבהכ"נ בשעה שמתחילין ברכו והוא לא התפלל מנחה יתפלל מנחה בעוד שהם קורין ק"ש וברכותיה ואח"כ יתפלל ערבית עם הצבור ואח"כ יקרא ק"ש וברכותיה בלילה אכן אם יהיה לו לתפלת ערבית מנין בלילה יתחיל בתפלת מנחה להתפלל בשעה שהצבור מתפללין ערבית ותפלת ערבית יתפלל אח"כ כדינה עם צבור בלילה [פמ"ג:] (יב) יתפלל עמהם. דתפלת הצבור עדיפא מסמיכת גאולה לתפלה (ח) דערבית [ואפילו אם הצבור מתפללין מבע"י אפ"ה יתפלל (ט) עמהם ויקרא ק"ש וברכותיה כשיגיע זמנה ועיין לעיל בסי' רל"ג ס"א מתי יוכל להתפלל שמ"ע (י) דערבית מבעוד יום] אבל כ"ז דוקא כשהוא משער שלא יוכל להשיג אח"כ מנין להתפלל עמהם דאל"ה אין לו לבטל מצות סמיכת גאולה לתפלה: ד (יג) אחר ברכת עצמו. שהוא סיום ברכת ק"ש ואזיל המחבר לטעמיה במה שפסק בסימן רט"ו ס"א עי"ש: (יד) ולא יענה וכו'. כי היא אינה שייך לברכת ק"ש והוא ככל ברכה מיוחדת שאין עונה אמן אחר ברכת עצמו: (טו) המלך בכבודו. באומרו (יא) תמיד ימלוך עלינו לא יהיה כונתו בלשון בקשה שמתפלל שימלוך עלינו דהיינו לקרב הגאולה שאין תפלה בחתימת הברכה אלא יהיה כונתו בלשון שבח שהקב"ה ימלוך לעולם [מ"א]: (טז) וע"ל סי' רט"ו. ר"ל ששם כתב הרמ"א שבמדינותינו אין נוהגין לענות אחר ברכת עצמו אפילו אחר ברכת שומר עמו ישראל וכו':

א (א) אין שליח צבור וכו'. שאין תפלת ערבית חובה רק מצוה ולא נתחייב בה אדם שיצטרך הש"ץ להוציאו ידי חובתו [רמב"ם] ואפילו האידנא דקבעוה חובה מ"מ לא אלים מנהגא לשויה חובה כדי לאטרוחי צבורא להחזיר הש"ץ התפלה [ל"ח וא"ר]: (ב) ואין נופלין וכו'. וכ"כ הב"ח ומ"א. ואפילו התפללו ערבית מבע"י אין נופלין דכבר שויא לילה. ואפילו תפלה שהוא מתפלל לשם תשלומין של תפלת מנחה ג"כ אין ליפול [פמ"ג]. כתב ש"ג ריש ברכות נהגו בקצת מקומות לומר שיר המעלות הנה ברכו כו' קודם מעריב משום דאמרינן דגיל לקרות קורא צריך לקרות שמע מתוך ד"ת והא דאמרינן מזמור זה יותר מאחרים משום דכתיב ביה העומדים בבית ה' בלילות א"כ משום דכתיב שאו ידיכם קודש וברכו את ה' [א"ר ע"ש עוד]:

א (א) בלימוד הלילה וכו'. כדאמרינן לא איברי ליליא (א) אלא לגירסא וכיון דלכך נברא הלילה ע"כ צריך ליזהר בה יותר ואיתא בגמרא כל העוסק בתורה בלילה הקב"ה מושך עליו חוט של חסד ביום שנא' יומם יצוה ד' חסדו ובלילה שירה עמי. עוד אמרו [מנחות ק"י] ת"ח העוסקים בתורה בלילה מעלה עליהן הכתוב כאלו עסוקין בעבודה ומייתי שם מקרא. עוד אמרו [תמיד ל"ב] כל העוסק בתורה בלילה שכינה כנגדו שנאמר קומי רוני בלילה [היינו לעסוק בתורה] וכתיב בתריה שפכי כמים לבך נוכח פני ה' וכתב הרמב"ם והובא ביו"ד סי' רמ"ו הרוצה לזכות בכתרה של תורה יזהר בכל לילותיו ולא יאבד אפילו אחת מהן בשינה ואכילה ושתיה ושיחה וכיו"ב וכו' ומה דכתב בכל לילותיו היינו דאפילו בקיץ בלילות הקצרים כגון בתמוז שאז נקבע הלילה העיקר לשינה כמו שכתבו התוספות אפ"ה צריך עכ"פ ללמוד מעט קודם השינה [אחרונים] ועיין לעיל בסימן א' במ"ב סק"ט: (ב) עונשו מרובה. כדאמרינן [חלק צ"ב] כל בית שאין ד"ת נשמעין בו בלילה אש אוכלתו

שער הציון

(ח) אבל בשחרית עדיף מצות סמיכת גאולה לתפלה מתפלה בצבור וע"כ אם בא לעזרת אבותינו וכו' אסור לו להתפלל עם הצבור ולקרוא ק"ש וברכותיה אח"כ [כל הפוסקים]: (ט) מ"א וכדבריו מוכח בתשובת ר"ה גאון המובא ברא"ש ריש ברכות ע"ש וקצת ממנו העתיקו הב"י בסימן זה: (י) היינו דאם דרכו להתפלל מנחה אחר פלג המנחה שוב אין לו להתפלל ערבית קודם הלילה: (יא) ותיבת תמיד כתב המ"א בשם ע"ה ששייך למטה וא"ר בשם הפרישה כתב להיפך ע"כ איך דעביד שפיר עביד: (א) כתב בבה"ט שאין לקרוא מקרא בלילה ובפמ"ג משמע דיכול לקרוא מקרא ונראה דאפילו

הגהות ותיקונים: א) מהרלנ"ש:

§238: THAT ONE SHOULD FIX TIMES FOR /STUDYING/ TORAH AT NIGHT

(Contains Two Paragraphs)

1. One should be more meticulous (1) about studying[1*] /Torah/ at night than about /doing so/ in the daytime. If one neglects /studying Torah at night/ (2) his punishment will be severe.

Mishnah Berurah

read /Scripture/ he should read /Scripture before reading "The Reading of Shema," from which we see/ that one must read "The Reading of Shema" following Torah study. /The reason/ why we say this psalm rather than any other is because it is stated in it, הָעוֹמְדִים בְּבֵית ד׳ בַּלֵּילוֹת (who stand in the house of the Lord at nights). Alternatively, /we say it/ because it is stated /there/, שְׂאוּ יְדֵכֶם קֹדֶשׁ וּבָרְכוּ אֶת ד׳ (Lift up your hands in holiness and bless the Lord). [*E.R.*; see further there.]

§238

(1) About studying /Torah/ at night, etc. This accords with what is stated /in the Gemara[1]/, that night was only created for /the purpose of Torah/ study. Since night was created for this /purpose/ one must therefore be more meticulous /about Torah study at night/.

It is stated in the Gemara[2] that when anyone engages in Torah /study/ at night, the Holy One, Blessed be He, draws a thread of kindness over him during the day, as it is said,[3] "By day the Lord commands His kindness and at night His song[4] is with me." /The Sages/ said further, [*Menachos* 110 /a/] that when Torah scholars engage in Torah /study/ at night, Scripture regards them as if they are occupied with service /at the *Beys Ha-Mikdash* (temple)/. They derived this there from a verse. They said in addition, [*Tamid* 32/b/] "Whoever engages in Torah /study/ at night has the Shechinah opposite him, as it is stated,[5] 'Arise and cry out at night' [i.e., engage in Torah /study/]," and it is written subsequently, "Pour out your heart like water before the face of the Lord."

The *Rambam*[6] writes (and this is quoted in the *Yoreh De'ah*, Sec. 246 /, Par. 23/): "If one wishes to attain the crown of Torah, he should heed all his nights and should not waste even one of them in sleep, eating and drinking, conversation or anything of that nature, etc." When he writes "all his nights," he means that even in the short summer nights, such as those /of the month/ of Tamuz, when the night is assigned principally for sleep, as stated by /the authors of/ the *Tosafos*, one must nevertheless at least study a little /Torah/ before sleeping. [Acharonim]

See above in Sec. 1, in the Mishnah Berurah, sub-Par. 9.

(2) His punishment will be severe. As is stated [/in the tractate *Sanhedrin*, in the chapter/ *Cheylek*, 92/a/], "Any house where words of Torah are not heard at night will be

---

[1*] There are authorities who are of the opinion that it is preferable to study Scripture by day. (Sha'ar Ha-Tziyun No. 1)

[1] See *Eyruvin* 65a.
[2] *Chagigah* 12b.
[3] *Tehilim* 42:9.
[4] I.e., the Torah.
[5] *Eychah* 2:19.
[6] *Rambam, Hilchos Talmud Torah* 3:13.

(ג) חק קבוע ללמוד כך וכך ליום והיה טרוד ביום ולא השלימו (ד) ישלימנו (ג) בלילה (ה) מיד:

רלט דין ק"ש על מטתו. ובו ב' סעיפים:

א אקורא על מטתו (א) (א) פרשה ראשונה של שמע (ב) ומברך (ב) [א] המפיל חבלי שינה על עיני וכו': הגה [illegible] א ברכות ד' ודף ס'

[illegible]

שערי תשובה

[א] המפיל. עבה"ט וכתב ברי"י בשם תשובת לחמי תודה שיש שרצה לומר שעפ"י הסוד אם היה ער עד אחר חצות ואז הולך לשכב אינו מברך המפיל ואין האמת כן אלא צריך לברכה בכל עת שהולך לישן ע"ש:

באר היטב

בתפלה. וכתב ב"ח לאחרונים קבלו משכבי על קומי וכו' ע"ל סי' א' סק"ו: (ג) בלילה. דהוי נדר ולכן יתנה בתחלה שלא יהא עליו נדר מ"א. אין לקרוא מקרא בלילה ואין לישן אלא אחר ג' שעות וישכב על צד שמאל ויישן וישכב במטה מיוחדת. וכשתשמש אחר שתגמור תשוב למטתך האר"י ז"ל:

(א) פרשה ראשונה. ורי"ו כתב לומר כל ק"ש שהוא רמ"ח איבריו וכ"כ האר"י ז"ל. וע"ל סי' רל"ה ס"ק ב' מש"ש: (ב) המפיל. משמע דברכת המפיל יאמר אחר שמע כדי שתהא הברכה סמוכה לשינה וכן עיקר מ"א ע"ש: (ג) ישן מיד. ואם צריך לשמש מטתו יטול ידיו ואח"כ יקרא ולפחות יאמר ברכת המפיל ושמע אחר התשמיש של"ה וכנה"ג: (ד) שוכב.

ביאור הלכה

* סמוך למטתו. עיין מ"ב מה שכתבנו בשם הכנה"ג ועיין בח"א שמצדד לומר דאפילו לא היה יכול אח"כ כלל לישן ג"כ אין הברכה לבטלה דעל מנהגו של עולם הוא מברך וכן משמע בחד תירוצא בגמרא רבה ולענ"ד צ"ע בזה אחרי דברכה זו מברך על עצמו המפיל חבלי שינה על עיני וכו' וכעין שכתב השע"ת בסימן מ"ו לענין ברכת המעביר שינה כשאינו ישן בלילה ע"ש ועכ"פ נ"ל דאם מסתפק שמא לא יוכל אח"כ לישן בודאי אין כדאי לכתחלה לברך. נסתפקתי אם הוא עדיין קודם עמוד השחר בעת ברכת המפיל אך הוא משער שעד שיישן יעלה עה"ש אי אזלינן בתר עת הברכה שהוא עדיין לילה או בתר שינה שיהיה ביום ועל שינת היום לא נתקנה הברכה כמו שכתבו הפוסקים אבל אחר שעלה עה"ש לא מסתפק לי כלל דאף דאיכא איכשי דגנו בההיא שעתא עד הנץ החמה ועדיין זמן שכיבה הוא ע"פ הדחק כדאיתא בברכות ט' מ"מ לענין ברכת המפיל נראה דעבר זמן שהרי אינו יכול לומר השכיבנו אחר עה"ש כדאיתא שם בגמרא ומתילא בעיניננו ג"כ אינו יכול לומר שתשכיבני לשלום

משנה ברורה

אוכלתו שנאמר וגו' ואיתא בפ"ק דאבות ודלא מוסיף יסיף [היינו דלא מוסיף ללמוד בלילה מט"ו באב ואילך יסוף מן העולם] ועיין במ"א דלשינת האדם בלילה אין לזה שיעור קבוע אלא תלוי בכל אדם לפי כח בריאותו ועכ"פ לא ישתקע בשינה יותר מדאי וכדאיתא במשנה [סנהדרין פ"ח] שינה לצדיקים רע להן ורע לעולם ופירש"י מפני שאינם עוסקין בתורה: **ב** (ג) חק קבוע וכו'. עיין לעיל בסימן קנ"ה ס"א ובמ"ב שם: (ד) ישלימנו בלילה. כלומר (ג) אפילו בלילות הקצרים מחוייב להיות ניעור בלילה כדי להשלים חוקו ולא יאחר זה עד יום מחר כי יום של אחריו מחוייב בפני עצמו ונמצא דיום זה לא השלים חוקו והוי מעוות לא יוכל לתקון [פמ"ג]: (ה) מיד. והוי (ג) נדר כדאמרינן [נדרים ז'[ב]] האומר אשנה פרק זה נדר גדול נדר לאלהי ישראל ואיתא ביו"ד בסימן ר"ד[ג] ס"א דאם נהג לעשות דבר טוב אם היה דעתו לנהוג כן לעולם הוי נדר וטוב שיתנה בתחלה שלא יהיה עליו דבר זה בנדר פן יזדמן איזה פעם שלא יוכל להשלים:

א (א) פרשה ראשונה. ואם התפלל ערבית מבעוד יום (א) צריך לקרות (ב) כל הפרשיות ויכוין לצאת בהן המ"ע של ק"ש וגם המצוה של זכירת יציאת מצרים. וטוב לומר תמיד כל ק"ש שהיא רמ"ח תיבות [בצירוף (ג) אל מלך נאמן] (ד) לשמור רמ"ח אבריו: (ב) ומברך המפיל וכו'. מלשון השו"ע משמע (ה) דברכת המפיל אומר אחר ק"ש כדי שתהא הברכה סמוכה לשינה ומה שקורא אח"כ יושב בסתר ואינך כיון דהוי משום שמירה לא הוי הפסק [illegible]

שער הציון

להתחמירין לית בזה איסורא אלא שלכתחלה יותר טוב ללמוד מקרא ביום וכובע ד"ז ממה דאיתא במדרש שהיה הקב"ה לומד עם משה מקרא ביום ומשנה בלילה: (ב) ע"ת: (ג) מ"א: (א) מ"א בסימן רל"ה: (ב) דהמ"א שכתב גם שתי פרשיות אזיל לטעמיה שפסק כתר"י דביציאת מצרים יוצא במה שקרא ויאמר מבעו"י אבל לפי מה שהאריך בשאגת אריה ומסיק דאינו יוצא בזה שקרא מבעו"י ע"כ צריך לקרותה עכשיו מדינא וממילא צריך לכוין ג"כ המ"ע של זכירת יציאת מצרים דאפילו לפי מה שכתב המ"א דאם לא כוון בק"ש של שחרית וערבית לקיים המ"ע ג"כ יוצא בדיעבד התם משום דכשהולך להתפלל מסתמא מכוין לקיים כמו שתקנו חכמים משא"כ בזה: (ג) מחה"ש: (ד) אחרונים: (ה) מ"א: (ו) א"ר בשם של"ה: (ז) עיין א"ר וכן משמע קצת מהגר"א: (ח) ולא הוי הק"ש הפסק דק"ש נמי משום שמירה הוא וכ"ש יתר הפסוקים [מ"א] וגם דיתר הפסוקים כק"ש אריכתא דמיא [הגר"א]: (ט) וכן משמע מש"א:

הגהות ותיקונים: א)נ"ג: ב) ח': ג) רי"ד:

2. If one has (3) a fixed schedule for /Torah/ study, so much per day, but was busy during the day and did not manage all of it, (4) he should complete /his schedule/ (5) immediately at night.

§239: THE LAW WITH RESPECT TO /THE READING OF/ "THE READING OF SHEMA" BEFORE BED

(Contains Two Paragraphs)

1. One should read (1) the first passage of "The Reading of Shema" before bed (2) and make the blessing /worded/ הַמַּפִּיל חֶבְלֵי שֵׁנָה עַל עֵינָי וכו׳ (Who induces drowsiness in my eyes, etc.)

Mishnah Berurah

devoured by fire, as it is stated, etc." It is /also/ stated in the first chapter of Avos[7]: "If one does not add he will perish" [i.e., if one does not continue to /add to the daytime and/ study /Torah/ at night from the fifteenth of Av[8] onwards, he will perish from the world.]

See the *M.A.*, that there is no standard amount /of time/ that a person should sleep at night, but /the amount/ varies for each person in accordance with the strength of his constitution. At any rate, one should not sink into sleep for more than is necessary, as stated in the Mishnah [*Sanhedrin*, Chapter 8[9]], "The sleep of the righteous is bad for them and bad for the world." *Rashi* explains that it is because they do not engage in Torah /study when they sleep/.

(3) A fixed schedule, etc. See above in Sec. 155, Par. 1 and in the Mishnah Berurah there.

(4) He should complete /his schedule/ ...at night. In other words, even on short nights one is obliged to stay awake at night in order to complete his schedule. He should not delay this until the next day, since for the next day he has an independent obligation /to study/. He would thus not complete his schedule for the /first/ day and would /therefore/ become /guilty of/ deviation that cannot be corrected. [*P.Mg.*]

(5) Immediately. This /fixed schedule/ is /classed as/ a vow, as it is stated [/in the tractate/ *Nedarim* 8[10]/a/], "If one said I will learn this chapter /of Mishnah/, he vowed a great vow to the God of Israel." It is /also/ stated in the *Yoreh De'ah*, in Sec. 214,[11] Par. 1, that if one adopted the performance of a good action and had in mind to adopt this /practice/ always, this is /ruled as/ a vow. It is advisable to make a condition beforehand that /the adoption of the performance of/ the action should not have /the force/ of a vow, in case it will transpire that he will be unable to fulfil it on some occasion.

§239

(1) The first passage. If one prayed Ma'ariv while it was still day, he must /then/ read all the passages /before bed/, having in mind by /means of this reading/ to fulfil the positive commandment of /reading/ "The Reading of Shema" and also the mitzvah of remembering the exodus from Egypt. It is /, however,/ desirable to say "The Reading of Shema" in its entirety /before bed/ always, since it has /altogether/ 248 words [together with /the three words/ קֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן], /which serve/ to protect the two hundred and forty-eight members of one's /body/.

(2) And make the blessing הַמַּפִּיל, etc. The wording of the Shulchan Aruch implies that one should say the blessing *Ha-Mapil* after "The Reading of Shema," so that the blessing is /said/ immediately before /one falls/ asleep. As to /the fact/ that one reads subsequently /יוֹשֵׁב בְּסֵתֶר עֶלְיוֹן /וכו׳ and the other /verses, etc. mentioned later/, they are not /classed as/ an interruption /inbetween the blessing and sleep/, since they are /said/ for protection. [/However,/ there are

---

[7] Mishnah 13.

[8] When the days become shorter.

[9] Mishnah 5.

[10] The Hebrew text has the page reference as 7, but this is incorrect.

[11] The Hebrew text gives the section number as 204, but this is incorrect.

(ג) חק קבוע ללמוד כך וכך ליום והיה טרוד ביום ולא השלימו (ד) ישלימנו (ב) בלילה (ה) מיד:

רלט דין ק"ש על מטתו. ובו ב' סעיפים:

א ^א קורא על מטתו (א) (א) פרשה ראשונה של שמע ^ב) ומברך (ב) [א] המפיל חבלי שינה על עיני וכו': הגה ויקרא קריאת שמע (ג) * סמוך למטתו ואין אוכלים ושותים ולא מדברים (ד) אחר קריאת שמע שעל מטתו אלא (ג) (ה) יישן מיד שנאמר אמרו בלבבכם על משכבכם ודומו סלה (כל בו ורוקח ורבינו ירוחם כ"ב^א ח"ב) ועיין לעיל סימן ס"ג אי מותר לקרות (ו) כשהוא (ד) שוכב ואם קרא קריאת שמע ולא יוכל לישן מיד אז א ברכות ד' ודף ס'

שערי תשובה

[א] המפיל. עבה"ט וכתב בר"י בשם תשובת לחמי תודה שיש שרצה לומר שעפ"י הסוד אם היה ער עד אחר חצות ואז הולך לשכב אינו מברך המפיל ואין האמת כן אלא צריך לברכה בכל עת שהולך לישן ע"ש:

באר היטב

בתפלה. וכתב ב"ח לאחרונים קבלו משכבי על קומי וכו' ע"ל סי' א' סק"ו: (ב) בלילה. דהוי נדר ולכן יתנה בתחלה שלא יהא עליו נדר מ"א. אין לקרות מקרא בלילה ואין לישן אלא אחר ג' שעות וישכב על צד שמאל ויישן וישכב במטה מיוחדת. וכשתשמש אחר שתגמור תשוב למטתך האר"י ז"ל:

(א) פרשה ראשונה. ורי"ו כתב לומר כל ק"ש שהוא רמ"ח תיבות לשמור רמ"ח איבריו וכ"כ האר"י ז"ל. וע"ל סי' רל"ה ס"ק ב' תש"ש: (ב) המפיל. משמע דברכת המפיל יאמר אחר שמע כדי שתהא הברכה סמוכה לשינה וכן עיקר מ"א ע"ש: (ג) ישן מיד. ואם צריך לשמש מטתו יטול ידיו ואח"כ יקרא ולפחות יאמר ברכת המפיל ושמע אחר התשמיש של"ה וכנה"ג: (ד) שוכב.

ביאור הלכה

* סמוך למטתו. עיין מ"ב מה שכתבנו בשם הכנה"ג ועיין בח"א שמצדד לומר דאפילו לא היה יכול אח"כ כלל לישן ג"כ אין הברכה לבטלה דעל מנהגו של עולם הוא מברך וכן משמע בחד תירוצא באליה רבא ולענ"ד צ"ע בזה אחרי דברכה זו מברך על עצמו המפיל חבלי שינה על עיני וכו' וכעין שכתב השע"ת בסימן מ"ו לענין ברכת המעביר שינה כשאינו ישן בלילה ע"ש ועכ"פ נ"ל דאם מסתפק שמא לא יוכל אח"כ לישן בודאי אין כדאי לכתחלה לברך. נסתפקתי אם הוא עדיין קודם עמוד השחר בעת ברכת המפיל אך הוא משער שעד שיישן יעלה עה"ש אי אזלינן בתר עת הברכה שהוא עדיין לילה או בתר שינה שיהיה ביום ועל שינת היום לא נתקנה הברכה כמו שכתבו הפוסקים אבל אחר שעלה עה"ש לא מסתפק לי כלל דאף דאיכא אינשי דגנו בההיא שעתא עד הנץ החמה ועדיין זמן שכיבה הוא ע"פ הדחק כדאיתא בברכות ט' מ"מ לענין ברכת המפיל נראה דעבר זמן שהרי אינו יכול לומר השכיבנו אחר עה"ש כדאיתא שם בגמרא וממילא בענינינו ג"כ אינו יכול לומר שתשכיבני לשלום

משנה ברורה

אוכלתו שנאמר וגו' ואיתא בפ"ק דאבות ודלא מוסיף יסיף [היינו דלא מוסיף ללמוד בלילה מט"ו באב ואילך יסוף מן העולם] ועיין בת"א דלשינת האדם בלילה אין לזה שיעור קבוע אלא תלוי בכל אדם לפי כח בריאותו ועכ"פ לא ישתקע בשינה יותר מדאי וכדאיתא במשנה [סנהדרין פ"ח] שינה לצדיקים רע להן ורע לעולם ופירש"י מפני שאינם עוסקין בתורה: ב (ג) חק קבוע וכו'. עיין לעיל בסימן קנ"ה ס"א ובמ"ב שם: (ד) ישלימנו בלילה. כלומר (ב) אפילו בלילות הקצרים מחוייב להיות ניעור בלילה כדי להשלים חוקו ולא יאחר זה עד יום מחר כי יום של אחריו מחוייב בפני עצמו ונמצא דיום זה לא השלים חוקו והוי מעוות לא יוכל לתקון [פמ"ג]: (ה) מיד. והוי (ג) נדר כדאמרינן [נדרים ח'] האומר אשנה פרק זה נדר גדול נדר לאלהי ישראל ואיתא בי"ד בסימן ר"ג ס"ח דהאם נהג לעשות דבר טוב אם היה דעתו לעשות כן לעולם הוי נדר וטוב שיתנה בתחלה שלא יהיה עליו דבר זה בנדר פן יזדמן איזה פעם שלא יוכל להשלים:

א (א) פרשה ראשונה. ואם התפלל ערבית מבעוד יום אז צריך לקרות (ב) כל הפרשיות ויכוין לצאת בהן מ"ע של ק"ש וגם המצוה של זכירת יציאת מצרים. וטוב לומר תמיד כל ק"ש שהיא רמ"ח תיבות [בצירוף (ג) אל מלך נאמן] (ד) לשמור רמ"ח אבריו: (ב) ומברך המפיל וכו'. מלשון השו"ע משמע (ה) דברכת המפיל אומר אחר ק"ש כדי שתהא הברכה סמוכה לשינה ויש שקורא אח"כ יושב בסתר ואילך כיון דהוי משום שמירה לא הוי הפסק [ויש מדקדקין (ו) לברך המפיל בסוף אחר כל הפסוקים] ויש מאחרונים (ז) שהסכימו שיברך ברכת המפיל קודם (ח) ואח"כ ק"ש ויתר פסוקי דרחמי (כמו שנדפס בסידורים) ונראה למעשה יתנהג האדם כפי טבעו דהיינו אם טבעו להרדם באמצע ק"ש טוב יותר שיקדים ברכת המפיל מה דאפשר ואם אין טבעו לזה טוב יותר לאחר ברכת המפיל עד לבסוף: (ג) סמוך למטתו. ולא יקרא ק"ש כשנכנס לישן אלא כשרואה שהשינה באה עליו [סדה"י] (ט) אבל בכנה"ג כתב שיש לקרות מיד שמא יחטפנו שינה אח"כ ולא יקרא ואין לחוש משום הפסק אלא כשעושה ד"א ביניהם אבל מה שיושב ודומם לא מקרי הפסק אף ששהה איזה זמן קודם שיישן: (ד) אחר ק"ש וכו'. ואם תאב לשתות או לדבר איזה ענין נחוץ נראה שמותר אך יחזור ויקרא פרשת שמע אכן אם כבר אמר ברכת המפיל יזהר בזה כי יפסיק בין הברכה להשינה: (ה) יישן מיד. ואם צריך לשמש מטתו ירחץ עצמו מהש"ז שעליו ויטול ידיו ואח"כ יקרא. ולפחות יאמר ברכת המפיל ושמע אחר התשמיש: (ו) כשהוא שוכב. ר"ל דשם מוכח בס"א בהג"ה דלכתחלה אין כדאי לילך ולשכב ולקרותה בשכיבה אפילו כשהוא שוכב על צדו ממש. כתב המ"א דוקא כשקורא זו הק"ש לשם חובה כגון שהתפלל ערבית מבע"י וצריך עתה לכוון לקיים המ"ע דק"ש לכך צריך ליזהר בכל פרטיה אבל אם כבר קרא בזמנה וקורא עתה רק משום ק"ש שעל המטה מותר לכתחלה לקרותה בשכיבה ויש

שער הציון

להמחמירין לית בזה איסורא אלא שלכתחלה יותר טוב ללמוד מקרא ביום וכותב ד"ז ממה דאיתא במדרש שהיה הקב"ה לומד עם משה מקרא ביום ומשנה בלילה: (ב) ע"ת: (ג) מ"א: (א) מ"א בסימן רל"ה: (ב) דהמ"א שכתב שם שתי פרשיות אזיל לטעמיה שפסק כתר"י דביציאת מצרים יוצא במה שקרא ויאמר מבע"י אבל לפי מה שהכריע בשאגת אריה ומסיק דאינו יוצא בזה שקרא מבע"י ע"כ צריך לקרותה עכשיו מדינא וממילא צריך לכוין ג"כ המ"ע של זכירת יציאת מצרים דאפילו לפי מה שכתב המ"א דאם לא כוון בק"ש של שחרית וערבית לקיים המ"ע ג"כ יוצא בדיעבד התם משום דכשהולך להתפלל מסתמא מכוון לקיים כמו שתקנו חכמים משא"כ בזה: (ג) מחה"ש: (ד) אחרונים: (ה) מ"א: (ו) א"ר בשם של"ה: (ז) עיין א"ר וכן משמע קצת מהגר"א: (ח) ולא הוי הק"ש הפסק דק"ש נמי משום שמירה הוא וכ"ש יתר הפסוקים [מ"א] וגם דיתר הפסוקים כק"ש אריכתא דמיא [הגר"א]: (ט) וכן משמע מש"א:

הגהות ותיקונים: א)נ"ג: ב) ח': ג) רי"ד:

Gloss: One should read "The Reading of Shema" (3) *immediately before bed. One may not eat or drink or speak* (4) *after /having read/ "The Reading of Shema" before bed, but* (5) *should sleep immediately, as it is stated:*[1*] *"Say in your hearts on your bed and be quiet, selah." (...)*

See above in Sec. 63 as to whether /or not/ one is permitted to read /"The Reading of Shema"/ (6) *when he is lying down.*

If one has read "The Reading of Shema" and is unable to fall asleep

Mishnah Berurah

/authorities/ who /require one to be/ particular to make the blessing *Ha-Mapil* at the end, after /one has said/ all the verses.] /On the other hand,/ there are some Acharonim who agree that one should say the blessing *Ha-Mapil* beforehand and subsequently /read/ "The Reading of Shema"[1] and the other verses /which entail a request/ for mercy ((as printed in the Sidurim)). It seems /logical/ that in practice a person should act in accordance with his /own/ tendency. I.e., if he tends to fall asleep in the middle of /reading/ "The Reading of Shema" /, etc./, it is better for him to advance /his saying of/ the blessing *Ha-Mapil* as much as possible, but if he does not have this tendency it is better /for him/ to delay /saying/ the blessing *Ha-Mapil* until the end.

(3) Immediately before bed. One should /therefore/ not read "The Reading of Shema" when one enters /his bed to go/ to sleep, but when he sees that he is beginning to fall asleep. [*Seyd.Hay.*] However, the *Kn.Hag.* writes that one should read it immediately in case he will be overcome by sleep subsequently and will not have read it. /According to him,/ only /the sort of/ interruption /which entails/ doing something else inbetween is /ruled/ as /a forbidden interruption and/ must be avoided, but keeping quiet is not classed as a /forbidden/ interruption even if one waits for some time before /falling/ asleep.[2]

(4) After "The Reading of Shema," etc. If one craves for drink or /wishes/ to say something important /after he has read "The Reading of Shema"/, it appears that it is permitted, but he must /afterwards/ read the passage of *Shema* again. However, if one already said the blessing *Ha-Mapil* he should be careful /not to drink or speak/, because he would be making an interruption inbetween the blessing and sleep.

(5) Should sleep immediately. If one needs to have marital relations, he should wash the semen off himself /afterwards/ and wash his hands and /then/ read /"The Reading of Shema"/ subsequently. He should at least say the blessing *Ha-Mapil* and /read/ "The Reading of Shema" after the marital relations.

(6) When he is lying down. /The *Rema*/ wishes to point out that it is clear from the gloss there in Par. 1 that it is not advisable initially /for one/ to go and lie down and read /"The Reading of Shema" while he is/ lying down, even if he will be lying fully on his side.

The *M.A.* writes that this is only /relevant/ where one is reading "The Reading of Shema" this /time/ for the sake of /fulfilling/ an obligation, such as when he prayed Ma'ariv while it was still day and must now have in mind the performance of the positive commandment of /reading/ "The Reading of Shema." Since /he wishes to fulfil this obligation/ it is necessary for him to be careful /to conform/ with all the detailed /requirements for the reading of "The Reading of Shema"/. However, if one already read /"The Reading of Shema"/ in the /proper/ time and he only reads it now in order /to say/ "The Reading of Shema" before bed, it is /then/ permitted initially /for him/ to read it lying down. There are

---

[1*] *Tehilim* 4:5.

[1] "The Reading of Shema" also serves as a protection and is therefore not ruled as an interruption. (Sha'ar Ha-Tziyun No. 8)

[2] If one is doubtful as to whether he will fall asleep he should not make the blessing initially. (Beyur Halachah)

(ה) (ז) חוזר וקורא כמה פעמים זה אחר זה עד שישתקע בשינה ושיהיה קריאתו סמוך לשינתו (הגהות מיימוני פ"ז) (ח) * ואין מברכין על ק"ש שעל מטתו (הגהות מיימוני פ"ז וב"י בשם תוספות פרק כל הבשר). (ט) [ב]ואומר יושב (ו) בסתר עליון ואומר ה' מה רבו צרי עד לה' הישועה ואומר [ג]ברוך ה' ביום ברוך ה' בלילה ברוך ה' בשכבנו ברוך ה' בקומנו ויאמר ה' אל השטן יגער ה' בך השטן וגו' ה' שומרך וגו' מעתה ועד עולם בידך אפקיד רוחי וגו' יברכך ה' וגו' עד וישם לך שלום ואומר [ד]השכיבנו עד סמוך לחתימה: **ב** [ה]כשיפשוט חלוקו לא יהפכנו ממטה למעלה שאם כן נמצא גופו ערום אלא יפשטנו [illegible] [ו]כסה עצמו בסדינו מתחת ויכנס במטתו:

ב שבועות ט"ו ג טור בשם רב עמרם ד שם בשם אביו הרא"ש ה שבת קי"ח

רמ איך יתנהג האדם בתשמיש מטתו. ובו י"ז סעיפים:

א [א]אם היה נשוי (א) לא יהא רגיל ביותר עם אשתו (ב) * אלא [ב]בעונה (ג) האמורה (א) בתורה. (ג) (ד) הטיילים שפרנסתן מצויה להם ואין פורעין מס עונתן בכל יום. הפועלים שעושים מלאכה בעיר אחרת ולנין בכל לילה בבתיהם פעם אחת בשבוע ואם עושים מלאכה בעירם פעמים בשבוע.

א טור מהא דברכות כ"ב דה"ה בכל אדם ב כתובות ס"א

באר היטב

והיינו דוקא בק"ש של חובה אבל אם כבר קראה אחר צ"ה וקוראה על מטתו לשמירה מותר לקרותו שוכב דהא ר"ז קרי וחזר וקרי עד דמשתקע בשינתיה מ"א: (ה) חוזר וקורא. וה"ה אם מהרהר בד"ת ש"ל מ"א: (ו) בסתר. הישן בבית יחידי אחזתו לילית שבת פכ"ג ובית היינו חדר מהרי"ל. אלו צריכים שמור מהמזיקים חולה חיה חתן כלה אבל ות"ח בלילה ברכות כ"ד. יש נוהגין לומר וידוי ש"ת קודם השינה ונ"ל שאינו נכון דאיתא בברכות שלא לומר אם אמות תהא מיתתי כפרה דלא ליפתח פיו לשטן לכן אין לאומרו רק יפשפש במעשיו שעשה כל היום אם ימצא שעשה עבירה יתודה עליו ויקבל עליו שלא לעשותו בפרט בעבירות המצויים כגון חניפות שקרים ליצנות לשה"ר צריכין בדיקה ביותר ואשרי למי שנוהג לומר סדר הק"ש דהאר"י ז"ל:

(א) בתורה. צריך לקיים העונה אף בימי עיבור ויניקה. ולענין ימות החורף שאלו להאר"י ז"ל אם יפטר מהעונה בהיות הזמן קור כי צריך לטבול לקרי וגם בהיות זמן עיבורה ומניקה והשיב אם האשה מוחלת פטור ומ"מ טוב לקיימה והעידו עליו שהוא לא היה מקיים מצות עונה בימים הנ"ל ספר הכוונות ועיין בש"ע א"ע סי' א' ס"ק ח': (ג) הטיילים. בני אדם הבריאים והמתענגים

משנה ברורה

(י) ויש שמחמירין לכתחלה (יא) לקרותה בעמידה או בישיבה אכן אם כבר שכב לכו"ע מותר להטות על צדו ולקרות. ויש לו לאדם להרגיל עצמו לשכב על צדו דוקא (יב) ואיסור גדול לשכב פרקדן (יג) דהיינו שמושלך על גבו ופניו למעלה או שפניו טוחות למטה*: (ז) חוזר וקורא. פרשה ראשונה [וראוי (יד) שלא לכפול פסוק ראשון] (טו) או שיאמר שאר פסוקים דרחמי. וה"ה אם מהרהר בד"ת שפיר דמי [מ"א]: (ח) ואין מברכין וכו'. פי' אשר קדשנו במצותיו וצונו על ק"ש אין לברך ולאפוקי מדעת איזה פוסק שמצריך לברך. כתבו הפוסקים הישן ביום א"צ לברך ברכת המפיל וטוב שיאמר ויהי נועם וגו' יושב בסתר וגו': (ט) ואומר יושב בסתר וגו'. כל אלו הפסוקים שנהגו לאומרם הוא להגן שלא יבוא עליו ח"ו דבר רע. ואם הוא חולה או אנוס (טז) די במה שיאמר פרשה ראשונה של ק"ש וברכת המפיל לבד [מ"א]. כתבו הספרים שבלילה קודם השינה נכון לאדם שיפשפש במעשיו שעשה כל היום ואם ימצא שעשה עבירה יתודה עליה ויקבל ע"ע שלא לעשותה עוד ובפרט בעבירות המצויים כגון חניפות שקרים ליצנות לשה"ר וכן עון בטול תורה צריכים בדיקה ביותר. גם ראוי למחול לכל מי שחטא כנגדו וציערו ובזכות זה האדם מאריך ימים [מגילה כ"ח]. אחז"ל הישן בבית יחידי והיינו בלילה אוחזתו לילית (יז) ובית היינו חדר. אלו (יח) צריכין שימור מהמזיקין חולה חיה חתן כלה אבל. ות"ח [illegible]

א (א) לא יהא רגיל ביותר. עיין רמב"ן בחומש פרשת קדושים בראשו: (ב) אלא בעונה וכו'. וצריך לקיים העונה (א) גם כשהיא מעוברת או מניקה. ולא יבטל עונתה אלא מדעתה כשהיא מוחלת (ב) וכבר קיים מצות פו"ר: (ג) האמורה בתורה. וכ"ז במי שגופו בריא אבל מי שאינו בריא אינו חייב אלא לפי מה שאומדין אותו שיכול לקיים [א"ר [illegible]]. (ד) הטיילים. בני אדם

ביאור הלכה

שאין עוד הזמן של תחלת שכיבה אלא סוף שכיבה כפירש"י שם:

* ואין מברכין וכו'. דאף שאמרו מצוה לקרותה על מטתו מ"מ אין זה בכלל מצוה דרבנן שיהא שייך לברך עליה אבל בק"ש בשחר וערב אותן הברכות עולים כאלו נברך אקב"ו לקרות שמע [הר"ש בן הרשב"ץ סי' ע"ל[א] והביאו הברכ"י]:

* אלא בעונה וכו'. עיין במ"ב דאף כשהיא מעוברת או מניקה ועיין בא"ר דאף כהיא עקרה וזקנה שאינה יכולה שוב להתעבר מ"מ שייך מצות עונה ע"ש. וצריך גם אז לנהוג בקדושה כי כתבו המקובלים

שער הציון

(י)ח"א [וגם הפמ"ג מפקפק על ראית הת"א] ומ"מ נ"ל דהמקיל בזה בודאי אין למחות בידו דהא אפילו בק"ש של חובה דעת רוב הפוסקים להקל כשהוא רוצה לשכב על צדו ממש וכמו שכתבתי בסימן ס"ג בבה"ל ד"ה מאחר ובק"ש שעל המטה בודאי יש לנו לפסוק כמותם והנה דעת המ"א להקל אפילו כשהוא שוכב מעט על צדו ובזה מפקפק עליו הפמ"ג אבל בזה בודאי אין למחות ביד המיקל ומ"מ המרגיל עצמו לקרותה בישיבה או בעמידה טוב יותר דהקוראה בשכיבה מצוי שנרדם באמצע הקריאה ומפסיד ברכת המפיל: (יא) היינו מה שקוראה בפ"א אבל מה שקורא וחוזר וקורא עד שמשתקע בשינה לכו"ע אין להחמיר בדבר [פמ"ג]: (יב) היינו אפילו שינה בלבד בלא קריאה [גמרא]: (יג) לעיל בסימן ס"ג: (יד) ח"א: (טו) אחרונים: (טז) ומה שכתב עוד לנשים א"צ לקרותה השיג עליו הא"ר וגם בלא"ה כהיום הנשים נהגו לאומרם [פמ"ג]: (יז) מ"א בשם מהרי"ל לפ"ז הישן בחדרו יחידי אף שבבית יש אנשים צריך ליזהר שלא יהיה נעול רק פתוח לבית והעולם נוהגים להקל בזה ונ"ל אף להמחמירין אם בבית יש שם אשה לבד ועי"ז שיהיה פתוח יהיה איסור יחוד לא יפתחנו ולא יגיע לו שום ריעותא כי שומר מצוה לא ידע דבר רע: (יח) ברכות כ"ד: (יט) תר"י בפ"ק דברכות: (א) אחרונים: (ב) פוסקים:

הגהות ותיקונים: א) קע"ל:

immediately, he should then (7) *read it again several times, one after the other, until he sinks into sleep, so that he will have read it immediately before sleeping. (...)*

(8) *One should not make a blessing over /the reading of/ "The Reading of Shema" before bed. (...)*

(9) One should say יוֹשֵׁב בְּסֵתֶר עֶלְיוֹן /וכו׳/[2*] and say /from/ ד׳ מָה רַבּוּ צָרָי /וכו׳/[3*] until לַד׳ הַיְשׁוּעָה /וכו׳/,[4*] and /then/ say בָּרוּךְ ד׳ בַּיּוֹם בָּרוּךְ ד׳ בַּלָּיְלָה בָּרוּךְ ד׳ בְּשָׁכְבֵנוּ בָּרוּךְ ד׳ בְּקוּמֵנוּ /followed by/ וַיֹּאמֶר ד׳ אֶל הַשָּׂטָן יִגְעַר ד׳ בְּךָ הַשָּׂטָן וכו׳.[5*] /He should then proceed to say/ ד׳ שֹׁמְרֶךָ וכו׳[6*] /until/ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם,[7*] בְּיָדְךָ אַפְקִיד רוּחִי וכו׳,[8*] /the verses/ יְבָרֶכְךָ ד׳ וכו׳[9*] until וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם[10*] and /the words of the blessing/ *Hashkiveynu* until just before the conclusion.

Mishnah Berurah

/authorities/ who are stringent /about this/ initially and /require one/ to read /"The Reading of Shema"/ standing or sitting[3] /even when he does so for this purpose/. However, once one has already lain down he is permitted according to all /authorities/ to turn over on his side and read it /in this position/.

A person should get used to lying only on his side /even when he is not reading "The Reading of Shema"/. It is a serious prohibition /for one/ to lie flatly, i.e., cast on his back facing upwards or with his face pressing downwards.

(7) Read it again. /I.e.,/ the first passage. [It is proper to abstain from repeating the first verse.]

Alternatively, one may say other verses /relevant/ to mercy. To think words of Torah is also perfectly in order. [*M.A.*]

(8) One should not make a blessing, etc. I.e., one should not make a blessing /worded/ אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל קְרִיאַת שְׁמַע (Who has sanctified us with his commandments and commanded us over "The Reading of Shema"). /This ruling/ is a rejection of the view of some Poseyk who requires one to make this blessing.

The Poskim write that /before/ one sleeps in the daytime he does not need to make the blessing *Ha-Mapil.*[4] /However,/ it is desirable for him to say וִיהִי נֹעַם וכו׳[5] /followed by/ יוֹשֵׁב בְּסֵתֶר וכו׳.[2*]

(9) One should say יוֹשֵׁב בְּסֵתֶר, etc. All these verses that it has become customary to say are /said/ as a protection, so that nothing harmful should befall one, Heaven forfend. /However,/ when one is ill, or in /other/ compelling circumstances, it is sufficient for him to say the first passage of "The Reading of Shema" and the blessing *Ha-Mapil* only. [*M.A.*]

It is written in /holy/ books that before /he goes/ to sleep at night it is proper for a person to examine the deeds that he performed during the entire day. If he discovers that he

---

2* *Tehilim* 91.
3* *Tehilim* 3:2.
4* *Tehilim* 3:9. I.e., he should say the entire psalm apart from the first verse.
5* *Zecharyah* 3:2.
6* *Tehilim* 121:5.
7* I.e., until the end of *Tehilim* 121.
8* *Tehilim* 31:6.
9* *Ba-Midbar* 6:24.
10* I.e., until and including verse 26.

[3] One should not protest against someone who lies fully on his side when he reads "The Reading of Shema" before bed. Nevertheless, it is desirable to read it standing or sitting to avoid falling asleep in the middle. In addition, when one repeats it after the first time all authorities are agreed that he may read it lying down. (Sha'ar Ha-Tziyun No. 10 and 11)

[4] One should also not make this blessing after dawn. (Beyur Halachah)

[5] *Tehilim* 90:17.

(ה) (ז) חוזר וקורא כמה פעמים זה אחר זה עד שישתקע בשינה ושיהיה קריאתו סמוך לשינתו (הגהות מיימוני פ״ז) (ח) * ואין מברכין על ק״ש שעל מטתו (הגהות מיימוני פ״ז וב״י בשם תוספות פרק כל הבשר). (ט) [ב]ואומר יושב (ו) בסתר עליון ואומר ה׳ מה רבו צרי עד לה׳ הישועה ואומר [ג]ברוך ה׳ ביום ברוך ה׳ בלילה ברוך ה׳ בשכבנו ברוך ה׳ בקומנו ויאמר ה׳ אל השטן יגער ה׳ בך השטן וגו׳ ה׳ שומרך וגו׳ מעתה ועד עולם בידך אפקיד רוחי וגו׳ יברכך ה׳ וגו׳ עד וישם לך שלום ואומר [ד]השכיבנו עד סמוך לחתימה: **ב** [ה]כשיפשוט חלוקו לא יהפכנו ממטה למעלה שאם כן נמצא גופו ערום אלא יפשטנו דרך ראשו ויכסה עצמו בסדינו מתחת ויכנס במטתו:

ב שבועות ט״ו
ג טור בשם רב עמרם
ד שם בשם אביו הרא״ש
ה שבת קי״ח

רמ איך יתנהג האדם בתשמיש מטתו. ובו י״ז סעיפים:

א [א]אם היה נשוי (א) לא יהא רגיל ביותר עם אשתו (ב) * אלא [ב]בעונה (ג) האמורה (א) בתורה. (ב) (ד) הטיילים שפרנסתן מצויה להם ואין פורעין מס עונתן בכל יום. הפועלים שעושים מלאכה בעיר אחרת ולנין בכל לילה בבתיהם פעם אחת בשבוע ואם עושים מלאכה בעירם פעמים בשבוע.

א טור מהא דברכות כ״ב דה״ה בכל אדם
ב כתובות ס״א

באר היטב

והיינו דוקא בק״ש של חובה אבל אם כבר קראה אחר צ״ה וקוראה על מטתו לשמירה מותר לקרותו שוכב דהא ר״ז קרי וחזר וקרי עד דמשתקע בשינתיה מ״א: (ה) חוזר וקורא. וה״ה אם מהרהר בד״ת ש״ד מ״א: (ו) בסתר. הישן בבית יחידי אחזתו לילית שבת פכ״ג ובית היינו חדר מהרי״ל. אלו צריכים שמור מהמזיקים חולה חיה חתן כלה אבל ות״ח בלילה ברכות כ״ד. יש נוהגין לומר וידוי ש״ת קודם השינה ונ״ל שאינו נכון לאיתא בברכות שלא לומר אם חטאתי תהא מיתתי כפרה דלא ליפתח פיו לשטן לכן אין לאומרו רק יפשפש במעשיו שעשה כל היום אם ימצא שעשה עבירה יתודה עליו ויקבל עליו שלא לעשותו בפרט בעבירות המצויים כגון חניפות שקרים ליצנות לשה״ר צריכין בדיקה ביותר ואשרי למי שנוהג לומר סדר הק״ש דהאר״י ז״ל:

(א) בתורה. צריך לקיים העונה אף בימי עיבור ויניקה. ולענין ימות החורף שאלו להאר״י ז״ל אם יפטר מהעונה בהיות הזמן קור כי צריך לטבול לקרי וגם בהיות זמן עיבורה ומניקה והשיב אם האשה מוחלת פטור ומ״מ טוב לקיימה והעידו עליו שהוא לא היה מקיים מצות עונה בימים הנ״ל ספר הכוונות ועיין בש״ע א״ע סי׳ א׳ ח״ק ח׳: (ב) הטיילים. בני אדם הבריאים והמעונגים

משנה ברורה

(י) ויש שמחמירין לכתחלה (יא) לקרותה בעמידה או בישיבה אכן אם כבר שכב לכו״ע מותר להטות על צדו ולקרות. ויש לו לאדם להרגיל עצמו לשכב על צדו דוקא (יב) ואיסור גדול לשכב פרקדן (יג) דהיינו שמושלך על גבו ופניו למעלה או שפניו טוחות למטה*: (ז) חוזר וקורא. פרשה ראשונה [וראוי (יד) שלא לכפול פסוק ראשון] (טו) או שיאמר שאר פסוקים דרחמי. וה״ה אם מהרהר בד״ת שפיר דמי [מ״א]: (ח) ואין מברכין וכו׳. פי׳ אשר קדשנו במצותיו וצונו על ק״ש אין לברך ולאפוקי מדעת איזה פוסק שמצריך לברך. כתבו הפוסקים דישן ביום א״צ לברך ברכת המפיל וטוב שיאמר ויהי נועם וגו׳ יושב בסתר וגו׳: (ט) ואומר יושב בסתר וגו׳. כל אלו הפסוקים שנהגו לאומרם הוא להגן שלא יגע עליו ח״ו דבר רע. ואם הוא חולה או אנוס (טז) די במה שיאמר פרשה ראשונה של ק״ש וברכת המפיל לבד [מ״א]. כתבו הספרים שבלילה קודם השינה נכון לאדם שיפשפש במעשיו שעשה כל היום ואם ימצא שעשה עבירה יתודה עליה ויקבל ע״ע שלא לעשותה עוד ובפרט בעונות המצויים כגון חניפות שקרים ליצנות לשה״ר וכן עון בטול תורה צריכים בדיקה ביותר. גם ראוי למחול לכל מי שחטא כנגדו וציערו ובזכות זה האדם מאריך ימים [מגילה כ״ח]. אחז״ל הישן בבית יחידי והיינו בלילה אוחזתו לילית (יז) ובית היינו חדר. אלו (יח) צריכין שימור מהמזיקין חולה חיה חתן כלה אבל. ות״ח בלילה [היינו (יט) כשהוא עומד יחידי באישון לילה ואפלה]:

א (א) לא יהא רגיל ביותר. עיין רמב״ן בחומש פרשת קדושים בראשו: (ב) אלא בעונה וכו׳. וצריך לקיים העונה (א) גם כשהיא מעוברת או מניקה. ולא יבטל עונתה אלא מדעתה כשהיא מוחלת לו (ב) וכבר קיים מצות פו״ר: (ג) האמורה בתורה. וכ״ז במי שגופו בריא אבל מי שאינו בריא אינו חייב אלא לפי מה שאומדין אותו שיכול לקיים [אה״ע סימן ע״ו ס״ג]: (ד) הטיילים. בני אדם

ביאור הלכה

שאין עוד הזמן של תחלת שכיבה אלא סוף שכיבה כפירש״י שם:

* **ואין מברכין וכו׳.** דאף שאמרו מצוה לקרותה על מטתו מ״מ אין זה בכלל מצוה דרבנן שיהא שייך לברך עליה אבל בק״ש בשחר וערב אותן הברכות עולים כאלו מברך אקב״ו לקרות שמע [הר״ש בן הרשב״ץ סי׳ ע״ל[א] והביאו הברכ״י]:

* **אלא בעונה וכו׳.** עיין במ״ב דאף כשהיא מעוברת או מניקה ועיין בא״ר דאף כהיא עקרה וזקנה שאינה יכולה שוב להתעבר מ״מ שייך מצות עונה ע״ש. וצריך גם או לנהוג בקדושה כי כתבו המקובלים

שער הציון

(י)מ״א [וגם הפמ״ג מפקפק על ראית המ״א] ומ״מ נ״ל דהמקיל בזה בודאי אין למחות בידו דהא אפילו בק״ש של חובה דעת רוב הפוסקים להקל כשהוא רוצה לשכב על צדו ממש וכמו שכתבתי בסימן ס״ג בבה״ל ד״ה מאחר ובק״ש שעל המטה בודאי יש לנו לפסוק כמותם והנה דעת המ״א להקל אפילו כשהוא שוכב מעט על צדו ובזה מפקפק עליו הפמ״ג אבל בזה בודאי אין למחות ביד המיקל ומ״מ המרגיל עצמו לקרותה בישיבה או בעמידה טוב יותר דהקוראה בשכיבה מצוי שנרדם באמצע הקריאה ומפסיד ברכת המפיל: (יא) היינו מה שקוראה בפ״א אבל מה שקורא וחוזר וקורא עד שמשתקע בשינה לכו״ע אין להחמיר בדבר [פמ״ג]: (יב) היינו אפילו שינה בלבד בלא קריאה [גמרא]: (יג) לעיל בסימן ס״ג: (יד) מ״א: (טו) אחרונים: (טז) ומה שכתב עוד דנשים א״צ לקרותה השיג עליו הא״ר וגם בלא״ה כהיום הנשים נהגו לאומרם [פמ״ג]: (יז) מ״א בשם מהרי״ל לפ״ז הישן בחדרו יחידי אף שבבית יש אנשים צריך ליזהר שלא יהיה נעול רק פתוח לבית והעולם נוהגים להקל בזה ונ״ל אף להמחמירין אם בבית יש שם אשה לבד ועי״ז שיהיה פתוח יהיה איסור יחוד לא יפתחנו ולא יגיע לו שום ריעותא כי שומר מצוה לא ידע דבר רע: (יח) ברכות כ״ד: (יט) תר״י בפ״ק דברכות: (א) אחרונים: (ב) פוסקים:

הגהות ותיקונים: א) קע״ד:

2. When one takes off his undershirt, he should not turn it around /at the bottom and lift it/ upwards from below, since if /he does/ so his body will become naked. Instead, he should slide it off via his head, /after/ having covered himself underneath /the undershirt/ with his bedclothes /beforehand/, and /thus/ get into bed.

§240: HOW A PERSON SHOULD ACT AS REGARDS HIS MARITAL RELATIONS

(Contains Seventeen Paragraphs)

1. A married person (1) should not be over familiar with his wife, (2) but /should only have marital relations with her/ at the times (3) referred to by the Torah.[1*]

The times when (4) men of leisure, who have comfortable means and do not pay tax, /should have marital relations/ are every day. Workmen who work in a different city but sleep in their homes every night /should have marital relations/ once a week. However, /workmen/ who work in their own city

Mishnah Berurah

did a transgression he should confess to it and accept upon himself not to do it again. The common sins especially, such as flattery, lying, mocking, tale-bearing and also the sin of neglecting Torah /study/, need thorough probing. It is also fitting /for one/ to forgive everyone who sinned against him and distressed him. Through the merit /he acquires/ by /doing so/ a person will live long. [*Megilah* 28 /a/]

The Sages, of blessed memory, said[6] that if one sleeps alone in a house, i.e., at night, he will be overcome by /the demon/ Lilis. By "house," /even/ a room[7] is meant.

The following are required to be guarded against harmful creatures: An ill person, a mother after a birth, a bridegroom, a bride and a mourner. A Torah scholar /requires such guarding/ at night [i.e., when he is standing alone in the dead of night and in darkness].

§240

(1) **Should not be over familiar.** See the *Ramban* in /his commentary to/ the *Chumash*,[10*] at the beginning of the portion *Kedoshim*.

(2) **But at the times, etc.** One is required to continue /having marital relations with his wife/ at these times even when she is pregnant or is nursing.[1]

One should not neglect /having relations with his wife/ at the /required/ times unless she willingly forgoes /her rights/ and he has already fulfilled the mitzvah of being fruitful and multiplying.[2]

(3) **Referred to by the Torah.** All these /times apply/ to a person with a healthy body, but someone who is not healthy is only obliged /to have marital relations/ in accordance with what he is deemed capable of doing. [*Even Ha-Ezer,* Sec. 76, Par. 3]

(4) **Men of leisure.**/I.e.,/ physically fit

---

[6] *Shabbos* 151b.

[7] I.e., even if there are other people in the house one must keep the door of his room unlocked if he is alone in it. The public practice is to be lenient about this. Even according to the stringent view one should not leave the door of his room open if he would thereby transgress the prohibition against being alone with a woman. (Sha'ar Ha-Tziyun No. 17)

[1*] *Shemos* 21:10.

[1] One is obliged to have marital relations with his wife at the prescribed times even if she is sterile or old, and he must act with holiness even then. (Beyur Halachah)

[2] One has fulfilled the mitzvah of being fruitful and multiplying if he has both a son and a daughter, or grandchildren in place of them.

החמרים אחת בשבוע. (ה) הגמלים אחת לשלשים יום. הספנים אחת לששה חדשים. ועונת (ו) * ת"ח (ז) * מליל שבת (ג) לליל שבת [illegible] (ד) טבילתה [illegible] הוא מכיר בה [illegible] ואף [illegible] * בני נידוי בני (ע) (טז) תמורה

באר הגולה

ג ממשמעות מימרא דרב הונא בריה דרב יוסף בברכות כ"ד ד יבמות ס"א ה פסחים ע"ב ובפירש"י ועירובין ק' וסוטה ב' ו טור ז שם בשם הראב"ד ח נדה י"ג ט נדרים כ' י שם

באר היטב

רמב"ם ומשמע בגמרא אפילו הם בני תורה: (ג) לליל שבת. וה"ה בר"ח ויו"ט ואל יאמר אדם אעשה עצמי כת"ח כי כתיב ועונתה לא יגרע ס' הקנה: (ד) טבילתה. אפילו שלא בשעת עונתה. טוב לומר קודם הזווג מזמור לדוד ה' רועי לא אחסר וגו'. וכל אזהרות רז"ל על זווג משבת לשבת הוא בתשמיש לשם הריון האר"י ז"ל. ואין לשמש ב' לילות של ר"ה והנזהר ביו"ד ימי תשובה תע"ב שכנה"ג. וכתב האר"י ז"ל שאין לשמש ליל ש"ע וליל שבועות וליל א' של פסח אם לא בליל טבילה. וליל ז' של פסח מותר בזווג ספר הכוונות: (ה) לדרך. עי' סעיף ט"ז[א]: (ו) בכוס אחר. פי' שיתן מחשבתו בשעת תשמיש על האחרת: (ז) אנוסה. פי' אינה אנוסה רק שאינה מרוצה לכך לכן יפייס ואח"כ יבעול: (ח) שכוחה. בשעת תשמיש אבל אם היא רצויה בשעת תשמיש אעפ"י שהיא שכוחה שרי טור: (ט) תמורה. אפילו שתיהן נשיו כגון שנתכוין לזו ונזדמנה לו האחרת טור וכ"ע דהלא יעקב נתכוין לרחל ובא על לאה

ביאור הלכה

שגם אז נבראו נשמות קדושות עי"ז: * ת"ח וכו'. עיין במ"ב מש"כ בשם הפמ"ג וכ"כ בתשו' מ"ל סימן כ"א שכל מי שהוא לומד בתמידות הן אם הוא מהמורים בעם או מן התלמידים רשאי שלא לקיים עונתו כ"א אחת בשבת ואף שאין לנו דין ת"ח בזה"ז לכמה דברים מ"מ בזה רשאי לעשות עצמו ת"ח ומה שכתב מ"א שאין רשאי היינו כשהוא באמת פועל או טייל ואינו עוסק בתורה אבל לעוסקי תורה שמתשת כחם אין חילוק בין ת"ח שבזמניהם לזמנינו ע"ש ומ"מ כתב לבסוף שהיה מיעץ לסביביו שיקיימו עונת פועלים שתים בשבת והובא כ"ז בפ"ת אה"ע סי' ע"ו וכן הביא בחכמ"א בשם צוואת ר"י מפראג והעיקר הכל לפי כח האדם וכלעיל בסק"ג ועיין לקמן בסי"ד: * מליל שבת וכו'. עיין במ"ב במש"כ שאין לשמש בליל א' ש"פ וליל שבועות וכו'. עיין בספר ישועות יעקב שמצדד דאם לא קיים עדיין פריה ורביה אין להחמיר בכל זה:

* בני נידוי. היינו כשהוא או היא היו אז בנידויים וה"ה כשהוא או היא היו באבלם [ומה דאיתא ביו"ד דמותר לבוא על אשתו כשהיא אבלה ואינה יודעת כל שאינה יודעת לאו איסורא הוי] ויש גורסין בני נדה דאף דאין הולד ממזר מזה פגום מיהא הוי ועליהם אמר הכתוב וברותי מכם וגו' [פמ"ג]:

משנה ברורה

אדם הבריאים והמעונגים [רמב"ם] ואפילו הם בני תורה כ"ז שאינם ת"ח [א"ר וכ"כ בית שמואל באה"ע סימן ע"ו דבת"ח שהתורה מתשת כחו בכל גוונא הוא מע"ש לע"ש וכ"מ בתשובת מ"ל סימן כ"א] ועיין לקמיה בסק"ו: (ה) הגמלים. שהם המביאים חבילות על הגמלים ממקום רחוק: (ו) ת"ח. שבחול צריכים לעסוק בתורה בלילה שתורתן אומנותן ואל יאמר אדם אעשה עצמי כת"ח כי כתיב ועונתה לא יגרע [מ"א בשם הקנה] ור"ל להפקיע העונה שלא ברשותה אבל ברשותה תבוא עליו ברכה [פמ"ג] וע"ש שמסתפק בזמנינו אם נקרא ת"ח לזה ומ"מ מצדד דכיון דלפי הדור הוא ת"ח והוא נשאה ע"ד כן לית חיוב עונה כ"א בליל שבת ועיין בבה"ל: (ז) מליל שבת וכו'. יש שכתבו שה"ה (ג) בר"ח ויו"ט. ולכאורה לפי טעם המ"א הנ"ל בסק"ו שצריך לעסוק בתורה בלילה אין שייך לחייב אותו בר"ח ועיין בבה"ל. אין לשמש (ד) בליל א' של פסח וליל שבועות ושני ימים של ר"ה וליל שמיני עצרת אם לא [illegible] אינו אלא לאדם שהוא מלא בריאה ולא יחטא [illegible] שהוא כעין איסור [illegible]

שער הציון

(ג) בה"ט והוא מהמ"א ובא"ר מפרש כונת המ"א להיפך שדינו כחול לזה והגה חפשתי בקנה ולא מצאתי ואם כונתו כא"ר הו"ל לפרש את מקורו לענין יו"ט דאז בודאי אין חיוב כ"כ בתורה וכשבת דמיא אע"כ דכונתו להעתיק מה שכתבו המקובלים בשם האר"י לענין זיווג ר"ח ויו"ט כשבת ואמנם באמת נלענ"ד בפשיטות דאין כוונת האר"י לחייב בר"ח ויו"ט לת"ח שהתורה מתשת כחן אלא כונתו דאף שע"פ הקבלה נכון לי"א ליזהר מלשמש בחול [אם לא שיצרו גבר עליו] כ"א בשבת שאז ממשיך נפש קדושה על זרעו בר"ח ויו"ט א"ל ליזהר בכך שגם אז ממשיך נפש קדוש אבל לא שיהיה מחוייב בדבר: (ד) אחרונים דע"פ קבלה נכון ליזהר: (ה) מ"א: (ו) מ"א:

הגהות ותיקונים: א) ט"ו:

/should have them/ twice a week. Donkey-drivers /should have marital relations/ once a week, (5) cameleers once in thirty days and mariners once in six months. The times for (6) Torah scholars /to have marital relations/ are (7) on Shabbos night and /then/ on /the following/ Shabbos night.

Mishnah Berurah

and pampered people. [*Rambam*[3]]

These /times/ even /apply to men of leisure/ who have Torah knowledge, as long as they are not Torah scholars. [*E.R.* The *Beis Shemu'el*, in the *Even Ha-Ezer*, Sec. 76, writes likewise that in all cases /the times/ for a Torah scholar (whose stamina is impaired by the /study of/ Torah) /to have marital relations/ are /only/ on Shabbos night and /then/ on /the following/ Shabbos night. This is also stated in the Responsa *M.Tz.*, Sec. 51.] See below in sub-Par. 6.

(5) **Cameleers.** Who bring packs on camels from distant places.

(6) **Torah scholars.** For on weekdays they must engage in Torah /study/ at night, since /the study of/ Torah is their profession.

A person should not say I will conduct myself like a Torah scholar /and only have marital relations with my wife on Shabbos nights/, for it is written,[1]* "He should not diminish her times." [*M.A.* in the name of *Ha-Kaneh.*] I.e., /it is forbidden/ to deprive /a wife/ of /marital relations/ without her consent /at/ the times /when one is obliged to have them with her/. However, /if one refrains from marital relations then/ with her agreement he deserves a blessing. [*P.Mg.*] See there, where he questions whether /a Torah scholar/ of our times is termed a Torah scholar for /the purposes of/ this /ruling/. Nevertheless, he adopts /the view/ that, since he is a Torah scholar relative to our generation and he married /his wife/ on this understanding, the times when he is obliged /to have marital relations with her/ are /in fact/ only the Shabbos nights. See the Beyur Halachah.[4]

(7) **On Shabbos night, etc.** There are /authorities/ who write that Rosh Chodesh and Yom Tov are also /times when Torah scholars are obliged to have marital relations/. /However,/ it is apparent that according to the explanation /as to why they are not required to have marital relations on weekdays given/ by the *M.A.*, /quoted/ above in sub-Par. 6 (that /a Torah scholar/ must engage in Torah /study/ at night), there is no question of obligating /a Torah scholar to have marital relations/ on Rosh Chodesh. See the Beyur Halachah.[5]

One should not have marital relations on the first night of Pesach, on the night of Shavu'os, on the two days of Rosh Ha-Shanah

---

[3] This is implied by the *Rambam* in *Hilchos Ishus* 14:1.

[4] There the author quotes authorities who advise even Torah scholars to have marital relations twice weekly. He concludes that everything is dependent on the strength of the individual scholar.

[5] This issue is not discussed in the Beyur Halachah, but in the Sha'ar Ha-Tziyun No. 3 the author expresses the opinion that a Torah scholar is not obliged to have marital relations on Yom Tov or Rosh Chodesh. However, he explains that although according to the teachings of the Kabala one should avoid having marital relations on weekdays in order to have holy offspring, the offspring that derives from marital relations on these days will also be holy.

החמרים אחת בשבוע. (ה) הגמלים אחת לשלשים יום. הספנים אחת לששה חדשים. ועונת (ו) * ת"ח (ז) * מליל שבת (ג) לליל שבת [ג]**וכל אדם צריך לפקוד את אשתו (ח) בליל (ד) טבילתה** [ד]**ובשעה שיוצא** (ה) (ט) **לדרך אם אינו הולך לדבר מצוה וכן אם אשתו** (י) **מניקה** [ה]**והוא מכיר בה שהיא משדלתו ומרצה אותו ומקשטת עצמה לפניו כדי שיתן דעתו עליה חייב** (יא) **לפקדה.** [ו]**ואף כשהוא מצוי אצלה לא יכוין להנאתו אלא** (יב) **כאדם שפורע חובו שהוא חייב בעונתה** [ז]**ולקיים מצות בוראו שיהיו לו בנים עוסקים בתורה ומקיימי מצות בישראל וכן אם מכוין לתיקון הולד שבששה חדשים אחרונים יפה לו** שמתיך כד׳ יצא מלובן ומזורז שפיר דמי. ואם היא מכוין לגדור עצמו בה כדי שלא יתאוה לעבירה כי רואה יצרו גובר ומתאוה אל הדבר ההוא הנה גם בזה יש קיבול שכר אך (טור) יותר טוב היה לו לדחות את יצרו ולכבוש אותו כי הענין הזה מרעיבו שבע ומשביעו רעב אבל מי שא"צ לדבר אלא שמעורר תאותו כדי למלאות תאותו זו היא עצת יצר הרע ומן ההיתר יסיתנו אל האיסור ועל זה [ח]ארז"ל המקשה עצמו לדעת יהא בנדוי: **ב** [ט]לא ישתה אדם בכוס זה (יג) ויתן עיניו (ו) בכוס אחר ואפילו שתיהן נשיו: **ג** [י]וברותי מכם המורדים והפושעים בי אלו בני ט׳ מדות בני א׳ (ז) [illegible] (ח) (טו) שנואה * בני נידוי בני (ע) (טז) תמורה

באר הגולה

ג מתשמעות
מימרא דרב הונא
בריה דרב יוסף
בברכות כ"ד
ד יבמות ס"א
ה פסחים ע"ב
ובפירש"י ועירובין
ק' וסוטה ב'
ו טור ז שם בשם
הראב"ד ח כלה
י"ג ט נדרים כ'
י שם

באר היטב

רמב"ם ומשמע בגמרא אפילו הם בני תורה: (ג) לליל שבת. וה"ה בר"ח וי"ט ואל יאמר אדם אעשה עצמי כת"ח כי כתיב ועונתה לא יגרע ס׳ הקנה: (ד) טבילתה. אפילו שלא בשעת עונתה. טוב לומר קודם הזווג מזמור לדוד ה׳ רועי לא אחסר וגו׳. וכל אזהרות רז"ל על זווג משבת לשבת הוא במשמש לשם הריון האר"י ז"ל. ואין לשמש ב׳ לילות של ר"ה והנזהר ביו"ד ימי תשובה תע"ב שכנה"ג. וכתב האר"י ז"ל שאין לשמש ליל ש"ע וליל שבועות וליל א׳ של פסח אם לא בליל טבילה. וליל ז׳ של פסח מותר בזווג ספר הכוונות: (ה) לדרך. עי׳ סעיף ט"ז[א]: (ו) בכוס אחר. פי׳ שיתן מחשבתו בשעת תשמיש על האחרת: (ז) אנוסה. פי׳ אינה אנוסה רק שאינה מרוצה לכך לכן יפייס ואח"כ יבעול: (ח) שנואה. בשעת תשמיש אבל אם היא רצויה בשעת תשמיש אעפ"י שהיא שנואה שרי טור: (ט) תמורה. אפילו שתיהן נשיו כגון שנתכוין לזו ונזדמנה לו האחרת טור ול"ע דהלא יעקב נתכוין לרחל ובא על לאה

ביאור הלכה

שגם אז נבראו נשמות קדושות עי"ז: * ת"ח וכו׳. עיין במ"ב מש"כ בשם הפמ"ג וכ"כ בתשו׳ מ"ל סימן כ"א שכל מי שהוא לומד בתמידות הן אם הוא מהמורים בעם או מן התלמידים רשאי שלא לקיים עונתו כ"א אחת בשבת ואף שאין לנו דין ת"ח בזה"ז לכמה דברים מ"מ בזה רשאי לעשות עצמו ת"ח ומה שכתב מ"א שאין רשאי היינו כשהוא באמת פועל או טייל ואינו עוסק בתורה אבל לעוסקי תורה שמתשת כחם אין חילוק בין ת"ח שבזמניהם לזמנינו ע"ש ומ"מ כתב לבסוף שהיה מיען לסביביו שיקיימו עונת פועלים שתים בשבת והובא כ"ז בפ"ת אה"ע סי׳ ע"ו וכן הביא בחכמ"א בשם לוואת ר"י מפראג והעיקר הכל לפי כח האדם וכלעיל בסק"ג ועיין לקמן בסי"ד: * מליל שבת וכו׳. עיין במ"ב במש"כ שאין לשמש בליל א׳ ש"פ וליל שבועות וכו׳. עיין בספר ישועות יעקב שמלמד דאם לא קיים עדיין פריה ורביה אין להחמיר בכל זה:

* בני נידוי. היינו כשהוא או היא היו אז בנידויים וה"ה כשהוא או היא היו באבלם [ומה דאיתא ביו"ד דמותר לבוא על אשתו כשהיא אבלה ואינה יודעת כל שאינה יודעת לאו איסורא הוי] ויש גורסין בני נדה דאף דאין הולד ממזר מזה פגום מיהא הוי ועליהם אמר הכתוב וברותי מכם וגו׳ [פמ"ג]:

משנה ברורה

אדם הבריאים והמעונגים [רמב"ם] ואפילו הם בני תורה כ"ז שאינם ת"ח [א"ר וכ"כ בית שמואל באה"ע סימן ע"ו דבת"ח שהתורה מתשת כחו בכל גווני הוא מע"ש לע"ש וכ"מ בתשובת מ"ל [illegible]] ועיין לקמיה בסק"ו: (ה) הגמלים. שהם המביאים סחורות על גמליהם ממקום רחוק: (ו) ת"ח. שבחול טרודים [illegible] בתורה כ"כ שתורתן אומנותן ואל יאמר אדם אעשה עצמי ת"ח כי כתיב ועונתה לא יגרע ומ"מ בשם האריז"ל להקפיד העונה שלא ברשותה אבל ברשותה תבוא עליו ברכה [פמ"ג] ועי"ש שמסתפק בזמנינו אם נקרא ת"ח לזה ומ"מ מלמד זכות דלפי הדור הוא ת"ח והוא [illegible] כן לית חיוב עונה כ"א בליל שבת ועיין בבה"ל [illegible]. יש שכתבו שה"ה (ג) בר"ח ויו"ט. ונראה לפי טעם המ"א הנ"ל בסק"ו שצריך לעסוק בתורה בלילה אין לחייב אותו בר"ח ועיין בבה"ל. אין לשמש (ד) בליל א׳ של פסח וליל שבועות ושני ימים של ר"ה **וליל שמיני עצרת אם לא בליל טבילה. וכ"ז אינו אלא לאדם שהוא מלא ביראה ולא יחטא ח"ו אבל אלו שיצרם מתגבר עליהם והם חושבים שהוא כעין איסור** תורה ועי"ז באים ח"ו לידי כמה מכשולים מצוה לשמש אפילו בר"ה **ויטבול למחר דמצד הדין אין איסור אלא ביוה"כ ובט"ב ובימי אבלות שלו או שלה** [חכמ"א]: (ח) **בליל טבילתה.** ר"ל אפילו שלא בשעת עונתה: (ט) **לדרך. עיין לקמן בסט"ו:** (י) **מניקה.** ר"ל אף שהיא מניקה או מעוברת מ"מ חייב לפקדה [ב"י]: (יא) **לפקדה.** היינו אפילו שלא בשעת עונתה וה"ה ביוצא לדרך אף שם מהני מחילה דילה [פמ"ג]: (יב) **כאדם שפורע חובו וכו׳.** וזה [illegible] בעת עיבור ויניקה: ב (יג) ויתן עיניו. פי׳ שיתן מחשבתו (ה) בשעת תשמיש על האחרת: ג (יד) אנוסה. אפילו אינה אנוסה רק (ו) שאינה מרוצה מפני כעס שיש לה עליו לכן יפייס ואח"כ [illegible] (טו) שנואה. בשעת תשמיש אבל אם היא אז רצויה אע"פ שהיא שנואה שרי [טור]: (טז) תמורה. אפילו שתיהן נשיו וכגון

שער הציון

(ג) בה"ט והוא מהמ"א ובא"ר מפרש כונת המ"א להיפך שאינו כחול לזה והנה חפשתי בקנה ולא מצאתי ואם כונתו כא"ר הי"ל לפרש את מקורו לענין יו"ט דאז בודאי אין חיוב כ"כ בתורה וכשבת דמיא אע"כ דכונתו להעתיק מה שכתבו המקובלים בשם האר"י לענין זיווג ר"ח ויו"ט כשבת ואמנם באמת נלענ"ד בפשיטות דאין כוונת האר"י לחייב בר"ח ויו"ט לת"ח שהתורה מתשת כחן אלא כונתו דאף שע"פ הקבלה נכון לי"א ליזהר מלשמש בחול [אם לא שיצרו גבר עליו] כ"א בשבת שאז ממשיך נפש קדושה על זרעו בר"ח ויו"ט א"צ ליזהר בכך שגם אז ממשיך נפש קדוש אבל לא שיהיה מחויב בדבר: (ד) אחרונים דע"פ קבלה נכון ליזהר: (ה) מ"א: (ו) מ"א:

הגהות ותיקונים: א) ט"ו:

Everyone is obliged to be intimate with his wife (8) on the nights when she immerses /to become halachically clean/ and when he leaves (9) on a journey, if he is not travelling for a mitzvah purpose. Likewise, if one's wife is (10) nursing and he notices that she is coaxing him and enticing him and adorning herself in his presence so that he will give her his attention, he is obliged (11) to be intimate with her.

Even when one is with /his wife/ he should not have his enjoyment in mind. Instead, /he should have the attitude/ (12) of a person who is discharging the obligation that he owes /to his wife of having relations with her/ in the times /required of him by the Torah/ and to fulfil the commandment of his Creator /to be fruitful and multiply/ and to have children who will engage in Torah /study/ and observe mitzvos as Jews. Likewise, it is /also/ perfectly in order if one has in mind the betterment of a child. (For /marital relations/ are beneficial to /the child/ in the last six months /of pregnancy/, since due to

Mishnah Berurah

or on the night of Shemini Atzeres,[6] unless /his wife/ immersed /herself on one of these/ nights /to become halachically clean/. /However,/ all this only /applies/ for a person who is full of the fear /of Heaven/ and will not /be led to/ sin /in consequence/, God forfend, but /not/ for those /people/ whose /evil/ inclination /is capable of/ getting the better of them. /The latter/ consider /the abstention from marital relations on these nights/ a sort of Torah prohibition and as a result of /their observance of/ it they stumble into several pitfalls, G-d forfend. /For them, though,/ it is a mitzvah to have marital relations even on Rosh Ha-Shanah and /then/ to immerse on the morrow /so that they will be halachically clean/. For /marital relations/ are only prohibited halachically on Yom Kippur and Tishah Be-Av and on /either the husband's or wife's/ days of mourning. [*Chachm.A.*]

(8) **On the nights when she immerses.** I.e., /one is obliged to have marital relations with her then/ even if it is not one of the /regular/ times /when he must have marital relations/ with her.

(9) **On a journey.** See below in Par. 15.

(10) **Nursing.** I.e., even if /one's wife/ is nursing or is pregnant, he is nevertheless obliged to be intimate with her /in such a case/. [*B.Y.*]

(11) **To be intimate with her.** I.e., even /if she behaves in this manner/ when it is not one of the /regular/ times /when he must have marital relations/ with her. /This applies/ correspondingly when one is leaving on a journey, except that if she forgoes /her rights/ in that case this is of avail /to exempt him from the obligation/. [*P.Mg.*]

(12) **Of a person who is discharging the obligation, etc.** One should have this in

---

[6] The *Yeshu'os Ya'akov* adopts the view that one should not be stringent about this if he has not yet fulfilled the mitzvah of being fruitful and multiplying. (Beyur Halachah). See Note 2.

[redacted]מלים אחת לשלשים יום. הספנים אחת לששה חדשים. ועונת [redacted] להנאתו אלא [redacted] עוסקים בתורה ומקיימי מצות בישראל [redacted] אם מכוין לתיקון הולד [redacted] אחרונים יפה לו שמתוך כך יצא מלובן ומזורז שפיר דמי. ואם הוא מכוין לגדור עצמו בה כדי שלא יתאוה לעבירה כי רואה יצרו גובר ומתאוה אל הדבר ההוא הנה גם בזה יש קיבול שכר אך (טור) יותר טוב היה לו לדחות את יצרו ולכבוש אותו כי הענין הזה מרעיבו שבע משביעו רעב אבל מי שא"צ לדבר אלא שמעורר תאותו כדי למלאות תאותו זו היא עצת יצר הרע ומן ההיתר יסיתנו אל האיסור ועל זה [ח]ארז"ל המקשה עצמו לדעת יהא בנדוי: **ב** [ט]לא ישתה אדם בכוס זה (יג) ויתן עיניו (ו) בכוס אחר ואפילו שתיהן נשיו: **ג** [י]וברותי מכם המורדים והפושעים בי אלו בני ט' מדות בני (ז) (יד) אנוסה בני (ח) (טו) שנואה * בני נידוי בני (ט) (טז) תמורה

באר הגולה

ג משמעות מימרא דרב הונא בריה דרב יוסף בברכות כ"ד
ד יבמות ס"א
ה פסחים ע"ב ובפירש"י ועירובין ק' וסוטה ב'
ו טור
ז שם בשם הראב"ד
ח כלה
ט נדרים כ'
י שם

באר היטב

רמב"ם ומשמע בגמרא אפילו הם בני תורה: (ג) לליל שבת. וה"ה בר"ח ויו"ט ואל יאמר אדם אעשה עצמי כת"ח כי כתיב ועונתה לא יגרע ס' הקנה: (ד) טבילתה. אפילו שלא בשעת עונתה. טוב לומר קודם הזווג מזמור לדוד ה' רועי לא אחסר וגו'. וכל אזהרות רז"ל על זווג משבת לשבת הוא במשמש לשם הריון האר"י ז"ל. ואין לשמש ב' לילות של ר"ה והנזהר ביו"ד ימי תשובה תע"ב שכנה"ג. וכתב האר"י ז"ל שאין לשמש ליל ש"ע וליל שבועות וליל א' של פסח אם לא בליל טבילה. וליל ז' של פסח מותר בזווג ספר הכוונות: (ה) לדרך. עי' סעיף ט"ז[א]: (ו) בכוס אחר. פי' שיתן מחשבתו בשעת תשמיש על האחרת: (ז) אנוסה. פי' אינה אנוסה רק שאינה מרוצה לכך לכן יפייס ואח"כ יבעול: (ח) שנואה. בשעת תשמיש אבל אם היא רצויה בשעת תשמיש אעפ"י שהיא שנואה שרי טור: (ט) תמורה. אפילו שתיהן נשיו כגון שנתכוין לזו ונזדמנה לו האחרת טור וכ"ע דהלא יעקב נתכוין לרחל ובא על לאה

ביאור הלכה

שגם אז נבראו נשמות קדושות עי"ז: * ת"ח וכו'. עיין במ"ב מש"כ בשם הפמ"ג וכ"כ בתשו' מ"ל סימן כ"א שכל מי שהוא לומד בתמידות הן אם הוא מהמורים בעם או מן התלמידים רשאי שלא לקיים עונתו כ"א אחת בשבת ואף שאין לנו דין ת"ח בזה"ז לכמה דברים מ"מ בזה רשאי לעשות עצמו ת"ח ומה שכתב מ"א שאין רשאי היינו כשהוא באמת פועל או טייל ואינו עוסק בתורה אבל לעוסקי תורה שמתשת כחם אין חילוק בין ת"ח שבזמניהם לזמנינו ע"ש ומ"מ כתב לבסוף שהיה מיעץ לסביביו שיקיימו עונת פועלים שתים בשבת והובא כ"ז בפ"ת אה"ע סי' ע"ו וכן הביא בחכמ"א בשם צוואת ר"י מפראג והעיקר הכל לפי כח האדם וכדלעיל בסק"ג ועיין לקמן בסי"ד: * מליל שבת וכו'. עיין במ"ב במש"כ שאין לשמש בליל א' ש"פ וליל שבועות וכו'. עיין בספר ישועות יעקב שמצדד דאם לא קיים עדיין פריה ורביה אין להחמיר בכל זה:

* בני נידוי. היינו כשהוא או היא היו אז בנידויים וה"ה כשהוא או היא היו באבלם [ומה דאיתא ביו"ד דמותר לבוא על אשתו כשהיא אבלה ואינה יודעת כל שאינה יודעת לאו איסורא הוי] ויש גורסין בני נדה דאף דאין הולד ממזר מזה פגום מיהא הוי ועליהם אמר הכתוב וברותי מכם וגו' [פמ"ג]:

משנה ברורה

[redacted]

תורה ועי"ז באים ח"ו לידי כמה מכשולים מלוה לשמש אפילו בר"ה [redacted] אבלות שנו או [redacted] [מכת"א]: (ח) בליל טבילתה. ר"ל אפילו שלא בשעת עונתה: (ט) לדרך. עיין לקמן בסט"ו: (י) מניקה. ר"ל אף שהיא מניקה או מעוברת ת"מ חייב לפקדה [ב"י]: (יא) לפקדה. היינו אפילו שלא בשעת עונתה וה"ה ביוצא לדרך אך שם מהני מחילה לידה [פמ"ג]: (יב) באדם שפורש [redacted]. וזה יכוין אפילו בעת עיבור ויניקה: **ב** (יג) ויתן עיניו. פי' שיתן מחשבתו (ה) בשעת תשמיש על האחרת: **ג** (יד) אנוסה. אפילו אינה אנוסה רק (ו) שאינה מרוצה מפני כעס שיש לה עליו לכן יפייס ואח"כ יבעול: (טו) שנואה. בשעת תשמיש אבל אם היא אז רצויה אע"פ שהיא שנואה שרי [טור]: (טז) תמורה. אפילו שתיהן נשיו וכגון

שער הציון

(ג) בה"ט והוא מהמ"א ובא"ר מפרש כונת המ"א להיפך שדינו כחול לזה והנה חפשתי בקנה ולא מצאתי ואם כונתו כא"ר הי"ל לפרש את מקורו לענין יו"ט דאז בודאי אין חיוב כ"כ בתורה וכשבת דמיא אע"כ דכונתו להעתיק מה שכתבו המקובלים בשם האר"י לענין זיווג ר"ח ויו"ט כשבת ואתכם באמת כלענ"ד בפשיטות דאין כוונת האר"י לחייב בר"ח ויו"ט לת"ח שהתורה מתשת כחן אלא כונתו דאף שע"פ הקבלה נכון לי"א ליזהר מלשמש בחול [אם לא שיצרו גבר עליו] כ"א בשבת שאז ממשיך נפש קדושה על זרעו בר"ח ויו"ט א"ל ליזהר בכך שגם אז ממשיך נפש קדוש אבל לא שיהיה מחוייב בדבר: (ד) אחרונים דע"פ קבלה נכון ליזהר: (ה) מ"א: (ו) מ"א:

הגהות ותיקונים: א) ט"ו:

these /relations the child/ will be white and bouncing.) If one's purpose /in having marital relations/ with her is to protect himself so that he should not lust for transgression (since he see his inclination getting the better of him and lusts for /marital relations/) *Gloss: he will also receive a reward for this. However, (...)* it is better for him to push aside his inclination and conquer it, for in this matter, if one starves himself he will be satisfied, /whereas/ if one satisfies himself he will be starved.

On the other hand, if one does not need to /have marital relations/, but /deliberately/ awakens his appetite in order to gratify his desire, this /stems from/ the counsel of the evil inclination. It will follow /its success in getting him to do/ the permitted by seducing him to /do something/ which is prohibited. Our Rabbis, of blessed memory, said[2*] with reference to this, "If one has an erection wilfully he should be banned."

2. A person should not drink from one glass (13) with his eyes on a different glass, even if both /women/ are his wives.

3. "And I will purge from you those that rebel and transgress against me."[3*] This /refers to/ the offspring of /marital relations with/ nine classes /of partner/. The offspring of /marital relations with/ (14) a forced woman, (15) a hated woman, a banned[4*] /partner/, (16) an interchanged woman,

Mishnah Berurah

mind even when /his wife/ is pregnant or is nursing.

(13) With his eyes. I.e., /one should not/ think of another /woman/ when he has marital relations /with his wife/.

(14) A forced woman. Even /a woman/ who was not /actually/ forced /to have marital relations/, but was merely disinclined /to have them/ because she was angry with /her husband, is also included in this category/. Consequently, one must appease /his wife first/ and /only/ afterwards take possession /of her/.

(15) A hated woman. /I.e., if one hated her/ when he was having marital relations /with her/. However, if one wants /his wife/ at the time /when he wishes to have marital relations with her, then/ even if he /generally/ hates her, /the relations/ are permitted. [*Tur*]

(16) An interchanged woman. /I.e.,/ even if both /women/ are one's wives. The

---

[2*] *Nidah* 13b.

[3*] *Yechezke'eyl* 20:38.

[4*] A ban is imposed on a person for various transgressions, for non-observance of community regulations or to combat an undesirable practice. The Sages placed restrictions on the contacts people may have with a banned person. It is also forbidden to have marital relations with such a person.

בני (י) (יז) מורדת בני (יא) (יח) שכרות בני (יב) (יט) גרושת הלב בני (יג) (כ) ערבוביא בני (יד) (כא) חצופה: **ד** * [כ]אסור להסתכל באותו מקום [ל]שכל המסתכל שם אין לו בושת פנים ועובר על והצנע לכת ומעביר הבושה מעל פניו שכל המתבייש אינו חוטא דכתיב ובעבור תהיה יראתו על פניכם זו הבושה לבלתי תחטאו ועוד דקא מגרה יצר הרע בנפשיה * וכ"ש הנושק שם שעובר על כל אלה ועוד שעובר על בל תשקצו את נפשותיכם: **ה** [מ]הוא למטה והיא (טו) למעלה זו דרך עזות שמשו שניהם כאחד זו דרך עקש: **ו** [נ]אסור לשמש מטתו בפני כל אדם אם הוא * נעור (כב) [ס]ואפילו ע"י הפסק מחיצה הגה [ע]בפני תינוק שאין יודע לדבר מותר * [פ]בית שיש בו ס"ת או חומשים (כג) העשוים בגלילה אסור לשמש בו (כד) * עד שיהיה בפניו (טז) (כה) מחיצה (ולענין לעשותה בשבת עיין לקמן ריש סימן שט"ו) [צ]ואם יש לו (כו) בית (יז) אחר * אסור עד שיוציאנה ואם יש בו (כז) תפילין (יח) (כח) [ק]או ספרים (כט) אפילו של גמרא אסור (ל) * עד שיתנם

כ שם ל הראב"ד בשער הקדושה מ טור בשם מסכת כלה נ כלה י"ז ס טור ע שם והראב"ד מהא דפסחים קי"ב פ ברכות כ"ה ושם בתוס' צ שם ק תוס' והרא"ש והראב"ד

באר היטב

עמ"א: (י) מורדת. דאמרה לא בעינא לך ואעפ"כ הוא משמש עמה אעפ"י שרצויה בשעת תשמיש: (יא) שכרות. הוא או היא: (יב) גרושת. שבדעתו לגרשה אעפ"י שהוא אוהבה כגון מאותן שכופין להוציא: (יג) ערבוביא. כגון שנתן דעתו על אחרת כמ"ש ס"ב: (יד) חצופה. שתבעתו בפה. אבל אי מקשטת עצמה ומרצה אותו שיתן דעתו עליה ה"ל בנים מהוגנים: (טו) למעלה. מכלל קדושת הזווג שיהא פנים כנגד פנים זוהר: (טז) מחיצה. ואם יש נקבים וחלונות כעין סריגה אעפ"י דלענין טומאה חשיבי כמחיצה אבל הכא אסור עד שיהיו הספרים מכוסין מן העין שאין נראין מ"א ע"ש. ועי' בתשובת שער אפרים סי' קי"ט. ועיין בא"ע סי' כ"ה ס"ק ה' מש"ש: (יז) אחר. פי' חדר אחר: (יח) או ספרים. ופשוט דגם המזוזה צריך לכסות בכלי תוך כלי:

משנה ברורה

(ז) וכגון שנתכוין לזו ונזדמנה לו אחרת: (יז) מורדת. דאמרה לא בעינא לך לבעל ואעפ"כ הוא משמש עמה אע"פ שהיא מרוצה לו בשעת תשמיש: (יח) שכרות. הוא או היא שכורה. ומסתברא דדוקא נתבלבל דעתו מחמת שכרות ולא בשתה רביעית [פמ"ג]: (יט) גרושת הלב. שבדעתו לגרשה אע"פ שהוא אוהבה כגון מאותן שכופין להוציא: (כ) ערבוביא. כגון שנותן אז דעתו על אחרת כמ"ש ס"ב: (כא) חצופה. שתובעתו בפה אבל אי מקשטת עצמה ומרצה אותו שיתן דעתו עליה אדרבה אז חייב בעונה כדלעיל בס"א והו"ל בנים מהוגנים. וכל אלו הדברים הנזכרים כאן צריך ליזהר אפילו כשהיא מעוברת או זקנה שאינה ראויה לילד [פמ"ג]. (ח) כתבו האחרונים דיש ליזהר מלבוא על אשתו כשהיא ישנה: **ו** (כב) ואפילו ע"י הפסק וכו'. הטעם (ט) דמרגיש הוא בעת שהלה משמש מטתו ואין כאן צניעות. ואם הוא בענין שאין מרגישים כלל מותר ע"י הפסק מחיצה [אחרונים]: (כג) העשויים בגלילה. ר"ל שהן כתובין בקלף כמו ספר תורה אלא שיש בהן רק חומש התורה וה"ה שאר (י) כתבי קודש כשהן עשוין בגלילה: (כד) עד שיהיה וכו'. ר"ל אפילו היא מונחת בארגז וע"ג הארגז יש עוד כיסוי דלגבי תפלין ושאר ספרים מהני וכדלקמיה בס"ת אסור עד שיהיה מחיצה מפסקת וכשיש מחיצה אפילו אינה מונחת [illegible] כ"ב שרי: (כה) מחיצה. ומה שפרוש [illegible] בכלל מחיצה [ואפילו הוילון הוא גבוה הרבה שאין הספר נראה עי"ז והס"ת מונחת בארגז ובכמה כיסויין על הארגז ג"כ אסור] שהוילון נע ונד ע"י רוח. כתב המ"א אם יש נקבים וחלונות כעין סריגה (יב) אסור עד שיהיו הספרים מכוסים מן העין שאין נראין ובספר נהר שלום מפקפק על דבריו וכן בספר תוספת ירושלים ובמקום הדחק יש לסמוך ע"ז אכן לכתחלה טוב לכסות שלא יהיו הספרים נראין ובפרט בס"ת בודאי יש להחמיר: (כו) בית אחר. פי' חדר אחר: (כז) תפלין. וה"ה מזוזה ועיין לעיל בסימן מ' במ"ב שם ביארנו כל פרטי הדינים: (כח) או ספרים. ר"ל כ"ד ספרי קודש ומיירי שאינם עשוין בגלילה דאי עשוין בגלילה דינם כס"ת וכנ"ל: (כט) אפילו של גמרא. ר"ל אע"ג דגמ' לא ניתן לכתוב בדורות הראשונים משום דדברים שבע"פ אסור לאומרם בכתב אפ"ה כיון דלבסוף התירו האמוראים לכתוב משום עת לעשות לה' הו"ל כשאר ספרי קודש וממילא היום ה"ה כל הספרים הן בכתיבה או בדפוס יש בהן קדושה [פמ"ג]: (ל) עד שיתנם

ביאור הלכה

* אסור להסתכל וכו'. והעובר ע"ז הויין ליה בנים סומין [גמרא]:

* וכ"ש וכו'. והעובר ע"ז הויין ליה בנים אלמים [גמ']: * ניעור. ובפני ישן מותר אפילו בלא הפסק מחיצה ומ"מ לכתחלה טוב במקום שבני אדם ישנים בבית שיעמיד מחיצה סביב המטה [שקורין פארהאנג:]

* בית שיש בו ס"ת. משמע בגמרא דיש בזה חשש סכנה אם יעבור ע"ז:

* עד שיהיה בפניו מחיצה. מסתימת הטוש"ע משמע דכיון שיש מחיצה המפסקת אפילו אם הס"ת עומד למעלה בגובה ונראית מרחוק שרי ועיין בא"ר שמפקפק בזה ובס"ת בודאי יש להחמיר ולכסותה בכיסוי [ודוקא כשהמחיצה עשויה באופן שלא תניד ברוח מצויה כגון מה שקורין פארהאנ"ג או אפילו בוילון פרוסה סביב המטה וקשורה מלמטה שלא תניד דאל"ה אין שם מחיצה עלה וכיסוי לא מהני בס"ת ואפילו כמה כיסויין] ובשאר ספרים אפשר שיש להקל כיון שיש מחיצה גמורה המפסקת [חכמת אדם בכלל קכ"ח עי"ש]: * אסור עד שיוציאנה. ואם הפתח פתוח ונראה מרחוק יש לעיין בדבר דאפילו לפי מה שפסק המ"א בסקט"ו להחמיר היכא דהמחיצה עשויה כעין סריגה משום דהספרים נראין אפשר דהכא עדיף טפי דהא עיקר הטעם משום דכשנראה דרך נקבי המחיצה איכא קצת בזיון והכא כיון דהוא חדר אחר לגמרי אין בזה בזיון ותדע דחדר עדיף ממחיצה דהא אפילו במחיצה טובה שאין נראה על ידה הס"ת ג"כ מחמרינן היכא דיש לו חדר אחר להוציאה שם אלמא דחדר עדיף טפי ומצאתי בנהר שלום שגם הוא מצדד להקל בזה אלא שמדבריו משמע דהמ"א מחמיר בזה ולענ"ד נראה דגם המ"א מודה דיש להקל בזה וכדכתיבנא. ולמעשה נראה דבשאר ספרים בודאי יש לסמוך להקל דאין מחוייב לכסותן שם ולענין ס"ת יש להחמיר לכסותה שם. אח"כ מצאתי בפתחי תשובה ליו"ד סי' רפ"ב סק"ט בשם הפמ"א שמחמיר בזה גם לענין שאר ספרים והפ"ת מקיים ע"ז ול"ע בזה ול"נ דהסומך להקל כנהר שלום אין למחות בידו: * עד שיתנם וכו'. ואין נ"מ בין אם הספרים מונחים למטה או שעומדים בגובה על הדף [שקורין פאליצ"ע] כיון שהם באותו

מתרגם: [ס]מחיצה מעץ או מבד

שער הציון

(ז) הקשה המ"א דהלא יעקב נתכוין לרחל ובא על לאה ותירץ דוקא כשנתכוין לגוף זה ונזדמנה לו גוף אחר תחתיו אבל יעקב משעת כניסתו לחופה ראה לאה ונתכוין לגופה רק שסבר ששמה רחל ע"כ לית לן בה: (ח) א"ר ופמ"ג בשם הרמב"ם: (ט) פרישה: (י) כ"כ בחכ"א כלל קכ"ח וכ"מ מהרא"ש: (יא) חכמ"א וש"א: (יב) ואם יש שום כיסוי על הספרים מותר ואפילו בס"ת דהא באמת כיון שהמחיצה מפסקת הו"ל שם כרשות אחרת אלא דעכ"פ

(17) a rejecting wife, **(18)** a drunken /partner/, **(19)** a /wife whose husband/ has decided to divorce her, **(20)** a substituted woman and **(21)** an impudent woman.[5*]

4. It is forbidden to gaze at the relevant part /of her body/, since whoever gazes there is shameless, transgresses /the requirement/ "to walk modestly"[6*] and stifles his sense of shame. Whoever is susceptible to shame does not sin, as it is written,[7*] "And in order that the fear of Him should be on your faces (i.e., shame), so that you should not sin." Furthermore, /by looking there/ one incites the evil inclination against himself.

One transgresses all /the above/ all the more if he kisses there. /Then,/ he also transgresses /the prohibition of/, "You should not make yourselves abominable."[8*]

5. For /the husband/ to be below and /the wife/ above /during marital relations/ is insolent behavior. For them to have marital relations when they are both in the same /position/ is perverted behavior.

6. It is forbidden to have marital relations in the presence of anybody, if he is awake, **(22)** even when they are separated /from him/ by a partition[9*] that is

Mishnah Berurah

example is when one intended /to have marital relations/ with one /of the women/ and happened /to have them/ with the other /instead/.

(17) A rejecting wife. /I.e.,/ when /a woman/ said /to her husband/, "I do not want you as a husband," and he nevertheless had relations with her. /This applies/ even if she was agreeable to the marital relations when /they had them/.

(18) A drunken /partner/. /I.e.,/ if /either the husband or the wife/ was drunk. /However,/ it /seems/ logical that this only /applies/ when the mind /of one of the partners/ was muddled because of the drunkenness, but not when /a partner merely/ drank a *revi'is*[7] /of intoxicating drink/. [*P.Mg.*]

(19) A /wife whose husband/ has decided to divorce her. /I.e.,/ if he intended to divorce her, even though he loved her /at the time when he had the marital relations with her/. For example, if she was one of /the women/ we force /a husband/ to divorce.

(20) A substituted woman. The example is that /her husband/ had in mind another /woman/ during /the marital relations, which is forbidden/, as stated in Par. 2.

(21) An impudent woman. /I.e., a woman/ who asked /her husband/ verbally /for marital relations/. However, if /one's wife/ adorns herself and entices him to give her his attention, then, on the contrary, he is conjugally obliged /to have marital relations with her/, as /stated/ above in Par. 1, and he will have worthy offspring /from the relations/.

One must avoid /marital relations with/ any of the categories /of partner/ mentioned here, even where /the wife/ is pregnant or is so old that she is incapable of childbirth. [*P.Mg.*]

The Acharonim write that one must avoid having intimate relations with his wife when she is asleep.

(22) Even when they are separated, etc. The reason /for this/ is that /in these circumstances the other person/ would be conscious /of what is happening/ while they

---

[5*] The offspring of marital relations with a partner who is a mourner also belongs to this category. (Beyur Halachah)

[6*] *Michah* 6:8.

[7*] *Shemos* 20:17.

[8*] *Va-Yikra* 20:25.

[9*] Such a partition is not essential when someone is present asleep, although it is desirable to place a partition around the bed. (Beyur Halachah)

[7] A volume equivalent to that of one and a half eggs.

[illegible] שכרות בני (יב) (יט) גרושת הלב בני (יג) (כ) ערבוביא בני [illegible] * אסור [illegible] איז לו בושת פנים [illegible] חוטא דכתיב ובעבור תהיה יראתו על פניכם [illegible] שם [illegible] והיא (טו) למעלה [illegible] דרך עקש: ד ׳אסור לשמש מטתו בפני כל אדם אם הוא * נעור (כב) °ואפילו ע"י [illegible] מחיצה **עשרה** ^ע^**ובפני תינוק שאין יודע לדבר מותר** * ^פ^**בית שיש בו ס"ת או חומשים** (כג) **העשוים בגלילה אסור לשמש בו** (כד) * **עד שיהיה בפניו** (טז) (כה) **מחיצה** (ולענין לעשותה בשבת עיין לקמן ריש סימן שט"ו) ^צ^**ואם יש לו** (כו) **בית** (יז) **אחר * אסור עד שיוציאנה ואם יש בו** (כז) **תפילין** (יח) (כח) ^ק^**או ספרים** (כט) **אפילו של גמרא אסור** (ל) * **עד שיתנם**

באר הגולה

כ שם ל הרא"ש בשער הקדושה
מ טור בשם מסכת כלה נ כלה י"ז
ס טור ע שם ורא"ש מהא דפסחים קי"ב
פ ברכות כ"ה ושם בתוס' צ שם
ק תוס' והרא"ש והרא"ש

באר היטב

עמ"א: (י) מורדת. דאמרה לא בעינא לך ואעפ"כ הוא משמש עמה אעפ"י שרצוייה בשעת תשמיש: (יא) שכרות. הוא או היא: (יב) גרושת. שבדעתו לגרשה אעפ"י שהוא אוהבה כגון מאותן שכופין להוציא: (יג) ערבוביא. כגון שנתן דעתו על אחרת כמ"ש ס"ב: (יד) חצופה. שתבעתו בפה. אבל אי מקשטת עצמה ומרצה אותו שיתן דעתו עליה ה"ל בנים מהוגנים: (טו) למעלה. מכלל קדושת הזווג שיהא פנים כנגד פנים זוהר: (טז) מחיצה. ואם יש נקבים וחלונות כעין סריגה אעפ"י לענין טומאה חשיבי כמחיצה אבל הכא אסור עד שיהיו הספרים מכוסין מן העין שאין נראין מ"א ע"ש. ועי' בתשובת שער אפרים סי' קי"ט. ועיין בא"ע סי' כ"ה ס"ק ה' מש"ש: (יז) אחר. פי' חדר אחר: (יח) או ספרים. ופשוט דגם המזוזה צריך לכסות בכלי תוך כלי:

משנה ברורה

[illegible]

ד (כב) ואפילו ע"י הפסק וכו'. הטעם (ט) דמרגיש [illegible] משמש מטתו ואין כאן צניעות. ואם הוא בענין שאין מרגישים כלל מותר ע"י הפסק מחיצה [אחרונים]: (כג) העשויים בגלילה. ר"ל שהן כתובין בקלף כמו ספר תורה אלא שיש בהן רק חומש התורה וה"ה שאר (י) כתבי קודש כשהן עשויין בגלילה: (כד) עד שיהיה וכו'. ר"ל אפילו היא מונחת בארגז וע"ג הארגז יש עוד כיסוי דלגבי תפלין ושאר ספרים מהני וכדלקמיה בס"ת אסור עד שיהיה מחיצה מפסקת וכשיש מחיצה אפילו אינה מונחת בארגז כלל ג"כ שרי: (כה) מחיצה. ומה שפרוש וילון סביב המטה (יא) אינה בכלל מחיצה [ואפילו הוילון הוא גבוה הרבה שאין הספר נראה עי"ז והס"ת מונחת בארגז ובכמה כיסויין על הארגז ג"כ אסור] שהוילון נע ונד ע"י רוח. כתב המ"א אם יש נקבים וחלונות כעין סריגה (יב) אסור עד שיהיו הספרים מכוסים מן העין שאין נראין ובספר נהר שלום מפקפק על דבריו וכן בספר תוספת ירושלים ובמקום הדחק יש לסמוך ע"ז אכן לכתחלה טוב לכסות שלא יהיו הספרים נראין ובפרט בס"ת בודאי יש להחמיר: (כו) בית אחר. פי' חדר אחר: (כז) תפלין. וה"ה מזוזה ועיין לעיל בסימן מ' במ"ב שם ביארנו כל פרטי הדינים: (כח) או ספרים. ר"ל כ"ד ספרי קודש ומיירי שאינם עשוין בגלילה דאי עשוין בגלילה דינם כס"ת וכנ"ל: (כט) אפילו של גמרא. ר"ל אע"ג דגמ' לא ניתן לכתוב בדורות הראשונים משום דדברים שבע"פ אסור לאומרם בכתב אפ"ה כיון דלבסוף התירו האמוראים לכתוב משום עת לעשות לה' הו"ל כשאר ספרי קודש ומתילא היום ה"ה כל הספרים הן בכתיבה או בדפוס יש בהן קדושה [פמ"ג]: (ל) עד שיתנם

ביאור הלכה

* אסור להסתכל וכו'. והעובר ע"ז הויין ליה בנים סומין [גמרא]:

* וכ"ש וכו'. והעובר ע"ז הווין ליה בנים אלמים [גמ']: * ניעור. ובפני ישן מותר אפילו בלא הפסק מחיצה ומ"מ לכתחלה טוב במקום שבני אדם ישנים בבית שיעמיד מחיצה סביב המטה [שקורין פארהאנג]:

* בית שיש בו ס"ת. משמע בגמרא דיש בזה חשש סכנה אם יעבור ע"ז:

* עד שיהיה בפניו מחיצה. מסתימת הטוש"ע משמע דכיון שיש מחיצה המפסקת אפילו אם הס"ת עומד למעלה בגובה ונראית מרחוק שרי ועיין בא"ר שמפקפק בזה ובס"ת בודאי יש להחמיר ולכסותה בכיסוי [ודוקא כשהמחיצה עשויה באופן שלא תניד ברוח מצויה כגון מה שקורין פארהאנ"ג או אפילו בוילון פרוסה סביב המטה וקושרה מלמטה שלא תניד דאל"ה אין שם מחיצה עלה וכיסוי לא מהני בס"ת ואפילו כמה כיסויין] ובשאר ספרים אפשר שיש להקל כיון שיש מחיצה גמורה המפסקת [חכמת אדם בכלל קכ"ח עי"ש]: * אסור עד שיוציאנה. ואם הפתח פתוח ונראה מרחוק יש לעיין בדבר דאפילו לפי מה שפסק המ"א בסקט"ו להחמיר היכא דהמחיצה עשויה כעין סריגה משום דהספרים נראין אפשר דהכא עדיף טפי דהא עיקר הטעם משום דכשנראה דרך נקבי המחיצה איכא קצת בזיון והכא כיון דהוא חדר אחר לגמרי אין בזה בזיון ותדע דחדר עדיף ממחיצה דהא אפילו במחיצה טובה שאין נראה על ידה הס"ת ג"כ מחמרינן היכא דיש לו חדר אחר להוציאה שם אלמא דחדר עדיף טפי ומצאתי בנהר שלום שגם הוא מצדד להקל בזה אלא שמדבריו משמע דהמ"א מחמיר בזה ולענ"ד נראה דגם המ"א מודה דיש להקל בזה וכדכתיבנא. ולמעשה נראה דבשאר ספרים בודאי יש לסמוך להקל דאין מחוייב לכסותן שם ולענין ס"ת יש להחמיר לכסותה שם. אח"כ מצאתי בפתחי תשובה ליו"ד סי' רפ"ב סק"ט בשם הפמ"א שמחמיר בזה גם לענין שאר ספרים והפ"ת מסיים ע"ז ול"ע בזה ול"נ דהסומך להקל כנהר שלום אין למחות בידו: * עד שיתנם וכו'. ואין נ"מ בין אם הספרים מונחים למטה או שעומדים בגובה על הדף [שקורין פאליצ"ע] כיון שהם באותו

מתרגם: °מחיצה מען או מכל

שער הציון

(ז) הקשה המ"א דהלא יעקב נתכוין לרחל ובא על לאה ותירץ דוקא כשנתכוין לגוף זה ונזדמנה לו גוף אחר תחתיו אבל יעקב משעת כניסתו לחופה ראה לאה ונתכוין לגופה רק שסבר ששמה רחל ע"כ לית לן בה: (ח) א"ר ופמ"ג בשם הרמב"ם: (ט) פרישה: (י) כ"כ בחכ"א כלל קכ"ח וכ"ת מהרא"ש: (יא) חכמ"א וש"א: (יב) ואם יש שום כיסוי על הספרים מותר ואפילו בס"ת דהא באמת כיון שהמחיצה מפסקת הו"ל שם כרשות אחרת אלא דעכ"פ

ten /handbreadths high/. /However, marital relations/ are permitted in the presence of a child who does not know /how/ to talk.

It is forbidden to have marital relations in a room where there is a Torah scroll or a *chumash*[10*] **(23)** in scroll form, **(24)** unless /the scroll/ has **(25)** a partition in front of it. *(As to whether one may make /such a partition/ on Shabbos, see below at the beginning of Sec. 315.)* If one has **(26)** another house, /marital relations/ are forbidden unless one removes /the scroll from the house/.

If there are **(27)** *tefilin* **(28)** or /holy/ books, **(29)** even of Gemara /, in the house/, it is forbidden /to have marital relations there/ **(30)** unless one has put

Mishnah Berurah

had the marital relations and modesty would be lacking. /However,/ if the conditions are such that /the other person/ will not be conscious of /the marital relations/ at all, it is permitted /for them to have them/ when they are separated /from him/ by a partition. [Acharonim]

(23) In scroll form. I.e., if it is written on parchment like a Torah scroll, but only comprises one *chumash* of the Torah.

The same ruling /applies/ to the other holy scriptural /books/ when they are in scroll form.

(24) Unless /the scroll/ has, etc. I.e., it is forbidden, unless there is an intervening partition, even when the Torah scroll /or *chumash*/ is lying inside a box and there is another cover over the box, which avails /for marital relations to be permitted/ in the case of *tefilin* or other /holy/ books, as /stated/ below. When there is an /intervening/ partition /, however, then/ even if /the scroll/ is not lying inside a box at all it is also permitted /to have marital relations/.

(25) A partition. If a curtain is drawn roundabout the bed it is not classed as a partition, since such a curtain flaps and flutters in wind. [Even if the curtain is very high, so that the /holy/ book is not visible because of it, and the Torah scroll is lying in a box and there are several covers over the box, /marital relations/ are also forbidden.]

The *M.A.* writes that if the partition is lattice-like, having spaces or windows, /marital relations/ are forbidden unless the /holy/ books are hidden from the eye and are thus not visible. The work *Nehar Shalom* and, likewise, the work *Tosefes Yerushalayim* are sceptical about /the correctness of/ his words. Where there is a pressing /need/ one may rely on this, but, initially, it is desirable to cover the /holy/ books from view. Especially where a Torah scroll is involved one should definitely be stringent.[8]

(26) Another house. I.e., another room.

(27) *Tefilin.* The same ruling /applies/ to a *mezuzah*.

See the Mishnah Berurah above in Sec. 40. We have explained all these laws there in detail.

(28) Or books. I.e., /any of/ the twenty-four holy books /of Scripture/.

/The Shulchan Aruch/ is referring to /an instance/ when they are not in scroll form, since if they are in scroll form they have the /same/ ruling as a Torah scroll, as /stated/ above.

(29) Even of Gemara. I.e., even though in earlier generations the Gemara was not allowed to be written down in view /of the fact/ that oral material was forbidden to be stated in writing, /Gemara books/ nevertheless have the same /ruling/ as other holy /scriptural/ books, since the Amoraim eventually permitted /the Gemara/ to be written down because of /the principle of/, "At a time when one must act for the Lord."[9] It follows that nowadays this ruling /applies/ to all /types of Torah/ books and, irrespective of whether they are handwritten or printed, they all have holiness. [*P.Mg.*]

(30) Unless one has put them, etc. I.e.,

[10*] I.e., one of the five books which collectively comprise the Torah.

[8] In the Beyur Halachah, the author writes, correspondingly, that when a Torah scroll is visible above the partition one should certainly be stringent and cover it, but it may be that one may be lenient for other holy books which are visible above the partition. When they are in another room but are visible through the entrance, one should be stringent in the case of a Torah scroll, but if one is lenient where other holy books are concerned one need not protest against him.

[9] *Tehilim* 119:126. The verse continues, "annul your Torah." The Sages relied on this principle to permit the writing down of the Gemara, which could otherwise have been forgotten.

(לא) בכלי בתוך כלי ר והוא שלא יהא השני מיוחד להם (וע"ל סי' מ' ס"ב) **אבל אם הוא מיוחד להם אפי' מאה כחד חשיבי ואם פירש** (לב) **טלית ע"ג** (יט) **ארגז** (לג) **חשוב ככלי בתוך כלי:** ז [illegible] [illegible] [illegible] פח ודומה כמי שכפאו [illegible] היה ממרק האבר בשעת תשמיש כדי למעט הנאתי [illegible] כלומר עכשיו מגלה אותה לצורך תשמיש יעכשיו מכסה אותה כלומר שלא היה מאריך באותה מעשה ודומה לו כמו שבעתו השד ונבעת והניח המעשה כל כך היה (לה) מקצר בתשמיש. ג וי"מ [illegible] טפח ממנה ומכסה מיד כדי למעט הנאתו וכולהו פירושי איתנהו (לו) וצריך בעל נפש ליזהר בהם. ט ילא יספר עמה בדברים (לז) שאינם (לח) מעניני התשמיש לא בשעת תשמיש ולא קודם לכן שלא יתן דעתו באשה אחרת ואם סיפר עמה ושימש אמרו עליו מגיד לאדם מה שיחו אפי' שיחה קלה שבין אדם לאשתו מגיד [illegible] ויכול לספר עמה קודם תשמיש כדי לרצותה: יא אסור לשמש (לט) * לאור הנר אע"פ שמאפיל בטליתו: הגה אבל אם עושה (מ) מחילה גבוה עשרה נפני הנר (הגהות מיימוני פ"ד מהל' י"ט) (מא) אע"פ [illegible]

באר הגולה

ר שם בגמרא
ש נדרים כ
מאימא שלום ת שם
א טור בשם
הראב"ד בשם י"מ
ב שם בשם
הראב"ד ג שם
ד מגילה ס'
ה נדרים כ ו מהא
דברכות ס"ב
וסוטה כ ומגילה
ס' לפירוש הר"ן
והראב"ד ז נדה
י"ז ח תוספות שם
והראב"ד

באר היטב

(יט) ארגז. ואם הארגז גדול שמחזיק מ' סאה והוא אמה על אמה ברום ג' אמות חולקת רשות לעצמה מ"א ע"ש וע' סי' ש"ד ועשו"ת חות יאיר סי' קפ"ד דוילון סביב הספרים או סביב המטה לא מיקרי מחילה הואיל ונעים ונדים ואם א"א בענין אחר מותר לשמש מטתו בחדר שבו הספרים בזמן עונה וליל טבילתה וליל יציאתו וביאתו מדרך ועי' מ"א סי' שט"ו: (כ) נראה. וה"ה אם האור נראה

ביאור הלכה

חדר ואין מחילה מפסיק ביניהם [כן מוכח בפשיטות בסימן שט"ו במ"א סוף סק"ג ע"ש וכ"כ בתשובת חו"י סימן קפ"ד והובא בפ"ת ליו"ד סי' רפ"ב]: * לאור הנר. ועבור זה הווין ליה בנים נכפין [פסחים קי"ב

משנה ברורה

שיתנם וכו'. ר"ל אע"ג דלא בעינן בהו הפסק מחילה כמו בס"ת מ"מ כלי בתוך כלי בעינן. וכתבו האחרונים דוילון התלוי לפני המטה אף דאין שם מחילה עליה כיון דאינה קשורה לצד מטה והיא נע ונד ע"י רוח ואין זה נחשב הפסק לענין ס"ת וכנ"ל בסקכ"ה מ"מ שם כיסוי (יג) יש עליה אם אין הספרים נראין עי"ז וע"כ אם יכסה על הספרים אפילו רק בכיסוי אחד מותר דתו הוי שני כיסויין וככלי בתוך כלי דמיא: (לא) בכלי[ב] תוך כלי. וה"ה שני כיסויין. ומה שנוהגין איזה אנשים שתולין נגד הספרים וילון לכסותם וסוברים שבזה לבד די לאו שפיר עבדי דזה הוי רק כיסוי אחד ובעינן עוד כיסוי אחר שיכסה אותן לבד זה: (לב) טלית ע"ג וכו'. ר"ל אע"ג (יד) דהטלית אינו פרוש רק מלמעלה ולא מלמטה אפ"ה נחשב כאלו היה מונח בכלי תוך כלי: (לג) חשוב וכו'. ואם הארגז גדול שמחזיק ארבעים סאה והוא אמה על אמה ברום שלש אמות (טו) חולקת רשות לעצמה וא"צ לפרוס עוד כסוי על הארגז (טז) ויש מחמירין בזה (יז) אכן אם מחובר לכותל במסמרין לכו"ע יש להקל: ז (לד) בתחלת הלילה וכו'. ואם רואה שיצרו מתגבר עליו ובא לידי הרהורים ויכול לבוא לידי טומאה עי"ז נא יחמיר בזה [אחרונים]: ח (לה) מקצר וכו'. עיין במ"א מש"כ בזה: (לו) וצריך וכו'. כתבו התוספות [נדה י"ז] בשם המדרש הקב"ה שונא המשמש ערום. ודוקא ערום ממש ומשום [illegible] אינה שום חשש בלבד: ט (לז) [illegible] [פמ"ג]: (לח) מעניני וכו'. [illegible] עי"ז לידי חטא [אחרונים]: [illegible] או שמאיר [illegible] עליהם להדיא [illegible] שהיא מחילה גמורה. וכ"ז דוקא (כד) כשמאפיל בטליתו אבל בלא"ה אסור דתאמר שבחדר מלא אור לא עדיף מביום ויש שמחמירין אפילו ע"י האפלת [illegible] בחדר אחר ומאיר לחדר זה לשרי

מתרגם: °כר דולק בתוך כלי שקוף

שער הציון

אינה קלת בזיון משום שנראית וכיון דמכוסה שרי: (יג) מ"א בסי' שט"ו וספר תפלה למשה[א] והביאו בחי' רע"א: (יד) לשון הרשב"א בחידושיו: (טו) מ"א וחכמ"א בכלל קכ"ח: (טז) לדעת הט"ז ביו"ד רפ"ב [פמ"ג וע"ש שדחה ראית הט"ז וע"כ נראה דבשאר ספרים [לבד ס"ת ותפילין ומזוזות] הסומך על דעת מ"א והאחרונים שהעתיקו דבריו בודאי אין למחות בידן]: (יז) הט"ז שם;: (יח) יד אהרן עי"ש שהביא מהמקובלים שאדרבה באופן זה עדיף טפי: (יט) מ"א וש"א בשם סדר היום ומבואר שם דאפילו ע"י האפלת טלית אסור: (כ) לחוש לדעת הכנה"ג: (כא) שם בקדה"י ומ"א: (כב) מ"א בסימן שט"ו סק"ג וחכ"א בכלל קכ"ח וש"א: (כג) רש"ל ומ"א: (כד) שם וכ"כ הט"ז וא"ר ובית שמואל באה"ע סי' כ"ה והגריע"ץ בסידורו ומש"כ ויש מחמירין הוא מהחכמ"א בכלל ק"ח[א] בשם המקובלים ועיין בא"ר שדעתו דאף האר"י ז"ל מודה להני פוסקים דבמאפיל שרי ואפשר דמפני שיש בזה חשש סכנתא חשש החכמ"א לדעת השל"ה דמשמע מסתימת לשונו דס"ל דהאר"י פליג על הרמ"א בזה וס"ל דבכל גווני אסור: (כה) ואם היריעות

הגהות ותיקונים: א) קכ"ח: ב) בתוך:

them (31) inside a container that is /itself/ within a container. This /solution/ is /only of avail/ if the other /container/ is not specifically designated for them *(see above in Sec. 40, Par. 2),* but when /the containers/ are specifically designated for them, even a hundred /such containers, one inside the other,/ are /all/ considered like a single /container/. If one spread (32) a cloak over a box, /the box/ is (33) considered like a container within a container /for these purposes/.

Mishnah Berurah

even though the intervention of a partition is not required in their case /for marital relations to be permitted/, as /it is/ in the case of a Torah scroll, it is nevertheless necessary /for them to be in/ a container that is /itself/ within a container.[10]

The Acharonim write that if the bed has a curtain hanging in front of it /, then,/ even though /such a curtain/ is not classed as a partition (since it is not bound at the bottom and flaps and flutters in wind) and is /therefore/ not considered an intervention where a Torah scroll is involved (as /stated/ above in sub-Par. 25), it is nevertheless classed as a cover if because of it the */tefilin* or holy/ books are not visible. Consequently, even if one covers the */tefilin* or holy/ books with just one cover it will be permitted /to have marital relations/, since there will thenceforth be two covers /to the *tefilin* or books/ and this is equivalent to /their being inside/ a container that is within a container.

(31) Inside a container that is within a container. Correspondingly, /if the books or *tefilin* have/ two covers /this is also of avail for marital relations to be permitted/.

Those people who are accustomed to hang a curtain in front of the books to cover them, in the belief that this is itself sufficient, do not act in order, since this /curtain/ is only a single covering and a further additional covering is required to cover them apart from it.

(32) A cloak over a box. I.e., even though the cloak is only spread over the top /of the box/ and does not /cover/ the bottom, it is nevertheless regarded as if /the contents of the box/ are lying inside a container that is within a container.

(33) Considered, etc. If the box is large /enough/ to hold forty *se'ah*,[11] which is /the volume of a space/ one cubit /in length/, one cubit /wide/ and three cubits high, it is classed as a separate area and it is no /longer/ necessary to spread another cover over the box. There are /authorities/ who are stringent[12] about this. However, if /the box/ is joined to the wall with nails one may be lenient according to all /authorities/.

---

[10] This is required even if they are lying above on a shelf. (Beyur Halachah)

[11] A *se'ah* is a measure of volume.

[12] Unless a Torah scroll, *tefilin* or a *mezuzah* is involved, one need definitely not protest against someone who relies on the lenient view. (Sha'ar Ha-Tziyun No. 16)

(לא) בכלי בתוך כלי ˚והוא שלא יהא השני מיוחד להם (וע"ל סי' מ' ס"ב) אבל אם הוא מיוחד להם אפי' מאה כחד חשיבי ואם פירש (לב) טלית ע"ג (יט) ארגז (לג) חשוב ככלי בתוך כלי: **ז** ˢ**לא ישמש** (לד) **בתחלת הלילה ולא בסופה כדי שלא ישמע קול בני אדם ויבא לחשוב באשה אחרת אלא באמצע הלילה: ח** ᵗ**וישמש באימה וביראה כמ"ש על ר"א שהיה מגלה טפח ומכסה טפח ודומה כמי שכפאו שד פי' באימה וביראה כאלו כפאו שד** ᵃ**וי"מ מגלה טפח ומכסה טפח שלא היה ממרק האבר בשעת תשמיש כדי למעט הנאתו ודומה כמי שכפאו שד שעושה הדבר באונס** ᵇ**וי"מ מגלה טפח שבאשה כלומר עכשיו מגלה אותה לצורך תשמיש ועכשיו מכסה אותה כלומר שלא היה מאריך באותה מעשה ודומה לו כמו שבעתו השד ונבעת והניח המעשה כל כך היה** (לה) **מקצר בתשמיש.** ᶜ**וי"מ מגלה טפח על הסינר שהיתה חוגרת בו שאף בשעת תשמיש היה מצריכה לחגרה ומגלה רק טפח ממנה ומכסה מיד כדי למעט הנאתו וכולהו פירושי איתנהו** (לו) **וצריך בעל נפש ליזהר בהם: ט** ᵈ**לא יספר עמה בדברים** (לז) **שאינם** [illegible] בשעת תשמיש [illegible] שלא יתן דעתו באשה אחרת ואם סיפר עמה ושימש אמרו עליו מגיד לאדם מה שיחו אפי' שיחה קלה שבין אדם לאשתו מגידין לו בשעת הדין: **י** ᵉאם היה לו כעס עמה אסור לשמש עד שיפייסנה ᶠויכול לספר עמה קודם תשמיש כדי לרצותה: **יא** ᶻאסור לשמש (לט) * לאור הנר אע"פ [illegible] בטליתו: הגה אבל אם עושה (מ) מחיצה גבוה עשרה לפני הנר (הגהות מיימוני פ"ד מהל' [illegible]) [illegible] שהאור (כ) נראה (מב) דרך המחיצה כגון שהפסיק בסדין שרי (כן נראה לי מדברי רש"י בפ"ג [illegible])

באר הגולה

ר שם בגמרא

ש נדרים כ׳ תא׳ימא שלום ת שם

א טור בשם הראב"ד בשם י"ת

ב שם בשם הראב"ד ג שם

ד חגיגה ה׳

ה נדרים כ׳ ו מהא דברכות ס"ב וסוטה כ׳ וחגיגה ה׳ לפירוש הר"ן והראב"ד ז נדה י"ז ח תוספות שם והראב"ד

באר היטב

(יט) ארגז. ואם הארגז גדול שמחזיק מ' סאה והוא אמה על אמה ברום ג' אמות חולקת רשות לעצמה מ"א ע"ש ועי' סי' שי"ד ועשו"ת חות יאיר סי' קפ"ד דוילון סביב הספרים או סביב המטה לא מיקרי מחיצה הואיל ונעים ונדים ואם א"א בענין אחר מותר לשמש מטתו בחדר שבו הספרים בזמן עונה וליל טבילתה וליל יציאתו וביאתו מדרך ועי' מ"א סי' שט"ו: (כ) נראה. וה"ה אם האור נראה

ביאור הלכה

חדר ואין מחיצה מפסיק ביניהם [כן מוכח בפשיטות בסימן שט"ו במ"א סוף סק"ג ע"ש וכ"כ בתשובת חו"י סימן קפ"ד והובא בפ"ת ליו"ד סי' רפ"ב]: * לאור הנר. ועבור זה הווין ליה בנים נכפין [פסחים קי"ב

משנה ברורה

[illegible] ר"ל דע"ג דלא בעינן נמי הפסק מחיצה כמו בס"ת [illegible] [illegible] [illegible]

וכל ע"י רוח ואין זה נחשב הפסק לענין ס"ת וכ"ל בסקכ"ה מ"ת שם כיסוי (יג) יש עליה אם אין הספרים נראין עי"ז ועי"כ אם יכסה על הספרים אפילו רק בכיסוי אחד מותר דתו הוי שני כיסויין וככלי בתוך כלי דמיא: (לא) בכלי˚ תוך כלי. וה"ה שני כיסויין. ומה שנוהגין איזה אנשים שתולין נגד הספרים וילון לכסותם וסוברים שבזה לבד די לאו שפיר עבדי דזה הוי רק כיסוי אחד ובעינן עוד כיסוי אחר שיכסה אותן לבד זה: (לב) טלית ע"ג ארגז. ר"ל אע"ג (יד) דהטלית אינו פרוש רק מלמעלה ולא מלמטה אפ"ה נחשב כאלו היה מונח בכלי תוך כלי: (לג) חשוב וכו'. ואם הארגז גדול שמחזיק ארבעים סאה והוא אמה על אמה [illegible] שלש אמות [illegible] לפרוס [illegible] על הארגז (טו) ויש מחמירין בזה (יז) אבן אם המוגבר לכתחלה [illegible] **ז** (לד) **בתחלת הלילה וכו'. ואם רואה שיצרו מתגבר עליו ובא לידי הרהורים ויכול לבוא לידי טומאה עי"ז לא יחמיר בזה [אחרונים]: ח** (לה) **מקצר וכו'. עיין בת"א מש"כ בזה:** (לו) **וצריך וכו'. כתבו התוספות [נדה י"ז] בשם המדרש דהקב"ה שונא המשמש ערום. ודוקא ערום ממש ומשום דיש לו לאדם להיות צנוע אבל אם מכסה עצמו מלמעלה** (יח) **ליכא שום חשש בדבר: ט** (לז) **שאינם וכו'. ואם היה לו כעס עמה מותר לספר עמה מתחלה כל דברי ריצוי כדי לפייסה וכדלקמיה [פמ"ג]:**

[illegible]

[illegible] אבל גלה"ר אסור [illegible] [illegible] (מב) דרך המחיצה. וכ"ש אם הנר בחדר אחר והאור נכנס לחדר זה דשרי

מתרגם: ˚נר דולק בתוך כלי שקוף

שער הציון

איכא קלא בזיון משום שנראית וכיון דמכוסה שרי: (יג) מ"א בסי' שט"ו וספר תפלה למשה[א] והביאו בחי' רע"א: (יד) לשון הרשב"א בחידושיו: (טו) מ"א וחכמ"א בכלל קכ"ח: (טז) לדעת הט"ז ביו"ד רפ"ב [פמ"ג וע"ש שלכה דאית הט"ז ועי"כ נראה דבשאר ספרים [לבד ס"ת ותפילין ומזוזות] הסומך על דעת מ"א והאחרונים שהעתיקו דבריו בודאי אין למחות בידן]: (יז) הט"ז שם;: (יח) יד אהרן עי"ש שהביא מהמקובלים שאדרבה באופן זה עדיף טפי: (יט) מ"א וש"א בשם סדר היום ומבואר שם דאפילו ע"י האפלת טלית אסור: (כ) לחוש לדעת הכנה"ג: (כא) שם בקדה"י ומ"א: (כב) מ"א בסימן שט"ו סק"ג וחכ"א בכלל קכ"ח וש"א: (כג) רש"ל ומ"א: (כד) שם וכ"כ הט"ז וא"ר ובית שמואל באה"ע סי' כ"ה והגריע"ץ בסידורו ומש"כ ויש מחמירין הוא מהחכמ"א בכלל ק"ח[א] בשם המקובלים ועיין בא"ר שלעתו דאף האר"י ז"ל מודה להני פוסקים דבמאפיל שרי ואפשר דמפני שיש בזה חשש סכנתא חשש החכמ"א לדעת השל"ה דמשמע מסתימת לשונו דס"ל דהאר"י פליג על הרמ"א בזה וס"ל דבכל גווני אסור: (כה) ואם היריעות

הגהות ותיקונים: א) קכ"ח: ב) בתוך:

7. One should not have marital relations (34) at the beginning of the night or at the end /of the night/, in order to avoid hearing human voices and coming to think of a different woman, but /should have them/ in the middle of the night.

8. One should have marital relations with fear and dread, as is related of Rabbi Eliezer.[11*] He would expose a handbreadth and cover a handbreadth and /act/ as if he was being forced by a demon, i.e., /he would act/ with fear and dread as if forced by a demon.

There are /authorities/ who explain that /what is meant by the statement that he would/ expose a handbreadth and cover a handbreadth is that he did not push the organ in fully when having marital relations, /in order/ to lessen his enjoyment, and /he acted/ like /a person/ being forced by a demon who does the act out of compulsion. Some explain that he would expose a handbreadth of his wife. In other words, he would uncover her then for the purposes of marital relations and then cover her /immediately/. This boils down to /the fact/ that he would not take long over the action, but /acted/ as if a demon terrified him and he became frightened and left off the deed, to such an extent would he (35) shorten the marital relations. Others explain that he would expose a handbreadth of the breechcloth which /his wife/ would gird herself with. /They maintain/ that he required her to gird /herself with/ it even during marital relations and he would expose only a handbreadth of it and /then/ cover it immediately, in order to lessen his enjoyment.

All these explanations are acceptable /and reflect correct behavior/. A person who /acts/ spiritually (36) must be careful /that he conforms/ with them.

9. One should not talk with /his wife/ about matters (37) that are not

Mishnah Berurah

(34) At the beginning of the night, etc. If one sees that his inclination is getting the better of him and he is being led to have /sensual/ thoughts, and he may come to defile[13] himself as a result, he should not be stringent about this. [Acharonim]

(35) Shorten, etc. See what the *M.A.* has written about this.

(36) Must, etc. The *Tosafos* write [/in/ *Nidah* 17/a/], quoting the *Midrash*, that the Holy One, Blessed be He, hates one having marital relations nakedly. /However,/ this only /refers to marital relations in/ actual nakedness, since a person is required to be modest, but if one covers himself above he need not be concerned at all about[14] /the fact that he is naked underneath/.

(37) That are not, etc. /However,/ if one was angry with /his wife/ he is permitted to talk to her first any words of conciliation /that are necessary/ in order to appease her, as /stated/ below /in the following paragraph/. [*P.Mg.*]

[11*] *Nedarim* 20a and b.

[13] I.e., by ejecting semen futilely.

[14] On the contrary, according to the kabalists this is preferable. (Sha'ar Ha-Tziyun No. 18)

(לא) בכלי בתוך כלי [ר]והוא שלא יהא חשוב מיוחד להם (וע"ל סי' מ' ס"ב) אבל אם הוא מיוחד להם אפי' מאה כחד חשיבי ואם פירש (לב) טלית ע"ג (יט) ארגז (לג) חשוב ככלי בתוך כלי: **ז** [ש]שלא ישמש (לד) בתחלת הלילה ולא בסופה כדי שלא ישמע קול בני אדם ויבא לחשוב באשה אחרת אלא באמצע הלילה: **ח** [ת]ישמש באימה וביראה כמ"ש על ר"א שהיה מגלה טפח ומכסה טפח ודומה כמי שכפאו שד פי' באימה וביראה כאלו כפאו שד [א]וי"מ מגלה טפח ומכסה טפח שלא היה ממרק האבר בשעת תשמיש כדי למעט הנאתו ודומה כמי שכפאו שד שעושה הדבר באונס [ב]וי"מ מגלה טפח שבאשה כלומר עכשיו מגלה אותה לצורך תשמיש ועכשיו מכסה אותה כלומר שלא היה מאריך באותה מעשה ודומה לו כמי שבעתו השד ונבעת והניח המעשה כל כך היה (לה) מקצר בתשמיש. [ג]וי"מ מגלה טפח על הסדר שהיתה חוגרת בו שאף בשעת תשמיש היה מצריכה לחגרה ומגלה רק טפח ממנה ומכסה מיד כדי למעט הנאתו וכולהו פירושי איתנהו (לו) וצריך בעל נפש ליזהר בהם: **ט** [ד]לא יספר עמה בדברים (לז) שאינם (לח) **מעניני התשמיש לא בשעת תשמיש ולא קודם לכן שלא יתן דעתו באשה אחרת ואם סיפר עמה ושימש אמרו עליו מגיד לאדם מה שיחו אפי' שיחה קלה שבין אדם לאשתו מגידין לו בשעת הדין:** **י** [ה]**אם היה לו כעס עמה אסור לשמש עד שיפייסנה** [ו]**ויכול לספר עמה קודם תשמיש כדי לרצותה:** **יא** [ז]**אסור לשמש** (לט) * **לאור הנר אע"פ** [ח]**שמאפיל בטליתו:** הגה אבל אם עושה (מ) מחיצה גבוה עשרה לפני הנר (הגהות מיימוני פ"ד מהל' י"ט) (מא) אע"פ שהאור (כ) נראה (מב) דרך המחיצה כגון שהפסיק בסדין שרי (כן נראה לי מדברי רש"י בפ"ב דמסכת ביצה) גם

באר הגולה

ר שם בגמרא ש נדרים כ' מאימא שלום ת שם א טור בשם הראב"ד בשם י"מ ב שם בשם הראב"ד ג שם ד חגיגה ה' ה נדרים כ' ו מהא דברכות ס"ב וסוטה כ' וחגיגה ה' לפירוש הר"ן והראב"ד ז נדה י"ז ח תוספות שם והראב"ד

באר היטב

(יט) ארגז. ואם הארגז גדול שמחזיק מ' סאה והוא אמה על אמה ברום ג' אמות חולקת רשות לעצמה ת"א ע"ש ועי' סי' שי"ד ועשו"ת חות יאיר סי' קפ"ד דוילון סביב הספרים או סביב המטה לא מיקרי מחיצה הואיל ונעים ונדים ואם א"א בענין אחר מותר לשמש מטתו בחדר שבו הספרים בזמן עונה וליל טבילתה וליל יציאתו וביאתו מדרך ועי' ת"א סי' סט"ו: (כ) נראה. וה"ה אם האור נראה

ביאור הלכה

חדר ואין מחיצה מפסיק ביניהם [כן מוכח בפשיטות בסימן שט"ו במ"א סוף סק"ג ע"ש וכ"כ בתשובת חו"י סימן קפ"ד והובא בפ"ת ליו"ד סי' רפ"ב]: * לאור הנר. ועבור זה הוויין ליה בנים נכפין [פסחים קי"ב

משנה ברורה

שיתנם וכו'. ר"ל אע"ג דלא בעינן בהו הפסק מחיצה כמו בס"ת מ"מ כלי בתוך כלי בעינן. וכתבו האחרונים דוילון התלוי לפני המטה אם יהיו שם מחיצה עניה כיון דאינה קשורה לבד המטה יניח גב [illegible] ע"י ריח וזהו זה נחשב הפסק לענין ס"ת וכנ"ל בסקכ"ה מ"מ שם כיסוי (יג) יש עליה אם אין הספרים נראין עי"ז ועי"כ אם יכסה על הספרים אפילו רק בכיסוי אחד מותר דתו הוי שני כיסויין וככלי בתוך כלי דמיא: (לא) בכלי[ב] תוך כלי. וה"ה שני כיסויין ומה שנוהגין היום בתשמיש שתולין נגד הספרים וילון נכבדות וסוברים שבזה לבד די לאו שפיר עבדי דזה אינו רק כיסוי אחד ובעינן עוד כיסוי אחר שיכסה אותן לבד זה: (לב) טלית ע"ג ארגז. ר"ל אע"ג (יד) דהטלית אינו פרוש רק מלמעלה ולא מתחת אפ"ה [illegible] חשיב וכו'. ואם הארגז גדול שמחזיק ארבעים סאה והוא אמה על אמה ברום שלש אמות (טו) חולקת רשות לעצמה וא"צ לפרוש עוד כסוי על הארגז (טז) ויש מחמירין בזה (יז) אכן אם מחובר לכותל במסמרין לכו"ע יש להקל: **ז** (לד) בתחלת הלילה וכו'. ואם רואה שיצרו מתגבר עליו ובא לידי הרהורים ויכול לבוא לידי טומאה עי"ז לא יחמיר בזה [אחרונים]: **ח** (לה) מקצר וכו'. עיין במ"א מש"כ בזה: (לו) וצריך וכו'. כתבו התוספות [נדה י"ז] בשם המדרש דהקב"ה שונא המשמש ערום. ודוקא ערום ממש ומשום דיש לו לאדם להיות צנוע אבל אם מכסה עצמו מלמעלה (יח) ליכא שום חשש בדבר: **ט** (לז) שאינם וכו'. ואם היה לו כעס עמה מותר לספר עמה מתחלה כל דברי ריצוי כדי לפייסה ולרצותה [פמ"ג]: **(לח) מעניני וכו'. ולפעמים אפילו מעניני תשמיש ג"כ יש ליזהר שלא לספר עמה מתחלה כגון שהוא איש מחומם ויכול לבוא עי"ז לידי חטא [אחרונים]: יא (לט) לאור הנר. ואפילו (יט) אין שם אלא קצת אור כגון שדולק הנר בתוך השפופרת שהנר מונח בתוכו או שמאיר קצת דרך לאנטערנ"ע° [אחר שאין שם מחיצה המפסקת] וה"ה לאור הלבנה ג"כ אסור ודוקא אם אור הלבנה מאיר עליהם להדיא אבל אם אינה מאירה עליהם אע"פ שמאירה לבית מותר [ומ"מ נכון (כ) שיאפיל בטליתו] ואם הם תחת אויר השמים אפילו אין אור הלבנה עליהם ממש (כא) אלא הם בלילה אפ"ה אסור. והיינו אפילו יש שם מחיצות סביבם דמקום מגולה שאין שם מחיצות בלא"ה אסור לשמש כמבואר באה"ע סימן כ"ה ס"ד: (מ) מחיצה גבוהה עשרה. ומיירי שקשר אותה מלמטה (כב) שלא ינוד ברוח מצויה דאל"ה אין דין מחיצה עליה: (מא) אע"פ שהאור נראה וכו'. וה"ה (כג) אם האור נראה למעלה מהמחיצה שרי כיון שהיא מחיצה גמורה. וכ"ז דוקא (כד) כשמאפיל בטליתו אבל בלא"ה אסור דמאחר שהחדר מלא אור לא עדיף מביום ויש שמחמירין אפילו ע"י האפלת טלית (כה) כיון שמ"מ האור נראה באותו חדר: (מב) דרך המחיצה. וכ"ש אם הנר בחדר אחר ומאיר לחדר זה דשרי**

מתרגם: °נר דולק בתוך כלי שקוף

שער הציון

איכא קצת בזיון משום שנראית וכיון דמכוסה שרי: (יג) מ"א בסי' שט"ו וספר תפלה למשה[א] והביאו בחי' רע"א: (יד) לשון הרשב"א בחידושיו: (טו) מ"א וחכמ"א בכלל קכ"ח: (טז) לדעת הט"ז ביו"ד רפ"ב [פמ"ג וע"ש שדחה ראית הט"ז ועי"כ נראה דבשאר ספרים [לבד ס"ת ותפילין ומזוזות] הסומך על דעת מ"א והאחרונים שהעתיקו דבריו בודאי אין למחות בידן]: (יז) הט"ז שם;: (יח) יד אהרן עי"ש שהביא מהמקובלים שאדרבה באופן זה עדיף טפי: (יט) מ"א וש"א בשם סדר היום ומבואר שם דאפילו ע"י האפלת טלית אסור: (כ) לחוש לדעת הכנה"ג: (כא) שם בסדה"י ומ"א: (כב) מ"א בסימן שט"ו סק"נ וחכ"א בכלל קכ"ח וש"א: (כג) רש"ל ומ"א: (כד) שם וכ"כ הט"ז וא"ר ובית שמואל באה"ע סי' כ"ה והגריע"ז בסידורו ומש"כ ויש מחמירין הוא מהחכמ"א בכלל ק"ח[א] בשם המקובלים ועיין בא"ר שדעתו דאף האר"י ז"ל מודה להני פוסקים דבמאפיל שרי ואפשר דמפני שיש בזה חשש סכנתא חשש החכמ"א לדעת השל"ה דמשמע מסתימת לשונו דס"ל דהאר"י פליג על הרמ"א בזה וס"ל דבכל גווני אסור: (כה) ואם היריעות

הגהות ותיקונים: א) קכ"ח: ב) בתוך:

(38) relevant to the marital relations, neither during the relations /themselves/ nor prior to them, so that he should not /come to/ have another woman in mind /then/. /The Sages/ said[12*] with reference to someone who talks with /his wife/ and has marital relations, "'He tells man what is his conversation,'[13*] — /this means that/ even the light conversation that a man has with his wife will be told to him at the time of judgment."

10. If one was angry with /his wife/ he is prohibited to have marital relations /with her/ until he has appeased her. /In such a case/ he may talk to her before the marital relations in order to conciliate her.

11. It is forbidden to have marital relations **(39)** in lamplight, even though one darkens with his bedclothes.

Gloss: However, if one makes **(40)** *a partition ten /handbreadths/ high before the lamp, (...) /then,/* **(41)** *even though the light is noticeable* **(42)** *through the partition, as, for example, if he intervenes /between the lamp and themselves/ with a sheet, it is /nevertheless/ permitted /to have marital relations/. (So it appears to me from the words of* Rashi *in the second chapter of the tractate* Beytzah.*) It is also stated there that /marital relations/ are*

Mishnah Berurah

(38) Relevant to, etc. Sometimes one should also be careful to avoid talking beforehand even about /matters/ that are relevant to the marital relations. For example, if he is a person who is easily roused and can come to sin[13] as a result. [Acharonim]

(39) In lamplight. This even /applies/ if there is only a little light there, such as when the lamp is burning inside the holder in which the lamp is lying or if it gives off a small /amount of/ light through a lantern [since there is no intervening partition there].

Correspondingly, it is also forbidden /to have marital relations/ in moonlight. /However,/ this only /applies/ if the moonlight shines directly on them, but if it does not shine onto them, even though it shines into the house, it is permitted. [It is nevertheless proper to darken with one's bedclothes.] If they are under the open sky /, then/, even if the moonlight is not actually on them, but they are in its shade, it is nevertheless prohibited /for them to have marital relations/. This even /applies/ if there are partitions around them, since in an exposed place without partitions it is forbidden to have marital relations in any case, as stated in the *Even Ha-Ezer*, Sec. 25, Par. 4.

(40) A partition ten /handbreadths/ high. /The *Rema*/ is speaking of /an instance/ when one tied /the partition/ at the bottom so that it will not sway in wind of common /strength/, since otherwise it would not be classed as a partition.

(41) Even though the light is noticeable, etc. /Marital relations/ are permitted, likewise, if the light is visible above the partition, since it is a completely /valid/ partition.

/However,/ all this only /applies/ if one darkens with his bedclothes, but otherwise /marital relations/ are forbidden /in these circumstances/. For in view /of the fact/ that the room is full of light /because of the lamp/ this is no better than /having marital relations/ in the daytime /, which is forbidden, as stated below/. There are /authorities/ who are stringent /and forbid marital relations in these circumstances/ even if one darkens with his bedclothes, since the light is nevertheless noticeable in that room.[15]

(42) Through the partition. It is certainly permitted /to have marital relations/ if the lamp is in another room and shines into their

---

[12*] *Chagigah* 5b.

[13*] This is a verse, *Amos* 4:13.

[15] When the partition blocks the light, even if not entirely, marital relations are permitted according to all authorities. (Sha'ar Ha-Tziyun No. 25)

אמרינן התם דשרי (מג) כשכופה כלי על הנר ואם מותר לעשות מחיצה זו בשבת ע"ל ריש סי' שט"ו [ט]וכן אסור לשמש (מד) ביום אלא אם כן הוא בית אפל: הגה (מה) ותלמיד חכם מאפיל (כא) בטליתו ושרי (טור): **יב** [י]אסור לשמש מטתו בשני רעבון (מו) אלא לחשוכי בנים (פי' מי (מז) שאין לו בנים). הגה (מח) וע"ל סי' תקע"ד ס"ד והוא הדין בשאר צרות שהם כרעבון (ירושלמי דתענית): **יג** (מט) [כ]אכסנאי אסור לשמש (נ) [ל]ואם יחדו לו ולאשתו (נא) בית מותר ובלבד שלא יישן (נב) בטליתו של (כב) בעל הבית: **יד** [מ]שכבת הזרע הוא כח הגוף ומאור העינים וכל זמן שתצא ביותר הגוף כלה וחייו אובדים וכל השטוף בבעילה זקנה קופצת עליו וכחו תשש ועיניו כהות וריח רע נודף מפיו ושער ראשו וגבות עיניו וריסי עיניו נושרים ושער זקנו ושחיו ושער רגליו רבה ושיניו נושרות והרבה כאבים חוץ מאלו באים עליו אמרו חכמי הרופאים אחד מאלף מת משאר חלאים והאלף מרוב תשמיש * לפיכך צריך אדם ליזהר: **טו** [נ]לא יבעול והוא שבע או רעב אלא כשיתעכל המזון שבמעיו [ס]ולא יבעול מעומד ולא מיושב ולא בבית המרחץ ולא ביום שנכנס למרחץ (נג) ולא ביום הקזה ולא ביום יציאה לדרך או ביאה מן הדרך ולא לפניהם ולא לאחריהם. (והא דבריש הסימן שחייב לפוקדה איירי כשהוא רוכב או יושב בקרון וכאן איירי (כג) (נד) במהלך) (מהרש"ל): **טז** [ע]המשמש מטתו על מטה שתינוק (כד) ישן עליה אותו תינוק נכפה ולא אמרן אלא דלא הוי בר שתא אבל הוי בר שתא לית לן בה ולא אמרן אלא דגני להדי כרעיה (פי' שישן לרגליו) אבל גני להדי רישיה

באר הגולה

ט שם בגמרא
י תענית י"א
כ כתובות בס"פ אף על פי
ל בס' בעלי הנפש
מ לשון הרמב"ם בפ"ד מהל' דעות
נ שם
ס גיטין ע'
ע פסחים קי"ב

באר היטב

למעלה מהמחיצה שרי ומ"מ צריך האפלת טלית דמאחר שהחדר מלא אור לא גרע מביום יש"ש ביצה סי' ו'. ובכוונות כתב ג"כ שלא יראה אור דגורם נכפה לבניו אפילו היא מעוברת. ואם הלבנה מאירה עליהם להדיא אסור אבל אם מאירה לבית ולא עליהם אין חשש כ"כ. וכנה"ג אוסר. אבל אם הם תחת אויר השמים אפילו הם בצל הלבנה אסור עמ"א: (כא) בטליתו. ואין נזקקין לדבר זה אלא מפני צורך גדול ב"ח. פי' כשיצרו מתגבר עליו. ובכתובות דף ס"ה משמע דבבית אפל מותר לכתחלה מ"א: (כב) בעה"ב. שמא יראה קרי עליו: (כג) במהלך. ומ"א כתב דכאן איירי מצד הרפואה ובס"א איירי מצד הדין ואם יכול לפייסה על שתמחול ש"ד ע"ש: (כד) ישן עליה. אשה מינקת לא תניק בנה אחר התשמיש עד שיעור הלוך ב' מילין זוהר. וכשיצא מבית הכסא קבוע לא ישמש כל אותה השעה משום שד של בית הכסא שמתדבק בו. ואשה שמאחרת טבילתה לצער בעלה עבירה גדולה בידה וגורמת כמה רעות זוהר ע"ת. כתב של"ה כשירצה להזדווג יזכור הקדושים אשר בארץ ותמיד יהא אצל מטתו כלי מים ויטלו ידיהם קודם התשמיש ואחריו

משנה ברורה

לשרי וכתב בחכ"א (כו) דת"ח צריך האפלת טלית: (מג) כשכופה כלי. עיין לקמן בסוף סימן רע"ז בט"ז ומ"ב שם: (מד) ביום. דאין זה דרך צניעות: (מה) ות"ח. שהוא (כז) צנוע בדרכיו ולא יבוא להסתכל ע"כ מותר ע"י האפלת טלית אבל מ"מ אין להקל בדבר זה אלא לצורך גדול (כח) דהיינו כשיצרו מתגבר עליו: **יב** (מו) אלא וכו'. ואם יצרו מתגבר עליו ויש חשש שיבוא לידי השחתת זרע כתב א"ר בשם ספר דברי דוד[א] בסימן תקע"ד להקל וכ"כ בספר בית מאיר לאה"ע: (מז) שאין לו בנים. ר"ל (כט) שלא קיים עדיין פ"ו ולכן אפילו יש לו בנים אם אין לו עדיין בת מותר: (מח) וע"ל סי' תקע"ד. ר"ל למתיר שם המחבר גם בליל טבילה וע"ש באחרונים: **יג** (מט) אכסנאי וכו'. היינו (ל) אפילו כשהבני בית כולם ישנים: (נ) ואם יחדו וכו'. היינו (לא) שאין לבעה"ב עסק באותו מקום אלא מיוחד לשניהם לבדם דאז הו"ל הוא כבעה"ב: (נא) בית. וה"ה (לב) חדר: (נב) בטליתו של בעה"ב. שמא יראה קרי עליו. איתא בעירובין ס"ג [illegible] [ע"ב] [illegible] ואשתו ישנים שם עליו הכתוב אומר [illegible] נשי עמי (לג) תגרשון מבית תענוגיה (לד) ואפילו כשהיא נדה והובא בחידושי רע"א: **טו** (נג) ולא ביום הקזה. מי שחלה ונתרפא יזהר מלשמש עד שיתחזק גופו כי יכחישהו ויחלישהו ולא ידע כי בנפשו הוא [א"ר בשם ל"נ]: (נד) במהלך. ומ"א כתב (לה) דכאן איירי מצד הרפואה ובס"א איירי מהדין ותדע דהא קאמר נמי ולא ביום שנכנס למרחץ ולא [illegible] ולא לאחריהם וידוע דמצוה לרחוץ בכל ע"ש ועונת ת"ח משבת לשבת אע"כ דכל זה רק מצד רפואה הוא. היוצא מבהכ"ס [illegible] [דהיינו שיש שם מקום מושב לאפוקי בהכ"ס עראי] אל ישמש מטתו עד שישהה שיעור חצי מיל לפחות מפני ששד של בהכ"ס (לו) מתדבק בו [גיטין דף ע'] וכ"כ גם בסדה"י בשם הזוהר אלא דהוא כתב שלא ישמש מטתו כל אותה שעה ועיין ביד אפרים דגם כונת הזוהר [illegible] דוקא שעה ממש אלא ר"ל זמן מה ע"ש. כתב בבדק

ביאור הלכה

ע"ב]: * לפיכך צריך אדם ליזהר. עיין בספר מזור ותרופה:

שער הציון

שסביב המטה עבות ומחשיכות אפילו אין מחשיכות לגמרי לכו"ע שרי כיון שיש תרתי מעלות אחד שהוא הפסק מחיצה [והיינו בשעשויה כדין מחיצה וכמו שכתבנו בסק"ת במ"ב] ועוד שאור הנר אינו משמש אורו שהרי החשיך [שם בסה"י ומועתק דבריו בשל"ה וגם תמציתו במ"א:] (כו) ומשמע מניה שם דאפילו לדעת המקובלים דמחמירין בשהאור נראה דרך המחיצה כאן דהוא חדר אחר עדיף טפי אכן לא ביאר החכמ"א אם מותר אפלו כשהאור מאיר עליהם להדיא או דוקא כשאין אור הנר מאיר להדיא עליהם [ועיין בב"ש אה"ע סימן כ"ה] ובפמ"ג משמע דמותר ע"י האפלת טלית בכל גווני ועכ"פ כשאין האור מאיר עליהם להדיא בודאי יש להקל ע"י האפלת טלית: (כז) מ"א והנה בכל הדינים הנזכרים למעלה דמותר ע"י האפלת טלית לא ביארו הפוסקים דדוקא בת"ח ומשמע דלכו"ע שרי והטעם משום דכאן שהוא ביום חמיר טפי משום דהוא נגד גדר הקדושה ופשוט: (כח) מ"א בביאור דברי הרמב"ם ומחכ"א משמע דכשיצרו מתגבר עליו ויכול לבוא ח"ו לידי חטא מותר ע"י האפלת טלית בכל אדם: (כט) א"ר וש"א בסימן תקע"ד דלא כט"ז שם: (ל) כן מצדד הא"ר דלא כמ"א: (לא) נהר שלום וכן משמע מביאור הגר"א: (לב) א"ר והג"ר יעבץ וחכ"א דלא כמ"א בתירוץ השני: (לג) שבושין מתנו לעסוק בדרך ארץ שמא הוא ניעור: (לד) שבושין מתנו לדבר דברים שבצנעא בינו לבינה [חידושי אגדות] ולפ"ז נראה דאם שניהם בעצמן מבקשין אותו שיישן שם ליכא איסורא: (לה) ובחכמ"א העתיק כמ"ש מהרש"ל והט"ז וכ"כ הב"ח והפרישה באה"ע דברוכב ויושב בקרון לית חשש כלל לכו"ע: (לו) ואם שימש הויין לו בנים נכפין [שם]:

הגהות ותיקונים: א) להט"ז על החומש, ובסי' תקע"ד בשע"ת:

permitted **(43)** *if one places an inverted vessel over the lamp. As to whether /or not/ it is permitted to set up such a partition on Shabbos, see below at the beginning of Sec. 315.*

It is likewise prohibited to have marital relations **(44)** in the daytime, unless the room is dark.

Gloss: **(45)** *A Torah scholar may darken with his bedclothes and it will /then/ be permitted /to him to have marital relations/. (...)*

12. It is forbidden to have marital relations in years of famine, **(46)** unless one has been denied children *(i.e., if one* **(47)** *does not have children).*

Gloss: **(48)** *See below in Sec. 574, Par. 4.*

/This applies/ correspondingly when there are other troubles which are comparable to famine. (...)

13. **(49)** A lodger is forbidden to have marital relations. **(50)** /However,/ if they assigned **(51)** a house for /the private use of/ him and his wife it is permitted, provided he does not sleep **(52)** with the bedclothes of the owner of the house.

14. Semen is /bound up with/ the vigor of the body and the sight of the eyes. Whenever it comes out excessively the body is consumed and life is lost. Whoever is addicted to possessing /his wife/ will age early and become weak.

Mishnah Berurah

room. /However,/ the *Chach.A.* writes that darkening with the bedclothes is nevertheless necessary.[16]

(43) If one places an inverted vessel. See below at the end of Sec. 277, in the *Taz* and Mishnah Berurah there.

(44) In the daytime. Since this is immodest behavior.

(45) A Torah scholar. For /a Torah scholar/ is modest in his ways and will not come to gaze. Consequently, he is permitted /to have marital relations in the daytime/ if he darkens with his bedclothes.[17] However, he should nevertheless only be lenient about this matter when there is a great need, i.e., when his inclination is getting the better of him.

(46) Unless, etc. /However,/ if one's inclination is getting the better of him and there are grounds for fear that /if he abstains from marital relations/ he will come to squander semen, the *E.R.* writes in Sec. 574, on the authority of the work *Divrey David*, that he may be lenient /and have marital relations/. This is likewise stated in the work *Beis Meir*, /in his comments/ to the *Even Ha-Ezer.*

(47) Does not have children. I.e., if he did not yet fulfil /the mitzvah of/ being fruitful and multiplying.[2] Consequently, even if one has sons but does not yet have a daughter, he is permitted /to have marital relations in years of famine/.

(48) See below in Sec. 574. /The *Rema*/ wishes to draw /our attention to the fact/ that there the author /of the Shulchan Aruch/ also permits /marital relations in years of famine/ on the nights when /the wife/ immerses /herself to become halachically clean/. See the Acharonim there.

(49) A lodger. I.e., he is even /forbidden to do so/ if the members of the household are all asleep.

(50) /However,/ if they assigned, etc. I.e., if the head of the household has nothing to do with that place, but it is assigned solely for the two of them, since then /the lodger/ is like the head of the household /there/.

(51) A house. The same ruling /applies if they were assigned/ a room.

(52) With the bedclothes of the owner of the house. /Then it is forbidden/ in case semen will be noticeable on it.

It is stated in *Eyruvin* 63/b/, that if one

---

[16] It is permitted then even according to the stringent authorities whose view is mentioned above in sub-Par. 41. One may definitely be lenient about this if the light does not shine directly onto them. (Sha'ar Ha-Tziyun No. 26)

[17] It is implied that in the other cases where marital relations are permitted if one darkens with his bedclothes, it is permitted even for those who are not Torah scholars. (Sha'ar Ha-Tziyun No. 27)

אחריהו הפת לשרי (מג) בשבותה כגי על הנר ואם מותר לעבות מחילה זו בשבת ע"ל ריש סי' שט"ו ^ט^וכן אסור ישמש (מד) ביום אלא אם כן הוא בית אפל: הגה (מה) ותלמיד חכם מאפיל (כח) בטליתו ושרי (טור): **יב** ^י^אסור לשמש מטתו בשני רעבון (מו) אלא לחשוכי בנים (פי' מי (מז) שאין לו בנים). הגה (מח) וע"ל סי' תקע"ד ס"ד והוא הדין [illegible] (ירושלמי דתענית): **יג** (מט) ^כ^אכסנאי אסור לשמש (נ) ^ל^ואם יחדו לו ולאשתו (נא) בית מותר ובלבד שלא יישן (נב) בטליתו של (כג) בעל הבית: **יד** ^מ^שכבת הזרע הוא כח הגוף ומאור העינים וכל זמן שתצא ביותר הגוף כלה וחייו איבדים וכל השטוף בבעילה זקנה קופצת עליו וכחו תשש ועיניו כהות וריח רע נודף מפיו ושער ראשו וגבות עיניו וריסי עיניו נושרים ושער זקנו ושחיו ושער רגליו רבה ושיניו נושרות והרבה כאבים חוץ מאלו באים עליו אמרו חכמי הרופאים אחד מאלף מת משאר חלאים והאלף מרוב תשמיש * לפיכך צריך אדם ליזהר: **טו** ^נ^לא יבעול והוא שבע או רעב אלא כשיתעכל המזון שבמעיו ^ס^ולא יבעול מעומד ולא מיושב ולא בבית המרחץ ולא ביום שנכנס למרחץ (נג) ולא ביום הקזה ולא ביום יציאה לדרך או ביאה מן הדרך ולא לפניהם ולא לאחריהם. (והא דבריש הסימן שחייב לפוקדה איירי כשהוא רוכב או יושב בקרון וכאן איירי (כג) (נד) במהלך) (מהרש"ל): **טז** ^ע^המשמש מטתו על מטה שתינוק (כד) ישן עליה אותו תינוק נכפה ולא אמרן אלא דלא הוי בר שתא אבל הוי בר שתא לית לן בה ולא אמרן אלא דגני להדי כרעיה (פי' שישן לרגליו) אבל גני להדי רישיה

באר הגולה:
ט שם בגמרא
י תענית י"א
כ כתובות בס"פ
אף על פי ל בס'
בעלי הנפש מ לשון
הרמב"ם בפ"ד
מהל' דעות נ שם
ס גיטין ע'
ע פסחים קי"ב

באר היטב

למעלה מהמחילה שרי ומ"מ צריך האפלת טלית למאחר שהחדר מלא אור לא גרע מביום יש"ש בילה סי' ו'. ובכוונות כתב ג"כ שלא יראה אור לגורם נכפה לבניו אפילו היא מעוברת. ואם הלבנה מאירה עליהם להדיא אסור אבל אם מאירה לבית ולא עליהם אין חשש כ"כ. וכנה"ג אוסר. אבל אם הם תחת אויר השמים אפילו הם בצל הלבנה אסור עמ"א: (כא) בטליתו. ואין נזקקין לדבר זה אלא מפני צורך גדול ב"ח. פי' כשיצרו מתגבר עליו. ובכתובות דף ס"ה משמע דבבית אפל מותר לכתחלה מ"א: (כב) בעה"ב. שמא יראה קרי עליו: (כג) במהלך. ומ"א כתב דכאן איירי מצד הרפואה ובס"א איירי מצד הדין ואם יכול לפייסה עד שתמחול ש"ד ע"ש: (כד) ישן עליה. אשה מינקת לא תניק בנה אחר התשמיש עד שיעור הלוך ב' מילין זוהר. וכשילא מבית הכסא קבוע לא ישמש כל אותה השעה משום שד של בית הכסא שמתדבק בו. ואשה שמאחרת טבילתה לצער בעלה עבירה גדולה בידה וגורמת כמה רעות זוהר ע"ת. כתב של"ה כשירצה להזדווג יזכור הקדושים אשר בארץ ותמיד יהא אצל מטתו כלי מים ויטלו ידיהם קודם התשמיש ואחריו

משנה ברורה

קט"ו ושם [illegible] דמ"מ צריך החפפת טלית: (מג) בשבותה [illegible] [illegible] [illegible] גדול (כח) דהיינו כשיצרו מתגבר עליו: **יב** (מו) אלא וכו'. ואם יצרו מתגבר עליו ויש חשש שיבוא לידי [illegible] (נט) שלא קיים עדיין פ"ו ולכן אפילו יש לו בנים אם אין לו עדיין בת מותר: (מח) וע"ל סי' תקע"ד. ר"ל דמתיר שם המחבר גם בליל טבילה [illegible] לבעה"ב עסק באותו מקום אלא מיוחד לשניהם לבדם דאז הו"ל הוא כבעה"ב: (נא) בית. וה"ה (לג) חדר: (נב) בטליתו של בעה"ב. [illegible] הישן בקילעא [בחדר] שאיש ואשתו ישנים שם עליו הכתוב אומר ואת נשי עמי (לג) תגרשון מבית תענוגיה (לד) ואפילו כשהיא נדה והובא בחידושי רע"א: **טו** (נג) ולא ביום הקזה. מי שחלה ונתרפא יזהר מלשמש עד שיתחזק גופו כי יכאיבהו ויחליאהו ולא ידע כי בנפשו הוא [א"ר בשם צ"ל]: (נד) במהלך. ומ"א כתב (לה) דכאן איירי מצד הרפואה ובס"א איירי מהדין ותדע דהא קאמר נמי ולא ביום שנכנס למרחץ ולא לפניהם ולא לאחריהם וידוע דמצוה לרחוץ בכל ע"ש ועונת ת"ח משבת לשבת אע"כ דכל זה רק מצד רפואה הוא. היוצא מבהכ"ס קבוע [דהיינו שיש שם מקום מושב לאפוקי בהכ"ס עראי] אל ישמש מטתו עד ששהה שיעור חצי מיל לפחות מפני שד של בהכ"ס (לו) מתדבק בו [גיטין דף ע'] וכ"כ גם בקה"י בשם הזוהר אלא דהוא כתב שלא ישמש מטתו כל אותה שעה ועיין ביד אפרים דגם כונת הזוהר לאו דוקא שעה ממש אלא ר"ל זמן מה ע"ש. כתב בבלק

ביאור הלכה

ע"ב]: * לפיכך צריך אדם ליזהר. עיין בספר מזור ותרופה:

שער הציון

שסביב המטה עבות ומחשיכות אפילו אין מחשיכות לגמרי לכו"ע שרי כיון שיש תרתי מעלות אחד שהוא הפסק מחילה [והיינו בשעשויה כדין מחילה וכמו שכתבנו בסק"מ במ"ב] ועוד שאור הנר אינו משמש אורו שהרי החשיך [שם בקה"י ומועתק דבריו בשל"ה וגם תמציתו במ"א:] (כו) ומשמע מניה שם דאפילו לדעת המקובלים דמחמירין בשאור נראה דבך התחילה כאן דהוא חדר אחר עדיף טפי אכן לא ביאר החכמ"א אם מותר אפלו כשהאור מאיר עליהם להדיא או דוקא כשאין אור הנר מאיר להדיא עליהם [ועיין בב"ש אה"ע סימן כ"ה] ובפמ"ג משמע דמותר ע"י האפלת טלית בכל גווני ועכ"פ כשאין האור מאיר עליהם להדיא בודאי יש להקל ע"י האפלת טלית: (כז) מ"א והנה בכל הדינים הנזכרים למעלה דמותר ע"י האפלת טלית לא ביארו הפוסקים דדוקא בת"ח ומשמע דלכו"ע שרי והטעם משום דהוא נגד גדר הקדושה ופשוט: (כח) מ"א בביאור דברי הרמב"ם ומחכ"א משמע דכשיצרו מתגבר עליו ויכול לבוא **ח"ו לידי חטא** מותר ע"י האפלת טלית בכל אדם: (כט) א"ר וש"א בסימן תקע"ד דלא כט"ז שם: (ל) כן מלדד הא"ר דלא כמ"א: (לא) כהר שלום **וכן משמע מביאור** הגר"א: (לב) א"ר והג"ר יעבץ וחכ"א דלא כמ"א בתירוץ השני: (לג) שבושין ממנו לעסוק בדרך ארץ שמא הוא כיעור: (לד) שבושין **ממנו** לדבר דברים שבצנעא בינו לבינה [חידושי אגדות] ולפ"ז נראה דאם שניהם בעצמן מבקשין אותו שיישן שם ליכא איסורא: (לה) ובחכמ"א העתיק כמ"ש מהרש"ל והט"ז וכ"כ הב"ח והפרישה באה"ע לדרוכב ויושב בקרון לית חשש כלל לכו"ע: (לו) ואם שימש הויין לו בנים כפפין [שם]:

הגהות ותיקונים: א) להט"ז על החומש, ובסי' תקע"ד בשע"ת:

His eyesight will become dim and he will emit a foul smell from his mouth. The hair of his head, eyebrows and eyelashes will drop out and the hair of his beard, armpits and legs will multiply. His teeth will fall out and he will be visited by many sufferings apart from these. /In fact,/ the wise doctors have said, "One out of a thousand die from other illnesses and the thousand from excessive marital relations." Consequently, a person must be careful /about this/.

15. One should not take possession /of his wife/ when he is full or hungry, but when the food has been digested in his digestive system.

One should not take possession /of his wife/ standing up or sitting, in a bathhouse or on a day when he enters a bathhouse, **(53)** on a day when he lets /blood/ or on a day when he leaves on a journey or arrives from a journey. /He should/ neither /do so/ before or after these /activities/. *(/The ruling/ at the beginning of the section, that one is obliged to be intimate /with his wife when he leaves for a journey/, applies when one will be riding or sitting in a carriage /when he travels/, whereas here /the Shulchan Aruch/ is speaking of /an instance/* **(54)** *when one will be walking /on foot/.) (...)*

16. If one has marital relations in a bed on which a child is sleeping the child will become epileptic. This only applies if /the child/ is not yet a year /old/, but if he is /already/ a year /old/ one need not be concerned about this. /In addition,/ it only applies if /the child/ lies at one's feet *(...)*, but if /the child/ lies at one's head it does not matter. /Furthermore,/ it only applies if one does

Mishnah Berurah

sleeps in a cubicle [/i.e.,/ in a room] where a man and his wife are sleeping, Scripture says[18] of him, "And the women of my people you chase away from her house of pleasure." This even /applies/ when /the wife/ is a *nidah*.[19] This is quoted in the *Chidushey* Rabbi Akiva Eiger.

(53) On a day when he lets /blood/. Someone who fell ill and /then/ recovered should avoid marital relations until his body has strengthened, for it will cause him suffering and illness without him realizing that his life is at stake. [*E.R.* in the name of the *Tz.L.*]

(54) When one will be walking /on foot/. The *M.A.* writes that here /the Shulchan Aruch/ is speaking from the medical point of view, /whereas/ in Par. 1 it is referring to the halachic /position/. This is obvious from the fact that /the Shulchan Aruch/ also says /here that one should not take possession of his wife/ "on a day when he enters a bathhouse" and /adds that "he should/ neither /do so/ before or after these /activities/." /Now/ it is well-known that it is a mitzvah to bathe /oneself/ every Erev Shabbos, /whereas/ the times for Torah scholars /to have marital relations/ are on Shabbos /night/ and /then/ on /the following/ Shabbos /night/. Thus, one can only conclude that all /the remarks in this paragraph/ are merely from the medical point of view.

When one has come out of a permanent lavatory [i.e., /a lavatory/ that has a /lavatory/ seat there and not a provisional lavatory] he should not have marital relations until he has at least waited the time /that it takes to walk/ half a *mil*,[20] since the demon of the lavatory cleaves to one. [*Gitin* 70/a/] This is also written in /the work/ *Seyd.Hay.*, on the authority of the *Zohar*, except that /the author of that work/ writes that /after coming out/ one should not have marital relations for an entire hour. /However,/ see the *Yad Efrayim*, that the *Zohar* also does not mean to specify precisely an hour, but only wishes to convey /that one should wait/ some time; see there.

---

[18] *Michah* 2:9.

[19] For they are shy of speaking personal matters in his presence. If they both invite him to sleep in the room it apppears that there is then no transgression of a prohibition involved if he does so. (Sha'ar Ha-Tziyun No. 34)

[20] A *mil* (pl. *milin*) is two thousand cubits in length.

לית לן בה ולא אמרן אלא דלא מנח ידיה עליה אבל מנח ידיה עליה לית לן בה: **יז** [פ]מטה שישן (כה) בה [צ]עם אשתו צריך שתהא ראשה ומרגלותיה (נה) זה לצפון וזה לדרום:

פ ברכות ה' צ שם בתוס'

רמא שלא להשתין ערום לפני מטתו. ובו סעיף אחד:

א [א]אחד מהדברים (א) ששונא הקב"ה המשתין (ב) בפני מטתו (א) (ג) ערום (ד) [ב]המשתין לפני מטתו ערום מביא (ה) לידי עניות ולא אמרן אלא דמהדר אפיה לפוריא (פי' למטה) אבל (ו) לבראי לית לן (ו) בה והמהדר אפיה לפוריא נמי לא אמרן אלא בארעא אבל (ג) (ז) במנא (ח) לית לן בה:

א נדה ט"ז י"ז ב שבת ס"ב

באר היטב

וכשמתעורר בקישוי בחלום יזהר שלא לבעול אז כי הבנים יהיו פגומים ח"ו ואף אם היא מעוברת תלך רוחין בישין האר"י ז"ל: (כה) בה. אסור לשום ספר על מטה שישן עליו ובפרט עם אשתו כי שכבת זרע עליו. כתב של"ה יזהרו אב ואם שלא יעשו מורא לתינוק מדבר טמא לומר חתול או כלב תקח להתינוק דיש חשש היזק להתינוק:

(א) ערום. ל"ד אלא אורחא למילתא מתוך שהוא ערום אינו יוצא לחוץ להשתין מ"א: (ב) בה. שהקלוח הולך וניתז למרחוק רש"י משמע דבאשה אסור מ"א: (ג) במנא. ומ"מ ת"ח צריך שיכפה עליו כלי דא"א לו בלא הרהור תורה מ"א:

משנה ברורה

בבדק הבית בשם הזוהר והביאוהו האחרונים דאשה מינקת לא תשמש אלא בשעה שהתינוק ישן ואחר התשמיש לא תניק את הילד עד אחר שיעור הילוך שני מילין ואם התינוק בוכה תמתין לפחות שיעור מיל. ואשה שמאחרת טבילתה לצער בעלה עבירה גדולה בידה וגורמת כמה רעות [זוהר]. כ' בס"ח אסור להזכיר השם וכל דבר שבקדושה כשעדיין שכבת זרע עליו רק ישטוף מים על מקומות שטינף עצמו. וכתבו הספרים שתמיד יהא אצל מטתו כלי מים ויטלו ידיהם קודם התשמיש ואחריו. וכשמתעורר בקישוי אבר בחלום יזהר שלא לבעול אז כי הבנים יהיו פגומין ח"ו ואף אם היא מעוברת תלך רוחין בישין [האר"י ז"ל]. יש ליזהר מלשום ספר על מטה שישן עליה ובפרט עם אשתו כי שכבת זרע מצוי עליו: **יז** (נה) זה לצפון וכו'. עיין לעיל בסימן ג' ס"ו ובמ"ב שם:

(א) ששונא הקב"ה [illegible] מתנהג בדרך נקיות וקדושה וזה (א) מתנהג עצמו בדרך תיעוב וטינופת ולא יוכל להשרות שכינתו אצלו: (ב) בפני מטתו. ומכ"ש אם משתין מים (ב) לפני מקומות אחרים שצריכים להנהג יותר בנקיות כגון לפני שלחנו וכיו"ב: (ג) ערום. [illegible] למלתא נקט מתוך שהוא ערום אינו יוצא לחוץ להשתין: (ד) [illegible] (ה) לידי עניות. [illegible] בגמרא פסחים [illegible] (ו) לבראי [illegible] (ז) במנא [illegible] ומ"מ ת"ח [illegible] צריך שיכפה [illegible] (ח) לית לן בה. וכשרוצה לברך אח"כ ברכת אשר יצר (ה) יטול ידיו וגם [illegible] כדין ממקום המי רגלים אם אין הכלי מכוסה כדין:

שער הציון

(א) לבוש: (ב) מהרש"א בשבת ס"ב והובא בא"ר: (ג) מ"א בשם רש"י: (ד) מ"א ומה שלא הזכיר מפני דצריך לברך אשר יצר וזה שייך בכל אדם דלזה יש עצה שירחיק ד' אמות ממקום המי רגלים וכדלעיל בסימן פ"ז ע"ש ואח"כ יוכל לקרב עצמו אצל המטה אך בת"ח שא"א לו תמיד בלא הרהור תורה צריך ע"כ לכפות כלי מלמעלה או שאר כיסוי שיכסה אותה מלמעלה ומן הצדדין אם היה עביט של מי רגלים ואם אינו מיוחד לכך די בהטלת רביעית מים לתוכה או בכיסוי מלמעלה לבד וכמבואר הכל בסימן פ"ז ע"ש. ועיין בחידושי רע"א שנשאר בקושיא על הפמ"ג למה כתב דעביט של עץ וחרס לא מהני כיסוי אם מיוחדין לכך ע"ש ולי נראה פשוט דכונת הפמ"ג הוא רק במתכסה מלמעלה לבד שלא יראו המי רגלים ובזה בודאי הדין עמו אבל במתכסה אותה מלמעלה ומן הצדדין גם הוא מודה דמהני כיסוי ולפי הנראה היה לו להפמ"ג הגירסא גם במ"א שיכסה ולא כגירסתינו שיכפה: (ה) א"ר ועיין לעיל בסימן ס"ב סק"ח במ"ב:

not put his hand on /the child/, but there is nothing to be worried about if one does put his hand on him.

17. The bed in which one sleeps with his wife must have its head and foot (55) towards the north and south respectively.

Mishnah Berurah

It is stated in the *Bedek Ha-Bayis*, on the authority of the *Zohar*, and this is quoted by the Acharonim, that a nursing woman should only have marital relations when the child is asleep and after the marital relations she should not nurse the child until after the time /that it takes/ to walk two *milin*[20] /has passed/. If the child cries she should at least wait the time /that it takes to walk/ one *mil.*[20]

If a woman delays her immersion /for halachic cleanness in order/ to distress her husband, she is guilty of a grave transgression and causes several ills. [*Zohar*]

It is written in the *S.Ch.* that it is forbidden to mention the /Divine/ Name or anything holy when there is still semen on one's /body/, but one should /first/ rinse with water those places where he dirtied himself.

It is stated in /holy/ books that one should always have a vessel of water near his bed and they should wash their hands before the marital relations and after them.

When one wakes up from a dream with an erect organ he should take care not to take possession /of his wife/ then, since the offspring would be defective, God forfend. Even if /his wife/ is pregnant she will give birth to evil spirits /in such a case/. [The *Ari*, of blessed memory.]

One should avoid putting a /holy/ book on a bed on which he sleeps, especially if /he sleeps on the bed/ with his wife, since there is often semen on /the bed/.

(55) Towards the north, etc. See above in Sec. 3, Par. 6 and in the Mishnah Berurah there.

לית לן בה ולא אמרן אלא [illegible] ידיה עליה אבל מנח ידיה עליה לית לן בה: י"ז [פ]מטה שישן (כה) בה [צ]עם אשתו צריך שתהא ראשה ומרגלותיה (נה) זה לצפון וזה לדרום:

פ ברכות ה' צ שם בתוס'

רמא שלא להשתין ערום לפני מטתו. ובו סעיף אחד:

א [א]אחד מהדברים (א) ששונא הקב"ה המשתין (ב) בפני מטתו (א) (ג) ערום (ד) [ב]המשתין לפני מטתו ערום מביא (ה) לידי עניות ולא אמרן אלא דמהדר אפיה לפוריא (פי' למטה) אבל (ו) לבראי לית לן (ב) בה ודמהדר אפיה לפוריא נמי לא אמרן אלא בארעא אבל (ג) (ז) במנא (ח) לית לן בה:

א נדה ט"ז וי"ז ב שבת ס"ב

באר היטב

וכשמתעורר בקישוי בחלום יזהר שלא לבעול אז כי הבנים יהיו פגומים ח"ו ואף אם היא מעוברת תלד רוחין בישין האר"י ז"ל: (כה) בה. אסור לשום ספר על מטה שישן עליו ובפרט עם אשתו כי שכבת זרע עליו. כתב של"ה יזהרו אב ואם שלא יעשו מורא לתינוק מדבר טמא לומר חתול או כלב תקח להתינוק דיש חשש היזק להתינוק:

(א) ערום. ל"ד אלא אורחא למילתא מתוך שהוא ערום אינו יוצא לחוץ להשתין מ"א: (ב) בה. שהקלוח הולך וניתז למרחוק רש"י משמע דבאשה אסור מ"א: (ג) במנא. ומ"מ ת"ח צריך שיכפה עליו כלי דא"א לו בלא הרהור תורה מ"א:

משנה ברורה

[illegible] הבית [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] בשעה [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] עד אחר [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ז"ל. ואשה [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] כמה רעות [זוהר]. כ בס"ח אסור להזכיר השם וכל דבר שבקדושה כשעדיין שכבת זרע עליו רק ישטוף מים על מקומות שטינף עצמו. וכתבו הספרים שתמיד יהא אצל מטתו כלי מים ויטלו ידיהם קודם התשמיש ואחריו וכשמתעורר בקישוי [illegible] יזהר שלא לבעול אז כי הבנים יהיו פגומין ח"ו ואף אם היא מעוברת תלד רוחין בישין [האר"י ז"ל]. יש ליזהר מלשום ספר על מטה שישן עליה ובפרט עם אשתו כי שכבת זרע מצוי עליו: י"ז (נה) זה לצפון וכו'. עיין לעיל בסימן ג' ס"ו ובמ"ב שם:

א **(א) ששנא הקב"ה וכו'. מפני שרצון הקב"ה שיהיה האדם מתנהג בדרך נקיות וקדושה וזה (א) מתנהג עצמו בדרך מיאוס וטינופת ולא יוכל** להשרות שכינתו אצלו: (ב) בפני מטתו. וה"ה אם משתין מים (ב) לפני מקומות אחרים שצריכים להתנהג יותר בנקיות כגון לפני שלחנו וכיו"ב: (ג) ערום. לאו דוקא ערום (ג) אלא ה"ה אם היה לבוש אלא אורחא דמלתא נקט מתוך שהוא ערום אינו יוצא לחוץ להשתין: (ד) המשתין וכו'. קיצור לשון הוא וכונתו עוד אחז"ל המשתין וכו': (ה) לידי עניות. דאמרינן בערבי פסחים קי"א דשרא דעניותא נבל שמיה ואוהב לשרות במקום מיאוס [ומשו"ה קרי ליה נבל שחפץ לנבל את עצמו] ומשתין לפני מטתו היינו מיאוס: (ו) לבראי וכו'. שהקלוח הולך וניתז למרחוק וממילא באשה אסור אפילו בכה"ג [מ"א]: (ז) במנא וכו'. ומ"מ ת"ח (ד) צריך שיכפה עליו כלי מלמעלה דא"א לו לת"ח בלא הרהור תורה: (ח) לית לן בה. וכשרוצה לברך אח"כ ברכת אשר יצר (ה) יטול ידיו וגם יחגור עצמו כדי שלא יהא לבו רואה את הערוה וירחיק את עצמו כדין ממקום המי רגלים אם אין הכלי מכוסה כדין:

שער הציון

(א) לבוש: (ב) מהרש"א בשבת ס"ב והובא בא"ר: (ג) מ"א בשם רש"י: (ד) מ"א ומה שלא הזכיר מפני דצריך לברך אשר יצר וזה שייך בכל אדם דלזה יש עצה שירחיק ד' אמות ממקום המי רגלים וכדלעיל בסימן פ"ז ע"ש ואח"כ יוכל לקרב עצמו אצל המטה אך בת"ח שא"א לו תמיד בלא הרהור תורה צריך ע"כ לכפות כלי מלמעלה או שאר כיסוי שיכסה אותה מלמעלה ומן הצדדין אם היה עביט של מי רגלים ואם אינו מיוחד לכך די בהטלת רביעית מים לתוכה או בכיסוי מלמעלה לבד וכמבואר הכל בסימן פ"ז ע"ש. ועיין בחידושי רע"א שנשאר בקושיא על הפמ"ג למה כתב דעביט של עץ וחרס לא מהני כיסוי אם מיוחדין לכך ע"ש ולי נראה פשוט דכונת הפמ"ג הוא רק במתכסה מלמעלה לבד שלא יראו המי רגלים ובזה בודאי הדין עמו אבל במתכסה אותה מלמעלה ומן הצדדין גם הוא מודה דמהני דלא גרע מצואה דמהני כיסוי ולפי הנראה היה לו להפמ"ג הגירסא גם במ"א שיכסה ולא כגירסתינו שיכפה: (ה) א"ר ועיין לעיל בסימן ס"ב סק"ח במ"ב:

§241: THAT ONE SHOULD NOT URINATE IN FRONT OF HIS BED NAKED

(Contains One Paragraph)

1. One of the things (1) hated by the Holy One, Blessed be He, is urinating (2) in front of one's bed (3) naked. (4) Urinating in front of one's bed naked leads (5) to poverty.

/However,/ this only applies if one faces the bed *(...)* /when he does so/, but /if one faces/ (6) away /from the bed/ it does not matter. Even if one does face the bed it only applies if /he urinates/ on the ground, but /if he does so/ (7) into a vessel (8) there is no /objection/ to it.

Mishnah Berurah

§241

(1) Hated by the Holy One, Blessed be He, etc. This is because it is the Will of the Holy One, Blessed be He, that a person should conduct himself in a clean and holy manner. /However, the person who does this/ acts in an abominable and filthy way, and He cannot rest His Shechinah where he is.

(2) In front of one's bed. It is certainly /hated by Him/ if one urinates in front of other places where one must conduct himself with more cleanliness, for example, in front of one's table, etc.

(3) Naked. This is not /meant to imply/ that it is only /hated by Him if one urinates/ when he is naked, but the same applies if one is dressed /when he does so/. It merely expresses /the ruling in terms of/ the common case, when in view /of the fact/ that one is naked he does not go outside to urinate.

(4) Urinating, etc. This is a short wording. What is meant is that the Sages, of blessed memory, said further that urinating, etc.

(5) To poverty. For it is stated in /the chapter/ *Arvey Pesachim, /Pesachim/* 111/b/, that the angel of poverty is called Naval[1] and he loves to be present in an abominable place. [The reason why he is called Naval, is because he wishes to dirty himself.] Urinating before one's bed is abominable.

(6) Away /from the bed/, etc. /This is/ because the stream spurts far away. It follows that it is even forbidden for a woman /to urinate in front of her bed/ in this manner. [*M.A.*]

(7) Into a vessel, etc. Nevertheless, a Torah scholar must invert /another/ vessel over the top /of this vessel/, since a Torah scholar cannot avoid thinking Torah /, which is forbidden if this is not done/.

(8) There is no /objection/ to it. When one wishes to make the blessing *Asher Yatzar* subsequently, he should wash his hands /first/ and also gird himself so that his private parts are not in view of his heart. He must /also/ move away from the urine the distance[2] that the halachah requires /for the purposes of making a blessing/, unless the vessel is covered in accordance with halachic requirements.

---

[1] This word means "dirty."

[2] I.e., four cubits.

GLOSSARY

Acharon (pl. ***Acharonim***): A later halachic authority, contemporary with or after the time of the Shulchan Aruch.

After-blessing: A blessing to be made after the performance of an action, for example, after eating or drinking or saying the song verses.

Ahavas Olam: The second of the blessings of "The Reading of Shema" of the evening, said immediately before "The Reading of Shema."

Aleynu Le-Shabeyach: A prayer said after the eighteen-blessing prayer of the prayer service.

Al Ha-Eytz Ve-Al Peri Ha-Eytz: The after-blessing for fruits of the seven species for which the land of Israel is praised.

Al Ha-Gefen Ve-Al Peri Ha-Gefen: The after-blessing for wine.

Al Ha-Michyah: The after-blessing for products of the five species of grain, other than bread.

Al Ha-Nisim: The prayer which is added to the eighteen-blessing prayer and to the second blessing for after a meal on Chanukah and Purim.

Al Netilas Yadayim: The blessing for the washing of the hands.

Amora (pl. ***Amoraim***): A halachic authority of the times of the Gemara.

Ascription: A verse given as the source of a law, when this is not the true implication of the verse.

Asher Chalak: The blessing for seeing a Torah scholar.

Asher Nasan Reyach Tov Ba-Peyros: The blessing for the smelling of a fragrance which comes from an edible fruit, etc.

Asher Yatzar: The blessing which one must make after he has relieved himself.

Ashrey: A prayer consisting of the verses, *Tehilim* 84:5; 144:15; 145; 115:18. It is said during the song verses, after the Shacharis eighteen-blessing prayer and before the Minchah eighteen-blessing prayer.

Avinu Malkeynu: A supplicatory prayer said from Rosh Ha-Shanah until Yom Kippur and on fast days.

Barechu: The call to bless, made primarily before the saying of the blessings of "The Reading of Shema." Someone who is called up to read from the Torah also makes this call.

Bar Mitzvah: The age when one becomes obliged to fulfil mitzvos.

Baruch She-Amar: The blessing said before the song verses in the Shacharis prayer service.

Beyn Ha-Shemashos: The period between sunset and the appearance of the stars, when it is doubtful as to whether it is daytime or nighttime.

Beys Ha-Midrash: A place used for the study of Torah.

Beys Ha-Mikdash: The Holy Temple of Jerusalem.

Blessing corresponding to the three blessings for after a meal: The after-blessing for products of the five species of grain other than bread, fruits of the seven species for which the land of Israel is praised and wine.

Blessing over the land: The second of the blessings for after a meal.

Blessings for after a meal: The blessings one must make after having eaten a bread meal.

Bless unitedly: Say the unity blessing.

Boneih Yerushalayim: The third of the blessings for after a meal.

Borey Atzey Vesamim: The blessing for the smelling of fragrant articles from a tree or a tree-like plant.
Borey Isvey Vesamim: The blessing for the smelling of fragrant articles from a herb.
Borey Me'orey Ha-Eysh: The blessing for the Havdalah light.
Borey Miney Mezonos: The prior-blessing for products of the five species of grain other than bread. It also applies to certain forms of rice.
Borey Miney Vesamim: The blessing for the smelling of fragrant articles which are neither from a tree-like plant nor from a herb.
Borey Nefashos: The after-blessing for food which is not of the five species of grain or of the seven species for which the land of Israel is praised, or is not of sufficient consequence to require the after-blessing for the seven species.
Borey Peri Ha-Adamah: The prior-blessing for fruit which is not considered to grow from a tree and for vegetables.
Borey Peri Ha-Eytz: The prior-blessing for the fruit of a tree.
Borey Peri Ha-Gafen: The prior-blessing for wine.
Borey Shemen Areyv: The prior-blessing for the smelling of the fragrance of balm. See also Sec. 216, Par 6.
Chanukah: The holiday commemorating the miracles when the Jews were delivered from the Greeks who had suppressed Torah observance. See Sec. 670, sub-Par. 1 of the Mishnah Berurah.
Chirik: The Hebrew vowel sign written as a single dot underneath the letter. See Transliteration Key at the beginning of the volume.
Chol Ha-Mo'ed: The weekdays of Pesach and of Sukkos.
Chumash: One of the five books of the Torah.
Community Prayer: The person who leads the prayers of the congregation and says those prayers which must be said for the congregation.
Cubit: A measure of length, ±57.6 cm (22.7 inches), according to the *Chazon Ish*, and ±48 cm (18.9 inches), according to Rabbi Avraham Chayim Na'eh.
Dageysh: A dot in the middle of a Hebrew letter, changing or strengthening its pronunciation.
Dayan Ha-Emes: The blessing upon hearing bad reports.
Egg's bulk: A measure of volume, ±100 c.c., according to the *Chazon Ish*, and ±57.6 c.c., according to Rabbi Avraham Chayim Na'eh. The measurements refer to an egg with its shell.
Egg's volume: Egg's bulk.
Eighteen-blessing prayer: The principal prayer. It is prayed three times daily on weekdays. It originally consisted of eighteen blessings, but a nineteenth blessing was added later.
Eighteen verses: The verses said in some communities in the Ma'ariv service after "The Reading of Shema" and its blessings.
Elokay Neshamah: A blessing of thanksgiving said in the morning.
Emes Ve-Emunah: The blessing of "The Reading of Shema" said immediately after the reading of "The Reading of Shema" of the evening.
Enigaron: See Sec. 202, Par. 4.
Equivalent of the eighteen-blessing prayer: A principal prayer which does not have eighteen blessings. Such a prayer is prayed on Shabbos and Yom Tov and also on Rosh Chodesh and Chol Ha-Mo'ed in the Musaf service.
Erev Pesach: The day hours before the inception of Pesach.
Erev Shabbos: The day hours before the inception of Shabbos.
Erev Yom Tov: The day hours before the inception of Yom Tov.
Five species of grain: Wheat, barley, spelt, oats and rye.
Four species: The species which the Torah commands us to take hold of on Sukkos. They are a citron, an unopened palm branch, myrtle branches and willow branches. See *Va-Yikra* 23:40.
Gaon (pl. ***Geonim***): Great scholar from after the time of the Gemara but before the period of the Rishonim; also, any outstanding scholar.
Grain: See *Five species of grain*.
Halachah: Jewish law.
Halachically: From the point of view of Jewish law.
Haftarah: The portion from the Prophets, read in the Synagogue after the reading of the Torah.
Ha-Gomeyl: The blessing of thanks which must be made by those individuals who are required to give thanks. See Sec. 219.
Ha-Keyl Ha-Kadosh: The third blessing of the eighteen-blessing prayer.
Halelu Es Ha-Sheym Min Ha-Shamayim: *Tehilim* 148.

Haleyl: The songs of praise said on Festivals, Rosh Chodesh and Chanukah. They are *Tehilim* 113-118. They are said with a prior-blessing and an after-blessing.
Ha-Mapil: The blessing said before one sleeps at night.
Ha-Melech Bi-Chevodo: The conclusion to the blessing *Yiru Eyneynu.*
Ha-Motzi: The prior-blessing for bread.
Handbreadth: A length equivalent to a sixth of a cubit.
Ha-Noseyn Reyach Tov Ba-Peyros: The blessing for the smelling of a fragrance which comes from an edible fruit, etc. See, however, the Mishnah Berurah in Sec. 216, sub-Par. 9.
Ha-Shamayim Mesaperim Kevod Keyl: *Tehilim* 19.
Ha-Sheym: Lit, "The Name." Used as a substitute for the actual Divine Name.
Hashkiveynu: The fourth of the blessings of "The Reading of Shema" of the evening.
Ha-Tov Ve-Ha-Meytiv: The blessing made upon hearing good tidings which are good for someone else as well and when other wine is brought (see Sec. 175); also, the fourth of the blessings for after a meal, which is a Rabbinical obligation.
Havdalah: The blessing or prayer which concludes the Shabbos.
Ha-Zan: The first of the blessings for after a meal.
Holy tongue: Hebrew.
Initially : When it is stated that something may or should be done initially, this implies that one may or should choose to do it in the first instance.
Kadish: A prayer which is said in sanctification of the Divine Name.
Kadish Tiskabal: A *kadish* which is said following a prayer and contains the additional request, *Tiskabal*, etc., for the acceptance of the prayer.
Kedushah: A prayer of sanctification said at the repetition of the eighteen-blessing prayer by the community prayer. There is also a *kedushah* prayer in the first blessing of "The Reading of Shema" of the morning and in the prayer *U-Va Le-Tziyon.*
Keyl Adon Al Kal Ha-Ma'asim: A prayer from the Shabbos morning service, said in the first of the blessings of "The Reading of Shema."
Kidush: The blessing or prayer said in sanctification of the Shabbos.
Koheyn (pl. ***Kohanim***): A descendant of Aharon (Aaron) through an uninterrupted male line, none of whom became disqualified from performing the holy duties required of *kohanim* and the enjoyment of their privileges.
Ma'ariv: The nighttime prayer service.
Mageyn Avraham: The first blessing of the eighteen-blessing prayer.
Malbish Arumim: A morning blessing. It is also said when one puts on new clothing.
Mechayeih Ha-Meysim: The second of the blessings of the eighteen-blessing prayer. The conclusion of the blessing is also said when one sees his fellow, whom he rejoices to see, after an interval of twelve months.
Meshaneh Ha-Beriyos: The blessing upon seeing odd people and creatures.
Mezuzah: The Torah passages *Devarim* 6:4-9 and *Devarim* 11:13-21 written on parchment for mounting on the doorpost, in accordance with the requirement of the Torah. See *Devarim* 6:9 and 11:20.
Mikveh (pl. ***mikva'os***): A body of standing water which satisfies the halachic requirements for removing uncleanness from an unclean person or utensil that is immersed in it. The sea, the waters of a fountain or a river may also be of avail for this purpose.
Mil (pl. ***milin***): A measure of distance, equivalent to two thousand cubits.
Minchah: The afternoon prayer service.
Minyan: Ten grown Jewish males, collected together.
Mitzvah (pl. ***mitzvos***): A commandment of G-d or of the Sages; also, a meritorious deed.
Modim: The eighteenth blessing of the eighteen-blessing prayer in its present form, after a nineteenth blessing was added; also, the blessing for when it rains following a drought (see Sec. 221, Par. 2).
Musaf: The additional principal prayer which is prayed on Shabbos, Yom Tov, Rosh Chodesh and Chol Ha-Mo'ed to correspond with the additional offerings that should be sacrificed on those days.
Ne'ilah: An additional closing principal prayer which is prayed on Yom Kippur.
Nidah: See Sec. 217, Note 4.
Nishmas: A prayer said on Shabbos and on Yom Tov after the song verses.
Olive's bulk: A half of the bulk of an egg, according to one opinion, and a third of a bulk of an egg, according to another.
Olive's volume: Olive's bulk.

Once it is after the event: A situation which should not have arisen had one fulfilled his required duty as he should have done initially.

Oseh Ma'aseh Vereyshis: The blessing for lightning. It can also be used for thunder. See also Sec. 227, Sec. 228 and Sec. 229 for further cases where this blessing applies.

Passage of Shema: Passage of "The Reading of Shema."

Pelag ha-Minchah: The time of ten and three quarters seasonal hours of the day.

Pesach: The holiday of Passover, celebrating the Exodus from Egypt.

Pitum Ha-Ketores: A Beraysa which describes the mixing of the incense which was burnt in the *Beys Ha-Mikdash*.

Pokeyach Iverim: One of the morning blessings.

Poseyk (pl. ***Poskim***): Halachic authority.

Prior-blessing: A blessing to be made prior to the performance of an action, for example, before eating or drinking or saying the song verses.

Purim: The holiday commemorating the miraculous salvation of the Jewish people at the time of Mordechai (Mordecai) and Esteyr (Esther). See *Esteyr*.

Rabbeinu: A title of respect. Lit, "our Rabbi."

Rabbinical law: The enactments or requirements of the Sages.

Reading of the Torah: The reading from the Torah Scroll in the Synagogue.

Requests beginning with the word הָרַחֲמָן: A series of requests said after the four blessings for after a meal.

Respond אָמֵן: To say אָמֵן in endorsement and confirmation of what has been said.

Responsum (pl. ***responsa***): An answer by a halachic authority to a halachic problem, often involving a detailed discussion of the problem.

Revi'is: A measure of volume, ±150 c.c., according to the *Chazon Ish*, and ±86 c.c., according to Rabbi Avraham Chayim Na'eh.

Rishon (pl. ***Rishonim***): An early halachic authority, in between the time of the Ge'onim and the time of the Shulchan Aruch.

Rosh Chodesh: The day which begins the new Jewish month. When a month has thirty days, the final day is also a Rosh Chodesh.

Rosh Ha-Shanah: The holiday at the beginning of the Jewish year.

Se'ah: A measure of volume, ±14.4 litres, according to the *Chazon Ish*, and ±8.3 litres, according to Rabbi Avraham Chayim Na'eh.

Seasonal hours: Hours arrived at by dividing the actual daytime on any day into twelfths. Each twelfth is a seasonal hour.

Seven species for which the land of Israel is praised: Wheat, barley, grapes, figs, pomegranates, olives and dates.

Shabbos: The seventh day of the week. It is a day of rest for the Jewish people, in memory of the creation.

Shacharis: The morning prayer service.

Shavu'os: The holiday commemorating the giving of the Torah to Israel.

She-Akar Avodas Kochavim: The blessing for seeing a place where an idol was eradicated.

She-Asah Li Neys Ba-Makom Ha-Zeh: The blessing for a miracle performed for one.

Shechinah: The Divine Presence.

She-Ha-Kol: The prior-blessing for all foods for which a more specific blessing was not ordained, especially food which is neither fruit nor vegetable in nature.

She-Hecheyanu: A blessing made upon hearing good reports, which are only good for the hearer himself; upon acquiring new articles of use; upon seeing a friend, whom one rejoices to see, after an interval of thirty days; for fruit which re-appears from year to year and for the arrival of a festival. It is also made in the case of certain mitzvos.

She-Kachah Lo Be-Olamo: The blessing for seeing attractive trees or comely creatures. See, however, Sec. 225, sub-Par. 32 of the Mishnah Berurah.

She-Kocho U-Gevuraso Maley Olam: The blessing for thunder. It can also be used for lightning, angry winds, meteors or earthquakes.

Shema: See *"The Reading of Shema."*

Shemini Atzeres: The holiday which follows immediately after Sukkos.

She-Nasan Erech Apayim: The blessing for seeing an idol. See, however, Sec. 224, in the gloss to Par. 1 and in the Mishnah Berurah, sub-Par. 3.

She-Nasan Reyach Tov Ba-Pas: The blessing for the smelling of the fragrance of hot bread. However, the *Rema* rules in Sec. 216, Par. 14 that one should avoid smelling hot bread and the Mishnah Berurah rules there that if one does smell it he should not make the blessing.

She-Nasan Reyach Tov Ba-Peyros:

Same blessing as *Asher Nasan Reyach Tov Ba-Peyros.*

Sheva: The Hebrew vowel sign consisting of two dots, underneath the letter, one below the other. See Transliteration Key at the beginning of the volume.

Shomeyr Amo Yisraeyl: The conclusion to the blessing *Hashkiveynu.*

Shomeyr Amo Yisraeyl La-ad: The conclusion to the blessing *Hashkiveynu.*

Shtenil: An unidentified nut. The description in Sec. 203, sub-Par. 1 of the Mishnah Berurah fits a chestnut, which is called a *kashtan* nut in Yiddish.

Sidur: Prayer book.

Single blessing which corresponds to the three blessings for after a meal: Blessing corresponding to the three blessings for after a meal.

Snack bread: See Sec. 168, Par. 7.

Song verses: A collection of verses said in the Shacharis prayer service before "The Reading of Shema" and its blessings.

Standard bread: Bread which is ordinarily used for a meal.

Sukah: A dwelling with at least three partitions, which has a covering of materials which grew from the ground. One is obliged to dwell in a *sukah* on *Sukkos.*

Sukkos: The holiday when Jews dwell in a *sukah* and take the four species.

Supplication Prayer: The prayer said in supplication after the Shacharis and Minchah eighteen-blessing prayers.

Tanna (pl. ***Tannaim***): A halachic authority of the times of the Mishnah.

Tefilin: Also called phylacteries. They consist of skin receptacles containing the Torah passages *Shemos* 13:1-10; *Shemos* 13:11-16; *Devarim* 6:4-9 and *Devarim* 11:13-21 written on parchment. They are bound with straps to the head and the arm.

Tekufah: (pl. ***Tekufos***): One of four points in the Jewish year, occurring in Nisan, Tamuz, Tishrey and Teyveys. They correspond roughly to the equinoxes and solstices.

Tereyfah (pl. ***Tereyfos***): Meat of a slaughtered kosher animal or bird which has one of the eighteen defects which make it forbidden to be eaten.

"The Reading of Shema": Torah passages which one is obliged to read twice daily, in the morning and at night. They are *Devarim* 6:4-9; *Devarim* 11:13-21 and *Ba-Midbar* 15:37-41.

Tishah Be-Av: The ninth of Av. On that day Jews fast and mourn the destruction of the *Beys Ha-Mikdash.*

Torah law: Law that derives from the Torah itself, as it was given.

Trahn: An unidentified vegetable.

Tzeyreh: The Hebrew vowel sign consisting of two dots, underneath the letter, one alongside the other. See Transliteration Key at the beginning of the volume.

Unclean: A halachic state. Certain objects are regarded as sources of uncleanness. There are also persons who are regarded as sources of uncleanness, because of certain bodily symptoms or a discharge, etc., or as a result of the performance of certain actions. Uncleanness may be contacted by persons, utensils, food or drink, through contact with a source of uncleanness and they can also pass on the uncleanness in certain cases.

Uniting to bless: Blessing as a group.

U-Va Le-Tziyon: A prayer said in the Shacharis service, which also contains a *kedushah.*

Vi-yhi No'am: A prayer consisting of *Tehilim* 90:17 and *Tehilim* 91.

Ya'aleh Ve-Yavo: The prayer which provides for mention of the Yamim Tovim and Rosh Chodesh. It is added on the relevant days to the third blessing for after a meal and to the eighteen-blessing prayer.

Yehalelucha: The blessing said after *Haleyl.*

Yiru Eyneynu: An additional blessing said in the Ma'ariv prayer service in some communities after the blessings of "The Reading of Shema."

Yishtabach: The blessing said after the song verses.

Yom Kippur: The Day of Atonement.

Yom Tov (pl. ***Yamim Tovim***): A holiday on which it is forbidden to do labor.

Zerzich: An unidentified vegetable which also served as a bitter herb for the Pesach Seder. The closeness of the Polish word for mustard, gorczyca, suggests that it may be a leaf mustard.

BIBLIOGRAPHY

Works and authors (including abbreviations) cited in this volume

(Dates given are Jewish dates with common era equivalents in parentheses)
b. = born; B. = Ben (son of); c. = circa (approximately); d = died; p. = published; pl. = plural; R. = Rabbi.

Abudarham = **R. David Abudarham**: A pupil of the author of the *Tur* who wrote a commentary to the prayers; fourteenth century.

Acharon (pl. **Acharonim**): A later halachic authority contemporary with or after the time of the Shulchan Aruch.

Agadah (pl. **Agados**): The non-halachic part of the Talmud, which is mainly homiletic.

Agur: Early halachic work; by R. Ya'akov Landau; p. Naples, c. 5247 (1487).

Amora (pl. **Amoraim**): A halachic authority of the times of the Gemara.

Amos: The Book of Amos.

Amudey Or: Responsa; by R. Yechi'el Heller; 5574-5623 (1814-1863); p. Königsburg, 5615 (1855).

Ari = **R. Yitzhak Luria**: Great kabalist and halachic authority; 5294-5332 (1534-1572).

At. Z. = **Atzeres Zekeynim**: Glosses to the Shulchan Aruch, *Orach Chayim*; by R. Menachem Mendel Auerbach; 5380-5449 (1620-1689); p. Dyhernfurth, 5452 (1692).

Avodah Zarah: A Talmudic tractate.

Avos: A tractate of the Mishnah.

Bach = **Bayis Chadash**: Commentary to the *Tur*; by R. Yo'el Sirkes; 5321-5400 (1561-1640); p. Krakow, 5391-5400 (1631-1640).

Ba-Midbar: The Book of Numbers.

Bava Metzia: A Talmudic tractate.

Bechoros: A Talmudic tractate.

Bedek Ha-Bayis: Omissions from and glosses to his work *Beis Yosef*; by R. Yosef Karo; 5248-5335 (1488-1575); p. Salonika, 5365 (1605).

Beis Meir: Commentary to the Shulchan Aruch; by R. Meir Pozner; 5489-5567 (1729-1807); p. Frankfort-on-the-Main, 5547 (1787).

Beis Shemu'el: Commentary to the Shulchan Aruch, *Even Ha-Ezer*; by R. Shemu'el B. Uri Shraga Faibish; p. Dyhernfurth, 5449 (1689).

Berachos: A Talmudic tractate.

Beraysa: A Tannaitic ruling that was not incorporated in the Mishnah.

Bereyshis: The book of Genesis.

Beytzah: A Talmudic tractate.

Beyur Ha-Gra: Commentary to the Shulchan Aruch; by R. Eliyahu of Vilna ("The Vilna Gaon"); 5480-5558 (1720-1797); p. Shklov, 5563 (1803).

Beyur Halachah: Additional comments and more detailed studies by the author of the Mishnah Berurah.

Birk.Y = **Birkey Yosef**: Commentary to the Shulchan Aruch, *Orach Chayim*; by R. Chayim Yosef David Azulai ("The *Chida*"); 5484-5566 (1724-1806); p. Leghorn, 5534 (1774).

B.Y. = **Beis Yosef**: Commentary to the *Tur*; by R. Yosef Karo, author of the Shulchan Aruch; 5248-5335 (1488-1575); p. Venice, 5310-5311 (1550-1551).

Ch.A. = **Chayei Adam**: Laws concerning daily conduct, prayers, blessings, Shabbos and Holidays, etc.; by R. Avraham Danzig; 5508-5580 (1748-1820); p. Vilna, 5570 (1810).

Chach A. = **Chachm. A.** = **Chachmas Adam**: Laws concerning forbidden foods, idolatory, vows, family life, etc.; by R. Avraham Danzig; 5508-5580 (1748-1820); p. Vilna, 5572 (1812).

Chacham Tzevi; Responsa; by R. Tzevi Hirsh Ashkenazi; 5420-5478 (1660-1718); p. Amsterdam, 5472 (1712).

Chagigah: A Talmudic tractate.

Chazon Ish: A great scholar of modern times, R. Avraham Yeshayah Karelitz, 5638-5713 (1878-1953). His writings appeared under that name.

Chidushey Agados: Commentary to the *Agados* of the Talmud; by R. Shemu'el Eliezer Ha-Levi Edels; 5315-5391 (1555-1631); p. Lublin, 5387-5392 (1627-1632).

Chidushey Rabbi Akiva Eiger: Commentary to the Talmud; by R. Akiva Eiger (Eger); 5521-5597 (1761-1837); p. Berlin, 5618 (1858).

Ch.S. = **Chasam Sofer**: Responsa; by R. Mosheh Sofer; 5522-5599 (1762-1839); p. Pressburg and Munkács, 5615-5672 (1855-1912).

Ch.Y. = **Chak Ya'akov**: Laws and commentary to the Shulchan Aruch, Laws of Pesach; by R. Ya'akov Reischer; c. 5430-5493 (c. 1670-1733); p. Dessau, 5456 (1696).

Dani'eyl: The Book of Daniel.

Devarim: The Book of Deuteronomy.

Devar Shemu'el: Responsa; by R. Shemu'el Aboab; 5370-5454 (1610-1694); p. Venice, 5462 (1702).

D. Hach. = **Derech Ha-Chayim**: Glosses to the sidur (prayer book) containing laws pertaining to daily conduct, prayers, blessings, Shabbos and Holidays, etc.; by R. Ya'akov Lorbeerbaum; 5520-5592 (1760-1832); p. Berlin, 5600 (1840).

Divrey Chamudos: Commentary to the *Rosh*; by R. Yom Tov Lipman Heller; 5339-5415 (1579-1654); p. Prague, 5388 (1628).

Divrey David: Explanation of *Rashi*'s commentary to the Torah; by R. David Ha-Levi of Lwow ("The *Taz*"); 5346-5427 (1586-1667); p. Dyhernfurth, 5449 (1689).

Divrey Ha-Yamim: The Book of Chronicles.

D.M. = **Darkei Mosheh**: Glosses to the *B.Y.*; by R. Mosheh Isserles ("The *Rema*"); c. 5290-5332 (1530-1572); p. Fürth, 5520 (1760).

E. Hao. = **Even Ha-Ozeyr**: Commentary to the Shulchan Aruch; by R. Ozeyr B. Meir; d. 5470 (1710); p. Amsterdam, 5513-5514 (1753-1754).

E.R. = **Elyah Rabba** = **Eliyahu Rabba**: Commentary to the *Levush* and Shulchan Aruch; by R. Eliyahu Shapira; 5420-5472 (1660-1712); p. Sulzbach, 5517 (1757).

Esteyr: The Book of Esther.

Even Ha-Ezer: One of the four parts of the Shulchan Aruch.

Eychah: The Book of Lamentations.

Eyruvin: A Talmudic tractate.

Gaon (pl. **Geonim**): The great scholars after the time of the Gemara until the period of the Rishonim; also, any outstanding scholar.

Gemara: The part of the Talmud which discusses and interprets the Mishnah and related matters.

Gitin: A Talmudic tractate.

Gra = **Gaon Rabbeinu Eliyahu** ("The Vilna Gaon"): Halachic authority and author; 5480-5558 (1720-1797). References are usually to his *Beyur Ha-Gra* (see entry).

Graz = **Gaon Rabbeinu Shney'ur Zalman of Lyady**: Halachic authority and author; 5505-5573 (1745-1813). The references are to his "Shulchan Aruch", a code of laws following the framework of the Shulchan Aruch and incorporating the rulings of the later authorities; p. Kopys, 5574 (1814).

Hagahas Mordechai: Glosses to the *Mordechai*; by an unknown Rishon.

Ha-Kaneh: An early kabalistic work whose authorship and period is unclear.

Halachos Gedolos: An early code of laws from the time of the Ge'onim whose authorship is unclear.

Kabala: The secret mystical teachings.

Kereysos: A Talmudic tractate.

Kidushin: A Talmudic tractate.

Kn. Hag = **Kneses Ha-Gedolah**: Collection of halachic rulings; by R. Chaim Benveniste; 5363-5433 (1603-1673); p. Leghorn, 5418 (1658).

Koheles: The Book of Ecclesiastes.

Kol Bo: A code of Jewish Law; by an unknown Rishon.

L.Ch. = **Lechem Chamudos**: Same as *Divrey Chamudos*; see *Divrey Chamudos*.

Levush: Code of laws following the framework of the Shulchan Aruch; by R. Mordechai Jaffe; c. 5295-5372 (1535-1612); p. Lublin, Prague, Krakow, 5350-5364 (1590-1604).

M.A. = **Magen Avraham**: Commentary to the Shulchan Aruch; by R. Avraham Abeli Gombiner; c. 5397-5443 (1637-1683); p. Dyhernfurth, 5452 (1692).

Ma'aseh Rav: Practices of the *Gra*; by R. Yissachar Ber B. Tanchum; p. Zholkva, 5568 (1808).

Machazik Berachah; Novellae on the Shulchan Aruch, *Orach Chayim* and *Yoreh De'ah*; by R. Chayim Yosef David Azulai ("The *Chidah*"); 5484-5566 (1724-1806); p. Leghorn 5545 (1785).

Mach. Hash = **Machatzis Ha-Shekel**: Commentary to the *Magen Avraham*; by R. Shemu'el Ha-Levi Kelin; 5480-5566 (1720-1806); p. Wien, 5567 (1807).

Magen Giborim: Commentary to the Shulchan Aruch; by R. Mordechai Ze'ev Ettinger, 5564-5623 (1804-1863) and R. Yosef Sha'ul Nathanson, 5570-5635 (1810-1875); p. Lwow, 5594 (1834) and Zholkva, 5599 (1839).

Maharil = **R. Ya'akov Ha-Levi Molin**: Halachic authority and author; 5120-5187 (1360-1427).

Mahariy V = **R. Ya'akov Weil**: A pupil of the *Maharil*, author of responsa and laws; d. before 5216 (1456).

Maharshal = **R. Shelomoh Luria**: Halachic authority and author and contemporary of the *Rema*; c. 5270-5334 (1510-1574).

Makos: A Talmudic tractate.

Malachi: The Book of Malachi.

Malbim = **R. Meir Leybush Malbim**: Author of commentary to Scripture; 5569-5639 (1809-1879); p. Warsaw, 5634-5637 (1874-1877).

Ma. M. = **M.M.** = **Ma'amar Mordechai**: See *M.M.*

Mateh Yehudah: Commentary to the Shulchan Aruch; by Rabbi Yehudah Ayash; d. 5520 (1760); p. Leghorn, 5543 (1783).

Megilah: A Talmudic tractate.

Melachim: The Book of Kings.

Menachos: A Talmudic tractate.

Metzudas David: Commentary to the Prophets and Writings; by R. David Altshuler; p. Leghorn, 5513 (1753).

Michah: The Book of Micah.

Midrash: Any of several works consisting of expositions of the Scriptures by the Tannaim and Amoraim.

Midrash Rabah: One of the *Midrash* works, to the Torah and the five scrolls.

Mishb. Z. = **Mishbetzos Zahav**: See *Peri Megadim.*

Mishley: The Book of Proverbs.

Mishnah: The oral law, compiled and committed to writing by the Tanna Rabbi Yehudah *Ha-Nasi* ("Rabbi").

M.M. = **Ma. M.** = **Ma'amar Mordechai**: Commentary to the Shulchan Aruch; by R. Mordechai Karmi; 5509-5585 (1749-1825); p. Leghorn, 5544 (1784).

Mordechai: Halachic digest of the Talmud and early authorities; by R. Mordechai B. Hillel Ashkenazi; 5000-5058 (1240-1298).

Mor U-Ketzi'ah: Commentary to the Shulchan Aruch; by R. Ya'akov Emden; 5457-5536 (1697-1776); p. Altona, 5521 (1761).

M. Tz = **Me'il Tzedakah**: Responsa; by R. Yonah Landsofer; 5438-5472 (1678-1712); p. Prague, 5517 (1757).

N.A. = **Nishmas Adam**: The rationale of the author of the *Chayei Adam* underlying his original decisions in the latter work; p. Vilna, 5570 (1810). See *Chayei Adam.*

Nedarim: A Talmudic tractate.

Nehar Shalom: Collection of laws and new laws on the Shulchan Aruch *Orach Chayim*, by R. Shabesai Vintura; p. Amsterdam, 5534 (1774).

Nidah: A Talmudic tractate.

Olelos Efrayim: A work concerning the blessings over fruits; by R. Efrayim Zalman Margolios; 5520-5588 (1760-1828); p. Lwow, 5644 (1884).

O.T. = **Olas Tamid**: Commentary to the Shulchan Aruch; by R. Shemu'el B. Yosef; d. 5460 (1700); p. Amsterdam, 5434 (1674).

Panim Me'iros: Responsa and commentary to the Talmud; by R. Meir Eisenstadt; c. 5430-5504 (1670-1744); p. Amsterdam, Sulzbach, 5475-5489 (1715-1729).

Perishah: Commentary to the *Tur*; by R. Yehoshua Ha-Koheyn Falk; 5315-5374 (1565-1614); p. Berlin and Lublin, 5395-5527 (1635-1767).

Pesachim: A Talmudic tractate.

Pischey Teshuvah: A digest of responsa, etc. revelant to the Shulchan Aruch; by R. Tzvi Hirsch Eisenstadt; p. Vilna, 5596 (1836).

P.Mg. = **Peri Megadim**: A pair of commentaries, *Eyshel Avraham*, to the *Magen Avraham*, and *Mishbetzos Zahav*, to the *Turey Zahav*; by R. Yosef Teomim; c. 5487-5552 (c.1727-1792); p. Frankfort-on-the-Oder, 5545 (1785).

Poseyk (pl. **Poskim**): Halachic authority.

Ra'ah = **R. Aharon Ha-Levi of Barcelona**: c. 4995-5060 (c. 1235-1300).

Rabbeinu Yonah: Spanish Rishon; d. 5024 (1263).

Rabbi Akiva Eiger (Eger): Halachic authority and author; 5521-5597 (1761-1837).

Rabbi Avraham Chayim Na'eh: Author of several halachic works; d. 5714 (1954)

Rabbi Eliezer: A Tanna.

Rabbi Yehudah: A Tanna.

Rabbi Yosef Karo: Author of the Shulchan Aruch and other works; 5248-5335 (1488-1575).

Radvaz = **R. David B. Zimra**: Author of responsa and a commentary to the Rambam; 5240-5334 (1480-1574).

Rambam = **R. Mosheh B. Maimon**: Author of a code of laws that covers every field of Jewish law and many other works; also described as Maimonides; 4895-4964 (1135-1204).

Ramban = **R. Mosheh B. Nachman**: Halachic authority and author; also described as Nachmanides; 4954-5030 (1194-1270).

Rashal = **R. Shelomoh Luria**: See *Maharshal*.

Rashba = **R. Shelomoh B. Avraham Adret**: Halachic authority and author; c. 4995 - c. 5070 (c. 1235-c. 1310).

Rashbatz = **R. Shimon B. Tzemach Duran**: Spanish Rishon, author of responsa and other works; 5121-5204 (1361-1444).

Rashi = **R. Shelomoh Yitzchaki**: Author of the basic commentary to the Scriptures and the Talmud; 4800-4865 (1040-1105).

Rema = **R. Moshe Isserles**: Author of the glosses to the Shulchan Aruch and numerous other works; 5290-5332 (1530-1572).

Rif = **R. Yitzchak Al-Fasi**: Early Rishon, who gave the rulings of the discussions in the Talmud; 4773-4863 (1013-1103).

Rishon (pl. **Rishonim**): An early halachic authority. The period of the Rishonim stretches from the time of the Ge'onim until the time of the Shulchan Aruch.

Rosh = **Rabbeinu Asher B. Yechi'el**: Halachic authority and author; c. 5010-5087 (c. 1250-1327).

Sanhedrin: A Talmudic tractate.

S. Ch. = **Sefer Chasidim**: Mystical, ethical and halachic work; by R. Yehudah *Ha-Chasid* (the pious); c. 4910-4977 (c. 1150-1217).

Sefer Ha-Eshkol: Halachic work; by R. Avraham B. Yitzchak of Narbonne; c. 4870-4939 (c. 1110-1179).

Semag = **Sefer Mitzvos Gadol**: Halachic code; by R. Mosheh B. Ya'akov of Coucy; thirteenth century.

Seyd. Hay = **Seyder Ha-Yom**: Commentary to the prayers and the relevant laws; by R. Mosheh Ibn Machir; p. Venice, 5358 (1598).

Sh.A. = **Shulchan Aruch**: A work which contains the halachic decisions deriving from the longer discussions by the same author in the *Beis Yosef*, his commentary to the *Tur*. It was written by R. Yosef Karo, who divided it into four parts, *Orach Chayim, Yoreh De'ah, Choshen Mishpat* and *Even Ha-Ezer*; p. Venice, 5325 (1565).

Sha'agas Aryeih: Responsa; by R. Aryeh Leib Gunzberg; 5455-5545 (1695-1785); p. Frankfort-on-the Oder, 5515 (1755).

Sha'ar Ha-Tziyun: Sources and notes to the Mishnah Berurah; by its author.

Shabbos: A Talmudic tractate.

Shelah = **Sheney Luchos Ha-Bris**: Esoteric, ethical and halachic work; by R. Yeshayah Ha-Levi Horowitz; c. 5325-5390 (c. 1565-1630); p. Amsterdam, 5408 (1648).

Shemos: The Book of Exodus.

Sh.G. = **Shiltey Giborim**: Commentary to the *Rif*; by R. Yehoshu'a Boaz; sixteenth century; p. Sabbioneta, 5314 (1554).

Shitah Mekubetzes: Collection of commentaries to various tractates of the Talmud; by R. Betzalel Ashkenazi; c. 5280-5351/4 (c. 1520-1591/4).

Sh.T. = Sha. T. = Sha'arey Teshuvah: Digest of responsa, etc. relating to the Shulchan Aruch; by R. Chayim Mordechai Margolis; p. Dubno, 5580 (1820).

Shulchan Aruch of the Graz: See *Graz.*

Sidur Riy Ya'avetz: Siddur with commentary and laws; by R. Ya'akov Emden; 5457-5536 (1697-1776); p. Altona, 5505-5507 (1745-1747).

Talmud: The Mishnah together with the expanded discussions and interpretations of the Gemara.

Talmud Yerushalmi: The Jerusalem Talmud, as opposed to the Babylonian Talmud which is the Talmud ordinarily referred to.

Tamid: A Talmudic tractate.

Tanna (pl. **Tannaim**): A halachic authority of the times of the Mishnah.

Tashbeytz: Responsa of *Rashbatz.* See *Rashbatz.*

Taz = Turey Zahav: Commentary to the Shulchan Aruch; by R. David Ha-Levi of Lwow; 5346-5427 (1586-1667); p. Dyhernfurth, 5452 (1692). Also called *Magen David.*

Tehilim: The Book of Psalms.

Temurah: A Talmudic tractate.

Tevu. Sh = Tevu'os Shor: Commentary to the work *Simlah Chadashah,* by the same author, which deals mainly with the laws of slaughtering and *tereyfos*; by R. Alexander Sender Schor; d. 5497 (1737); p. Zholkva, 5493 (1733).

Tosafos: Talmudic commentary, containing the views of the early European Rishonim, especially of the first few generations after *Rashi.*

Tosefes Yerushalayim: Laws from the *Tosefta* and *Talmud Yerushalmi* not quoted in the Shulchan Aruch; by R. Yisra'el Isar Isserlein; p. Vilna 5631 (1871).

T.R.Y = Talmidey Rabbeinu Yonah (the pupils of Rabbeinu Yonah): See *Rabbeinu Yonah.*

Tur: Code of laws which formed the basis for the Shulchan Aruch; by R. Ya'akov B. Asher, son of the *Rosh*; c. 5030-5100 (c. 1270-1340).

Tz.L = Tzeydah La-Derech: Laws and customs; by R. Menachem Even Zerach, a pupil of a son of the *Rosh*; c. 5070-5145 (c. 1310-1385).

Ula: An Amora.

Va-Yikra: The Book of Leviticus.

Yad Efrayim: Commentary to the Shulchan Aruch, *Orach Chayim*; by R. Efrayim Zalman Margolios; 5520-5588 (1760-1828); p. Dubno 5580 (1820).

Y.D. = Yoreh De'ah: One of the four parts of the Shulchan Aruch.

Yechezke'eyl: The Book of Ezekiel.

Yehoshua: The Book of Joshua.

Yerushalmi = Talmud Yerushalmi: See *Talmud Yerushalmi.*

Yeshayah: The Book of Isaiah.

Yeshu'os Ya'akov; Commentary to the Shulchan Aruch; by R. Ya'akov Ornstein; 5535-5599 (1775-1839); p. Zholkva, 5588 (1828).

Yirmeyah: The Book of Jeremiah.

Yoma: A Talmudic tractate.

Zecharyah: The Book of Zechariah.

Zohar: An early kabalistic work ascribed to the Tanna Rabbi Shimon B. Yochaiy.

continued from the front flap

appreciate their toil. The Chafetz Chaim replied that people who worked on setting railroad track also had a hard, wearisome job would never be appreciated afterward. Yet when their work was done, the trains could roll swiftly and smoothly to their destination.

Thus the Chafetz Chaim aimed to write a dependable guide to conduct for the observant Jew — a work that would be lucid and clear. What matter if the care he put into every detail was appreciated or not? The upshot was, however, that his *Mishnah Berurah* became the undisputed authority on proper observant behavior.

To translate this into English is anything but easy. It requires a full-ranging knowledge of *halacha* and a sound command of English. Every detail in the original must be understood. Every word of translation must be considered and weighed. For this is a guide to observance, so that we may know what is to be done and what not, according to the Torah.

Like the previous volumes, this sixth installment of *Shulchan Aruch Orach Chaim* with the *Mishnah Berurah* was rendered into English by a capable scholarly staff under the editorship of Rabbi Aviel Orenstein. It is doubtful if a better staff could be found anywhere. For it works in awareness that these volumes must guide the growing number of Jews who want to learn to know this work of authority, but find the Hebrew original too difficult.

As in the previous volumes, the Hebrew is given on facing pages, so that it may be studied with the English. But only the part translated on the facing page shows up in black, the rest being left in light gray.

Distributed by

FELDHEIM PUBLISHERS, Ltd.
POB 6525
Jerusalem, Israel

PHILIPP FELDHEIM, Inc.
200 Airport Executive Park
Spring Valley, N.Y. 10977

Printed in Israel

SBN 0-87306-502-6